

A. MƏSUD

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

Redaktor: Yaşar Əliyev

BİRİNCİ CİLD

MÜNDƏRİCAT

HEKAYƏLƏR

Generalın ölümü
Alman kilsəsi
Can üstə
Müvəkkil Vaysman
Dahi
S.V.A.C.O.
Prezident
Aysun
İkinci İohan

ERKƏN HEKAYƏLƏR

Qəza

Qu quşu
Gecə
Sərçələr
O
Dovşanın ölümü
Şənbə gecəsi
Tutuquşu
Bekar
Öldürdülər
Mədəd
Uydurma
Tək
Yataqxana

ROMANLAR

Suiti
İzdiham
Üzü işığa

PYESLƏR

Qatarın altına atılan qadın
Kərbəla

DUYĞULAR İMPERİYASI

YAZARKƏN MƏN CAN ÜSTƏ OLURAM...

Yaşadıqlarımı xatırlamıram... Bunu bir əsərimin qəhrəmanı da deyir: «Mən buna qədər olanları xatırlamıram. Elə bil heç olmamışam...»

- Cəhd eləyib xatırlamırsınız, yoxsa nəyisə, xatırlamaq sizə müyəssər olmur?

- Cəhd eləsəm, yəqin ki, nələrisə xatırlayaram. Xatirələrə dalmaq, ötüb-keçənlərin sevinci, ağrısı ilə yaşamaq mənim üçün heç vaxt elə bir maraq kəsb etməyib. Həyatımda baş verən bir neçə ağrılı və bir neçə sevincli hadisələr var ki, onlar mənim bioqrafiyama daxil olub. Bu, mənim əsərlərim və itkilərimdir. O ki, qaldı ötən yaşantılara, mən hər gün, hər saat, hər dəqiqə özüm özümdən, həyatdan yox, məhz özümdən o qədər informasiya alıram ki, ötüb keçmişlərə burda yer qalmır. Hər anım mənim üçün həm informasiya, həm də kəşfdir. Bu, məşğuliyyət deyil. Bu, mənim həyat tərzimdir. Ömrün hər mərhələsi insanı dəyişdirir, o, nələrisə yenidən anlayır, irili-xırdalı kəşflər edir. Bu proseslər məndə reaktiv sürətlə gedir. Bu gün, hətta bu dəqiqə mən, bir həftə, yaxud, bir neçə dəqiqə bundan əvvəlki deyiləm. Niyəsə, keçmiş mənim bu günki halım üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Duyğu sıçrayışların məni elə ərazilərə, elə məkanlara salır ki, bəzən oralardan geriye qayıda bilmirəm. Qayıdarkən isə, tam ayrı adam oldğumu anlayıram.

- İnsana bu dünyada az vaxt verilib ya çox?

- Kosmik zaman ölçüləri baxımından baxsaq, bəlkə hədsiz az. Amma ruh ərazisindən yanaşsaq, məncə çox. Sadəcə, bizə ayrılan zaman kəsiyini belə qəbul edirik. Özünüz fikirləşin, ürəksızan bir yerdə oturub nəyisə gözləməyə məcbur oldğumuz halda vaxtın sonsuzluğa qədər uzandığından danıxır, əks halda, göz qırpımında uçduğundan heyretə gəlirik. Əslində isə bu, bizim zaman duyumumuzdur. Bu, əsasən, insan öz əsil həyat yolunu tapmayanda baş verir. Əsil həyat isə - sosial borclar və qayğılarla dolu bu yeknəsəq həyatımız deyil. Bu, zaman, saat əqrəbi və tarix tanımayan iç həyatımızdır. Bax, ora yol tapanda, ömür həddən ziyadə uzun olur.

- Bu həddən ziyadə uzun ömürdə özünüzü xoşbəxt hesab edirsinizmi?

- Mən qurtuluş yolunu tapmışam. Zahirən hamı kimi yaşayıram. Səhərlər işə gedir, axşamlar evə qayıdıram, oğlumun dərsləriylə maraqlanıram, son xəbərləri dinləyirəm. Amma bütün bu yeknəsəqliyin alt qatında sonsuz arakəsmələr var ki, onların qapıları daim aralı vəziyyətdədir.

- Yənə də bizim keçmişimiz yaşantılarımızdan, bu günlə bağlı təəssüratlarımızdan asılı olmayaraq, var və bizdən asılı olmayaraq, artıq sənədləşdirilib. Necə yaşamaqdan, dünyanı

necə görüb-duyma qdan ötrü əvvəl dünyaya gəlməliyik. Bəlkə söhbətimizi də elə burdan başlayaq...

- İnsanın dünyaya gəlməsi - yalnız bir qadınla bir kişinin evlənilib dünyaya uşaq gətirməsi demək deyil. Bunun çoxlu sayda izah olunmaz səbəbləri var ki, bunu anlamaq hələ ki, insanın özünə yasaq edilib. Tale yazısı, genetik kodlar, bürclərin səmavi təsiri və sair və ilaxır. Və əgər bütün bu göstəriciləri rəqəmləşdirsək, gözümüz qarşısında saysız-hesabsız rəqəmlərlə dolu Kainat ölçülü cədvələbənzər bir panoram açılar. Əlbəttə, insan öz taleyindən razı da ola bilər, narazı da. Lakin səbəblərini aramağa, taleyini «yaxşı», yaxud, «pis» adlandırmağa gücü çatmaz. Ən azı o səbəbdən ki, insana böyük İlahi Yazı barədə təsəvvür verilməyib. Mənə gəlincə, razılığı və narazılığı kənara qoymaq şərt ilə, lap yeniyetməlik vaxtlarımdan almağa başladığım zədələri deyə bilərəm. 9-cu sinifdə oxuyanda atamın, 26 yaşlarında anamın, daha sonra cavan qardaşım Eyvazın itkisi. Və əlbəttə ki, 20 yanvar hadisələri. Yəqin ki, ayrı ağrılar və iztirablar da olub. Lakin onlar yadımda qalmayıb. Sevincli hadisələr - dörd nəvəm və bir neçə əsərimdir ki, onlara görə qocalıqdan və ölümdən qorxmuram.

- Gəlin söhbətimizin bədii hissəsinə keçək. Günlərin bir-günü bir qız dünyaya gəldi, adını Afaq qoydular. Bu ad hardan götürülüb?

- Bu, Nizami Gəncəvinin sevib evləndiyi gözəl bir qadının da adıdır. Lakin bildiyimə görə atam bu adı mənə, o münasibətlə verməyib. Afaq - Kainat deməkdir.

- Atanız Məsud Əlioğlunun dövrdən narazılığı, üsyankar təbiəti barədə çoxlu xatirələr var.

- Atam o dövrün hakim ideologiyasına tam zidd təbiətli, azad tərəkürlü bir adam idi. Bəlkə də məhz bu səbəbdən, sovet dövründə yaşamağımıza baxmayaraq, nə mən, nə də qardaşlarım o atmosferi evdə hiss etməmişik. Sovet psixologiyası, sovet ideologiyası bizim evin kəndərindən içeri daxil ola bilməyib. Bizim ailədə həmişə sərbəst düşüncəyə, azad fikirə üstünlük verilib. Atam parlaq alim, gözəl natiq idi. Yeri düşdükcə, sovet ideologiyasına yarıyan vəzifə sahiblərini kütləvi yerlərdə təhqir etməkdən özünü saxlaya bilmirdi və sonradan bunun altını çəkirdi. O dövrlər kitabları «Qlavlit» deyilən nəşr senzurası tərəfindən yasaq edilir, adı Mərkəzi komitənin qərarlarına salınır, məqalələri aylar və illərlə işıq üzünə görə bilmirdi. Bu proseslər təbii ki, bütün ailəmizə, dolanışığımıza təsirsiz ötürmədü. Axı o illər ədəbi-tənqidçilər də, digər qələm əhli kimi, kitablarının, yazılarının hesabına dolanırdılar?!.. Odu ki, biz tez-tez maliyyə çətinlikləri ilə üzləşməli olurduq...

- Bəs babanızın, xalq yazıçısı Əli Vəliyevin nüfuzu ona yardımçı olmurdu?

- Babamın nüfuzu yardımçı olurdu ki, ona dəymirdilər, millətçi damğası ilə dustaqxanalara salmırdılar. Mənim babam qatı kommunist idi. O bu ideologiyaya sidq ürəkdən inanırdı və mən onun bu inamına hörmətlə yanaşıram. Bu, sözün əsil mənasında etiqad idi. Əli Vəliyev məsləkinə, əqidəsinə sidq ürəkdən bağlı bir adam idi. O inanırdı ki, kommunist ideologiyası dünyanın ən ədalətli və insanpərvər ideologiyasıdır. İnsana zəhmətinə görə qiymət verir, kasıblara əl tutur.

- Bəs atanızın dünyagörüşü hardan formalaşmış?

- Bunu deyə bilmərəm. Azadlıq yanğısı atamın lap gənclik illərinin məqalələrindən duyulur. O vaxt mən dünyada yox idim.

- Atanızın sizə təsiri olub?

- Açığını deyim ki, mən ədəbiyyata Məsud Əlioğlunun, yaxud, babam Əli Vəliyevin əsərlərinin müəllifindən gəlməmişəm. Və ümumiyyətlə, ədəbi müəllifdən gəlməmişəm. Amma yuxarıda dediyim genetik kod, tale yazısı və daha nələrsə atamın istedadını, duyğusallığını, babamın zəhmətsevərliyini və prinsipliliğini mənə bu və ya digər formada davam etdirir.

- Yazınıza, düşüncələrinizə məişət mane ola bilirmi?

- Olanda olur. Hər səhər evdən çıxarkən, kandarın xalçası düzəltməsəm olmur. Bu, xəstəlikdir. Bilirəm ki, bu adi, xırda səliqəsizlik içimin bütün sahmanını pozmaq gücündədir. Yazıya girməkdən ötrü məişətim son dərəcə hamar və problemsiz olmalıdır. Yalnız bundan sonra o üzə keçə bilərəm. Əks təqdirdə heç nə alınmır. Yazı halında olmayanda isə xırda məişət işləri ilə məmnuniyyətlə məşğul oluram. Mürəbbə bişirirəm, piroq hazırlayıram. Yazanda isə ən kiçik sahmansızlıq məni məhv edə bilər. Yazmaq - mənim üçün can üstə olmaq kimi bir şeydir. Yazı ərazisinin əlimdə qələm, oturduğum yerdən, bir qədər aralıda olduğunu dəqiq hiss edirəm... Bu, tamamilə ayrı səslərin və qoxuların dolaşdığı sirli, ecazkar boşluqdur. Yazarkən, bədənimdən necə aralanıb o üzə keçdiyimi hiss edirəm... Məncə, yazmaq, əslində də ölmək kimi bir şeydi. Bir dünyadan o birinə keçmək...

- Sizinlə müsahibə aparmaq çətinidir. Özünüz necə, hərdən özünüze sualla müraciət edirsiniz?

- Mən özümü görmürəm. Zahirən əlbəttə ki, görürəm. Güzgüdə özümə baxıram, saçlarımı darayıram, köynəyimlə çantamın rəngini tutuşdururam. Amma bir fərd kimi, özümü görə bilmirəm. Bu, olsun ki, bayaq söhbətin əvvəlində dediyim həmin o sonsuz, sərhədsiz boşluqlara düşməyimdən irəli gəlir. Oralarda özümü toz zərrəciyi hiss edirəm...

- Əgər keçmişinizə qayıtsaydınız, orda nəyisə dəyişərdiniz?

- Yəqin ki, ailə qurmazdım. Həyatımı ailəmsiz təsəvvür eləmirəm. Lakin mənimlə yaşamağın nə qədər çətin olduğunu anlayıram. Düşünürəm, nə ərimə ideal həyat yoldaşı, nə də uşaqlarıma ideal ana ola bilməmişəm. Analıq və qadınlıq missiyasına düşən bütün vəzifələri dəqiqliklə yerinə yetirsəm də, onlara əsaslı və daha vacib olan nəyisə verə bilməmişəm. Və bu, bu günəçən də alınmır. Olub ki, həftələrlə, aylarla yazı çəkişməsinə qapıldığımdan, boynuma düşən bu vəzifələri şərti olaraq, yerinə yetirmişəm. Bu mənada, «Sərçələr» həmin bu halın mənzərəsidir. Daim yazmıram, amma oralara düşməyin təhlükəsini hər an hiss edirəm.

- Ailəniz olmasaydı, bunun sizin həyatınıza təsiri olacaqdımı?

- Yəqin ki, dağıdıcı təsiri olacaqdı. Olsun ki, yazı prosesində düşdüyüm həmin o ərazilərdən geriye qayıda bilməyəcəkdim. Amma indi oralar nə qədər füsunkar və ecazkar olsa belə, geriye qayıtmalı olduğumu anlayıram. Bilirəm axı, burda məni gözləyənlər var...

HEKAYƏLƏR

GENERALIN ÖLÜMÜ

Daxili İşlər Nazirliyinin xüsusi təyinatlı general-polkovniki Tapdıq Qayıblının qarın nahiyəsində aparılan uğursuz əməliyyat nəticəsində vəfat etdiyi barədə yayılan sözsöhbətlərə görə o, iki həftə əvvəl şiddətli ağrılarla yay istirahətini keçirdiyi bağ evindən şəhərin mərkəzi klinikalarından birinə aparılmış, orda ətraflı müayinə olunduqdan sonra «kor bağırsağın kəskin iltihabı» diaqnozu ilə əməliyyat blokuna salınmış, bir neçə gün reanimasiya şöbəsində saxlanıldıqdan sonra evə buraxılsa da, səhhətində yaranan kəskin ağrılaşmalarla yenidən klinikaya qaytarılmış, üzərində müxtəlif reanemik əməliyyatlar aparılsa da, həyatını xilas etmək mümkün olmamışdı. Baş vermiş hadisə ilə əlaqədar dərhal şəhər prokurorluğunda cinayət işi açılmış, uzun illərdən bəri nazirliyin Daxili Təhlükəsizlik İdarəsinə rəhbərlik etmiş generalın qəfil ölümünün siyasi motivli sui-qəsd kimi qiymətləndirildiyi istintaq materialları Respublika Prokurorluğunun Ağır Cinayətlər üzrə İstintaq İdarəsinə göndərilmişdi.

Mərhumun həyat yoldaşının istintaqa verdiyi ifadələrə görə Tapdıq Qayıblı cümə gününün axşamı işdən evə adi qaydada qayıtmış, şam yeməyini bitirdikdən sonra adəti üzrə talvarlığa enib, orda yumşaq üzlü həsir kreslosuna yayxanaraq, televizora baxmağa başlamışdı. Bir qədərdən sonra evdəkilər, talvarlıqdan eşidilən vəhşi bağırçı səslərinə özlərini həyəətə atmış və generalı orda ikiqat bükülərək, ağrıdan qaralan vəziyyətdə tapmışdılar.

Klinikadan verilən epizrisdə generalın ölüm səbəbi qismində, reabilitasiya dövründə onun qanında aşkar edilmiş qida zəhərlənməsi göstərilərsə də, mərhumun ailə üzvləri meyitin təcili surətdə Məhkəmə Tibbi Ekspertizasının baxışına göndərilməsi tələbi ilə Baş Prokurorluğa müraciət etmişdilər. Müraciətdə bildirilənlərə görə evə buraxılan gün o, səhər naharını bitirib, yenicə mürgüləməyə başladığı yerdə qəfildən qapqara qaralmış, nəfəs yolunda göy öskürək tutmalarını andıran tıxanmalar müşahidə olunmuş, iyirmi dəqiqəyəcən davam edən bu vəziyyət xəstənin gözlərinin kəllə sümüyünün altına diyirlənməsi ilə nəticələnmiş və o, bir neçə dəqiqə xırıldadıqdan sonra canını tapşırılmışdı.

Hadisənin səhəri günü Qayıblının ailə üzvləri generalın nəhəng cəsədini Məhkəmə Tibbi Ekspertizasına aparən ambulansın ardınca baxışa yollansalar da, yarılma əməliyyatının sabaha saxlanıldığı bilinərkən, geriyyə qayıtmalı olmuş, bazar gününün günortasına təyin olunan dəfn mərasiminə tədarük işlərinə başlamışdılar.

Axşama yaxın Tapdıq Qayıblının dənizkənarı qayalığın dikdirində yerləşən bağ evinin həyəti Daxili Təhlükəsizlik generalının qəfil ölüm xəbərindən çaşqınlığa düşmüş insan kütlələri ilə dolmuşdu.

Evin birinci mərtəbəsində qurulmuş qadın məclisi hüzn dolu ağır sükutla xalçanın tabut üçün saxlanılan boş hissəsinə zilləndikcə, həyətin giriş qapıları ağızında, yoğun zəncirini bu dəqiqə qıracaqmış kimi, o baş-bu başa vurnuxan nəhəng qoyun itin acıqlı hürüşü eşidilir, hava qaraldıqca, həyatını dövlət sirli sui qəsd nəticəsində itirmiş təhlükəsizlik generalının müəmmalı ölümü barədə söhbətlər yeni-yeni mənalər kəsb etməyə başlayırdı...

Müəmmalın ilkin səbəbi – klinikanın tibbi personalının dedikləri ilə əməliyyat cərrahının ifadələri arasındakı uyarsızlıqlar idi.

Klinikanın baş cərrahının ilkin istintaqa verdiyi ifadələrə görə Qayıblının üzərində aparılmış əməliyyat müasir cərrahiyyənin ən yüksək tələblərinə cavab verəcək normalar və standartlar daxilində həyata keçirilərsə də, gözlənilən nəticə hasil olmamış, xəstə həyatını, qanında sonradan aşkar olunmuş qəfil zəhərlənmə nəticəsində itirmişdi. Zəhərlənmənin özünə gəlincə, baş cərrah bunu reabilitasiya dövrü generalın qida rejimində yol verilmiş xətlərlə əlaqələndirmiş, mərhumun həyat yoldaşını xəstənin səhhətində ciddi fəsadlar törədə biləcək yağlı yeməklərdən çəkəndirməyə dəvət etsə də, dəfələrlə onun ərinə qarın qutabı, gürzə, manqal qovurması kimi ağır qidalar yedirdiyinin şahidi olduğunu bildirmişdi.

Məsələnin daha müəmmalı tərəfi - əməliyyat personalının əməliyyat zamanı baş vermiş insidentlə əlaqədar dedikləri idi. İlkin ifadələrə görə klinikanın birinci dərəcəli personalının iştirak etdiyi əməliyyat saat 12 : 00 radələrində başlasa da, təqribən 20 dəqiqədən sonra dayandırılmışdı. Buna səbəb – əməliyyata rəhbərlik edən cərrahın halının xəstənin qarın boşluğunda aşkar etdiyi nədənsə xarablaşması olmuşdu...

- ...Onun rəngi ağappaq ağardı, əlləri huşunu bu dəqiqə itirəcək kimi əsməyə başladı...
- Bu, sözün əsil mənasında dəhşət idi. Bıçağı dəriyə toxundurduğumuzla, ordan balina dilini andıran ağ rəngli nəyinsə çölə pırlamağı bir oldu. Biz bunun, qarın boşluğunu başdan-başa bürümüş piy dilimi olduğunu yalnız sonra - kəsiyi lazım olan ölçüdə bir qədər iri açanda və onun içinin yoğun piy kütlələri ilə dolu olduğunu görəndə anladıq...
- Biz kor bağırsağı uzun müddət axtardıq. Qarın nahiyəsini əvvəl, qayda üzrə aşağı hissədən yarıdıq ki, yoğun bağırsağa ordan keçə bilək. Amma o hissədə piy qatı o qədər qalın idi ki, bizə içəri keçməyə imkan vermirdi. Onda məcbur olub, kəsiyin birini də göbəyin altından atdıq. Amma bu da bir nəticə vermədi. Onda professor kəsiyi mədənin ağızından düz qasıqacan atmağı təklif etdi.
- Onun qarında bəlkə əlli kiloyacan piy vardı. Daha doğrusu, elə bil piyi onun içinə, kolbasanın içinə tıxayan kimi, tıxamışdılar. Bütün içəli Arktika buzlaqlarını andıran ağappaq piyin altında idi. Odu ki, nəyin nə olduğunu müəyyən eləmək olmurdu...
- Belə baxanda, onun heç bir orqanı yerində deyildi. Kor bağırsağ normaya görə yoğun bağırsağa bitişik olmalı olan halda, burda o, göbəyin alt hissəsinə yapışmış vəziyyətdə idi. Böyrəklərin biri dalağın arxa divarına dirənmişdi, o birisi isə ümumiyyətlə, yoxa çıxmışdı. Hər halda, biz onu tapa bilmədik. Dalağın özünü isə biz lap aşağıda – sidik kisəsinin üstünə yapışmış vəziyyətdə tapdıq.

- Biz kor bağırsağı axır ki, tapıb kənara çıxardıqsa da, bunun həqiqətən, kor bağırsağ olub-olmadığını dəqiqləşdirmə bilmədik. Çünki o da, o birilər kimi, ağappaq piyin içində idi, ölçüsünü və quruluşunu tamamlıqla itirmişdi. Bir sözlə, bunun həqiqətən, kor bağırsağ olduğunu dəqiqləşdirməkdən ötrü onun özünü də yarmaq lazım idi. Professor isə buna getmirdi. Amma axırda nələc qalıb, onu kəsdi və bunun onun öd kisəsi olduğunu görəndə halı xarablaşdı.

- Əslində, bunun öd, yoxsa, sidik kisəsi olduğunu da biz axıracan bilə bilmədik. Bu, tünd yaşıl dərilili qurbağanı andıran, əcaib bir şey idi. Kəsilib ləyəne atılandan sonra da, vaxtından əvvəl çıxarılmış dölün titrəmələri ilə ləng-ləng tərپənirdi...

- Bütün bu anomaliyaları yaradan - onun mədəsi idi. Bu, içi kobud əşyalarla dolu nəhəng sakvoyajı, yaxud balina dalağını andıran dəhşətli bir şey idi. Qarın boşluğunu bütünlüklə zəbt eləyib orqanları qasıq nahiyəsinə sıxan da, əslində, o idi. Biz ona toxunmadıqsa da, ölçülərini və iş funksiyasını müəyyən mənada təyin edə bildik.

- Sizə deyim ki, bu, tarixi bir əməliyyat idi. Biz elə bir vəziyyətdəydik ki, ordan ayaqqabı tayı çıxsaydı belə, təəccüblənməzdik. Onun bu içəlatla hansı möcüzəyələ yaşadığı təəccüblüdü. Xüsusən, bu adamın ölkənin daxili təhlükəsizliyi ilə məşğul olduğunu düşünəndə...

Bazar gününün günortası generalın bağı evinin mərtəbələri, şam ağacları və gül kollarıyla sıralanmış geniş xiyabanlı həyətə dəfn mərasiminə toplaşmış iş adamlarıyla, əliləhlə mühafizə dəstələri və rəsmilərlə dolub daşsa da, cənazədən xəbər yox idi.

Yalnız axşama yaxın – göyün üzü qaramtıl buludlarla örtüləndə və göy aramlı gurultularla guruldamağa başlayanda, Məhkəmə Tibbi Ekspertizasından meyitin növbəti müayinəsinin sabaha saxlanıldığı xəbəri gəldi və izdihamın aramlı seyrəlməsi yalnız bundan sonra müşahidə olundu.

Məhkəmə Tibbi ekspertizasından alınan son məlumatlarla görə müayinənin sabaha saxlanılmasının səbəbi – ekspertizaya ölkənin tanınmış patoloq-anatomlarından və cərrahlarından ibarət fəvqəladə konsiliumunun cəlb edilməsi idi.

Bazar ertəsinin axşamı generalın meyitini gətirən ambulans mərhumun bağı evinə aparən ensiz yolun başında peyda olanda göy qübbəsi möhtəşəm ildırım çaxıntılarından dağılırdı... Axşam tərəfi narın çilətilərlə çiləməyə başlayan yağış güclənərək, xiyabanlığın və talvarlığın torpağını həyətə axıdır, darvaza ağzına zəncirlənmiş nəhəng qoyun itinin vəhşi hürüşü eşidilirdi.

Generalın növbəli yarılmalardan və müayinələrdən şişkinliyini birə beş artırmış nəhəng meyiti ambulans xərəyinə sığışmadığından, maşından altı adamın köməkliliyi ilə, kətan döşəküzünün arasında düşürülmüşdü. Saxlanılma müddəti ötdüyündən və meyit ağırlaşaraq, rəngini və quruluşunu dəyişdiyindən, sabahkı günə təyin olunmuş rəsmi dəfn mərasimi gözlənilmədən, gecə ilə bağı evinin arxa hissəsindəki talvarlıqda torpağa tapşırılmışdı. Yaşayış ərazilərində qəbirsalma işlərini qadağan edən qəsəbə bələdiyyəsindən xəbərsiz keçirilmiş gizli dəfndə generalın ailə üzvlərindən və bir neçə yaxın qohumundan savayı ayrı bir kəs iştirak etməmişdi.

Generalın müəmmalı ölümü ilə bağı gəzməkdə olan şaiyələrə görə həmin gecə meyit bir o qədər də dərin qazılmayan çalaya endirilərkən, içindən qapı cırlıtısını andıran əcaib

xırıltı eşidilmiş, səsdən diksinən qohumlar onu əllərindən yağış suyu ilə dolu çalanın içinə buraxmışdılar...

Dəfnin səhəri günü general Tapdıq Qayıblının, uzaq dağ kəndində yaşayan bacılarının xahişi ilə doğulduğu kənddə – Vətən uğrunda həlak olmuş şəhid məzarlığında torpağa tapşırıldığı elan olursa da, həftənin sonu onun sadıq itinin - yazıq zingiltiləri gecələrlə bağlara yayılan Yevronun cansız cəsədi evin arxa hissəsindəki talvarlıqda - üstü çay daşları və qızılgül kollarıyla bəzədilmiş alçaq tərəciyin ayaq tərəfində tapılmışdı.

Məhkəmə Tibbi Ekspertizasının rəyinə gəlincə, generalın ölüm səbəbi barədə ekspert sənədi onun ailə üzvlərinə təqdim olunmadan, birbaş Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyinin arxivinə göndərilmiş, orda tam məxfi sənədlər saxlanılan qovluqlara tikilmişdi.

2012

ALMAN KİLSƏSİ

- Günah məndədi. – Mən dedim və hiss elədim ki, boğazımı qəhər tutur. Sözlərin qalanını dodağım büzüldüyündən, axırını yeyə-yeyə dedim deyə, direktrişinin üzü təəssüflə əyildi. - Mənim ağılıma belə gəlməzdi ki, bu uşağın musiqi qabiliyyəti ola bilər. Axı onun heç adi dərslərə, nəgmə oxumağa belə həvəsi yox idi?!.. – Sözümlü, axır ki, qəhərdən boğula-boğula da olsa, tamamlaya bildim.

Direktrissə qaşlarını qaldırıb yüngülcə pörtə-pörtə:

- Nahaq özünü belə üzürsüz. Burda günahkar axtarmağın yeri yoxdu, - dedi, - bilmək istəyirsinizsə, dahi musiqiçilərin çoxunun musiqi təhsili olmayıb. Əgər uşağın qabında həqiqətən bir şey varsa... Mənsə əminəm ki, var, özü də kifayət qədər, o, özünü biruzə verəcək.

Rəna nəhəng royalın arxasında həmişəki kimi, kürəyini əyib oturmuşdu, direktrişinə danışdıqca şübhə dolu nəzərlərlə gah mənə, gah da direktrişinə baxırdı. Belədə o həmişə mənə balaca buzovu xatırladırdı. Mən onu bəzən elə belə çağırırdım: "Bu-zov..."

Direktrissə mənimlə üz bəüz qalmaqdan canını qurtarmaqdan ötrü ayağa qalxıb royala sarı getdi, Rənanın barmaqlarını əllərinin içinə alıb xəmiri yoğuran kimi yoğurdu.

- Siz bir buna baxın, barmaqlar royala dilləri üçün yaranıb, - dedi, sonra qızın əllərini royala dilləri üzərinə buraxıb mələhətli səslə:

- Bayaqqını bir də çal, qızım, - dedi.

Rəna gözlərini döyüb belini dikəltdi, balaca, yumru barmaqlarını gərə-gərə Motsartın mürəkkəb akkordlu "Rekviyem"ini çalmağa başladı. Musiqinin ecazkar dalğaları otağa doldu. Direktrişinə arxasını royala çevirib gözlərini yumdu, sağ əlini havada gəzdirə-gəzdirdi

"Rekviyem"i hansısa görünməz klaviaturada Rənayla birgə çalmağa başladı. Bir qədər sonra gözlərini açıb sağ tərəfində oturan müəllimlərə:

- Təsəvvür edirsiniz? Siz bir qulaq asın. Bunu bircə notu belə tanımayan, musiqi təhsili olmayan on dörd yaşlı uşaq çalır, - dedi.

Rəna bu sözləri eşitməyə də, getdikcə çaldığından ilhamlanır, balaca barmaqlarını daha çevik işlədə-işlədə, sanki, öz ustalığı ilə otaqdakıların heyranlığına bəraət qazandırmağa çalışırdı.

Əsər sona yetəndə direktrissa artıq öz yerində idi, əllərini çənəsinə vurub gözlərini otağın məchul nöqtəsinə zilləyərək, fikrə dalmışdı.

- Düşünürəm, qızınızın musiqi sferasına daxil olması üçün yeganə yol - uşağı vokal üzrə hazırlamaqdır, – bunu müəllimlərdən biri - gözündəki eynəyin çərçivəsi yanağının dərin qırıqlarında batan yaşlı, arıq bir qadın dedi və çönüb mənə baxdı. - Burda ifa texnikasından söhbət gedə bilməz. Barmaqlar sıfır səviyyəsindədir. Bəli, - o, direktrissanın nə isə demək istədiyini duyub onun sözünü havadaca kəsdi - ...sizinlə tamamilə razıyam ki, barmaqların müəyyən plastikası var, lakin onlar dilləri tanımır, onların üzərində balerina dırnağı üstə dayanan kimi dayanmaq əvəzinə, yayxana-yayxana gəzişir. Bir sözlə, qatar ötüb. Ona görə də cuhudlar erkən yaşlarından uşaqlarını musiqi, balet, idman və sair sahələrdə sınaşırlar ki, sonradan bu sayaq kazuslarla üzləşməsinlər.

Müəllimə sözünü bitirib qalibiyət dolu üzü ilə yenə mənə baxdı.

Müəllimənin bu sözündən ürəyim sıxıldısa da, özümü o yerə qoymadım çönüb saxta təbəssümlə Rənaya gülümsədim.

Rəna royalın arxasında dünyadan xəbərsiz buzov sifətiylə oturub mənə və müəllimlərə elə baxırdı, elə bil deyilənlərin onun üçün yaxşı, ya pis olduğunu anlamırdı.

...Biz küçəyə çıxanda musiqi məktəbinə əlləri müxtəlif ölçülü musiqi alətləri qutularıyla dolu bir dəstə uşaq daxil olurdu. Rənanın onların ardınca gizli həsrətlə baxmağından əsəbiləşib küreyini dümsüklədim:

- Belini düzəlt, - dedim.

Rəna paltosunun yaxalığını qaldırıb dinməz-söyləməz yanaşı addımlayırdı. Onun nə düşündüyünü anlamaq çətin idi. Olsun ki, o, son iki ili saatlarla, günlərlə barmaq-barmaq yığıb öyrəndiyi "Rekviyem"ə görə çəkdiyi əziyyətləri barədə düşünürdü. Mənsə, onun uşaqılıq illərini xatırlayır, məktəbə, musiqiyə, kitaba olan laqeydliyini, şirniyyata və yatmağa olan meylini yadıma salır, canımı beləcə bugünkü qəzanın baskarlığından qurtarmağa çalışırdım.

Əslində isə hər şey iki il bundan əvvəl, ciddi musiqidən çox-çox uzaq bir ərazidə, öz sadələvh uşaq aləmində yaşayan Rənayla Alman kilsəsinə - şəhərin mərkəzi küçələrindən birində, izdihamlı səkidən bir addım geriye çəkilən tək, bozarmış kol-kosun, sarımtıl gül alleyasının arasında gizlənən, az qala, buludlara dirənən qaramtıl qülləsi isə lap uzaqlardan görünən qədim tikiliyə getdiyimiz gündən başlamışdı...

Həmin gecə skripkaçılardan ibarət yığcam orkestr Baxın, Motsartın, Vivaldinin əsərlərini ifa etdikcə Rənanın ovsuna düşən tək, hərəkətsiz qaldığını, hardansa, hansısa ilahi yüksəkliklərdən zala dolmağa başlayan musiqinin onu getdikcə qərribə bir çəkisizliyə saldığını hiss edəndə, hələ mən bu gözlənilməz təəssüratın nə ilə nəticələnəcəyindən, bu sənət əsərinin onun balaca, uşaq qəlbində hansı dəyişikliklər yaradacağından xəbərsiz idim. Teatr və konsert salonlarında adəti üzrə üfürülmüş qarğıdalı və çips yeyən, kino-zallarda mürgüləyən Rənanın burda nəyinsə izinə, ya içinə düşmüş kimi, hansısa sirlərin dərinliklərinə endiyi, orda nələrə toxunduğu onun, musiqinin təsirindən irilən bəbəkələrinin hardasa, səhnədən kənarlarda - naməlum ərazilərdə gəzişdiyindən anlamaq olurdu.

Konsertdən evə gələn axşam Rəna pianonun arxasına keçib ayrı-ayrı dilləri danqılıdatdı. Səhəri gündən başlayaraq isə saatlarla piano arxasından durmadı. İlk əvvəllər

dillərin üzəriylə bataqlıq üzərində gəzən tək, ehtiyatla, barmaq-barmaq gəzişən Rənanın cəmi bir neçə aydan sonra ustalıqla çaldığı "Rekviyem"i eşidəndə gözlərimə, qulaqlarıma inanmadın.

Çox keçmədi ki, Rəna barmaq-barmaq yığa-yığa öyrəndiyi «Rekviem»i tezliklə iri akkordlarla, getdikcə daha mükəmməl çalmağa başladı. Səhərlərimiz - otaqların divarlarını lərzəyə gətirən «Rekviem»in möhtəşəm sədalarıyla açılır, axşamlarımız həmin hüznə başa çatırdı. Bir müddətdən sonra mən bu musiqinin evimizdə nəyisə dəyişdiyini, ayrı-ayrılıqda hər birimizə sirli olan nə isə təlqin etdiyini hiss etdim. Bizlərdə və evdə nəyin dəyişdiyini dəqiq müəyyən edə bilməsəm də, evimizə hakim kəsilmiş bu musiqinin Rənanın Alman kilsəsindən gətirib gəldiyi həmin məşhur "Rekviyem" olmadığı dəqiq idi... Bu, nə vaxtdan bərisə evimizin hansı küncündəsə soluxub qalmış, indi isə musiqiyə ətə-qana dolub şahə qalxan insana, ruhabənzər dəhşətli bir dalğa idi...

- Bilirdim belə olacaq, - Rənanın qolundan tutub maşın yolunu keçirə-keçirə, sükutu pozmaq xatirinə dedim.

Rəna dinmirdi, üzü matəm dolu əzablardan kölgəli idi. O, mənəmlə yanaşı addımlayır, addımlarını qəsdən ləngitməsindən məndən geriye qalmağa çalışdığı bilinirdi.

Mən, mövzunu dəyişib, bütün yeniyetmələr kimi, Rənanı da qarşıda gözləyən işıqlı gələcəkdən danışır, yiyələne biləcəyi digər peşələrin üstünlüyünü, onun bu sahələrdə qazana biləcəyi uğurları sadalayırdım.

Rənanın gözlərinin altı qaralmış, burnu uzanmışdı. Belədə onun üzü qədim yunan filosoflarından hansı birininsə üzünü xatırladırdı...

...Həmin günün axşamı Rəna pianoya yaxın getmədi, otağına çəkilib orda divanda üzü divara uzanıb qaldı.

Rənanın matəmindən o axşam işıqlarımız söndü və səhərəcən yanmadı. Bütün gecəni böyük qızımla mətbəxdə, şam işığında keçirməli olduq. Bütün gecəni Rənanın qaranlıq zülmətə qər q olmuş otağında sovrulan faciəvi burulğanların titrəyişini biz uzaqdan-uzağa mətbəxin soyuq qaranlığında hiss eləyirdiksə də, o tərəfə keçməyə cürət eləmədik.

...Səhər naharında Rənanın gözlərinin altı yenə kölgəli idi. Bənizi solmuş, üzü bircə gecənin içində nazilib uzanmışdı. O özünü o yerə qoymur, məğlubiyət kədərindən batmış səsi ilə indi də dünyanın məşhur opera əsərlərindən, opera sənətinin əbədiliyindən, opera müğənnilərinin bədən quruluşunun hansı tələblərə cavab verməli olduğundan və sairədən danışa-danışa hey nə isə çeynəyirdi.

Mənsə onun bütün gecəni kursunu dəyişmək məcburiyyətində qalmış gəminin aqibətini yaşadığını, «Rekviem»in ərazisinə qər q olmaqdan ötrü, uğursuzluğa düşər olmuş pianoçuluqdan vokala kökləməklə məşğul olduğunu anlayır, bütün gecəni onun qaranlıq, səssiz otağında sovrulan burulğanların mənasını dərk edirdim...

Həmin gündən "Rekviyem"in piano variantı, onun daha dəhşətli növü ilə - opera variantı ilə əvəz olundu. "Rekviyem"i indi Rənanın hansısa musiqi mağazasından alıb gətirdiyi vahiməli qadın xoru oxuyurdu... Bu, təxminən, bizlərə qarşı qurulmuş xalq məhkəməsinə andıran müdhiş, möhtəşəm xorun ittiham marşı idi.

Bəzən mən nəhəng bir kimsənin səsiylə oxuyan bu təkəbbürlü qadınları görürdüm də. Bu, üzlərinə şəffaf örtüklər salınmış, dolu bədənli, hündürboylu, acıqlı rahibələr idi... Onlar «Rekviyem»i əllərində tutduqları nəhəng notlara baxa-baxa oxuyur, oxuduqca boyları, sanki, bir az da uzanır, başları evimizin tavanına dirənirdi...

Xoru dinlədikcə Rənanın bənizinin ağardığını, gözlərinin böyüyüb onu hansısa qədim, nəhəng balığa oxşadığını müşahidə etdikcə hamılıqla mütəəssir olur, bu binəva qızcığazın böyüyüb boya-başa çatdığı öz evindəcə, doğmalarının arasındaca düşdüyü uçurumun çıxılmazlığından qurtara bilmirdik...

Belə məqamlar Rənanı dindirmək, yaxud olduğu yerlərin yaxınlığından ehtiyatsız ötürmək - ağır işgəncələrdən sonra şirin yuxuya dalmış adamı yuxudan oyatmaq, bütün vücudunu narahat etmək qədər günah bir işə çevrilmişdi. Bəzən biz ürəklənib, otaqları gərən, döşəməni titrədib, divarları çatladan bu musiqini kəsməkdən ötrü müxtəlif bəhanələr tapır, Rənanı musiqiyə bu ifrat aludəliyinə görə məzəmmət edirdikse də, onun solğun bənizindən, gözlərinin dərinliyinə çökmüş lal kədərindən nədəsə səhv etdiyimizi, nəyisə axıracan anlamadığımızı başa düşürdük. Uzaq əsrlərdə, Almaniyada dünyaya gəlmiş bu musiqinin balaca qızığı bizdən aldığı, gözümüzün qabağında ola-ola, hansısa sirlə ərazilərdə saxladığını anlamaq nə qədər asan idisə, onu oralardan qoparıb geriye qaytarmaq bir o qədər çətin idi... Musiqi bitən məqamlar Rənanın artıq həmin o «geridə» yaşaya bilmədiyi, öz otağına - sakit tənhalığa çəkilib ordan harasa, daha ayrı sakitliklərə sığınmaq ehtiyacı onun bizlərdən tamamilə ayrıldığından, daha əvvəlki həyatı ilə yaşaya bilməyəcəyindən xəbər verirdi.

Günlər beləcə keçib gedirdi. Mən hər axşam işdən evə dönərkən evimizi yadelli işğalçılar tərəfindən zəbt edilmiş kimi, tanış matəm içində tapır, tələsik soyunub özümü Rənanın otağına salır, onu rinqdə nakaut almış boksçunun vəziyyətində - üzüqoylu divana atılmış halda tapırdım. Böyründə əyləşib ehtiyatla saçlarını tumarlayır, üzgüçü çiyinlərini andıran əzələli çiyinlərini öpür, ürəyini almaqdan ötrü fikirləşib, hər dəfə yeni bəhanələr tapırdımsa da, Rənanın vəziyyətində heç nə dəyişmirdi.

Bir gün isə Rəna, axır ki, üzünü mənə çevirdi, ağlamaqdan şişmiş gözlərini üzümə dikib:

- Mənə oxumaq da olmaz. – Dedi. - Səs tellərim zəifdi. Yuxarı nota qalxanda qırılır...

O axşam mən evdə olan bütün kasetləri bağlamaya yığıb dəhlizin aşağı başındakı divar şkafinin əlçatmaz bir küncünə atdım. Səhəri gün isə, ümumiyyətlə, bu «yoluxucu» bağlamadan birdəfəlik qurtulmaq məqsədi ilə onu evdə saxlamamaq qərarına gəldim, bağlamayı işə aparıb, orda köhnə kitabların arasında gizlətdim.

Kasetlərdən sonra evimizə sakitlik və əmin-amanlıq çökdü və biz bir müddət - «Rekviyem»in izlərini yuyub təmizləməklə, onun çalxalayıb zədələdiyi, nəyinsə yerini, nəyinsə mahiyyətini dəyişib tanınmaz hala saldığı mənzilimizi əvvəlki halına qaytarmaqla məşğul olduq. İlk əvvəl musiqinin olan-qalan izlərini yuyub aparmaqdan ötrü xadimə çağırıb bütün otaqları döşəməsindən tavanınacan yudurtduq, Rənanın otağını böyük qızın otağıyla dəyişdik, evin ümumi ovqatını təzələməkdən ötrü hər axşam yeni-yeni maraqlı macəra filmlərinin, komik filmlərin kasetlərini alıb gətirir, istirahət günləri gəzintilərə çıxır, ailəvi şam yeməkləri təşkil edir, «Rekviyem» barədə hamılıqla susurduq.

Rəna uzun, ağır xəstəlikdən sonra bədəninin müqavimətini büsbütün itirmiş halsız xəstəyə bənzəməyə başlamışdı. O, heç nə yemir, üzü, demək olar ki, gülümsəmir, suallarımıza qısa, küt cavablar verir, musiqi barədə kəlmə belə kəsmir, piano olan otağın qapısından, dərin uçurumun kənarından ötən tək, tələsik addımlarla ötür, daha yunan filosofuna bənzəmir...

Bir müddət hər şey beləcə öz qaydası ilə getməyindəydi. Mən xoşbəxt idim. Arxada qalan iztirab və həyəcan dolu günlər mənə klassik musiqiyə anlaşılmaz bir xof yaratmışdısa da, bunun fərqi varmır, o barədə fikirləşməməyə çalışırdımsa da, hansısa gizli toxumamla, başımızın üstünü almış sirlə təhlükənin tam sovuşmadığını, evin hansısa gizli bucaqlarına çəkilib gizləndiyini, necəsə, hiss edirdim. Hisslərim məni aldatmamışdı...

Günlərin biri işdən evə dönərkən həyətimizi başına götürən "Rekviyem"in sədaları məni binanın girəcəyindəcə ıldırım kimi vurdu... Mən əlimdəki zənbillərin ağırlığını unudub pillələri iki-iki qalxdıqca, içi musiqi tufanı ilə dolub-daşan otaqların ən axırıncısında, tənha divanında, nəfəssiz halda üzüqoylu uzanan Rənanı təsəvvürümə gətirdikcə, nəfəsimin

itdiyini, sinəmin ortasına kəsici tikə kimi ilişmiş sıxıntının boğazıma dirəndiyini, nəfəsim təngidikcə boğulduğumu hiss edirdim.

Qapını açarla açıb özümü hövlnak içəri saldım... və dəhşətdən ildırım vurmuş kimi dəhlizin ortasında dayanıb qaldım...

O, yenə burda idi... Öz ürəküzən çalarlarıyla dəhlizimizin divarları arasında gərilib tavana dirənir, yenə qapıları titrədirdi... Xorun səsi getdikcə yüksəlir, tembr diapazonu mənə divara sıxıb sanki çölə itələyirdi...

Biləklərim, dizlərim süstləşib boşaldı, gözlərim qaraldı... Zənbilləri qapının ağzındaca yerə buraxdım, heysiz ayaqlarımı ardımca sürüyə-sürüyə özümü Rənanın otağına çatdırdım. Qapını açıb içəri daxil oldum və quruyub qaldım...

Rənanın üzüqoylu uzanmalı olduğu divan bomboş idi...

Özümü hövlnak o biri otaqlara, sonra mətbəxə atdım... çarpayıların altını, şkafların içini yoxladım...

Rəna yoxa çıxmışdı... Sanki qeybə çəkilmişdi.

«Rekviem»in iti şimşəyi andıran çaxıntılarını kəsmək üçün maqnitafonu axtarımsa da, tapmadım. Maqnitafon da sirli halda yoxa çıxmışdı...

Mən qəlbləri intiqam və məkr dolu qəzəbli rahibələrin arasında idim... Onların hardan, evin hansı bucağından oxuduğunu anlaya bilmir, Rənanın hara gedə biləcəyi barədə düşünməkdən üzülür və Alman kilsəsinin buludlara dirənmiş qaramtıl qülləsini xatırlayırdım...

1996

CAN ÜSTƏ

Yataq otağının aralı qapısından, həmişəki kimi, onun xara üzlü yorğanı, çarpayısının yanında qaralan alçaq, taxta kətilli, kətilin üstündə, suyu uzun müddətdən bəri dəyişilmədiyindən balaca, bulanıq akvariumu xatırladan su stəkanı, stəkanın dibinə hansısa su heyvanının skeleti tək yatmış protez dişləri görünürdü.

Dəhlizdə soyunduğum plaşın xışılısından, ya bəlkə, neçə vaxtdan bəri vurduğum ətirin iyindən o, bu dəfə də gələnin kim olduğunu hiss elədi. Bunu onun, son ayların pəhrizindən ətinə tökmüş ayaqlarının çarpayının səthindən seçilməyən yorğanının altıyla sualtı çəkisizlikdə üzən tək, ləng gəzişmələrindən anladım.

Mənim gelişimi o ötən dəfə də beləcə - başını balıqdan ayırmadan, əvvəllər elədiyi kimi, azca da olsa, dikəlib aralıqdan görünən dəhlizə boylanmadan, elə gözüyumulu halda uzandığı yerdə bilmişdi. Ötən dəfə də onu oyatmamaqdan ötrü otaq boyu barmaqlarımın ucunda gəzişdikcə, özünü ölülyə vurmuş, axşamacan canüstü konvulsiyalarda vurnuxmuş, mən onun oyanmağını gözləməkdən əldən düşüb üzülmüş vəziyyətdə evə gedənəcən, gözlərini bircə dəfə də olsun açmamışdı. Onun, bu qurama «can üstə»

tamaşalarıyla məni hürküdü bu evdən, ətrafından didərgin salmaq istəyi mənə çoxdan belli olsa da, özümü o yerə qoymur, səbrlə tamaşanın axırını gözləyirdim.

Bu dəfə qocanın yataq otağında ondan savayı iki nəfər də vardı. Deyəsən, uzaq kənddən gələn qohumları idi. Kirpiyəbənzer çalsaç bir kişi, bir də qırmızıyanaq oğlan uşağı.

Kişi məni görcək, yüz illər tanıdığı yaxın adamını görəndə, sevincək halda:

- Yaxşı gəldin, bala, halı bayaqdan çönüb. - dedi.

Qocanın halı bu dəfə deyəsən, doğrudan pisləşmişdi. Burnu saralıb qarmaq kimi aşağı əyilmiş, gözləri dərin, qara çuxurlara batmışdı. Elə bil nəfəsi də gəlmirdi. Yarımaçıq ağzının içindən quruyub avazı olmuş damağının bir hissəsi görünürdü.

- Sabaha çəkər. - kişi ağzının içində, elə bil bu dəfə özü-özünə dedi, sonra çönüb böyründəki pəncərədən çölə boylandı.

Mən yaxına gəlib qocanın üstünə əyildim və üzünə diqqətlə baxdım.

Bu dəfə o, deyəsən, doğrudan ölürdü... Ağır-ağır dərdi qısa nəfəslərinin içiylə hansısa uzaqlıqlardan süzülən sızıltı dolu səsi eşidirdi...

- Səidə hanı?... - soruşdum.

- Qonşuya çıxdı. Həkimə zəng verəməyə getdi. Bayaqdan telefonu da kəsiblər. İş dünyəyə düşəndə belə düşür. - kişi sözünü bitirib niyəsə mənə fərəhlə baxdı.

Qoca ötən dəfə də bu vəziyyətdə idi, amma danışdı. Qızdırmalı adamlar kimi sayıqlayır, bir-birinə dəxli olmayan məntiqsiz cümlələləri tənqəfəs ardıcılıqla sıraya düzür, arada sanki can çəkişməsindən yorulub susur, göz qapaqlarını azca aralayıb bulanıq bəbəklərini otaq boyu gəzdirir, gözü mənə sataşanda, elə bil öz içində qəşş eləyib huşunu itirir, özünü sanki qəsdən növbənöv qarabasmaların içinə salırdı.

Belə sayıqlamaları vaxtı bəzən onun öz yatağında, gözümüz görə-görə necəsə, bədəninin, ya üzünün hansısa hərəkəti ilə harasa, ayrı məkanlara düşdüyünün, orda kimlərsə gizli sövdələşmələr aparıb, nələrsə, hansısa həyatəhəmiyyətli prosesləri səbr və gərginliklə izlədiyinin şahidi olurduq. Belə məqamlar onun həqiqətən, özündə olmadığını, yoxsa, özünü məndən yayındırmaqdan ötrü bu kökə saldığını nə mən, nə də Səidə heç cür müəyyən edə bilmirdik.

Səidənin dediyinə görə, o, yalnız məni görəndə bu kökə düşürdü. Mən gedəndən sonra isə özünə gəlir, balışına dirəklənib, heç nə olmayıb kimi, dinməz-söyləməz şam sıyığını yeyirdi.

Dəfələrlə düşdüyü bu krizislərdə - nəbzinin seyrəlib itdiyi, nəfəsinin qısılib son qapanmalarla xirtdəyində pıçıldadığı məqamlarda üstünə çağırılan həkim briqadasının uzun-uzadı müayinələrdən sonra başlarını qaldırmadan, qərribə bir arxayınlıqla:

- Onu nahaq incidirsiz. Bu, daha bizlik deyil. - deməsindən biz onun həqiqətən, can üstə olduğunu anlayırdıq. Lakin elə həmin o «canüstü» məqamlarda heysiz, qoca əlinin çarpayının kənarına əyləşib qoluna təzyiqlənən rezin qolçağını bağlayan həkimin - orta yaşlı, dolu bədənli cavan qadının ağ biləyinə əqrəb kimi sarılıb, orda nəyisə acgöz-acgöz sümürən tək, yığılıb açıldığını görəndə dəhşətə gəlirdik...

Onun bu xəstəhal qadın hərisliyinin bədnam izlərini o öləndən sonra da - son nəfəsi boğazında çalxanıb bitəndə də ölü bəbəklərində görəcəyimizə nə mənə, nə də Səidənin şübhəsi yox idi. Lap bu yaxınlarda o, ifadəsiz gözləri məchulluğa zillənmiş, cansız qolları çökək qarnının üstə quru ağac budaqları tək, atılmış vəziyyətdə uzandığı yerdə, birdən-birə sönük bəbəklərinin hərəkətə gəlib, onu yoluxmağa gəlmiş qonşu gəlinin dolu baldırlarına dikilməsindən, bir qədər sonra isə baxışlarını bizdən yayındırmaqdan ötrü, qadının baldırından bilinə-bilinməz usta bir axıntıyla nahar masasının yoğun qıçına axıtmasından, onun hələ saysız-hesabsız həyat nöqtələrinin diri olduğunu anlamışdıq.

...Dəhlizdən səs gəldi. Gələn Səidə idi. İçəri girib tənqəfəs halda:

- Düşə bilmədim. - dedi, sonra mənə baxıb, salamsız-kalamsız. - Bəlkə maşınla gedim?.. - deyə soruşdu.

- Hara?.. - mən dedim.

- Təcili yardıma... – Səidə dedi, sonra başıyla atasına işarə eləyib, - görmürsən yenə nə gündədi?!.. – əlavə elədi.

Səidənin rəngi solğun idi. Burnu qocanın burnu kimi nazilib uzanmış, gözləri çökəyə düşmüşdü.

- Guya həkim gəlib neyləyəcək, a bala?!.. - kirpi-kışı dilləndi. - Tay üzü o yanadı. Yasını də bilirəm. Qorxub eləmə. Heç hara da gedəsi döyüləm. Bu bədbəxtin məndən savayı kimi var ki?.. Ata-anasının bircə oğluydu. Anası o, tifil ikən dünyasını dəyişdi. Çayda boğuldu. Ögey ananın umuduna böyüdü yazıq. Bir əmioğlusunu mənəm, mən də gəlmişəm. Onu torpağa tapşırıb dönəcəyəm.

Kişinin bu sözündən otağın döşəməsi titrədi. Yoxsa bu, bizə belə gəldi?!..

Döşəməni bayaqdan bəri yerinin içinə heykəl donuqluğuyla pərçimlənmiş qocadan qopan təkənbənzər nəriltilinin titrətdiyini Səidəylə mən bir qədər sonra - qoca, tərptiyi nəriltilidən tutulan boğazını xarab mühərriki işə salan tək, heysiz ləngliklə xırıldada-xırıldada arıtlayanda başa düşdük...

Qocanın nəriltilisindən sonra əmioğlunun üzündəki fərəh nəhayət ki, itdi.

- Görməli günlərimiz qabaqdaymış. - Səidə gözü atasında, boğuş səslə böyrümdən pıçıldadı.

Qocanın, indicə onun ölümü ilə bağlı gedən söhbətləri eşitdiyini, deyəsən, o da başa düşmüşdü.

Əmioğlu ayağa qalxıb çarpayuya yaxınlaşdı, cibindən, deyəsən, özüylə kənddən gətirdiyi güzgü qırığını çıxarıb qocanın ağızına tutdu, səthini yoxlayıb pencəyinin qoluna sildi, yenidən cibinə basıb:

- Lap az qalıb. – dedi və yerinə əyləşib qollarını qoltuğuna vurdu.

Səidə qocaya yaxın getmədi, yanımda əyləşib qorxudan bərələ qalmış gözlərini atasına zillədi. Son günlər onun dəhşətli qorxu hissi keçirdiyini, rəngi avazı olmuş üzünün çaşqın ifadələrindən, irilib ağara qalan gözlərinin çevik, anlaşıq hərəkətlərindən, bir də səsinin içiylə ötüşən zəif titrəyişlərdən anlamaq olurdu.

Səidənin gözləri hələ ötən həftədən - qoca huşu özündə ikən, balışına söykənib yarıoturaq vəziyyətdə qurtum-qurtum çay içdiyi yerdə mənə qəfil sualımdan çeçəyib qaynar çayı üstünə dağıdaraq, göyərək nəfəsi itə-itə, əcaib öskürək tutmasında boğulmağa başladığı gündən beləcə ağara qalmışdı. Onda qoca bir xeyli bu gedər-gəlməz öskürək tutmasında boğulub-boğulub axırda ölmüşdü... Nəfəsi yerli-dibli itmiş, gözləri bərələ bəbəklerini məchul bir nöqtəyə diyirlətməmiş, başı cansız ağırlıqla balışın üstünə düşmüşdü...

Qocanın bu ölüm tutmaları mənə inqilabdan sonrakı dövrlər bərədə roman yazdığımı bilən gündən başlamışdı. Ona qədər isə o, evin içində gümrah addımlarla gəzib-dolanır, mənə görçək, sevincək halda evdəkilərin əhvalını xəbər alır, mənə içdiyi çaya, yediyi xörəyə qonaq edirdi. Hər şey günlərin bir günü Səidənin mətləbi açıb, onun vəzifədə olduğu dövrlər bərədə roman yazdığımı deyəndən bəri başlamışdı. Onun, bu xəbəri qəfil ölüm hökmü kimi qəbul etdiyini, Səidə ilə mən qocanın, oturduğu yerdə birdən birə ağarmasından, üzündə ölüm qorxusunun kölgəsini andıran bozumtul kölgələrin dolaşmağa başlamasından anlamışdıq. Qoca avazı olmuş bənizi ilə donub qalmış, sonra ayağa qalxıb ehmal addımlarla otaqdan çıxmışdı. Dəhlizdən sivişib hamama girmiş, qapını o biri üzəndən qifilləyərək, axşama qədər, mən onu gözləməkdən cana doyub evə gedənəcən ordan çıxmamışdı.

- Sən heç can verən adam görmürsən?.. - Səidəyə sarı əyilib, qoca eşitməsin deyərək, astandan soruşdum.

Səidə nədənsə peşman olmuş kimi, mənə baxmadan başını buladı. Sonra biz bir il bundan əvvəl həmin bu otaqda, qocanın pərçimləndiyi həmin bu yataqda ölümünün intizarını çəkə-çəkə gecə-gündüz dimdik oturan, ölümə mətanətlə sinə gərən rəhmətlik Xədicə xalanın can verməyini xatırladıq...

Yeriyəndə addımlarının zərbəsindən az qala bütün bina titrəyən, səsinin yoğunluğundan həyətin quşları və uşaqları göz qırpımında yoxa çıxan, blokun künc-bucağında yaxaladığı kök siçovulların başını nəhəng yumruğunun bircə zərbəsiylə əzən əzəmətli Xədicə xalanın, canını tapşıracağına bircə saat qalmış yazıqlaşmış, yeniyetmə qız səsinə anlıran incə civiltiyə:

- Qorxuram a bala, yaman qorxuram... - deməyini, ağır-ağır nəfəs dərib döşəməyə, tezliklə gömüləcəyi qəbir çəlasına baxan kimi, baxmağını yadıma saldıq...

Onda yadıma gəlir, Xədicə xalanın üzündə doaşan sirlə ifadədən Ölümə aparan darısqallıq dolu qaranlıq, havasız keçidin hardasa, lap yaxınlıqda – otağın içini dolduran boşluğun hansısa yaxın məsaməsində yerləşdiyini Səidə ilə mən necəsə, duyub xoflanmışdıq... Bu, geriye yolu olmayan, əbədi qaranlığa qədəm basmağın xofunu andıran müdhiş bir qorxu hissi idi...

Xədicə xaladan sonra mən, bir vaxtlar pəncərələri dörd bir yandan açıq olan havalı evimizin qonaq otağında, yatağının içində suda çabalayan tək, boğula-boğula çabalayan, çabalaya-çabalaya arxa tərəfimdə, yan-yörəmdə gördüyü görünməz doğmalarına mehriban-mehriban əl eləyən xalamın can vermə mərasimini xatırladım...

O günlər xalamı, onun sevinə-sevinə əl elədiyi ən yaxın adamları boğub öldürdülər... Mən xalamın məmnun bir rahatlıqla pənah apardığı yaxınlarının getdikcə ona yaxınlaşdığını, başının üstünü alıb üzünə lap yaxından baxdığını necəsə, dəqiq hiss eləmişdim... Xalamın son nəfəslərində dəhşətdən bərələ qalmış gözlərlə kimlərsə üz-üzə, gözə-gözə qaldığını, canını məhrəm bir arxayınlıqla ətrafına yığışmış bu adamlara təslim etdiyini öz gözlərimlə görmüşdüm...

* * *

- O, sən o yazına görə bu kökə düşdü. - Səidə bir qədər sonra, biz ikilikdə mətbəxdə oturub şam yeməyinə düyü arıtlayanda dedi.

Mən günahkar kimi çiyinlərimi çəkdim:

- Burda nə var axı?..

Qocanın keçmişlərdə – yüksək vəzifə tutduğu repressiya illərində baş verən nələrdənsə - olsun ki, heç kimin, hətta Xədicə xalanın belə bilmədiyi hansısa bağışlanmaz günahlarından, bircə özünə məlum olan cinayət havalı naməlum sirlərdən ölümcül dərəcədə qorxması, açıla biləcək hansısa məxfiliklərin izlərini az qala, öz ölümü ilə ört-basdır etmək səyləri, yazdığım romanın, düşündüyümdən daha ciddi və gizli mətləblərə toxunacağından xəbər verirdi... Ağır müharibə illərində təhsilini başa vurub birbaşa kəndə yollanan, orda öz tələbə təcrübəsi ilə ucqar, yoxsul kəndin böyük bir kolxozuna sədrlik edən, sonradan rayonun icra başçısı işləyən bu adamın həmin dövrlər at belində kəndlərin daş-kəsək yollarıyla gəzə-gəzə buğda bölmünə nəzarət etməsi, ön cəbhədən yayınan fərariləri tapdığı yerdə güllələyib, yaxud, hərbi komissarlığa təhvil verib, əsgər ailələrinə, xüsusən göyçək, dul qadınlara «xüsusi qayğı» göstərməsi barədə mən hələ lap uşaq illərində Xədicə xalanın dilindən eşitmişdim. Hələ onda, sözü üzə şax deyən bu saya qadının da, ərinin keçmişini ilə bağlı söhbətlərində hansısa məqamların üstündən - qorxunc, dibsiz uçurumların üzərindən ötüşən tək, qəribə ehtiyatla ötüşdüyünü, nələrinə böyründən, kənarından ustalıqla sivişdiyini duyduğumdan, bu qocaya olan marağım birə beş artmışdı.

...Biz düyünü asıb otağa qayıdanda əmioğlu çarpayının ayaq tərəfində oturmuşdu, əllərini kitab oxuyurmuş kimi sinəsində cütləyib, ağzının içində deyəsən, Yasin duasını oxuyurdu.

Uşaq səsi alınmış televizorun qabağındakı kresloda oturduğu yerdə yuxulamışdı.

Qoca bayaqkı vəziyyətdə idi... Üzü indi də rus nağıllarının qorxunc qəhrəmanının - Ölməz Kaşşeyin qəzəbli simasını andırırdı...

Mən çarpayuya yaxınlaşıb onun üzünə yaxından baxdım.

Qocanın üzü bayaqdan bura qəribə bir qeyri-mütənasibliklə dəyişmişdi... üz cizgiləri kiçilmiş, yanaqları, yağını qızmar tavada əritmiş kimi, yığılmışdı.

O, bizim otağa daxil olduğumuzu hiss edib qupquru, sümüklü barmaqlarını pianonun dillərində gəzdiren tək, çökək qarnının üzəriylə aramla qaldırıb-endirməyə, arada bir havada əcaib fiqurlar cıza-cıza, sanki kiməsə, nə barədəsə anlaşılmaz işarələr verməyə başladı.

Səidəylə mən keçib bayaqkı yerimizdə - çarpayıyla üzbəüzdəki stolun arxasında əyləşdik. Burdan baxanda, qocanın solğun əlləri qumsallıq səhraların qaynar günəşi altında susuzluqdan yanıb qaralmış səhra əqrəblərini xatırladırdı... Həmin bu «əqrəblər»i ötən gecələrin birində mən yuxuda da görmüşdüm... Bir əlimdə çəkmə tayı, uzun müddət yarıqaranlıq otaqların içiyə vurnuxa-vurnuxa onları izləyib öldürməklə məşğul olmuşdumsa da, heç birini öldürə bilməmişdim. Çevik ayaqlı həşəratlar bütün yuxunu reaktiv sıçrayışlarla bu divardan - o divara, o stoldan bu stola atılır, elektrik cərəyanının aniliyini andıran sıçrayışlarla o baş-bu başa qaçışır, döşəmənin dəlmə-deşiklərə soxulub, orda görünməz ağızlarıyla tələm-tələsik nələrisə üyüdürdülər...

Son vaxtlar ümumiyyətlə, mən yuxularımda qocayla bağlı qəribə, yarıqaranlıq vaqəələrə düşür, onun, yuxunun ən dərin, keçilməz qatlarında mənim ha tərəfimdəsə dayanıb, nəfəsi tənqiyə-tənqiyə yuxudan ayılmağımı gözləməyindən, ehmal hərəkətlərlə ciblərində eşələnib, ordan çıxardığı xırda kağız-kuğağların arasından hansısa vacib sənədi axtarmağından qəribə xofa düşürdüm...

...Səidə çayı armudu stəkanlarda gətirib stolun üstünə düzdü, ortaya mürəbbə qoyub bir tərəfdə əyləşdi, eynilə Xədicə xala kimi yorğun-yorğun kiməsə:

- Axşama düyü asmışam. - dedi.

Əmioğlu Səidənin bu sözünü sanki haçandan-haçana eşitdi, duasını bitirib stulunu nahar masasının yaxınına çəkdi, buğlu çaydan bir qurtum alandan sonra:

- Neynək?.. – deyib mürəbbəyə girişdi.

Mən çayı mürəbbəsiz içdim. Otağın həmişəki kif qoxusunun mürəbbəyə də hopduğuna şübhəm yox idi.

Bataqlıq çürüntüsünün iyini andıran bu qoxunun, gündüzlər Səidə işdə olanda qocaya baxmaqdan ötrü evə gələn xadimədən - Səidəgilin uzaq qohumlarından olan balacaboy, tumgöz qarıdan da gəldiyini mən, neçə vaxtdan bəri idi ki, hiss eləyirdim. Bu iydən Səidənin də halı çönürdü. Evə girən kimi, qapı-pəncərələri açıb otaqların havasını dəyişir, təravətləndirici dezodorantın düyməsini aramsız basa-basa, ətrini dörd bir yana püskürdüdüsə də, kif qoxusunun şəffaf nəmi buxar mədliyini andıran ağırlıqla havadan asılıb qalır, təravətləndirənin ətrini bircə saniyəyə canına çəkib yoxa çıxarırdı.

Bəzən mən bu qoxunun otaqlar boyu şəffaf tül pərdə kimi, tavandan döşəməyəcən asıldığını duyur, bir otaqdan o birinə keçdikcə, onun içindən soyuq alov dilimlərinin arasından keçən tək, keçdiyimi də necəsə, hiss edirdim.

Xadimənin dediyinə görə, otaqların havasını o, gün ərzində bir neçə dəfə dəyişirdi. Üzü dənizə baxan dördlaylı pəncərələr səhərlər və günortalar taybatay açılır, dəniz tərəfdən

əsen balıq qoxulu küləklər içəri dolub otaqların arasıyla cövlan edirdisə də, qocanın yatağından, ya bəlkə ruhundan sızan qatı bataqlıq qoxusuna qalib gələ bilmirdi.

Olsun ki, xadimə bizi aldatmırdı. O, bu qoxunun özünəməxsus rəngə malik olduğunu bildirir, onun, evin əşyalarının üzərinə sübh şəhi tək çöküb hər tərəfi qəribə bir sarılığa bürüdüyündən danışib əlini, sarılığı yuyub təmizləməklə getməyən divar kağızına çəkərək:

- Bir vaxtlar bu kağızlar açıq mavi rəngdə idi... - deyir, qəribə bir nigillə köks ötürürdü...

* * *

- Elə bil nəfəsi dayandı. - Səidə ağarmış bənizini qocanın üzünə yaxınlaşdırıb ona lap yaxından baxırdı...

Burdan baxanda qocanın yarımçıq ağız - çoxdannan bəri ayaq dəyilmədiyindən yolu, ciğiri quruyub itmiş sirli bir ərazinin girişini - qədim, qorxunc dərinliklərə aparən əfsanəvi mağar girəcəyini andırırdı...

- Nəfəsi gəlir hələ. - əmioğlu ikinci stəkanı birnəfəsə içib ağzıaşağı nəlbəkisinə qoymuşdu. İndi müəbbəsinin qalığını qaşığılayırdı. Ağızını iştahla marçıldada-marçıldada qocanın kitab şkafinin üstünə qalanmış «tarixi qovluqlarına» baxır, arada bir ağızının içində öz-özünə:

- Ay mənim alim əmioğlum. Zəhmətkeş qardaşım!.. - deyib doluxsunurdu.

Mən isə Xədicə xalanın il uzununu ağır, xəstə bədəni ilə kətilin üstünə qalxıb, tozlarını bir-bir ehtiyatla sildiği bu qovluqların o biri otaqları da doldurduğunu bilirdim... Üç yığcam otaqdan ibarət olan bu evdə, bəlkə də, bir yük maşını qovluq vardı. Bu tozlu qovluq qalağından xilas olmaqdan ötrü onları, qoca evdən çıxan məqamlar iki-iki, bi-bir gizlicə zibilliyə tulazlayan Xədicə xalanın, bu özbaşnalığına görə dəfələrlə cəzalandırıldığından da xəbərim vardı. İcazəsiz halda zibilliyə tullanmış qovluqlara görə qoca evi aylarla pulsuz qoyur, arvadını aylarla dindirmirdi. Qocanın üreği, qovluqlar zibillikdən çıxarılıb, silinib-təmizlənilib yerlərinə qayıdandan sonra da soyumur, qaşqabağı açılmırdı...

- Səhər-axşam yazır bala... - Xədicə xala günahkar halda, yazıq-yazıq elə deyirdi, elə bil dediyinə həm də şübhələnirdi. - Deyəndə də deyir, bunlar mənim çörək ağacımdı, mən öləndən sonra satıb evi dolandıracaqsınız...

...Bu qovluqların yaranma prosesini əslinə qalanda, qapı bir qonşu olduğumuz və Səidə ilə dostluğumuz səbəbindən illər uzununu mən də şahidi olmuşdum. Təqaüdə çıxan gündən qocanın, özünüqoruma instinkti ilə sübh tezdənnən oyanıb, işə tələsirmiş kimi, hamamda üzünü taraş etməsini, iş kostyumunu geyinib, nişastalı ağ köynəyinin üstündən qalstuk taxmasını, yazı masasının arxasına keçərək, işə getdiyi dövrlərdə olduğu kimi, səhərdən axşamacan, bir gözü küncdəki televizorda, bir qulağı masasının üstündəki balaca əl radiosunda, qəribə bir həvəslə nə isə yazmasını müşahidə etdiyim vaxtlardan bəri il-ildən yoğunlayıb artan, çoxalıb evin dörd bir yanını basan bu qovluqlara məndə yandırıcı bir maraq oyanmışdı. Əslinə qalanda, qocanın yaşadığı dövr barədə roman yazmaq fikrini də mənə təlqin edən, başıma salan - həmin bu sirli qovluqların içində saxlanılan qalaq-qalaq yazılar - qocanın düşüncələri, xatirləri, bəlkə gündəlikləri olmuşdu...

Səidənin dediyinə görə isə bu qovluqlarda saxlanılan işlər - ölkənin hansısa tarixi mərhələsindən bəhs edən sənədli materiallar idi.

Mənə isə nədənsə, elə gəlirdi ki, qoca həmin bu qovluqlara öz həyatı ilə bağlı yazdığı sirli xatirələrini toplayır. Hələ lap uşaq yaşlarımdan qapı qonşuluğumuzda yaşayan bu adamın, evindən, ailəsindən çox, həmin bu sirli qovluqlarla yaşadığını, onlarda, öz rahat yuvasında gizlənən tək, gizləndiyini necəsə, hiss eləmiş, qocaya olan marağım artmışdı.

...Səidə başını qoluna qoyub, deyəsən, yuxuya getmişdi. Əmioğlu da oturduğu yerdə stulun söykənəcəyindən asılıb, müvazinətini itirmədən mürgüləyirdi.

Ortaya düşən anlaşılmaz fasilədən, ya dörd bir yanımda uyuyanlar içində qəfildən duyduğum qəribə bir azadlıq hissindən, ağılıma gələn bu oldu ki, uzun illərdən bəri toxunmağı yasaq edilmiş sirlə qovluqları əldə etməyin məqamı yetişib. Bu fikirlə ayağa qalxıb otağın yuxarı başındakı divar şkaflının rəflərində qalaqlanan qovluqlara sarı getmək istəyirdim ki...

- ...odu, ona bax... onu deyirəm... Köpək oğlu!.. Tutun onu!.. Tez olun!.. - deyə dəli sayıqlamalarla sayaqlamağa başlayan qocanın səsi otağın ağır sakitliyində güllə kimi açıldı...

Yatanlar da, mən də dik atıldıq...

...Qocanın gözləri yumulu idisə də, bəbəklərinin göz qapaqlarının ağır qırıqları altından bərəldiyi, elə ordan yumulu vəziyyətdə qəzəblə kiməsə zilləndiyi hiss olunurdu...

- Başlandı... - əmioğlu yuxusuzluqdan qızarmış gözlərini qırpa-qırpa dedi.

- Nə başladı?.. - Səidənin onsuz da solğun bənizinin rəngi tamam qaçmışdı.

Əmioğlu başıyla qocaya işarə eləyib:

- Adətən belə başlanır. - dedi. - Az qalıb tay... O tərəfin astanasındadı.

Hövsələm daraldı... Bir istədim, kişidən onun nə vaxt və harda mürdəşir işlədiyini soruşam, soruşmadım, Səidəyə sarı əyilib:

- Bunun reportajlarından da çərlədik. - dedim.

Qoca bir də, bu dəfə içinin lap dərinindən ah çəkdi... Qoz qabığını andıran qaramtıl bürümlü göz qapaqları qala qapıları kimi ağır-ağır aralandı... və ordan onun nə vaxtsa, lap çoxdandan köhnəlib saralmış bəbəkləri göründü...

O yenə kiməsə baxırdı... baxa-baxa, nəfəsi darala-darala kiminsə üstünə çıxmıyır, nəfəsi tənqiyə-tənqiyə nə isə həll eləyirdi...

- ...ötən dəfə göstərmişdim axı sənə, ay mağmın!.. Get, Qafarı çağır... çağır, gəlib açsın... - qoca indi də əcnəbilərin danışığı andıran qəribə, sınıq ləhcəylə danışdı.

«Qafar» adını eşidəndə əmioğlu yerində qurcalandı:

- Bay dədə!.. Qafarı deyir... - deyib işiltli gözlərlə gah qocaya, gah bizə baxdı. - Qafar əmioğlumuzu deyir!.. İnişil ölüb... Onu çağırır. Demək tay çatıb.

- ...Xasayı da çağır... - qoca boğula-boğula ardını gətirdi, - ...bunun dilini bircə o bilir...

- Xasay kimdi?.. - həyəcanla soruşdum.

Əmioğlu mənə baxmadan, əli ilə haranısa, arxanı göstərə-göstərə:

- O da bizlərdəndi... - dedi, sonra üzümə baxıb qəribə bir avazla, - o da o üzdedi. - əlavə elədi.

...Qorxudan, ya həyəcandan dizlərimin boşaldığını hiss elədim... Otaq ölümlə dolu idi... Vahimə içində dörd bir yanıma boylandım... Yoxsa, qoca burda – gözümüzün qabağındakı çarpayıda ola-ola, həm də hardasa ayrı bir ərazidə – bu dünyanı nə vaxtdan bəri isə tərək edib şəffaf bədənlərlə aramızda dolaşanların arasında idi?..

Qocanın neçə aydan bəri boğulub ölə-ölə məndən gizlədiyini sirləri deyəsən, özü-özünə açılmaq istəyirdi...

- ...hə... hə.. - qoca indi də nədənsə yanib yaxıla-yaxıla, əsəbi-əsəbi nərildəyirdi, ifadəsiz bəbəkləri, cərəyana qoşulmuş elektron kürəciklər tək, gözlərinin içiylə hərlənirdi... - ...sən elə fikirləş... sən saydığını say...

Mən çarpayıya yaxınlaşdım və qocanın üzünə yaxından baxdım.

...Qocanın bəbəkləri içinin qızdırmasından, ya elə bil nəyinsə ağırlığı altında əzilib, əriyib ağara qalmışdı...

...Səidə ehmalca yatağın kənarına oturub atasının əlini əlinə aldı...

- Bala, sən orda oturma. - əmioğlu dedi. - Keçinər, qorxarsan.

Əmioğlunun bu sözündən sonra qocanın halı lap çöndü. O, üzünü divara çevirib, kamança səsinə andıran qəribə iniltilərlə inildəməyə başladı...

Səidə səksənib ayağa sıçradı, doluxsunub səssiz-səssiz ağladı, sonra üzünü yana çevirib o biri otağa keçdi.

- ...yiğışdırın bu adamları burdan!.. - qoca indi də üzüdivara sayıqlayırdı, - ...keçin burdan... keçin-keçin! Burda dayanmaq omaz!..

Əmioğlu mənə, mən ona baxdım...

- Sayıqlayır, bala, qorxma. – əmioğlu dedi. - Hələ çəkəcək.

- Demək hələ astanada deyil?.. - soruşdum.

Həyəcandan başımı itirmişdim...

- Yox hələ... - əmioğlu gözü qocada, qətiyyətlə dedi, sonra başını qaldıraraq qəribə gümrah ifadə ilə əvvəl mənə, sonra bayaqdan bəri televizorun qabağında oturduğu yerdə mürgüləyən uşağa baxdı.

...Çarpayuya yaxınlaşıb yaxındakı kətillə əyləşdim, əyilib qocanın üzünə lap yaxından baxdım:

- Burnunun ucu nazilib, həm də ağarıb. - dedim - Anam da canını tapşırmağına bir saat qalmış bu sifəti almışdı.

Bu sözümdən, üzü divara uzanmış qocanı sanki ildırım vurdu... aramla kürəyi üstə düşüb üzünü mənə çevirdi, göz qapaqlarını aralayaraq gözümün içinə baxa-baxa, yazıq-yazıq:

- Nə istəyirsən məndən, bala?.. – pıçıldadı.

Mən dəhşət içində ayağa sıçradım... Əmioğlu da mənimlə bir ayağa qalxdı:

- Qorxma, bala, sayıqlayır. – dedi. - Can üstə belə şeylər olur.

Qocanın ifadəsiz gözləri hələ də mənə zillənmişdi... Bu gözlərin dərinliyindən pəsdən eşidilən canavar ulartısını andıran qorxunc, sarımtıl işartılar sezilirdi...

...Yerimi dəyişdimsə də, qocanın gözləri mənim bayaqkı yerimdə qaldı... və çox keçmədi ki, söndü. Ortaya yenə uzun-uzadı, gərgin bir sakitlik çökdü.

Qocanın bu sirli gizlənpaç oyunları evin dörd bir yanında qiymətli istiqrazlar, yaxud pul bağlamaları tək, sayıq bir ehtiyatla qorunan qovluqlara olan marağımı daha da artırmışdı.

Otağa göz gəzdirdim. Əmioğlu anlaşıqsız gözlərlə məchul boşluğa zillənmişdi. Səidə o biri otaqda idi.

Özümü toplayaraq ayağa qalxdım... illərdən bəri toxunulmağı yasaq edilən qovluqlara sarı getdim... Əl uzadıb birini götürdüm, yerimə qayıdaraq düyününü çəkdim.

Düyünün çəkilməyi ilə, illərdən bəri qovluğun darısqallığında gərilməmiş kağız qalağının, yumşaq kart dəsti kimi stolun üstünə dağılmağı bir oldu.

Səhifənin birini əlimə alıb oxumağa başladım.

Əvvəli səhifənin yuxarısında başlayıb getdikcə harasa, aşağı - vərəqin ortasına enən əyri-üyrü hərflərlə yazılmış sözlər, cümlələr yazıdan çox, bir ayağı mürəkkəbə batmış yaralı kəpənəyin səhifə boyu gəzişməsini andırırdı.

Höccələyə-höccələyə bir neçə cümləni oxudum.

Bu, 50-60-cı illərdə xəbərlər proqramında gedən mətnlərin adda-budda, nizamsız köçürmələri idi... Qocanın, bu mətnləri təqaüdə çıxdığı uzun-uzadı dövrlər, aylar və illərlə özünü aldatmaq məqsədilə qurduğu yalançı iş prosesi zamanı küncdə işləyən televizorda, ya bəlkə, yazı masasının bir kənarında səhər-axşam uğuldayan tranzistorda verilən xəbərlərdən göçürdüyü gün kimi aydın idi...

Mətnlər o dövrlərin tarixi terminologiyasıyla zəngin idi. Səhifələrin çoxu elə belə də başlayırdı:

«Axşamınız xeyir, əziz tamaşaçılar...»

Səbrimi boğub, o biri vərəqləri də səhifələdim.

Sov. İKP qurultaylarının materiallarından, tarlalarda gedən səpin işlərinin yekunundan, sosializm yarışlarından, doqquz uşaq anasının manqa yarışlarındakı qələbəsindən və sair və ilaxırdan bəhs edən qırıq, məzmunuz cümlələr, diktör mətnindən çox, həyatı hədsiz sevən insanın ölümqabağı sayıqlamalarının stenoqramını xatırladırdı...

Vərəqlərdən birində səhifənin ortasından: «ey... nazənin gözəl, sənə ilmə-ilmə saçlarındır...» - sətri vərəq boyu harasa, üzü aşağı əyilmişdi... Sətrin altından qığılcım işartılarını andıran ucuiti hərflərlə: «...rekordunu başa vurdu...» sözləri, səhifənin yan tərəfində isə «Ərəfat dağının alt tərəfindən yol boyu...», onun ardınca «ay sən özün öləsən...» və daha neçə-neçə əlaqəsiz sözlər, cümlələr qaralırdı...

Başım səhifələri ayırmağa qarışmışdı ki, qəfildən qocanın xırıltı dolu səslə:

- ...Çəkil ordan! Əl vurma onlara!.. – deməsindən dik atıldım.

Qocanın gözləri yumulu idi... lakin ona diqqət kəsildiyimi necəsə, anlayıb səsinə yumşaltdı...

- ... yalvarıram... işin olmasın... - dedi, sonra özünə gəlmiş kimi, ayıq tərzdə. - Axı sən nə istəyirsən, bala?.. – deyə əlavə elədi. Dinmədiyimi görüb bir az da yazıqlaşdı, səsinin isti yerinə salıb. - Nə istəyirsən məndən?.. – dedi və yorğun-yorğun nəfəs dərdi...

Mən bu «sayıqlamaların» kimə ünvanlandığını anlasam da, işimdən qalmırdım. Mənə maraqlı gələn vərəqləri ayırıb bir kənara yığır, qalanları qalaqlayıb əvvəlki yerlərinə - qovluqlara qoyurdum.

...Qoca daha mənə baxmırdı... yalvarış dolu gözlərini tavana zilləyib, deyəsən, Allaha yalvarırdı...

- ...eləmə... keç günahımdan... eləmə... Dəymə, rahat burax məni... dəymə onlara...

Əmioğlu başını aşağı dikmişdi, cibindən çıxardığı yekə yaylığını gözlərinə basıb fikrə getmişdi. Özümü bilməzliyə vurub əmioğludan:

- O kiminlə danışır?.. – soruşdum.

Əmioğlu başını qaldırıb üzümə tələbkar müəllim ifadəsiylə baxdı:

- Ona toxunurlar... - deyib üzümə zillənə-zillənə qaldı.

- Kim?..

- Belə şeyləri bilməsən yaxşıdı, bala. Cavansan, nəyinə gərəkdi? - kişi deyib ağlamaqdan qızarmış gözlərini indi də pəncərədən görünən qaranlıq, kimsəsiz küçəyə dikdi.

Mən ayağa qalxıb kitab rəflərinin üstündən bir neçə qovluq da götürdüm, gətirib onları da stolun üstünə düzdüm və düyünlərini çəkdim.

...Heyrətdən qollarımdan barmaqlarımın ucunacan soyuq gizilti keçdi.

Bu qovluqlar da o birilərindən idi...

«...sabahınız xeyir, əziz dinləyicilər...» cümlə qırılırdı, o biri cümlə səhifənin ortasından başlayırdı «...Sevastopolun qarlı düzenləri ilə...» - fikir qırılırdı, bunun ardınca «həqiqət də bu idi... niyə onu buraxmadılar ki?..»

- ...əl çək, deyirəm, sənə!..

...Hər ikimiz qocanın, otağın sakitliyini ağır, köhnə qapı cırıltısına bənzər cırıltıyla pozan səsinə dik atıldıq...

...İndi onun hər iki gözü açıq idi... rəngi bozarmış bəbəkləri gözlərinin içiyə, tələyə düşmüş siçanlar kimi hərlənir, elə bil göz almacağından kənara sıçramağa yer axtarırdılar...

Qoca özündə deyildi, narahat bəbəkləri gəzib-dolanıb, arada bir yenə qəzəblə kiməsə zillənirdi... İndi o, səsinə, getdikcə itən nəfəsini hardansa, altdan - hansısa keçilməz darısqallıqlardan zorla çəkib gətirirdi...

- ...o dəfə dedim axı... dedim, gəlmə... Gəlmə... Gəlmə!!.. – inildəyib kimdənsə gizlənen tək, üzünü divara çevirdi, orda lap astadan:
- Qorxuram... səndən qorxuram... Özün də bilirsen, necə qorxuram... - deyib susdu.
Vahimədən nəfəsimin tənqidini hiss edib, Səidənin ardınca o biri otağa keçdim.

* * *

...O axşam qocanın bu son sayıqlamalarının mənə, yoxsa əmioğlunun dediyi kimi, O dünyadan onun ardınca gələn mötəbər Elçiyə aid olduğunu nə o gün, nə də sonralar, nə mən, nə də Səidə müəyyənləşdirə bilmədik.

Qoca səhərə yaxın, qəribə, şirin bir mışılıyla keçindi.

O keçinən zaman otaqda məndən başqa hamı yatmışdı. Səhərə az qalırdı.

Mən, göz qapaqlarımı ağırlaşdıran yuxunu qaçırmaqdan ötrü, bir-birinin ardınca fincan-fincan tünd çay içə-içə, şəhərlərarası treylərə sığacaq «tarixi» qovluq qalağının içində eşələnir, burda yazılanların – ayrı-ayrı cümlələrin, qeyd və misraların məzmunu, əlaqəsizliyi və qırıqlığı ilə qocanın canüstü sayıqlamalarının davamına, ya əvvəlinə bənzədiyindən heyrətə gəlirdim... Heç bir mənası, məntiqi ardıcılığı olmayan söz yığnağıyla dolu bu saralmış səhifələr qəribə idi ki, həm də bizlərin anlamadığı hansısa yad ərazilərdə yaşanan hədsiz dolu və ağırlı bir həyatın mənzərəsini yaradırdı...

O səhər qocanın keçinməyindən mən tamamilə təsadüfən, sübhün erkən çağı hardasa yaxınlıqda xırda kilidə bənzər nəyinsə səliqəli bir çırıqlılıyla açılmasına, ya bağlanmasına bənzər səsə başımı qaldıranda xəbər tutdum... Qoca cansız gözlərini iri-iri açıb üzümə zillənmişdi...

Mən yatanları oyadıb qocanın keçindiyini xəbər verəndə gün artıq yuxarıda idi.

Səidə niyəse daha ağlamırdı, ağappaq bənizi ilə otaqları gəzib dolaşa-dolaşa, güzgülərin və bufetlərin üzərinə ağ çəkib, otaqları səliqəyə salırdı.

Əmioğlu bir xeyli qocanın üzünü ilə məşğul oldu. Əvvəl heç cür bağlanmaq istəməyən göz qapaqlarını basa-basa, axır ki, yerinə oturdu, sonra cibindən çıxardağa dəsmalla çənəsini bərk-bərk çəkib bağladı.

Məsciddən maafa gələncən, mən çarpayının yaxınlığındakı kətildə oturub qocanın dəqiqəbədəqiqə dəyişən, qanı çəkildikcə məsumlaşmış gözəlləşən üzünü müşahidə elədim... evdən çıxarılanda ötrü, bələyə bükülən tək, yorğanına büküldükcə, gəncleşib məsumlaşan bu sirli qocanın bu dünyadan, ömrünün ən gözəl çağında, heç nə eləməyə macal tapmamış nakam vaxtında köçən bakirə oğlan cildinə düşməsindən çaşmış qaldım.

Əmioğlu bütün axşamı televizorla üzübüzdəki kreslodə, sonra yuxulu halda yaxındakı divana köçürülüb orda yatan yeniyetməni oyadıb, Səidə ilə bir həyətdə endilər və orda qocanı məscidə, yumağa apararaq təcili yardım maşının ardınca baxdılar.

Mənsə, bu sirli «oğlan» barədə yazdığım romanı tamamlamaqdan ötrü icazəsini Səidədən aldığım qovluqları evə aparmaq üçün üst-üstə yığıb, səliqə ilə iplə sarıdım...

2003

...Elmlər Akademiyasının həyətində daxil olanda Qulam Hüseynli buralarda heç vaxt görmədiyi qəribə bir mənzərə ilə üzləşdi...

...Şəhərin canına darışıb idarələrin, dükanların, yeməxanaların üstünə öz sərlövhələrini yapışdıraraq, mərkəzi küçələrdə çəhrayı, etinasız üzlərlə gəzişib milli meyvələrdən acgözlüklə təpişdirən əcnəbilər, deyəsən, buralara da yol tapmışdılar. Nəhəng sərvi ağaclarının və sarımtıl çiçək xiyabanının arasında qol-budaq atan bu elm məbədinin geniş həyətində qoltuğunda qalın qovluq, arxayın yerləşə asta-asta gəzişən alimlərin əvəzinə, bu dəfə binanın girişinə aparacaq ensiz yolunda bir-birinin ardınca düzülmiş buruqlarında balaca, əcnəbi bayraqlar yellənən xarici məşin dəstəsi gözə dəyirdi.

Məşinlərin qorxunc parıltısından, ya binanın nəhəng qapıları ağzında iri gül dəstələrinin arxasından boylanan işçilərin çaşqın üzlərindən Qulam Hüseynli bədənindən soyuq cərəyanvari nəyinsə ötürüb keçdiyini hiss etdi. Vücudunu bürüyən bu axmaq gərginlikdən tezəcə qurtulmaqdan ötrü girişdə sıxlaşanların böyründən sivişib ayaq saxlamadan özünü foyeyə saldısa da, orda da bu tənənənin ətürpədən əlamətlərindən yaxa qurtara bilmədi.

Foye həyətin tənənəli əhvalını səliqəli bir ardıcılıqla burda da davam etdirirdi.

İkinci mərtəbəyə aparacaq mərmər pillələrin üstündə əcnəbi dildə nəhəng, ağ plakatlar, mavi bayraqlar asılmışdı.

Qulam Hüseynli burda özü də bilmədən, bir dəstə həyəcanlı professorun - bir neçə yorğun gözlü ədəbiyyat, tarix, dilçilik elmləri doktorlarının cənginə keçdi.

Professorlar həmişəki yorucu ahəngləri ilə bu gün keçirəcək tədbirlə bağlı hey nə isə danışır, uzun-uzadı nələrinə şərhini açıqlayır, kimisə nəfəs dərmədən tərifləyir, biri-birinə qarmaqarışmış suallar yağdırır, cavab gözləmədən gizli gərginliklə girişini güdürdülər.

Onların hansındansa hamam kisəsinin nəmişliyini andıran kifəmiş iy gəlirdi. Elə bil yorğun üzlü professorlardan hansısa günün bu günorta çağı elə burdaca, elə beləcə dayandığı, danışdığı yerdə çürüyüb kif atmağında idi.

Professorlar danışdıqca, Qulam Hüseynli keçmiş günləri - həmin bu akademiya aspirant olduğu unudulmaz, qaynar illəri, bir vaxtlar ona çox möhtəşəm və əzəmətli görünən bu elm ocağının dəhlizləri boyu cavan, gümrah üzlərlə o yan - bu yana gəzişən, bir-birini, institut direktorlarını, qocaldıqca sual işarəsinə dönən qoca akademikləri yamsılayıb gülüşən məzəli həmkarlarını xatırlayır, kövrəlib təsirləndiyini gizləməkdən ötrü üzünü o yan-bu yana çevirə-çevirə, dağınıq baxışlarla foyenin bozarmış sütunlarını, tavanını seyr edirdi.

Əslində, o vaxtdan bu yana elə bil bir o qədər də vaxt keçməmişdi. - Qulam Hüseynli fikirləşdi, - o nəsildən salamat qalmış professorlar isə elə günə düşmüşdülər, elə bil buralardan - akademiyanın bu səskeçirməz divarları arasından nəhəng traktorabənzər adamşumlayan qurğu keçib getmişdi. Professorları əzib ütləyə-ütləyə, ağız- burunlarını əzib tanınmaz hala sala-sala...

...Akademiyanın özü də dəyişmişdi. Dəhlizləri və foyesi yığılıb daralmışdı. Dəhlizlər əvvəlki kimi işıqlı da deyildi, nə iləsə təsadüfi adamlarla dolub boşalan ürəksızan qatar perronlarını xatırladırdı.

Bir sözlə, hər şey çox kədərli və üzücü idi, - Qulam Hüseynli fikirləşdi və doluxsunmaqdan ötrü professorlardan araladısa da, onların canuzən danışdıqlarından qurtula bilmədi.

...Professorlar bir də ikinci mərtəbədə - nəhəng, lakin təmirsiz olduğundan xeyli solğun görünən iclas zalına daxil olanda susdular, Qulam Hüseynli ilə yanaşı əyləşib gül səbətləri ilə bəzədilmiş təmtəraqlı səhnəni, getdikcə adamla dolan zalı güdməyə başladılar.

Qulam Hüseynli də səhnəyə baxırdı, baxdıqca ürəyinin əzildiyini, neçə illərdən bəri köhnə, sınıq trolleybus kimi bir böyrü üstə əylə-əylə işləyən, bütün zaman və məkan dəyişikliklərindən üz yığcam marşrutu ilə ötüşüb çıxan kasıb, doğma idarəsini – ədəbi mühitdə xüsusi nüfuzu olan “Qələm” ədəbiyyat mərkəzini xatırlamaq istədiyini duyurdu... Gül-çiçək dolu təmtəraqlı səhnə Qulam Hüseynlinin yadına qədim qələm dostlarını - Mərkəzin canına, havasına hopmuş Şairi, onun ötən həftə Mərkəzdə qeyd etdikləri ad gününü, məclisin sonuna yaxın Şairin birdən-birə coşub, yedikləri çörəyi zəhərə çevirə-çevirə, Sözün qüdrətindən, ən ağırlı dərdindən danışmaqdan ehtiyat edə-edə, rəngi ağara-ağara danışmasını, onun bu sağalmaz yarasının ağrısından balaca Fərəcin halının birdən-birə xarablaşmasını, məclisin axırına yaxın real ədəbiyyatı mistik ədəbiyyata heç cür dəyişmək istəməyən nasir Ağəlinin publisist Sadayın üzünə qəfildən sillə vurmasını və sairəni saldıqca saçlarının dibində qarışqa sürüsünün yerişini andıran yandırıcı bir gizilti duyur, başını qaşımağa utanırdı.

Dünyanın bu vurhavurunda - hər şeyin pula alınıb-satıldığı, hər kəsin puldan savayı hər bir şeydən qərribə ürək genişliyi ilə keçdiyi belə bir qorxunc zamanda, Elmlər Akademiyası kimi maddi dünyadan tam uzaq, müqəddəs elm ocağının belə özünü yaşatmaq uğrunda əcnəbilərlə - qıçları boyda ədəbaz uşaqlarla nə isə qoşub-düzdüyü, iş birliyi yaratdığı bir vaxtda onların “Qələm” mərkəzi heç kimə lazım olmayan, bir kəsə bir qəpiklik xeyir gətirməyən Böyük Ədəbiyyatın qaranlıq dəhlizlərində vurnuxmaqda, hansısa əbədi ədəbi qanunları araşdırmaqla məşğul idi...

Bu da heç kimdən yox, elə onun özündən - sarsaq ədəbi fanatizmindən irəli gəlirdi. Məsələnin də ən faciəvi tərəfi elə bu idi. Bütün idarə də - dostları və həmkarları da, təbii ki, ona uyğunlaşmaqla məşğul idi. Necə deyərlər, “balıq başından iylənər.”

Qərribədi ki, dəfələrlə bu haqda fikirləşə-fikirləşə gəlib bu yerə çatmışdısa da, vəziyyətin dramatikliyini sidq-ürəkdən anlayıb nəyisə dəyişmək, dağıdıb yenidən qurmaq qərarına gəlmişdisə də, Mərkəzə qədəm qoymağıyla, neçə vaxtdan bəri fikirləşib hazırladığı qərarların hamısının əriməyi bir olmuş, sevimli dostlarını – Şakiri, Fərəci, Ağləpəni və digərlərini görərkən, şirin yuxudan oyanmaq istəyən adamın çirpintisilə öz-özündə çabalaya-çabalaya, dibsiz, sərhədsiz ədəbiyyat sularında boğula-boğula, elə bil əvvəlkindən də dərinə getməyə üz qoymuşdu.

...Kimə lazım idi axı bu əbədi qanunlar?.. - Qulam Hüseynli yerində əsəbi-əsəbi qurcalana-qurcalana fikirləşdi. - Bu nə xəstəhal manakal - mistik ovqat idi, özlərini salmışdılar?.. O da, o birilər də, balaca Fərəc də, Şair də, Dəniz də, elə o birilər də elə bil hansısa dini sektanın üzvləri idi. Bir qədər kənardan, ayıq gözlə baxanda, hamı xəstəyə oxşayırdı...

O biri yazıçıların gecə-gündüz tədbir töküüb, gün-güzəranlarını düzəltməklə, xarici ölkələrdə kitab nəşr etdirib pul qazanmaqla məşğul olduqları bir vaxtda, onlar tüstülü otaqlarda Sözün dəyərini, sətirlərin alt qatında gizlənən mənalarını təhlil edir, saatlarla boğazları cırıla-cırıla bir-birinə saysız-hesabsız ədəbi variasiyalar təqdim edir, bundan cuşa gəlib bir-birinin üzünə baxa-baxa, elə bil öz dediklərindən məst olurdular.

...Hər dəfə bu yerə gəlib çatanda Qulam Hüseynlinin yadına qələm dostlarının onu dəfələrlə mənəvi, lap elə cismani ölümdən xilas edən ecazkar sətirləri düşür, bayaqki ani üsyanını illər boyu beyninin hansısa ayıq küncündə gizlədiyi nadürüst baqqal iddiası hesab edir və elə həmin dəqiqə bu qorxunc iddianı, səhvlər dolu lazımsız qaralama kimi əzib yaddaşından kənara atırdı.

Amma bu dəfə... nə baş verdisə, birdən birə Qulam Hüseynliyə Mərkəzin təcili təmirə ehtiyacı olan aşızən tavanı, pulsuzluqdan və Böyük Ədəbiyyat sevgisindən bir qismi arıqlayıb qaralan, digər qismi şişib saralan sadıq əməkdaşlarının vəziyyəti lap dözülməz təsir bağışladı. Məhz bu gün burda - Akademiyanın bu işgüzarlıqla dolu havasında o, mütləq nə isə eləməyin vaxtı yetişdiyini, nəyinsə kökündən dəyişməli olduğunu, Mərkəzi öz ilahi duman örtüyünə bürüyüb bətnində boğan və indi burdan - Akademiyanın tənənə və intizam saçan bu işıqlı iclas salonundan gözünə nəhəng Ölüm dumanı cildində görünən qorxunc Ədəbiyyat qalasının hansı bir divarınisa uçurub sökməli olduğunu anladı.

...Salon adamlarla dolurdu...

Elm əhli Qulam Hüseynlinin buralarda olmadığı son on ildə tamam dəyişmişdi.

Zalın əksər hissəsi gənclər idi, qalanı Qulam Hüseynlinin tanımadığı, orta yaşlı, cavan alimlər idi. Onlar da özlərini kimlərsə oxşada-oxşada, ədalət yerləşlərlə cərgələrin arasıyla gəzinir, bir-biri ilə qəribə eyhamlarla salamlaşır, qabaq cərgələrdə əyləşənlərə proqramabənzər nə isə paylayırdılar.

Salonun azlıq təşkil edən hissəsi Qulam Hüseynlinin bu qədim elm ocağında qədim zamanlardan tanıdığı qocaman alimlər - belibükük, göyümtül akademiklər idi. Onlar zala aşağı qapıdan daxil olur, bir-birinin ardınca səliqəli qarışqa sürüsü ilə yeriyib həmin səliqə ilə də qabaq sıralarda əyləşirdilər.

Qulam Hüseynli xatırladı ki, otuz il bundan əvvəl də bu akademiklər eynilə bu sayaq çəkisiz və göyümtül idilər. Bu heç də qısa olmayan zaman ərzində elə bil balaca bellərini büküb bir az da göyərə-göyərə, hardasa kənarda, zamanın axınının hansı tərəfində daldalanıb qalmışdılar.

...Çox keçmədi ki, tədbir başladı və səhnəyə akademiyanın vitse-prezidenti - üzgözündən dəli sevinc yağan, ortayaşlı, dolubədənli bir adam çıxdı, iri addımlarla səhnənin mərkəzinə yeriyib yağlı diktör səsi ilə nitqə başladı.

Vitse-prezidentin bu nəmiş qoxulu qədim salonun səhnəsində özünü yöndəmsiz hiss etdiyi duyulurdu. O, lazım olduğundan xeyli ucadan danışır, ara-sıra, quraşdırdığı mürəkkəb cümlələrin uğursuzluğunda burxulub kəkələyir, bir xeyli lazımsız əl hərəkətləri eləyirdi. Natiqi bu hala salanın, qabaq cərgədə yanaşı oturub düymə gözlərini səhnəyə zilləyən akademiklərin, heç nə ifadə eləməyən donuq üzləri olduğunu Qulam Hüseynli həmin dəqiqə anladı. Bu sayaq baxışları o, idarəçilik təcrübəsində az görməmişdi. Mərkəzin dözülməz ağır maddi durumundan, sökülük damından, içində küləklər oynayan dəhlizlərindən, üst-üstə qalanıb saralan qiymətli əlyazmalarından danışarkən, ona həmin bu heç nə ifadə eləməyən donuq üzlərlə qulaq asan nazirlərin, yüksək rütbəli məmurların qəbullarında eynilə bu kökə düşdüyü, bir cümləni bir neçə dəfə, şüursuz surətdə təkrar etdiyi, danışdığı yerdə özü öz sözündən hikkələnib coşduğu, səsinə ucaldıb sözünə anlaşılmaz mətnlə yekun vuraraq, otağı uduzmuş vəziyyətdə tərk etdiyi az olmamışdı.

Olsun ki, bu sayaq etinasızlıq dolu lal baxışların ölüm qoxulu əbədiyyət kimi, canlı və diri olan nə varsa, hamısını öz ağır, laqeyd sükutu altında əzib məhv eləmək qabiliyyəti var. - Qulam Hüseynli fikirləşdi.

...Vitse-prezident, nataraz yöndəmsizlikdən tezəcə qurtulmaqdan ötrü səhnəyə əcnəbi şirkətin nümayəndələrini dəvət elədi.

Tədbirin hədsiz təmtərağından çəşmiş əcnəbi nümayəndələr - səhnəyə bananvari rəngbərəng şalvarlarda çıxan iki cavan oğlan öz dillərində nə isə danışmağa başlayanda, nümayəndələrdən birinin cılız bədənini, narıncı çilli üzünü, Qulam Hüseynlinin yadına bir neçə ay bundan əvvəl Mərkəzə nəşr sifariş almaq məqsədi ilə getdiyi Alman səfirliyini, səfirliyin məsul işçisi - narıncı çilli üzünü nifrətdən savayı heç nə ifadə eləməyən müvəkkil Vaysmanı saldı...

...Şəhərin mərkəzi küçələrindən birində, bir vaxtlar görkəmli el şairinin yaşadığı şəbəkəli aynabəndli qədim binanın birinci mərtəbəsində yerləşən səfirliyin qaribə, qorxunc bir şüməllə yonulmuş boz divarları, daim örtülü vəziyyətdə qalan səskeçirməz, şəffaf qapıları, qapıların o üzündə, ölüm düşərgəsi məhbuslarının qorxusuyla ehtiyatla yeriyən əməkdaşların xof dolu üzləri bu dəfə də Qulam Hüseynlinin yadına uzaq uşaq illərini, o illərdə, xüsusən tətillərində faşist Almaniyasının törətdiyi vəhşiliklər barədə xüsusi maraq və intiqam hissiylə baxdığı ağ-qara müharibə filmlərini saldı...

Səfirliyin qəbul şöbəsində hələ bircə sətir belə tərcümə etmədikləri "Alman ədəbiyyatı antologiyası"nın nəşri ilə bağlı səfirliyə ünvanladıkları rəsmi məktubla bağlı onunla dəyirmi şüşənin o üzündən cəndərdi danışan, danışdıqca, sanki hardansa altdan, ucuiti çəkməsinin ondan da iti dabanıyla ayağını əzib tapdayan cavan qadının qısa, əsəbi cavabları, onu içəri ötürüb darısqal, səskeçirməz dəhlizlər boyu yuxarı mərtəbəyə aparan balaca, cüssəsiz oğlanın, dəqiqədə bir çönüb şübhəli nəzərlərlə üzünə zillənməsi, Qulam Hüseynlini hələ müvəkkillə görüşdən əvvəl xoşagəlməz ovqata salmışdı.

...Vaysmanın ürək dərmanı iyi qoxuyan balaca, səliqəli otağına daxil olduqda isə - adamdan çox, qorxunc elektron qurğusuna bənzəyən bu almanla üzbəüz oturandan ikicə dəqiqə sonra Qulam Hüseynli tutduğu bu işə ürəkdən peşman olmuşdusa da, ölüm düşərgəsini xatırladan bu qaradiməz quruma göndərdiyi məktubunu ürəyində yüz dəfə iki bölüb xırda-xırda doğramışdusa da, canını Vaysmanın şüşə gözlərindən qurtara bilməmişdi...

Həmin o görüşdən sonra Qulam Hüseynlinin o başibəlalı məktubu ilə əlaqədar Vaysman onu səfirliyə bir neçə dəfə də çağırırdı, onu orda – hamının və hər şeyin çəkisizliyə düşən tək, az qala, havadan asıldığı kayutavari, havasız otağında müttəhim qismində dindirərək, işdi əgər antologiyanın nəşrinə ayrılacaq vəsait ödənilərsə, bu alman pullarının hara, necə xərclənəcəyi barədə dönə-dönə müxtəlif səpkili gərgin istintaqlar aparmışdı. Antologiyanın nəşrinə ayrılacaq pul sarıdan heç bir soraq yox idi... Vaysmansa, ötən həftənin sonlarından başlayaraq, inadkar ardıcılıqla Qulam Hüseynlinin yuxularına girməyə başlamışdı.

Yuxuların bəzilərində o uzunətəkli şərq libasına bənzər əcaib qiyafədə peyda olur, narıncı çilli qollarını Qulam Hüseynlinin boynuna dolayıb çilli yanağını yanağına yapışdırır, Azərbaycan dilində məlahətli sözlər deyir, gah faşist formasında, əlində fənər Qulam Hüseynlinin üzünə işıq sala-sala, bir-birinin ardınca şeir mətninə bənzər alman cümlələri söyləyir, gah da qəmli alman gözləri ilə ona hardansa uzaqlardan baxırdı...

Son yuxularından birində isə Qulam Hüseynli, bədəni soyuq tər basa-basa, qaçıb canını Vaysmanın, onun üstünə qısırdığı nəhəng qoyun itindən qurtarmaqla məşğul idi...

Bütün yuxunu o, yalın ayaqları iti daşlara ilişib qanaya-qanaya, nəfəsi kəsilə-kəsilə hansısa kəsə yollarla qaçmışdusa da, səhərə yaxın yuxudan aylar-ayılmaz, heyi tükənmiş halda yerə sərilməmiş və Vaysmanın nəhəng itinə yem olmuşdu...

...Yuxudan ayılandan sonra isə bədəni bürüyən soyuq tərden üşüyə-üşüyə, tərindən nəmlənən yorğanına bürünə-bürünə bir daha o tərəflərə getməyəcəyini, Vaysmanı bir ünsür kimi yaddaşından birdəfəlik silib atacağını qərara almışdusa da, elə həmin gün ikicə saatdan sonra Mərkəzə daxil olarkən, pillələrin böyründə baxımsız bitkilər tək, saralıb uzanan işçilərini gördükdə ürəyi əzilmiş, yenə səfirliyin qala qapılarının kilidini andıran ağır, dəmir kilidli qapılarını, səskeçirməz şüşələrini və Vaysmanın narıncı üzünü xatırlamışdı...

...Professorlardan hansı birisə qurcalanıb yanıq pıçılıyla yanındakının qulağına nə isə deyirdi...

Qulam Hüseynli gözünün yanıyla professorlara baxdı.

Professorlar səhnədə, əllərini rəngbərəng şalvarlarının ciblərinə basıb oynaq ədalarla yerdən ünvanlanan suallara cavab verən əcnəbilərə, onları böyük təhlükədən

qurtarmış cəsur sərkərdələrə baxan tək baxır, sonra bir-birlərinə heyrət dolu məmnunluqla göz yetirir, başlarını, nədənsə təsirlənib kövrəlmiş tək, aşağı dikir, utancaq gəlin kimi susurdular.

Axı niyə?.. - Qulam Hüseyinli üreyinin qəfildən əsəbi-əsəbi döyündüyünü hiss elədi.

Niyə o - bu qədər əsərin, ssenarilərin, irihəcmlı tərcümələrin müəllifi beş-on manat puldan ötrü Almanıyanın, Allah bilir, hansısa ucqar vilayətində, xırda elektron cihazları komplektinə bənzər bir ailəsində böyüyüb, ala-babat təhsil almış bu dar düşüncəli əcnəbinin qarşısında müttəhim kimi oturmalıdı, onun təhqiramiz suallarına ölüb yerə girə-girə cavab verməli idi, bütün bu məşəqqətdən üzülse belə, o ölüm havalı idarəni yaddaşından silib ata bilməməli idi, hər görüşdən xəstələnib üzülse belə, yenə ora qayıtmalıdı?..

Niyə özləri ağırlığında elmi əsərlərin müəllifi olan bu çalsaç professorlar, adlarını belə bilmədikləri bu ütük əcnəbi uşaqlara bu qədər pərəstişlə baxmalıydılar?..

Bunlar ki, rus deyildi?!..

...Vaysman bu dəfə tək deyildi. Yanında üzü Ştrausun üzünü xatırladan hündürboy, gözəl bir alman oturmuşdu. Hər ikisi ona baxa-baxa, alman dilində astadan nə haqdasa danışdılar.

Dili bilmədiyindən, ya son günlər Vaysman haqqında çox düşündüyündən Qulam Hüseyinliyə birdən-birə elə gəldi ki, almanlar onu müzakirə edirlər. Düşdüyü yöndəmsiz vəziyyətini, gülünc görkəmini, dili bilmədiyindən qoyun kimi oturub onların nə vaxt yorulub susacağını gözləməyini...

O biri almanın ala gözlərinin dərinliyində, xüsusən qız dodaqlarına bənzər yaraşlıq dodaqlarında kinayəli gülüşə bənzər nəyinsə başlanğıcı görünürdü.

Vaysmanın it gözünü andıran girdə, boz gözləri, eynəyin arxasından aramla Qulam Hüseyinlinin bıqlarında, səhər evdən çıxarkən tələm-tələsik geydiyindən, qaydasından xeyli uzun alınan yaşıl qalstukunda, ağılığı artıq çoxdanna solmuş nimdaş köynəyinin bir o qədər də təmiz olmayan yaxalığında gəzişir, tez-tez sabunlanmaqdan qabıq atan nazik ağ əlləri stolun üstündə səliqə ilə üst-üstə yığılmış sənədləri hamarlayırdı.

Qulam Hüseyinli almanların baxışları altında tədricən qızardığını, yöndəmsiz qızartının qaynar su axınıyla üzüyuxarı yeriyib saçlarının dibinə dolduğunu hiss etdi və nədənsə, bu gün görüş münasibətilə xüsusi səliqə ilə təmizləyib parıldatdığı ayaqqabılarını xatırladı və gözünün bilinməz hərəkətiylə stolun altında cütlədiyi ayaqqabılarına baxdı.

Ayaqqabıları silinmişdisə də, burunlarının əziyi olduğu kimi qalmışdı. Bu ayaqqabıları Qulam Hüseyinli bir neçə ay bundan əvvəl, şəhərin mərkəzi küçələrindən birində yerləşən məşhur alman dükanından almışdı. Odu ki, arvadı həmişə ona ucuz ayaqqabı almağı məsləhət görürdü ki, bircə aya burnunu, dabanını əzib pis hala saldığı bu çəkmələri kasıb-kusuba paylayanda, heç olmasa heyf-silənməsinlər.

...Vaysmanla gözəl almanın, məxfi xidməti danışığı sona yetmək bilmirdi. Onlar artıq ona baxmırdılar. Vaysmanın bayaqdan bəri qorxulu mücrü kimi tumarladığı qovluğu açıb ordan çıxardıqları sənədləri bir-bir diqqətlə gözdən keçirir, aradabir sənədlərin arxasından şübhəli gözlərlə ona elə baxırdılar, elə bil onun üzünü sənədlərdəkilərlə tutuşdururdular.

Burdan - Qulam Hüseyinlinin oturduğu yerdən Vaysmanın ayaqqabıları da görünürdü. Ayaqqabılar içində ayaq yoxmuş kimi təptəzə görkəmdə elə sakitcə dayanıb durmuşdular, elə bil ona mağaza vitrinindən baxırdılar.

Qulam Hüseyinli almanların ensiz biləklərinə, çəlimsiz, sarımtıl boyunlarına baxa-baxa bu biləklərin, boyunların davamı ola biləcək nazik, quru ayaqlarını təsəvvürünə gətirə-gətirə fikirləşdi ki, bu köynəklər və ayaqqabılar, bu cansız, soyuq bədənlərdə həyat üzü görürdülər ki, köhnələlər?..

- Bu nədi?.. - Vaysman uzun, ağır xəstəlikdən əti ərimiş xəstə dirsəyinə bənzər sarımtıl dirsəyini stola dirəyib yenə həmin sənədi yuxarı qaldırmışdı...

Bu, antologiyanın nəşrinə sərf ediləcək istehsal xərclərinin kalkulyasiyası idi. Vaysman niyəsə bu sənədə nifrət edirdi. Hər dəfə də söhbət məhz bu sənədin havaya qalxmasıyla başlayır, Qulam Hüseyinlinin yeknəsəq izahatı ilə başa çatdırılırdı.

Qulam Hüseyinli bu dəfə də, həmişəki mətnini işə saldı, nəşr etmək niyyətində olduqları antologiyanın alman ədəbiyyatının Azərbaycan oxucusuna tanımaq məqsədi daşdığını, bu işin alman-azərbaycan mədəni əlaqələrinin inkişafı sahəsində dəyərli addım olacağını və sair və ilaxırı dedi...

Bütün bunları avropasayağı təbəssümlə, sözlərdə, cümlələrdə xüsusi pauzalar verə-verə, əsəbi müvəkilləri bacardıqca qıcıqlandırmayacaq asta, mülayim səslə dedisə də, Vaysman havada saxladığı sənədi aşağı endirmədi, girdə gözlərini bircə dəfə belə olsun qırpmadı.

O biri alman da həmçinin, nazik qız dodaqlarında ehtiyatda gizlədiyi kinayəsini yerində saxladı.

Qulam Hüseyinli ənənəvi mətnini sona yetirib Vaysmanın bayaqdan bəri cinayət dəlili kimi havada saxladığı sənədə baxa-baxa fikirləşdi ki, hər iki alman, bu izahatdan sonra onunla nə işə baş verəcəyini gözləyir. Onunla nə baş verməliyi ki?..

Vaysman sənədi bir müddət də beləcə, havada saxlayıb sınaqçı baxışlarını Qulam Hüseyinlinin üzündən çəkmədi.

Qulam Hüseyinli, az qala, iliyinə işləyən bu kəsici baxışlardan tərləməyə başladığını, tərinin, qəribə ehtiyatla köynəyinə hopduğunu, köynəyinin islanacağından qorxub, həyəcanlanıb, bundan daha sürətlə tərlədiyini hiss elədi. Bir neçə ay bundan əvvəl Mərkəzin mühasibi ilə birgə hesablayıb hazırladıqları bu kalkulyasiyada müəyyən səhvlərə yol verə bildikləri barədə fikirləşdi və yadına düşdü ki, bu rəqəmlər barədə, demək olar, heç nə xatırlamır.

Sonra hansısa məqam birdən-birə ona elə gəldi ki, almanlar onun tərləməyindən həzz alırlar.

...Vaysman bir anlıq elə bil Qulam Hüseyinlinin söylədiyi mətndən qane oldu, sənədi aşağı endirib səliqə ilə əvvəlki yerinə, qovluğun içindəki kağızların arasına saldı, ordan ayrı birisini çıxarıb böyründə oturan gənc almanın qarşısına qoydu.

Bu, antologiyaya daxil ediləcək yazıçıların siyahısı idi. Alman dilində yazılmış bu kiçik siyahını Qulam Hüseyinli uzaqdan tanıdı.

- Burda "Kristian" sözü düz yazılmayıb. Alman dilində K hərfi XH yazılır. Sizde isə bu elə "K" gedir.

Ştrausa bənzəyən gənc alman Azərbaycan dilində öz dilində danışdığı kimi, samitləri boğazında, dişlərinin arasında sıxıb güllə kimi ata-ata, incə saitləri qalınlarla qata-qata danışır, yumşaq Azərbaycan sözlərini ucubiz, köntöy dəmir qırıqları kimi elə bil, sapandan atırdı.

«Ştraus» sözünü bitirib, nəhayət ki, gülümsündüsə də, bu təbəssümdən üzünün qəddarlığı elə bil bir az da artdı.

...bir də, burda 100 kitabın müəyyən təşkilatlara paylanacağı göstərilir. Bu...

...Yox, bu daha lap ağ oldu, - Qulam Hüseyinli əsəbilibindən, az qala, nəfəsi itə-itə fikirləşdi, - ...bunlar məni quldur hesab edirlər, nədi?..

Burda gənc alman qəfildən sözünü kəsib Vaysmansayağı baxışla onun gözünün içinə necə baxdısa, Qulam Hüseynli dizlərinin boşaldığını, uzun müddətdən bəri qurudub yoxa çıxardığı tanış qəhərinin boğazına dolduğunu hiss etdi...

Qulam Hüseynli dizlərinin hansı hallarda, bu sayaq boşalıb xəstə dizləri kimi əsdiyini dəqiq bilirdi. Odu ki, hiddətdən içi əsdi. Bu sütül məmurlar gör bir onu nə hala saldılar?!..

Birdən-birə içində nəyinsə, çoxdan, lap çoxdandan bəri zəifləyib, öləziyib sönən nəyinsə ləngər vurub onu harasa irəli itələməyindən dik atıldı, ayağa qalxıb:

- Bura baxın, siz nə demək istəyirsiniz?.. - dedi və öz səsindən elə bil bir az da qəhərləndi. Azərbaycana aidiyyəti olmayan bu yad otaqda, bir cüt cansız almanın hüzurunda səslənən doğma səsindən kövrəldi, - bəlkə o təşkilatlardan da sizə arayış gətirim ki... - burada dayandı, nə deyəcəyini unuttu. - Siz... siz məni nə hesab edirsiniz, hə?..

Almanlar Qulam Hüseynlinin həyəcanlı səsindən, qəhərdən boğula-boğula dediklərindən zərrəcən dəyişmədilər, kor gözüne oxşar şüşə gözlərlə üzünə baxmaqlarına davam etdilər.

...Əsəbilikdən, yoxsa öz səsinin təsirindən Qulam Hüseynlinin gözü qaraldı...

- Neçə vaxtdı mənimlə müttəhim kimi rəftar edirsiniz. Elə bilirsiniz anlamıram?.. Sənədləri qaytarın, – deyib əlini müvəkillərə uzatdısa da, müvəkillərin üzü dəyişmədi. Onda bir az da sərt, – Sənədləri bura verin, deyirəm!.. – deyə qışqırdı...

...Qoltuğunda «Alman antologiyası» nın sənədləri dolu qovluq, səfirliyin addım səslərini udan dəhlizlərindən keçdikcə, hardasa buralarda - bu havasız, ölü binada ilişib qalmaq, addım səsləriylə bir bu yumşaq, səssiz dəhlizlərin canına çəkilib yoxa çıxmaq qorxusuyla özünü küçəyə atdı.

...Küçələr adamlarla dolu idi. Adamlar yüngül geyimlərdə açıq kafelərdən süzülən musiqi sədaları altında rahatca gəzişirdilər.

...Havası çatmırdı... Tini burulub Fəvvarələr meydanına üz tutdu. Bir neçə dəqiqə əvvəl qəhərlənib ayağa qalxanda, necəsə, gözünün ha yanı ilə, almanlardan hansı birininse dodağının səyirdiyini, üzündə məmnunluğa bənzər nəyinsə dolaşdığını duyduğunu xatırladı.

Bu ədəbaz müvəkillər neçə vaxtdan bəri intizarla gözlədikləri əlamətdar təslim aktını deyəsən, həyata keçirə bilmədilər, – fikirləşdi. Siqaretini alışıdır bu qərara gəldi ki, yaxşısı budu, bir daha bu miskin görüşləri yadına salmasın.

Bir müddət heç nə düşünmədən, sağ-solundan ötənlərin üzünə, ayaqqabılarına baxa-baxa yeridi. Sonra nə oldusa, Qulam Hüseynliyə birdən birə elə gəldi ki, gördüyü bütün bu ayaqqabılar həmin o alman dükanıdan alınmadır.

Ayaqqabıların hamısı Vaysmanın ayaqqabısı kimi təptəzə və parıltılı idi, qatı açılmamış təzə dərilərinin cırıltısından qulaq tutulurdu.

Hamı alman ayaqqabısında idi. O da alman ayaqqabısında idi.

Ayaq saxlayıb ayaqqabılarına baxdı və onların, ayağını sıxdığını yalnız indi başa düşdü. Dəhşətdən başının tükü qabara-qabara, neçə vaxtdan bəri ayaq barmaqlarını sıxıb keyidən bu darısqallığa bu vaxta qədər hansı möcüzə ilə məhəl qoymadığı barədə düşünüb, onları alarkən arvadına ayaqqabıların ayağını sıxdığını desə də, arvadının:

- Təzədir, açılacaq, – deməsini xatırladı...

Bundanı üreyi sıxıldı. Bu sıxıntıdan tezəcə xilas olmaqdan ötrü əlindəki siqareti yerə atıb addımlarını yeyinlətdi.

Ən qəribəsi o idi ki, bütün bu miskinliyin, bu qaba ədalətsizliyin canında, həm də elə bil onun bu «zərərçəkənlik» vəziyyətinin əleyhinə işləyən nə isə də var idi. Qulam Hüseynli gedə-gedə fikirləşdi. Bütün qəddarlığı və əclafılığı ilə birlikdə Vaysman elə bil həm də nədə isə haqlı idi...

* * *

...Bir həftədən sonra Qulam Hüseynli alman müvəkkili tərəfindən başına gətirilən bu müsibətlə əlaqədar Alman səfirinə ətraflı məktub yazdı.

O biri həftənin axırı səfirlikdən cavab məktubu gəldi. Qulam Hüseynlini ətraflı izahat üçün bu dəfə səfirliyə, mədəniyyət işləri üzrə müvəkkil Frau Zibek dəvət edirdi.

Onlar kiminlə, necə rəftar etdiklərinin ədalətsizliyini anlamışdılar. - Qulam Hüseynli təskinliklə düşündü. Yüksək bədii fikirlərlə, kəskin, dolğun arqumentlərlə əsaslandırılmış məktub öz təsirini göstərməyə bilməzdi.

Təyin olunan gün o, Vaysmanla "Ştrausun" simasında qarşılaşdığı alman soyuqluğu, bağışlanmaz alman amansızlığı ilə bağlı hazırladığı qısa, lakin tutumlu mətn sinəsində səfirliyə gəldi.

...Girəcəkdə dəyirmi şüşənin arxasında oturmuş almanvari qadın həmişəki kimi asta səsle telefonla danışdı, onu görüb söhbətini kəsərək:

- Eşidirəm, - dedi.

- Mənim saat 13-ə dəvətim var. - Bu yerlərə, adətən, hüquqsuz, ikinci dərəcəli vətəndaş qismində təşrif buyuran Qulam Hüseynli, bu dəfə səfirlikdən görüş barədə aldığı kiçik bildiriş vərəqəsini gizli qürurla qadına uzatdı.

Qadın vərəqəni alıb etinasız üzlə nəzərdən keçirdi:

- Kim dəvət edib?..

- Frau Zibek, - Qulam Hüseynli dedi və qabırğasının altında çırtlamaq istəyən qıdıgabənzər nə isə hiss etdi.

Qadın o biri telefonun dəstəyini qaldırıb düyməsini basdı, almanca qısaca nə isə deyib susdu, sonra dəstəyi yerinə qoyub həmin səsle:

- Görüşə dörd dəqiqə gecikmisiz, - dedi, - Frau Zibek məşğuldu. Əlavə görüş üçün müraciət edə bilərsiniz.

Qulam Hüseynli girəcəyin sol divarına vurulmuş dəyirmi saata baxdı.

Həqiqətən, ikiyə dörd dəqiqə işləyirdi...

1996

DAHİ

Yazıçılar Birliyinin dünyasını dəyişən və dünyasını dəyişmədən, hələ də sədaqətlə Böyük Ədəbiyyata xidmət edən üzvlərinə ithaf edirəm...

...Şairə nəhayət ki, mənzilin verilməsindən hamıdan əvvəl «Qələm» Ədəbiyyat Mərkəzinin əməkdaşları xəbər tutdu.

Həmin günün axşamı, həmin o əlamətdar çərşənbə gününün axşamı Mərkəzin sadıq sakini - «Gənc qələm» mükafatının laureatı Əhməd Ağləpə işin axırına yaxın gözlənilməz bir qəfilliklə idarənin birinci mərtəbəsində peyda oldu... heysiz ayaqlarını arxasınca sürüyə-sürüyə əvvəl foyenin yuxarı başındakı «Bufet»ə yaxınlaşıb oranın xırda pəncərəsinə dirsəkləndi, zəhərlənmiş kimi, üç stəkan ayrı-ayrılıqda nəfəs dərmədən başına çəkəndən sonra Şairə ev verilməsi xəbərini çatdırmaqdan ötrü ikinci mərtəbəyə - sədrin otağına qalxdı.

Bir qisim adam bu xəbər məhz iş gününün axırına yaxın açıqlanmasının səbəbini bununla izah edirdi ki, dövlət dairələri bu hadisənin nə ilə nəticələncəyini hesablaya bilmədiyindən xəbər məhz axşamüstü, ədəbiyyat və sənət adamlarının - Şairin və onun şeirlərinin vurğunu olan bir yığın hövsələsiz, əsəbi sənətçinin nəzərinə, məhz günün ikinci yarısı - yaradıcılıq ehtiraslarının səngidiyi, bədii sözlün, usta misranın ecazından qızmış beyinlərin yorulub heydən düşdüyü məqamda çatdırılmasını məqsəduyğun hesab edib.

O biriləri isə deyirdilər ki, xəbər oğünkü axşama qədər gizlədilməsində dövlətin yeganə məqsədi, Şairə və Şairin azarkeşlərinə Yazıçılar Birliyinin qurultayı ərəfəsində bir növ sürpriz etmək olub. Dövlət dairələrinin bu niyyətini doğuran əsas səbəb isə, deyilənə görə, millətin ən böyük Şairinin evsiz qaldığı bir ölkədə yaşamağı özlərinə təhqir hesab edənlərin sayının son vaxtlar gündən-günə artıb çoxalması imiş.

«...Ədəbiyyat adamları bu barədə yazmaqdan və danışmaqdan yorulmur, Şairi sevən minlərlə oxucu bu haqlı narazılıq dalğasına qoşulur, az qala, ümumxalq üsyanına oxşamağa başlayan bu təhlükəli dalğa, elə bil nə Yazıçılar Birliyinin rəhbərliyini, nə də dövlət məmurlarını narahat eləmir...» - qəzetlər yazırdı.

Ədəbiyyat aləminin bir qismi, dövlət dairələrinin Şairə olan bu laqeydliyini onun əvvəlki iqtidar nümayəndələrinə, ələlxüsus eks-prezidentə olan açıq-aşkar istəyi ilə əlaqələndirirdilər. Deyilənə görə, dövlətin bu haqsız etinasızlığı Şairin, keçmiş prezidentə həsr etdiyi sevgi şeirindən sonra bir az da qəlizləşmişdi.

«...Kimə həsr edilməyindən asılı olmayaraq, bu, ciddi ədəbiyyat nümunəsidir», - ədəbi nəzəriyyəçilər deyirdi.

Dövlətə müxalif olan qələm əhlinin, iqtidara olan nifrəti getdikcə qatılışb məhəbbətə çevrilməkdə olan böyük bir qisminə görə isə, həmin o şeir iqtidarın mənəvi dayaqlarını əməlli-başlı laxlatmışdı.

«Elə də deyirdilər, elə bil iqtidarın mənəvi dayaqlarını gözləriylə görüblər», - bütün bu vay-həşirin içində kimsə də böyürdən inildəyirdi.

Şairin yaxınları bu söz-söhbətdən əsəbiləşir, «axı Şairin siyasətdə nə işi vardı, nəyinə lazım idi, kim-kimə daş atır, niyə atır, nədən ötrü atır?!..» - deyib narazı-narazı başlarını yelləyirdilər. «Onun şeiriyyəti ki bütün siyasətlərdən ucadadı?!..»

Birliyin aqressiv üzvləri isə Şairin uzun müddətdən bəri ev sarıdan korluq çəkməsinin ən böyük günahını Yazıçılar Birliyinin rəhbərliyində görürdülər. Bu səbəbdən Birliyi tez-tez mətbuat səhifələrində, televiziya və radioya verdikləri müsahibələrində «köməksiz», «süst», «ölü» təşkilat adlandırırdılar.

Deyilənə görə, bu yöndəmsiz vəziyyətdən ən çox Birliyin sədri - incə qəlbli Vəfa müəllim əziyyət çəkirdi. Birliyin totalitar rejimdən sonra, guya müstəqil ölkənin demokratik bir təşkilatına çevrilməsi, əslində isə miskin bir vəziyyətə düşməsi barədə Vəfa müəllim dönə-dönə yazılı-şifahi izahat-arayış verirdisə də, sözləri eşidilmir, elə bil qəsdən dərk edilmirdi. Şairin evsizliyi faktı - açıqlanmağa və izaha köklənmiş bütün arqumentləri, qızmar tavada anı cızıltıyla cızıldayıb yoxa çıxan su damlası tək, göz qırpımında əridib buxarlandırırdı...

Birlik əməkdaşlarının dediyinə görə, bu məsələ son vaxtlar Vəfa müəllimin səhhətinə də pis təsir eləməyə başlamışdı. Axır günlər onu tez-tez Birliyin poliklinikasında damarına əsəbsakitleşdirici dərmanların köçürülməsi üçün süni dəri üzvlü yumşaq çarpayılarla dolu

tənha otaqda uzandığını görenlər də olmuşdu. Deyilənə görə, son vaxtlar o, işə də sübh tezdən gəlir, kabinetinə girib qapını o üzdən açarlayır, katibənin köməkliliyi ilə otağına düşənlərlə ağızucu danışır, hamını başından rədd eləmək istəyi açıq-aydın duyulurdu. İş gününün axırlarında isə onu, adəti üzrə, yorğun gözlərini üzbəüz divara - dünyasını dəyişmiş milli ədəbi korifeylərin imzaları həkk edilmiş taxta lövhəyə dikildiyi vəziyyətdə tapırdılar...

* * *

Şairin evsiz-eşiksiz, pulsuz-parasız bir vəziyyətdə, şəhərdən uzaq bir qəsəbədə, nəmiş və kif iyi verən birotaqılı, uçuq-sökük evdə kirayədə qalmağı, ən çox onun işlədiyi «Qələm» Ədəbiyyat Mərkəzinin qələm əhlini və Mərkəzin əsəbi direktoru, dramaturq-nasir Qulam Hüseynlini bərk əsəbiləşdirirdi.

...Əhməd Ağləpənin Mərkəzə gətirdiyi xəbərdən hələ bir neçə gün əvvəl, necə olmuşdusa, Qulam Hüseynli yuxusunda çoxlu əsgər görmüşdü. Əsgərlər Mərkəzin ikimərtəbəli binasını mühasirəyə almışdılar, pəncərələrinin çöl tərəfindən qorxulu üzlərlə içəriyə baxmışdılar...

Yuxunun səhəri günü Qulam Hüseynli fikirli halda işə gəlmiş, qələm dostu Fərəci təcili yanına çağırmış və gözləri yol çəkə-çəkə, gecəki yuxusunu gördüyü şəkildə ona danışmışdusa da, Fərəc yuxunun görüntülərindən dəqiq bir şey müəyyənləşdirə bilməmiş, onu diqqətlə dinlədikdən sonra bir neçə anlığa fikrə dalıb, adəti üzrə çal qaşlarını qəfil cərəyan almış kimi əsdirərək:

- Bu, dövlət çevrilişidi, - demişdisə də, Qulam Hüseynli Fərəcin bic gözlərindən bu deyilənlərin Fərəcin səmimi qənaəti, yoxsa növbəti qəddar zarafat olduğunu ayırd eləyə bilməmişdi.

...Odu ki, iş gününün axırına yaxın Əhməd Ağləpə çaşqın üzü ilə kabinetin qapısından içəri boylanarkən, Qulam Hüseynli həmin an o gecəki yuxusunu xatırlamış, səbrini basıb, təbiətinə uyuşmayan hövsələ ilə Ağləpəni sona qədər dinlədi.

- Qulam müəllim, Şairə, axır ki, ev verdilər!.. - Ağləpə deyib elə bil yerində laxladı.

Bu gözənilməz xəbərdən o dəqiqə Qulam Hüseynlinin gözləri doldu, Şairin kölgəli üzünü gözünün qabağında dalğalandı....

Şair, içi əzab və üzüntü dolu xırda, qonur gözləriylə onun gözünün içinə zillənib həmişəki acı istehzasıyla:

- Fikir eləmə, Quli, tarix boyu belə olub. Şairin dərisi soyular, sinəsini güllələr bəzəyər, - dedi, sonra ağır, ləngərli yerışıylə yırğalana-yırğalana uzaqlaşdı gözəndən itdi.

- ...dedi ki, evi şəxsən Prezidentin özü verib! Görüşün sonunda, deyirlər, hamı ayağa qalxıb dağılışmağa başlayan vaxt, Prezident getdiyi yerdə qəfildən ayaq saxlayıb, geriye qanrılaraq, sol əlini yuxarı qaldıraraq, camaatı salondan çıxmağa başladığı yerdə qapının ağzında saxlayıb. Yalan-doğru, deyirlər, Şairin şerindən bir misra da əzbərdən deyib.

Həyəcandan, ya soyuqdan göyərən Ağləpə bütün bunları birnəfəsə dedi.

- Axı bütün bunları sənə kim dedi?.. - otağa haçansa daxil olmuş Dəniz həmişəki yerində - pəncərənin qabağındakı kreslodada idi, əlləri qoltuğunda çölə baxa-baxa elə danışdı, elə bil dedikləri şəhərə, yaxud əbədiyyətə aid idi.

- Qaya Qarayel.

- Qaya Qarayelin bura nə dəxli?.. - Qulam Hüseynli gözləri yol çəkə-çəkə, əsəbi-əşəbi çiyinlərini atdı.

- Mən onunla İstiqlaliyyət küçəsi ilə üzəşağı düşəndə rastlaşdım. Elə həyəcanlıydı?!.. Hələ onu o cür gördüyüm olmamışdı. Danışanda, səsi titrəyirdi.

Ağlöpənin bu sözündən sonra otağa gərgin sükut çökdü. Hərə gözünü bir nöqtəyə zilləyib fikrə getdi. Bir qədər keçmiş qapı aralandı.

Fərəc içərinin ab-havasına uyğun xırda, səssiz addımlarla otağın yuxarı küncünə yerihib hündür söykənəcəqli, nəhəng kreslonun bir küncündə oturdu.

- ...o özü dedi. Mən heç nə soruşmurdum. Danışdı, necə dünən gecəylə evlərinə zəng vurub onu - təcili surətdə Prezident Aparatına çağırırdıblar. Orda ondan Şair barədə arayışa bənzər nə isə yazmağı tələb ediblər.

Ağlöpə burda sözünü kəsdi, çönüb arxasınca otağa daxil olub künc-bucağı dolduran Mərkəz əhlinə baxdı.

Qulam Hüseyinli gözləri yol çəkə-çəkə hansısa naməlum nöqtəyə, Dəniz əlləri qoltuğunda pəncərədən çölə, Fərəc ayağını ayağına aşırıldığından, az qala, hamının burnuna dirənən altı açılmış ayaqqabısının dabanına, «Yeni Füyuzat» jurnalının baş redaktoru şair Aslanoğlu əlinin içində oynatdığı boş kibrit qutusuna, o birilər də üzlərindəki sual ifadəsi ilə Qulam Hüseyinliyə zillənmişdilər...

- Hə də, indi daha Qarayelin qabağında dayanmaq olmayacaq. Deyəcək ki, Şairə evi mən verdim, - Aslanoğlu qəfildən qışqıra-qışqıra deyib, başını yellədə-yellədə o birilərin üzünə baxdı.

Bu an telefon zəng çaldı və dəstəyin o biri başından Qaya Qarayelin çığirtısı eşidildi. Qarayel həmişəki kimi, birnəfəsə çığıra-çığıra, dünən gecədən xeyli keçmiş Prezident Aparatında Şair və onun şeirliyi barədə yazdığı arayışdan məlumat verib cavabı gözləmədən dəstəyi asdı. Ya xətt kəsildi?..

Qulam Hüseyinli bir müddət dəstək əlində dayanıb qaldı, sonra dəstəyi yerinə qoyub fikirli-fikirli:

- Deyir, onun arayışından sonra olub, - dedi.

- Nə deyir?.. - kimsə otağın aşağı başından inildədi.

- Deyir, arayışla tanış olandan sonra o məsələ ortaya çıxıb. Şairin ev məsələsini deyir də, - Qulam Hüseyinli qarmaqarışığın qeyri-müəyyənliyindən boğula-boğula dedi.

Ümumiyyətlə, bu sayaq qarmaqarışıq işlər, məntiqsiz dolama-dolaşıqlıq, qeyri-müəyyənliklər onu həmişə hövsələdən çıxarırdı. Qulam Hüseyinli nəsrində də belə idi. Bütün əsərlərində, ifadə və cümlələrində belə, aydınlığı, məntiqi ardıcılığı gözləyirdi. Odu ki, tənqidçilər Qulam Hüseyinlinin yaradıcılığını təhlil edəndə, ilk növbədə, onun nəsrindəki aydın məntiqə, sadə bədii üslubuna əsaslanırdılar.

- Mən nə deyirdim? Gördünüz?.. - Aslanoğlu gözlərinin dərinliyində nə isə yanıb söne-sönə, o birilərə baxa-baxa çığırdı.

- Sən Allah, yavaş danış, - Qulam Hüseyinli Aslanoğluya baxmadan üzünü ovuşdura-ovuşdura dedi. - Onsuz da ölüürük.

...Hava qaralandan, Şairin ev xəbərinin sevincinə yığışmış Mərkəz əhli dağılışandan sonra, sədrin otağında, bütün ekstremal hallarda olduğu kimi, bircə Fərəc qaldı. Hava qaraldıqca, Qulam Hüseyinlinin işıqlı lampalar dolu otağına da elə bil qaranlıq çökməyə başladı.

- Burda bir neçə varinat ola bilər. - Fərəc xırda ala gözləriylə tüstünün bozuntul dalğaları arasında nə isə axtara-axtara dedi. – Birinci variant budu ki, ola bilər, bu gözlənilməz jestlə, yeni sənə əqidə və məslək etbarı ilə müxalif olan bir kəsə sarı atılan bu addımla Prezident, sadəcə, tarixdə qalmaq istəyir. Daha doğrusu, tarixdə, həm də məmləkətin Şairinə yaşamağa şərait yaradan ədalətli padşah kimi qalmaq istəyir. - Fərəc deyib gözünün yanıyla altdan-altdan Qulam Hüseyinliyə baxdı, ona qulaq asıb-asmadığını dəqiqləşdirib sözüne davam elədi:

- Ola da bilər ki, Şairin poeziyası, ümumiyyətlə, poeziya vurğunu olan Prezidenti həqiqətən sarsıdıb. Və bunu, heç bir ikinci məna güdmədən, böyük ədəbiyyat naminə eləyib. Digər bir versiya isə...

...Bu an Qulam Hüseyinlinin, az qala, bütün bədəniylə üstünə yayxandığı telefonu cingildədi. Telefonun o başında Dənizin həyəcanlı səsi eşidildi:

- Məncə yeganə versiya budu ki, Prezidentin şair sevgisinə ehtiyacı yaranıb, – Dəniz dəstəyin o başından qərribə bir təngnəfəslə dedi, sonra sənətkar sevgisinin enerjisi barədə nələrsə danışib tələsik xudahafizləşdi.

- ...Üçüncü versiya budu ki... - Fərəc balaca barmaqlarından üçüncüsünü ovcuna basdı.

- ...o, bədii sözün nə olduğundan agahdır, - Qulam Hüseyinli qəfildən Fərəcin sözünü kəsdi, üzünü birdən-birə işıqlana-ışıqlana, - Demək o, hər şeyi anlayır, – dedi.

Fərəc Qulamın üzünün bu qəfil dəyişkənliyindən, ya nədənsə, qərribə bir yöndəmsizliyə düşdü, saçlarını balaca əlləri ilə geriye daraqlayıb:

- Əlbəttə!.. Əlbəttə anlayır, - dedi. - Mən həmişə deyirdim, yenə deyirəm. Bəlkə də, ən böyük yazıçı elə odu.

- Deməli, o, hər şeyi anlayır. - Qulam Hüseyinli bu dəfə elə bil özünə dedi və hiss elədi ki, boğazını qəhər tutdu.

Belə hallarda, yeni Qulam Hüseyinli nədənsə kövrəlib qəhərlənəndə, Fərəc həmişə özünü pis hiss edirdi. Bu mərd qəlbli uşaqlıq dostunun, neçə-neçə əsərlər müəllifinin nədənsə sarsılıb zəifləməsi onu hədsiz sevən Fərəcin pisinə gəlir, özünü dostunun bu zəifliyində niyəsə günahkar sayırdı.

Amma dostunun bu dəfəki halı ədəbiyyatı həyatı qədər sevən Fərəcin də ürəyinin başını sökdü. Fərəcin ürəyinin başını bu dəfə ən çox sökən Qulam Hüseyinlinin - əlli bir yaşlı bu gövdəli, zəhmli adamın həmin dəqiqə köməksiz, yetim uşağa oxşamasıydı...

* * *

Bütün axşamı Qulam Hüseyinli öz birotaqlı, tənha mənzilində televizorla üzübüzdəki kreslodada oturub mürgüleyə-mürgüleyə bayaq Fərəcin balaca barmaqlarını düyməni basan kimi ovcuna bir-bir basa-basa sadaladığı versiyalar barədə düşünür, onların hansı birininə üzərində dayana bilmirdi. Versiyaların hər biri, o birini qabaqlayır, «düz olanı mənəm» deyirdi.

Dəqiq olan isə bir bu idi ki, Prezidentin gözlənilmədən səhər-axşam yerli mətbuatda, xarici radio stansiyalarında iqtidarı və onun infantil siyasətini söyən Şairə ev verməsinin bütün bu versiyalara və ehtimallara sığmayan, hansısa daha ayrı, sirli səbəbləri var idi...

Bir qədər sonra Qulam Hüseyinlini elə bil huş apardı və o, eləcə, televizorun qarşısındakı kreslosunda otura-otura mürgüleməyə və öteri pərvazlanmağı andıran bu mürgünün içində Fərəci görməyə başladı...

Fərəc ona bic-bic göz vurub:

- Onun ən böyük əsəri bizim! - dedi.

Səhəri gün ədəbi dairələrdə, qəzet-jurnal redaksiyalarında, yaradıcılıq birliklərində aləm bir-birinə dəymişdi. Hər yerdə Şairin evi «yuyulur», şərəfinə sağlıqlar deyilir, mətbuata təbrik mətnləri hazırlanır, Prezidentə təşəkkür teleqramları vurulurdu...

Bu hadisədən təsirlənən bir dəstə ədəbiyyatçı, deyilənə görə, Prezidentə Bədii Sözün təsir qüvvəsindən, Sözün qəlblərdə və şüurlarda yarada bildiyi dəyişikliklərdən və təzadlardan, nəhayət, Sözün hadisələri dəyişmək iqtidarında olan fiziki qüvvəsindən bəhs edən iyirmi üç səhifəlik təşəkkür teleqramı vurmuşdular.

Şairin pərəstişkarları isə deyilənə görə şerin və sənətin təntənəsi rəmzi kimi, hansısa orta əsrlər şairinin qəbrini ziyarət edərək, orda poeziya günü keçirmiş, Şairin misralarından söyləyib ölən şairin qəbri üstünə gül-çiçək dəstələri düzmüşdülər.

Deyilənə görə, Şairin bir neçə qələm dostu yığıb onu təbrik etmək məqsədi ilə şəhərdən uzaq qəsəbələrin birində yerləşən birotalı, uçuq evinə getmişdilər də, orda Şairi, bu qəfil xəbərdən sevinib uçmağa hazır vəziyyətdə yox, evin qaranlıq bir küncündə, dünyadan küsmüş halda, üzü divara yatdığı yerdə tapmışdılar.

Deyirlər, Şair qələm dostlarını görüb ayağa qalxmış, evin darlığı ucbatından hərəkət eləmədiyindən şişib iki lay sütuna çönən ayaqlarını ağır-ağır sürüyə-sürüyə onlara sarı yerimş, üzündəki günahkar ifadəylə:

- O özü verdi, mən istəmədim, - deyib çaşqınlıq içində həmkarlarının gözünün içinə baxmışdı.

Prezidentin müxalifəti açıq-aydın dəstəkləyən Şairə ev verməsi, hələ üstəlik, şeirindən bir bənd də söyləməsi xəbəri günün aktuallığına çevrilmiş, ədəbiyyat dairələrinin sərhədlərini aşaraq, digər əraziləri də bürüməkdəydi...

Xəbərin açmalarından biri - Prezidentin «oturduğu yerdə» Şairə ev verməsi, onun seçkiqabağı özünə xal toplamaq siyasəti idi. Yəni Şairin pərəstişkarlar ordusu, üstə gəl, Şairə tapınan müxalif partiyalar, üstə gəl ədəbi aləm.

Digər bir versiya - Şairə ev verilməsini Prezidentin, nə vaxtsa bu böyük söz ustasının, eks prezidentə yazdığı kimi, onun da şərəfinə yazacağı portret - şeirin yaranması naminə atılan uzaqgörən addımı idi.

Keçmiş prezidentin - hakimiyyətə gözlənilmədən, hətta deyilənə görə, özü istəmədən gələn ortabab dilçi - alimin Şairin məhz o şerindən sonra sağ ikən ağlasığmaz bir əfsanəvilik qazanması, minlərlə adamın qəlbinə həkk olunması elə-belə adi məsələlər sırasında deyildi və görünür, Prezidentin diqqətini də məhz bu səbəbdən cəlb etmişdi. İndi hərgah Şair öz incə sənətiylə Prezidentin - anadan hakimiyyət üçün doğulmuş, hər an öz canını millət yolunda fəda eləməyə hazır olan bu müdrik rəhbərin portretini yaratsaydı, o, tarixin yaddaşında əbədlilik olaraq əfsanəvi sima kimi qalacaqdı.

* * *

...O bir günün axşamı - soyuq küləkli, xəzanlı bir payız axşamı Qulam Hüseynli hələ də versiyalar dənizində üzə-üzə işdən evə dönərkən qaranlıq tinlərin birində kiminləsə burun-buruna toqquşdu:

- Ah, əzizim... - toqquşduğu adam heysiz səsi ilə inildəyib başını, sanki üzü görünməsin deyə, onun sinəsinə elə dayadı, elə bil bayaqdan bəri bu qaranlıq tində dayana-dayana onun gəlişini gözləyirdi.

- Mən bilirdim... həmişə bilirdim ki, bizlərin ən qeyrətlişi sən sən. Yenə sən, yenə Quli...

Qulam Hüseynli haçandan-haçana, bütün ömrünü və yaradıcılığını qara neftin başibəlalı aqibətindən, əli mazutlu sadə fəhlələrin acı taleyindən qalın-qalın romanlar yazmağa sərf edən ağ saçlı Salah Sarızadəni şirin ləhcəsindən tanıdı.

- Hər şey boş imiş demək... Hər şey yalanmış... Ədəbiyyat... - burda qoca yazıçının səsi ha tərəfə isə uzaqlaşdı itdi, sonra lap uzaqlardan eşidildi - ...qanımızla, canımızla yaratdığımız böyük ədəbiyyat... Ömrümüzü həsr etdiyimiz ədəbiyyat demə, heç kimə gerek deyilmiş, Quli...

Sarızadə Qulam Hüseynlinin sinəsinə elə qısılib danışdı, elə bil ondan ayrılıb sərbəst dayanmağa heyi, qüvvəsi yox idi.

Qocanın çəlimsiz, cansız bədənini mümkün qədər nəzakətlə özündən aralayıb üzünə baxdı:

- Niyə elə deyirsiz, Salah müəllim? Niyə lazım deyil axı?..

- Deyil, deyil. Lazım olsaydı, ədəbiyyatın qədir-qiyəti bilinseydi, onlar belə eləməzdilər, - qoca titrək səslə dedi, sonra boğazına dolan qəhərdən üzü incik uşaq üzünü kimi büzüldü.

- Onlar neylədilər axı, Salah müəllim?..

- Mən... əlli ilin yazıçısı, otuz iki roman, yüz on dörd hekayə müəllifi, Böyük Vətən müharibəsi əlili, bütün ömrünü ədəbiyyata həsr etmiş müsəlləh əsgər... şəhərin ucqar bir məhəlləsində, uzun illərdən bəri kommunal evdə yaşadığım halda, bunlar, hərəsinin üç-dörd mənzili olanlara ev paylayırlar...

Qulam Hüseyinli Salah Sarızadənin bu sözündən duruxdu, qolunu, ədəbiyyat aləmində uzun illərdən bəri nəcib, xeyirxah təbiəti ilə tanınan qocaman yazıçının çiyinə salıb:

- Kimi deyirsiz, Salah müəllim?.. Şairi deyirsinizsə, o yazıq...

- Nə şair, canım?!.. Elə indicə zəng vurdular ki, Prezident Ağsaqqallar Şurasının bütün üzvlərinə qurultay münasibəti ilə ev paylayıb...

Qulam Hüseyinli ağzını doldurub bu xəbərin ona kim tərəfindən çatdırıldığını soruşmaq istəyirdi ki, Sarızadə qəfildən yana çevrilib Ağsaqqallar Şurası barədə nə isə deyə-deyə, dabanı əzik çəkmələrini sürütləyə-sürütləyə yolun o biri üzünə yeridi, sonra elə o üzəndən:

- Təzə roman yazmışam... göndərəcəyəm!.. Yenə neft barədədi!.. - deyib gözdən itdi.

...Qulam Hüseyinli evə çatanda televiziya ilə Prezident sarayından qurultayqabağı yazıçılarla keçirilən görüşü verirdilər.

...Prezident bu dəfə içəri həmişəki kimi iclas salonunun qoşalaylı giriş qapısından yox, hardansa arxa tərəfdən - bir-birinə bitişik divarların hansınınsa arasından daxil oldu. Əzəmətli görkəmiylə bir müddət üç rəngli milli bayrağın önündə dayanıb elə bil nəyisə gözlədi, sonra sırası qulaqların eşidə bilmədiyi əmri almış kimi, salonun özü böyüklüyündə deyirmi stolun baş tərəfindəki yerinə əyləşdi, çəhrayı üzünü ilə gözünün ağından azca seçilən açıq boz bəbəkləriylə ətrafındakıları nəzərdən keçirib gülümsədi və nə isə dedi.

Ağsaqqal yazıçılar nəyə görə eyni səmtə - nəhəng stolun sağ tərəfində əyləşmişdilər, üzlərindəki məmnun, eyni zamanda narahat təbəssümlə Prezidentə baxırdılar.

Prezident stolun üstündə cütlədiyi əllərinə baxa-baxa danışdı. Qulam Hüseyinliyə nədənsə elə gəldi ki, prezident əllərinə baxa-baxa, həm də necəsə, elə bil salonda oturanlara baxır.

...Bir qədər sonra kamera iri planda bir-bir ağsaqqal ədiblərin üzlərini göstərməyə başladı və Qulam Hüseyinli, özündən asılı olmadan, nəfəsini saxladı.

Uzun illərdən bəri tanıdığı bu görkəmlilərin üzlərində gedən anlaşılmaz dəyişiklikdən Qulam Hüseyinlinin oturduğu yerdə az qaldı ürəyi dayana...

Başda oturan qocaman xalq şairi Küskün nədənsə, böyründə oturmuş xalq yazıçısı Tarı Verdiyevə, Tarı Verdiyev ondan iki kreslo aşağıda küpəgiren qarı üzünü andıran üzünü ilə əyləşmiş dramaturq-nasir Sumbatlıya, Sumbatlı lap axırıncı kreslodə oturan xalq şairi Atilla Zərdüştə, Atilla isə qəribəydi ki, indicə küçədə, qaranlıq tində burun-buruna dəydiyi incik Sarızadəyə oxşayırdı...

Çox keçmədi ki, xalq şairi Küskün bükülü dizlərini çəkə-çəkə, salonun yuxarı küncündə qoyulmuş nəhəng mixaoxşar kürsüyə sarı yeridi, bükük qollarını kürsünün

kənarlarına dirəyib ağarmış bəniziylə ölkənin son illərdə qazandığı nailiyyətlərdən, neft hasilatının artım göstəricilərindən, uğurlu xarici siyasətindən danışmağa başladı.

Elə bu məqam Qulam Hüseyinlinin kreslosuna bitişik dolabın üstündəki telefon zəng çaldı.

- Qulam müəllim!.. - Əhməd Ağləpə telefonun o başından elə qışqırırdı, elə bil hardansa, dörd bir yanını nəhəng dalğalar uçuran küləkli, tufanlı adadan danışdı... - ...Xəbəriniz oldu, nə oldu?.. - Əhmədin səsi aradabir itir, dənizin sulu köpüyü şahə qalxıb telefon xəttinin içinə dolurdu...

- Bərkdən danış, yaxşı eşitmirəm!.. - Qulam Hüseyinli dəstəyin mikrofonunu ovcunun içinə tutub var gücü ilə çığırdı.

- Şair Küskün vəfat etdi!..

- Küskün?!.. - Qulam Hüseyinli hələ də ekranda ağarmış bənizi ilə xarici siyasətdən danışan Küskünə baxa-baxa hiss elədi ki, bədənindən soyuq cərəyana bənzər nə isə ötüb keçdi... - Başına at təpib, nədi?!.. Kişi budu, danışır...

- O videoyazıdı!.. Görüş saat altıda bitib!.. Küskün elə orda - Prezident Aparatının liftində keçinib!.. Deyirlər, dayandığı yerdə qəfildən dizləri bükülüb, başı sinəsinə... - Ağləpənin səsi arada bir itdi, sonra yenidən eşidilməyə başladı - ...əvvəl elə biliblər huşunu itirib, təcili yardım... gələndən sonra üzünü bağladılar... Özüm gördüm!..

Ağləpə sonra bir müddət yenə çığıra-çığıra, naməlum dənizin dalğaları telefon tellərini isladıb, az qala, telefonqarıışıq yuyub apara-apara, Prezidentlə görüşdən sonra baş verən digər əcaibliklərdən danışdı...

Ağləpənin dediyinə görə, görüşdən sonra qocalardan bir neçəsinin də halı beləcə xarablaşmış, bir neçəsi, Prezidentin şəxsi tapşırığı ilə şəhər klinikalarında yerləşdirilmişdi.

Milli faciədən bəhs edən əsərləri son üç ildə iki dəfə Dövlət mükafatına layiq görülmüş xalq yazıçısı Nemət Özəlin, Prezident Aparatının dəhlizlərindən birində ürək çatışmazlığından nəbzi dayanmış, təcili yardım maşınında ordan birbaş ürək-cərrahiyyə klinikasına aparılmışdı. Ağləpənin dediyinə görə o birilərin vəziyyəti də ürəkəçən deyildi.

- ...aparatın qabağında təcili yardım maşınlarının əlindən tərپənməyə yer yox idi!.. - Ağləpənin səsi xırıldadı.

- Sən hardan danışırısan, başa düşə bilmirəm?.. - Qulam Hüseyinlinin səbr kasası birdən-birə dolub daşdı.

- Burdan - sizin evin altından!.. - Ağləpə dəli bir səslə çığırdı.

Dəstəyi asandan sonra Qulam Hüseyinlinin bir müddət qulaqları uğuldadı, Ağləpənin təsvirlərinin yaratdığı ətürpədən mənzerədən boğazı qurudu.

Qoca sənətçilərin aparatın binasından, ağır döyüşdə xəsarət almış əsgərlər kimi, xərəklərlə çıxarılaq təcili yardım maşınlarına doldurulması ona dünyanın axırını – müqəddəs kitablarda insanların hansısa səsdən kütləvi halda qırılacağını təsvir edən Axirət təəssüratını yaratdı.

Ekrandakı qocaların isə vəziyyəti yaxşı idi. Onlar bir-bir ayağa qalxır, ağarmış bənizləri ilə kürsüyə sarı yeriir, orda dövlət quruculuğu, aqrar siyasət, iqtisadi göstəricilər və sairə bağlı dağınıq nitqlər irad edir, çıxışlarını bitirib narahat sayıqlıqla kürsünü tərk edir, yerlərinə əyləşəndən sonra orda yenidən ağarırdılar.

...Görüşün sonunda - ağsaqqallar ayağa qalxıb iclas salonundan dağılışmağa başlayanda isə kamera, salonun yuxarı çıxışından çıxdığı yerdə qəfildən ayaq saxlayıb geriye çevrilən, sol əlini yuxarı qaldıraraq: «Bircə dəqiqə!..» - deyən Prezidentə sarı çöndü...

Prezident bir anlığa pauza verib elə ordaca – qapının ağzında şəhər merini yanına çağırırdı heç bir şərh və izahat vermədən, görüşdə iştirak edən ağsaqqal sənətçilərin hər birinə şəhərin mərkəzi yerlərində dördotaqlı mənzil ayrılması barədə göstərişlərini verdi, sonra görüşdə iştirak edən xalq şairlərindən hansındansa bir beyt deyib salonu tərk etdi...

...Bütün gecəni Qulam Hüseynli, yuxulaya bilmədi...

Prezident Aparatının girişi təcili yardım maşınlarıyla qaynaşan binası, çəhrayı üzlü Prezidentin öz əllərinə baxa-baxa danışmağı, üzləri saxta məmnunluq və vahimə saçan yazıçılar gözünün qabağından getmədi...

Səhərə yaxın Qulam Hüseynli axır ki, yuxu apardı və o bütün bunların ardını yuxusunda da gördü... Bir neçə il bundan əvvəl dünyasını dəyişmiş qələm dostları - pulsuzluq ucbatından özünü əl-üz dəsmalı ilə asmış Məmmədyar, ucuz araqdan zəhərlənib ciyərini dağdan Səid Mirzə, ürəyi pulsuzluqdan və ehtiyacdan yatdığı yerdə yuxudaca dayanan Surxay, bərkdən danışmaqdan beyninə qan sızan Elbrus da ordaydılar... aparatın işçilərinə qoşulub halsız qocaları xərəklərə yığırdılar... Əhməd Ağləpənin qaranlıq, tufanlı dənizin ortasındakı ovuc boyda adada bitmiş tənha telefon köşəsindən çığıra-çığıra dediyi son sözləri də Qulam Hüseynli yuxuda - həmin bu müdhişliyi seyr edə-edə, necəsə, eşitdi... və yuxudaca başının tüklərinin, kirpi tikanları tək, biz-biz durduğunu hiss etdi... - O, bunu böyük ədəbiyyat naminə edi-i-ir!.. Böyük ədəbiyyat naminə-ə-ə!.. – Ağləpənin səsi yuxunun içi ilə uzun müddət əks səda verdi...

...Səhəri gün Prezidentin ağsaqqal yazıçılara da ev verməsi xəbəri, ağsaqqalların səhhətinin qəfil korlanması ilə bağlı digər əcaib xəbərlər dalğası ədəbi dairələri bir də çalxaladı...

Xalq şairi Küskünün dəfni Dövlət Dəfn Komissiyasının qərarı ilə üç gündən sonraya, Yazıçılar Birliyinin Qurultayı işini bitirən günün səhəsinə təyin olundu.

Deyənlərə görə, dünənki görüşdən sonra bütün axşamı xalq yazıçısı Nemət Özəl ürək, ya beyin çatışmazlığından anlaşıq vəziyyətdə olmuş, özünə gəldikdən sonra isə gözlənilmədən temperaturu qalxmışdı.

Xəstənin temperaturunun belə qəfil sıçrayışla yüksəlməsinin ürək, ya beyin çatışmazlığı ilə heç cür əlaqələndirə bilməyən həkimlər, yüksək hərarətin səbəblərini aydınlaşdırmaq məqsədi ilə hərtərəfli tədqiqat aparılması üçün təcili surətdə qan və sidik analizlərinin, rentgen və ultrasəs müayinələrinin cavablarını toplayaraq, respublikanın tanınmış həkimlərindən ibarət konsilium çağırılmışdı. larsa da, xalq yazıçısının səhhətində yaranmış bu əcaibliyin nə ilə əlaqədar olduğunu müəyyən edə bilməmişdilər.

Deyənlərə görə, ömrünü milli ədəbiyyatın düzgün istiqamətdə inkişafına həsr edən bu ağsaqqal yazıçı bütün gecəni yorğanı burnunda, huşsuz vəziyyətdə qızdırma içində titrətmiş, yalnız səhərə yaxın gözünü yarım açaraq:

- O, bunu mənə görə elədi... – deyərək, yenə özündən getmişdi.

Bir də, deyilənə görə, Atilla Zərdüşün vəziyyəti ağır idi. Bu zəhmətkeş ədəbiyyat fədaisi Prezidentlə görüşdən qayıdandan sonra dinməz-söyləməz otağına girib qapısını o biri uzdən kilidləmiş, ailə üzvlərinin, sonradan onların hay-küyünə qoşulan qonşuların, qapını döyəcləməsinə baxmayaraq, ordan çıxmamışdı. Gecədən xeyli keçəndən sonra qonşular qapını sındıraraq otağa daxil olmuş və qocanı yazı stolunun arxasında ağzı əyilmiş halda, döyükmüş üzü ilə oturmuş vəziyyətdə tapmışdılar.

Deyənlərə görə, onu xərəyə qoyub pillələri düşürərkən, qoca sənətçi keyimiş dilini ağzının içində zorla tərpedə-tərpedə:

- O, bunu mənə görə elədi... - deyibmiş.

Prezidentin ağsaqqal yazıçılara mənzil paylaması barədə gündəmə çıxan yeni və yeni versiyalar köhnələrə qarışır, qurultay ərəfəsi dumanı bir az da qatılaşırdı...

Bir qisim adam Prezidentin bu hərəkətini - son illər ölkənin dəyişkən siyasiliyinə ustalıqla uyğunlaşan, hakimiyyət kürsüsündə bir-birini əvəzləyən ötəri prezidentlərə yeni-yeni «sədaqət ritualları» nümayiş etdirən bu istedad sahiblərini utandırmaq məqsədi kimi qiymətləndirirdi. Digərlərinin dediyinə görə isə Prezident yeni, istedadlı ədəbi qüvvələrdən xəbərsiz olduğundan, qurultayqabağı Söz sənətinə verdiyi qiyməti uzun illərdən bəri tanıdığı

bu «məşhurların» - milli ədəbiyyatın bu naftalin qoxulu müəlliflərin simasında həyata keçirir və sair və ilaxır...

* * *

...Qulam Hüseynli gecəki yuxusunun təsiri altında Mərkəzə daxil olanda, idarənin foyesinə yığışan «Avanqard»çıların bir hissəsi artıq dağılıbmışdı...

Avanqardçılar Birliyinin yenicə seçilmiş sədri Dünya Qocagül – üzünün ifadəsindən hansı ovqatda olduğu heç vaxt bilinməyən gənc, qarabuğdayı adam acıqlı yumruqlarını arxasında çarpazlayıb güləşçi yerişini andıran qısa, çevik addımlarla onun üstünə yeridisə də, Qulam Hüseynli heysiz səslə:

- Bilirəm, amma indi halım yoxdu, Dünya, - deyib birlik sədrini sanki səsi ilə geriye itələdi.

- Deyirdim, bir məsləhətləşərdik - Dünya Qocagül Qulam Hüseynlinin ardınca pillələri çıxı-çıxa elə bil öz-özünə dedi.

- Nə barədə məsləhətləşərdik?.. –

- Biz bəyanat hazırlamışıq.

- Nə bəyanat?.. Siz də ev istəyirsiniz?.. - Qulam Hüseynli pillələri çıxdığı yerdə dönüb nifrətlə Dünya Qocagülün, görünür, təzəlikcə yenə hardasa keçirdiyi mitinqdən qızarıb pörtüşən üzünə baxdı.

- Niyə də istəməyək? Biz burda acıdan qırılıraq, balalarımız onun-bunun evində yatır, mənzilləri isə əlli yerdə imarəti olan qocalara verirlər...

Qocagülün danışığından, ya xalq şairi Küskünün dünənki qəfil vəfatının canında saxladığı matəm havasından, ya bu gecəki yuxuda Ağləpənin çığıra-çığıra dediyi: «O, bunu böyük ədəbiyyat naminə edir!!..» sözünü xatırlamağından, yoxsa səbəbini dərk eləmədiyini ayrı nədənsə Qulam Hüseynlinin ürəyi bulandı:

- Məni rahat burax, Dünya. Vallah, halım yoxdu. Necə bilirsiniz, elə də eləyin.

...Fərəc həmişəki yerində - nəhəng söykənəkli kreslonun bir küncündə oturmuşdu. Balaca ayaqlarını bardaş quran tək, bir-birinə keçirib onu gözləyirdi. Qulam içəri girən kimi:

- Telefonunuz işləmir? - deyib narahat-narahat yerində qurcalandı.

O gün axşamacan iki qədim dost üzbəüz oturub siqareti siqaretə calaya-calaya, tüstü dumanının içindən fikirlər dumanına qərç oldular. Gün aşağı enəndə və Qulam Hüseynlinin şimala baxan pəncərələrinə qaranlıq çökəndə:

- Görünür ki, qoca orqanizm sevinc hissəsinə tab gətirmir, - Fərəc deyib udqundu, sonra gözlərini Qulam Hüseynliyə zilləyib, ağsaqqalları deyirəm, – deyə əlavə etdi.

- Nə isə, hər şey çox qəlizdi, - Qulam Hüseynli gözləri yol çəkə-çəkə dedi. - Bizim başa düşdüyümüzədən daha qəlizdi.

Axşama yaxın otağın qapısı xəfif-xəfif döyüldü və aralandı.

Gələn Ağləpə idi. O hələ də srağagüncü çaşqınlığın içindəydi, içəri girdiyi yerdə qapının ağzında bürəyib az qaldı üzü üstə yerə sərilmə.

Qulam Hüseynlinin Ağləpənin bu halından gözü qaraldı.

- Yenə nə olub?..

- Cavanlara da ev verdilər!.. – Ağləpə boğula-boğula deyib harasa kənara səndələdi.

– Elə indicə... Prezidentin sərəncamıyla. Deyirlər, şeir də deyib...

- Kim?..

- Prezident. Səhhət Qurumgöyün son silsiləsindən deyib.

- Bizim Səhhətdən?..

- Hə, «Göy bulud»un ikinci bölümündən.

Ağlöpə bunu deyib elə bil haldan düşdü, oturmağa yer axtardı da, amma sonra nə fikirləşdisə, elə ayaq üstə yellənə-yellənə dayanıb qaldı.

Fərəc gözlərindən qığılcım çıxı-çıxa Qulam Hüseyinliyə baxdı. Qulam Hüseyinli Fərəcə, sonra niyəsə, qapının ağzında bayaraq kimi yellənən Ağlöpənin ucuiti çəkmələrinə baxdı...

O axşam Fərəc Qulam Hüseyinli evlərinəçən ötürdü. Dostlar bir xeyli də evin aşağısında, yağış başlarına döyə-döyə dayanıb bir-birinə baxdılar.

Fərəc balaca əlləriylə nimdaş plaşının yaxalığını qaldırdı, çənəsi soyuqdan, ya neçə gündən bəri hər ikisinin canına yerimiş soyuq cərəyanabənzər nədənsə titrəyə-titrəyə:

- Mən qorxuram, - dedi.

- Nədən qorxursan?.. - Qulam Hüseyinli dedisə də, Fərəcin qaranlığın içində göyümtül qığılcımlarla işaran gözlərinə baxdıqca, dizlərinin boşaldığını hiss elədi...

Fərəc dinmirdi. Gözləri soyuqdan sulanmışdı. Ya boğazını qəhər tutmuşdu?.. Fərəc üzünü yana çevirib astaca titrətdi elə bil. Yoxsa bu, Qulam Hüseyinliyə belə gəldi?!..

- Qorxursan, cavanlardan da ölənlər olar?.. - Qulam Hüseyinli yarıciddi, yarızarafat dedisə də, Fərəc ona sarı baxmadı, əllərini plaşının ciblərinə basıb yağışın içiylə, qaranlıq dənizin içiylə yeriyən tək, addımladı və gözədən itdi.

Qulam Hüseyinli evə daxil olanda televiziya ilə Prezidentin gənc yazarlarla görüşünü verirdilər.

Prezident yenə salondan çıxdığı yerdə qapının ağzında ayaq saxlayırdı, geriyyə çönüb sol əlini yuxarı qaldırır və yenə hansı şairinsə şerini deyirdi...

Gecə Qulam Hüseyinli yuxuda Prezidenti gördü...

Prezident əynində ağ xalat, üstünə saysız-hesabsız kolbalar, içi bənövşəyi-qırmızı məhlullar dolu cürbəcür formalı şüşələr yığılmış nəhəng stolun arxasında dayanıb nə iləsə məşğul idi... Qulam Hüseyinli də həmin bu kimyəvi otaqda idi... qalın məxmər örtüklü aralıqlardan birinin pərdəsi arxasından kimyəgər Prezidentin əməliyyatlarını güdürdü... Prezident içi məhlulla dolu kolbalardan birini işığa tutub bir müddət diqqətlə baxa-baxa, deyəsən, məhlulun keyfiyyətini müəyyənləşdirməklə məşğul oldu, sonra yaşıl məhlulla balaca şüşədən kolbadakı qırmızı məhlulun içinə səliqə ilə bir neçə damcı damızdırdı... Kolbanın içindəki məhlul qabarıb köpükləndi, tüstülənib ətrafı tüstü dumanına qerq elədi... tüstü burulğanı kolbanın ağzından çıxıb burula-burula otağı bürüdü... Prezidenti də, üstü kolbalar dolu nəhəng stolu da görünməz elədi... Qulam Hüseyinlinin nəfəs yolunu tutub onu boğa-boğa öskürtdü... bu məqam hardansa yaxından, tüstünün ən qatı hissəsindən Prezidentin asta, asta olduğu qədər də amiranə səsi eşidildi:

- Məni az güd, Qulam...

* * *

...Prezident qurultay keçiriləcək Milli Akademik Teatr binasının gur işıqlı salonuna qabaq qapılardan daxil oldu, onu ayaq üstə alqışlaya-alqışlaya qarşılayan camaata yorğun-yorğun gülümsəyib yüngülcə əl elədi, təzə, qara çəkmələrində azca axsaya-axsaya cərgələrin arasıyla addımlayıb əyləşdi.

Prezidentin ardınca zala daxil olan bir dəstə adam – Prezidentin qoruyucuları, həyəcanlı məmurlar dəstəsi o oturan cərgənin arxasında, ikinci sırada əyləşdilər.

Qurultay işə başladı. Kürsüyə çıxanların hər biri hörmət əlaməti olaraq, əvvəl qurultayda iştirak edən Prezidenti öz qabiliyyəti çərçivəsində salamlayır, o biri görüşlərdə

olduğu kimi, yenə ölkənin təbii sərvətlərindən, qaz istehsalından və taxılçılıqdan danışdırlar...

Qulam Hüseyinli ilə Fərəc arxa cərgələrdə dinməz-söyləməz böyür-böyürə oturmuşdular. Qulam geriye boylanıb adamların arasında Dənizi axtardısı da, tapmadı.

- O gəlməyəcək, - Fərəc səhnəyə baxa-baxa astadan dedi.

- Niyə?

- Deyir: «iyrenirəm».

Fərəcin bu sözündən sonra Dəniz Qulam Hüseyinlinin gözünün qabağına əlləri qoltuğunda, pəncərədən çölə baxa-baxa:

- Bizim onlarla fərquimiz ondadır ki, onlar bu dünyanın qara damasında, bizsə ağındayıq... – dediyi yerdə gəldi.

Neçə illərdən bəri yaradıcılıqlarına və acınacaqlı yaşayış şəraitlərinə laqeyd qalan Birlik rəhbərliyini neçə vaxtdan bəri hazırladıqları kəskin çıxışlarla istefaya göndərəcək acıqlı orta ədəbi nəsil də burda idilər, zalın sol cinahında oturub qanlı-qanlı rəyasət heyətinə - qara şüşəli eynəyinin arxasından kimə baxdığı dəqiq bilinməyən Vəfa müəllimə zillənmişdilər.

- Hiss eləyirəm, nə isə olacaq, - Fərəc üzünü Qulama çevirmədən astaca dedi.

- Nə olacaq?..

- Bilmirəm. - Fərəc deyib elə bil təntidi, sonra üzünü Qulama çevirib bir-birinə yaxın oturan girdə gözləri qorxudan böyüyə-böyüyə: - Görmədin?.. O axsayır. - dedi.

- Nolsun ki?.. - Qulam Hüseyinli çiyinlərini atıb özünü topdadi.

- Axı o axsamırdı?..

Bütün iclası Qulam Hüseyinli qabaq cərgədə oturanların başları arasından, yalnız sol çiyininin bir hissəsi görünən Prezidenti müşahidə etməklə məşğul oldu.

Qəribəydi ki, bütün iclası Prezidentin çiyini bircə dəfə də olsun tərpenmədi. Elə bil Prezident pəncəyini orda qoyub harasa getmişdi.

Prezidentin pəncəyi yalnız iclasın axırına yaxın – Prezident aramla ayağa qalxıb yüngülcə axsaya-axsaya kürsüyə sarı yeriyəndə tərpendi.

Prezident yeridikcə, ayaqlarındakı qara işıltılı çəkmələri təzəlikdən, ya nədənsə xəfif-xəfif cırıldadıqca, Qulam Hüseyinli Prezidentni axsadanın bəlkə də həmin bu işim-işim işildayan qara və təzə çəkmələr olduğu barədə uzun-uzadı düşündü.

Prezident bir müddət kürsüdə dinməz-söyləməz dayana-dayana kədərli üzü ilə yarıqaranlıq zala göz gəzdirib elə bil kimisə axtardı, sonra Söz sənətinin qədimliyindən və qüdrətindən, milli ədəbiyyatın son illərdəki nailiyyətlərindən danışmağa başladı. Əsərlərini qanları və canları bahasına yaradan sənətçilərin incə, kövrək təbiətlərindən söz açdı. Sonra bir xeyli də bu məsum insanların dövlət qayğısına ehtiyacları olduğunu bildirdi və çıxışının sonunda, bütün qurultayqabağı görüşlərdə elədiyi kimi, sol əlini yuxarı qaldıraraq qəribə bir hüznə bugünkü gün Birliyi təşkil edən beş yüz əlli altı üzvünün hər birinə mənzil verilməsi barədə sərəncamı elə indicə, qurultaya gələrkən imzaladığını elan etdi.

Prezidentin bu qəfil bəyanatından sonra zala bir anlıq sükut çökdü...

Prezident kürsüdən aralanıb ayağını sıxan təzə ayaqqabılarında yüngülcə axsaya-axsaya səhnədən endi, əllərini arxasında çarpazlayıb heç kimlə xudahafizləşmədən, heç kimə əl eləmədən, üzündəki hüzn ifadəsi ilə salonun çaşqın sükutu altında zalı tərkd etdi.

Prezidentin arxasınca bağlanan ağır qapıların səsi heyrətdən nəfəsi itmiş salonu sanki yuxudan oyatdı... İclas salonundan qopan gurultu divarları, tavanın ağır çilçirağını titrətdi.

Qulam Hüseyinli həyəcandan ürəyinin harasa mədəsinin içinə düşdüyünü, gözlərinə diyirlənən yaşın titrəyib yanağı boyu diyirləndiyini hiss etdi...

Fərəc əl çalmırdı, gözlərindəki qorxu böyüyə-böyüyə zalın ətürpədən çığırtılar və alqışlar altında, az qala, uçulacaq çatlaq tavanına baxırdı...

* * *

...Qurultayın səhəri günü Prezidentin yeni sərəncamı bütün dövlət qəzetlərində dərc olundu. Sərəncam yazıçıların XXXIX qurultayına töhfə olaraq, milli ədəbiyyatın inkişafındakı xidmətlərinə görə Birliyin bütün üzvlərinin mənzillə təmin edilməsi haqqında idi.

Günortaya yaxın Birlikdən alınan məlumata görə, Birliyin üzvlərinə Prezidentin şəxsi göstərişi ilə şəhərin ən uca məhəllələrindən birində, yaşayış massivindən bir neçə kilometr aralıda, hündür hasarla əhatəyə alınmış kiçik qəsəbə tipli ərazidə iyirmi mərtəbəli, beş yüz əlli altı mənzilli böyük bina ayrılışdı.

Prezidentin bu son sərəncamından sonra ədəbi mühitdə qəribə bir sükut yaranmışdı. Zəncirvari ardıcılıqla bir-birini əvəzləyən sirli hadisələrdən əsəb sarsıntısı keçirmiş Qulam Hüseynli hələ köçməyə imkan tapmadığı bu vahiməli binanı tez-tez yuxularında görməyə başlamışdı...

Dörd bir tərəfdən hündür, keçilməz hasarla dövrələnmiş bu beş yüz əlli altı mənzilli binanın sakinləri - kövrək, coşqun sənət əhli burda xüsusi geyimdə - yaşıl-sarı zolaqlı pijamalarda gəzişir, iki-bir, üç-bir həyətin kölgəli guşələrinə çəkilib orda, yazdıqları son şeir və hekayələrini bir-birlərinə oxuyur, həyətin daxilində fəaliyyət göstərən qəzet köşklərinin, dəlləxana və ərzaq dükənlərinin əmək personalı xüsusi geyimlərdə - ağ xalatlarda xidmət göstərir, böyük söz dünyasının ümmanlarında pərvazlanan bu ədəbiyyat pərvanelərini xəyal dünyasından ayırmamaqdan ötrü bir-biri ilə işarələrlə danışır, həyətin boyu barmaqlarının ucunda yeriyirdilər... Pijama çatmadığından Qulam Hüseynli mənzilindən çölə çıxıb bilmir, hündür, ikilaylı pəncərədən həyətdə boylanaraq, var gücü ilə aşağıda yekə ölçülü pijamasını əynində dartışdıra-dartışdıra avanqardçılarla ənzəli oynayan Fərəci çağırırdı...

1994

S.V.A.C.O.

Qulam Hüseynli muzeyin girəcəyinə toplaşan bir yığın rusbabı tələbəni görəndə əvvəl çaşdı, sonra gözətçidən şair Bitkinin yaradıcılıq gecəsinin burda keçirilib-keçirilməyəcəyini dəqiqləşdirdi və muzeyin ikinci mərtəbəsinə aparan mərmər pillələrlə yuxarı qalxmağa başladı.

Muzey Qulam Hüseynlinin uzun illər bundan əvvəl gördüyü həmin nimdaş vəziyyətindəydi. Nəhəng giriş qaplarının naxışlı şəbəkəsi də, yuxarı mərtəbələrə aparan mərmər pillələrin solğun, sumaqı xalçası da, girəcəyin sol cinahında qaralan qədim qarderob da uzun illər bundan əvvəlki vəziyyətlərində - həmin məhrəm köhnəliklərində qalmışdılar. Qarderobda işləyən alçaqboy, yaşlı qadın da həmin illərin yadigarı idi, əsməri üzünün qırıqları, çal birçəkləri Qulam Hüseynliyə hansısa qədim el havasını xatırlatdı.

Dörd bir yanını kommersiya dükənləri, apteklər və rabitə şöbələri bürüyən qədim Milli Muzeyin bu yorucu hay-küyün içində zərrə qədər dəyişmədən, eynilə əlli il bundan əvvəlki qaydada olduğu kimi qalması Qulam Hüseynlini həm təəccübləndirdi, həm də bir qədər kövrəltdi.

Yaradıcılıq gecəsi muzeyin ikinci mərtəbəsində - geniş foyedən sonra gələn böyük salonda keçirilirdi. Qulam Hüseynli foyeyə daxil olmağıyla, burda tanımadığı, nə zahiri, nə də davranışı ilə yerli sakinlərə bənzəməyən qəribə insan dəstəsi ilə - dama-dama şalvarlı kişilərlə, qara eynəkli, kübar ədalı, əsəbi qarlarla, qalın, sarı hörükləri, az qala, topuqlarına dəyən yekəpər rus qızlarıyla, başı panamalı kürən qocalarla dolu idi.

Yaşadığı əlli altı illik ömrünün heç bir döngəsində, şəhərin heç bir guşəsində rast gəlmədiyi bu qəribə insan yığnağına düşəndə, Qulam Hüseynli ilk əvvəl anlaşılmaz bir yöndəmsizlik hiss eləyib aradan sivişmək istədisə də, Bitkinin keçilməz narazılıqlar dolu lal baxışları gözlərinin qabağına gəldi. Bitkin dinib danışmadan, başını aşağı salıb ürəkgöynədicə bir ah çəkdi... və Qulam Hüseynli addımlarının həmin bu dərin ahdan ləngidiyini hiss edib ayaq saxladı. Bir müddət yad məkana düşmüş əcnəbi turist çaşqınlığıyla foyenin girəcəyində vurnuxa-vurnuxa qaldısa da, mərtəbəni aşağı enməyə ürək eləmədi. Düşdüyü bu yöndəmsizliyə tezliklə son qoymaq üçün girəcəkdə ləngimədən özünü salona saldı.

Salon adamları dolu idi. Adamların bir hissəsi divarlar boyu cərgələnən əntiq stullarda əyləşmişdilər, digər hissəsi Bitkinin yaradıcılığını sərgiləyən nəhəng foto-stendin qarşısına toplaşib öz aralarında danışa-danışa şəkilləri gözədən keçirməklə məşğul idilər.

Salon Qulam Hüseynlinin heç vaxt heç bir yerdə eşitmədiyi, bir neçə ədəvanın qarışığının qoxusunu andıran əcaib bir qoxu ilə dolmuşdu... Qulam Hüseynli bədəninin bu qəribə qoxudan, ya qoxunun yaratdığı anlaşılmaz həyəcan hissindən yığıldığını hiss etdisə də, özünü o yerə qoymadı, laqeyd baxışlarla ətrafa nəzər sala-sala, oturmaq üçün yer axtardı və tapdı. Bir neçə addıma özünü girəcəyin sağ cinahında düzölmüş yumşaq üzlü kreslolardan birinə salıb oturdu.

Qulam Hüseynli burda da ayaq üstə dolaşan və üzbəüz divarın dibi ilə cərgələnən stullarda oturub ahəstə səslərlə öz aralarında danışan adamların da heç birini tanıyırdı. Və nəinki tanıyırdı, geyimləri və üzləriylə, ədaları və qoxularıyla heç vaxt heç yerdə görmədiyi bu «yadellilərin» əhatəsində olmaq Qulam Hüseynli üçün bəlkə də o səbəbdən çətindən çətin idi ki, müstəqilliyə qədəm qoyandan bəri, ölkənin xaricində və daxilində gedən açıq-gizli proseslərdən, müxtəlif məramlı əcnəbi təşkilatların təhlükəli fəaliyyətlərindən o qədər eşidib oxumuşdu ki, indi milli mənsubiyyəti ilə məhrəm olmayan hər bir şey gözünə ilan-qurbağa qismində görünürdü. Odu ki, oturduğu kreslonun söykənəcəyinə dayaqlanıb dörd bir yanında ləng ilbiz hərəkətləriylə gəzişən adamların üzlərinə baxa-baxa, bir həftə bundan əvvəl hansı möcüzəylə iş stolunun üstündə peyda olan mavi dəvətnaməni, dəvətnamənin içindəki mətnin məzmununu yadına salmağa çalışdı və xatırladı...

Dəvətnamənin içindən çıxan ağ vərəqdə yağlı çap şriftləriylə səliqəylə yazılmışdı:

«Hörmətli Qulam Hüseynli!

Sizi görkəmli şair-publisist... (sonra saysız-hesabsız titullar, fəxri adlar, bir neçə ictimai-təşkilatların adları və sair gəlirdi) Bitkinin yaradıcılıq gecəsinə dəvət edirik...»

Vərəqin axırında tədbirin vaxtı və ünvanı göstərilirdi.

...Qara eynəkli kişilərdən biri eynəyini çıxarıb elə bil ona salam verdi...

Qulam Hüseynli yerində qurcalanıb kişinin salamını ehtiramla aldısa da, sonradan qara eynəklinin onun krselosundan arxada yeyin addımlarla kişiye sarı yeriye sumaqı pencəkli, arıq qadınla salamladığını anlayıb pərt oldu və bir həftə bundan əvvəl stolunun üstündə peyda olan dəvətnamənin lap axırında yazılmış «S.V.A.C.O.» abreviaturasını xatırladı.

Nə demək idi bu «S.V.A.C.O.»?.. - Qulam Hüseyinli yerində qurcalanıb ayağa qalxdı, bayaqdan bəri gizləməyə yer tapmadığı əllərini şalvarının ciblərinə basıb salonun sağ cinahında ucaldılmış hündür foto-stendə sarı addımladı.

Dünənki yağışın palçığı bozarmış əhəng kimi burunlarında quruyan ayaqqabılarını döşəmənin təmiz, yaşimtil mahudunun üstünə basdıqca, bu səhər binanın işığı keçdiyindən onları təmizləməyi yaddan çıxardığını xatırladı və gözaltı ətrafında gəzişənlərin ayaqqabılarına nəzər saldı. Bütün ayaqqabılar salonun möhtəşəm çilçırağı altında balaca, rəngbərəng maşınlar kimi bərq vururdular...

Stendin qarşısında həmin o ədəvasayağı qoxunun bütöv bir layı yaranmışdı. Stendə baxanların hər biri, görünür ki, öz qoxu payından burda xatirə qoyaraq kənara çəkilmişdi.

Qulam Hüseyinli bir neçə addım da atıb özünü sərhədləri olan qapalı məkana daxil olan tək, qoxu layının içinə saldı, fotoları nəzərdən keçirməyə başladsa da, sirli qoxu qarışığından gözlərinin qaraldığını hiss etdi. Şəkillərin altında hər fotonun tarixini və məzmununu açıqlayan lövhəcikləri oxuduqca, bir həftə bundan əvvəl yazı masasının üstündə peyda olmuş sirli dəvətnamənin aşağı hissəsinə vurulmuş «S.V.A.C.O.» abreviaturasının mənasını açıqlamağa çalışdı.

«Sülh -Vətən - Azərbaycan -Cəmiyyəti...»

«Sənət - Vicdan - Amal - Cəmiyyəti...» Bəs sonuncu «O» hərfi?..

Bu yerdə ağılına gələn növbəti fikrin təsirindən ürək döyüntülərinin ləngiyib zəiflədiyini, qəribə sərxoş nizamsızlıqla axdığına hiss edib duruxdu.

Bu bulqakovsayağı iblisənə məclisə qələm əhlindən ondan savayı bircə adamın belə dəvət olunmamasının sirli mənası barədə düşünüb-daşındısa da, bu qəribəliyə konkret bir aydınlıq gətirə bilmədi, gözaltı stendin qarşısında dayana-dayana, öz aralarında hansısa əcnəbi dili andıran qəribə leksikonla asta-asta danışan adamlara baxdı.

Sol tərəfdə - kövrək çiyinləri bir-birinə pərçimlənmiş tək, dayanıb stendi sulu gözləriylə, titrək başlarıylə nəzərdən keçirən iki, çəlimsiz qarının bu şəkillərdən nə isə anladığı, yaxud, ümumiyyətlə, gördüyü şübhə doğururdu. Qarıların həyat əlaməti olmayan ağımtıl-sarı dərilərindən ətrafa soyuducu buzxanasından yayılan soyuğa bənzər əcaib bir soyuqluq yayılır, şirəsi quruyub bürüsmüş tut qurusunu andıran bu bəyaz vücutların buralara – isti nəfəslərin cövlan elədiyi bu gur işıqlı salona hardansa, gün işığı dəyməyən soyuq, havasız bir yerdən - Yer altından çıxıb gəldiyinə işarə edirdi.

Qulam Hüseyinli nəfəsini bir anlıq saxlayıb sağ tərəfinə, öz aralarında nə barədəsə astadan danışan orta yaşlı, başı beretli kişi ilə dərisinin süni ağılığıyla mum heykələ bənzəyən qadının söhbətinə diqqət kəsildisə də, onların anlaşılmaz, qarışıq nitqindən heç nə anlamadı. Qadın da, kişi də Qulam Hüseyinliyə nə vaxtsa, uzaq uşaqlıq illərində tamaşa etdiyi hansısa operettanın baş qəhrəmanlarını xatırlatdılar.

Danışan, əsasən, qadın idi. Başını qəribə, dairəvi hərəkətlərlə tərpedə-tərpedə, Qulam Hüseyinlinin heç vaxt eşitmədiyi dildə, fışılı dolu sözləri gizli təlaşla doğrayıb tökə-tökə, deyəsən, kimdənsə gileylənirdi. Qadının bu fışılı mətni Qulam Hüseyinliyə adi danışq mətnindən çox, kilsələrdə şam işığında oxunan dua mətnlərini xatırlatdı... Bu fışılıtdan oldu, ya nə isə baş verdi, Qulam Hüseyinli qəfildən özünü pis hiss elədi, qulaqları təyyarə uçuşları zamanı olduğu kimi göynəyib uğuldadı, ağızında kimyəvi qarışıqın dadını andıran qəribə bir tam əmələ gəldi... Bir qədərdən sonra o özünü toplyıb yan-yörəsində dayanan o biri adamların da danışığına diqqət kəsildisə də, yenə bircə sözü belə tuta bilmədi. Əhvalı isə stendin səthi üzrə qəribə anlaşılmaz simmetriya ilə yanbayan, alt-alta düzülən fotoşəkillərə baxanda pozuldu...

Fotolardakı Bitkin Qulam Hüseyinlinin otuz ildən bəri tanıdığı, vətənpərvər ruhlu şeirləri ilə böyüyüb formalaşdığını zənn etdiyi, bir növ müəllimi, mənəvi atası sandığı həmin həlim təbiətli, xeyirxah adam deyildi... Stenddə cərgələnən, demək olar, bütün fotolarda

Bitkinin adi vaxtlarda insansevərlik və mərhəmət işaran gözlərinin dərinliyində səbəbi gizlin məkrin və qəzəbin sönük qığılcımları sezilməkdəydi...

Qulam Hüseyinli eynəyini gözüne yaxınlaşdırıb şəkillərdən birinə daha diqqətlə baxdı və Bitkinin gözlərinin dərinliyində işaran yandırıcı qəzəbdən bədəninin vicələndiyini hiss etdi.

Qəribəydi ki, şəkillərin heç birində Bitkin öz sənətkar bioqrafiyasının atributuna çevrilmiş həmişəki qara eynəyində deyildi. Həyatının hansısa, Qulam Hüseyinliyə məlum olmayan dövrlərini əks etdirən fotoların hər birinin altında Bitkinin ayrı-ayrı fikirləri yazılmışdı. Fikirlərdən biri belə idi:

«Dünyanın bir üzü işıq, o biri üzü qaranlıqdı. Işıqda azan qaranlığa çıxmaz.»

Fikirdən sonra Bitkinin yağlı boya və fırça ilə çəkilmiş «botanika» sözünü andıran vermişelvari imzası gəlirdi. Qulam Hüseyinli imzalara baxdıqca, Bitkini yerə sərilmiş stendin üzərinə çıxıb alt dodağını çeynəyə-çeynəyə, şəkillərin böyür başını rəssam fırçasıyla işlədiyi yerdə təsəvvürünə gətirdi. Belə vəziyyətdə Bitkin şairdən çox, mühəndisə oxşayırdı...

Stendin mərkəzi hissəsindəki foto-şəkillərin biri Bitkini yol getdiyi yerdə kiminsə çağırışına geriye qanrılan məqamda yaddaşda saxlamışdı. Burda – üzünün xof dolu ifadəsi ilə Bitkin, onu qarabaqara izləyən kiminsə əlindən qaçıb canını qurtaran casusa bənzəyirdi.

Qulam Hüseyinli bu foto-şəkildən canına yeriməyə başlayan naməlum xofun tərini silməkdən ötrü cibindən burun yaylığını çıxarıb alnının quruladı və eynəyini düzəldib o biri fotoların qarşısına keçdi.

Stendin aşağı hissəsinə cərgə ilə vurulmuş digər fotolarda Bitkin matros kostyumunda idi, bir əlində tutduğu dolçadan su tökə-tökə, Qulam Hüseyinlinin heç vaxt görmədiyi qapqara saqqalını yuyurdu... Foto-stendin sol tərəfindəki nisbətən iri fotoda isə Bitkin kəfənəbənzər uzun, ağ libasda, qollarını sinəsində çarpazlamış vəziyyətdə dərin fikrə dalmışdı. Şəklin böyründə: «Hindistan səfəri» yazılmışdı.

Fotolara baxdıqca, Qulam Hüseyinlinin fikrinə o da gəldi ki, dəvətnamədə yazılan sirli «S.V.A.C.O.» - nun açmasının, olsun ki, həmin bu Hindistanla, Bitkinin əynindəki bu uzunətəkli, ağ libasla hansısa əlaqəsi olmamış deyil. Elə bu məqam qəfildən, arxadan kimse xırıltılı səslə bərkdən-bərkdən güldü və Qulam Hüseyinli niyəse dayandığı yerdə pörtdü. Başını aşağı salmadan gözucu palçıqlı ayaqqabılarına baxdı, sonra əllərini cibindən çıxarıb foto-stenddən uzaqlaş-aşaqlaş, qonaqların çoxalıb sıxlaşdığı cərgələrin arasıyla özünə yer axtara-axtara fikirləşdi ki, necə olub ki, uzun illərlə bir təşkilatda işlədiyi, dəfələrlə duz-çörək kəsib əsərlərini qəlbinə köçürdüyü Bitkini bu vaxtaca bir neçə dəfə belə olsun, bu şəkillərdəki kimi eynəksiz görməyib?!..

...Zal getdikcə adamlarla dolurdu... Bayaq muzeyin qarşısına yığılan tələbələr də burda idi, əllərində gül-çiçək divar boyu cərgələnərək, qəribə hazırlıq vəziyyətində dayanmışdılar. Bitkinin özü isə hələ ki, gözə dəymirdi.

Olsun ki, hardasa gizlənmişdi, - Qulam Hüseyinli, axır ki, özünə yer tapıb otura-otura fikirləşdi. – Həmişəki kimi hamını çaşdırmaqdan ötrü, yaxud hər yerdə hamıdan, hər şeydən seçilmək məqsədi ilə mərasim başlananda alovlu qutunun içindən sağ-salamat çıxan sirk qəhrəmanı kimi, qəfildən zalın ortasında peyda olmağa hazırlaşdı...

Sonra Qulam Hüseyinli bunu gözünün qabağına da gətirdi və bu təsəvvürdən niyəse özünə və üzləri bir-bir gözünün qabağına gələn bir dəstə fağır qələm adamına yazığı gəldi.

Bitkinin hamını çaşdırmaq, o birilərdən nə iləsə, necəse seçilmək azarını Qulam Hüseyinliyə bir ədəbiyyat sahəsində çalışan adamların çoxu bilirdi. Bunu Bitkinin şeirlərini sevenlər də, sevməyənlər də, bu salona toplaşanlar da bilirdi. Odu ki, gecənin başlanması bir xeyli ləngisə də, hamı səbrlə nəyinsə başlanmasını gözləyirdi.

Ədəvasayağı qoxu layı foto-stendin qarşısından Qulam Hüseyinli ilə bir buralara da gəlib çıxmışdı, fişilti dolu sirli piçiltılara qarışa-qarışa, elə bil bir az da qatılmaqda idi...

İndi, bu dəqiqə, gecə başlanmazdan qabaq aradan çıxmaq qərarına gəlsəydi, bu qalın qoxu qatını yarıb keçmək mümkün olmayacaqdı, - Qulam Hüseyinli tavana baxa-baxa fikirləşdi. - Yeganə yol - çəpərdən atılan tək, qoxu layının üstündən atılıb qaçmaq, yaxud tikanlı məftillərin altından keçən tək, döşəmənin üstüylə sürünüb qoxunun altından çıxmaq qalırdı. Sonra qəfildən nə oldusa, bayaqdan bəri böyür – başında yandırıcı fişiltilər şəklində dolayan bu ədəvaqoxulu, sirlə pıçiltıların tilsimi özü-özünə qırıldı... kimse Qulam Hüseyinlinin qulağının dibində:

- Da vse mı tam... - dedi və Qulam Hüseyinli bayaqdan bəri ardınca qara duman kimi sürünən bu anlaşılmaz «duaların» uzaq tələbək illərində, şəhərə oxumağa gəlmiş gündən addımbaşı böyür-başından eşitdiyi, özünün də ara-sıra işlətdiyi rus dili olduğunu anladı...

Bu məqam hardasa, qonşu salonda qapı çırpıldı... və Qulam Hüseyinli nəhəng salonu başına götürən rus sözlərinin hamısını necəsə, birdən eşitdi. Hamı birdən danışdı və Qulam Hüseyinli kürəyinin ortasıyla üzüyuxarı sürünüb tədricən başına yığılan qanınin gicgahlarında lükküllədiyini hiss elədi.

Əsəbləri əməlli başlı korlanıb, - Qulam Hüseyinli fikirləşdi və alınına yığılan növbəti tər damllarını pencəyinin sağ cibindən çıxardığı iri burun yaylığıyla quruladı və nə iləsə tələyə bənzəməyə başlayan bu əcaib məclisdən qurtulmağın yollarını düşünüb-daşınmaqdan ötrü başını yuxarı qaldırıb tavana zilləndi.

Tavan adamlar dolu idi... Başçıalmalı, qıyıqgöz adamlar balaca, gödək qıçlı atların yedəyindən, bardaş qurub oturuqları xalçaların üstündən aşağı – ona baxırdılar. Uzun illər bundan əvvəlki yaşımtil-mavi naxışlarla işlənmiş bu qədim miniatürlər muzeyin ümumi əhvalına uyğun neçə illərin qalın toz örtüyü altında rahat-rahət bozarmağındaydı.

Qulam Hüseyinli gözlərini qıyıb tavanın küncələrində və tən ortasında işlənən o biri miniatürlərə də baxdı, sonra eynəyini düzəldib, salonun divarlarına da nəzər yetirdi və həmin yaşımtil-mavi miniatürlərin burda da qalın toz rahatlığının altında uyumaqda olduğunu aşkar etdi. Divardakı miniatürlərin məzmunu fərqli idi. Tavandakı başçıalmalı, qıyıqgöz adamlar burda bəllərini əyib bir-birinin ardınca düzölmüşdülər, görünməz kiməsə təzim edirdilər. Balaca, barmaqsız əllərini dilənən tək, kiməsə açıb, qıyıq gözlərini, divarın bir qədər aşağı hissəsində - sinəsində ox, yerdə uzanmış yaralı ceyrana zilləmişdilər...

Bu nə demək idi?.. - Qulam Hüseyinli yenə tərlədiyini hiss elədi və bu intensiv tərləmə prosesinə görə öz-özünə əsəbiləşdi. - Bu qıyıqgöz adamlar kim idi?.. Kimə təzim edirdilər? Əllərini kimə açmışdılar, nə istəyirdilər?..

Salonun o biri divarlarındakı miniatürlərdə də həmin başçıalmalı, qıyıqgöz adamlar idi... müxtəlif vəziyyətlərdə sıraya düzölmüşdülər. Birində oturan yerdə, o birində atların belində. Hər birində də dilənən tək, əl açıb ona baxırdılar...

Alnının tərini quruladıqca Qulam Hüseyinlinin yadına düşdü ki, həmin bu miniatürləri uzun illər bundan əvvəl, uzaq tələbək illərində, bu muzeydən savayı, hardasa ayrı bir yerdə də görmüşdü. Amma harda?.. O vaxt dəqiq yadına gəlir, həmin bu miniatürləri balaca heykəlciklər şəklində görmüşdü. Hətta orası da yadına düşdü ki, hansı birinsə başına dolanıb bu qıyıqgöz, tamahkar adamlara müxtəlif nöqtələrdən də baxmışdı... Və bir də dəqiq yadında qalan o idi ki, o vaxt həmin bu qıyıqgöz adamların əllərində ox var idi...

Salon adamlar dolduqca, içərinin temperaturu yüksəlirdi. Yoxsa təzyiqi qalxırdı?.. - Qulam Hüseyinli ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi.

Dama-dama pencəkli, əliəsali kişilər uzun-uzun qəlyanlarını tüstülədə-tüstülədə salonun mərkəzi hissəsi ilə gəzişir, qadınlar xırda-xırda əsdirdikləri alabəzək yelpiklərinin arxasından pıçıldayırdılar.

Qəribə olan bir də bu idi ki, - Qulam Hüseyinli qalstukunun düyününü boşaldıb yerində qurcalana-qurcalana fikirləşdi, - burda hamı bir-birini tanıyırdı. Salona yenəcə daxil olanların gecənin məclis əhli ilə, uzun illərdən bəri itirdikləri əziz adamlarıyla görüşən tək,

gizli həyəcanla görüşməkləri, qəhərlərini öz mədəniyyətləri hesabına cilovladığıları göz qabağında idi. Salonun yuxarı başında - Bitkinin oturacağı uzunsov rəyasət stolunun arxa hissəsində əlləri bellərində, dabanlarını altdan-altdan mərmər döşəməyə vura-vura dayanan kürən rus qızları qollarını yana açıb salon boyu rəqs eləməkdən özlərini zorla saxlayırdılar...

Burda - saniyəbəsanıyə nəyəsə hazırlaşan bu əcaib salonda nə isə baş verməliyi, - Qulam Hüseynli ürək döyüntüləri zəifləyə-zəifləyə fikirləşdi. Bütün bu əcaib qəribəliklərin, əslində, hansısa gözlənilməz, lakin həyat əhəmiyyətli nəyəsə hazırlıq olması, qonaqların hər birinin üzündə, salonun hər küncündə duyulmağa başlamışdı.

Niyə bunu bayaqdan bəri başa düşməmişdi?.. - Qulam Hüseynli əlini pencəyinin cibinə salıb orda ovcuna doldurduğu xırda pulları qarışdıraraq fikirləşdi, - başa düşməmişdi ki, bu qədim milli muzeyi özlərinə yığıncaq yeri seçmiş bu rusbabı əhali əslində yaradıcılıq gecəsinə yığılmamışdı. Yaradıcılıq gecəsi məsələsi, burda bəhanədən savayı ayrı bir şey deyildi və olsun ki, bunun Bitkinə də bir elə dəxliyyəti yox idi.

Bu yerə gəlib çatanda, Qulam Hüseynli burda - bu salonda nələr baş verə biləcəyi barədə fikirləşdi və ağılına gələn bu fikirlərdən ayağa sıçrayıb gözləri qarala-qarala yan-yörəsinə baxdı...

Ona məhəl qoyan yox idi.

Cərgələrin arasından sivişib girişə sarı yönəlməyə hazırlaşır ki, salonun, az qala, tavana dirənən qədim şəbəkəli giriş qapıları taybatay açıldı və qapının qabağında, gül dəstələrinin arasından sınaşıcı nəzərlərlə ona baxan Bitkinin ağarmış bənizi göründü...

Bitkinin qapıda görünməyi ilə salondan qopan alqış sədalarının şahə qalxmağı bir oldu. Bitkin içəri daxil olub qucağındakı gül dəstələrini qarşısına çıxan qadınlara paylaya-paylaya, arxasınca gələn bir dəstə adamla yuxarı başa yeridi.

Bitkin Qulam Hüseynlinin beşcə dəqiqə bundan əvvəl foto-stendin şəkilləri arasında gördüyü həmin qara eynəyindəydi, salonun yuxarı başına keçib orda rəyasət stolunun böyründə onun üçün ayrılmış hündür söykənəkli, sumağı kresloya əyləşdi, ayağını həmişə elədiyi kimi o biri ayağına aşırıb tünd şüşələrin arxasından görünməyən xırda bəbəklerini ona zillədi. Yoxsa bu, Qulam Hüseynliyə elə gəldi?..

Oturanların üzündən, uzun müddətdən bəri içəridə sıxılıb saxlanan qara kədərin, nisgilin çölə buraxılmağının, boğazlara dirənən acı qəhərin göz yaşlarında əridilə-əridilə ağlamağın məqamı çatdığı bilinirdi. O məqam hardasa lap yaxındaydı... Qulam Hüseynli bunu, salonun aşağı başında divar boyu cərgələnən tələbələr, kiminsə işarəsiylə yüksək tonda hansısa rus romansını oxumağa başlayanda anladı. Tələbələr əllərindəki gül dəstələrini bir kənara qoyub, üzlərini salonun yuxarı başında oturan Bitkinə tutaraq cingiltli səslərlə oxuyurdular. Tələbələr oxuduqca, Qulam Hüseynli böyür-başındakıların göz yaşlarını gizlicə sildiyini, bəzilərinin, başlarını aşağı salıb qəm dəryasına qərq olduğunu müşahidə etdikcə özünü düşdüyü bu cəmiyyətin yekdilliyində bir daha qərib hiss elədi.

Romans bitdikdən sonra tələbələr gül dəstələrini havaya atıb salon boyu səpdilər. Güllərdən biri havada süzə-süzə Qulam Hüseynlinin ayağının lap yaxınlığında yerə düşdü.

Bu, Qulam Hüseynlinin heç vaxt - nə uşaqlıq illərində kənddə, nə sonralar şəhərin heç bir gül dükənində görmədiyi xırda sarı ləçəkləri ilə inci topasını andıran qəribə çöl çiçəyi idi... Çiçəyə baxdıqca, Qulam Hüseynlinin təsəvvüründə bu çiçəyin özü kimi xırda, zərif çiçəklərlə dolu ucsuz-bucaqsız, yad bir çəmənlik canlandısı da, bu çəmənlikdən də niyəsə ürəyi pis-pis bulandı.

Salona sakitlik çökdü, Bitkinlə yanaşı əyləşmiş ortaboylu, dolu bədənli, çatmaqaş adam ayağa qalxaraq mikrofonu yaxınlaşdı, mikrafonu tarazlayıb Bitkinin yaradıcılığı barədə – onun özünəməxsus poetik təxəyyülünün mədəniyyətlərarası əlaqələrin yaradılmasında xüsusi və əvəzedilməz rolu barədə qısaca danışib mərasimi açıq elan elədi.

Çatmaqaş adamın üzü Qulam Hüseyinliyə altmışıncı illərin al boyalarla işlənmiş rəsm tablolarında təsvir olunan qəhrəman neftçilərin üzlerini xatırlatdı. Natiqin mikrofonun arxasından çəkilməyi ilə kürsünün arxasındakı divarda yağlı boyalarla işlənmiş orta əsr şairlərinin portretlərinin görünməyi bir oldu. Şairlərin üzləri qəribəydi ki, bir-birinə oxşayırdı...

Mikrofonu sarı hörüklü qadınlardan biri yaxınlaşdı, sinəsinə düşmüş qol yoğunluğunda sarı hörüyünü kürəyinə atıb nəhəng bədəni həyəcədən titrəyə-titrəyə, rus dilində Bitkinə həsr etdiyi şeirini oxumağa başladı.

Qulam Hüseyinli qadının söylədiyi şeirdən Bitkinin ağardığını, qəribə çaşqın hərəkətlərlə ciblərində eşələməyini, ordan tapıb çıxardığı qəlyanla alışqanı titrək əllərinin arasında zorla saxlaya-saxlaya işə salmağını müşahidə etdikcə, oturduğu yerdə donub qaldı...

Bu qadın kim idi?.. Bütün bunlar nə demək idi?.. Bitkinlə – ömrünü və yaradıcılığını millət və vətən uğrunda qanlı-qadali mücadilələrdə keçirmiş bu el şairiylə, ucqar rus kəndinin sağıcısını andıran bu yekəpər rus qadınını bir-birinə doğmalaşdıran nə ola bilərdi?.. - Qulam Hüseyinli hövsələsi darala-darala fikirləşdi.

Qadın çıxışını bitirdikdən sonra məhəbbət və nisgil dolu gözləri ilə Bitkinə baxdı, sonra salondan qopan gur alqış sədalarının altında yerinə qayıtdı, həyəcədən pörtüb qızarmış üzünü gizləmək üçün başını aşağı saldı.

Allah bilir, bəlkə də ağlayır... - Qulam Hüseyinli ürəyi həyəcanla döyünə-döyünə fikirləşdi. - Amma niyə?.. Nə baş verir axı?..

Bitkin də kövrəlmişdi, başını aşağı dikib qəlyanından bir-birinin ardınca dərin qullablar ala-ala özünü tüstü dumanında gizləməyə çalışırdı.

Salonun alqışları avazımaq üzrə idi ki, söz şəhərin məşhur psixiaturuna verildi. Yəhudi psixiatur mikrofonun arxasına keçib orda «r» hərfini yeyə-yeyə, son illər cəmiyyətdə yaranan təbəqələşmədən, əsrin xəstəliyi sayılan insan yadlaşmasından, milli dözümsüzlükdən, müxtəlif dünyagörüşlü adamların bir dünyanın qanunları çərçivəsində yaşamaq məcburiyyətində qalması faciəsindən danışdı və axırda nədənsə, onun da gözləri doldu və səsi titrədi.

Qulam Hüseyinli gərginlikdən quruyan dilini ağzının içində zorla hərledə-hərledə fikirləşdi ki, bəlkə bütün bu əcaib gecə, bu səbəbi naməlum ağlaşma - vətəninə tərkməyə, ömürlük hansısa uzaq ölkəyə köçməyə hazırlaşan Bitkinin son gedişinə həsr olunmuş vida mərasimidir?.. Elə bu məqam, Qulam Hüseyinlinin beynindən ötənləri sanki havadaca tutan Bitkin tünd şüşəli eynəyini çıxarıb burun yaylığıyla silə-silə, xırda gözlərini uzaqdan-uzağa düz Qulam Hüseyinlinin gözlərinin içinə zillədi və Qulam Hüseyinli ömründə birinci dəfə Bitkinin daim müxtəlif eynəklərin arxasında gizlədiyi gözlərini axır ki, gördü... və bundan ürəyi qırıldı.

Bitkinin adam üzü ölçülərindən xeyli iri, cansız üzündən, qəlyanın saraldıb seyrək qarğıdalı dənələrinə oxşadan dişlərinə, soyuq səlis nitqinə qətiyyətlə uyuşmayan, xırda quş gözüne bənzər qəmli gözlər baxırdı... Qulam Hüseyinli belə qəmli gözləri yalnız mehriban delfinlərdə, o da fransız səyyahlarının delfinlərin sualtı həyatından çəkdiyi sənədli filmlərdə görmüşdü.

Bitkin bir müddət delfin gözləriylə Qulam Hüseyinliyə baxıb eynəyini, yorğanı başına çəkən tək gözüne keçirdi və üzü yenə hansısa qaranlıq dərinliklərə qərç oldu...

Psixiatordan sonra mikrafonun arxasına güləşçiyə bənzər alçaqboylu bir adam çıxdı və bas opera səsiylə Bitkinin sözlərinə bəstələnmiş kədərli bir romans oxumağa başladı.

Romans rus dilində idi.

...Qulam Hüseynli küçəyə çıxanda hava dəyişmişdi... Göyün üzü qaramtil dumanla örtülmüş, ha tərəfdənsə baş alıb gələn güclü külək bir neçə saat bundan əvvəl muzeyin ətrafında gülürüz çöhrələrlə qaynaşan şəhər əhlini qovub harasa uzaqlara aparmışdı.

Havanın bu qəfil tutqunluğundan Qulam Hüseynli bədəninə dolan qızdırmaqabağı xəstə üşütmə ilə titrətdi, paltosunun boyunluğunu qaldırıb milli muzeyin binasından tezəcə uzaqlaşmaq məqsədiylə tələsik addımlarla yolun o biri üzünə adladı, küçənin aşağı başındakı marşrut taksiləri dayanacağına tərəf addımladıqca ədəvasayağı qoxusu hələ də canından çıxmayan bayaqkı mərasim barədə, hansı məzhəbə qulluq etdiklərini hələ də anlaya bilmədiyi bu yad insan yığnağını bir araya gətirən sirli təşkilat, yaxud cəmiyyət ola biləcək məxfi qurumun adı barədə bir də uzun-uzadı fikirləşdi.

«S.V.A.C.O.» abreviaturasındakı «C.» hərfinə görə, olsun ki, bu fəaliyyət yönümü ölkənin hansı sahəsiyləsə əlaqəsi olan «cəmiyyət» sözünün baş hərfi idi. Amma digər «S», yaxud «V», ən əsası da sondakı «O» hansı sözün baş hərfi idi?.. - Qulam Hüseynli hardasa lap yaxınlığında, bayaqdan bəri onunla yanaşı addımlayan cavan adamı şübhəli nəzərlərlə gözdən keçirə-keçirə fikirləşdi. Sonra yenə ürəyində, bu sirli abreviaturanın mənasını açıqlamağa çalışdısa da, bir şey alınmadı. Bütün hallarda sondakı «O» hərfi havada qalırdı...

Bitkinin bir-birindən əcaib fotoları, salon boyu aramla yerini dəyişən ədəvasayağı qorxu layı, döyüşə hazırlaşan tək, dabanlarını yerə vura-vura nə isə eləməyə köklənmiş yekəpər rus qadınları Qulam Hüseynlinin anadan olandan bəri yaşadığı hər küçəsinə, az qala, hər tininə bələd olduğu bu şəhərdə nə vaxtdan bərisə hansısa məxfi, məxfi olduğu qədər də təhlükəli olan nəyinsə, hansısa gizli prosesin işə düşdüyündən xəbər verirdi... Bu, nə ola bilərdi?.. Qulam Hüseynlinin, ağır iş gününün gərginliyindən onsuz da yorğun beyni bunu anlamağa qadir deyildi.

Dayanacağına çathaçatda nə oldusa, ya Qulam Hüseynliyə elə gəldi, elə bil arxadan kimsə çağırırdı onu... Ayaq saxlayıb geriyyə çöndü və artıq uzaqlarda qalan Milli Muzeyə, muzeyin qalın pərdələrlə bağlı pəncərələrinə baxanda ürəyi düşdü...

Pəncərələrin o üzündə elə bil nə isə yanıb sönmürdü... Ya Qulam Hüseynliyə elə gəlirdi?!.. Muzeyin uzun illərin yağışından qaralıb paslanmış damından aram-aram göyə qalxan tüstü də, bu dəfə Qulam Hüseynliyə adi soba tüstüsü gəlmədi, bunun içəridə baş verməkdə olan edamabənzər müdhiş bir aktın əlaməti olduğu barədə ağına gələn axmaq fikirləri başından qovmaq üçün dayanacağına yenicə yan alan marşrut taksiyə əl elədi və mindi.

...Evvə çatanda hava tamam qaralmışdı. Televizorda bir qrup əcnəbi skripkaçı matəm marşını andıran qəribə hüznü musiqi ifa edirdi. Qulam Hüseynli özünə çay dəmləyib, daimi yerinə - televizorla üzbəüz divanın oturulmaqdan yastılanıb çökmüş sağ cinahına yayılıb ekrana zilləndi və çaydan qurtum ala-ala kədərli musiqinin altında niyəsə yenə Bitkini, onun böyük, rəngsiz üzünə uyuşmayan xırda delfin gözlərini xatırladı... Bu məqam musiqi kəsildi və ekranda diktorun gizli həyəcandan kölgələnmiş üzünü gördü. Diktor saat yarım bundan əvvəl şəhər yaxınlığındakı dustaqxanalardan birində baş vermiş qanlı qiyam barədə rəsmi informasiyanı oxudu.

Qiyam Rusiyada hərbi təhsil almış bir qrup rusdilli Azərbaycan zabiti tərəfindən törədilmişdi. Zabitlər dustaqxana işçilərinin geyimlərində hərbi avtobusla darvazadan çıxarkən yaxalanmış və yerlərindəcə güllələnmişdilər. Diktorun bu bəyanatından sonra ekranda ölənlər qiyamçıların şəkilləri göstərilir, yatdıqları kameradan birbaşa reportaj verilir.

- Divarlarda gördüyünüz bu işarələrin neçə vaxtdan bəri hazırlanan qiyamla əlaqəli olması versiyası da var... - jurnalist məhbəsin yarıqaranlıq danışıqlığından xoflu üzü ilə divarlardan, sanki canlı olan kimdənsə hürkə-hürkə danışdı. O danışdıqca, kamera aramla dustaqların yatdığı dəmir çarpayıların, çörək yedikləri qaramtıl masanın, divarlar boyu cızdıqları yazı və işarələrin üzəriylə gəzirdi.

- Nə qədər qəribə də olsa, bu yazıların müəllifləri, bizim həmvətənlər, bu torpaqda böyümüş azərbaycanlılardır... - jurnalistin səsi kadr arxasından eşidildi və kamera divarlardan birinin üstünə yeridi.

...Yazıların çoxu rus sözləri idi... Bəziləri qara kömürlə yazılmışdı, çoxu mıxla, ya hansısa ucuiti alətlə cızılmışdı. Bəziləri aydınca oxunurdu da.

Qulam Hüseynli eynəyini gözüne yaxınlaşdırıb ekrana sarı əyildi və sözlərdən bir neçəsini hecalaya-hecalaya oxudu. Bu, iri hərflərlə yazılmış «svoboda», «slovo» sözləri idi. Yazıların arasında ani bir kadrda gözüne dəyən, ya bəlkə görünən tanış beş hərfdən isə Qulam Hüseynlinin az qaldı oturduğu yerdə ürəyi dayana...

«S.V.A.C.O.» burda da həmin çap şriflləriylə, lakin iti, dəmir alətlə cızılmışdı... kameranın rəngi tökülmüş, hisli divarında müxtəlif sözlərin və işarələrin arasında qorxunc damğa kimi qaralırdı...

2000

PREZİDENT

- ...ümidlə gözləyəcəyik... ümidimiz gözləməkdə... ümitsizlik gözləməməkdə... gözləmək - ümidli olmaq deməkdə... - deyə-deyə geriye çəkilib qapını astaca bağladı... bir müddət əli qapının qılınc dəstəyinə oxşar gümüşü qulpunda, ürəyi döyünə-döyünə dayanıb gözlədi.

Prezident qapının o biri üzündəki nəhəng stolun arxasında oturmuşdu, əsəbilikdən, ya yorğunluqdan ağarmış bəniziylə onun son sözlərini dinləyirdi...

Prezidentin daha nə isə deyəcəyini gözlədi...

Qapının o üzünə sakitlik çökdü.

Qulağını qapıya dirəyib o üzə diqqət kəsildi və az qaldı vahimədən bağı yarıla...

O üzdən bülbül səsi gəlirdi...

Dizləri titrəyə-titrəyə əyilib açar dəliyindən içəri baxdı.

Prezident bayaqkı vəziyyətində - əsəbilikdən, ya da ola bilər, adi yorğunluqdan ağarmış bəniziylə nəhəng stolunun arxasında oturmuşdu, gözlərini pəncərəyə zilləyib, dodaqlarını quş dimdiyi kimi irəli uzadıb bülbülsayağı fit çalırıdı...

...Bir istədi əlini qapının qulpundan çəkə, əli qulpdan qopmadı... əli qapının qulpuna yapışmışdı... indi onu ancaq qulpla birlikdə, xəncəri qınından sivirən kimi qapının taxtasından çəkib çıxarmalıydı... çıxaran kimi də elə ordaca, xəncər əvəzinə qarnına soxmalıydı... Çünki qulpdan sora prezidentin qapısında qulpun özü boyda iri bir dəlik əmələ gələcəkdi ki, o dəlikdən qapının o üzü bu üzünə, bu üzü o üzünə görünəcəkdi... Belə isə olmazdı...

Hiss elədi ki, vahimədən bədəni uçundu... dizləri boşalıb ayaqlarını elə bil havadan asdı... sonra elə bil bütün bədəniylə qapının qulpundan harasa aşağı sallandı... və gözləri qarala-qarala fikirləşdi ki, hamısı qorxudandı... hə, qorxudandı, yüz faiz qorxudandı... min faiz, milyon faiz qorxudandı... Qapının qulpunu xəncər əvəzinə qarnına soxmaq istəməyi də, gözlərinin bu cür qaralmağı da... Kimdən yoluxmuşdu bu biabırçı qorxunu, hardan mənimsemişdi, yadına gəlmirdi... Bir müddət beləcə qorxu içində qapıdan asıla-asıla çabaladıqdan sonra gözlərinin qabağı aydınlaşdı və nəfəsi yerinə qayıda-qayıda anladı ki, sən demə, bayaqdan heç hardan asılıb eləməyib, həmişəki güllü yorğan-döşəyinin içindədi, hərgünkü kimi yuxudan ayılır...

...Televizorda verilişlər çoxdan bitmişdi. Ekran saysız-hesabsız əsəbi, ağ-qara nöqtələrlə qaynaşırdı...

Bu çevik nöqtələrdən niyəsə həmişə Qasım kişinin əti çimçəşirdi. Sonra da canına ölüm qorxusu yeri yirdi. Ekranın bu vəziyyətini görəndə Qasım kişinin gözünün qabağına, əsasən, uşaqlıq çağı kənddə-kəsəkdə, gözdən qıraq yerlərdə gəbərək şişən it cəsədlərinin qarın nahiyələrində süd rəngli zərif dərilərin o biri üzündə eynilə bu cür əsəbi sıçrayışlarla narahat-narahat qaynaşan həşərat yığnağı gəlirdi...

Ölümdən sonra olsun ki, hər kəsin yanında təxminən belə bir məsələ baş verir, - Qasım kişi bir əli başının altında, böyrü üstə yanbükülü uzanıb ekrana baxa-baxa fikirləşirdi. Bu həşərat nöqtələr də ola bilsin ki, televizorun ölüm cücüləri idi. Verilişlərin bitdiyini, proqramların başa çatdığını bildirirdi. Belə fikirləşdikcə, Qasım kişinin ürək döyüntüləri ləngiməyə başladı, sonra elə bil tamam dayandı. Bütün axşamı uzanmaqdan ağırlaşan bədəni bir təhər hərəkətə gətirib, çöndərək o biri böyrü üstə saldı, ayaqlarını yorğanın altına yığıb üşütdü.

Döşək niyəsə elə soyuq idi, elə bil bütün gecəni üstündə yatan olmamışdı. Qanı hərəkət eləmədi nədi?.. Yoxsa bu soyuqluğu yatağına televizorun bu cansız-imansız nöqtə yığnağı ötürürdü?.. Hə, olsun ki, onlar ötürürdü. Çünki vaxtın tamamında verilişlər növbəyə düzülüb öz axarına düşəndə döşəyi də, yorğanı da, elə bütün gecəni buzlayan ayaqları da isinirdi... elə bil otağın da istiliyi artırdı...

Fikirləşdi ki, bu əsəbi nöqtələrdən nə qədər vahimələnib qorxsa da, televizoru söndürməyəcək. Çünki televizorun sönməyi, elə həyatın sönməyi kimi bir şeydi.

Televizor sönəndə Qasım kişinin qaranlıq otağı elə bil böyüyürdü, otağın nə vaxtsa, lap çoxdandan ölmüş cansız divarlarının səsi eşidilməyə başlayırdı. Divarlar ağır-ağır, sopsuyuq nəfəs alırdılar... nəfəs aldıqca içləri vərəmli xəstənin ciyərləri kimi xış-xış xışlayırdı, xırda-xırda ovulub öz içlərinə səpilirdi...

...Başını qaldırıb pəncərədən bir hissəsi görünən göyə baxdı...

Göyün üzü açılmamışdısa da, rənginin avazıdığından bilmək olurdu ki, səhərə az qalır... Səhərlər sübhün bu çağında bu mənzərədən Qasım kişinin içində, hardasa göbək nahiyəsində xırdaca tumurcuğabənzər nə isə çırtlayırdı elə bil. Bu, üzünə açılmaqda olan bütöv bir günün sevinci idi. Bunu Qasım kişi yaxşı bilirdi.

Bir azdan ekranda televiziyanın rəngli cədvəli görünəcəkdə və o cədvəl bu ölüm qoxulu ağ-qara nöqtələrin vahiməsini bircə anın içində yoxa çıxaracaqdı, - Qasım kişi fikirləşib rahat-rahat əsnədi. O cədvəlin irili-xırdalı simmetrik xətlərini, rəqəmlərini, müxtəlif növ əcaib işarələr dolu rəngli lövhələrini daim görməkdən ötrü Qasım kişi bütün dünyanı verərdi.

...Divar saatının uzun əqrəbi yerini bircə addım da dəyişdi və... ekranda Qasım kişinin bayaqdan bəri gözlədiyi rəngli cədvəl peyda oldu. Həmişəki kimi saatın uzun əqrəbinin son addımıyla ekranın hansı nöqtəsindənə pırtlayıb paraşüt kimi açıldı...

Cədvəlin görünməyi ilə Qasım kişinin sinəsindən üzüyuxarı soyuq havayabənzər nəyinsə burula-burula qalxmağa başladığı bir oldu.

Bir neçə dəqiqəyə ekranda saat görünəcəkdi... - Qasım kişi içi rahatlına-rahatlına fikirləşdi. - ...və uzun illərdən bəri gündə-gündə çalınmasına baxmayaraq, yenə hər dəfə Qasım kişini qəhərləndirən himn çalınacaqdı... Televizorun səsi aşağı olsa da, astadan çalına-çalına yarıqaranlıq otağın ölmüş divarlarını titrədəcəkdi, şəhərin ən uca zirvəsində ucalan nəhəng milli bayrağı möhtəşəm - möhtəşəm dalğalandıracaqdı...

Otağın divarları bir də ekranda Prezidentin özü görünəndə beləcə rıqqətə gəlirdi... Əzəmətli qaməti ilə televizorun balaca, dördkünc ekranına zorla sığışan Prezidenti görəndə Qasım kişi ürəyinin necəsə, qəribə bir titrəyişlə titrədib işə düşdüyünü, yumurtadan çıxmaq istəyən heysiz quş balası tək zəif-zəif çırpındığını hiss eləyir və bundan hər dəfə də ağlamağı gəlirdi... Hər dəfə də aramla dalğalanan milli bayrağın önündə nizamlı əsgər duruşu ilə - qolları yanlarında, şiv qaməti ilə dayanan Prezident qonur gözlərini ona elə zilləyirdi, elə bil bu dəqiqə həmin o təntənənin arasından, ona çoxdandan bəri demək istədiyi, lakin heç vaxt imkan tapıb deyə bilmədiyi ürək sözlərini deməyə hazırlaşdı...

Prezidentin bu səmimiyyətindən Qasım kişinin balaca bədəninə, mənasını özü də dərk edə bilmədiyi qəribə, xoş bir istilik yayılırdısa da, elə həmin dəqiqə ekranda, himnin aramla əsdirməyə başladığı milli bayraq peyda olur, daha sonra şəhərin ən gözəl küçələri və xiyabanları bir-birini əvəzləməyə başlayırdı...

Çox vaxt yuxuya getməzdən əvvəl televizorun səsini tamam aldığından, Qasım kişi himnin çalınmasını, saatdan sonra ekranda görünən milli bayrağın aramla dalğalanmasından bilirdi.

...Özünü bir qədər dikəldib balısa söykəndi.

Kürəyinin ortası gicişirdi. Əlini kürəyinə aparıb gicişən yeri bərk-bərk qaşdısa da, heç nə hiss eləmədi. Kürəyinin dərisi odun qabığı kimi quru və hissiyatsız idi...

İnsan qocaldıqca, olsun ki, toxumaları da tədricən qocalır, - Qasım kişi fikirləşdi və yadına bir həftə bundan əvvəl göbəyinin üstündə bitən irinli çibanı iti skalpellə, keyidicisiz-filansız kəsib-doğrayan həkimin təəccüb dolu baxışları düşdü...

Cavan, özünə bədgüman həkim onun ağlasığmaz ağrısızlığından sarsılsa da, özünü o yerə qoymur, skalpelin gümüşü tiyəsinə işıldada-işıldada qarnının dərisini soyuq tərəvəzi doğrayan tək doğrayırdı...

Yerinin içində oturub ayaqlarını döşəməyə salladı.

Çoxdandan bəriydi ayaqlarına baxmağa ürək eləmirdi. Özünə söz vermişdi ki, onları mümkün qədər az yada salsın. Çünki ayaqları son zamanlar hansısa ölkənin bayrağında, yaxud nə vaxtsa, hardasa, hansısa kitabda, ya rəsm əsərində gördüyü ölüm rəmzini andıran əcaib emblemi xatırlatmağa başlamışdı... Bu emblemi həqiqətdə, yoxsa yuxuda gördüyünü, ya bəlkə necəsə, öz fəhmiylə hiss etdiyini də bəzən Qasım kişi qarışdırır, ayırd etməkdə çətinlik çəkirdi...

...Cədvəl itdi və əvəzində ekranda peyda olan üçrəngli bayraq hərgünkü qaydasıyla aramla dalğalanmağa başladı...

İndi himn oxunur, - Qasım kişi fikirləşdi və elə həmin dəqiqə də bu gecəki yuxusunu xatırladı.

Qasım kişinin bu gecəki yuxusu başdan-ayağa himnlə müşayiət olunmuşdu... Bu bayraq da həmin o yuxudaydı... daim ha tərəfindəsə səssiz-səssiz dalğalanmağındaydı...

Qasım kişi onu da xatırladı ki, bu gecəki həmin o yuxuda o, vahimədən gözləri qarala-qarala hardansa, nəyinsə qurtaracağından aşağı - dibi, sonu görünməyən uçuruma açılanda da, həmin bu himn hardasa, lap yaxınında çalınırdı...

...Diktor yuxudan şişmiş üzünə saxta təbəssüm verib səssiz-səssiz nə isə danışırdı. Olsun ki, hərgünkü kimi, bu günə nəzərdə tutulan verilişlərin siyahısını açıqlayırdı.

Qasım kişi diktora baxa-baxa üzünü qaşdı və fikirləşdi ki, qəribədi, üzünün tükləri qocalmır. Qırxdıqca bitir, uzanırdı. Lap on yeddi yaşlarındakı kimi... Sonra çönüb, dünəndən

bəri yatağının böyründəki dolabın üstündə durula-durula onu gözləyən, gecənin soyuğundan, Allah bilir, buzlayan qaynadılmış suya baxdı və fikirləşdi ki, indi bu suyu əlinə alıb içməyi ilə qarnının istisinə sığınmış yuxulu bağırsaqlarının diksinib işə düşəcəyi, onu ayağa qaldırıb tualetə qaçırdacağı bir olacaq...

...Diktorun mətni, deyəsən, sona yetmək üzrəydi. Çünki qızın üzündəki təbəssüm bitmək üzrəydi.

Sonra nə oldusa, elə oturduğu yerdə elə bil başı boşaldı... və gözlərinin qabağını yenə həmin o zəhrimar tor bürüdü... Nəzrinin sürətləndiyini hiss eləyib əlini kor adamlar kimi çarpayının böyründəki dolabın üstü ilə gəzdirə-gəzdirə, beyin damarlarının sklerozuna qarşı qəbul elədiyi çəhrayı həblərini axtardı... Bu məqam qəfildən tor öz-özünə seyrəldi və Qasım kişinin gözləri yenə ekran boyu dalğalanan üçrəngli milli bayrağı seçdi.

Milli bayraq dalğalandıqca rəngləri daha aydın seçilirdi...

Çox keçmədi ki, ekranda Prezidentin geniş iclas otağı göründü...

Otaq əvvəl bomboş idi. Bir qədər sonra otağın yuxarı başında Prezidentin əzəmətli görkəmi göründü... O tələsmədən iri, ağır addımlarla otaq boyu yeriyib dəyirmi müşavirə masasının başındakı hündür söykənəkli kreslosunun qarşısına keçdi. Bir müddət qolları fəxri qarovulda dayanan əsgər şivliyi ilə yanlarında dayanıb durdu və kamera, masanın ətrafında əllərində qələm, qarşılarında ağ vərəq hürkmüş sifətlərlə oturub ona zillənən məmur yığnağının üzəriylə gəzişdi.

Prezident müşavirə iştirakçılarına nə isə deyib yerinə əyləşdi və ekran onun iri planda görünən üzünü ilə doldu.

Prezidentin üzünü hər dəfə ekranı beləcə, bütün ölçüləriylə tutanda, Qasım kişinin rahatlıqdan, ya nədənsə, yuxusu gəlirdi... Belə vaxtlar Qasım kişi Prezidentin onun bu yarıqaranlıq, soyuq otağına açılan bu balaca, elektron pəncərədən baxan üzünün təmizliyindən, ecazkar odekolon qoxusundan qərribə bir məstlik duyur, yaddaşı bir-birindən nisgilli, əziz xatirələrlə dolub boşalmağa başlayırdı...

Prezidentin yenicə qırılmış üzündən saçan odekolon qoxusu Qasım kişiylə, bir vaxtlar - uzaq uşaqlıq illəri çöldə, çay qırağında atılıb düşə-düşə soyub yediyi baldırğanın iyini xatırladırdı... Qasım kişi Prezidentin uşaqlıq illəri, gənclik dövrləri haqqında oxuduğu xatirələrdən, onun da həyatının, əsasən, belə yerlərdə qanqalın, baldırğanın bol-bol bitdiyi çəmənliklərdə, çay kənarlarında və dağlarda keçdiyini yaxşı bilirdi.

...Çox keçmədi ki, Prezident boz gözlərini ekran boyu hərledib elə bil Qasım kişinin otağını gözədən keçirdi və ağzını, demək olar ki, tərptəmədən nə barədəsə danışmağa başladı.

- Sabahın xeyir, - Qasım kişi deyib əlini dolabın üstündəki suya atdı, bir neçə iri qurtumla suyun axırına çıxıb ayağa qalxdı.

..Dizləri əsmirdi. Gecənin soyuğundan içi nəmlənən köhnə başmaqlarını geyinib ayaqlarını sürüyə-sürüyə televizora yaxınlaşdı, çöməlib Prezidentin üzünə lap yaxından baxdı.

...Prezidentin üzünü dünənkinə nisbətən xeyli gümrəh görünürdü. Dərisi tarıma çəkilməmişdi, yanaqları çəhraylaşmışdı.

Ürəyində özünə təskinlik verə-verə fikirləşdi ki, o daha heç vaxt pis olmayacaq, bir neçə gün bundan əvvəlki o dəhşətli halı bir daha ona qayıtmayacaq...

Bir neçə gün bundan əvvəl isə Prezident həmin bu iclas salonunun yuxarı başındakı kreslosunda sarımtıl üzünü ilə oturub içi sulu, şişkin gözlərini, sərxoş, yorğun baxışlarını Qasım kişinin düz gözlərinin içinə zilləmişdi... Ona elə baxmışdı, elə bil baxışlarıyla onunla vidalaşmışdı... Həmin gün Prezidentin elə bil danışmağa heyi də çatmırdı, tez-tez sözüne ara verib ağır-ağır nəfəs dəyirdi.

Prezidentin oğünkü vəziyyətindən Qasım kişinin də halı pisləşmişdi, uzandığı yerdə birdən-birə nəfəsi tənqimiş, ürək döyüntüləri ləngiməyə, nizamını itirməyə başlamışdı... Həmn günün gecəsi isə Qasım kişi yuxuda Ölümlə gizlənpaç oynamışdı...

Ölüm də təxminən Prezidentə oxşayırdı... O da o cür əzəmətli və qamətli idi. Nizamlı əsgər duruşu, şiv qaməti ilə yataq otağının aşağı başında dayanıb qorxunc, iti baxışlarıyla Qasım kişinin hərəkətlərini izləyirdi... Bütün yuxunu Qasım kişi gah yorğanın altında, gah yerə düşüb dolabının arxasında gizlənir, bədəni elektrik cərəyanına bənzər əcaib şüalar buraxa-buraxa, pərdələrin arxasıyla sürünür, şkaflara, kitab rəflərinə soxulur, səbri tükənəndə isə Ölümün ayaqları altına sərilib son nəfəsiylə zarıya-zarıya özünü ona təslim edirdi...

...Televizorun düyməsini burub səsini artırdı.

-...ikiqat pisdı, - Prezident sözünü tamamlayıb udqundu. - Dünən də, ondan əvvəllər də, bu gün də.

Düyməni tələsik burub televizorun səsini aldı və həmin dəqiqə də sahə həkiminin bayquş üzünü andıran sivri sifəti gözünün qabağına gəldi.

Həkim girdə gözlərini ona bərəldib buxağını əsdirə-əsdirə:

- Birinci düşməniniz səmdir, səs, - dedi.

İkinci düşməni nə idi, bayquş-həkim bunu heç vaxt demirdi. - Qasım kişi fikirləşdi. - Olsun ki, ikinci düşmənin nə olduğunu o özü də dəqiq bilmirdi, odu ki, demirdi.

Ayağa qalxıb ayaqlarını arxasınca sürüyə-sürüyə tualetə getdi.

Otağına qayıdanda Prezident susmuşdu, başını aşağı salıb stolunun üstündə nəyəsə baxırdı, ya oxuyurdu, anlamaq olmurdu.

Keçib çarpayısının kənarına əyləşdi. Yadına Prezidentin dörd il bundan əvvəlki üzünü salıb, bugünkü ilə müqayisə elədi və bu qənaətə gəldi ki, kişi bu dörd məşəqqətli ilin ərzində qocalıb-eləməyib, əksinə, elə bil bir qədər cavanlaşmış da, hətta gözəlləşib. Saçları da, elə bil çoxalıb. Ən əsası isə zəhmini itirməyib. Onun zəhmi həyatın özüdü, - Qasım kişi oturduğu yerdə kövrələ-kövrələ fikirləşdi, sonra yenə, bir neçə ay bundan əvvəl gördüyü dəhşətli yuxusunu xatırladı...

Əslinə qalanda, Qasım kişinin zəifləyib yüz ilin xəstəsi halsızlığı ilə yorğan-döşəyə düşməyi də, həmin o, yaxşı bişməyən hansısa xörəyi andıran yuxusundan sonra baş vermişdi. Axır aylar gözünün qabağından qaramtıl, tül pərdə kimi asılıb ətrafı olduğu rəngdə görməyə imkan verməyən, çəkilmək bilməyən tor da, həmin o yuxudan sonra yaranmışdı. Məhz həmin o yuxudan sonra Qasım kişi bayquş üzli sahə həkimini evə çağırtdırmalı olmuşdu. Həkim də onun nəbzini yoxlayıb, dilinə baxıb bupbuldaya-bupbuldaya:

- Stresin əlamətləridi, - demişdi.

Həmin o «stress-yuxuda» isə Qasım kişi görmüşdü ki, Prezident zəhmini itirib... Əynində uzunətəkli özbək geyiminə oxşar zolaqlı libas, boynunu özbəkvari titrətmələrlə əsdirə-əsdirə, çırtma vura-vura mahnı oxuyur...

Yuxu Qasım kişiye o qədər təsir eləmişdi ki, Prezidentin yuxuda oxuduğu mahnının sözləri də necəsə, yadında qalmışdı...

- El bilir ki, siz mənimsiz siz mənim!..

Canım, gözüm, bəbəyimsiz, bəbəyim!..

Qasım kişi yuxunu xatırladıqca yenə ürəyinin zəiflədiyini, nəbzinin ritmini itirib başkəsik toyuq kimi çabalaya-çabalya axdığını hiss eləyib özünü ələ aldı, balışının altında gizlədiyi həblərdən birini dilinin altına qoydu və özünü ehtiyatla balışın üstünə salıb bir müddət həbin mədəsində əriyərək, ordan qanına keçməyini, damarlarına yayıla-yayıla sinəsinə dolub ürəyinin gərginliyini yumşaltmasını, ürək döyüntülərinin tədricən nizama düşməsinə diqqət kəsildi. Sonra bir gözü Prezidentin iclas salonunda fikirləşdi ki, bu ölkənin nəyi varsa, hamısı bu kişinin zəhmiylə qurulub. O zəhmi Qasım kişi bütün taleyi

boyu - tələbəklik illərində də, sonralar müharibədə də hiss eləmişdi. Əsasən də böyük Stalin illərində, bir də bu kişinin sağlınq dövrlərində. Son bir neçə ili isə, kişinin ölkədə olmaması böyük zəhm fasiləsi yaratmışdı və bütün ölkə bu fasilənin içində, az qala, boğulub ölmüşdü, - Qasım kişi yanağını qaşıya-qaşıya fikirləşdi, sonra başını qaldırıb divardan asılan kiçik ölçülü şəklə - Stalinin balaca portretinə baxdı.

Stalin öz boz şinelində idi...

Nə qədər söysələr də, min bir hədyanlar uydurub qara yaxsalar da, Stalinə pərəstişi insanlığın yaddaşından silə bilməyəcəklər, - Qasım kişi bir gözü portretdə, bir gözü iclasda fikirləşdi. O dövrün nikbinliyi, o xoşbəxtlik, o hüdudsuz enerji fəvvarəsi, hər şey - hər şey xalq kütlələrinin idarəsi üçün vacib və əvəzedilməz olan həmin o zəhm deyilən həyat nemətinin bəhrəsi idi... Sonra Qasım kişi həmin o illəri - insanların həmin o zəhmin köməyi ilə işıqlı genişlik, qələbə və səadət dolu yaşadıqları günləri xatırladı... Həmin o zəhmin köməyi ilə sevib-sevilməklərini, evlənilib, ocaq qurub oğul-uşaq sahibi olmaqlarını, şən rəqs meydançalarında, gur alqışlardan lərzəyə gələn konsert və teatr salonunda keçirdikləri unudulmaz məqamları xatırladı...

Bu yerə çatanda Qasım kişinin ürəyi qəfildən dayandı... döyüntüləri zəifləyib elə bil itdi...

Ekran ümumi planda iclasda oturanları göstərirdi. Sonra iri planda yenə Prezidentin üzünü gördü. Prezident harasa, yana baxırdı. Sonra birdən nə oldusa, Prezident başını çöndərüb boz gözlərini Qasım kişinin üzünə zillədi və elə bil narazı-narazı başını da yellədi... Yoxsa bu ona elə gəldi?..

Prezidentin bu qəfil baxışından Qasım kişinin vücudu qısa cərəyan buraxılmış təcrübə qurbağasının bədəni kimi diksinib titrətdi.

Prezidentin zəhmli səsi balaca otağı lərzəyə gətirdi:

- Yoldaş Mamedov, sizinləyəm, ayağa qalxın!.. Eşitmirsiniz, nədi?!..

Zəif, taqətsiz bədəniylə ayağa sıçrayıb qollarını əsgərlikdəki kimi bədəninə pərçimlədi:

- Bəli, yoldaş Prezident... - deməkdən özünü zorla saxladı... sonra gicgahından aramla üzünə ayağı süzülən soyuq tər damlasını əliylə silib sinəsinin hansı tərəfində gizlənən nəfəsini buraxdı.

Prezident hələ də ona baxırdı... elə bil dodaqları da tərpenirdi...

Nəfəsini saxlayıb sakitliyə diqqət kəsildi, gözünü qıyıb eynəyini düzəltdi və diqqətlə Prezidentin güclə seziləcək hərəkətlərlə tərpenən dodaqlarına baxdı.

Prezident nə isə ona aid sözlər deyirdi... Daha doğrusu, demək istəyirdisə də, yan-yörəsindəkilər mane olurdular... Mane olanlardan biri də - o biri otaqda, ya da olsun ki, mətbəxdə ara vermədən deyənən Yasəmən qarı idi... Qarının sözlərini dəqiq eşitməsə də, deyintisinin ahəngindən Qasım kişi anladı ki, yenə hardasa nəyisə dağıdıb.

...Prezident susub başını aşağı saldı. Deyəsən, axır ki, onu rahat buraxdı.

Yerindən qalxıb dizləri bayaqkı vahimədən hələ də əsə-əsə televizora sarı yeridi, çöməlib Prezidentin üzünə yaxından baxdı, əlini ekrana uzadıb barmaqlarını üzündə, qara kostyumunun yaxalığında gəzdirdi.

Prezident başını qaldırıb sakit gözləriylə Qasım kişiylə baxdı... elə bil azca gülümsədi də...

Qasım kişi televizorun böyründəki kətilə oturub ürəyini tutdu, eynəyini düzəldib ekrana lap yaxından baxdı... və vahimədən az qaldı bağı yarıla...

Prezidentin bəbəklərinin içi, hər gecə verilişlər bitəndən sonra televizorun ekranında qaynaşan həmin ağ-qara nöqtələrlə dolu idi... Sonra Qasım kişi elə oturduğu yerdə Prezidentin bəbəklərində qaynaşan əsəbi nöqtələrin elə bil səsinə də eşitdi... Nöqtələr

narahat-narahat qaynaşib bir-birinə dəydikcə, elə bil cızıldayırdılar... Yoxsa bu, ona elə gəlirdi?!..

Bu əcaib görüntüdə, ya nədənsə, Qasım kişi oturduğu yerdə səndələyib az qaldı kətildən yığıla, özünü zorla saxladı. Xəstəliyini, aramsız ürək çatışmazlığının zəiflətdiyi bədənini yenə titrədi, halı yenə pisləşdi və Qasım kişi özünü kətildən ayıraraq birtəhər çarpayısına çatdırmağa bildi və orda üstünü örtmədən, üzüqoyulu uzanıb qaldı.

Bir neçə dəqiqə keçdi, ya saat ötdü, Qasım kişi bilə bilmədi, bircə onu hiss elədi ki, Yasəmən qarını böyründə oturub asta-asta nəfəs dərir.

- Axır bu, evini yığacaq sənə - qarını onun tərpendiyini görüb danışmağa başladı.

Qasım kişi yarıyuxulu, yarıölü qollarını bir təhər hərəkətə gətirdi, bədənini aramla sağa-sola çevirə-çevirə, bir istədi soruşa ki: «Axı kim - bu?..», qarını imkan vermədi, sözü-sözə calaya-calaya doğrayıb tökdü:

- Axı dedilər sənə ki, televizora baxmaq olmaz. O gün bazarda camaat da danışdı. Deyirlər, neçə adam bu andıra baxdığı yerdə ölüb. Elə bax beləcə, oturduğu, uzandığı yerdəcə... - qarını danışa-danışa ayağa qalxdı, xırda addımlarla yeriyib, deyəsən, televizoru söndürmək istədi.

- Dayan!.. - Qasım kişi qəfildən dedi və özü öz səsinə tanımadı. Səsi iyirmi-iyirmi beş il bundan əvvəlki Qasımın - rayon partiya komitəsinin katibi, çevik yerləşli, iti baxışlı, qılıqlı Qasımın səsi idi...

Bu səsdən Yasəmən qarının da rəngi qaçdı. Qarını bir müddət donuxub yerində qaldı, sonra ağzının içində deyənə-deyinə o biri otağa keçdi və bir müddət səsi o biri otaqlardan gəldi.

- Vallah, yazıqsan, billah yazıqsan... - qarını deyirdi, - ...öldürəcək o televizor səni! Axırına çıxacaq!.. Nolsun ki, səsinə alırsan, bəs şüa?.. Ondansa, çıxıb havada hərlənəydin...

...Həyat bom-boş idi. Külək həyətin xəzəlini burulğan kimi burub göyə sovurur, arada bir Qasım kişinin başına dolandıraraq elə bil onu da xəzələ qatmaq, yüngül bədənini həyətin kağız-kuğuzuyla bir havaya sovurub harasa, uzaqlara aparmaq istəyirdi.

Həyətdən çıxıb küləyin istiqamətiylə üzəşən – səkinin o biri üzündə yerləşən xiyabana sarı addımladı... Külək burnuna dolub nəfəsini saxladı... yoxsa çoxdandan bəri küçəyə çıxmadiğından, yadırgadığı təmiz hava ciyərlərini sıxdı?.. Axırı nə oldusa, Qasım kişinin getdiyi yerdə gözləri qaraldı... dizləri taqətdən düşdü... Əlini yaxındakı binanın divarına söykəyib dayandı, aramla nəfəs dərə-dərə divar boyu bir-birinin böyrünə vurulan şəkillərə baxdı.

Şekillərin hamısında prezident qara, uzunboğaz jaketdə idi, qolunu qərribə bir çevikliklə dizinin üstünə qoyub geniş təbəssümlə gülümseyə-gülümseyə ona baxırdı.

Qasım kişi Prezidenti bu qara, uzunboğaz jaketində birinci dəfə gördü deyərək, eynəyini gözüne yaxınlaşdırıb şəkllə bir az da yaxından baxmaq istədisə də, külək imkan vermədi, qəfil hücumla Qasım kişinin üstünə cumub onu şəkillərdən ayırdı, gözəgörünməz uçan xalça kimi ayaqlarının altına döşənib gözlərini sulandıra-sulandıra, heysiz bədənini, az qala, yerdən ayıra-ayıra xiyabana sarı sürüklədi...

Prezidentin şəkilləri vurulan divarın sonu-qurtaracağı yox idi. Şekillər getdikcə çoxalır, qara, uzunboğaz jaketli prezidentlərin sayı artırdı... Şekillərin bəzilərinin böyür-başı cırılmışdı. Birində Prezidentin üzünün yarısı, o birisində bütöv bədənini cırılmışdı.

Qasım kişi küləyin müqaviməti altında səndələyib divarın qurtaracağındakı işıq dirəyindən yapışdı, özünü dirəyə qısıb, külək nəfəs yoluna dola-dola, gözlərini yaşarda-yaşarda bir xeyli beləcə dayanıb qaldı. Divarın qurtaracağındakı şəkildən ona baxan qara jaketli Prezident elə bil bayaq televizor ekranında gördüyü Prezident deyildi. Nə geyimi, nə duruşu, nə baxışı, nə də təbəssümü. Yan-yörəsində də milli bayraq yoxdu.

Evə qayıdanda hava qaralmışdı. Televizor yanmırdı.

Qasım kişi dəhlizdən birbaşa otağa adlayıb paltosunu soyunmadan, özünü yorğanın altına saldı, çənəsi titrəyə-titrəyə:

- Deyəsən, soyuqlamışam, - deyib zarıdı.

Yasəmən qarı o biri otaqdan qalın yorğan gətirib gəldi, Qasım kişini soyundurub üstünü, böyür-başını yorğanın altında basdırdısa da, Qasım kişinin bədəni isinmədi.

Bayaqkı küləyin soyuqluğu indi elə bil Qasım kişinin içində burulur, qulaqlarında vıyıldayırdı.

Burnunu yorğanın altından çıxarıb Yasəmən qarıya baxdı, gözüylə televizora işarə eləyib mümkün qədər nəzakətlə:

- Yandırsana onu, - dedi.

Axşam verilişləri başlamışdı. Diktorun üzünün səhərki şişi çəkilmışdi.

Qasım kişi hiss elədi ki, ayaq barmaqlarının ucundan bilinər-bilinməz, aramla üzüyuxarı yeriyən buz kimi soyuq sürüşkənlik tədricən bədəninə yayılır... onu da necəsə, hiss elədi ki, istiyə, rahatlığa alışmış xəstə bədəni bu soyuqluğa, bu sayaq vahiməli sürüşkənliyə tab gətirə bilməyəcək.

Belə məqamlar, bu sayaq çıxılmaz çarəsizliklə üz bəüz qalan anlarda Qasım kişini niyəsə həmişə ağlamaq tuturdu. Nə vaxtsa, uzaq keçmişlərdə ölüb dünyasını dəyişmiş yaxın adamlarının - ata-anasının, xalaqlarının, əminəvələrinin müdhiş canvermə səhnələri gözünün qabağına gəlirdi... ağrıdan, ya qorxudan bərələn gözlər, saralıb quş dimdiyi kimi nazilən burunlar, balıq üzlərini xıncımlayıb kağız kimi ovuclarında sıxan sümüklü əllər bir-birinə qarışıb bayquş buppultularıyla müşayiət olunan müdhiş bir mənşərə yaradırdı. Uzun müddət canını tapşıra bilmədiyindən, bir neçə gecə quzğun səsinə oxşar vahiməli səslərlə qıyya çəkən anasının, son nəfəsində ənciri ovcunda qiymətli tutiya kimi ehtiyatla saxlaya-saxlaya qəribə iştahla iyləyən xalasının, kimlərəsə əl eləyə-eləyə, gülümsəyə-gülümsəyə uzandığı yerdə elə bil harasa uça-uça canını tapşıran əmininin ölüm səhnələri gözünün qabağında canlanırdı...

Gözü qarala-qarala dikəlib yerinin içində oturdu, dərindən nəfəs aldı.

Yox, ürəyi, Allaha min şükür, döyünürdü... balaca uşaq addımlarının səsi ilə asta-asta çırpınırdı... Bu fikirdən Qasım kişinin gözünün qabağı birdən-birə aydınlaşdı və ekranda kimlərsə əhatəsində oturub danışan Prezidenti gördü...

Prezident Qasım kişinin bir neçə ay bundan əvvəl gördüyü həmin o «stress-yuxu»sundakı zolaqlı özbək paltarındaydı... başında ipək parçadan hündür çalma, xalılar döşənmiş təmtəraqlı otağın ortasında oturub naxışlı piyalədən çay içə-içə, bir neçə özbəklə söhbət edirdi.

Qasım kişi əvvəl gözlərinə inanmadı, sonra var gücünü toplayıb bir təhər ayağa qalxdı, özünü televizorun qabağına sürüdü... zəiflikdən əsən dizlərini qatlayıb kətilə çökdü, üzünü ekrana yaxınlaşdırıb orda baş verənlərə yaxından baxdı...

...Prezident piyalədəki mayedən qurtum-qurtum içə-içə, aradabir elə bil Qasım kişinin yuxusundakı kimi çırtma çalırdı, hərdən bir də elə bil altdan-altdan çiyinlərini əsdirirdi. Ya bu, Qasım kişinin gözüne görünürdü?!..

Qasım kişi bir istədi özünü dikəldib Yasəmən qarını səslesin, amma hiss elədi ki, dikəlməyə bədənində hey qalmayıb... həm də boğazı quruyub, dilini ağzında hərləyə bilməyəcək. Sonra nə oldusa, qəfildən Qasım kişinin gözləri doldu, qəhər boğazını tuta-tuta ekrandakı Prezidentə:

- Siz... Axı siz niyə belə eləyirsiniz?.. - dedi və hiss elədi ki, ürəyi dayandı. Ağzını yarırmaq bir udum hava almaq istədise də, ciyərləri açılmadı. Bir neçə dəqiqə gözü televizorun ekranında, yarımçıq ağızla oturub qaldı... Sonra havasızlıqdan, ya nədənsə, gözlərinin qabağına qaranlıq çökdü... Yoxsa, evin işığı azaldı?.. Evin içinə ha tərəfdənsə dolan küləyəbənzər hava axıntısı əsib Qasım kişini kətildən yerə saldı.

Qasım kişi yerə böyrü üstə düşdü, başı iti olan nəyinsə tininə dəyib gizildədi. Bir qədər sonra qulağından yanağı boyu axan isti mayenin tədricən gözlərinə dolduğundan hər tərəfi qıpqırmızı gördü. Bir müddət bu qırmızılığın içində, daşlaşmış ciyərləri ilə qırıq-qırıq hava yığa-yığa uzanıb qaldı. Sonra otağa sakitlik və tam qaranlıq çökdü.

Yasəmən qarı otağa daxil olanda televizorda Prezidentin hansısa əcnəbi ölkənin başçısı ilə növbəti görüşü yayımlanırdı.

Hər ikisi qara frakdaydı.

1995

AYSUN

Yeni bağ qonşumuz - kənd təsərrüfatı nazirliyində aqrar sənaye ilə bağlı hansısa böyük bir idarənin rəisi işləyən Mehman Qulamdarovun bizi təkidlə evinə qonaq dəvət elədiyini eşidəndə əhvalım pozuldu. Tanımadığım insanların əhatəsində olmağın, üstəlik, protokol xatirinə deyilən ənənəvi sağlıqlar və süni ünsiyyət naminə quraşdırılan mənasız söhbətlər yığnağının içinə düşməyin mənim üçün nə qədər əzablı olduğunu bilən ərim:

- Getməsək, deyəcəklər "saymadılar." Qonşuluqda yaxşı deyil. – deyib günahkar halda üzümə zilləndi və mən məxsusi olaraq mənimlə - "yazıçı-qonşuyla" yaxından tanış olmaq yanğısında olan ev yiyələrinin bu təklifindən yayınmağın mümkün olmayacağını anlayıb susdum.

Yaşı altmışı haqlasa da, seyrək, çal saçları, iri gözlüklü eynəyinin arxasında daldalanan qoca gözləriylə daha ahıl görünən Mehman Qulamdarov bir vaxtlar hansısa uzaq dağ kəndində şəfqət bacısı işləmiş, ərə gedib dünyaya bir oğlan uşağı gətirəndən, əri dövlət qulluğuna keçəndən sonra hərəkətsiz həyatdan və yağlı yeməklərdən kökəlib, ağırlaşmış, tez-tez qan təzyiqi qalxan arvadı Zərifə xanımla bir bizim bağdan bir neçə həyət aralıda, təmiri yenicə bitib başa çatmış, zoğalı rəngli kirəmitli damı gün şüalarının altında narıncı bərqlər vuran üçmərtəbəli evdə yaşayırdı. Burda həmçinin, Zərifə xanımın, həmin uzaq dağ kəndindən özüylə gətirib gəldiyi bir neçə qohumu – dəriləri günün altında işləməkdən kösöv olmuş orta yaşlı ər-arvad və balaca oğlan uşağından ibarət kiçik bir ailə də yaşayırdı. İlin əksər fəsilləri evin arxa tərəfindəki quş damından bir qədər böyük komada yaşayan bu dinməz, zəhmətsevər insanlar havalər soyuyanda və ev sahibləri şəhər evinə

köçəndə də burda qalır, səhər-axşam həyətdə, ya binanın mərtəbələri arasında təsərrüfat və ev işləri ilə məşğul olurdular.

Yaxınlaşmaqda olan qonaqlığın təşəbbüskarının yay ayları nəzakət xatirinə, uzaqdan-uzağa salamlaşdığım, bəzi öteri təsadüflərlə çimərlikdə, ya bağ yolunda rastlaşarkən həyəcədən pörtüşmüş üzüylə yolumu kəsib xumar, ala gözlərini süzdürə-süzdürə məni ləzzətli şərbəti sümürən tək "qurtum-qurtum içən" - üzümü, dərimin az qala bütün məsələlərini ən yaxın məsafələrdən gözdən keçirə-keçirə guya hal-əhval tutan Zərifə xanım olduğunu həmin dəqiqə anladım və bundan əhvalım lap pozuldu.

Qonaqlığa çəpər qonşumuz Salman müəllimin də həyat yoldaşı Züleyxa xanımla dəvət olunduğunu biləndə, halım lap xarablaşdı. Darıxdırıcı ev həyatından büzüşüb hansısa çöl quhua bənzəyən, il uzununu bağ evində yaşadığından, maraqsız, məzmunuz günlərini tanış-bilişin "həyat və yaradıcılığı" barədə əldə etdiyi təfərrüatlı məlumatlarla ötüşdürən, düşdüyü məclislərdə son təəssüratlarını zahirinə uyuşmayan kübarsayağı opera səsi ilə bölüşməkdən məxsusi bir həzz alan Züleyxa xanımın mənə olan öldürücü marağından xilas olmağın yolları barədə düşündükcə, dilinə içki dəyəndən sonra aramsız sağlıqlar deyib lətifə danışan, sözü qurtaranda sazı sinəsinə basıb qədim elə havaları oxumaqdan yorulmayan Salman müəllimi xatırlayıb bir qədər toxtadım.

Biz Mehman Qulamdarovgilin damlarının rənginə uyğun əzəmətli bir zoğallıqla rənglənmiş darvaza qapılarına yaxınlaşanda həyətdə heç kim gözə dəymirdi. Hardansa, evin arxa tərəfindən havaya aramla dağılan tüstünün ətrindən, orda kimlərsə dinib-danışmadan, ehtiyatlı hərəkətlərlə kabab bişirdiyi bilinirdi.

Ayağımızı həyətdə qoymaqla, evin yuxarı mərtəbələrinin hansıdansa Salman müəllimin həyat sevgisi ilə dolu, yağı səsi eşidildi:

- Ay xoş gəlib səfa gətiribsiniz! Bə hardasız bayaqdannan?.. Zərifə bəji də burda ürəyinin içini yeyib qurtardı. Dedik, bəs Sevda xanımın (yəni mənim) olsun ki, yenə bir işi çıxdı.

Salman müəllim sözünü bitirməyə macal tapmamış, Mehman Qulamdarovla Zərifə xanım, yerin içindən bitən tək, qarşımızda peyda oldular. Mehman Qulamdarov bizimlə, kənd və torpaqla bağlı kobud peşəsinə uyuşmayan incə bir nəzakətlə - öteri, utancaq təbəssümlə salamlaşdıb kənara çəkildi. Zərifə xanım, gün şüalarının altında bərq vuran daş-qaşlı paltarının uzun ətəklərini yelləyə-yelləyə irəli çıxıb:

- A-ay xoş gəlibsiniz!.. Nə gözəl adamlar gəlib?!.. - deyərək, məni bağrına basdı, sonra gözləri kamına yetmiş xoşbəxt aşıq şöləsi ilə yana-yana, utancaq tələbə yerışı ilə qabağa düşüb bizi evə sarı uzanan ensiz ciğirə içəri apardı.

- Səhərdənnən gözümüz yolda qalıb. Dedik, yəni yenə gəlməyəcəklər?..

Qapısı binanın ikinci mərtəbəsinin artırmasına açılan otağın girəcəyi Salman müəllimin şişman bədəni ilə dolmuşdu.

- Ay xoş gəlib, səfa gətiribsiniz! - Salman müəllim dedi, yoldaşım ilə öpüşüb-görüşüb, bizə süfrənin yuxarı başında yer göstərdi.

Otağın tən ortasında açılmış üstü müxtəlif qəlyanaltılar, mer-meyvə və içkilərlə dolu tənənəli süfrənin arxasında Salman müəllimin arvadı Züleyxa xanımdan savayı, iki yaşlı ər-arvad və həmin yaşda, bir-birinə bənzər üç gombul qadın, bir də dolu bədənlə, balaca bir qız uşağı əyləşmişdi. Bizi görüb ayağa qalxdılar və biz onlarla da bir-bir görüşüb tanış olmalı olduq.

- Bu, mənim rəfiqəmdi, - hardansa arxamdan, nəfəsini içinə qısa-qısa danışan Zərifə xanım yaxınımızda dayanan cütlüklərdən birini göstərib dedi. - Bu isə onun yoldaşdı. Bu, Mehman müəllimin iş yoldaşdı və onun xanımdı. Bu isə mənim bacımdı, - Zərifə xanım gombul qadınlardan birini mənə təqdim elədi və o, gözənilməz bir çevikliklə məni basmarlayıb, üz-gözümü sulu öpüslərə qər q etdi. - Bu isə onun qızlarıdı, - bacısının bu "yersiz" hərəkətindən pərtləşib pörtən Zərifə xanım o biri gombullara deyəsən göz ağırtdı, sonra balaca qıza sarı çöndü: - Bu da mənim nəvəmdi. Gələcəkdə sizin kimi yazıçı olmaq istəyir.

Zərifə xanımın bu sözündən ürəyim düşdüse də, özümü o yerə qoymadım, bir təhər gülümsünüb:

- Afərin, - dedim.

Süfrənin ən mötəbər hissəsində bizim üçün ayrılmış yerləri tutduqdan sonra ortaya çaşqınlıq dolu, pərt bir sükut çökdü. Sonra kimsə ev sahibini - süfrənin aşağı başında oturub fikrə dalmış Mehman Qulamdarovu dümsüklədi və o, ayağa qalxıb rəngi ağara-ağara, sözlərin axırını yeyə-yeyə tələsik bir "xoşgəldin" dedikdən sonra ara q dolu qədəhi heç kimlə toqquşdurmadan, birnəfəsə başına çəkib yerinə oturdu. Ondan sonra, sövdələşmiş kimi, dərhal Salman müəllim ayağa qalxdı, geniş, rahat qarnını qabağa verib, qayığını, qundağından qılınc sivrəcək tək, sahmanlayıb, özünü məclisin tamadası elan elədi və xırıltılı səsiylə bir xeyli Mehman Qulamdarovdan - onun hədsiz kövrək və incə qəlbindən, qayğıkeş ailə başçılığından, əvəzsiz yol yoldaşlığından, nazirlikdə qazandığı hörmət-izzətdən, kənd təsərrüfatı sahəsində gördüyü misilsiz işlərindən danışdı.

O danışdıqca, Zərifə xanım məmnun təbəssümlə qonaqların nimçələrini qəlyanaltılarla doldurdu, sonra həyəcan və çaşqınlıq dolu ala gözləriylə süfrəyə işarə edərək, növrəstə qız səsiylə:

- Hamısı fransız reseptləriylə hazırlanıb, - dedi. - Bilirəm, Avropada tez-tez olursunuz, belə yeməklərə üstünlük verirsiniz. Məxsusi sizin üçün bişirilib.

Onun bu sözünə nə cavab verəcəyimi bilmədən gülümsündüm, əlimi meyvə dağının üstünə atılmış üzüm salxımına uzatdımsa da, əlim ilk növbədə, hündür ayaqlı, çini meyvəqabının böyründən asılmış kiçik ölçülü qızılı karton qırığına toxundu və mən bunun, qabın satış etiketi olduğunu anladım. Sonra içinə müxtəlif qəlyanaltılar, şorabalar və salatlar yığılmış digər büllur və çini qabların da böyründən həmin qızılı bağlı satış etiketləri asıldığını görüb təəccübümü gizləməkdən ötrü:

- Gözəl qablardır, - dedim.

Mənim bu sözümdən cuşa gələn Zərifə xanım otağın yuxarı küncünə söykədilmiş şüşəli bufetə baxa-baxa, gizli qürur dolu utancaqlıqla:

- Bunların hamısını çin kataloquyla gətizdirmişəm, - dedi və mən adamboyu bufetin rəflərində böyür-böyürə yığılan güldanların, meyvə və krüşon qablarının da orda mağaza piştaxtasına qoyulmuş kimi, həmin qızılı bağlı satış etiketləri ilə düzöldüyünü gördüm.

- Mənim nəvəm... – Zərifə xanım qəfildən əlini bayaqdan bəri yanında oturub nəfəs dərmədən tər-qan içində salat təpişdirən uzun hörüklü, gombul qız uşağının çiyinə qoydu - ...elə gözəl şeirlər yazır ki?!.. İstəyirəm sizə oxusun, - dedi və mən söz deməyə macal tapmamış, üzünü qıza tutub: – Di oxu, qızım, - dedi.

Zərifə xanımın bu sözündən, əmr almış kimi ayağa qalxan qız ovurdlarındakını üsulluca udub, əllərini arxasında çarpazlayıb, ucadan şeir oxumağa başladı.

Məclisə kövrək bir sakitlik çökdü, hamı şeirə diqqət kəsildi.

Şeir Zərifə xanıma ithaf edilmişdi, analıq qayğısını əsirgəməyən sevimli nəvə haqqında idi. Süfrə arxasında oturanların nə vaxtsa hansısa dərsləklərdən məcburi qaydada əzbərlədiyi ənənəvi ana şeirlərinin təkrarı, ya bəlkə də əsli idi.

Uşaq şeiri bitirib yerinə əyləşdi. Hamı əl çalıb, mənə baxdı.

- Gözəl şeirdi, - pərtliyimi birtəhər gizlətməyə çalışdımsa da, şeirdən bir o qədər də feyz almadığımı, deyəsən, hamı başa düşdü və ortaya pərtliyi andıran gərgin bir sakitlik çökdü. İşə yenə Salman müəllim qarışdı, ayağa qalxıb böyük ədəbiyyatın və mənim sağlığıma uzun-uzadı, tənənəli bir sağlıq dedi, hamını bu sağlığa ayaq üstə içməyə məcbur elədi.

...İkinci sağlıqdan sonra Mehman Qulamdarovun rəngi elə bil bir qədər özünə gəlmişdi. Azca iştahı da açılmışdı. Eynəyini gözünə basıb, çəngəl-bıçağını ehmal-ehmal işlədə-işlədə, nimçəsinə yığılan yeməklərin içində, nə isə hədsiz xırda bir şey axtaran tək, eşələnirdi.

Bir qədərdən sonra məclis "arəstə" həddinə çatdı. Salman müəllim sağlıq deməkdən ötrü daha ayağa qalxmır, ürəyindən keçənləri elə oturduğu yerdən, ağızındakıları çeynəyə-çeynəyə, yaxud dolu ovurdlarla dilə gətirir, Züleyxa xanım süfrənin o biri tayından məhəbbət və maraq dolu gözlərini mənə zilləməkdən çəkinmir, ağızına qoyduğu xırda tikələri nəzakətlə çeynəyə-çeynəyə, nə vaxtsa oxuduğu Rabindranat Taqorun, adını heç cür xatırlaya bilmədiyi hansısa əsərindən misallar gətirir, "gombllar dəstəsi" heyranlıqla onu dinləyir, kişilər sağlıqları öz aralarında deyib lətifə danışır, mövzu qurtaranda, süfrəyə düzülən yeməkləri tərifləyirdilər.

Bircə Mehman Qulamdarov dinib-danışmırdı. Eynəyinin arxasında gizlənmiş gözlərini məchulluğa zilləyib, çəngəlinə keçirdiyi tikələrdən ağızına qoyur, həvəssiz-həvəssiz çeynəyə-çeynəyə danışanlara baxırdısa da, heç kimi eşitmədiyi, bütün vücuduyla otağın aşağı başındakı musiqi mərkəzindən asta avazla süzülən musiqiyə diqqət kəsildiyi hiss olunurdu.

Mən otağı başına götürən hay-küyün içinə hansısa xəfif uzaqlıqlardan süzülən və süfrənin yalnız müəyyən hissələrində eşidilən musiqiyə diqqət kəsildim və bunun, ölkənin məşhur pop-uldusu - yarıçılpaq geyimləri və duzlu ədalariyla kişi pərəstişkarlarının xüsusi rəğbətini qazanmış Aysunun dillər əzbərinə çevrilmiş mahnılarından biri olduğunu anladım.

...Məclisin kuliminasiya məqamı yetişəndə - süfrəyə plov verildəndə, Salman müəllim qəfildən ayağa qalxıb əllərini, kimisə qucaqlamağa hazırlaşan tək, yanlara açdı:

- Çalın, oynuyajam! - deyə bağıraraq, əl atıb musiqi mərkəzinin səsini artırdı və ortaya düşüb, sirk aylarının rəqsini andıran köntöy hərəkətlərlə oynamağa başladı.

Hamı əl çaldı. Qonaqlardan biri də - Mehman Qulamdarovun iş yoldaşı - balaca, tosğun kişi də ayağa qalxıb, onunla rəqs eləməyə girişdi. Hər ikisi yeyib-içməkdən ağırlaşmış ayaqlarını mümkün qədər cəldə tərپətməyə çalışsa-çalışsa, musiqinin ritminə uyğun olmayan hansısa ayrı havanı oynadılar. Bir qədər sonra rəqsə qadınlar da qatıldı. Bayaqdandan bəri danışa-danışa, üst-üstə yediklərini həzmə vermək eşqiylə, onlar da musiqinin ritminə uyğun olmayan hərəkətlərlə bir xeyli atılıb düşdülər...

Mənimsə diqqətim, bir əlini çənəsində, eynəyinin kölgəli şüşələri arxasından guya «rəqqasları» müşahidə edən, əslində isə hasısa uzaqlıqlarda dolaşan Mehman Qulamdarovda idi.

Rəqs bitdikdə və hamı tövşüyüb ləhləyə-ləhləyə öz yerlərinə qayıtdıqda o, qəfildən ayağa qalxdı, araq dolu qədəhi əlində titrəyə-titrəyə avazımış üzüylə:

- Səhərdən oynayırsız... amma bu, oyun havası deyil. - deyib susdu, sonra dayandığı yerdə elə bil ləngər vurdu.

Ortaya pərt bir sükut çökdü.

Salman müəllim stulun kürəkliyinə yayxanıb, əllərini qoçusayağı ədayla şalvarının ciblərinə dürtdü:

- Mən urusca da oynuyuram! - dedi və bərkdən-bərkdən güldüsə də, ona qoşulub gülən olmadı.

Mehman Qulamdarov hələ də əlində qədəh, ayaq üstə dayanmışdı... ağır cərrahiyyə əməliyyatından sonra ayılan xəstənin səsiylə heysiz zəifliklə:

- Mən bir söz demək istəyirəm, - dedi və çilçırağın gur işığında parıldayan eynəyinin arxasından bu dəfə bir-bir hamıya baxdı. - Gəlin, bu badələri Aysun xanımın sağlığına içək.

Hamı pərt halda bir-birinə zilləndi.

- Bu mahnını çox müğənnilər oxuyur. Türklər də oxuyur, fransızlar da, ruslar da... Amma əslində, bu mahnını heç kim oxuya bilmir, - o dedi və susdu.

- Tay onu sən yaxşı bilərsən!... - kimsə süfrənin aşağı başından atdı və məclisin kişi cinahı bir-birinə mənalı-mənalı baxa-baxa hırıldadı.

Zərifə xanım da pərt bir gülüşlə gülüb yarızarafatla:

- Siz gülürsünüz, amma vəziyyət heç də ürəkaçan deyil, - dedi və geriyə qanrılıb, Aysunun müxtəlif pozalı, yarıçılpaq şəkilləri vurulmuş divar rəflərini göstərdi və hamı onun səsinin içiylə közərən gizli, köhnə bir ağrının yandırıcı izlərini hiss etdi.

- Balam, niyə özünə bu qədərə zülm eliyirsən? Dərdi de, həll eliyəy da! Bu da əkin sahəsi almaq döyül ha! - Salman müəllim deyib, süni gülüşlə yenə bərkdən-bərkdən güldü və hamı ona qoşulub yalandan güldü sə də, Mehman Qulamdarovun əhvalı dəyişmədi. O, əlindəki arağı yarıyacaq içib yerinə əyləşdi, hamının zilləndiyi üzünü gizləməyə yer tapmadı və qəfildən:

- Siz bilirsiniz ki, o, burdan köçüb getmək istəyir?.. - dedi və yenə çilçırağın işığından alışıb-yanan eynəyinin arxasından qonaqlara baxdı.

- İşə düşmədik?.. - kimsə süfrənin o biri başından dedi və yenə hamı güldü.

Mehman Qulamdarov qəhərini zorla udub bu dəfə çox ciddi:

- Siz gülürsünüz, o isə gedir, - dedi və çönüb indi də pəncərədən harasa elə baxdı, elə bil bu dəqiqə orda qatara, ya təyyarəyə minməkdə olan Aysunla vidalaşdı.

- Gedir, getsin da! - yenə Salman müəllim yerində qurcalana-qurcalana dedi və niyəsə mənə baxdı. - Heç dəxli var?.. Durub indi yalvaraq ona ki, "sən mənim canım, getmə?..»

Zərifə xanım ortaya düşən pərtliyi aradan qaldırmaq üçün:

- Bıy, plov soyudu ki?!.. Niyə dayanmısınız?!.. - dedi və ayağa qalxıb tələsik halda nimçələrə plov çəkdi. - Bu düyünü Mehmana İrandan pay göndəriblər. İran şahı Pəhləvinin şəxsən özünün yediyi düyüdü. Bunu orda xüsusi plantasiyalarda yetişdirillər, - dedi, sonra gözlərini qıyıb xüsusi vurğuyla, - Məxsusi adamlar üçün, - deyə əlavə elədi.

Zərifə xanım ərinin də nimçəsinə plov çəkdi və özü də oturub hamıyla bir yeməyə başladı.

...Mehman Qulamdarov plova toxunmadı. Onun yenə tük nazikliyində səsin üzəriylə qulağına axan mahnıya diqqət kəsildiyi, bütün vücuduyla musiqidə və səsdə əridiyi bilinirdi.

Qonaqların diqqətini ərindən yayındırmağa çalışan Zərifə xanım:

- Düyünün ətrini hiss edirsiniz? - deyəndə, qonaqlar bir ağızdan: "Əladı!" - deyə cavab verdilər sə də, tezliklə hamının Aysunun, ölümcül sakitliyin içində tədricən gül kimi pardaxlanan səsinə diqqət kəsildiyi məlum oldu.

Mehman Qulamdarov məclisin sonunadək dinib-danışmadı, bizimlə yanaşı otura-otura, həm də hardasa, buralardan çox-çox uzaqların yandırıcı iztirablarında qovrula-qovrula, sağlıqları və lətifələri heç nə qəbul eləməyən üzüylə "dinləyə-dinləyə", yenə həmin məchulluğunda bata-bata qaldı.

...Çay süfrəsi bitib-başa çatanda və biz o biri qonaqlarla bir ayağa qalxıb evə getmək üçün binanın artırmasına çıxanda, Mehman Qulamdarov evin sahibi kimi simvolik şəkildə də olsa, qonaqlarla vidalaşma mərasimində iştirak etdi. Lakin onun özündə olmadığı, harasındansa ölümcül zədə almış yaralı heyvan hərəkətləri ilə vurnuxduğu heç kimin gözündən yayınmadı.

- Axır vaxtlar o, çox yorulur. Həm də çox içir, - məclisin yöndəmsiz sonluğundan tutulmuş Zərifə xanım bizi çöl qapısına ötürə-ötürə dedi - Ona isə qəti içmək olmaz. Həkimisi də deyir...

...Səhəri gün biz Mehman Qulamdarovun işə gedərkən öz maşınında qəzaya düşərək öldüyündən xəbər tutduq. Deyilənə görə, o, səhər saatlarında yol gedərkən, qəfil ürək çatışmazlığından yüksək sürətlə sürdüyü maşınıni yoğun yol sütununa çırparaq, həlak olmuşdu. Özünü qəza yerinə çatdıranların dediyinə görə qabaq hissəsini dağıdan maşının mühərriki sıradan çıxsada, maqnitafonundan süzülən qadın müğənnisinin səsi qəribə, qorxunc bir əks-sədayla yuxulu şəhərin ala-toranlığına dağılmış.

...Mehman Qulamdarovu bağ evindən götürdülər. Dəfn mərasiminə yığışanlar atasının yeganə oğlu olan bu utancaq adamın bütün həyatını ağır zəhmət və əzab içində keçirdiyindən, hələ məktəb illərindən gözaltı elədiyi istəklisi olsa da, cavan ikən dünyasını dəyişmiş əmisinin başsız qalan ailəsinə dayaq olmaq məqsədi ilə öz əmisi qızı Zərifə xanıma evlənmək məcburiyyətində qaldığından, gənc yaşlarından min bir əziyyətə qatlaşıb ailəsinə və yaxın qohum-əqrəbasını dişiylə-dırnağıyla saxlamasından, dövlət işinə keçəndən sonra kənd camaatı üçün gördüyü xeyirxahlıqlardan və bütün bu işlərlə yanaşı, hədsiz təvazökar və kövrək təbiətindən danışdıqca qadınlar ağlaşır, mənə, bu dünyada hər şeyi əldə edib yorulan bu adamı necəsə, uzaqdan-uzağa yeknəsəq həyat marşrutundan çıxaran və bununla da, onun anlaşıq, sevgisiz, qurama həyatına son qoyan Aysun haqqında - kişiləri əlcək kimi dəyişən bu dağıniq ədalı estrada ulduzu barədə düşünürdüm...

2006

II İOHAN

(hekayə-roman)

Vaqif Bayatlı Önerə ithaf olunur.

Roma Papası II İohan Pavelin yaxın vaxtlarda ölkəyə təşrif buyuracağı barədə yayılan xəbərlər qəzetlərin bol informasiya yeknəsəqliyində xəbərdən çox, hansısa uzaq, eyni zamanda ən yaxın məsafələrdən sızan sirlı həniri andırırdı. Papanın bir vaxtlar hansısa, ayrı dünyanın dəbinə uyğun - başı-ayağı bilinməyən, uzunətəkli, ağ qiyafədə, hündür Katolik

Kilsə tacında çəkirdiyi lal şəkli də, qəzet səhifələrində bir-birinə bənzər ağ-qara üzlərlə görünən insan fotoları arasında şəkildən çox, hadisə təəssüratı yaradırdı.

Hadisə - bu vaxtaca yalnız televizor ekranlarında, çox vaxt Vatikanın cənnət guşəsini andıran küləksiz həyətinə keçirilən açıq skripka konsertlərində, yaxud, izdihamlı meydan moizələrində gördüyüm əfsanəvi ruhaninin ömrünün bu çağında, köməksiz xəstə halında bura – xristianlıqdan tam uzaq bir məmləkətə gəlməsi idi.

İnformasiya agentliklərinin bir qismi Xristian dünyasının böyük nüfuz sahibi sayılan ruhaninin ölkəyə, dövlət başçısının rəsmi dəvətiylə təşrif buyurduğunu bildirirdi. Deyilənə görə, son illərin acınacaqlı müharibə probleminin bir həllini də ölkə qaçqını xristian təriqətli mötəbər din xadiminin bu məsələyə müdaxiləsində görürdü. Digər rəsmi mənbələr Papanın bura dövlət səviyyəsində heç bir rəsmi, ya qeyri-rəsmi dəvət almadan, öz şəxsi təşəbbüsü ilə gəldiyini bildirirdi. Məlumatlarda deyilənə görə, səfərin başlıca məqsədi qoca pontifikin dünya müsəlmanlarına və xristianlarına məhz bu ölkədən müraciət etmək arzusu, bəşəriyyəti birliyə, qarşılıqlı dözümə və mərhəmətə çağırmaq niyyəti idi.

- Papa dünya müsəlmanlarına və xristianlarına məhz bu ölkədən müraciət etmək niyyətindədir. – Vatikanın Cənubi Qafqaz üzrə səfiri, apostol, nunsiy Kludzio Quçerotti informasiya agentliklərinə verdiyi müsahibəsində tarixi təşrifin məqsədini belə açıqlamışdı.

O günlər Papanın ömrünün bu çağında, yeriməyə, danışmağa taqəti olmadığı köməksiz, xəstə halında dünyaya ünvanlayacağı müraciətinin əslində, məhz burda - amansız maddiyyat qanunlarını özündə sabit sədaqətlə yaşadan bu məmləkətdə nəyisə dəyişəcəyini hansısa altıncı hissimlə anlayan bəlkə də, tək bir mən idim.

- Mənim müraciətim duadır. Böyük Tanrıya ünvanladığım bu duanı mən müqəddəs Məryəm Anayla birgə oxuyuram. Bu duanı, əslində, mən hamınızla birgə oxuyuram. Bu, insanın insan naminə oxuduğu duadır. Yer üzünün bütün insanları naminə, bu dünyada tarix boyu yaşamış və yaşamaqda olan dirilər və ölümlər naminə oxunan duadır...

Papanın bir vaxtlar izdihamlı moizə mərasimlərindən birində dedi ki, bu sözlərdən yadımdadı ki, nə vaxtsa, çoxdanna, olsun ki, uzaq uşaq illərində itirdiyim tanış tarazlığımı tapmışdım. Özümü uşaqlarımla, cavan yaşlarında itirdiyim ata-anamla bir, bu möhtəşəm duanın mühafizəsində hiss eləmiş, dünyanın hüdudsuzluğunu anlamışdım...

* * *

Papanın ölkəyə təşrifini ərəfəsində mənimlə qərribə işlər baş vermişdi. Günlərin bir günü mən küçədə köhnə bir tanışla - bir vaxtlar yığcam ədəbi məclislərdə oxuduğu təsirli şeirlərindən vəcdə gəldiyimiz, sonradan ədəbi həyatımızın hansı döngəsində itirdiyimiz keçmiş həmkarımla rastlaşmışdım. Qısa hal-əhvaldan sonra məni ən çox narahat edən mövzuya - Vatikan rəsmisinin ölkəyə gəlişinə keçərkən, keçmiş həmkarımın halının dəyişdiyindən çaşqınlığa düşsəm də, bunu biruzə verməmişdim.

O gün biz onunla sanki tamam təsadüfən, keçmiş həmkarımın işlədiyi mühüm əhəmiyyətli idarənin küləkli səkisində rastlaşmışdıq. O, küçənin o biri tərəfində dinməz parlaqlıqla bərq vuran qara dövlət maşınına sarı addımlayarkən, qəfildən ayaq saxlamışdı, mənə sarı baxmadan, ani cəldliklə ürəyində nəyisə götür-qoy eləyib aramlı addımlarla səkiyə yaxınlaşmışdı.

Keçmiş həmkarımın dövlət əhəmiyyətli idarəyə keçəndən bəri düşdüyü bu halı – bizlərlə, ədəbiyyata vaxtı ilə onunla bir gəlmiş sadə qələm adamlarıyla rastlaşarkən, səbəbi naməlum pərtliyə, anlaşılmaz çaşqınlığa düşməsi, gah özünü görməməzliyə vurub sürətli addımlarla o yerdən uzaqlaşması, gah da cinayət üstündə yaxalanmış kimi, döyüklüb yerində laxlaması mənə həmişə qərribə gəlirdi. Çoxları bunu onun, ən çətin, iztirablı illərində

ona yaşamağa sığınacaq vermiş Ədəbiyyat qarşısında hansısa gizli günahlar daşdığı ilə əlaqələndirirdilər. Mən isə bunun, sadəcə, xudbin məmur lovğalığından savayı ayrı bir şey olmadığına əmin idim. Bu, o gün də baş verdi. Mən Vatikan rəsmisinin səfəriylə bağlı mistik düşüncələrimi, Papanın niyyətinin ilahi aliliyini sübuta yetirən əlaqəsiz fikirlərimi bölüşdükcə, o, məni hansısa uzaqlıqlardan dinləyirdi. Bir qədər keçmiş isə yorğun gözlərini kənara gəzdirib sakitcə:

– Onu bir vaxtlar Lyolik çağırırdılar. Axı əvvəllər o, artistlik eləyirdi?!.. Sonradan yazıçılığa girişdi. Axırda da Papa oldu. – dedi və pərtliyimin dərəcəsinə müəyyənləşdirməkdən ötrü gözaltı üzümə zilləndi.

Onun insanları, xüsusən, kasıb və hissiyatlı ədəbiyyat adamlarını pərt eləyib utandırmaqdan, «gücsüz köməksizliklərini» «ifşa eləyib» lağa qoymaqdan yandırıcı zövq duyduğunu mən, hələ bir neçə il bundan əvvəl, o, həmin bu mühüm məsələlər üzrə dövlət idarəsinə keçməmişdən qabaq, buranın ədəbiyyat sahəsinə nəzarət edən şöbəsində sırası işçi işlədiyi dövrlər anlamışdımsa da, içi qaramtıl acıq dolu bu həzzin ona nə kimi, təsəlli gətirdiyindən baş aç bilməmişdim.

...O, üzbəüz səkinin kənarında yolunu gözləyən qara dövlət maşınını unudub iri addımlarla mənimlə yanaşı addımlayırdı. Gizli dövlət tapşırığı almış tək, düşünülmüş ardıcılıqla Papanın dünya siyasətinə əlaltı müdaxilələrindən, dünyəvi reformalarda əsaslı dəyişiklər yaratmağa qadir «məkrli barmağının» nüfuzlu işarələrindən danışdı.

Mən onun gövdəli vücuduna yaraşmayan balaca ayaqqabılarına baxır, bayaqkı «yersiz uçuşlarıma» görə peşmançılıq hissi keçirirdim. Onun, getdikcə, uzaqlaşdığımız bu mühüm idarəyə keçəndən bəri öz səsindən diksinən sayıq baxışlı ürkək məmura çevrilməsinin səbəbini mən uzun illər bu idarənin qəribə tarımlıqla gərilən pəncərələrinin o biri üzündə qısa, becid addımlarla səhər-axşam o baş-bu başa yeriyən işlək məmurların darısqal əhatəsi ilə bağlayırdım. Bir vaxtlar ölçüsüz duyğularından bərisi çatlamağa gələn bu «azadlıq carçısının» son illərin müxtəlif rəsmi toplantılarında - beynəlxalq müşavirələrdə və konfranslarda uzun-uzadı, darıxdırıcı saatlarla əlaçı şagird nizamı ilə oturmasını, boğazında tarım düyünlü qalstuk, qulaqlarında tərçümə qulaqcıqları, gözündə eynək, topdağıtmaz təmkinlə qarşısındakı ağı vərəqlərdə hey səliqə ilə nə isə qeyd eləməsinə müşahidə etdikcə, onun axır ki, bu havasız salonlardan cana doyub bezəcəyini, bütün bu darısqallıqları öz yenilməz şair azadlığı ilə, ölü balığın qarnını yırtan tək, yırtıb kənara sıçrayacağını gözləyirdim. Lakin aylar, illər ötür, onun darıxmaq əlaməti sezilməyən üzündə, sıxıntı və kədər duyulmayan gözlərində iztirab və üzüntü əvəzinə, tox məmnunluq izlərini tutduqca, ədəbiyyat və onun seçdiyi fərdlərlə bağlı tam məlumatsız olduğumu anlayır, sirlili insan mahiyyətinin gizli imkanları barədə düşüncələrə qapılırdım.

...Biz yolun o biri üzünə keçmişdik, şəhərin mərkəzi xiyabanlarından birinin yan səkisi ilə üzəşəşə addımlayırdıq. Mən onun ürəyini yumşaltmaq, üzünə sızmaqda davamlı olan acı istehzasını əritməkdən ötrü Papa haqqında bildiklərimi danışdım. Onun müsəlman ölkələrinə səfərləri zamanı məscidləri ziyarət etməyindən, kimsəsizlərə və kasıblara öz şəxsi büdcəsindən yardım göstərməsindən, moizələr vaxtı duaları poetikləşdirib şeir üslubunda oxumasından, Vatikanın tabeçiliyində olan kilsə icmalarına göndərdiyi hər ensiklikani* poetik misralrla yazdığı dualarla bitirməsindən, darıxdırıcı liturgiyaları** səmimi söz məclislərinə çevirməsindən danışdım...

O məni, yeridikcə balaca ayaqqabılarına baxa-baxa, qəlbine toxunulmuş uşaq kimi, büzülmüş dodaqlarını gəmirə-gəmirə dinləyir, çox vaxt da susurdu.

Onun cüssəli bədəni ilə qəti uyuşmayan bu balaca ayaqqabıları, qəribədi ki, hələ o vaxtlar - o, gözlərini yumub, dayandığı yerdən sanki bir pillə kənara çəkilib, ilahi şeirlərini oxumağa başladığı dövrlər şeirlərin mənasını, seyrini, necəsə, itirirdi...

Mən Papanın bir vaxtlar müqəddəs Pyotr meydanından yayımlanan moizə vaxtı qəfildən duasını kəsib, ucsuz-bucaqsız izdihama sarı çönərək:

- Qorxmayın... – deməsini xatırlayır, onun, insanlığı bütün ərəzilərin və sərhədlərin, təriqətlərin və dinlərin fəvqündə, bu dünyadan əsrlər və qərinələrlə köçüb getmiş saysız-hesabsız ruhlarıyla birgə duyduğunu ona anlatmağa çalışırdım.

O, qətiyyətlə susurdu. İçində laxlamaq istəyən hansısa əsaslı hörgülərin nizamını itirib dağılacağından çəkdiyini bilirdi.

Mən Papanın öz ədəbiyyat sevgisi ilə qədim Vatikan kilsəsində qeyri-ənənəvi ab-hava yaratdığından, əsrlərdən bəri daşlaşmış kilsə qanunlarını laxlatmasından, bununla bütün Vatikanı və mötəbər Kardinallar Gildiyasını sarsıtmasından danışır, bu ədib-möminin Vatikan gəlişi ilə soyuq kilsə qanunlarının arasıyla işə düşən tamamilə ayrı - yazılmamış Ədəbiyyat qanunlarının yaratdığı ab-havanı ona bacardığım qədər təsvir eləməyə çalışırdım...

O, dinmirdi. Üzünün narazı ifadəsi dediklərimin onda heç nəyi dəyişdirmədiyini bildirirdi. Mənsə, öz dediklərimdən axmaq bir kövrəkliklə təsirlənir, boğazıma dolan qəhərimi gizləməkdən ötrü tez-tez öskürür, tələsik yeridiyimdən, ya birnəfəsə danışdığımından, təntidiyimi hiss edirdimsə də, addımlarımı yavaşda bilmirdim. Bayaقدan az qala, vaxtı qabaqlaya-qabaqlaya çatmağa tələsdiyim vacib ünvan da, görəcəyim əhəmiyyətli işlər də vacibliyini və əhəmiyyətini itirmişdi... İndi biz keçmiş həmkarımla sadəcə, gəzişirdik.

– Kişi sənət adamıdır. Şairliyini işə salmağa yaxşı məqam tarpıb. – Nəhayət ki, o dilləndi və mənə sarı baxmadan, kinayə dolu acı gülüşlə dodaqaltı güldü.

Mühüm idarəyə keçəndən bəri onun bütün ədəbiyyat adamlarına, qələmə sarılmış kasıb və köməksiz şair-yazıçılara duyduğu gizli kinayənin səbəbinin, bu «zəif» və «əfəl» adamların həmin o «köməksiz zəiflikləri» ilə ona o mühüm idarədə, qalın meşin qapılı mötəbər iş otağında necəsə, mane olduğunu, onun «bədi söz»lə bağlı gizli, sarsıdıcı əzablar çəkdiyini mən, təxminən bir neçə ay bundan əvvəl, biz onunla həmin bu mötəbər idarənin səkisində rastlaşdığımız gün anlamışdım. Ötüb keçmiş ədəbiyyat havalı, ehtiyac və nisgil dolu günlərimizi, bu dünyadan köçmüş qələm dostlarımızı xatırladıqca və mən gödək Yer radiuslarından çıxıb Bədi Sözün hüdudsuz ənginliklərində pərvazlandıqca, o həmin gizli kinayə ilə qımışmışdı:

– Siz Allah, qurtarın bu komediyanı. Sehr nədi, filan nədi?!.. – deyib sözümü kəsmişdisə də, sonradan öz-özünə nədənsə əzildiyi hiss olumuşdu. Məhz həmin an mən onun Bədi Sözdən onu məhv edə biləcək qüvvətli və möhtəşəm olan nədənsə qorxan tək, qorxduğunu anlamışdım.

...O, o gün də həmin xofun içindəydi. Rəngi avazımış, dəqiqədə bir səyriyən dodaqlarının rəngi qaçmışdı. Özünü sındırmadan, ləng və rahat addımlarla yerisə də, içində vurnuxduğu, nəyisə qabaqlayıb qalib çıxmaq istədiyini bilirdi.

Bir qəddərdən sonra biz mühüm idarənin binasından xeyli uzaqlaşmışdıq. Heç hara tələsmədən, asta addımlarla dənizkənarı xiyabanın yaşıllıqları ilə addımlayırdıq.

O, hələ də işgüzar inadla mənim «Papa eyforiyamı» dağıtmaqla məşğul idi və elə bil o da, bir müddət əvvəl getməyə hazırlaşdığı vacib yeri və daha vacib nələrisə unutmuşdu.

– Bütün bu danışdıqların yaradıcılıqdı. Yazıçı təxəyyülünə işləyən materialdı. – O, bitməsi təcili vacib olan nəyəsə möhür vuran kimi, dedi. - Bu dünyada sehr axtarmaq, suyun altında quş axtarmaq kimi, bir şeydi. – Əlavə eləyib susdu.

Mənimsə təslim olmaq fikrim yox idi. Mən yorulmadan, Papanın bir vaxtlar Yer üzünü lərzəyə gətirən Səlib yürüşlərinə görə bütün müsəlman dünyasından üzr istəməsini, Katolik Kilsənin tarixində baş vermiş bütün xoşagəlməzliklərə görə, xristian Şərqi ilə pravoslavlar arasında əlaqələrin kəsilməsinə gətirib çıxaran dini münaqişələrə və inkvizisiyalara görə, hətta nə vaxtsa, orta əsrlərdə yaşamış dahi riyaziyyatçı-astronom Qalileo Qalileyin

inkvizisiya məhkəməsi tərəfindən ömürlük həbs cəzasına məhkum edilməsinə görə Yer üzünün bütün insanlarından üzr istəməsini, bütün bu tarixi günahları öz üzərinə götürməsini xatırlayır, bir vaxtlar Günəşin Yer kürəsinin və başqa planetlərin başına yox, əksinə, Yer kürəsinin və planetlərin Günəşin başına hərləndiyini sübuta yetirmiş Qalileyin, ölümündən 340 il keçməsinə baxmayaraq, Papanın təkidi ilə bəraət almasını yada salırdım...

O, qarşısından ötüb-keçdiyimiz mağazaların vitrinlərinə baxa-baxa yeriyirdi. Sonra elə o tərəflərə baxa-baxa da:

– Bu, əfsanədi. İnsanı ölümündən sonra nədən azad eləmək olar axı?.. – deyib üzü o tərəfə pis-pis güldü.

Onda mən Yer üzündə kəsilən cəzaların, o biri dünyada davamı ilə bağlı fərziyyələrimi ona açıqladım. Dini kitablardan, qədim yunan əsətlərindən misallar gətirdim.

O, niyəsə bundan bərk əsəbiləşdi və yolun davamını üzünü mənə sarı çevirmədən addımladı. Biz bir müddət gərgin sükut içində addımladıq.

Mən Papanın təşrifi ilə əlaqədar onun içini oymaqda olan xofun səbəbi barədə düşünür, bir tərəfi ilə Ədəbiyyatın, o biri yarısı ilə dərşqal məmur mühitinin olan bu acıqlı insanın həyatında əsaslı rol oynamış zəhərli arvadını xatırlayırdım...

...Bu qadının zəhərli olduğunu, bu keçmiş həmkarımın ictimai yerlərdə, rəsmi tədbirlərdə arvadıyla, təhlükəli və öldürücü olan nə iləsə rəftar edən tək, gizli ehtiyatla, sayıq ehtiramla davranmasından, arvadının ayaqqabılarına, əlcəklərinə həsr elədiyi xof dolu şerlərini, oxunması vacib buyrulan dövlət sənədini oxuyan tək, məsul gərginliklə oxumasından hiss etmişdim. Vaxtının əksər hissəsini həmin o idarədə - təkadamlıq kameranı andıran dərşqal iş otağında keçirməsini, bu zəhərli qadınla üzbəüz tənhalıqda qalmağın dəhşətindən qurtulmaq cəhdi olduğunu anlamışdımsa da, sonradan hər şeyi yaşadığımız dünyanın, incə şair ruhunu dağdan amansız qanunlarının ayağına yazmışdım. Onun işıq pulunu ödəyə bilmədiyi vaxtları, soyuq qış ayları işıqsız və isidicisiz qalan balaca mənzilini, ehtiyac qanıqaraçılığından əziyi heç vaxt açılmayan köynəklərini xatırladıqca, ürəyim sıxılır, bir vaxtlar işə xarabalıqlar bayquşunu andıran kədərli vücuduyla gəlib, küncdəki iş masasının arxasına keçən və ordan məlul baxışlarla üzümüzə zillənən bu adamın zaman ötdükcə, iblisə dəyişikliyə uğramasının, bu sayaq sintetik məmura çevrilməsinin üsulları barədə düşünürdüm. Onun içində, arada bir gizli yarasından köynəyinə sızan tək, üzünə sızan çoxlu sayda günahlar gəzdirdiyi, gözlərinin növbənöv qorxular və vahimələr gizləyən ifdəsindən sezilirdi. Mən bu günahların çoxlu sayda ayrı səbəbləri olduğu barədə düşünürdüm sə də, bunun nə olduğunu anlaya bilmirdim. Daha doğrusu, buna gücüm çatmırdı. Hər dəfə o «naməlum səbəblər» ərazisinə keçmək istəyərkən, uzun müddətdən bəri dəyişilmədiyindən ağırlaşmış havadan zəhərlənən tək, zəhərləndiyimi duyurdum.

Biz xiyabanı ötüb dənizkənarı prospektə çıxmışdıq. Keçmiş həmkarım dayanmadan siqaret çəkir, rəngini siqaretin tüstüsü, ya illərin axarıyla itirib bozaran vücudu tunc heykəli xatırladırdı. O, sanki kimlərsə gözündən yayınmaqdan ötrü tam səssiz addımlarla yeriyir, ayaqlarını ehmal-ehmal ata-ata, elə bil mənim dediklərimi yox, düşündüklərini eşitmək istəyirdi.

Mənsə, hə də Papadan danışırdım. Həmkarımın zəhlətökən istehzasının axırına çıxmaqdan ötrü, Papanın keçirdiyi əlamətdar rituallardan, tüpürçəyinin, niyəsə radionun içindən çıxdığını deyib, qorxunc bağırtılarla döşəmədə qıvrılan yeniyetmə qızı İblisin tələsindən azad etdiyi tarixi hadisəni xatırlayırdım...

«İblis bu dünyaya ağılıq edir. O, bizləri ən gözlənilməz məqamlarda öz təsiri altına salmaq bacarığını əldən vermir.»

Papanın bir vaxtlar İblis barədə dediyi bu sözlərdən, nəhayət ki, həmkarımın rənginin qaçdığını, üzünün qərribə tarımlıqla dartılıb dəyişdiyini hiss etdim və söhbəti bitirdim.

O günün axşamı biz onunla bir də rastlaşdıq. Bu dəfə həmkarım mənim yuxumda peyda oldu...

Heç cür bitib qurtarmayan həmin o yuxuda mən onun göstərişi ilə xırda işarələr və hərflərlə dolu əcaib cədvəlləri doldurmaqla məşğul olmuşdum... Yuxunun bir aləmi hərflərin və işarələrin hədsiz xırdalığından gözlərimin qaraldığını, başımı ağırlaşdığını hiss edib ayağa sıçramaq, kağız və toz iyi qoxuyan bu məşəqqətli yerdə qaçmaq istəmişdim sə də, yerimdən tərpənə bilməmişdim... Qorxunc cədvəldoldurma əməliyyatı axır ki, bitib başa çatmışdı. Həmkarım onları nəhəng qovluqlara doldurub ayağa qalxmışdı, üzündəki qalib təbəssümlə mənə:

– Səni təbrik edirəm, əmrin artıq verildi. Sabahdan vergi müfəttişi işləyəcəksən. - deyib mürəxxəs olmuşdu...

Səhəri günü mən yuxumu xatırlamasam da, axşama yaxın, işıq idarəsindən gələnlər qapımızı döyərək, qəfildən həmkarımın yuxuda mənə elədiyiyi təklifi xatırlamış, bundan qərribə bir məmnunluq duyduğumdan dəhşətə gəlmişdim...

* * *

Bir vaxtlar şəhərin ucqar, kasıb məhəllələrində yaşayan, səhərlər soyuq, qarlı küləkləri nazik, nimdaş pencəyi ilə yara-yara pay-piyada işə gələn bu məmur-dostumun dünyanın küləksiz tərəfinə həyatının hansı döngəsində, hansı gizli qüvvənin hökmüylə keçdiyini düşündükcə, niyəsə həmişə gözümün qabağına onun akvarium balıqlarını andıran dəyirmi sifətli uşaqları, kasıbçılığın, əziyyətli və ucuz həyatın məftil kimi burub qaraltdığı zəhərli arvadı gəlirdi... Gözünü onun adamdoyurmaz maaşına və ara-sıra aldığı ütük qanoralarına dikmiş bu əzabkeş qadının bəzən cana yığılıb, zülmət qaranlıq gecələrlə onu «vecsiz» şair qələmi ilə döydüyünü, sonra həmin o qələmi aylar və illərlə yazıb üst-üstə yığdığı bir qalaq «cəfəngiyyətiylə» bir çörək əvəzinə, özünün və uşaqlarının ağızına tıxayıb yediğini təsəvvürümə gətirir, bundan ürəyimin sıxıldığını hiss edirdim.

O, indi də şeir yazırdı. Bu şeirlərdə yenə tənhalıqdan, sarsıntılardan üzöldüyünü etiraf edir, Allahı, insanları köməyə çağırırdı. Lakin misraları daha əvvəlki kimi, adama toxunmurdu. Bəzən mən onun bu heysiz sözlərini qucağıma yığıb hardasa gizləmək, onu bu lazımsız söz külliyyatından xilas etmək, incə şair ruhunu məhv edib, əvəzində şərti işarələrə adekvat reaksiyalar üzrə yaşayan böcək bitirən sirlə qüvvəni tapıb meydana çıxarmaq istəyirdim...

Hər şey gündəlik axarıyla davam etməkdə olan adi günlərin birində baş verdi. Günlərin birində mən necəsə qəfildən dörd bir yanıma əhatə edən əşyaların - zahirən heç bir təhlükə saçmayan bu cansız ünsürlərin hansısa xüsusi təsir gücünə malik olduğunu hiss etdim...

Bu, yazqabağı qış geyimlərini şkaflarından boşaldıb, yay geyimləri yığılan çemodanlara yerləşdirmək istədiyim havasız bir gündə baş verdi. Çemodanlardan boşaldılmış yüngül yay geyimləri qış geyimlərinə qarışaraq bir mənərə yaratmışdı... Mən rəngbərəng köynəklərin və jaketlərin, papaqların və əlcəklərin, şalvarların və çimərlik geyimlərinin başgicəlləndirən fəvvarəsinə düşmüşdüm... nə eləməli, hardan başlamalı olduğumu anlaya bilmir, ürəyim bulana-bulana, gözlərim qarala-qarala durduğum yerdə dayanıb qalmışdım... Nəhayət halımın xarablaşdığını duyub yatağıma sərilmiş və axşama qədər gün vurmasından zədələnmiş tək, yatmışdım.

Eyni ilə belə bir hal mənimlə bir qədər sonra - həmin bu məmur həmkarımın ad günündə, onun şəhərin mənzərəli yerlərindən birində ucaldılmış üçmərtəbəli, zəngin malikanəsində, dörd bir yanın dəbdəbə və sarsıntı saçdığı möhtəşəm imarətdə baş vermişdi... Həmi o axşam mən əlli adamlıq əntiq stulun cərgəli düzülüşündən, masanın üstünü dolduran müxtəlif ölçülü və quruluşlu qabların çoxluğundan, otağın yuxarı başında əkiz pəhləvan tək, qoşa dayanan pəzəvəng bufetlərin duruşundan vahimələnmişdim... Bədənimdən öldürücü cərəyanların ötüşdüyünü hiss etdikcə, bunun, çıxılmaz tələyəbənzər nəyinsə içinə düşməyimin xofu olduğunu, məni iblisənə bir yekdilliklə dövrəyə alan əşyaların həbsində olduğumu anlamışdım...

...Həmin gün şair dostumun süfrəyə xüsusi bir nizamla düzülmüş lətif qab-qaşıqla, çini nimçələr və şərabın rəngini xüsusi çalarda oynadan büllur badələrle qəribə bir sayğıyla, sayıq və ehmal ehtiramla rəftar etdiyini, çəngəl-bıçağı, işlənməsin deyə, az qala yeməyə toxundurmadan, havada işlətdiyini, hər qurtumdan sonra badəsini, incə oturacağıının süfrədən əzilə biləcəyindən ehtiyatla yerinə qoymasını, xanımının içi qab-qacaq dolu əzəmətli bufetlərin qarşısından dərin təvazö ilə ötməsini müşahidə etdikcə, bu insanların öz əşyalarından qəribə bir məsuliyyətlə çəkdiyini, onlarla, müqəddəratlarını həll edən ali varlıqlarla hesablaşan tək, hesablaşdıqlarını öz gözlərimlə görmüşdüm, zahirən cansız əşya təsiri bağışlayan bu məişət xırdalığının sirlə qüvvəyə malik olduğunu, öz davamlılığı və əbədililiyi ilə canı olan hər bir şeydən hansısa üstünlüklər təşkil etdiyini anlamışdım.

Mənim bu xəstəhal əşya qorxum nə iləsə, məmur həmkarımın həmin o gizli Ədəbiyyat qorxusunun davamına, ya bəlkə də, əvvəlinə bənzəyirdi. Bəzən mən bu qorxular kəsiyində bircə şeyi dəqiq anlayırdım ki, dostumla mən, bu dünyanın bir-birinin qəsdinə duran və eyni zamanda, biri o birini qəribə bir uyarılıqla tamamlayan hansısa zidd qütbləri ilə - bədənin ruhla, şüurun duyğuyla, aşkarın gizliylə bir-birinə qənim kəsildiyi, yaxud bir-birini, necəsə, istisna etdiyi hansısa sirlə qanunauyğunluqlar üzrə bir-birimizdən qorxuruq ...

* * *

Papanın ölkəyə səfəri ilə əlaqədar dövlət səviyyəsində də hazırlıq işləri gedirdi. Mötəbər ruhaninin qarşılama mərasiminin, tanınmış elm və mədəniyyət xadimləri ilə görüşünün, şəhərin ən iri idman komplekslərindən birində nəzərdə tutulan kütləvi moizə mərasiminin yüksək səviyyədə keçirilməsi məqsədi ilə müvafiq tədbirlər görülürdü. Vatikan rəsmisinin ölkədə olacağı vaxt qalacağı nəzərdə tutulan Prezident İqamətgahında da – şəhər yüksəkliyinin mənzərəli xiyabanlarından birində ucalan dəbdəbəli sarayda da mötəbər qonağın gəlişinə hazırlıq işləri gedirdi. Müqəddəsin ölkəyə gəlişinə bir gün qalmış isə qəzetlər Vatikanın Xüsusi İdarəsinin səfərlə bağlı verdiyi açıqlamalarda Papanın, onun üçün hazırlanmış Prezident İqamətgahında yox, şəhərin kənar məhəllələrindən birində yerləşən balaca, görkəmsiz oteldə yaşayacağını qərara alındığı barədə məlumatlar yaydı.

Pontifikin Prezident İqamətgahında yerləşdirilməsi təklifini qəbul etməməsinin səbəbləri barədə nə rəsmi Vatikan, nə də yerli dövlət qurumları tərəfindən heç bir açıqlama verilmədi. Lakin elə həmin gün şəhərin küçələrində, uzun ətəkli geyimlərdə, boyunlarındakı yoğun zəncirlərini xışıldada-xışıldada gəzişən ecnəbi katoliklər, çəhrayı üzlü cavan keşişlər görünməyə başlamışdı.

Müqəddəs Pyotrın xələfi, əfsanəvi Roma Papası II İohanın ölkəyə təşrif buyuracağı gün şəhərə narın yağış çiləyirdi... Yazın son ayı olmasına baxmayaraq, bəzən narın çilərtinin sulu buz dənəciklərini andıran dolu ilə əvəz edildiyi də müşahidə edilirdi. Sanki kimsə, hardansa yuxarılardan, tarlaya toxum səpən tək, aşağılara dolu səpirdi...

Papanın ölkəyə qədəm qoyduğu günün axşamından başlayaraq isə bütün gecəni paytaxt səması göyümtül-mavi şimşəklərdən dağılmağa başladı. Şimşəyin səsinə çölə boylananlar bu məmləkətdə heç vaxt görmədikləri əfsanəvi mənzərənin – ecazkar səma atəşfəşanlığının şahidi oldular.

Göy üzünü qeyri-mütənasib şırımlarla dörd yerə bölən göyümtül səma çaxıntılarına baxdıqca, mən o günün günortasını – tutqun səmalı yaz günortasını, uzaq Vatikandan uçub şəhərdən bir neçə kilometr aralıdakı hava limanında aramla yerə enən qırmızı zolaqlı təyyarəni, bir qədərdən sonra təyyarə qapısında görünən titrək qocanı xatırlayır, vaxtı ilə onun Kardinallar gildiyasının fəvqəladə toplantısını çağırtdırır, Roma Katolik Kilsəsinin Allah və insanlar qarşısında tövbəsi barədə qəbul etdirdiyi heyrətamiz qərarını xatırlayır, ahıl dindarın, neçə-neçə müqəddəsin uyuduğu əzəmətli Vatikan divarları arasında baş vermiş hansı günahları nəzərdə tutduğunu düşünür, ürəyimin sıxıldığını hiss edirdim...

Dünyaşöhrətli Yepiskopun ömrünün bu çağında – yeriməyə, danışmağa təqəti olmadığı xəstə vəziyyətində dünya xalqlarına müraciət etməkdən ötrü məhz bura təşrif buyurması o günlər hamıya qəribə gəlirdi. Əfsanəvi Roma müqəddəsini buna vadar edən nə idi görəni?.. Bu balaca, qarabuğdayı müsəlman məmləkəti bu ağbənizli, dünya şöhrətli qoca xristian üçün hansı əhəmiyyət kəsb edirdi?!

Papa barədə o dövrlər az-çox məlumatlı olanlar bu fikirdə idilər ki, pontifik ölkəyə, həqiqətən, dünya xalqlarına müraciət etmək, dünyanın diqqətini son illərin siyasi qarışıqlığında torpaqlarını itirmiş, saysız-hesabsız şəhidlər vermiş bu məmləkətə yönəltmək məqsədi ilə gəlmişdi. Xilas duasının məhz burda, az qala, səsin də maddiləşdiyi bir ölkədə oxunmasının bizlərin bilə bilmədiyini nə isə daha əsaslı və gizli səbəbləri var idi, görünür.

Qarşılanma günü mərasimin yayımlanması məqsədi ilə aeroporta axışan yerli və xarici jurnalistlərin, foto-müxbirlərin və nataraz çəkiliş avadanlığının sayı-hesabı yox idi... Dövlət rəsmiləri qayğılı və yorğun halda qarşılanma zolağının yan tərəfində dayanmışdılar.

Qırmızı zolaqlı Vatikan təyyarəsi səmada görüldüyü an limana ümumi sakitlik çökmüş, təyyarə aramlı ləngətilərlə yerə endikdən sonra qapısına eniş pilləkəni ötürülmüş və az sonra qapıda müşaiət dəstəsinin köməyi ilə çölə çıxarılan Papanın ağ geyimli bəyaz vücudu görünmüşdü...

Papanın təyyarə qapısında görünməyi ilə, qarşılanma zolağının arxa tərəfində işarə gözləyən hərbi orkestr Vatikanın kədərli himnini çalmağa başlamış, dövlət rəsmiləri aramlı addımlarla təyyarəyə yaxınlaşmışdılar.

Ruhaninin səhhətinin hədsiz ağır olduğu, hava limanından birbaşa yayımlanan telereportajda da gözə çarpırdı. O, köməksiz hərəkət edə bilmir, eniş pillələrindən endirilən arabasına zorla dayaqlanır, ətrafı, dünyaya yenidən göz açmış quş balası kimi, anlaşıqsız baxışlarla seyr edir, üzündən geriye qayıtmaq həvəsi oxunurdu...

Deyilənə görə, bir vaxtlar o öz qənimi, Müqəddəs Pyotr meydanına yaxın binaların birindən güllə açaraq, onu ağır yaralayan Məhəmməd Əli Ağcayla təkadamlıq kamerada görüş zamanı ona da həmin bu anlaşıq gözərlə baxmışdı...

Papanın ölmədiyindən heyretə gəlmiş Ağca, ona baş çəkməyə gələn pontifikə:

– Siz niyə ölmədz?.. Axı bilirəm ki, dəqiq nişan almışdım?! – dedikdə, pontifik duasını bitirib səssiz addımlarla kameranı tərək etmişdi. Dustaqla təkbətək keçirilmiş bir saatlıq görüşün gedışı ictimaiyyətə açıqlanmadan, məxfi saxlanılmış, zindanı tərək edib kilsəyə dönən pontifik qatilinin əfv edilməsi barədə bəyənətini imzalamışdı. Bu hadisə ilə bağlı sonraki açıqlamalarından birində o:

– Bu dünyanın insanı xoşbəxt etmək gücü yoxdur... – demişdi.

O dövrlər Papanın Məhəmməd Əli Ağca ilə bağlı açdığı yeganə sirr - ona açılan güllənin trayektoriyasının ilahi möcüzəylə - müqəddəs Məryəm Ananın əli ilə dəyişdirilməsi, görünməz əlin son məqamda onu ölümün astanasında saxlaması idi...

- Bütün bunlar rəvayətdi. – deyib yenə həmin tanış sınaıyıcı baxışlarla üzümə zillənən şair-dostum məni Papanın ölkəyə gəlişi ilə əlaqədar təşkil olunmuş tədbirlərin birində adamlı dolu nəhəng zalın içində qəribə bir çevikliklə tapmışdı. Səsindəki arxayınlıq, üzünün rahat məmnunluq ifadəsi və daha nələrsə, o axşam onun nədəsə haqlı olduğunu deyirdi.

Həmin tədbirdə şən musiqinin, gur səslı gümrah adamların əhatəsində mən necəsə, öz gücsüzlüyümü, Papayla bağlı qənaətlərimin əsassızlığını anlayıb özüm özümə təslim olmuş, niyəsə, qəfildən özümü, ölkənin ucqar dağ kəndlərindən dəbdəbəli şəhər mühitinə düşmüş yöndəmsiz əyalət adamı hiss etmişdim. Tədbiri yarımçıq tərək edib evə dönmüş, televizoru, kompüterı açmadan, yerimə girib yuxulamışdım və bütün yuxunu inadkar həmkarıma təslim olmağa davam eləmişdim...

Yuxu qəribə ardıcılıqla, bir-birinin ardınca meydana çıxan sənədlı dəlillərlə Qalileo Qalileyin üç yüz qırx il bundan əvvəl elmi səhvə yol verdiyini, Yerın və planetlərin Günəşin ətrafına yox, əksinə, Günəşin Yerın və planetlərin ətrafına dövrə vurduğunu sübuta yetirir, mən gözlerim qarala-qarala bağışlanmaz səhv etdiyimi, Qalileo Qalileyin də, Papanın da, öz gücsüzlüyümü də anlayırdım...

* * *

Müqəddəs Atayla Prezident Sarayında keçirilən tənənəli görüş səhnəyə cavan kahinlərin köməkliyi ilə çıxarılan qoca pontifikin gurultulu alqışlarla qarşılanması ilə başladı.

Pontifik səhnənin ortasına sarı bir neçə zəif addım atıb dayandı, titrək əlini havaya qaldırıb salondakıları salamladı, yalnız bundan sonra arxasında dayanan kahinlərin köməyi ilə hündür söykənəcəklı, qırmızı, məxmər üzlü kresloya əyləşdi.

Mərasimi xoş sözlərlə açan ölkə başçısı son illərin ağır siyasi burulğanlarında çabalayan məmləkətin durumundan – itirilmiş torpaqlardan, ağır qaçqın və köçkənlər probleminin həlli yollarından danışaraq, dünyanın bütün təriqətlərinin, dini icmaların, eləcə də ayrı-ayrı nüfuzlu din xadimlərinin bu insanəhəmiyyətli məsələdə öz sözünü deyəcəyinə ümidlər bəslədiyini bildirdi.

Qoca pontifik çıxışçını sanki eşitmir, qocalıqdan, ya səfər yorğunluğundan ağırlaşan göz qapaqları bağlanır, yuxunun ağırlaşdırdığı bəyaz başı sinəsinə asılırdı. Vaxtaşırı kreslosunun arxasında müntəzir dayanan cavan kahinlərin ehtiyatlı pıçılıtısına dik atılır, ətrafi

indicə görürmüş kimi, yuxulu gözlərlə seyr edir, sonra yenə mürgü dəryasına qər q olurdu. Bəzən onun, mürgü görüntülərinin hüdudsuzluğunda nələrsə toxunub sarsıldığı, titrək əlləriylə üzünü, başını qapayıb oralardan tezəcə uzaqlaşmaq istədiyi bilinirdi. Bəzən oturduğu yerdə öz-özünə kövrəlir, gözünə dolan yaş saxlamağa gücü yetmədən, sakit-sakit ağlayırdı.

- Bunun başı xarabdı. - kimsə sağlam səslə arxada pıçıldadı.

- O ağlamır. Gözlərinin suyu axır. Deyən lazım ki, balam, qocasn, qaxıl otur yerində də. – yanında oturan digər biri o birinin «səhvini düzəltdi».

...Ölkə başçısından sonra söz Roma Papasına verildi.

Ruhani sözüne ayağa qalxmadan, danışmağa heyi çatsın deyə, nəfəsini bir müddət nizamladıqdan sonra başladı. Xəstəliyin keyidib ağırlaşdırdığı dilini ağzının içində zorla hərəkətə gətirə-gətirə güclə anlaşılan qırıq kəlmələrlə İlahi Rəhmin sonsuzluğundan, Yer üzünün ehtiyacı olduğu qarşılıqlı dözümlü və insan mərhəmətindən, dünyanı xilas edəcək Bədii Sözünlü şəfqətli gücündən danışdıqca tənqiyib doluxsundu, susub boğazına dəqiqədə bir dolan qəhərini uddu...

O danışdıqca, səhnədən tamaşa salonunun yarıqaranlığına axan dalğayabənzər nəyinsə içəridə nəyisə dəyişdiyi, görüş iştirakçılarını çaşdırıb pərt elədiyi bilinir, bəziləri içəri dolmağa davam edən bu anlaşılmaz, yad havaya müqavimətlə gizli-gizli əsnəyir, digərləri arxa cərgələrdə əsəbi-əsəbi pıçıladaşırdılar...

- Heç nə eşidilmir...

- Anlamaq olmur, o nə deyir. Bunların tərcüməçisi-filanı yoxdumu, görəni?..

Papanın titrək səsi salona yayıldıqca, onun bura, bu duyğusuz, küləkli məmləkətə bizləri anlamadığımız nələrdənsə – hansı uçurumlardan və təhlükələrdən qorumaq, gizli ağırlardan və darısqallıqlardan azad etmək naminə, yoxsa, tək bir məndən ötrü - bu dünyada məhv olmadan yaşamaqdan ötrü zəruri olan köndələn duyğularımın həqiqiliyini təsdiqləməyə gəldiyini anlayır, böyük İlahi Rəhmin hüdudsuzluğunu dərk edirdim...

...Pontifik danışdıqca, fikirləri tez-tez qırılır, gözləri məchulluğa zillənib qalır, sanki dediklərini ordan oxuyur, danışanda əzab çəkdiyi bilinirdi. Çıxışının sonunda o, kahinlərin köməyi ilə ayağa qalxdı, titrək əlini havada saxlayıb kiməsə qəzəblə:

– Acların qabağında yemə!.. – dedi, sonra dayandığı yerdə heysiz ləngərtiyə yellənib, - yeyirsənsə, onları da süfrənə dəvət elə... - deyib susdu.

Papanın bu qəfil çağırışından sonra salona pıçhapıç düşdü. Bayram tənənəsi saçan qırmızı örtüklü səhnə bir müddət hərəkətsiz donuqluq qaldı...

Ortaya düşən pərtliyi səhnəyə çıxarılan uşaq xoru pozdu.

* * *

...Vatikan başçısının səfəri bitib başa çatandan və qoca pontifik gəldiyi minvalla qırmızı zolaqlı təyyarəsinə mindirilib vətəninə yola salındıqdan sonra ölkə ərazisində qərribə iqlim dəyişiklikləri işə düşdü. Axşama yaxın ucqar dağ rayonlarına, o yerlərdə bineyi qədimdən görünməmiş, güclü tropik yağışlarını andıran yağışlar yağdı. Bol yağış kütləsinin bir sıra yaşayış məntəqələrini, əkin sahələrini və zəmiləri suyun altına alması əhali arasında çaşqınlıqlar yaratdı. Paytaxtda vəziyyət bir qədər sabit olsa da, o biri günün axşamı şəhər səmasını tutmuş qalın bulud topalarının arxasından aramlı göy gurultuları eşidilməyə başladı. Gecəyə yaxın küçələri bol yağış sularıyla dolduran güclü yağıntı şəhər nəqliyyatını ağışuna aldı. Yerli hidrometeoroloqlar anomal yağıntını ölkə ərazisinə şimal bölgəsindən axan qalın bulud örtüyü ilə əlaqələndirənlər də, mən bunun Papanın yağışları olduğunu

anlayırdım. Pəncərə şüşələrini, damın dəmirələrini səhər-axşam, gecələrlə morze ötürücüsü kimi, döyəcləyən yağışların səsi altında yazdığım hekayə də başdan-başa yağışla dolu idi. Bəzən mən Papanın yağışlarını kəsilməyə qoymayanın mənim bədii yağışlarım olduğunu düşünür, onlarla mümkün qədər ehtiyatla davranmağa çalışırdım. İş o yerə çatmışdı ki, bu yağışları, öz bədii yağışlarımı idarə eləyən kimi, idarə eləyəir, yl getdiyim yerdə istənilən yerdə onları dayandıra, sonra yenidən yağdıra bilirdim. Yerli hidrometeoroloqların «siklon yağışları» adlandığı bu yağıntının tezliklə kəsiləcəyi barədə günaşırı yaydıqları proqnozların hər dəfə səhv çıxması mənə təəccübləndirmir, yenicə biçilmiş ot qoxusu saçan bu şüurlu yağıntının, deyildiyi kimi, «şimal küləklərinin qovub gətirdiyi bol bulud yağıntısı» yox, bu məmləkətə, buruları başdan-başa yuyub təmizləmək niyyəti ilə gəlmiş Papanın yağışları olduğunu anlayırdım...

Papadan sonra ölkədə, həqiqətən, nəyinsə dəyişdiyi, nəyinsə sona yetib bitdiyi bilinirdi... İl uzununu gah şimaldan, gah cənub istiqmətindən əsən küləklərin bulandırır bozardığı dənizin, tozanağın altında bozara qalan yaşıllıqların rəngi dəyişmişdi. Papanın şəfqətli yağışlarından sonra elə bil, insanlar da dəyişmişdi. Şəhərin küçələrini yorğun izdihamla dolduran paytaxt əhlinin seyrəlməsi müşahidə olunurdu. Xüsusi işlər üzrə dövlət idarəsinin binasında da nə isə dəyişmişdi. Bina sanki nədənsə hürkmüş kimi, dayandığı yerdən bir addım geriye çəkilməmiş, balacalaşmışdı. Qarşısındakı geniş səki də qəribə ürkəkliklə yığılıb ensizləşmişdi. Aramsız yağışların gölməçələr yaratdığı maşın yolu boşalmış, binanın manumental girecəyi - qızılı haşiyəli nəhəng giriş qapıları davamlı yağışlardan, ya nədənsə parlaqlığını itirib qaralmışdı.

...Mənsə az qala, yuxuda da yazır, bəzən yazdıqlarımın xəstəhal yazıçı uydurması olduğundan xofa düşür, yazılı vərəqləri cırıb zibil qutusuna atır, sonra cırdıqlarımı yenidən yazırdım. Bəzənsə yuxularıma xüsusi uniformada gələn keşmiş həmkarımın sərt göstərişlərini və düzəlişlərini yerinə yetirir, qızdırmalı sayıqlamaları andıran bu dərəcəli qurtula bilmir, ona təslim olurdum. Bəzi yuxularda isə mənim bədii yağışlarımın içinə düşüb başlarını itirən, xof dol üzlərlə harasa tələsən qələm dostlarımla rastlaşır, onları nələrdənsə xilas eləməkdən ötrü həyəcədən boğula-boğula:

– Qorxmayın... qorxmayın... – deyir və niyəsə, özüm-özümdən vahimələnirdim...

*ensiklika – liturqiyalarda oxunan mətn;

**liturqiya – kilsələrdə keçirilən moizə saatları

2003

ERKƏN HEKAYƏLƏR

«AZADLIQ» - İNSAN BƏRABƏRLİYİNİN VƏ AZADLIĞININ OLMADIĞI YUXU ƏRAZİLƏRİNDƏ BAŞ VERƏLƏRDİ...

- Siz məşhur yazıçı Əli Vəliyevin nəvəsiniz. Bir yazıçı kimi formalaşmağınızda babanızın rolu olubmu?

- Genetik baxımdan ola bilər ki, olub. Amma babamın mənimlə bu sahədə məşğul olduğu yadıma gəlir. O, çox hövsələsiz adam idi. Son illər isə qocalıq və şəkər xəstəliyi onu daha səbrsiz etmişdi. On yeddi nəvəsindən birinin «cızma-qarayla» məşğul olmaq o dövrlər onun üçün elə də əhəmiyyət kəsb eləməirdi. İlk hekayələrim nəşr edildikdən sonra bəzən zarafatla mənə «kolleqa» deyə müraciət edirdisə də, hər hansı hekayəmi oxuduğu yadıma gəlmir.

- Müxtəlif müsahibə və yazılarınızdan bilirəm ki, yazıçıların kişi və qadın cinsinə bölünməsi ilə razılaşırsınız. Özünüzdən əvvəlki qadın yazıçılardan kimin yaradıcılığına rəğbətiniz var?

- Bütün qadın yazıçılara rəğbətım var.

- «Sərçələr», «Dovşanın ölümü» və sair hekayələrinizin qəhrəmanı olan qadın sanki öz analıq, qadınlıq funksiyasını yerinə yetirməkdən bezmiş kimi görünür. O, mətbəxdə ət doğramaqdan iyrenir, öz uşaqlarına belə analıq qayğısı, həyat yoldaşına sevgi bəsləməkdən bezir. Onu sanki öz gözəlliyindən savayı heç nə maraqlandırmır. Qəhrəmanları ilə Afaq xanım arasında bir yaxınlıq varmı?

- Siz mənim qadın qəhrəmanlarımı elə təsvir elədiniz ki, lap ürəyim bulandı. Adlarını çəkdiyiniz hekayələrdə qadınların mətbəxdən, uşaqlarından bezdiyini xatırlayıram, amma onların yalnız öz xarici gözəlliyi ilə məşğul olduğuna harda rast gəldiyinizi anlamıram. Bircə «Uydurma» hekayəsində şəhərdən gəlmiş gənc qadının gecə-gündüz tarlada, əkin sahələrində günün altında işləməkdən dəriləri qaralıb kobudlaşmış kənd arvadlarının içində öz ağılından və yaraşığından gizli qürur duyduğu kiçik bir epizod var. Bütün qadın qəhrəmanlarımı bircə bu epizodla ümumiləşdirməyiniz mənə qərribə gəlir. Bunu dəfələrlə demişəm ki, hekayələrimin bir çoxu bioqrafikdir. Lakin elə bilirəm, mətbəxindən, uşaqlarından və ərindən bezib yorulan, yaxud öz zahiri görünüşündən güc alan qadınlar az deyil.

- Əsərlərinizi oxuyanda adama elə gəlir ki, sanki qadın olmaqdan peşmansınız. Sizcə, kişi olmaq adama hansı üstünlükləri verir?

- Hələ ki, kişi olmaq imkanım olmayıb, yoxsa, sualınızı dəqiq cavablandırardım. Qadın olmağımdan peşmançılığa gəlincə, məsələ burasındadır ki, sizin sırf qadın üzüntüləri hesab etdikləriniz, əslində, axı heç də qadın üzüntüləri deyil?!.. Bu, insanlıq üçün bir növ «icad edilmiş» cəmiyyət normaları darısqallığında vurnuxan, çərçivələrə sığmayan, sosial və məişət qəliblərindən və mənəgənələrindən darılıb üzülən İnsan sıxıntılarınıdır. Əsərlərimdəki obrazların əksəriyyəti qadın olduğundan ilk baxışda adama elə gələ bilər ki, onları sıxan

mətbəx və məişətdi. Kişi olacaqları təqdirdə ola bilsin ki, bu mənəni maşın sükani, yaxud, dar dünyünlü, tarım qalstuk olacaqdı.

- Bəzən əsərlərinizi oxuyanda adamın təsəvvüründə məşhur rəssam Salvador Dalinin sürrealist əsərləri canlanır. Məsələn «İzdiham». Belə bir qeyri adi poetikaya malik, qərribə əsər necə yarandı?

- «İzdiham» mənim şüuraltımın, qırıq-qırıq da olsa, hansı möcüzə ilə təsəvvürümə gətirdiyi gizli yaddaş məlumatlarıdır. Xatırlanması, dərk olunması insanlara yasaq olunmuş sirli yaddaş ərazilərinin adda-budda görüntüləridir. Çox nadir insanlara çox nadir hallarda verilən bu unikal imkan elə bilirəm, Allahın rəhmi, bəlkə də mənə olan sevgisidir. Realist hekayələrimin alt qatını anlamağa çətinlik çəkən oxucular üçün «İzdiham» yəqin ki, əbədi olaraq, bağlı qalacaq.

- Hekayələrinizdən biri «S.V.A.C.O» adlanır. Amma hekayəni oxuyanda, əsərin məzmunu ilə bu hərfləri nə qədər çalışdımsa, deşifrə edə bilmədim. Bəlkə bunu açıqlayasınız?..

- Bu sualı mənə çox verirlər və mən də dönə-dönə izah edirəm ki, «S.V.A.C.O.» şərti hərflər yığnağıdır və açıqlansa belə, hekayənin mahiyyətinə heç nə verməyəcək. Bu hərflər yığnağı hekayədə baş tutan əcaib bir gecənin təşkilatçılarının – məsləki, amalı, əqidəsi hərflərin özü qədər naməlum olan gizli icmanın şərti adının abreviaturasıdır. Hekayədən görüldüyü kimi, bu, rus, yaxud, rusdillə icmadır. Deşifrə etmək istədiyiniz bu müəmmalı abreviatura uzun illərlə təhsil, mədəniyyət və kitablar vasitəsi ilə ölkənin milli mentallığına təcavüz edən, il-ildən vüsət alıb möhkəmlənə-möhkəmlənə ciddi ideoloji basqıya çevrilən qorxunc bir prosesin kodlaşmış adıdır, belə deyək.

- «Azadlıq» romanında heç bir yazığın toxunmadığı, cəsarət tələb edən bir mövzuya toxunmusuz. Bu əsər nədən yarandı və bu əsərdən sonra rəsmi dairələrin reaksiyası və yaxud, hər hansı təzyiq, ya təsirlə qarşılaşmırsınız ki?

- Belə bir əsəri yazmaq arzusu - yuxuların insanın tək-cə fizioloji halı yox, onun ruh aləminin, başqa sözlə desək, özünün özündə yaşadığı real həyatı olduğunu anladığım müəyyən bir zaman kəsiyindən sonra yarandı. İndi çoxları əsəri siyasi roman kimi qiymətləndirir və məni, son dövrlər ölkədə baş verən siyasi-ictimai hadisələri cəsarətlə təsvir etdiyimə görə az qala, qəhrəman hesab edirlər. Əsər isə psixoloji - mistik faciədir. Amma nə etməli? Mən bu sayaq reaksiyalara artıq alışmışam. Düzdü, roman son illər ölkənin ictimai-siyasi həyatını, bir formassiyadan o birinə keçid mərhələsində baş verən hadisələri və şəxsiyyətləri kifayət qədər əhatə edir. Lakin bu, heç də siyasi ədəbiyyat deyil. Orda istər General, istər Psixiater, istərsə də Akademiklə baş verənlər yuxu həyatımızda, iç dünyamızda baş verənlərdir. İnsan bərabərliyinin və azadlığın olmadığı, öz-cə ierarxiya qanunlarının işlədiyi yuxu ərazilərində baş verənlərdir. «Azadlıq» meydanında baş verənlərə gəldikdə isə bu, nəhətsiz, ilahi reallığın bu biri üzündə yaşananların təsviridir. Geniş oxucu kütləsinin nəzər -diqqəti cəlb eləyən də məhz budur. Bu mənə həmişə qərribə gəlir ki, insanlar öz gündəlik həyatlarında görüb anladıklarını bədii ədəbiyyatda da axtarırlar. «Azadlıq» romanının siyasi ədəbiyyat siyahısına düşməsi də, «Dovşanın ölümü», «Sərçələr» və digər bu kimi hekayələrimin mətbəxindən, uşaqlarından bezmiş qadının faciəsi kimi qiymətləndirilməsi də, elə bilirəm, burdan irəli gəlir. Bədii ədəbiyyatın mütaliəsində ən rahat yolları axtaran ən böyük oxucu kütləsi yəqin ki, bizdədir.

- Dünya ədəbi prosesini izləyirsinizmi? Dünya ədəbiyyatından oxuduğunuz son əsər hansıdır?

- Təəssüf ki, heç bir prosesi izləyə bilmirəm. Buna sadəcə, imkanım yoxdur. Adda-budda əlimə keçən ədəbiyyatlarla kifayətlənməli oluram. Son illər ümumiyyətlə, bədii ədəbiyyat oxumuram. Son vaxtlar bədiiilik mənə maraqsız gəlir. Olsun ki, bu, həm də peşəkar oxu tərzindən - oxuduğum əsərlərin hansı saplar və üsullarla tikildiyini görməyimdən irəli gəlir. Başladığım istənilən əsərə marağım bir-iki səhifədən sonra itir. Son vaxtlar qədim sufi mətnlərini oxuyuram. Hədsiz maraqlıdı və ən əsası budu ki, orda doğma nəfəs duyuram. Bu elə bir doğmalıqdı ki, bəzən mütalibə zamanı düşdüyüm sirli ərazilərdə qalmaqda, oralarda azmaqdan qorxuram. Geriyə qayıda bilməyəcəyimin xofu bəzən mənə mütalibəni yarıda kəsməyə vadar edir.

GECƏ

Elə bil çovğunun sonu olmayacaqdı. Bir həftəydi, ya on gün idi, ac canavar kimi ulamaqdan yorulmurdu. Son üç günü şəhərin əksər məhəllələrində işıq xətləri qırılmışdı deyə, şəhərin bir tərəfinə soyuq qaranlıq çökmüşdü. Qaz çovğun başlayan gündən kəsilmişdi. İndi də, deyəsən, su boruları donurdu... dar ayaqqabının içində sıxılan kimi, şaxtanın donundan sıxılıb çıx-çiq çiqqıldayırdı.

...Hava qaraldıqca, qaranlıqla bir Talib kişinin canına damla-damla vahimə dolurdu.

Çovğun başlamamışdan bir müddət əvvəl Talib kişinin yuxusuna ağ saqqallı, ağ əbali nurani bir adamı girmişdi. O Talib kişinin əlindən tutub yatağından qaldıraraq, arxasınca çəkə-çəkə, harasa, ucu-bucağı görünməyən ağappaq səhralığa bənzər qərribə bir yerə aparmışdı... elə oradaca əlindən buraxıb qeybə çəkilmişdi və Talib kişi külək uğultusuyla dolu həmin o səhralıqda təmtək qalmışdı... sonra necə olmuşdusa Talib kişinin ayağının altında yer tərپənmişdi və Talib kişi aşağı baxıb görmüşdü ki, sən demə, bayaqdan bəri donub dayandığı yer – səhnədi... bir qədər irəlində aşağıda, əllərində musiqi alətləri, saysız-hesabsız musiqiçilərdən ibarət böyük orkestr onun işarəsini gözləyir... onda Talib kişini elə səhnədəcə ağlamaq tutmuşdu... bədənində, çoxdanna bəri yadırgadığı tanış istiliyi hiss eləmiş, bir vaxtlar elədiyi kimi, saçlarını sıgallayıb əllərini havaya qaldırmışdı... gözlərini yumub orkestrə başlamaq işarəsi vermişdisə də, orkestr çalmamışdı... onda Talib kişinin qolları yanına düşmüşdü, vahimədən dizləri əsməyə, ürəyi zəifləməyə başlamışdı, dayandığı yerdəcə donub qalmışdı... orkestrin musiqiçiləri alətlərini kənara tullamış, tələsik hərəkətlərlə yuxarı dırmanıb zəlin ortasında yekə bir xəndək qazmağa başlamışdılar, ordan səhnəyə çıxıb dəmir kimi soyuq əlləriylə Talib kişinin qollarından yapışmış, sürüyə-sürüyə onu aşağı düşürüb xəndəyə yıxmışdılar... bayaqdan bəri onun işarəsini gözləyə-gözləyə əllərində saxladıkları violonçel və skripkaları da üstünə atıb torpaqlamağa başlamışdılar... torpaq ağzına, boğazına dolub nəfəs yollarını tıxadıqca, skripkaların ucuiti taxtaları sinəsini,

qabırğalarını dəlib qanatdıqca, Talib kişinin bu işıqlı dünyada son dəfə gördüyü - göydən lopa-lopa yağın qar olmuşdu...

...Həmin o qar idi... yuxusundan başlayıb düz on gün idi yağırıdı... Çovğunun içiylə tozanaq qoparan burulğan tək göyə sovrulub pəncərələrə çırpılırdı, sanki şüşələri qırılıb içəri daxil olmaq, yuxunun sonluğundakı kimi, Talib kişinin üstünə yağmaq istəyirdi...

...Yatağından qalxıb stolun siyirtməsinə çəkdi, dərmanlardan çıxarıb bir-bir dilinin altına qoydu, pəncərənin qabağına keçib bir müddət pərdənin arxasından çovğunun, tufanın içində itib-batan şəhərə baxdı. Şəhər görünmürdü...

Bütün günü telefon da zəng çalmamışdı. Elə bil şəhərdə olan-qalan qohum-əqrəbanın, tanış-bilişin hamısı çovğunun içində donub yoxa çıxmışdı. Ya harasa, ha yanasa köçüb getmişdilər?!..

- Talib, a Talib...

- Ay can.

...Talib kişinin qarısı idi. Hələ lap cavanlıqdan xırdaydı, qocalıb, indi az, qala findıq boyda olmuşdu, çarpayının tən ortasında, yorğanın bir ucunun altında dovşan kimi yığılıb xırda, oynaq gözləriylə ona baxırdı.

- Qorxuram nəyə.

- Nədən qorxursan?..

- Bu nə çovğundu, a Talib? Heç Bakıda belə çovğun olduğu yadına gəlir?..

Talib kişi çöməlib qarının ayaq tərəfində oturdu, əlini onun bumbuz alına çəkdi:

- Ürəyin necədi indi?..

- Bir az babatdı. – qarı deyib udqundu.

- Sən çalış, yat.

- Elə bütün günü yatıram. Nə qədər yatmaq olar?..

- Nə qədər yatsan, bir o qədər yaxşıdı.

- Bu il yazın gəlməyi nə uzun çəkdi?! Mart qurtarır, yazdan isə əlamət yoxdu.

- Olar da, niyə tələsirsən?.. Cavanlığından belə hövsələsizsən. - Talib kişi dedi və o dəqiqə də dediyinə peşman oldu.

Qarı, cavanlığından söz düşəndə, həmişə niyəsə məyus olurdu, balaca, qırıqlı üzü yığılıb, az qala, nöqtəyə dönürdü.

- Talib...

- Hə.

- Yazın birinci əlaməti nədi, əgər bildin?!.

- ...

- Hə?.. Niyə dinmirsən?..

- Fikirləşirəm.

- Burda fikirləşməli nə var ki?!..

- Yəqin yağış olar da.

- Hə, yağışdı... O yağışın bir cür qəribə qoxusu olur...

- Qoxusu?.. Suyun da qoxusu olar?..

- Bəyəm bilmirsən?.. Yaz yağışından həmişə ot iyi gəlir.

- Sən həmişə hər şeyi tərs-mayallaq deyirsən. Yazda təzə ot bitir deyə, yağış yağanda hər yanı otun iyi bürüyür.

- Hə. Sən məndən ağıllısan.

- Qışın ömrünə az qalıb daha. Bir azdan havalər isinəcək, quşlar oxuyacaq, işğımız düzələcək, televizor işə düşəcəcək...

- Telefon da, deyəsən, işləmir, hə?.. Heç zəng eləyən olmayıb bu gün. Elə bil lap adadayıq.

Qarının bu sözündən Talib kişinin bədənindən soyuq gizilti keçdi. Yenə o gecəki vahiməli yuxusu düşdü yadına.

...Ayağa qalxıb başmaqlarını sürüyə-sürüyə mətbəxə keçdi. Mətbəx lap qaranlıq idi, xırda pəncərələri küləyin müqavimətindən əsim-əsim əsirdi.

Əlini bufetin siyirtmələrində gəzdirib dünən yandırdığı yarımçıq şamı tapdı, yandırır nəlbəkiyə yapışdırdı, əlləri əsə-əsə otağa apardı...

Çovğunun soyuğu elə bil evin içinə də dolmuşdu. Soyuq külək qaranlıq dəhliz boyu ulayır, pəncərə pərdələrini vahiməli-vahiməli yellədir.

Talib kişi şamı gətirib nahar masasının üstünə qoydu, özü də yaxındakı stula oturdu.

Qarının səsi çıxmırdı, yorğanın altından xırda başı, bir də quş caynaqlarına oxşar balaca, sümüklü əlləri görünürdü. Dinməz-söyləməz uzanıb qaranlıq tavana baxırdı.

Talib kişi şamı götürüb yatağın böyründəki dolabçanın üstünə qoydu, dikələndə dayandığı yerdə ləngər vurdu. Yenə ürəyi idi... zəifləyib bütün bədənini əldən salmaq istəyirdi...

"Daha dərman da kar eləmir." – Talib kişi fikirləşdi.

- Talib, a Talib...

- Ay can.

- Elə bil daha dərman da kar eləmir mənə.

Talib kişi çarpayının ayaq tərəfində - döşəyin üstündə oturdu, nəfəsini dərib:

- Hamısı soyuqdu əzizim. – dedi. - Soyuq damarları sıxır, qoymur qan yaxşı işləsin. – bunun ardınca istədi desin ki, «bəlkə, su qızdırıb ayaqlarına döşəyim?», yadına düşdü ki, nə qaz var, nə işıq.

- Yuxun gəlmir?..

- Yox. - qarı başını sərçə başı kimi tərpedib susdu, sonra gözlərini döydü.

- Talib...

- Hə.

- Qorxuram.

- Nədən qorxursan, yatmaqdan?..

Qarı başını tərpedib "hə" dedi.

- Mən ki, yanındayam, nədən qorxursan?.. – dedi və şamın öləziyən işığında qarının heç nə ifadə eləməyən üzünə baxdı.

- Sən yanımda olanda heç nədən qorxmuram. – qarı haçandan haçana, tavana baxa-baxa dedi. - Sən güclüsən. Həkim də demişdi. Yadındadı, həkim nə demişdi?..

- Demişdi də.

Hiss elədi ki, danışmağa heyi yoxdu, ürəyi, cərəyanı azalan əl lampası kimi tədricən sönür...

- Yox, de.

- Nə deyim?..

- Həkim nə demişdi, onu.

- Demişdi, bədənim çox sağlamdı.

- Hə...

Qarı "hə"-nin axırını uzada-uzada dedi və elə bil rahatlandı, sonra qırıq-qırıq əsnədi.

Gözlərini qıyıb qarının üzünə diqqətlə baxdı və az qaldı qorxudan ürəyi dayana.

Qarının ağızının bir tərəfi əyilmişdi. Nə vaxt əyilmişdisə, görməmişdi. Ən pisi isə o idi ki, qarı, deyəsən, ağızının əyildiyini hiss eləmirdi.

Qarısının ağızına baxıb kövrəldi, gözləri doldu, yadına bu bəstəboy qadının cavanlığı, ağappaq şümal dərisi, cazibəli gözləri düşdü... Onların heç birindən əlamət yox idi. Hər şey qurtarırdı, bitirdi, sönürdü...

Talıb kişi belə fikirləşdikcə, ürəyi tamam zəifləyirdi, çovğununsa gücü elə bil bir az da artırdı.

Qarı ərinin, onun üzünə zilləndiyini görüb xırda, heysiz əlləriylə yorğanın ucunu burnunacan çəkdi.

- Niyə elə eləyirsən? Nəfəsin daralar. – Talıb kişi dedi və yorğanı qarının üzündən çəkmək istədisə də, qarı yorğanın ucunu buraxmadı:

- Baxma mənə. – deyə yorğanın altından quş kimi bippildədi.

- Niyə, əzizim?..

- Elə bil ağzım keyiyib.

- O sənə elə gəlir.

Çovğun cuşa gəlib qapı-pəncərələri yerindən oynadır, elə bil yarıqaranlıq, soyuq otaqlarda, qaranlıq, kimsəsiz adada təmtək qalmış qocaları qorxutmaqdan zövq alırdı...

- Talıb... - qarının səsi yorğanın altından güclə eşidildi.

- Hm.

- Qoyarsan mən ölüm?..

Talıb kişinin qarının bu sözündən ürəyi sıxılrsa da, zorla gülümsündü:

- Mən ölmüşəm ki, sən öləsən?..

Talıb kişinin bu sözlərindən qarının çuxura düşmüş gözlərində sevincə oxşar zəif işartı yanıb-söndü.

Talıb kişi isə arada bir bürəyib dayanan ürəyinin zəif əzələlərini bircə-bircə hiss elədi... Ürəyinin əzələləri tiftiklənmişdi, bunu o, necəsə, dəqiq hiss eləyirdi. Ürəyi daha ona tabe olmurdu. Dərmanlardan da imtina eləyirdi.

Sonra çovğunun ətürpədən uğultusundan oldu, ya otağın qaranlığı ürəyini sıxıb əzdi, nə oldusa, birdən-birə havası çatmadı... Əli ilə bir neçə dəfə sinəsinin ortasını döyəclədi və yalnız bundan sonra sinəsinin dərin guşəsindən, suyun altından çıxan tək, bir neçə hava qabarcığının boğazının içinə dolduğunu hiss elədi.

Fikirləşdi ki, bəlkə, bir təhər geyinib qarısını da bələyib sürünə-sürünə də olsa, havaya çıxsın?!.. Sonra yadına düşdü ki, işıq yoxdu axı?! Demək, lift də işləmir, bu qədər mərtəbəni necə düşüb-çıxacaqlar?.. Liftin işləməməyindən lap vahimələndi. Demək, çovğun qurtaranacan elə burdaca - göyün üzündə qalmalı olacaqdılar...

Qəribəydi ki... - Talıb kişi çarpayının taxtasına dirsəklənib ürəyini ova-ova fikirləşdi - qonşuların da səs-səmiri gəlmir. Elə bil hamı çovğunun əlindən qaçıb harasa, uzaqlara, isti, işıqlı ərazilərə göçüblər. İndi çovğunun içində itib-batan bu görünməz şəhərin ortasında, bu qar-qiyamətin içində qarısıyla qalan bircə o idi...

- Talıb...

- Hm.

- Bu il elə bil yaz olmayacaq.

- Elə şey olar?..

- Niyə olmur?!.. - qarı danışdıqca elə bil nəfəsi tənqiyirdi.

- Deyirsən, bu qar, çovğunun ardınca birdən-birə yay gələcək?..

- Hə. Yaydan zəhləm gedir. İstidə təzyiqim düşür.

Talıb kişi hiss elədi ki, gözləri qaralır, bədəninə soyuq tər gəlir.

Özünü dikəldib zorla da olsa, ayağını ayağına aşırı. Bilirdi ki, belə oturanda əzəmətli görünür. Yorğanı qarının üzündən çəkib:

- Sus, əzizim, danışma. - dedi. - Sənə danışmaq olmaz.

- Sakitlikdən qorxuram.

- Niyə?..

- Onda küləyin səsi gəlir. Bir də külək pəncərələri tərpedir...

- Burda qorxmalı nə var ki?.. Külək əsəndə pəncərə titrəyər də.

- Talib...
- Hm.
- Elə bil bu külək nə isə istəyir.
- Nə istəyir?..
- Bilmirəm.
- ...
- Eşidirsən necə ulayır?.. Elə bil ağlayır. Ürəyim sıxılır.
- Dedim axı sənə, danışma.

Talib kişi bütün qüvvəsini toparlayıb bir təhər qarıya sarı əyildi, qurumuş dodaqlarıyla onun alnından öpdü:

- Sakit uzan, mən danışım, sən qulaq as.
- Danış Talib, amma çox danış. Bir də bərkdən danış.

Talib kişi nəfəsini dərdi, qurumuş diliylə dodaqlarını yalayıb uzun-uzadı yola hazırlaşan adamlar kimi, bir neçə saniyə susub nəfəs dərdi, sonra boğazını arıtlayıb lap astadan, az qala pıçılıyla danışmağa başladı:

- Qışın ömrünə az qalib. İndi otlar, çiçəklər qarın altında yuxulu-yuxulu cücərməkdədirlər... ağacların tumurcuqları düymə kimi yığılıb dəqiqələri saya-saya çovğunun axırını gözləyirlər. Quşlar, bizim kimi haralardasa gizlənilib çovğunun səsinə qulaq asa-asa mürgüleyirlər. Ona görə deyirəm ki, sən də yat. Sən də hansısa quşa oxşayırsan. Bunu sənə demişdim, deyəsən...

Ürəyi yenə dayandı... Qarı görməsin deyə, yanakı oturub sinəsini yavaş-yavaş ovxaladı. Ürəyi zəif-zəif atıb dayanırdı, benzini qurtarmış maşın mühərriki tək, son döyüntülərini vururdu...

- Hə, niyə susdun?.. Deyirsən hansı quşa oxşayıram?..

- Yaz lap yaxındadı. Mən hiss eləyirəm. Səhər yuxudan ayılıb görəcəksən ki, bu qaranlıq otaq işıqla doludu. Bura evin ən işıqlı otağıdı axı?!.. Yayda həmişə buranın pəncərəsindən qalın pərdələr asırsan ki, gün şığıyib divarları, pianinonu bozartmasın. Sənin o qalın pərdələrin hardadı?..

- Pərdələr?.. Hansı pərdələr?..

- Yay pərdələrini deyirəm. Üstündə qırmızı tovuzquşuları olanları. O tovuzquşuların hamısı sənə oxşayır. Bunu demişdim sənə?..

- Deyəsən demişdin. Hə, demişdin.
- Sən elə indi də tovuzquşuna oxşayırsan...

- Sən danışırısan, ürəyim yaxşı işləyir. Özü də həmişə elə gözəl sözlər tapıb deyirsən ki?!.. Gərək yazıçı olaydın...

...Külək bir də cövlan eləyib hardasa, damda nəyisə kökündən qopartdı... Antenaydı, ya damın dəmirləriydi, nə idisə yerindən oynayıb gur-gur guruldadı.

Qarı gurultunun səsinə başını yorğanın altında gizlədi, bir qədərdən sonra çölə boylanıb nəfəsini saxladı və diqqətlə gurultuya qulaq asdı... Qəfildən gözləri işıldadı:

- Göy guruldayır... Talib!.. Eşidirsən?.. Bu nə vaxtın gurultusudu?.. Heç qışda da göy guruldayar?.. Bəlkə, yağış yağır?.. Dur bir pəncərədən bax. Sən düz deyirdin. Yaz lap yaxındaymış. İndi yadıma düşdü, o tovuzquşulu pərdələr hardadı. Çöl şkafinda, yuxarı gözdə. Özü də təmizdi, keçən yay onları yuyub-ütüleyib qoymuşdum. Onları yaxalayanda dırnağımın birini də sındırmışdım, yadıncadı?.. Dırnaqlarım da qocalıb... Talib, niyə dinmirsən?.. Susma, sən susanda qorxuram axı?!.. Yağış yağır... Vallah yağır... Eşidirsən səsinə?.. İndi otlar cücərəcək, yarpaqlar tumurcuqlayacaq, gün çıxacaq, hər yer isinəcək, işıqlı olacaq... Mən o tovuzquşu pərdələrimi çıxarıb asacağam. Talib, qurbanın olum, danış... Nolar, bir söz de... Talib... Talib... a Talib... danış, qurbanın olum, qorxuram axı?!.. Talib... Talib... Talib?..

SƏRÇƏLƏR

Əli əsdi, ya fikri dağıldı, nə oldusa, yenə çayla dolu fincan apardığı yerdə əlindən sürüşüb ağzı üstə döşəməyə dəydi. Fincanla bir ürəyi də döşəmənin işiltili üzünə dəyib çilik-çilik oldu...

Dağılan yenə şirin çay idi.

Dəhlizin o biri başında anasının əsəbilikdən əyilmiş üzünü gördü.

Anasının üzünü əsəbiləşəndə elə vahiməli olurdu, adamın az qalırdı bağı yarıla.

Anası bu vahiməli üzünü günəşini yuxusuna da girirdi. Həmin o əcaib üzünü - gözlərini ağarda-ağarda, dəmir addımlarla tufan kimi üstünə yeriyirdi. Onda anasının nəhəng kölgəsindən elə bil gecə düşürdü, hər yana qatı zülmət çökürdü... və o, anasının nəhəng kölgəsinin zülmət qaranlığında təmtək qalırdı... dəhşətdən, vahimədən bağı yarıl-yarıla yığılıb-yığılıb, bapbalaca su damlasına dönürdü. Onda anası yekə, ağır ayaqlarıyla onun üstündən keçib gedirdi. Onu tapdayıb, əzib, döşəməyə yaxıb gedirdi... O da döşəməyə yayılan minlərlə sulu nöqtəsiylə heysiz-heysiz kimlərisə köməyə çağırırdı...

...Nənəsi üçün ürəyi gizlədədi... başını sinəsinə qısıb, yumaq kimi yığılıb, nənəsinin qarnında gizlənməyi gəldi. Fikirleşdi ki, ora girə bilsəydi, daha çıxmazdı. Elə oradaca oturub qalardı, dərslərini də orda oxuyardı, orda da yazardı, yatıb-durardı... Nənəsinin qarnı okean kimi nəhəng və dərin idi. Orda istəsəydi, lap velosiped də sürərdi.

...Anası hələ də dəhlizin o biri başından ona baxırdı. Baxdıqca, dişləri bir-birinə sıxılırdı, yumruqları düyünlənirdi, saçları pırpızlanıb yuxarı dartılırdı...

...Fincanın qırıqlarını ətəyinə yığdıqca iti şüşə qırıqları ətinə keçib barmaqlarını uclarını qanatdı.

Anası bir müddət ağır-ağır nəfəs ala-ala uzaqdan ona baxdı - baxdı, deyəsən, qəzəblənib üstünə qışqırmağa özündə güc tapmadı.

Anası olsun ki, yorulmuşdu... yoxsa, hirsini barmaqlarının qanı soyutmuşdu?..

- Əlin bişib?..

Anasının səsi həmişəki kimi quru və sərt idi.

...Titrəyib ayağa qalxdı, qırıqları ətəyində saxlaya-saxlaya ehmal addımlarla mətbəxə getdi. Yeridikcə, arxadan kürəyinə oxlanan neşətli baxışları hiss etdi.

Anası bu oxlardan ona öz otağından da atırdı. Qara makinasını iki əlli əsəbi-əsəbi döyəcəyə-döyəcəyə divarın o biri üzündən güllələyirdi onu.

Anası bir də beləcə yuxuda güllələyirdi onu.

Yuxuda anası həmin o qara makinasına minib tank kimi guruldaya-guruldaya üstünə yeriyirdi... makinanın düymələrini basıb onun bədənini güllələrlə doldurdu, aşızən kimi deşib töküdü... O, yerə yığılıb ölüdü. Amma arada bir başını yerdən qaldırıb can verə-verə yaralı bədənini baxırdı və ətinə dolanın, sən demə, güllə yox, makinanın özü kimi qapqara hərflər olduğunu görürdü... bədəni başdan-başa qapqara çap hərfləriylə dolurdu və o, ürəyi əsə-əşə hərflərlə dolu, yaralı bədənini sürüyüb, anasının əlindən qaçıb haralardasa

gizləndirdi... Sonra bir də baxıb görürdü bayaqdan bəri içinə girib gizləndiyi, sən demə, iri "Ü" hərfi imiş...

...Ətəyindəki şüşə qırıqlarını zibil qutusunda çırpdı, qulağı dəhlizdə üst-başını təmizlədi, paltarına ilişən nöqtə boyda şüşə qırıqlarını bircə-bircə hövsələ ilə ovcuna toplayıb əl-üzyuyana tökdü.

...Anası hələ də dəhlizdəydi, əsəbi nəfəsi dəhliz boyu ilan kimi qıvrılıb zəhərli dalğalarla mətbəxə axırdı...

Anasını bir dəfə lap dəhşətli görmüşdü yuxuda. Yuxu ondan başlamışdı ki, o, barmaqlarının ucunda anasının otağına daxil olmuşdu, ehmal addımlarla arxadan ona yaxınlaşmışdı. Yuxuda anası üzü pəncərəyə, arxası qapıya oturduğundan, onun gəlişini hiss eləməmişdi. O, keçib anasıyla üzbəüz dayanmışdısa da anası onu görməmişdi, əlləri dizlərinin üstə, gözləri pəncərədən uzaqlara zilləndiyi yerdə oturub qalmışdı. O:

- Ana! – deyib onu çağırmışdısa da, anası ona məhəl qoymamışdı. Onda o, əlini uzadıb anasının çiyinə toxundurmuşdu və anası içi boş müqəvva kimi laxlayıb böyrü üstə döşəməyə yığılıb, onun başsız kuklası kimi uzun-uzadı mələmişdi... Onda o, qorxudan bağı yarıla-yarıla, ağlaya-ağlaya, özünü anasının üstünə atmışdı, qolundan yapışib onu yerdən qaldırmaq istəyəndə anasının qolu çıxırmışdı... başı yerindən qopub döşəmə boyu diğirlənmişdi... O, anasının qol-qıçını qucağına yığıb öz otağına aparmışdı, orda qorxudan nəfəsi kəsilə-kəsilə, əl-ayağı keyiyə-keyiyə ha əlləşib-vuruşub qol-qıçı yerinə taxmağa çalışmışdısa da, heç nə alınmamışdı...

...Anasının otağının qapısı çırpıldı və çox keçmədi ki, makinanın əsəbi çiqqılıtları evi başına bürüdü.

İçini çəkib kətillə oturdu və fikirləşdi ki, anası bu qədər nə yazır axı?!..

Bir dəfə bunu öyrənməkdən ötrü oğurlanıb anasının otağına da girmişdi, üst-üstə qalaqlanan kabızları ələk-vələk eləyib yazdıqlarını oxumuşdu. Amma heç nə başa düşməmişdi.

Anası nə isə sərçələrdən yazırdı...

Fikirləşdi ki, bəlkə anası sərçələri sevirdi?!.. Ya bəlkə, anası özü sərçəydi, ona görə onu sevmirdi?!.. Ya bəlkə əksinə, onu, sərçə olmadığına görə sevmirdi?!.. Yoxsa, anası sevirdi onu?!..

Hə, hərdən elə bil sevirdi. Bu, əsasən o xəstələnəndə olurdu. Ələlxüsus qızdırması qalxanda. Onda anası, bir müddətə də olsa, makinasına sarı getmirdi, onun üstünə qışqırmırdı, evin ortasıyla dəli kimi vurnuxmurdu. Onda anası fikirli gözlərini bir nöqtəyə zilləyib çarpayısına otururdu, mehriban gözlərini üzünə zilləyib susurdu, arada bir soyuq dodaqlarını alına toxundurub istiliyini yoxlayırdı, sonra yorğun halda harasa uzaqlar zillənirdi. Anası dodaqlarını onun alına toxunduranda da o dodaqlardan heç bir hərəkət duyulmurdu. Anası həmin o soyuq dodaqlarıyla eyni ilə beləcə dəmir ütünün qızmağını yoxlayırdı, zivədən yığıdığı pal-paltarın nəmliyini yoxlayırdı.

Fikirləşdi ki, ölsəydi, anası sevərdi onu.

Sonra gözünün qabağına gətirdi necə ölür... Necə onu tabuta qoyurlar, necə anası tabutun üstünə yığılıb hönkür-hönkür ağlayır...

Anası bütün bədəniiylə onun üstünə yığılırdı... Onda anasının bədəninin çəkisini, istiliyini, iyini hiss eləyirdi və rahatlıqdan yuxusu gəlirdi...

Bunu son vaxtlar tez-tez gözünün qabağına da gətirirdi.

Yaxşı idi...

Ölümdən qorxmasaydı, bir də bilsəydi ki, öləndən sonra diriləcək, ölərdi. Hə, yəqin ki, ölərdi.

Ayaqlarını qarnına yığıb uzun müddət ölüm barədə fikirləşdi.

Ölüm, çox qəribədi ki, qara rəngdə deyildi. Dumanlı yaz səhəri kimi, ağappaq və soyuq idi. Fikirləşdi ki, öləndən sonra orda - o qatı dumanın içində bu balaca canıyla neyləyəcəkdi?!.. Oturacaqdı, uzanacaqdı, ya qanad açıb sərçə kimi uçacaqdı?!.. Bunu bilmirdi. Bir də bu aydın otaqdan ora - o dumanlı yerəcən necə gedəcəkdi?!.. Harası ağrıyacaqdı, ya nəfəsi daralacaqdı, yoxsa, əl-ayağı qarışıq ət maşınına bənzər əcayib mühərrikin dişlərində çəkile-çəkile, qiymaya dönüb gedəcəkdi?!.. Burası qorxulu idi.

Bunu fikirləşdikcə elə bil axşam düşürdü... Yoxsa, otağın işığı zəifləyirdi?!..

Barmaqlarının ucuna qalxıb divar işığını yandırdı və fikirləşdi ki, ölsə, anası onun üçün ağlayacaq, hönkürüb lap dəli kimi ulayacaq.

Çünki anasının belə hönkürtülərlə ağlamağını nənəsi öləndə görmüşdü. Anası qollarını tabuta sarıyıb qışqırmaqdan batmış səsiylə: "Ana...a-a-a!" - deyib qışqırırdı...

Sonra anasının ölməyini gətirdi gözünün qabağına. Anası solğun bəniziylə, sürməli gözləriylə, üzündəki həmin o əsəbi ifadəylə tabutda uzanacaqdı. Onda o, tabutun lap yanında oturub anasının solğun yanağını istədiyi qədər sığallayacaqdı.

Həmişə fikirləşib-fikirləşib, bu yerə çatanda özü ilə bacarmırdı, gözləri elə bil öz-özünə yaşla dolub-boşalırdı.

...Anası səssiz addımlarla dəhlizdən ötüb mətbəxə girdi. Orda deyəsən, özünə qəhvə dəmlədi, sonra əlində fincan otağına qayıtdı və daha makinanın səsi eşidilmədi.

Fikirləşdi ki, qəribədi, anası elə bil orda – öz otağında, o boyda sakitliyin içində tək deyildi... Orda saatlarla oturanda da, dəhlizdən fikirli-fikirli ötüşəndə də, onunla üzübüz dayananda da anası tək olmurdu. Yəqin elə buna görə nə uzun-uzadı uzanan saatları, nə evin adamboğan sakitliyini hiss eləmədi.

Dəhlizə qulaq kəsildi.

Anasının otağından axan adamboğan sakitlik qaynar s kimi bütün evə yayılırdı.

Fikirləşdi ki, görən indi anası bu sakitlikdə orda neyləyir?!..

Bəlkə həmin o qapısı bağlı otaqda elə beləcə, saatlarla tək-tənha otura-otura heç nə eləmir, oturub elə-belə divara baxır?!..

Anası orda – öz otağında kimdənsə gizlənirdi elə bil. Amma kimdən?.. Ondan, yoxsa, atasından? Burasını anlaya bilmirdi. Amma bir dəfə atasıyla qızgın mübahisə vaxtı anasının gözləri irilə-irilə vəhşi bir səslə:

- Əl çək yaxamdan!.. İcazə ver ölüm!.. – dediyini öz qulaqlarıyla eşitmişdi.

Onda, yadına gəlir, üzünü balışının içinə basıb o ki var, ağlamışdı.

Fikirləşdi ki, anası bəlkə düz deyirdi?.. O otağa da ölmək üçün girirdi və bəlkə elə orda otura-otura ölürdü?!..

Hə, anası ölmək istəyirdi. Burası yüz faiz dəqiq idi.

Bu fikirdən ürəyinin xırda döyüntülərlə axdığını hiss etdi və fikirləşdi ki, axı anası niyə ölmək istəyir?

Bəlkə anasını öldürən, rəngini gün-gündən saraldıb solduran, uşağına, ərinə nifrət elətdirən, həmin o gecə-gündüz, dəli həvəslə yazdığı o yazılarıydı?!..

Atası da nifrət eləyirdi o mənfur yazılara. Atasını bir dəfə elə belə də demişdi. Gecədən xeyli keçmiş anasının otağının qapısını açaraq:

- Nifrət eləyirəm, - demişdi, - sən bu yazılardın!..

Fikirləşdi ki, atası niyə bu qədər acıqlıydı anasının əlindən?.. Elə acıqlıydı, elə bil anası yaza-yaza nə işə eləyirdi ona. Bəlkə onu da güllələyirdi? Onu güllələyən kimi, öz otağından, divarın o biri üzündən, öz qara makinasıyla.

Atası son vaxtlar anasına elə baxırdı, elə bil dişi ağrıyırdı. Sonra əlacsızlıqdan, o da qızdırırdı, yorğan-döşəyə yığılıb zariya-zariya anasının üzünə baxırdı, "mənə yazığın gəlir?" - deyirdi.

Anasınınsa ona da yazığı gəlmirdi. Xəstələnəndə də gəlmirdi. Və hətta...

Bu yerə gəlib çatanda ürəyi sıxıldı.

Və hətta atası ölsəydi belə, anasının ona yazığı gəlməyəcəkdi. Bir dəfə atası:

- Ölsəydim, canın qurtarardı!.. - deyəndə, anası həmin ifadəsiz üzüylə:
- Ölmürsən axı?!.. - demişdi və onda dəqiq bilmişdi ki, anasının atasına zərrə qədər olsun, yazığı gəlmir.

Otağın sakitliyinə qəribə bir soyqluq da çökdü.

Yadına, eyni ilə belə bir soyuq sakitliyin əlidə baş götürüb, anasının yanına getməyi, qapısını azca aralayıb otağına barmaqlarının ucunda daxil olmağı və gördüyü mənzərədən donub qalmaqı düşdü...

...Anası yazı masasının arxasında yox, güzgünün qabağında əyləşmişdi, üzünə baxa-baxa, səssiz-səssiz ağlayırdı...

Qulağına o biri otaqdan hıçqırtı səsləri gəldi. Ürəyi çırpındı...

Ayağa qalxıb barmaqlarının ucunda dəhlizə çıxdı, asta-asta yeriyib anasının otağına çatdı, qapısını azca araladı.

...Anası pəncərənin qabağında, qolları qoltuğunda dayanıb harasa, uzaqlara baxırdı, qapının cırıltısına geriye çöndü, dəmir kimi, soyuq səslə:

- Nədi?.. – dedi.

- Elə bildim ağlayırsan.

- Ağlamıram, - anası dedi, - bir də bəsdü güddün məni.

Pəncərənin qabağı səçələrlə dolu idi...

Dəhlizə çıxıb qapını ördü, üzbəüzdəki güzgünün qabağında dayanıb özünə baxdı.

Fikirləşdi ki, əslinə qalsa, anası onu, heç olmasa, gündə bir dəfə öpməli idi, ya da, heç olmasa, günəşini öpməli idi. Necə ki, bütün analar öz uşaqlarını öpür.

Fikirləşdi ki, yəqin bezib onu öpməkdən.

Yaxşı, öpməkdən bezib, onda heç olmasa, üzbəüz oturub danışsın onunla?!..

Anasıyla üzbəüz yalnız səhər yeməyində otururdu. Söhbət də təxminən belə olurdu:

- Üzün yenə qaşığa dönüb.

Bunu anası deyirdi. O da gülümsəyib çiyinlərini çəkirdi.

- Niyə yemirsən?!..

- İştahım yoxdu.

- Dünən qiymət almamısan?..

- Ədəbiyyatdan "beş" almışam.

Anasının üzünə bu cavabdan dəyişmədi:

- Afərin.

Sonra anası həmin o üzlə, fikirli halda geyinib işə gedirdi.

Axşamlarsa anası lap əsəbi olurdu. Əvvəl üst paltarlarını soyunub bir müddət yataq otağında gözüyumulu uzanırdı, sonra ayaqüstü nə işə yeyib otağına çəkilib və bir daha ordan çıxmırdı. Yenə qara makina işə düşür, güllə-baran başlayırdı.

Fikirləşdi ki, gör bir neçə vaxtdı anası bu vəziyyətdədi. Görən, anasını bu hala salan nədi?..

Balaca ürəyindən ilıq suya bənzər nə işə axdı. Başını divanın kürəkliyinə söykəyib nəfəsini dərdi. Çox keçmədi ki, qara makina yenə işə düşdü. Anası indi də kim idisə, ayrı birisini güllələyirdi...

Anası makinada yazanda elə bil bütün dünyanı unudurdu. Gözlərinin içi dəyişirdi, saçları pırpızlaşırdı, barmaqları ucuiti qələmlərə dönürdü, üzünə hansısa vəhşi quşun üzünü andırırdı. Yox, quşun yox, şirin.

Hə, anası yazanda şirə oxşayırdı.

...Ayağa qalxıb pəncərənin qabağına keçdi.

Axşam düşürdü. Bir azdan anası onun otağının qapısını açıb robotsayağı quru bir səsle:

- Yatmaq vaxtıdır, - deyəcəkdi, qapını örtüb yoxa çıxacaqdı və o, bu yarıqaranlıq otaqda, boz timsahı xatırladan narahat divanında vo üz-bu üzə urnuxa-vuruxa, tavana baxa-baxa qalacaqdı, yxusunun gəlməyini gözləyəcəkdi. Yuxusu isə anasıyla bir gələcəkdi...

...Anası yuxuda hərdən mehriban olurdu... Makinanın əvəzinə paltartikən maşını çaqqıldadıb ona bir ucdan çəhrayı, narıncı paltarlar tikirdi... sonra bu paltarları ona geyindirib qucağında oturdurdu, saçlarını sığallayırdı... sığalladıqca, saçları tökülməyə başlayırdı... saçları dizlərinə, döşəməyə tökülürdü, anasının ovclarında qalırdı... onunsa qanı qaralmırdı, əksinə, bədənində xoş bir rahatlıq yayılırdı, yuxusu gəlirdi...

...Qapı cırıltıyla açıldı. Dəhlizin işığından bir parça içəri düşdü.

Gələn anasıydı. Əvvəl başını, sonra bədənini içəri salıb səssiz addımlarla ona yaxınlaşdı, başının üstündə dayanıb yuxarıdan-aşağı üzünə zilləndi...

Ürəyi qorxu içində çırpındısa da, gözlərini açmağa ürək eləmədi.

Anası bir müddət beləcə dayanıb nəyisə gözlədi, sonra əyilib onun qulağına:

- Yenə güdürsən məni?.. – deyə pıçıdadı.

...Qorxudan gözlərini açmadan başıyla "yox" dedi. Onda anasının dəmir kimi soyuq əli ağız-burnunu qapadı... elə qapadı ki, havasızlıqdan boğulub dik atıldı...

Dizlərinin üstündəki dərsliyi sürüşüb döşəməyə düşdü...

Yuxuya gedibmiş... Üşüdü, qollarını qoltuğuna soxub büzüşdü.

Qəfildən ağına gələn fikirdən içi atıldı... Divandan sıçrayıb özünü dəhlizə atdı, anasının otağının qapısını aralayıb içəri boylandı...

Anası yenə dəli kimi nə isə yazırdı...

Ehmal addımlarla içəri keçib, anasıyla üzbəüz dayandı.

- Nədi?.. – anası əlini saxlayıb, eynəyini saçlarına keçirdi, sönük gözlərlə üzünə zilləndi.

- Deyəsən azarlamışam, – dedi, sonra qollarını qoltuğuna soxub bayaqkı kimi «üşütdü».

Anası əsəbi halda köksünü ötürüb əlini onun alınına qoydu.

- Qızdırman yoxdu, - deyib, dünyadan bezmiş üzüylə ona baxdı.

- Bəlkə ölçüm?..

- Lazım deyil.

- Onda demək qalxacaq.

- Qalxar, baxarıq, – anası dedi və elə bil dişini qıcadı.

Başını aşağı salıb qapıya sarı yeridi, kandarın ağızına çatanda geriye çöndü:

- Özümü pis hiss eləyirəm. – dedi. - Üşüyürəm, ürəyim bulanır, - dedi.

- Limon ye, isti geyin, – anası dedi. Daha doğrusu, bippildədi.

Otaqdan çıxıb qapını örtüdü. Balaca yumruqları düyünlənib sıxıldı.

Otağına qayıdıb pəncərənin laylarını taybatay açdı.

Pəncərənin qabağı sərçələrlə dolu idi deyə, "prrr" eləyib havaya qalxdılar.

Yaz gəlsə də, havada qışın soyuqluğu hələ hiss olunurdu.

...Bir müddət beləcə, əynindəki nazik paltarda, soyuqdan titrəyə-titrəyə, külək saçlarını qatıb qarışdıraraq pəncərənin qabağında dayanıb durdu...

Külək iliyinə işlədikcə fikirləşdi ki, qoy xəstələnsin!.. Elə xəstələnsin ki, qızdırmaölçənin civəsi şüşəsini çatladıb fəvvərə vursun!..

Ya bəlkə özünü aşağı atsın?!.. Sora bunu təsəvvürünə gətirdi. Necə pəncərənin məhəccərinə qalxıb özünü aşağı atır, saçları, paltarının ətəkləri havayla yellənə-yellənə

üzüaşağı uçur... Necə anası aşağıda qopan hay-küyün səsinə ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa, qışqırıb ağlaya-ağlaya qaçıb gəlir...

Boğazını qəhər sıxdı. Gözləri doldu. Sonra da fikirləşdi ki, bəlkə anası heç gəlməyəcək?!.. Aşağıdakı səs-küyə makinanın arxasından ayağa qalxıb aşağı boylanacaq, köksünü ötürüb, dünyadan bezmiş üzüylə pəncərənin laylarını bağlayacaq, eynəyini yerinə qaytarıb, yenə dəli kimi yazmağına davam eləyəcək?..

Barmaqlarının ucuna qalxıb aşağı boylandı...

Başı elə hərləndi ki, ayağı bürdrədi, az qaldı onu döşəmədən qoparıb başı üstə aşağı uçura...

Məhəccərdən yapışib özünü zorla saxladı, pəncərəni bağlayıb ürəyi yerindən qopa-qopa yerinə qayıtdı, divanın bir küncünə qısılıb büzüdü.

...Pəncərənin qabağı yenə sərçələrlə dolu idi... Sərçələr hər səhər anasının pəncərələrin məhəccərinə səpdiyi çörək qırıntılarına gəlirdilər, onları dənləyib başlarını şad-xürrəm çevikliklə o yan-bu yana çevirir, bir-birin üstündən atıla-atıla, elə bil ənzəli oynayırdılar. Hərdən bir də şüşənin o biri üzündən nöqtə gözləriylə dinməz-söyləməz ona zillənir, qərribə bir məkrə üzünə gülümsəyirdilər.

...Hər səhər anası yerindən qalxıb yuxulu üzüylə birbaşa mətbəxə gedirdi, ordan bir parça çörək götürüb pəncərələrin məhəccərinə səpir, başını şüşəyə söykəyib sərçələrin çörək qırıntılarını dənləməyinə baxırdı.

...Sərçələrin dimdik səsləri anasının makinasının çıqqıltılarına qarışmışdı...

Nəfəsi daraldı... ayağa qalxıb ova çıxan kimi, ehmal addımlarla pəncərəyə yaxınlaşdı, dəstəyi ehtiyatla burub layın birini açdı...

...Sərçələr lap yaxında idi... ona məhəl qoymadan, cikkildəyə-cikkildəyə atılıb düşürdülər...

Əlini məhəccərə atdı. Sərçələr pırıldayıb havaya qalxdılar.

Ovcu boş deyildi. Sərçələrdən biri, axır ki, keçmişdi əlinə.

Sərçənin isti, yumşaq bədənini ovcunun içini qıdıqladı, noxud başı oyuncaq kimi, o yan-bu yana çevrildi, balaca, qara gözləri üzünə zilləndi və sərçə elə bil yenə gülümsədi...

Bədənini boyu dolanan qapqara, zəhərli acıq axıb sərçəni tutan ovcuna yığıldı... ovcu necə sıxıldısa, quşun balaca başı cansız çəkisizliklə geri qatlandı.

Sərçənin ölüsünü əlinin içində o üz-bu üzə çevirib baxdı.

Sərçənin bayaqkı təbəssümünü hələ də üzündəydi. Odu ki, quşun başını iki barmağıyla tutub açarı buran kimi burub kökündən qopardı, aparıb mətbəxdəki zibil qutusuna atdı.

Otağına qayıdanda hiss elədi ki, dizləri əsir. Divana oturub əllərinə baxdı.

Əlləri də əsirdi.

Çox keçmədi ki, atası gəldi. Atasının qanı yenə qara idi. Özü də, deyəsən, içmişdi. Tüklü üzüylə yanağından öpüb elə bil ləngər vurdu, sonra keçib həmişəki yerində, televizorla üzübüzdəki kresloya əyləşdi.

...Gəlib atasının böyründə oturdu, başını onun sinəsinə söykədi. Atasının köynəyi elə bil nəm idi.

- Ev yaman soyuqdu, - atası dedi, sonra onun başından öpdü.

Atasından tər iyi gəlirdi...

...Səhər makinanın çıqqıltısı kəsmişdi. Televizorun da səsi gəlmirdi. Elə bil evdə heç kim yox idi.

Yerindən qalxıb başmaqlarını geydi, gərnəşə-gərnəşə dəhlizə çıxdı.

Anasının otağının qapısını açıq görəndə təəccübləndi, içəri boylandı.

Otaq elə bil dəyişmişdi. Makina yoxa çıxmışdı. Makinanın altındakı yazı masası da yerini dəyişib lazımsız əşya kimi bir küncə dirənmişdi. Anasının saatlarla üzünə baxdığı güzgüsü də yox idi. Və ümumiyyətlə, otaqda anasına aid elə bil heç nə yox idi. Anasının kreslosu otağın ortasında idi və orda indi atası oturmuşdu. Tüklü üzünü əliylə gizlədib siqaret çəkirdi, onun gəlişini hiss edib dikəldi. Onda gördü ki, atasının gözləri qıpqırmızı idi.

- O hara getdi?..

Atası çiyinlərini çəkib bədbəxt bir üzlə ona baxdı:

- Bilmirəm, - dedi, sonra ata-bala qucaqlaşdı və müddət dərdli-dərdli yelləndilər.

Pəncərənin qabağı sakit idi, sərcələrin səsi gəlmirdi...

Çönüb pəncərəyə baxdı və başa düşdü anası hara getmişdi. Gözləri doldu...

Anası sərcələrlə getmişdi...

1990

O

«...Əli arvadının buruq saçına dəyəndə dik atıldı... sinirləri qıc oldu, çəkilib öz yerinə girdi, yorğanı başına çəkib ürəyi döyünə-döyünə gözlədi. İndi olsun ki, arvadı gözünü ona zilləmişdi. Gözləri də gecənin bu qatı qaranlığında bayquş gözü kimi par-par parıldayırdı.

Bir anlıq səhər bu yorğanın altından necə, hansı sifətlə çıxacağını fikirləşdi. Sonra beyni yenə elə bil dondu və yenə anladığı həmişəki kimi, bir bu oldu ki, özünü bacarmır, bədəni sözüne baxmır. Əsəbilikdən, ya başına çəkdiyi yorğanın istisindən ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, görəndə bu axmaq vəziyyətdən nə vaxt qurtulacaq?.. Sonra tərini içində boğula-boğula fikirləşdi ki, əslinə qalsa, bu binəyə bədəninə də günahı yoxdu. İndi, gecənin bu vədəsində, öz yorğan-döşəyində arvadıyla böyür-böyürə yatdığı yerdə yenə Onu istəyən şüursuz toxumalardı, toxumaları. Minlərlə, milyonlarla gözəgörünməz əclaf hüceyrələri. Onlar idi onu bu günə salan, həyatını dağıdıb gününü göy əskiyə bükən, sevib, seçib evləndiyi qadını da, uşaqlarını da yetim qoyan onlar idi. Başını da onlar xarab eləmişdi. O balaca, gözəgörünməz əclaf.

Belə fikirləşdikcə, bədəni, əl-ayağı boyu xəbis-xəbis qaynaşan toxumalarını hiss elədi. Toxumaları yenə ac idi.

Arvadı içini çəkib əsəbi-əsəbi yerinin içində qurcalandı, bir anlıq sükutdan sonra qəfildən, ilan çalmış kimi, sıçrayıb ayağa qalxdı, yalın ayaqlarını hikkəylə döşəməyə vura-vura, yorğanını ardınca sürüyə-sürüyə otaqdan çıxıb qapını ardınca çırpdı.

Arvadı otaqdan çıxan kimi yağışın səsi eşidilməyə başladı... Yağış yenə elə bil lap yaxında yağdı... yağdıqca da yataq otağını, bayaqdan bədəninə qır qazanı kimi dağılayan yatağı da elə bil sərinlədi...

Fikirləşdi ki, gör bir neçə vaxtdan bəridi, gecə-gündüz, ara vermədən yağış yağır. Sonra xatırladı. Onunla tanış olan gündən.

Tavandan süzülüb küncdəki vedrəni dolduran damcılardan səsi eşidilməyə başladı və yenə damcılardan səsiylə bir Onun qoxusu dəydi burnuna, başı hərhləndi... ürəyi əsdi, həm də elə bil rahatlandı. Yorğanı üstündən atıb əllərini başının altına qoydu, nəfəsini dərib gözlərini yumdu və yenə Onu gördü...

O, yarıqaranlıq dəhlizin o biri başında kiminləsə danışa-danışa hey ona baxıb gülümsəyirdi. O elə dayandığı yerdən Onun saçlarının qoxusunu hiss eləyirdi... şimal

bölgələrində dağlarda bitən hansısa çöl çiçəyinin qoxusunu andıran bu ecazkar qoxudan başı hərlənirdi... çöldə isə yağış yağırdı...

Fikirleşdi ki, gören niyə Onunla tanış olandan, elə bil həmişə yağış yağır?.. Axı düz iki il idi ki, tanış idilər və düz iki il idi ki, gecə-gündüz yağış yağırdı. Bu aramsız yağışlardan şəhərin ağacları yoğunlayıb uzanmışdı, küçələrin, binaların hisi-pası yuyulmuşdu... Tavanları isə budaq kimi çat atmışdı...

Arvadı səhər yeməyində onunla üzbəüz oturmadı, hardasa o biri otaqlarda hövsələsiz hərəkətlərlə nələrisə yığıb açmaqla məşğul oldu. Arada bir, ucuiti nə iləsə elə bil divarı o biri üzdən qaşdı...

Çöreyi həvəssiz-həvəssiz çeynəyə-çeynəyə fikirleşdi ki, arvadı olsun ki, divarı başıyla deşir.

Uşaqları üzbəüz oturub dolu ovurdularla, dinməz-söyləməz ona elə baxırdılar, elə bil ona yazıqları gəlirdi.

Bir neçə saatdan sonra evlərindən iki küçə yuxarıda yağış başına döyə-döyə Onunla üzbəüz dayanmışdı.

- Qurban olum, heç olmasa birçə saatlıq... - deyib Onun yumşaq əllərini sinəsinə sıxdı.

- Bu gün heç cür mümkün deyil, - O dedi və günahkar təbəssümlə gülümsədi.

Çiskindən idi, nə idisə, Onun üzünü solğun və xəstəhal görünürdü. Səsi də elə bil solmuş, gözlərinin altı qaralmışdı... bəbəkləri hardansa, uzaqlardan baxırdı ona. Gözləri elə bil dustaxanadaydı.

Yolun kənarıyla viyılıyla ötən maşın gölməçənin palçığını sıçradıb ikisinin də üstünü buladı.

- Bu gün də getməsek, başım xarab olacaq... - dedi və hiss elədi ki, bu dəqiqə çıxırmasa, ürəyi partlayacaq. Odu ki, Onun qollarından tutub silkələyə-silkələyə dişlərinin arasından:

- Başa düşürsən?.. – deyib, az qala, bütün küçəyə çıxırdı.

O gözlərini aşağı dikdi, kirpiklərinin arasına yığılan yağış damlları yanaqlarından boğazına, ordan da süzülüb gödəkçəsinin yaxalığına töküldü.

Əlini Onun üzünə çəkdi:

- Gedək, qurban olum, gedək... gedək, gedək...

...Bir neçə saatdan sonra dayandıqları lehməli küçədən çox-çox uzaq, kimsəsiz bir evdə, yarıçirkli yorğan-döşəkdə yanaşı uzanıb tavana baxırdılar...

Bədəni isti və rahat idi. Nəbzi düzəlmişdi. Ürəyi saat kimi aramla vururdu.

Sonra birdən-birə, rahat uzandığı yerdə, necəsə başa düşdü ki, bədəniylə görünür, daha heç vaxt bacarmayacaq, günbəgün, saatbasaat qurtaracağını gözlədiyi bu vəziyyətinin də sonu olmayacaq. Özü də yorulsa, Onu bədəni istəyəcək, bədəni əldən düşəndə, toxumaları acıyacaq. Bir sözlə, molla düz demişdi. Bu, onun axırı idi, həyatının

qurtaracaq nöqtəsiydi. Burda hər şey sona yetirdi. Özü də, ailəsi də, canını boğazına yığıb heç cür bitib qurtarmaq bilməyən dissertasiyası da. Sonra bu fikirdən ürəyi döyündü.

- Bunun axırı nolaçaq?..

Bunu O dedi. Başı sinəsinin üstə asta səslə elə dedi, elə bil nə vaxtsa, hardasa birlikdə dinlədikləri tanış melodiyanı oxudu...

- Nəyin?..

- Bütün bunların.

- Heç nə.

- ...

- Bir azda gözləyək.

- Nəyi?..

- Bəlkə tədricən keçib getdi?..

- Keçmir axı...

- Hə, keçmir.

- Düz iki ildi.

- Hə iki ildi.

- Bəlkə elə bu gün...

- Nə, bu gün?..

- Qurtaraq hər şeyi... - Onun səsi xırıldadı.

- Nəyi?..

- Hər şeyi.

- Necə?..

- Bir-birimizi görməyək.

- Onda nolaçaq ki?..

- Bir-birimizi görməsək, keçib-gedəcək. Səni hər görəndə, ürəyim qopub ayağımın altına düşür, – O dedi və səsi, indicə ağlayacaqmiş kimi titrədi.

- Mümkün deyil, yüz dəfə gəlib çıxmışığı bura. Hara getsən, ora gələcəyəm.

- Bilmirəm səndən nə istəyirəm. Bilsəydim, alardım, canım qurtarardı.

- ...

- Yorulmuşam...

- Nədən?

- ...

Sinəsinə isti su töküldü elə bil.

- Yenə ağlayırsan?..

- ...

- Niyə, başına dönüm?..

- ...

O, üzünü onun sinəsinə basdı, gözünün yaşı elə bil fincandan töküldü üstünə. Sonra lap astadan:

- Darıxıram sənsiz... - dedi.

Əyilib Onun saçlarından öpdü.

- Yaman pis darıxıram - O dedi və əvvəl astaca, sonra qəfildən hönkürtüylə ağladı.

Qucaqlayıb Onun üzünü, alnını öpdü... sonra yenə hər ikisi tavana baxa-baxa, dinməz-söyləməz, yanaşı uzandılar.

- Hər şey Allahın köməkliyiylə yaxşı olacaq, – dedi və ehmalca Onun başını sığalladı.

- Yaxşı, yeni necə?..

- Hər şey necə olur? Əvvəl-axır bir yerdə bitir, tükənir, qurtarır. Ola bilməz ki, bu da nə vaxtsa qurtarmasın.

Bu sözdən sonra uzun-uzadı sükut çökdü. Bir qədər sonra O, həyat əhəmiyyətli qərar çıxarmış kimi:

- Heç nə bitməyəcək, - dedi.
- Onda evlənərik.
- ...
- Səni götürüb buralardan gedəcəyəm.
- Hara?..
- Uzaq bir yerə.
- Hara getsək, tapacaqlar.
- Tapmazlar.
- Bəs uşaqlar?
- Uşaqlar?!..

Uşaqları arvadıyla bir gəldi gözünün qabağına. Uşaqları analarını bərk-bərk qucaqlayıb ağlaya-ağlaya ona elə baxırdılar, elə bil o nə isə eləmişdi hər üçünə. Bir müddət uşaqları haqqında fikirləşdi və:

- Uşaqlar anasıyla qalar, – dedi, sonra nə fikirləşdisə, Onu çiyinlərindən tutub özünə sıxdı, ağlamaqdan şişib qızaran gözlərinin içinə baxa-baxa:
- Hər şey yaxşı olacaq, – dedi və öpdü... öpə-öpə də fikirləşdi ki, bunu bəlkə də yüzüncü dəfə deyir Ona. Hər dəfə də elə deyir, elə bil bu fikir indicə ağına gəlib.

Axşam televizorun qabağında otura-otura mürgülədikcə, yuxunun hansısa dərinliklərində bütün bədəninin gizlədiyini hiss eləyirdi... Televizorun qəfil çiqqılıyla sönməsindən dik atılıb gözlərini açdı.

Arvadı idi, əllərini belinə vurub onunla üz bəüz dayanmışdı:

- Dur, get, yerində yat.
- Televizoru niyə keçirdin?
- Baxmırsan, mən də keçirdim.
- Yandır.
- Yandırmıram.
- Yandır, dedim sənə.
- Yandırmayacağam!

- Tfu, sənin... Dəliyəm bir quyuya düşmədik?! - ayağa sıçrayıb arvadını ekranın qabağından itələdi, televizorun düyməsini basıb bayaqkı yerinə əyləşdi.

Arvadı səndələyib qapıya dəydi, qapının şüşəsi çatladı. Çatın qol-budaqlı naxışından, yoxsa neçə vaxtdan bəri dinib söylənmədən, gizli-gizli canına yığib şişirtməyi qəzəb dolu hikkədən arvadının üzü yığıldı, çönüb boş dəhlizdə dayanmış kimlərəse:

- Bəh-bəh!.. Çatın biri tavanda, biri də qapıda. Bir yekəsi də döşəmədə açılsaydı, bu xaraba dörd bölünərdi, ikimizin də canı bir-birindən qurtarardı!.. - deyib ayaqlarını hikkəylə döşəməyə çırpa-çırpa o biri otağa keçdi, orda nələrisə o yan-bu yana çırpa-çırpa, bir xeyli də orda deyindisə də, dedikləri, pəncərələrin şüşələrini, damın demirlərini şiddətlə döyəcləməyə başlayan yağışın səsindən eşidilməz oldu.

Çox kəmədi ki, arvadının səsi dəhlizin o biri başından eşidildi:

- Bilirsən, nə var?.. Çağır onu, gəlib uşaqlarına da baxsın, xərəyinizi də bişirsin!
Daha mən burdakı qulluqçuluq fəaliyyətimi başa vururam!..

Dəhlizə çıxıb:

- O kimdi?.. – dedisə də, arvadının əsəbilikdən xırıldayan səsi qapının o üzündən eşidildi:

- Özün yaxşı bilirsən!..

Çöl qapısı elə bil onun üzünə çırpıldı. Yuxudan ayılan kimi ayılıb divar saatına baxdı. On ikiyə bir neçə dəqiqə qalırdı...

Özünü tələsik eyvana salıb, qonşular eşitməsin deyə, mümkün qədər astadan:

- Dayan, hara?.. - deyə çağırırsa da, arvadı göydən vedrəylə tökək leysan yağışın içiylə ayaqqabılarının hündür dabanlarıyla kimsəsiz küçənin qaranlığına taqqıltı sala-sala, harasa üzəşəği getdi.

Məhəccərdən aşağı asılıb var gücü ilə:

- Gecənin bu vaxtı hara gedirsən axı??.. - deyə qışqıranda, arvadı ayaq saxlayıb geriye çöndü, əllərini plaşının ciblərinə salıb:

- Ölməyə!.. – dedi.

Arvadının bu bəyanatından sonra yağış birdən-birə kəsdi.

Üşüdüb içəri keçdi, eyvanın qapısını kip bağlayıb özünü kreslonun yumşaq oturacağına saldı, pultun düyməsini basıb gözü ekranda, bir müddət arvadının - bu beyinsiz, əsəbi toyuğun gedə biləcəyi ünvanlar barədə fikirləşdi. Sonra necə oldusa, qəfildən özü-özünü elə bil kənardan gördü...

Gecənin bu vədəsində əlində pult kreslosunda oturub arvadının hansısa naməlum maşında, hara gedə biləcəyi barədə fikirləşən qurumsaq...

Ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, bu nə gündü axı salıb özünü?!.. Gör bir neçə aylardı heç hara getmir, heç kimi görmək istəmir, heç nə ilə maraqlanmır, dostlardan qırılıb, qohumlar çoxdan ondan əlini üzüb, ailə bu kökdə, dissertasiyanın axırıncı cümləsini toz basıb... O alıb onu hamıdan.

Bunu fikirləşəndə, yenə O, qəmli üzüylə gəlib durdu gözünün qabağında. Yenə ürəyi içinə düşdü, dizləri boşaldı... üz-gözünü ovub pəncərədən görünən qaranlıq göyün bir parçasına baxa-baxa ürəyində: «Sən özün kömək ol...» - dedi, sonra bir müddət kimsəsiz küçənin yağışdan sonrakı təmiz sakitliyinə qulaq asa-asa öz-özünə:

- Mənə ağıl ver... - dedi və elə bil bu sözdən sonra bir qədər özünə gəldi.

- Ana!..

Oğlunun səsiydi. Olsun ki, arvadının bayaqkı qışqırtısına ayılmışdı.

Ayağa sıçrayıb özünü tələm-tələsik uşaqların yataq otağına saldı, əl atıb qapının yan divarındakı divar lampasını yandırdı.

...Oğlu gecə alt-köynəyində yerinin içində dayanmışdı, gözünün birini ova-ova günahkar üzlə ona baxırdı:

- Ana hanı?..

- Neynirsən onu, sən yat.

- Qarnım ağrıyır... - uşaq deyib yazıq-yazıq zıqqıldadı.

- Gəl qucuma, - əyilib oğlunu çarpayından qaldırmaq istədisə də, oğlu çarpayının o biri başına qaçdı, üzünü balaca əlləriylə qapayıb:

- Yox, qoy ana gəlsin... - deyib bu dəfə ağlamağa başladı.

Uşağı qucağına alanda burnuna dəyən iydən məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşdü və əli bulanmasın deyə, uşağı çanta kimi qoluna keçirib hamama apardı, orda soyundurub isti suyla yuduqca, o ki, var, ögüdü. Ögüdükcə, uşaq pərtliyindən eyni sualı əlli dəfə verdi:

- Ana hardadı?..

«Səhərə yaxın yuxudan yenə üşüyüb ayıldı...

Yağış olsun ki, gecədən yağmağa başlamışdı. Yenə otağın ha tərəfindənsə, tavanın hansısa çatından süzülməyə hazırlaşan aramlı damcılardan səsi eşidilirdi.

Verilişləri nə vaxtsa kəsilməmiş televizorun ekranında qara-ağ nöqtələr qaynaşırdı...»

Bundan sonra ağ vərək gəlirdi... Burda elə bil hər şey qurtarırdı.

Bundan sonra nə yazmalıydı?!.. Və ümumiyyətlə, niyə yazırdı axı bütün bunları?.. Bəlkə ona görə ki, ona qədər və ondan sonra heç nə olmamışdı?.. Əlini, dərin qırıqlar dolu alnında gəzdirə-gəzdirə fikirləşdi ki, axı həqiqətən də həyatında Ondan başqa nə olmuşdu ki?.. Səzsiz-hesabsız üzlər, səslər, məclislər, bir yığın mənasız kağız-kuğuz, hədiyyələr, maşın hissələri, pulsuzluq, çoxlu pul...

Qələmi kağızın üstə atıb nəfəsini dərdi. Stolunun bir kənarında sakitcə dayanıb onu gözləyən ürək həblərindən ikisini ovucuna atıb dilinin altına qoydu və pəncərədən görünən mavi göyün bir hissəsinə baxdı.

Çoxdandan bəri yağış yağmırdı... Bu səbəbdən, ya daha nədənsə, maviliyi getdikcə tündləşmiş bu göy parçası da çoxdandan bəriydi ki, daha ona heç nəyi xatırlatmırdı. İndi bu sakit, yarıqaranlıq otağı da, üstü ağ əhənglə süvanmış tavanda uzaq keçmişdən qalan solğun çat izləri də daha keçmişə ona xatırlatmaqda aciz idilər. İndi həmin bu tavanı rənglənmiş səliqəli otaqdan çönüb keçmişə baxanda, hər şey ayrı cür - hay-küylü və mənasız görünürdü. Elə bil bütün ömrünü adamla dolu hay-küylü stadionla qaçmışdı... qaça-qaça böyümüşdü, kökəlmişdi, üz-gözü, əl-ayağı qırıq basmışdı, qaşları ağarmışdı, beli bükülmüşdü, əldən düşüb, quru canını zorla sürüyə-sürüyə gətirib bu otağa çıxarmışdı. Fasilə - bircə O idi. O və onunla əlaqədar bütün olanlar... Yaddaşında qalan bircə onlar idi... Bütün xırdalıqlarına qədər hər şey yadıncaydı. Daha doğrusu, o uzaq, unudulmaz illərdə nə baş vermişdisə, hamısı onun özündəydi. Onun hər sözü, səs keçidləri...

Ürək sıxıntıları yenə dəmir qəfəs kimi sinəsini tutdu.

Ayaqlarını sürüyə-sürüyə özünü bir təhər yaxındakı divana saldı, başını söykənəcəyə atıb nəfəsini dəre-dərə pəncərəyə baxdı.

...Yağış yağırdı...

...O gün də hava beləydi... hə... eynilə beləydi... - fikirləşdi.

Xəstəxananın ağ divarlı, ağ çarpayılı otağında Ondan başqa bir kimse yox idi. Sarıq qana bulanmış çəlimsiz qoluna damcı-damcı şəffaf məhlul ötürən bir neçə iynə sancılmışdı.

Yadına gəlir, içəri girəndə O doluxsundu, üzünü divara çevirib yazıq bir sükutla susdu... Çarpayısının ayaq tərəfinə əyləşib əlini əlinin içinə aldı, ehmal-ehmal tumarladı...

...Onun bənizi çox miqdarda qan itirdiyindən solmuşdu, dodaqları qıpquru və rəngsiz idi, üzünü divara uzana-uzana susurdu.

- Niyə belə elədin?

- ...

- Nahaq gəldim, hə?.. Məni görmək istəmirsən?

O, bir müddət tərpənmədi... elə bil onu eşitmədi, bir qədər sonra üzünü ona çevirib bəbəyi böyümüş gözlərlə yazıq-yazıq üzünə baxdı və yenə dillənmədi. Elə bil dili tutulmuşdu.

- Niyə dinmirsən?.. İstəyirsən, çıxım gedim.

- Yox, - O haçandan-haçana necəsə, dodaqları tərpənmədən dedi. Elə bil səsi gözümdən çıxdı.

Əlini dodaqların sıxıb öpdü.

Onun əli quş qanadı kimi zərif və isti idi.

- Necəsən indi?..

O bir müddət ağrıdan, ya nədənsə irilmiş gözləriylə ona baxa-baxa susdu, sonra heç kim eşitməsin deyə lap astadan:

- Darıxıram sənsiz. - deyə pıçıldadı. Sonra iynəsiz qolunu ona sarı uzadıb barmaqlarını sıxdı, dodaqlarına aparıb zəif-zəif öpdü.

Bir müddət beləcə, bir əli Onun yanağında, o biri əli dodaqlarında dinməz-söyləməz bir-birinin üzünə baxa-baxa qaldılar. Sonra nə oldusa, O, qəfildən dəyişdi, yataqdan sıçrayıb soyuq qollarıyla onun boynuna sarıldı, güclə anlaşılan qırıq kəlmələrlə:

- Da-rı-xı-ram... sən-siz... Çox da-rı-xıram... Darıxı-ra-a-am... - deyə yaralı heyvan iniltisiylə inildədi... sonra bağırdı...

- Da-rı-xı-ra-a-am!!!

...Yadına gəlir, Onun səsine şəfqət bacıları gəldi, köməkləşib Onu ondan ayırmağa çalışdırsa da, ayıra bilmədilər... dırnaqları quş caynaqları tək, küreyinin dərisinə keçmişdi... O, şəfqət bacılarının əllərində vurnuxur, bədəni cərəyan almış kimi titrəyir, qoluna taxılan iynələr yerindən oynayıb ətini qanadırdılarsa da, o heç nə hiss eləmir, qolundan sızan qanın, dörd bir yana sıçradığını, yorğan-döşəyi, əynindəki çit köynəyin, şəfqət bacılarının xalatlarnı al qana bürüdüyünü görmürdü... Sonra içəri girən həkimin başıyla ona qapını göstərib üzünün lal hərəkətiylə «Çıx get.» - deməsini, xəstəxananın ölüm qoxulu mərmər döşəmli dar dəhlizləriylə nəfəsi darala-darala qaçmağını, qaçdıqca Onun, şimşək gurultusu tək, dörd bir yanı titrədən ağrı və iztirab dolu səsini xatırladı...

- Darıxıra - a - am!!!.. Da-rı-xı-ra-a-am!!!..

Onun səsi xəstəxananın bütün mərtəbələrində, nəhəng həyətidə, sonradan gözləri qarala-qarala, dəli kimi qaçdığı izdihamlı küçələrdə də eşidilirdi...

Həmin axşam yadına gəlir, o səs yataq otağının qaranlıq künc-bucağına da qısılmışdı, gecənin ölüm sükutlu sakitliyində, külək xışıltısını andıran qorxunc xışıltıları otaqların arasıyla sürünürdü...

Onu bir neçə gündən sonra üstünə çəhrayı örtük salınmış tabutda, kimsəsiz qəbiristanlığın kol-koslu yollarıyla basdırmağa aparanda isə, O daha qışqırmırdı... örtüyün altında dinməz uzanıb ona diqqət kəsilmişdi...

...Otağın aşağı başında nə isə tərpendi... hardasa lap yaxınında asılıb tül pərdə kimi yelləndi...

Ürəyi zəif-zəif çırpındı... həyəcandan, ya ayağa yəndəmsiz sıçradığından, çanağı tutdu, bükülü qaldı. Kreslonun kürekliyinə dayaqlanıb eləcə bükülü halda qala-qala fikirləşdi ki, gərək əslində, hər şeyi necə olmuşdusa, elə yazsın. Həmin o alovlu məhəbbətinin getdikcə adi, fiziki təlabata çevrilməsini, Günəş işığında bircə-bircə görünən saysız-hesabsız çillərindən, gözlərinin ətrafında iz salan narın qırıqlardan ürəyinin sıxılmasını, dostlarının qarşısında əttökən sevgi etiraflarına görə xəcalət çəkməsini və sair və ilaxırı...

Bütün bunları necə yazaydı?..

...Çöldə hava qaralmışdı. Yağış doluya keçib pəncərələrin şüşələrini döyəcəyə-döyəcəyə otağa vahimə salırdı... Külək qalxmışdı, pəncərələrin çərçivələrini titrədə-titrədə canına üşütmə salırdı. Şimşək də çaxdı... göy vahiməli-vahiməli guruldayıb susdu.

Gözləri doldu.

...O, canı idi. Bu vaxta qədər bunu niyə boynuna almamışdı?.. Bütün ömrünü, «uğurlu qalibiyyətlərlə» yaşaya-yaşaya, özünü ağıllı və güclü hiss etməkdən ötrümü?..

...Qapı astaca tiqqıldayıb aralandı. Böyük qızıydı:

- Ata... Səni bir dəqiqəlik olar?.. - deyib çəkildi.

Özünü bir təhər dikəlib əli belində, dəhlizə çıxdı.

Qonaq otağı adamlarla dolu idi. Qızları, kürekənləri, oğlu, nəvələri onu görəndə kimi, bir ağızdan:

- Təb-rik edi-rik!.. - deyib əl çaldılar.

Sonra arvadı dərisi sallanan sümüklü qollarında iri tort içəri girib:

- Nə gözlərini döyüb baxırsan?.. Yetmiş yaşın mübarək! - dedi və tortu süfrəyə qoyub şamlarını yandırmağa başladı.

Sonra üstünə atılan nəvələriylə öpüşüb qucaqlaşa-qucaqlaşa fikirləşdi ki, bu adamlar da canilərdir. Çünki Onu o, bunlarla birlikdə öldürmüşdü.

Süfrənin üstünə əyilib tortun şamlarını söndürəndə isə fikirləşdi ki, bir adamın ölümü gör bir neçə adamı xoşbəxt edə bilərmiş?!..

Bütün axşamı göy vahiməli-vahiməli guruldadıqca, hamının əhvalı yüksəldi.

Arvadı bir gözü onun üzündə, xoşbəxt səslə yorulmadan nə haqdasa danışdı. Arvadı danışdıqca, hamı gözünü ona dikib saxta təbəssümlə gülümsədi... sonra yenə şimşək çaxdı...

Şimşək bu dəfə elə bil içində çaxdı.. Göylər də elə bil içindəydi, guruldayıb bütün bədənini titrətdi... Fincanını əlinə alıb dodağına yaxınlaşdırsa da, içə bilmədi. Çönüb pəncərəyə baxdı.

...Pəncərə arxasındakı qaranlıq, yağışlı-tufanlı gecənin içindən kimsə ona baxırdı... Baxır və ağlayırdı... yoxsa yağış yağırdı?..

Qəfildən anladı... O idi... otuz il əvvəlki solğun bəniziylə pəncərə şüşəsinin o biri üzündən - hansısa uzaqlardan, həm də elə bil lap yaxından, budu burdan ona baxırdı... baxa-baxa nə isə deyirdi... Bir anlıq süfrətrafı səs-küydən qırılıb pəncərənin o biri üzündəki gecənin səsinə diqqət kəsildi və... Onun xəfif külək vıyılısını andıran nəfəsini eşitdi...

- Darıxıra-a-am... - pəncərənin o üzündə elə bil xəzan xışıldadı - ...darıxıra-am sənsiz...

Ayağa qalxıb fincanı əlində, pəncərəyə yaxınlaşdı, fincanı məhəccərə qoyub üzünü pəncərənin şüşəsinə dirədi, çölün zülmət qaranlığına zilləndi...

Heç nə görünmürdü... amma hardansa, yaxından insan nəfəsini andıran tanış hava axıntısı axdı... əli pəncərənin cəftəsinə uzandı və onu burdu...

Çölün qasırğalı tufanı otağa dolub pərdələri havaya üfürdü, süfrəni dəniz kimi dalğalandırıb üstündəkiləri döşəməyə dağıtdı... ağır, büllur çilçıraç küləyin təsirindən ləngər vurub saat kəfiri kimi yellənməyə başladı... Hamı içini çəkib çığırdı... işıq keçdi...

...Bədənini küləyin müqavimətindən zorla saxlaya-saxlaya, üz-gözü yağışdan islanma-islana gözlərini qıyıb dolunun, yağışın arasından, zülmət gecənin içinə baxırdı... baxdıqca da hardasa uzaqlarda, küləyin göyə üfürdüyü ilğımabənzər tozanaqdan savayı, ayrı bir şey görmürdü... sonra kimsə onu kənara itələdi, yaxındakı divana yığıb pəncərəni bağladı və otağa sakitlik çökdü... sonra deyəsən, arvadıydı, o biri otaqdan şamla gəlib onunla üz-büz dayandı, əyilib hürkmüş üzüylə ona yaxından baxdı, elə bil nə isə soruşdu... sonra o biri «qanıçənlər» gəldilər, başına yığıb şamın işığında bir-birinə oxşayan üzlərlə üzünə zilləndilər...

...Nə isə demək istədisə də, səsi çıxmıdı... dodaqları heysiz-heysiz büzüldü. Sonra haçandan-haçana özünü toplayıb:

- Darıxıram... - dedi və öz səsindən az qaldı ürəyi dayana.

Bunu deyən O idi...

DOVŞANIN ÖLÜMÜ

...Dovşanın biri can verirdi. Gözlərinin ifadəsi itmiş, bəbəkləri bulanıb bozarmışdı, rəngsiz ağzını torpağa dirəyib ağır-ağır nəfəs alırdı.

O biri dovşanın kolun dalından bircə qulaqları görünürdü. Qulaqlarının titrəyişindən başa düşmək olurd ki, yenə şüursuz gözlərini bir nöqtəyə zilləyib nəfəs dərmədən, nə isə "üydür".

Çöməlib dovşanın heysiz başını su qabına yaxınlaşdırdı ki, bəlkə heyvan su içə. Dovşan sudan acgözlüklə içib çeçədi, nəfəsi itdi, gözləri şüşə düymələr kimi hərəkətsiz qaldı.

- İndi neyləyək?.. - əri əzabdan bürüşmüş üzüylə ona baxdı. Elə baxdı, elə bil dovşanı o öldürmüşdü.

İsa kişi siqaretin kötüyünü quma salıb ayağıyla basdı:

-Dovşanın erkəyiylə dişisini bir yerdə saxlamazlar. Biri ölür həmişə.

- Hansı ölür?..

- Çox vaxt erkəyi.

- Niyə erkəyi?..

Əri onun bu yersiz sualına üzünü bozartdı. İsa kişi sualı eşitməmiş kimi əllərini gündən ağarıb süzülən şalvarının ciblərinə basdı, başını aşağı salıb darvazaya sarı getdi, orda bir anlığa ayaq saxlayıb:

- Salamət göyərçindi, - dedi və çıxdı.

İsa gedəndən sonra əri. deyəsən, dovşanın dəqiq ölüb-ölmədiyini yoxlamaq üçün iki barmağıyla heyvanın balaca ağ pəncəsini qaldırıb-saldı, dikəlib əllərini belinə vurdu, səsi xırıldağa-xırıldağa:

- Öləcək, - dedi.

Dovşan nəfəsi tənqiyə-tənqiyə can verirdi, bəbəkləri irilib, az qala, hədəqəsindən çıxırdı, balaca, isti bədəni zəif titrəyişlə əsim-əsim əsirdi.

Dovşan hava qaralanacan beləcə can verdi və öldü.

Əri bağın aşağı küncündə yer qazıb dovşanı orda basdırdı.

...Bütün gecəni yuxuda da dovşanın can verməyini gördü. Can verən dovşan ölən dovşandan iri və ağ idi, can verdiyi yerdə birdən-birə dirildi, iki ayağı üstə qalxıb pəncələrini onun çiyinlərinə qoydu, ağzını iri açıb boğazının yolu görünə-görünə əsnədi. Elə əsnədi, az qaldı onu mağaravari ağzının içinə salıb uda...

Səhər yeməyində o biri dovşan gəlib aynabəndlə üzbəüzdə oturmuşdu, balaca ağzıyla yenə nəyisə xırda-xırda çeynəyə-çeynəyə qorxaq gözləriylə onlara elə baxırdı, elə bil söhbətlərinə qulaq asırdı.

- Görən ölən dişisiydi, erkəyi?..

Əri gözünü qıyıb dovşana baxdı:

- Fərqi nədi ki?

- Bu, oğlana oxşayır.

Əri üzünü elə yığdı, elə bil üzünə gün düşdü:

- Harası oxşayır?..

- Bığları.

- Bığın bura nə dəxli var, guya qız dovşanın bığı yoxdu?..

Yağı səliqəylə nazik dilimin üstünə yaxa-yaxa dovşana baxıb:

- İndi bu darıxacaq, – dedi, - bəlkə, birini də alasan?!..
- Hansından alım?..
- Elə bundan.
- Deyirəm, nə bilək bu hansındandı, erkəyidi, ya dişisi?!..

Səhər yeməyi stolun üstündə qaldı. Ər-arvad meynələrin arasıyla ha qaçdılar, dovşanı tuta bilmədilər.

- Qəribədi, - əri bir qədər sonra maşını Mərdəkanın dar küçələrindən sürətlə döndərə-döndərə deyirdi, - çox qəribədi..

- Nə qəribədi?

- Dovşanın ölməyi. Birinci dəfədi eşidirəm ki, dovşanın erkəyi ilə dişisini bir yerdə saxlamazlar, - əri deyib çuxura düşmüş gözlərini harasa, lap yaxına zillədi.

...Ərinin üz-gözü dünəndən bu günə xeyli dəyişmişdi. Gözlərinin altı qaralmış, bənizi solmuşdu.

...Axşam uşaqlar bağa çatar-çatmaz, ağlaşma qurdular. Uzun müddət dovşanın basdırıldığı yeri öyrənmək üçün atalarının zəhləsini tökdülər, sonra həmin yeri xırda daşlarla, çinqillarla, meynə yarpaqlarıyla bəzədilər.

...Şam yeməyi kədərli keçdi. Uşaqlar solğun bənizləriylə bir-birinə baxa-baxa, uzun çəngəllərlə vermişelin içində həvəssiz-həvəssiz qurdalanıb xörəklərini soyutdular.

Əri xörəyi iri tikələrlə, tez-tez, az qala, diri-diri udduqca, qarabuğdayı sifəti elə bil bir az da qaralırdı, qaşlarının düyünü göyə çalırdı...

Bir qərdərdən sonra əri yenə gözləri yol çəkə-çəkə harasa, lap yaxına baxırdı. Elə bil dovşan hələ də hardasa, lap yaxınlıqda can verirdi.

- Sənə dedim axı, o çiyələklərdən gözüm su içmir.

- Hansı çiyələklərdən?.. - əri diksinib ayıldı.

- O gün dovşanlara yedirdiklərindən.

- O çiyələkdən özüm də yemişəm.

- Sənin bədənində dovşanındı birdi?..

- Zəhərin bədənində böyük-küçüklüyünə dəxli yoxdu.

- Var.

- Yoxdu! - əri qəfildən əlini stola çırpıb qışqırdı, stolun üstündəkilər dingildəyib bir-birinə dəydilər. - İsa adam dilində dedi sənə: erkəklə dişini bir yerdə saxlamazlar!.. Biri ölür həmişə!..

- Hansı ölür?..

Əri onun sualına cavab vermədi, nimçəsini əsəbi hərəkətlə qabağından itələyib ayağa qalxdı.

- İşə düşmədik?.. Mən düşüb ölsəm, heç vecinə gəlməz, – deyib, dovşanı söyə-söyə iti addımlarla bağıın dərinliyinə getdi, ağaclığın sıx yerində gözədən itdi, gecədən xeyli keçənə qədər ordan qayıtmadı.

...O biri dovşan bütün axşamı gah o kolun, gah bu kolun arxasından onlara baxırdı, çəhrayı qulaqlarını tərpedirdi.

...Gecənin bir yarısı kiçik qızının səsinə ayıldılar, özlərini hövlənk onun otağına çatdırıb işığı yandırdılar.

...Uşaq yerinin içində oturmuşdu, yuxulu gözlərini ova-ova ağlayırdı.

- Nolub, niyə ağlayırsan?..

Qız cavab vermədi, ağlamağını da kəsmədi.

- Haransa ağrıyır?..

Qız ağlaya-ağlaya başını yelləyib "yox" dedi.

- Bəlkə susamısan?..

Qız yenə ağlamağına davam edə-edə, başını yelləyib "yox" dedi.

- Bəlkə çişin var?..

Qız başını yellədi.

- Bəlkə istidi sənə?..

- Yo-ox...

- Bəs niyə ağlayırsan?..

Qız yenə ağlaya-ağlaya başını yellədi.

Əri yuxusuzluqdan qızaran gözlərini döyüb əsəbi-əsəbi:

- Nə istəyirsən axı?.. - deyə çığırdı.

Uşaq dik atılıb ağlamağını kəsdi, yazıq gözlərlə onlara baxıb astaca:

- Qaşınıra-am, - dedi.

...Səhər istirahət günüydü deyə, hava da elə bil kədərliydi. Dovşan öləndən bəri elə bil bağıın yaşıllığı solmuşdu, yarpaqlar bürüşüb bozarmışdı. Bomboz otluğun içindən boylanən tənha dovşanın üzündən yetimlik yağırdı.

Həftə ərzində yığılan bir taya çirkli paltar göz dağı kimi həyətin bir küncünə qalanıb onu gözləyirdi. Çirkdən paltarların ağız-burnu əyilib bozarıb elə günə düşmüşdü ki, bunları bir-iki gün əvvəl bədəninə geyindiyni fikirləşəndə, az qalırdı başına hava gələ...

...Əri bağıın aşağı başında, damağında siqaret əsəbi hərəkətlərlə, deyəsən, ağacın dibini açırdı. Arada bir beli bıçaq kimi torpağa sancıb, əllərini belinə vurub dünyadan bezmiş üzüyə göylərə zillənirdi.

Bir qədər sonra o quma oturmuşdu, köynəyini çıxarıb başına sarımışdı.

- Günortaya bəlkə küftə bişirəsən?.. – yerindən tərənəmədən, başını ona sarı çöndərmədən dedi. Uzaqda da olsa, səsi bağıın sakitliyindən lap yaxınlıqda eşidildi.

- O köynəyi başına sarımaqdana, keç kölgədə otur.

- Mənim bura xoşuma gəlir.

- Başını gün vuracaq.

Köynəyin qolçaqları çiyinlərinə enmişdi deyə, ərinin üzünü görünmürdü:

- Əladı də.

- Nə əladı?..

- Hər şey.

Bir müddət ortaya sakitlik çökdüyündən, İsanın radiosunun səsi eşidilməyə başladı. Muğamat verirdilər.

- Dünyada üç şeydən zəhləm gedir, - dedi, – bir istidən, bir muğamatdan, bir də küftədən.

Əri başındakı köynəyin altından:

- Əladı də, - dedi.

Gəlib əriylə üzübüz oturdu.

Ərinin üzünü burdan da görünmürdü. Odu ki, köynəyin ucunu qaldırıb:

- Heç olmasa, bir kirpi tap, - dedi.

- Kirpini neyniyirsən?..

- Dovşan darıxmasın.

Əri ayağa qalxıb üstünü çirpdi:

- Daha nə tapım?.. Göbəkatan rəqqasə lazım deyil?..

Fikri ayrı yerdəydi deyə, ərinin axırncı sözlərini tuta bilmədi.

- Rəqqasəni neyniyirik?

- Dovşan üçün göbək atsın.

Bozbaş zəqqutun kimi duzlu idi. Əri qaşığı ağzına aparıb mədəniyyət xatirinə zorla gülümsündü:

- Duzludu.

Uşaqlar bozbaşa yaxın durmadılar, mətbəxin yerinə, göyünə yağ sıçrada-sıçrada bir tava qayğanaq bişirdilər, sonra dava salıb tavanı üzü üstə döşəməyə aşırıdılar.

Ərinin səsi yataq otağından gəldi:

- Axşama nə yeyəcəyik?..

Axşam, adətləri üzrə, şam yeməyinə bağlarının yanındakı restorana getdilər.

Stolun üstü onların gəlişi üçün xüsusi təmtəraqla bəzədilmişdi.

Həmişəki kimi əriylə üzbəüz oturdu.

- Kürü yeyirsən?..

- Yox.

- Lobyə necə?..

Çiyinlərini çəkdi.

Əri ona sarı uzatdığı lobyə nimçəsini əsəbi hərəkətlə yerinə, bir-birinə dirənən qəlyanaltıların arasına itələdi.

Böyük qızın əli limonadla dolu badəyə dəydi, limonad masanın üstünə dağılıb süfrəni göyərtdi.

Əri qıza necə tərs-tərs baxdısa, uşağın dodağı büzüldü, ağlamasın deyə, üzünü yumaq bəhanəsiylə çölə çıxdı.

- Niyə elə baxdın ona?.. Qəsdən eləmədi ki?!

Əri onu eşitmirmiş kimi, başını aşağı salıb ac sifətilə salatını yeməyə davam elədi.

Sonra qızı qayıtdı və bir müddət hamı dinməz-söyləməz soyuq qəlyanaltılardan yeməklə məşğul oldular.

- Niyə yeyirsən? - deyə əri qəfildən çəngəlini saxladı, boğazına dirənən tikəni zorla udub pərt gözlə onun boş nimçəsinə zilləndi.

- Yeyirəm.

- Nə yeyirsən?..

- Balıq.

- Balığa necə, yazığın gəlmir?..

Ərinin çökəyə düşmüş gözlərinə, bir günün içində nazilib uzanan üzünə baxdı:

- Məndən nə istəyirsən?.. - dedi və hiss elədi ki, səsi titrəyir.

Əri əsəbi hərəkətlə çiyinlərini çəkib:

- Mən?.. Heç nə. - dedi - Sən nə işə istəyirsən. Qınayan olmasa, dovşana qırx gün-qırx gecə yas tutub ağlayarsan.

Əri danışdıqca, hiss elədi, necə gözünün yaşı boynuna, ordan damla-damla sinəsinə süzülür.

Onun ağlamağını görcək, ərinin qəhvəyi bəbəkləri genişləyib qaraldı, az qala, gözünün ağını örtüdü. Sonra bu qaramtil bəbəkləri onun gözünün içinə zilləyib:

- Bəlkə deyəcəksən, dovşan üçün ağlayırsan?.. - dedi.

Başını yelləyib "yox" dedi.

- Onda de görüm, niyə ağlayırsan. Bəlkə səninchün bir kirpi tapaq, darıxmayasan?..

Üzünü ha gərdisə də, gözünün yaşını saxlaya bilmədi.

- Niyə dinmirsən, danış da. Dərdini de.

- Nə deyim?..

- De ki, yaşaya bilmirsən, darıxırsan, çürüyürsən, ölürsən, hər şeydən ürəyin bulanır, mənə görəndə gözün ağrıyır, uşaqlar əl-ayağına dolaşır, sənə yaşamağa mane olurlar...

Əri həkim kimi sakit və tarazlı danışdı. Elə bil bu sözləri demək üçün nə vaxtsa saatlarla məşq eləmişdi.

- Əl çək məndən, danışmağa həvəsim yoxdu.

- Əlbəttə, olmaz. Axı biz kimik ki, sizin dediyiniz sözü eşitmək şərəfinə nail olaq?

- Yuxum gəlir.

Bunu kiçik qızı dedi və bic gözləriylə gah ona, gah da atasına baxdı.

...Gecədən xeyli keçənə qədər şüşəbənddə oturub qaranlıq ağaclığa, ulduzsuz göyə baxdı, yağışın səsinə qulaq asdı.

Yuxusu gəlmirdi. Yağışın səsi elə kədərliydi ki, yadına hardansa, tanış, qəmli bir melodiyanı salırdı... Melodiyanı dodaqaltı, sakitcə oxudu və hiss elədi ki, yavaşca ürəyinin başı söküldü... Başını qoluna qoyub ağladı. Ağlaya-ağlaya, bir müddət nəyə görə ağladığını fikirləşdisə də, başa düşə bilmədi.

İçəridən ərinin günah dolu səsi eşidildi:

- Gəl yat, soyuq olar. Yağış yağır.

Çox çəkmədi ki, əri də şüşəbəndə çıxdı, keçib yanında oturdu, başını onun çiyinə qoydu. Elə bil yenə yazığı gəlirdi ona:

- Niyə yatmırsan?..

-...

- Soyuq deyil sənə?..

- Yox.

- Bəlkə qəhvə dəmləyim, içək?..

- Yox.

- İşığı yandırım?..

- Yox.

- Bəs nə istəyirsən?.. – bu dəfə əri elə çığırdı ki, səsi iki yerə bölündü.

- Kirpi istəyirəm, - dedi və ağlamağı görünməsin deyə üzünü yana çevirdi.

1990

QƏZA

Yataq otağı isti və sakit idi. Həyətdən pişiklərin ətürpədən çığırtıları eşidilirdi.

Pişiklər hər gecə ətrfa sakitlik çökəndə beləcə çığırırdılar. Elə bil hər gecə kimsə bu zavallı heyvanları zorlayırdı. Əri evdə olmayan gecələr ona elə gəlirdi ki, pişikləri zorlayan əridi.

İşığı keçirib soyundu, gecə köynəyini geyib çarpayının kənarına oturdu. Sonra nə fikirləşdisə yenidən ayağa qalxıb işığı yandırdı. Üzünü kremləmək yadından çıxmışdı. Güzgünün qabağında əyləşib krem qabının qapağını açdı, kremi barmaqlayıb üzünə yaxa-yaxa fikirləşdi ki, gör bir neçə illərdi bu kremdən alıb evə yığır, səhər-axşam üzünə yaxır. Hesablayıb üst-üstə yığsan, azı üç litrlik balon eləyər. Gör bir bu balaca üzü neçə kilo krem yeyib?!..

Kremdən bir qədər də götürüb gözlərinin altına, alınına da yaydı və həmin nahiyələri jurnalda oxuduğu üsulla xırda-xırda ovmağa başladı. Ovduqca fikirləşdi ki, hər belə massajdan sonra üzü hamarlanmaq əvəzinə, elə bil bir az da qırışır. Massajı düz eləmədi, nədi?.. Ya bəlkə arıqladığından dərisi boşalırdı?.. Axır nə idisə, ürəkbulandıran mənzərəydi.

Qalxıb yenidən işığı keçirdi, yatağına girib adyalı ütünə ördü. Qıçlarının əzələləri küt ağrıya sızıldayırdı... Yadına düşdü ki, iki gündü idmanla məşğul olmur. Odu ki, bir vaxtlar qarın əzələlərinin möhkəmlənməsi üçün yerinə yetirdiyi hərəkətləri eləməyə - ayaqlarını cütleyib yuxarı-aşağı endirib qaldırmağa, pəncələrinin ucuyla havada müxtəlif rəqəmlər cızmağa başladı. Hərəkət elədikcə, bədəninin isindiyini, saçlarının dibinin tərləyib gicişdiyini hiss edib ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, normal adamlar idmanı səhərlər edir, sonra düşün altına girib çimir, səhər yeməyi yeyir və sair. O isə səhərlər xalatını əyninə keçirməyi zorla çatdırır. Üç uşağı yedirtmək, geyindirmək, sonra ərini yedirtmək və geyindirmək...

...Əri elə bil iflic idi. Yemək verirdin yeyirdi, vermirdin, acından ölürdü. Təmiz köynək, corab, ütülü şalvar verirdin, geyirdi, vermirdin, çirkin içində gəzirdi. Deməli, ərinin də anasıydı. Bütün evin anasıydı.

Ürəyi pis-pis bulandı. Fikirləşdi ki, daha ana olmaqdan bezib. Sonra da fikirləşdi ki, bəs nə olmaq istəyir?.. Heç özü də bilmir. Bəlkə idmanı-filanı tullasın bir yana?! Dieta-zad da cəhənnəm olsun. Dieta saxlayandan bəri əsəbləri lap korlanıb. Burnuna xörək iyi dəyəndə əl-ayağı əsir. Bu nə müsibətdi axı?!.. Kökəlir, belə cəhənnəmə kökəlsin, üzü qırışır, lap belə büküş-büküş olsun, saçı tökülür, qoy keçəl qalsın!.. Kimə lazımdı axı onun hamar üzü, tarıma çəkilmiş qarnı?.. Kimə xoş gəlmək üçün özünü öldürür axı?!.. Əri ki, onu, demək olar, görmür. İçəri ki girdi, kor dana kimi birbaşa mətbəxə, ordan televizorun qabağındakı kreslosuna, ordan da gözüyümü yataq otağına yollanır, onunla da ya gözü qabağındakı yeməkdə, ya televizorda, ya da yuxuda danışır.

...Ayaqlarını tərptədikcə çarpayının yayları elə cırıldayırdı, elə bil döşəyin yox, quru ağac budaqlarının üstündə uzanmışdı, hər ayağını tərptədikcə altındakı ağac hissə-hissə sınıb sökülürdü...

Fikirləşdi ki, bax, həmişə belədi, indi nə qədər ki, yuxuya getməyib, əri gəlib çıxmaq bilməyəcək, amma elə ki, gözünə yuxu gedəcək, o dəqiqə qapını tiqqıldadacaq. O da dik atılıb cərəyan vurmuş kimi titrədəcək, ürəyi bəd xəbər almış tək pis-pis çırpınacaq... ayağa qalxıb yuxudan keyimiş ayaqlarıyla, pırtlaşıq saçlarıyla qapını açmağa gedəcək, gözlükdən baxıb ərinin qorxudan rəngi avazı olmuş məzlum üzünü görəcək... Əri içəri girib gözucu onun yuxudan əyilmiş üzünə, dağınıq saçlarına baxacaq... Onun üz-gözünün vəziyyəti isə asılı olacaq qapı döyülənəcən yatıb gördüyü yuxuların məzmunundan. Amma istənilən halda əsəbləşəcək, ərini sorğu-suala tutub, evə gecənin bu aləmi dönməyinə görə zəhərləyəcək, yerə-göyə qarğış töküüb qapıları bir-birinə vuracaq... Ya da dünyanın ən məzlum qadını kimi dinməz-söyləməz yatağına qayıdıb yatağına girecək, amma daha yata bilməyəcək. O məşum taqqılıtdan sonra mütləq yuxusu qaçacaq, ürəyi zəif döyüntülərlə döyünüb hey ha yanasa axacaq və o, bir müddət sancılanmış kimi yerinin içində vurnuxa-vurnuxa qalacaq. Sonra dikəlib yerinin içində oturacaq, nifrətlə böyründə üzündə məmnun təbəssüm, yarımçıq ağıyla yatan ərinə zillənəcək... Əri yuxuda hey nə isə yeyib ağzını marçıldadacaq, ya da kiminləsə lal-kar mübahisə edib dişlərini qıcıdacaq...

...Bədəne qəribə yandırıcı bir gicişmə doldu. Altındakı döşəküzü gicitkana dönüb daladı bədəni. Ayaqlarını saxlayıb fikirləşdi ki, hamısı əsəbdəndi. Həkimini də deyir. Yuxusunun çəkilməyi də, ürəkbulanmalrı da, əsəbiləşəndə qaynar su tökülən kimi qıpqırmızı qızıarıb gicişməyə başlayan dərisi də pozluq sinirlərinin bədəni boyu yaratdığı fəsadlar idi.

Nəfəsini dərib fikirləşdi ki, nə qədər olar axı?.. Adamın nə qədər əti ürpənər, əsəb telləri sürtgəclə sürtülüb qan sızdırar?.. Odu ki, bu gündədi... yaşı otuz çatmamış altmış yaşlı qadının halındadı. Hə, sürətlə qocalır... Əlləri də, gözləri də...

Bir dəfə qocalmağını yuxuda da görmüşdü. Görmüşdü, necə dırnaqları gicişir... əl atıb dırnaqlarını qaşımaq istəyir... qaşdıqca, dırnaqları bir-bir qopub ovcunda qalır... Sonra dişləri gicişir... barmağını toxundurmağıyla onlar da ovulub tökülür... sonra qulaqları,

burnu, döşləri qaşınmağa başlayır... qaşdıqca da hamısı bir-bir kökündən qopub üstünə tökülür...

Ayaqlarını yuxarı qaldırıb velosiped sürən kimi hərleməyə başladı. Hərledikcə, nəfəsini nizamladı. Belədə hamiləlikdən boşalmış qarın əzələlərinə daha çox güc düşürdü. Bu hərəkətləri ötən aydan eləyirdi deyə, qarnı elə bil bir az yığılmışdı. Ümumiyyətlə elə bil bütün bədəni yığılmışdı. Demək arıqlamışdı.

Dikəlib üzbəüzdəki güzgüyə düşən əksinə baxdı.

Qaranlıqda güzgüyə düşən əksi özünə oxşamırdı...

Fikirleşdi ki, onu bu vəziyyətdə görə qonşular Allah bilir arxasınca nələr danışirlər. Elə bilirlər xəşədi, ya nə isə ayrı bir dərdi var... Elə qohumlar da üzünə gülürdülərsə də, baxışlarından nigarançılıq yağırıdı.

O gün qardaşı da arıqlamaqdan altı kölgələnmiş gözlərinə baxıb-baxıb:

- Bu nə gündü qoymusan özünü?.. - dedi.

Fikirleşdi ki, doğrudan, bu nə gündü qoyub özünü?.. Orta məktəb şagirdinə oxşayır. Odu ki, axır vaxtlar uşaqları da baxmır sözüne. Nə deyir, üzünə baxıb şit-şit gülürlər.

Ən qəribəsi isə bu idi ki, indi lazım olan çəkiddən də arıq idi, amma arıqlamaq həvəsi canından çıxmırdı ki, çıxmırdı. Özünü əridə-əridə yoxa çıxarmaq istəyirdi, nədi?..

...Divarın o üzündən - blokdan ara-sıra ayaq səsləri eşidilirdi. Kimlərsə tələsə-tələsə yuxarı qalxırdılar, yoxsa aşağı enirdilər?.. Hərdən də öskürdülər. Bərkdən-bərkdən, boş pillələrə əks-səda sala-sala, o eşitsin deyə, boğazlarını az qala cıra-cıra. Elə bil gecənin bu sakitliyində əks-səda yaratmaqdan həzz alırdılar...

...Ayaq səsləri hərdən yaxınlaşıb lap qapılarının ağzına çatırdı, amma həmin dəqiqə də hardansa, böyürdən şaraqılıyla qapı açılırdı, ayaq səsləri o qapının içində əriyib yoxa çıxırdı.

Nəfəsini içinə çəkib qapıya diqqət kəsildi... Kilid dəliyinə açar salınacağını, arxadan bağlandığı bilindikdə asta-asta tiqqıldayacağını gözlədisə də, səs gəlmədi. Olsun ki, əri idi, pillələri qalxıb qapının ağzına çatmışdı, indi nə fikirleşirsə, içrəi girmək istəmirdi... çönüb yenidən aşağı düşürdü. Hə, əri evə qayıtmaq istəmirdi...

...Vaxtsiz idmanın təsirindən, ya nigarançılıqdan ürəyi sıxıldı. Ayağa qalxıb pəncərənin laylarını taybatay açdı. Havanı qoxladı...

Havadan təzə biçilmiş ot ətri gəlirdi. Yaz fəslə yaxınlaşırdı...

Bir neçə günə havalar isinəcəkdə, Günəş göyün tərkinə qalxıb göz ağrımağa başlayacaqdı... ağaclar çiçəkləyəcək, şairlər ilhamlanıb «bahar ətirli» yazdan, «yamyaşıl» tumurcuqlardan əttökən-əttökən şeirlər yazacaqdı... və heç kim, heç kim bu yazı – həmin bu «iliq Günəşi», «növrəstə» tumurcuqları əlli dəfə gördüyünün, «yaz» deyib özlərini çöşdürduqları bu fəslin riya dolu bu saxtakarlığının fərqiə varmayacaqdı.

Pəncərəni bağlayıb fikirleşdi ki, bütün o çiçəklənməsiylə, yaşllaşmasıyla bir yaz fəsilərin ən əttökənidi. Son ucunda Ölüm dayanan bu qoca, müdrik dünyanın ilaşıru bu sayaq al-əlvan dona girməyində, gəncləşib min dona girməyində məkrli olan nə isə də vardı. Bu qoca dünyaya payız, qış daha çox yaraşırdı. Çünki əvvəli də, axırı da soyuq tənhalıq idi... ölüsü dirisindən çox idi...

Bura gəlib çatanda, bütün ölüb-gedənlərini xatırladı... Ata-anası, baba-nənələri, xalaları, dayıları, əmiləri bir anın içində evin hansı küncələrindənsə saralmış fotolardan ona baxdılar...

Hamısı ölmüşdü. Qalan bircə o idi. Beş-on il tanıdığı adamların – ərinin və üç mənasız uşağın əlində əsir-yesir qalmışdı. Uşaqların üçü də ərinə oxşayırdı. Elə oxşayırdılar, elə bil əri doğmuşdu onları. Odu ki, ölmək istəyirdi. Bir də ona görə ölmək istəyirdi ki, yenə yaz gəlirdi... Adamlar yalandan gülür, quşlar yalandan oxuyur, ağaclar son

gücünü toplayıb yenidən tumurcuqlayırdılar... Kəpənəklər isə gün enəndə öləcəkdi, otlar bir neçə aya saralıb solacaqdı...

Qəfildən vücudunu qəribə bir yoxluq həvəsi sardı... Yoxa çıxmaq, min bir əziyyət və iztirablar dolu yaddaşını, bədənini söndürüb ərimək eşqi...

Bəs uşaqları?.. Uşaqları çıxılmaz kimsəsizlik dolu üzləri ilə evin hansı küncündənsə üzünə zilləndilər... Hiss elədi ki, ölmək istəyinə görə onlardan utanır. Bu, bir növ uşaqlar yarı yolda qoyub qaçmaq kimi bir şey idi...

Sinəsinə dolan sıxıntını bir təhər udub fikirləşdi ki, axı niyə doğurdu onları?..

Sonra da fikirləşdi ki, doğanda hardan biləydi ki, ana olmağın yeganə sevinci - doğuşdan sonrakı «analıq səadəti» deyilən qısaca bir andı?.. Sonra uşaqlar böyüdükcə nəyə sevinməliydi axı?.. Uşaqlar böyüdükcə - dərdləri də böyüyürdü...

Uşaqlar barədə yadına bundan savayı ayrı hikmətli söz düşmədi.

Hə, deməli indi uşaqlarını yarı yolda qoyub ölə bilməzdi. İxtiyarı yox idi. Sonra fikirləşdi ki, dərdə bir bax: ölmək üçün də ixtiyarı olmalıdı. Ölməyin də yəqin ki, öz qanunları var, vaxtı, icazəsi var. Sonra da fikirləşdi ki, bəlkə bu da bir cür öteri vəziyyətdi? Belə vəziyyətləri o qədər olub ki, Allaha şükür.

Sonra yadına dəfələrlə özünü öldürmək istədiyi məqamlar düşdü... Bir dəfə dişsiz ağzıyla balaca əllərindəki alma qırığını yeyən qızı qucağında balkonda dayandığı yerdə özünü körpəsiylə bir aşağı atıb öldürmək istəməyi, uzun müddət məhəccərdən asıla-asıla, qucağındakı körpəsiylə bir necə havaya atılacağını, uşağı qucağında kəllə-mayallaq vəziyyətdə aşağı uçacağını, yerə birlikdə dəyəcəklərini və bir-birinin gözünün içinə baxa-baxa öləcəklərini təsəvvür eləməyi düşdü... Onda o çətin dövrlər, yadına gəlir, uşaqlarıyla əri sözü bir yerə qoymuşdular, gecənin birinci yarısı ərinin evə gəlməyini gözləyirdi, ikinci yarısı körpə oğlunun yuxusu qaçırdı, günortalar da qızının şıltaqlığı tuturdu. Yadına həmin dövrlər evin içi ilə yorğunluqdan və yuxusuzluqdan canavar kimi ulaya-ulaya, onu-bunu qapa-qapa gəzməyi düşdü. Yadına gəlir, o vaxtlar güzgüyə baxanda da özünü canavara oxşadırdı. Fikirləşdi ki, əslinə qalsa, elə indi də canavara oxşayır. Sonra fikirləşdi ki, canavara yox, itə oxşayır. Ağıllı, sadıq itə.

Fikirləşdi ki, əvvəllər də bu günə düşdüyü olurdu. Dünyadan da, özündən də bezirdi... Hə, olurdu. Amma bu qədər uzun çəkmirdi. Arada görürdün, bir-iki gün ölmək istəyirdi, amma necəsə, bu uçurum darısqallığını andıran vəziyyətdən qurtulurdu, sonradan min dəfə Allaha şükür eləyirdi ki, nə yaxşı ki, ölməyib, həyat gözəldi, mənalarla, sirlərlə doludu və sair və ilaxır.

...Qonşu mənzillərdən hansındasa gülürdülər... kimse qəşş eləyib özündən gedirdi... Baş da açmaq olmurdu, gülən arvaddı, ya kişi.

Yatağına girib yorğanı başına çəkdi, divar saatına baxdı.

Saat iki tamamı göstərirdi.

...Blokda ayaq səsləri tamam kəsilmişdi, bütün mənzillərin qapıları kip bağlanmışdı. Binanın ümumi girəcəyi də bağlanıb kilidlənmişdi. İndi əri içəri girmək istəsəydi belə, bu boyda sakitliyin içindən keçə bilməyəcəkdi...

Sakitliyin ağırlığı altında sıxılan əşyaların səsi eşidilməyə başlayırdı...

Şkaf rəflərində, içi pal-paltar dolu ciğara torbalar asta-asta cırıldadı... Ciğaralar bütün günü üst-üstə qalanmaqan yorulub boşalırdılar, dincəlirdilər. Döşəmə də cırıldadı... elə bil gərnəşdi. Otağa sakitlik çökdükcə içəriyə, hardasa, uzaqlarda baş vermiş faciənin havası axmağa başlayırdı...

Hə, bu elə belə sakitlik deyildi. Nə isə baş vermişdi... Faciə baş vermişdi... Odu ki, əri gəlib çıxmaq bilmirdi. Bu gün səhərin gözü açıldan ürəyi narahat idi... Əri də günortadan işdə yox idi. Yəqin yenə o müstəntiq dostuna bitmişdi. Allah bilir, yenə

üzbəüz oturub nədən danışdırlar, nə çürüdükdülər. Danışanda da tez-tez, adamın ətini tökə-tökə "onunçün" deyirdi. "Onunçün ki, axşam işim vardı, onunçün deyirəm".

Qəfildən gözünün qabağına gəldi, necə əri maşına minir, matoru işə salır... Hava qaralanda bağ yolları lap daralır, iti işıqlarını qoşa buynuzlar kimi bir-birinin üzünə dirəyən maşınların sayı artır... matorun istisi ərini bir az da keyləşdirir və əri sükani yarıyumulu gözləriylə hərəylir...

...O biri otaqda qızının yuxulu səsi gəldi, olsun ki, yenə yuxuda danışdırdı:

- Balaca özünsən! Sənsən balaca!..

Qızı gecələrlə tez-tez beləcə qışqırırdı yuxuda, olsun ki, balaca qardaşıyla dalaşdırdı. Bacı-qardaş günortalar da didişirdilər, axırda da həmişə qız cəzalandırılırdı.

Fikirleşdi ki, qızı böyüdükcə, ona oxşamağa başlayırdı. Odu ki, ona baxanda ürəyi sıxılırdı, hər şeyin təzədən başlanacağına qorxusunu canında duyurdu... Yenə qaranlıq, havasız məktəb illəri, çox qısa və mənasız tələbəliyi, ərə getməyi və sair və ilaxır.

Divar saatı kəfgirini işə salıb bir dəfə danqıldadı. Saat üçün yarısını göstərirdi...

Yox, əri bu vaxtaca səssiz-səmirsiz itə bilməzdi...

Ürəyi əsəbi-əsəbi döyündü.

Hə, qəza baş vermişdi... və bu qəza nə vaxtsa baş verməliyi. O gün gəlib çatmışdı və qəza baş vermişdi.

Əri müxtəlif vəziyyətlərdə gözünün qabağına gəldi...

...Maşın çevrilmişdi... üstülənən təkərlərin altından ərinin göyərək quruyan əli görünürdü... zərbədən tanınmaz hala düşmüş üzü sükani arasına keçmişdi...

...Maşın yoldan çıxıb yuvarlana-yuvarlana dərəyə enirdi... və dərənin dibindən ərinin, çığırtağı eşidilirdi...

Hə, qəza baş vermişdi... Bu qəza çoxdan baş verməliyi, amma indi baş tutmuşdu. Əslində, bunu o, çoxdanna, özü də dəfələrlə, dönə-dönə hiss eləmişdi... yuxularında da görmüşdü. Axı bu miskin, yeknəsək həyatı nə qədər yaşamaq olardı?..

Hamının həyatında nə işə baş verirdi. Birinin əzizi ölürdü, o biri özü ölürdü, birinin uşağı olmurdu, o birinin o qədər olurdu ki, qarınlarnı doyura bilmirdi. Onunsa həyatında heç nə baş vermirdi.

Hə, bu gecədən onun faciəsi başlayırdı. Bu gecədən axır ki, həyat öz qara üzünü ona göstərəcəkdı...

...Ayağa qalxıb küçənin işığında saralan saata baxdı.

Dördə işləyirdi. Pəncərənin qabağına keçib orda kimsəsiz, qaranlıq şəhərə baxdı.

Bir-birinə oxşayan dördkünc binalar başdaşlarını xatırladırdı... Hə, bu gecə şəhər nəhəng qəbiristanlığa oxşayırdı...

Fikirleşdi ki, indi gerek bir-bir ərinin qohum-əqrəbasına zəng vurub desin. Sonra da fikirleşdi ki, axı nə desin?.. Desin, əri ölüb?!.. Bəlkə ölməyib?! Yox, ölməyinə dəqiq ölüb, çünki indi özünü tamamilə tənha hiss eləyir. Hə, özünü ağıllı-başlı dul qadın hiss eləyir.

Sonra fikirleşdi ki, niyə oturub, nəyi gözləyir?.. Durub ev-eşiyi də, özünü də sahmana salsın, çünki hava işıqlanan kimi ərinin meyidini tapacaqdılar, ünvanı dəqiqləşdirib bura gətirəcəklər... Ya bəlkə xəstəxanaya aparacaqlar?.. Hə, xəstəxanaya aparacaqlar... aparıb yaracaqlar... o da gedib xəstəxananın qapısı ağızında ağlaya-ağlaya gözləyəcək... başında qara örpək, əynində qara paltar... Birdən yadına düşdü ki, heç adam arasına çıxmağa fərli qara paltarı yoxdu.

İşığı yandırıp şkafın rəflərində eşələndi... sonra çöl şkafından zindan kimi ağır çamadanları aşığı düşürdü.

Çamadanın birinin cəftəsi açıq idi deyə, düşürəndə dizini cızıb qanatdı, dizinin qanı döşəməyə damcıladı... qanı döşəməyə süzülə-süzülə, mətbəxə qaçıb orda yarasını sarıya-sarıya fikirleşdi ki, indi əri də beləcə qan içindədi... Belə fikirleşdikcə də əti ürpəndi. Sonra

dəhlizin işığını yandırıb dizi üstə oturdu, əti çimçəşə-çimçəşə, dizindən süzülən qan ləkələrini yaşı əski ilə sildi.

Çamadanların içini evin ortasına boşaltdı, rəngbərəng geyimlərin arasından tapıb çıxardığı qara paltar üstünə tutub baxdı, sonra əyninə geydi.

Paltar keçən ilki kimi, tökülürdü əynindən. Hər tərəfdən dörd barmaq yığmaq lazım idi.

Gedib mətbəxdən iynə qutusu gətirdi, iynəni saplayıb saata baxdı.

Beşə on beş dəqiqə işləyirdi. Hava açılanacan çatdırardı.

Paltarın astar üzünə çevirib kökləyə-kökləyə fikirləşdi ki, indi bu qara paltar əynində, gedib xəstəxanaya çatdı, meyiti görəndə neyləməli?!.. Ağlaya-ağlaya qaçıb özünü meyitin üstünə atmalıdı, yoxsa elə dayandığı yerdəcə durub qalmalıdı?..

Atası öləndə anasının özünü aparmağını yadına saldı.

Anası onda heç ağlamadı, gəmiləri deryada batmış kimi, dinməz-söyləməz oturub qaldı. Sonra anasının dərddən xırıldayan səsi gəldi qulağına:

- Yad oğluna ağlamazlar, bala.

Odu ki, ağlamaq bir o qədər vacib deyil... Bu məqam kövrəldi... yadına nişanlı vaxtları düşdü.

Yox, mütləq ağlayacaqdı... xəstəxananın qapısının ağzındaca ağlayıb özünü divara söykəyəcəkdi, ki yıxılmasın... öz xasiyyətini yaxşı bilirdi. Ağlayanda bir adama, ya bir yerə söykənməliydi. Gücü azalırdı, nədi?..

...Yəqin gəlib onu divardan aralayacaqdılar, aralayıb aparacaqdılar... sonra da fikirləşdi ki, birdən heç kim ayırmadı onu divardan, yaddan çıxdı?..

...İynə barmağına batdı... barmağı qanadı...

Fikirləşdi ki, niyə belə səfeh-səfeh şeylər haqqında fikirləşir?! Ondansa öz gününə ağlasın. Tək qadın, üç uşaq... Ərinin tər tökə-tökə iki qucağı dolu daşayıb soyuducunu doldurduğu bazarlıq iki-üç günə qurtaracaqdı. İki-üç gündən sonra bazara özü getməli olacaqdı... ağır-ağır zənbilləri əlinin damarları şişə-şişə, ovucları kəsilə-kəsilə özü daşıyacaqdı...

Fikirləşdi, niyə daşımalıdı o qədər ərzağı ki, əri olmayandan sonra heç xörək bişirməyə ehtiyac olmayacaqdı?!.. Özü daim pəhrizdədi, uşaqlar da ki Allaha şükür, meyvəylə şirniyyatdan savayı heç nə istəmirlər.

Deməli, bazarlıq eləməkdən, çöldən gələn torpaqlı kartof-soğanı, yağlı əti yuyub soyuducunun rəflərində yerbəyer eləmək kimi iyrenc proseslərdən canı qurtaracaqdı... Bir qutu yumurta alıb qoyacaqdı soyuducuya, qurtardı getdi. Fikirləşdi ki, heyf deyil yumurta?!.. Mədəni ərzaqdı. Nəyi var içindədi, nə əlin batır, nə iyi gəlir. Bişməyi də göz qırpımında.

Ağına gələn bu fikirdən ürəyi çırpındı. Demək, xörək bişirməyəcəkdi. Bu dəqiqə mətbəx şkaafının rəflərindən birində oturub onu işə salmaq üçün işıqlığa çıxacağını gözləyən ət maşınıyla gündə-gündə döyüşməkdən canı qurtaracaqdı. Ət maşını gününü göy əskiyə bükənlərin ən qabaqda gedəni idi. Tez-tez itilənməkdən nazilib kəpənək qanadına dönən bıçağı əti üyüdü xırdalamaq əvəzinə, özünə sarıyıb onu xarab maşın mühərriki kimi dəqiqədə bir böyürtdürdü. Yəni ki, «məni sök, təzədən yığ». Xörək bişirmək məsələsi ortadan çıxanda daha onunla əlbəyaxa döyüşə ehtiyac qalmayacaqdı. Yağlı qab-qazanı sürtməkdən dırnaqlarını cıran sürtkəclərdən də, səhər-axşam alabəzək ləkələrlə «bəzənən» qaz pilətesini də gündə-gündə təmizləmək lazım olmayacaqdı...

Bu yerdə bədəninin qəribə bir istiliklə istidiyini hiss edib fikirləşdi ki, canı, deyəsən, hələ çox şeylərdən qurtaracaqdı... İllərlə ürəyi bulana-bulana gördüyü gündəlik məişət işləri, zəhləsi tökülə-tökülə həll etmək məcburiyyətində olduğu vəzifə borcları bir-bir yadına düşdükcə, həyəcandan nəfəsinin tənqidini, otağın cansız qaranlığının avazı olduğunu duyub dikəldi... Yoxsa səhər açılırdı?!..

Hə, demək təzə həyat başlayırdı... qayğısız, öhdəliksiz, azad həyat...

Azadlıq haqqında fikirləşdikcə, beyninə o qədər yeni fikirlər, yeni həyat imkanları gəldi ki, onları üst-üstə, böyür-böyürə yığanda bunun tamamilə ayrı bir həyat olduğunu, bu həyatı sürən qadının, yeni onun tamam ayrı adama oxşadığını anlayıb ürəkləndi.

...Paltarın hər iki böyrü hazır idi. Qalxıb gecə köynəyini soyundu, paltarı geyinib güzgünün qabağında dayandı. Paltar əyninə kip otururdu.

O biri otağa keçib işığı yandırdı, paltartikən maşının qabağında oturub iynəsini sapladı, paltarı əynindən çıxarıb maşının iynəsi altına keçirdi.

...Hava işıqlaşdı...

Fikirləşdi ki, bir azdan ərinin qohum-əqrəbasına zəng vurmaldı...

...Maşının düyməsini basıb söndürdü, sapı dişi ilə qırıb paltarı əynin geyindi, güzgünün qabağına keçib saçlarını daramağa başladı və qəfildən gözü arxada otağın ortasında qalaqlanmış geyimlərə sataşdı. Ayağa qalxıb çemodanlardan çıxan geyim qalağına yaxınlaşdı.

...Pal-paltarların arasında ərinin bağda geydiyi zolaqlı pijama və bir neçə qış köynəyi dəydi gözüne. Fikirləşdi ki, bunların hamısını boğçaya yığıb kasıb-kusuba paylamalı olacaq. Sonra ürəyi çırpına-çırpına fikirləşdi ki, ümumiyyətlə, bütün bu köhnəliklərdən qurtulmaq, keçmiş illərin yadigarı olan bu əşya dağını yoxa çıxarmaq lazım olacaq.

...Dəhlizdən tiqqıltı səsi gəldi. Duruxub dəhlizə diqqət kəsildi

Çöl qapısını tiqqıldadırdılar.

Ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi ki, kim ola bu vaxt?.. Sonra elə həmin dəqiqə də başa düşdü...

Əri idi... qayıdıb gəlmişdi. Hər axşam işdən evə qayıdan tək gəlib qapının ağzında dayanmışdı...

...Qapı bu dəfə bərk-bərk döyüldü, sonra dalbadal üç zəng vuruldu.

Olsun ki, əri daha uşaqların oyanmağından qorxmurdu.

Yerindən tərپənmədən: «Vur, vur... Əlin döyənək olunca vur. Görüm, sonra neyləyəcəksən...» - fikildəşdi...

Qapının zəngi aramsız çalınırdı. Uşaqlar yuxudan oyanmışdılar. O biri otaqdan səsləri gəlirdi... sonra hansı birisə yerə düşüb ayaqyalın dəhlizə qaçdı, otağın qapısını açıb içəri boylandı:

- Ana, ay ana... - oğlu idi...

- Nədi?

- Qapı döyülür...

- Eşidirəm, sən get yat.

Əsəbilikdən gözləri qarala-qarala fikirləşdi ki, demək o, bayaqdan bura özünə qara paltar tikir... bu bəydadaş isə sən demə, öz kefində...

Ağlamağı tutdu. Fikirləşdi ki, gör bir necə səfeh qadındı?!..

Qapı bu dəfə lap bərk döyüldü. Əsəbləri davam gətirmədi, dəhlizə çıxıb işığı yandırdı. Gözlükdən çölə baxdı.

Əri müqəssir üzlə qapının o tərəfində dayanmışdı, gözlüyə zillənmişdi.

- Nə var?

- Qapını aç.

- Açmıram.

- Dedim aç, biabır eləmə bizi. Camaat yatıb.

- ...

- Aç deyirəm, yoxsa...

- Hə, nə yoxsa?..

- Özün bilirsən.

- Bilmirəm.

Əri qapıya necə vurdusa, çərçivəsi yerindən oynadı. O biri otaqda uşaqlardan hansısa ağladı.

Məcbur olub qapını açdı.

Əri qoltuğunda bükülü bağlama narazı sifətlə içəri girib əyri-əyri ona baxdı, sonra bükülünü güzgünün qabağına elə qoydu, elə bil o, bükülünün içindəkini görəndən sonra bayaqkı yersiz hərəkətinə görə xəcalət çəkib yerə girecəkdi.

- Bura nədi səninçün, mehmanxanadı?..

- ...

- Sənnənəm.

Əri indi də bükülünü açdı. Açıb əliylə göstərə-göstərə:

- Telefonda, - dedi.

- Telefonu neynirəm?..

- O gün demirdin?!..

- O gün çox şey deyirdim, onlar niyə qalmadı yadında?..

- Nə deyirdin?..

- Deyirdim, bura mehmanxana döyül, gec gəlsən, küçədə qalacaqsan...

- Di bəsdə, yaxşı.

- Nə yaxşı? Yadında bircə telefon qaldı da, hə? Axı ən asanı budu?!.. Çətini - evə gəlməkdi, evdə oturmaqdi, məni görməkdi!

Əri sualtı çəkisizliyi andıran ləngliklə çəkmələrini soyunub başmaqlarını geyinirdi.

- Nəyə gəlmisən? Yatmağa yerin yoxdu?..

- ...

- Bu da təzə çıxdı. Hər gələndə qoltuğunda bir şey gətirir. Nədi bu, rüşvətdi?

- Başın xarab olub sənin.

- Xarab olar da.

Əri mətbəxə keçib bir müddət də orda nə iləsə məşğul oldu.

Yataq otağına qayıdıb qapını çırpdı. Yerinə girib nəfəsi tənqiyə-tənqiyə fikirləşdi ki, indi əri mətbəxdə yuxusu gözündən tökülə-tökülə vaxt udur, onun yuxuya getməyini gözləyir... Gözləyir yuxuya getsin, ölü kimi lal-dinməz uzanıb qalsın ki, onu rahat buraxsın, iynəli suallarıyla zəhləsini tökməsin. Əri bu dəqiqə ölüylə də yatmağa razıydı, tək onun deyintisini eşitməsin.

Fikirləşdi ki, niyə bu vaxtaca ağına gəlməyib ki, əri onun ölümünü istəyir?..

Hə, əri onun ölümünü istəyirdi. Çünki hər gecə ona «rüşvət» daşımaqdan cana doymuşdu, hər gecə nadinclik eləyən uşaq kimi qapının ağzında başaşağı dayanmaqdan zinhara gəlmişdi. Hər axşam qanadlanıb uça-uça getdiyi rəngbərəng, al-əlvan məclislərdən bura - darısqal dustaqxananı andıran yarıqarnlıq evinə qayıdanda pillələri zorla – hər ayağından pud asılmış kimi qalxırdı, qalxdıqca da ürəyində min dəfə Allahdan ona ölüm diləyirdi... Çünki gecələrlə balışına dirsəklənib onun üzünü, eybəcər xəritəni tədqiq edən tək, müşahidə eləməkdən, nəfəsinin nə vaxt kəsiləcəyini gözləməkdən bezmişdi.

...Əri hələ də mətbəxdə idi. İndi də ləng qurtumlarla deyəsən, su içirdi... Yoxsa, əllərini yuyurdu?.. Axır nə idisə, su səsi gəlirdi.

Nəfəsini saxlayıb sakitliyə diqqət kəsildi.

Su səsi, deyəsən, hamamdan gəlirdi.

Ayağa qalxıb barmaqlarının ucunda dəhlizə çıxdı, səssiz addımlarla mətbəxə sarı yeridi...

...Hamamın qapısı yarımaçıq idi... əri vannanın kənarına oturub dizlərinə dirsəklənmişdi. Əl-üzyuyandan şırhaşırıla su axırdı.

...Qapını aralayanda əri dik atıldı.

- Burda niyə oturmusan?
- ...
- Nəyi gözləyirsən?
Əri pərt-pərt çiyinlərini çəkdi:
- Heç nəyi.
- Bəs niyə yatmırsan?
- ...
- Ürəyin bulanır, hə?
- Ürəyim niyə bulanır?
- Məni görəndə də...
Əri nəfəsini dərib üzünü yorğun halda yana çevirdi:
- Yenə başlandı da...
- Qulaq as, bulanırsa, de ki, bulanır. Nədən qorxursan?..
- Nədən qorxuram?.. Heç nədən qorxmuram.
- Onda de də.
- Nə deyim?
- Denən zəhləm gedir səndən...
- Getmir axı?!
- ...
- Ayrımaqdan qorxursansa, sənədlə ayrılmaq, amma mənimlə oynama. De, mən də işimi bilim...
- Nə işini?.. – qəfildən əri suyu bağlayıb sınaqçı nəzərlərlə onun üzünə zilləndi.
- Yəni... - dedi və hiss elədi necə saçlarının dibinəcən bütün bədənini od tutub yandı.
- Hə, nə yəni?.. – əri dedi.
Hiss elədi ki, qızdır. O qızarıb ərinə elə bil od vururdular. Elə bil onun bu qızarmağında ədəbsiz olan nə isə vardı.
...Ərinə indi də elə bil od vurdu, bayaqdan xumarlanmaq üzrə olan yuxulu gözləri birdən-birə iri-iri açılib işıladı:
- Hə, niyə susdun?.. Davam elə.
Hiss elədi ki, lap pörtdü. Pörtüb, Allah bilir, qaraya çaldı.

Əri vannanın kənarında oturub ona baxırdı... qəfildən hamamın qapısını çəkib arxadan bağladı.
Uşaqları dəhlizin o başından avazımlıq bənizlərlə ona baxırdılar:
- Ana, ata neyləyir orda?..
- Ata ölüb!!!..
Bunu çıxıran əri idi. Səsi gecənin sakit qaranlığında əks-səda verib elə bil küçəyə yayıldı. Uşaqlar səs-səsə verib ağlaşdılar...
Uşaqları bir təhər ovudub yerlərinə sala-sala fikirləşdi ki, hər yaz belə başlayır...
Andıra qalsın bu yaz fəlini!..

1988

QU QUŞU

Məmməd tapançanın tətini çəkdi, atılmaq üçün hərənib yerini tutan güllənin çırıqılısından ürəyi qırıldı... Güllənin yerinə oturmağıyla, sol damağının axırncı dişi elə göynədi, elə bil tapançanın içində hərənən güllə öz yerinə yox, sol damağındakı dişinin kötüyünə sancıldı.

Tapançanı arvadına uzadıb:

- Al, vur, - dedi.

Yerini dəyişib atılmağa hazır vəziyyəti almış güllənin səsi, tapançanın ölüm rəngi, arvadının üzündəki dəmir ifadəni zərrə qədər dəyişmədi. Bu qəfil təklifdən arvadının rəngi də, gözünün içi də dəyişmədi, Məmmədin üzünə zillənib bayaqkı sakit səslə:

- Mən niyə?.. – dedi, - özün doldurmusan, özün də at.

Arvadının səsinin soyuqluğundan, yoxsa xəstə dişindən çənəsinin sol nahiyəsinə işləyib ordan, az qala, ürəyinə yayılan göynətli ağrıdan lüləsini gicgahına dirədiyi tapançanı aşağı endirib:

- Ata bilmirəm, - dedi və o biri əliylə ağrısı getdikcə beyninə işləyən yanağını tutdu.

Bunu elə dedi, elə bil bayaq özündən çıxıb kəkələyə-kəkələyə çıxıran, arvadının üstünə atılıb onu boğmaq istəyən adam deyildi.

Arvadının üzünün ifadəsi bayaq da, o nəre çəkib arvadının üstünə cumanda da dəyişməmişdi. Onunsa, öz nərəsindən xəstə dişinin siniri oyanıb göynəməyə başlamışdı.

Arvadı indi də həmin ifadəsiz üzü ilə ona baxırdı, həmin soyuq səslə:

- Başa düşürəm, ölmək istəyən sənə, mən?..

Arvadının səsi idi, yoxsa, əlinin içində saxlayıb isitdiyi tapançanın qara dəmirinin qoxusuydu, ya srağagün, bədəni əsə-əsə ölü dişinin içinə doldurulan plombun dadıydı, hansısa, kimyəvi məhlulun tamını andıran bir tamlama damağına yayıldı.

Dünən üzü ucuiti dişi andıran ağ xalatl, ağbaş diş həkimi sol damağındakı dişini qurdalayıb plomblaya-plomblaya :

- Ölü dişdi, - demişdi.

O sözdən sonra Məmməd ağzının içində ölü daşdığı bütün vücuduyla hiss etsə də, özünü o yerə qoymamışdı. Bu, təxminən bətnində ölü uşaq gəzdirməyə bənzər ətərdən bir hal idi. Məmməd indi də bu «ölü körpəni» necəsə bətnində hiss elədi və bundan ürəyi pis-pis sıxıldı. Böyür çarpayıda orta əsrlərin tablolarında təsvir olunan madonnalar kimi çəhrayı gecəköynəyində uzanan arvadının boynuna, nazik, qara qaşlarına, lap dərinliyində qarqara, qorxulu qığılcımlar közərən gözlərinə baxdıqca ürəyinin sıxıntısı bulanmaya keçirdi. Bədəninə zəhərlənmə gədirdi.

Arvadı yenə üzündəki sakit ifadəylə, gözünü qırpmadan, ona baxırdı. Elə baxırdı elə bil Məmmədin əlindəki, tətini çəkilmiş tapança yox, Məmmədin əlinin tapança şəklində davamıdı.

Məmməd yataq otağının şüşəli qapısına baxıb fikirləşdi ki, bəlkə kəllə atıb başıyla bu şüşəni qırsın, qırıb baş-gözünü yarsın?.. Ya da otaqlara benzin töküüb kibriti çəksin ki, arvadın üzündəki bu ifadəni axır ki, necəsə əritsin?!..

Nəfəsi tənqid, tapançanı bu dəfə yanında uzanmış arvadının alınına tuşlayıb:

- Onda səni öldürəcəyəm, - dedi.

Bu sözdən, elə bil arvadının bəbəkləri azca irildi, bir də elə bil dodağının bir tərəfi yüngülcə səyirdi. Sonra nə oldusa, arvadı dəyişib yenə ölüyə çevrildi və ölü səslə:

- Öldür, - dedi.

Onda Məmməd beyninin hansısa oyaq nöqtəsiylə bircə bunu başa düşdü ki, arvadının ölüsünü gülləylə öldürə bilməyəcək.

Arvadı bir müddət beləcə, ölü üzülə ona baxdı, sonra yorğun-yorğun içini çəkib:

- Nə qədər olar axı?!.. - dedi, yumşaq-yumşaq yerinin içində qurcalanıb üzünü divara çevirdi, içi nifrət dolu sakit bir səsle:

- Yatanda işığı söndür, – deyə əlavə elədi.

...Bütün gecəni Məmmədın gözünə yuxu getmədi. Plomblu dişi göynəyə-göynəyə, yadına anasını, nənəsini, bacılarını, gözünü dünyaya açandan bəri yaxından-uzaqdan tanıdığı qız-gəlinləri saldısa da, onlarla arvadı arasında oxşar olan nə isə axtardısı da, heç nə tapa bilmədi və bundan yuxusu lap qaçdı. Sonra dişinin ağrısı sol gözünə vura-vura fikirləşdi ki, on beş il gecə-gündüz bir damın altında yaşayıb bir yastığa baş qoyduğu, ondan uşaqlar doğub tikəsini bölüşdüyü bu qadınabənzər məxluqda zərrə qədər olsun, ona tanış, doğma olan bir şey yoxdu. Nəinki doğmalıq, əslinə qalsa, heç yadlıq da yox idi. Məsələ burasındaydı ki... - həmişə Məmməd arvadıyla bağlı fikirləşdikcə, gəlib bu yerə çatanda, nəfəsinin tənqidini, əllərinin soyuduğunu hiss edirdi, - ...arvadının kim olduğunu o, hələ də bilə bilmirdi və burdan, Məmməd belə bir nəticəyə gəlirdi ki, arvadı, ümumiyyətlə, deyəsən, adam deyildi...

Arvadının adam olmadığını Məmməd ilk dəfə, hələ iki il bundan əvvəl, adi günlərin birində - arvadıyla mətbəxdə üzbəüz oturub çörək yeyən məqam hiss eləmişdi.

Onda arvadı, hansısa mənasız bir mübahisədən əsəbiləşib, qəfildən irilən qara bəbəklərini onun gözünün içinə necə zilləmişdisə, Məmmədın qorxudan, ya nədənsə, ağzının içinə su gəlmişdi... O hadisədən sonra Məmməd özünü bir də onda tutmuşdu ki, arvadının gözünün içinə baxa bilmir. Bir dəfə arvadını, həmin o baxışlarının qorxusundan basıb döymüşdü də. Bir də o yadına gəlir ki, arvadını çarpayıya yıxıb başını soğanı əzən kimi əzdikcə, əlinin altında arvadının başını yox, bədəninə üşütmə salıb, ağzını sulandıran qara, qorxunc bəbəklərini hiss eləmişdi və yumruğunu bərkidib öz aləmində bu bəbəkləri, suyunu çıxara-çıxara dağıtmışdısa da, bir neçə gündən sonra onları əvvəlki vəziyyətdə - həmin inadkar nifrətlə ona zillənən yerdə tutmuşdu. Həmin o hadisədən sonra arvadı bir neçə həftə beyin tərpənməsindən yatağa düşmüşdü də, bəbəkləri beyin silkələnməsindən tarazlığını itirmişdilər də, dərinliklərində gizlədikləri qatı nifrəti olduğu miqdarında qoruyub saxlamışdılar. Və o gündən Məmməd bir də onu başa düşmüşdü ki, arvadı döyülməklə də adam olmayacaq.

...Yerinin içində o yan-bu yana vurnuxmaqdan başı ağrıdı, sağ böyrü üstə çönüb yuxusuzluqdan acışan gözləriylə arvadının yuxulu başına baxa-baxa gözünü yumdu, yuxuya getmək üçün ürəyində yüzdən birəcən saymağa başladı... və axır ki, necəsə, yuxuya gedə bildi.

...Yuxuda Məmməd hönkürə-hönkürə arvadını basdırırdı...

Arvadı üçün hələ ölməmişdən əvvəl qəpik-qəpik yığıb öz zövqüylə düzəltdirdiyi qara mərmərdən büst onun üzünün bütün gözəlliyini əks etdirirdi... Büst həddindən artıq yekəydi deyə, onu qəbrin üstünə kranla qoydular... Camaat nəhəng büstün ətrafına dolanıb ona aşağıdan yuxarı heyrətlə baxdıqca, Məmmədın az qalırdı hönkürməkdən nəfəsi kəsilə... Adamlar başına yığılıb onu sakilləşdirirdilər, ölümə bağlı nələr də deyib, qayğılı üzlərlə təsəlli verirdilər və heç kim, heç kim Məmmədın bu acı hönkürtülərinin əsil səbəbini bilmirdi... və bilməyəcəkdi də... O dərdi Məmməd özü ilə qəbrə aparacaqdı...

Səhər Məmməd yuxudan oyananda tapança hələ də çarpayının yanındakı dolabçanın üstündəydi... Arvadı işə getməmişdən otağı hər günkü kimi yığışdırıb səliqəyə salmış, üstündə tapança olan dolabçanın tozunu almış, tapançaya isə dəyməmişdi.

Tapançanı əlinə alıb o üz-bu üzünə çevirdi.

Tapança - gecədən tətii çəkilməş vəziyyətdəydi.

Tətii geriyə qarıb gülləni ovcuna saldı. Bir istədi tapançanı aparıb öz yerinə - dəhlizdəki divar şkafinin yuxarı rəfinə ata, sonra bu fikirdən daşındı, gülləni dolabçanın

siyirtməsinə qoyub içiboş tapançanın tətiyini əvvəlki vəziyyətə gətirdi, silahı dolabçanın üstünə qoyub ayağa qalxdı.

Köynəyini düymələyən meqam bütün gecəni ağrımaqdan şişib damağına yerləşməyən dişinin dibində ildırımabənzər nə isə çaxdı... və Məmməd yenə «ucuiti» həkimin yanına getməli olduğunu xatırladı.

Bir neçə saatdan sonra ağ diş həkimi əlində «çəngəl-bıçağı» az qala, bütün bədəniylə ağzının içinə girəndə Məmməd yenə arvadını öldürmək haqqında fikirləşirdi... Dişi göynəyib zoqquldadıqca, Məmmədin özünə də, arvadına da yazığı gəlirdi.

Həkim xəstə dişini qurdaladıqca Məmməd balışı arvadının ağzına basıb gücü gəldikcə sıxırdı... arvadı bir müddət balışın altında ağ qu quşu kimi çırpınıb sonra əbədi sakitliyə qər q olurdu... Məmməd məsələnin nə yerdə olduğunu anlayıb yastığı arvadının üzündən qaldırırdı... və bu ağ boyunlu, gözəl qadına baxa-baxa huşunu itirənəcən hönkürüb ağlayırdı...

Arvadının ölüsü də gözəl idi...

Bütün bu mənzərədən Məmmədin ürəyi necə əzildisə, gözləri doldu, bir cüt göz yaş yanağı boyu süzülüb həkimin dərman iyi verən əlinin üstünə töküldü.

Həkim başını qaldırıb təəccüblə Məmmədin üzünə baxdı, burnunun ucuna enən eynəyini biləyi ilə geriye itələyib pərt halda:

- Gərək ağrımazın axı?!.. - dedi.

Diş həkiminin otağından çıxanda Məmmədin bütün bədəni ağrıyırdı. Yeridikcə ayaqlarının altı, baxdıqca gözlərinin içi, döyündükcə ürəyi sol damağındakı xəstə diş kimi sızım-sızım sızıldayırdı... Olsun ki, dişinin xəstə kökü çənəsinin altından dabanınacan, bütün bədəninə zoğ atmışdı.

...Külək qalxmışdı. Üzünü pencəyinin yaxalığında gizlədib küləyin müqavimətinə sinə görə-gərə addımladı. Külək küçənin tozunu, onsuz da ağırlı vücutuna çırpıdıqca, Məmməd bu səhər dolabçanın üstündə qoyub evdən çıxdığı tapançanı xatırlayır, ürəyi pis-pis döyünürdü... Gör bir neçə illər bundan əvvəl, arvadıyla bir tamamilə təsadüfən girdiyi qara bazardan aldığı, sonralar illərlə köhnə mələfəyə bükülmüş vəziyyətdə dəhlizdəki divar şkafinin yuxarı rəflərindən birində yatıb qalan bu qara silah hardan, necə gəlib düşmüşdü yadına?..

Sonra xatırladı... Arvadını öldürmək fikri ilə bir düşmüşdü yadına. Amma axı bu qaradınmız məxluqu niyə öldürmək istəyirdi, bu axmaq fikir hardan girmişdi beyninə?.. Əgər bu qadınabənzər varlıq onu sevmirdisə, yəni əvvəllər olduğu kimi sevə bilmirdisə, niyə onu öldürməliydi?.. Özünü ölüyə sevdirecəkdi, nədi?..

...Külək qorxunc-qorxunc uğuldadıqca Məmməd dünən gecə güllə dolu tapança ilə çıxardığı o əttökən «edam» tamaşasını xatırlayır, xəcalətindən saçlarının dibi gizildədiyirdi...

Yoldan ötən yük maşını, az qala, burnunun ucundan ötüb çalxalandı, pəncərəsindən boylanan yaşlı sürücünün əsəbi səsi küçəni başına götürdü:

- A bala, ölmək istiyrsən, get, at özünü dənizə də!.. Bizi niyə zibilə salırsan?..

Sürücünün üzünə key-key baxıb fikirləşdi ki, belə çıxır ki, arvadını hələ də sevir...

Tini burulub evlərinə sarı addımladıqca, yadına ötən həftə uşaqlarını qorxudub ağlada-ağlada düzəltdiyi növbəti «edam» tamaşasından sonra arvadının dünyadan bezmiş üzle:

- Heç olmasa, tapançaya hörmət qoy, - deməyi düşdü.

O gündən tapança Məmmədin gözündən düşmüşdü.

...Həyətlərinə çathaçatda Məhəmmədin bədənindən vahiməli bir üşütmə keçdi...

Həyətlərinə çatanda isə küləyin bir ayrı cür viyıldadığını hiss edib titrətdi... Yuxarıda – çarpayısının böyründəki dolabın üstündə nəyisə gözləyən tək, səbrlə yatan tapança... arvadının ölü şəkli... sakit, soyuq yataq otağı...

Qapını öz açarlarıyla açdı.

Arvadının çəkmələri qapının ağzındaydı. Mətbəxdən televizorun asta səsi eşidilirdi.

Dəhlizdə soyunub ehmal addımlarla yataq otağına keçdi. Işığı yandıranda ürəyi qırıldı...

...Tapança səhərki vəziyyətində yenə dolabçanın üstündəydi... Arvadı işdən gəlib bu otaqda soyunmuşdu. Paltarını çarpayının üstünə, saatını, sırğa-üzüyünü güzgünün qabağına atmışdı.

Ehmal addımlarla dolaba yaxınlaşıb tapançanı əlinə aldı, otağa göz gəzdirib silahı gizləmək üçün yer axtardı.

- Nədi, lazım olmadı?..

Arvadı idi... bir əli belində yataq otağının qapısı ağzında dayanmışdı, yorğunluqdan, ya nifrətdən əyilmiş gözləri ilə ona baxırdı...

Tapançanı ehmal-ehmal sığallayıb:

- Niyə ki?!.. - dedi

Arvadı bir müddət yataq otağının qapısı ağzında, üzündəki dağıdıcı istehzayla dayanıb durdu, sonra çönüb səssiz addımlarla, deyəsən, mətbəxə getdi.

Arvadının üzünün ifadəsindən, Məmmədin sol damağındakı xəstə dişi yenə göynədi... həkimin sözləri qulağında səsləndi:

- Xəstə diş əsəbiliyi sevmir.

Şam yeməyində arvadının üzü yorğun və qayğılı idi. Çənəsinin həvəssiz tərپənişindən bilinirdi ki, yediyinin dadını bilmir. Arada bir gözü televizorda kiçik qızına:

- Yaxşı çeynə, - deyirdi.

Qızı ağzındakı tikəni səssiz-səssiz çeynəyə-çeynəyə giləsi getdikcə böyüyən gözləriylə gah Məmmədin, gah da anasının üzünə baxırdı.

Bu məqam arvadı gözünü televizordan çəkib uşağın üzündə saxladı və həmin dəmir səslə:

- Nə var?.. - dedi.

Qız rəngi ağara-ağara çiyinlərini çəkib:

- Heç nə, - dedi, sonra oturduğu yerdə qəfil sillə almış tək, gözləri doldu.

Məmməd isə həmin vaxt fikirləşdi ki, olsun ki, bu dəqiqə uşaqların da ağzına su gəldi... Sonra ağzındakı tikəni çeynədikcə, tikənin getdikcə böyüdüyünü, nimçəsindəkilərin, bir ucdan çəngəlləyib yedikcə, azalmaq əvəzinə artdığını gördü...

Çəngəli astaca süfrəyə qoyub ayağa qalxdı, yataq otağına keçib işığı yandırmadan qaranlıqda soyundu, nə isə tərپədəcəyindən ehtiyat edə-edə ehmal hərəkətlərlə yatağına girib yorğanı başına çəkdi.

Bir azdan arvadı yenə Məmmədin qüvvətli əllərində çabalayırdı... bir əli arvadının ağ çinini andıran şümal boğazında, o biri əli ülgücü aramla onun ağappaq dərisiylə sürüşdürürdü... Arvadının qaynar qanı qolları boyu axdıqca, Məmmədin gözündən, həmin qaynarlıqda göz yaşı süzülürdü... Arvadı qanı bitib tükəndikcə Məmmədin qolları arasında qu quşu kimi çırpınırdı...

...Arvadı yataq otağının sakit qaranlığına daxil olanda, gecədən xeyli keçmişdi. İşığı yandıranda Məmməd qucağında əbədilik susmuş arvadını ehmal hərəkətlə torpağın üstünə qoyurdu...

Arvadı dolabçanın üstündəki tapançaya baxıb rəngi avazı olmuş dodaqlarını azca tərpedə-tərpedə:

- Noldu, daha özünü öldürmürsən?.. - dedi.

Arvadı bunu deyəndə dodağının bir tərəfi yüngülcə səyirdi. Yoxsa Məmmədə elə gəldi?..

Yuxulu başını balışın altına soxub fikirləşdi ki, olsun ki, özünü öldürə biləcəyi, axır ki, arvadının ölü vücudunu hərəkətə gətirə bildi... və bu fikirdən içində qəribə bir yüngüllük hiss etdi. Sonra da başı hələ də balışın altında, ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, bəlkə də bu, arvadının son ayların gecə «tamaşalarına» reaksiyasıdı və əgər ikincisidisə, arvadı haqlıdı. Bir ayın içində nə qədər intihar etmək olardı axı?!..

- Niyə yatmırsan? - Məmməd başını balışın altından çıxarıb qollarını şəstlə başının arxasında çarpazladı.

Arvadı həvəssiz hərəkətlərlə paltarını soyunub gecəköynəyini geyindi, yüngül addımlarla güzgünün qabağına keçib orda arxası Məmmədə dayandı, darağı əlinə alıb saçlarını ehmal-ehmal daraya-daraya:

- Bəs sən niyə yatmırsan?.. - dedi və Məmməd ömründə ilk dəfə hiss elədi ki, arvadının səsi əsir.

- Elə bilirsən, mən nədi, ölməkdən qorxuram?.. - Məmməd dedi və hiss elədi ki, arvadının «ölmək» sözündən bəbəkləri irildi.

Məmməd qalxıb yerinin içində oturdu, dolabçanın üstündəki tapançanı əlinə alıb, arvadının güzgüdəki əksinə baxa-baxa, əlinin içində atıb-tutdu, lüləyini gah gicgahına, gah arvadının güzgüdəki əksinə tuşladı və hiss etdi ki, tapançanı hər gicgahına dirəməyi ilə arvadının güzgüdəki əksi diksinib titrəyir. Odu ki, tapançanın lüləyi gicgahında, bir müddət beləcə oturub qaldı.

Arvadının güzgüdəki əksi ona mərhəmət dolu gözlələ baxırdı və arvadı baxdıqca, Məmməd sağalırdı... içində tumurcuqlamağa, yarpaqlamağa başlayan nəyinsə tərəvətindən boğazını qəhər tuturdu, gözləri dolurdu...

Tapançanın lüləyi gicgahında arvadının əksinə baxa-baxa bir anlıq fikirləşdi ki, bu səhər tapançanın içini boşaltmasaydı, arvadının bu mərhəmət dolu üzünə baxa-baxa ölmək də olardı və barmağını tapançanın tətiyinə keçirib:

- Hə, nə deyirsən, atım? - dedi.

Arvadı elə bil Məmmədi eşitmədi, bəbəyi böyüyüb gözlərini qaralda-qaralda ona güzgüdə baxdı, ölü şəklini alıb dəmir səsiylə:

- At, - dedi, sonra qılınc kimi geriye sivrilib saçları harasa, arxaya dalğalana-dalğalana Məmmədin heç vaxt eşitmədiyi zabitəli kişi səsiylə :

- At dedim sənə!.. - dedi.

...Arvadının səsinə, ya üzünün ifadəsindən oldu, yoxsa sol damağında çaxan ildırım əlini əsdirdi, barmağı tətiyi geriye qardı... güllənin uğultusu Məmmədin beynini sol damağının ağrısıyla bir vurub çıxartdı... güllənin zərbəsindən geriye atılan kürəyi bədəninin ağırlığını balışın üstünə saldı... gözləri tavana zillənib qaldı...

Bəbəyinin rəngi getdikcə avazıyan gözlərində ağappaq şimşək kimi çaxan – çəhrayı gecəköynəyində səssiz addımlarla otağı tərk edən ağ qu quşu oldu...

ŞƏNBƏ GECƏSİ

...Qalxıb yerinin içində oturdu. Saçları bir-birinə qarışıb boynunun dərisini gicişdirirdi. Fikirləşdi ki, indi qalxıb güzgüdə üzünə baxsa, vahimədən bağı yarılacaq. Çünki axşamdan kirpiklərində qurumuş vəsmə, indi, Allah bilir, gözünün altına yayılmışdı, üzünü dəhşət-filmlərin qorxunc personajlarına bənzədirdi...

Yatmamışdan qabaq üz-gözünün boyasını silməyi heç cür çatdırmırdı. Ya yadından çıxırdı, ya da idarə və ev işlərinin çoxluğundan o qədər yorulurdu ki, uşaqları yuxuya verməkdən ötrü yataqlarına salıb, özü də yanlarında uzanaraq, nağıl danışmağa başlayanda, onlardan qabaq özü yuxuya gedirdi.

Hər axşam da hər şey ondan başlayırdı ki, işdən evə qayıtmağıyla, ayağını qapıdan içəri qoymağıyla ev işləri əri və uşaqlarıyla bir sonu olmayacaq qorxunc yuxu kimi üstünə tökülürdü...

Anası onu görəndə kimisi başını dəsmalla bağlayıb divarları tuta-tuta, ləngər vura-vura yataq otağına gedirdi. Elə gedirdi, elə bil bir daha geriye qayıtmayacaqdı, yataq otağının qapısını elə bağlayırdı, elə bil o qapını bir daha açmayacaqdı. Elə bil otağın qapısını yox, içinə girib əbədlilik yuxuya gedəcəyi qəsrin ağır qapılarını bağlayıb o biri uzdən kilidləyirdi, yatağına yox, yatağından da aşağıda - evin, uşaqların səsi eşidilməyən dərin quyuya girib orda ölürdü.

Anası hər axşam ayaqlarını beləcə yorğun-yorğun ardınca sürüyə-sürüyə yataq otağına gedəndə, özünü müttəhim kürsüsündə, üzünün hər xırda cizgisini bütün dəqiqliyi ilə göstərən gur projektorların işığı altında hiss eləyirdi. Çünki uşaqları dünyaya gələndən bəri qonum-qonşu, qohum-əqrəba ittiham və kinayə dolu baxışlarla ona elə baxırdılar, elə bil onu nə vaxtsa, lap bu yaxınlarda hansısa dəhşətli cinayətin üstündə yaxalamışdılar, ona deyiləsi sözlərini ürəklərində qəribə bir nisgillə elə saxlayırdılar, elə bil dillərinə gətirməklə nə isə daha dəhşətli bir cinayətin baskarlarına çevrilməkdən qorxurdular. Yolda, ya həyətdə rastına çıxanlardan hansı birisə utanıb sızıla-sızıla, dişlərinin arasına sıxdığı sözlərini zorla dilə gətirə-gətirə:

- Anan yazıqdı axı?!.. Uşaqlarına yiyə dur, – deyirdi. - Nolar, bir-iki il işləmə. Sənsiz də hökumətin işi keçər. - Sonra da tələsik addımlarla ondan elə uzaqlaşdı, elə bil onun, cavab əvəzinə yumruq atacağından ehtiyat edirdi.

Bir də anası o, işdən qayıdandan sonra yataq otağına elə yorğun-yorğun gedəndə, nədənsə keçmişləri – anasıyla bir keçirdiyi şirinli-acılı günləri, anasının, qədim kinoların məzmununu andıran söhbətlərini, bazar günləri birlikdə kinoya getməklərini, dondurma alıb orda - kino-teatrın foyesində xüsusi iştahla yeməklərini xatırlayırdı...

Onda anası ayaqlarını belə sürümürdü, yeriyəndə divarları tutmurdu, ləngər vurmurdu. Anasını o qocaltırmışdı. Öz əsassız iddialarıyla, bitib tükənməz problemləri və uşaqlarıyla. Anası gözü onun üzündə, uşaqlarını yedirdib böyüdə-böyüdə qocalırdı...

Anası onu da beləcə dinməz-söyləməz böyütmüşdü, bacı-qardaşlarını da. İndi də uşaqlarını böyüdüdü. Sabah uşaqlarının da uşaqlarını o böyüdəcəkdə, onların uşaqlarını da, nəvələrini də, nəticələrini də... Beləcə ayaqlarını sürüyə-sürüyə, ləngər vura-vura, saysız-hesabsız uşaqları yedirdəcəkdə, bələyəcəkdə, balaca dırnaqlarını balaca qayçıyla tutub

çimdirecəkdi... qolu sözünə baxmayanda, bələkləri dişiyə qaldıracaqdı, ayaqları heydən düşəndə evin içi ilə dizin-dizin sürünəcəkdı... Onda olsun ki, anasının döşünə süd gələcəkdi, gözüne işıq gələcəkdi, saçları uzanıb topuğuna düşəcəkdı...

Ya bəlkə tərsinə olacaqdı?.. Anasının gücü, heyi günlərin bir günü, axır ki, tükənəcəkdı... və anası heyi bitmiş vücudu ilə yatağına uzanıb bir daha ordan qalxmayacaqdı... nəfəsini ağır-ağır dərə-dərə, dinməz-söyləməz üzünə zillənib qalacaqdı... O da vicdan əzabından qovrula-qovrula, özünə, öz xudpəsəndliyinə nifrət eləyə-eləyə qalacaqdı...

Belə fikirləşəndə ürəyi, az qala, ağzına gəlirdi... Hə, belə getsəydi, anası mütləq yorğan-döşəyə düşəcəkdı. Bunu dəqiq bilirdi. Bunu anasının yeriməkdən balacalaşan ayaqlarına baxanda, bədəninin hansı toxumasıylasa necəsə hiss eləyirdi.

Axır vaxtlar anasının gözləri də, əvvəlkindən xeyli kiçilmişdi, əlləri də kiçilib uşaq əllərinə bənzəməyə başlamışdı.

Özü ana olandan bəri daha əvvəllər elədiyi kimi, anasının balaca, yumru ayaqlarıyla əvvəlki kimi oynamırdı, qolunu qucaqlayıb ətini xırda-xırda çimdikləmirdi, gecələr çarpayısının kənarına əyləşib hava işıqlananacan söhbət eləmirdi. Bütün bunlara daha nə onun, nə də anasının vaxtı və heyi yox idi.

Fikirləşdi ki, ümumiyyətlə, uşaqları olandan bəri o da, anası da elə bil danışmağı da yadırgamışdılar. Günləri səhər-axşam xörək bişirib paltar sərməkdə, evləri yığışdırıb uşaqları bir-birinə ötürməkdə keçir...

Uşaqları olandan bəri anası da daha əvvəlki kimi onun qeydinə qalmırdı, ac olub-olmamağı ilə maraqlanmırdı, qanı qaralanda başını sığallamırdı, onu yenicə dil açan körpə danışığı ilə şirin-şirin dindirib ürəyini almırdı... İndi elə bil anasıyla bir evdə yaşamaqları da bu uşaqlara görəydi. Bir də elə bil bura daha ev deyildi, sərt qanun-qadağaları altında inlədikləri hərbi idarə idi...

Bir sözlə, uşaqları hər şeyi dəyişmişdi. Anasını da, onu da, evini də.

Hər dəfə bu yerə gəlib çatanda, özünə haqq qazandırmaqdan ötrü fikirləşirdi ki, əlac nədi axı?.. İşə getməyə bilməzdi. Analıq məzuniyyətinin vaxtı bitib başa çatmışdı. Uşaqları körpələr evinə verməyə də anası razı olmurdu...

Uşaqlar da ki, böyümək bilmirdi, - gözləri əsəbilikdən qarala-qarala fikirləşib yorğanı başına çəkdi. Nə ona, nə anasına oxşamayan bu balaca, şıltaq məxluqların səhər-axşam anasının hövsələsini daralda-daralda, ömrünü çürüdə-çürüdə zıqqıldaıyıb, az qala, düz divara dırmaşmaqlarını təsəvvürünə gətirdi. Allah eləməmiş, anasına bir şey olsa, neyləyəcək?.. – fikirləşdi. Uşaqlarının ikisini də bir əli ilə boğub öldürəcək, anasının da, özünün də canını bu insan simalı cücülərdən qurtaracaq... və hər şey əvvəlki qaydasına - öz normal halına qayıdacaq.

Bir də anası, Allah eləməmiş, yorğan-döşəyə düşsə, qonum-qonşunun, tanış-bilişin acıqlı baxışları üzünə zillənəcək, dörd bir yandan üstünə tuşlanan yuzlərlə şəhadət barmağının arxasından:

- Vicdansız!.. – deyər qışqıran səsləri göylərə ucalacaq...

Bütün bunları, demək olar ki, hər səhər, ələlxusus da, geyinib-keçinib, uşaqların yanaqlarından öpüb işə yollananda fikirləşirdi. İdarədə də bütün gününü özünə nifrət eləyə-eləyə, vicdan əzabları və üzüntüləri arasında keçirirdi. Bu haqda axşamlar da - işdən evə qayıdanda, pillələri yorğun addımlarla qalxanda da fikirləşirdi... Ayağını kandan içəri qoymağa, əynindəkiləri soyunmağa macal tapmamış, gün uzununu evdə, nənələriylə qalmaqdan bezikib darıxan uşaqlarının qapının ağzındaca ayaqlarına sarılmağı bir olurdu. Ayaqqabılarını, sarmaşiq kimi bədəninə sarılan uşaqların əlindən dəhlizdən otağına keçə-keçə yol üstü, ayaqlarını silkələyib hərəsini bir yana ata-ata çıxarmalı olurdu... soyunmağa macal tapmadığından, üst-üstdən geydiyi iş geyimlərinin istisindən buğlana-buğlana

mətbəxə keçib yolüstü aldığı xırım-xırda bazarlığı yerbəyer eləyir, qıçlarına dolaşib bədəni boyu üzüyuxarı dırmaşan uşaqlarının başlarından, üzlərindən öpürdü ki, onlar səs salıb, yataq otağına çəkilən anasını narahat eləməsinlər. Bir əliylə piletənin üstündə buğlana-buğlana daşib-tökülən çaydanın altını söndürür, o biri əliylə, döşəmənin üstündə civildəyən oyuncağın səsini kəsir, paralel olaraq, uşaqların aramsız suallarına cavab verə-verə əllərini yuyur, paltarını dəyişirdi... Uşaqlarsa, fürsətdən istifadə edib stolun üstündə əlinə keçənləri didib tökür, çirkli kartofları yerə salıb döşəmə boyu dığırlandır, göyərtiləri torpaqlı-torpaqlı ağızlarına salıb çeynəyə-çeynəyə suallarını yağıdırmağa davam edirdilər.

-O nədi?..

-Çörək.

-Bu nədi?

-Yumurta.

-Bəs o nədi?

Bəzən qəfildən hövsələsinin daraldığını, əsəblərinin kamança simi kimi tarıma çəkilib qırılmaq istədiyini hiss eləyirdi... Belədə əl atıb tavandan asılan çilçırağı kökündən qopartmağı, bütün evi uçurub dağıtmağı gəlirdi. Amma nə əli tavana çatırdı, nə evi uçurmağa ürəyi gəlirdi... köksünü ötürüb əsəbilikdən boğula-boğula, səbrlə paltarını dəyişirdi, başmaqlarını geyinib əllərini yuyurdu, bütün axşamı bir gözü saatın əqrəblərində, dəqiqələri saya-saya, uşaqların yatmağa yollanacağı əziz dəqiqələri - doqquzun tamamını gözləyə-gözləyə axşam tədbirlərini yerinə yetirməyə girişirdi. Uşaqları yedirdib bir-bir yuxuqabağı qarşoka oturdururdu, vannaya salıb, çimizzirib əyinlərini dəyişirdi, saçlarını qurudub saatın əqrəblərinin tərپənməyini gözləyirdi. Doqquzun tamamını göstərəndə, ürəyi qarşından gələn azadlıq fasiləsinin sevincindən döyünə-döyünə uşaqları yataqlarına salır, eyni nağılı yüzüncü dəfə, əsnəyib arada bir özü də yuxuya gedə-gedə, iş gününün yorğunluğundan gözləri bağlana-bağlana, bir əli uşaqların qaşlarını, saçlarını tumarlaya-tumarlaya, hərdən də çimdikləyə-çimdikləyə danışırdı... Nə qədər də çalışıb özünü ələ alsada ki, özü də uşaqlarıyla bir yatıb yuxuya qalmasın, bir-iki saatlıq da olsa, yazılarıyla, yarımçıq qalan əlyazmalarıyla məşğul olsun, yaxud nə işə oxusun, alınmırdı. Dilini döyənək eləmiş nağılların içində, uşaqlardan qabaq özü itib-batırdı, paltarlı-corablı, kipriklərinin sürməsi süzülüb gözünün altına yayıla-yayıla yatıb qorxulu-nağılvari yuxulara qərq olurdu... həmin o yuxularda uşaqlarını paltar kimi əyninə geyirdi, corab əvəzinə qıçlarına çəkirdi, sonra ha çalışırdı onları soyuna, soyuna bilmirdi... əynindən, ayağından çıxara bilmirdi... Qıçlarına, əyninə geydiyi uşaqları çığıışıb bədəninin dörd bir yanından ağlamağa, ətləri kəsilmiş kimi pis-pis ulamağa başlayırdılar... Onda dörd bir yanından bir ağlaşma qopurdu ki, az qalırdı vahimədən ürəyi dayana...

Gecənin bir aləmi işə yuxudan ayılıb, bəzən də elə yuxunun içindəcə bədəninə yandırılıb-yaxan pal-paltarını, qıçlarını gicişdirən corablarını çıxarıb atırdı. Bəzən nə corabları, nə pal-paltarı bədəninə pərçimlənib heç cür çıxmaq istəmirdi... Onda yuxuda elə paltarlı-corablı, boğanaq tüstülü ocaqlarda yana-yana boğulub ölürdü... yaxud yuxudan, son nəfəsi xirtdeyində çalxalananda ayılırdı və daha yata bilmirdi, ayağa qalxıb qaranlıq otaqların arasıyla dəli kimi gəzişirdi. Gah mətbəxə gedib su içirdi, gah hamama girib orda güzgüdə, yuxunun vahiməsindən qarası kiçilib ağı böyüyən gözlərinə baxa-baxa, özünə ölüm istəyirdi...

...Üz-gözünü ovuşdurub fikirləşdi ki, bu nə həyatdı yaşayır, nə qədər olacaq bu?.. Çönüb yan çarpayıda baş-başa verib mışıl-mışıl yatan uşaqlarına baxdı. Uşaqlar elə yatırdılar, elə bil səhər-axşam evi bir-birinə qatıb-qarışdıran, səsləri beyninə, iliyinə işləyən bunlar deyildi.

Uşaqlarına nəyə görə gecələr - körpələr balaca əl-ayaqlarını qarınlarına yığıb, səsləri içlərilərində fağır vücudla yatanda yazığı gəlirdi. Ümumiyyətlə, gecələr hamiya yazığı

gəlirdi. Uşaqlarına da, anasına da, Azada da... Gecələr, ümumiyyətlə, necəsə hamı fağırlaşdı elə bil. Bircə o, fağırlaşmırdı. Yuxularında da kimlərləsə əlləşirdi, nələrəsə müqavimət göstərirdi, hansısa ocaqlarda tüstüdən boğulurdu...

...Azad bu biri çarpayıda üzüqoyulu elə yatmışdı, elə bil kimsə gecənin bir aləmi qapılarını açıb, onu lazımsız çuval kimi bura vızıldatmışdı. Əlləri döşəməyə sallaq vəziyyətdə asta-asta fısıldayırdı.

Yenə üzbəüzdəki kitab rəflərinin üstündə toz basmış yazı makinasına, nə vaxtsa tələm-tələsik, necə gəldi, qovluqlara yığıb makinanın böyrünə basdığı yazılarına baxdı...

Bu, onun yazılarıydı... Neçə ayların tozunun altında bozarıb saralan bu vərəqlər onun uzun-qısa, baş-ayaq cümlələriylə, sözləriylə dolu idi... İndi bütün o sözlər - onun hissləri, fikirləri, günlərlə, aylarla yazıb üst-üstə yığıdığı müxtəlif ovqatları, rəngbərəng əhval-ruhiyyələri tozun altında bozarmaqdaydı... Hərflərin rəngi gedir, vergüllər, nöqtələr ağarıb yoxa çıxır, cümlələr bir-birinə qarışıb mənalarını itirirdi...

Makinanın dilləri də tozdan kütləşirdi... hərflər bir-birinə oxşamağa başlayırdı... Makinayla, yazılarıyla bir, o özü də beləcə saralıb solmaqda, tozun altında bozarmaqdaydı... toz başının içini də doldurmuşdu...

Uzun müddətdən bəri fikirləşməyə macal tapmadığından, beyninin yastılanıb quruluşunu dəyişdiyini, məktəbli plastilini kimi hamar və dördkünc olduğunu hiss eləyirdi...

Beyni səhər-axşam dünyadan bezə-bezə gördüyü işlərin yeknəsəqliyindən və mənasızlığından yastılanıb bu kökə düşmüşdü, içi - uşaqların yaş tumanlarıyla, sıyığı əsəbi-əsəbi bulayan xörək qaşıqlarıyla, döşəməsilən və süpürgələrlə, isidicinin üstündə əyilib bürüşə-bürüşə quruyan balaca, sidikli çəkmələrlə, hər səhər dayanacaqda dayanıb gözlədiyi avtobusların nömrələri, süd satıcılarının qırmızıyanaq üzlləriylə dolu idi...

Əvvəllər heç olmasa, səhərlər, uşaqlar oyananacan, yerinin içində uzana-uzana, o böyrü üstə, bu böyrü üstə çönə-çönə, ürəyi istəyən qədər fikirləşirdi, uzandığı yerdəcə nələrə kəşf edib coşur, sonra həmin o kəşflərin təsirindən, ya nədənsə qəhərlənib boğulurdu, ya da yuxusu gəlir, tavana baxa-baxa, nə vaxt yuxuya getdiyindən xəbəri olmurdu.

...Saçlarını əlləriylə geriye daraqlayıb fikirləşdi ki, əvvəllər qəribədi ki, haqqında fikirləşmək istədiyi hər bir şeyə vaxtı çatırdı... Fikirlərində istədiyini eləyir, hər şeyin yerini, yönünü dəyişib istədiyi vəziyyətə salırdı, başını çarpayısından yerə sallayıb balkonun qapısının şüşəli gözündən şəhərə baxır, şəhəri tərsinə görməkdən xüsusi bir zövq alır, özünü göylə süzən maşınların, buludlardan başaşağı sallanan adamların arasında hiss etməkdən qəribə bir azadlıq duyurdu... Belədə hər şeydən və hamıdan aşağıda dayanan Günəş altdan-yuxarı zəif-zəif işarırdı... Bu tərsi-mayallaq şəhərdən sonra mütləq çarpayısının yanındakı dolabın üstündə onu gözləyən vərəqləri dizinin üstünə qoyub yazmağa, içinə dolan azadlığı kağızlara köçürüb böyüdə-böyüdə evin içinə doldurmağa başlayırdı... Orta barmağı döyənək olub göynəyənəcən, uzanan yerdə yazmaqdan gözləri qaralıb başı ağırlaşanacan yazırdı, yazırdı... Bəzən yaza-yaza, vərəqlərin ağılığından yorğanüzünün ağılığına keçdiyini hiss eləmir, vərəqdə başladığı cümlənin ardını yorğanüzündə bitirirdi. Odu ki, yadına gəlir, o illər - onda ki, hələ əre getməmişdi, nə uşaqları, nə əri ona yazmağa mane ola bilirdi, yorğanüzləri yarımçıq sözlərlə, hərflərlə dolu olurdu. Yazdıqlarını vərəqlərdən makinayla köçürəndə, çox vaxt yarısı itmiş sözlərin, ya hərflərin davamını axtarmaq üçün yataq otağına cumur, yorğan-döşəyini ələk-vələk eləyib axtardığını, axır ki, tapırdı.

İçini çəkib fikirləşdi ki, nə yaxşı günlər idi... nə Azad vardı, nə uşaqlar, nə yeri-göyü bürüyən bu dördkünc əskilər...

İndi hamı və hər şey əlbir olub onu fikirləşməyə qoymurdular... Azad da, öləncən boynundan asılmış uşaqları da, vaxtından tez qocalıb yorulan anası da, uşaqları dünyaya

gələndən bəri yatağına uzanmağıyla, onu sarımtıl bataqlıq kimi içinə sümürən yuxuları da bir daha onu fikirləşməyə qoymayacaqdılar.

Çönüb, hələ də böyründə fısıldayan Azadın kürəyinə baxdı.

Hər şeyin baskarı o idi... Uşaqlar da, qarşoklar da, tozun altında qalıb saralan fikir və duyğularını qarmaqarışq söz yığını kimi bir-birinə qatıb-qarışdıran sarımtıl vərəqlərə əlinin çatmaması da... Vərəqlər, Allah bilir, indi bir-birinə yapışib yalnız bıçaqla kəsilə bilən plastilinə dönmüşdülər. İndi o istəsəydi, o plastilini çörəyi kəsən kimi kəsib dilimləyərdi, boşqaba qoyub, masanın arxasında oturub əsəbi-əsəbi o dilimləri yeyərdi.

Ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, əslində, ağılı olsa, gerek bir gün o dilimləri nimçəyə qoyub, çəngəl-bıçaqla ədəb-ərkanla yesin. O səbəbdən ki, bütün bu vur-harayın, bu qaçdı-qovdunun içində nə makinasına, nə də yazılı vərəqlərə qovuşa bilməyəcəyini dəqiq bilir. Onları zibil yeşiyinə ata bilməzdi, yaxud kibriti çəkib odlaya bilməzdi. Onlar uşaqlarından əvvəl doğulmuşdular...

Canı sıxıldı... ufuldayıb özünü balışın üstünə yıxdı, əllərini qoynunda çarpazlayıb bir müddət tavana, sonra çönüb Azada baxa-baxa fikirləşdi ki, axı niyə ərə gedirdi?..

Fikirləşdi ki, əslinə, qalsa axı həmin bu yarlı-yaraşlıq, qolu qüvvətli Azad onun heç nəyinə lazım deyildi?!.. Uşaqları da həmçinin, nə ona, nə də yəqin ki, Azada lazım deyildilər. Azad üçün uşaqlar - oyuncaqdan savayı başqa bir şey deyildi. Bunu anası da dəfələrlə demişdi, Azadın özü də. Boş vaxtlarında onları dindirib-danışdıran, əllərindən tutub maraqlı oyuncaqla oynayan kimi oynayanda, Azad özü də bapbalaca, dəcəl uşağa oxşayırdı.

Uşaqlardan hansısa yuxuda qımıldandı.

Göbəyindən iti, soyuq ildırım keçdi elə bil... Nəfəsini saxlayıb ürəyi döyünə-döyünə sakitliyə qulaq kəsildi.

Uşaqlardan hansısa oyanmışdı... Olsun ki, onun rahat uzanıb fikirləşməyə başladığından duyuyq düşmüşdü, odu ki, yerində qurcalanıb oyanmağa hazırlaşdı ki, onu fikirlərindən ayırsın. Oyanan kimi də, qara gözlərini qaranlıqdan üzünə zilləyib ağındakı əmziyi yerə tūpürüb, balaca əlləri ilə ona sarı dartınacaqdı. Əvvəl sakitliyin içinə səs sala-sala bir neçə dəfə astadan «ma-ma...» - deyəcəkdi, onun tərənmədiyin görüb yavaş-yavaş zıqqıldamağa, bir qədərdən sonra zırıldamağa başlayacaqdı... Bu zırıltıya o birisi də oyanacaqdı, o da oyanıb ona qoşulacaq və ...

Bu da olmasa, səhərin gözü açılmamış, ikisi də yerə atılıb yalın ayaqlarını döşəməyə cırpa-cırpa o yan-bu yana qaçacaqdılar, geyinməsinlər deyə, əllərindən sivişib stolun altında, şkafların içində gizlənəcəkdilər.

Bir dəqiqənin içində beynindəkilər alt-üst oldu... ehmalca dikəlib gözünün ucuyla yaxındakı balaca çarpayıya baxdı.

Uşaqlar baş-başa verib sakit üzlərlə yatırdılar...

Nəfəsini dərib özünü balışın üstünə saldı, özünə yazığı gəldi, boğazını qəhər tutdu.

Fikirləşdi ki, gör bir nə qədər vaxtını, qüvvəsini nələrə sərf edib, işi-gücü tökülüb qalıb, bu il nəşriyyatda çapa hazırlanan kitabının nəşri yenə gələn ilə qalacaq. Çünki yenə heç nə yaza bilməyib. Başı işləmir, vəssalam! Başı işləsə də, nə vaxt, harda və necə yazsın?!.. Vaxt isə gedir, amansız sürətlə hardasa, irəlində uçur... Ona tərəf baxmadan, onun bəhanələrini saya salmadan, hey ha yanasa axır, axır... Uzun illərdən bəri yaddaşının künc-bucağında qoruyub saxladığı, saxladıqca vaxtını ötürdüyü - cücərib yerində cürüyən fikirləri, hissləri başının içində məhv olub gedir... böyür-böyürə, üst-üstə yığılıb mənasını, rəngini itirir...

...Sol böyrü üstə çönüb fikirləşdi ki, demək, gözü ömrünün axırınacan beləcə yuxarıda, rəflərin üstündə – tozun altında bozaran makinasında, saralıb köhnə qəzetləri

andıran yazılı vərəqlərdə qalacaq... Əlləri kartof soyub, düşbərə bükəndə, paltar çəngələyib, düyü artlayanda, gözləri yuxarıdan asılacaq.

Çönüb, üzü Azada uzandı. Burdan - Azadın üzünün yarısı görünürdü. Azadın üzünə, çənəsində, yanağında qaralan tükələrinə baxa-baxa fikirləşdi ki, əvvəllər, uşaqlar olmamışdan Azad onun üçün maraqlı idi deyə, yaza bilmirdi. Gecə-gündüz onun haqqında fikirləşirdi, hər şeyə onun gözüylə baxırdı, dediyi hər sözü günlərlə götür-qoy edirdi. Amma indi hər şey o qədər aydın, o qədər dəqiq idi ki, bütün bu aydınlıqdan ürəyi bulanırdı.

İndi Azadın başındakı tükün sayını, demək istədiyi və deyəcəyi bütün sözlərini, hansı sözdən təəccüblənib, hansına güləcəyini də, demək olar ki, əzbər bilirdi. Azadın yuxuda nə gördüyünü də müəyyən eləmək indi onun üçün elə də çətin deyildi.

Üzünü Azadın üzünə yaxınlaşdırıb diqqətlə baxdı. Bu dəqiqə Azad yuxuda şahmat oynayırdı. Atları irəli yeridir, topları geriye çəkirdi... Gərginlikdən, alınını yığa-yığa, dişlərini qıcaya-qıcaya, kiməsə qələbə çalırdı. Üzü elə idi, elə bil oyunu yox, şahmat taxtasını, fiqurlarıqarışqı çeynəyib udurdu, üzbəüz oturan rəqibinin gözünün içinə baxa-baxa, acgöz-acgöz içəri ötürürdü.

Əllərini başının altında çarpazlayıb tavana baxa-baxa fikirləşdi ki, bu gün şənbədi və o yenə iki gün evdə qalası olacaq. Bu fikirdən gözləri yaşardı. Bundan sonra həyatı belə keçəcəkdə. Uşaqları ətəyindən tutub üstünə dırmaşa-dırmaşa, zıqqıldayıb çəkmələrini islada-islada, onunsa gözü, rəflərin başında saralan vərəqlərdə qala-qala, yaşa dolacaqdı, bütün dünyaya və özünə nifrət eləyə-eləyə öləcəkdi... O öləndən sonra illər keçəcəkdə və günlərin bir günü onun bu sarımtıl vərəqləri kiminsə əlinə keçəcəkdə... kimsə bu yazıları o üz-bü üzünə çevirə-çevirə oxuyacaqdı...

Qəfildən uzun aylar bundan əvvəl yazdığı vərəqləri oxumaq, sözünü axıra çatdırma bilməyən «naməlum müəllifin» halına acımaq istədi...

Qurcalanıb dikəldi.

Uşaqlar da onunla bir, yuxulu-yuxulu tərpeşib qurcalandılar. Elə bil hansısa görünməz saplarla ona bağlı idilər. O, əlini tərpedəndə, əllərini tərpedirdilər, böyrü üstə çönəndə çönürdülər.

Nəfəsini saxlayıb dayandığı yerdə dondu, elə bil bir dəqiqəliyə öldü. Uşaqlar da, ona bitişik kimi, sakitləşib rahatlandılar.

Gözü vərəqlərdə fikirləşdi ki, nəyin bahasına olursa-olsun, uşaqların, sıyıqların və yaş tumanların arasından qurtulub, axır ki, ora - vərəqlərə hopdurduğu o azadlığına çatmalıdı, yarımqıq fikirlərini tamamlamalı, cümlələrini bitirib nöqtələrini qoymalıdı.

Bu həyatəhəmiyyətli məsələni yerinə yetirməyin yeganə məqamı isə gecənin bu vaxtları – onu sapanda saxlayan tək, saxlayıb öz dünyasına atılmağa imkan verməyən uşaqlarının və ərinin yuxu dəryasına qərqlə olub yoxa çıxdıqları yarıqaranlıq sakitliklərdi.

Ayağını ehmalca döşəməyə qoymaq istəyirdi ki, böyük qız qalxıb yerinin içində oturdu, düymə gözlərini üzünə zilləyib kal səslə:

-Ma-ma.. - dedi.

Qalxdığı kimi ehmal hərəkətlərlə yerinə uzandısa da, qızcığaz əl çəkmədi, çarpayının içində ayaq üstə qalxıb kənarlarından tuta-tuta, var gücü ilə:

-Ma-ma!.. – deyə çığırdı.

Onun səsinə yanındakı qardaşı oyanıb ağıladı.

Azad fisiltisini kəsib narazı fınxımayla başını balışın altına soxdu.

Qızını qucağına alıb, oğlunun əlindən darta-darta mətbəxə apardı.

Uşaqların səsinə anası da oyandı, yataq otağından çıxıb ayaqlarını sürüyə-sürüyə hamama getdi, isti suyu açıb paltaryuyan maşını işə saldı.

Anasının başı yenə bağlı idi. Görünür, dünən axşamdan başlamış ağrını gecənin yuxusu da ovundura bilməmişdi. Bir qədər sonra telefon zəng çaldı və beləliklə, onun ürəyi əsə-əsə, dəqiqədəqiqə sakit saxlamağa çalışdığı ev öz gündəlik həyatına başladı.

Uşaqlar yenə geyinmək istəmədilər, əlindən sivişib çılpaq bədənləri ilə dəhliz boyu yüyürdülər, səhər naharı vaxtı ağızlarına doldurduğu sıyığı üzünə tükürüb mürəbbəni yerə dağıtdılar və cəzalandırılıb ağlaşdılar. Bir qədər sonra isə ansıyla mətbəxdə üzbəüz oturub çay içməyindən istifadə edib hamama soxuldular, yuyulmuş paltarları yerə əndərib, ayaqlarını isladıb, döşəməyə yaş ləpirlər sala-sala o yan-bu yana qaçdılar və bir də cəzalandırıldılar.

Azad səhər yeməyini yemədi, tələm-tələsik yuyunub, geyinib evdən çıxdı.

Azad gedəndən sonra uşaqlar lap coşdular, onun başı yır-yığışa qarışanda, yataq otağında güzgünün siyirtmələrini çəkib üzünə qoyub yerə aşırıdılar, dodaq boyalarıyla bir-birinin üzünü, sonra döşəküzlərini və divarları boyadılar...

Paltaryuyan axşamcağıq vığıldayıb hamını əldən saldı, isti, sabunlu suyun buxarı evə dolub hər yeri nəmləndirdi, piletənin üstündəki xərəklər, çaydanlar buğlana-buğlana, telefon beş dəqiqədən bir zəng çala-çala axşam düşdü.

Bütün axşamı yuxusu qaçsın deyə, bir-birinin üstündən dörd fincan tünd qəhvə içdi. Saat doqquzunu tamamını göstərəndə, uşaqları yataq otağına salıb orda, saat yarım əlləşvuruşdan sonra, nəhayət ki, yuxuya verdi.

Uşaqlar yatan kimi evə sirli bir sakitlik çökdü, hər şey özünə gəlməyə başladı... Anası da bu sakitliyin içində ha yandasa əriyib itdi... olsun ki, yenə ayaqlarını ardınca sürüyə-sürüyə, özünü çayın sahilinə atan tək, yataq otağına saldı.

Azadın gəlməyinə isə hələ iki saat vardı. Şənbə günlərinin bir xoşbəxtliyi – Azadın ikinci növbədə olması idi...

Ürəyi döyünə-döyünə qalxıb ayaqlarını döşəməyə ehtiyatla basa-basa kitab rəflərinə sarı yeridi, makinanın üstündə qalaqlanmış vərəqləri əlinə alıb, eləcə asta addımlarla o biri otağa keçdi, qapını arxasınca bağlayıb işığı yandırıb yazı masasının arxasına əyləşdi. Vərəqləri masanın üstünə qoyub baxdı.

Əlyazma xəstə adama oxşayırdı... Rəngi saralmış, vərəqlərin kənarları çürüyən tək, pürçüklənmişdi.

Üstdəki vərəqi əlinə alıb tozunu üfürdü... sonra hamısını stolun üstünə sərib oxuya-oxuya bir-birinin ardınca yığmağa başladı...

...Bu, nə vaxtsa yazmağa başladığı hekayə idi... Kiminsə, olsun ki, özünün bir günü təsvir edilirdi... Əllərini saçlarına daraqlayıb, nəfəsini saxlayıb titrədə-titrədə oxumağa başladsa da, ikinci səhifədən sonra titrətməsi kəsdi...

Yazının baş qəhrəmanı - yəni o, hansısa anlaşılmaz, uydurma hisslərinin əsarətində azıb qalmışdı. Həyatının yeknəsəqliyindən, darıxdırıcılığından, öz içini eşib qaza-qaza, orda nələrsə kəşf etməklə məşğul idi və sair və ilaxır.

Vərəqləri masanın üstünə atıb üzünü qapadı...

Neçə vaxtdan bəri əsarətdə qalmış doğma adamına baxan tək, uzaqdaq-uzağa niskillə baxdığı, qurtula biləcəyi çıxış yolu, son xilas yeri sandığı bu saralmış vərəqlərdə onun özündən savayı heç nə yox idi...

Ürəyi sıxıldı... vərəqləri cırıb döşəməyə səpmək istədisə də, bunu eləmədi. Stulun söykənəcəyinə söykənib, nəfəsini dərib fikirləşdi ki, yazdıqları da – qurtulmaq istədiyi həyatının davamıdır... Ya da əksinə. Axır ki, hər ikisi mənasız və darıxdırıcıdır. Həyatda da, yazılarında da elə bil Yeri, Göyü, havası olmayan yarıqaranlıq, dar çəlləyin içində yaşayırdı... Niyə belə yaşayırdı?.. Bu yazıları yazdığı vaxtdan gör bir neçə illər ötmüşdü?!.. Amma heç nə dəyişməmişdi. Yazıları ona, o da yazılarına oxşamağına davam edirdi...

Sonra yazdıqlarını oxuyan adamların üzleri gözünün qabağına gəldi... və utandığından saçlarının dibi gizildədi.

Gör bir nələrlə eləmişdi?!.. Neçə illər dəftərxana malları satılan dükanlara girib ədəb-ərkanla qalaq-qalaq kağız alırdı... otağının akademik sakitliyində beyninə gələnləri yazıçı iddiasıyla kağızlara doldururdu... hələ üstəlik, makina da alıb səhər-axşam taqqıldada-taqqıldada qonşuların baş-beynini aparırdı... bununla da kifayətlənməyib yazdıqlarını qürurla kimlərsə oxuyurdu...

...Özünə nifrət elədi. Nə qədər mənasız və gülünc idi?!.. Niyə evdə oturub arvadlığını eləmir, uşaqlarını başına yığib nağıl danışmaqdan zövq almırdı?!.. Bu nə iddia idi, yeritmişdi beyninə?..

Küçəyə sakitlik çökdü. Hər şey - ev də, küçə də, onunla birlikdə sanki dərin suların altına qərğ oldular.

Bütün şəhər səsini içinə çəkib ona diqqət kəsilmişdi... onun yazmağını gözləyirdilər. Çox atılıb-düşürdü, uşaqlarına, ərinə, evinə, manee, əngəl kimi baxırdı. Guya onlar olmasaydı, uca dağlar yaradacaqdı...

Anası da, onun istedadsız olduğunu bilirdi, Azad da, elə o birilər də. Sadəcə, ürəyini sındırmaq, xətrinə dəymək istəyirdilər. Pərt üzrlə üzünə gülümsəyib candərdi: «maraqlıdı...» - deyə-deyə, əslində canlarını qurtarırdılar. Anası da canını dişinə tutub, səsini içinə salıb, onun hər əzabına dözürdü, uşaqlarını saxlayır, xərəyini bişirirdi. Azad da onun dünya haqqında xəstəhal təsəvvürlərindən cana yığılmışdı, qapını tutanda, bacadan çıxıb qaçırdı.

Tək Azad, anası yox, hamı ondan bezmişdi. İşdəkilər də onu görəndə əsnəyirdilər, heyətdə rastlaşdığı qonşular da onunla əsnəyə-əsnəyə salamlayırdılar, qalaq-qalaq yazıb nəşr etdirdiyi kitablarını oxuyanlar da, ağızları, az qala, cırıla-cırıla əsnəyirdilər...

...Vərəqlərin üstündə cütlədiyi mənasız əllərinə baxırdı. Əlləri də özü kimi istedadsız və adi idi. Fikirləşdi ki, bəlkə pəncərəni açıb özünü aşağı atsın?!.. Özünü atmamışdan əvvəl də bir cümləni mütləq yazıb qoysun: «Mən yazıçı deyiləm.»

Belə fikirləşdikcə, boğazına hələ heç bir vaxt hiss eləmədiyi qəribə qəhər dolurdu... onu oturduğu yerdə boğub öldürə biləcək yandırıcı bir qəhər...

Göz yaşları qaynar damcılarla vərəqlərin üstünə damdıqca fikirləşdi ki, özünü öldürməmişdən əvvəl bütün bu biabırılıqdan qurtarmaqdan ötrü mütləq ilk növbədə makinasını və bu səfeh cümlələrlə dolu vərəqləri yoxa çıxarmalıdı. Makinanı elə indicə - evdəkilər və heyət qonşuları yuxuda ikən heyətə düşürüb, orda ağaclığın görünməz hissəsində torpağa basdırmalı, vərəqləri isə sadəcə, yandırmalıdı.

Sonra da fikirləşdi ki, bəs nəşr olunmuşlar?!.. Onları ki, insanların beyinlərindən çıxarıb torpağa basdırma bilməyəcəkdi?!..

Gözlərinə ikinci yaş dalğası doldu... əllərini dizlərinin üstə cütləyib səssiz-səssiz ağladı. Ağlaya-ağlaya fikirləşdi ki, ömrü boyu ən çox qorxduğu - günlərin bir günü lazımsız olmaq idi, o da başına gəldi. Əslində, uşaqları da buna görə doğmuşdu, bunun qorxusundan da yazmağa başlamışdı, yazdıqlarını da buna görə nəşr etdirmişdi, ərə də buna görə getmişdi... Hamısı da əbəs yerə. O heç kimə lazım deyildi. Bu dəqiqə pəncərəyə çıxıb özünü aşağı atıb öldürsə belə, heç kimin həyatında heç nə dəyişməyəcəkdi. Uzaq başı onun cavan meyitinə baxıb kimlərsə: «heyf...» - deyəcəkdi, vəssalam. O öləndən sonra uşaqları, o, işdə olanda böyüdükləri kimi, böyüməklərinə davam edəcəkdi... Azad həmişəki qaydasıyla işinə gedib-gələcəkdi, boş vaxtlarında öz şahmatını oynayıb futboluna baxacaqdı... anasının canı onun həyatdan narazı üzünü görməkdən qurtaracaqdı, qonşular səhər-axşam bir-biri ilə salamləşa-salamləşa, onun adda, bu sifətdə adamın olub-olmadığının fərqinə varmayacaqdılar, insanlar əsil yazıçıların əsərlərini oxuyacaqdılar...

Hönkürüb ağlamamaqdan ötrü ağızını əlləriylə qapayıb səsini içinə saldı.

O biri otaqdan, uşaqların hansınınsa səsi gəldi...
Qalxıb yataq otağına keçdi.
Kiçik qızı yerinin içində oturmuşdu, balaca əllərini ona sarı uzadıb: «Ma-a-a...» -
deyə-deyə ağlamağa başladı.
Körpəni qucağına alıb bağına basdı, üz-gözünü dəli öpüşlərlə qərq edə-edə sakit-
sakit ağladı.
Körpə başını onun çiyinə qoyub susdu. Elə bil yuxuya getdi.
Uşağı qucağında yelləyə-yelləyə, həzin-həzin fikirləşdi ki, bəlkə də ondan sonra
həyat olduğu kimi davam edəcək, amma uşaqları anasız böyüyəcək.

1983

TUTUQUŞU

Qulağı divarın soyuqluğundan gizildəyirdi...
Divarın o biri üzündə gəzişən, asta-asta danışib öskürüşən qonşuların səslərinin
arasıyla daşların qumunu xırda, iti dirnaqlarıyla qaşayıb ovan kərtənkələlərin balaca
caynaqlarının da səsinə eşidirdi... Bəzən kərtənkələlər elə bil lap yaxına gəlirdilər, divarların
içini qaşayıb az qalırdılar üzünə çıxalar, qulağının içinə doluşalar.
Fikirləşdi ki, kərtənkələlər bu divarların çoxdankı sakinləridi, hələ bəlkə də onunla
yaşıdılar. İl-ildən ovulub möhkəmliyini itirən daşların içini il uzununu oyub boşalda-boşalda,
olsun ki, burda özlərinə əməlli başlı şəhər salmışdılar. Kərtənkələlər şəhəri. Axır vaxtlar
kərtənkələlər şəhərinin səsi daha aydın eşidilməyə başlamışdı. Bəzən İnci qarı bu balaca
həşəratların səslərini də eşidirdi... Kərtənkələlər arada bir sərçə civiltisinə bənzər qəribə
səslərlə civildəşib cükküldəşirdilər. Yoxsa, qulağına səs gəlirdi?..
Evi bu yaxınlarda sökəcəkdilər. Çünki çox köhnə idi. Suvağı da, əhəngi də elə öz-
özünə, durduğu yerdə ovulub tökülürdü. Tavanının taxtaları da uzun illərin yağışlarından
nəm çəkib qarın atmışdı, amana bənd idi ki, iki bölünüb başına uçsunlar. Payız-qış ayları isə
vəziyyət lap pisləşirdi. Qədim, hündür qapıların, dördlaylı pəncərələrin cırıltısı küləyin səsinə
qarışib evi ac canavar ulartılarıyla doldururdu, canına vəlvələ salıb, onsuz da zəif əsəblərini
tarıma çəkirdi. Onda İnci qarı məcbur olub ayağa qalxırdı, döşəmənin tavandan geri
qalmayan çürük taxtalarını cırıldada-cırıldada evin içiylə o baş-bu başa gəzişirdi, küləyin
səsinə bir qədər də olsa, batırmaqdan ötrü divar radiosunu yandırıb səsinə artırır, pəncərənin
məhəccərinə söykənib kimsəsiz küçənin qaranlıqlarına zillənirdisə də, küləyin bədənini
yeritdiyi növbənöv qorxulardan qurtula bilmirdi.
Qorxuların ən qarası isə evin vəziyyətindən daha bərbad olan səhəti, gün-gündən
heysizləşib zəifləyən dizlərinin, qövsvari əyriliklə bükülmüş qəddinin bir daha əvvəlki halını
ala bilməyəcəyi di.
Əlləri də əsirdi, barmaqları arıqlıqdan, ya qocalıqdan, quru budağın zoğları tək, hərəsi
bir yana burulmuşdu. Ayaqları da sözünə baxmırdı, irəliyə atanda yana, yana atanda
geriyə gedir, ya da büdrəyib yeridiyi yerdə az qalırdı, onu üzü üstə yerə yıxa.

Damağı da qurumuşdu... Odu ki, ağız daha dad hiss eləməirdi. Xörəkləri ha duzlayıb ədəvalayırdısa da, ha ağızının içində o yan-bu yana hərleyib damağına toxundururdusa da, hər şey kağız dadı verirdi.

Hamısı qocalığın əlaməti idi, – fikrləşdi. Canı da qızdırdı... əl-ayağı oturduğu, ya dayandığı yerdə buzlayıb donurdu. Ha altdan-üstədən geyinib qıfillanırdısa da, qapı-bacanı kip bağlayıb qaz piltəsinin gücünü artırırıdsısa da, dil-dodağını yandıra-yandıra, üst-üstədən qaynar-qaynar çay içirdisə də, balaca bədəni isinmək bilmirdi ki, bilmirdi. Divarın soyuğu da bu yandan...

Bəzən İnci qarına elə gəlirdi ki, bədəninin büzləməyi da, ayaqlarının sözüne baxmamağı da təqaüdcü həyatının nəticəsi idi. Hərəkətsizliyin, saatlarla boş-boşuna oturub divarlara, tavana zillənməyinin nəticəsi idi. Neyləydi?.. Nə qədər öz-özülə nərd oynamaq olardı?.. Öz-özünü udub-uduzmaq olardı?.. Nə qədər evin üzbəüzündəki məktəbli kitabxanasından götürdüyü macəra kitablarını səssiz gecələrlə, darıxdırıcı günortalarla oxuya-oxuya mürgü vuraydı?.. Kitabxana işçilərinin - danışib-gülməkdən, ya cavan bədənlərinin istisindən allanmış qızların, arxasınca xısın-xısın gülüşdüyünü eşitsə də, özünü eşitməzliyə qoyaydı?..

Evin içində də baş qatmağa, silib parıldatmağa, təmizləyib arıtlamağa bir iş qalmamışdı daha. Hər şey tərtəmiz, səliqəli, yerli-yerində idi. Qab-qaşıqlar, tava-qazanlar yuyub-sürtülməkdən taxçanın rəflərindən işıq saçdı. Sandıq və siyirtmələri, paltar şkaflarının rəflərini töküb-yığmaqdan, saf-çürük eləməkdən zinhara gəlmişdi... Yay gəlməmiş qış paltarlarını, qış gəlməmiş yay paltarlarını sandığa yığıb, havalar geriye qayıdıqca, yenidən əvvəlki yerinə qaytarmaqdan da daha həzz almırdı.

Döşəmənin taxtaları da səhər-axşam yuyulmaqdan rəngini itirib pürşüklənmişdi. Dibçəkdəki güllər tez-tez sulanmaqdan şişib, uzanıb saralmışdı... bıçaqlar itilənməkdən nazilib incəlmiş, pəncərə şüşələri silinməkdən, az qala, yoxa çıxmışdı. Döşəkağları yuyulub çəngəllənməkdən, sıxılıb qurudulmaqdan süzülüb cırlırdı. Yorğan-döşəyin yunu da didilib daranmaqdan nazilib seyrəlmişdi. Daha nə edəydi?..

Son zamanlar vaxtının əsaslı bir hissəni yataq otağındakı adamboylu güzgünün qabağında - tökülən saçlarını, çürüyüb düşmək üzrə olan dişlərini saymaqda keçirməyi günün ən uzunçu saatlarından – bütün şəhərin, qonum-qonşunun ağır fasilə yuxusuna qər q olduğu sakit günortalarından sivişiməyə əməlli-başlı kömək edirdi. Saatlarla güzgünün qabağında otura-otura, çiyinlərinə, ya döşəməyə düşən saçlarını toplayıb saymaq, hər gün tökülən saçları həftələrə, aylara vurub ümumi rəqəmi almaq, yaxud sağlam və çürük dişləri hesablayıb kağızda qeyd aparmaq, aparılan uçotu nahar mizinin süfrəsinin altında saxlamaq – həyətyanı təsərrüfatla məşğul olmaq qədər maraqlı idi.

Bəzən bu qeydiyyatlar saçlarının gün-gündən bir neçə dən az töküldüyündən xəbər verir, bəzənsə əksinə, saç tökümünün getdikcə sürətləndiyini bildirir, ovqatını yerli-dibli təlx edirdi.

Dişlərinə gəlincə isə, hər gəfə dişinin birini gah artıq, gah da əskik hesablayırdı. Üreyində götür-qoy eləyə-eləyə tökülən dişlərini bir-bir yadına salır, hər birinin nədən xəstələndiyini, damağından necə qopduğunu yadına salmağa çalışır, yadına düşənləri səliqəylə kağızda qeyd edirdi. Bu işdən də yorulub bezəndə, İnci qar başmaqlarını sürütləyə-sürütləyə divarlardan hansı birininə önünə keçir, divarın ən rahat yerində yolunu gözləyən yumşaq oturacaq kətilinə çökür, qulağını divarın soyuq üzünə söykəyib, nəfəsini içinə qısıb, qonşu mənzildən gələn hənirtələrə qulaq kəsilirdi.

...Divarın o üzündə hələ də sakitlik idi. Olsun ki, ev sahibləri hələ işdən qayıtmamışdılar.

İnci qar üzbəüzdəki divardan asılmış saata baxdı.

Saat ikinin yarısını göstərirdi.

Günün məhz bu vədəsi ev sahibləri artıq işdən evə dönməliyidilər. Məhz bu saatda qonşu mənzilin qapısına açar salınmalı, içəri əvvəl evin xanımı, bir neçə dəqiqədən sonra məktəbli uşaqları, daha bir neçə saatdan sonra isə əsəbi əri daxil olmalıydı.

İndi isə qapıya açar salınmırdı. Olsun ki, nə isə baş vermişdi.

İnci qarının ürəyi zəif-zəif döyündü.

Nə baş verə bilərdi axı?.. Harda olsalar, indilərdə gələcəkdilər, – qarı özünü sakitləşdirdi.

Bu evin xanımını İnci qarı ürəyində şərti gəlmi, məktəbli uşaqları, üzlerini ara-sıra uzaqdan-uzağa gördüyü nəvələri elan etsə də, uşaqların əsəbi atasını heç cür kürekənlilik qəbul edə bilmirdi. Səbəb - qonşu kişinin öz qaradınməzliyindən İnci qarının qulaq həyatına daxil ola bilməməsi idi.

Gəlinlə uşaqların mehriban ünsiyyətlərindən isə İnci qarı həmişə zövq alır, içi həyat eşqi ilə dolu qəribə, ilıq bir ovqata düşürdü... keçmiş illəri - uşaqlığını, məktəb dövrlərini, ana-bacılarını xatırlayıb geriye – həmin dövrlərə qayıdır, hər şeyi yenidən yaşamağa başlayırdı... divarın o biri üzündə deyilən hansısa sözdən, ya televizordan axan musiqidən həyəcanlanıb qəhərlənir, başını divara söykəyib sakit-sakit ağlayırdı... Bəzənsə, elə də olurdu ki, divarın o biri üzündə mübahisəyə girişən «nəvələrin» səsindən, «gəlinin» yersiz deyintilərindən əsəbiləşib özündən çıxır, divarı yarıb o biri üzə keçə bilmədiyindən, ayağa qalxıb divardan aralanır, mətbəxə keçib əsəbilikdən əlləri titrəyə-titrəyə özünə çay tökür, sonra otağa qayıdıb televizorla üzbəüzdəki kreslosuna əyləşir, çaydan içə-içə, nadinc «nəvələrindən» və sözbaz «gəlinindən» ayrı yaşadığına görə, özünü xoşbəxt sana-sana verilişlərə baxırdı. Amma elə ki, küləyin kükrəmə vaxtı yetişirdi və çölün uğultusu İnci qarının balaca daxmasına dolub qapı-bacanı titrətməyə başlayırdı, köhnə tavan durduğu yerdə suvağından bir parça qoparıb onun üstünə atırdı, qarı o dəqiqə bayaqkı yerinə qayıdır, yumşaq üzlü kətlinə oturub xəyalən də olsa, divarın o biri üzünə qayıdırdı...

...Divarın o biri üzündə hələ də sakitlik idi.

İnci qarı saata baxıb peşman halda ayağa qalxdı, keçib bu biri divarın önündəki kətildə əyləşdi.

Bu divara İnci qarı ehtiyatla qulaq asırdı. Çünki bir neçə ay bundan əvvəl həmin bu divarın o biri üzündən eşitdiyi sözlərdən sonra düz bir ay özünə gələ bilməmişdi. Divardan eşitdiyi isə bu olmuşdu ki, yazda, illah da yazın indiki aylarında qanın dəyişməyi səbəbindən ölüm halları çoxalır. Ölənlərin əksəriyyəti də, illah, qocalar olur. Ələlxüsus da, divarın o biri üzündə yaşayan İnci qarı kimi tənhalər... Məhz həmin o tənhalıq ucbatından bu sərt fəsilədən salamat çıxma bilməyən zavallı kimsəsizlər...

Bir dəfə isə İnci qarı divarın o biri üzündən, yağlı ət qovurmasının iyi ilə bir otağına sızan qadın səsinin:

- Belələrinə heç nə olmur. Bizsə, bu qədər adam gör bir hara sığınmışıq?!.. – dediyinə cavab olaraq, kiminsə, ağzını divarın o biri üzündən onun düz qulağına dirəyib:

- Daha lap az qalıb, döz bir az, - deməyindən az qalmışdı oturduğu yerdə huşunu itirə. Gözləri qaralıb nəfəsi tənqisə də, divarı döyüb:

- Nə axmaq-axmaq danışsınız orda?.. – deyə bilməsə də, bütün axşamı evin içində dünya başına hərlənə-hərlənə qalmışdı... Gecəni isə gözüne yuxu getmədən, səhərin gözünü diri açmışdısa da, bu divarın cazibəsindən qurtula bilməmişdi ki, bilməmişdi.

Bu biri divarın o tayında isə Mila adında orta yaşlı bir gürcü qadını yaşayırdı. Milanın dörd qızı, iki iti, bir pişiyi və bir tutuquşusu vardı. Evindən daim heyvanxana iyi gəldiyindən, İnci qarı onu qəsdlə «Mila» - çağırırdı. Deyəndə də deyirdi ki, «Mila» deyə bilmir, dilinə yatmır.

Bu divara İnci qarı, əsasən, gecələr – küçədən əl-ayaq çəkildəndən, «gəlmi və nəvələri» yuxuya gedəndən sonra evə öldürücü sakitlik çökməyə başlayanda qulaq asırdı.

Milanın evinin yolka şənliyinin hay-küyünü andıran şən səs-küyü, ən zülmət qaranlıq gecələrdə belə, İnci qarının evinin səssizliyinə qəribə, xoş ovqat qatırdı...

...İnci qarı gecənini bir yarısı yuxudan ayıldı. Ha çalışdı yenidən yuxulaya, gözüne yuxu getmədi. Yataq otağının qaranlığı getdikcə artıb böyüdü... divarlar da qaranlıqla bir böyüyüb dörd bir yandan üzünə zilləndilər...

Ürəyi zəif-zəif çırpındı. Bəlkə Ölümü gəlmişdi?..

Yorğanı üstündən atıb ayağa qalxdı, özünü bir təhər mətbəxə yetirib orda – fincanların böyründə ehtiyatda saxladığı ürək dərmanını dilinin altına qoydu, divar radiosunu yandırıb kətilə əyləşdi. Radionun həzin musiqisi mətbəxə yayıldıqca, ürək döyüntüləri səngiyib avazıdı, nəfəsi qaydasına düşdü. Yataq otağına qayıdıb yerinə girəndən sonra isə ağılına gələn ilk fikir bu oldu ki, bir gün bu sayaq səssiz gecələrin birində, yuxudan ayılıb getdikcə qaralan, qaraldıqca divarları böyüyüb yuxarıdan-aşağı üstünə zillənən bu tənha otağında dünyasını dəyişəcək... Bir kimsə də bundan xəbər tutmayacaq. Bədəni burda – ötən il açılıb yenidən sındığı təzə çit üzlü yorğan-döşəyin arasında qalıb çürüyəcək. Qonşular onun görünmədiyindən duyulmuş düşüb, nəhayət, hərəkətə gələcəklər, qapısının ağzına yığılıb həyəcan təbili döyəcəklər, axır, bir yolla içəri daxil olub yatağına pərçimlənən cansız vücutuna zillənəcəklər... Sonra bunu təsəvvürünə də gətirdi... ürəyi pis-pis sıxıldı, ayağa qalxıb çarpayısını hıqqıldaya-hıqqıldaya pəncərənin qabağına sürütlədi, sonra yenidən yorğanın altına girib fikirləşdi ki, bu nə həyat idi axı yaşadı?.. Ən yaxşı günlərini Bakıdan Qobuya, Qobudan Bakıya gedib gələ-gələ, günün altında saatlarla oynamaqdan üzləri alata kənd uşaqlarına savad verə-verə... o avtobusdan bu avtobusa, o tramvaydan bu tramvaya minib düşə-düşə, o dayanacaqda, bu dayanacaqda yağışın, günəşin altında dayanıb gözləyə-gözləyə... Elə bil yol gedib-gəlmək üçün gəlmişdi bu dünyaya.

Hə, yol gedib-gəlmək üçün gəlmişdi bu dünyaya. İndi də bircə yolu qalırdı... Bir daha geriyyə qayıda bilməyəcəyi gedər-gəlməz yolu.

Fikirləşdi ki, axı niyə belə yaşadı?.. Bir kəsi özünə yaraşdırıb ailə qurmadı, rəfiqələrinə inanmadı, təqaüdə çıxandan sonra belə, dənizkənarı parkda, xiyabanlarda skamyalarda iki-bir, üç-bir yığılıb dərdləşən özü kimi tənha qarılırla ünsiyyətə girmədi... Tənhalıq üçün gəlmişdi bu dünyaya, nədi?.. İndi necə olacaqdı?.. Neçə gündən, ya bəlkə aydan sonra qapılarını sındırıb onun cansız bədənini tapanlardan kim basdıracaqdı onu, qəbrini kim qazacaqdı, kim ağlayacaqdı?..

Gözləri doldu... Anası yadına düşdü. Fikirləşdi ki, kaş onu heç tapmasınlar. Bilməsinlər nə oldu, hara getdi. Sonra gözünün yaşı balısa süzülə-süzülə fikirləşdi ki, niyə belə eləyir? Hamının şirin yuxuda olduğu bir vaxt qaranlıq, kimsəsiz otağında, yorğan-döşəyin içində ağlayır?..

Ömrü boyu min əzab-əziyyətə dözüb səbr eləyə-eləyə, gecələri gündüzə, gündüzləri gecəyə qatıb vaxtı qovmağı buna görə idimi?..

Hava işıqlanırdı... Qonşu eyvandan Milanın tutuquşusunun şən çığırıları eşidilirdi. Quş kimisə görmüş kimi ucadan:

- Sabahın xeyirrr! Sabahın xeyirrr!.. – deyə çığırırdı...

Fikirləşdi ki, onun da belə bir tutuquşusu olsaydı, bəlkə də özünü bu qədər tənha, kimsəsiz hiss eləməzdi. Onu yedirdərdi, içirdərdi, danışmağı öyrədərdi ki, darıxanda ona həmsöhbət olsun, bitlərini təmizləyərdi və sair və ilaxır. Öləndə də tutuquşu onu baxımsız qoymazdı, başının tükələrini qabardıb var səsiylə: «Öldü!!!», «Öldü!!!» deyə çığıraraq aləmə car çəkərdi, adamları yığıb bura tökərdi...

Səhərisi gün İnci qarı tutuquşu almaq üçün şəhərin mərkəzi küçələrindən birində yerləşən zoomağazaya yollandı.

Dükənin heyvanxana qoxulu otaqlarının dörd bir tərəfindən asılmış qəfəslərin başına dolanıb rəngbərəng tutuquşulara baxdı. Eynilə Milanın tutuquşusuna oxşar ağ lələkli, iri bir tutuquşu seçib qəfəsinin də pulunu ödədi. Tutuquşunun evə aparılmasını dükan İnci qarının qocalığına rəğmən, ona hədiyyə elədi.

İnci qarı evə çatan kimi, qapını bağlayıb qəfəsi stolun üstündə yerləşdirdi, özü də yaxında əyləşib qəfəsin dəmirələrini barmaqlarının ucuyla taqqıldada-taqqıldada quşu danışdırmağa çalışdısa da, quş dillənmədi, düymə gözlərini qarının üzünə bərəldib ətrafı əyri-əyri süzdü, sonra qəfəsin o biri küncünə qısılib qarına arxa çevirdi.

Qarı fikirləşdi ki, olsun ki, quş acdı, odu ki, acıqlıdı. Qəfəsi qucağına alıb hıqqana-hıqqana eyvana çıxardı, orda üstü müşəmbəli taxta masanın üstünə qoyub yem gətirmək üçün mətbəxə qayıtdı, dükəndən qəfəslə bir alıb gətirdiyi yemi dəmir qaba səpə-səpə fikirləşdi ki, şükür Allaha, daha canı divarlara qulaq asmaqdan qurtardı. İndi qonşular ha danışsınlar, ha qeybətini qırıb onun ölümünü gözləsinlər, o ölənin deyil. Bundan sonra bu ağ lələkli, ağıllı quşla yaşayacaq, ona təzə-təzə sözlər öyrədəcək.

Bu fikirlərlə yem dolu qabı əlinə alıb eyvana qayıdanda isə İnci qarının gördüyü mənzərədən ürəyi qırıldı...

Bayaqdan bura ona düşmənin gözlərlə zillənən tutuquşu özünə həmsöhbət tapmışdı... boğazının tüklərini Milanın eyvanındakı tutuquşuya qabardıb:

- Sabahın xeyir!! – deyər çığırır, Milanın tutuquşusu təkəsindəki lələyini cıqqa kimi dikəldib:

- Abatın xeyir!! – deyər, ona cavab verirdi...

1979

UYDURMA

Almanı dişləyəndə protezi şıqqıldadı... Elə bil dişinin altında fırdıq qabığı sındı. Toğrul çönüb xoflu gözlərlə onun ağızına, sonra gözünün içinə baxdı. Yəni ki, «o nə idi elə?...»

Protez salandan bəri Toğrul ona bir az ayrı cür baxmağa başlamışdı. Diş həkiminin özünü tərifləyə-tərifləyə düzəltdiyi bu protez özünü doğrultmurdu, hər dişləmədə yerindən oynayıb şaqıldayırdı, rezini boşalmış maşın təkəri kimi yerindən oynayır. Hərdən ümumiyyətlə, yerindən çıxıb ağızının içində köntöy-köntöy fırlanırdı, az qalırdı sıçrayıb ağızından yerə düşər. Biabırçılıq bir yana, qorxulusu Toğrulun başına hava gələ bilməsi idi. Çünki düz üç il idi ki, Toğrulun, dəqiqədə bir laxlayıb ağızının içində qəribə şaqıltılar yaradan bu protezdən xəbəri yox idi.

Fikirləşdi ki, Toğrulun başına hava gəlməsin deyər, protez salan gün gərək hər şeyi olduğu kimi açıb ona deyər. Deyər ki, yuxarı damağının hər iki tərəfindən düşən bircə dənə dişə görə, o biri saf dişlərinin yonulmasına razı olmadığından, daha doğrusu, əti

ürpəşdiyindən, belə bir əndirəbadi protez düzəltməli oldu. Hər ucundan bircə ədəd xırda diş, üst damağının altından kəmərkimi kimi atılan bu protezi ağızda aylarla, illərlə gəzdirməyin, hamıdan, ələlxüsus da Toğruldan gizləməyin, iki dişə görə dörd sağlam diş yondurmaqdan qat-qat çətin olduğunu isə protez ağızına salınanın səhəri günü anamışdı.

Ötən həftə qayınatasığilin həyətində cavan bir gəlini eynilə belə bir protez öldürmüşdü. Deyilənə görə, protez, ərindən utandığına görə ağızından çıxarmadığı üçün, gecələrin birində yerindən oynayıb, qadının nəfəs yoluna keçmiş, gəlin yuxuda ikən onu boğub öldürmüşdü.

Fikirləşdi ki, əgər protezdən ölənlə yaşlı bir qadın, ya kişi olsaydı, bəlkə də bu hadisə onu bir o qədər də narahat eləməzdi. Amma ölənlə - onun kimi cavan bir gəlin idi. Onun da, onun kimi uşaqları, əri var idi. Üstəlik, əri Toğrulla bir idarədə işləyirdi. Bu, elə bil nə isə, Allah tərəfindən ona verilən xəbərdarlıq kimi bir şey idi, görünür.

Həmin o faciədən sonra gecələr işığı keçirəndə ağızındakı protezi Toğrul hiss eləməsin deyə, gizləncə çıxarıb balışının, döşəyinin altına soxurdu, səhərə qədər də çabalaya-çabalaya qalırdı ki, birdən səhər protezi yerinə taxmaq yadından çıxar, ya protez Toğrulun əlinə keçər, ya da gülüb-eləyəndə, boş dişlərinin yerləri görünər və üç ildən bəri ağızının içində qəfildən «sınan» naməlum «fındıq qabığının» sirri axır ki, açılar.

Fikirləşdi ki, «fındıq qabığının» sirrinin açılmağıyla, Toğrulun üzünü turşutmağı bir olacaqdı. Olsun ki, Toğrul, ümumiyyətlə, ondan inciyəcəkdi. Üç il idi min bir müsibətlə bu iyrenmə prosesinin qarşısını saxlamışdı. İndi gərək ömrünün axırınacan - damağı sökülüb açılarsa belə, protezi ağızından çıxarmayaydı.

Fikirləşdi ki, olsun ki, hər ucuna bircə diş saxlayan bu çəhrayı, sintetik protez o öləndə də, əti əriyib torpağa qarışanda da çürüməyəcəkdi. Uzun illərdən sonra, qəbri hansısa təsadüf üzündən qazılıb açılanda, qıpquru torpağın üstündə, əti, dərisi əriyib yoxa çıxmış kəlləsinin içində görünəcəkdi və onda hamıya hər şey məlum olacaqdı. «İsgəndərin buyuzu» nağlındakı kimi.

Fikirləşdi ki, bəlkə də Toğrul heç iyrenməyəcəkdi?!.. Niyə də iyrenməliydi axı? Protezdə iyrenməli nə vardı axı?.. Toğrul sadəcə, onun qocalmağından duyduq düşəcəkdi. Otuz beş yaş qadın üçün çox da uzağardan yaş həddi deyildi axı?! Bir də, olsun ki, həmin o protezdən sonra Toğrul onun hər tərəfinə - saçlarına da, gözlərinə də, döşlərinə də şübhəylə baxacaqdı.

İkinci dişdəmi dişlərini çox sıxmadan, ehtiyatla götürdü, almanı ehmal-ehmal çeynəyə-çeynəyə:

- Hələ çox qalıb?.. - dedi.

- Bu kənddən sonrakıdır, - Toğrul deyib, əsnəyə-əsnəyə güzgüdən arxaya baxdı.

Bakıdan çıxandan bu sualı azı əlli dəfə vermişdi Toğrula.

- İndi mən orda harda oturacağam, evdə?..

- Evdə niyə, hamı kimi, mağarda.

- Bəs demirsən, mağarda kişilər oturur?

- O mağar ayrı. Bir mağar da oynamaq üçün qurulur, orda oturarsan. Odu bax, kəndimiz...

İçini çəkib yola baxdı. Kəndin ağacları uzaqdan-uzağa bomboz bozarırdı.

Yol palçıq, hava tutqun idi. Az-maz yağış çiləyirdi. İyirmi dörd saat bu boyda palçığın içində neyləyəcəkdi, ilahi?! İyirmi dörd saat!..

Toğrula nə var? Gedib qohum-əqrəbasıyla bir yanda oturacaq, yeyib-içəcək, danışib-güləcək, hələ bəlkə maşına minib o biri qohum-əqrəbasına da baş çəkməkdən ötrü qonşu kəndlərə qonaq da gedəcək. Toğrulun bu dünyada, saysız-hesabsız qohum-əqrəbasından savayı nəyi vardı ki?!..

Bunu deyəndə, Toğrul həmişə pərt-pərt gülürdü.

Toğrulun sükanı hərlədən yoğun biləklərinə baxa-baxa fikirləşirdi ki, indi sevindiyindən uçmaq istəyir. Qohumlarını da gördü, ağız yumulmaq bilməyəcək, dişləri Bakıya gələncən ağara qalacaq. Qohum-əqraba da ki, nə qohum-əqraba. Biri-birindən gözəl. Birinin üzünə sızanaq çıxan kimi, o birilər səs-səsə verib qarğa-quzğun kimi tökülüşüb gəlirlər, analı-bacılı, oğullu-uşaqılı, gəlinli-nəvəli. Hərəsinin də öz xalauşaqları, bibiuşaqları, dayınəvələri, əmigelinləri... Hamısı da bir-birinə oxşayır. Xırdagöz, yekəburun, gödəkqıç. İndi Toğrulu gören kimi: «Boy-boy, gör bir kim gəlib?!..» - deyə-deyə üstünə cumacaqlar, ayağını darvazadan içəri qoymağa mafar vermədən, qapıb aparacaqlar. Bir vay-həşir salacaqlar, elə bil illərlə üzünə həsrət qalıblar. Nə həzz alırdılar bir-birinin başına dırmaşmaqdan?!

Onunsa işi Allaha qalıb. Kəndə çatan kimi, onu da qamarlayıb «boy-boy» - deyə-deyə aparacaqlar, qucağıuşaqılı kənd gəlinlərinin arasına basıb hər yanağına bir qatar öpüş salacaqlar. Gəlinlər də yağ iyi verə-verə, hərəsi bir yanından asılıb, dişlərini ağarda-ağarda: «Boy, az, bu Toğrulunkudu ey...» - deyə-deyə dodaqlarını işə salacaqlar. On öpüş bu yanağından, iyirmisi o biri yanağından. Öpüş də nə öpüş. Pulemyot atəşi. Və iyirmi dörd saat döşləri qucaqlarındakı uşaqların ağızlarında, hərə bir yandan ona zillənəcək. İndi döz görüm, necə dözürsən.

İndi gül kimi evdə oturub televizora baxırdı, - əsəbilikdən ürəyi sızıla-sızıla fikirləşdi. Tərslikdən də axşam «San-Remo»da keçirilən son festivalın yekunlarını yayımlayacaqlar. O isə burda – bu döşüuşaqılı kənd gəlinlərinin həbsində qalacaq. Sonra həmin bu döşüuşaqılı gəlinləri İtaliyada - «San-Remo» festivalında – minlərlə estrada həvəskarının topladığı ucsuz-bucaqsız stadionda təsəvvürünə gətirirdi. Elə də pis görünmürdü.

Sonra da fikirləşdi ki, onun yerinə kim olsa, sevinər ki, müvəqqəti də olsa, səs-küylü, havasız şəhərdən, darıxdırıcı, dördkünc evdən qırılıb təzə biçilmiş ot və ocaq iyi verən bu yamyaşıl, sakit kəndə gəlmək, burda bir gecəliyə də olsa qalmaq imkanı var. Əslinə qalsa, gerek indi buraların hər bir şeyi - ağacı da, otu da, inəyi də onun ürəyini açsın, ruhunu təzələsin, onu əvvəllərdə olduğu kimi, tamamilə ayrı bir ovqata salsın. Bu isə baş vermirdi.

Fikirləşdi ki, ümumiyyətlə, çoxdanna bəridi içində nəyinsə tərpendiyini, ya dəyişdiyini hiss eləmir. Elə bil içinə sement doldurub suyla bərkidiblər. Yoxsa, qocalıb?.. İçi qırıq atıb quruyub?!..

...Maşın kəndə yaxınlaşdıqca, toy qurulan mağarın səsi yavaş-yavaş eşidilməyə başlayırdı. Müğənni səsini əsdirə-əsdire oxuyurdu:

Gələrsən, qadan allam,

Gedərsən, yola sallam...

Toğrul arxaya qanrılıb vacib əhəmiyyətli nəyisə həll etmiş kimi, qəribə bir qürurla:

- Çatdıq, - dedi.

Maşın bir neçə inəyin aramla yeridiyi palçıqlı yolu burulub Toğrulun ata evinin darvazası qarşısında dayandı. Maşının dayanmağıyla dörd bir yanının adamları dolmağı bir oldu.

- Xoş gəlibsiz, həmişə siz gələsiz!..

Marça-murç mərasimi başlandı. Toğrulu həmin dəqiqə sürüyüb ha yanasa apardılar. Toğrulun üzünün köməksizlik və sevinc qarışıq ifadəsindən, uzaqlaşdıqca uzun müddətə ayrılırmış kimi, gedə-gedə əl eləməyindən belə başa düşdü ki, bir də inşaallah sabah - Bakıya qayıdanda görüşəcəklər.

Toğrulun başdan-ayağa güllü pal-paltara, yaylıqlara bürünmüş qırmızıyanaq dayıdostusu isə onu bağrına basıb var gücüylə sıxcaladıqdan sonra qaranəfəs halda evə tərəf qışqırdı.

- Az-az, tez olun, süfrə rahlayın!..

Dayıdostunun cəngindən qurtulmaqdan ötrü:

- Sağ olun, ac deyiləm, - dedisə də, arvad əl çəkmədi.
- Heylə şeymi olur? Yol gəlibsiz, – dedi və qolundan yapışıb evə sarı apardı.
- Vallah utanmıram, aclığım yoxdu hələ.
- Çay...
- Çay da istəmirəm, sağ olun.

Mağarda çalınan misiqinin səsindən qulaq tutulurdu. Müğənni havanı dəyişib indi daha ritmik mahnı oxuyurdu, sözlərini başa düşmək olmurdu.

Mağara sarı boylandı.

- Mən elə burda oturaram, - dedi.

Arvad kəlağayının altından bic-bic gülüb:

- Neynək?!.. – dedi, onu mağara salıb musiqinin içindən yuxarı başda oturan kimlərəsə:

- Ay uşaq, gəlinə yer eliyin!.. – dedi.

Mağar hələ tamam-kamal dolmamışdı. Sağ tərəfdə cavan gəlin-qız, solda bir qədər yaşlı qadınlar oturmuşdu, ortada ayaqlarını dümbək çubuqları tək, çevik-çevik tərpedə-tərpedə, tər-qan içində rəqs edənlər də vardı. Onu görüb rəqsi saxladılar, musiqi də kəsildi. Qız-gəlinin arasından bir neçəsi ayağa qalxıb onun qabağına gəldi, bir seriya da burdakı öpüşlərdən sonra onu gətirib lap yuxarı başda oturdular, paltosunu da ədəb-ərkanla çiyinə saldılar və mağara gərgin bir sakitlik çökdü. Şəhərdən gətirilmiş musiqiçilərin, müğənninin, mağardakıların da döyükbü pərt-pərt ona zillənməsindən duruxub qaldısa da, özünü o yerə qoymadı, ayağını ayağının üstə aşırıb fikirləşdi ki, yazıqlar neyləsinlər, qoy baxsınlar, gözləri dincəlsin.

Üzbəüzdə oturan bərbəzəkli kənd qızları, olsun ki, bunlar kəndin gözəlləriydi, nəfəs dərmədən ona baxırdılar. Mağarın yuxarı başında oturmuş masabəyi də vaxtı fotə vermədi, mağar özünə gələnəcən, qabağındakı şirniyyatdan ağzına atıb çeynəyə-çeynəyə ona zillənmişdi.

Üzbəüzdən ona zillənən kənd gözəllərinin üzləri tarlada, tövlədə işləməkdən yanıb qaralmışdı. Ümumiyyətlə, burda oturanların hamısı elə bil bir taya paltarın içində yuyulub çəngəllənmişdilər, zivəyə pis sərildiklərindən, əyilib yəndəmsiz günə düşmüşdülər. Birinin qıçı əyridi, bu birinin qolları, birinin ayaqları bədənə görə qısaydı, o birinin küreyi...

Çox keçmədi ki, mağara, Toğrulun bibisi daxil oldu, o da «buy-buy!..» - deyib şəllənə-şəllənə onun üstünə yeridi, uzun marça-murçdan sonra, musiqiçilərə işarə verib qabağında yastı-yastı süzməyə başladı.

Oynamaq həvəsi yox idi... Üstəlik də burda – bir yığın əyri-üyrü kənd arvadlarının arasında. Amma belə məclislərdə, xüsusən qarşında səndən yaşlı adam süzməyə başlayanda, müqavimət göstərməyin mümkünsüz bir iş olduğunu, hələ bir neçə il bundan əvvəl - Toğrulla həmin bu kənddə qurulan toy mağarında oturanda bilmişdi. Odu ki, paltosunu çiyindən stulun söykənəcəyinə sürüşdürüb ayağa qalxdı. Əyninə kip yapışan qara paltarda ortaya çıxıb qollarını qaldıranda isə bütün mağarın onun görkəmindən, yoxsa mağarın bir o qədər də hündür olmayan tavanına güclə sığışan qamətindən təhqir olduğunu, hamının yumağa dönüb döyükmüş gözlərlə ona zilləndiyini hiss etdikcə, bədəninin anlaşılmaz bir çəkisizliklə yüngülləşməyinə, musiqinin vücudunu sarıb ayaqlarını az qala yerdən ayırmağına mat qaldı... və rəqs edə-edə, mağarın aşağı başındakı uzun skamyada əriştə kimi bir-birinə sarmaşılıb oturan kənd gözəllərinin ona tamaşa etdikcə, özlərinə – günün və cod küləyin altında qaralıb qartıyan dərilərinə, gödək və kobud ayaqlarına nifrət eləməyə başladığını necəsə, dərisinin hansı toxumasıylasa duydu... onun ağılığı ilə öz qaralıklarını, ayaqarıyla ayaqlarını, üz cizgilərini tutuşdurub özləri barədə acı və kədərli qənaətlərə gəldiyini hiss etdi... Yoxsa bu, ona elə gəlirdi?!..

Bəlkə mağarın təhqir olunmağını da, camaatın yumağa dönməyini də o özündən uydururdu?.. Dərisinin ağılığına və şümallığına, biçimli ayaqlarına, bədəninə kip yapışan paltarının gözəlliyinə özündən savayı valeh olan yox idi?..

Rəqs edə-edə, gözaltı ətrafına boylandı.

Hamı yarımçıq ağızlarla, heyrət və maraqdan bərələ qalan gözlərlə ona zillənmişdi... o oynadıqca, mağar göz qırpımında adamlarla dolurdu, ayaq üstə dayanıb ona əl çalanların dairəsi getdikcə daralırdı...

Mağarın sağ girişində, hamıdan arxada, əlləri cibində dayanıb əl çalmadan ona baxan alagöz oğlanın isə halı lap dəyişmişdi, elə bil gözləri yaşarmışdı.

Hə, özünü ki, var. Onun gözəlliyinə baxıb ağlayanlar da var... - gözü yaşlı oğlana sarı baxmasa da, gözünün yanıyla onun yanaqlarından süzülən yaş da necəsə gördü. Ağlamalıydılar da, – rəqsini bu yerdə yarımçıq kəsib yerinə qayıda-qayıda fikirləşdi. - Bir də onu nə vaxt görəckədilər ki? Bu toy da, bu mağar da, onun bu qara paltarı da - ömrü kəndin bu palçıqlı bozluğu içində keçən o oğlanın yaddaşına əbədi həkk olunacaqdı, qocalıb belə büküləndə, ölüm yatağında can verəndə də gözünün qabağında getməyəcəkdi və onda da o eynilə beləcə, bir kəsə bir söz demədən, səssiz-səmirsiz ağlayacaqdı... onun gözəlliyinə, mağarın qaranlığını yaran gözqamaşdıran ağılığına ağlayacaqdı...

Yerinə əyləşib paltosunu çiyinə sala-sala fikirləşdi ki, bəlkə, heç ağlayan-filan yox idi, oğlanın gözü küləyin soyuğundan yaşarırdı?.. Onun da gözləri həmişə soyuq küləkdən yaşarır.

...Gözünün ucuyla oğlana sarı baxdı və gördüyündən ürəyi düşdü...

Oğlan həqiqətən ağlayırdı... ona baxır və ağlayırdı... Gözündən sızıb yanağına ilişən iri yaş damlası mağarın işığından, ya nədənsə, uzaqdan-uzağa brilliant kimi bərq vururdu...

Üzünü çevirib ortada oynayanlara baxdı. Müğənni də - orta yaşlı balacaboy kişi də hələ də ona baxa-baxa «Cəmilə» mahnısını oxuyurdu. Görən, hardan bilmişdi, adı Cəmilədi?.. Bayaq o, ayağa qalxandan, başını, qaş-gözünü əsdirə-əsdirə «Cəmilə»ni oxuyurdu.

Bir azdan mağar adamlarla dolub isindi. Deyəsən, ona baxmaqdan da doydular, ya da bəlkə gözləri onun ağılığına alışdı?!.. Kənd arvadları, cavan gəlinlər rəqsə girməkdən ötrü növbə tutur, müğənniyə pul ötürüb öz havalarını çaldırır, sonra cüt-cüt üzbəüz dayanıb qızara-qızara, utana-utana rəqs edirdilər.

Sonra nə oldusa, məclis lap qızıxdı, müğənni oxuya-oxuya, özü də ortaya atılıb rus dənizçiləri kimi oturub qalxa-qalxa oynadı, sonra camaatın üstünə hücum çəkib hamını oynatmağa başladı. Oynayanlar çoxaldı, oturanların sayı artdı... Arada Toğrulu da hardansa, dartıb ortaya gətirdilər, onu da oynadab rəqsinə tamaşa elədilər...

...Mağarın açıq tərəfindən soyuq hava axdı üstünə... Paltosunun yaxalığını qaldırıb küləyin ha yandan axdığını dəqiqləşdirməkdən ötrü girişə baxdı və ürəyi yenə qırıldı...

Bayaqkı oğlan idi... gəlib burda - onunla üzbəüzdə dayanan adamların arasından əlləri cibində dayanıb ona baxırdı... amma, deyəsən, daha ağlamırdı.

Olsun ki, o heç bayaq da ağlamırdı, bu, onun həmişəki işlək tənəyyülünün nəticəsi idi, - fikirləşib üzünü yana çevirdisə də, gözlərinin yenə oğlanı axtardığını hiss edib duruxdu...

Oğlan şiv qamətli, ucaboy bir adam idi. Kənd camaatına qətiyyətlə oxşamırdı. Açıq bozuntul gözləri onun hər hərəkətindən çaşıb qəribə bir parıltıyla, yoxsa göz yaşıyla dolub boşalırdı...

Fikirləşdi ki, onun belə bir oğlanın xoşuna gələməsində təəccüblü bir şey yoxdu. Bu oğlan ona aşıq olsaydı belə, bu da çox təbii bir şey olardı. Nolsun ki, otuz beş yaş vardı?.. Otuz beş yaş - qadının çiçəklənmə və müdriklik dövrüdü. Bunu hardasa oxumuşdu. Hansısa fransız yazıçısının kitabında Mopassan idi, ya Balzak idi, dəqiq yadına sala bilmədi. Yoxsa «Zdorovye» jurnalının axırıncı nömrəsində oxumuşdu bunu?!..

Təəccüblüsü, onun ona baxıb ağlamağı, içini saran hansısa hissdən yanıb-yaxılmağı idi. Fikirləşdi ki, bu dəqiqə iyirmi yaşı olsaydı və ərde olmasaydı, onda bu oğlan yəqin ki, onun ardınca Bakıya gələcəkdi, onu harda olsa, axtarıb tapacaqdı...

Sonra bu mənzərəni gözünün qabağına da gətirdi... Gör bir necə yaraşardılar bir-birinə. Sonra rəqs edənlərə baxa-baxa fikirləşdi ki, niyə insanın həyatı, cavanlığı belə qısadır?.. Niyə bu qədər sərhədlər, bu qədər çərçivələr, səddlər mövcuddur?

Sonra Toğrula ərə getməyi yadına düşdü. Necə olmuşdu ki, zahiri görünüşü, ədaları və danışığı ürəyinə yatmayan bir adama ərə getmişdi? Toğrulun atasının dövlətinə, ad-sanına görə?.. Ya bəlkə ona görə ki, o illər rəfiqələrinin əksəriyyəti, çörək növbəsinə dayanan kimi, bir-birinin ardınca tez-tez ərə gedirdilər?..

Yox, bunların heç biri deyildi, - fikirləşib ayaqqabısının burnuna yapışan palçığa baxdı. İndiki kimi yadına gəlir, necə onun O dünya və ruhlara haqqında əlaqəsiz fikirlərinə qulaq asan psixiater bacısı, bir gün yaxınlaşmaqda olan hansısa təhlükəni hiss edən tələbkər müəllim təbiriylə anasına:

- Bu qız ərə getməli idi. Özü də mümkün qədər təcili, - demişdi. Onda, yadına gəlir, anası xof dolu gözlərlə ona elə baxmışdı, elə bil o, qaranlıq, dərin uçurumun kənarında idi və bircə səs, ya söz kifayət idi ki, ordan sonu, dibi görünməyən o dərinliyinə yuvarlansın. Ən qəribəsi isə o idi ki, - fikirləşdi, - bacısının bu hüznü bəyənətindən sonra o, özü də özünü həmin o dərin uçurumun kənarında hiss etməyə başlamışdı... Beynində yeritmişdi ki, əgər tezliklə ərə getməsə, nə isə böyük bir bədbəxtliyə düşər olacaq, tək tənha qalacaq, müəyyən yaş həddində havalanacaq, küçələrə düşüb dəli mahnılar oxuya-oxuya gəzəcək... bunu dəfələrlə təsəvvürünə də gətirirdi. Necə o cır-cındır geyimdə küçələri dolaşır, necə rəfiqələrinin uşaqları onun ovcuna xırda pullar basıb ağlaya-ağlaya analarının qucağına qaçır, necə rəfiqələri də uşaqlarına qoşulub bədbəxt rəfiqələrinin ardınca baxa-baxa ağlayır və sair və ilaxır.

Hə, yadına gəlir, o günlər - rəssamlıq, dahi Van Qoq, «İsa peyğəmbərin çarmıxa çəkilməsi», iyi canına, yaddaşına hopmuş rənglər... canında gəzdirdiyi gizli təlatümləri, titrətmə və sıxıntıları ara-sıra kağıza köçürə bilən fırçaları yadından çıxmışdı... Qollarını taqətdən salan, ürəyini darıxdıran bircə məsələ qalırdı: ərə getmək! Kimə olur-olsun. Təki uçurumun sürüşkən kənarından tez-cə uzaqlaşsın qurtulmaq. Yoxsa gec olacaqdı... yoxsa məhv olub qaranlıqlara qərq ediləcəkdi...

...Oynayanlara baxa-baxa fikirləşdi ki, bu nə dəlillikdi eləmişdi?.. Bacısının öteri narahatçılığını hansı ağılla həyat kredosuna çevirmişdi?!.. Olsun ki, bacısının uzaqgörən ağına, müdrikliyinə bələd idi, ona görə. Yoxsa özü də öz iblis intuisiyasıyla aylar, illər ötdükcə, ona sarı irəliləyəcək tənhalik və üzüntülər dolu yarıqaranlıq həyatının həmirindən hürküb təşfişə düşmüşdü?.. Gündəlik həyatından kənarında daldalanan, tez-tez ordan da harasa, daha naməlum ərazilərə qəfil sıçrayışlar edən baş-ayaq ruhunu nizamlayıb müəyyən çərçivələrə salmaqdan ötrü mütləq sistemi, cod qaydaları olan ailə həyatına ehtiyac olduğunu hiss eləmişdi?. O həyata ki, əlində fırça, anlaşılmaz çəkisizlikdə «İsa peyğəmbərin hüzuru» tablosunun içində peyda olub Məsihin ayaqlarına yixilmasın...

Bunu görünür, o vaxt hiss eləmişdi. Özünü yaxşı tanıyırdı, ona görə. Toğrula da özü ərə getmişdi, psixiater bacısının da burda heç bir günahı yox idi. O birilərin içindən Toğrulu da yəqin ona görə seçmişdi ki, o vaxt qabağına çıxanlardan ən üzüvolası, həlim xasiyyətli o idi. Görünür, hiss eləmişdi ki, Toğrulu istədiyi vaxt - tanış darısqallıqlara düşüb boğula-boğula çabalayanda, divar radiosunu söndürən kimi, söndürə bilər... İstəsə, uzun müddət yandırmaz.

İndi həmin o vaxt gəlib çatmışdı, - fikirləşdi və başını çevirib oğlanın üzünə baxdı.

Oğlan onun baxışından çaşıb gözünü qaçırdı, bir müddət harasa yan tərəfə baxdısa da, sonra yenə gözləri ona dikildi.

Bir anlıq hər ikisi bir-birinə nə isə deyən kimi baxışdılar... bütün mağar - içindəki musiqçiləri, rəqs edənləri qarışıq əriyib harasa kənara çəkildi.. musiqi də, adam səsləri də zəifləyib harasa aşağı endi...

Oğlanın bənizi ona baxdıqca ağarırdı, gözlərinə yenə yaş dolurdu... Yoxsa bu, yenə ona elə gəlirdi?..

İçində nə isə burxuldu... Elə bil bətnində uşaq tərpendi. Gözünü oğlanın üzündən çəkib yerə, oynayanların ayaqlarına baxdı.

Rəqs edənlər ayaqlarını bərk-bərk yerə vururdular. Təpiklər yerə dəydikcə, mağarın döşəməsi isinirdi, yumşalırdı, əriyirdi...

İçində burxulanın nə olduğu barədə fikirləşdisə də, dəqiq bir şey müəyyənləşdirə bilmədi. Olsun ki, oğlan xoşuna gəlmişdi... Yoxsa, içində çaxan təlatümün səbəbi ayrı bir şey idi?..

Axır vaxtlar özü öz içiylə elə hesablaşırdı, elə bil içi özünə aid deyildi. Bu, nə idisə, ondan bir addım aralıda, bir xeyli yuxarıda, halını, xasiyyətini həmişə anlamadığı, dərk eləyə bilmədiyini anlaşılmaz bir varlıq idi. Çox vaxt xoşuna gələn nəyinsə, sonradan həmin o mücərrəd varlıq tərəfindən rədd edilməsinin məyusluğunu dönə-dönə öz dərisində hiss eləmişdi deyə, ində nə isə barədə qəti əminliklə qərar çıxarmağa çətinlik çəkirdi.

Amma indi məsələ ayrı cür idi, - bir əliylə saçlarını sahmana sala-sala fikirləşdi. İndi həmin o «nə isə» xoşuna gəlməsə də, elə eləməliydə ki, gəlsin, başı nəyəsə qarışsın. Yoxsa bütün günü bu boyda palçıqın içində diri-diri öləcəkdi, palçıq dolu bu həyətin cansızlığı bozluğunu burdan özüylə düz şəhərə aparacaqdı...

Musiqçilər havanı dəyişdilər və ortaya balacaboy arıq bir kişi girdi, ayaqlarını dümbək ağacları kimi cəld-cəld tərpedə-tərpedə, şıdırğı oyun havası altında oynamağa başladı. Kişinin ayaqlarından havaya qalxan toz burnuna dolmasın deyə, ağız-burnunu əliylə bağlayıb fikirləşdi ki, niyə belə tərs-mayallaq fikirləşir? Axı palçıq bildiyi bu bozluğu da, cansızlığı darıxdırıcılığı da, o ki özü ilə ordan - həmin o bozarmış şəhərdən, bozluq içində əriyib itən həmin o mənasızlıqlar dolu məzmunuzsuz həyatından gətirib?!.. Odu ki, o bozluğu, nəyin bahasına olur-olsun, burda qoyub getməli idi.

Bu oğlanla kəlmə də kəsə bilməyəcəkdi. Əslində, buna bir o qədər ehtiyac da yox idi. Kənd uşağıyla nə haqda danışmaq olardı ki?!.. Elə beləcə baxmaq, həyat eşqi ilə dolu bu diri gözlərin onun zahirindən heyrətləndiyini duymaq bəsiydi... İcini bürüyən qatı bozluğu dağıda bilsə, bu gözlər dağıdacaqdı...

Bayaqkı güllü paltarlı arvada oxşayan ayrı bir arvad adamların arasından çıxıb yanlarını basa-basa üstünə yeridi, qolundan tutub ayağa qaldıra-qaldıra:

- Acından üzöldün tay... - deyib, onu-camaatın arasıyla, onu bunu itələyə-itələyə evə sarı apardı.

Toy gecədən xeyli keçəndən sonra dağıldı. Axır-axıra qalan yaxın qohum-əqrəba da o ki, var oynayıb əldən düşdülər. Onu da, Toğrulu da bir xeyli oynadı başlarından pul yağdırdılar...

Mağar yığılıandan sonra həyətdə səs-səmir kəsildi.

Toğrulun dayısı arvadı onu çəhrayı pərdəli səliqəli otağa ötürüb:

- Bilirəm, adamnan yata bilmirsən. Gəlinin otağıdı, rahat yat. Onları bu gecəliyə qaynım-gilə göndərdim, - deyib çıxdı, pillələri düşə-düşə: - Toğrulu Manafgil Xallıya apardılar, bibisigilə.

«Xallı» olsun ki, qonşu kendlərdən biriydi. Toğrulun qohum-əqrəbası, belə getsə, bütün Azərbaycanı bürüyəcək, - fikirləşib ayaqqabılarını soyundu, yerə döşənmiş yumşaq xalının üzəriylə yeridikcə, ayaqlarının rahatlandığını hiss elədi.

İkigözlü yatağın üstünə salınmış ipək örtüyü çəkib dörd qatlaya-qatlaya fikirləşdi ki, şükür Allaha, bu dəfə yerini ayrı salıblar. Yoxsa ötən dəfə -altı-yeddi il bundan əvvəl bir otaqda yatmalı olduğu kənd arvadlarının xorultusunu, iniltisini şəhərdə yatanda yuxusunda da eşidirdi. O gecə yadına gəlir, dayıarvadının xorultusu yadına, Xiçkokun dəhşət-filimlərini salmışdı. Elə bil hardasa qapı çırpıldaırdı, sonra kimsə barmaqlarının ucunda divarların dibiyə sürünürdü... Onda, yadına gəlir, ona elə gəlmişdi ki, gecənin o qatı qaranlığında kimsə otaqlarına soxulmaq istəyir. Amma sonra - «qapı» dönə-dönə cırlıdayanda, məsələnin nə yerdə olduğunu anlamışdı, səhərin gözünü, yatağının böyründə - döşəmədə salınan yorğan döşəyin içində xoruldayan dayıdostunun yarımçıq ağızını müşahidə eləyə-eləyə açmışdı.

...Paltarının düymələrini açıb üzbəüzdəki güzgüdə özünə baxdı.

Doğrudan, gözəl idi. Ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, vaxt gələcək - bu gözəl, hamar dərisi qırıxıb bürüşəcək, solub bozaracaq... Əllərini belinə vurub güzgüdə özünə yandan baxa-baxa fikirləşdi ki, bu bədən, bu dəri, bu saçlar Toğrul üçün artıq adıləşib. Olsun ki, Toğrul bu dəriyə, bu saçlara toxunanda daha heç nə hiss eləmir... saçlarının parıltısı da, gözlərinin işığı da, sürüşkən dərisi də Toğrul üçün göz döyənəyinə çevrilib.

Fikirləşdi ki, qınanılası deyil. Məgər o özü eyni bir şeyi görməkdən bezmir?!..

Hə, Toğrul onun saçlarından da, dərisinin şit ağılığından da bezmişdi. Hələ bəlkə bundan da o yana olacaqdı? Bəlkə bir müddətdən sonra Toğrul onun saçlarına, dərisinə baxanda, hamama qaçıb orda başını əlüzyuyana salacaqdı, gücü gəldikcə ögüyüb qusacaqdı?!..

Güzgünün yaxınlığındakı pəncərədən içəri elə bil soyuq hava axdı...

Pəncərəyə baxanda dizləri boşaldı...

Pəncərənin o biri üzündən tanış, bozumtul gözlər zillənmişdi...

Pəncərənin qabağından pişik kimi kənara sıçradı, küncə qısılıb nəfəsi tənqiyə-tənqiyə işığı keçirdi, paltarının açıq yaxalığını tələm-tələsik düymələdi, başını küncə söykəyib sinəsinin döyüntüsü qulaqlarına dola-dola gözlədi. Nəyi gözlədiyini özü də bilmədi... Yerindən tərpenməyə qorxurdu. Tərpənsəydi, yenə pəncərədəki gözlərlə üzbəüz gələcəkdi...

Haçandan-haçana divarın dibi ilə sürünə-sürünə yatağına tərəf getdi, oğurlanıb pallı-paltarlı özünü yatağına saldı, adyalı başına çəkib ürəyi əsə-əsə sakitliyə diqqət kəsildi.

Sakitlik idi. Başını adyalın arasından çıxarıb pəncərəyə boylandı.

Pəncərənin arxasında heç kim gözə dəymirdi. Olsun ki, oğlan işığı söndürdüyünü görüb getmişdi. Ya bəlkə getməmişdi, harasa, kənara çəkilib gözləyirdi?!.. Nəyi gözləyirdi axı?... - ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi.

Çöldən xışıltı səsi gəldi və o, başa düşdü ki, oğlan hələ də ordadı. Çox keçmədi ki, xışıltı daha aydın eşidildi. O idi, ayaqlarının qəsdən xəzəlin içində xışıldada-xışıldada pəncərənin altında gəzişir, – ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi. – Onu düşünür, onu görmək, nə isə demək, ya soruşmaq istəyir... Ürəyinin titrədiyini hiss edib fikirləşdi ki, ürəyi niyə belə əsir axı?..

Xışıltı səsləri kəsildi. Hardasa, qonşu həyətlərdə hürüşən itlərin səsi eşidildi. Olsun ki, səhərə az qalırdı.

Uzun yol gəlməkdən idi, ya kəndin havasının təmizliyindən idi, nə idisə, göz qapaqları ağırlaşmışdı...

Pəncərəni astaca tiqqıldatdılar...

Ürəyi bu tiqqiltıdan bir az da şiddətlə döyünməyə başladı. Nəfəsini içinə qısıb sakitliyə qulaq asdı.

Səs-səmir yox idi. Gözərini bağlayıb yuxuya getmək istəyirdi ki, pəncərə açıldı... Bayaq mağarın girişində gördüyü tanış siluet səssiz hərəkətlərlə içəri adlayıb pəncərəni ehmalca bağladı.

Qışqırmamaq üçün hər iki əlini ağızına basdı.

Otaq kəndin zülmət qaranlığına qər q olmuşdu. Bu qaranlığın içiylə daha bir qaranlıq – şiv qamətli siluet gəzişir, kor adam əsasını axtaran tək, deyəsən, onu axtarırdı...

...Dizlərinin, əllərinin titrədiyini hiss edib nəfəsini saxladısı da, qəfildən hardansa, arxadan ona sarılan qüvvətli qolların cəngindən qurtula bilmədi... isti qucağın içində bir xeyli çabalayıb heysizləşdi... qulağına dirənən nəfəs tənqiyə-tənqiyə nə isə deyirdisə də, başa düşə bilmədi... nəfəs nə isə təsirli bir söz dedi ona... elə bir söz ki, ürəyi az qaldı, onu eşitməmişdən əvvə dayana... sonra boynu cod tüklü çənənin asta gəzişməsindən elə gızıldədi, az qaldı nəfəsi kəsilə...

Nəfəsi əslində, kəsildi də... dəmir qolların arasında sıxıldığından tənqiyib qışqırmaq istədi...

...Yuxudan dik atıldı... hava açılırdı. Uzaqdan xoruz banı səsləri eşidilirdi. Bir də hardansa yaxınlıqdan mal-qara sürüsü keçirdi, deyəsən.

Dikəlib yerinin içində oturdu. Bədəni hələ də bayaqkı yuxusunun təsirindən titrəyirdi. Pəncərə bağlı idi. Ayağa qalxıb barmaqlarının ucunda pəncərəyə yaxınlaşdı.

Həyət bomboş idi. Darvazanın o üzündən, ağır fınxırtıları bir-birinə qarışan mal-qara sürüsü keçirdi.

Ürəyi sıxıldı. Uzaqdan da olsa, o oğlanı görmək istədi...

Kaş elə indi – hamı yuxuda ikən o burda - pəncərənin qabağında dayanıb ona baxaydı. Baxaydı və ağlayaydı...

Sonra ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi ki, sən demə, həyatı hələ qabaqdaymış... O isə elə bilirdi, hər şey bitib, qurtarıb, bundan sonra qocalıq gəlir və sair və ilaxır.

Onu nələr gözləyirmiş?!.. Cansıxıcı bozluğun axırı varırmış sən demə...

...Qapı döyüldü:

- Ağrın alım a gəlin, simavar çayı dəmləmişəm. Toğrul da gəlib çıxıb. Gəl, bir tikə çaydan-çörəkdən ye, yola çıxırsız.

Toğrul özünü səhər yeməyinə gətirib çıxara bilmişdi. Bir günün içində elə bil kökəlmişdi, bir az da elə bil qocalmışdı.

- Hə, necə yatdın? Darıxmadın?..

Dünənki gecəni, oğlanın pəncərəyə həkk olan üzünü yadına salıb gülümsədi:

- Yox.

Yolasalma mərasiminə xeyli adam yığılmışdı. Həmişəki kimi, dayılar, bibilər, xalalar, əmiqəlinləri, dayınəvələri... Yola pay qoymaq üçün qoyun soyan kim, nar, alma yığan kim...

Maşına əyləşəndə, birdən-birə ürəyi şəhər üçün darıxdı. Maşının salonundan şəhərin iyi gəlirdi.

- Sağ-salamat!.. Allah amanatı!.. – kim idisə suyu arxadan elə atdı, maşının dal şüşəsinə töküldü.

Maşın kəndin əyri-üyrü, palçılıq yollarıyla kök arvadlar kimi yanlarını əyə-əyə yola düzəldi. Arxa pəncərədən uzaqlaşdıqca balacalaşan adamlara baxa-baxa, gözü Onu axtardı... ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi ki, görən O hardadı indi?..

Qabaqda üç inək gedirdi. İneklərin üçü də qəhvəyi rəngdəydi, quyruqlarını yelləyə-yelləyə, özlərini burcudaburcudə elə gedirdilər, elə bil böyürlərinə dirənib siqallayan maşın da onlar kimi, qəhvəyi quyruqlu bir inək idi...

Toğrul əlini siqnalıdan çəkmirdi. İnəklər maşını veclərinə almırdılar, burun pərelərini enlədə-enlədə, palçıqdan qaralıb sulanan nazik quyruqlarını böyürlərinə vura-vura, asta-asta yeriməklərindəydilər...

Toğrulun hövsələsi daraldı, başını pəncərədən çıxarıb, inəkləri onların özü kimi sakit-sakit aparan iki oğlandırdı birinə:

- Ə, di çək bunları da yoldan!.. - deyib çığırdı.

İnəkləri köhnə, yekə ölçülü pəncələr geymiş iki kənd uşağı müşayiət edirdi, Toğrulun çığırtısına biri əlindəki uzun qamçını havada oynadıb:

- Ho-ho! Ho! Ho!.. - deyə-deyə sürünü yolun kənarına yönəltdi.

Toğrul qazı əsəbi-əsəbi basıb maşını irəli sürdü. Maşın oğlanların böyründən ötəndə ürəyi qırıldı...

Bu o idi... dünən axşam toy mağarının qapısından ona zillənən, gecə yuxuda qucağında çırpındığı həmin bozumontul gözlü oğlan... İndi bu gözlər toz-torpaqlı sifətə səhvən düşmüş kimi əcaib görünürdülər.

Əsəbilikdən, ya sarsıntıdan ürəyi bulandı. Əlini ağızına tutub ögüdü. Toğrul dik atılıb geriye çöndü:

- Noldu sənə, soyuqlamısan?..

Başını bulayıb pəncərədən çölə baxdı.

- Bəlkə yenə o söz?.. – Toğrul deyib bu dəfə ona güzgüdə baxdı.

Toğrula nifrətlə baxdı. Belə baxanda Toğrulun üzünü həmişə elə əylirdi, elə bil üstünə güclü təzyiqlə su buraxırdılar.

Necə də nifrət eləyirdi bu dəqiqə ona?!.. Bütün günahlar ondaydı. Payızın bu cədvəldə bu mənasız kəndçilərin arasına gəlməyi də, gecəki o ətərdən yuxusu da, özü üçün uydurduğu o şit məhəbbət macərəsi də, ağızında gecə-gündüz şaqquqıldadıb damağını yara eləyən protez də - hər şeyin, hər şeyin baskarı o idi...

Çönüb arxaya baxdı. Oğlan, deyəsən, onu sonradan tanımışdı... çünki üzünü yenə dünənki kimi işıqlanmışdı... elə bil gözləri də dolmuşdu... əllərini dünən toydakı kimi, ciblərinə salıb həmin o dolu gözlərlə maşının ardınca baxırdı...

Maşın kənddən uzaqlaşdıqca, oğlan da, inəklər də kiçilib gözdən itdikcə, hardansa palçıq iyi dolurdu maşına... Hansısa uzaqlıqlardan yenə toy səsi eşidilirdi. Elə bil oxuyan da həmin müğənni idi, səsinə əsdirə-əsdirə, arada bir əttökən xallar vura-vura oxuyurdu:

Gələrsən - qadan allam,

Gedərsən - yola sallam...

1985

BEKAR

O biri otaqlardan taqqaturuq səsi gəlirdi. Deyəsən, anası evi yığışdırırdı... Həmişə elədiyi kimi, stulları kənara çəkib altlarını, rəflərin içindəkiləri boşaldıb içlərini silirdi.

Bunu təsəvvüründə olduğu kimi canlandırdı. Anası saat yarım ərzində işini bitirib başa çatdırdı, döşəməni süpürüb qabları yudu. Sonra gün çıxdı və anası işə getdi.

...Bir müddət yerinin içində o yan-bu yana qurcalanıb anası barədə fikirləşdi, sonra ayağa qalxıb barmaqlarının ucunda mətbəxə qaçdı, orda özünə tələm-tələsik yaxmac düzəldib, soyuqdan titrədə-titrədə otağa qayıtdı, özünü isti yorğanın altına salıb yaxmacı, yorğanaltı havasız qaranlıqda yedi. Yaxmac hər dişləmədə ovulub xırda qırıntılarını boynuna, qollarına, döşəyinin içinə doldurdu. Yaxmacı bitirib başını yorğanın altından çıxardı, dərinə nəfəs dərib tavana baxmağa başladı.

Fikirləşdi ki, nə yaxşı ki, hələ tələbədi, nə yaxşı ki, belə asan fakültədə oxuyur, nə yaxşı ki, həftənin iki günü dərsi yoxdu, nə yaxşı ki, bu gün həmin o iki gündən biridi və nə yaxşı ki, bu iki günü istədiyi kimi keçirə bilər. İstədiyi qədər uzanıb istədiyi şeylər haqqında fikirləşə bilər.

Gərnəşdi... sol qabırğası qaşındı. Qabırğasını qaşdıqca, hər xırda hərəkətdən bədəninə, yatağına dolan çörək qırıntıları tərپəşib yerlərini dəyişdilər və onu yeni-yeni qaşınmalar tutdu. Sonra uzun müddət tavana baxa-baxa fikirləşdi ki, indi əgər bu tavan açıq olsaydı, yəni tavanı yay maşınlarının üstünü açan tək, açıb geriye qatılmaq, yaxud düymənin idarəsi ilə, ümumiyyətlə, yoxa çıxarmaq olsaydı, əla olardı. Sonra bunu təsəvvüründə canlandırdı da. Necə yerində uzana-uzana, görünməz düyməni basıb tavanı açır və elə öz yatağındaca uzandığı yerdə qaranlıq göyün üzünə səpilən ulduzlara baxır...

Tavanın suvağı ovulmuş, bəzi hissələri yağış sızmalarından əcaib ləkələr atmışdı. Burdan – aşağıdan baxanda, alçaq təpələrlə sıralanmış bozumontul səhranı xatırladırdı. Diqqətlə baxanda, burda hətta dağlar da var idi. Dağların bəzi cizgiləri kölgələnib qaralmışdı deyə, hündürlüklerini dəqiq müəyyən etmək olmurdu.

Gözlərini qıyıb bu mənzərəyə uzaq məsafələrdən baxan kimi baxdı və bu dəfə ona elə gəldi ki, bütün bu mənzərə heç də burda - onun yataq otağının tavanında yox, hardasa, buralardan çox-çox uzaqlarda, təyyarə yüksəkliyindən görünən məsafələrdədi. Məhz bu səbəbdən də nəhəng dağlar, dərin dərələr belə balaca görünür.

Sonra çönüb yatağı ilə üzbucaqdakı divara baxdı.

Divar hamar deyildisə də, onu heç hara oxşada bilmədi və fikirləşdi ki, görəsən, niyə bütün tavanları, divarları və otaqları dördkünc tikirlər?.. Sağa baxırsan - künc, sola baxırsan künc. Yuxarı künc, aşağı künc, hər tərəf xəttlər, düzbucaqlar, çərçivələr... Nə qədər bu dörd küncü görmək olar?..

Sonra tavanın və divarların künclərinə o qədər baxdı ki, ona elə gəldi başı da dördküncleşdi, gözləri də. Bax, bu saat durub pəncərədən küçəyə baxsa, görər ki, orda da hər şey dördküncdü. Amma durmadı. Ayağa qalxmağa həvəsi yox idi.

Fikirləşdi ki, hər şey – evlər də, küçələr də girdə olsaydı, nə olardı görəni?.. Hər şey girdələşərdi. Girdə evlər, dəyirmi şkaflar, dəyirmi çarpayılar... Axı bu qaranlıq, mənasız künc-bucaqlar kimə və nəyə lazımdı? Onsuz da künclərdən istifadə olunmur. Əgər hər otağın dörd küncünün sahəsini birləşdirsən və ... o biri otaqların da küncələrini bura qatsan, onda əməlli-başlı gur işıqlı, geniş salon alınar. Bir də həndəsi məntiqlə də hər şey üst-üstə düşür. Çevrə – tutduğu sahə etibarilə bütün küblərdən və kvadratlardan, düzbucaqlardan və paralelipipedlərdən yığcamdır.

...Divarın o üzündəki qonşu mənzildən şıqqıltı səsləri eşidildi, sonra makinanı çaqqıldatmağa başladılar.

Qıçlarını qarnına yığıb, başını yorğanın altına salıb qollarıyla qulaqlarını qapadısa da, makinanın çaqqıltılarından xilas ola bilmədi. Fikri dağıldısa da, tezəcə toparlanıb mümkün sakitlikdə digər həndəsi fiqurlar haqqında ayrı-ayrılıqda fikirləşməyə başladı...

Düzbucaqlarda kvadratları, üçbucaqlarla konusları müqayisə eləyib tərəflərin həcmi bir-birinin üstünə gəldi. Sonra öz yataq otağını təsəvvüründə gah silindir, gah konus, gah da kürə şəklinə salıb içindəki əşyaların yerlərini dəyiş-düyüş elədi və yoruldu.

Sol böyrü üstə çönüb yarım saat da belə uzandı.

Divarın o üzündəki qonşunun əsəbi makinanın axırına çıxmaq üzrəydi... Üzünü heç cür yadına sala bilmədiyi qonşu makinanın düymələrini var gücüylə elə döyəcəydirdi, elə bil kağıza sözləri yox, barmaqlarının qanını köçürmək istəyirdi. Bir qədər sonra makinanın səsi bir qədər də artdı. Və o təsəvvüründə canlandığı arıq, əsəbi qonşunun makinada dördəlli yazdığını, iki əlinə, iki ayağını da əlavə edib havalandığını anladı.

Fısıldayıb yorğanı üstündən atdı. Bu səsdə uzanmaq, nə haqdasa fikirləşmək baş tutan məsələ deyildi. Gərək indi ayağa qalxsın, dəhlizə çıxıb hamama sarı addımlasın, orda əlüzyuyanın qabağında dayanıb sabunu əllərinin arasında fırlada-fırlada yuyunsun...

Əllərini sabunlayanda əti ürpenirdi... Niyəsə ona elə gəlirdi ki, bu sürüşkənlik ovuclarının dərisindən yaranır. Bu zəhlətökən sürüşkənlikdən qurtulmaqdan ötrü bir dəfə bütün yuxunu əllərini o qədər sabunlamışdı ki, sabunun köpüyü aşıb daşa-daşa hər yeri bürümüşdü... və o bütün o ağılığın, o çəkisiz köpüyün içində itib batmışdı...

İndi yenə həmin o yuxusunu xatırladı... Ayrı əlac yox idi. O, əllərini yuyub dəftər-kitabı qabağına tökməli, ötüb-keçənləri bir-bir yadına salmalıydı. Çünki imtahanlar lap burnunun ucundaydı.

Əslinə qalanda, bu haqda fikirləşməkdən də bezmişdi. Dünən də, srağagün də elə bil bu haqda fikirləşmişdi. Amma, sonra bir şey eləmişdi, ya eləməmişdi?.. Yadına gəlmirdi.

Dirseyini çarpayının başlığına dirəyib ufuldadi. Yuxudan oyandığı müddət ərzində sağa-sola çönməkdən başı gicəllənirdi, həm də deyəsən, ağrıyırdı. Odu ki, kürəyi üstə uzanıb əllərini qarnının üstündə çarpazladı və fikirləşdi ki, görəsən, üfüqi vəziyyətdə uzananda adamın bağırsaqları, öd kisəsi, mədəsi hansı vəziyyəti alır?.. Və həmin dəqiqə də bu fikirdən ürəyi bulandı. Gərnəşə-gərnəşə fikirləşdi ki, axı niyə belə axmaq-axmaq şeylər barədə düşünür? Bekarçılıqdandı, nədəndi? Anası deyirdi ki, bekarçılıqdandı.

Balışı başının altında yastıladıb bir az da bekarçılıq haqqında fikirləşdi. Bekarçılıq əslinə qalanda, elə də pis bir şeyə oxşamırdı... İnsanın məhz bekar vaxtlarda özü barədə, yaşadığı dünya barədə dərin-dərin fikirləşməyə macal tapdığını müəyyənləşdirib rahatlandı. Sonra bunun nədən yarandığını, hansı insanların bekarçılığa daha çox meyilli olduğunu düşünüb bununla bağlı müxtəlif variantlar aşkar etdi, nəticəsini yekunlaşdırıb əsnədi.

...Həyətdən zibil maşınının səsi eşidildi. Bir qədər sonra bir neçə kişi səsi bir-birinə qarışdı.

Qıçlarını qarnına yığıb fikirləşdi ki, olsun ki, zibilçilərdir. Nə haqdasa əsəbi-əsəbi mübahisə edirlər. Vəzifə bölgüsünü belə müəyyənləşdirirlər. Sonra aşağıda nə işə guruladı və zibilçilər oynaq səslərlə bərkəndən-bərkəndən güldülər.

Fikirləşdi ki, həyatları zibil üfunətinin içində keçən bu adamlar hər gün belə əsəbiləşir, sonra gülüşürlər, zibil dolu çənləri maşının yük yerinə boşaldıb rahatlanırlar. Amma dərinə getsən, məlum olacaq ki, onların heç biri ömürlərində bircə dəfə belə olsun, onun kimi, beləcə yatağında uzanıb heç hara tələsmədən, dərin xəyallara dala-dala, özləri barədə, yaxud ümumiyyətlə, doğulub yaşadıkları bu dünya barədə fikirləşməyiblər.

...Qapının kilidinə açar saldılar və çox keçmədi ki, dəhliz anasının ağır fısıltısıyla dolu hərəkətə gəldi. Anası yəqin ki, bazardan gəlird. Və yəqin ki, hər iki əli də dolu idi...

Anasının hər iki əli, həqiqətən, dolu idi. Bunu o, otağının dəhlizə açılan yarıaralı qapısından gördü. Anası mer-meyvə və tərəvəz dolu zənbillərin ağırlığından o yan-bu yana əyilə-əyilə qapının qabağından ötüb mətbəxə getdi.

Gözünün ucuyla dəhlizdən ötüşən anasının əllərindəki zənbillərə baxmağıyla, hər iki zənbinin eyni çəkiddə olduğunu gözəyari təyin etdi. Burda elə bir çətinlik də yox idi. Bunun üçün anasının zənbilləri daşdıqca, tərəzi kimi enib-qalxsalar da bərabər səviyyəsini itirməyən çiyinlərinə baxmaq kifayət idi .

Anası zənbilləri mətbəxə daşayıb, bir müddət də orda taqqa-tuk sala-sala aldığı ərzağı yerləşdirməyə başladı. Sonra, deyəsən, özü də mətbəx stolunun arxasında əyləşib nəfəsini dərdi.

Anasının nəfəsinin gödəkliyindən, yoxsa tənha mətbəxin bir küncündə dinməz-söyləməz sakitliklə oturub qalmasından, ya səbəbini özü də anlamadığı nədənsə, ürəyi sıxıldı... anasına yazığı gəldi.

Fikirləşdi ki, bu dəqiqə anasının ondan da, özündən də, içlərini gündə-gündə doldurub mərtəbələri üzüyuxarı daşdığı o bərabər çəkili zənbillərdən də zəhləsi gedir yəqin... Fikirləşdi ki, əslində, bazara o getməliydi, yaxud heç olmasa, qapının açıldığını hiss eləyən kimi, ayağa qalxıb zənbilləri anasının əlindən almalıydı... Bax onda yəqin ki, anası nəfəsini belə dərməzdi və nə ona, nə də özünə bu qədər nifrət eləməzdi.

Sonra da fikirləşdi ki, ayağa qalxıb zənbilləri anasının əlindən alsaydı, anası kinayə dolu gözlərini onun üzünə zilləyib:

- Xeir ola?!.. Gün ha yandan çıxıb belə?.. – deyib onu utandıracaqdı... O isə utanmaqdan da bezmişdi... Odu ki, bir tərəfdən baxanda, elə yaxşı ki, gözə görünmədi. Bir də anası onu alt tuman-köynəyində görseydi, lap əsəbiləşəcəkdə, onun hələ də yataqda uzandığını əyani surtdə görüb təzyiği qalxacaqdı... Sonra ağına gələn növbəti fikirdən ürəyinin tez-tez döyündüyünü hiss etdi.

Axı niyə o bu kağız iyi verən yorğan-döşəyindən əl çəkə bilmir?.. Niyə bütün normal adamlar kimi yuxudan səhərlər ayılıb bazara getmir?.. Niyə yol verir ki, evin iş-gücündən yorğun anası üstəlik bazara da gedir, qışın soyuğunda, yayın istisində o növbədə, bu növbədə durub gözləyir, o boyda yükü ələrinə alıb ağırlığından əyilə-əyilə mərtəbələri qaldırır?.. Yox, belə olmaz, – ürək döyüntüləri getdikcə, şiddətlənə-şiddətlənə fikirləşdi. - Sabahdan bazara özü gedəcək!.. Burda da çətin nə var axı?.. Bu da ali riyaziyyat deyil ki, başından tüstü çıxara?!..

Sonra bunu gözünün qabağına da gətirdi. Necə səhərin gözü açılmamış o, əllərində boş zənbillər, bazara yollanır... necə palçıqlı kartof-soğanla dolu piştaxtalara yaxınlaşıb zənbillərini doldurur... və elə həmin dəqiqə də yadına, nə vaxtsa, bir neçə il bundan əvvəl şeytanın qıçını sındırıb, bazara getməyi düşdü...

O gün, yadına gəlir, hava bomboz bozarmışdı... Yoxsa eləyəcəyi bazarlığın dəhşətindən gözləri qaralmışdı?.. Satıcı da hey deyirdi. Əynindəki xalatı da deyilməkdən bozarmışdı, satdığı yumurtalar da... Həmin o küləkli gün, yadına gəlir, əvvəl əti, sonra yumurtanı alıb necə gəldi, bir-birinin üstünə atmışdısa, havanın qəifl dəyişkənliyindən özünü itirib titrədə-titrədə evə götürülmüşdü. Yarısından çoxu sümüklü ətin altında qalıb əzilən yumurtaları görəndə, anası kədər dolu üzünü ilə ona elə baxmışdı, elə bil yumurtaların sınmağıyla, anasının tale oxunun səmti dəyişmişdi...

O gündən sonra, yadına gəlir, yağışa düşüb möhkəmcə islandığından, düz bir həftə öskürə-öskürə titrətmiş, gecələri sə, vahiməli boz yuxular görmüşdü.

...Nəfəsini dərib fikirləşdi ki, olsun ki, anası həmin o gündən etibarən bazarlığın yükünün nə qədər də ağır olsa, bir düjün yumurta sınığını peşman halda zibil vedrəsinə boşaltmaqdan yüngül olduğunu anlamışdı...

...Əsnədi... Elə əsnədi ki, çənəsi şaqqıldadı. Elə bil anası daha onunla maraqlanmırdı. Evdə olub-olmadığı, çörək yeyib-yemədiyi də anasının vecinə deyildi elə bil. Üzbəüz divarın aşağı hissəsinə yenicə düşən namnazik gün şüasına baxa-baxa fikirləşdi ki, bəlkə o, anasının yadından çıxıb?.. Anası tamam unudub ki, onun bu adda, bu boy-buxunda, bu sir-sifətdə oğlu var?..

...Qapının arasından anasının yorğun başı göründü... Anasının başı ona görə yorğun görünürdü ki, saçları alınına, biri az da qulaqlarının üstünə dağılmışdı. Anasının başının və

üzünün yorğunluğundan başa düşdü ki, yox, anası onu unutmayıb. Və nə yaxşı da ki, unutmayıb.

...Anası aralıqdan içəri boylanıb yorğun üzüylə ona yox, ondan bir qarış kənara baxa-baxa dedi ki, məktəbə - iclasa gedir, axşam da dərsi var. Xörək bişirməyə vaxt tapmadı, özünə yumurtadan-zaddan bişirib yesin. Anası bir də nə isə dedi, amma o, gərnəşdiyindən eşitmədi.

Anası sözünü deyib çəkildi və çox keçmədi ki, dəhlizin aşağı başından çöl qapısının asta şıqqıltısı eşidildi. Çöl qapısı bağlanan kimi, üzbəüz divarda qaraqabaq, biğli kişi kimi qaş-qabağını sallamış divar saatının çıqqıltıları eşidilməyə başladı.

Saatdan ümumiyyətlə, zəhləsi gedirdi. Səbəbi də bu idi ki, saatdan çox, kəfkipli divar şkaflını andıran bu narahat cihaz günün iyirmi dörd saati özünü ona göstərə-göstərə, fasiləsiz bir inadla çıqqıldayırdı, bircə dəqiqə susmadan, nəfəs dərmədən, işinə ara vermədən, dəli kimi işləyirdi. O, çıqqıldadıqca, balaca əqrəbləri də addımlayırdı. Bəzi vaxtlar isə, xüsusən səhərlər - bu biğli dostu çarpayısının dirəndiyi divarın o üzündəki «əsəbi» qonşunun makinasıyla mübahisəyə də girirdi. Bu deyirdi: «çiq-çiq». O biri deyirdi: «çırqa-çırıq». Axır vaxtlar isə özünü onda tutmuşdu ki, saatla bir otaqda özünü pis hiss eləyir. Çünki bu sırtıq qurğunun bütün günü rəqəmlərini ona zilləyib, kəfkipli yelləyib nırıldadığını dəfələrlə anlamışdı. Özünü eşitməzliyə vursa da, yerində qurcalanıb üzünü divara, arxasını saata çevirsə də, qulaqbalışını qulağına basıb özünü yuxuya verməyə çalışsa da, saatın yenə otağın ha tərəfindənsə ona zillənib kəfkipli yelləyə-yelləyə «nırıldadığını» duymuşdu.

Anasından çəkinməsəydi, bu yekəxana cihazı divardan açıb həyəətə düşmədən, eyvana çıxıb ordan düz həyətin ortasına vızıldadardı...

Neçə dəfə anasına da demişdi. Demişdi ki, saatın çıqqıltıları ona fikrini toplamağa, kitab oxumağa, yatmağa mane olur, onu divardan çıxarıb ayrı bir yerdən assın.

Anası isə onun bu sözlərinə laqəyd bir dinməzliklə qulaq asır, başını yelləyib «yaxşı», deyir, saati isə yerindən tərpətmirdi ki, tərpətmirdi.

Anası, ümumiyyətlə, ondan bezmişdi. - fikirləşdi. - Allahın bu saatına da, ondan çox diqqət ayırırdı. Onu vaxtı-vaxtında qururdu, tozunu alıb şüşəsini parıldadırdı. Anası, elə bil saatla hesablaşırdı, bütün gününü onun əqrəblərinin vəziyyəti ilə qururdu. Saat kəfkipli hərəkətə gətirib altı dəfə vuranda, anası yatağından qalxırdı, yeddi dəfə vuranda evdən çıxıb işə gedirdi, üç dəfə vuranda işdən evə qayıdırdı... Saat işləyirdi, anası işləyirdi, anası işləyirdi, saat işləyirdi. Anası yuxuya qalanda, saat danqıldayıb onu oyadırdı. Saat yatanda, anası onu işə salırdı. Elə bil ikisi də bir idarənin işçiləri idilər.

Bəzən ona elə gəlirdi ki, anası saati ondan çox isətyir. Ən çox bəlkə də elə buna görə saati görməyə gözü yox idi. Ondən heyfəni almaq üçün acığa, nə qədər özünü öldürüb zəngini vurmuşdusa da, bilərəkdən ayağa qalxıb dərse getməmişdi.

...Qarnı quruldadı. Fikirləşdi ki, gerek ayağa qalxıb mətbəxə keçsin, orda yaxşı-yaxşı yesin ki, sonra bir də bu məsələyə qayıtmalı olmasın. Bu barədə daha nə isə fikirləşdisə də, fikirləşdiyi həmin dəqiqə də toz dumanı kimi ha yanasa çəkilib yadından çıxdı. İçini çəkib yenə tavana baxmağa başladı.

Hava qaraldıqca, tavan boyu sıralanan «dağlar», «dərələr» daha vahiməli görünürdülər... Buralar həm də haralarisa xatırladırdı... Ağappaq, cansız dağlar, dağların yanı ilə sıralanan zil qara kölgələri, qaranlıq dərələr... Hava qaraldıqca kölgələr böyüyür, «dərələr» getdikcə dərinləşirdi... Hə, yadına düşdü... «Amerika» jurnalının son sayında üz qabığında gördüyü Ayın böyüdülmüş foto-şekli... Eynilə belə, qabarıq yerlərin bir tərəfi – olsun ki, gün düşən tərəfi ağ, o biri tərəfi qatı qaranlıq kölgə... Sonra fikirləşdi ki, əgər bu tavanın şəklini bax burdan, beləcə çəkib irildsə, Ayın səthinə oxşayar?..

Ovuclarını binokl əvəzi yumurlayıb, tavanın yağışlardan qabarmış kələ-kötür hissəsinə baxmağa başladı.

Hə, oxşayır...

...Bütün gecəni ayaqlarının altında xəz soba kimi isinə-isinə mışıldayan pişiyi əsnəyib əl-qolunu dartışdırdı, pəncələri üstə qalxıb belini yay kimi yuxarı darta-darta gərnəşib arxa pəncələri üstə oturdu, qızılı gözlərini ona zilləyib bir müddət oturduğu yerdə yuxunun keyliyindən ləngərlədi, sonra yenidən yumurlanıb, başını qarnının içində gizləyib, deyəsən, yuxuya getdi.

Sara belə yumurlananda, onu ağ, xəz papağa oxşadırdı, onu başına qoymağı gəlirdi... Saranı başına qoymağıyla, başının yumşalacağını, isinib içində ötən illərdən qalan artıq-urtuq dərslərini və sairəni yoxa çıxaraçaqdı... Bir də pişik beləcə yumurlanıb yatanda, onu da yuxu tuturdu. O da başını qarnına soxub yumurlanmaq, ayılmadan, ayağa qalxmadan, bu isti yumşaqlığın içində əriyənəcən, gecə-gündüz yatmaq istəyirdi...

Pişiyin yuxunun ritmi ilə aramla qalxıb-enən kürəyinə baxa-baxa fikirləşdi ki, axı niyə adamlar bu ali məxluqlar kimi müdrik və səbrli deyillər?.. Daim harasa tələsirlər, nə işə eləməyə can atırlar... Axı onsuz da hər şeyin axırı elə yataqdı. Qocalığın da, xəstəliyin də...

Sonra gözünün qabağında zarıya-zarıya yataqda can verən baba-nənələri, böyük xalaları və əmiləri gəldi... bədəni boyu üşütməyə bənzər qəribə bir soyuqluq gəzdi...

Ayağa qalxıb ayaqlarını gecənin soyuqluğundan soyumuş başmaqlarının içinə saldı, soyuqdan titrədə-titrədə mətbəxə qaçdı.

...Pilətin üstündəki qazanlar boş idi... Olsun ki, xörək bişirməyə nə işə çatmamışdı və anası təzədən bazara qayıtmışdı.

O biri qazanların da qapaqlarını qaldıraraq içlərinə boylandı və qazanların ondan utandığını necəsə, hiss elədi. Sonra masanın üstündəki balaca çuxurun qapağını açdı. Dünənki bozbaşdan qalan ikicə noxud çuxurun dibində iki sevgili kimi baş-başa verib ona zillənmişdilər...

Dəhlizə çıxıb vanna otağına yollandı.

Onun, hər gün ürəyi bulana-bulana, yaşıl sabunları ovuclarının içində əritdiyi yerə. Amma vannada isti suyun içində uzanmaqdan xoşu gəlirdi. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, isti su onu qəribə bir doğmalıqla bədənə basıb bədənin hər əzasını yumşaq-yumşaq sığallayırdı. Bir də ona görə ki, suyla dolu vannada çəkisini itirirdi, özünü qəribə, qabarcıqvari məxluq hiss eləyirdi... Belədə bütün vücudu, əzaları və sinirləri ilə suyun yumşaqlığı içində əriyə-əriyə, mürgü içində fikirləşirdi ki, kaş şəhər akvarium olaydı... Hamı və hər şey çəkisini itirib yüngül hava qabarcıqları kimi suyun üzündən asılı qalaydı... Onda hamı bazara öz çəkisiz qabarcıq bədənləriylə, suyun üzülə süzə-süzə gedərdi... O işə anasını kürəyinə alıb işə, ordan bazara, ordan daha haralara aparardı...

...Hamamın qapısı açılmadı... Qapının dəstəyindən ikiəlli yapışb bu dəfə bərk itələdi.

Qapı yenə açılmadı. Bu nə demək idi?..

Qapı o biri üzəndən - içəridən bağlı idi. Cəftə ilə.

Hiss elədi ki, başının tükləri biz-biz durdu.

Bu, necə ola bilərdi?.. Evdə ki ondan savayı bir kəs yox idi?!.. Belə olan halda hamama kim girə bilərdi?..

...Qapını var gücü ilə, bu dəfə çiyəniylə itələdi...

Qapı yenə açılmadı. Qapını içəridən bağlamışdılar. O, öz otağında yatağında uzanıb gic-gic xəyallara dalan vaxt kimsə, evin hansı dəliyindənə içəri girib özünü hamama salmışdı... qapını o üzəndən kilidləyib orda nəfəsini içinə qısa-qısa nəyisə gözləyirdi. Amma nəyi?..

Dəhşətdən gözləri qaraldı...

Əgər qapının o üzəndəki oğru idisə, ora nədən ötrü girmişdi, nəyi gözləyirdi?.. Yox, əgər oğru deyildisə...

Bu fikirdən bir anın içində bədəninə soyuq tər gəldi. Qapının dəstəyindən yapışıb var gücüylə silkələyə-silkələyə, qapıyla bir bütün vücudu titrəyə-titrəyə:

- Kimsən orda?.. E..ey!!! - deyə qışqırdısa da, qapının o üzündən cavab gəlmədi...

Qulağını qapıya dirəyib içəriyə diqqət kəsildi.

...İçəridə kimsə tövşüyürdü... Yoxsa bu, ona elə gəlirdi?..

Sonra elə bil səs kəsildi.

Çiyini qapıya dirəyib bir də var gücü ilə itələmək istədisə də, dayandı. Fikirləşdi ki, bəlkə içəridəki silahlıdı, bəlkə əyninə şalvar keçirib artırmaya çıxsın, qonşuların qapısını döyüb köməyə çağırınsın?.. Həmin dəqiqə də ağına o da gəldi ki, evdən çıxdığını hiss edən o naməlum kəs içəridən çıxıb bu dəfə mənzilin qapısını bağlayar. Olsun ki, hamamda gizlənməyinin mənası da elə budu...

Bu fikirlə qapını bir də – bu dəfə bütün bədəniylə itələdi.

O tərəfdən də qapıya möhkəm dirənmişdilər. Özü də deyəsən, içəridəkinin çiyini heç də onunkundan zəif deyildi. Sonra elə bil o biri otaqlarda kimsə öskürdü...

İçini çəkib hamamın qapısına sıxıldı. Bir anın içində ona elə gəldi ki, bütün otaqlar, elə dəhliz də adamlarla doludu...

Dizləri boşaldı... mədəsində elə bil nə isə qırılıb isti-isti axdı... Bu məqam evin bütün su boruları guruldadı... Gurultu həm də elə bil onun içində çaxdı.

Nəfəsini içinə qısıb ehmal addımlarla öskürək səsi gələn səmtə sarı yeridi.

Qonaq otağının qapısını açıb ehtiyatla içəri boylandı...

Sağ tərəfdə bıçburma bir kişi divara qısılib ona baxırdı...

Beynində çaxan ani reflekslə yumruğunu kişinin üzünə ilişdirdi...

Əli şüşəyəbənzər nəyisə dağıdıb kəsildi...

İşığı yandırdı.

Qonaq otağının küncündəki adamboyu qədim saatın şüşəsini sındırmışdı...

Əlinin yarasını o biri ovcuna sıxıb küncdən əzilmiş üzüylə ona zillənən saata baxdı...

Bir istədi yerə dağılan şüşələri ovcuna yığıb mətbəxə apara, hamamdakı yadına düşdü deyə, tələsik dəhlizə qayıtdı.

Hamamın qapısı bayaqkı vəziyyətdə idi...

Qapıyla üzbəüz dayanıb nəfəsini dərdi. Bayaqkı zərbədən sonra elə bil qorxusu keçmişdi.

Nə fikirləşdisə, mətbəxə keçib ət baltasını götürdü, dəstəyini salamat ovcunda möhkəm-möhkəm sıxa-sıxa, qapının qabağına qayıtdı, bir an belə fikirləşmədən, baltanı var gücü ilə qapının dəstəyinə necə vurdusa, qapı elə bil cırıldı... və o, əlindəki baltaqarışq hamamın içinə yıxıldı... Dizləri vannanın iti küncələrinə dəyib əzildi, balta əlindən sıçrayıb divardan asılmış güzgüyə dəydi, güzgünü zədələyib çatlatdı...

Bir müddət hamamın soyuq döşəməsində otura-otura, nə baş verdiyini anlamağa çalışdı...

İçəridə heç kəs yox idi... Bəs nə baş vermişdi?..

Ayağa qalxıb qapını örtmək istədi, örtə bilmədi. Əyilib iş üzünü görməyən nazik barmaqlarını qapının altına saldı.

Qapının altına ilişib, onu açılib-örtülməyə qoymayan balaca taxta parçasını çıxarıb bir kənara vızıldatdı, vannanın qırağına əyləşib dizlərinə dirsəkləndi.

Bu nə demək idi?.. Dəli olurdu yoxsa?.. Gözünü açandan gündə bəlkə yüz dəfə gördüyü adi əşyalar bu nə hoqqa idi çıxarırdılar?..

Qalxıb qapının sınımış cəftəsinə baxdı, güzgünün çatına, dizlərinin yarasına baxdı... hamamdan çıxıb başmaqlarını sürütləyə-sürütləyə qonaq otağına getdi, orda «əngini əzdiyi» qədim saata baxdı və bilmədi gülsün, ya ağlasın.

Yaralı əlini qoynuna basıb otağına qayıtdı, yatağına uzandı.

Başını balışın altına soxub fikirləşirdi ki, indi anası işdən gəlib saati da, hamamın sınıq cəftəsini, çatlamış güzgünü də görəcək, hirsənəcək, deyəcək...

Başını balışın altından çıxarıb pəncərəyə baxdı.

Hava qaralırdı. Bir azdan yatmaq lazım gələcəkdi... Onunsa yuxusu gəlmirdi...

...Qapıya açar salındı...

Anası idi, işdən qayıdırdı. Qapı çırpıldı və dəhlizin işığı yandı. Anası alıb gətirdiyi bazarlığın ciğaralarını xışıldada-xışıldada mətbəxə keçdi, orda öskürdü. Sonra onun otağının qabağından keçib hamama girdi. Pəncərənin şüşəsindən anasının ancaq kürəyini görə bildi və kürəyinin əzələlərindən bildi ki, anası möhkəm yorulub.

Anası hamamda əl-üzünü yuyub, səssiz-səmirsiz otağına getdi. Deyəsən, nə güzgüdəki çapığı gördü, nə də qapının sınımış cəftəsini...

Qalxıb oturdu. Dizləri göynəyirdi.

Fikirləşdi ki, bu nə həyatdı, yaşayır?.. Niyə hamı kimi yaşaya bilmir?.. Hamı işləyəndə o yatır, hamı yatanda, o tavana baxır? Bu nə gündü, özünü salıb?..

Bunu fikirləşib bir istədi, anasının otağına keçib, bayaq başına gələnəri ona danışa. Deyə ki, onu çox istəyir. Bəlkə də ona görə bu gün heç vaxt ağılına belə gətirmədiyi, «qəhrəmanlıqlar» göstərib, əlini kəsib, dizlərini əzib... Sonra fikirləşdi ki, birdən anası inanmadı? Ya da gülməyi tutdu ki, evdə öz-özünə dağ-divarla vuruşur?.. Axı, doğurdan da, gülməliydi?!..

Sonra qəfildən öz-özünə vahimələndi. Fikirləşdi ki, bəlkə başına hava gəlib, dəli olub?!..

Ayağa qalxıb ehmal addımlarla dəhlizə çıxdı, orda işığı yandırmadan divar güzgüsünün qabağında dayanıb gözlərinin ağına, bəbəklərinin rənginə baxdı.

Hər şey öz qaydasındaydı...

Həmin ehtiyatla anasının otağına sarı yeridi, qapını açıb əvvəl başını, sonra bədənini içəri saldı və gördüyü mənzərədən donub qaldı...

Anası yatmışdı... Başını çarpayının taxtasına söykəyib kəsik-kəsik xoruldayırdı...

Boğazını qəhər tutdu... Anasını heç vaxt belə gücsüz, belə zəif görməmişdi... Heç vaxt ağılına belə gətirməzdi ki, anası da yorula bilər, beləcə, balaca uşaq kimi, oturduğu yerdə yuxulaya bilər...

...Anası əllərini dizlərinin üstünə qoyub yatmışdı... Sağ əli bərk-bərk, indicə ayağından çıxardığı corabı sıxmışdı. Anasının əllərinin dərisi quruyub qırıq bağlamışdı, ağır yüklər daşımaqdan, qab-qasıq, paltar yumaqdan, barmaqlarının içi xırda döyənəklərlə dolu idi...

Bir müddət qapının ağzında dayanıb dura-dura, anasının yatmağına tamaşa elədi. Anasının yatmağında onun, mənasını anlaya bilmədiyi nə isə qeyri-adi mənə vardı... Amma ha fikirləşdisə də, o mənəni anlaya bilmədi...

Anasının ayaqları altında çöməlib ona altdan-yuxarı baxdı.

Burdan baxanda, anası orta əsrlərin qədim heykəllərinə oxşayırdı...

Başını ehmalca anasının ayaqlarına söykəyib qaldı və çox keçmədi ki, eləcə oturduğu yerdə yuxuladı...

1977

Fatma binanın girəcəyinə çatanda, əlindəkiləri yerə qoyub özü də üstündə oturdu. Bayaقدannan bəri avtobusda gələ-gələ, hələ dünən gecə də, qatarın nəm yorğan-döşəyində yırğalana-yırğalana boğazını neçə dəfə qəhər tutmuşdusa da, ağlamağı gəlmişdisə də, özünü güclə saxlayıb ağlamamışdı. Bilirdi ki, ağlasa, Fəridə də ona baxıb ağlayacaq. Fəridə də ki, ağlamağa başladı, Allah göstərməsin. Üz-gözü elə günə düşürdü ki, Fatmanın öz dərdi yadından çıxırdı, uşağı tələsik bağına basıb ovudurdu, tək ağzı açılmasın, açılıb qulaqlarının dibinə yayınmasın, onsuz da iri burnunun pərəkləri enlənib bütün üzünü tutmasın. Amma şəhərin mərkəzində, tünlük küçələrin arasında yerləşən çoxmərtəbəli, boz binanın girəcəyinə çatanda, özünü saxlaya bilmədi, dünən kənddə, əzilməsin deyə, bir-bir kağıza büküb səliqəylə böyür-böyürə, üst-üstə yığdığı qış armuduyla dolu səbəti girəcəyin ağzındaca yerə qoyub üstünə oturdu, Fəridə görməsin deyə, ləçəyini gözünün üstünə endirib səssiz-səssiz ağladı.

Fəridə də ansına baxıb pilləkənin məhəccərinə qısıldı, dodağı büzüldü, ağlamağa hazırlaşdı ki, Fatma cəld ayağa qalxıb üst-başını sahmana saldı, zənbilləri əlinə alıb uşağın çiyinini dümsüklədi:

- Di yaxşı, sən də, - deyib, özü də zənbillərin ağırlığından ləngərləyə-ləngərləyə pillələri qalxmağa başladı. Qalxdıqca da, hər mərtəbədə ayaq saxlayıb qapıların nömrələrini, üstündəki yazıları oxudu. Rəngbərəng qapıların heç birinin arxasından səssəmirmə gəlmirdi. Elə bil heç birinin o üzündə adam yaşamırdı.

Binanın camaatı bu vaxt yatırdı, nədi?.. - Fatma fikirləşdi, sonra bunu təsəvvürünə də gətirdi. Qapıların o üzündə, bərbəzəkli otaqlarda, ipək üzlü yumşaq yorğan-döşəklərdə rahat, qayğısız üzlərlə yatan şəhər adamlarının yuxulu üzlərini gözünün qabağına gətirdi. İndi belə çıxırdı ki, burda, bu beşmərtəbəli, altı guşəli binada oyaq olan birçə Fəridə ilə o idi. Əslinə qalanda, o hələ dünənki gecədən oyaq idi, şəhərə gətirəcəyi sovqatları yığıb sahmana salandan bəri gözünə yuxu getməmişdi.

Axırıncı mərtəbəyə çatanda, Fatma əlindəkiləri yerə qoyub, ağ rəngli qapının üstündəki yazını oxudu. Qapının yuxarı hissəsində qızılı hərflərlə yazılmışdı:

«Mənzil 124 Xəlilov R. A».

Başıyla qapıya işərə eləyib:

- Buradı, - dedi.

Fəridə barmaqlarının uclarına qalxıb, zəngə sarı dartınanda, uşağı geriye itələyib astaca:

- Dinc dur!.. – dedi. - Şəhərdə bu vaxt yuxudan durmurlar, - sonra qulağını qapıya söykəyib içərinin sakitliyinə diqqət kəsildi.

İçəri sakit idi. Hardasa elə bil su damcılayırdı.

Əyilib açar deşiyindən içəri baxdısa da, girəcəyin qaranlığından heç nə görə bilmədi. Açar deşiyindən evin şirniyyatla, təzə çəkmə iyi ilə qarışıq isti havası axırdı.

Yükləri ayağıyla divarın dibinə itələyib üstünə oturdu, Fəridəyə:

- Otur, gözləyək, – dedi, - İndi girsək, ayıb olar. Deyərlər, səhərin gözü açılmamış özlərini yetirdilər.

Fəridə zənbillərdən birinin üstünə oturub boğçasını qucağına aldı.

Boğçanın içində Fəridənin çəhrayı paltarı, qardaşının hələ ötən il Bakıdan alıb gətirdiyi təzə, boz məstlər, bir də xırda-xuruş - saç sancaqları və lentləri vardı. Bunları Fəridə, Sona xalasıgildə qalacağı günlər geyinməkdən ötrü özü ilə kənddən gətirib gəlmişdi.

Çox keçmədi ki, üzbəüz qapının o biri üzündən ara-sıra səslər eşidilməyə başladı... Əvvəl kimse öskürdü, sonra qapı cırıltısı və addım səsləri eşidildi. Qapı açıldı və içəridən orta yaşlı bir kişi və məktəbli forması geymiş əkiz qızlar çıxdı. Hər üçü, deyəsən, isti yeməkdən pörtüb qızarmışdı. Qızlar da, kişi də təəccüblə Fatmayla Fəridəyə, sonra da altlarındakı iri zənbillərə baxdılar. Qızlar Fəridə ilə yaşlı olardı, hər ikisinin saçları tarım yığılmış, boyunlarının ardına iri bant vurulmuşdu.

Qızlardan biri pilləkənləri düşə-düşə çönüb Fəridəyə dil göstərdi və bundan Fəridəni ağlamaq tutdu, dodağını dişləyib anasına baxdı.

Anası oturduğu yerdə qulağını ağ qapıya dirəyib içəri elə diqqət kəsilməmişdi, elə bil bu dəqiqə qapının o tərəfində nə isə baş verməli idi.

Çox keçmədi ki, ağ qapının da o üzündən yumşaq addım səsi eşidilməyə başladı. Sonra hansı otağınsa qapısı cırıldadı və Fatma ürəklənib cəld ayağa qalxdı, barmaqlarının ucuyla qapını asta-asta taqqıldatdı.

Qapını Sona xanım açdı, bir müddət uzun, çəhrayı gecəköynəyində, saçları çiyinə dağılmış halda qapının ağzında dayanıb Fatmanın üzünə elə baxdı, elə bil Fatmanı ömründə birinci dəfəydi görürdü. Sonra haçandan haçana yuxudan ayrılmış kimi, qaşlarını yuxarı qaldırıb:

- Bıy?!.. - dedi. - Xoş gəlmisən, ay Fatma. Nə əcəb səndən?! Xeyir ola?!..

Əmiqızının bu sözləri Fatmanı qapının ağzındaca kövrəltdi. Fatma dinib danışmadan ağlamsınıb divar dibinə yıxdığı zənbilləri bir-bir içəri yığmağa başladı. Hamısını yığıb qurtarandan sonra əmiqızıyla öpüşüb görüşdü.

- Xeyir döyül, ay Sona, - deyib bu dəfə gözünün yaşını axıtdı.

- Nolub genə? Ərinnən küsübsən?

- Yox əşi, ərim-yazıq neçə vaxtdı yorğan-döşəkdədi, - Fatma dedi, sonra dəhlizin divarına söykənib nəfəsini ağır-ağır dəre-dərə: - Xasayı tutublar, - dedi və öz dediyindən bir az da təsirlənib gözünün yaşını sel kimi axıtdı.

- Bıy?.. Nə vaxt, nə üstə?

- Mən başıdaşlının havaxt günü olub ki, indi də ola?! Dedim...

- Mənə bax e, məni elə çaşdırdın, qapının ağzında dayanıb durmuşuq. Keç içəri, - Sona xanım dedi və Fatmanı içəri otağa keçirdi, orda xara üzlü şişman divanın bir tərəfinə oturub özü də yanında əyləşdi.

- Dedim, uşaqlar daha böyüyüb, bir az rahatlanaram. Bu da mənim rahatlığım... - Fatma deyib susdu.

Fəridə hələ də boğçası qoltuğunda, dəhlizdə dayanmışdı. Bilmirdi, o da içəri girməli idi, ya yox.

- Srağagün təmtərağnan, zurna-balabannan yola saldıq onu bura. Bu gün Minskə yola düşəsiydi, əsgərliyə. Mənim aqlım olmadı, gərək kənddən adam qoşaydım ona. Uşaq ki uşaq...

Sona xanımın hövsələsi daraldı.

- Di yaxşı, de görüm, neyləyib axı bu Xasay?

- Biləcəridə... haman o yola salınan stansiyada kimnənsə sözü çəp düşüb, savaşıb.

Tutub salıblar milisiyə. İndi... - Fatmanın, bu yerdə yenə gözləri doldu, - Bu gün hamı çıxıb getdi...

- Hara?

- Minskə.

Sona xanım qaşlarını qaldırıb dəhlizə boylandı, orda Fəridənin ayaqları altında bir-birinə söykənən dolu zənbillərə baxdı.

Fatma da gözünün yaşını silib zənbillərə baxdı:

- O iri zənbildəki - armuddu, o birilər də, bir az balıqdı, bir az da kürü, - dedi, sonra ətəyinin pürçüklərini təmizləyə-təmizləyə rəng verib rəng ala-ala: - Deyirəm, bəlkə Rəhim qardaş mənən gedəydi?!.. Ya heç olmaya, bir zəng vuraydı. Onun birçə zəngi...

Sona xanım çiyinlərini çəkdi:

- Onun xasiyyətini özün bilirsən. İllah da belə cəncəl işlər üçün lap doğma oğlu ola ha, zəng vurmaz. Elə tərsdi ki!..

Fatma içini çəkib dəhlizdə, boğcası qoltuğunda dayanan Fəridəyə, sonra da, hərəsi bir tərəfə əyilən zənbillərə baxdı.

- Deyirəm, bəlkə...

- Yox, əzizim, üz vurma. Bax, durub o boyda yolu gəlmisən, lap əcəb eləmişən, gözüm üstə yerin var. Amma bu barədə...

Fatma çiyinə sürüşən kəlağayısını başına dolayıb ayağa qalxdı, əlacsız halda:

- Nə deyirəm?.. - dedi, sonra Fəridəyə işarəylə: - Onda qoysana, Fəridə sizdə otursun. Mən gedim, görüm neynirəm. Yalvarım-yaxarım, deyim doqquz uşaq anasıyam, erim yataq xəstəsidir. Diz çöküb yalvarım... bəlkə buraxalar.

Fatma bunu deyib yenə səssizcə ağıladı. Sona xanımın da gözləri doldu.

- Üzmə özünü, düzələr inşallah. Buraxarlar, Allahın köməkliliyiylə.

Fatma gedəndən sonra Fəridə bir müddət də boxçası qoltuğunda, dəhlizdəki zənbillərin arasında döyüküb qaldı.

Sona xanım Fatmanı yola salanda, ağızucu Fəridəyə: «Keç içəri, qızım, qapı ağzında niyə durmusan?..» - dedisə də, Fəridə yerindən tərpənmədi.

Sona xanım qapının ağzına yığılan zənbillərə məhəl qoymadan, tələsik addımlarla evin o başına getdi, sonra deyəsən, hamama, girdi. Çünki bir müddət hamamdan suyun səsi eşidildi. Sona xanım orda suyu şırıldada-şırıldada, deyəsən, əl-üzünü yudu, ya da olsun ki, çimdi. Bir qədərdən sonra isə ordan, başında iri dəsmal çıxıb özünü yataq otağına saldı. Bir qədərdən sonra yataq otağından, geyimli-kecimli, ətir saça-saçə dəhlizə çıxdı, Fəridəni həmin yerində görəndə təəccüblə:

- A-a?!.. Sən bayaqdan elə burda dayanmışan?.. Niyə içəri keçmirsən, bala? – dedi, – bura özgə yer deyil ki?! Ananla dosdoğma əmiqızıyıq. Mən də sənə xalan. Keç, keç, utanma. Bizimkilər də indiyə durarlar.

Sona xanımın bu sözləri də Fəridəni yerindən tərpətmədi. Fəridə boxçasını bir az da bərk-bərk qucağına sıxıb üzünü divara çevrdi.

Sona xanım içi sovqat dolu zənbilləri sürüyə-sürüyə mətbəxə apardı, ordan bir də, bu dəfə lap mehriban səslə:

- Bura gəl, qızım. Kömək elə, boşaldım bunları, - dedi.

Bir qədərdən sonra Sona xanımın oğlu, gəlini və iki körpə nəvəsi yuxudan oyandılar. Uşaqlar dəhlizə qaçıb, otaqların arasıyla ayaqyalın o baş-bu başa qaçdılar, sonra gəlib Fəridəyə üz bəüz dayandılar, barmaqlarını ağızlarına soxub dinməz-söyləməz onun üzünə zilləndilər.

Fəridə uşaqların baxışlarından niyəse pərt oldu, yerində qurcalanıb saçlarını sahmana saldı, corabının yamağı görünməsin deyə, ayaqlarını cütlədi.

Uşaqlar analarının da, səsi o biri otaqlardan eşidilən atalarının da çağırışlarına məhəl qoymadılar, barmaqlarının onunu da ağızlarına basıb maraqdan irilən bəbəklərlə Fəridəyə elə zilləndilər, elə bil ömürlərində görmədikləri əcaibliyə tamaşa eləməkdən doya bilmirdilər. Çox keçmədi ki, qapısı dəhlizə açılan otaqların hansındansa cavan bir qadın çıxıb tələsik addımlarla Fəridəyə sarı gəldi, ona çatanda isə gözünün ucunu ona tərəf

qaldırmadan, ümumiyyətlə, onu görmədən, hövsələsiz hərəkətlərlə uşaqların əlindən yapışib sürüyə-sürüyə, deyəsən, mətbəxə apardı.

Bir qədər sonra Fəridənin gəlişi münasibəti ilə, ya evin gündəlik adəti üzrə qonaq otağında tənənəli süfrə açılmışdı, çay dəsgahı düzəlmişdi. Süfrəyə Fəridənin ömründə görmədiyi qəribə peçenyələr, lülələri quş dimdiyini xatırladan balaca südqabılar, çaydanlar və sair düzülmüşdü.

Bütün bu «təmtəraqdan», yoxsa süfrənin arxasında tənənə dolu gərgin üzlərlə oturanların baxışlarından Fəridənin ürəyi bulandı... qabağındakı içi dolu nimçəyə gözünün ucu ilə belə baxmadan, başını aşağı salıb dinməz söyləməz oturdu.

Sona xanım üstünə şəkər tozu səpilmiş yelpincvari bulkaya kərə yağı çəkib Fəridənin nimçəsinə qoydu, sonra eynilə Fəridənin nəgmə müəlliminin təbiriylə:

- Ye, qızım, utanma, - dedi, - burda kənar adam yoxdu.

Rəhim kişi çayı qaynar-qaynar başına çəkib pörtdü, Sonaxanıma baxıb Fəridəyə işarəylə:

- O saat bilinir, şəhər uşağı döyül. Nə qalıbsa, kənddə qalıb, - dedi.

Fəridə əlini bulkaya uzatmadı, mədəsi bulkanın dadlı qoxusundan sümrülə-sümrülə, gözünü yerə dikib gözlədi ki, hamı yeyib qurtarsın.

Səhər yeməyindən sonra Rəhim kişi kök, yumşaq əliylə Fəridənin başını sığallayıb işə, uşaqların ata-anası geyinib-kecinib öz aralarında xısınlaşa-xısınlaşa harasa çıxıb getdilər. Sonaxanı nələrini yedirib əl-üzlərini yudu, qonaq otağının döşəməsindəki xalçanın üstünə oturdub qabaqlarına, o biri otaqdan gətirib gəldiyi bir torba oyuncağı səpdi, özü isə, olsun ki, nahar hazırlamaqdan ötrü mətbəxə getdi.

Sonaxanı gedəndən sonra uşaqlar oyuncaqlara məhəl qoymadan yenə barmaqlarını sümürə-sümürə, matdım-matdım Fəridəyə zilləndilər.

Uşaqların baxışlarından, ya bulkanı tələsik çeynədiyindən, sonuncu tikə Fəridənin boğazında qaldı, onu çeçədib öskürtdü. Əlini çay dolu fincana atmaq istəyəndə, uşaqlardan biri - yaşca bir qədər böyüyü stola sarı diyirlənib Fəridənin fincanını göz qırpımında ələ keçirdi, ağızına dirəyib acgöz-acgöz içə-içə, çayı üstünə, döşəməyə dağıda-dağıda dəhlizə qaçdı.

Fəridə matı-qutu qurumuş halda uşağın ardınca baxa-baxa qaldı...

Ayrı kim olsaydı, tikəsinə göz dikəni Fəridə qamarlayıb elə döyərdi ki, doğma anası belə onu tanımazdı. Amma anasının, dünəndən bəri bütün yolu ona dönə-dönə tapşırdığı hər an qulağındaydı. Bu evdə o özünü xüsusi ədəblə aparmalıydı, acsa da, susuz olsa da, səsini, cıncırını belə çıxarmamalıydı, çünki bura kənd yeri deyildi, şəhər idi. Şəhərdə isə ayrı qanunlar işləyirdi.

...Arxadan kimsə lentini dartıb açdı. Bu da, o biri uşaq idi, Fəridənin lentini ağızına salıb çeynəyə-çeynəyə, gözlərinin dərinliyində işaran qələbə sevinci ilə geriye çəkildi...

Fəridə əl atıb uşağı tutmaq istədi. Uşaq lentin hamısını ağızına basıb, xalçanın üstüylə pişik kimi o yan-bu yana diğirləndi. Uşağın bu diğirlənməsindən Fəridəni də gülmək tutdu, dizi üstə döşəməyə düşüb uşağı qıdıqlamağa, güldürüb ağızındakı lenti çıxarmağa çalışdı. Bu vaxt uşağın o birisi də özünü yetirdi, özünü döşəməyə yixib Fəridənin boynunu qucaqladı...

Onların səsinə dəhlizin o biri başından Sonaxanı da gəlib çıxdı, yağlı əllərini havada saxlaya-saxlaya qapının ağızında dayanıb bir müddət onların oynamağına tamaşa elədi, sonra elə ordan:

- Ehtiyatlı ol, qızım. Balacadılar, qol-qıçları əzilməsin, - dedi.

Nahardan sonra Sona xanım qonaq otağının xara üzlü yumşaq divanında Fəridə üçün yer saldı, uşaqları da yatırtmaq üçün qışqırdıb ağılada-ağılada o biri otağa apardı və bir müddət ordan, Fəridəylə oynamaqdan bir xeyli coşmuş uşaqların səsləri eşidildi və eve sakitlik çökdü.

Hündür tavanlı, işıqlı qonaq otağı da sakit idi. Bircə üzbəüz divardan ona zillənən nəhəng divar saatının yeknəsəq çıxqılıtları eşidilirdi. Fəridə bu çıxqılıtların altında soyundu, Sona xanımın divanın üstünə sərdiyi yumşaq üzlü qəhvəyi ədyalın altına girib böyrü üstə çöndü, gözlərini yumub anasının dediyi kimi, «əmrə tabe» olmağa – yuxulamağa çalışdı da, yata bilmədi. Divanın yaşıl xaradan işlənmiş bərbəzəkli parçası ona ötən yay tətildə, «Azərbaycan nağılları» kitabında gördüyü rəngli şəkillərdən təsəvvüründə qalan xanların, xəlifələrin saraylarında işlədilən mütəkkələri xatırlatdı. Bir qədər belə uzandıqdan sonra kürəyi üstə çönüb, əllərini başının altında daraqlayıb tavana baxa-baxa anası haqqında fikirləşməyə başladı... və anasına yazığı gəldi. Anası, olsun ki, heç vaxt belə yumşaq divanda, bu cür yumşaq tüklü ədyalın altında yatmamışdı. Heç bayaqkı süfrəyə düzülənləri də, olsun ki, anası ömrü boyu dadmamışdı. Bəlkə də heç vaxt, heç bir vaxt dadmayacaqdı da. Və nəinki, dadmayacaqdı, anası dünyada belə peçenyelərin olduğu barədə heç bilməyəcəkdi də...

Köksünü ötürüb fikirləşdi ki, indi anası tanımadığı bu şəhərdə, şəhərin adamla dolu qarmaqarışq küçələrində dolaşa-dolaşa Xasayı axtarır... Görən Xasay indi hardadı?.. Dünən Xasayın tutulmaq xəbərini alanda, böyük xalasının qırmızısifət əri qəribə bir ədayla:

- Kitabı bağlandı tay Xasayın. Şəhər yerində milisdən qurtarmaq, müşkül məsələdi, - demişdi.

O elə deyəndə, anası qəfildən hönkürüb elə ağlamışdı ki, Fəridənin mədəsi sancılanmışdı. Özü isə ağlamamışdı, özünü tox tutub bu qırmızı üzlü, pis adamın gözünün içinə baxmışdı.

...Divar saatı kəfgirini işə salıb danqıldadı. Dördün yarısı idi.

Çöldə möhkəm külək qalxmışdı deyə, bağlı pəncərələrin kip çərçivələrindən də olsa, asta viyılıyla içəri dolub pərdələri yellədir.

Ayağa qalxdı, yalın ayaqlarını döşəməyə ehmal-ehmal basa-basa pəncərəyə yaxınlaşdı, ordan küçələrə baxdı.

...Yağış yağdı... Üzbəüzdəki səkidə gözə dəyən tək-tük adamlar üzlərini yaxalıqlarının arasında gizlədib tələsik addımlarla dayanacaqğa sarı qaçırdılar.

Şəhərə - ağarmış domino daşları kimi böyür-böyürə düzülən binalara baxa-baxa fikirləşdi ki, görən, indi anası bunların hansındadı?.. Ya bəlkə küçədədi; saçları, güllü paltarları yağışın altında islana-islana, kimlərəsə yalvara-yalvara Xasayı axtarır?.. Sonra bunu təsəvvürünə də gətirdi. Necə anası şəhərin küləkli, yağışlı küçələri ilə yaş paltarda dolaşır, oğlu Xasayı axtarır... və bu təsəvvürdən ürəyinin başı söküldü, gözlərinə diyirlənən yaş qolunun arxasıyla silib yerinə qayıtdı, divana uzanıb adyalı başına çəkdi və ürəyi çırpına-çırpına fikirləşdi ki, axı anası niyə bu qədər yubandı?.. Bəlkə anasını da xalasının qırmızısifət ərinin dediyi milislər tutublar?.. Tutub Xasayın yanına salıblar?..

Sonra bunu gözünün qabağına da gətirdi... Necə üzü tüklü, köynəyi çirkli Xasayla saçları çiyinlərinə dağılmış gözüyaşlı anası, yarıqaranlıq zindanın yoğun dəmirələrinə sarılıb inləyən-inləyən kimlərəsə yalvarırlar...

...Külək pəncərənin nəfəslini taqqıldatdıqca, Fəridəni ağlamaq tuturdu, üzünü balısa basıb hönkür-hönkür ağlamaqdan özünü güclə saxlayırdı. Burda ağlamaq olmazdı. Bir də anası da həmişə deyirdi ki, ağlayanda üzü eybəcər günə düşür, onsuz da yekə ağı böyüyüb, az qala, qulaqlarının dibinə dirənir, burnu tuluqlanıb armuda dönür, qızartısı da saatlarla çəkilmək bilmir.

Sonra Xasayı düşündü və ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, bəlkə də Xasay indi hardasa, lap yaxınlıqda, buralarda - xırda, qaranlıq pəncərələrini kor kimi ona zilləmiş bu binaların hansısa birindədi?..

...Yataq otağının qapısı cırıldayıb açıldı. Uşaqlar itələşə-itələşə içəri cumdular, yalın ayaqlarıyla otaq boyu o yan-bu yana qaçdılar. Sona xanım onların səsinə gəldi, nəvələrinin əlindən tutub ədəb-ərkanla o biri otağa - körpələri geyindirməyə apardı.

Uşaqlar nə tez durmuşdular?.. Yoxsa, onu yuxu aparmışdı?.. – fikirləşib dikəldi. - Bütün gecəni plaskart vaqonun dəmir kimi bərk oturacağında dingildəyə-dingildəyə, dəqiqəbaşı ləngər vurub nəhəng heyvan fişiltisiylə fişıldayan qatarın səsinə dik atılıb yuxudan oyana-oyana yatdığından, divanın isti yumşaqlığında yuxuya getdiyini hiss eləməmişdi?..

...Uşaqların hansı birisə özünü dəhlizin döşəməsinə çırpıb yanıqlı-yanıqlı ağlamağa başladı. Uşağın səmindən, ya havanın qəfil qaralmasından Fəridənin ürəyinə anasıyla və Xasayla bağlı pis-pis fikirlər damdı.

Dəhlizdə balaca bayquş səsiylə ulayan uşağın ağlamağı da, hər əşyası xüsusi dəbdəbə saçan bu havasız ev də, haranisa qapı kimi döyən külək də bu axşam Fəridəyə yaxınlaşmaqda olan qorxulu və təhlükəli olan nədənsə xəbər verirdi...

Ayağa qalxıb tələm-tələsik geyindi, pəncərənin qabağına qaçıb şəhərə baxdı.

Hava qaralmışdı deyə, indi küçədə, ümumiyyətlə, gözə adam dəymirdi... Külək də güclənmişdi... indi nəfəsləklə bərəbər, pəncərənin çərçivəsini laxlada-laxlada qorxunc-qorxunc uğuldayırdı...

Bayaq gün işığında nəhəng, boz qəbiri andıran üzbəüzdəki binanın pəncərələrində artıq işıq yanırdı, tül pərdələrin arxasından nahar masasının arxasına yığılmış ailə üzvləri görünürdü. Adamlar bu işıqlı, isti evlərdə oturub çay içir, çörək yeyirdilər...

Anasından isə hələ də xəbər yox idi.

Çox keçmədi ki, Rəhim kişi də işdən qayıtdı, uşaqların ata-anası da gəlib çıxdı.

Sona xanım önlüyünü döşünə taxıb qonaq otağının ortasındakı dəyirmi masanı bəzədi, süfrəni qab-qacaqla doldurdu. Mətbəxə keçib bayaqdan bəri orda bişirdiyi toyuq qızartması ilə düyünü, bülür stəkanlara paylaşdığı qaynar dovğanı gətirib süfrəyə düzdü. Hamı süfrə başına yığıldı, Sona xanım Fəridənin nimçəsinə xörək çəkib:

- Di soyutma, başla, – dedi, sonra o birilərin nimçələrinə xörək çəkdi.

Çəngəl-bıçaqlar işə düşdü, Fəridəni isə ağlamaq tutdu.

Yediyi tikə Rəhim kişinin boğazında qaldı:

- A bala, sənə noldu?.. - deyib niyəsə Sona xanımın üzünə baxdı.

Fəridənin qəhərindən Sona xanım da çaşdı... günah dolu üzüylə ərinə, uşaqlarına, sonra Fəridəyə baxıb:

- Balamsan, sənə noldu? – dedi və Fəridənin halı Sona xanımın məhrəm səmindən bir az da korlandı, bayaqdan bəri tarıma çəkib içində saxladığı göz yaşları yanaqları boyu süzülüb sinəsinə töküldü.

Hamı pərt-pərt bir-birinə baxdı.

Fəridə gözünün yaşını qolunun arxasıyla silib, dünən axşamüstü kənddə anasıyla bir köhnə qəzet parçalarına büküb səliqəylə zənbin dibinə yığıqları, indi isə süfrənin ortasında ağ, çini meyvəqabında saralan armudlara baxdı, başını aşağı salıb dodaqlarını bir-birinə pərçimlədi ki, boğazına dolan qəhərini hönkürüb səsi gəldikcə ulamasın.

Rəhim kişi, armudlardan birini nimçəyə dilimləyib Fəridənin qabağına qoydusa da, Fəridə başını qaldırmadı, yadına müharibə filmlərində gördüyü dəhşətli mənzərələri saldı ki, təki ağlmasın, təki anası deyən kimi, «onsuz da yekə ağzı qulaqlarının dibinəcən yayılmasın.»

- Anan indi harda olsa, gələcək. - Sona xanım Fəridənin çəngəliylə armud dilimlərindən birini götürüb onun ağızına uzatdısa da, Fəridə nə armuda, nə də Sona xanıma məhəl qoymadı.

- İşin olmasın, özü yeyəcək. - Rəhim kişi kədərlə deyib ayağa qalxdı, keçib küncdəki televizorla üzbəüz kresloya əyləşdi.

...Fəridə süfrəyə düzülən yeməklərdən dilinə vurmadı, bütün axşamı masanın arxasında başaşağı oturub qaldı. Şam yeməyi bitib başa çatandan sonra da, süfrə yığılıb, hərə öz otağına dağılışanda da yerindən tərpənmədi.

Hamının başı özünə qarışıb fikri ondan yayınandan sonra ayağa qalxıb pəncərənin qabağına keçdi, məxmər pərdənin arxasında gizlənib qaranlıq küçəyə baxa-baxa orda da ağıladı.

Güclü küləyin, yağışın döyüdü küçələrdə daha gözə adam dəymirdi... Səkilərin kənarları boyu düzülən uzun işıq dirəkləri küləyin müqavimətindən budaqsız, sütül ağaclar kimi yellənib, az qala, köklərindən qopmaq istəyirdilər... Sonra şəhərin ha tərəfindənsə yanğın maşınının ətürpədən siqnalları eşidildi və Fəridə ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, əgər indi anası qayıdıb gəlməsə, demək daha gəlməyəcək... O da ömrünün axırınacan bu gur işıqlı, yad evdə qalacaq. Sonra ağına gələn növbəti fikirdən ürəyi lap sıxıldı.

Ağına gələn fikir isə bu idi ki, çox güman ki, anası onu bura - bu evə elə bundan ötrü gətirmişdi. Xasayı axtarmaq bəhanəsiylə aradan çıxıb onu bu adamlara birdəfəlik təhvil verərək, kəndə qayıtmışdı. Özü demiş, «uşaqların yavannığını çatdırma bilmədiyindən», onu da başından beləcə əkməmişdi, Sona əmiqızısının köhnə arzusunu da – «ev işlərində ona hayan olacaq üzüyola qız uşağını tapmaq» tapşırığını da beləcə yerinə yetirmişdi. Ötən il ondan iki yaş böyük bacısını böyük vəzifələrdə işləyən dayıuşaqlarına təhvil verdiyi kimi, onu da bu evə təhvil vermişdi...

Bu fikirdən içinin yarpaq kimi titrəyib əsdiyini hiss elədi...

Demək, bu gündən etibarən o, bu evdə yaşayacaqdı. Səhərlər - üstü şəkərli bulkalar, axşamlar - qızardılmış toyuq yeyəcək, günortalar xara üzülü divanda, qonaq otağının divar saatının ürəksıxan çaqıltiları altında yatmalı olacaqdı...

Bayaqdan bir neçə dəfə boğazının yoluna dirənib nəfəsini tənqidən qəhərini saxlaya bilmədi, səsi çıxmasın deyə, hər iki əlini ağızına basıb dişlərini bir-birinə sıxdısa da, hönkürtüsünü saxlaya bilmədi. Televizorun səsi ağlamağını eşidilməz etdi deyə, bir müddət pərdənin arxasında ürəkdən ağıladı, sonra gözlərinin yaşını silib pərdəni araladı və aralıqdan görünən meşin üzülü çöl qapısına baxdı...

Anası bu qapıdan gəlməliydi. Palçığa davamlı qaloşu andıran bu qara dərili meşinin isə kimisə içəri buraxacağı inanılası məsələyə oxşamırdı...

Bu məqam balacalardan biri özünü pərdənin arxasına salıb Fəridənin ayaqlarına sarıldı. Çox keçmədi ki, o biri uşaq da gəlib Fəridənin böyrünə qısıldı, ətəyini didişdirib küçük kimi zingildədisə də, Fəridə yerindən tərpənmədi, daha dizi üstə döşəməyə düşüb onları əyləndirmək üçün dovşan kimi iməkləmədi. Onda uşaqların hansısa balaca, iti dişlərini Fəridənin biləyinə keçirib gücü gəldikcə sıxdı və Fəridənin ağırdan gözləri yaşardı.

İstəsəydi, bircə şapalağıyla uşaqların ikisinin də dərslərini verərdi, amma dinmədi, dişlərini bir-birinə sıxıb səbrlə nəyisə gözlədi... Uşaqlar onun dinmədiyini görüb yumruqlarını işə saldılar, balaca əlləri ilə onun qarnını, qıçlarını döyəcəldilər, qollarını cırmaqladılar...

Fəridə dinmirdi... istəyirdi uşaqlar onu bir az da bərk döysünlər, qol-qıçını dişləyib qanını axıtsınlar, elə günə qoysunlar ki, anası qayıdanda onu tanımasın...

...Qonaq otağından yaylım atəşi kimi açılan çığırtıya bütün ev dik atıldı... Özlərini hövlnak otağa yetirən Sona xanımla Rəhim kişi gördükləri mənzərədən yerlərindəcə donub qaldılar.

...Fəridə otağın ortasında dizi üstə oturmuşdu, ağzını göyə açıb, hansısa heyvanın səsinə andıran qorxunc səslə ulayırdı... Uşaqlar bir qıraqda, əlləri ağızlarında döyüklü Fəridəyə baxırdılar...

Fəridəni balaca ağzı rezin kimi dartılıb qulaqlarının dibinəcən yayılmaqdaydı... burnu enlənib köpüşməkdə, tuluqlanıb sulu armuda çevrilməkdəydi...

...Fəridənin ağlamağından, ya küləyin növbəti həmləylə pəncərələrə çırpılıb şüşələri titrətməsindən, meşin üzlü çöl qapısının zəngi vuruldu.

Gələn Fatma idi. Özünü qızının səsinə hövlək içəri salıb Fəridəni qucağına basdı. Anasının bu hərəkətindən qəhəri birə on artdı, başını anasının qarnına basıb ağlamaqdan nəfəsi kəsilə-kəsilə:

- Mən..ni bur...da öldürdü...lə-ə-ər!!! Öldürdülə-ə-ər!!!..- deyib zarıdı.

Fatma donuq halda əmisi qızına baxdı.

Sona xanımın da, Rəhim müəllimin də üzü elə idi, elə bil Fatma gedəndən bəri həqiqətən, uşağı öldürməklə məşğul olmuşdular.

1984

MƏDƏD

...Tozlu ayaqqabılarına, ətəyi yeyilib ağarmış şalvarının balaqlarına baxa-baxa yeriyirdi... Yeridikcə də ayaqlarına yazığı gəlirdi. Gör bir neçə illərdən bəriydi onu minnətsiz-filansız kürəklərində daşıyırdılar. Ürəyi hara istəyirdi, aparırdılar, gətirirdilər.

Səhər açıldan mağazaları gəzib-dolaşırdı. Əslində almalı bir şeyi yox idi, amma gəzib-dolanırdı. Qızıl dükənində üzüklərə, sırğalara baxırdı, qiymətlərini bir-biri ilə tutuşdururdu. Ordan çıxıb oyuncaq dükənina girirdi, orda balaca maşınların, velosipedlərin yan-yörəsinə hərlənə-hərlənə, satıcıları yöndəmsiz suallarıyla bezdirə-bezdirə, çığırda-çığırda tapançaları, balaca pianinoları əlinə alıb bir-bir yoxlayırdı, taqqıldadırdı, dinqıldadırdı. asilələrdə yaxınlıqdakı kafeyə girib orda ürəyinə yatandan alıb yeyirdi, sonra lap səhərdən nəzərdə tutduğu seansa bilet alıb kinoya girirdi. O kinodan çıxıb, o birisinə bilet alırdı və yenə mağazaları dolaşırdı, evə qaş qaralanda qayıdırdı.

Mədədin istirahət günləri belə keçirdi. Dəyişən - bircə filmlər olurdu. Təzə film olmayanda, məcbur olub, yaddaşını söndürüb gördüklərinə bir də təzədən elə baxırdı, elə bil birinci dəfə baxır. O da alınmayanda, daha ekrana yox, gözaltı qaranlıq zalın arxa cərgələrində oturub, orda-burda cüt-cüt qucaqlaşib öpüşənlərə baxırdı.

Bir sözlə, istirahət gününü maraqlı keçirməkdən ötrü Mədədə heç kim lazım olmurdu. Nəyə görə kinoya kiminləsə getməliydi, yan-yana, dirsək-dirsəyə oturub bir filmə ikilikdə baxmalıydı?.. Təklidə baxanda məgər filmin ləzzəti gedirdi?.. Yaxud niyə kafedə mütləq kiminləsə üzbəüz oturub kiminsə üzünə, ağzına baxa-baxa çörək yeməliydi?.. Bu nə vəhşilik idi, ümumiyyətlə?..

Mədəd evdə də bu prinsipinə sadıq qalırdı. Evdə keçirdiyi saatlarda kiminləsə üzbəüz, ya yanaşı oturub nə haqdasa danışmağa, ya yeməyə heç vaxt nə marağı, nə də həvəsi olmurdu. Telefona cavab vermək məsələsi isə Mədəd üçün evə dair işlərin ən faciəvisi idi. Hər zəngdə cavab verməli olduğu «necə-nətərsən»lərdən, «can-baş», «kef-

əhval»lardan can qurtarmaqdan ötrü dəstəyi yerinə atmaqdan özünü zorla saxlayırdı. Bəzən dözməyib dəstəyi, o üzündə kimsə danışa-danışa atmalı olurdu... mənasız suallar yığnağına «hm» deyib inildəməkdən zinhara gəlib danışığı kəsir, sonradan zəng vuranlarla qanacaqsız davranışına görə evdəkilərin danlağına qulaq asmalı olurdu.

Ümumiyyətlə, insan münasibətləri ilə bağlı Mədəd çox şeyi anlamadığını dərk edirdi. Başa düşə bilmədiklərindən ən başlıcası - bir-birilərdən heç bir vəchlə əl çəkmək istəməyən adamların bitib tükənməz ünsiyyət həvəsi idi. Adamların ardı-arası kəsilmədən bir-birilərinə zəng vurub saatlarla telefonda asılmaları, bununla da doymayıb bir-birinin evlərinə gedərək, orda gecədən keçənə qədər hey nə haqdasa həvəslə danışa-danışa «döşək çürütmələri» onda həmişə qəzəbli bir heyrət doğururdu.

...Əlini zəngin düyməsinə basıb gözlədi. Qapını haçandan-haçana kiçik qardaşı açdı. Açıb üzünə baxmadan, əsəbi addımlarla mətbəxə getdi.

İçəri keçib ayaqqabılarını soyna-soyuna fikirləşdi ki, olsun ki, yenə hansısa təcili işindən ayırdı onu. Sonra da fikirləşdi ki, adamın nə qədər təcili işi olarmış?!..

Qardaşı yenə arvadıyla mətbəxdə nə işə düzəldirdilər. Yenə nə işə qururdular, sökürdülər, yığırdılar.

«Hamısı bekarçılıqdandı», - fikirləşdi və dinib-danışmadan otağına keçdi. Orda kreslosuna əyləşib televizorun düyməsini basdı və bayaq qəzet köşkündən alıb gətirdiyi təzə qəzetləri iyləyə-iyləyə vərəqləməyə başladı.

Gecəyə yaxın balaca mətbəxdə tərpenməyə yer yox idi. Anası bir əli belində qaz pilətinin qabağında dayanmışdı, paltarbasan ağacla pilətinin üstündəki yekə vedrədə buğlanan ağları basırdı.

Qardaşı elektrik ütüsünü açıb içəlatını stolun üstünə boşaltmışdı, nazik bıçaqla ütünün içini qurdalayırdı.

Qardaşı arvadı əlində sıyıq dolu çuxur, qorxulu səslər çıxara-çıxara körpəsinə nağil danışırıdı.

Nənəsi yan otaqda üzüdivara dayanıb namaz qılırdı.

Bütün bunları Mədəd bayaq - dəhlizdən otağına keçərkən, yolüstü gördü. Televizoru yandırıb üzbəüzdəki kreslosuna yayxandı. Qəzetləri bir də o üz-bu üzünə çevirib diqqətlə iylədi və fikirləşdi ki, qəribədi, əvvəllər yalnız qəzetləri iyləyirdi, mətbəə şriftinin, qəzet kağızının iyindən həzz alırdı. Axır vaxtlarsa hər şeyi iyləyir. Pencəyini də, süfrəni də, əllərini də, televizorun ekranını da... Axır vaxtlar iyləmək – onun üçün yemək, yatmaq, nəfəs almaq kimi, gündəlik həyat ehtiyacına çevrilib. Özü də qəribə olan budu ki, hər qoxudan bir ovqata düşür. Süfrənin qoxusundan narahatçılıq hissi, dəmir qaşığın qoxusundan kədər, pencəyinin qoxusundan nəyinsə nisgilini duyur.

Olsun ki, hər bir şeyin qoxusu o əşyanın məlumat daşıyıcısıdır, - fikirləşdi və burnunu otaq boyu gəzdirib havanı iylədi... Hə, bu gün otağında təmizlik işləri aparılıb. Havadan təmizləyici tozun və yenicə qurumuş döşəmənin iyi gəlir. Televizorun ekranına düşən əksinə baxa-baxa fikirləşdi ki, odu ki, hər şeyi iyləməkdən burun pərələri enlənib. Burnu indi elədi, elə bil o, həyata da bundan ötrü - iyləməkdən ötrü gəlib. Özü də tək-cə qəzetlərin, süfrələrin, corabların iyini yox, adamların da iyini bilməkdən ötrü. Məsələn, artıq gör bir neçə illərdi ki, dəqiq bilir: anasının iyi nənəsinin iyilə demək olar ki, birdi. Yaxud qardaşının iyindən nədənsə ürəyi sıxılır və sair və ilaxır. Qəribədi ki, bir-cə öz iyini bilmir. Bu barədə həmişə tramvayda yol gedəndə, bir də axşamlar - soyunub yerinə girəndə, hərdən də səhərlər - hamama keçib orda güzgünün qabağında dayanıb üzünə baxa-baxa dişlərini yuyanda fikirləşir. Fikirləşir ki, bəlkə öz iyi heç yerli-dibli yoxdu?..

Televizorda yaşıl qabıqlı həşərat yığnağının yaşayışını göstəridilər... Həşəratlar bir-birinin başına dırmaşa-dırmaşa, həm də elə bil nə isə eləyirdilər.

Corablarını çıxarıb döşəmənin bir küncünə atdı. Ayaqları bütün günü şəhəri gəzib - dolaşmaqdan yapışqan kimi idi. Fikirləşdi ki, çimmək lazımdı. Çimməyin vaxtı çatanda, az qalırdı havalana. Çünki hər şeydən əvvəl, ayağa qalxıb özünə təmiz pal-paltar hazırlamalıydı, sonra hamamı isitməli, soyunub soyuq vannanın içinə girməliydi... sonra sabunlar, liflər, daraqlar...

Bir də evlənmək məsələsi yadına düşəndə, ürəyi az qalırdı dayana. Nənəsinin dediyinə görə, evlənməsəydi, qocalanda, ona həyan olan olmayacaqdı. Nənəsi ölüb gedəcəkdə, anası da əvvəl-axır qocalacaqdı. Beli əyilib, dizləri əsəcəkdə. Onda onun xörəyini kim bişirəcəkdə, çörəyini kim alacaqdı?.. O özü də, günlərin bir günü qocalıb əldən düşəcəkdə, daha küçələri də indiki kimi, təkbaşına gəzib dolaşa bilməyəcəkdə. Gözü televizorda göstərilənləri seçməyəcəkdə, qəzetlərin şriftlərini görməyəcəkdə. Qulaqları da göy gurultusundan savayı, heç nə eşitməyəcəkdə...

...İçini çəkib yorğun-yorğun fısıldadı. Mütləq evlənməliydi. Kiçik qardaşının qızı artıq məktəbə gedirdi. O isə qorxurdu. Tələm-tələsik evləninib özünə öz evinin içində dərin-dərin quyu qazan evli qardaşının gününü görürdü, ona görə. Bir də ona görə ki, evlənəcəyi qızı axtarıb tapmağın özü də elə asan məsələ deyildi. Bunun üçün o, azı beş-altı qızla tanış olmalıydı, bu qızların hərəsiylə heç olmasa bir dəfə gəzintiyə çıxmalıydı, bir-iki dəfə kafeyə, kinoya, teatra getməliydi, oturuşlarına, duruşlarına fikir verməliydi ki, hal-xasiyyətlərinə bələd olsun. Yalnız bu yorucu və məşəqqətli prosesdən sonra kimə evlənəcəyinə qərar verməli və ömrünün axırınacan həmin o «bəyənilib seçdiyi» ilə üz-üzə, göz-gözə qalmalıydı. Ekiz heyvan tayları kimi, onunla bir yatıb - bir durmalıydı, bir yeyib, bir içməliydi, bir yerdə qarıyıb, qocalıb ölməliydi. Nənəsinin deməyinə görə, həyatın qanunu bu idi. Bunu anası da deyirdi, balaca qardaşı da...

Bir də onu narahat eləyən məqam – evlənəndən sonra arvadının ondan nələrsə tələb eləyə biləcəyi idi. Yerini rahatlayıb fikirləşdi ki, arvadı ondan nələr tələb edə bilirdi, görəni?.. Hər dəfə bu yerə gəlib çatanda, qanı qaralırdı... qardaşının yaşayışının çətinlikləri gözünün qabağına gəlirdi...

Qardaşı evlənəndən bəri tamam dəyişmişdi. Həmin o gülərüz, zarafatçıl adamdan əsər-əlamət qalmamışdı. Anası deyirdi ki, hamısı ailə qayğılarındandı. Evlənəndən bəri qardaşı da, qardaşının arvadı da elə bil qocalmışdılar. Əzazil xozeyinin taptağı altında inləyən təhkimli kəndlilər kimi gecə-gündüz işləyirdilər, nəyisə söküb-tikirdilər, yamayırıldı, yuyub-ütüləyirdilər, işləri də bitəndə uşaqlarını döyüb, mübahisə eləyib boşqabları sındırırdılar...

Onu da belə bir həyat gözləyirdi... - televizorda qaynaşan naməlum cücü sürfələrinin nizamsız hərəkətlərinə baxa-baxa dərdli-dərdli fikirləşdi. Sonra nə oldusa, qəfildən boğazını qəhər tutdu. Axı həyat niyə belə qurulmuşdu?.. Onun ki, nə qadına, nə uşağa ehtiyacı yoxdu, başını aşağı salıb sakitcə yaşayır özü üçün. Heç kimə dəyib-dolaşmır, bir kimsəylə işi yoxdu. Hər səhər evdən çıxıb kitabxanaya yollanır, orda başı şişənə qədər, qulaqları guruldayana qədər işləyir, yazır, pozur, köçürür. Müdafiəsinin vaxtına da az qalıb daha. O isə hələ də fəsillərin içində itib-batmaqdan zövq alır. Yazıb başa çatdıracağı, ümumiləşdirib yekun nəticəyə gətirib çıxaracağı məsələləri bir də, dönə-dönə, xüsusi həzzlə gözə keçirir, yoxlayır və bundan – şəhərin mərkəzində yerləşən qədim kitabxananın akademik sakitliyinə qərq olmaqdan, çöl həyatının mənasız məzmunuzluqlarından gizlənilib xilas olduğu bu şəfqətli elm ocağının bakirəliyindən izah olunmaz bir rahatlıq, əmin-amanlıq duyur. Nöqtəni qoyub dissertasiyanı təhvil verməyə - kitabxana ilə vidalaşmağa ürəyi gəlir. Çünki dəqiq bilir ki, anasının da, nənəsinin də, günləri həsrətlə saya-saya

gözlədikləri müdafiə - hər şeyin sonu, əbədiyyət qoxulu bütün bu dəyişilməz rahatlığın axırı olacaq.

Ürəyi əsəbilikdən çırpına-çırpına fikirləşdi ki, heç dəxli var?!.. O da belə yaşayır. Bəlkə heç qocalmayacaq? Beş-on ilə elə beləcə - oturduğu yerdə, fəsillərin arasında eşələndiyi yerdə öləcək?..

Yoxsa nənəsi deyən kimi, qocalacaq?.. Qocalıb əldən düşəcək, qocalıqdan ölümünəcən iniltiyə, zıqqıltıya bənzər uzun-uzadı, sarımtıl bir ömür yaşayacaq, köhnə bezi andıracaq həmin o sapsarı, mənasız illəri yorğan-döşəkdə keçirməli olacaq?.. Bax, məhz onda arvadı, uşaqları, nəvə-nəticələri, nənəsi deyən kimi, yatağının ətrafına toplaşacaqlar, gözlərini ona zilləyib boğazına qaşiq-qaşiq şorba tökəcəklər. Öləndən sonra isə gözlərini arvadı yumacaq, onu kəfənə büküb hörmətlə, ədəb-ərkanla basdıracaqlar.

Nənəsi deyirdi ki, onların nəslində hamı qocalığını bu sayaq ədəb-ərkanla – xəstələnib yorğan-döşəkdə keçirəndən sonra uşaqları, nəvələri başına yığılıb ona qaşiq-qaşiq şorba içirəndən sonra adam kimi can verə-verə ölüb.

«İt kimi yaşa - adam kimi öl!..» - nənəsi evlənməkdən söhbət düşən kimi deyirdi. Deyib bükülü küreyini dikəldirdi. Elə bil bu məsəldən xüsusi zövq alırdı.

Anası onu hökmən evləndirəcəkdə. Bunu, son vaxtlar anasının onunla mülayim danışmağından bilirdi. Anası qız da tapmışdı, uzaq qohumlarından idi. Mədəd gələcək həyat yoldaşını görməsə də, qız tez-tez yuxusuna girirdi.

Yuxuda evlənəcəyi qız - onun gələcək həyat yoldaşı kök, bığlı bir arvad idi... əlini belinə vurub qaz pilətesinin qabağında dayana-dayana, iri çömçəylə dovğa bulayırdı, xəmir kündələyirdi, alınının tərini qoluyla silib Mədədin üzünə gülə-gülə qabağına yeri yirdi.

...Dəhlizə taqqa-turuq düşmüşdü. Olsun ki, yenə qardaşıyla arvadı idi. Allah bilir, yenə mebellərin yerini dəyişirdilər. Qardaşıyla arvadının qapının şüşəli hissəsindən görünən kölgələri bir-birini ötə-ötə o baş-bu başa gedib gəlir, nə isə daşdıqları bilinirdi.

Bu dəqiqə hansı birisə Onun otağının da qapısını açıb içəri boylanacaqdı, əvvəl yaxşı-yaxşı: «Mədəd, yatmamısan?» - deyib üzünə zillənəcək, sonra: «Görmürsən, ölüürük?.. Bəlkə ayağa qalxasan, sən də işin bir qulpundan yapışasan?!..»

İş qazandı-nədi ki, qulpundan yapışasan?! – Mədəd fikirləşib ehmal hərəkətlərlə ayağa qalxdı, paltarını soyunmadan, yatağına girib yorğanı başına çəkdi.

Belədə, yorğanaltı qaranlığın isti havasızlığında uzaq uşaqlıq illəri yadına düşürdü... Yenə o illəri xatırladı. Tətillərdə nənəsigildə qalmağını, nənəsinin onun üçün kağızdan düzəltdiyi dovşanabənzər əcaib fiqurları, qəzetdən düzəltdiyi futbol meydançasını, balaca futbolçuları, noxuda bənzər kağız topları, mürəbbə üçün təmizlənmiş ərik, gilə dolu iri ləyənlərin içinə girib, hıçqırana qədər yeyib doyandan sonra, ləyənin içində - ərik və gilə tumlarının içində yatmağını xatırlayıb qəhərləndi...

Fikirləşdi ki, qəribədi ki, onda nənəsi ona heç nəyə görə acıqlanmırdı, mürəbbəni zayladığına görə onu cəzalandırmırdı. O birilərə isə acıqlanırdı, qardaşını saatlarla üzü divara küncdə dayanmağa məcbur edirdi.

Olsun ki, nənəsi onu hamıdan çox istəyirdi, – fikirləşib əsnədi. O qədər istəyirdi ki, onu nəinki küçəyə, gecələr subaşına getmək lazım gələndə, həyətin o başındakı ayaqyoluna tərəf getməyə də qoymurdu. Günortalar isə, həyətin bütün uşaqları küçəyə çıxıb top aldı-qaç, ənzəli, beşdaş oynayanda, o bu oyunlara yalnız pəncərədən baxmaqla kifayətlənirdi. Onda yadına gəlir, həyətdə, əl-üzləri toz-torpağa bulaşmış çirklənən, səsləri küçəni başına götürən həyətdə uşaqları da ona, televizorda baxdığı filmlər kimi uzaq və əlçatmaz görünürdülər...

...Elə bil güllə açıldı. Dik atılıb yerinin içində oturdu.

Qardaşı otağın ortasında dayanıb ona baxırdı. Əlindəki ütülü şalvarı, ağ, nişastalı köynəyi və təmiz corabları üstünə atıb, qəribə ikrahla:

- Ayağa qalx! Evə adam gələcək, - deyib çıxdı.

Qardaşının hirs, otağın qapısı çırpılandan bir müddət sonra da pəncərənin pərdələrini yellətdi, kitab rəflərinin şüşələrini cingildətdi.

Fikirleşdi ki, görəni, niyə evlənəndən bəri qardaşı ona belə nifrət eləyir?..

Qardaşını əsəbiləşdirən, ona qarşı ikrah yaradan olsun ki, üzündəki sakitlikdi. Hə, elədi. Çünki dəfələrlə olmuşdu ki, gecə-gündüz arvadıyla bir nə isə söküb-tikməkdən, qurub yaratmaqdan əldən düşən qardaşının onun yuxulu gözlərinə baxdığı yerdə özünə nifrət elədiyini hiss eləmişdi. O öz otağında bədəninə quruluşunu alan kreslosunda, ya çarpayısında yayxananda, qardaşı əlində süpürgə-xəkəndaz, uşaqlarının tökübtöküşdürdüyü zir-zibili yığırdı, fasilələrdə acından üzülə-üzülə evə qaçanda, qapını o - çiyində yorğan, əsnəməkdən ağzı cırıla-cırıla açırdı... O, bütün gecəni San- Remodan verilən estrada festivalından feyz alanda, qardaşı o biri otaqda xəstə uşağını qolları keyiyənəcən o baş-bu başa gəzdirir, arada bir səbri tükənəndə özünü, qucağında uşaq, qapısını açıb müharibə filmlərindəki təhqir edilmiş və alçaldılmış insanların üzünü:

- Bəlkə televizorun səsini bir qədər alasınız, Mədəd müəllim?!.. – deməkdən özünü saxlaya bilmirdi.

Belə vaxtlarda qardaşı ona elə nifrətlə baxırdı, elə bil artıq bir söz desəydi, tükürəcəkdəki üzünə. Elə baxırdı, elə bil qucağındakı uşaq onunku yox, Mədədinki idi.

Hərdən Mədədə elə gəlirdi ki, qardaşının ona paxıllığı tutur. Çünki axır günlərin müşahidələrindən Mədəd bu nəticəyə gəlmişdi ki, qardaşının qanı məhz onu görəndə qaralır... Məhz onu görəndə qardaşını elə bil arı sancırdı, dəli cöngəyə dönüb evin döşəməsini titrədə-titrədə, əsəbi addımlarla o baş-bu başa yeriyirdi, otaqların qapılarını çırpırdı, uşaqlarını itələyir, acıq eləyib dilinə günlərlə çörək vurmurdu. Qardaşı içinə yığılan bu nifrətin əsil səbəbini isə anasının, ya Mədədi canından çox istəyən nənəsinin qorxusundan dilinə gətirə bilmirdi. Odu ki, qardaşının bütün hirs-hikkəsi gözlərinə yığılmışdı. Odu ki, qardaşının gözləri, içinin hirsinə davam gətirmirdi, qan çəkib qabarmışdı.

...Çarpayısının aşağı tərəfinə sərilen ütülü şalvara baxdıqca, dünən səhər yeməyi vaxtı anasının, uşaq qohumları Xədicə xalanın onlara gələcəyini və ona bəyəndirmək üçün özü ilə həmin o qızı gətirəcəyi haqqında elədiyi söhbətləri xatırladı... Xədicə xalanın meribanlıq və səadət saçan parıltılı üzünü gözünün qabağına gəldi və Mədəd Xədicə xalanın gətirəcəyi qızla bu gün tanış olandan sonra onu, Xədicə xalanın planına uyğun evlərinə də ötürməli olduğunu xatırlayıb qanı qaraldı.

Tanışlıq mərasiminin ona sarı yaxınlaşmaqda olan gərginlik və saxtılıq dolu darıxdırıcı havası hardasa ətrafında dolandı. Dikəlib ayaqlarını döşəməyə salladı və fikirleşdi ki, indi o bu boyda işin öhdəsindən necə gələcək? O boyda gərginliyin altında neyləyəcək?..

...Qapı astaca cırıldı. Qapının arasından nənəsinin başı göründü. Nənəsi içəri girib başmaqlarını sürüyə-sürüyə ona yaxınlaşdı, başının üstünü alıb:

-Ayağının altında ölüm, qadalarını alım, Mədəd, – dedi və qırıqlı dodaqlarını onun alnına yapışdırıb öpdü, sonra çarpayısının kənarında oturub yazıq-yazıq üzünə baxdı.

- Di dur, geyindirir sən, bala, - dedi. Elə dedi, elə bil ona yazığı gəldi.

Qonaq otağında iri stol açılmışdı, süfrə bəzənmişdi.

Qardaşı stolun arxasında yox, divanın küncündə oturub onu altdan-altdan qanlı-qanlı süzürdü, nifrətlə ütülü şalvarının şax qatlarına baxırdı.

Fikirleşdi ki, olsun ki, şalvarını qardaşı ütüləyib, odu ki, elə qanlı-qanlı baxır. Baxır ki, utansın, ölüb yerə girsin.

Özünə təzəcə yer eləyib oturmuşdu ki, qapının zəngi vuruldu və çox keçmədi ki, otağa Xədicə xala daxil oldu, kök ayaqlarını döşəməyə yumşaq-yumşaq basa-basa üstünə yeri-yib o üzündən-bu üzündən elə öpdü, elə bil ondan həyat əhəmiyyətli hansısa məsələnin həlli asılı idi. Sonra dəhlizə çıxıb, bu dəfə içəri qızla birgə girdi. Qız Mədədin gözlədiyindən gözəgəlimli və utancaq idi. Qapıdan içəri girməyilə, çıxıb mətbəxə qaçmağı bir oldu. Bütün axşamı orda oturub gözə görünmədi. Orda xörək çəkdi, qab yudu, çay dəmlədi. Elə bil onlarda qulluqçu işinə düzəlməyə gəlmişdi, bacarığını göstərirdi.

Süfrə arxasında gedən söhbətlər ömrün qısalığına, dünyanın faniliyinə, insanın həyatı boyu üzleşdiyi çətinliklərə sinə gərməsi üçün arxa cəbhəyə – yeni ailəyə ehtiyacılı olmasına və sair və ilaxır, bu səpkili mövzuları əhatə etsə də, Mədəd başını aşağı salıb kəlmə belə kəsmədən, dinməz-söyləməz şam yeməyini – çox sevdiyi yarpaq dolmasını yeməklə, üstündən alma piroqu ilə iki stəkan çay içməklə məşğul oldu.

Məclisin axırına yaxın Xədicə xala mətbəxə keçib qızla bir qayıtdı, qızı qolundan tutub sürüyə-sürüyə içəri saldı, özü də əllərini belinə vurub qələbə təntənəsi ilə Mədədin üzünə baxdı. Qız üzünə dikilən baxışlardan gizlənən tək, özünü stolun arxasına salıb oturdu, başını aşağı dikib ölüm hökmü gözləyən tək nəyisə gözləməyə başladı.

Mədəd qızın dolu yanaqlarına baxıb fikirləşdi ki, əlbəttə, o onlarla birgə oturub çörək yesəydi, daha məqsədəuyğun və təbii alınardı, o isə bunu eləmədi. Amma indi evə çatan kimi mətbəxə cumacaq, orda soyuducudakıları masanın üstünə boşaldıb nəfəsi kəsilənəcən yeyəcək.

Qızın gərginliyi getdikcə azalmağa əvəzinə, elə bil daha da artırdı... şifon yaxalığının narın titrəməsindən, ürək döyüntülərinin getdikcə bərkidiyi bilinirdi. Özünü də elə qurutmuşdu, elə bil burda – bir neçə adamın əyləşdiyi süfrə arxasında yox, bütün şəhərin diqqət mərkəzində - hansısa sürüşkən yüksəkliklərdə oturmuşdu, saysız-hesabsız insanlar üzünə tuşlanmış gur projektorların işığı altında onun burnunun, dodaqlarının hərəkətini izləyirdi...

Mədəd qızın gərginlikdən tarıma çəkilmiş üzünə, bir-birini didişdirən əllərinə baxa-baxa fikirləşdi ki, belə vəziyyətdə adam oturduğu yerdə öl də bilər. Sonra kövrək həyəcan dolu gözlərini üzünə zilləyən anasına baxıb fikirləşdi ki, belə bir qızı seçməkdə, əslində, anası da, nənəsi də haqlıdı. Onun arvadı məhz belə bir qız olmalıydı. Utancaq, qaradinməz, başıaşağı. Ən əsası da o idi ki, qızın ona dəyib-dolaşmaq ehtimalı çox cüzi idi. Sonra qızla birgə yaşayacağı evlilik həyatını gözünün qabağına gətirdi. Elə bil pis deyildi...

O, adəti üzrə bədəninin quruluşunu almış kreslosuna yayxanıb televizora baxırdı, yaxud küçələri veyillənə-veyillənə beyninə istirahət verirdi. Qız isə hardasa, o biri otaqlarda nə iləsə məşğul olurdu, nə isə yuyurdu, təmizləyirdi, nəyisə qaşıyırdı, dəmir sürtkəclə sürtüb parıldadırdı... o, yaxınlığından ötəndə isə uzaqbaşı, gözlərini qaldırıb həmin bu utancaqlıqla, səssiz-səmirsiz üzünə baxırdı.

Bir də son bir neçə ayı gördüyü yuxuların təsirindən, ya nənəsinin səsinin titrəməsindən, Mədədin ürəyinə dammışdı ki, bu qızı da rədd eləsə, nənəsi demişkən, «bayquş tənhalığına düşər olacaq, qocalıb yatağa düşəndə, evin bir küncündə, kirli yorğan-döşəyində zariya-zariya uzanıb qalacaq, bir qurtum su üçün heysiz-heysiz zariyacaqsa da, inildəyib ağlayacaqsa da, səsinə eşidən olmayacaq, susuzluqdan quruyub qaxaca dönən dili damağına yapışa-yapışa, taqətsizlikdən əsə-əsə ayağa qalxıb pəncərənin qabağına sürünəcəksə də, orda pəncərənin laylarını taybatay açıb qışqırmaq, adamları köməyə çağırmaq istəyəcəksə də, səsi çıxmıyacaq, nəfəsi gəlməyəcək və o elə ordanca - pəncərənin məhəccərindənə, bədəninin yarısı çölə sallanmış vəziyyətdə də canını tapşıracaq... Amma kimə?.. Məsələnin qaranlıq tərəfi də elə bu idi...» Onun bu tənhalıq faciəsinin tamaşasına bütün həyət, bütün küçə yığılacaq və bu, ailə həyatının qədrini bilməyən insanların yaddaşında silinməz bir iz buraxacaq, yaddaqalan bir dərs olacaq. Bir

dəfə Mədəd bunu yuxuda da görmüşdü. Yuxuda pəncərədən asıldığı yerdə qəfildən dirilib ayağa qalxmışdı, pəncərənin məhəccərinə çıxıb səsi gəldikcə, bütün həyatə:

- Ay camaat, məni dinləyin!! Ailə – insan həyatında mütləq vacib olan həyat əhəmiyyətli zərurilikdir!!.. – deyə çığırmışdı.

Bu qızla da evlənməsəydi, axırı mütləq belə olacaqdı... - Mədəd fikirləşdi və qızın, ucları xırda-xırda qıvrılan saçlarına baxdı, yarımçıq kompotunu birnəfəsə başına çəkdi.

...Evə getmək vaxtı çatanda qız utandığından, ya nədənsə, qızarıb qaraldı, alını tər damcılarıyla örtüldü, bir az da elə bil əyildi. Olsun ki, bu axşamkı planı o da bilirdi.

Qızın bu halına baxdıqca, Mədədin ürəyi ağrıdı.

Bütün yolu bir-birinə baxmadan, kəlmə kəsmədən, yanaşı addımladılar.

Qız bacardığı qədər incə və səssiz yeriməyə çalışırdı deyə, addımbaşı büdrəyir, gah da çəkməsinin hündür dabanı asfaltın üstündə sürüşüb ətərdən səslər çıxarırdı ki, bu da Mədədin əsəblərinə toxunurdu. Bir də qız yerışı ilə çox məşğul olduğundan, ya nədənsə, yeridikcə fısıldadığını, deyəsən, hiss eləməirdi.

Mədəd əzab çəkə-çəkə fikirləşdi ki, qızın burnunda olsun ki, ət var... və bu fikirdən birdən-birə küçələr də, adamlar da ona niyəsə yazıq və kədərli göründülər. Sonra birdən necə oldusa, qız budrədi. Mədəd qızın qolundan tutmaq istəyəndə, ürəyi qırılıdı. Büdrəməyi qıza elə bil Allahdan düşdü, ikiəlli Mədədin qolundan tutub daha buraxmadı.

Bir müddət də belə addımladılar.

Bir qəddərdən sonra Mədədin birdən-birə ürəyi darıxdı, beyninə axmaq-axmaq fikirlər gəldi ki, guya qız bir daha onun qolunu buraxmayacaq. Odu ki, qolunu sərt hərəkətlə sivrilib qızın qucağından çıxartdı... gözləri qaraldı...

Bayaqdannan bura fikirləşdikləri alt-üst olmuşdu... Onu təsəvvürünə gətirdiyi həyat gözləməirdi. İndi böyrü ilə yanaşı addımlayan bu qız evlənəndən sonra onun özünü də belə bərk-bərk qucaqlayıb bağrına basacaq, tərpməyə, nəfəs almağa imkan verməyəcəkdi. Beynində ildırım kimi çaxan bu fikrin vahiməsindən bədənindən sopsoyuq bir üşütmə keçdi. Üşüyə-üşüyə fikirləşdi ki, bircə qızı tez evlərinə yola salıb canını qurtarsaydı, yaxşı olardı. Çünki ona deməyə nə sözü vardı, nə də soruşmağa sualı.

Sonra qəfildən Mədədin hövsələsi lap daraldı, yoldan ötən taksini saxlayıb qapısını açdı. Qız taksiyə baxıb qaşlarını qaldırdı, təəccüblə çiyinlərini çəkib bütün axşamın ərzində birinci dəfə danışdı:

-Gəlib çatmışıq axı?!..

Qızın səsindən də, artikulyasiyasından da ürəyi bulandı. Qızı qolundan çəkib maşına oturdu, pulu sürücünün qucağına atıb:

- Hara deyir, ora sür, - dedi.

Maşın təkən verib yola düzəldi. Mədəd nəfəsini dərib köynəyinin yaxasını açdı, asta-asta evlərinə sarı addımlaya-addımlaya həyatın gözəllikləri haqqında fikirləşməyə başladı.

* * *

Bir aydan sonra Mədəd həmin o qızla evləndi.

Evlənən günün səhərisindən arvadıyla evin içində gizlənpaç oynadılar.

Arvadı mətbəxə girdi, Mədəd eyvana çıxdı, arvadı eyvana çıxdı, Mədəd hamamxanaya qaçdı. Arvadı hamamxanaya cumdu, Mədədi orda tapmadı. Mədəd başını

qaşımaq üçün əlini qaldıranda arvadı onun başını qaşdı. Çəkməsinin bağını bağlamaq üçün çömələndə, arvadı beciddən tərənib bağları ondan qabaq bağladı. Su içmək üçün əlini stəkana uzadanda, suyla dolu stəkan burnuna dirəndi...

Onu dəli məhəbbətlə sevən arvadının cəngindən qurtulmaq üçün Mədəd olmayan işlər arayıb axtardı. Bir köynəyi ona beş dəfə yudurtdu, bitkilər və cücülər haqqında məlumat toplamaq üçün onu gah kitab mağazasına, gah kitabxanaya göndərirdi.

Arvadı isə Mədədin göndərdiyi yerlərdən bumeranq kimi üstünə qayıtdı, burnuna dirənib gözünün qabağından çəkilmədi ki, çəkilmədi.

Mədəd daha əvvəlki kimi istirahət günləri kinoya gedə bilmədi, kitabxanada da əvvəllər elədiyi kimi istədiyi qədər ləngiyə bilmədi. Evə vaxtından gec gələndə, arvadı dizi üstə düşdü, üzüqoyulu döşəməyə sərilib ağılaya-ağılaya Mədədin gününü qara elədi.

Bir neçə aydan sonra Mədədin arvadının boynuna uşaq düşdü və Mədəd doğulacaq körpəsinin başını qarışdırmaq üçün növbəti tədbirlər planı cızmağa başladı...

Mədədin anası da, nənəsi də xoşbəxt idilər. Qocalanda, Mədədin gözünü yummağa artıq iki adamı var idi.

1983

TƏK

...Anasını pilləkənlərlə düşürürdülər... kimsə qoluna girmişdi... Anasının bozumlu üz zəiflikdən, yoxsa ağrıdan dəyişmişdi... gözləri girdələnmiş, saçları qısalmış və islanmışdı... pillələri enib taqətsiz ayaqlarını ardınca sürüyə-sürüyə ha yanasa gedirdi... ondan uzaqlaşırırdı...

Anasının üzünü o qədər yaxından, o qədər aydın gördü ki, az qaldı ürəyi dayana... Gör bir nə vaxt idi, bu doğma, gözəl üzü görmürdü?!.. Beş il idi, on il idi?!.. Hər şey qarışmışdı...

Nəfəsini içinə çəkib, yaddaşını gərib dərinə fikirləşməyə çalışdı... və anladı...

Anası ölməyə gedirdi...

...Onu yola salmaqdan ötrü həyətlərinə çoxlu adam yığılmışdı... tanıdığı-tanımadığı adamlar... Həyətin darısqal girecəyinə dirənmiş köhnə yük maşını da anasını gözləyirdi...

Anası ölməyə maşınla gedəcəkdi... deməli, indi anası maşına oturub gedəcəkdi və yenə uzun illər, bəlkə də daha heç vaxt onu görməyəcəkdi...

...Anasının xəstəlikdən avazıyıb rəngi açılmış qonur bəbəklərinə, dərisi azca qırışmış yanaqlarına baxdı, bumbuz əllərini dodaqlarına sıxıb öpdükcə-öpdüsə də, anası isinmədi... odu ki, anasının qarşısında dizi üstə düşüb dizlərinə sarıldı:

- ...getmə, ana... qurbanın olum, getmə... - deyə-deyə ağladı, - ...darıxıram sənsiz, ana, yaman darıxıram...

...anasının bircə dizləri həmişəki kimi yumşaq və isti idi, öpdükcə gözünün yaşından islanırdı... dizi üstəydi deyə, anasının üzünü altdan yuxarı gördü... anasının üzünü belədə ayrı adamın - anasının dünyasını çoxdandan dəyişmiş hansısa qədim, uzaq qohumlarının üzünü xatırladırdı... anası onun öpüşlərini, dizləri gözünün yaşını hiss eləmədi... harasa uzaqlara, sanki kiminsə üzünə zillənib qalmışdı...

- ...uşaqlardan muğayat ol, kiçiyi pis öskürür... - anasının lap astadan dediyi bu sözlər ürəyini bıçaq kimi kəsdi... özünü saxlaya bilməyib bir neçə dəfə nəfəsi kəsilə-kəsilə hönkürdü...

- ...kəs səsini... - anası acıqlı səslə astadan dedi - ...bəsdə uladın... camaatdan ayıbdı...

...ətrafına baxdı... heç kimi tanımırdı... yad adamlar donuq uzlarla dinməz-söyləməz dayanıb onlara baxırdılar...

...anasının ardınca dizin-dizin sürünə-sürünə, bu dəfə qışqıra-qışqıra ağladısı da, anası onu eşitmədi...

- ...getmə, ana!!!... Getmə-ə-ə!..

...anası onu eşitmirdi... xəstəliyin zəifliyindən əsə-əsə, ayağının birini qaldırıb maşına minirdi...

...dizin-dizin sürünüb anasına çatmışdı, ayaqlarına sarılıb nəfəsi kəsilə-kəsilə ağlamaqdan boğulurdu... sonra baxıb gördü, bayaqdan bəri sinəsinə sıxıb öpdüyü, sən demə, körpə uşaqdı, bələyin içindən zorla çəkib çıxardığı əllərini ağzına salıb əmə-əmə, dinməz-söyləməz üzünə baxır...

...ətrafına baxdı... anasının mindiyi yük maşını getdikcə uzaqlaşırırdı... yad adamlar yaylıqlarını çıxarıb maşının arxasınca yelləyirdilər... maşın, lopa-lopa yağan qarın içində əriyib itirdi...

...Oyanıb yan-yörəsinə baxdı...

Qızı yarımçıq ağızla böyründə yatmışdı. Hava hələ açılmamışdı.

Gözlərini yumub nəfəsini saxlayıb yuxusunu, döşəməyə dağılan civəni bir yerə yığan kimi yığmağa çalışdısa da ala-bula görüntülər yaddaşının hansı dəliyindənsə çölə dağılıb havadaca əridilər...

Qəhər boğazını sıxdı... səsi çıxmasın deyər, üzünü balısa basıb ağladı...

...Ölümündən sonra bu altı il ərzində birinci dəfəydi anasının üzünü bu qədər yaxından görürdü... Olsun ki, bu gecə, bir neçə dəqiqə bundan əvvəl anasıyla görüşmüşdü... burdaca – öz yatağında yatdığı yerdəcə...

Ötən həftə oxuduğu məqalədə yuxular barədə deyilən:

«...yuxuda gördüyünüz adamların yuxusuna girən sizsiniz...» ifadəsini xatırlayıb titrətdi... Deməli, o, anasının yadına düşmüşdü... hə, anası darıxırdı onun üçün...

Belə fikirləşdikcə, gözləri dolub-boşaldı, yadına yuxuda ağlaya-ağlaya anasına dedikləri düşdü... Fikirləşdi ki, görəsən, anası onun pis yaşadığını, daha doğrusu, ümumiyyətlə, yaşaya bilmədiyini bilir? Onsuz heç nəyin mənasının olmadığını, o dünyasını dəyişəndən bəri həyatın onun üçün məzmunuz, mənasız varolmadan savayı ayrı bir şey olmadığını anlayır?.. Anlayırsa, bəs niyə yazığı gəlmir ona?!..

...Yorğanı başına çəkib nəfəsini içinə qısa-qısa fikirləşdi ki, anası özü belə öyrədir onu ki, onsuz yaşaya bilməsin. Odu ki, yaşaya bilmir. Bunu birdəfəlik boynuna alsın. Daha gündə bir şeyi bəhanə eləyib camaatın gününü qara eləməsin.

Ərinin, qayınanasının qorxudan, həyəcədən gərilməmiş üzleri gözünün qabağına gəldi... Qayınanası başını dərdli-dərdli yellədi:

- Niyə belə eləyirsən, a bala, vallah Allaha xoş getməz. Kimin ata-anası dünyanı tutub dayanır ki?.. Cavansan, ərinə, uşaqlarına yazığın gəlsin... - dedi.

Sonra yadına, gündə bir şeyi bəhanə eləyib hamını qorxutmağı düşdü.

Bir ara beyninə yeritmişdi ki, çarəsi olmayan hansısa ağır xəstəliyə tutulub. O günlər, yadına gəlir, rəngi, doğrudan, sapsarı saralmışdı... günlərlə dilinə heç nə vura bilmir, ağzına qoyduğu tikə böyüyüb boğazının yoluna ilişir, ürəyini pis-pis bulandırır... onda yadına gəlir, bədənini minalanmış təhlükəli sahəni tədqiq edən kimi tədqiq eləyib sol qabırğasının altında şişəbənzər nə isə də tapmışdı... həkimləri növbə ilə gəzə-gəzə, özünə bir qovluq

əcaib diaqnozlar toplamışdı. Həmin bu diaqnozların ümumi nəticəsinə görə, ömrünün sonuna barmaqla sayılan günlər qalırdı. Odu ki, getdiyi yerdə yığılıb ölməməkdən ötrü o, yatağa düşmüşdü... Onda, yadına gəlir, hamı bir-birinə dəymişdi, şəhərin məşhur həkimlərindən ibarət konsilium toplanmışdı, evləri cürbəcür diaqnostik aparatlarla dolub boşalır, yatağının yanındakı dolabın üstü dava-dərman qalağıyla, cürbəcür otlar və yarpaqlarla dolub daşırdı...

Bir müddət sonra isə birmənalı şəkildə ərinə nifrət eləməyə başladı. Əriylə bağlı ötüb getmiş bütün xoşagəlməz hadisələr və məqamlar iki gündən bir yaddaşının hansı bucağındansa şahə qalxıb aşılmaz divar kimi onunla burun-buruna dayanır, dünyanı gözündə daraldıb qaranlıq çəlləyə çevirirdi... bütün olanlar üst-üstə toplanıb faciəli tale mənzərəsi yaradırdı... anasının ölümü də burda bütün digər uğursuzluqların nəticəsi kimi ərinin məsuliyyətsizliyi, ona və ailəsinə diqqətsizliyi ilə bağlı idi.

Bir neçə müddətdən sonra isə, yadına gəlir, ümumiyyətlə, bütün dünyaya nifrət eləməyə başlamışdı... bu mənasız dünyada heç nə və heç kəs ona anasını əvəz eləyə bilmirdi...

Anası da həmçinin, onsuz yaşaya bilmirdi... Xəstəliyinin son ayları, o heysiz zəifliklə yorğan-döşəyə pərçimləndiyi dövrlər onu, xəstəliyini sağalda biləcək dərman kimi həmişə yanında olmağını istəyirdi... O biri otaqda beşcə dəqiqə ləngiyəndə, anasının ağır xəstəlikdən onsuz da bozaran üzünü tündləşib qaralırdı, nəfəsi tənqiməyə, burnunun ucu nazilib sarılmağa başlayırdı. Özünü anasına çatdıranaq, anası kəsib elə bil ölmək istəyirdi, nazik qaşlarını çatıb, incik üzünü divara çevirir, uzun müddət susa-susa onun suallarını cavabsız qoyur, heysiz səsiylə üzünü divara:

- Sənə mən lazımsan. – deyib gizli-gizli ah çəkirdi...

Əslində, anası bunu, hələ lap əvvəllər - yorğan-döşəyə düşməmişdən çox-çox qabaqlar da, ən sağlam və güclü vaxtlarında da, məhəbbət dolu gözlərini onun üzünə zilləyib deyirdi.

Fikirleşdi ki, anası sevirdi onu, nədi? Hə, anası onu sevirdi. Cavan yaşlarında itirdiyi ərinə olan məhəbbətini olsun ki, ona salmışdı. Sonra hardansa yadına, anasının can verən məqam qərribə hüznə nəfəs dərib: «Təkcə sənə görə ölə bilmirəm», - deməyi düşdü və yenə boğazı qəhərdən sıxıldı...

Niyə təkcə ona görə?.. - fikirleşdi. Ona görə ki, onu o biri uşaqlarından çox istəyirdi?.. Yoxsa özünə oxşadırdı onu, nədi? Öz cavanlığına oxşadırdı bəlkə, ona görə?

...Bədəninə soyuq tər gəldi. Neçə aydan bəri yorğan-döşəyə pərçimlənmiş anasının, içini çəkə-çəkə, içi həyat eşqi və kədərlə dolu gözlərini onun üzünə, boynuna, əllərinə zilləməyi, eynəyini əlləri əsə-əsgə gözlərinə taxıb, onun saçlarını əlinə alıb işığa tuta-tuta:

- Saçlar da mənimkidi... - deməyini xatırlayıb duruxdu...

Anası onu saçlarına, dərisinə və burnuna görə hamıdan çox istəyirdi... çünki bu üçünə həmişə özününkü bilirdi, onları belə cavan və təravətli halda qoyub o biri üzə keçməyə ürəyi gəlmirdi görünür...

...Balışın üzünü bütün gecəni ağlamaqdan islanmışdı deyə, o biri üzünə çevirib fikirleşdi ki, yuxular əslində, reallıqdı. Yuxuda anası onu qoyub gedirdi... və o tanımadığı, yad adamların arasında təmtəkcə qalırdı... Hər şey necə də dəqiq idi?!.. Əslində də, beləydi axı?!.. İndi o, tamamilə yad adamların arasında yaşayırdı... Hə, ailəsi də həmin o yad adamlardan ibarət idi. Yad uşaqları və yad ər...

Sonra anasının üzünü yenə bütün dəqiqliyi ilə gözünün qabağına gəldi... anası ona həmin diqqətlə elə qulaq asırdı, elə bil dediyi hər sözü həyatını pillə-pillə dəyişirdi...

...Arxası üstə uzanmışdı deyə, gözünün yaşı gicgahi ilə axıb qulaqlarına doldu.

Anasından sonra daha heç kim ona bu cür qulaq asmırdı. Heç kimin buna hövsələsi, səbri çatmırdı. Həqiqət də bu idi. Çünki onun dedikləri heç kimin həyatını dəyişmirdi.

Gözləri yenə dolub-boşaldı. Anasını xatırlayıb belə ağlayanda əri nədənsə qorxurdu... Amma nədən?..

Fikirleşdi ki, anasıyla olan münasibətləri, onun xəstəliyi və itkisi lə bağlı keçirdiyi bütün bu iztirablar ana-bala münasibətindən çox, sevgili münasibətini andırır...

Bunu əri də bir dəfə demişdi ona. Bir dəfə yenə həmişəki kimi oturduğu yerdə gözləri dolub daşanda, əri qaşlarını çatıb, siqaretini dərdli-dərdli sümürə-sümürə:

- Bu, ana-bala məsələsi deyil... - demişdi.

«Onda bəs nədi?..» - ağlamaqdan içi gicişən gözlərini ova-ova fikirləşdi. - Anası kim olmuşdu onun üçün, daha doğrusu, o anası üçün kim olmuşdu?..

Və yadına, anasının can verməyi, canıyla əlləşə-əlləşə, bir gözü onda birdən-birə dil açıb:

- Hələ mənim üçün burnunun ucu göynəyəcək... - deməsi düşdü.

Onda anası bunu deyib bir müddət susmuşdu, sonra nəfəsini ağır-ağır dərib, gözlərindən acı qəzəb yağa-yağa:

- Elə göynəyəcək... elə göynəyəcək... - deyə-deyə onu hədələmişdi, sonra gözlərini bağlamışdı.

...Ürəyi sıxıldı, qalxıb yerinin içində oturdu. Qulaqlarına dolan göz yaşını yorğanın ucuyla boşaltdı. Sonra qızı oyanmasın deyə, ehmalca ayağa qalxıb başmaqlarını geyindi, o biri otağa keçib orda divanda yatan ərinə zilləndi. Keçib böyründə oturdu, bir xeyli beləcə otura-otura qaranlığın içindən ərinin yoğun boynuna, əzələli çiyinlərinə baxa-baxa, sakit-sakit ağladı.

Əri yuxuda nə görürdüsə, ciddi görkəm almışdı. Qaşlarını düyünləyib əllərini qarnının üstə elə çarpazlamışdı, elə bil qəbuldaydı, kiminsə dərdinə candərdi qulaq asa-asa fikrə getmişdi.

Əlini ehmalca ərinin alınına çəkdi ki, oyansın. Ona anasıyla görüşdüyünü danışmaq istəyirdi.

Əri gözlərini açıb, onu görüb qətiyyən təəccüblənmədən:

- Niyə yatmırsan?.. - dedi.

Əri bunu deyəndə, özünü saxlaya bilmədi, hönkürüb üzünü tutdu.

- Nolub?.. - əri dikəlib yerinin içində oturdu, onu qucaqlayıb sinəsinə sıxdı:

- Yenə onu gördün?..

Başını tərpətib, «hə» dedi. Əri içini çəkdi, başını sinəsinə sıxıb saçlarını sığallaya-sığallaya, deyəsən, yenə harasa, uzaqlara zilləndi.

- Bu dəfə üzünü gördüm... dəqiq gördüm üzünü... Elə gördüm, elə bil indicə, beşçə dəqiqə bundan əvvəl birlikdə idik...

Əri daha dinmirdi, başını da tumarlamırdı. Eləcə dinməz-söyləməz, uzandığı yerdə tavana baxırdı.

Ağlayıb-ağlayıb susdu, ərinin isti sinəsindən, sakit nəfəsindən hiss eləyirdi ki, ona yazığı gəlir. Yazığı ona görə gəlir ki, on beş yaşında atasını itirmişdi, bir az sonra anasını. Bir də ona görə ki, zəif idi, tez-tez ürəyi ağrıyırdı, heç nədən həzz almırdı, sevinmirdi, ürəyi açılmırdı. Bir də ona görə ki, uşaqlarına baxanda gözü ağrıyırdı...

Əri bütün bunu, demək olar ki, hər dəfə – o, anasını yuxuda görüb ağlamağa başlayanda deyirdi. Anası barədə isə susurdu. Elə susurdu, elə bil heç tanımırdı onu. Yoxsa zəhləsi gedirdi anasından? Yox, zəhləsi getmirdi, amma nəydisə, o mövzuya toxunmağa, onun tərəfinə baxmağa belə ehtiyat edirdi... Burasını dəqiq hiss eləyirdi ki, anasının ölümündən sonra ondan söz düşəndə, ərinin gözləri iri-iri açılırdı, üzü dəyişirdi. Elə bil əri, öləndən sonra anasından qorxmağa başlamışdı... Yanağından süzülüb ərinin maykasını isladan göz yaşlarını sığallaya-sığallaya fikirləşdi ki, hə, əri anasının ruhundan qorxur. Bu qorxunun səbəbi - olsun ki, anasının ruhunun, o öləndən bəri onlara rahatlıq

verməməsi idi. Anası günaşırı yuxularına girib oralarda gah küsürdü, gah ağlayırdı, gah da üzünü divara çevirib yuxunun bütün səmtlərinə vahimə saçan əcaib gərginliklə susurdu.

Anası olsun ki, ərinin də yuxusuna girməyə başlamışdı. Bunu son aylar ərinin də gecənin bir aləmi yuxudan oyanıb evin qaranlığı ilə oğru kölgəsi kimi sürünməsindən, mətbəxin işığını yandıraraq orda əsəbi hərəkətlərlə nələrisə əsəbi-əşəbi didişdirməsindən, yaxud səhərin gözünü, bədəninə qarışqa daraşmış tək, vurnuxa-vurnuxa açmasından başa düşürdü. Bütün bu «gecə sərgüzəştlərinin» səbəbini soruşanda isə cinayət üstündə yaxalanmış tək, dinmir, sürünməyini, vurnuxmasını saxlayıb hava işıqlananacan, məzlum sifətlə, dinməz-söyləməz tavana baxa-baxa qalırdı...

...Əri başını ona sarı əyib alından öpdü, yenə ehmal hərəkətlərlə saçlarını tumarladı. Bir müddət beləcə, başı ərinin sinəsində sakitcə uzanıb qaldılar.

- Bilirsən nə fikirləşirəm? - ərinin onsuz da yoğun səsi, bir az da yoğunlamışdı. - Deyirəm bəlkə, bağı alağ?

- Bağı neynirik?..

- Toyuq-cücə saxlayarıq, bostan düzəldərəm. Ürəyin istəyəndən əkib-becərərsən, başın qarışar. Təmiz hava əsəblərini də sakitləşdirər.

Qalxıb oturdu. Ağlamaqdan şişib gicişən gözlərini ovub ərinə baxdı.

Ərinin üzündə yenə həmin o məzlum ifadə vardı. Həm də, deyəsən yuxusu gəlirdi.

- Toyuq-cücənin əsəbə nə dəxli var? - dedi və hiss elədi ki, qəfildən eyniylə anası kimi, anasının səsiylə danışdı. Bundan yenə göz yaşı içində boğuldu.

Ərinin gözləri iri-iri açıldı. Deyəsən, anasının səsinə o da eşitdi.

Deyənlərə görə, ölümdən sonra ananın ruhu qızına keçir. Demək, anasının ruhu ona köçüb. Əslində, son vaxtlar bunu özü də hiss eləyirdi. Dəqiqə hiss eləyirdi ki, hər şeyi ayrı cür görür, ayrı cür fikirləşir, illərlə tanıdıqlarını elə bil təzədən tanıyır, xoşu gəldiklərindən zəhləsi gedir, zəhləsi getdiyindən xoşu gəlir...

- Bağı-zad lazım deyil. Ümumiyyətlə, heç nə istəmirəm, - deyib ayağa qalxdı, yalın ayaqları döşəmənin soyuğundan üşüyə-üşüyə otağına getdi. Gedə-gedə ərini necəsə, geriye qanrılmadan gördü...

Ərinin üzünü eləydi, elə bil anasını o öldürmüşdü.

İşə həmişəkəndən tez gəlmişdi. Xadimə onu görüb yaltaq təbəssümlə irişə-irişə üstünə yeridi. Pul verməyin vaxtı idi, görünür.

- Xoş gəldin, qadan alım. Nə yaxşı belə ertədən gəlibsən? - qadın dedi, sonra da elə əyildi, elə bil ayaqqabılarını silməyə hazırlaşdı.

- Heç, elə-belə, - deyib cibinin küncünə ilişən beşliyi xadimənin cibinə basdı, otağına keçmək istəyirdi ki, birdən ağına gəldi ki, bəlkə üz-gözündən dünyagörmüş adama bənzəyən bu arvadı qırağa çəkib bu gecəki yuxusunu ona danışın?.. Amma xadimənin əynindəki ağ xalata çirkinə, əlində tutduğu palçıqlı, yaş əskiyə baxıb fikrindən vaz keçdi.

İş stolunun üstü kağız-kuğuzla dolu idi. Dünən burda - həmin bu otaqda yenilməz bir həvəslə nə isə yazmağa başlamışdı, guya bu gün ardını davam etdirməliydi. Stolun mərkəzində dayanıb üzünə baxan yaddaş kitabçasında bu gün görəcəyi işlərin planı cızılmışdı. Bir neçə fəsilə və telefon nömrələri yazılmışdı. Olsun ki, bu nömrələrin hansınasa zəng verməliydi... Amma hansına?..

Keçib yerinə əyləşdi. Stolun üstündəki kağız-kuğuzu ələk-vələk eləyib dünən yazdıqlarını oxudu. Hər şey, elə bil əlli il bundan əvvəl yazılmışdı.

Fikirləşdi ki, bütün bu yazılanların ona nə aidiyyəti var?..

Özünü qəfildən pis hiss elədi. Elə bil qızdırması var idi. Ağlayanda həmişə belə xəstələnirdi. Fikirləşdi ki, bəlkə durub evə getsin? Sonra yadına düşdü ki, axı evi də elə iş yeri kimidi, orda da burdakı kimi rahatlıq tapa bilmir?!.. Anasından sonra orda da özünü burdakı kimi tənha və lazımsız hiss edir.

Saçlarını bir-birinə qatıb-qarışdırdı, sonra əl güzgüsündə özünə baxdı.

Xırda gözləri və dağınıq saçlarıyla orta əsrlərdə yaşamış hansısa dahi bəstəkara oxşayırdı...

Fikirləşdi ki, indi neyləsin, necə yaşasın, meylini kimə, nəyə salsın?..

Anasından sonra uşaqları lap yad gəlirdi ona. Əri də, qardaşları da. Anası olsun ki, bunu bilirdi. Odu ki, həmişə:

- Ananın yerini heç kəs vermir, bala. Havayı deməyiblər: «Ana - rüsvətsiz dostdu», - deyib məmnun təbəssümlə üzünə gülümsəyirdi.

Hə, anası ölmüşdü sə də, onu atmamışdı... indi yanına günəşini yuxusunda gəlirdi... Gah dağın başından, gah meşənin qaranlıq dərinliyindən, gah evin qaranlıq künclərindən əl eləyib onu yanına çağırırdı... o da gedib-gedib anasına çata bilmirdi... gah hardasa qapılar bağlanırdı, gah yol getdiyi yerdə çaya düşüb suda çabalaya-çabalaya boğulurdu, gah yeridiyi yerdə ayaqları tutulub keyiyirdi, ona addım atmağa, anasına yaxınlaşmağa imkan vermirdi.

...Yazı masasının üstündə cütlədiyi əllərinə baxdı.

Əlləri qocalmışdı... indi əli də, barmaqları da anasının barmaqlarına oxşamağa başlamışdı... Bunu hamı deyirdi. Deyirdilər, səsi də anasının səsinə oxşayır.

Astadan:

- A...a...a... - eləyib qəhərləndi... sonra fikirləşdi ki, bəlkə qəbiristanlığa gedib gün batanacan, hava qaralanacan orda otursun?.. Anasının başdaşına həkk olunan üzünə baxa-baxa ağlasın?.. Amma yadına düşdü ki, qəbiristanlıqda heç vaxt ağlaya bilmir. Nə anasının qara mərmərə həkk olunmuş gülümsər üzünü, nə tənha qəbri, nə də qəbiristanlıq boyu uğuldayan kədərli küləyin səsi içində heç nəyi tərpətmir... Odu ki, bayram günlərində, anasının il dönümündə qohum-əqrəbayla bir qəbiristanlığa gedəndə gözündən bircə gilə belə olsun, yaş çıxmıdığı üçün camaatdan xəcalət çəkir. Anasının qohum-əqrəbası başdaşına sarılıb hönkür-hönkür ağlaya-ağlaya, anasının soyuq vücudunu öpüb qucaqlaya-qucaqlaya, həm də gözaltı onun üzünü müşahidə eləyir, övladlıq borcunu yerinə yetirmədiyinə görə ona gizli nifrət bəsləməyə başlayırdılar.

Fikirləşdi ki, olsun ki, qəbiristanlıqda ona görə ağlaya bilmir ki, orda anasının ruhu yoxdu. Anasının ruhu əslində hardasa buralarda - bəzən bu balaca, darısqal iş otağında, çox vaxt ömrünün əksər illərini yaşadığı evində, bəzən hansısa küçələrlə getdiyi yerdə böyür-başında dolaşırdı... Onu bəzən öz içində hiss eləyirdi... yol getdiyi, yaxud oturduğu yerdə içinə qəfildən şəhə bənzər buz kimi sopsoyuq, çəkisiz olan nə isə dolur, dumanı, çiskini andıran anlaşılmaz bir çöküntü ilə gözlərinin içinə, ruhuna çökürdü... Ya da qəfildən içində kiminsə oxuduğunu hiss edir, sinəsində, boğazında dolaşan o melodiyanı tutmağa çalışırdısa da, tuta bilmirdi... Bu, əsasən, gecələr baş verirdi. Gecələr - hərə öz otağına çəkilib işığını keçirəndən sonra içinə duman kimi, kölgə kimi çökən anasının pıçıltıya bənzər həzin səslə oxuduğu bu sözsüz, ya sözlü mahnılara sakit qulaq asa bilmirdi... anası oxuduqca gözünün yaşı aşıb-daşırdı...

Ağlayan o yox, anası idi, ağlaya-ağlaya ağrı-acısını onun içinə töküdü... Anası onun gözləriylə özünə ağlayırdı... nakam taleyinə, xəstəliyin soldurub məhv etdiyi gözəlliyinə...

Onu anası üçün darıxdıran da, əzab çəkdirən də olsun ki, o özü idi...

Hə, anası idi... onun içində yaşaya bilmirdi... Yenə etə, cana dolmaq, öz simasında və bədənində yaşamaq istəyirdi. Yoxsa onun görkəmində, onun boy-buxununda cavan qadın olmaq istəyirdi?!..

Selektor zəng çaldı.

Müdirin çal saçları alınca tökülmüşdü. Əlləri ciblərində, çarxlı kreslonu o yan-bu yana hərledə-hərledə ona zillənmişdi...

- Necəsiz?..

- Babat.

- Gözümə bir təhər dəyirsiz.

Müdirin üzü kədərli idi deyə, ona baxdıqca, ağlamağı gəldi, gözləri doldu. Ağzını açıb danışmaq istəyirdi ki, müdir onu qabaqladı:

- Bu gün iki müəllif gələcək, peşəkar adamlardır. Planda uyğun bir şey varsa, sifariş verin, qoy işləsinlər, - müdir deyəndə, gözünün yaşı diyirlənib yanağı boyu süzüldü. Müdirin gözü, az qala, hədəqəsindən çıxdı:

- Sizə noldu?..

- Heç, - astaca deyib başını aşağı saldı.

- Bikefsiz elə bil, - müdir pərt üzlə dedi, sonra cavab gözləmədən:

- Mən özüm də, axır vaxtlar özümü nə isə yaman pis hiss eləyirəm. Elə bil havada nə isə var. Allah bilə, yenə nə isə buraxıblar atmosfərə, - dedi.

Evə çatanda hava qaralmışdı. Addımlarını yeyinlədib tələsik yeriye-yeriye fikirləşdi ki, indi Allah bilə, evdə uşaqları acından udquna-udquna onu gözləyirlər.

Qapını açarla açıb içəri girəndə uşaqlar hər ikisi:

- Urra!!! - deyib qışqırışa-qışqırışa üstünə atıldılar, hərəsi bir qolundan sallanıb bir-birinin sözünü kəsə-kəsə bir xeyli danışdılar. Uşaqları üstündən çıxarıb mətbəxə keçəndə yadına düşdü ki, hazır xörəyi yoxdu. Bir də yadına ərinin dünən bazardan alıb gətirdiyi, indi gözağrıdan qırmızılıqla soyuducunun yuxarı rəfində doğranıb, ət maşınından çəkilməyini gözləyən mal əti düşdü. İndi o, paltarını soyunub əl-üzünü yuyandan sonra həmin o qıpqırmızı əti soyuducudan çıxarmalıydı, ət taxtasının üstünə qoyub dilim-dilim doğramalı, o da qanını tökə-tökə onun ürəyini bulandırmalıydı.

Əllərini yuyub, uşaqlara dünəndən qalmış bişmiş toyuq döşündən və pomidor dilimlərindən yığılmış buterbrod düzəltdi, sonra əti soyuducudan çıxarıb nifrətlə stolun üstünə qoydu.

Qızı qabağında açıq dəftər, əlində qələm, belini əyib divarlara baxa-baxa buterbrod yeyirdi.

Gəlib qızının kürəyindən vurdu.

- Kürəyini düzəlt! Yaz!..

Qızın üzü dəyişdi:

- Nə yazım?..

- Ayın tarixini, tapşırıq nömrə filan...

Qız buterbrodun axırıncı tikəsini udub, əyri-üyrü hərflərlə ayın tarixini, onun ardınca tapşırığın nömrəsini yazdı və çönüb küt gözlərlə yenə üzünə zilləndi.

- Nə baxırsan?..

Qızı gözlərini döyüb dərsliyə və ordan oxuduğu bir neçə sözü höccələyə-höccələyə eybəcər hərflərlə dəftərə yazdı.

Bir istədi vursun uşağı, özünü güclə saxladı:

- Adam kimi yaz! - deyib içini çəkdi.

Qız diksinib əlini saxladı, sonra yenə, bu dəfə aramla və diqqətlə yazmağa başladısa da, yenə hərifləri əyib-üydü.

Bu dəfə özünü saxlaya bilməyib uşağın qolunu çimdiklədi. Çimdikləyəndə orta barmağının dirnağı aralanıb sındı. Dirnağının altından qan axdı.

Əlini qoltuğunun altına soxub mətbəxə keçdi, orda özünə və bütün dünyaya qarşı tükə-tükə sınımış dirnağını bir təhər kəsdi, yuyub bağladı. Sonra dilimlədiyi əti tavaya töküüb odun üstünə qoydu, qaşıqla qarışdıraraq fikirləşdi ki, hər şey pisdi. Əri də, uşaqları da, işi də, ətrafdakı adamlar da, evi də, qırmızılığı odun istisindən yavaş-yavaş sovuşan bu xörək də.

Əri o biri otaqda, divanın bir küncünə qısılıb başını qaldırmadan qəzet oxuyurdu, oxuya-oxuya, acından udquna-udquna siqaret çəkirdi. Arada bir qovurmanın iynə tab gətirməyib mətbəxə girdi, gözü tavada siyirtmələrdə eşələnə-eşələnə ətin bişməyini güddüsə də ət bişmədi.

Ətin bişməyinə çox qalmışdı. Yağa düşdükcə, get-gedə bərkiyib gönə dönürdü...

Hiss elədi ki, özünün də acından başı hərlənir.

Bozarmış tikələrdən birini qaşığa alıb üfürdü, dişlədi. Ət dişinin altında rezin kimi yığılıb-açıldı. Əri aclığa tab gətirməyib, gəlib arxasında dayanmışdı, qaşıqla çevirdiyi ət tikələrinə baxırdı...

Hövsələsi daraldı, geriye çönüb:

- Nədi?.. - dedi.

Ərinin üzü dəyişdi:

- Heç, elə-belə.

- Nə elə-belə? De ki, dözə bilmirəm, acından ölürəm.

Əri içini çəkib soyuducunu açdı, ordan kolbasa, pomidor, pendir çıxarıb stolun üstünə düzdü və dişlərini cırıldada-cırıldada yeməyə başladı.

Əri dişlərini cırılatdıqca, əti ürpəşdi, gözü qaraldı.

- Cırılatma dişini.

Əri çeynəməyini saxlayıb nifrətlə ona zilləndi, sonra əlindəki bıçaq-çəngəli stola çırpıb ayağa qalxdı, o biri otağa keçib qapını çırpdı.

...Yenə gözləri doldu. Nifrət eləyir hər şeyə, yaşamaq istəmir. Allahın rəhmi gəlsin, asan ölüm göndərsin ona.

Əti qarışdıraraq fikirləşdi ki, olsun ki, əslində, yaşaya bilməyən anasıdır. Anası da ona görə yaşaya bilmir ki, özünü onun bədənində narahat hiss eləyir. Sonra bu fikirlərdən başında aləm bir-birinə qarışdı, acından, ya əsəbilikdən gözləri qaraldı... Gicgahını ovub fikirləşdi ki, nəhayət ki, hər şeyi başa düşdü. Yaşaya bilməyən, onun gününü də göy əsgiyə bükən, anasını istəyən, elə anası özüdü.

Tavanın ağzını örtüb bir kənarında əyləşdi, yadına ötən axşamlar - o, işdən qayıdanda, anasının bişirib stolun üstünə yığıdığı bir-birindən ləzzətli, ədəvalı xörəklər düşdü. Anası xörəkləri süfrəyə düzüb onunla üzbəüz oturdu, maraqlı dolu gözlərini onun acından üzülən sifətinə, tikələri, az qala, diri-diri uda-uda yeməyinə zilləyib qaldı, sonra da gülümsünüb:

- Yaxşı-yaxşı çeynə, tələsmə... - dedi.

Sonra anası çay gətirdi. O da yeməkdən doyub, mürəbbəyə çay içə-içə, gün ərzində olanları bir-bir anasına hesabat verdi, hər bir şeyi bütün təfərrüatıyla danışdı. Danışdıqca sözləri anasının canına hopdu, bəbəklerinin içinə ilişib qaldı... Anası onun bütün sözlərini bir-bir yedi, uddu. Acısı olanda üzünü turşudurdu, şirinini gözləriylə yedi.

Başını əlləri arasına alıb stola dirsekləndi deyə, gözünün yaşı damla-damla süfrənin üstünə töküldü...

- Ana..

Qızı idi... əlində dəftər, mətbəxin ağzında dayanmışdı, hürkmüş gözlərini onun üzünə zilləmişdi.

- Yazdım, – qızı deyib, elə bil utandı.

- Gətir baxım.

Gözünün yaşını qoluyla silib tapşırığı oxudu və heç nə başa düşmədi, dəftəri örtüb qızına uzatdı.

- Yaxşıdı.

Gecənin bir yarısı ərinin səsinə oyandı. Ərinin səsi o biri otaqda titrəyə-titrəyə kiməsə yalvarırdı...

Qəfildən anladı... ürəyi əsdi. Yenə anası idi... indi də ərinin yuxusuna gəlmişdi...

Anasının, hələ sağlığında ərindən xoşu gəlmirdi. İndi Allah bilir, ərinin yuxusuna necə, hansı qiyafədə girmişdi, olsun ki, onu iri, qara torbanın içinə salıb ağzını bərk-bərk bağlayırdı... ya da qara, bulanıq suların altına basıb nəfəsi kəsilənəcən boğurdu...

...Ayağa qalxıb o biri otağa keçdi. Ayaqlarını döşəməyə ehmal-ehmal qoya-qoya yeriyib ərinin üstünü aldı, əyilib üzünə yaxından baxdı.

Əri qızdırmalı adamlar kimi, tər-qan içində vurnuxurdu... elə çabalayırdı, elə bil burda – öz yorğan-döşəyində yox, hansı möcüzəyləse düşdüyü torun içində idi, ha əlləşirdisə də, çıxı bilmirdi. Sonra elə bil toru yarıb çıxdı, heysiz halda harasa sərilib qırıq-qırıq ağladı və susdu... Elə bil dərin yuxuya getdi.

Olsun ki, anası ərini öldürüb rahatlandı, - fikirləşdi, – və ağ ayaqlarını suya batıra-batıra çıxıb getdi.

Ayaqlarını döşəməyə ehmal-ehmal qoya-qoya öz otağına qayıtdı, yerinə girib yorğanı başına çəkdi. Saçlarının dibi, boyun-boğazı gicişirdi. Əsəbiləşəndə, ya qorxanda bədənində həmişə belə gicişmə düşürdü.

Böyrü üstə çönüb yanında yatan qızına baxdı.

Qızı dodaqlarını büzüb, deyəsən, ağlamağa hazırlaşırı.

Ürəyi sıxıldı... Fikirləşdi ki, anasından sonra bu evdə hamı ağlayır. Anasının yoxluğu bütün evə təsir eləyir.

Qızı ağlamağını bir müddət balaca dodaqlarında saxladı, sonra birdən-birə sapı qaçan corab kimi bütün üzünə buraxıb, yuxunun içində ağladı...

Uşağı qucağına basıb saçlarını sığalladı, sonra çoxlu-çoxlu öpdü.

Sonra nə vaxtsa, özü də yuxuya getdi və yenə dünənki yuxusunun ardını gördü. Qəribəsi bu idi ki, bu dəfə yuxuda özü də bilirdi ki, yuxudadı...

Yenə həmin maşın yola düzəlib ondan uzaqlaşa-uzaqlaşa hayanasa baş alıb gedirdi... yenə maşının ardınca lopa-lopa qar yağırı... və maşın həmin o gözağrıdan, soyuq ağlığın içində kiçilib əriyirdi, bapbalaca qara nöqtəyə dönürdü... o, yenə ağlayırdı, maşın kiçilib gözdən itdikcə ürəyinin əriyib kiçildiyini hiss eləyirdi... ürəyi də maşınla bir kiçilib-kiçilib balaca nöqtəyə dönürdü... səsi bomboş şəhərə dolub adamsız binaların arasıyla əks-səda verirdi...

- Ana... a - a... a - a!!!.. - deyib ağlaya-ağlaya anasını Ölümə yola salmağa yığışan adamlara baxdı... həmin tanımadığı adamlar idi... ona elə baxırdılar, elə bil ondan gizlin burda nə işə də baş verir... sonra baxıb gördü, anası da burdadı, həmin o tanımadığı adamların içində dayanıb, üzündə həmişəki soyuq təbəssüm ona baxır...

Yuxudan nəfəsi darala-darala oyandı...

...Əri yanında oturmuşdu... əlini onun alınına qoymuşdu, qorxudan, ya iztirabdan irilən gözlərlə ona baxırdı. Oyandığını görüb:

- Səsinə ayıldım. Elə bil qaynar şiş batırırdılar ətinə, – dedi.

Dikəlib yerinin içində oturdu. Ürəyi bulanırdı...

Əlini mədəsinin üstünə qoyub:

- Deyəsən, boynuma uşaq düşüb, - dedi, ərinə baxdı.

Qaranlıq idi deyə, başa düşə bilmədi, ərinin gözləri güldü, yoxsa kədərləndi.

Bir müddət ikisi də heysiz-heysiz bir-birinə baxdılar.

Hava işıqlanırdı...

1986

YATAQXANA

Məstan dedi:

- Belim ağrır.

Bütün bina bir ağızdan dedi:

- Can!..

Məstan səbir gətirdi, bütün bina dedi:

- Sağlam ol, Məstan.

Məstan öskürdü, bütün bina ona dava-dərman daşdı.

Məstanın arvadı xörək bişirdi, bütün bina onun xörəyini təriflədi, bəyəndi, bəyənmədi. Biri dedi: «əcəb ləzzətli», o biri dedi: «duzu çoxdu».

Məstanın arvadı özünə çəkmə aldı, bütün bina «Mübarək olsun!» dedi.

Məstanın uşağı həyətdə yıxıldı, bütün bina içini çəkdi...

Məstanın yaşadığı bina belə bina idi.

Məstana həmişə elə gəlirdi ki, evdə yox, küçədə, həyətin ortasında yaşayır. Evdə sərbəst hərəkət eləməyə qorxur, demək istədiyini otuz dəfə ölçüb-biçir, götür-qoy eləyib sonra danışırdı.

Məstangilin evi elə bil qulaqlı idi. İki dəfə dalbadal asqırısaydın, bütün qonşular bir-birinə dəyirdi, o günü gecəyə kimi zəngləşir, bir-birindən hal-əhval tuturdular. Odu ki, Məstan da, arvadı da, uşağı da özlərini ehtiyatla aparırdılar, bir-birilə evin içində də «bəli», «xeyr», «buyurun»la danışırdılar ki, ictimai qınağa tuş gəlməsinlər.

Evdə Məstan qalstukla gəzib-dolanır, oturub-duranda dönə-dönə üst-başını yoxlayır, hər addımda arvadından üzr istəyirdi. Hətta gecələr belə, bütün bina yuxuya gedəndən sonra da, yorğan-döşəkdə də Məstan özünü sərbəst hiss eləyə bilmir, əlinin, ayağının hər tərpanişindən ayılır, bədəninin, üstündəki yorğanın vəziyyətini yoxlayırdı.

Məstanın arvadı da çarpayıda o yan-bu yana çönəndə, dəqiqədə bir başını yastıqdan qaldırıb üz bəzəndəki güzgüdə özünə, saçlarının düzümünə baxır, yayın cırhacırında belə heç biri üstünü açmağa, üstüaçıq yatmağa ürək eləməirdi.

Elə bil Məstangilin evlərində böyük bir kamera var idi ki, gecə-gündüz onları izləyir, hərəkətlərini, səslərini gizli-gizli lentə köçürüb oradan birbaşa həyətdə otürürdü...

Təkcə Məstangil yox, bütün binanın sakinləri - yüz əlli altı ailənin yüz əlli altısı da bu minvalla yaşamaqdaydılar və bəlkə elə buna görə də bu vaxta qədər bu yüz əlli altı mənzilin bircəciyində belə xoşagəlməz bir hadisə baş verməmişdi.

Məstanın boşaldığı, bir qədər asudələşib rahatlıq tapdığı yeganə yer isə onun idarədəki kabinetidir. Odu ki, hər səhər işə həvəslə hazırlaşır, özünü idarəyə yetirib otağına salır, kabinetinin qapısını o üzdən möhkəmcə açarlayıb dərindən nəfəs dərir, özünü

bədəninin bütün ağırlığıyla çarxlı kreslosuna buraxıb səadət saçan gözləriylə ətrafına nəzər salır, kabinetin bu mübhəm tənhalığından müstəsna bir zövq alırdı.

Yığcam kitab şkafinin, yazı masasının, bir neçə stulun və iki kreslonun güclə yerləşdiyi bu balaca iş otağı Məstanın, demək olar ki, ürəyinin qəşş eləyib açıldığı, istədiyi fikirləri və arzuları beynindən, qəlbindən, bir kimsənin müdaxiləsi olmadan, o baş-bu başa ötürə bildiyi yeganə sığınacağı idi. Bu balaca otağın şirinliyi o qədər cazibədar idi ki, qınayan olmasaydı, Məstan yorğan-döşəyini də gətirib burada gecələyərdi. Odu ki, bəzən, xüsusən günəşin enmə vaxtı yaxınlaşanda və evə getmək üçün yığışib otağı tərk eləməyin məqamı yetişəndə Məstan ürəyi titrəyə- titrəyə otağına göz gəzdirir, bu rahat asudəliyin, dinc tənhalığın nə vaxtsa, bir gün əldən gedəcəyindən gizli-gizli xoflansa da, bu axmaq fikirləri həmin dəqiqə beynindən qovurdu.

Məstangilin üçotaqlı mənzilinin hər otağı bu balaca kabinetdən iki dəfə geniş və işıqlı olsa da, otaqların hər biri gözəl mebel dəstləriylə, rahat, yumşaq divanlar və xalılarla döşənsə də, Məstan həyatın gözəlliyini və rahatlığını yalnız burda - bu balaca dəftərxanada tapırdı, burda hər bir şey Məstanda qəribə, anlaşılmaz hisslər oyadırdı.

Çünki burda bu balaca, kasıb otaqda o istədiyi kimi otura bilirdi. İstəsəydi, lap ayaqlarını stolun üstünə qoyub yayxanardı... İstədiyi qədər barmaqlarını şaqquldadardı, lap paltarını soyunub şeir də yazardı. Axı burda onu heç kim görmürdü?!.. Heç kim onun oturuşu-duruşu ilə bağlı öz rəyini bildirmirdi, növbəti saatlarını nə ilə dolduracaqları ilə maraqlanmırdı?!.. Bu isə elə bir şey idi ki, lap dünyanın özünə deyərdi.

Məstanın hər səhər qapısını açıb sevinə-sevinə daxil olduğu, dərindən nəfəs dərib fərəhləndiyi bu yığcam kabinet – Maliyyə texnikumu yataqxanasının müdir otağı idi. Məstan da bu otağın «yiyəsi», yeni yataqxananın müdiri idi. İşinin öhdəsindən yaxşı gəldiyinə görə, ona dəyib-dolaşan, yataqxana sakinlərinin vəziyyəti ilə maraqlanan yox idi. Hər kvartalın axırında səliqəylə yazıb doldurduğu hesabatını isə istər müdiriyyət, istərsə də mühasibat oxumadan, üzünə baxıb rəhmdil bir təbəssümlə gülümsəyə-gülümsəyə imzalayırdılar. Odu ki, bu sabit rahatlıqdan və iş birliyindən fərəhlənən Məstan hərdən bir, otağın qapısını o üzdən açarlayıb şeir də yazırdı.

Evdə isə Məstan heç vaxt şer yazmağa ürək eləməirdi. Çünki bircə dəfə istirahət günü divanda oturub elə-belə şəkil çəkdiyinə görə, başı əməlli-başlı ağrıyırdı. Düz iki saatdan sonra bütün bina onun şəkil çəkməyindən xəbər tutmuş, dəhlizin divarından asılmış telefonun zəngləri bir-birinə aman verməmişdi. Kimi Məstanı təbrik edir, kimi rəsmi görmək arzusuyla yanıb-yaxıldığını bildirir, kimi bu yeni məşğuliyyətinə görə onu dolayır, kimi də elə bu axşam onlara gələcəyini bəyan edirdi...

Həmin o şəkil əhvalatından sonra gözü qorxmışdu deyə, indi Məstan şəkil çəkməyi, şeir yazmağı gələndə, özünü cəld tualetə salır, amma orda da çox otura bilmirdi. Çünki tualetdə olduğu vaxt həddini aşan kimi, bütün bina bir-birinə deyir, Məstanın tualetdə hansı səbəbdən bu qədər oturduğu barədə narahat fikirlər binanı başına alırdı:

- Məstana nə isə olub?..
- Bəlkə zəhərlənib?..
- Bəlkə soyuqlayıb?..
- Bəlkə ürəyi gedib?..

Məstan bu binaya evlənən gündən köçmüşdü. On altı il ailəsi ilə bu binada bir damın altında yaşamasına, oğlunun artıq on beş yaşına tamamlanmasına baxmayaraq, arvadıyla hələ

də ilk dəfə görüşdüyü dövrlərdəki kimi, pərdəylə dolanır, ürəklərindən keçənləri bir-birinə deməyə ürək eləmir, incikliklərini də içərilərində gizləməli olurdular. Zarafat deyildi, dörd yüz adamın arasında ağzına gələni danışmaq, kefin istəyəni eləməkmi olardı?.. Bu on altı ildə Məstan hələ birçə dəfə də olsun, arvadıyla ürəyi istəyən zarafatı da eləməmişdi. Hərdən bir kefinin kök vaxtlarında, sevincinin aşıb-daşdığı, göyə tullanıb divarlara kəllə vurmağın məqamı yetişəndə belə, Məstan gözdən iraq gizli bir yer tapıb orda barmaqlarını gəmirir, hirsənəndə, göyərək qarala-qarala yatağına girib yorğanın altında ağlamalı olurdu. Dörd yüz adamın içində o yekəlikdə kişinin top kimi atılıb düşməsi, yaxud ədəbsiz şəkildə arvad-uşağının üstünə çıxırması necə qarşılanardı?.. Bütün bina gülməkdən, ya təəccübdən lərzəyə gəlib Allah bilir, sökülərdi...

Məstangilin binasının sıx mehribançılığının əsasını, ilk növbədə, bütün mənzillərin eyvanlarının arakəsməsiz olması və bina sakinlərinin bu eyvanlardan ümumi dəhliz kimi istifadə olunması qoymuşdu. Günün günorta çağı, yaxud gecənin bir aləmi hansısa qonşu uşağın mətbəxlərində marçamurçla su içməyi, əl-üzünü yuyub qurulanmağı, yaxud səhərin erkən çağı eyvanlarında paltar sərməyi, ya hamamda ağırları suya çəkməyi, binanın o biri sakinləri kimi, Məstanı da qətiyyətlə təəccübləndirmirdi.

Amma bu on altı ilin qışı-yayı gizli-gizli içinə yığdığı sevinclərinin, ağrı - acıların hardasa içəridə – ürəyinin başına yığılıb qənbər daşına bənzər xoşagəlməz bir ağırlıq yaratdığı Məstanı narahat edir, cibində gəzdirdiyi ürək dərmanlarından ara-sıra dilinin altına qoyub sümürə-sümürə, içinə hakim kəsilmiş bu ağır yükəndən xilas olmağın yolları barədə düşünüb-daşınırdısa da, çıxış yolu tapa bilmirdi.

Ən dəhşətli isə bu idi ki, hədsiz pərdəylə dolandıqlarından, son vaxtlar artıq nə arvadıyla, nə də oğluyla nə haqdasına danışmağa nə o, nə də o birilər elə bir ehtiyac duymurdular. Arvadı bütün dərd-sərini qonşu qadınlarla bölüşür, öyrənəcəyini onlardan öyrənir, deyəcəyini onlara deyir, oğlu binanın uşaqları ilə oturub-durur, sirlərini onlara qıyır, gecə-gündüz evdə tapılmaz, olsun ki, o da hansı qonşununsa mənzilində gecələyirdi.

Qonşular qollu-budaqlı çay kimi Məstangilin mənzilinin otaqlarıyla o yan-bu yana axır, onlara bir-biriylə danışmağa, bir-birinin üzünə baxmağa belə macal vermirdilər.

İllər beləcə ötür, Məstan bu binaya da, bu hədsiz «gurşad» həyatına da öyrəşməyə davam edir, hətta gecələr işıqlar sönəndə belə, öz yorğan-döşəyində də özünü bütün qonşularla hamılıqla bir yerdə hiss edir, hətta yuxularında da özünə nəzarəti əldən vermirdi.

Bir gün Məstan fikirləşdi ki, əslinə qalanda, işlədiyi idarəylə evi arasında elə bir fərq yoxdur. Ora da yataqxana idi, bura da. Birçə fərq bundaydı ki, orda yataqxananın sakinləri ilbəil dəyişir, təzələnirdi, bu «yataqxanadakılar» isə əbədi idilər.

Lakin bəzən, xüsusən zülmət qaranlıq gecələrlə Məstan necəsə, ayrı cür fikirləşir, öz həyatından, bu hədsiz mehriban binanın gurşadlığından xoflanırdı... O səbəbdən ki, bütün götür-qoylarından sonra Məstana qəfildən elə gəlirdi ki, həyatı, uzun-uzadı illər ötsə belə, o qocalıb əldən düşsə belə, elə burda – həmin bu azadlığa, asudəliyə tamarzı qaldığı binada keçəcək, öləndə də qonşuları ilə bir yerdə basdırılacaq. Çünki ötən həftə, üzbəüz alt mərtəbədə yaşayan qonşunun arvadı qonşuları başına yığib yerli icra hakimiyyətinə, binaya «Qardaşlıq məzarı» adı altında xüsusi torpaq sahəsinin ayrılması barədə məktub ünvanlamışdı. Bu xəbər Məstanı hədsiz qorxutsa da, qəribədi ki, bu binadan uzaq bir qəriblikdə, qonşu səslərinin eşidilmədiyi yad bir ərazidə basdırılacağını, qonşularınsa, heç nə olmayıbmiş kimi, hərənin öz evində yaşayacağını təsəvvüründə canlandırmağa çalışmışdısa da, gözünün qabağına qəbiraltı danışıqlığın qapqara qaranlığından savayı, heç nə gəlməmişdi...

Məstangilin binası zahirən də onun işlədiyi yataqxananı xatırladırdı. Bütün mənzillərin çölü də, içi də bir-birinin davamı, ya tam eynisi idi. Hər mənzilin tavanından asılmış altı buynuzlu büllur çilçiraqlarla, eyni qəhvəyi parıltılı mebel dəstləriylə, eyni xalılar

və pərdələrlə bəzədilmiş bina ümumi yaşayış tikilisindən çox, nəhəng, çoxotaqlı mənzilə bənzəyirdi. Bu möhtəşəm eyniliyin səbəbi - hər bir mənzilin içinin və çölünün qurulmasına dörd yüz adamın qiymət və göstəriş verməsi idi. Bütün mənzillərin qonaq otağının baş tərəfində mötəbər qonaq kimi oturdulmuş servantların içini mütləq bahalı qab-qacaq, heç olmasa, dörd-beş büllur qab, mütləq çini çay servizi və sair doldurmalıydı. Bu cür servant bu binanın etiketi idi. Burda qonaq otağının ayrı cür bəzədilməsi - ədəbsizlik, yaxud qanmazlıq kimi qəbul edilir, qonşular o mənzilin sakinlərinin ardınca ağızlarını büzə-büzə boylanır, oranın sakinləri ilə bütün əlaqələrini kəsirdilər. Qonaq otağının ayrı mənzərəsi, məsələn, servantsız olması, bu binada, təxminən, ailənin başçısız olması qədər faciəvi və mümkünsüz bir məsələ idi. Qəribəsi də bu idi ki, illər ötsə də, yalnız yaraşığa xidmət edən bu servantlar öz məişət yararsızlığını sübuta yetirsə də, burda öz lazımlılığını, necəsə, qoruyub saxlaya bilirdilər.

Binanın növbəti mütləq atributu rəngli televizor idi. O səbəbdən ki, dörd yüz adam heç cür bir-iki mənzilə yerləşə bilməzdi. Məstangilin binasında isə biri rəngli, o biri rəngsiz televizora baxa bilməzdi. Əvvəla, heç kimin buna ürəyi gəlməzdi ki, özü rəngli televizora baxsın, qonşusu rəngsizə. Bir də, bu binada gərək heç kim o birindən nə əskik, nə də üstün olaydı. Binanın qanununa görə, burda hamının payı bərabər olmalıydı. Hamı eyni qədər sevinib, eyni miqdarda həzz almalıydı, eyni qədər kədərlənib eyni qədər ağlamalıydı.

Lakin son günlər nə baş vermişdisə, bu qarşılıqlı həssaslıqdan, məhəbbət və qayğı fəvvarəsindən son vaxtlar Məstanın ürəyi bulanmağa başlamışdı. Axı bu bitib-tükənməz, məcburi mehribançılıq, bu xəstəhal qayğıkeşlik kimin nəyinə lazım idi?!..

Bu və digər məsələlər barədə Məstan yalnız işdə, öz balaca kabinetində sərbəst olduğu məqamlar fikirləşməyə imkan tapır, bəzən öz-özünə verdiyi suallara hardansa elə cavablar tapırdı ki, oturduğu yerdə az qalırdı havalana. Çox vaxt bu cavablar onu özündən tamam-kamal çıxarırdı, o, əlinin altına keçən qovluqları stolun üstünə çırpıb otaqdan çıxır, özünü yataqxananın yarıqaranlıq dəhlizləri boyu o baş-bu başa var-gəl edə-edə siqaret çəkməklə sakitləşdirirdisə də, qəfildən binalarının «qayğıkeş proyektorlarının» burda da onun beynindən keçənləri fiksə edib yanımlı qonşularına ötürdüyündən xoflanıb duruxur, özünü cəld ələ alıb tələsik addımlarla otağına qayıdırdı.

Məstangilin binasının xəstəhal qayğıkeşliyi, inadkar mehribançılığı illər ötdükcə, səngimək, soyumaq əvəzinə, gün-gündən elə bil bir az da şiddətlənirdi. Bəzən, xüsusən istirahət günləri Məstana elə gəlirdi ki, qonşuların mehribançılığından bina asta-asta yırtılmağa başlayır, mənzillər və eyvanlar, həyətin qarajları da tədricən, yırtılana-yırtıla bir-birinə yaxınlaşır, divarlarını əridə-əridə, vahid, möhtəşəm bir əraziyə çevrilir...

İş o yerə çatmışdı ki, həyətin it-pişiklərinə də binanın bu nümunəvi mehribançılığından yoluxmuşdu. Adətən, bir-birini didişdirən bu cığal heyvanlar da hamının təəccübü qarşısında bir-birini duz kimi yalayır, qol-boyun olub yatırıdılar.

Məstanın vəziyyəti ən çox yay aylarında – havalar isinəndə və binanın mehribançılığı mənzillərdən çıxıb həyəti də başa alanda çətinləşirdi. Yay fəslində yataqxana da bomboş boşalır, tətillə çıxan tələbələr doğma yerlərinə – rayon və kəndlərə üz tutur, idarədə özünə iş tapmayan Məstan isə, vaxtının əksər hissəsini evində - həmin bu «mehriban qonşuluq şəraitində» keçirməli olurdu.

Odu ki, «yay faciəsinin» astanasında Məstan uzun götür-qoydan sonra binadan müvəqqətiliyə də olsa, qurtulmağın yolunu, axır ki, tapdı və bacısıgilin Apşeronun səfali guşələrindən birində yerləşən bağına köçməyi qərara aldı.

Bağ məsələsindən həmin dəqiqə xəbər tutan qonşular düz bir ay onları «yola salmaqla» məşğul oldular, müvəqqəti ayrılıq münasibəti ilə, az qala, hər axşam qurulan vida məclislərində hamı ağlaşdı və səhəri gün Məstangil, nəhayət ki, başa köçdülər.

Bağ yolu çala-çuxurlar, eniş-yoxuşlarla dolu olsa da, Məstan maşını, az qala, havayla uçurub ora yarımca saata çatdı, ayağını içəri qoymağıyla, əlindəki içi dolu sumkaların qapının ağzındaca əlindən düşməyi, qapının yanındakı qoca tutun ən uca budağına dırmanıb nəfəsi gəldikcə:

- E-he-he-e-e!!! – qışqırmağı bir oldu, sonra aşağı enib quşların həzin cükkültüləri altında günəşin ilıq şüaları boynunu, qollarını sığallaya-sığallaya budaqlarda şirələnən tutlardan yığıb yedi.

Tut mərasimi başa çatdıqdan sonra şalvarının balaqlarını dizəcən qatlayıb corablarını çıxardı, yalın ayaqları narın qumun istisindən qıdıqlana-qıdıqlana axşamacan həyəti dolandı. Gör bir nə vaxtdan bəriydi Məstanın qış-yay çəkmə-corabın içində tərleyib qabar atıb yetişmiş soğan başlarını xatırladan əyri barmaqları hava, gün üzü görmürdü.

Evin arxa tərəfindəki hovuzla çatanda Məstan ağılı lap itirdi, əynindəkiləri, yoldaca soyunub özünü soyuq suya atdı. Orda ürək genişliyi ilə o baş-bu başa üzə-üzə xoşbəxtliyin nə olduğu barədə uzun-uzadı fikirləşdi. Sonra fışdırıq çalmağa başladı və çala-çala fikirləşdi ki, bax, indi burda - bu gözdən-könüldən uzaq günəşli bir məkanda ondan heç kəs: «Xeyir ola, ay Məstan, fışdırıq çalırsan? Deyəsən, kefin sazdı ha!..» - deyə soruşa bilməz. Yaxud ayaqyalın gəzdiyinə görə, bir köpəyoğlu gözlərini bərəldib öz əttökən məsləhətlərindən qabırğasına döşəyə bilməz.

Bu fikirlərdən Məstan içində elə bir yüngüllük hiss elədi ki, sinəsini havayla doldurub mahnı oxumağa başladı...

Arvadı bir də onu gördü ki, Məstan quş kimi atılıb yenidən ağacın ən uca budağına qondu, səsi aləmi götürdü. Ha qışqırdı, ha ağacın altına gəlib gövdəsini silkələdi, Məstan eşitmədi... Oxumaqdan Məstanın gözləri böyüdü. Böyüyüb hərəsi gavalı boyda oldu. Üzü şişib, təzə çörək kimi qızardı. Məstan hey oxudu, oxudu... Oxuya-oxuya bütün damarlarından, az qala, iliyindən süzülən sıxıntılarının, ağrı-acısının torpağın nəminə, ağacların yarpaqlarına hopduğunu öz gözləriylə gördü... qollarının, dizlərinin boşaldığını, içinin qəribə bir yüngüllüklə rahatlandığını hiss elədi... Bundan bir az da fərəhlənib lap ucadan oxudu, oxudu...

...Məstanın bu halından oldu, ya nə baş verdisə, Məstanın bu vaxtacan həlim xasiyyətli, üzüyola arvadın halı dəyişdi, gözləri hikkədən hədəqəsindən çıxı-çıxa bu on altı ildə dişinin dibində, ürəyinin başında saxladıqlarını alov kimi püskürdü... Bütün bu illəri, içində bəslədiyi zəhərini boşaldıb kükrədi...

Məstan əvvəl çaşıb duruxdu, nə baş verdiyini anlamağa çalışa-çalışa əvvəl qarnını, sonra başını qaşdı. Sonra Məstanın əsəbilikdən, ya nədənsə, əlləri qaşındı və Məstan əllərini bir-birinə sürte-sürtə, əsəbi-əsəbi qaşdı.

Zarafat deyildi, arvadının bu sifətə düşməyini, gözlərinin qan çəkib bərəlməyini Məstan, bu on altı ildə birinci dəfə görürdü... Arvadının ağzının əməlli-başlı yekə olduğunu, alt dişlərinin bir çoxunun qaraldığını da Məstan elə həmin günün axşamı – arvadı ağzını iri-iri açıb əsnəyəndə gördü. Elə həmin axşam da Məstan arvadının burun pərələrinin

həddindən iri olduğunu, dəhşət filmlərindən yadında qalan əjdahaların burnunu xatırladığını anladı.

Səhəri gün isə Məstanın, dərslərindən əla qiymətlər alan, adı bu səbəbdən məktəbin şərəf lövhəsindən düşməyən oğlu bağı arxa tərəfində əlinə keçən iki pişiyin quyruğunu bir-birinə bağlayıb odladı. Pişiklərin bağları başına götürən ətürpədən çığırtısı Məstanı bağı ağaclıq hissəsində – ağacların arasında asılan tor yelləncəkdə mürgülədiyi yerdə öldürücü cərəyan kimi vurdu...

Məstanın nəzəri tənbehlərindən heç bir nəticə çıxarmayan uşaq səhəri günü qonşu bağda kiminsə toyuğunu hovuzun içinə salıb boğdu, axşam isə qonşunun aynabəndini daşlayıb pəncərələrinin şüşələrini qırdı...

Məstan ilk günlər oğlunun və arvadının bu qəfil dəyişkənliyini havanın gün-gündən yüksələn temperaturu ilə bağlasa da, qəlbinin dərinliklərindən tutduğu gizli siqnallar tamam ayrı şeylər deyir, Məstanı səbəbini özü də anlamadığı xofa salırdılar.

Günlər ötdükcə Məstanın arvadının da, oğlunun da başı elə bil xarab olur, gah oğlu, gah arvadı Məstan yüz il yatsa belə, yuxusuna girməyən əcaib hoqqalar çıxarmağa başladılar. Vəziyyət gün-gündən çətinləşirdi. Arvad ifritəyə, uşaq - şüursuz keçiyə dönüb aləmi bir-birinə qatıb-qarşıdırırdılar.

Məstanı ən çox təəccübləndirən - arvadının günlərlə əlinə daraq almaması, üstünə xörəyin yağı sıçradığından, xörək iyi qoxuyan paltarını günlərlə dəyişməməsi, axşamlar həmin tör-töküntü vəziyyətdə kəndin küçələri ilə tum çirtlaya-çirtlaya gəzməsi idi...

İkinci həftənin ortalarında Məstan bir də baxıb gördü ki, arvadının yerışı də dəyişib, duruşu da. İndi arvadı güləndə, niyəsə Məstanın canına üşütmə düşürdü. Arvadı yeridikcə, yerin tozunu göyə qaldırırdı. Oğlu da düz divara dırmaşırdı, qurda dönüb bağı gəmirirdi, söz də deyəndə, ona da, anasına da ədəbsiz cavablar verirdi. Oğlunun əlindən yaxın ərazilərdə salamat it-pişik, toyuq-cücə qalmamışdı, uşağın bu tərbiyəsizliyindən cana yığılmış qonşular Məstanın salamını almırdılar, onu əyri-əyri süzüb heyətlərinə girir, qapılarının cəftəsini nümayişkarənə halda bərk-bərk bağlayırdılar...

Məstan başını itirmişdi... Nə baş verirdi, anlaya bilmirdi. Gecələrlə sübhəcən yuxusu ərşə çəkile-çəkile, ailəsi ilə nə baş verdiyi barədə düşünüb daşınırdısa da, aydın bir nəticəyə gələ bilmirdi. Yuxu görürdü, nədi?!.. Sərbəst, rahat həyat dediyi bu idimi?..

Şəhərə qayıtmaqlarına birçə gün qalmış yenə bağı arxa heyətində çıxıran pişiklərin səsi Məstanı tamam hövsələdən çıxardı... Məstan bir də onu gördü ki, arxa heyətdədi, oğlunun iki qulağından yapışib var gücü ilə uşağı silkələyir... gözləri qarala-qarala, səsi gəldikcə bağıdır...

Nə elədiyini anlamırdı... Nə özünü, nə əsəbilikdən, ya nədənsə güclənmiş qollarını dayandıra, saxlaya bilmirdi... Oğlunun qollarını dişləyib, qulaqlarını burduqca, yanaqlarını çimdikləyib qarnını təpiklədikcə, elədiklərindən özü də vahiməyə gəlirdisə də, heç cür dayana bilmirdi... Ha özünü toplayıb istəyirdi dayansın, nəfəsini dərsin, əlləri, ayaqları dinc durmurdu... Arvadı da nə qədər eləyirdisə də, Məstanın əl-qolundan yapışib qışqıra-qışqıra ağlayırdısa da, onu saxlaya bilmirdi...

Oğlunun səsi bağları başına götürmüşdü:

- Ay papa, öldüm!!! Vurma, ay papa!!!

Məstansa vurmaya, dişləməyə bilmirdi... Vurub dişləməkdən, çimdikləyib çalxalamaqdan yorulmaq, doymaq bilmirdi... Sonra nə baş verdise, Məstan bir də baxıb

gördü, atılıb oğlunun belinə minib... dişlərini uşağın qulağının ətinə keçirib, həzzdən, acı nəşədən coşa-coşa səsi gəldikcə bağırır...

Arvadı əlacsız qalıb qonşuları köməyə çağırırdı:

- Ay camaat!.. Öldürdü!.. Qoymuyun!.. Kişinin ağıl çasıb, qoymuyun!.. - deyib səsi gəldikcə bağırırdı...

Məstan oğlunun küreyində bütün bağı dövrə vururdu. Uşaq hara qaçdığını özü də bilmirdi. Küreyində bar-bar bağırıb bədənini göyerdən atasından, qollarını, qulaqlarını göynədən ağrıdan qaçıb qurtarmaq istəyirdisə də, ayaqları, quyruqlarını bir-birinə düyünlədiyi pişiklərə dolaşib onu dəqiqədə bir qaçdığı yerdə büdrədirdi.

Məstan özü öz vəziyyətindən elə bil havalanmışdı. Elə bil nə vaxtdan bərisə içində yaşayan, bu on altı ili xırda-xırda boy atıb böyüyən əjdaha oyanmışdı.

...Köməyə gələn qonşular bağa doluşanda, Məstan hələ də oğlunun belində bağırmağında idi.. Uşaq üzü üstə yerə yığılıb heysiz-heysiz zarıyırdı... Məstanınsa ürəyi soyumaq bilmirdi ki, bilmirdi...

Məstanın arvadı kənarında dayanmışdı, üzünü tutun gövdəsinə söykəyib səssizcə ağlayırdı...

O gecə nə Məstanın, nə arvadının, nə də oğlunun gözünə yuxu getmədi.

Uşaq Məstanın ağır zərbələrindən qaçır olmuş qulaqlarına, şişib göyərmiş burnuna qoyulan buz əridikcə zarıyır, Məstanın oğlunun bu zarılıtlarına dözümlü çatmır, arvadı gözünün yaşını balısa töküdü.

Hamıdan betər isə Məstanın vəziyyəti idi. Bir yandan bayaqkı hərəkətinə görə xəcalət çəkirdi, o biri tərəfdən, oğluna ürəyi ağrıyırdı. Bir yandan da bu vaxta kimi oturub-durub arzuladığı, heç olmasa on-on beş günlük ailəsi ilə təklikdə keçirmək arzusunda olduğu sərbəst asudəliyin bu qədər qorxunc, təhlükəli olduğundan dəhşətə gəlirdi...

Məstan bütün gecəni yerinin içində qovrula-qovrula fikirləşib, axır bu, qərara gəldi ki, nə qədər gec deyil, səhərin gözü açılan kimi, şəhərə qayıtsınlar.

Səhəri gün Məstangili yığışib şəhərə - evlərinə qayıtdılar.

Evlərinə çatan kimi bütün bina onlara axışdı. Hamı Məstanın oğlunun qulaqlarının, burnunun göyü ilə maraqlandı. Dedilər, guya uşaqlarla dalaşdı. Onda bütün bina bir ağızdan «Can!» dedi, bir həftə hamı onlara dava-dərman, mer-meyvə daşdı.

Oğlunun «keçiliyi» həmin gün keçib getdi. Uşaq dönüb əvvəlki tərbiyəli, utancaq oğlan oldu, kimi gördü, utanıb tər tökdü.

Arvadının qırışığı da evə gəlib çatan kimi açıldı, ağzı kiçildi, burun pərələri yerinə oturdu, onunla əvvəlki qaydada: «bəli», «xeyr»lə danışmağa başladı.

Hamı rahatlanıb özünə gələndən sonra Məstan eyvana çıxıb dərinə nəfəs aldı, şəhəri bürüyən çoxmərtəbəli binalara baxa-baxa, neçə illərdən bəri gördüyü şəhəri elə bil birinci dəfə gördü... bu zahirən bir-birinə oxşayan bozumtul binaların, əslində, onların binası kimi, mehribançılıq və birlik ənənələrini özündə yaşadan yataqxanalar olduğunu anladı və bu fikirdən daha ürəyi sıxılmadı.

ROMANLAR

MƏNİM ÜÇÜN ƏDƏBİYYAT ƏRAZİDİR. BU ƏRAZİDƏ İERARXIYA QANUNLARI İŞLƏMİR.

- Niyə qəhrəmanlarınızı bu qədər psixoloji labirintlərdə dolandırırırsınız? Yoxsa bu, insan kontaklarının yeni forma axtarışdır?

- Düzü, heç vaxt məxsusi bir yenilik yaratmaq iddiam olmayıb. Əsərlərimdə sizə yeni görünənlər, olsun ki, milli ədəbiyyatımızın qəbul olunmuş normalarından, millilik ənənələrindən bir qədər kənar baxışlar, bir qədər çılpacaq, daha doğrusu, burxulmuş fikir və duyğulardır. Ədəbi qəhrəmanlarımı dediyiniz psixoloji labirintlərdə dolandırdığıma gəlincə, bilirsiniz ki, psixoloji nəsr yazıram. Bu üslub geniş oxucu kütləsi üçün rahat həzm olunan əsərlər yetirmir və ola bilsin, qəhrəmanlarıyla bir, yarıqaranlıq labirintlərlə, mistik dəhlizlərlə dolaşan müəllif kənardan qorxu və iztirablar içində qovrulan insan təsiri bağışlayır. Lakin bu heç də belə deyil. Dediyiniz o dərinliklər, yarıqaranlıq, qapalı məxfiliklər mənim çoxdanna bəri temperaturuna öyrəşdim doğma yerlərdi.

- Teatrlarımızın repertuarında boşluqdu. Afaq xanım niyə teatrlarla işləmək istəmir?

- Səhnə qanunları ilə mənim yazı üslubum arasında uyumsuzluqlar var. Teatr daha çox kütləvililiyi sevir. Hadisələr, anekdotlar, oyunlar... Tamaşaçı səhnədə baş verən konkret hərəkətdən, sözdən, hadisədən nəticə çıxarır. Mənsə, gizli işlərlə məşğulam. Bu sirləri səhnəyə gətirmək üçün tamamilə ayrı yollar axtarmalı oluram. Bəlkə də gələcəkdə bu sayaq əsərlər üçün tamamilə yeni bir teatr yaranmalıdı?.. İnsanın həyatında yox, məhz daxilində baş verənləri, ruhunun, qəlbinin vəziyyətlərini, ovqatlarını, bir sözlə, insan atmosferini dialoqla, hadisəylə çevirə bilən teatr. Məncə bu, bir o qədər də asan məsələ deyil. «Duyğular imperiyası» da əslinə qalsa, elə budu. Dialoqla, süjetlər və hadisələrlə dilə gəlməyən, ifadə olunmayan, görünməz, ələgəlməz, fəvqəlfəu duyum açılışları... Teatrla bağlı fikirləşirəm. Nə işə eləmək istəyirəm. Bu barədə müraciətlər çox olur. Mən, istədiyim tamaşanı yazmaq istəyirəm. Elə belə, müəllifi olduğum hansısa əsərin teatr repertuarına düşməsi xatirinə yox. Bu gün səhnələrimizdə gedən əsərlərə baxmaq, tamaşaçı üçün sözün əsl mənasında, işgəncədi. Onlara növbəti işgəncəni vermək istəməzdim.

- Kamal Abdullanın təbircə, ədəbiyyat əslində, qadın kimi bir şeydir. Ona tez-tez məhəbbət izharında bulunanda, səndən qaçmağa başlaya bilər. Əksinə, sən uşaqlaşanda, sənə can atır. Afaq Məsudun yozumunda ədəbiyyatın «kişi» tərifi varmı?

- Kamal bunu, ədəbiyyatı cins mənada qəbul etdiyi üçün deməyib. Sadəcə, ədəbiyyatın ecazkar İlham pərisinin təbiətini qadın şıltaqlığı ilə müqayisə edib. Kamal da bilir ki, yağışın, küləyin cinsi olmadığı kimi, ədəbiyyatın da cinsi yoxdur. O daha çox ilğıma bənzəyir və hərənin gözüne bir cür görünür. Mənim üçün Ədəbiyyat - ərəzidir. Nə vaxtsa, hansı möcüzəyləse doğulduğum Ərazi. Yer üzünün bütün ərəzilərindən fərqli olaraq, bu Ərazidə heç bir ierarxiya qanunu işləmir. Orda hökm verən də, icraçı da, satıcı da, alıcı da, stenoqrafçı da, yoldan ötən lal-kar da mən özüməm. Orda çox şeylər var... Kafkanın qəddar hökmüylə özünü çaya atıb öldürmək üçün körpüyə tələsən Georq daim o Ərazidə körpüyə tərəf yol getməyindədi. O, körpüyə çatırsa da, orda son nəfəsini dərib çaya atılırsa da, yenə o körpüyə sarı getdiyi yolla tələsməyinə davam edir. Mən bu adamın Frans Kafka olduğunu bilirəm və onun Reyn çayında faciəvi şəkildə boğulub öldükdən sonra yeni bir novella yazacağı da mənə bəllidi. Bəzən mən orda xəstə Kafkanın yazmağa başladığı yeni novellasının sirlə havasını da duyuram və arada bir həmin o çayda Georqun əvəzinə özüm də boğulub ölürəm. Bütün bunlar hamısı həmin Ərazidə baş verir...

- İndi hər kəs meyarların deformasiyaya uğradığından gileylənir. Necə bilirsiniz, ədəbiyyata qayıdış olacaqmı?

- Siz yəqin ki, son illər cəmiyyətimizdə gedən kütləvi siyasiləşməni nəzərdə tutursuz. Ədəbiyyatın, ümumiyyətlə, böyük sənətin boynuna qoyulmuş «geniş kütlələrə təsir etmək vəzifəsi» bizlərə yaxın keçmişimizdən – sovet ideolojisindən qalmış yadigarlardandır. Böyük ədəbiyyat bütün dövrlərdə olub, lakin nə Füzulinin, nə Servantesin, nə də Rablenin əsərlərinə üzde gedən proseslərə təsir etməli olan köməkçi vasitə kimi yanaşılmayıb. Biz, Ramiz Rövşən demişkən, «filoloji xalq» olduğumuzdan, siyasətçimizdən tutmuş süpürgeçimizə qədər şeirlə böyüyüb boya-başa çatdığımızdan, ən kədərli, ən çıxılmaz, yaxud, ən uğurlu, sevincli məqamlarımızda şərə, ədəbiyyata üz tutmuşuq, bu ələgəlməz, ilğımvəri prosesdən real köməklik gözləmişik. Bu gün isə vəziyyət dəyişib. Ədəbiyyat öz «el ağsaqqalı» vəzifəsini boynundan atıb, müdrək müəllim obrazından çıxıb. Bu gün insanlar kiçik məbləğdə pul əskinazının, yüz şeirdən, yaxud, rəsm tablosundan qat-qat vacib və dəyərli olduğunu «anlayırlar.» Lakin bu, o demək deyil ki, bu gün ədəbiyyat yoxdu. Ədəbiyyat bu gün də var, amma bu, həmin o siz deyən «ibrətamiz» ədəbiyyat deyil. Əslində, ədəbiyyatın insan həyatına müdaxiləsi, yuxuları bizim düşüncəmizə, ovqatımıza müdaxiləsi qədər təleyüklü və sirlidir. Onun işi çox gizləndə - bizim özümüzün də özümüze məlum olmadığı ən məxfi şüuraltımızda gedir.

- Siz kütlə üçün yazmırsınız. Sizin üçün stimül nədir?

- Mənim stimula ehtiyacım yoxdur. İdarə işlərindən, məişətdən, övlədlərimin qayğılarından azad olan kimi yazı tərəfə keçirəm. Bunun üçün xüsusi ovqat, yaxud, ilham pərisi gözləməyə ehtiyac olmur. Mən yazanda, sanki, əlimdə çıraq harasa aşağılara - özümə, içimin ən qaranlıq, sirlə hücrələrinə enirəm. Maraqdan nəfəsim tutula-tutula, həyəcandan ürəyim döyünə-döyünə... Düşdüyüm o yerin sonu yoxdur. Bu, sonsuz, sirlə bir yoldur.

- Şübhəsiz ki, yaradıcılıqla məşğul olan hər kəs hansısa məqsədə çatmağa çalışır. Sizin üçün son ədəbi göstərici nə olacaq?

- Son barədə kim nə deyə bilər ki?

SULTI

...Kürsüyə qalxanda hiss elədi ki, deyəcəyi sözlər by «qoyun sürüsünə» təsir eləməyəcək. Həm də, həmişəki səlist cümlələrlə, sinə dolusu nəfəslə danışa bilməyəcək. Çünki yorulub artıq... Danışmaqdan da, üzleri hec nə ifadə eləməyən bu şüursuzlar ordusunu görməkdən də.

Bu gün hamı həmişəkindən daha çox oxşayırdı qoyuna. Yoxsa bu ona elə gəlirdi?.. Əvvəllər bu sürüdə özünə qarşı marağa oxşar nə isə hiss eləyirdi elə bil. Bu maraq onun şəxsiyyətinəydi, şəxsi həyatınaydı, ya deyib danışacağı sözlərəydi?.. Ya bəlkə, heç bir maraq-zad yox idi, bunu öz-özündən uydurmuşdu?.. Bir az da dözüb yaşamaqdan ötrü illər uzununu özü üçün uydurduğu qalan o biri şeylər kimi uydurmuşdu?..

Daha heç kimdə ona qarşı marağabənzər nə isə yox idi. Nə onun özünə, nə də dediklərinə. Bir də axı nə deyirdi?.. Nə bu şüursuz üzlərə, nə də özünə dəxli olmayan bu mənasız söz yığnağını kimdən və nədən ötrü danışdı?..

- ...İlin ikinci rübünə nəzədə tutulan layihələr üçün vəsait barədə mühasibat öz rəyini verməli ki, biz də, nəhayət, nəyi necə edəcəyimizi dəqiqləşdirə bilək. – dedi və hiss elədi, necə dili bapbalaca, köməksiz quş balası kimi titrəyib heydən düşdü. Bir sözlə, daha danışmağa halı yoxdu.

Sonra nə oldusa, qəfildən ona elə gəldi ki, hamı qaşınır... Xüsusən arxa və orta cərgədəkilərin oturduqları yerdə əzab dolu üzlərlə gizli-gizli vurnuxmalarından, bədənlərinə gicişmə düşdiyi bilinirdi... Onun şişman vücudu, bir-birinin ardına düzdüyü xirtəkdənyuxarı, əhəmiyyətsiz cümlələri qaşındırırdı hamını...

Qabaq cərgədə oturanlardan kimsə gözünü, sonra əl atıb qulağını qaşdı... sonra arxa cərgədəkilərin də gözləri qaşındı... Yalnız indi anladı ki, hamının gözü qaşınır... Hamının gözü onu görməkdən qaşınırdı...

Gözünün ikisi də birdən aydın. – ürəyində fikirləşib sözünə davam elədi.

Dili danışmaqdan, ya dünəndən bura pəhrizini pozduğuna görə, qupquru quruyub damağına yapışmışdı deyə, udqunanda boğazı göynədi.

Olsun ki, yenə şəkəri qalxıb... Dünənki yağlı plovun, qaşığın ortasında göz yaşı kimi titrəyən quyruqlu quzu ətinin, rahat-hülqum kimi üst-üstə, az qala, bütöv-bütöv udduğu üç, ballı paxlavanın altıydı, çəkirdi...

...Çıxışını yekunlaşdırıb burun yaylığını çıxardı, gicgahından süzülüb ətli buxağının arasına dolan tərini qurulayıb kürsünün kənarına qoyulmuş su dolu stəkanı başına çəkdi... sərini su sinəsinə yayıldıqca, dünənin axşamını... qonaq olduqları evin xanımının ağ, yumru qollarıyla nimçəsinə plov çəkdiyini, arvadınınsa, oğrun baxışlarla altdan-altdan gah onu, gah incəbel xanımı süzdüyünü xatırladı... və xatırladıqca, adamlarla dolu zalın başına hərəliyini hiss edib özünü ələ aldı...

...Arvadı onu bu dünyada olan bütün incəbel qadınlara qısqanırdı. Olsun, ona görə ki, arvadının o biri qadınlardan fərqli olaraq, beli yox idi. Heç əzəldən olmamışdı. Sağ əliylə sol ovcunu qaşıya-qaşıya fikirləşdi ki, arvadının nəinki beli, «qadın» adlandırılan bütün məxluqlara xas olan yancaqları da yox idi... Arvadının yancaqlarına dolası əti elə bil çaşıb, niyəsə yuxarı - çiyinlərinə və qollarına dolmuşdu, onu qadından çox, ağır çəkili idmançıya bənzədirdi. Odu ki, qısqanlıqdan boğulub ölürdü, gün-gündən saralıb solurdu... Dünən də arvadı onun, evin xanımının şərəfnə söylədiyi “şanlı” nitqini nifrət dolu, iynəli baxışlarla dinlədikcə, stolun altından ayağını bastayıb, nadinc uşağa göz ağardan tək, gözünü ağardmışdı, acıqlı zabit zəhmiylə astadan:

- Çörəyini ye. - demişdi.

O da başını aşağı salıb, şəkərini unudub, ürəyi arvadının zəhmindən parçalana-parçalana qabağına keçəni içəri ötürmüşdü.

Odu ki də, indi ölürdü... Arvadı belə çıxırdı axırına.

Əslində, ölməyi dünən gecədən başlamışdı... mədəsi bir-birinin üstündən ötürdüyü müxtəlif növ yağlı yeməkləri həzm eləməkdən imtina eləyib acıqlı yumruğa dönmüş, səhərəcən ona gözünü yummağa imkan verməmişdi... Səhərəcən qısqırıb, az qala, ağzına qayıdanlara müqavimət göstərə-göstərə, yerinin içində çabalaya-çabalaya qalmış, sübh tezdənnən güzgüyə baxanda isə özündən qorxmışdu...

Dünənki gecədən sonra arvadının da bəbəkləri yerini dəyişmişdi. Bunu səhər yeməyi vaxtı mətbəxdə arvadıyla üzbəüz oturanda, arvadı, onun üzünə baxmadan, əsəbi hərəkətlərlə ona kəsmik yaxması hazırlayanda anlamışdı. Səhər naharının axırında isə arvadı həmin o dəyişmiş bəbəkləriylə onun qarnına zillənib ilan fişiltisini andıran yandırıcı pıçılıyla:

- Əclafsan ki, əclafsan. - demişdi... o, dinməz-söyləməz ayağa qalxıb dəhlizə çıxanda isə özünü saxlaya bilməyib alov kimi püskürmüşdü, otuz ilin xatirələrini dil boğaza qoymadan, ortaya töküüb, öz-özünü qəsdən bir az da coşdurmuşdu...

Fikirləşdi ki, görəsən niyə arvadının bəbəkləri gündən-günə dəyişir, kiçilib cansız nöqtələrə dönür?.. Axı yadına gəlir, evlənəndə arvadının əməlli-başlı iri gözləri vardı?!.. Yaraşlıq boy-buxunu və hətta, deyəsən, beli də vardı?!

Bu yerdə nazirin yadına, nişanlı vaxtları arvadının belini qucaqlamağı... arvadınınınsa, boyu çatmadığından, barmaqlarının ucuna qalxıb isti qollarını onun boynuna dolamağı, nəvazişlə çənəsindən öpməyi düşdü...

...Əlini boynunda, çənəsində gəzdirdi.

Boynu yox idi... əli qatlı buxağın üzəriylə sürüşdü...

...Zala sakitlik çökmüşdü. Bir yığın göz hücumu köklənmiş aqressiv çəyirtkə sürüsü kimi ona zillənmişdi... Ağzını açmağını gözləyirdilər ki, «A» deyən kimi üstünə şığıyıb minlərlə soyuq, iti neşətlərini bədəninə sancsınlar...

Özünü toplayıb mikrofonu aşağı əydi, ağzını, az qala, mikrofonu yapışdırıb mümkün qədər təmkinlə:

- Bir də, bayaq burda irəli sürülən bütün təkliflər, əslində, mənə çoxdan tanışdı. - dedi - Məsələ burasındadır ki, ilk əvvəl biz bunu dəqiqləşdirməliyik ki, Teatr İdarəsinin - bu balaca, alaçiy qurumun bu gün bu sayaq əcaib bir iddiaya düşməsinin əsil səbəbi nədir?.. Bir də, ay mənim əzizlərim, ideya irəli sürmək məsələnin bir tərəfidir. Onu həyata keçirmək – tamam ayrı bir şeydir. Onu da nəzərə alsaq ki, bizim bugünkü yeni fikirli, gənc rəhbərimiz teatr sahəsi üzrə kifayət qədər püxtələşməyib və açığını desək, idarənin bu günkü vəziyyəti də bir o qədər qənaətbəxş deyil, zənnimcə, bu məsələylə bağlı heç də tələsməli olmadığımızı anlayırıq.

Zala narazı bir pıçhapıç düşdü. Kimsə yerindən:

- İmkan verin, danışsın!.. – dedi.

Sağ əlini yuxarı qaldırıb:

- Bircə dəqiqə-bircə dəqiqə. Özünüz bilirsiniz ki, mən heç bir zaman yeniliklərin və islahatların əleyhinə olmamışam. – dedi. - Amma gəlin məsələyə bir qədər ayıq yanaşaq. Bu gün Teatr İdarəsinin ortaya atdığı bu qondarma məsələ siz deyən, elə bir yenilik də deyil axı?!.. Bu barədə vaxtı ilə mən özüm də müxtəlif səviyyələrdə məsələ qaldırmışam. Onda yəqin bizim bu inqilabçı müdirimiz hələ orta məktəbdə oxuyurdu...

Bu yerdə hiss elədi ki, həyəcandan, ya incikliyindən boğazını qəhər sıxır, dili sözünə baxmır... ölü balıq kimi ağzının içinə yatıb o üz-bu üzə çırpılır...

Niyə kövrəldi axı?!.. Nədən belə qəhərləndi?!.. Yadına keçmiş illəri, bu vəzifəyə çatmaq üçün keçib gəldiyi daş-kəsəkli yollar düşdü, nədi?!.. Yoxsa bu, artıq bu xəstə bədəniylə daha heç bir daş-kəsəyə davam gətirə bilməyəcəyini, qarşıda daha heç bir yolun olmadığını, keçə biləcəyi yolların artıq keçildiyini, ya elə keçilmədən, arxada qaldığını anlamağın qəhəri idi?!..

...Teatr İdarəsinin müdiri – 30 yaşını yenicə haqlamış daz başlı, eynəkli adam müttəhim sifətiylə arxa cərgələrdə oturmuşdu, ordan, adamların arasından xoflu baxışlarla üzünə zillənmişdi...

Olsun ki, neylədiyini anlamışdı. Gec də olsa... – bayaqdan ayaq üstə dayandığından şişib köpüşmüş ayaqlarını qoyub götürə-götürə fikirləşdi və gözünün qabağına, bu “gənc inqilabçının” Mərkəzi Komitəyə vurduğu şikayət teleqramını, son nəticədə, onun stolunun üstündə görərkən düşdüyü vəziyyəti gəlirdi...

Olsun ki, məhz həmin an bu burnufırtıqlı müdir idarəçilik və dövlətçiliklə bağlı nə isə qanmışdı. – fikirləşdi. – O olmayan başıyla. Yaxud havası dəymişdi üzünə...

Gözündən gəlsin!.. – ürəyində dedi. - İllərlə Elmlər Akademiyasının dəhlizlərində küllənən ütük namizədlərin arasından seçilib adamlar cərgəsinə qoşulmağına belə qudurdu. Yiyəsinə şillaq atan küçük!.. Sonra başıyla arxa cərgələrə işarə edib:

- Bizim bu gənc müdirimizin belə bir sərbəstliyə can atmasının əsl səbəbini də gözəl başa düşürəm. - dedi - O məqaləsindən sonra qoltuğuna qarpız verənlərin sayı çox olub görünür. Bəs hanı indi onlar?!.. Mən sizinləyəm, yoldaş Qənizadə!..

Gənc müdir onun bu sözündən sonra, gözləndiyi kimi, ayağa qalxmadı. Əksinə, başını aşağı salıb adam dolu cərgələrin arasında, elə bil, yoxa çıxdı.

- Elə belə deməyiblər:”Yetimə can-can deyən çox olar...” Əlbəttə, o məqalə elə-belə cızmaqara deyildi axı?!.. Bu, yeni Mədəniyyət nazirinin platforması idi!.. Bu yoldaşın dərdi - Teatr İdarəsinin vəziyyəti deyil, ay mənim əzizlərim, bunu birdəfəlik başa düşün! Və mənə elə gəlir ki, çoxumuz da bunu başa düşürük. Axı o təkəbbür və iddia dolu cızma-qaranı, Allaha şükür, hamımız oxumusuz.

Zalda yenə pıçıldı gəzdi.

- Lakin mən istəyirdim, bizim bu cavan dostumuz birdəfəlik sırğa eləyib assın qulağından ki, mən heç də özümü, necə deyərlər, köhnə qvardiyanın təmsilçisi hesab eləmirəm. Əksinə, özümü, bütün həllivacib islahatların həyata keçirilməsi əzmində olan müsəlləh əsgər bilirəm! Buna kifayət qədər qüvvəm və bacarığım da var!..

...Burda hiss elədi ki, səsi yerli-dibli qırıldı, dili ölüb cansız ət parçası kimi çənəsinin içinə düşdü...

...Kürsüdən özünü zorla çəkib çıxardı. Döşəmənin taxtaları ağır ayaqları altında cırıldaya-cırıldaya keçib yerinə əyləşdi, bir stəkan suyu da orda başına çəkib fikirləşdi ki, gərək özünə bədəninə uyğun kürsü düzəltməsin. Çünki son aylar, ələlxusus da, doyumlu naharlardan sonra, kürsüdən çıxmaq müşkül məsələyə çevrilirdi. Normal insan ölçüsünə heablanmış bu qədim kürsü hər çıxışda tarım qayıq kimi bədəninə dolanıb göbəyini sıxırdı... geriyyə çəkilib çıxmaq istəyəndə isə, bədəni kürsünü laxladib mikrofona gurultu sala-sala zalda çaxnaşma yaradırdı...

...Hamı ona gülürdü... – fikirləşdi. - ...onun bu bədheybət natarazlığına, piylənib il-ildən rezin balıq kimi üfurlənən qarnına, gombul qadın üzünü andıran dəyirmi sifətinə, alma yanaqlarına, ətli buxağına... Bir dəfə beləcə dartınıb kürsüdən çıxanda və yoğun ayaqlarını ardınca sürüyə-sürüyə yerinə yollananda, hardansa arxa cərgələrdən, heç cür tanımadığı cavan qadın səsinin:

- Kişi suitidi elə bil... – dediyini öz qulaqlarıyla eşitmişdi.

Bir dəfə isə... Bir dəfə, yadına gəlir, kürsüdən heç çıxıb bilməmişdi... Həmin gün, yadına gəlir səhərin və günortanın sulu naharından üfurlənib şişən qarnı kürsünün içini yoğun kolbasa kimi doldurmuşdu... O gün nitqini mümkün qədər uzadaraq, təzəcə yediyi yeməklərin həzmə gedib qarnını yumşaldacağını gözləmişdisə də, qarnı yumşalmamışdı... və son əlac - düşmənin səngərindən qurtulan tək, bu darısqal qutudan dartılıb xilas olmağa qalmışdı... Daha doğrusu, bədənini kürsüdən yox, kürsünü bədənindən çəkib çıxarmalı olmuşdu...

...Nida ahəngli son cümləsindən sonra zala uğultu düşmüşdü... Arxa və orta cərgələrdə nisbi sakitlik idi. Burda nazirliyin bitərəf əməkdaşları əyləşmişdilər. Qabaq cərgələrə, fırtınaqabağı dəniz kimi dalğalanıb bulanırdı...

Stolun üstündəki qrafini dibinəcən stəkana boşaldıb birnəfəsə başına çəkdi və qarşısındakı vərəqdə, çıxışa qədər çəkdiyi dəvəquşunun dimdiyini qaraltmağa başladı.

Zalın «dalğalanması» gerilərə də yayılmışdı, ordan-burdan:

- Qoy özü desin!..

- Söz verin, danışsın!.. – deyər, yer-yerdən səslənirdilər.

“Küçük...” – nazir dimdiyi əsəbi-əsəbi qaralda-qaralda fikirləşdi. – “Səni qoz qabığına soxmaq mənə borc olsun...”

Sonra nə oldusa, qəfildən gözü Teatr İdarəsi müdirinin, tərəddüd və təlaş saçıyan üzlərlə yerlərində vurnuxan əməkdaşların arasından ona pis-pis zillənən gözlərinə sataşdı... və bədəninin tən ortasından – hardansa, mədəaltı vəzi yerləşən nahiyədən ayaq barmaqlarının ucunacan namnazik, soyuq ilanabənzər nəyinsə sürünüb keçdiyini hiss edib duruxdu...

Axı niyə bu cavan adam ona bu qədər nifrət eləyir?!.. Yaxşı, tutaq ki, ona istədiyi sərbəstliyi vermir, yaxud dəhlizdə üzübüz gələndə, məlum səbəbdən, salamını soyuq alır. Tək bir buna görə adama bu qədər nifrətmi eləyərlər?..

Yo-ox, bu nifrətin ayrı səbəbləri var... onun bilib bilməsə də, təqribən duyuq düşməyə başladığı daha dərin səbəblər var.

Bu yerdə nazirin beynindən, bu səbəbin, onun lirt vücuduyla, necəsə, əlaqəsi olduğu fikri ötüşdüsə də, bu fikrin dərininə getməyə hövsələsi çatmadı...

- Deyirəm, bəlkə, bağlaya bazarı?.. - bayaqdan sağ tərəfindən, abırsız bir maraqla onun dəvəquşusunu müşahidə eləyən müavinin səsi qulağını daladı.

Başını «yox» işarəsiylə yelləyib işinə davam elədi və bu prinsipiallığına görə özünün özündən xoşu gəldi.

Neçə illərdən bəri öz dilçir aləmində özünü hazır-nazir hesab eləyən bu özündən müştəbehin məhz təcrübəsizlikdən irəli gələn növbəti səhvini - yersiz tələskənliyi tutduğuna görə, gizli bir qürurla qürreləndisə də, bunu biruzə vermədi... dimdiyini səliqəylə qaraladığı dəvəquşunun üstündən başını belə qaldırmadan fikirləşdi ki, az qala, iyirmi ilə yaxın bir müddət yüzrlə əməkdaşı olan belə bir idarənin rəhbər vəzifəsində keçirsə də, fəlsəfə elmləri doktoru olsa da, bu adam insan psixologiyasının incəliklərini başa düşmədi. Deməli, o, ömrünün axırnacan onu da başa düşə bilməyəcək ki, təkəcə elə bunu başa düşə bilmədiyi üçün də heç bir vaxt nazir ola bilməyəcək. İndi bu boyda narazılığın belə bir gərgin məqamında, bu sayaq qaynayıb-coşan vədələrində iclası bağlamaq – içi paqqapaqla qaynayan qaynar qazanın ağzını ağır qapaqla qapamaq kimidi. Belə fırtınaları yatırımağın ən

sınanmış üsulu – “ədalət hissi ilə coşub kükrəyən bu inqilabçı ruha” geniş tribuna vermək, içlərə yığılan kin-kidurətin boşalmasına imkan yaratmaq, səbr və təmkinlə silahlanmış dinləmə mexanizmini işə salmaq və sair və ilaxır...

- Belə getmə, məsələ yoğunlaşacaq.

Bunu sol tərəfində oturan müavin dedi, sonra da - Mən dedim də. Bu aşkarlıq məsələsi müsəlman üçün döyül axı?!..

Başını yenə dəvəquşunun üstündən qaldırmadan, ağzının içində:

- Darıxma. – dedi və vərəqi o biri üzünə çevirdi.

Belə adi məsələləri Koroğlu kimi, bu biri də qanmır. - nazir kağızı xırda rəqəmlərlə doldura-doldura fikirləşdi. - Qanmırlar, amma hər ikisinin könlündən nazir olmaq keçir.

...Allah bilir, bunu gecələr yuxularında da görürlər... Görürlər, necə onun yerində oturub qara ebonitlə palıdın qarışığında düzəldirdiyi möhtəşəm iş stoluna dirsəklənirlər, necə İtaliyadan gətirdirdiyi meşin üzlü kreslosuna yayxanıb dövlət telefonu ilə yekə-yekə danışirlar... necə çəhrayı maşının məxmər üzlü oturacağına yellənə-yellənə, Nazirlər Kabinetinə, ordan Prezident Aparatına gedirlər... necə nazirliyin beş-on işçisini başlarına yığıb, Çindən ona hədiyyə gələn, soğan qabığı kimi incə çini cay dəsgahında çay içirlər...

Bu yerə gəlib çatanda sol gicgahı qəribə, ritmsiz döyüntülərlə lükküdəməyə başladı... və nazir fikirləşdi ki, olsun ki, təzyiği qalxdı. Bunun ardınca fikirləşdi ki, bunu öləncən yuxularında görəcəklər və vərəqin o biri üzündə çəkib başa çatdırdığı atın quyruğunu qaralaya-qaralaya, öz-özünə əsəbiləşdi ki, gör bir nə haqda fikirləşib öz-özünü əsəbiləşdirir, çərlədir, bu birilərininsə heç dünyaya veclərinə deyil.

...Atın quyruğunu axıra qədər qaralamağa hövsələsi çatmadı, stolun sağ cinahında qalaqlanan kağız komasından çəkib çıxardığı təmiz vərəqi qarşısına qoyub zala baxdı.

Doğrudan, bu nə cəmiyyətdi, yaşayır?.. Bu nə həşərat yuvasıdı?!.. Niyə hamı bu qədər acıqlı və kinli?.. Niyə hamının qəlbindən nazir olmaq keçir?!.. Bu malbaş müavinlər də nazirlik arzusundadırlar, Teatr İdarəsinin o dilçir müdiri də... Nazirlər Kabinetinin elm, təhsil və mədəniyyət şöbələrində də nazirlik azarına tutulanlar çox idi... bir-iki düdük qəzet redaktoru da nazir olmaq arzusu ilə yerində dingildəyə-dingildəyə, onun bostanına daş atmaqdan yorulmurdu... Hamıya da elə gəlirdi, nazir olmaq - səhərdən axşamacan selektorun düymələrində «çalıb», dövlət telefonu ilə yuxarılarla danışmaqdan, sənədlərə imza atıb, lovğa-lovğa dövlət maşınında şəllənməkdən ibarətdi. Ay hay... Özü də niyə hamının könlündən məhz mədəniyyət naziri olmaq keçirdi?! – bu yerdə nazir lap hövlləndi. - Niyəsə, heç kimin könlündən təhsil, ya meşə naziri, yaxud rabitə naziri, yaxud, tutalım, lap tikinti naziri olmaq keçmir?..

...Qabaq cərgədə oturub bayaqdannan bəri sürməli gözlərini süzdürə-süzdürə üzünə zillənən Musiqi İdarəsinin xanım - rəisi qəfildən başının güclə seziləcək hərəkətiylə qapıya işarə edib ayağa qalxdı, arxadakılara mane olmamaqdan ötrü belini əyib ehmal addımlarla zaldan çıxdı... və nazir hamının dəli həvəslə düşdüyü “mədəniyyət naziri” azarının səbəbini, axır ki, deyəsən, tapdı... bu fikirdən qabırğasının altının qəribə bir qıdıqla qıdıqlandığını hiss edib geniş, yağlı bir təbəssümlə gülümseməkdən özünü zorla saxladı...

Bir-birindən maraqlı və cavan müğənnilər, balerinalar, aktrisalar...

Hə, məsələ də elə burasındaydı. - nazir qələmi yerə qoyub sağ əliylə sol ovcunu qaşıya-qaşıya fikirləşdi. Olsun ki, yuxarılar da, aşağılar da, hamı ona mədəniyyət nazirindən çox, ölkənin tanınmış qadınlar zümərəsinin baş xacəsi kimi baxır...

...bu fikirlə nazir, hansı möcüzəylə, rəhm və ağrılar dolu doğma üzü ilə gözünün qabağında bitən keçmiş müəllimini – bir vaxtlar, universitetdə oxuduğu illər ona tarix fənnindən dərs deyən, indi isə təqaüdə çıxıb şəhərin Bayıl qəsəbəsində, balaca, ikigözlü mənzilində tək-tənha yaşayan qoca professoru, onun qədim türk müharibələrindən oxuduğu mühazirələr zamanı qadınlar barədə dediklərini xatırladı... «...tarix boyu bütün

qədim savaqların və müharibələrin alt qatında – torpaq və ərazi iddiasından çox, yeni torpaqlarda ələ keçiriləcək yeni-yeni yad qadınlar sevdası durub həmişə. Ayrı halda heç nə minlərlə başıpozuq, qızgın erkəyi ölümün cənginə gözüyumulu atılmağa təhrik edə bilməzdi...»

...Qoca professorun, hansısa heyvanın gözlərini andıran xırda, işıltılı gözləri hardasa, lap yaxınlıqda işıldadı... və nazir sevgi və sədaqət dolu bu ağıllı gözlərdən damla-damla içinə sızmağa başlayan yupyumşaq ılıqlığı hiss edib məmnunluq içində eridi... Qoca müəllimi üçün hədsiz darıxdığını, neçə vaxtdan bəri ziyarətinə getməyə vaxt tapmadığı bu müdrik insandan ötrü burnunun ucunun göynədiyini anlayıb bu qərara gəldi ki, bu həftə mütləq ona baş çəksin. Axı bircə onun yanında özünü rahat hiss eləyir... ən gizli sirlərini, dərnlərini bircə onunla bölüşür. Daha kiminlə bölüşəydi ki?..

...Zala uğultu düşmüşdü... Kürsüyə - hündür, şiv qaməti, tarıma çəkilməş dolu buxağıyla hansısa opera müğənnisini xatırladan Plan şöbəsinin müdiri çıxmışdı... bas səsiylə mikrofonu guruldada-guruldada nazirliyin “planında olan” işlərindən - Teatr İdarəsinin il uzununu yığılan borclarından, mühasibata təqdim etdiyi bir yığın “bisavad” sənədlərdən danışa-danışa, hər iki cümlədən bir «bu haqq-hesabla özünü maliyyələşdirmə olar?» - deyib gözaltı nazirə baxırdı.

Plançının nazirin əsəblərinə toxunan bas səsi professorun işıqlı üzünü yoxa çıxartdı... və nazir yenə üzleri heç nə ifadə eləməyən qoyun sürüsünün arasında təmtəkçə qaldı...

Fikirleşdi ki, hələ dünən bu heyvərəni yanına çağırtdırıb dönə-dönə tapşırırmışdı ki, çıxışında Teatr İdarəsi məsələsinə toxunması toxunsa da, kənardan yanaşılınsın. Xeyri nəydi?.. Qoyun ki, qoyun...

...Atın quyruğu hazır idi, rənglənilib qapqara mina kimi parıldayırdı. Atın yanında qadın başı da çəkmişdi... Olsun ki, bu başı o, özü də bilmədən, plançının eybəcər səsindən necəsə, qorunmaq üçün çəkmişdi. Amma pis alınmamışdı. Bir suyu keçmiş sevgilisini - bayaq ona göz-qaş eləyib iclasdan sivişən Musiqi İdarəsinin xanım-xatın rəisini xatırladırdı...

Ehmal-ehmal qadının boynunu, sonra döşlərini çəkdi. Döşlər qəşəng alındı.

Şəklə baxdıqca, içi qıdıqlandı... və fikirleşdi ki, axı niyə şəkildən alınan həzzin təsiri bu qədər ani və öteri olur?.. Sonra da gözücu zala baxdı.

Hamı yarım açıq ağızlarla plançını dinləyirdi...

...Qadının da saçını qaralayıb atın quyruğu kimi parıldatdı, sonra nə fikirleşdisə, saçların ucunu uzadıb atın quyruğuna caladı... sonra qələmi yerə qoyub şəkllə kənardan baxdı.

Şəkil canlı alınmışdı... İndi əgər at hərəkətə gəlib yerindən tər pənsəydi, qadını yerə yıxıb arxasınca sürüyəcəkdi... Odu ki, atın qaçmağının qarşısını almaq üçün başına cilov atdı və cilovu rəngləyə-rəngləyə fikirleşdi ki, əslində, nazir olmağın çətinliyi - elə düymələri basıb telefonla danışmaq. Əsas məsələ də elə burdadı. Kiminlə necə danışmaq, demək istədiyini mətləbi hansı tonda demək, yaxud dolayısı mətləblərin arasından keçirib üsulluca işə salmaq, yeni məlumatları, yaxud sətirləti eyhamları havadaca tutub yaddaşının mivafiq rəflərində yerləşdirə bilmək qabiliyyəti, yaxud səsinin ahəngini, cümlələrin ardıcılığını həmsöhbətinin ovqatına uyğunlaşdırmaq və nizamlamaq məharəti, deyilməsi vacib sözü məqamında ortaya atıb, süni gülüş fəvvarəsində eridə bilmək bacarığı və sair və ilaxir...

...Qəfildən ürəyi zəif döyüntülərlə çırpındı...

Dünənki plov, deyəsən, doğrudan, atasına od vurmuşdu.

Dünənki qonaqlıqda süfrəyə düzülənləri bir-bir yadına salıb fikirleşdi ki, evin o incəbel xanımı da, onun əri – bu dəqiqə sol tərəfində bir dizini əsdirə-əsdirə oturub, kağızların arasında gizlədiyi «Qadın ensiklopediyası»nı dəli maraqla altdan-altdan oxuyan bu dilçir müavini də yağlı düyünün və ballı paxlavanın onun xəstə bədəninə nə qədər zərərli

olduğunu bildirdilər. Bilə-bilə də, qəsdlə gecənin o vədəsində, həzm prosesinin susub səngidiyi saatlarda qarnını bu yağlı yeməklərlə doldura-doldura ölümünü istəyirdilər... Bunu nə adlandırmaq olardı?..

Yalnız və yalnız düşmən qurğusu!.. Üzünə gülüb ayağının altını qazan müdhiş xəyanət! Hələ əlacları olsaydı, üstündən beş-altı stəkan şirin çay da içirdərdilər ki, elə ordaca, gözlərinin qabağında yerə tirlənib, ağızından köpük fişqıra-fişqıra gəbərsin. – bu yerdə nazir əsəbi-əsəbi rənglədiyindən vərəqin bir tərəfini cırdısa da, özünü o yerə qoymadı, vərəqi dörd qatlayıb cibinə qoymaq istəyirdi ki... bu məqam sağ böyründə, ağız, az qala, əsnəməkdən cırılan biğiburma müavin qəfildən necə asqırdısa, nazirin bayaqdan bura səylə rəngləyib başa çatdırmaq üzrə olduğu şəkli havaya uçurtdi... Şəkil havaya qalxıb bir neçə an çəkisiz ləngərlərlə üzdü... sonra yelləncək yığralanmasıyla hərlənib qabaq cərgələrin arasında döşəməyə endi...

...Az qaldı üreyi dayana... çönüb, qorxusundan meyit rəngi almış müavinə, sonra kağızın qonduğu cərgələrdə oturanların üzlərinə baxdı...

...Qəribəydi ki, heç kəs havada ağ quş kimi süzüb cərgələrin arasında yerə enən vərəqi görmədi... və nazir bədəninə soyuq tər gələ-gələ sinə dolusu nəfəs dərdi, sonra müavininə sarı çevrilib onun qorxudan bərəlməmiş gözlərinin içinə bir də, bu dəfə qatı nifrətlə baxdı.

O biri köksünü ötürüb incə qız səsiylə:

- Üz istəyirəm... - dedi, – ...qəfildən oldu...

Pencəyinin döş cibindən çıxardığı nişastalı burun yaylığını ehmalca alınca toxundura-toxundura fikirləşdi ki, bu heyvərinin dərşini verməyin vaxtı çatıb deyəsən. Hürküdüb yenə dəli vəziyyətinə salmağın, gecələrlə səhərəcən yerinin içində çabalada-çabalada, yuxuda çığırdı-çığırdı ulatmağının məqamı yetişib. Sonra oturduğu yerdə birdən-birə nazirin ağına daha pis fikirlər gəldi...

Nazir çoxdan bəri yadırgadığı qəribə bir sayıqlıqla, son aylar nazirlikdə baş verən bir-birindən xoşagəlməz hadisələri səliqəli ardıcılıqla yaddaşında sıralayıb bu qərara gəldi ki, burda, özülü soyuq müharibələr və intriqalarla qoyulmuş bu idarədə heç nə elə belə baş vermir. Bu mənada, qəfil təsadüf kimi görünən bu asqırağın özü də, elə-belə, adi burun gicişməsinin yaratdığı refleks deyil... Olsun ki... - bu yerdə nazir düşünüləsi vacib mətləblərin lap dərininə gedəndə, adəti üzrə elədiyi kimi, üz-gözünü iki əli ilə ovub söykənəcəyə yayxandı.

- Zökəm olmuşam, dünənnən üşüdürem. - gözləri hələ də yerinə oturmayan biğiburma müavin udquna-udquna böyründən mızıldandı, sonra nazirin ətinə tökə-tökə süni-süni öskürdü.

- ...Qoymarıq!..

Bunu, bayaqdan birinci cərgədə hansısa təşkilatdan bura yoxlamaya gəlmiş komissiya üzvü kimi, əlləri qoltuğunda, vacib görkəmlə oturan qocaman hüquq məsləhətçisi yerindən çığırdı... sonra ayağa qalxıb dil-dodağı süni həyəcandan əsə-əsə, xırda gözləri yaşara-yaşara nazirin “zəngin həyat təcrübəsindən”, keçdiyi “kəşməkeşli siyasi-ictimai həyat yolunun çətinliklərindən” danışaraq, deyəsən, doğrudan-doğruya, kövrəldi...

Nazir fikirləşdi ki, komsomolda uzun müddət işləməyin axırı budu, bax. Yaşı səksəni ötüb, ağılı isə elə uşaq ağılıdı.

Hüquqşünas balaca yumruqlarını həmişəki qaydasında düynləyib böyürlərinə qısdı, cılız bədəni həmin əsgər məsuliyyəti ilə tarıma çəkildi:

- Qoymarıq bu sayaq ekstremist əhvalı qüvvələr bizim doğma ailə birliyimizə mane olsun! Bəli, biz ailəyik!.. Doğma ailə!.. Ailənin də başçısı var!.. Özü də necə başçısı... - bu yerdə elə bil «qoca komsomolçunun» üreyi getdi... sözünü saxlayıb dayandığı yerdə bir neçə dəfə ləngər vurdu.

Zala çaxnaşma düşdü... kimsə arxadan içini çəkib:

- Onu oturdun, görmürsüz halı çöndü?.. – dedisə də, hüquqşünas dərhal özünü ələ alıb sözüne davam elədi...

Ətin tökülsün, qoca... - nazir fikirləşdi, - necə ki, tökülüb elə...

Fikirləşdi ki, rəhm belə axmaq şeydi, bax. Neçə illərdi, ortaya təqaüd məsələsi çıxanda, boynunu qar altından yenicə çırtlamış sütül bənövşə tək burub saatlarla qəbulunda oturan bu miskin qocanın binəva körpə sifətinə, it gözü kimi sadıq gözlərinə baxıb: «Di yaxşı, - deyirdi, - bu ili də başa vur, sonrasına baxarıq». Hər il də bu «sonra» bir qayda olaraq, «sonralara» çevrilirdi, sonra bu «sonraların» da bir «sonrası» tapılırdı və sair və ilaxır... sonra günlərin bir günü, axır, özü də başa düşdü ki, «sonra»ların sonu olmayacaq. Daha doğrusu, onu başa düşdü ki, sonu olması heç məsləhət də deyil. Başa düşdü ki, bu qoca meymun, bu balaca, həyatsevər meymuncığaz, onu təqaüdə yola salıb yerinə götürəcəyi sağlam gövdəli, diribaş hüquqşünasla çənə döyməkdən min qat sərfəlidi...

Odu ki... - nazir fikirləşib yorğun-yorğun əsnədi... - ...illər ötəcəkdi, bu qocaman komsomolçu lap qocalacaqdı... belə əyilib çənəsini yerə dayayacaqdı... beyni yumşalıb, əriyib bomboz horraya çönəcəkdi... Onun da bu «horra»yla bağlı qəti bir qərar verməyə yenə ürəyi gəlməyəcəkdi...

...Yuxusu gəlirdi... Yuxusu gələndə, ilk növbədə yadına düşən – evdə, qonaq otağının yuxarı başında, televizorun üzbəüzündə dünyadanrazı, kök qadın kimi uzanan məxmər üzlü divanı olurdu... Gərgin iş günündən sonra yuyunub, şam yeməyini yeyib, özünü isti vannaya salan tək, yumşaq rahatlığının içinə saldığı, əlini məxmər üzünün sürüşkənliyində gəzdirə-gəzdirə mürgülədiyi yupyumşaq, rahat divanı... Sonra hardansa yadına, bazar günlərindən birinin günortası bu məxmər sürüşkənliyi tumarladığı yerdə qəfil mürgüləməyi, cəmi bir neçə dəqiqə çəkən mürgünün içində, əlini aramla şümal dərisi boyu gəzdirdiyi əcaib suiti düşdü...

O nə dəri idi elə, ilahi?! O necə sürüşkənlik idi?! Əli dərinin üstü ilə sürüşdükcə, bədəninin uçduğunu... barmaqlarının, bu hamar sürüşkənlikdən yumşalıb, əriyib qəribə bir sıyıqlıqla bir-birinə qarışa-qarışa, balıq üzgəcini andıran çəhrayı yelpincə bənzəməyə başladığını xatırlayıb duruxdu...

- Buna hələ baxarıq!.. - hüquqşünas geriye qanrılmadan, balaca başını əsdirə-əsdirə arxada oturanlardan kiminsə üstünə çımxırdı, sonra yumruğunu havada silkələyib onun üzünə baxdı...

Hüquqşünasın hədəsindən sonra bütün zal ona zillənib qaldı...

“Bunun başı tamam-kamal xarab oldu...” – nazir vəziyyətdən çıxmaqdan ötrü, adəti üzrə üz-gözünü iki əlləri ilə ovuşdurdu və bu məqam hiss elədi ki, üzünün bir tərəfini keyiyib...

...Zalın arxa hissəsi, o hissəsi ki, ömür-billah iclaslarda qarğa-quzğun kimi qarılaraq bir-birinə danışmağa aman vermirdi, indi nə ecəbsə, dinməz-söyləməz oturmuşdular, qəzəb və ikrah dolu gözlərlə üzünə zillənmişdilər...

Olsun ki, sözləri qurtarıb... - fikirləşib özünü dikəltdi, ürək döyüntüləri başına düşə-düşə, - hər şeyin əvvəl-axır, bir qurtaran vaxtı olur. İndi bunlar da beləcə. Danışib-danışib yorulmuşdular. Bəs necə?.. İnsan bədəninə - bir yığın ətədən və sümükdən ibarət bu balaca tuluğa nə boyda hikkə-ədavət yerləşə bilərdi axı?!.

Hüquqşünas, bir qədər gözləyib sözüne davam elədi. Bu dəfə son illər nazirliyin qazandığı nailiyyətlərdən, kitabxanalarda və mədəniyyət evlərində aparılan köklü islahatlardan danışdı və yalnız bundan sonra zalda elə bil ötəri bir mülayimlik yarandı...

Allaha min şükür... – ürəyində dedi və yorğun-yorğun əsnədi. Özlərindən bədgüman bu insancıqlar ordusunun, əvvəl-axır, illər uzununu apardığı bu soyuq müharibədən yorulub

əldən düşəcəyini o, lap çoxdan, Teatr İdarəsinin bu ədəbaz rəisi hələ qudurub özündən çıxmamışdan çox-çox əvvəllərdən bilirdi.

Bir də axı, onsuz da hər şeyin axırı elə ora gedirdi. Yorulmağa, heysizliyə, səssizliyə, yoxluğa... - nazir fikirləşib yorğun-yorğun əsnədi... - Hər şey, heç bir ədavətsiz və hikkəsiz də, öz təbii axarıyla özü-özünə yeyilməkdə, nazilib, korşalıb üzülməkdəydi... Bu dünyanın qanunu bu idi. Nazir bunu evdə - yazı masasının üstünə qalaqlanan kitabların hansındasa da oxumuşdu... çoxillik məmur təcrübəsində də görmüşdü. İl-ildən qocalıb zəifləyən, xəstələnib, heysizləşib səssizləşən neçə-neçə mötəbər və qüdrətli, təkəbbürlü və qüvvətli məmurların, dövlət adamlarının, idarə başçılarının, onlarla ədavət aparan digər əjdahaların da son aqibətini öz gözləriylə görmüşdü. Vəzifədə işlədiyi vaxtlar qılınc oynadıb ətrafına divan tutan, yaşa dolub qocaldıqca, xəstələnib zəiflədikcə, canı üçün əsən qoca, qorxaq tülkülərə çevrilən, saxta təbəssümlərinin arxasında müdrik ağsaqqal obrazına girənləri çox görmüşdü.

...Bircə o nazilmirdi, üzülmürdü... Əksinə, hələ get-gedə, elə bil daha da yoğunlaşıb ağırlaşırı... olsun ki, onun üzülüüb nazilmə prosesinə hələ çox vardı... yaxud, bu proses hardasa, lap dərinə gedirdi... – fikirləşdi və bu fikirdən elə bir oturduğu yerdə zəiflədi... göz qapaqları ağırlaşdı, yuxusuzluq giziltisiylə gizildədi...

...Saatına baxdı. Dördün yarısı idi... naharının vaxtı ötürdü...

Kaş indi evdə olaydı... doyunca yeyib otağına çəkiləydi, yorğan-döşəyinə girib, ipək üzlü balışını qucaqlayaydı... yatdıqca yataydı... yatıb bu gecəki yuxusunun ardını görədi... o yuxusunun ki, orda nazir deyildi... qarnı üförlənmiş, qalstuku xirtdəyinə dirənmiş bu şişkin buxaqlı, mənasız, məzmunuz məmur cildindən canı qurtarmışdı... hündür boylu, enlikürək, alagöz bir cavana çevrilmişdi... narıncı önlükdə, əlində kərpic, o biri əlində ev tikirdi... kərpiclərə nazir palçıq qatı çəkib səliqəylə bir-birinin üstünə, böyür-böyürə yığırdı... ev tikilib başa çatdıqdan sonra qırmızı kirəmidli damını yerinə oturdurdu... kərpiclər də, dam örtükləri də o qədər yüngül, o qədər hamar idilər, elə bil sementdən yox, şümal səthli mərcandan idilər... ümumiyyətlə, o yuxuda hər şey o qədər çəkisiz və rahat idi ki, əlinin yüngülcə tərpenişindən, xariqələr yaranırdı... əlləri, qolları o qədər qüvvətli, bədəni o qədər qıvraq idi ki, əl saxlayıb dayanmağı, nəfəs dərib dincəlməyi gəlmirdi... geriyə çəkilib, başa çatdırdığı binaya kənardan baxdıqca, heyretə gəlir, ucaldığı bu qüdrətli tikilinin yaşayış evi yox, divarları bal dolu, nəhəng şan olduğunu, bu möhtəşəm şanı necə, hansı vəchlə yaratdığına sevincindən qanad çalıb uçmağı gəlirdi... sonra, doğrudan-doğruya uçurdu da... ha tərəfdənsə, möhtəşəm uğultuyla vızıldaşa-vızıldaşa üstünə axışan, onu dövrəyə alıb doğma gözlərlə üzünə baxan arılara qoşulub onlarla bir, şən-şən vızıldaırdı... narın qanadlarını titrədə-titrədə, balaca təyyarə kimi uçub, narıncı ləçəkləri ilə günəşin özünə bənzəyən gülün üstünə qonurdu... neştərini ortasına sancıb şipşrin süd tamlı şiresindən, doymaq bilmədən sümürdükcə sümürürdü... nə gülün şiresi bitib qurtarırdı, nə damağı bu daddan doyurdu...

...Hamısı andır şəkərin zibilidi... – köməkçinin qıvraq ofisiant hərəkətləriylə qıvrılıb stolun üstünə qoyduğu su dolu qrafinə baxa-baxa fikirləşdi. Bədəni yuxuda da şəkər tələb eləyirdi... sonra köməkçinin stəkana süzdüyü suyu iri qurtumlarla başına çəkdiyə, onu da fikirləşdi ki, görəni, arılarda şəkər xəstəliyi olur?..

...Zalın işığı azaldı... yoxsa, ona belə gəldi?..

OLsun ki, ona elə gəldi... – fikirləşdi... axır vaxtlar tez-tez gözünün qabağı, oturduğu yerdə beləcə qaralırdı... bunun ardınca, sol gözünün kökü, beynini iynələyən ağrılarla lükküldəməyə başlayırdı... həkimi demişdi axı, yeməyin vaxtını ötürməsin, yoxsa vəziyyəti pisləşər.

Dünən də yeməyin vaxtını ötürmüşdü... sonra da yatar qarına o qədər yemişdi ki, gecənin bir aləmi yuxudan qovrula-qovrula, bişmək üzrə olduğu qaynar tavadan qurtulan tək, ləhləyə-ləhləyə oyanmışdı... bədəni od tutub yana-yana, dili-ağzı quruya-quruya, bir balon suyu bir-birinin ardınca necə başına çəkmişdisə, səhərəcən yerinin içində vurnuxa-vurnuxa, qarnı başına çəkdiyi bir balon sudan luqquldaya-luqquldaya qalmışdı...

...Bu yerdə nazir əli çənəsində, vüqarlı görkəmlə oturduğu yerdə, yaddaşının ha tərəfindənsə, soyuq hava axıntısıyla beyninə sızan hədsiz xoşagəlməz və bulanıq görüntüdən duruxub özünü dikəltdi... və bu gecə ona, yarımçıq qoyub ayıldığı arılar dolu yaşıl çəmənləyə qayıtmağa imkan verməyən qorxunc vəqəəni xatırladı... Qabırğasının altından elektrik cərəyanının xırda qapanmalarını andıran soyuq giziltilər ötüşə-ötüşə fikirləşdi ki, necə olmuşdu ki, bu gecəki o dəhşəti... dəhşət filmlərinin nəfəskəsən kadrlarını andıran o vahiməli görüntüləri unutmuşdu?!.. Nə səhər yuxudan oyananda, nə sonra - mətbəxdə, arvadıyla üzübüz oturub səhər naharına hazırlanmış sosisləri bir-birinin ardınca içəri ötürəndə, nə işə gələrkən, adətən düşüncəyə daldığı yol uzununu o dəhşəti, bütün gecəni ona, nəfəsini dərməyə imkan verməyən sirli vəqəələri xatırlamamışdı?!..

Qəribəydi... - nazir bu fikirlə bir müddət qulaqları uğuldaya-uğuldaya, gözləri yol çəkə-çəkə oturub qaldı... sonra yaddaşının işıqlı uşaqlıq xatirələri ilə zəngin tərəfiylə düşündü ki, çox güman ki, bu gecə, həmin o ballı yuxudan oyandıqdan sonra gördükləri də yuxu olub. Şəkərli diabet xəstələrinin tez-tez üzleşmək məcburiyyətində qaldıqları bu sayaq qarabasmaların adi sinir pozğunluğu ilə əlaqədar olduğu barədə bir xeyli düşünüb bir qədər toxtadı.

...Qabaq cərgələrdə kiminsə əlindən ağır çantaya, ya qovluğabənzər nə isə şarappiltıyla yerə dəydi... qoca hüquqşünasın yeknəsəq nitqi altında mürgüyə qər q olmuş zal dik atılıb səs gələn tərəfə boylandılar və nazir bu gecə ballı yuxudan sonra baş verənlərin yuxu olmadığını, necəsə, anlayıb titrətdi...

...dünənki gecənin vahiməsini, yuxudan oyanandan sonra ayıq olduğu bilinməsin deyə, barmağının ucunu belə tər pətmədən gözaltı seyr edib şahidi olduğu qorxunc görüntüləri xatırladı...

...izah olunmaz, iblisənə bir dəyişkənliklə dəyişib darısqal məhbəs otağını andırmağa başlayan yarıqarlıq yataq otağını, pəncərələrdən içəri sızan küləyin qorxunc-qorxunc yırğaladığı ağır, məxmər pərdələrin xışiltısını, çarpayısıyla üz bəzdəki stulun başından asdığı pəncəyinin döşündə balaca, qırmızı ulduz kimi işıldayan deputat nişanının qəribə, göyümtül rənglərlə bərq vurmasını xatırlayıb dəhşətə gəldi... bütün vücudunu saran bu nəfəskəsən xatirə çələngindən qurtulmaq üçün zala göz gəzdirdisə də, yaddaşının ən dərin qatında oturmuş bu gecədən çıxış yolunun olmadığını anlayıb yazıq-yazıq geriye söykəndi... bir vaxtların komsomol ulduzunu andıran bu balaca nişanı almaqdan ötrü keçən rəzalət və iztirab dolu həyatı, üzüntülər və miskinliklər dolu uzun-uzadı illəri bir ovuc qum kimi yaddaşının ha tərəfinisə cıza-cıza sovrulub ötdü... bu gecə arılar dolu ballı yuxudan sonra düşdüyü qaranlıq zülməti, yuxusunu qaçırmaqdan ötrü gözlərini yumub böyrü üstə çönsə də, arvadının ilan fişiltısını andıran xorultusundan yata bilməməsini, bir müddət yerinin içində vurnuxa-vurnuxa qaldıqdan sonra...

...bu yerdə nazir ürəyinin aramsız döyüntülərlə çırpındığını hiss edib özünü ələ almağa, yaddaşından qara lehmə tək, sızmağa başlayan bu görüntüləri beynindən qovub çıxarmağa çalışdısa da, gecənin bir aləmi yataq otağının qaranlığında bərq vurmağa başlayan qəribə göyümtül şüaları getdikcə insan siluətlərinə çevrilən bu işıq axıntılarının, gözü görə-görə, qədim zənci rituallarının rəqsini andıran əcaib hərəkətlərlə rəqs etməyə başladığı meqamları cərəyan vurmuş kimi xatırlayıb oturduğu yerdə silkələndi...

Sağ böyründəki müavin, deyəsən, titrətməsini hiss etdi, çönlüb gözaltı üzünə baxdısa da, nə isə deməyə ürək eləmədi.

...Vərəqi qarşısına çəkib, qələmi əsəbi bir titrəyişlə titrədə-titrədə bayaq səliqəylə cızdığı dairənin içini qaralamağa başladısı da, sağ böyründən vərəqə zillənmiş baxışları tutub əlini saxladı, özünü dikəldib, qələmin ucuyla yaraladığı vərəqi iki qatladı, sonra əlinin içində əzib stolun altındakı zibil zənbilinə atdı, geriye söykənib özünü ələ almağa çalışdısa da, xırda qarışqa sürüsü tək, kürəyinə, ordan belinə daraşib bədənini gicişdirən xoşagəlməz giziltidən qurtula bilmədi... əli qəribə özbaşınalıqla buxağına qonub, bu gecə yataq otağında baş verənlərin vahiməsində çabaladıqca, necəsə, özü də bilmədən, cızıb qanatdığı yaranın səthiylə gəzişdi... və gecəki vəqəəni nazirə bir də yaşatdı...

...ölüm sükutuna qər q olmuş yataq otağının qəfil əcaibliklə göyümtül şualara bürünməsinə... gözləri bu şüa bərqələrinə alışmağa macal tapmamış, döşəmənin o biri üzədən qapı kimi ehmal-ehmal döyülməsini... bir qədərdən sonra döşəmə taxtalarının, üstündə kimse gəzirmiş kimi asta-asta, cırıldaya-cırıldaya yırğalanmasını xatırlayıb hövlləndi... sonra hər şeyi indilərdə, gözünün qabağında baş vermiş kimi, bütün dəqiqliyi ilə gördü...

...Döşəmənin cırlıtısı bircə an çəkmişdi... onun yuxudan keyləşmiş vücudunu cərəyan tək, vurub yuxusunu yoxa çıxarmışdı... və o bu məşum gecənin qalan hissəsini, qorxudan nəfəsi kəsilə-kəsilə, bədəni muncuq-muncuq tər bağlaya-bağlaya, döşəmənin zəlzələqabağı torpaq qabarmasını andıran qorxunc tərpenişlərlə yırğalanmasını müşahidə etdikcə, alt mərtəbədə yaşayan qonşuların üzlərini bir - bir yadına salmağa çalışmışdı... və bulanıq şəkildə də olsa, bir neçə qonşunun üzlərini xatırlamışdısa da, məhz onların mənzilinin altında yerləşən mənzilin - tavanları məhz bu qaranlıq yataq otağının döşəməsinə açılan bu sirli məkanın sahibinin üzünü xatırlaya bilməmiş, bir qədər keçdikdən sonra isə, başının tükü qabara-qabara, o mənzildə, ümumiyyətlə, deyəsən, heç kimin yaşamadığını anlayıb daha pis qorxmışdu... sonra yadına alt mərtəbələrdə yaşayan digər iki mənzilin sakinlərini – əsasən, səhərlər işə gedərkən, pilləkəndə rastlaşdığı dombagöz komitə sədrinin, onun özündənrazi, bədheybət arvadının, yemişvari baş quruluşuyla humanoidi andıran oğlunun, bir də yanaşı mənzildə yaşayan o biri sakinlərin üzlərini salmışdısa da, bundan vəziyyəti yüngülləşməmişdi... dəqiqləşdirə bildiyi bircə bu olmuşdu ki, üzlərini xatırladığı bu adamların heç biri, tavanı onların yataq otağının döşəməsinə açılan mənzilin sakini deyil.

...Bu yerdə nazir tavanı onların döşəməsində bitən alt mənzilin qapısının axırıncı dəfə nə vaxt açılıb-örtüldüyünü yadına salmağa çalışdısa da, bu binaya köçəndən bəri o qapının açılıb-örtüldüyünü, ümumiyyətlə, görmədiyini anlayıb dəhşətə gəldi... pencəyinin döş cibindən çıxardığı burun yaylığını ehtiyatla gicgahından buxağına yol açan tər şırımına toxundura-toxundura fikirləşdi ki, necə olub ki, bu vaxta qədər, tavanı onların döşəməsinə bitişik mənzildə yaşayanın kim olduğu ilə maraqlanmayıb?.. Tutaq ki, buna onun vaxtı olmayıb. Bəs arvadı?.. Arvadı ki, bütün binaya bələd idi... hər mərtəbədə yerləşən mənzilin altını da, üstünü də, ovcunun içi kimi tanıyırdı?!.. O niyə bu mənzil barədə bu qədər ili susmuşdu?.. Bəlkə, o da heç nə bilmiridi?.. Yoxsa bilirdi?..

...bu yerdə, bədənini silkələyən növbəti fikir dalğasından gözləri qaraldı...

...Arvadı o mənzil barədə bilirdi... bu sirli mənzilin qapısının bu binaya köçəndən bəri bağlı qaldığından, oranın sirli sakinlərindən xəbərdar idi, amma susurdu... gör bir neçə ildi, inadkar bir sükutla susurdu...

...Bədəninə yenə tər gəldi. Bu dəfə gələn, isti tər idi... alt köynəyini isladıb kürəyini gicişdirdi...

Kürəyini ehmal-ehmal stulun söykənəcəyinə sürtüb gözaltı zala nəzər saldı, görsün ona baxan var, ya yox...

Ona məhəl qoyan yox idi... zalda oturanların başı, bir-birinin sözünü kəsə-kəsə, ortaya düşən mübahisəni ayırd eləməyə qarışmışdı...

...Saatına baxıb fikirləşdi ki, bu tərləmələrin axırı yaxşı qurtarmayacaq... bunu ötən həftə həkimi də demişdi ona. Gözlərini ağardıb, qorxunc xəbərdarlıqla dönə-dönə tapşırdığı o olmuşdu ki, çalışsın, tərləməsin. O səbəbdən ki, tərlə bir bədəndən xaric olunan bir sıra faydalı minerallar xəstəliyinin fəsadlarını artırır və onun üçün ağlagəlməz əngəllər yarada bilər.

...Əlini xirtdəyinə atıb, bayaqdan bura hülqumuna dirənən qalstukunun düyününü bir qədər boşaltdı və axır ki, yadına, arvadının, bir-iki həftə bundan əvvəl, aşağı mərtəbədəki mənzillərdən hansı birində yaşamış, lakin sonradan, qəfil bilinməzləklə dünyasını dəyişmiş naməlum qonşu barədə – üzündə çapıq izi olan, qaraqabaq adam haqqında dedikləri düşdü... sonra bu barədə qərribə bir ehtiyatla danışmağını, söhbət sirli qonşunun dünyasını dəyişməsi məqamına çatanda, üzünü anlaşılmaz bir doğmalılıqla işıqlana-ışıqlana içini çəkib: «...o, quş kimi uçub getdi...» - deməsini xatırlayıb əsəbiləşdi... bunun ardınca gözlərini qıyıb fikirli-fikirli: « ...nə yatağa düşdüyündən, nə dəfnindən xəbər tutan olmadı... nözən billah, elə bil qeybə çəkildi...» - deyən arvadının, o günün axşamınacan qərribə bir çaşqınlığa düşdüyünü, evdə hamıyla, nədənsə ehtiyat edən tək, ehmal davrandığını xatırlayıb duruxdu... belə bir həyat əhəmiyyətli məlumatı qulaq ardına vurduğuna görə öz-özünə acığı tutdu... adəti üzrə evdə olduğu saatlar fasiləsiz danışmaqdan yorulmayan arvadının məzmunuz çərənlemələrindən can qurtarmaqdan ötrü qulaqlarına tıxadığı yumşaq biruşaların, bu sirli qonşu barədə deyilən nə qədər əlavə məlumatı ona yaxın buraxmadığını fikirləşib dilxor oldusa da, özünü ələ alıb stola dirsəkləndi, əlini çənəsinə dayaqlayıb, zalda səslənən fikirləri başıyla təsdiqləyə-təsdiqləyə, son həftələr və günlər axarında arvadının dediyi sözləri bircə-bircə yadına salmağa çalışdı... və yadına keçən həftənin axırında...

...bu yerdə nazir yadına düşmək üzrə olan görüntünün, beynində qəfil görüntülər tozanağıyla bir-birinə qarışan fikirlər arasında tədricən əriyib yoxı çıxmağa başladığını hiss edib gözlərini qıydı, yaddaşını gərib, bulanıq suyun dibinə çökməkdə olan xırdaca çöpün ucundan tutan tək, yaddaşının qaranlıq dərinliklərinə enməkdə olan bu solğun görüntünü axır ki, qarmağa keçirə bildi..

...hə, keçən həftənin sonu... səhv eləmədisə, şənbə günü... çiskinli, yağışlı bir gün... arvadı mətbəxdə, dəyirmi masanın arxasında oturub dirnaqlarına lak çəkə-çəkə danışdı...

...bu yerdə nazir yaddaşının qaranlıq tərəfinin, dan yeri sökülən tək aramla işıqlanmağa başladığını və əynində güllü xalat, mətbəxdə oturub xüsusi ləzzətlə dirnaqlarına lak çəkən arvadının dediklərini bir də, bu dəfə bütün dəqiqliyi ilə eşidib doluxsundu... və bir vaxtlar qoca müəlliminin yaddaşla bağlı dediyi qızıl kəlmələri xatırladı... "...narahat olma, oralarda heç nə itib batmır... həтта sən bilmədiklərin də..."

...qoca müəlliminin bu ibrətamiz kəlamı fikirlərinin bayaqkı ardıcılığını pozdu... arvadının ağzının içində dediyi sözlərin arasına beyninin hansı dəlmə-deşiyindənsə bir yığın mənasız, qarmaqarışıq sözlər, səslər axıb doldu... Yoxsa zalda çaxnaşma yarandı?!..

...Qoca hüquqşünas sözünü yarımçıq kəsib ona zillənmişdi...

- Davam edin... - nə baş verdiyinin fərqi varmadan, mümkün qədər nəzakətlə dedi və yenə bir addım geriye - içine çəkilib ötən həftənin sonuna - həmin o yağışlı şənbə gününün səhər çağına, mətbəx kətilinin üstə oturub dirnaqlarını laklayan arvadının yanına qayıtdı və xatırladı...

...arvadı ona yuxusunu danışdı... yuxuda, həmin o tavanı onların yataq otağının döşəməsinə açılan alt mənzildən «qeybə çəkilən» qonşunu görməyindən, bu sirli adamın çarpayısının ayaq tərəfində peyda olub ona: «sən yat bala, mən səndən ötrü gəlməmişəm...» - deməyindən danışdı, içi xof dolu gözlərlə altdan-altdan ona zillənirdi...

...bədəni qızdırmaqabağı sivri uçunmalarla uçdu... yaddaşını gərib arvadının üzüçapıqlı barədə daha nələr dediyini tələsik xatırlamağa çalışdısa da, yaddaşı susdu... bir

qədər sonra isə beyni arvadının nə vaxtsa, ağzını marçıldada-marçıldada danışdığı balıq buğlamasıyla bağlı məzmunuz məlumatlarla dolub yükləndi... Özünü yığışdırıb pəncəsinin bağlı düymələrini yoxladı, sonra işgüzar ifadəylə zalın gur işıqlı çilçiraqlarına baxıb beyninə dolan qəraməti dağıtmaq, fikrini yayındıraraq iclasın gedişatına qoşulmaq istədisə də, yenə həmin zülmət qaranlığa... dünənki sirli vəqəenin ortasına düşdü... yataq otağının qapısından, ya pəncərəsindən peyda olub, çarpayılarının ayaq tərəfində üstünə şığımağa hazır quzğun tək, dayanıb onun yuxu içində yumşalan tosqun bədəninə, rəngi qaçmış yarımçıq ağzına, alınına dağılan seyrək saçlarına zillənən sirli gecə qonağının tələsinə düşdü...

...Hüquqşünas, nəhayət ki, sözünü bitirib səhnənin alçaq pillələri ilə zala endi, yerinə oturub yaltaq gözlərlə üzünə zilləndi. Yəni “necəydi?”

Üzünü gərib saxta təbəssümlə gülümsədi... zalın ha tərəfindənsə üstünə axmağa başlayan hava kütləsinin soyuqluğundan halının dəyişdiyini, ürəyinin bayaqkı quş çırıntısıyla çırpınıb susduğunu hiss edib, həkiminin tapşırığı kimi, dərinədən nəfəs aldı... və bu gecənin... şahidi olduğu bütün o dəhşətli görüntülərin yuxu, yoxsa reallıq olduğu barədə fikirləşib yenə yastı üzlü həkiminin sözlərini xatırladı... “şəkərin faizi son həddi aşanda, insanda ağır qalüsinassiya halları yaradır...” və dünənki gecənin iztirablarının səbəbinin, bütün digər bəlalərində olduğu kimi, şəkərin yaratdığı fəsaddan savayı ayrı bir şey olmadığı nəticəsinə gəlib bir qədər toxtadı... bir vaxtlar canına üşütmə salan bu sözlərdən canına qəribə bir rahatlıq yayıldı. Bunun ardınca, şəkər xəstəliyinin yarada biləcəyi digər fəsadlar haqqında düşünüb bu qərara gəldi ki, ümumiyyətlə, həyatında baş vermiş və baş verməkdə olan bütün neqativ halların yaradıcısı odu. Bir vaxtlar dəmiri yaran iradəsini həyatının hansı döngəsindənsə itirməsinin də, canı ağrısız da, heç cür pəhrizə əməl edə bilməməsinin də, quzu kimi xidmətində duran üzüyola, başaşağı arvadının onun bu zəifliyindən istifadə edib ifritəyə çönməsinin və onunla əqidəsiz, məsləksiz, alçaq məxluqla rəftar edən tək, davranmasının da səbəbi o idi... - nazir fikirləşib uzun-uzadı əsnədi... dəqiqədə bir damağının kökünə dolub, ona iri qurtumlarla hava udduran bu əsnəyin özü də elə-belə, adı yuxu əsnəyi deyildi... bunu da nazir dəqiq bilirdi... bu da şəkərin yaratdığı daha bir fəsadın – həkimi demişkən, “beyin-qan damarı sisteminin kəskin oksigen çatışmazlığı əsnəyi” idi...

Odu ki... - nazir hansısa fikrin əvvəlinə çatdısa da, bu fikrin beynindən sovuşub, hardasa, başının ətrafında çəkisiz toz zərrəcikləri tək süzən bir yığın dağınıq fikirlərə qarışdığını hiss edib duruxdu... onları bir yerə toplamağa, yuvarlaqlaşdırıb yekunlaşdırmağa cəhd elədisə də, fikirlər yüngül pərvazlarla pərən-pərən olub havaya dağıldılar...

...bir neçə dəfə öskürüb boğazını artladı və hiss elədi ki, bayaqdan bura danışmadığı halda, səsi batıb...

...Zalın ağ qırçınlı pərdələri arasından göyün bir parçası görünürdü...

Hava qaralırdı...

Növbəti gecə yaxınlaşırdı...

...yenə hava qaraldıqca, darısqal məhbəsə çevrilən yataq otağına çəkilməyin, yatağına girib, başının kəsiləcəyi anı gözləyən qurbanlıq qoyun tək yuxuya getməyin məqamı çatırdı... bu gecə nələr baş verəcəkdə, onu bir Allah bilirdi...

Bu yerdə qəfildən özünə yazığı gəldi... günortaların canüzücü eybəcərliklərindən yaxa qurtarıb pənah apardığı mənzilində də rahatlığı yox idi...

...qələmi əlinə alıb vərəqdə beşguşəli ulduz çəkərkən, boğazını qəhər sıxdı... gözlərinə iri damlalarla yaş dolub göz qapaqlarının arasında çalxalandı...

İndi bu göz yaşları məcrasından çıxıb yanağına axsaydı...

...özünü bir təhər ələ alıb, boğazına dolan qəhəri udub fikirləşdi ki, bu yersiz kövrəlmələrin özü də andır şəkərin zibilidi... və bu məqam yenə hardansa, gözünün qabağına arvadının

həmin o səhər mətbəxdə oturub, dırnaqlarını laklamağı gəldi... sehrli avazla bir-birinin ardınca düzdüyü duayabənzər mətni qulaqlarında səsləndi... və yenə mədəsi təyyarə uçuşları zamanı qəfil hava uçuurlarında yığılıb-açılan tək, qərribə bir titrəyişlə titrəməyə başladı... bunun ardınca, gözünün qabağı yenə bu gecənin məşum mənzərələriylə dolub qaraldı... üzü çapıqlı, əli çəlikli, sirli qonaq zülmət qaranlığının ha tərəfindənsə peda olub qorxunc nəzərlərini onun yuxulu vücuduna sancdı... və nazir ağına gələn növbəti fikrin dəhşətindən oturduğu yerdə tənitiyib tərledı...

...Axı niyə çarpayının, məhz çarpayının ayaq tərəfində?!.. - ulduzun guşələrini xüsusi səliqəylə rəngləyə-rəngləyə fikirləşdi... və qəfildən gözünün qabağında bitən növbəti görüntüden özünü, ayağa sıçramaqdan zorla saxladı...

Görüntü – əsasən, bayram günlərində ziyarət elədikləri qəbirlərin ayaq tərəfində dayanmaqları idi...

...sopsoyuq duman axıntısıyla canına dolmaqda olan bu yersiz görüntünü beynindən qovmaqdan ötrü çəkib başa çatdırdığı ulduzu bərkitmək üçün əlavə bir naxış çəkməyə girişdisə də, torpağın altında, ya üstündə yatmış ölü, ya diri insanın ayaq tərəfində dayanmağın sirli mənası barədə başında dolanan fikirlərdən qurtula bilmədi...

Odu ki, qələmi yerə qoyub rəyasət stolunun sol cinahında qalaqlanmış illik büdcə sənədlərini qabağına çəkib bir yığın xırda rəqəmlərlə dolu sənədləri gözdən keçirməyə başladısı da, xırda, qanadlı cücülər kimi bir-birinə qarışıb kağızın səthiylə uçuşmağa başlayan rəqəm fəvvarəsindən başı hərləndi...

...Zalın arxa cərgələrində oturanlardan kimsə ayağa qalxıb:

- Qış mövsümündə kitabxanaların əksər hissəsi, ümumiyyətlə, bağlı olur.

dedi və nazir uzaq gənclik illərində xüsusi bir həzzlə baxdığı dəhşət-filmləri - bu dünyanı o biri dünyadan ayıran sirli pərdənin arxasından peyda olub burda insan həyatı üçün ağlasığmaz təhlükələr yaradan əcaib varlıqları xatırlayıb düşündü ki, bu gecə baş verənlər onun düşündüyü kimi, heç bir qarabasma yox, hansısa real təhlükədən xəbər verən qorxunc reallıqdır... və bu reallıq heç harada yox, məhz arvadının yuxusunda - onun, hansı möcüzəylə də daxil olduğu sirli ərazidə baş verir...

...sonra başı hərlənə-hərlənə, qorxunc gecə qonağının arvadının yuxusuna, məhz ondan ötrü gəldiyini... gecələrlə çarpayılarının ayaq tərəfində bitib, onun yuxulu vücudunu səbrlə müşahidə eləyə-eləyə, heç bir sual vermədən, dinib danışmadan, sehrli çubuğunun sezilməz hərəkəti, ya hansısa sirli qabiliyyətiylə arvadından onun barədə, Allah bilir, nələr soruşduğunu fikirləşib xoşagəlməz bir titrəməylə titrətdi...

...hə, özünü ki, var... – ürək döyüntüləri tezleşib gicgahında döyünə-döyünə fikirləşdi... elə olmasaydı, arvadı hər yuxudan sonra özünü günahkar kimi aparmazdı... nə vaxtsa, alt mərtəbədə yaşamış “naməlum qonşu”nun ölümündən, ən əziz doğmasının itkisindən danışan tək, danışmazdı...

...Gözləri qaraldı...

...Üzüçapıqlı arvadının gecə həmdərdi idi...

...Arvadınınsa ondan savayı, ayrı bir dərdi yox idi... Ələlxüsus da məsələ nazirliyin dəhlizlərində və həndəvərində dolaşan qadınlara dirənəndə...

...məsələ bu yerə çatanda, arvadından nə desən, gözləmək olardı... – nazir boğazı quruya-quruya fikirləşdi və birçə cümləsini belə, anlamaq iqtidarında olmadığı büdcə sənədlərini komalayıb əvvəlki yerinə – qovluğun arasına keçirdi.

...növbəti qısqanclıq tutmalarından birində arvadı gecə qonağıyla əlbir olub o, yuxuda ikən civə də tökə bilirdi qulağına...

Bir dəfə elə belə də demişdi ona... Musiqi İdarəsinin direktressası barədə qulağına çatan dedi-qodudan qan çəkmiş gözləri hədəqəsindən çıxı-çıxa:

- Nə civə tökərdim qulağına?!.. - demişdi...

Hə... - nazir qrafini ehmal hərəkətlərlə qabağına çəkib qapağını açdı - ...yaxşı yerdə axşamladı... Olsun ki, arvadı neçə vaxtdan bəridi gecələrlə bu yuxu qəhrəmaniyla çox mətləbləri alt-üst edir, çox mətləblərdən dəm vururdular... onun yuxudan süstləşmiş vücuduna, qanı qaçıb avazı olmuş dodaqlarına baxa-baxa, Allah bilir, nələrdən danışdı, hansı planlar hazırlayırdılar... Olsun ki, arvadı - bu toyuq ağıllı «fatmanisə», qonağın gözüne yaxşı görünməkdən ötrü hər şeyi olduğu kimi açıb danışmışdı... hələ üstəlik, beşini də üstünə qoymuşdu...

...Qrafinin qapağını açıb stəkanı ağzınacan doldurdu, suyu qurthaqurtla başına çəkdi, sərinliyin axıb niyəsinə sinəsinə yox, başına olduğunu və beyninə qalanmış fikirləri soyudub dondurduğunu hiss edib duruxdu... stəkanı astaca stolun üstünə qoyub fikirləşdi ki, niyə bu qədər qorxacaq olub axı?.. Axı nə deyəcəkdi arvadı?.. Totalım, deyəcəkdi ki, simicdi. Bu, arvadının sevimli sözü idi. Ortaya söz düşən kimi, birinci bu düşürdü yadına, Nuh əyyamından qalmış söhbətləri ortaya töküb şivən qopardırdı. Çox əcəb, – fikirləşdi. Hər mövsüm üst-üstə dəyişdiyi şubalarının rənginə düşən sırqa-üzük dəstinin çatışmazlığından şikayətlənib sığadıqca, özü biabır olacaqdı. Sonra nə deyəcəkdi?.. Deyəcəkdi ki, “arvadbazdı!” “Gözüne qadın tumanında dəyən hər şeydən çayıb özünü itirir...”

...Bu yerdə, arvadının gözlərini bərəldə-bərəldə üzünə çapıqlının qabırğasına döşəyəcəyi sözləri gəldi qulağına... “Ölür!.. Can verir bədbəxt! Gözü ki, arvad tumanına sataşıda ha, ayağının altını görmür ki?!.. Balasını da tapdayıb üstündən keçər!..”

...Qəribəydi ki, arvadının qadın məsələsindən əməlli-başlı başı çıxırdı. Bilirdi, hansı qışqanmalıdı, hansı yox. Onlara onun gözüylə baxırdı, nədi?..

...Kimsə yerindən replika atdı və hamı bir-birinə baxa-baxa gülüşdü... böyründəki hər iki müavin də çoxmənalı baxışlarla ona baxıb güldülər...

...Ona güldülər, nədi?.. – ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi.

- Deyirəm, bu Xasməmməd kefdi ey... – sol tərəfindəki müavin qulağına sarı əyildi, – söz- altında qalmır da köpəyin oğlu...

Bu da bunların qanacağı... – ürəyində dedi və əlindəki qələmi qrafinə vurub zala cingilti sala-sala:

- Mətləbə keçin... – dedi və zala bayaqkı sakitlik çökdü.

...arvadı onun barədə daha nə deyəcəkdi?.. Tənbəliyindən deyə bilirdi... söz verib aradan çıxmaq adətindən, «arvad kimi hər şeydən qorxub ehtiyatlanmağından» danışa bilirdi... danışmalı məsələ çox idi... – nazir fikirləşdi və hardansa, sinəsinin alt hissəsindən boynuna, ordan üzünə yayılan isti axıntısından qızarıb pörtdü. Niyə bu vaxta qədər bu barədə düşünməmişdi?.. Bu qədər samballı nöqsanların yiyəsi olduğunu dərk etməmişdi?.. Bu barədə dərinə fikirləşməyə imkanı olmamışdı?.. Yoxsa bunun fərqi varmamışdı?..

Hə, fərqi varmamışdı... - saçlarının dibi gizildəyə-gizildəyə fikirləşdi... o səbəbdən ki, başı, fərqi varılmalı bir çox digər mətləblərə qarışmışdı... arvadı mütləq bunlardan da danışacaqdı... zəif məqamlarında ürək qızdırıb açdığı sirlərini, gizli planlarını ortaya qoyub, neçə illərdən bəri yuxarılara çatdırılacaq məbləği, onun və uşaqlarının “qanı hesabına” yığmağından, o puldan keçən il arvadının öd kisəsinin müalicəsinə qıymayıb, 5000 manatı sonradan Musiqi İdarəsinin nazlı müdirəsinin yay istirahətinə xərcləməyindən danışacaqdı... danışib-danışib əfi ilan fişiltisiylə fişildəyəcəydi...

...Zalın uzaq, yarıqaranlıq küncündən zillənən baxışlardan bədəni vicələndi... özünü dikəldib, eynəyini gözüne keçirib arxaya baxdı.

Teatr İdarəsinin düdük müdiri idi... deyəsən, bayaqdan bura gözünü ondan çəkməmişdi...

- O biri taya da söz verək?!.. - tüküklü bıqları sağ qulağını dalayan müavin dedi.

Çiyinlərini çəkib, başını yana əydi. Yəni «özün bil.»

Əmri almış müavin rəyasət stolunu qarnıyla tərpedib yırğalaya-yırğalaya, su şüşələrini bir-birinə vurub cingildədə-cingildədə ayağa qalxdı. Zalda pıçılı gəzdi.

Evin tikilsin, qarın yiyəsi... - ürəyində dedi, sonra gözaltı öz qarnına baxdı.

İndi arvadı burda olsaydı, «ekizin tayı ayağa qalxdı...» - deyib harın bir hırıltıyla hırıldayacaqdı, – fikirləşdi, sonra yoğun borları andıran kök qıçlarını becid-becid tərpedə-tərpedə kürsüyə sarı yeriyan müavininin ardınca baxdıqca, arvadının nifrət və intiqam saçan qırıqlı üzünü təsəvvüründə canlandırdı... ürəyi bu görüntüdə pis-pis bulanıb döyündü...

...Arvadı üzüçapıqlılıyla əlbir olub ona qarşı nə isə hazırlayırdılar... qərəzli tədbirlər tökür, onu məhv etmək üçün gizli planlar cızırdılar... odu ki, özünü gün-gündən pis hiss edir... durduğu yerdə gözləri qaralır, başı hərlənir, bədənində soyuq tər gəlir və sair və ilaxır...

Fikirləşirdi ki, indi neyləsin, bu gizli düşmən qurğusunun qarşısını necə alsın?..

...nəfəsi daralıb sinəsinin ortasında qapandı... qalstukunun düyününü boşaldıb solunda oturan eynəkli müavinə:

- Yaman istidi, - dedi.

Müavin başıyla zalın hansı tərəfinə işarə verdi və çox keçmədi ki, salonun hündür pəncərələrindən bir neçəsi taybatay açıldı...

...buxağının altına dirənən düyməni açıb dərinə nəfəs aldı... və hardansa yadına, nə vaxtsa, lap çoxdan gördüyü əcaib yuxusu düşdü... hansı möcüzəyləse peyda olduğu nəhəng çalaya bənzər dərənə kimsəsizliyindən vahimələnib bağı çatlaya-çatlaya bağırmağını... sonra bağirtısına yığılan adamlara batmış səsiylə orta məktəb illərindən yaddaşına həkk olunmuş "Uşaq və buz" şerini deməyini xatırladı... bunun ardınca nazirin yadına, bir vaxtlar professorun yuxularla bağlı dedikləri... "ruhunda və həyatında köklü dəyişikliklər yaratmış" bu görüntülərin qeyri-səlis məntiqə malik olduğu, heç bir hesaba və ölçüyə gəlməyən bu sirli ərazinin ağılasığmaz qanunları arasında azıb qaldığı barədə danışdıqları, saatlarla üzəriylə uçub heç cür qona bilmədiyi ucsuz-bucaqsız, sarımtıl-yaşıl qitələrin təsviri düşdü...

...Hardasa yaxında milçək vızıldayırdı... iri idi deyə, nazirin qulağının yanından balaca təyyarə kimi uğuldayıb ötürdü... milçəyin vızıltısıyla bir, səhərlərlə arvadının birnəfəsə üydüb tökdüyü mətnlər də uğluldadı qulağında... yaddaşına içi xırdavat dolu boğçadan tökülən tək səpilən bu bir yığın mənasız xatirələrin arasında qorxunc ölüm hökmü kimi qaralan mətni bir də, bu dəfə sözbəsöz eşitdi... «...sol yanağında xətt kimi qaralan dərin çapıq, əlində çəlik... zəhmindən adamın bağı yarıdır...» bunun ardınca nazir, binaya yenəcə köçdükləri dövrləri... bəzi gecələrlə tavanı onların yataq otağının döşəməsinə açılan alt mənzildən eşidilən xəfif səsləri... bu səslərə məhəl qoymadan böyrü üstə çönərək, ipək üzlü qulaqbalışını qulağına basması, özünü hər bir şeydən yayındıra-yayındıra yuxuya getməsini xatırladı... daha sonra yadına, hansı gecələrin birində arvadının onu yuxudan oyadıb, aşağıdan eşidilən hənirtərə qulaq asmağa məcbur etməsini, onunsa çiyin atıb yenidən qulaqbalışının altında gizlənməyini xatırlayıb yerində qurcalandı...

...Zalın aşağı başında qapı cırıldı... elə bil kimsə içəri daxil oldu... və nazir yenə bu fikrə gəldi ki, hamısı şəkərin zibilidi. Ötən həftə şəkər xəstəliyi barədə oxuduğu iki qəzet səhifəsi həcmində məqalə də bunu deyirdi... şəkər xəstəliyinin, ilk növbədə, insanın beyin toxumalarını zədələdiyini elmi dəlillərlə sübuta yetirdi...

Hə, şəkər beynini yeyib qurutmuşdu... Kürsüyə zillənib, danışdıqca hülqumu, dəvə hülqumu kimi, aşağı-yuxarı tərpenən müavinə baxa-baxa fikirləşdi ki, bu məşəqqətin içində də beyin qalar?..

...Bir azdan şəkər beynini büsbütün yeyəcəkdi... sümüyün iliyini soran tək, sorub çiyinləri üstə boş qafa saxlayacaqdı... Bəs sonra?.. Sonra nə olacaqdı?..

...Sonra qalar buynuzun... - fikirləşdi və stola dirsəklənib ətli çənəsini ovcunun içinə dayadı.

- ...budurmu dediyiniz o demokratiya?.. - müavin yoğun gövdəsinə yaraşmayan bir civiltiyə kükrədi...

Yaxşı ki, o biriləri kimi çığır, - nazir ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşib saatına baxdı... sonra nə oldusa, birdən-birə gözləri qaraldı... Yoxsa zalın işığı azaldı?..

Yeməyinin vaxtı keçirdi... yoxsa bayaqkı axmaq fikirlərinin təsirindən idi, nə idisə, birdən-birə oturduğu yerdə zəiflədi, taqətdən düşdü... sonra elə bil zalın işığını keçirdilər... yoxsa öldü?..

...Yox, ölməmişdi... çıxışçının sözlərini bircə-bircə eşidirdi... olsun ki, oturduğu yerdə ürəyi getmişdi... gözünün qabağı aramla işıqlanırdı... sübhün ala-toranını andıran bu yarıqaranlığın içiyə zalın arxa cərgələrindən ona zillənən baxışlarından titrəyib dikəldi, gözlərini qıyıb arxaya zilləndi...

...cüssəsiz bir adam idi... arxa cərgələrdən birinin söykənəcəyinə qısılib ona baxırdı...

Kim ola bu?.. - zalı nəzərdən keçirə-keçirə fikirləşdi... və bu məqam qəfildən zalın tamamilə boş olduğunu, bu yarıqaranlıq, havasız məkanda ondan və bayaqdan bəri arxa cərgədə oturub dovşan gözlərini üzünə zilləmiş bu naməlum adamdan savayı, bir kəsin olmadığını anlayıb dəhşətə gəldi... ayağa qalxıb arxaya:

- E-ey, kimsən orda?... - deyə səsləndisə də, arxadan səs çıxmadı.

Qaraltı elə bil onu eşitmədi... yoxsa, özünü eşitməzliyə vurdu?.. Sonra kimsə güldü... hardansa, arxadan civiltili gülüş səsi eşidildi...

Yox, bu daha lap ağ oldu... - nazir darıxdığını hiss edib stolun arxasından kənara çıxdı, səhnənin taxtalarını nəhəng ayaqlarının altında cırıldada-cırıldada zala endi, əlini pərdənin arxasına uzadıb işıq düyməsini axtardı və tapdı...

Zalın işıqları yandı...

...Zal, həqiqətən, bomboş idi... ən arxa cərgədə, xırda üz cizgiləri, balaca, viz başıyla yoluq sərçəni andıran cüssəsiz bir qarı oturmuşdu... söykənəcəklərin arxasından güclə görünən girdə gözlərini ona zilləyib, dəqiqədə bir nədənsə təəssüflənmiş tək içini çəkir, ya da xısın-xısın güldürdü...

...Qorxunc yuxunu andıran bu mənzərədən dizlərinin boşaldığını, addım atmağa belə taqəti olmadığını anlayıb özünü yaxın oturacaqların birinə dayadı...

Burdan qarının üzü daha aydın görünürdü... bu üz, bu dünyada görüb tanıdığı üzlərin ən doğması idi... səsi də... uzaq uşaqlıq illərinin hansı döngəsinisə yada salan gülüşü də... quş bəbəklərini andıran qorxaq gözləri də, hamısı tanış və doğma idi... Bu doğmalıqdan içində baş qaldıran qəribə bir ağrını da hiss etdi... və qəfildən xatırladı... Odu... Özünü ki, var. Anasıdı... Necə olmuşdu ki, onu o dəqiqə tanımamışdı?..

...Nə vaxt ayağa sıçradığını, bu filləşmiş kötökləri ardınca sürüyə-sürüyə özünü qarıya sarı atdığını bilmədi... qarının qarşısında diz çöküb başını dizlərinə qoydu... heç nə demədən, dinib -danışmadan, boğazına dolan qəhərini udub lap uşaqlıqdakı kimi:

- Ana... - deyib ağladı... sonra başını qaldırıb gözlərinin yaşını axıda-axıda, neçə vaxtdan bəri həsrət qaldığı bu doğma üzə zilləndisə də, qarının gözlərinin dərinliyində işaran dəlisov sevinc sovuşub itmədi... - ...məni tanımadın?.. Mənəm, Murad...

...Qarı ona baxmırdı... quş gözlərini ha tərəfə zilləyib öz-özünə astaca güldürdü...

...Cərəyan almış kimi titrədi... barmaqlarının ucundan bədənə yeriyən xof dolu giziltiyə qəfildən, səhv etdiyini, bu dəlisov qarının heç də anası olmadığını anlayıb vahimələndi... elə həmin an uca, şiv qaməti, iri, ala gözləriylə ha tərəfindəsə peyda olan anasının ağrı və nisgil dolu səslə dediyi: "Balam mənim..." – kəlməsini eşitdi... nə vaxtsa, lap çoxdanan, həyatının hansı döngəsindəsə itirdiyi bu doğma səsdən qəhərlənib zəiflədi...

...ayağa sıçramaq, cansız müqəvvanı andıran bu qorxunc qarıdan qaçmaq lazım idi... mümkün qədər tez və təcili...

...bədəninə hərəkətə gətirib ayağa sıçramaq istədisə də, dizlərinin ağır gövdəsini tərpətməyə təqəti çatmadı... bədəni laxlayıb, çalxalanıb əvvəlki vəziyyətini aldı... onda başını geriyə atıb səsi gəldikcə bağırdı... bağırdı...

...zəlin meşin üzlü qapıları səsinə o biri üzə buraxmadı...

...qarı qaramtil üzünü ona sarı əyilib qulağına:

- Deyirəm, daha kifayətədi, yekunlaşdıraq, - dedi...

...dik atılıb ətrafına baxdı...

...yuxunun vahiməsindən tutulan boğazını arıtlayıb, nə baş verdiyinin fərqi varmadan:

- Yekunlaşdırın, - dedi, bayaqdan bura buxağının altına dayadığından keymiş əlini ovuşdura-ovuşdura, uğuldayan zala baxdı.

- Uduzduklar. - bu biri müavin böyründən pıçıldadı və bığaltı bic-bic güldü...

...Qonaq otağının tən ortasında elə bil gün çıxmışdı. Deyirmi nahar masasının üstünə düzülən brilyant biləziklərin, sırqa-üzüklərin bərqiindən göz qamaşırdı...

Arvadı bir gözündə birtaylı binokla bənzər zərgər gözlüyü, o biri əlində qələm, süfrəyə düzülən zinətləri siyahıya alır, bir-bir tənziqlə silib parıldadıb o üz-bu üzə çevirir, arada bir dadına baxacaqmış kimi, az qala, ağzına soxurdu...

...Yumşaq ev başmaqlarındaydı deyə, arvadı içəri daxil olduğunu hiss elədi, brilyantlar saxlanan dəri üzlü çantayı ağzıaşağı əyib dibinə ilişib qalanları da süfrəyə tökdü.

Arvadını hürkütməməkdən ötrü lap astadan:

- Yenə yoxlamadı?.. - dedisə də, arvadı dik atılıb bədəniylə süfrənin üstünə yatdı:

- Bisimillahi, nə vaxt gəldin, heç xəbərim olmayıb?.. - deyib tənqidədi...

- Özümü nə işə pis hiss elədim.

- Yenə noldu?.. - arvadı dikəlib gözlüyü çıxartdı, üzünü turşudub, - dedim axı, az ye o paxlavanı?!.. - deyib əlini siyahının üstünə qoydu.

O biri otaqdan qızların civiltisi eşidildi, sonra otağın qapısı aralandı, kiçik qızı başında qazan, əlində kəfgir, hərbi addımlarla qarşısından keçə-keçə:

- Böyük Niderland xalqına eşq olsun!.. - deyib dəhlizin o biri başına getdi... içəridən o birinin dəli qaqqıltısı eşidildi...

Yataq otağına keçərkən, dəhlizin divar güzgüsündə içi havayla doldurulmuş kimi üfurlənən şişman qarnına, sinəsinin üstünə asılıb qalstukunun düyününü görünməz edən, ətli buxağına baxıb:

- Bunlar nəyə gülürlər?.. - dedisə də, arvadı eşitmədi.

...Yataq otağına keçib qapını arxasınca ehmalca bağlaya-bağlaya fikirləşdi ki, gərək arvadından o gecəki yuxusu barədə soruşaydı... nahaq ürək eləmədi...

Sonra trümonun qabağına keçib bir müddət də burda özünə baxdı...

Ensiz çiyinlərindən üzəaşağı yoğunlayan şişman bədəniylə, köklükdən üfurlüb gərilmiş yanaqlarının üstündə itib-batan ala gözləriylə hansısa su heyvanını xatırladırdı... Qızları da olsun ki, elə buna gülürdülər... nəfs və tamah əsarətində keçmiş ömrünün bariz nəticəsinə - çaxır tuluğuna çönmüş lirt bədəninə, qorxular və saxtakarlıqlar dönəmində heysiyyətini itirib qadınlaşmış sifətinə gülürdülər...

Həqiqətən də, gülməliydi... yoxsa ağlamalı idi?..

...Gözlərinin içi qan çəkmişdi... elə bil ağlamışdı. Rəngi də fərli deyildi. Yenə həmin o xoşagəlməz sarılıq çökmüşdü burnunun ucuna...

Şalvarını soyunub səliqəylə stolun başından asıb fikirləşdi ki, olsun ki, beyni qurumağa başlayır... Bütün şəkərli xəstələrin aqibəti budu. Keçmiş nazirin də ömrü bununla bitmişdi... dəli cöngə kimi bağırdığı kollegiya iclasından kabinetinə döndüyü yerdə – kabinetinin qapısına çatar-çatmaz, yerə sərilib canını tapşırırmışdı... üstünə çağırılan təcili yardım həkimi isə nəbzini yoxladıqdan sonra cansız biləyini peşman halda sinəsinin üstünə qoyub:

- İnsultdu, – demişdi, sonra niyəsə ona sarı çönüb, – bu xəstəliyin xasiyyəti budu.
- deyə əlavə eləmişdi.

Onda həkimin bu sözündən sonra yadına gəlir, bütün bədəni dəli bir qaşınmayla qaşınmışdı, ağzının içi qupquru quruyub zəhər tamı vermişdi... səhəri günü isə özünü çatdırdığı klinikada verdiyi analizlərin nəticəsi – onun da bu çarəsiz xəstəliyin daşıyıcısı olduğunu təsdiqləmişdi...

...Pijamasını geyinmək istəyirdi ki, otağın qapısına elə bil təpik vurdular... qapı zərblə açılıb çiyinə deydi...

Arvadı idi... boyun-boğazı, bayaq süfrəyə düzülən brilyantlardan işım-ışım işıldaya-ışıldaya qapının ağzında dayanmışdı... əllərini belinə vurub onunla gülüşəcəkmış kimi, intiqam dolu gözlərlə üzünə zillənmişdi...

- Necədi?.. – arvadı dedi, sonra içəri daxil olub, otaq boyu əcaib burcutmalarla yeriyə-yeriyə yuxarı başa gedib geri qayıtdı, onunla üzbəüz dayanıb, qaşının birini tarıma çəkdi:

- Xoşuna gəlir?..

Qapının zərbindən əzilən çiyini ovxalayıb:

- Nə istəyirsən?.. – deyib zarıdı... – ...özün görürsən ki, onsuz da ölürəm öz günümə...

Arvadı dəli bir gülüşlə qaqqıldayıb susdu, sonra astadan:

- Sən?.. Səndə ölən üz yoxdu. - dedi. - Otuz ildi, elə bunu eşidirəm...

...Arvadının qolundan yapışib onu dəhlizə itələdi, qapını arxasınca bağlayıb bir neçə dəfə açarladısı da, arvadı əl çəkmədi, üzünü qapının şüşəsinə dirəyib:

- Nədi, xoşuna gəlmirəm?.. Yenə aşiq olmusan?.. Yoxsa tay halın yoxdu aşiq olmağa, hə?.. – deyib, nazirin damarlarını donduran vəhşi bir gülüşlə güldü, sonra şüşənin arxasından yoxa çıxdı.

...İşığı keçirib özünü ipək üzlü, yumşaq yorğan-döşəyin içinə saldı, çarpayının böyründəki mizin siyirməsini çəkib, yuxu dərmanı şüşəsindən ovcuna sürüşdürdüyü iki həbi dilinin altına qoydu, yorğanı başına çəkib, bədəninin ağırlığı altında cırıldayan çarpayını yırğalaya-yırğalaya sağ böyrü üstə çöndü, ürəyində, «yatmaq, yatmaq və yenə yatmaq...» - deyə-deyə, bir də onu fikirləşdi ki, sağ böyrü üstə yatmaq, sol böyrü üstə yatmaqdan xeyirliydi. O səbəbdən ki, belədə ürəyə yük düşür, gecə-gündüz qanın cövlan elədiyi bu həyat əhəmiyyətli bədən üzvü çəkisizlikdə qalır və qan dövranını normalaşdırır. İndi o beləcə - öz bədənindən arxayın rahatlıqla yuxuya gedəcəkdi... bayaq idarədən çıxar-çıxmaz, şam əvəzinə yediyi bəhməzli qatıq aramla öz işini görəcəkdi, qara ciyərini qidalandırıb öd kisəsinin və mədəaltı vəzinin işini yüngülləşdirəcəkdi... Öd kisəsi balaca, saz aparat kimi yığılıb açıla-açıla, ödü lazımı qədərində buraxacaq, gün ərzində yediyi bütün yeməkləri parçalayacaqdı... sonra nazir başını yastıqdan ayırıb tül pərdənin arxasından görünən nəfəsliyə baxdı.

...nəfəslik də açıq idi... ordan içəri axan soyuq hava kütləsi otağın havasını hissə-hissə təmizləyəcəkdi...

Beləcə, hər gecə rahat yuxulamaqdan ötrü beynində sıraladığı fikirləri yekunlaşdırıb mürgüləmək üzrə idi ki, qəfildən hardansa yadına, bayaqkı iclasda qabaq cərgələrdə oturub, dəqiqədə bir çəpgöz dovşan kimi ona göz vuran kadrlar şöbəsinin sarımtıl üzlü müdiri düşdü və nazirin yuxusunu qaçırdı...

Otağın qapısı cırıldadı...

Geriye qanrılmadan, barmağının ucunu belə tərپətmədən, gözaltı qapıya sarı baxdı...

...Gələn arvadıydı... qapının kilidini o biri üzədən necəsə, açmışdı... içəri daxil olub, onu oyatmamaqdan ötrü səssiz addımlarla çarpayısına sarı yeridi... orda həmin səssizliklə soyunub ehmalca yorğanın altına sivişdi və daha tərپənmədi... və çox keçmədi ki, yataq otağını arvadının qəzəbli xorultusu bürüdü...

Arvadı son vaxtlar belə xoruldayırdı... bəzi gecələrlə isə bu xorultu, insan xorultusundan çox, pusquda yatan məkrli pələngin ac mırılısını andıran qorxunc nəriltilərə çevrilirdi... yataq otağını lərzəyə gətirən bu nəriltilərdən yaxa qurtarmaqdan ötrü nazir, son bir neçə ayı bir sıra tədbirlərə əl atmışdısa da, heç bir nəticə hasil olunmamış, son çıxış yolu – özünü yatağa arvadından əvvəl çatdırmağa, yorğana bürünüb arvadı gələncən, yuxunun dərin qatlarına baş vurmağa qalmışdı.

...indi isə arvadı zirək tərپənib özünü, o yuxuya getməmişdən əvvəl yetirmişdi... indi gözlərini yumub, nəhəng gəmi aramla suyun dibinə qər q olan tək, yuxunun dərinliklərinə enəcəkdə... endikcə, damağı keyləşib ağırlaşacaq, boğazının yolunu tutub, vəhşi nəriltiləri çölə buraxacaqdı...

Ürək döyüntüləri sürətlənə-sürətlənə fikirləşdi ki, yorğan-balışı qoltuğuna vurub o biri otağa sivişmək, orda yuxulamağa çalışmaq lazım idi... sonra o biri otaqda yatacağı divanı, divanın bədənini sığışdırma bilməyəcəyi yığcam oturacağını, səhərin gözü açılanacan bu dərşşal oturacaqda vurnuxa-vurnuxa qalacağını təsəvvürünə gətirib dilxor oldusa da, qərarından dönmədi... şələ-küləsini yığışdırıb ayağa qalxmaq istəyirdi ki, qəfildən peysərinin arxadan zillənmiş baxışlardan iynələndiyini hiss edib, dayandı... arvadı idi... yuxulu mışılı içindən ona baxırdı... sonra bunun, ona elə gəldiyini düşünüb fikrini yayındırmağa çalışdısa da, çox keçmədi ki, küreyinin, eynilə peysəri kimi, iynələndiyini hiss edib, fikirlərinin əlaqəsini itirdi...

...Hə, arvadı idi... nifrət və qəzəb dolu baxışlarını indi də küreyinin tüksüz hissəsinə zilləmişdi...

Nə istəyirdi axı ondan?.. Nə vermişdi ona, ala bilmirdi?.. – ürəyi əsəbi döyüntülərlə döyünə-döyünə fikirləşdi... - Yenə keçmiş haqq-hesabları çürütməyin, olub keçənləri ortaya töküüb xırdalamağın, sualı-suala dirəyib canını almağın vaxtı çatmışdı...

...bayaqdan bura yuxu proqramı üzrə gördüyü tedarük, tökdüyü tədbirlər puça çıxmışdı... yuxusu tamam-kamal qaçmışdı...

...küreyinə quş caynağına bənzər nəyinsə toxunduğunu hiss eləyib səksəndisə də, bunu biruzə vermədi... qorxunu içinə sıxıb hərəkətsiz qaldı...

Arvadı idi... yatıb-yatmadığını yoxlayırdı... bu fikirlə, nəfəsini içinə çəkib yuxlu-yuxulu mışıldadı... ayıq olduğu bilinməməliydi... bilinsəydi, günortalar onu əliçıraqlı axtaran arvadının ağızı açılacaqdı... haçandan bəri üstünə yağdırmağa macal tapmadığı tikanlı sualları qırğı kimi üstünə yağacaqdı...

...arvadının əli küreyinin üstü ilə kor əqrəb yerışıylə gəzişirdi... çiyinlərinin seyrək tükləri arasından sivişə-sivişə, orda nə isə axtardı elə bil...

...ürəyi gicişmədən sıxıldısa da, əl atıb küreyini qaşımaya ürək eləmədi...

...arvadının əqrəb-əli isə, onun ürəyindən keçənləri oxumuş kimi, ayaq saxlayıb “bir ayağıyla” onun küreyini qaşdı...

Bu necə ola bilərdi?.. – ürəyi köhnə maşın mühərriki tək, nizamsız döyüntülərlə çırpınıb, axa-axa fikirləşdi... – Arvadının əqrəb-əli bu əmri kimdən ala bilərdi?..

Qəfildən səbri daraldı... küreyi üstə çönüb arvadına sarı qanrıldı, desin ki, “Nə var, ay qız?!.. Nə gözlərini zilləmişən mənə?..” - ürəyi qırıldı...

...Arvadı yatmışdı... burnu, yenicə doğulmuş inək balasının burnu tək şişə-şişə, deyəsən, nərildəməyə hazırlaşdı...

Bu nə demək idi?.. Başına hava gəlirdi, nədi?..

Sonra anladı... qəfildən anladı... bayaqdan bura nə baş veridiyini, bütün bunların qızdırmalı adamın başına gələn qarabasmalar olduğunu axır ki, başa düşdü... dərinədən nəfəs dərib fikrini yayındırmağa çalışdısa da, gözünün qabağı hansı möcüzəyləşə yaddaşından qopan məmnun ifadəli tanış üzlərlə, saxta təbəssümlərlə dolub əhvalını büsbütün korladı... sonra gecənin bu vədəsində, öz halal yorğan-döşəyinin içində düşdüyü bu yöndəmsiz təsəvvür tələsindən qurtulmaqdan ötrü, yuxulamağa çalışdısa da, küreyini hələ də xoşagəlməz bir istiliklə qızdırmağa davam edən naməlum şüa axıntılarından azad ola bilmədi...

Olsun ki, istilik içəridən gəlir... – fikirləşdi... – ...döyüntüsünü artırıb gücə düşən ürəyinin istisi idi...

Yatmaq lazım idi... o isə yata bilmirdi...

İndi, Allah bilir, yuxusu nə vaxt gələcəkdi?.. Yalnız yuxunun bərpa edib rahatlaya biləcəyi ürəyini, şəkərin əldən saldığı xəstə sinirlərini nə ilə ovunduracaqdı?..

İndi dünyadan bixəbər arvadı böyrü üstə çönüb divarları lərzəyə gətirə-gətirə, harın bir xorultuyla xoruldayacaqdı, yuxulu ağzını marçıldadıb nə isə “gövşəyə-gövşəyə” mızıldayacaqdı... o isə... səhərin gözünü yaddaşından süzülən bir yığın eybəcər xatirələr və üzlərlə açacaqdı...

Yenə bayaqkı böyrü üstə çönüb fikirləşdi ki, indi yuxusu gəlməsə, neyləyəcək?.. Çarpayısının üstündən asılan divar işığını yandırıb kitab oxusun, bəlkə?.. Ya bəlkə, o biri otağa keçib orda başını nə iləsə qatsın?.. Sonra bir istədi özünü tərpedib ayağa qalxa... dayandı...

ürəyi sivrillirdi... mədəsi ac sümrülmələrlə sümrülüb quruldadı...

Bəli də, vaxtında yuxuya getmədisə, güzəranı budu. İndi bu acgöz mədəsini necə başa salsın ki, indi gecədi, səhər açılmayıb hələ... bu vaxt yemək qəbul edə bilməz və sair və ilaxır?!.. Sonra gözlərini yumub yüzdən birəcən saymağa başladı... Bunu da həkimi öyrətmişdi.

“Heç nə haqda düşünmədən, ürəyinizdə yüzdən birəcən sayın,” – demişdi.

O da sayırdı... amma altmışa çatır-çatmaz, beyninin hələ də oyaq olduğunu, ordan aramla gözünün qabağına sızmağa başlayan yerli-yersiz xatirələrin məcrasına düşdüyünü hiss edib saymağı saxlayırdı.

...«Axsaq əqrəb» yenə peysərinə qonmuşdu... çəkisiz ayaqlarını asta-asta tərpedə-tərpedə, onu hövsələdən çıxarmağa çalışırdı elə bil...

...əlini peysərinə atıb “əqrəbi” tutmaq istədisə də, əlinin altına, daz təpəsinin şümal derisindən savayı, heç nə gəlmədi...

Geriyə qanrılıb dikəldi, döşəyə dirsəklənib, arvadının küçənin zəif neon işığından işıqlanan üzünə baxdı...

...Arvadının gözləri bayaqkı kimi yumulu, ağzı yarımçıq idi...

...qaçmaq... canını bu xəstə qarabasmadan qurtarmaq üçün ayağa sıçramaq istədisə də, yerindən tərpenə bilmədi... yataq otağın aşağı başından eşidilən xəfif tiqqıltı səslərinə duruxub dayandı... dikəlib tiqqıltı gələn tərəfə boylandı.

Küçəyə diqqət kəsildi... Aşağıda sakitlik idi...

Uzanmaq istəyirdi ki, yenə haranısa asta-asta taqqıldatdılar...

Özünü balışın üstünə salıb yorğana bürünə-bürünə fikirləşdi ki, gecənin bu vədəsi bu nə tiqqıltı ola?.. - taqqıltı bu dəfə daha aydın eşidildi... və nazir, taqqıldayanın döşəmə olduğunu anladı.

...Döşəmə o biri üzədən döyülürdü... elə bil kimsə onu çöl qapısını döyən tək döyüb içəri daxil olmaq istəyirdi...

...Gözünü qıyıb döşəməyə zilləndi... və gördüyünün dəhşətindən az qaldı bağıra... Daha doğrusu, bağırdı da... amma səsi çıxmadı...

...Döşəmənin taxtaları göz görə-görə tərpenirdi... elə bil kimsə o biri üzədən - aşağıdan onları bircə-bircə laxladıb bura yol açmaq istəyirdi...

Çönüb arvadına baxdı... çiyindən silkələyib yuxudan oyatmaqdan ötrü əlini ona sarı uzatdısa da, əli havadan asılıb qaldı... sonra nazir, sən demə, bütün bədəniylə yüngülləşdiyini, cansız ağırlığıyla döşəyə pərçimlənmiş ayaqlarının çəkisizləşdiyini hiss edib duruxdu... o biri qolunu da yuxarı qaldırdı... və bədəninin qolunun ardınca havaya dartındığını hiss elədi... canına yerişən vahimədən boğula-boğula arvadına sarı çönüb dəhşətli bağırtılarla "Səmayə-ə-ə!!!" – deyə çığırdısa da, səsi çıxmadı... Onda nazir əcaib göyümtül şüalarla bərq vurmağa başlayan otağın qaraltılar dolu, yarıqaranlıq küncələrinə nəzər saldıqca, burda baş vermiş hansısa sirlə dəyişkənlikdən heç nəyin səsinin çıxmadığını... nə divar saatinin, nə arvadının xorultusunun eşidilmədiyini, tək bir bu qorxunc döşəmə tiqqıltısından savayı, hər bir şeyin hansı möcüzəylə, sualtı səssizliyə və çəkisizliyə qər q olduğunu anlayıb vahimələndi... və çarpayından aralanıb havaya qalxmamaqdan ötrü yorğanı bərk-bərk özünə sarıyıb nəfəsini içinə qısdı... və anladı...

...bədəninin bir sıra ayıq toxumalarıyla, istədiyinə, axır ki, nail olduğunu, baş tutmasını mümkünsüz saysa da, hansı möcüzəylə arvadının yuxusuna düşdüyünü anladı... və bu fikirdən bir xeyli toxtadı. Ürəyinin iynələnməsi də, ağızının quruluğu da bununla sovuşdu.

Sonra nazir yuxunun yüngülləşdirdiyi əzələlərinin vəziyyətini sınaqdan keçirmək üçün sağ əlini tərpedi... və əli meh əsintisindən pərvazlanan qu tükü kimi yuxarı qalxıb havadan asıldı... Onda nazir içinə yayılan yüngül bir rahatlıqla yorğanı üstündən atdı, adətən, tıncıxıb tərleyə-tərleyə hərəkətə gətirdiyi yoğun ayaqlarını cütləyib asanlıqla qaldırdı... sağa-sola çevirib, velosiped sürən tək, hərəldi...

...Ayaqları elə bil sellülloiddən idi, içinə hava doldurulmuş uzunsov şarlar kimi bir-birinə dəyib yelləndilər...

Hə, yuxudu... - nazir bu dəfə qəribə bir şadyanalıqla fikirləşdi və çönüb arvadına baxdı.

...Arvadı qıpqırmızı qızarıb pörtmüşdü... İstidən pörtmüşdü, nədi?..

Fikirləşdi ki, indi o, düşdüyü bu yuxuda çarpayı, şkaf, ya balış kimi bir şeydi... neylərsə də, görünməyəcək. Yoxsa görünəcək?..

...Döşəmə yenə tiqqıldadı... sonra ağır-ağır cırıldayıb gərildi... və taxtalarından biri sıçrayıb kənara düşdü...

Yorğanı başına çikib nəfəsini içinə qısdı... və fikirləşdi ki, nə qədər vahiməli də olsa, heç nəyin ona dəxliyyəti yoxdu... istəyir bu döşəmə lap otaqqarışq iki yerə bölünsün...

...Üzüçapıqlı, nazirin gözlədiyi kimi, döşəmənin altından yox, yataq otağının qapısında peyda oldu... qapının qızılı qulpunu aramla aşağı gərib ağır addımlarla içəri daxil oldu... bir ayağını arxasınca sürüyə-sürüyə yeriyib, arvadının təsvir elədiyi kimi, çarpayılarının ayaq tərəfində dayandı...

...bütün bunların arvadının yuxusu olduğunu anlasa da, üzüçapıqlılığının yaxınlığından, ya otağı bürüyən əcaib bir qoxudan vahimələnilib titrətdisə də, gözlərini bərk-bərk yumub hərəkətsiz qaldı...

...Üzüçapıqlıdan səs çıxmırdı...

...başını, boynunu tərpətmədən gözünün yanıyla kirpiklərinin arasından sirli qonağa sarı baxdı... və gördüyü mənzərədən ürəyi sıxıldı...

...Üzüçapıqlı çəliyinə dirsəklənib, dinməz-söyləməz arvadına zillənmişdi...

Olsun ki, oyanmağını gözləyir... – nazir fikirləri bir-birinə dolaşa-dolaşa fikirləşdi... qoy nə qədər istəyir, gözləsin. Əsas odu ki, ona məhəl qoymur... daha doğrusu, onu görmək marağında deyil... burda uzanıb-uzanmadığı, da olsun ki, bu yuxuda elə bir əhəmiyyət kəsb etmir... Bir də, əgər üzüçapıqlıya o lazım olsaydı, daha arvadının yuxusuna niyə girirdi ki?.. - nazir fikirlərini beləcə yekunlaşdırmaq üzrəydi ki, döşəmə yenə asta bir tiqqılıyla tiqqıldadı və qonaq çəliyini yerə vurub, nazirin heç bir vaxt eşitmədiyi qəribə, yandırıcı pıçılıyla döşəmənin o biri üzündə olan kimlərəse:

- Susun orda! – deyə çımxırdı.

Üzüçapıqlının bu müdhiş əmrindən sonra döşəmənin o biri üzünə ölüm sükutu çökdü... və nazir döyntüsü yenə zəifləməyə başlayan ürəyinin səsini eşidə-eşidə, döşəməni o biri üzədən tiqqıldadıb üzüçapıqlını əsəbiləşdirənlərin kim ola biləcəyi barədə fikirləşmək istəyirdi ki, qəfildən arvadının alt mərtəbədəki mənzildə yaşayan sirli sakin barədə danışdıqlarını xatırladı... alınından süzülüb yanağının büküşü ilə ağızına sızan tərinin tamını duydu...

...Təri göz yaşını kimi isti və şorməzə idi... bədəninin olan-qalan həyat əhəmiyyətli minerallarını süzüb özünə içirdirdi...

...Yoxsa ağlayırdı?.. Özündən xəbərsiz, bağı bu müdhiş gecə vaxtından yarıla-yarıla, səssiz, köməksiz hıçqırıqlarla ağlayırdı?..

Hə, ağlayırdı... Çünki yalnız ağlayanda nəfəsi bu cür nizamsız tənqimələrlə boğazına dirənirdi... ürəyi dərin, dibsiz çalaya düşən tək, əsim-əsim əsirdi...

Boğazına dolan qəhəri bir təhər udub gözlərini dolduran göz yaşının arasından, qapı aralığında boylanan tək, sirli gecə qonağına baxdı...

...Üzü çapıqlı, əli çəlikli qonaq bayaqkı kimi, dinməz-söyləməz dayanmışdı.. və bayaqkı kimi ona tərəf baxmırdı... elə bil, ümumiyyətlə, onu görmürdü... Yoxsa ona sarı baxmağı ona yasaq eləmişdilər?..

...Arvadı, nəhayət ki, oyanmışdı... Olsun ki, üzüçapıqlının çımxırtısına ayılmışdı... uzandığı yerdəcə, əlləri sinəsində cütələnmiş halda, quzu mələrtisini andıran titrək səsiylə üzüçapıqlının suallarına cavab verirdi.

- ...mənim günahım deyil... - arvadının yarıpıçılıyla dediyi cümlənin sonunu eşitdi, sonra arvadı, elə üzüçapıqlı da çönüb, deyəsən, ona baxdılar...

Arvadının dediyi bu üç kəlmə, ucu zəhərli, soyuq bıçaq kimi sinəsinin ortasına sancıldı.. sinəsinin göynərtisi ürəyinə yayıldı...

Bir istədi, o biri böyrü üstə çönsün, ürək eləmədi... bədəninin cüzi tərpənişi, onun yatmadığını bildirə bilirdi... odu ki, ürəyi sinəsinin göynərtisindən deşilə-deşilə, hərəkətsiz vəziyyətdə qaldı...

- ...mənim öz günahlarım var, boynuma alıram... – arvadının səsi titrədi... sonra elə bil ağladı, yatağından sürüşüb döşəmə boyu diz-dizi yeriyə-yeriyə üzüçapıqlının ayaqlarına sərildi... və nazirin, həyatında ilk dəfə eşitdiyi, içi ağrı və iztirab dolu yanıqlı bir səslə:

- Peşmanam, əhv edin... - deyib hönkürdü...

...Nəfəsini içinə qısıb gözünün sezilməz hərəkətiylə aşağı zilləndi...

...Arvadı, üzüçapıqlının əfi ilanını andıran, qara əsasını öpə-öpə:

- Tövbəmi qəbul edin! Tövbə eləyirəm!.. Tövbə eləyirəm!.. Tövbə eləyirəm... – deyə-deyə, əti kəsilmiş kimi, ağlayırdı...

Üzüçapıqlı çəliyi ilə onu geriye itələyib:

- İtil... - dedi - ...səninçün gəlməmişəm... - sonra çönüb qaranlığın içindən, deyəsən, ona zilləndi...

Vücudunu saran qızdırmalı titrətməylə titrətdisə də, özünü bir təhər ələ ala bildi...

– ...axı əvvəl-əvvəl... yenicə evləndiyimiz vaxtları deyirəm, hər şey yaxşı idi?!.. - arvadı hələ də dizi üstə idi, amma daha ağlamırdı... - ...sonra uşaqlarımız oldu. Bir gün o, çoxlu pulla gəldi, pulları mənə verib: “Bunları əmin bir yerdə gizlə,” – dedi. Mən də onun dediyi kimi elədim, pulları əmin yerdə gizlədim... Amma sonra o yenə pul gətirdi... sonra yenə və yenə... Evdə pul gizləməyə yer qalmamışdı... hər şeyin altı da, üstü də pul idi. Bütün bədbəxtçiliklər də onda başladı... Biz gecələr də rahat yata bilmirdik... Mən bir də baxdım ki, tamamilə onun yadından çıxmışam... O uşaqlarını da unudu, Allaha da...

...Arvadının bu sözündən oldu, ya nə oldusa, göy dəhşətli şimşək zərbələrindən guruldadı... yataq otağı ildırım çaxıntılarından ağappaq ağarıb işığa büründü...

İldırımın səsindən, yoxsa arvadının dediklərindən, elə bil ürəyi dayandı...

- ...cavan bacısı əriylə maşın qəzasına düşəndə o bir cüt yetimi... - arvadı ildırıma məhəl qoymadan danışmağına davam edirdi, – ...nə qədər and- aman elədim, onlara yiyə durmadı. – bu yerdə arvadı yalandan, ya doğrudan-doğruya, doluxsunub ağladı...

...Bu yerdə nazir yorğanı üstündən atıb ayağa sıçramaqdan, arvadını saçlayıb:

- Sən nə həyasız adammışsan?.. – deyərək, başını cavanlıqda elədiyi kimi divara çırpmaqdan zorla saxladı və deyəcəklərini əsəbilikdən daralan nəfəsiylə gizli-gizli ürəyində dedi: “Sən deyildin, mənə kənara çəkib: “Sən niyə?.. Bacısı ölməyib ki?!.. Qoy o da yiyə dursun yetimlər!..” - deyən?..

- ...biçərə yetimləri uzaq kəndə, qoca bibisinin yanına yolladı ki, guya hər ay onlar üçün kəndə pul göndərəcək. Ay-hay!.. Pul göndərmək qalsın bir yana, yetimlərin evini satdı... malına yiyə durdu... Mən-külbaş da onun fitvasına getdim. Günahım böyükdü, bilirəm... dünya malı gözümü tutdu... – arvadının səsi bu yerdə xırıldadı...

Sənin gözünü yalnız torpaq doyurur... – nazir dişə bağırsağını kəsə-kəsə, ürəyində dedi. Arvadının son cümləsindən, ya nədənsə, ürəyinin pis-pis bulandığını hiss etdi... Ağzı sulana-sulana “yenə mədəaltı vəzidi...” fikirləşdi. Belə gərgin məqamlar yalnız o, ürəyini beləcə bulandıрмаğa, ağzını suyla doldurmağa qadir idi...

- ...amma indi başa düşürəm... hər şeyi başa düşürəm... - arvadı deyib, elə yanıqlı-yanıqlı ağladı ki, bacısının qara gözlü cüt balası məsum sifətləri ilə gəlib durdular gözünün qabağında...

...Ürəyi əzildisə də, nəfəsini nizamlayıb ürəyində, həkiminin öyrətdiyi kimi, yüzəcən saymağa başladı... lakin iyirmiye çatmamış nəfəsinin tənqidini, gicgahının əsəbi döyüntülərlə döyündüyünü hiss edib fikirləşdi ki, axı niyə, o vaxtlar bacısının zavallı yetimlərinin bu məsumluğunu sezməmişdi?.. Ürəyi indiki kimi əzilməmişdi?.. Və yadına düşdü... o dövrlər ürəyi, ümumiyyətlə, heç nəyə ağrıyırdı axı?!.. O dövrlər ürəyinin başı qarışıq idi... onda bu balaca, zirək əzası tamam ayrı bir xasiyyətin yiyəsi idi axı... indi hər səsdən, hər təsadüfi sözdən diksinib yarpaq kimi tir-tir əsən ürəyi, o dövrlər təkəbbür və lovğalıq dağarcığı idi axı?!.. Bunun ardınca nazir yadına, həmin o hay-küy dolu, bərbəzəkli dövrlər kövrəlib doluxsunduğu, ya təsirlənib qəhərləndiyi hansısa hadisəni, ya dönəmi salmağa çalışdısa da, yaddaşı hüznü bir sükutla susdu... Ən əziz, doğma adamların itkisini, hamının elliklə hönkürüb yana-yana ağladığı faciəvi məqamları yadına salıb dəhşətə gəldi... heç birində gözünün ucu belə yaşarmamışdı... heç ürəyi də əzilməmişdi... Əksinə, o dövrlər yadına gəlir, ürəyi, mexanizmi saz işləyən yığcam mühərrik kimi, ritmik bir ardıcılıqla döyünürdü... hətta o faciəvi qəzanın özündə də, yadına gəlir, onu narahat edən ilkin məsələlərdən biri - başsız qalmış bacıçı uşaqlarını uzaq kəndə, qoca bibisinin yanına göndərəndən sonra onların bombulumboş qalacaq evlərinin aqibəti olmuşdu... Hərçənd onda özünə, bacısının yiyəsiz qalmış mülkünü, uşaqların gələcəyi naminə - evin satışından əldə olunacaq pulun əmanət kassasına qoyulacağı məqsədi ilə satdığını təlqin etmişdisə də, sonradan bu qərarını necəsə, unutmuş, yaxud, olsun ki, ortaya çıxan hansısa qəfil

gözlənilməzliklər zəmnində bada vermişdi... “qəfil gözlənilməzliklər” isə adəti üzrə, vəzifə yüksəlişləri, yaxud hansısa mötəbər vəzifə sahibi ilə iş birliyinin qurulması, yaxud hansısa, digər daha vacibəhəmiyyətli məsələlərdən doğan zərurətlə bağlı olurdu deyə...

...bu yerdə nazir daha bu barədə müfəssəl şəkildə fikirləşmək istəmədiyini, buna nə heyinin, nə də cəsaretinin çatmadığını anladı...

- Elə bilirsiniz, o, indi anlayır?.. - arvadı deyib susdu və bu sözdən sonra yəqin ki, hər ikisi çönüb nifrət dolu baxışlarla onun yorğana bürünmüş silüetinə zilləndilər...

Baxın-baxın... – nazir ürəyi, az qala, yerindən qopsa da, nümayişkaranə bir laqeydliklə fikirləşdi. Bunu da ona şəxsi həkimi - ölkənin bir nömrəli şəkər mütəxəssisi öyrətmişdi: “Qorxu hissini neytrallaşdırmağın ən asan üsulu – ona laqeydlik nümayiş etdirməkdir.” Bunun ardınca yenə hardansa, yadına, qəzaya düşmüş bacısının evinin satışından əldə etdiyi məbləğin min bir yollar və üsullarla yuxarılara çatdırılması uğrunda apardığı gizli mübarizələr, pullar ünvana çatdıqdan sonrakı şadyanalığı... bir müddət vəzifəsindən düz iki pillə yuxarıya – dövlət aparatında şöbə müdiri vəzifəsinə keçdiyi dövrləri, özünü əlinə gələcək pulu, qərara aldığı kimi, bacısı uşaqlarının adına əmanət kassasına qoyacağı ilə sakitləşdirməyi, lakin sonradan bu qərarını da necəsə, unutmacağı, yuxusuz gecələrlə dəli həvəslə cızdığı karyera planlarının arasında bada verməyi düşdü...

...qəribəydi... çox qəribəydi... - ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdisə də, vücudunu saran dəhşətli günah hissini mahiyyətinə varmağa yenə halının olmadığını anladı...

- Siz bir ona fikir verin... – arvadı nazirin bu otuz ilin ər-arvadlığında eşitmədiyi qəribə, incə bir səslə dedi.

...Arvadı olsun ki, indi də gecə qonağına yarımaq, onun xoşuna gəlmək istəyirdi... – nazir əsəbilikdən boğula-boğula fikirləşdi və arvadının bu yad səsinə, yoxsa hələ də otağın qaranlığıyla ara-sıra bərq vurmağa davam edən göyümtül şüaların yağışlı havalarda yeknəsəq, zəif bir cızıltıyla cızıldayan elektrik naqilləri tək cızıldamağa başlamasından saçının dibi qarışqa sürüşü daraşan tək, dəli bir gicişməylə gicişib qaşındısa da, əl atıb başını qaşımağa cəsəret eləmədi...

Olsun ki, saçları ağardı... – fikirləşdi və elə həmin dəqiqə də qəfildən, bayaq iclas zalında düşdüyü əcaib mürgü xumarı içində gözüne görünən quş caynaqlı, şüursuz qarını xatırlayıb, onu hardan tanıdığını anladı...

...uzaq, keçmiş illərin hansı yuxusunda gördüyü bu qarını anası zənn edib qarşısında diz çökməyini, dizlərini qucaqlayıb o ki, var, hönkür-hönkür ağlamağını... sonra qəfildən bağına sıxdığı bu cansız çəkisizlikdən uçunub geriye sıçramağını... gücü gəldikcə, soyuq ölüm saçan bu qorxunc vücuddan qaçmağını, bulağa, ya gölə oxşar qəribə bir yerdə əti çimçəşə-çimçəşə yuyunmağını xatırladı...

Yuxularıyla həyatı bir-birinə qarışmışdı...

- Sus daha... - üzüçapıqlı astaca dedi, – bunlar ayrı məsələlərdi. Onun ayrı günahları var...

...Qonağın son kəlməsi otağın qaranlıq sakitliyində səssiz güllə partlayışı ilə açıldı...

...O hansı günahları deyirdi?.. – boğazının yolu quruya-quruya fikirləşdi... arvadının dedikləri onu maraqlandırmırdı... nə haram yolla qazandığı pulları, nə bacısının yetimləri... sonra nə oldusa, nazir bu fikirlərdən yayınıb, dəhşətdən başının tükləri qabara-qabara, bu qədər ili, bu qədər günahla yaşamağından dəhşətə gəlib titrətdi...

- Onu rahat burax... – qonaq anlaşılmaz bir təmkinlə deyib susdu və otağa qorxunc bir sakitlik çökdü...

...Bəlkə o, ondan əvvəlki nazirin ölümünə işarə edir?.. – qabırğasının altı, soyuq cərəyanlardan iynələnə-iynələnə fikirləşdi... Axı əvvəlki nazirin – bir yığın sağalmaz xəstəliyin əldən saldığı donqar belli, kütbeyin qocanın sırası iş günlərinin birində, günün günorta çağı öz kabinetində oturduğu yerdəcə, ürək çatışmazlığından keçinməsinə ki, Allaha şükür, hamı bilirdi?!.. Düzdü, həmin o qalmaqallı dövrlər o sərsəm qocanın ölümünü,

qəlbinin “dərüni” guşələrində çox arzulamışdı... amma axı o dövrlər bu ölümü sidq-ürəkdən arzılayan tək bir o idimi?!.. Yoxsa üzüçapıqlı ötən ay nazirliyin yetərsiz fəaliyyəti barədə iki qəzet səhifəsi həcmində iftira yazan o özündənrazı jurnalisti dama saldırmasına eyham vururdu?.. Ya bəlkə...

- Bunların heç biri deyil... - qonaq onun beynindən ötüşənləri oxumuş kimi, astaca dedisə də, arvadı əl çəkmədi, səsinin incə yerinə salıb yalaq bir yaltaqlıqla:

- İcazə verin deyim... bir-bir sadalayım... - dedisə də, qonaq narazı bir çımxırtıyla:

- Lazım deyil, - deyib arvadının sözünü ağzında qoydu, sonra, elə bil, o eşitməsin deyə, lap astadan, - bu, sənlik deyil... – əlavə elədi və bununla da nazirin olan-qalan nəfəsini kəsdi... tərپənməyə cürət eləməsə də, üzünün qəribə bir tarımlıqla gərilib keyidiyini... ağzının bir tərəfdən aşağı dartılıb, sol gözünün yığıldığını hiss etdi...

«İflic olur nədi?!» - dil-dodağının quruluğu arta-artı, tələm-tələsik fikirləşdi... əlini ağzına atıb əyintisini düzəltmək istədisə də, ağzını hiss eləmədi... çənəsi də, dodaqları da, içinə jelatin doldurulmuş hissiyyatsız əşyaya çönmüşdü...

Dəhşətdən ürəyi, az qala, ağzına gələ-gələ geriye qanrılıb var gücü ilə:

-Səmayə-ə-ə!!!.. – deyə çığırdısa da, səsi çıxmadı... bayaqdan bura hərəkətsiz vəziyyətdə uzanıb qaldığından keyimiş bədənini bir təhər hərəkətə gətirib özünü dikəldikcə, üzüçapıqlının dəmir ucluqlu çəliyini asta-asta döşəməyə vura-vura, çəkisiz addımlarla yataq otağının qapısına sarı addımladığını... qapıya çatıb geriye qanrılaraq, əvvəl ona sonra arvadına baxaraq:

- Gedirəm, ərin oyandı... – deyib dəhlizə çıxdığını... yataq otağının qapısının, üzüçapıqlının arxasınca aramla bağlandığını öz gözləriylə gördü... sonra otağın göyümtül şüalarının tədricən səngiyib yoxa çıxdığını, arvadının dinməz mütiliklə geriye sürünüb, hasarın üstünə dırmaşan tək çarpayısına dırmaşdığını və ona məhəl qoymadan, yerinə uzanıb yorğanı başına çəkib, şirin mişıltila yuxuya qər q olduğunun şahidi oldu... onda nazir arvadının çiyinlərindən silkələyib səsi gəldikcə “Səmayə!!!” – deyib bağırmağa, üzünü şillələməyə başladısa da, onun vecinə gəlmədi... bir də baxdı ki, bayaqdan bura döyüb silkələdiyi arvadı yox, həmin o quş caynaqlı, balaca qaradı... döyüldükcə, ətürpədən civiltiyə civildəyib titrəyir...

...yuxudan dərıs qal cəngəllikdən sıvrılıb çıxan tək, çıxdı... nəfəsi tənğiyə-tənğiyə yan-yörəsinə baxdı...

...Otaq sakit idi... arvadı əlləri dua oxuyurmuş kimi, sinəsi üstə çarpazlanmış vəziyyətdə yatmışdı...

Çarpayısına bitişik dolabçanın üstündən eynəyini götürüb gözüne taxdı, arvadına yaxından baxdı... və ürəyi qırılıb içinə düşdü...

...Arvadının burnu da, göz qapaqları da ağlamaqdan şişib köpüşmüşdü...

...Yuxunun keyi sovuşmamış üzünü ovxalayıb köks ötürdü, yerinə uzanıb eynəyi gözündə yarıqaranlıq tavana zilləndi...

Adətən, yuxusu çəkilən gecələrlə zilləndiyi çıxılmaz dərıs qallıqlar saçan tavan, indi qəribə, aydın bir rahatlıq gətirirdi beyninə... beyni dincəlmək istəyirdi... nə haqdasa düşünmək, nəyisə təsəvvürünə gətirmək, ya xatırlamaq halında deyildi... beyni yorulmuşdu... daha bu gecənin nə vaxt düşdüyünü, yatağına necə girdiyini, işığı necə keçirdiyini, qaranlığa qər q olmuş bu otaqda nələr baş verdiyini müəyyənləşdirməyə imkan vermirdi...

...Çönüb yenə arvadına baxdı. Arvadı indi də, üzündəki yaramaz ifadəylə əcnəbi casusa oxşayırdı...

Bir istədi, çiyindən tərpedib oyatsın arvadını... sonra fikirləşdi ki, oyadıb nə deyəcəkdı axı?.. Özünü onun yuxusuna saldığını, orda baş verənlərin, onun o satqın çıxışlarının gizli şahidi olduğunu?.. Sonra yaddaşını gər ib bu gecə baş verənləri xatırlamağa çalışdısa da,

yaddaşı adda-budda görüntülərlə işarib söndü... və nazir bu gecə şahidi olduğu bütün məşəqqətləri xatırlayıb, arvadının yuxusunun hardan başlayıb, harda bitdiyi və ümumiyyətlə, bütün o dəhşətlərin arvadının, yoxsa onun yuxusu, yoxsa, reallıq olduğu barədə fikirləşib bu qərara gəldi ki, məsələyə aydınlıq gətirməkdən ötrü yaxşısı budu, arvadını yuxudan oyatsın. Lakin elə həmin dəqiqə də, yuxudan kal oyandığından it sifəti alan arvadının ona zillədiyi tikanlı baxışlarını təsəvvürünə gətirib bu fikrindən vaz keçdi.

Hə, arvadı yuxudan oyanan kimi, qaşının birini yuxarı qaldıracaqdı... başını özbək rəqqasələri kimi yırğalaya-yırğalaya:

- Bütün həyatımı zəhər eləməyin bəs deyil, gecələr də yatmağa qoymursan. - deyəcəkdə.

Yox-yox, yaxşısı budu, arvadının öz təbii vaxtında oyanmasını gözləsin... - nazir bir-birinə ilişən fikirlərini sahmanlamağa çalışa-çalışa düşündü... sonra nə oldusa, yenə hər şey birdən-birə yadından çıxdı... beyni batareyası bitmiş elektron cihazı tək, susdu...

Divar saati zəngini işə salıb bir neçə dəfə ağır-ağır danqıldadı... və nazir beyninin ha tərəfində işaran bircə ayıq toxumasıyla anladı ki, indi gecə vaqəələrindən zədələnmiş bu xəstə başıyla nəyin arvadının, nəyin onun yuxusu, nəyin, ümumiyyətlə, yuxu, nəyin reallıq olduğunu ayırd edə bilməyəcək...

Bu nə dərin quyu idi düşdü?.. – ürəyi yataq otağının ha tərəfindənsə ona sarı sızmağa başlayan köməksiz çıxılmazlıqdan sızıla-sızıla fikirləşdi... və bu qərara gəldi ki, hər halda arvadını yuxudan oyatsa yaxşıdı. Hə, hər ehtimala qarşı, arvadını yuxudan oyatmalı, amma oyatmamışdan əvvəl, gecənin bu vədəsi oyaq qaldığının, yuxulaya bilməməyinin səbəbini tapmalıdı. Səbəblər isə kifayət qədər idi... evə vaxtında dönə bilmədiyi, arvadının gecə hücumlarını cavabsız qoyduğu və sair və ilaxır, bu sayaq çətin məqamlarda cibində ehtiyatda saxladığı xırda pulun üstündən xərcləyən tək, sağa-sola xərcləməli səbəblər yetərinə idi...

Məsələn, ən sadəsi - özünü qəfildən piss hiss elədi... ürək nahiyəsində kəskin ağrılar baş qaldırdı... çünki... çünki bayaqdan bura gözünə min cür əcinnə-şeytan görünür... qorxudan az qalır, bağı yarıla...

Yox, bunu deyə bilməzdi... – qəfil bir gicişməylə qaşınmağa başlayan kürəyini qaşıya-qaşıya fikirləşdi. Desəydi, arvadı həmin dəqiqə onun yuxusuna girdiyini anlayacaqdı və...

...arvadını oyadıb, sadəcə, halının qəfildən pisləşdiyini, onun köməyinə ehtiyaclar olduğunu deməliydi, vəssalam. Sonra bunu təsəvvürünə də gətirdi... necə arvadını oyadır... necə yuxudan kal oyanmış arvadı turşumuş sifətlə üzünə zillənir... yuxudan kobudlaşmış səsinə sancılanmış tək, uzada-uzada: "Nədi-i, no-oldu yen-əə?.." – deyir... beşcə dəqiqə bundan qabaq üzüçapıqlının ayaqlarına yığılıb, sıtqamaqdan pörtüşməsi hələ də sovuşmayan üzündən utanıb xəcalət çəkmədən, onu bir xeyli beləcə, başdan-ayağa süzür, ürəyində də: «kaş elə öləydin, canım birdəfəlik qurtaraydı!..» - deyib, dünyaya nifrət eləyə-eləyə, ayağa qalxır, başmaqlarını, xalatını geyinib, ayaqlarını ardınca sürüyə-sürüyə, təzyiqlənən aparatın ardınca mətbəxə yollanır... sonra geriye qayıdıb yataq otağının işığını yandıraraq: "Həyatımız zəhərdir, zəhər!.." - deyə-deyə, təzyiqlənən qolçağını qoluna bağlayır, rezin armudunu ovcunun içində qəsdən birə beş sıxıb qolçağı, dərisini cıranacan şişirdir, yalnız o ufuldayıb it kimi zingildəyəndən sonra havasını simicliklə buraxıb, dil boğaza qoymadan deyib danışır... "Deyirsən "az ye", az qalır adamın gözünü tökə! Gecələr də quzuya dönür.. İndi gəl, Səmayə, buna qulluq elə!"

Ürəyi zəif çırıntılarla döyünə-döyünə fikirləşdi ki, arvadının ürəyi bununla da soyumayacaqdı, ona ərə gedəndən bəri, olub-ötüb, yaddan çıxan nə varsa, hamısını ortaya tökəcəkdə... hər şeyi bircə-bircə yada salıb ah-nalə təpəcəkdə... "Nə cavanlığımda bir gün gördüm, bu da yaşlı dövrüm..." – deyib, yaraları sızıldayan tək, sızıldayacaqdı...

Bir də nazir onu da fikirləşdi ki, arvadını yuxudan oyatmağın daha bir pis tərəfi o idi ki, arvadı yuxudan oyanıb, bir daha yatmayacaqdı. Arvadının yuxudan oyanıb bir daha yuxulaya bilməmək mərzinə nazir çoxdanan – gecələrlə körpələrin səsinə oyanan arvadının bir daha yatmadığı, qaranlığın içindən vızlaşmış saçları, əyilmiş üzünü ilə ona zilləndiyi dövrlərdən bələd idi. Odu ki, bu fikrindən vaz keçdi.

...Ölüm bundan yaxşıdı... - nazir fikirləşdi və çönüb arvadına baxdı... dəhşətdən az qaldı bağı yarıla...

...Arvadı yatmamışdı... ala-qaranlığın içindən qara, düymə gözlərini üzünə zilləyib dinməz-söyləməz nəyisə gözləyirdi...

- Nədi?.. Yenə yata bilmirsən? - arvadının səsi ağılamaqdan, ya yuxunun təsirindən xırıldaırdı. - İndi kimə aşıq olmusan?..

Ürəyi zəif döyüntülərlə çırpınıb, cansız ət parçası kimi sinəsinin içindən asıldı... qızıışmaq üzrə olan dava bəhanələrini kəsməkdən ötrü ehtiyatda saxladığı sözlər yadından çıxdı... sinəsini ovuşdurub:

- Ağrıyiram... – dedi, sonra - ...bu iclaslar axırıma çıxacaq, – deyə əlavə elədi və vəziyyətdən çıxdığı üçün gizlincə sevindi.

- Sənin ağrımayan vaxtın olub ki?... - arvadı deyib üzünü, harasısa ağrıyırımı kimi büzüşdü - İndi harandı?..

Cavab əvəzinə gözlərini döydü... gecənin bu vədəsi ağrıyıb onu yuxudan ayıldı biləcək səbəbləri götür-qoy elədisə də, heç birinin üzərində dayana bilmədi...

Əslinə qalanda, “bütün vücudum...” – deməliydi... amma arvadı bunu ayrı yerə yozacaqdı... odu ki, gözlərini döyə-döyə susub qaldı.

- Nədi, niyə dinmirsən, dilin qarnına girib?..

...nə isə deməliydi... ağrıyan yerini deməliydi... yoxsa arvadı əl çəkməyəcəkdi, «onu yatmağa qoymayan» səbəbin axtarışlarıyla axırına çıxacaqdı.

Nəfəsi daraldı... fikirləşdi ki, ürəyini desin... lakin elə həmin an da, arvadının o dəqiqə təcili yardıma zəng vuracağını, aləmi bir-birinə qatıb, adamyeyənlərə oxşayan həkim briqadasını evə tökəcəyini... onların yaş pambıq tikələrini bədəninin dörd bir tərəfinə yapışdırma-yapışdırma, səhərin gözü açılanacan kordioqram çıxaracaqlarını təsəvvürünə gətirib üşündü... heyi tükənmiş xəstə sinirlərinin bu eybəcər prosedurlara dözməyə gücü çatmayacaqdı...

Bəlkə, baş ağrısından şikayətlənsin?.. Desin, gicgahı lükküldəyir, təzyiqi qalxıb...

Onda da arvadı mətbəxə cumub, orda əlinin altına keçən dava-dərmanı qucağına yığıb geri qayıdacaqdı, qara ciyərinin atasını yandıran həblərdən ona iki-iki udduracaq, sonra da üz bəndəyə kresloya oturub hər yarım saatdan bir təzyiqini ölçəcəkdə...

Qara ciyərinə desəydi, onda lap vay halına... Arvadının yadına o dəqiqə dübaj düşəcəkdə... həmin dəqiqə onu böyrü üstə yığıb, sağ qabırğasının altına isidici qoyacaqdı, sonra çay sodası dadan qazsız, isti barjomu boğazına tökə-tökə, “dərindən nəfəs al...” – deyə-deyə, atasını yandıracadı...

...Əlini mədəsinə qoyub yazıq-yazıq arvadına zilləndisə də, arvadının gözlərinin dərinliyindəki şübhə sovuşmadı...

- Qarnındı?.. – arvadı deyib, onun qarnına zilləndi.

Fikrini bir yerə toplayıb, “ola bilsin” deməyə hazırlaşdı ki, arvadı ayağa sıçradı... və nazir, əynində uzun ətkli, qara ipəkdən pijama, əlləri belində dayanıb qəzəb dolu gözlərlə ona zillənən arvadını hansısa nağlın mənfi qəhrəmanına oxşatdısa da, nə o nağlın, nə də qəhrəmanın adını yadına sala bilmədi...

- Düzünü de, qarnındı?.. – arvadı bu dəfə sərt dedi və onunla nə isə eləməyə hazırlaşan tək, fikirli-fikirli yerində vurnuxdu.

Qarnı ilə bağlı elə bir təhlükəli əməliyyat yadına düşmədi deyə, dili dolaşa-dolaşa:

- Hə, odu. – deyib susdu.

Bu sözdən sonra arvadı gəlib başının üstündə dayandı, əllərini qoltuğuna basıb, bu dəfə ona üstədən aşağı zilləndi.

Nazir özü də bir anlıq qarnına baxıb fikirləşdi ki, həqiqətən də, belə bir qarınla yuxuya getmək – boğazında qəmbər xalta, suyun üzünə çıxmaq qədər müşkül məsələdi.

...Arvadı bir müddət beləcə - gözləri yataq otağının yarıqaranlığından pişik gözü kimi yaşıl işıqlarla işıldaya-işıldaya dayanıb durdu, sonra çönüb iti addımlarla mətbəxə getdi... və yalnız onda nazir, şirinliyi və ələgəlməzliyi ilə ətir qoxusunu andıran yuxu ərazisinin ecazını... bu çarpayından, yataq otağından, binanın ən sonuncu mərtəbəsində yerləşən mənzilindən çox-çox uzaqlarda, uzaq, sərin yüksəkliklərdə duman, bulud topası kimi dağılmış sirli ənginlikləri hiss edib titrətdi... gözlərini yumub özünü bu məhrəm çəkisizliyinə buraxmaq, orda hər şeyi unudub bütün vücuduyla ərimək istədisə də, arvadının qalın kişi səsiylə:

- Böyür üstə çön!.. – deməsinə dik atılıb gözlərini açdı.

...Arvadı bir əlində su dolu parç, o biri əlində iri imalə armudu başının üstündə dayanmışdı...

...İmalədən sonra nazir özünü bir az zəif hiss elədi.

İmalə elə bil içəliyi ilə bir damarlarının qanını, sümüklərinin iliyini də yuyub aparmışdı...

Gözünü pəncərəyə zilləyib dan yerinin sökülməyini gözlədi ki, otaq azca da olsa, işıqlansın və gecənin ilan-qurbağa dolu, vahiməli havasını sovuşdurub buralardan aparsın...

Pəncərədən göyün kiçik bir parçası görünürdü.

Başının üstündən zanbaq kimi asılmış divar lampasının işığı, dan yerinin sökülməyini görməyə imkan verməyəcəkdi... - nazir fikirləşdi və əl atıb işığı keçirmək istəyirdi ki, qəfildən çarpayısının havadan asılmış beşik kimi yırğalandığını... onu da uzaq uşaqlıq illərindən yaddaşında qalan xəfif bir ləngərtiyə yırğaladığını hiss edib duruxdu... sonra çarpayının beləcə yırğalana-yırğalana, otağın balkonuna sarı sürüşdüyündən, dördlaylı qapının səsburaxmaz, qalın şüşələrini, suyu yaran tək yarib çölə – kirəmitli damları və qüllələri, yenəcə çirtlamağa başlayan günəşin çəhrayımtıl şəfəqləri altında ara-sıra bərq vurmağa başlayan binalar dolu şəhərin üstünə asıldığından səksənib dikəldi... yerinin içində oturub sübh ayazından üşüyə-üşüyə yorğana sarıldı... gözləri başgicəlləndirən hündürükdən qarala-qarala aşağılara baxdı... qərribə bir cazibəylə aşağıya dartınan bədənini havaya atılmaqdan zorla saxladı...

...Səhər açılırdı... ayazın şaxtası damarlarına işləyirdi...

Daha aşağı baxmağa ürək eləmədi... yer onu özünə çəkəcəkdi, yaxasından dartıb bıçaq kimi sinəsinə sancacaqdı... odu ki, başını yorğanın altına soxub oturduğu vəziyyətdə titrədə-titrədə qaldı... sonra hardansa burnunun ucuna bir damcı su düşdü... bir damcı da düşdü...

...Başını yorğanın altından çıxarıb göyə baxdı...

Qar yağırdı...

Heyrətdən başı hərləndi... Bu nə vaxtın qarıydı?!.. Payız ki, yenəcə girmişdi?!.. Yoxsa bu yenə yuxu idi?.. Bayaq gözlərini yumub çəkisiz ənginliklərində əriməyə çalışdığı həmin məhrəm ərazidə idi?!.. Yox, bura ora deyildi... çünki aşağıda onu udmağa hazır şəhər qorxunc, bozumontul əjdahaya bənzəyirdi...

...soyuqdan, ya vahimədən üşüdə-üşüdə fikirləşdi ki, indi neyləsin?.. Neçə müddət beləcə, alt tuman-köynəyində göyün yeddinci qatından asılıb qalsın?.. Sonra dörd bir yanına boylanıb anladı ki, çarpayısı hər yerdən çox, yenə öz balkonlarına yaxındı... bir anlıq beynində var gücünü toplayıb, diqqətini cəmləyib, atılıb eyvana düşə biləcəyini hesabladı... ürəyi bu fikirdən lap zəiflədi, yorğanına bürünüb şəhərə baxa-baxa, səssiz-səssiz ağladı... yorğanı çiyindən atıb, çarpayının ortasında dizi üstə durdu, gözlərini yumub, dişlərini bir-birinə sıxıb, bütün vücuduyla yay kimi gərildi... və atıldı...

...Gözlərini açanda döşəmədəydi... yerə bərk dəydiyindən, sağ ombası, deyəsən, möhkəm əzilmişdi.

Arvadı başının üstündə dayanmışdı... bir əli belində, robotsayağı bir səslə:

- Yerdə niyə uzanmısan?.. Bu da təzə çıxdı?.. – deyib qolundan dartdı, ona ayağa qalxmağa kömək elədi, otaqdan çıxışda yenə həmin robotsayağı, - yuxarıdan zəng vurmuşdular. Saat 11-də büronun iclasıdı, – dedi, sonra mətbəxdən çaydanın təcili yardım maşının signalını andıran ətürpədən fiti eşidildi...

* * *

- Əlbəttə... – ölkə başçısı şəhadət barmağını əvvəl alınının ortasına, sonra ehtiyatla dodaqlarına toxundurub xoflu baxışlarla ətrafa zilləndi - ...əgər biz onu da nəzərə alsaq ki, əhalinin zeytuna olan təlabatı durmadan artır, onda... - burda başçı sözünü kəsib yenə fikrə daldı, qaşlarını düyünləyib susdu.

Bu sayaq “dərindən fikirlər dəryasına qərğ olarkən” onun vaxtından əvvəl çallaşmış, qalın qaşları arasında göyümtül bir düyün əmələ gəlirdi ki, bundan başçı qayğılı və əzəmətli görünürdü.

Büro üzvləri – dövlət aparatının məsul işçiləri, nazirlər və əlaqədar komitə sədrlərinin toplaşdığı gur işıqlı otağa sakitlik çökdü.

Üzlərdən yorğun bezginlik yağsa da, hər kəs bunu biruzə verməməyə çalışır, diqqət və məsuliyyət dolu gözlərlə başçıya zillənsələr də, hər birinin buralardan çox-çox uzaqlara qərğ olduğu bilinirdi.

- ...Elə isə, özünüz deyin, axı niyə, nəyə görə bizim zeytun təsərrüfatı belə bir baxımsız vəziyyətdə olmalıdı? İnsan sağlamlığı üçün bu qədər əhəmiyyətli olan bu nadir meyvəmiz çöllüklərdə, yol kənarlarında itib batmalıdı?.. Niyə bunu anlamaq istəmirik ki, bu, bizim milli sərvətimizdi?!.. Bütün xalqların və millətlərin qürur duya biləcəyi nadir sərvət!.. – başçı deyib, elə bil tarazlığını itirdi, dayandığı yerdə yüngülcə ləngər vurdu və deyəsən, yenə təsirləndi.

- Bəli də... indi yenə başlayacaq arvad kimi ağlamağa... – arxa cərgələrdən, Humanitar siyasət şöbə müdirinin asta səsi, sonra bığaltı gülüşü eşidildi.

- Bizsə bunu anlamırıq yoldaşlar! Anlamaq istəmirik! – başçı sözünə davam elədi və bu yerdə səsi elə titrədi ki, sözünün ardını gətirə bilmədi... boğazına dolan qəhəri udub, kövrəldiyi bilinməsin deyə, üzünü pəncərəyə çevirdi.

Otağa yöndəmsiz bir pərtlik çökdü, müşavirə iştirakçıları döyükbü, çaşqın üzlərlə bir-birinə baxdılar.

- Gərək bu, şair olaydı... – sol cinahda əlləri qoltuğunda oturmuş Aqrar siyasət komitəsinin qaradiməz sədri də dilə gəldi. – Adamda nə qədər ülvi hiss olar, ay başınıza dönüm?.. – sədr deyib yanıqlı-yanıqlı içini çəkdi. Ürəyi bununla da soyumayıb lap astadan:

- Gəl indi başa düş də ki, bunun özünə yazığı gəlir, yoxsa dediyi sözlərdən təsirlənir... – deyə pıçıldadısa da, sözləri sükuta qərğ olmuş otağın hər tərəfində eşidildi.

- Tarix bunu bizə bağışlamayacaq! - başçı qəhərini udub, qəfildən güllə yarası almış kimi bağırdı...

Hamı dik atılıb bərəlmiş gözlərlə bir-birinə baxdı...

- Bağışlamaq, mən deyərdim ki, mümkün də deyil!... - başçı bir də vurğulayıb, çıxışları vaxtı tez-tez işə saldığı şəhadət barmağını müşavirə iştirakçılarının gözləri qarşısında metronom rəqqası kimi yırgaladı, sonra özünü ələ alıb şeir söyləyən tək qəribə bir mələhətlə, - Dünən gəncləri çağırtdırmışdım bura. Bizim gənc yaradıcı qüvvələri... Necə gənclərimiz varmış, ilahi?!.. – dedi və bu yerdə başçının gözləri qürurdan, yoxsa vücudunu ani bir cövlanla saran coşqunluqdan elə bir işıltıyla parıldadı ki, nazirin yadına dününki gecə... yataq otağının yarıqaranlığı ilə sirli bərqlər vuran göyümtül bərq düşdü...

O birilər də yerlərində narahat-narahat qurcalanıb xof dolu baxışlarla başçıya zilləndilər.

Başçı, sonu sualla bitən qısa nitqdən sonra susub ağır addımlarla pəncərəyə sarı yeridi, orda pərdələri aralayıb harasa, uzaqlara zilləndi...

- Dəliynən bir quyuya düşmədik?.. – sağ cinahda oturan müşavirlərdən biri dedi, içini çəkib nəfəs dərməyə hazırlaşdı ki, pəncərə qarşısında xəyallara qərq olmuş başçının qəfil heyəcanla:

- Bilirsiniz... - deməyinə dik atıldı, - ...gənclik... xüsusən yaradıcı gənclik, əlçatmaz bir qüvvədir axı?!.. – deyə, bu dəfə vücudunu saran yeni bir ilhamla geriye qayıtdı, yerinə əyləşib stola dirsəkləndi və qəfildən əsəbi bir hökmə, - Onlar bizə lazımdır!.. – deyib, başını təslim olmuş kimi, aşağı saldı.

Bu dəfə otağa çökən sükut xeyli çəkdi... iclas əhli darıxıb yerlərində qurcalanmağa, əsnəyib ara-sıra xəfif-xəfif öskürüsməyə başladı.

...Yenə fikirlərinin əlaqəsini itirdi... - nazir fikirləşdi, - ana dilini bilməməyin axırı budu, bax. Rus dilində fikirləşib Azərbaycan dilində danışmağın axırı budu.

Bu məqam başçının saysız-hesabsız düymələr və işıqlar dolu nəhəng selektoru bippildəməyə başladısı da, başçı o tərəfə məhəl qoymadı, başını geriye atıb məmnun bir təbəssümlə öz-özünə, ya kiməsə:

- Olur-olur... - dedi - ...əlbəttə, – sonra qəfildən səsini azaldıb, Dövlət əhəmiyyətli sirr açan tək məsuliyyət dolu ciddiliklə bir qədər astadan:

– Bilirsiniz, gənclər nə dedilər mənə?.. – deyib, vahiməli gözlərlə hamının üzünə zilləndi – Elə bir söz dedilər ki, mən... - burda o yenə təsirləndi və daha gözlərinə dolan ağır yaş damlalarını gizləyə bilmədi. Damlanın ən irisi yanağı boyu diyirlənib ağ nişastalı köynəyinin yaxalığına düşdü və orda iri nəm ləkəsi açdı...

...Yaxşı yerdə axşamladıq... - nazir ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi və stolun üzübüz cinahından üzünə zillənmiş Baş müşavirin çoxmənalı baxışlarından ürəyi düşdü. Müşavir bir müddət ona zillənib, kiçik kağız parçasında tələsik xətlə nə işə yazdı, sonra vərəqi dörd qatlayıb masanın səthiylə ona tərəf sürüşdürə-sürüşdürə göz vurdu.

Kağızın qatını açıb eynəyini gözüne taxdı. Xırda hərflərlə ikicə cümlə yazılmışdı:

«Biz tərəfə belə xəbər çatıb ki, nazirliyə təzə cümlələr gəlib. Olmazmı bir-ikisini bizim tərəflərə də ötürəsiniz?..»

Başını qaldırıb baş müşavirin çopur sifətinə, şəhvət və tamah tamarzısıyla irilib qaralan bəbəkərinə baxdı... eynəyini çıxarıb ehmalca döş cibinə, vərəqi dörd qatlayıb o biri cibinə basa-basa gülümsündü, başının yüngülcə hərəkətiylə «baş üstə» dedisə də, qəfildən bu arvad düşgününün keçən ay kadrlar şöbəsinə kargüzar vəzifəsinə götürdüyü başaşağı, üzüyola yeniyetməni - arvadının yaxın qohumunu nəzərdə tutduğunu anlayıb dilxor oldu... ürəyi pis-pis döyünə-döyünə, söz qanmayan, «bu ölsün», «özüm ölüm» - bilməyən bu çopur heyvərəyə məsələnin nə yerdə olduğunu, sədəsı qulağına çatan həmin o qız

uşağının arvadının yaxın qohumu olduğunu necə başa salacağı barədə fikirləşib xoflu-xoflu udqundu.

- ...Dedilər, «Biz sizinləyik! Sizin arxanızdayıq!» - başçı yanağından asılmış göz yaşını barmağının bilinməz hərəkəti ilə silib udqundu, – Mənsə, onlara: “zeytunu”, dedim, “qorumaq lazımdı!” Bu bitkinin insanlara, xalqa... - qəfildən dəli bir bağırıyla, – Xalqımıza!!.. – deyib bağıranda, otaqdakılar açıq-aydın qeyzləndilərsə də, bunu içlərinə salıb ağarmış sifətlərlə bir-birinə baxmaqla kifayətləndilər. - ...böyük faydası var!.. Onlar məni anladılar... Bütün bunlar dəhşətdi, yoldaşlar! – başçı bunu, gözündən süzülən ikinci sulu damla sol yanağında bərq vura-vura dedi. – Bu dəhşətin dərəcəsinin hansı həddə olduğunu isə təəssüflər olsun ki, biz anlamırıq!.. An-la-ma-ya-ca-yıq da! Bax, məsələn, siz, yoldaş Salamov, sizə belə bir göstəriş verilsəydi, nə edərdiz, hə? Buyurun-buyurun, danışın... çox maraqlıdır.

Salamov – neçə illərdən bəri ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsinə rəhbərlik etmiş qarayanız, qaradınmız adam bayaqdan bura, az qala, dörd gözle başçıya zillənsə də, sualı eşitmədi. Onun həmin bu görkəmlə, yəni gözləri açıq halda yuxulamaq vərdişinə bələd olan müşavirə əhli yerlərində vurnuxub pıçqıldaşdırsa da, başçı bunun fərqi varmadı, Salamovun dinmədiyini görüb bir addım qabağa gəldi, nazirin, ifadəsi itmiş gözlərinə zillənib:

- Cənab Salamov, mən sizinləyəm!.. – dedi.

Salamov böyrünə vurulan gizli dürtmədən ayıldı... məsələnin nə yerdə olduğunu havadaca tutub ayağa sıçrayaraq:

- Bəli, cənab Sultanov!.. – dedisə də, mürgünün sütləşdirdiyi bədəninin ləngərini saxlaya bilmədi.

Salamovun düşdüyü yöndəmsizliyə gülməyi tutdusa da, özünü ələ aldı, qarşısındakı vərəqdə xırda dairələr cıza-cıza, bu çoxbilmiş təsərrüfatçının bir-birinin ardınca istefaya, ya təqaüdə yola saldığı dövlət rəhbərlərinin rəğbətini məhz bu qabiliyyəti ilə - darıxdırıcı icaslara və müşavirələrə davam gətirməyib gizli-gizli əsnəməyə, yerlərində qurcalanıb, dartınıb gərnəşməyə başlayan o biri nazirlərdən və komitə rəhbərlərindən fərqli olaraq, bu sayaq, gözünü belə qırpmadan “qulaq asmaq” qabiliyyəti ilə qazanması barədə fikirləşib içini çəkdi.

Başçının təkrarən verdiyi sualı Salamov həmin dəqiqə:

- İlk növbədə, sizinlə məsləhətləşərdim! – deyə cavablandırdı.

- Bəs sonra? - başçı Salamovun bu cavabından razı qaldı və hətta ələ bil cusa da gəldi.

Salamov döyükbü:

- Sonra?... - dedi, pərt nəzərlərlə ətrafına göz gəzdirib, donuxub qaldı.

Salamovun bu yöndəmsiz sualı başçını açmadı, o, üz-gözünü turşudub ona yerinə oturmağı işarə elədi, üzünü o birilərə sarı çevirib:

- Budur, bu da bizim səviyyəimiz!.. Buyurun, baxın! – dedi, sonra əllərini şalvarının ciblərinə basıb otaq boyu o baş-bu başa var-gəl eləyə-eləyə, - Heç bir komentariyə ehtiyac yoxdu. Mən deyəndə ki, rəhbər eşalondan başlamaq lazımdı, sözümlü qəribçiliyə saldılar. Budur, hər şey göz qabağındadır.

Arxa cərgələrdə oturan Dövlət Tele-radio komitəsinin sədri nə isə dedisə də, nazir eşitmədi... Komitə sədrinin replikasından sonra hamı başını aşağı salıb xısın-xısın güldü...

Nazir də o birilərə qoşulub, sədrin qırmızı ləkələr bağlamış kök sifətinə baxa-baxa, mədəniyyət xatirinə gülümsündü, sonra döş cibindən çıxardığı dərman şüşəsinin tıxacını dırnağıyla aralayıb içindəki həblərdən birini ovcuna, ordan ehmallica dilinin altına sürüşdürdü.

-...necə də razılaşıydım, yoldaşlar?! Füzulisi, Nizamisi, Üzeyiri olan bir xalq səviyyəsi, nadan bir kütlə hesab etmək nə qədər düzgündür? – başçı deyib oynaq baxışlarla oturanlara nəzər saldı.

Bəli də... - saatına baxıb fikirləşdi. – ...indi yenə gəlib Xəmsəyə dirənəcək. Kərpickəsən kişidən başlayıb, İskəndər Zülqərnəyə qədər gedəcək. Onunsa naharının vaxtı ötür... mədəaltı vəzi altdan-altdan xəstəhal sümrülmələrlə içini oyur...

Tikinti və sosial təminat naziri nazirlərin ən cavanı olsa da, başçının dilini bircə o bilirdi. Mövzu çərçivəsini aşanda və hamı ələcsiz baxışlarla onun üzünə zillənəndə dərhal ayağa sıçrayır, başçının sözünü hansı mövzuda danışdığından asılı olmayaraq, qəfil sualla kəsir, yaxud onun çox bəyəndiyi “rasional ideyalarından” irəli sürürdü.

İndi yenə imdad diləyən nəzərləri hiss edib ayağa qalxdı:

- Elədir, cənab Sultanov. Biz də bu fikirdəyik və hamımız, həqiqətən də... - deyib susdu və hamının gözü qarşısında cavan nazirin də yalandan, yoxsa doğrudan-doğruya, gözləri yaşardı...

...Yox, daha bu ağ oldu... - buxağının altına dirənən qalstukunu boşalda-boşalda fikirləşdi. Neçə saatdan bura ötürdüyü naharın acılığından, susuzluqdan qurumuş dilini damağı boyu gəzdirə-gəzdirə fikirləşdi ki, bəlkə, bunların ha tərəflərindəsə düymələri var ki, lazım olanda basıb gözlərinin yaşını axıdırlar?..

Bu yerdə əsnəməyi tutdu... və nazir əsnəyi görünməsin deyə, ağızını əli ilə qapayıb ehtiyatla əsnəyə-əsnəyə fikirləşdi ki, amma düzünə qalanda vəziyyət, həqiqətən, ağlamalıdır.

- Burda bircə çıxış yolu var. Konkret iş görülməlidir, – cavan nazir uzun kövrəlmə pauzasından sonra, axır ki, qəhərini udub dilə gəldi.

- Məsələn, nə!.. - başçı deyib qaşının birini yuxarı qaldırdı və özünü hikkəylə çarxlı kreslosuna atdı.

Bu, o demək idi ki, o, əsəbiləşib, hövsələsi daralıb. Yaxud onu istəmədiyi mətləblərə qarışmağa vadar edirlər və sair və ilaxır.

Bu yerdə hardansa nazirin yadına uzaq uşaq illəri... dağın döşünə yaşıl örpək kimi yatan doğma kəndləri... kəndin son ucunda tənha qarovul köşkü tək qaralan uçuq-sökük məktəb binası... durduğu yerdə özündən çıxıb əsəbiləşən coğrafiya müəllimi Kələntər düşdü... qış-yay qoltuğunda qovluq, məktəbin quş hinini andıran torpaq döşməli, balaca dəhlizində o baş-bu başa gəzişən, uşaqları zəng çalınmamış sinif otaqlarına ötürüb, lövhədə cızdığı iri armudabənzər şəklə göstərərək:

- Bu, Afrikadı... onu rəngləyin, mən də gəlirəm, - deyib məktəbin arxa həyətinə keçən, orda axşamcaqan qoyun qırخان məzəli Kələntər müəllim...

Bunun ardınca nazir, uşaqların bir-birinə qarışmış itələşə-itələşə, lövhəyə daraşmalarını, hərənin bir tərəfdən nəhəng “armudu” rəngləməyə başladığını, armud rəngləyib başa çatandan sonra dəftərlərinin arxa vərəqlərindən kağız quşlar düzəldib havaya uçurmalarını, sonra həyətdə qaçıb bir-birinin belinə atıla-atıla, ənzəli oynamaqlarını xatırladı... ürəyi qəribə bir nisgillə göynəyib əzildi... Sonra nazir nəğmə dərslərini... dağa, gül yığmağa getməklərini, gül-çiçəkdən yığıb əllərində gül dəstələri şəkil çəkdirən tək, dağın döşündə üzünə günəşə dayanmaqlarını:

Tiraxtorçu çıx meyda...a...a-a...na

Günəş səpilsin hər ya...a-a...na... - mahnısını oxumaqlarını xatırlayıb içində uğundu... sinfdən-sinfə keçdikcə, iştirakçılarının adları dəyişilsə də, mətnləri niyə dəyişməyən rus dili dərslərini — üçüncü sinfdə keçdikləri: «U dyadi Qafara tri sina. Starşiy uçitel, sredniy traktorist, mladşiy aqronom» mətninin dördüncü sinfdə: «U dyadi Bilala tri sina» - yla əvəz olunmasını da xatırladı və bu yerdə gözü başçının qəzəb və nigaranlıq saçan üzünə sataşdı.

Başçı əllərini Leninsayağı şalvarının ciblərinə basdı, otaq boyu qəribə, rəqqas yerışı ilə yeriyib Yaşıllaşdırma Komitəsinin sədri ilə üzbəüz dayandı:

- Bax, məsələn, siz... Deyə bilərsinizmi, xalqa arxalanmaq nə deməkdir? – dedi, sonra cavab gözləmədən, qəfil sıçrayışla o birilərə sarı çönüb, - Bəs siz?.. – dedi, ordan da cavab almadan, dabanları üstə hərənlənib şəhadət barmağını düz nazirə tuşladı, onu cinayət üstündə yaxalamış tək, başını qəribə bir həzlə əsdirə - əsdirə:

- Bəs si-iz?.. – deyib dayandı.

...Ürəyi qırılıb, az qala, ayaqlarının altına düşdüsə də, özünü o yerə qoymadı... ayağa qalxıb ağına gələnləri bir-birinin ardına düzdü... ölkə mədəniyyətinin ümumi vəziyyətindən, nazirliyin daxilində aparılan islahatlardan danışib təntidi...

Başçı onun da cavabından razı qalmadı... əllərini arxasında çarpazlayıb başını aşağı saldı, çönüb peşman addımlarla pəncərəyə sarı getdi, ordan uzaqlara zillənib, elə bil, iclas əhlindən küsdü.

Yerinə əyləşdisə də, ürəyinin əsəbi çırpıntılarını səngidə bilmədi... qoca dostunun işıq və qırıq dolu balaca üzü ha tərəfindənsə astaca: “Qorxma,” – dedi və nazir ürək döyüntülərinin yalnız bundan sonra səngidiyini, əvvəlki ritmini alıb ardıcıl döyüntülərlə döyünməyə başladığını hiss edib nəfəsini dərdi...

Gözaltı sağ böyründə oturub bayaqdan bura qarşısındakı vərəqdə hey nə isə qaralayan Qaz nazirinin ibtidai sinif şagirdinin xəttinə bənzər əyri-üyrü xətlə yazdığını oxudu...

Vərəqdə yazılan şerin son iki sətiri belə idi:

Ay qızıl top, qızıl top,

Qalx səmaya, eylə hop...”

Fikirleşdi ki, nə qədər qəribə də olsa, Qaz islahatıyla ədəbiyyatı bağlayan nə isə var. Çünki yadına gəlir, bundan əvvəlki nazir də poeziya aşiqi idi. Amma o, bunun kimi, səfeh uşaq şeirləri yox, əməlli-başlı dərin mənalı qezəllər yazırdı, sonra onları kitab halında toplayıb nəşr elətdirir, sonra da onları bu qalın-qalın kitabları oxumağa məcbur edirdi.

...Kimsə gərənşdi. Çünki otağın ha tərəfindənsə, asta dəvə nəriltisinə bənzər qəribə bir səs eşidildi.

...Başçıya baxanda ürəyi qırıldı...

- Mən sizdən bir də soruşuram: xalq sizi qəbul edəcək?.. - başçı bu dəfə dəli bir gülüşlə gülüb susdu.

Müşavirə iştirakçıları mat-mat bir-birinə baxdılar.

Olsun ki, fikri qırıldı... - nazir fikirleşdi və qolçağını geriye çəkib saatına baxdı.

Saat altının yarısını göstərirdi... Bir azdan mədəsi ac bir sümrülməylə sümrülüb qanını hərəkətə gəlirəcəkdi, qanı xəstəhal aktivliklə cövlan edib başına vuracaq, təzyiqini qaldıracaqdı...

...Başçının stoluna bitişik mizin üstündəki nəhəng selektor yenə işıqlarını yandırır söndürə-söndürə bəbildədisə də, o, ona əhəmiyyət vermədi stoluna dirsəklənib, əllərini irəliyə uzadaraq, barmaqlarını bir-bir qatlama-qatlama saymağa başladı:

- Birinci!

- Sağlamlıq! – deyə bütün otaq xorla bir həftənin hər günü əzbərlədikləri şüarları qışqırmağa başladı.

- İkinci!

- Valyuta!..

- Üçüncü!

- Yaşıllaşdırma!

- ...zalımın oğlu, orda o boyda meşələri qırıb külünü göyə sovururlar, ölkə az qala Yer üzünün xəritəsindən silinir, bu da yapışib zeytunun yaxasından... – kimsə sakitcə arxadan dedi.

Bunun ardınca, arxa cərgələrdə kimsə asqırdı... və nazir yenə bu gecəki yuxusunu - o biri üzdən vahiməli-vahiməli döyünüb yırgalanmağa başlayan döşəməni... bir qədər sonra çarpayılarının ayaq tərəfində bitən məşum gecə qonağını... onun ardınca, dünən nazirliyin iclas salonunda anası bilib bağrına basdığı dəlisov qarını xatırlayıb udqundu... eynəyi gözünə taxıb üzbəüzdəki divardan asılmış təqvimə zilləndi...

Təqvimdə – ayların və günlərin sütun-sütun yığıldığı rəqəmlər cədvəlinin fonunda çəkilmiş rəngli fotoya - əlində dəyirmi yol göstəricisi, platformaya yaxınlaşmaqda olan qatara işarə verən metropoliten işçisinin şəklinə baxdıqca, hardansa yadına, bir neçə il bundan əvvəl gördüyü yuxusu düşdü...

...O yuxuda o, hansı möcüzəylə, dayanacağı, sonu bilinməyən, qaranlıq tunellərin içiylə şütüyən kimsəsiz qatarda peyda olmuş, qatarın hansı qapıdansa içeri daxil olub oğrun hərəkətlərlə yanında əyləşən qaraltıya bənzər, sirli sənişindən vahimələnmişdisə də, bunu biruzə verməməyə çalışmış, qatarın əvvəl-axır dayanacağına çatacağını gözləmişdisə də, tezliklə bədənini saran anlaşılmaz bir vahiməylə, bunun baş tutması məsələ olmadığını anlamışdı...

...Bədənindən xoşagəlməz bir üşütmə keçdi və nazir həmin yuxuda qəribə bir mütiliklə üzüçapıqlını andıran bu qaraqabaq adamın əsirinə çevrildiyini, ona ünvanladığı hansısa suallarını cavablandırdığını... bunun ardınca, yuxunun ən dəhşətli məqamını – qaradınməz qaraltının ona “öz kişiliyini satmağı” təklifinə, bədəninə yeriyan xofun vahiməsindən titrədə-titrədə verdiyi “hə” cavabını xatırlayıb sustaldı... sonra həmin o taleyüklü yuxudan ayılmasa da, beyninin hansı ayıq tərəfiylə bağışlanmaz səhvə yol verdiyini anlayıb xoflanmadığını... qorxunc sənişinin gizlicə ötürdüyü pul bağlamasını cibinin ən dərin guşəsinə basmasını... sonra “satılmış kişiliyin” ilkin şərtlərindən birincisini həyata keçirdiyini – şalvarını soyunub sənişinə təhvil verdiyini xatırladı... xatirənin təsirindən, ya olsun ki, ötürdüyü naharın təqətsizliyindən ürəyi bulana-bulana bu yuxunu gördüyü ili yadına samağa çalışdısa da, yaddaşı susdu. Gecələrlə yataq otağına soxulub həyatını zəhərləyən sirli qonağın həmin o, bir vaxt yuxuda kişiliyini satdığı qaradınməz sənişin ola biləcəyi barədə fikirləşdi və bu qərara gəldi ki, bu, elə odu. Olsun ki, “ayrı günah” dediyi də həmin o yuxuda satın aldığı kişiliyidi...

...Bu dəfə üzüçapıqlının daha arvadıyla işi olmayacaqdı... – ürəyi əsəbi döyüntülərlə döyünə-döyünə fikirləşdi - ...bu gecə üzüçapıqlı onun yuxusuna təşrif buyuracaqdı... canını, bir vaxt şalvarını qatarda soyundurub alan tək, alacaqdı... Çünki bu gün ayın onu idi... çünki ötən gecənin sonunda, özündən xeyli uzun kölgəsi arxasınca qapıya sarı sürünən üzüçapıqlı otaqdan çıxhaçıxdə qəfildən geriye qanrılıb, qəribə bir avazla arvadına:

- Daha bu gün ayın onudu... – demişdi...

Hə, bu gün ayın onu idi.

Başçı, gözləri hələ də dəli qığılımlarla qaynaya-qaynaya, boğazının damarları şişə-şişə kükrəyirdi...

...Hövsələsi daraldı... mədəsi ac sivrilmələrlə sümrülüb gicgahını lükküldətdi...

...Bəlkə, bu gecə evə getməsin?.. Ya bəlkə, gedib başını nə iləsə qatsın ki, gecəni yatmasın?.. Beş-altı fincan tünd qəhvə içib səhərin gözü açılanacan tavana zillənsin?..

...Arxa cərgələrdə nə isə şappılıyla yerə dəydi və naziri fikirdən ayırdı.

Olsun ki, arxada da onun kimi, acından, ya suzundan, az qala, huşunu itirənlər var. – fikirləşib üz-gözünü bərk-bərk ovuşdurdu ki, bəlkə, yuxusunu qaçıra, göz qapaqları ağırlaşıb yorğun bir giziltiylə gizildədi... ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, salamatı bu gecə evə getməməkdə... sonra nazir bu gecə üzüçapıqlıdan xilas olmağın ayrı üsulları barədə

fikirləşmək istədisə də, acından, ya həyəcandan taqətini itirdiyini, bu səbəbdən, nə haqdasa ayıq başla fikirləşə bilməyəcəyini anlayıb udqundu və bu yerdə naziri ağlamaq tutdu... oturduğu yerdə gözlərinə yaş doldu...

...Aşağıdan qasırğanın, dəniz fırtınasının uğultusunu andıran qəfil partlayış səsi eşidildi...

Uğultunu hamıdan əvvəl, bayaqdan bura mobil telefonunun düymələrində oynayan çopur dövlət müşaviri eşitdi... və qəfil təhlükə duymuş ovçu cəldliyi ilə özünü pəncərənin qabağına atdı...

Onun ardınca, qalan müşavirə iştirakçıları təlatümə düşüb ayağa sıçradılar, bir-birini qabaqlaya-qabaqlaya pəncərələrə sarı cumdular...

...Aşağı – binanın baş girəcəyi əli transparantlı insan kütlələri ilə dolu idi... aşağı və yuxarı yollardan aparatın qabağına axışan adamların əlləri “İstefa!”, “Vətən xainlərinə ar olsun!” sözləri yazalmış plakatlarla dolu idi... binanın girəcəyində sıxlaşanlar saysız-hesabsız nifrət və qəzəb saçan gözlərlə aşağıdan-yuxarı onlara baxır, bir dəniz yumruq, hikkəylə havanı yumruqlayırdı:

- İS-te-fa!!! İS-te-fa!!!..

...Çox keçmədi ki, izdihamın içindən sıçrayan əlibayraqlı cavan girişin mərmər pillələri boyu üzüyuxarı dırmaşılıb bayrağı dördlaylı qapının üstünə sancdı və az qala, bütün şəhərə yayılan uca səsle:

- Xalqın tələbi budur!!! – deyə bağırdı... – Xalqın adından istifadə edib vətəni uçuruma sürükləyənlərə ar olsun!!!

- Ar olsun!!! – çağırışçının ardınca sanki bütün şəhər uğuldadı...

Pəncərəyə qonmuş müşavirə iştirakçıları çaşqın üzrlərlə bir-birinə, sonra çönüb başçıya baxdılar...

Başçı stoluna yaxın pəncərənin önündə dayanmışdı... donuq bir sakitliklə aşağı baxırdı...

-Torpaqlar tapdanıb, meşələr od tutub yanır, ana-bacılarımız əsir alınır!

Bu binamusalarsa, burda vəzifə bölüşdürürlər!..

...Pəncərənin qabağında hamıdan irəlində dayanan Səhiyyə naziri geriye qanrılıb, qorxudan göyərmiş dodaqlarıyla nə işə dedisə də, nazirin vahimədən tutulmuş qulaqları onun dediklərini eşitmədi... nəfəsi həyəcandan tutula-tutula fikrindən keçən bu oldu ki, indi burdan necə çıxacaqdılar?.. Binanın dörd bir yanı adam dəniziylə çalxalanırdı... hansı dəlikdən çıxsalar belə, ələ keçib bu nifrət və qəzəb dolu insan burulğanının içinə sümürüləcəkdilər... əriyib yoxa çıxarılaçaqdılar... Yaxşı yerdə axşamladılar. Özü də gör bir nə vaxt. Az qala, bütün sutkanı ac-acına keçirdiyi bir vaxtda... qanında şəkərinin artmaq istədiyini, aclıqdan, susuzluqdan zəifləyən dizlərinin əsim-əsim əsməyə başladığı belə bir çətin məqamda...

Sonra gözü, əllərini arxasında çarpazlayıb hamıdan arxada barmaqlarının ucuna qalxan, ölü bənizini andıran ağarmış sifətlə aşağı boylanan başçının, qorxudan, ya çaşqınlıqdan kiçilmiş vücuduna sataşdı...

Başçının halı onunkundan bəzər idi... olsun ki, o da vəhşiləşmiş insan kütləsinin rəhmsiz tək yumruğu altında döyülüb ayaqlar altında əzilməyini gözünün qabağına gətirib onun kimi titrədirdi...

...onsuz da zəifləyib döyüntüləri itmək üzrə olan ürəyinin yaralı quş balası tək, çırpınıb sinəsinin ortasından cansız ət parçası tək asıldığını hiss etdi...

- İS-TE-FA!!! İS-TE-FA!!! İS-TE-FA!!! – aşağıdan üzüyuxarıya yayılan səs dalğaları gücləndikcə pəncərə şüşələrin, tavandan cərgəylə asılmış nəhəng, büllur çilçiraqlar, tir-tir titrədirdi...

Çox keçmədi ki, aşağıdan mikrofonla tanış familiyaların siyahısı oxunmağa başlandı:

- Talıbov!.. Məsimov!.. ...Salamzadə!..

...Öz familiyasını eşidəndə, az qaldı huşunu itirə... Çünki az keçmiş, aşağıdan:

- Ö-lüm!!! Ö-lüm!!! Ö-lüm!!!.. – deyən müdhiş bağırtılar eşidilməyə başladı...

və nazir, bayaqdan bura özlərindənrazi bir arxayınqla bir-birlərinə bükülülər ötürən məmur dəstəsinin, hinə soxulmuş tülküdən hürkən yoluq cücə dəstəsi tək, otaq boyu vurnuxmağa başladığını, itələşə-itələşə dəhlizə axışib mərtəbələr boyu yuxarı-aşağı qaçışdığını öz gözləriylə gördü...

...vahimədən və çaşqınlıqdan vızlaşmış saçları ilə ağılını indilərdə itirmiş dəliyə oxşamağa başlayan başçı, selektorun dymələrində pianoda çalan tək ikielli çalır, cihazın ruporundan eşidilən çağırışları sanki anlamırdı...

- Sol və sağ girişlər zəbt olunub....

- Binanı təcili tərk edin! Sizi arxa qapıdan polis maşınları və hərbiçilər müşaiyət edəcək.

- Üçüncü giriş də zəbt edildi...

- Binanın arxa tərəfinə adam axını qeydə alınıb. Tələsin, yoldaşlar...

...Maşına əyləşəndə, polis alayının əli dəyənəkli dəstəsi inqilabçı kütləni qova-qova binanın ətrafından uzaqlaşdırmışdı. İndi izdihamin səsi hardansa, aşağılardan – Hökumət Evini ekzotik ağaclarla sıralanmış xiyabandan ayıran dənizkənarı prospektəndən eşidilirdi...

...Özünü maşının məxmər uzluğu, yumşaq oturmağına salıb bir müddət hərəkətsiz qaldı... haçandan-haçana, sürücünün qabaq oturmaqdan ona uzatdığı mineral suyla dolu şüşəni əlinə alıb nəfəsi kəsilənəcən içdi, sonra qabaq güzgüdə xof dolu baxışlarla üzünə zillənən sürücüyə:

- Di tərən, – dedi, - Bayıl tərəfə sür... – və pəncəyinin döş cibindən çıxardığı dərman şüşəsinin ağzını açıb ordan dilinin altına iki həbb sürüşdürdü, onları dilinin altında tələm-tələsik yumşalda-yumşalda, - yolüstü yeməyə bir şey götür, gözlərim qaralır... – deyə əlavə elədi və pəncərənin şüşəsini endirib çölün havasını ciyərlərinə çəkməyə cəhd elədisə də, ciyərlərini havayla doldura bilmədi...

Əlini xirtdəyinə atdı ki, qalstukunun düyününü boşaltsın, alt buxağının dibində gizlənən düyün, dartışdırdıqca yığılıb bir az da bərkidi.

Maşın ləngər vurub həyəti buruldu, qarşısında əlisilahlı hərbiçilər dayanmış açıq darvaza qapılarından sivişib dənizə tərəf üz tutdu...

...Yağış başlamışdı... Hava qəfildən qaralmışdı...

Havanın bu sayaq təcili bir qəfilliklə qaralması, bu gecə yaxınlaşmaqda olan daha ciddi təhlükədən xəbər verirdi...

Ürəyindən, yoxsa beynindən ötüşən bu qorxunc xəbərdarlıqdan ürəyi sıxıldısa da, fikrini dənizkənarı xiyabanın yaşıllıqlarına yayındırıb bir qədər toxtadı... sonra necəsə, yarıqaranlıq, balaca aynabəndin bir küncündə, gözündə bir şüşəsi çatlaq eynəyi, qarşısında saralmış vərəqlər dolu əlyazmalar oturub, mərhəmət dolu gözlərlə ona zillənən qoca professorun:

- Bütün bunlar o qədər xırda və əhəmiyyətsizdi ki... – dediyini necəsə eşitdi... və sinirlərinin gərginliyi boşala-boşala - çətini ora çatanacandı... – fikirləşdi, içəri girib, dünyanı ovcunda saxlayan bu balaca, sehrli adamla üz-üzə, diz-dizə oturanacandı...

...Məxmər üzlü oturacağıın yaylarını yenəcə dəyişmişdi deyə, maşın irəlilədikcə, onu əlahiddə bir yırğalanmayla yırğalayır... göz qapaqları ağırlaşır, başı yüngül hərlənmələrlə hərlənirdi...

Yuxusu gəlirdi... yadına evdəki həmin bu sürüşkən üzlü məxmər kreslo-divanlar düşürdü... Kaş indi onlardan birində uzanmış olaydı... televizoru söndürmədən gecə məlumatlarının, yaxud hansısa filmin qarışıq danışmaları fonunda xumarlanaydı...

...evdəki bütün məxmər üzlü kreslo-divanı təsəvvüründə canlandırdı... onların yumşaqlığında əriyib itə-itə, yediyi peçenyeləri, bir gözü televizorun ekranında, gözəyari oxuduğu kitabları, arada bir əlində alma, yaxud şirə dolu stəkan mürğü vurub yuxuya qərğ olmaqlarını... yuxudan keyiyən bədənini şirin-şirin sığallayan məxmər kimi yumşaq və sürüşkən yuxularını xatırladı... bu yuxuların hansı birindəsə, lap uşaq yaşlarında itirdiyi, üzünü yalnız ağ-qara foto-şəkillərdən tanıdığı atasını gördüyünü, başını onun sinəsinə söykəyib o ki, var ağıladığını, sonra elə ağılaya-ağılaya yuxudan ayılıb, sən demə, üzünü kreslonun söykənəcəyinə söykəyib ağıladığını da xatırlayıb kövrəldi... Həmin o təsirli yuxudan sonra o məxmər üzlü divana atası kimi baxırdı...

...Maşın tını burulub çalaya düşdü və nazir fikirləşdi ki, belə məqamlar heç atası da ovundura bilməz onu...

Sonra qəfildən ağına gələn fikirdən əhvalı pozuldu...

...Birdən professor evdə olmadı, onda neyləyəcək?.. Sonra da özünə toxtaqlıq verə-verə, fikirləşdi ki, dünyanın düz vaxtında çölə çıxmayan professor gecənin bu vaxtında, bu yağışın altında hara gedəcəkdi ki?..

...Maşın Bayıl qəsəbəsinin dairəsinə burulub, "20-ci sahə" deyilən tərəfə üz tutdu.

Yağış bir az da güclənmişdi... pəncərə şüşələrini damı döyəcəyən, tək döydükcə, nazirin yadına, belə bir yağışlı gecədə həmin bu yolla professorla getməyi, professorun balaca əlləriylə ona qəhvə dəmləməyi, otağı bürüyən qəhvənin və professorun tənəkəsinin ecazkar qoxusu altında Səlib yürüşlərindən, Atlantidadan, Niberlunqlardan danışması düşdü...

Son qərarı o verəcək... - nazir əllərində çətir, yağışın islatdığı küçələrlə o baş-bu başa qaçısan, itələşə-itələşə marşrut taksilərin, avtobusların salonlarına doluşan adamlara baxdıqca fikirləşdi... sonra onu da fikirləşdi ki, kaş bu əlizənbilli, maşinsız, sürücüsüz adamların yerində olaydı... işdən çıxıb kasıbyana bazarlığını eləyeydi, qəpiklərini hesablayıb özünü bu sadə insanlarla bir avtobusların hansı birininə işıqlı, rahat salonuna salıb yağışın döydüyü pəncərənin o biri üzündə qalan qaranlıqlara baxa-baxa uzun-uzadı yol gedəydi...

...Maşın qaranlıq dairəni ötürüb çöllüklərlə uzanan dikdirə qalxdı.

Başını pəncərədən çıxarıb dikdirin ən uca zirvəsində görünən balaca beşmərtəbələrə baxdı... Ürəyi döyünə-döyünə birinci beşmərtəbənin ikinci mərtəbəsinin soldan ikinci pəncərəsini axtarıb tapdı.

Pəncərənin işığı yanırdı... Allaha min şükür...

Professorun aynabəndindən küçəyə sızan zəif işıq, qəribəydi ki, həmişə nazirin yadına, qorxulu nağılların qaranlıq meşələrində azıb qalanları mayak kimi özünə çəkən uzaq, sirli komaların işığını salırdı...

İndi professor dama-dama şalı çiyində balaca aynabəndin bir küncündə, üstü qalaq-qalaq kağız-kuğuz dolu yazı masasının arxasında oturub oxuyur... Ya bəlkə, yazır?..

Bunun ardınca nazir, yağış dumanına qərğ olmuş beşmərtəbəyə baxdıqca, bu nağılvari məskənə gəldiyi bir sıra köməksiz çıxılmazlıqlar dolu yağışlı gecələri xatırladı...

...Professorun mətbəxinin də işığı yanırdı... Binanın həyət tərəfinə baxan mətbəxin pəncərələrində pərdə olmadığından aşağıdan baxanda mətbəxin, demək olar ki, tən yarısı görünürdü.

Mətbəxdə kimsə vardı... arxası pəncərəyə başaşağı dayandığından, üzü görünmürdü.

Yenə öz ənənəvi qəhvəsinə dəmləyir... – nazir fikirləşib bayaqkı həyəcanın keyidib ağırlaşdırdığı gövdəsini bir təhər hərəkətə gətirdi, maşından düşüb çətirini açdı, paltosunun yaxalığını qaldırıb yeyin addımlarla səkinin o biri üzünə adladı, özünü bloka salıb çətin düyməsini basıb yığdı, sonra pillələri asta-asta qalxa-qalxa, professorun onu qarşılayacağı məqamı təsəvvürünə gətirdi...

Professor onu görüb bərk sevinəcəkdi... qaşlarını yuxarı qaldırıb saxta heyrətlə: “Mixaylo?! Nə xoş təsadüf?!..” – deyəcəkdi. Ya da məşğul vaxtına düşübsə, qapını açıb ona qısaca salam verib dinməz-söyləməz otağına qaydacaq, stolun arxasına keçib, o gələncən gördüyü işi yekunlaşdıracaq, sonra qollarını qoltuğuna vurub:

- Belə-belə işlər... – deyəcək. Yəni ki, “buyur, danış, eşidirəm.”

...İkinci mərtəbəyə çatıb ayaq saxladı.

Professorun qapısı lap köhnəlmişdi... rəngi soluxmuş, balaca dəstəyi qaralmış, taxtası bəzi yerlərdən pürşüklənmişdi... Yoxsa qapı əvvəldən elə belə idi, neçə illərdən bəri gəlmirdi deyə, gözüne belə görünürdü?!..

...Bir müddət əlini zəngin düyməsinə atmadan, qapının ağzında dayandı, pillələri birnəfəsə qalxdığından tənqiyən nəfəsini nizama sala-sala, bir neçə ay bundan əvvəl professoru zəng eləməyini, dəstəyin o başdan uzun-uzadı çalınan zənglərdən sonra qaldırıldığını və telefonun o biri tayından qulağına axan əcaib sükutu xatırlayıb dilxor oldu... zəngin düyməsini axtardısı da, düymə tapılmadı... qapının ortasından bitən qaramtil döygeci görüb burda heç vaxt zəng düyməsinin olmadığını xatırladı... və qapını döygeclə bir neçə dəfə astaca döyüb içəriyə qulaq kəsildi.

...İçəridən yağış səsi gəlirdi... Elə bil yağış professorun mənzilinə yağırı... Yoxsa, qulağına səs gəlirdi?!..

Döygeci bir də, bu dəfə bir qədər möhkəm taqqıldatdı, gözünü içərini əyintili məchulluqla göstərən gözlüyə dirədisə də, dəhlizin qaranlığından bir şey görə bilmədi... sonra haçandan-haçana içəridən, dərin quyunun dibindən eşidilən tək, zəif addım səsləri eşidildi... dəhlizə çıxıb qapıya yaxınlaşdılar... addım səsləri qapının ağzındaca kəsildi.

Qapını bir də döyüb:

- Professor, mənəm – Murad... – dedisə də, qapının o üzündən səs gəlmədi..

Bir qədər də gözləyib qapını birdə döyməyə hazırlaşırı ki, qəfildən qapının o biri üzündə burulub açılan kilidin çıraqqıltısı eşidildi... Lakin kilid açılsa da, qapı aralanmadı... elə bil kimsə qapının kilidini açıb, qapının arxasında gizlənmişdi, onunla nə işə eləməyə hazırlaşan təhlükəli casus marağıyla nə edəcəyini gözləyirdi...

Qapını çiyini ilə itələyib açdı... və gördüyü mənzərədən kəndardaca donuxub qaldı...

...Professor budu burda - dəhlizin tən ortasında... əynində uzunətəkli, nimdaş xalası, gözündə eynəyi, qəribə bir donuqluqla dayanıb ona baxırdı... Dəhliz qaranlıq idi deyə, gözlərinin ifadəsi aydın görünürdü...

İçəri keçib qapını arxasınca bağlaya-bağlaya:

- Axşamınız xeyir, professor... Mən... deyəsən, bivaxt gəlmişəm... Bağışlayasınız gerek... amma ayrı əlacım yox idi... – dedisə də, professordan səs çıxmıdı... O, bir

müddət beləcə, qəribə çəkisizlik vəziyyətində dayanıb dura-dura, nazirə zillənib qaldı, sonra çönüb səssiz addımlarla, deyəsən, qapıları dəhlizə açılan otaqların hansı birinə daxil oldu və arxasınca qapını da bağladı... Yoxsa bu, nazirə elə gəldi?..

Əsəbləri pozulub... – nazir boğazına dirənən qorxunu udub, paltosunu soyundu, onu qapının ağzındakı üçbuynuzlu asılıqandan asıb, dəhlizin bulanıq güzgüsündə özünə baxdı, cibindən çıxardığı narın daraqla saçlarını darayıb içəri otağa keçdi, bayaq sürücünün yolüstü qəlyanaltıxanaların birindən alıb cığara torbaya yığdığı yeməkləri küncdəki telefon dolabının üstünə qoyub oturmağa yer axtardı...

Hardansa kağız iyi gəlirdi... Elə bil hardasa yaxında mətbəə vardı.

Özünü oturaacağı köhnəlikdən, az qala, döşəməyə dəyən nimdaş kreslonun içinə saldı, nəfəsini dərə-dərə fikirləşdi ki, bayaq yolüstü qorxduğu məsələ baş verib... bivaxt gəlib... Ya da olsun ki, mütəmadi təşriflərinə alışmış professor buralara çoxdанныan gəlib çıxmadığından ondan inciyib. Ya da hədsiz məşğuldu, onu dinləmək halında deyil.

...Hardansa, mətbəxdən fincan-nəlbəki səsi eşidildi...

Ürəyi atıla-atıla səse diqqət kəsildi...

İndi olsun ki, professor mətbəxə, üreyində onu söyə-söyə, qəhvə dəmləyir... balaca ɵlləriylə özü kimi balaca fincanlara qəhvə süzür... sonra xasiyyəti son vaxtlar qocalıqdan, ya tənhalıqdan tündlənib dəyişən professorun tez-tez düşdüyü bu sayaq ovqat dəyişkənliklərini xatırlayıb fikirləşdi ki, gərək gəlməmişdən əvvəl zəng vuraydı...

Yerini rahatlayıb otağa göz gəzdirdi.

Burda hər şey iyirmi il əvvəlki qaydasındaydı. Elə bil bu iyirmi il ərzində həyat buralardan yan keçmişdi...

Divarları, başı tavana dirənən, içi qədim, tozlu kitablar dolu rəflər, künclərdə üst-üstə qalanmış sarımtıl əlyazmalar, vaxtı ötmüş köhnə rus jurnalları, ortada, məxməri pürşüklənmiş həmin yaşımtil süfrəli, dəyirmi nahar masası... həmin əntiq dolab...

Kitabların da, künclərdə qalanmış əlyazmaların da tozu iyirmi ilin tozu idi... Qədim işləməli kitab şkaflarının ən yuxarı rəfində tünd göy cildləri qalın toz qatının altında bozaran Dekartın, Bekonun, Aristotelin, Kantın üz qabığı soluxmuş əski nəşrləri də, bir qədər aşağı rəflərdə sıralanmış qədim çin və yapon filosoflarının kitabları da əbədi yuxuya getmiş tək, toxunmaz dincliklə yatmaqlarındaydılar... alçaq jurnal mizinin üstündə qalın toz qatı altında bozaran bir neçə stəkan-nəlbəki də, bu yerlərdə nə vaxtsa yaşayıb ölmüş qədim insanların məişət atributunu bildirən müzey əşyalarını xatırladırdı...

...Üzbəüz divardan isə iki tablo asılmışdı. Bu tabloları nazir birinci dəfə idi görürdü. Görünür, bu mənəzildə olmadığı son bir neçə ilin hansı birinədə yadigar idi... Olsun ki, onları professorla hədiyyə vermişdilər.

Tablolardan biri - sübh çağının, ya axşamın ürəksıxan ala-toranının təsviri idi... Bu adamboğan qaranlığın tən ortasında qızılgülün tumurcuğunu andıran noxud iriliyində közerti işarırdı... işartının dərinliyində, üzü adam üzünü andıran balaca quş gözə dəyirdi...

Ayağa qalxıb tabloya yaxınlaşdı və balaca quşa yaxından baxdı... baxdıqca da ürəyi pis-pis bulandı...

Quşun üzü tanış idi... Qoca adam üzünü andıran bu balaca, qaramtil üzü harda görmüşdü?..

Sonra xatırladı. Yuxuda... Anası bilib bəğrına basdığı, iclas mürgüsündə qarşısında diz çökdüyü həmin qorxunc qarını yenə xatırladı...

Geriye çəkilib bayaqkı yerinə oturdu, fikrini yayındırmaq məqsədi ilə o biri tabloya zilləndi...

O biri tablo - ağappaq boşluğun mərkəzindən doğub üzəşığı uzanan iki qara zolağı çarpaz dalğalarla kəsən narıncı şüaların təsviri idi...

Şekillərin mənası barədə düşünməyə halı yox idi... odu ki, fikrini onlardan yayındırıb, pəncərənin altında divara pərçimlənmiş bulanıq sulu akvariuma yönəltdi... ayağa qalxıb döşəməni cırıldada-cırıldada ora yaxınlaşdı, çöməlib akvariumun içinə baxdı və gördüyü mənzərədən halı dəyişdi...

...Akvariumun içində bircə dənə də olsun, balıq yox idi... Balıqlar ölmüşdülər, yoxsa, onları professor, bir vaxtlar özü deyən kimi, "ac və ələcsiz qaldığı günlərin" hansı birindəse tavaya salıb yemişdi?..

...Bu fikirdən dərisinin altına yeriyan xoşagəlməz giziltinin qollarından küreyinə, ordan saçlarının dibinə yayıldığını hiss edib əlini ehmalca pəncərənin döş cibinə saldı, ordan çıxardığı eynəyini gözüne taxıb akvariumun dibinə baxdı...

...Akvariumun dibi, dərin okean dibi kimi bulanıq və qaranlıq idi... dəniz yosunlarını xatırladan anlaşılmaz qaraltılarla dolu idi...

Nazir neçə illərdən bəri yuyulmadığından şəffaflığını itirmiş bu şüşə qabın dibindəki qaraltıların nə olduğunu dəqiq müəyyənləşdirə bilməsə də, bunun, çox güman ki, nə vaxtsa, acından, ya akvariumun uzun müddətdən bəri dəyişilməyən suyunun havasızlığından ölüb bir-birinin üstünə qalanmış, həmin o qızılı quyruqlu, qırmızı balıqlar olduğunu necəsə anlayıb dəhşətə gəldi...

...Balıqlar elə bil çoxdan, lap çoxdandan... yüz il, min il bundan əvvəl ölmüşdülər... bulanıq su rənglərini aparmış, içlərini boşaldıb qabıqlarını qovaq kimi naziltmişdi...

Əyilib suyu iylədi...

Akvariumdan ölü balıq iyi gəlirdi... Sonra nazirə elə gəldi ki, iy, ümumiyyətlə, evin özündən gəlir. Havanı burnu keyiyənəcən iyləyib, qoxunun ha tərəfdən gəldiyini müəyyənləşdirməyə çalışdısa da, burnu qoxuya alışdığından, dəqiqləşdirə bilmədi.

...Dəhlizdən addım səsləri eşidildi və çox keçmədi ki, otağın kənarında nazirin gözlədiyi kimi, əllərində balaca qəhvə fincanları dayanacaq professorun əvəzinə onun, şimal tülküsunü andıran nəhəng, küren iti göründü...

İt kənarın ortasında yerə çökdü, pəncələrini irəli uzadıb cütlədi, qulaqlarını şəkəyib acıqlı mırıltıyla nazirə zilləndi...

Ürəyi düşdüsə də, özünü o yerə qoymadı, ayağa qalxıb mümkün qədər mülayim səsle:

- Ayxo, əzizim?!.. Tanımadın məni?.. - deyib yazıq-yazıq udqundu.

İt bir qədər dikəlib bu dəfə sulu ağı əsəbi titrəyişlərlə titrəyə-titrəyə, hansısa maşın mühərrikini andıran qəzəbli bir mırıltıyla mırıldadı.

...Ətrafına göz gəzdirib, əlini cibinə atdı, yeməyinin vaxtı ötən məqamlar ağzına atmaq üçün özüylə gəzdirdiyi diabetik konfetin ciğarasından tutub yuxarı qaldıraraq:

- Hə, tut görüm... - dedisə də, it mırıltısını kəsmədi, bir addım qabağa yeriyan atılmağa hazır vəziyyət aldı...

...Qorxudan, ya çaşqınlıqdan itə atdığı konfet üzbəüzdəki divara dəyib heyvanın üzünə düşdü... onu bir az da qıcıqlandıraraq qeyzləndirdi və it dişlərini qıcadıb dəli bir hürüşlə hürməyə başladı...

...Bədəni soyuq tər basa-basa, bayaq oturduğu kreslonun üstünə dırmanıb:

- Di yaxşı, bildim... sakit ol, Ayxo, sakit ol... - dedisə də, it hürüşünü kəsmədi...

Onda nazir ayağını kreslonun dəstəyinə dayayıb, ordan yaxınlıqdakı nahar masasının üstünə keçmək istədisə də, qəfildən, kreslonun onun ağır bədənini saxlamayacağını anlayıb dəhlizə sarı:

- Professor!!!.. - deyə çığırılsa da, səsinə səs verən olmadı...

...İt kresloya sarı atılıb vəhşi səsle hürməyə başladı... Arada bir şahə qalxıb nəhəng pəncələrini sinəsinə dayamaq istəyirdi elə bil...

- Allah, sən saxla!!.. – nazir vahimədən nəfəsi itə-itə dəhşət içində bağırdı... qorxudan keyimiş kök baldırlarını bir təhər hərəkətə gətirib özünü necəsə, yazı masasının üstünə saldı, orda, ağır gövdəsinin çəkisinə davam gətirməyib qorxunc cırıltılarla laxlayan masanın kənarlarından tuta-tuta, yenə səsi gəldikcə mətbəxə sarı:

- Professor!.. - deyib qışqırdısa da, səsinə sən verən olmadı...

Professor sanki mətbəxə yox, harasa uzaqlara getmişdi... o burda oturub fikir dəryasına qərq olduğu vaxtlar çöl qapısını sakitcə açıb küçəyə çıxmışdı... ordan naməlum istiqamətə uzaqlaşmış gözdən itmişdi... Ya bəlkə, ölmüşdü?.. – nazir vahimədən quruyub damağına yapışmış dilini zorla hərəkətə gətirə-gətirə fikirləşdi, – Qəfil bir ölümlə... Mətbəxdə onun üçün qəhvə dəmlədiyi yerdə divara söykənib, yaxud aramla kətilə çöküb canını dinməzəcə tapşırmışdı?..

...İtin qəzəbi gəldikcə artırdı... nazirin üstünə dırmaşdığı yazı masasının ətrafında atılıb düşə-düşə, nəhəng, kürən bədənini dikəldib şahə qalxır, pəncələrini, az qala, onun çiyinlərinə toxundura-toxundura, gəldikcə, daha dəhşətli bağırtılarla hürürdü...

...Dəhşətdən və çaşqınlıqdan başının tükü qabara-qabara, ani olaraq fikrindən keçən bu oldu ki, itin cəngindən qurtulmaqdan ötrü masanın yaxınlığındakı jurnal mizinin üstündən adlayıb pianonun üstünə dırmaşmalı, ordan paltar şkafinin içinə girib qapısını o üzdən möhkəmcə bağlamalı, orda professor gəlib çıxanacan gözləməli... bu fikirlə nazir ayağını mizin üstünə qoydu və ayağını qoymağıyla mizi aşırmağı, üstündəki stəkan-nəlbəkiləri də yerə dağıtmağı bir oldu... Bu, iti bir az da qəzəbləndirdi... Onda nazir özünün də gözləmədiyi əcaib bir səslə – qəribə, cır qadın çıxırtısıyla:

- Professor!.. – deyə çığırdı... sonra cavab gözləmədən, divara dayaqlanıb pianonun üstünə dırmanmaq məqsədi ilə yenidən kreslonun üstünə atılmaq istədिसə də, ayağını kreslonun dirsəkliyinə qoymağıyla, onu da laxladılıb böyrü üstə aşırmağı bir oldu...

...nazir özü də, kresloyla bir böyrü üstə yerə dəydi... sağ dirsəyini və ombasını əzib ufuldadı...

İt bayaqdan bura bunu gözləyimiş kimi, axır ki, ələ keçirdiyi ovunun üstünə atılan tək, nazirin üstünə atıldı... ağır pəncələrini onun sinəsinə dayayıb vəhşi hürüşlə hürməyə başladı... və nazir itin onu parçalayıb udmağa hazır, nəhəng, sulu ağızının altında qaldı... ani olaraq, özü də bilmədən, bədəninin hansısa çevik toxumalarıyla, yoxsa qəfil cəldliklə işə düşən özünüqoruma refleksi ilə iki əli ilə itin ağızından yapışılıb gərməyə, bunun ardınca başını altına basılıb, gücü gəldikcə heyvanı boğmağa başladı... və yalnız dizinin altında boğulub çabalayan heyvanın zingiltisi eşidiləndə, ayağa sıçrayılıb dəhlizə atıldı... it ardınca çıxma bilməsin deyə, otağın qapısını çırpılıb bir neçə dəfə açarladı... dəhlizin divarına qısılıb nəfəsi kəsilə-kəsilə, sinəsinə döyüb, az qala, çölə atılmaq istəyən ürəyinin döyüntülərinə qulaq asdı...

...ürəyi yolundan çıxılıb kələ-kötür yoxuşluqla üzəşəği diyirlənən xarab maşın mühərriki tək nizamsız döyüntülərlə döyünüb axırdı...

...Dəhliz bayaqki kimi qaranlıq idi... divara dayaqlanıb mətbəxdən sızan zəif işığa sarı süründü...

...Mətbəxdə ins-cins yox idi... qaz piletəsi sönük idi...

Bədənini bürüyən vahimədən başının tükü qabara-qabara, geriye - dəhlizə qayıdıb səsi gəldikcə:

- Professo-o-or!!!.. - deyib bağırdısa da, nə yarıqaranlıq dəhlizdən, nə bu balaca, sirlili mənzilin ayrı guşələrindən səs gəlmədi... Bircə, bayaq canını götürüb qurtulduğu bağlı qapının o üzündən, başını dizinin altına basılıb gücü gəldikcə əzdiyi kürən itin hürüşü və qapının şüşəsini cırmaqlayan caynaqlarının səsləri eşidilirdi...

...Divara söykənib nəfəsi itə-itə, bu balaca, nağılvari komada ondan və indicə

qurtulduğu otağın qapısını dağdan vəhşiləşmiş itdən savayı, heç kəsin olmadığını anlayıb sustaldı... onun yersiz təşriflərindən cana doymuş qoca professorun, bayaq onu otağa ötürdükdən sonra dəhlizə qayıdıb paltosunu geydiyini, qapının kilidini astaca burub çölə çıxaraq, evi tərk etdiyini tsəvvürünə gətirib qızdırmalı üşütməylə üşütdü... sonra gözləri dəhlizin qaranlığına alışdıqca, o biri otağın bağlı qapısının şüşəsindən sızan zəif işığı sezi b hərə kətə gəldi... heyi tükənmək üzrə olan bədənini divardan ayırıb ehmal addımlarla qapıya yaxınlaşdı... dəstəyini aşağı gərib qapını araladı və gördüyü mən zərəninin dəhşətindən durduğı yerdə cə donub qaldı...

...Professor burda idi... yarıqaranlıq otağın yuxarı küncündə, üstü kağız-kuğuzla dolu yazı masasının arxasında oturub, balaca stolüstü lampanın işığında nə isə yazırdı...

...qorxudan, susuzluqdan zəifləmiş ayaqlarını arxasınca sürüyə-sürüyə yeriyib professorla üz bəüz dayandı...

...Professor, deyəsən, onun gəlişini hiss eləmədi... başını yazıların üstündən qaldırmadı...

Otağın yarıqaranlığından, ya professorun uzaq illərdən yaddaşına hopmuş doğma vücudundan, ya nədənsə ağlamağı tutdu... gözünün yaşı yanağı boyu diyirlənib sinəsinə süzüldü... boğazına dolan qəhəri bir təhər udub, dil-dodağı titrəyə-titrəyə yalnız:

- Niyə belə eləyirsən, dostum?.. – deyə bildi.

Professor qələmini masanın üstünə qoyub başını qaldırdı və eynəyinin arxasından qəribə şüursuz baxışlarla nazirə zilləndi...

Ürəyi qırıldı...

Professor həmin adam deyildi... bəbəkləri anlaşılmaz bir dəyişkənliklə dəyişmiş... gözləri qəribə bir sivriliklə kənarlara dartılmış, bəbəkləri irilib, az qala gözlərinin ağını bağlamışdı...

Ağzını açıb bir də: "Axı sən niyə belə eləyirsən, dostum?.." - demək istədisə də, qorxudan, ya susuzluqdan, büzüşüb alt çənəsinin dibinə düşən buz kimi soyuq dilini tər pədə bilmədi... hökmünün oxunmasını gözləyən müttəhim tək, durduğı yerdə dayanıb qaldı... sonra necəsə, elə durduğı yerdə, kövrəlib qəhərlənmədən, sakitcə ağladı...

...Professor dinmirdi... gözünün ağını bağlamış qorxunc, qara bəbəkləri hələ də nazirə zillənmişdi...

- Mən ki... - nazir haçandan-haçana, özünü toplayıb bir təhər mızıldandısa da, boğazına dolan qəhər sözünün ardını gətirməyə, gecənin bu vədəsi, bu yağışın-tufanın altında maşın sürdürüb bu balaca komaya pənah gətirməyinin səbəbini deməyə imkan vermədi...

...Dəhlizin o başından, hələ də kürən itin vəhşi hürüşü eşidilirdi... İt hürüb-hürüb, arada bir canavar ulartısıyla ulayırdı...

- Mənə kömək edin, professor... - nazir deyib hiçqırdı, sonra mizin yaxınlığındakı alçaq kət ilə çöküb, başını masanın kənarına söykədi, hönkür-hönkür ağladı... – mən tələdəyəm...

Professorun dəhlizin qaranlığının davamını andıran qaranlıq gözlərində heç bir hərə kət sezilmədi... o, nazirin ağlamağını, nəyinsə axırını gözləyən tək, səbr və təmkinlə seyr eləməyinə davam etdi... arada bir, qara, cansız düymələri andıran bu gözlərin dərinliyində yaş damllarına bənzər nə isə işıldayıb, yoxa çıxdı. Yoxsa bu, nazirə belə göründü?!..

...Nəfəsini içinə qısıb, professorun nə isə də deyəcəyini gözlədisə də, o dinmədi, başını aşağı salıb, nəyinsə cavabını axtaran tək, dərin fikirlərə qər q oldu...

...Dəhlizdən otağa axmağa başlayan sirli qaranlıqdan, ya professorun ucları iti sivriliklə yuxarı dartılan qulaqlarından naziri vahimə bürüdü... ağır gövdəsini silkələyib ayağa qalxdı... ayağının altında tanış cırıltıyla cırıldayan döşəmənin yırğalanmasından duruxub

dayandı... və yalnız onda professorun bayaqdan bura, sən demə, ona yox, ondan arxada dayanmış, ya otağın yarıqaranlıq boşluğundan asılmış kiməsə zilləndiyini anladı... sonra necəsə, qəfildən, beyninin hansı səmtindənsə ildırım sürətiylə ötüşən qısaca anın içiylə, onu evindən didərgin salmış məşum gecə qonağının, onu çoxdанныn bəri nişana almış qorxunc Ölüm mələyi olduğunu anlayıb titrətdi... bu ölüm havalı məkandan, bu dəhşətli ilğim bataqlığından qurtulmağın birçə yolunun, baş götürüb buralardan qaçmaq olduğunu dərk edib hərəkətə gəldi... bir-birini üstələyən qorxu cərəyanlarının əldən saldığı xəstə bədənini ehmalca masadan aralayıb, xəyallar dəryasına qərq olmuş professoru fikirdən ayırmamaq məqsədi ilə səssizcə geriye çəkildi... bu dəfə döşəmənin cırıltısına məhəl qoymadan, ehmal addımlarla otaqdan sivişib, qapını arxasınca bağladı... dəhlizin işığını yandırmadan, kor hərəkətlərlə qaranlıqda axtarıb tapdığı paltosunu asılıqandan qamarlayıb, çöl qapısının kilidini axtardı...

...İtin canavar ulartısını andıran səsi kilidi tapmağa imkan vermirdi... otağın qapısı ağır caynaq zərbələrindən çatlamaq üzrəydi...

...Qapının kilidini, axır ki, tapdı... kilidi burub açmağıyla, qapının nazik ağac qabığından içliyinin yarılmağı, ordan sivrilib çıxan nəhəng itin pələng sıçrayışıyla üstünə şığımağı bir oldu...

...Gövdəsini qapıdan zorla çıxarmağa macal tapdı... qapını çırpmağıyla itin, qapı arasında qalan pəncəsindən fısqıran qanın ayağına dağılmağı bir oldu...

Əyilib ayağına baxdı...

...Şalvarının balağı qan içində idi... Qapının o üzündən itin yazıq zingiltisi eşidildi...

...Ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa, pillələri bir təhər enib həyəətə çıxdı... küləyin uçurduğu qaranlıq ağaclıqların arasıyla başlalovlu halda o yan-bu yana qaçdısa da, maşınını tapmadı.

Maşını yoxa çıxmışdı...

...Yağış güclənmişdi... Həyətin çıxışı ha tərəfdə idi?..

Özünü, dalanabənzər darısqal bir yerə salıb, ürəyi sıxıla-sıxıla yeridi...

Dalanın sonu açıq çöllüklə uzanan maşın yolunda bitirdi...

Maşını burda da yox idi...

Sürücüsünün dana üzünü andıran yastı sifətini gözünün qabağına gətirib əsəbilikdən boğula-boğula ürəyində: "Heç eybi yox... bunun sabahı da olacaq, haramzada..." – fikirləşib pay-piyada yola düzəldi.

...Maşın yolu bomboş idi... birçə səkinin kənarları boyu uzanan solğun işıq dirəkləri yağışın isladıb qara güzgü kimi parılatdığı səkilərə zəif işıq zolağı salırdı...

...Qolçağını sivrilib saatına baxdı...

Beşin yarısı idi... Deməli, sübhə az qalırdı...

Bu nə demək idi?!.. - ürəyi xəfif titrəyişlə titrəyə-titrəyə fikirləşdi. – Bu qədər vaxtı bu yarıqaranlıq, sirlı komanın ha tərəfində itirmişdi, hara ötürmüşdü?.. Yoxsa saati işləmirdi?..

Saati qulağına tutub qulaq asdı... və incə mexanizminin, kəpənək qanadının çırpıntısını andıran səsini eşitdi.

Bəlkə xarab olan, başıydı?!.. Onun hesabıyla cəmi yarımca saat keçirdiyi bu balaca komada o nə ilə məşğul olmuşdu ki, indi özü də xatırlamırdı?!..

Ya bəlkə, yenə yuxudaydı... və bütün bu baş verənlər dünənki gecədən başlayıb onu addım-addım izləyən həmin o göyümtül şüalı yuxusunun davamıydı?..

...Ayaqqabıları təzə idi deyə, yeridikcə, dabanları maşın yolunun kimsəsiz sakitliyinə taqqıltı salırdı...

Ayaqqabılarının səsinə qulaq asa-asa, heç nə düşünüb daşınmadan, yağış üzgözünü isladıb boyun-boğazına dola-dola, hara, hansı səmtə getdiyini özü də bilmədən, yeridi...

Bayaq professorgilə gedərkən, maşının çalaya düşdüyü dairəyə çatıb səkinin o biri üzünə adladı...

Olsun ki, bu yol şəhərin mərkəzinə - evlərinə aparırdı...

Küçələr bomboş, binaların işığı sönük idi. Şəhər yuxuda idi...

Yeridikcə, tədricən ayaqlarının, bunun ardınca, bütün bədəninin soyuduğundan, gözlərinin qabağı sarımtıl dairələrlə bərq vurduğundan, addımlarını yavaşıtıdı...

Bir qədər sonra isə nə yağışın, nə bayaqdan bura yaş asfalta dəyib kimsəsiz boşluğa taqılıtlar salan ayaqqabılarının səsinin eşidilmədiyini hiss edib duruxdu... sonra bu səssizliyin təsirindən, ya bütün gecəni keçirdiyi dəhşətləri hələ də canında gizildəyən vücudunun təqətsizliyindən, getdiyi yerdə elə zəiflədi... özünü, dizi üstə düşüb ağlamaqdan zorla saxladı... paltosunun yaxalğını qaldırıb addımlarını yeyinlətdi, işıq dirəklərinin yol kənarındaki ağaclıqlara sızdırdığı işıq selinə baxa-baxa, bütün bu baş verənlərin yuxu olmadığını necəsə, beyninin hansı ayıq toxumasıylasa başa düşüb irəlilədi...

...Arxadan yenə it hürüşü eşidirdi...

Geriyə qarırdı...

Yenə professorun iti idi... bayaq qapının arasında əzdiyi pəcəsinin qanı tökülə-tökülə, bir ayağı havada, ardınca gəlirdi...

...Əllərini poltosunun ciblərinə basıb geriyə qarılmadan addımlarını yeyinlətdi və elə bu məqam bədəninin, ayaqlarının yox, çarxlara bənzər nəyinsə üstüylə sürüşdüyünü hiss edib ha aşağı əyildi baxsın ki, onu səkinin üstüylə, buzun üstüylə sürüşdürən tək, sürənin nə olduğunu anlasın, qarnı imkan vermədi...

...İtin ətürpədən ulartısı qəfildən hardansa, lap yaxından eşidildi və nazir nəyin üstə sürüşdüyünün fərqiə varmadan, bütün bədəniylə irəliyə atıldı... «Təkərlər» dəli bir sürətlə sola burulub, onu üzə aşağıya uzanan yolla aşağı sürüşdü...

Çarxların üstüylə sürüşdükcə, nazir qəribə bir nisgillə özünü uzaq uşaqlıq illərində... kəndin eniş yollarıyla sürdüyü əldəqayıрма kirşəsində hiss elədi... bu qəfil sürətin və çəkisizliyin şövqündən, az qala, qanad açıb uça-uça, səsi gəldikcə: "Uşaqla-a-ar!!! Gəlirə-ə-əm!!!" – deyə qışqırmaqdan özünü zorla saxladısı da, çox keçmədi ki, nəfəsinin tənqidini, ürəyinin qısa qapanmalarla sıxıldığını duyub, yol kənarıyla cərgələnən kol-kosdan yapışib dayandı... bu dəli uçuşa ara verməkdən, kəsilməkdə olan nəfəsini nizama salmaqdan ötrü bir müddət tövşüyə-tövşüyə dayanıb durdusa da, bədəni arxadan eşidilən hürüşdən hərəkətə gəlib onu yenidən yola buraxdı və naziri, bədni çalxalana-çalxalana harasa irəliyə axıtdı... tarazlığını saxlamaqdan ötrü qollarını yanlara açıb geriyə qarırdı...

...İtin səsi eşidilsə də, özü görünmürdü...

Arxada, ümumiyyətlə, daha heç nə görünmürdü... nə evlər, nə işıq dirəkləri, nə yaş asfalt... İndi arxanı, nazirin heç vaxt, heç yerdə görmədiyini, qəribə tüstülü-dumanlı qaranlıq bürümüşdü... arxada qalan nə varsa, sanki çoxdan, lap çoxdandan əriyib itmişdi...

...Əl atıb, yaxınlıqdakı ağacın gövdəsinə yapışdı... İtin ətürpədən səsinə, arxanın qaranlığından gizlənməkdən ötrü gözlərini bərk-bərk yumub ağaca qısıldı...

...Ağacdan anasının iyi gəlirdi... sonra nazir bərk-bərk qucaqlayıb sığındığı gövdənin içiylə axan ılıq, xəff titrəyişləri hiss elədi... gözündən süzülən iki damla yaş yanağı boyu diyirlənib sinəsinə süzüldü...

...Ağac nəfəs alırdı...

Bəlkə bu, anasıydı?.. – ürəyi həyəcanla döyünə-döyünə fikirləşdi. - Yolunu gözləməkdən bezib, ölüb, onunla yenidən qovuşmaq üçün burda bitmişdi?!

...Dizləri boşaldı... çöməlib yerə oturmaq istədisə də, "çarxlar" imkan vermədi... onu yerindən qoparıb yenə üzəaşağı sürüdülər... və yalnız onda nazir bayaqdan bura bədəninin ağırlığını üstündə daşımaqdan şişib köpüşmüş ayaqlarının çarxlı rolklərin üstü ilə hərəkət elədiyini anlayıb duruxdu... bir vaxtlar arıqlamaqdan ötrü dənizkənarı parkda sürdüyü bu

rolikləri nə vaxt ayağına geydiyini dəqiqləşdirməyə çalışdısa da, xatırlaya bilmədisə də, uzaq gənlik illərinin təcrübəsini unutmadığına, rolikləri, həmin o illərin cəldliyi ilə sürdüynə emməllicə sevindi...

...sonra bir müddət daha heç nə düşünmədən, bədəninə, ayaqlarını tərpətmədən, bitib-başa çatmayan enişlə sürüşə-sürüşə getdi... sonra elə bil elə sürüşə-sürüşə yuxuya getdi... Ya huşunu itirdi?..

...Yuxuda, ya mürgüdə idi... harasına ağrıyırdı... Ağrının bədəninə ha tərəfindən sızdığını dəqiqləşdirməkdən ötrü qol-qıçını tərpətib baxdı... və ağrının mədəaltı vəzin nahiyəsindən sızdığını anlayıb, gör bir nə vaxtdan bəri susuz olduğunu xatırladı... ətrafa boylanıb bu kimsəsiz, yarıqaranlıq yolun şəhərin təxminən hansı məhəlləsində ola biləcəyini müəyyənləşdirməyə çalışdısa da, beyninə dolan dumanın arasından heç nəyi ayırd edə bilmədi... yaddaşını səfərbər edib, ümumiyyətlə, nə isə xatırlamağa çalışdısa da, yaddaşında, açıq mavi səmanın üzüylə ahəstə rəvanlıqla üzən ağappaq, çəkisiz buludlardan və suyun dibi ilə həmin ahəstəliklə rəqs edən tək, yırğalanan yaşıl dəniz yosunlarından savayı, heç nəyin qalmadığını anlayıb sakitləşdi... sonra yaddaşının saxladığı bu mənzərələrdən, ya neçə vaxtın suzluğundan, başının hərələndiyini, gözlərinin qaraldığını hiss edib, su içməli olduğunu, bunun üçün yaxın ərəziləri təftiş edib o suyu təcili tapmalı olduğunu anladı... və bədəninə hərəkətə gətirib, yolunun qurtaracağında qaralan yaşılıqlar dolu, xiyabanabənzər ərəziyə sarı sürüşdü...

...Göl yaşılıqlar dolu xiyabana bənzər ərəzinin tən ortasında – ətrafı gül-çiçək və skamyalar dolu dairəvi, mərmər pyedestalin arasında idi...

...Suya pallı-paltarlı girdi... başını süya salıb qarnı dolanacan içdi, sonra həzdən az qala, huşunu itirə-itirə, dərinə baş vurub, bədəni qıdıqlana-qıdıqlana bir xeyli üzdü...

Başını sudan çıxaranda hava işıqlanırdı... Gölün ətrafı məxmər dərilə suitilərlə dolu idi... Suitilər böyür-böyürə uzanıb, qara, girdə gözlərlə ona zillənmişdilər... bir neçəsi sürüşkən bədəninə yırğalaya-yırğalaya suya girib yaxınına üzdülər, onu dövrəyə alıb nə dedilərsə, nazir onlara qoşulub gölün dibinə üzdü... orda hovuzun dibini bağlamış yaşıl yosunların arasıyla üzən xırda balıq sürüsünə cumub bir-ikisini ələ keçirə bildi... balıqların əti şipşirin idi... yedikcə, gözü işıqlanır, mədəsinin ağrısı sovuşurdu...

...Gün artıq yuxarıda idi... Uşaqlar suitilər dolu gölü araya almış dəmir qəfəsliklərə dırmaşib heyvanlara peçenye və alma qırıqları atır, tamaşaya yığılanlar peçenyləri havadaca tutan suitilərin qıvrıqlığına qışqırışib əl çalırıdılar... və heç kim, qəfəsliyin son ucunda – üstü sarmaşıqlar və güllər dolu dekorativ kolluqların arasında çöməlmiş vəziyyətdə canını tapşırmiş yoğun gövdəli, tosqun adamı görmürdü...

1988.

«İZDİHAM MƏNİ ÖLÜMDƏN QURTARIB...»

«İzdiham» əsərinizi poema adlandırmısınız. Bu sürrealist əsərə yazdığınız müqəddimədə onu Azərbaycan mühitinə, psixologiyasına, mənəviyyətinə və ədəbiyyatına yad olan əsər kimi qiymətləndirirsiniz. Bu, yad ədəbiyyatın təsiridirmi? Məsələn, Kafkanın «Çevrilmə» hekayəsindəki yuxudan qalxanda əcaib həşərata çevrilən Qoreqor Zamza ilə «İzdiham»dakı qıçları uzanıb dünyən düşmüş qəhrəman bir-birinə oxşayır.

- Bu cür oxşarlıqların təfərrüatına varsaq, dünya ədəbiyyatı tarixində bir-birinə oxşamayan, yaxud, biri o birini hardasa, necəsə tamamlayan əsər tapmırıq. İstənilən əsərdən seçdiyimiz ayrı-ayrı ifadələri, obraz və situasiyaları digərləriylə tutuşdursaq, görərik ki, bir-birinə oxşayan şey çoxdur və buna bir az da gəndən baxsaq, görərik ki, əslində, həyatın özü də belədi. Nə isə nəyəsə, kimsə kiməsə oxşayır. İyirmi iki yaşında yazdığım «Bekar» hekayəmi oxumaq üçün Ramiz Rövşənə vermişdim. O, hekayəni oxuyb mənə qaytaranda: “Alber Kamyunun «Postaronniy» əsərini oxumusan?” - dedi. Onda mən Alber Kamyunun adını ilk dəfə idi eşidirdim. Sonradan o əsəri oxuyub heyrətə gəldim. Mən 50-ci illərdə uzaq Əlcəzairdə yaşayıb-yaratmış fransız yazıçısı ilə müxtəlif dövrlərdə və ərazilərdə eyni bir adamı yazmışdıq... Mənim «Bekarım» xarakteri, düşüncə tərz, anaya və özünə münasibəti, həyat temperaturu, ədaları, hətta hərəkət plastikasıyla Kamyunun «Yad»ıyla eyni adam idilər. Onların hər ikisi üçün həyat - hər dəqiqəsinin içində bütöv bir ömür yaşadıkları ölçüsüz, nəhəng zaman kəsiyi idi. Fərq birəcə bundaydı ki, Kamyu öz «Yad»ının taleyini qəddar məhkəmənin hökmü ilə, mənə, «Bekarımın müqəddəratını onun öz yatağında həll edirdim. İndi də siz «İzdiham»la, «Çevrilmə»də hansısa oxşarlıqlar tapırsınız. Mənə, bu əsərlərin nə üslub, nə də mövzu baxımından bir-birinə yaxınlığını görmürəm. «Çevrilmə»nin qəhrəmanı - insan olaraq şüursuz böcək həyatını sürən Qreqor Zamza real həyatı - ata-anası, bacısı, iş yeri, dəqiq ünvanlı evi olan real bir obrazdır. Burda Kafkanın ustalığı – mistik çevrilmə ilə böcəyə dönmüş bu adamın halını və yaşantılarını adi reallığa çevirə bilməsidir. Əslində, Zamzanın faciəsi - günlərin bir günü qəfildən nataraz həşərata çevrilməsi, dəqiqəbaşı otağa girənləri diksindirərək qorxunc görkəmi ilə evdəkilərə əngəl olması deyil. Zamzanın faciəsi - boz stansiya ilə evi arasında keçən yeknəsəq ömrünün ondan, heç kimə lazım olmayan qorxunc və əcaib böcək düzəltməsidir. «İzdiham» isə fantasmaqoriya təsirini bağışlayan şüurlu yaddaşdır və əlbəttə ki, kütləvi əsər deyil. Amma bizdə də, eləcə, xarici ölkələrdə də bu əsər yüksək qiymətləndirilir. Bir çoxları onu ümumiyyətlə, mənim yaradıcılığımın zirvəsi hesab edirlər. «İzdiham» 1994-cü ildə Kafkanın dil vətəni olan Almaniyada da, Berlinin Mərkəzi Ədəbiyyat Evinə də böyük maraqla qarşılandı. Əsərlə bağlı geniş müzakirələr, müxtəlif səpkili görüşlər keçirildi. Kafka yaradıcılığına yaxından bələd olan alman auditoriyasında Kafkanın adı xatırlanmadı. «İzdiham»ın yazılma tarixçəsinin özü də qəribədi. 90-cı illərin yayı idi. Mən nə yazdığımı özüm də bilmədən yazırdım. Bu, belə baş verirdi ki, mən günün hansısa saatları qəfildən yazı ovqatına düşür, kağız-qələmimi götürüb otağıma çəkilir, orda müəyyən vaxtı heç nə düşünmədən, dayanmadan yazır, bir qədər sonra fəaliyyət limiti bitmiş elektron cihaz kimi, dayanır, qələmi yerə qoyub ayağa qalxırdım. Yazılanları hissə-hissə işə gətirib Natiq* oxuyur, Natiq hər yeni parçadan heyrətlənir, bunun nə isə tamam ayrı növ nəsr olduğunu deyir, əsərin ardını gözləyirdi. Beləcə həftələr ötür, yazı hissə-hissə artırdı. Günlərin birində, öz-özünə başlamış bu əcaib yazı öz-özünə də dayandı. Mən hiss elədim ki, daha yazmaq istəmirəm. Bir neçə həftə də gözlədim. Əsərin ardı gəlmirdi. «Əsəri bütövlükdə oxumaq lazımdı.» - deyən Natiq əlyazmanı məndən alıb evə apardı. Səhəri gün onun xırda gözləri qəribə bir işıltıyla alışıb yanırdı... Qovluğ mənə uzadıb:

- Afka, əsər bitib ki?!.. - dedi.

Əlyazmanı bir də başdan ayağa oxudum və anladım ki, əsər, həqiqətən, bitib. Özü də gözəl bir sonluqla. Roman boyu bu dünyanın qorxunc yaşam labirintlərində azıb

dolaşan, xəyanət və yalan dolu sürüşkən yoxuşlarından necəsə, salamat çıxan baş qəhrəman – əsər boyu ha tərəfdənsə aramlı, qara qasırğa kimi əsib üstünə yeriyan, gah onu arxadan haqlayıb, cənginə alan qorxunc izdihamdan qurtulmaqdan ötrü gah ağac budağından asılmış almaya, gah qaza çevrilən, gah ölüb qurumuş ağacın oyuğunda gizlənən gənc qadın, sən demə, həm də bütün bunlara hardansa, kənardan tamaşa edirmiş... Belə bir sonluğu, düşünürəm ki, yüz il fikirləşsəydim, tapa bilməzdim. Sözümlü ona gətirirəm ki, əsərin yazılma tarixçəsində beyni söndürülmüş dəftərxana icraçısı qismində iştirak eləmişəm.

*Natiq – mərhum tərcüməçi Natiq Səfərov

İZDİHAM

...Yenə atasını gətirirdilər... Atasının cənazəsini uzun-uzun kişilər gətirirdi. Onların ardınca uzun-uzadı dəstələrlə qara geyimli adamlar gəlirdi. Adamların üzü batan günün rəngindən qırmızı idi deyə, hamısı bir-birinə oxşayırdı. Bir az da elə bil keçiyə oxşayırdılar. Bəbəyi görünməyən xırda gözləri günün zəif işığından qıyıla-qıyıla, itələşə-itələşə gəlirdilər...

Arada bir adamların içindən kimsə yeri təkliyəib göyə atılırdı. Lap arxadan, hardasa izdihamın qurtaracağından kişnərti səsləri eşidilirdi...

Adamlardan sonra cərgə ilə əklillər gətirirdilər. Əklillərin kağız gülləri külək vurduqca, ovulub xırda kəpənəklər kimi izdihamın üstü ilə uçurdu...

Qara geyimli adamlar yaxınlaşdıqca, izdihamın uğultusu eşidilməyə başlayırdı... Külək bərkiyir, saysız-hesabsız qara geyimləri qara bayraqlar kimi möhtəşəm-möhtəşəm yellədir...

...Uğultunun içi ilə hardansa, uzaqdan zəif-zəif sızan tanış səs eşidilirdi...

Atası idi... tabutda gözüyümüzlə uzana-uzana, burnunun içində balaca bayquş kimi buppuldayırdı... Harasıda ağrıyırdı, ya ağlayırdı?! Ya bəlkə, oxuyurdu?..

Qəhər boğazını sıxdı:

- Ana-a-a!.. - deyib qışqırırsa da, səsini eşidən olmadı.

İzdiham getdikcə gedir, qara duman kimi çəkilib uzaqlaşır...

Ana nənəsi hardasa, arxasındaydı, vergül qaşlarını tərpedə-tərpedə:
- İndi bilərsiz aclıq nədi, yetimlik nədi... - deyib ləzzət içində gülümseyirdi.
Nənəsi güldükcə ağızından bir-birindən aralı uzunsov, metal dişləri görünürdü.
Nənəsi gülümsünüb-gülümsünüb axırda dəmir dişlərini bir-birinə vura-vura:
- Anan çox qudurmuşdu, - dedi.
- Elə demə... - dedi və hiss elədi ki, boğazına dolan qəhərdən ağızı büzülür, - anam ölüb axı?!..
- Ölsün elə!.. - nənəsi ilan kimi fışıldadı...
Nənəsinin çiyindəki boz sərçə də ağızını açıb ilan kimi fışıldadı, boynuna dolanan çəhrayı, kor soxulcan da başını qaldırıb o yan-bu yana yellədə-yellədə fisıldadı...
...Əl atıb nənəsinin üzünü cırdı... Nənəsinin üzü əlcək kimi soyulub ovcunda qaldı...
...Nənəsinin dərisini yerə atmaq istədisə də, alınmadı. Dəri yapışqan kimi ovcuna yapışib qopmaq bilmirdi...
Yerdən daş götürüb dərinə daşla sürtdü, ovuntulayıb yerə tökdü. Sonra haradansa bozumtul toyuqlar gəldi və nənəsinin quru dərisini tələm-tələsik dənledilər.

...İzdiham gözdən itəndən sonra yerə oturub ayaqlarını uzatdı. Qıçları xeyli uzanmışdı, həm də elə bil, azca əyilmişdi.
Qıçlarını bir-birinə doladı. Qıçının biri o birinə üç-dörd dəfə dolanıb buruldu. Sonra ha çalışdı, açma bilmədi. Qıçları düyün düşmüşdü...
Qapının zəngi vuruldu və o düyünlü qıçlarını ardınca sürüyə-sürüyə əlləri üstə iməkləyib qapını açmağa getdi.
...Gələn anası idi. Anası onu görmədi, üstündən keçib otaqlara girdi, bir müddət onu oralarda axtardı...
...Ha istədi qışqıra, səsi çıxmadı. Əl çalıb anasını çağırırdı. Anası gəlib onu tapdı, əyilib bir müddət mehriban gözlərlə üzünə yaxından baxdı.
- Necəsən?... - dedi.
...Atası da buradaydı. Otağın aşağı başında, yazı masasının üstündəki stolüstü lampanın işığında üzü divara oturub bir qıçını əsdirə-əsdirə yenə nə isə yazırdı... Yaza-yaza siqaret çəkirdi, tüstü burnundan, qulaqlarından çıxırdı.
Sonra nə oldusa, tüstü burula-burula atasının təpəsindən çıxmağa başladı... Atasının qələmi yerə qoyub qulaqlarını tuta-tuta:
- Başım yandı, ay Allah!.. - deyib bağıra-bağıra otaqların arasıyla vurnuxdu.
Anası mətbəxdən balaca suçiləyənə gəlib atasının başını suladı.
Atasının başı sudan cızıldayıb tüstülədi.
Anası tüstünü üzündən yelləyə-yelləyə, gülümseyə-gülümseyə gəlib onu qucağına aldı, gətirib çarpayısına uzatdı, üzünə çəhrayı tülə bənşər nə isə çəkib:
- Yat daha, gecdi, - dedi və ha yanasa getdi.
...Örtüyün o biri üzündən hər şey çəhrayı görünürdü...
Atasının başının tüstüsü kəsmişdi. Atasının indi çəhrayı vərəqlərin içində acgöz-acgöz eşələnirdi, elə bil onların arasında yeməlisini axtarırdı...
...Sonra hardansa ərinə oxşayan cavan oğlan gəlib başının üstünü aldı, çəhrayı bıqlarıyla üzünə gülümseyib duvağı üzündən qaldırdı, qoluna girib onu ayağa qaldırdı.
...Ayağa qalxanda dizinin üstündəki güllər yerə töküldü...
...Musiqiçilər dəhlizdə dayanmışdı, elə oradan, gülərüz adamların arasından ona baxa-baxa, gözləri bərələ-bərələ nə isə, gülməli hava çalırıldı...
Əri yerdəki gülləri yığıb onun qucağına basdı. Baxıb gördü qucağındakı dabanı yeyilmiş köhnə ayaqqabıları...

...Sonra yadına düşdü ayaqqabıları haradan gəlib çıxmışdı qucağına. Bayaq "Vağzalı"nın səsi həyətlərində eşidiləndə özünü itirib ətəyi ayaqlarına dolaşa-dolaşa o yan-bu yana qaçanda, çəkmələri geyməyə macal tapmamışdı. Bayaq ayaqqabıları sabun kimi sürüşkən idi, ha əlləşirdisə də, sıçrayıb əlindən çıxırdı.

...Əyilib ayaqlarına baxdı. Ayaqları soyuqdan donub, ağarıb ağappaq dişə oxşayırdı...

Əri qoluna girib onu musiqiçilərin yanından keçirdi, ehtiyatla pillələri düşürdü.

...Pilləkəni düşdükcə, ağ gəlinlik paltarının uzun ətəyi aradabir arxasınca pillələri düşən qohum-əqrəbanın ayaqları altında qalırdı, onu yerində laxladırırdı. Sonra paltarının ətəyi arxada elə bil nəyəsə ilişdi...

...Geriye çönəndə ürəyi qırıldı... Arxada heç kəs yox idi. Ətəyini məhəccərə keçirib harasa getmişdilər...

Qayıdıb ətəyini məhəccərdən çıxarmağa başladı, alınmadı. Məhəccərdən aşağı baxıb gördü, əri lap axırıncı mərtəbəni enir.

...Əri əlləri cibində kiminləsə danışa-danışa pillələri enirdi, küçəyə çıxanda şaqqanaq çəkib güldü. Sonra ərinin səsi bir xeyli də həyətdən gəldi. Əri nə isə hərbi aviasiyadan danışdı. Ərinin səsi bir mğddət də eşidilib yox oldu.

...Ətəyini bir də, bu dəfə var gücü ilə dartdı... Başında nə isə uzundraz bir şey vardı, tərpendikcə, təpəsində laxlayıb dingildəyirdi. Ha əlini başına atıb yoxlamaq istədi, əli başına çatmadı. Əli gödəlib enlənmişdi, ağzına güclə çatırdı...

Ətəyini bir də dartanda, başındakı uzunsov güldana oxşar nə isə yerə düşüb çilik-çilik oldu...

...Səsə qonşuların qapıları açıldı. Dayanıb əsəbi üzlərlə onun yöndəmsiz hərəkətlərinə baxdılar.

...Ətəyini dartışdırdıqca, ətürpədən cırıltı səsi mərtəbələrə yayıldı, bu eybəcər cırıltıya hansısa evdə oyanan körpə əti kəsilmiş kimi çığıraraq ağladı... bir də baxdı ki, çığırta səsi ətəyindən gəlir.

Çığırın, böyük qızı idi, məhəccərin dəmirələrinə keçirdiyi başını çıxara bilmirdi.

Uşağı başıqarışıq necə dartdısa, qızın qulaqları qopub yerə düşdü.

Üzbəüz qapının ağzında dayanan qalınqaş kişi qaşlarını əsəbi-əsəbi oynada-oynada, nifrət dolu gözlərlə gah ona, gah da qızının düşbərə kimi yerə yapışan qulaqlarına baxıb:

-Tfu! – dedi və qapını çırpdı.

Uşağın qulaqlarını, xəcalətdən nəfəsi kəsilə-kəsilə yerdən qaldıraraq ciblərinə basdı, ağrıdan göyərək özündən gedən uşağı qucağına alıb, ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa, tələm-tələsik aşağı endi...

...Endikcə pillələr qurtarmırdı, burula-burula, uzana-uzana harasa, lap aşağı gedirdi...

Bir neçə mərtəbədə sonra qapılar qurtarırdı, pillələrinə sonu, qurtaracağı görünmürdü...

...Ərinin səsi indi də hardansa yuxarıdan gəlirdi. Əri yenə hərbi aviasiyadan danışdı...

Qonşular səs-səsə verib:

- Çox mübarək, xoşbəxt olun... oğullu-uşaqly olun... - deyirdilər.

Musiqiçilər də hardasa yuxarıda çalırıdılar. Sonra əri də, musiqiçilər də danışa-danışa, çala-çala çıxıb harasa getdilər. Hardasa, uzaqda maşınların qapıları çırpıldı, qonşuların qəhər dolu səsləri eşidildi...

...Qızı qucağında vurnuxub zıqqıldadı, qulaqlarının qanını balaca əlləriylə üz-gözünə yaxdı, sonra qanlı əllərini ağzına soxub sümürə-sümürə yuxuya getdi.

...Uşaq qucağında əyilib bir müddət aşağıya, sonra yuxarıya baxdı...

...Pilləkənin əvvəli-axırı görünmürdü... Pillələrdən sonra həyətlərinə açılan çöl qapısının ha tərəfdə olduğunu yadına salmağa çalışdısa da, pillələrin harda bitib qurtardığı yadına düşmədi... pilləkənin üstünə oturub qızını qucağında yellədə-yellədə:

- A - a - a!.. - dedi.

Qızı başını qoltuğuna soxub yuxuya getdi.

Bir müddət uşağı yellədə-yellədə pilləkənin sakitliyinə qulaq asdı... Çox keçmədi ki, hardasa, lap aşağıda kiminsə qapısı açıldı və aşağıdan, nəyinsə o biri üzündən anasının yorğun səsi eşidildi, pillələr boyu əks-səda verdi...

Anası:

-Tez o-o-ol... – deyə bağırırdısa da, səsi hələ də uzaqlardan gəlirdi - ...bunlar atamı yandırdılar!..

Uşağı qucağına alıb ayağa qalxdı, ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa, nəfəsi kəsilə-kəsilə pillələrlə aşağı qaçdı...

...Evləri uşaqla dolu idi... Uşaqlar dəhlizdə, otaqlarda qaynaşırdı. Beş-altısı velosiped sürürdü, bir az böyükləri pərdələrdən, çilçıraqdan asılıb yellənirdilər, qalanları bir-birinə dəyə-dəyə döşəmə boyu iməkləyirdi... Anasının qucağında tutduğu iki çağa acgöz-acgöz hərəsi bir döşünü əmirdi.

...Anasının saçları uzanıb çiyinlərinə tökülmüşdü... qucağındakı çağalar döşlərini əmə-əmə, saçlarını xırda-xırda hörürdülər.

...Uşağı qucağından yerə düşürüb başının tükü qabara-qabara:

- Bu nədi belə?.. - dedi.

Anası uşaqları pərdələrdən qopara-qopara:

- Səndən soruşmaq lazımdı, - dedi, sonra uşaqlar elə döşündən asıla-asıla əllərini belinə vurub onunla üzbəüz dayandı, nifrət dolu üzü ilə, - bəlkə, deyəcəksən, xəbərim yoxdu?.. - dedi.

...Bədənindən xoşagəlməz üşütmə keçdi.

...Uşaqlardan bir-ikisi ayağına çatıb topuğu ilə üzüyuxarı dırmaşırdı, aşağıdan yuxarı balaca üzrlərlə ona baxıb miyoldayırdılar...

...Anası evin künc-bucağından, şkafların altından, stulların üstündən uşaq yığırdı... yığa-yığa, qəhərli səsiylə:

- Min kərə dedim, iki uşaq bəsindi. Dedim-demədim? - dedi.

- Dedin, - deyib başını aşağı saldı.

Anası deyinə-deyinə uşaqları iri, tozlu çuvala yığırdı:

- Bəs niyə sözümə qulaq asmadın?..

...Axırıncı uşağı balışın altından çıxarıb ağzınacan uşaqla dolu çuvalın içinə basdı, bürmələyib ağzını yoğun iplə sarıya-sarıya, bəbəyi irilən xəstəhal gözlərlə üzünə zillənib:

- Di tez ol... - dedi.

...Mətbəxə keçib əl-ayağı əsə-əsə kibrit axtardı, kibriti tapıb ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa gətirib anasına verdi. Anası kibriti əlinə alıb tənənəfəs:

- Bəs nöyüt?.. - dedi.

...Nöyüt anasının yataq otağından, paltar şkaflarının içindən tapıldı...

Nöyütü anasına verəndən sonra divara qısılib üzünü qollarıyla bağladı... sonra dözməyib dirşeyinin altından baxdı ki, necə anası, bəbəkəri irilib gözünün ağını örtə-örtə nöyüt şüşəsinin qapağını açır, necə şüşəni içi uşaqla qaynaşan adamboyu çuvalın üstünə endirir, sonra geriye çəkilib yanan çöpü çuvalın üstünə atır...

...Kibrit çöpünün toxunmağıyla çuvalın alışmağı bir oldu... dilsiz-ağızsız, bədheybət pəzəvəngi andıran çuval ətürpədən səslərlə cüyüldəməyə, vığıldayıb nəhəng adam kimi oturub-qalxmağa, alov bədəninə işlədikcə otağın içiyə atılıb düşməyə, tüstüsü tənənəfəsindən çıxı-çıxa özünü divarlara çırpmağa başladı... Sonra nə oldusa, çuval qapqara qaraldı,

arxadan zərbə almış kimi, nəre çəkib üzü üstə yerə sərildi... qapqara tüstü otaqlara dolub ətrafı səskeçirməz qaranlıqlara qərç etdi...

Tüstünün qarasından boğulub öskürə-öskürə evin içi ilə dörd dolanıb:

- Ana!.. - deyib çağırırsa da, səsine səs verən olmadı... odu ki, tüstünün qaranlığı ilə uzun-uzadı yol getməli oldu.

Evin divarları, dəhlizi tüstünün qaralığında əriyib itmişdi... qaranlığın içiylə birçə dümbədüz, uzun-uzadı yol uzanırdı... o yolla da getdi... çox keçmədi ki, göz-gözü görməyən boğanağın içində kiminləsə alın-alına toqquşdu... qaxsımış tər iyi ilə şirin ətir iyinin qarşıq qoxusundan tanındı...

Məktəb direktoru Sürəyya müəllimə idi. Dərin qırışlarla dolu uzun sifəti tüstünün içiylə ağır, qəzəbli bayraq kimi aramla dalğalanırdı...

Sürəyya müəllimə ona dəyib dayandı, sağ gözünün üstünə enən qırışı qaldırıb bir gözüylə üzünə baxdı, qalın kişi səsiylə:

- Əllərini göstər, - dedi.

...Əlləri yanan çuvalın hisindən qapqara qaralmışdı, cütleyib qabağa uzatdı, Sürəyya müəlliməyə göstərüb başını aşağı saldı.

Sürəyya müəllimə o biri gözünün qırışını da aralayıb onun əllərinə diqqətlə baxdı, sonra başını qaldırıb hələ də bayraq kimi dalğalanan üzü ilə bu dəfə diqqətlə onun gözlərinin içinə baxdı, qalın səsiylə:

- Get, valideynin gəlsin, - dedi, gözlərinin qırışını yerinə buraxıb ayaqlarını tüstünün içi ilə sürüyə-sürüyə yoluna davam elədi... Bir qədərdən sonra hardansa arxadan, tüstünün ən qatı yerindən Sürəyya müəllimənin səsi eşidildi.

Sürəyya müəllimə arxada kiminləsə toqquşub:

- Əllərini göstər... - dedi, - get, valideynin gəlsin... - dedi.

Sürəyya müəllimə uzağa getmədi... bir qədər yeriylə orda, arxada kiminləsə rastlaşıb ayaq saxladı, geriye çönüb qara tüstünü əyri bədəni ilə yara-yara, ayağını sürüyə-sürüyə ona sarı yeridi... Geri çönməsə də, ürəyi əsə-əsə hiss elədi ki, Sürəyya müəllimə arđınca tək gəlmir...

Tüstü seyrəldikcə, baxıb gördü sən demə, bu, tüstü yox, həmin qara geyimli izdihamdı ki, içiylə yeriylə... Qapqara, sopsoyuq geyimlər çiyinlərinə toxuna-toxuna, ayağı dəqiqədə bir nəyəsə ilişib onu yerində laxlada-laxlada...

Yenə arxada kimsə paltarının ətəyini tapdalayırdı... sonra kimsə atılıb ətəyi arxada yerlə sürünən gəlinlik paltarının ətəyinə oturdu, həzdən cildəyib-cildəyib arxasınca süründü...

Çönüb baxdısa da, tanımadı. Girdəsifət, arıq bir arvad idi... ətəyinin üstündə bardaş qurub oturmuşdu, başı, qulaqları əsə-əsə cildəyib gülürdü.

Arvadın üzü tanış gəlirdi. Hardasa şəkildə, ya kinoda görmüşdü, yadına sala bilmədi...

Atasının cənazəsi hardasa, irəlidə üzürdü. Atası yenə burnunun içində balaca bayquş kimi ulayırdı, bu səsə qara tüstünün hansı ucqarlarındansa qara bayquşlar səs verirdi...

...Başının tükləri qabardı... yaxası mədəsinəcən açıq paltarının boyun-boğazını ha dartsırdısa da, sinəsini bağlaya bilmədi... Bir qədər sonra bayquş səsləri lap yaxından eşidildi... Elə bil izdihamın içindən kimlərsə uladı, sonra xısın-xısın gülüşdülər...

...Oğrun-oğrun o yan-bu yanına baxıb aradan çıxmağa yer axtardı... ...Arxadan kimsə küreyini çubuqlayıb quru səslə:

- Yeri-yeri, - dedi.

Geriyə çönməsə də, səsindən tanıdı. Suğra müəllimə idi... Allah bilə, yenə çəp gözlərinin xırda, qara gilələri hikkədən bir az da çəpləmişdi, tüpürçəyi, həmişəki kimi

göyermiş dodaqlarının küncələrində qurumuşdu, ucu daim yazı taxtasından asılan köhnə xəritələrin dəşiklərinə ilişən göstəricisini havada yellədə-yellədə gəlirdi...

Sonra kim idisə, lap qulağının dibində uladı, bayquş başını ona sarı çevirib gözlərini bərəltədi, tükli buxağını əsdirib vahiməli-vahiməli quququldadı...

Qorxudan içi titrəyə-titrəyə üzünü tutub ağladı.

- Ağla bala, ağla, ağlamalı günlərin çatıb daha.

Yenə metaldiş nənəsi idi. Qabaq cərgələrin arasıyla addımlayırdı... qocalıqdan sümüyü əyilmiş çıqlarını arxasınca sürüyə-sürüyə, nazik üzünü qoz belinin arxasından çıxarıb ona sarı boylana-boylana, nəfəsi həzdən itə-itə:

-Hələ çox ağlayacaqsan. Hamınız ağlayacaqsız. Ağlaya-ağlaya öləcəksiz, ölə-öle ağlayacaqsız... - deyə fişıldayırdı.

Nənəsinin boz sərçəsi də yenə çiyində idi, yenə qara, tum gözlərini dinməz-söyləməz üzünə dikmişdi. Çəhrayı soxulcan da öz yerində idi, nənəsinin boynunda sulu boyunbağı kimi qıvrılıb balaca başını quyruğunun ucuna bəndləmişdi.

Bayaqdan bura Suğra müəllimənin cərgəsində milçəkləri qova-qova gedən uzun, qarabuğdayı adam əlindəki iri milçəköldürənlə arxadan necə vurdusa, nənəsi milçək kimi vızıldayıb susdu. Asfaltda nənəsindən nöqtə boyda nəm ləkə qaldı...

...Kimsə qolundan tutub kənara çəkdi, ətəyi arxadakıların ayağı altında qalıb cırıldı.

Fatma idi... ağ məktəbli önlüyü də, bir ucu başından çiyinə asılan lenti də mürəkkəb ləkələri ilə dolu idi... Gözlərini qıyıb başıyla hansısa uzaqları göstərirdi, nəyəsə işarə ilə dinib-danışmadan, «gedək» deyirdi...

...Fatmayla bir sivişib aradan çıxdılar, yüyürüb qara izdihamdan uzaqlaşdıqca, arxadan Suğra müəllimənin nazik çubuğunun vıyılısını eşidirdilər...

Suğra müəllimənin çubuğu arxada vıyıldaya-vıyıldaya, bədənəri gizildəyə-gizildəyə qaçıb özlərini məktəbin arxa həyətinə yetirdilər, orda idman zalının girişində küncə dirənmiş iri, qara çəlləyin qapağını açıb içinə girdilər, sonra köməkləşib qapağını bağladılar.

- Burda bizi tapa bilməyəcəklər, – Fatma gözlərindən çəlləyin qaranlığına qığılıcımlı saça-saçə dedi, sonra yerini rahatladı.

Çəlləyin dibi dəmir-dümürlə, bir də əhəngə oxşar narın qumla dolu idi. Fatma altından çömçəyə oxşar uzunsov dəmiri sivirib qaranlığın içində yelləyə-yelləyə:

- Ölsələr də, ağillərinə gəlməyəcəklər, - dedi, - ikinci zəngdən sonra çıxarıq...

...Çəlləkdə vaxt tez ötdü, çox keçmədi ki, uzun-uzadı ikinci zəng çalındı və uşaqlar həyətə dağıldılar... çəlləyin üstündə atılıb dəmir qapağı at ayaqlarıyla döyə-döyə o yan-bu yana qaçdılar. Sonra sakitlik çökdü və kimsə çəlləyin qapağını qapını döyən kimi döydü.

Nəfəsini içinə qısıb çəlləyin aralı çatından çölə zilləndi... Çəlləyin aralı çatını Suğra müəllimənin yaşımtil qulağı bağlamışdı... nə isə axtaran yekə əl kimi yuxarı-aşağı gəzişirdi... Çox keçmədi ki, çat cırıldayıb bir az da aralandı və Suğra müəllimənin havanı iyləməkdən uzanmış çəkic kimi iti burnu içəri soxuldu... səliqəli ardıcılıqla çəlləyin hər küncünü iyləyib gizli əmr almış kimi duruxdu və çəlləyin aralı çatından içəri Suğra müəllimənin çəngələ oxşar əli soxuldu... Əl bir müddət çəlləyin içi boyu kor əqrəb kimi o yan-bu yana yeriyib onları axtardı... gah başlarına, gah dizlərinə qonub, elə bil, kor gözləriylə gah Fatmanın, gah da onun üzünə baxdı... bir müddət beləcə barmaqları üstə yeriyib-yeriyib, axır ki, Fatmanın topuğunu tapdı...

Fatma topuğu Suğra müəllimənin əlində, kədərli gözlərlə qaranlığın içindən ona son dəfə baxdı, balaca, girdə gözləri yaşla dolub şüşə qırığı kimi par-par parıldadı...

Suğra müəllimənin caynağı Fatmanın topuğundan yapışib bir müddət onu çəlləyin içində başaşağı saxladı, sonra harasa yuxarıya qaldırdı, üz-gözünü sivirib cıza-cıza, pal-paltarını cırıb tökə-tökə çəlləyin çatından çölə çıxardı...

Bir müddət bədəni qorxudan titrəyə-titrəyə, Fatmanın çəlləyin o biri üzündən eşidilən səsinə qulaq kəsildi... Fatma əvvəl pişik kimi miyoldadı, sonra toyuq kimi qaqqıldadı, axırda nəfəsi kəsilə-kəsilə, uzun-uzadı kişnədi və götürüldü...

...Dizləri əsə-əsə çəlləyin çatından baxıb gördü Suğra müəllimə Fatmanın belində ucu sınıq göstəricisini havada oynada-oynada Fatmanın dalını döyəcləyə-döyəcləyə "ehe-he-hey!.." - deyə-deyə məktəbin sarımtıl binasına sarı qaçmaqdadı...

Fatma kişnəyə-kişnəyə uzaqlaşdıqca, çəlləyin içinə qaranlıq çökdü... Yoxsa hava qaraldı?!.. Axır, nə oldusa, çəlləyin içi getdikcə isinməyə və daralmağa başladı...

...Ürəyi sıxıldı. Çiyinini çəlləyin qapağına dirəyib qaldırmaq istədisə də, gücü çatmadı. Çəlləyin qapağı elə ağır idi, elə bil, üstündə kimsə oturmuşdu.

Odu ki, büzüşüb çəlləyin küncünə qısıldı... Sonra, deyəsən, yuxuya getdi...

...Yuxuda, gözlərini qıyıb bədəninə soyuq tər gələ-gələ, dizləri boşala-boşala, hansı möcüzəylə yuxuya getmiş Suğra müəllimənin qulağına civə töküdü...

...Civə istilikölçənin sınıq ucunun çatından gümüşü mürəbbə kimi ağır damlalarla səliqə ilə Suğra müəllimənin yekə qulağına uyğun olmayan xırda dəliyindən içəri süzülürdü... süzülərkə, Suğra müəllimə ləzzətlə zarıyordu.

İstilikölçənin civəsi qurtarırdı, Suğra müəllimənin zarıltısı kəsmək bilmirdi...

İçə boşalmış istilikölçəni gizləməyə yer yox idi. Oğrun-oğrun o yan-bu yanına baxıb heç kimin görmədiyindən arxayın olduqdan sonra istilikölçəni Suğra müəllimənin qulağının deşiyindən içəri buraxdı... və Suğra müəllimənin qulağının içi ilə bir müddət vıyılı ilə uçub hardasa dərinədə şarappılıyla yerə dəyən nəyinsə səsi eşidildi... Onda Suğra müəllimə gözlərini iri-iri açıb üzünü ona çevirdi, civənin parıltısından gümüşüyə çalan üzü əyilə-əyilə:

- Bunu sən elədi-i-in???.. - deyib vahiməli səslə bağırırdı...

Suğra müəllimənin bağırmasına qaçıb gələn ağ xalatlq qadınlar onu döşəküzünə bənzər aqlara bürməyib harasa apardılar... dörd bir yanı dərman iyi qoxuyan ağ otağın yuxarı başında ağ geyimdə ağ yataqda yatan anasını yanına gətirib topuqlarından başaşağı salladılar... Odu ki, ilk dəfə anasını tərsi-mayallaq gördü...

Bələdə anası çarpayını kürəyində saxlayan uzun saçlı, ağ böcəyə oxşayırdı...

Sonra soyuq suyun altında yaxşı-yaxşı yuyub bələdlər, aparıb ayrı bələklərlə dolu yarıqaranlıq otağın bir küncünə qoydular və çıxıb getdilər.

...Otağın yuxarı başı bələklərlə dolu idi. Həkimlər gedən kimi bələklər cərgə ilə sıraya düzülüb oxumağa başladılar. Xorun içindən kim idisə cır səslə oxuyurdu... Baxıb gördü, kiçik qızıdı. Bələklərin ən balacasında əl-qolu sarınmış vəziyyətdə... balaca ağzını göyə açıb civilti səsi ilə oxuyurdu. Oxuduqca ağzı quş dimdiyi kimi açılıb yumulurdu.

Sonra kimsə otağın işığı yandırdı.

İşığın yanmağıyla, bələklərin dağılışıb döşəmə boyu ilbiz kimi, yırğalana-yırğalana sürünməyə başlamağı bir oldu...

Ağ geyimli həkimlər ha o yan-bu yana qaçdılar, bələklərin hamısını tuta bilmədilər. Bələklər sürünə-sürünə divar boyu qalxdılar, bir-ikisi tavana qalxıb çilçirağın buynuzlarından başaşağı asıldı...

...O da qarnını soyuq döşəməyə sürtə-sürtə bir xeyli bələklərin süründüyü səmtə sürünüb tərledi.

Bələklər divarın yuxarı hissəsindəki dəliyə çatıb bir-bir ora soxuldular.

Həkimlər əllərinə keçən bələkləri odun kimi üst-üstə arabalara yığdılar, tələsik addımlarla başalovlu halda harasa daşdılar.

...Divarın küncü ilə irəlində sürünən bələk o birilərdən çəlimsiz idi deyə, dəlikdən daha rahat keçdi. Keçib ordan geriyyə boylandı, göz vurub xırıltılı səsi ilə:

- Gəl-gəl, ey dili-qafil, - deyib gözdən itdi.

Baxıb gördü bələkdəki biğli, çalsaq kişidi. Kişinin nəfəsindən acı tənbəki iyi gəlirdi.

...Başını dəliyə salıb sonu, dibi görünməyən qaranlığa baxdı...

...Dəlikdən nəmiş və kif iyi gəlirdi... bir də ha tərəfindənsə qəribə səslər eşidirdi...
Elə bil, hardasa lap dərinlikdə kimisə çimdirirdilər, başına vedrə ilə su tökürdülər...

...Əvvəl başını, sonra bütün bədənini dəliyə saldı, sürünüb üz-gözünü divarın cod səthinə sürtə-sürtə, bələklərin ondan əvvəl qazıb açdığı havasız yollarla bir xeyli süründü...

...Yol çox uzun idi, süründükcə qurtarmırdı. Bir qədər sonra divar qurtarırdı, yumşaq nəm torpaq başlayırdı...

Torpaq azca isti idi. Elə bil kimsə indicə yatıb-durmuşdu. Torpağın içi elə sakit idi, süründükcə, az qalırdı öz xışiltısından qulaqları bata.

Torpağı iyləyə-iyləyə səs gələn tərəfə getdi...

...Atasını torpağın ən ilıq yerində basdırmışdılar.... Sürünüb atasının üzünü ilə gəzdi, yanağına, ordan çənəsinə keçdi.

Atasının üzünü azca dəyişmişdi, gözləri, burun dəlikləri torpaqla dolu idi... Burnu nazilib uzanmış, qaşları yuxarı dartılmış, bıqları məftil kimi qabarıb dən-dən durmuşdu.

...Əlini bələkdən çıxarıb çeçələ barmağı ilə bığın bir telinə toxundu...

Tel sim kimi gerilib titrədi, cingildəyib torpağın qumunu oynatdı.

Barmağını atasının bıqları boyu gəzdirdi... və torpağın içi ilə nə vaxtsa, lap çoxdan eşitdiyi tanış, kədərli musiqi gəzdi...

Musiqinin səsinə ətrafda nə qurd-quş varısa sürünüb, yeriyib gəldilər, dövrə vurub muncuq gözlərini üzünə zillədilər.

...Bələkdən o biri əlini də çıxarıb atasının bıqlarında ikiəlli çaldı... Çaldıqca, sarımtıl ilbizlərin, qəhvəyi böcəklərin gözləri böyüdü... Baxıb gördü böcəklərin ən xırdası kiçik qızıdı, yanlara uzanan nazik bıqlarını tərpedə-tərpedə nöqtə başı ilə ona baxır...

Atasının bıqları quru idi deyə, çaldıqca, kökündən qırılıb yerə töküldülər.

Musiqi kəsildisə də, ilbizlər yerlərindən tərپәнmədilər, gözləri böyüyə-böyüyə üzünə zillənib qaldılar...

Torpağa balaca oxlar kimi sancılan bıqları yığıb gətirdi, nə qədər çalışdı əvvəlki yerinə taxa bilmədi. Odu ki, onları bir kənara qoydu, utana-utana sürünüb atasının cibinə girdi.

Cibin içi kif bağlamışdı... yuxarı küncündə anası oturmuşdu... bardaş qurub başını aşağı salıb nə iləsə məşğul idi...

Sürünə-sürünə atasının yanına getdi. Anası iynə-sapla cibin yırtıq küncünü tikirdi...
Onu görüb:

- Odu ki, pul üzünə həsrətlik, - dedi, - bu boyda yırtıqnan cibdə pul qalar?!
...Başını yırtığa salıb çölə baxdı.

Yırtığın o biri üzünü gözqamaşdıran işıqla, adamlarla dolu idi. Adamlar əsəbi üzlərlə işıqlı vestibüldə gəzişə-gəzişə lift gözləyirdilər. Adamların arasından tanış üz ona əl eləyib yanına çağırırdı.

...Ayağa qalxıb yeridi, gəlib liftin qabağında dayandı.

Liftin qapısı açılıb-bağlandı və o tanımadığı əsəbi adamlarla, dörd divarı güzgülü, havasız liftin içində qaldı, üzünü divara dirənə-dirənə, nəfəsi kəsilə-kəsilə uzun müddət harasa yuxarı qalxdı...

Dirisqallıqdan və havasızlıqdan liftin güzgüləri buğ tutub bulandı. Bir qədər sonra liftin buğ adamların üzünü də tutdu və o üzsüz adamlarla bir xeyli beləcə boğula-boğula harasa yuxarıya qalxdı...

Liftin qapıları, axır ki, açıldı və o hamıyla bir güzgülü döşəmli geniş zala çıxdılar.

Zal təmtəraqlı geyimli adamlarla dolu idi. Qadınlar başlarından fəvvarə vuran lələkvari sancaqlarla, kişilər əyinlərindəki zərli pencəklərlə zəlin gur işığı altında bərq vurub işim-işim işaldayırdılar...

Burdan adamların üzləri də geyimləri kimi bərq vururdu.

Onu görüb əl çaldılar, əllərindəki gülləri:

- Afərin!.. Afərin!.. - deyə-deyə ona atdılar.

Gülləri havadaca tutub ehtiramla baş əydi, sonra qabağındakı mikrofonu tiqqıldadıb bir addım geriyyə çəkildi, uzun, qara zurnasını ağızına tutub ovurdları şişə-şişə çalmağa başladı...

Çaldıqca ovurdları ilə bir qulaqları, sonra bütün bədəni üfürülənib şişdi, ayaqları yerdən ayrılıb onu havaya qaldırırdı... və o, zurna çala-çala, hələ də həyəcanlı üzlərlə ona "Afərin!.." deyib çıxırışan adamların başları üstündən uçub ha yanasa getdi...

...Zurnanı getdikcə daha təsirli çala-çala bir xeyli də şəhərin üstü ilə uçdu...

Zurnanın səsinə yuxudan oyananlar pəncərələrdən, eyvanlardan yuxarı boylana-boylana içlərini çəkdiilər:

- Bu uşağın tumanı hanı? - dedilər.

Sonra kim idisə tanıya bilmədi, ətəyindən dartıb onu səhnədən yerə düşürtdü, qara zurnanı əlindən dartıb aldı:

- Ayıbdır... – dedi, - heç olmasa qəmli hava çal.

...Baxıb gördü yenə atasını gətirirlər. Atasını indi, elə bil, bayaq gətirdikləri səmtin əksinə aparırdılar.

...İrəlində gülləri yoluq əklillər, ardınca qara geyimli adamlar, lap axırda atasının qara cənazəsi gəlirdi... Cənazəni aparmaqdan yorulub əyri-üyrü çarxlı arabanın üstünə qoymuşdular, getdikcə arxalarıca sürüyürdülər... Sürüdükcə atasının üzü dəyişirdi... burnu biğlərinin üstünə asılır, qulaqları boynuna enirdi...

...Zurnanın düymələrini basıb ovurdlarını şişirdə-şişirdə qəmli hava çaldı... Çaldıqca, gözündən axan yaş boyun boğazını islatdı, ağlamaqdan gözləri çəpləşdi...

...Atasının cənazəsini babası sürüyürdü. Tabutun iplərini iki tərəfdən çiyinə aşırıb uzun boynuyla irəliyə dartına-dartına, nəfəsi kəsilə-kəsilə addımlayırdı... Arada bir qoltuğundakı uzun dürməkdən dişləyib qəhərli səsiylə:

- Yazıq balam... - deyib hıçqırırdı...

...Babasının ardınca nə qədər qaçdısa da, çata bilmədi. Babasının uzun boyu qara izdihamın içində bir müddət də görünüb yox oldu.

Zurnanı bir kənara atıb ürəyi, az qala, ağızına gələ-gələ:

- Ana-a-a!.. - deyib hönkürdü.

- Can ana!..

...Anası kökəlmişdi... qarnı yırğalana-yırğalana gəlib başının üstə dayanmışdı, əyilib üzünə baxırdı... Bir müddət beləcə baxıb-baxıb, əl-ayağını yığışdırıb onu qucağına aldı, düşünüyü ağızına basıb yelləyə-yelləyə:

- A-a-a-a... – deyə yatırımağa çalışdı.

Anasının düşünün gələsi düymə kimi hamar və bərk idi deyə, heç cür ağızına girmirdi...

Anası onu əvvəl yavaş-yavaş, get-gedə sürətlə yellədi... sonra sürəti artırıb özü də yanaşı uzandı... və bir müddət beləcə, anasıyla birgə yelləndilər...

...Yelləncəyin sürəti get-gedə artırdı...

Yellənə-yellənə, yanında uzanan anasına baxdı.

...Anası yellənə-yellənə yatırdı... Yarıaçıq ağızından yuxudan keyiyib ağaran, yelləndikcə, xırda-xırda titrəyən dili görünürdü...

Yelləncəyin sürəti artıqca, anasının xorultusu bərkiyirdi... Anası bir qədər belə xoruldadıqdan sonra pələng kimi nərildəməyə başladı...

Nəriltidən bədəni titrədi, başını anasının qoltuğuna soxub ürəyi əsə-əsə gözlədi...

Anasının qoltuğunun içi yumşaq və isti idi... lap dərinliyində aramla bapbalaca girdə saat çıqqıldayırdı...

Anası nərildədikcə, saatin çıqqılıtları sürətlənirdi, onunsa başının tükləri qabarırdı... günəşin üzü boz ləkələrlə tutulurdu... yelləncəyin yoğun kəndirləri cırıldaya-cırıldaya üzülürdü...

Sonra nə oldusa, anası birdən-birə elə bir nərə çəkdi ki, yelləncək kökündən qopub harasa geriye uçdu...

...Beləcə, başı anasının qoltuğunda, balaca saatin çıqqılıtlarına qulaq asa-asa uzun müddət geriye uçdular, sonra harasa dəyib gurultu ilə yerə düşdülər.

...Ayağa qalxıb axsaya-axsaya əvvəli-axırı bilinməyən dümdüz divarın dibi ilə gəzib anasını axtardı...

Anasının xorultusu hardansa, divarın o biri üzündən gəlirdi...

...Divarın qurtaracağındakı kəfgirli saatin altında isə ata babası oturmuşdu... Gözündə eynək, əynində zolaqlı pijama, qaşları yuxarı dartıla-dartıla, bir qıçını əsdirə-əsdirə əsəbi üzüylə qəzet oxuyurdu. Onu görüb ayağının əsməsini saxladı, qaşlarını bir az da yuxarı dartıb:

- Bı-ı-ıy?.. - dedi və daha heç nə demədi.

Axsaya-axsaya yaxına gəlib əzilmiş dizini babasına göstərdi.

- Qıçım sınıb, - dedi.

Babası bir müddət təəccübdən irilən gözləri ilə onun üzünə baxıb elə bil daha nə isə deyəcəyini gözlədi.

Axsayıb bir addım da yaxına gəldi, əzilən qıçını göstərib:

- Bu qıçımdı, - dedi.

Babası bir müddət də onun əzik qıçına baxıb başını yellədi, buxağını əsdirib:

- Qonşun pisdı, köç qurtar, qıçın ağrıyır, kəs qurtar, - dedi.

Yerə oturub dizinin qapağını açdı. Dizinin içində çıqqaçıqla saat işləyirdi, dizinin qapağını qaldıranda dingildəyib zəng çaldı...

Babası zəngin səsinə qaşlarını bir az da yuxarı qaldırdı, boynunu irəliyə uzadıb əsəbi halda:

- Bı-ı-ıy? – dedi və əyilib nəhəng başmağını ayağından çıxartdı, başının üstə hərləyib ona tolazladı.

Başmaq başının üstündən vıyltıyla keçib arxasında dayanan əlizənbilli yekəburun kişinin sifətinə dəydi.

Kişi dizi üstə idi deyə, babasının üstünə diz-dizi sürünə-sürünə getdi... böyründən vıyltı ilə ötüb kreslonun qabağında dayandı, inilti səslə anlaşılmayan dildə nə isə dedisə də, babası üz-gözünü turşudub buxağını əsdirə-əsdirə:

- Xeyr!.. - dedi.

Yekəburun kişilərdən bir neçəsi də gəldi... onlar da babasının kreslosuna sarı diz-dizi sürünə-sürünə getdilər... arxaları ona, üzləri babasına durub nə isə inildədilər...

Onlar inildədikcə, babası içini çəkib:

- Bı-ıy!?!.. – dedi... sonra ayağa qalxıb kreslosunun yanındakı iri suçiləyəni əlinə aldı və dizi üstə dayananları gülləri sulayan tək, suladı...

...Baxıb gördü, kişilərdən biri yarpaqladı... gözlərini qıyıb bir az da diqqətlə baxdı və anladı ki, kişi sən demə, yarpaqlamayıb, eləcə oturduğu yerdə kirpi kimi tikan çıxarıb.

Sonra nə oldusa, «kirpi-kışı» başını aramla geriye çevirdi, kirpi üzüylə ona zilləndi, burnunun ucundakı qara, yumru xalını sıxıb maşın siqnalına bənzər qəribə səslər çıxartdı...

...Babası oturub əsnəyə-əsnəyə ona baxırdı... Sonra hardansa babasının, noxud boyda arvadı gəldi, atılıb babasının çiyində oturdu, balaca qollarını havada yelləyib civildəyə-civilədyə, hələ də dizi üstə dayananlara nə isə başa salmağa başladı...

Nənəsi sözünü bitirib babasının qolu boyu yeridi boynuna, ordan başına çıxdı, qulağına girib yox oldu.

Nənəsinin yoxa çıxmağıyla, «kirpilərin» geriyə qanrılıb, balaca, qara ayaqlarını xırda-xırda işlədə-işlədə üstünə yeriməsi bir oldu.

...Qabaqda yekəburun kirpi gəlirdi... bədəninə yumaq kimi yığıb kürəyindəki oxlardan ona sıçrada-sıçrada irəliləyirdi...

Oxlar başının, çiyinin üstündən vıylıtlıya uçub keçdikcə, qaçırdı... biri uzun, o birisi gödək ayaqlarının üstə ördək kimi ləngə vura-vura, canını götürüb oralardan uzaqlaşdı...

Arxadan babasının hirsli səsi eşidilirdi. Babası içini çəkib:

- Bı-ıy?! – deyirdi və getdikcə «bıy»ı daha ucadan bağırırdı...

...Arxadakılar, axır ki, gəlib çatdılar, onu yerə yıxıb çığırdı-çığırdı, tüklərini yolmağa başladılar...

Tükləri yolunduqca, çığırib qaçqıldadı, sonra tüksüz, çılpaq bədəniylə, yalın yanlarını basa-basa qaçdısa da, acıqlı kirpilərin əlindən qurtula bilmədi...

Onu yerə yıxıb ayaqlarını iplə sarıdılar, qollarını geriyə qarıb dilini çıxartdılar... və o, bədəni qorxudan yığılıb açıla-açıla, iti bıçağın soyuq tiyəsinin xirtdəyinə yeridiyini hiss elədi... Bıçaq damarları boyu sürüşdükcə, noxud nənəsinin həyəcanlı civiltisini eşitdi...

- Başını üstündə qoy... - nənəsi incə səslə arxadan dedi, -...elədə gözəl olur...

Nənəsi danışa-danışa, deyəsən, onu bişirmək üçün ocaq qalayırıdı... hardasa lap yaxınlıqda çırtaçirtlə yanan çırpının iyi gəlirdi...

...Kişilərin əlindən bir təhər sivişib çıxdı, boğazından fəvvarə vuran qan lehməsində sürüşə-sürüşə, yarıkəsik başı çiyində laxlaya-laxlaya anasının yanına qaçdı...

...Anası yuxudan oyanıb uzanan yerdə gərnəşirdi... onun çiyinə düşən başına baxıb əsnəyə-əsnəyə:

- Gəl, yıxıl yat... – deyirdi, - sabah tezdən durmalıyıq...

Bir müddət beləcə, bircə damarından asılı başı anasının ayaqlarında, buludlu göyə baxa-baxa xırıldadı... Sonra meh əsdi... əsib-əsib gücləndi... küləyin səsinin içi ilə hardansa, uzaqdan adda-budda bayquş səsləri eşidilməyə başladı...

İzdiham hardasa yaxında idi...

...Qışqırmaq istədisə də, səsi çıxmadı... səsin əvəzinə, boğazından eybəcər xırıltı çıxdı. Xırıldaya-xırıldaya:

- Getmə, Hektor, getmə qanlı meydana!.. - deyib huşunu itirdi...

* * *

...Onu da tabuta qoyub atası ilə yanaşı aparırdılar...

...Ana nənəsi belini əyə-əyə, arıq, sümüklü qollarını yellədə-yellədə hamıdan qabaqda gedirdi:

- Balam əldən gedir e...e... - deyib ağlayırdı, ya gülürdü, başa düşmək olmurdu.

...Sonra kimsə arxadan nənəsinə itələyib üzünü üstə yerə sərdi və izdiham ağır ayaqlarını sürüyə-sürüyə nənəsinin üstündən keçib getdi.

...Dikəlib oturdu, onunla yanaşı izdihamın üstü ilə üzən atasının nəhəng üzünə zillənib qaldı...

Atasının üzü ağır-ağır nəfəs alırdı... dərisi qalxıb-enir, alnının qırıqları açılib-yığılırdı... qırıqlar qarmon səsinə bənzər cırıltılarla açılib-yığılıqca, yumulu gözlərinin kənarlarıyla iri damllarla yaş axırdı...

...Dizi üstə dikəlib atasının cənazəsinə keçdi, üzünə yaxından baxdı...

Hardansa yaxınlıqdan zirzəmi qoxusunu andıran nəmiş qoxulu soyuq hava deydi yanağına...

Hava atasının qulağından axırdı...

Başını qulağın dəliyinə salıb:

- U...u!!!. – deyə uladı.

Səsi qulağın qaranlıq dərinliklərində əks-səda verdi... sonra kimse qulağın lap dərinliyindən səsinə uzada-uzada:

- Uhu-hu-hu!.. - eləyib susdu. Yoxsa öz səsi idi, geriye belə qayıdırdı?!..

Bir müddət gözlərini gərə-gərə qulağın döşəmə ciğırlarla harasa üzüaşağı aparın qaranlıqlarına baxa-baxa oturub qaldı...

Hardansa, qaranlığın qurtaracağından uğultu səsi gəlirdi... Elə bil külək əsirdi... əsib haranısa qapısını cırıldadırdı...

Əvvəl bir ayağını, sonra bütün bədənini qulağın içinə salıb dayandı. Gözü qaranlığa öyrəşdikcə, əyri-üyrü pillələrlə qaranlığın dibinə aparın ensiz ciğırlardan biri ilə səs gələn tərəfə yollandı...

...Qulağın içi isti və yumşaq idi... elə bil, döşəyin üstü ilə yeriyirdi...

Cığır bir qəddərdən sonra burulub üstü sürüşkən pillələrlə harasa, yuxarı qalxırdı...

Pillələri dəqiqədə bir sürüşüb bürəyə-bürəyə, bir təhər çıxdı...

...Köhnə, rəngi getmiş qapı idi, küək vurduqca cırıldaya-cırıldaya açılib-bağlanırdı...

Qapıdan içəri keçib dayandı.

...Cavan ata babası, babasının atası və atasının cavan anası, əlləri dizlərinin üstündə yuxarı başda yanaşı oturub mərhəmət dolu gözlərlə ona baxırdılar...

Atası da burda idi... ağ-qara uşaqlıq şəklindəki həmin girdə sifəti, səliqəylə yana daranmış qəhvəyi saçlarıyla babasının qucağında oturub, deyəsən, şəkil çəkdirməyə hazırlanırdı...

Onların başı üstündən qalın çərçivədə iri şəkil asılmışdı. Şəkildə də həmin adamlar idi. Həmin geyimdə, həmin üzlərlə cərgə ilə oturmuşdular. Atası orda da həmin bu nimdaş gödəkçədəydi... onu görüb babasının qucağından yerə düşdü, yaxınına gəlib aşağıdan-yuxarı üzünə zilləndi, yerə oturub hıqqana-hıqqana altı yeyilmiş balaca çəkmələrini ayağından çıxartdı və onları bir-bir onun ayağına geyindirməyə başladı, iplərini dişi ilə çəkib bağladı, sonra iməkləyib yerinə qayıtdı, dirmaşib yenə babasının qucağında oturdu.

Çox keçmədi ki, babaları da onu gördülər, əl eləyib yanlarına çağırdılar, aralarında oturub şəkil çəkdirdilər...

Şəkilçəkən təzə şəkli divardan, bayaqkı şəklin altından asdı və o, ürəyi sızıla-sızıla, baba-nənəsinin arasında özünün əvəzinə, əyriburun, qoca qarını gördü, barmağını qarıya tuşlayıb:

- Bu mənəm?.. - dedi.

Fotoqraf əsəbi üzlə:

- Yox, bəs mənəm?!.. - dedi.

Üzünü tutub qəhərdən boğula-boğula ağladı... Balaca atası babasının qucağından düşüb əlindən tutdu və bayaq gəlidiyi əyri-üyrü, sürüşkən ciğırlarla onu işıq gələn tərəfə apardı...

Çıxışa çatıb ayaq saxladılar. Atası balaca əlini uzadıb dörd bir yanlarını bürüyən qapqara izdihamı göstərə-göstərə, gözlərini ova-ova, südəmər körpə səsiylə ağladı...

Atasını hey ovutmağa çalışdısa da, atası kərimək bilmədi...

...Əlacı kəsilib atasını qucağına aldı, izdihamın içinə atılıb adamları yara-yara harasa irəliyə qaçmağa başladı...

Qaçdıqca, hava qaraldı, axşam düşdü, küləklər əsdi, yağışlar yağdı, izdihamın son ucu, qurtaracağı görünmədi... qara geyimli adamların cod paltarları boyun-boğazını, qollarını siyirib qanatdı, yalın ayaqları ucuiti dikdabanların tapdığı altında əzildi... Sonra yenə hardasa lap yaxında bayquş uladı... və o, ayaq saxlayıb tövşüyə-tövşüyə yan-yörəsinə baxdı...

...Hər tərəf qalın yarpaqlı sıx meşəlik idi... Nəhəng ağaclar külək vurduqca, çiyin-çiyinə dəyir, qara yarpaqlarını oynada-oynada yellənib bayquş kimi ulayırdılar...

...Atasını hardasa əlindən salıb itirmişdi...

...Özünü, vahimədən, az qala, ürəyi dayana-dayana nəhəng palıdın dibinə saldı, üzünü ağacın quru gövdəsinə sürtüb:

- Qorxuram... – deyə-deyə ağladı...

Qoca palıdın içindən səs gəlmirdi... Arada bir lap dərinliyində xırçılıyla əzilib iki bölünən nəyinsə səsi eşidilirdi...

Başını qaldırıb yuxarı - palıdın budaqlarına baxdı...

...Palıd çoxdan qurumuşdu... Yarpaqsız budaqları məftil kimi burulub hərəsi bir yana əyilmişdi... Budaqların arasından göyün bir parçası, bir də yarısından da azı qalan əyri ay görünürdü... Bir də göyün lap dərinliyindən saysız-hesabsız adam səsləri gəlirdi...

...Göy adamlarla dolu idi... Adamlar uğuldaya-uğuldaya nə isə danışır, danışa-danışa elə bil, ona baxırdılar... Hamısı da acıqlı idi... deyib uğuldaya-uğuldaya aşağı enir, üstünə yeriyirdilər...

Adamlar irəlilədikcə, göyün özü ağırlaşmış pillə-pillə aşağı enirdi...

...Palıdın quru qabığını dırnaqlarıyla kərtənkələ kimi qaşıya-qaşıya, gövdəsi boyu yuxarı dırmaşdı, özünü gövdənin yuxarı hissəsindəki oyuğa salıb nəfəsini saxladı, meşənin səsinə diqqət kəsildi...

Göyün qəzəbli uğultusu burda eşidilmirdi...

...Oyuğun içi soyuq və nəm idi, göbələk iyi gəlirdi. Sonra oyuğun içində nə isə şıqqıldadı... kimse alışqan yandırınb girdə gözləri ilə üzünə zilləndi, sonra həmin alışqanla nəyinsə üstünə berkidilmiş balaca, əyri şamı yandırdı...

...Cırtana oxşayan balacaboy, çalsaq bir adam idi... bir-birinin yanından bitmiş girdə, qonur gözləri ilə ona baxırdı... dişsiz ağızının üstündə qıvrılan burnunu tez-tez çəkə-çəkə:

- Səni də gördülər?.. – deyə pıçıldadı.

Cırtanın gözləri hədsiz doğma gəldi ona, odu ki, onunla üzbəüz oturub onun kimi astadan:

- Kim?.. – dedi.

Cırtan kibrit çöpünə oxşar xırda barmağını harasa yuxarı tuşlayıb:

- Onlar, - dedi.

Bədəni titrəyə-titrəyə:

- Hə, - dedi.

- Bura gələ bilmirlər, - kişi dedi, - qorxma.

Sonra nə oldusa, cırtanın donu açıldı, gözlərinin içində sevinc dolu işartılar oynadı, balaca əllərini bir-birinə vurub:

- Acsan?.. - dedi.

- Hə, – cavab verdi və başını aşağı saldı.

Cırtan oyuğun qaranlıq küncünə çəkilib bir müddət orda səssiz-səssiz vurnuxdu və çox keçmədi ki, oyuğun içinə qəribə bişmiş iyi yayıldı, sonra odda qızaran nəyinsə çirtiltisi

eşidildi və cırtan-kişi əlində, az qala, özü boyda ağır tavanı tarazlığını zorla saxlaya-saxlaya gətirib kətilin üstünə qoydu, gözləri ilə gülüb:

- Ye, - dedi.

Bişmişin qəribə dadı vardı, yedikcə ağlamağı gəlirdi...

...Cırtan-kişi keçib onunla üz bəz oturdu, əlini çənəsinə vurub girdə gözlərini üzünə zillədi, sonra, slini uzadıb başını sığallaya-sığallaya:

- Ata-anan hardadı?.. - dedi.

Tikə boğazında qaldı, gözü doldu:

- Atam da, anam da ölüb, - dedi.

Cırtan-kişinin də gözü doldu, qəhərdən dodaqları büzülə-büzülə:

- Qurba-a-an olum... - dedi, - ağlama, ye.

Hiss elədi, necə qaşlarının altı göz yaşıyla dolub ağırlaşır... yaş gözlərinə dolub tavanın içinə tökülür...

Balaca kişinin də gözü dolub boşaldı, ağlayıb dodağı büzülə-büzülə:

- Qurba-a-an olum... - dedi, oyuğun qaranlıq küncünə gedib ordan rəngi solub bir-birinə qarışmış həsirvari nə isə gətirdi, onun çiyinə salıb başını sığalladı, ağlamaqdan sulanıb bir az da möhkəm qıvrılmış burnunu qolunun arxasıyla silib göz vurdu:

- Yat, - dedi, - balaca qız, yat. Sabah günəş çıxacaq, güllər açacaq, çoxlu göbələk bitəcək...

Həsin istisinə qızına-qızına, şamın yanar diliminə baxa-baxa yuxuya getdi...

Yuxuda yenə adamla dolu göy aşağı enirdi... Adamlar yenə narazı uğultularla üstünə yeri yirdilər...

...Yuxudan dik atıldı...

...Səhər açılmışdı. Oyuğun içi bomboş idi. Nə cırtan-kişidən, nə tavadan əlamət yox idi...

Başını oyuqdan çıxarıb meşəyə baxdı.

Meşə duman içindəydi... Ara-sıra quş səsləri eşidilirdi.

Çoxlu göbələk bitmişdi... Bir istədi qışqırıb cırtan-kişini çağıra, yadına düşdü ki, adını bilmir. Odu ki, əlini ağızına qoyub səsini uzada-uzada:

- Qurba-a-an olum!.. - deyib çağırırdı.

Səsi meşənin içində əks-səda verib ağacların arasıyla dolaşdı. Ağaclar yellənib yarpaqlarını tərpedə-tərpedə:

- Qurba-a-an olum... - deyə-deyə meşəyə səs saldılar...

Meşənin soyuğu canına doldu... üşüyüb oyuğun küncünə sıxıldı, başını dizlərinə qoyub sakitcə ağladı.

Ağaclar bir müddət də yellənə-yellənə:

- Qurba-a-an olum... - deyə-deyə pıçıldadılar...

Sonra külək qalxdı. Hansısa uzaqlıqlardan tanış uğultu səsini qovub gətirdi...

Başını oyuqdan çıxarmadan gözünün ucuyla aşağı baxdı.

...Qara izdiham palıdın altından keçib gedirdi... quru xəzəli tapdaya-tapdaya, meşəyə xışiltı sala-sala gün batan tərəfə irəliləyirdi... külək əsdikcə, cənazədə qara kostyumda yatan atasının saçları dalğalanırdı...

Sonra izdihamın içindən kimse onu gördü aşağıdan-yuxarı ona:

- Ayıbdı!.. Aşağı düş!.. - deyə qışqırırdı.

Onun ardınca o birilər də qışqırmağa, «Ar olsun!..», «Ayıb olsun!..» - deyə bağırmağa baladılar...

...Paltar palıdın məftil budaqlarına ilişib cırıla-cırıla aşağı düşdü.

Onu boynunun ardından itələyib izdihamın içinə saldılar:

- Allah biabır eləsin!.. - deyə itələşə-itələşə özləri ilə apardılar.

Bir müddət bayquşlar ulaya-ulaya, qara geyimli adamların arasıyla atasının cənazəsinin ardınca getdi...

...Getdikcə hava qaraldı, quşların civiltisi eşidilməz oldu... sonra tam qaranlıq və sakitlik çökdü... izdihamın ayaq səsləri də yoxa çıxdı... və qaranlığın hansı tərəfindənsə çağa səsi eşidilməy başladı...

Ürəyi qırıldı...

...Anası idi, ağzında əmzik, girdə gözləriylə dinməz-söyləməz ona baxırdı... dinmədiyini görüb əmziyi yerə tüpürdü və göyərə-göyərə ağlayıb özündən getdi...

Anasını qucağına alıb əmziyi ağzına basdı:

- A-a-a... - deyə-deyə yellədisə də, anası sakitləşmədi, əmziyi yenidən tüpürüb nəfəsi itə-itə vığıldadı...

Tələm-tələsik köynəyinin düymələrini açıb döşünü anasının ağzına saldı. Anasının ağzı ağlamaqdan soyumuşdu... döşünü acgöz-acgöz əmdikcə gözü qaraldı, başı hərləndi...

Sonra baxıb gördü anasının balaca dodaqlarının altından qan sızır...

Döşünü anasının ağzından çəkib çıxartmaq istədisə də, anası əl çəkmədi, balaca əlləriylə bərk-bərk döşündən yapışib buraxmadı.

...Anasıyla bir müddət nəfəsi kəsilə-kəsilə, bir-birinin üz-gözünü cıra-cıra əlləşdilərse də, anasına gücü çatmadı... döşü anasının ağzında, bədəninin qanı azala-azala gözü qaraldı... yuxuya getdi...

...Anasının zarılıtısına oyandı.

Anası belini əyib arxası ona oturmuşdu, "Vay canım..." - deyib zarıyırdı.

Bədəni zəiflikdən əsə-əsə iməkləyib anasıyla üzbəüz dayandı.

Anası sarı əlləriylə üfurlənib tarıma çəkilməmiş qarnını qucaqlayıb oturmuşdu.

...Əlini anasının qarnına toxundurdu. Anasının qarnı düyün-düyün daş bağlamışdı.

Dizi üstə oturub anasının qarnını ovuşdurdu, içindəki daşları əli ilə yumşaltdı. Daşlar əriyib yumşaldıqca, anası gözünü yumub:

- Oxxay... - dedi.

Sonra xalası gəldi. Kök bədənini yırgalayıb bardaş qurdu, onunla bir anasının qarnını ovuşdurdu, xəmir kimi yoğurdu... arada bir yanındakı ləyəndən un götürüb anasının qarnına səpdi, yoğurub girdə-girdə kündələr kəsdi, sonra kündələri ətəyinə yığıb ayağa qalxdı, anasının bir nöqtəyə dikilən hərəkətsiz gözlərini bağlayıb üzünə ağ çəkdi, sakit səslə:

- Öldü, - dedi.

Sonra boynuna dağılan saçlarını unlu əlləriylə səliqəylə başına bərkidib onun əlindən tutdu:

- Gedək, - dedi.

Anasını göstərüb dəhşətdən keyimiş dilini ağzının içində zorla hərələyə-hərələyə:

- Bəs o?.. - dedi.

- O ölüb, - xalası bir də, bu dəfə coğrafiya müəlliməsi kimi dedi.

Əli xalasının əlində anasının çarpayısından uzaqlaşdıqca, gördü, necə anası üzünə çəkilən ağın ucunu qaldırıb onların ardınca baxır...

Xalasıgilin həyəti evləri ilə üzbəüz idi, təndir həyətin ortasında idi.

Xalası onu təndirin qırağına oturub kündələrdən birini əlinə verdi:

- Al, oynat, - dedi, sonra özünü təndirin böyründə yerə yıxıb yaymağa başladı.

...Kündə yupyumşaq idi, əlini tərپətməyi ilə əyilib-üyülürdü.

Xəmirdən balaca adamlar düzəldib təndirin yanında üzbəüz düzdü...
Xəmir adamlar üzü üstə yerə yapışib qaldılar... Odu ki, hamısını təndirə atdı, təndirin içinə əyilib baxdı.
Xəmir adamlar alovun hisindən qarala-qarala yanıb külə dönürdülər...
Kündələrdən bir-ikisini də çırpışdırıb bir az iri adamlar düzəltdi. Üzlərini çimdikləyib hamısına ağız-burun düzəltdi, sonra başlarını əzib, qol-qıçlarını qopardıb onları da təndirə atdı, özü təndirin qırağına çıxıb atılıb düşə-düşə rəqs elədi...
...Bir azdan kündələr qurtarmışdı... təndirin qırağında bircə kündəyə oxşayan xalası qalmışdı... arxası ona oturub hələ də nə işə yayırdı deyə, onu görmürdü.
Barmaqlarının ucunda asta-asta yeriyib arxadan xalasına yaxınlaşdı.
Xalası təndirin içinə asılıb çörək yapırıdı deyə, başı təndirdə, arxası yuxarıda idi.
...Çiyini ilə itləyib xalasını təndirə saldı...
Xalası təndirə başı üstə düşüb, orda səssiz-səmirsiz yanıb qaraldı...
Xalasını yandırandan sonra hiss elədi ki, gözlərinə qan doldu, bəbəkləri də şıqqıldayıb böyüdü və o, bədəninə yığılıb gözlərinə dolan qanın içindən ətrafına baxdı... yandıрмаq üçün yenə nə işə axtardı...
...Həyətdə bircə xalasının kündəyə oxşar gipgirdə, ağ pişiyi qalmışdı...
Pişiyin quyruğundan tutub bir-iki dəfə havada hərledə və aparıb təndirə atdı, sonra dirnağını çeynəyə-çeynəyə yanmağına baxdı.
...Bu məqam hardansa əri gəlib çıxdı, sinəsinə zillənib gözləri böyüyə-böyüyə:
- Bəs döşlərin hanı?... - dedi.
...Sinəsinə baxıb qızardı.
Döşlərinin əvəzinə sinəsindən büzüşmüş əlcəklər asılmışdı.
Əri nifrətlə əlcəklərə baxıb:
- Gör daha nə hoqqa çıxara bilərsən?!.. - dedi, sonra iri addımlarla həyətdən çıxdı.
Ərinin arxasınca küçəyə qaçdı.
Əri maşınların arasına gedirdi...
Ərini çağırıb:
- Qayı-ı-ıt!!!.. – deyə bağırırsa da, əri qayıtmadı...
Özünü maşınların arasına atıb ağlaya-ağlaya ərini axtardı... Ərinin əvəzinə, maşınların arasında qalıb, az qala, yerə yığılan atasını tapdı...
Atası bir əli cibində, o biri əlini başının üstə yelləyə-yelləyə:
- Rəngidir bu dünyada hər şey!.. - deyə-deyə yolun düz ortasıyla gedirdi...
Avtobuslar, maşınlar hərəkətlərini dayandırıb ona siqnal verirdi...
Atasının belini qucaqlayıb yoldan çıxardı, bir təhər sürüyüb həyətdə gətirdi, nəfəsi kəsilə-kəsilə yuxarı çıxarıb qapılarının zəngini vurdu.
...Qapını anası açdı, onları əsəbi üzüylə süzüb təzədən bağladı, üstəlik arxadan iki dəfə qıfilladı.
Qapını nə qədər döydüdə də, anası açmadı.
Çox keçmədi ki, içəridən pianinonun səsi eşidilməyə başladı...
Anası pianinoda çalıb-oxuyurdu.
Atası pianinonun səsinə ayağa qalxıb qapını təkidlədi.
Qapı, axır ki, açıldı. Atası dəhlizə girib üzü üstə yerə yıxıldı, çiyinləri titrəyə-titrəyə hönkür-hönkür ağladı...
Anası gəlib əllərini belinə vurdu, bir müddət beləcə, əlləri belində dayana-dayana yuxarıdan-aşağı atasına baxdı. Sonra nə fikirləşdisə, atasını xalça kimi bürmələyib ortadan iplə bağladı, aparıb divar şkaflına soxdu, açarla iki-üç dəfə açarlayıb açarı cibinə qoydu.
...Atası divar şkaflından hansı heyvanın səsi iləsə böyürməyə başladı...

Anası böyürtüyə əhəmiyyət vermədi, o biri otağa keçib orda yenə pianinoda çal-çala əsəbi səsə oxudu.

Gəlib anasıyla üz-büz dayandı, əlini uzadıb:

- Açarları ver, – dedisə də, anası ona məhəl qoymadı, əlini saxlayıb nifrət dolu gözlərlə ona zilləndi, sonra cibində gizlədiyi açarı çıxarıb ağızına atdı və deyəsən, uddu.

Anasının ayaqlarından yapışib nə qədər başaşağı çalxaladisa da, açar düşmədi.

Açarın əvəzinə anasının ağızından çeynənib əzilmiş məktub düşdü...

Məktubu əlinə alıb oxudu.

Atasının xətti idi. Məktub bir-cə sözdən ibarət idi: "Sevirəm..."

...Şkafın qapısını dişi ilə açdı.

Atası bağlama kimi bağlanıb xırıldayırdı...

Bağlamanı ha o üz-bu üzə çevirdisə də, düynünü tapa bilmədi.

Atası - başı qarnının üstə, ayaqları qulaqlarının altında xırıldaya-xırıldaya:

- Dəymə, - dedi, - belə yaxşıdı.

Onda bükülü atasını qoltuğuna vurub həyəətə düşdü. Uşaqlar onu görüb atıla-atıla gəldilər, başına yığılıb bükülüyə tamaşa eləməyə başladılar.

Sonra kimsə:

- Gəlin "topaldı-qaç" oynayaq, – dedi və cavabı gözləmədən, bağlamanı qoltuğundan sivrilib top kimi çiləyə-çiləyə həyətin aşağı başına apardı. Uşaqlar da onun ardınca götürüldü...

Uşaqların dalınca ha qaçdı, çata bilmədi.

Uşaqlar bükülü atasını bir-birinə ata-ata bir xeyli qaçdılar. Ha qaçdı, atasını uşaqların əlindən ala bilmədi... özünü yerə vurub ağlamağa başladı.

Ağlamağına məhəl qoyan olmadı. Uşaqlar çığırışa-çığırışa, arada bir onun başına, burnuna çirtma vura-vura, bükülü atasını bir-birinə ata-ata qaçıb getdilər.

Uşaqlar qaçanda atasının bağlamasından nə isə yerə düşüb həyəət boyu diyirləndi.

Əl atıb tutdu, ovcunu açanda ürəyi qırıldı...

...Atasının bəbəyi idi, gün dəydikcə buz qırığı kimi əriyib sulanırdı, barmaqlarının arasından yerə damcılayırdı...

...Bir müddət həyətin ortasında gün başına döyə-döyə oturub ağladı... sonra oturmaqdan yorulub üzü üstə uzandı...

Anası eyvana çıxıb yuxarıdan nə qədər çağırırsa da, başını qaldırıb baxmadı.

Anası bir müddət yuxarıdan yalvarıb onu yeməyə çağırırdı, sonra çağırmaqdan yorulub içəri girdi və daha çıxmıdı...

Hava get-gedə qaralırdı... Binanın pəncərələrində bir-bir işıqlar yanmağa başlayırdı...

Bircə onların pəncərələrində işıq yandırdı...

Dizlərini qucaqlayıb meynəliyin arasında - nəm torpağın üstündə oturub qaldı... bir-bir yanan pəncərələrə baxdı... qəfildən yan-yörəsindən, kimsəsiz həyətin qaranlığında göz kimi işaran pişik gözlərindən vahimələndi... Bir istədi qalxıb evə gedə, ayağını torpaqdan çəke bilmədi...

...Ayağı torpağın dibinə kök atmışdı... orda nəm meynə köklərinə hörülüb düynləmişdi, dartdıqca, belini ağırırdı...

Bir qərdən sonra binanın bütün pəncərələrində işıq söndü... həyətin qaranlığına ay işığı düşdü... Ayın işığından oldu, ya nə baş verdisə, meynələr şaxələnilib ilan kimi süründülər... uzanıb ətrafda nə vardisa hər şeyin boyun-boğazına sarıldılar... maşınların üstünə qalxıb, ağacların budaqlarına dolandılar, pişiklərin boğazında qıvrılıb binaya sarı dartındılar...

Bir də onu gördü ki, o da ha yanasa dartılır... dərisi, sümükləri gicişə-gicişə böyüyür... ayaqları, qolları, barmaqları uzanır..

Meynələrlə bir uzana-uzana binaya sarmandı, mərtəbə-mərtəbə qıvrılıb eyvanlarına çatdı, məhəccərlə üzüyuxarı sürünüb meynə budaqlarının arasından asıldı... üzünü pəncərələrinə söykəyib içəri baxdı.

...İçəri otağın işığı yanırdı... Evləri adamlarla dolu idi.

Tavandan çilçiraq əvəzinə atası asılmışdı... adamlar o yan-bu yana keçdikcə, çiyinləri ilə atasına toxunub onu yelləndirdilər...

Anası otağın ortasında oturub, deyəsən, düyü arıtlayırdı.

...Atası bir müddət beləcə tavandan asıla-asıla yellənə-yellənə qaldı... Atasının cansız bədəninin ağırlığına tab gətirməyən asılqan kökündən qopub əyildi... atası döşəməyə dəyib inildədi...

Anası gəlib atasını yerdən qaldırdı, stulun üstünə çıxıb onu əvvəlki yerindən asdı, asılqanın möhkəmliyini yoxlayıb aşağı düşdü, əllərini döşlüyünə silib yenə düyü arıtlamağına davam elədi.

...Atası bir müddət əlləri cibində, tavandan asılıb yellənə-yellənə yuxarıdan aşağı anasıyla nə haqdasa əsəbi-əsəbi mübahisə elədi. Anası nə dedisə, hirslənib eləcə tavandan asıla-asıla əl-qol atmağa başladı.

Onda anası qayısaoxşar nəyisə gətirib atasının ayaqlarını, qollarını, bərk-bərk bağladı, ağızına da nə işə tıxayıb təzədən yerinə qayıtdı və düyü arıtlamağına davam elədi.

Bir qədər sonra o biri otaqlarda gəzişən adamlar gəlib atasını asılqandan açdılar, qollarının arasında çabalayıb, inildəməyinə məhəl qoymadan, aparıb tabuta qoydular, tabutu gətirib onun çiyinə qoydular və sinəsi hələ də həyəcanla qalxıb-enən atası tabutqarışq qollarının üstü ilə soyuq sürüşkən sabun kimi üzəaşağı – həyəətə sürüşdü...

...Heysiz səsle:

- Ana-a-a... - deyib ağladı.

...İçəri otaqda hələ də düyü təmizləyən anası onun pəncərəyə dirənən üzünü, axır gördü, gəlib pəncərəni açdı, onu qucağına aldı, atıb tuta-tuta:

- Balam ağlamasın... - dedi, sonra o biri otağa aparıb orda yerə döşənmiş xalçanın üstündə oturdu, oyuncaqlarını qabağına töküüb, - balam oynasın, – dedi və yenə düyü arıtlamağa getdi.

...Atasını aparmamışdılar... Atası burda - başının üstündə idi... tavandan asılmış vəziyyətdə ölü gözlərlə üzünə zillənmişdi...

...Əlini uzadıb atasının ayağına toxundurdu...

Atası tavanın asılqanını cırıldada-cırıldada yelləndi.

Atasının cansız üzünə baxıb ağladı.

Anası ağladığını görüb kətil gətirdi, üstünə çıxıb atasını tavandan açdı, aparıb o biri otaqdan asdı və atasının cırıltısı bir müddət də o biri otaqdan eşidildi...

...Ac idi deyə, yerdən tapdığı qəzet parçasını ağızına basıb yedi.

Sonra böyük qardaşı gəldi. Qoltuğunda çoxlu qəzet gətirdi. Qəzetləri onun qabağına töküüb burnuna çirtmə vurdu:

- Ye, - dedi, - təzə qəzetlərdi.

Sonra gülə-gülə əri gəldi, əlinə milçəköldürən verib gülə-gülə:

- Qır milçəkləri, - dedi və getdi.

...Bir neçə gün, ya bir neçə ay gün çıxıb bata-bata, küləklər əsə-əsə, yağış damı döyəcəyə-döyəcəyə əlində milçəköldürən evi dörd dolanıb milçəkləri qırdısa da, qırıb qurtara bilmədi... Milçəklərdən sonra bütün ev vızıldadı... evdə nə qədər çəngəl-bıçaq, iynə-sap vardısı, hamısı havaya qalxıb vızhavızla uçuşdular...

Onları xəkəndazla, sonra dişini qıcıya-qıcıya baltayla qırıb tökdü.

Çəngəl-bıçaqdan sonra döşəklər qalxdı, balıqlarla ötüşə-ötüşə evin ortasıyla uçub uğuldadılar... Döşəklərlə bacara bilmədi, gücü çatmadı... Odu ki, atılıb çilçirağa mindi,

çilçırağı yellədirib özünü uçan döşəklərdən birinin üstünə saldı, evin ortasıyla dövrə vura-vura:

- Can, ay can!.. - deyib səsi gəldikcə qışqırdı...

Sonra kimsə aşağıdan sakit səsle onu çağırırdı...

Aşağı baxıb qayınanasıyla qayınatasını gördü. Evin ortasında, əllərində zənbil dayanıb aşağıdan-yuxarı ona baxırdılar, sakit səsle:

- Düş aşağı, bala... - deyirdilər.

Aşağı düşüb xəcalətdən qarala-qarala qayınatasıyla, qayınanasıyla üzbəüz oturdu.

Qayınatası qırıqlı üzüylə:

- Ayıbdı, bala, - dedi, - döşəkdə yatarlar.

Qayınatasıyla, qayınanasıyla uzun müddət beləcə, hava qarala-qarala, külək pəncərələri döyəcləyə-döyəcləyə dinməz-söyləməz üzbəüz oturub qaldı... Otura-otura beli büküldü, dizlərinin üstünə qoyduğu əlləri qırış bağladı, gözləri dumanlandı...

Sonra qayınatasına baxıb-baxıb qəfildən öskürdü... sinəsi xışıldaya-xışıldaya öskürüb, az qala boğuldu...

Qayınatası-qayınanası da ona baxıb öskürüşdülər. Sonra üçü də bir yerdə öskürə-öskürə bir-birinə baxdılar. Sonra qayınatasıyla qayınanası köməkləşib onu stuldan qaldırdılar, öskürə-öskürə gətirib çarpayıya uzatdılar, yanında oturub ona qaşiq-qaşiq şorba içirdə-içirdə öskürdülər... Sonra şorbanı qaşiqqla içirtməkdən bezib şorba dolu qazanı boğazına əndərdilər, nəfəsini kəsdilər...

Bu vaxt əri gəldi, aşağı əyilib cavan üzüylə ona yaxından baxdı, əlini uzadıb gülümsəyə-gülümsəyə gözlərini bağladı...

Musiqçilər də gəldi, başının üstündə dayanıb zurnanı cüyüldədə-cüyüldədə qəmli hava çaldılar... Qayınanası ayağa qalxıb isti dodaqlarıyla onun soyuq alnından öpdü, barmaqlarının ucunda yastı-yastı süzdü...

Onu çarpayıqarışiq apardılar...

Musiqçilər çarpayının ardınca gəldi, pillələri endikcə zurnanın səsi zilə qalxdı, mərtəbələrdə qapılar taybatay açıldı, qonşular ağlaşdı:

- Can bala-a-a!.. - dedilər, - anan öləydi, bu gününü görməyəydi!..

...Heysiz başını yastıqdan zorla qaldırıb yazıq-yazıq:

- Atam da, anam da ölüb... yetiməm, - dedi.

Onda mərtəbələr bir-birinə qarışdıb ağlaşdı, binadan göylərə göynərtili inilti qalxdı... Ağlaşma səsi pillələr boyu əks-səda verib bütün şəhərə yayıldı...

...Üstü güllərlə dolu idi... onu izdihamlı küçələrlə apardıqca, bütün şəhər ağlaşdı... uzun-uzun binaların pəncərələrindən üstünə uzun-uzun güllər atdılar...

Üstündəki gül dağı ağırlaşdığından onu çiyinlərdə aparmağa gücləri çatmadı, yerə qoyub sürüdülər, gətirib ağ tavanlı, ağ divarlı böyük otağa saldılar, yuxarıdan-aşağı ağızbağlı üzrlərlə ona baxdılar, üzünə işıq salıb:

- Qorxma daha, hər şey geridə qaldı, - dedilər, ağ bələyin içindən qara sakit gözləriylə üzünə zillənən çağanı göstərib:

- Qızın oldu, - dedilər, uşağı yanına qoyub getdilər.

...Uşaq qaramtlı göy rəngdə idi... dərindən nəfəs dərib gözlərini qırpmadan, indi də tavana baxırdı... qəfildən üzünü ona çevirib xırıltılı, tanış səsle:

- Necəsən?.. - dedi, dikəlib elə bələkdəcə üzbəüz oturdu, əllərini bələkdən çıxarıb çənəsinə vurdu, diqqətlə üzünə baxdı:

- Görürəm, sənə pisdı, - dedi.

Sonra gözü yol çəkə-çəkə:

- Mənə də pisdı, - dedi, sonra gözlərini qıyıb harasa uzaqlara baxa-baxa, - mənə lap pisdı, - dedi, sonra bələyi açıb balaca əlləriylə yarıq qarnını, sinəsini göstərdi...

Bapbalaca, qıpqırmızı ürəyinin bir tərəfi qapqara idi...

Qızı bir müddət beləcə - yarıq qarnıyla oturub qaldı, sonra xırda, ucuiti barmaqlarını içalatına ilişdirib qanatdı, ürəyinin qırmızı tərəfini deşib olan-qalan qanını axıtdı, mirvari bağırsaqlarını qırıb muncuq kimi yerə səpdi... sonra barmağını qana batırıb onun alnına iki zolaq çəkdi... sonra qanlı zolağın birini də öz alnına çəkib batıq səsiylə:

- Deyəsən, düz olmadı, - dedi.

Bu məqam hardansa gözləri bərələ qalan həkimlər gəldi, uşağı qanlı bələyinə büküb uyuldaya-uyuldaya ha yanasa apardılar... və çox keçmədi ki, qızının xırıltılı səsi o biri otaqlardan eşidilməyə başladı... Qızı batıq səslə:

- Mənə pisdidi... lap pisdidi... - deyib ağlayırdı...

Uşağın səsindən oldu, ya nə oldusa, gözləri qaraldı... elə bil ürəyi getdi... Yoxsa öldü?..

Axır nə oldusa, bir müddət qaranlıq, havasız torun içində çabalaya-çabalaya qaldı...

...Sonra başını qaldırıb yuxarı baxdı.

Nəhəng alma ağacı idi... Ağacın alma dolu budaqları külək vurduqca, əsib yırğalanırdı... yırğalandıqca, almalarını yerə atırdı...

Ağacın ən uca budağında atası dayanmışdı... budaqları silkələyə-silkələyə, ona gülümsəyirdi... əlini yelləyib:

- Bura gəl!.. - deyirdi...

Ağacın gövdəsini, pilləkəni çıxan kimi, birnəfəsə dırmaşdı...

Atası tələbəklik şəkillərində geydiyi həmin dama-dama köynəyindəydi... Başı ülgüclə qırılmışdı, boynu niyəsə nazılmışdı...

Atası almanın birini çəhrayı ovuclarında sıxa-sıxa iki yerə böldü, yarisını ona uzadıb:

- Al, ye, - dedi.

Almadan dişləyib yedikcə, gözləri doldu... atası ağlamağını görməsin deyə, üzünü yana çevirdi.

...Alma tikəsi atasının boğazında qaldı, gözləri çuxura düşdü, dərdli-dərdli içini çəkib...

- Burda sənə pisdidi, - dedi, - görürəm, çox pisdidi...

Bu məqam atasını çağırdılar... hardansa yuxarılardan:

- Bu sizin vəzifə borcunuzdur!.. - deyən qəzəbli səs eşidildi və atası onunla xudahafizləşmədən, ağacın bir ucu buludların arasında itən gövdəsiylə üzüyuxarı dırmaşdı...

- Ata!.. - deyib qışqırdısa da, atası onu eşitmədi, bir qədərdən sonra buludların ağılığında gözdən itdi və hardansa, lap yuxarılardan atasının həyəcanlı səsi eşidildi:

- Həmişə belədi... pisdidi, ya yaxşıdı, bunu heç vaxt bilmək olmur...

Əlindəki yarımçıq almanı yerə atıb, iti budaqlar qollarını, dizlərini cıza-cıza yuxarı dırmaşdı... Ağacın gövdəsinə sarılıb ha yuxarı baxdısa da, atasını görmədi...

Atası buludların o üzündə idi, orda kimlərləsə o üz-bu üzə gəzişirdi deyə, uzun ayaqlarının kölgəsi ağacın üstünə düşürdü...

Yerə yıxılmasın deyə, gövdəyə bərk-bərk sarılıb aşağı baxdı.

Külək qalxırdı... Burdan baxanda, həyətləri görünmürdü...

Üzünü buludlara tutub səsi gəldikcə:

- Ata!.. - deyib qışqırdısa da, külək səsini qovub uzaqlara apardı, sonra ağacı gövdəsiqarışq yırğalayıb vahiməli-vahiməli cırıldatdı... Sonra bir də, bu dəfə lap bərk əsdi

və onu gövdədən qoparıb aşağı saldısa da, yerə dəymədi... paltarının kürekliyi hansı budağa ilişib onu havadan asılı saxladı...

Başı hərlənməsin deyə, gözlərini yumdu...

Çığırtısına anası gəldi, dizlərini çırpıb:

- Belə də müsibət olar, ay camaat?!.. Bu uşağın günahı nəydi axı?!.. - deyib ağladısı da, səsinə səs verən olmadı... Anası ağlayıb-ağlayıb axırda həlim səsə ona:

- Düş aşağı, qızım, yıxılırsan, – dedi, – sən ki, ağıllısan?!.. Düş aşağı.

Əri də gəldi. Əri üççarxlı velosipeddə, yerə səpilən almaları yara-yara gəldi... Gəlib anasıyla yanaşı dayandı, əllərini belinə vurub aşağıdan yuxarı:

- Bu nə hərəkətdi, eləyirsən?!.. – dedi, - özünü gicliyə vurmusan, nədi?..

Budaqdan asıla-asıla çiyinlərini çəkib:

- Gicliyə niyə?.. - dedi.

- Düş aşağı, dedilər sənə!.. - əri çığırdı.

Ha o yan-bu yana vurnuxub qurcalandısa da, özünü budaqdan qopara bilmədi...

Əl atıb paltarını budağa ilişən yerdən çıxarmaq istədi... baxıb gördü, paltarının budağa ilişən hissəsi yarpaqlayıb...

Odu ki, əllərini arxasında çarpazlayıb başını aşağı saldı...

Əri şalvarının balaqlarını çırmalayıb onun ardınca ağaca dırmaşdı... ağacın gövdəsinə sarılıb ha yuxarı dartındısa da, gövdənin quru qabığını ovub tökməkdən savayı əlindən bir iş gəlmədi... odu ki, yerə düşüb aşağıdan-yuxarı pərt səsə:

- Adam ol!.. - dedi.

Anası da ərinə qoşulub ağlamsına-ağlamsına:

- Düz deyir bala, adam ol. Sən Allah, adam ol, - dedi.

Sonra hər ikisi bir-birinə qoşulub biri o birinin sözünü kəsə-kəsə:

- Adam ol... adam ol... adam ol... – deyib ağladılarsa da, o paltarını budaqdan qopara bilmədi...

Əri mişar gətirib ağacı mişarlamağa başladı.

Mişarın xırda, paslı dişləri ağacın gövdəsinə yeridikcə qolları ağrıdı, ayaqları tutuldu... budaqdan qopub yerə - yaşıl almaların arasına düşdü, diğirlənib durdu.

Əri mişarı bir kənara atıb yaxına gəldi, anasıyla bir aşağı əyilib boyunlarını uzada-uzada, gözlərini qıya-qıya onu almaların arasında bir xeyli axtardılar...

Əri əvvəl ona, sonra yanındakı almalara baxıb:

- İndi nə bilək bu hansıdı?.. - dedi.

Anası çiyinlərini çəkdi, gözünü qıyıb onu ayrı almaların içində axtarırdı...

Əri lap üstündə dayanmışdı, ağlamaqdan qızarıb qan çəkmiş gözlərini tez-tez qırpa-qırpa:

- İnsansan, adamsan, bizi niyə bu qədər incidib əldən salırsan?.. - deyirdi.

Anası dizi üstə düşüb almaları bir-bir əlinə götürürdü, sıgallayıb sinəsinə basa-basa məlahətli səsiylə:

- Düz deyir bala, yorma bizi, adam ol... - deyirdi.

...Nəfəsini içinə qısıb burnunu yerə söykəyib hərəkətsiz qaldı.

Əri dikəlib əsəbi-əsəbi:

- Dəliylə bir quyuya düşmədik?.. - dedi və iri addımlarla velosipedinə minib siqnal verə-verə, almaları diğirladıb bir-birinə vura-vura çıxıb getdi.

Anası çöməlib iki addım aralıda oturdu, gözü almalarda yazıq-yazıq:

- Bala, heç olmasa anana yazığın gəlsin... - dedi.

Anası bir müddət beləcə oturub qaldı, sonra almalarından qucağına yıgıb ayağa qalxdı, birinin tozunu üstünə silib dişlədi və yeyə-yeyə uzaqlaşdı...

...Bir müddət beləcə, bir yığın almanın arasında, külək başındakı cüt yarpağı yellədir əsdirə-əsdirə dayanıb qaldı...

Sonra hardansa bağça uşaqları qaçıb gəldi... almaları ciblərinə, qucaqlarına yığdılar, hərəsindən bir-iki dişdəm qopardıb qartopu kimi bir-birinə atdılar...

Onu yerdən girdəbaş oğlan götürdü... balaca, yumşaq ovcunda o üz-bu üzə çevirib şabalıdı gözlərini döydü, burnuna tutub iylədi, yanağına sürtüb üzünü sıgalladı... cibinə qoyub özü ilə bağçaya apardı...

Orda onu nahardan sonra da dişləmədi, eləcə ovcunun içində o üz-bu üzünə çevirə-çevirə baxdı, iylədi, yanağına sürtdü...

Günorta uşaqlar soyunub yataqlarına girdilər, özləri ilə gətirdib gəldikləri almaları yorğanın altında xırçaxırçla yedilər.

Girdəbaş oğlan isə yatağına uzanıb onu balışının yanına qoydu, barmağını alnında, burnunda gəzdirib heyran gözləriylə düz gözünün içinə baxdı... eləcə baxa-baxa xumarlanıb yuxuya getdi...

Otağın sakitliyindən onu da yuxu apardı...

...Yuxuda yenə ağacdaydı... budaqdan asılmışdı... ağacı mişarlayırdılar, gövdəsindən tutub bərk-bərk silkələyirdilər...

...Gözünü açanda, Zərqələm müəllimənin təndir çörəyinə bənzər uzunsov sifətinə tuş gəldi... Zərqələm müəllimə onu çiyinlərindən tutub silkələyirdi.

- Ölmüsən?..

...Qalxıb oturdu.

Uşaqlar çoxdan oyanmışdılar, paltarlarını geyinib daranmışdılar, indi barmaqlarını ona uzadıb:

- Ölü!.. Ölü!.. – deyə-deyə hırıladaşdılar.

Girdəbaş oğlan da uşaqların arasındaydı, barmağı ağızında, təəccübdən irilmiş gözlərlə ona baxırdı...

...Dama-dama şal paltarını dəmir çarpayının başından çıxarıb geyindi, yaxasını düymələyə-düymələyə:

- Ölü özünüzsüz, - dedi, sonra döşəyin altında gizlədiyi corablarını da çıxarıb geyindi.

Zərqələm müəllimə onun geyinib qurtarmağını gözləmədi, kətilin üstünə çıxıb əl çala-çala uşaqlara:

- Sıraya düzülün!.. - dedi, sonra əllərini belinə vurub, - idmana başladığ!.. - deyib kətilin üstündə tullanmağa başladı. - Bir-iki! Bir-iki!..

Müəllimə tullandıqca, qarnı atılıb-düşürdü, döşləri ağır toplar kimi bir-birinə dəyib çalxalanırdı, balaca, taxta kətil kök ayaqları altında laxlayıb elə cırıldayırdı, elə bil, bu dəqiqə ortadan iki bölünəcəkdi...

Uşaqlar da əllərini belinə vurub Zərqələm müəllimə kimi yerlərində atılmağa başladılar... Zərqələm müəllimə isə daha hündürə tullanmağa başladı... saçları tullanmaqdan pırpızlaşıb bir baş yuxarı qalxdı, gözlərinin qarası irildi və başı, az qala, tavana dəyə-dəyə hoppanıb:

- Yuxarı, bir az da yuxarı!.. - deyib dəli kimi gülməyə başladı...

Uşaqlar da Zərqələm müəlliməyə baxıb get-gedə daha hündürə tullana-tullana dəli kimi güldülər...

Bircə girdəbaş oğlan hündürə hoppana bilmirdi, əllərini belinə vurub, aradabir çiyindən sürüşüb düşən aşırmasını yerinə qaytara-qaytara sərçə kimi atılıb düşürdü...

Zərqələm müəllimənin gözü girdəbaş oğlana sataşdı, qaşları çatıldı, üzünü əyilə-əyilə ayağa qalxıb nəhəng addımlarla uşağın üstünə yeridi:

- Bu nə hərəkətdi?.. – deyib qulağından yapışdı.

Girdəbaş oğlan gözü müəllimədə, var gücü ilə ha yuxarı atıldısa da, əvvəlkindən hündürə tullana bilmədi.

Onda Zərqələm müəllimə dişini qıcıyıb uşağın qulağını, açarı buran kimi, üç dəfə burub yerindən qopartdı, hamının gözü qarşısında aparıb küncdəki dördkünc zibil qutusuna tulladı.

Oğlan küçük kimi zingildəyib susdu, dizi üstə düşüb qulağının qanı döşəməyə damcılaya-damcılaya, iməkləyə-iməkləyə çarpayının altına girdi, dizlərini qucaqlayıb qulağının qanını silə-silə ağladı...

...Atılıb Zərqələm müəllimənin xirtdəyindən yapışdı, dişlərini qulağına keçirib gücü gəldikcə sıxdı...

Zərqələm müəllimə ha çıxır, vurnuxub onu qulağından qopartmaq istədisə də, dişlərini qulağının ətindən çıxara bilmədi...

...Onu Zərqələm müəllimənin qulağından kəlbətinlə çəkib çıxartdılar. Sonra da həmin kəlbətinlə müəllimənin qulağını ehmalca onun ağzından çəkib çıxartdılar.

Sonra kim idisə tanımadı, gülümsər üzüylə ona yaxınlaşıb əlindən tutdu, ayağa qaldırıb başını sıgallaya-sıgallaya dəhlizə çıxartdı, əlinə narıncı-yaşıl kağızlı konfet verib çöl qapısını açdı və həmin gülümsər üzüylə onu həyəətə ötürdü.

Əlində konfet həyəətə çıxıb dayandı...

Bağça qapıları, o həyəətə çıxan kimi arxadan bağlandı, üç-dörd dəfə açarlanıb, deyəsən, o üzdən qıfıl da asıldı, xırda gözlüklü pəncərələri adam üzləri ilə doldu...

Müəllimlər, uşaqlar rəngləri avaziya-avaziya pəncərə şüşələrinin arxasından ona zilləndilər...

Girdəbaş oğlan da uşaqların arasındaydı, ona baxa-baxa səssiz-səssiz ağlayırdı...

...Qapını əvvəl yumruqladı ki, açsınlar, sonra təpiklə döyəclədi.

Qapını açmadılar.

Onda pəncərənin məhəccərinə dırmaşıb üzünü şüşəyə dirəyib içəri baxdı.

Pəncərənin o üzündəkilər hürküb geriye çəkildilər.

Qapı açılmayacaqdı...

Yerə düşüb ayaqlarını hikkəylə yerə vura-vura bağçanın ucu-bucağı görünməyən nəhəng həyəti ilə tək-tənha getdi...

...Getdikcə, həyəət qurtarmırdı... Bağçanın balaca binası arxada qalsa da, onu qarabaqara izləyənlərin üzləri şüşənin arxasından çəkilmirdi...

...Yeridikcə hava qaralırdı, yenə axşam düşürdü... Hava qaraldıqca ucu-sonu görünməyən həyəət heyvanabənzər ağaclarla dolurdu...

Ağaclardan bəzisi itə, o birisi filə oxşayırdı... Çoxlu dəvə ağaclar da vardı, boyunlarını uzadıb zəncirvari ardıcılıqla yırğalana-yırğalana yan-yöresində dalğalanırdılar...

...Arxada nə isə xırçıldadı... Elə bil kimsə ayağını quru budağın üstünə qoydu...

Geriyə baxmadan götürüldü... nəfəsi qarala-qarala qaçdı... Qaçdıqca ağacların quru budaqları üzünü, çiyinlərini sivirib cızıq-cızıq elədi.

Sonra elə qaçdığı yerdə ağaclardan ən uzununun budağı qoluna sarılıb onu yerində laxlatdı...

Başını qaldırıb gördü babasıdı...

Babası qolundan yapışb buxağını yellədə-yellədə:

- Xeyr!.. - deyirdi.

...Babası tək deyildi. Uzun sifətli, qara geyimli adamların arasındaydı... Adamlar atasının boş cənazəsini nəyinse üstünə qoyub arxalarınca sürüyürdülər.

Dodağı büzülə-büzülə:

- Atam hanı?.. - dedi.

Babası əyilib ona gözünü ağartdı, barmağını sol bəbəyinə tuşlayıb:

- Gözümün içində!.. - dedi.

Barmaqlarının ucuna qalxıb babasının sol bəbəyinə baxdı və bəbəyin dərinliyində qəhvəyi gödəkçəsində oturub qəmli-qəmli ona zillənən balaca atasını gördü...

...İzdiham dayandı.

...Atasının boş cənazəsini yolun ortasına qoydular. Qara geyimli adamlar cənazənin ətrafında dövrə vurub ona yol açdılar, hüznə üzünə zillənib qaldılar.

O, cənazəylə üzbəüzdə qoyulan hündür stulun üstünə çıxıb əllərini arxasında çarpazladı...

Gur işıqlı projektorları yandırdılar.

Projektorların işığından üzü yığıla-yığıla, dili ağzında böyüyə-böyüyə:

- Afrika Yer kürəsinin ekvatorunda yerləşir... - dedi və dediyi sözdən pörtüb qaraldı.

Atası haqqında deyəcəyi bütün sözlər yadından çıxmışdı... Yadında qalan bircə şey vardısı, o da mavi xəritənin aşağı hissəsində payız armudu kimi saralan Afrikaydı...

- Afrikada ucsuz-bucaqsız savannalar, Cənqli meşəsi var...

O, danışdıqca camaat əl çaldı, sonra atasının qara çərçivədə böyüdülmüş şəklini qucağına verib:

- Danış, - dedilər.

Şekli əlinə alıb, o biri əlindəki göstəricini atasının burnuna qoyub:

- Bu, atamın burnudu, - dedi.

Hamı əl çaldı.

- Bu qulaqlarıdı...

Sonra onu əlində atasının şekli yerə düşürüb cənazənin qabağınca apardılar və o, adamlarla dolu küçələrlə gedə-gedə:

- Bu, atamın gözüdü... Bu, bığlarıdı... - dedi.

O danışdıqca, hamı içini çəkib bir ağızdan:

- Can-can... – dedilər, sonra şekli ondan alıb bir-birinə göstərə-göstərə:

- Bu, burnudu... bu qulaqlarıdı... – deyə-deyə, əlbəəl bir-birinə ötürdülər.

Şəkil əldən-ələ gəzməkdən əzilib-üzüldü, atasının üzünü çirklənib qaraldı, burnu əyildi...

Şekli adamların əlindən alıb evə qaçdı.

Anası telefonla kiməsə:

- Evdə yoxdu. Ölüb... - dedi və dəstəyi asdı.

Hamama keçib orda şekli iri ləyəndə, sabunlu suda yuyub çəngələdi, sıxıb zivəyə sərdi. Ütünü tələm-tələsik qızdırıb şekli ehtiyatla ütülədi, sonra aparıb divardan asdı.

Atası, şekil yuyulandan sonra əlini çənəsinə vurmuşdu... Qara kostyumunun altından görünən qolçağı yuyulub-ütülənəndən sonra ağappaq ağarmışdı...

Kətli qoyub üstünə qalxdı, atasının ağappaq qolçağını iyələdi.

Qolçaqdan qar iyi gəlirdi...

Sonra öz şeklini də gətirib atasının şeklinin yanından asdı. Sonra babasının, nənəsinin, xalasının, bibilərinin, dayılarının, ulu baba-nənələrinin də şekillərini tapıb yan-yanına, alt-üst asıb bütün divarları şekillə doldurdu. Qalanlarını döşəməyə düzə-düzə dəhlizə çıxıdı, çöl qapısını açıb şekilləri pillələrə düzə-düzə, divarlara vura-vura aşağı düşdü, həyətin ortasına gedib çıxıdı...

Anası pəncərədən boylanıb əsəbi-əsəbi:

- Bu nə gündü evi qoydun?! Gəl, necə töküşdürmüşən, elə də yığışdır!.. – deyər üstünə qışqırdı.

Şekillərdən yerə sərə bilmədikləri çantasında bir ayağı üstə atıla-atıla məktəbə qaçdı.

Sinfə girib onları yazı taxtasından asdı, göstəricini əlinə alıb müəllim təbiri ilə danışmağa başladı.

- Bu, mənim nənəmdi... bu, nənənin bacısıdır... bu, onun bibisi oğludur... bu, bibisi oğlunun qızıdır...

O danışdıqca, botanika müəllimi Zəhra əllərini arxasında çarpazlayıb partaların arasında gəziş-gəzişə, acıqlı gözlərlə:

- Bibisi uşağı yox, bibisinin nəvəsi!.. - dedi.

- Bu mənim babamdır... bu, babamın atasıdır... bu, babamın babasıdır, bu da onun o biri oğludur...

Sonra nə oldusa, Zəhra müəllimə getdiyi yerdə qəfildən geriye qanrıldı, cibindən çıxardığı kal armudu yuxarı qaldıraraq qaşlarını əsəbi-əsəbi oynada-oynada:

- Uşaqlar kim deyər, bəs bu kimdir? - dedi.

Uşaqlar barmaqlarını ona tuşlayıb bir ağızdan:

- Bu, odu!.. - dedilər.

- Düzdü! - Zəhra müəllimə deyib armudu taqqlıqla stolun üstünə qoydu, – odu ki, neynəmək lazımdır?..

Uşaqlar bir ağızdan:

- Günə qoyub yetişdirmək!

- Düzdü!.. - Zəhra müəllimə deyib məmnun halda yerinə əyləşdi, nəhəng döşlərini növbə ilə qaldıraraq stolun üstünə yan-yan qoydu, sonra əllərini döşlərinin üstünə qoydu, sonra döşlərinin üstünə fincan-nəlbəki qoyub çay süzdü, buğlana-buğlana içə-içə:

- Di aparın, - dedi.

Uşaqlar üstünə cumub əl-qolunu burdular, onu qucaqlarına alıb qışqırışa-qışqırışa məktəbin dəhlizləri boyu qaçdılar. Gətirib quru meyvələrlə, cücülərlə dolu botanika kabinetinə - pəncərənin qabağında günün altına qoyub getdilər və o, uzun müddət gün başına dəyə-dəyə, şişib sulana-sulana pəncərənin qabağında qaldı...

...Sonra hava qaraldı, dəhlizdən uşaqların səs-küyü kəsildi və o, çənəsi qarnına dirənə-dirənə əsnəyib böyrü üstə uzandı.

...Qaranlıq düşdükcə, pəncərənin şüşələri əsib cingildədi... Sonra külək şəffaf üzü ilə, dağınıq saçlarıyla pəncərəyə dirənib bir müddət bozuntul gözlərlə ona baxdı, sonra gözü onda, saçları yerə-göyə çırpıla-çırpıla ulayıb ağıladı.

Ya yağış yağdı?!.. Pəncərəni döyə-döyə yağib yuxusunu qaçırdı və o, başını qaldıraraq pəncərənin o üzündən çox-çox uzaqda, şəhərin dağüstü məhəllələrində, minlərlə köhnə qəbirlərin arasında qaralan təzə, qara qəbirdən sızan tanıq səsi eşitdi...

...Anası idi, zəif xəstə səsiylə həzin-həzin oxuyurdu... Arada səsi tükənirdi, kəsilirdi, sonra yenə qırıq-qırıq eşidilirdi...

Bir qədərdən sonra anası oxumağını kəsdi... havasızlıqdan boğula-boğula vurnuxmağa, qəbrin divarlarını dırnaqlarıyla qaşayıb tökməyə, ağır bədəniylə çırpınıb yerigöyü titrətməyə başladı...

Pəncərədən düşüb əvvəl sürünə-sürünə, sonra iməkləyə-iməkləyə anasının yanına getdi...

...Ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa, yağış keçəl başını döyə-döyə uzun-uzadı yol getdi... Fəvvarələr dolu xiyabanların yanından ötüb üzüyuxarı dırmaşdı...

...Anasının səsi getdikcə, aydın eşidilməyə başlayırdı...

Anası daha oxumurdu, nəfəsi tənkiyə-tənkiyə, dırnaqlarıyla qəbrini sökürdü...

...Qəbiristanlığa çatıb ayaq saxladı.

Anasının başdaşıya həkk olunmuş üzünü yağış yuyub aparmışdı... Odu ki, başdaşından ona üzsüz qadın baxırdı...

- Mənə burda pisdi... - anası hardansa aşağıdan, torpağın dərinliyindən xırıldadı, - lap pisdi-i-i...

Qəbri yan tərəfdən eşməyə başladı... Bel yox idi deyə, torpağı əli ilə qazdı... sonra dizi üstə düşüb iki əli və ayaqlarıyla qazdı...

Qazdıqca torpağın içindən anasının əşyaları çıxmağa başladı...

Əvvəl bir şüşəsi çatlaq eynəyi çıxdı... onun ardınca, belinə sarıdığı dama-dama yun şalı... sırğasının bir tayı, sonraət maşını, bir neçə düymə, anasının güllü qulaqbalışı, çəkmə tayları, yun corab, iki kəfgir və qol saati çıxdı və daha heç nə çıxmadı...

Qəbri adam boyunda qazıb içinə girdi, bir əlində kəfgir, yağış başına döyə-döyə oturub qaldı...

...Anasının səsi hardansa lap dərindən, elə bil, Yer in o üzündən gəlirdi...

Anası son nəfəsiylə zarıyıb susdu... sonra nəfəsi kəsilə-kəsilə nə isə pıçıldadı...

Yerə uzanıb qulağını torpağa dirədi...

Torpaq isti və yumşaq idi... anasının səsi lap qulağının dibində pıçıldayırdı:

- Səni çox istəyirəm... lap çox...

Üzünü torpağa sürtüb ağlaya-ağlaya:

- Sənsiz darıxıram... - dedi.

Anası səsini kəsmişdi, nəfəsini saxlayıb ona diqqət kəsilmişdi...

...Dizi üstə qalxıb yenə dirnaqlarının altı torpaqla dola-dola qazdı.

...Yağış kəsmək bilmirdi... Qəbirin sonu, dibi görünmürdü...

...Başını qaldırıb yuxarı baxdı.

Hava açılırdı... Yuxarıdan, kimlər idisə, tanıya bilmədi, dövrə vurub nifrət dolu gözlərlə ona zillənmişdilər...

...Yer in o üzündən hələ də anasının pıçiltısı eşidilirdi...

- Səni istəyirəm... - anası deyib yanıqlı-yanıqlı içini çəkirdi...

Qollarının heyi tükənirdi... anasının səsi getdikcə, yaxınlaşırdı...

- Səni istəyirəm... - anası pıçıldadı, - çox istəyirəm, lap çox. Bilirəm, incidirəm səni. Amma söz verirəm, daha eləməyərəm...

...Anasının bu sözündən sonra göy guruldadı, sonra şimşək çaxdı...

Yuxarıdan baxanlar çəkilib getdilər... Onların palçığın içi ilə şappıldayan addım səslərini də eşitdi..

Şimşək bir də çaxdı... Bu dəfə, elə bil, onun beynində çaxdı... və o başa düşdü bayaqdan bəri qulağının dibində pıçıldayan kimdi...

...Çönüb nifrətlə yanında uzanan ərinə baxdı.

Əri əlini onun boynuna dolamışdı... ac pişik gözləriylə:

- Gəl yanıma... - deyə pıçıldayırdı...

Göy guruldadı... ərinin gözlərinin xəstə parıltısı bu gurultudan, elə bil, bir az da artdı, yanıb söndü...

Sonra ərinin gözləri bir də yandı və daha sönmədi... həmin o parıldayan gözlər sürünüb yaxınına gəldi... və o, anası hardasa aşağıda qəbri eşib onları yırğalaya-yırğalaya, külək şəffaf üzü ilə ona baxıb ağlaya-ağlaya kimlərisə köməyə çağırırdı...

...Sonra işıq yandı.

Qabaq cərgədə oturanlar geriye qanrılıb saralmış bənizlərlə üzünə zilləndilər, bir-birinə baxıb başlarını yellədilər.

...Ayağa qalxıb qızara-qızara başını aşağı saldı, dirnaqlarını didişdirib altına dolan torpağı çıxartdı...

- Bu tərbiyəsiz səhnələrlə nə demək istəyirsiniz?..

Bunu qalın kəkili alınının üstündə çəpəki dayanan girdəşifət qadın dedi.

- Özünüz də guya qadınısınız!..

- Buyurun səhnəyə!.. - dedilər.
Cərgələrin arasından keçib səhnəyə qalxdı.
- Buyurun, izah eləyin görək, bütün bunlarla nə demək istəyirsiniz!.. – həmin qadın başını əsdirə-əsdirə dedi və onu nifrət dolu gözlərlə başdan-ayağa süzdü.
- Doğurdan, biabırçılıqdır.
Bunu qabaq cərgədə oturan eynəkli adam dedi.
Səhnəyə qalxıb bədəni həyəcandan soyuq tər basa-basa köynəyini soyundu.
Aşağıda əyləşənlər içlərini çəkib başlarını yellədilər:
- Biabırçılıqdı, - dedilər.
- Siz bir bunun boynuna baxın. Bu nə boyundu?!..
- Bu uzunluqda da qıç olar?..
Çəpəki kəkilli qadın ayağa qalxıb üzünü zala dayandı, qəzəbli hakim hökmü ilə:
- Belələrini tonqalda yandırmaq lazımdır ki, gələcək nəsillərə dərs olsun!.. - dedi və dabanlarını döşəməyə vurub daş-divarı əsdirə-əsdirə zaldan çıxdı.
O birilər də ayağa qalxıb başlarını narazı-narazı yellədə-yellədə, "ayıb olsun!", "yandırmaq lazımdı!.." - deyə-deyə zaldan çıxdılar.
Səhnədə yarıçılpaq vəziyyətdə dayanıb dura-dura, gedənlərin ardınca baxıb gördü, hamısının qıçı gödəkdi.
Əyilib öz uzun ayaqlarına baxanda boğazını qəhər tutdu... ayaqqabısının bir tayını çıxarıb gedənlərə atdı...
Ayaqqabı hamıdan arxada gedən arıq kişiyyə dəyib onu böyrü üstə yıxdı...
Kişi yığılıb yanındakına, yanındakı o birinə, o biri bu birinə dəydi... və gödəkqıç adamlar domino daşları kimi sırayla yerə sərildilər...
Sonra hardansa qalın bıçlı, qoca qarovulçu gəlib çıxdı, onları bir-bir səlqiylə domino qutusuna yığıb cibinə basdı, ona baxıb öskürə-öskürə:
- Anan zəng eləmişdi, uşaqların ağlayır... - deyib çıxdı...
...və bir müddət dəhlizdən, qarovulçunun köhnə ayaqqabılarının səsi eşidildi və itdi.

1990

ÜZÜ İŞIĞA

Özünü birtəhər dikəltdisə də, otura bilmədi. İçi tut yarpağı kimi, əsim-əsim əsirdi.
Ayağa qalxıb subaşına getmək lazım idi. Dizlərininsə taqəti yox idi.
Bunu ayaq barmaqlarının ucundan xırda-xırda üzüyuxarı yayılan soyuqluqdan hiss elədi. Bir də ayağa qalxsaydı, yenə yadına 60-cı illərin sonları – əriylə Volqaboyu gəmi

gəzintisi düşəcəkdə. Yataq otağı küləkli havalarda yırğalanıb, onu o divardan bu divara, bu divardan o divara itələyən dar göyertəyə çevriləcəkdə, bütün olanları, olub ötüb keçənləri ortaya tökəcəkdə.

Hər şeydən çox da ona çarpayısıyla üz bəzədəki adam boyu pəncərənin xırda gözlüklü dəmir qəfəsi əzab verirdi. Bir ayın acılığına da, belini, sağ qabırğasının altını dağlayan ağırlara da, dəqiqədə bir göyertə kimi, yellənən bu darısqallığa da dözərdi. Təki bu dusta qəfəsinə andıran qəfəs olmayaydı.

Qəfəsin damaları bir o qədər də xırda deyildi. Amma çölün havasını içəri buraxmırdı. Pəncərənin o biri üzündə dəli həvəslə oynayan sərin küləklər də bu qəfəsdən içəri daxil ola bilmirdi. Qəfəs imkan vermirdi. İmkan vermirdi içəri dolub üzünü, saçlarını oxşasınlar, otağın havasını təzələyib, içinin qızdırmasını soyutsunlar. Odu ki, bütün ağrıları, içindən ahlarıyla bir çıxan iniltiləri budu burdaydılar. Çarpayısının ətrafında tüstü dumanı kimi, buxar kimi, havadan asılıb qalmışdılar. Bəzən elə bil onları görürdü də. Görürdü necə bir saat bundan əvvəl ağzının içində mızıldadığı «vay canı-ı-m»-in biri düz başının üstündən asılıb. Yuxarıdan aşağı şəffaf bayraq kimi, yellənə-yellənə bozarmaqdadı. Dünənki, srağagüncü, ta srağagüncü zarılıtları da budu burdaydılar. Havada asılmaqdan ağırlaşıb aşağı enmişdilər. Əlini, ya ayağını tər pətməyi bəs idi ki, zarılıtları çəkisiz toz zərrəcikləri kimi, hərəkətə gəlib havaya dağılsınlar. Onları çox vaxt subaşına gedəndə ayağının altında, hərdən lap başmaqlarının ucunda hiss eləyirdi. Bəzən elə də olurdu ki, onlardan hansı birisə ayağının altında qalıb əzilirdi.

Yoxsa, döşəmə cırıldayırdı?!..

Boynu da nə vaxt idi, zəifləmişdi. Başını güclə üstündə saxlayırdı.

Son bir neçə günü boynunun gücü tamam tükənmişdi, başını, indicə doğulmuş çağa başı kimi, sinəsinə sallayırdı. Qarnı isə boylu kimi, gün-gündən üfurlənib tarıma çəkiliydi, dərisini cırıb üstünə gümüşü şırımlar atırdı.

...Yorğanı üstündən atıb qarnına baxdı.

Qarnı, içi irili-xırdalı düyünlər bağlamış sarı balısa oxşayırdı. Sığalladıqca, içinin göynərtisini ovuclarına, ordan qollarına ötürürdü.

Fikirləşdi ki, bu nə düyünlərdir görəni? Səbəbi, çarəsi bilinməyən bu azar nə vaxt əl çəkəcək yaxasından?.. Əl çəkəcəkmi, ümumiyyətlə?..

«Əl çəkməyib neyləyəcək?» - fikirləşdi və alınına soyuq tər gəldi.

Bunu həkimlər də deyirdi, qonşuları da. Böyük oğlu da deyirdi, qızı da.

- Soyuq dəyəndə də adamın boğazının əti şişir, amma sonra yavaş-yavaş çəkilib gedir.

Onun qarnındakılar da əvvəl-axır çəkilib gedəcək. Geriyə - baş alıb böyüdüyü yerinə qayıdacaq. Birdəfəlik yoxa çıxacaq.

...Alınının tərini əlinin altındakı dəsmalla qurulaşdırıb, ehmalca sol böyrü üstə çöndü. Döşəyin kənarlarından tutub, özünü bir təhər dikəltdi. Fasiləsiz uzanlı vəziyyətdə qalmaqdən keyimiş yançaqlarının sızılıtları küreyinə yayıldı.

Axır vaxtlar oturmaq da çətin başa gələn bir işə çevrilmişdi. Küreyini balısa söykəməyi ilə, bel sütunu sıyıq xəmir kimi, quruluşunu itirirdi. Qulaqları təyyarədəki kimi, uğuldayır, ürəyi bulanmağa başlayırdı. Uzanılı qalanda isə tavanın gözəgirdən çəhrayılığının altına düşürdü. Şit bayram şarının çəhrayılığını andıran bu eybəcər rəngə nə qədər baxmaq olardı?!.. Bu rəngin şitliyi barədə əri ilə mübahisələrini, ərinin «Qoy açıq çəhrayı olsun. Günümüz onsuz da qaradı.» deyə-deyə, nədənsə utanan kimi, üzünü kənara çevirməyini, onunsa eyvana çıxıb, orda səssiz-səssiz göz yaşı axıtdığını xatırladı.

Yatağa düşəndən bəri tək bir o yox, ona baş çəkməyə gələnlərin hamısı bu gözdağlayan çəhrayılığa baxmalı olurdular. Özü də qərribədi ki, söhbətin eyni məqamında - söz onun sağalib ayağa qalxmağı məsələsinə çatanda, hamı başını yuxarı qaldırıb, bu

gözdağlayan çəhrayılığa zillənirdi. Olsun ki, onun yeknəsəq ah-vayından, sarımtıl bənizindən, ölü gözlərindən qurtulmağın yeganə yolu bu bayramsayağı çəhrayılıq idi.

Demək, əri səhv eləməmişdi. Əlləri sabun iyi qoxuyan həkimi də, söhbət onun nə vaxt sağalacağından düşəndə, gözlərini həmin dəqiqə üzündən qaçırıb bu tavana zilləyirdi. Ufuldayıb, zarıyıb çaşdırdığı tibb bacıları da gah iynələrini əllərindən sala-sala, gah spirti döşəküzünə dağıda-dağıda, pərtlikdən, ya çarəsizlikdən bu tavana zillənirdilər.

Qonşular deyirdi ki, qarnının içini dolduran şişləri tezliklə çəkilib gedəcək.

Amma nə vaxt?.. Burasını heç kim dəqiq deyə bilmirdi.

Bəzənsə, xüsusən qasırgalı, küləkli gecələr ürəyinin hansısa ən xırda, gizli toxumasıyla hiss eləyirdi ki, bətnini qəmbər daşlar kimi doldurub bərkidən bu dəyirmiliklər yaxasından əl çəkməyəcək. Hələ əksinə. Getdikcə artıb çoxalacaq, mədəsi ilə üzüyuxarı yayılıb xirtdəyinə dirənəcək, boğduqca boğacaq onu.

Amma ürəyinin o toxuması hədsiz xırdaydı deyə, onu tez-tez itirirdi...

Bəzənsə, onu bilə-bilə, qəsdən itirirdi. İtirirdi ki, ürəyini bulandırıb onsuz da qara gününü bir az da qaraltmasın. Bu balaca yataq otağını, döşəyi belinin dərisinə yapışmış bu çarpayını da ona çox görməsin.

Ya da bir də görürdün, o iynə ucu böyüklüyündə toxmanın özü necəsə, yerli-dibli yoxa çıxırdı. Elə itirdi, elə bil heç belə bir şey olmamışdı... Onda o toxmayla bir bütün ağrıları, qəramət fikirləri yoxa çıxırdı. Əhvalı dəyişir, yanaqları allanırdı. Balışının altındakı əl güzgüsündə sübh şəfəqlərinin qızıla çaldığı bəbəklərinin partısına tamaşa elədikcə, həyat yenidən yeni mənalar, xoş sonluqlu məzmun kəsb eləməyə başlayırdı. Amma elə ki, o balaca toxma zəhərli çöl çiçəyi kimi açılıb pardaxlanırdı və irilib-irilib onu qasmarlamaq istəyən qapqara ovuca, udmağa hazır qapqara ağıza çevrilirdi, otağın işığı azalmağa, dörd bir yandan üstünə ölüm qoxulu sirli hava axıntıları axmağa başlayırdı. Dörd bir tərəfi - kürəyinə pərçimlənmiş yorğan-döşəyi də, pəncərənin dar qəfəslindən içəri xırda-xırda sızan hava da qəbiristanlıqda qəbirlərin böyür başında bitən zəhər tamlı sarı çöl çiçəklərinin qoxusunu saçmağa başlayır, o, lehməli, palçıqlı, qaranlıq bataqlığa çökən tək, bu qoxu təlatümünün içinə çökməyə başlayırdı.

...O zəhərli qoxu indi də hardasa, lap yaxınlıqlardaydı. Bəzən bu qoxunun sapsarı, xırda ləçəklərinin, pəncərədən içəri dolan zəif mehdən xırda-xırda titrədiyini də hiss eləyirdi. Çiçəklər elə bil budu buralarda - otağın hansı küncələrindən birindəsə cücərməkdəydilər. Bəzənsə, gecənin zülmət qaranlıqlarında, belinin, ya içi qəmbər daşlar dolu çanağının ağrısı şahə qalxanda b çiçəklər balaca, dəyirmi üzlərini ona sarı çevirib qoxularını uzunə üfürürdülər, sopsoyuq şəh kimi dərisinə, saçlarına hopdururdular...

Yoxsa, bədəninə tər gəlirdi?!.. Ölüm qorxusunun təri?..

Gözləri qarala-qarala fikirləşirdi ki, yeni doğrudan bu ağrılar, içi dəyirmi daşlar bağlamış bu qarnı hər şeyin sonu demək idi?.. Bəs niyə belə qəfildən, birdən-birə?.. Gözləmədiyi, «ölüm» deyilən təbii sonluğu uzaq dumanlıqlarda təsəvvür elədiyi arxayın rahatlığın içində?..

Boğazını qəhər sıxdı. Yenə ağlamağı gəlirdi... Taqəti isə yox idi.

Gözlərini yumub yaddaşını söndürdü.

Bunu böyük oğlu öyrətmişdi ona. Ən çətin, çıxılmaz məqamlarda hər şeyi unudub, gözlərini yumub, göz qapaqlarının içinə çıxan görüntüləri izləmək.

Belədə yuxuya da tez gediridi. Hərdən isə elə bil, ümumiyyətlə, yoxa çıxırdı.

...Göz qapaqlarının qaranlığına zilləndi və qaranlığın dərinliyində əynindəki qısa ətəkli, ağ yay paltarları ilə işaran balaca qızı gördü. Qız idi, yoxsa, quş idi?.. Dimdik daynaıb, uzaqdan-uzağa ona baxırdı.

Gözləri qaranlığa alışdıqca, bunun on-on iki yaşlarında balaca, çəlimsiz bir qız olduğunu gördü. Qız haranısa pillələrini qalxırdı... Nazik, incə dizləri bir-birinə dəyə-dəyə,

onu sanki üstündə zorla saxlayırdı. Pıllələri yağışın nəmindən qaralıb tiftiklənmiş taxta pilləkən onu yaşıl rəngli aynabəndə aparırdı...

Tanıdı. Evləridi. İçəri otağın yarıqaranlığında üzü divara oturub namaz qılan başı kəlağayılı nənəsi gəlişindən xəbər tutsa da, duasını yarımçıq kəsmədi. Qaz pıllətəsinin üstündə pıqqapıqla xörək qaynayırdı. Xörəyin ləzzətli qoxusu aynabəndə yayılırdı. Nənəsinin pıçılıtları, qazanın pıçılıtları, pəncərə şüşələrini döyən yağışın çıqqılıtları bir-birinə qarışıqca, boğazını qəhər tutdu, gözləri yaşla dolub daşdı. Nə nənəsi, nə anası onun bu halını bilmirdilər. Bilsəydilər, neyləyirdilər?..

...Pəncərələrin şüşələri külək vurduqca titrəyir, ağ paltarlı qız aynabənd boyu barmaqlarının ucunda yeridikcə, döşəmənin taxtaları cırıldayırdı...

...Nənəsi duanı bitirib geriye qanrırdı, kəlağayısının altından ona nə deyirdisə, ürəyi qırılırdı... Qaçıb nənəsinin boynuna sarıldı.

Nənəsinin kəlağayısından monpasye iyi gəlirdi...

Anası da, atası da budu, burdaydı... onunla birlikdə kimisə yola salırdılar... O, ağlayırdı. Amma nəyə ağladığını özü də bilmirdi... Köhnə pəfonunu işə salıb, əllərini belinə vurub, həyətin ortasında dəli kimi rəqs eləyən Manyaxalaya baxdıqca, gözünün yaş sel kimi axırdı... Qonum-qonşu da budu burdaydı... pilləkənin başına yığılıb, əl çala-çala Manyanın rəqsinə tamaşa eləyirdilər... Manyanın içi əşyalarla dolu, ikiotaqlı evindən həyəətə vuran siyənək balığının iyindən ürəyi qalxdı...

Qoxunun arasından, suyun altından çıxan kimi, çıxıb gözünü açdı, nəfəsi tənqiyə-tənqiyə, bədəninə soyuq tər gələ ətrafına baxdı.

...Üzbəzdəki kreslodada oturduğu yerdə yuxuya getmiş oğlu yenə kiminsə sözünü təsdiqləyə-təsdiqləyə, gözüyumulu «hm, oldu, oldu...» - deyirdi.

Olsun ki, yenə arvadını görürdü yuxuda. Arvadı yuxuda da sərəncamlarını verirdi. «Bunu belə eləyərsən, onu elə eləyərsən...» Yoxsa, bu dəfə tapşırığı verən ayrı birisi idi?.. Yoxsa, uşaq niyə bu günə düşmüşdü? Qaşları vahimədən yuxarı dartılmışdı, yumulu gözləri dərin, qaramtil çuxurlara düşmüşdü?..

Başını yastıqdan qaldırıb oğlunun üzünə diqqətlə baxdı.

Yox, oğluna tapşırıq vermirdilər. Kim idisə, boğazı göynəyə-göynəyə oğlunun qulağına «Ehmalca ayağa qalx...» - deyirdi. – «Barmaqlarının ucunda dəhlizə çıx, qapını ardınca möhkəm-möhkəm bağla...» - deyirdi. – «Gücün gəldikcə qaç, canını bu xəstə arvadın qurtar!..»

Oğlu başını təsdiq işarəsi ilə tərpedib:

- Olar-olar. – dedi.

İki həftə bundan əvvəl, yoxsa, üç həftə əvvəl gözü çanağını dörd bölən göynərtidən qaralanda və o, oğlunun qollarından bərk-bərk yapışub, ağrıdan nəfəsi kəsilə-kəsilə:

- Bu da atanı aparan həmin o zəhirmardandisa, mənə atanın çəkdiklərini çəkməyə qoyma... - deyib zariyanda, oğlu hürkmüş halda geriye çəkilməmişdi. Sonra gün ərzində nə haqdasa dərin-dərin fikirləşə-fikirləşə, məsum körpə sifətiylə üzünə zillənib qalmışdı.

Fikirleşdi ki, kaş yuxuda öləydi. Yuxuda ölmək ən xoşbəxt ölümdü. Bütün ağrıların və qorxularınla bir yuxunun çəkisizliyində əriyib yoxa çıxmaq nəyə desən dəyər.

...Oğlu yuxuda dişlərini qıcadı və o, yenə həmin o axşamı – gözləri yaşla dola-dola, oğluna yalvarıb, ölmək istədiyini dedi ki həmin küləkli, çovğunlu axşamı xatırladı... Və bundan, bədənindən xoşagəlməz bir gizilti keçib getdi.

Olsun ki, oğlu onun bu xahişi barədə soyuq, qaranlıq gecələrlə - o yuxuda olarkən, bənizinin rəngi yastığın sarımtıl ağından seçilmədiyi məqamlar dərin-dərin düşünmüşdü, bu barədə arvadıyla da məsləhətləşmişdi, bacı-qardaşına da genişmişdi. Bəlkə də artıq bununla bağlı ümumilikdə qərar da qəbul edilmişdi?.. Onunsa xəbəri yox idi.

İçti titrədi...

Oğlunun yorğun üzü gözünün qabağına gəldi.

Hə, oğlu onun təklifini bəyənmişdi. Neçə ayların yuxusuz gecələrindən, heç cür səngiyib azalmaq bilməyən zarılıtlardan qurtulmağın yeganə yolu bu idi.

...O günkü ağrıları oğlu da hiss eləmişdi. Elə bil o ağrılarla özü də ağrımışdı. Ağrıyıb, ağrıyıb, vəziyyətinin acınacaqlığını nəhayət ki, anlamışdı və həmin o gündən «ona kömək etmək» qərarına gəlmişdi.

Bir istədi zarıyıb oğlunu oyatsın, o gün elədiyi kimi əllərindən tutub:

- Sən bu səfeh ananın sözlərinə qulaq asma, bala. Qiymə anana. - deyib ağlasın.

O söhbətdən sonra oğlu hər dəfə dərmanı şpritsə yığanda, qorxudan damarlarında qanınin donduğunu, bədəninin soyuduğunu hiss edir, şpritsə yığılan dərmanın həcmi, oğlunun xof dolu gərginlikdən əyilən üzü, əllərinin qatil əlləri tək əsməsi, hər şey, hər şey qət olunmuş qərardan xəbər verirdisə də, o necəsə, ölmürdü.

Qorxudan, ya ölüm səfərbərliyindən, elə bil axır vaxtlar ağrıları da azalmışdı. Ağrıyan toxmalar artıq ölmüşdü, nədi?..

Elə bil indi özü də dəqiq başa düşə bilmir, sağdı, ya yox, yaşamaq istəyir, ya yox.

Dəqiq bilinən bir bu idi ki, bədəni yaşamaq istəmir. Hissə-htssə, məsamə-məsamə, toxma toxma sızıldayıb, göynəyib, sönür. O isə bu bir yığın xəstə əzalardan qurtulmaq istəyir.

Fikirləşdi ki, əslinə qalanda, yorğan-döşəyə pərçimlənib səhər-axşam tavanın ürəkbulandıran çəhralığına zillənmək elə ölüm kimi, bir şeydi. Fərq birçə burasındadı ki, belədə ölümün rəngi cəhrayıya çalır. Əslində isə onun rəngi qaradı.

Gözlərini yumub fikirləşdi ki, olsun ki, ölüm təxminən budu.

Gözlərini yuman kimi göz qapaqlarının dərinliyində oturmuş ağ paltarlı, balaca qız yenə məlul-məlul üzünə zilləndi...

...Gözlərini açdı.

Səs hardansa, yuxarıdan gəlirdi. Yuxarıda yenə nəyisə sökürdülər.

İlahi, bu balaca evi nə qədər söküb-tikmək olardı?!.. Yuxarıdakı mənzilin təmiri olsun ki, heç vaxt bitməyəcək. Beyninə işləyən bu zəhlətökən taqqılıtlar gün-gündən elə bil daha aydın eşidilirdi. Elə bil yuxarıları sökə-sökə aşağı enirdilər. Enib buraları da sökəcəkdilər, yataq otağının divarlarını çəkicləyib, bütün ufultularə və sızılıtları yerlə yeksan eləyəcəkdilər.

Sonra bunu təsəvvürünə də gətirdi və ürəyi açıldı.

Yuxarının taqqılıtısına oğlu da ayılmışdı, narazı üzünü ovuşdura-ovuşdura gərnəşirdi.

Oğlunun güzgüyə düşən əksi isə deyirdi ki, bütün bu təsəvvürləri boş xəyaldan savayı ayrı bir şey deyil. Bu divarları heç vaxt heç kim sökməyəcək.

Yuxarı mərtəbədə yeni həyata hazırlıq gedirdi. Oralarda həyat gözəl, yaşamalılı günlər irəlidedi. Xəstəlik isə axtarıb-axtarıb onu tapmışdı. Xirtdəyinə keçib, zülmət qaranlıq gecələrlə, küçə itləri bir-birinə qoşulub, ətürpədən ulaşmalarını sakit küçələrə yaydıqca, evin hansı küncündənsə asta-asta qulağına: «Günlərini say...» - pıçıldayırdı.

Ürəyi sıxıldı. Axı niyə o?.. Axı irəlidedi gələn iyirmi, bəlkə otuz ilin ayları, günləri bütün dəqiqliyi ilə planlaşdırılmışdı?!.. Bax, gələn il ortancıl oğlu aspiranturanı bitirib, Dövlət Universitetinə müəllim keçəcəkdə. Bu onun, neçə illərdən bəri narahatlıq və inamla gözlədiyi əsas hadisələrdən idi. İnstituta keçəndən sonra oğlu normal maaş alacaqdı. Onda arvadının üzünün narazı ifadəsi nəhayət ki, dəyişəcəkdə. Neçə illərdən bəri sıtqayıb zarıldığı mirvari boyunbağını axır ki, alıb yaxasına taxacaqdı.

Başını balişdan ayırıb oğluna baxdı.

Oğlu gözlərini döşəməyə zilləyib oturmuşdu. Yoxsa, yenə yuxuya getmişdi?.. Uşaqlıq vaxtlarındakı kimi, gözüaçaq yatmışdı?..

Oğlu yuxarıların səsi altında aramla yuxuya gedirdi... Bir azdan orda yenə arvadıyla rastlaşacaqdı. Yenə özünü yığışdırıb, müsəlləh əsgər kimi, arvadının qarşısında

dayanacaqdı, onun sərəncam və tapşırıqlarını qorxu dolu üzü ilə təsdiqləməyə başlayacaqdı.

Fikirləşdi ki, belə baxanda, uşaqlarının heç birinin ailə sarıdan bəxti gətirməyib.

Bu balacanınsa dərdi heç deyiləsi deyil. Evlənəndən bura gün-gündən arıqlamağı, saralıb soluxmağı, ovurdunun-ovurduna keçib, gözlərinin dərin çuxurlara düşməyi bir şeyi deyirdi: günü qaradı. Arvadı isə əksinə, gün-gündən kökəlib enlənirdi, yanaqlarının qırmızılığı getdikcə, tündləşib sumaqıya çalmağa başlayırdı. Axır vaxtlar isə onun çiyinləri enlənmişdi. Əlləri də yekəlmişdi. Bircə şapalağı bəs eləyərdi ki, oğlunu havaya qaldırıb, divara yapışdırırsın. Yemək də gördü, gözlərindən qığılcım çıxırdı. Bəbəkləri işim-işim işıldaırdı.

Fikirləşdi ki, bu gedişlə gəlmi oğlunun axırına çıxacaq. Oğlu qan azlığından, ya da onsuz da xəstə ürəyinin nevrozundan öləcək. Oğlunun özü kimi çəlimsiz, zəif uşaqları da xəstələncəklər, yatağa düşüb zar-zar zarıyaçaqlar. Gəlin isə xəstələnməyəcək. Əksinə, bir az da kökəlib, ətə-qana gələcək, palıd kimi möhkəmlənib qol-budaq atacaq, xəstə uşaqlarına qaşiq-qaşiq şorba içirəcək, sonra süfrə başına keçib qan-tər içində boğula-boğula, fisafisla hey yeyəcək, yeyəcək...

Hə, uşağın dərdi deyiləsi deyil.

- Anan ölsün. - içində dedisə də, oğlu eşitdi, dikəlib:

- Nə isə dedin, ana?.. - dedi.

Dilini ağzının içində zorla hərlədə - hərlədə:

- Ölmək istəyirəm. - dedi və üzünü divara çevirdi.

Oğlu nə dediyini eşitmədi, başını əvvəlki yerinə - kreslonun kürəkliyinə buraxıb gözlərini yumdu.

Yaxşı ki, eşitmədi. - ürəyi çırpına-çırpına fikirləşdi. Yoxsa, elə bu gecəylə arvadının ovcuna yazacaqdı. «Anam ölmək istəyir.» - deyib mal kimi, gözlərini döyəcəkdi. Arvadı da gözləri sevincdən alışıb yana-yana:

- Nolar, lap əcəb. - deyəcəkdi.

Ağzını açıb, əsnəyini havayla doldurdu ki, əsnəsin. Əsnəyə bilmədi.

Fikirləşdi ki, uşağı bədbəxtədi. Əgər ona bir şey olsa, oğlu əl-ayaq altda qalacaq. Salamət vaxtlarında yenə heç olmasa, arada bir gəlib bişirdiyi düşbərədən, qutabdan yeyirdi, gözlərinə işıq gəlirdi, yanaqlarına çəhrayılıq. Bəs indi nolacaq?..

O öləndən sonra arvadı oğlunun özünü qutaba döndərəcək. Əvvəl ətini, sonra dərisini dişinə çəkib yeyəcək.

...Aşağı mərtəbələrə qızardılmış yağ iyi gəlirdi...

Yenə Suğra qutab bişirirdi yəqin. Narlı əti üzüklər dolu yumru əlləriylə xəmir yaymasının içinə yayırdı, kənarlarını basdırıb, tavada pıqqapıqla qaynayan yağa salırdı, o üz-bu üzünü qızardıb səliqə ilə sininin içinə yığırdı. Arada bir əl atıb, bişmiş qutablardan birinin arasını açırdı, kündələri yaya-yaya, böyür-başından qopardıb ağzına atırdı. Yanında olsaydı, birini də ona uzadıb:

- Məcundu, at ağzına. - deyəcəkdi.

Onun ağzınınsa tamı yox idi. İndi nə vaxtsa daddığı hansısa tamı istəsə belə, yadına sala bilməzdi. Fikirləşdi ki, bu nədi fikirləşir?.. İndi o xəstədi deyə, camaat evində qutab bişirməsini?.. Bişirəcəkdilər də, yeyəcəklər də, deyib-gülüb, rəqs də eləyəcəklər. Hələ onu aparıb basdırandan sonra açıq havada qalmaqdan acıb, bir az da iştaha gələcəkdilər, yağlı dodaqlarını silib:

- Allah rəhmət eləsin. Yaxşı insan idi. - deyəcəkdilər.

Bəlkə bunu elə indidən deyirlər. İsti qutabların qatını açıb, qaynar buğunu bir-birinin üzünə üfürə-üfürə, sumaqlayıb yeyə-yeyə onun barədə, dünyadan köçüb getmiş mərhum haqqında danışan kimi, danışirlar, yiyəsiz qalan mənzili barədə tədbirlər tökürlər.

İnsan belə məxluqdu. Dərd öz başına gəlməyincə, ha danış, ha öldür özünü, başa sal, anlamayacaq. Məgər az olub ki, tanış-bilişin, qohum-əqrəbanın yasında oturub, ölənün halına ağlaya-ağlaya, «fani» dünyanın puçluğundan danışib, üstündən heç beşcə dəqiqə keçməmiş, axşama ərinə və uşaqlara nə bişirəcəyi barədə fikirləşib?!..

Axşam qızı mütləq nə isə bişirib gətirəcək. Onunsa qəti yemək halı yoxdu. Qızın ürəyinə dəyməsin deyə, canını dişinə tutub, bir-iki qaşığı ağzına qoyacaqdı, bir təhər çeynəyib, yalandan da olsa: «əcəb dadlıdı» deyəcəkdi. Sonra kürəyi üstə düşüb, yediyi tikələrin mədə-bağırsağının darısqallığıyla addım-addım yeriməyinə, orda nəyəsə dirənib şişə-şişə böyüməyinə diqqət kəsiləcəkdi.

...Qızına ürəyi ağrıdı. Yaşı otuz ikini adlasa da, zəiflikdən və arıqlıqdan, il uzununu xəstələnib qızdırmaqdan yeniyetmə uşağa oxşayırdı. Fikirləşdi ki, qızının da ətini kürəkəni yeyirdi. Qaba danışığıyla, kobud rəftarıyla, dünyadan arxayın rahatlığı və əjdəha anasıyla.

Bu yaxınlarda qızıgile üçotaqlı mənzil verəcəkdilər. Onda olsun ki, qızının canı nəhayət ki, əjdəha-qayınanadan qurtaracaqdı.

...Ürəyinin dövrəsiylə xırda, iti caynaqlarını tez-tez işlədə-işlədə bapbalaca siçana bənzər nə isə gəzirdi elə bil... Gəzib-gəzib, arada bir dayanırdı, nəfəsini dərib yenidən işə düşürdü, ürəyinin yan-yörəsini cırmaqlaya-cırmaqlaya, xırda-xırda yeriməyinə davam edirdi.

Siçan barədə həkiminə də demişdi. Demişdi ürəyinin ətrafında siçan gəzir.

Həkim nəbzini yoxlayıb, arxayın bir üzlə:

- O, sizə elə gəlir. – demişdi. – Yataq rejiminin fəsadlarıdır. Ürəyinizə yük düşür.

Fikirləşdiklərindən oldu, ya nə baş verdisə, ürəyi dayandı... Yoxsa, ətrafına hərlənən siçan donub dayandı? Ya hava qaraldı?..

Otağın havası da yoxa çıxdı. Sinəsinə qaynar istilik axdı...

Ürəyi idi, damarlarını cırıb, qanını axıdırdı... Ürəyi dözmədi...

...Var gücünü toplayıb özünü dikəltdi, balışın altındakı əl güzgüsünü çıxarıb ürəyinin başına sıxdı. Güzgünün soyuqluğu ürəyinə axdıqca, «siçan» hərəkətə gəldi, balaca ayaqlarını işə salıb, xırda-xırda yeriməyə başladı.

Siçanı, olsun ki, soyuq hərəkətə gətirdi.

Güzgünü, o üz-bu üzünə çevirib sinəsinə sıxdı, sonra üzünə baxdı.

Üzü şişib köpüşmüşdü. Gözləri düymə kimi girdələnmiş, ağ saralmışdı.

Ən dəhşətlisi isə burnu idi. Ucu qarmaq kimi əyilib, dodaqlarının üstünə enmişdi. Yanaqları xoşagəlməz bir bozluqla bozarmış, üzündə anlaşılmaz dəyişiklər getmişdi.

Dünəndən bura dəyişənin nə olduğunu müəyyənləşdirməkdən ötrü üzünü bir xeyli gözdən keçirdi. Üzündə hansı dəyişikliklər getmişdisə, daha əvvəlki adama oxşamırdı. Nə yanaqlarının, nə gözlərinin təravəti bu dəyişkənliyin içindən geriye qayıtmayacaqdı.

Boğazını qəhər tutdu.

Son günlər üzünü saatbasaat dəyişirdi. Göz dairələri dəqiqəbədəqiqə kiçilir, burnunun ucu qəribə bir sivriliklə nazilirdi. İndi isə ümumiyyətlə, güzgüdə ona tamamilə ayrı bir adam baxırdı. Daha doğrusu, adam yox, ölümcül yaralanıb, xarabalığa düşmüş qanıqara bayquş.

Yatağa düşəndən bəri içində yuva qurmuş bu bayquş gündən-günə böyüyüb güclənirdi. Sallaq buxağını tərpedə-tərpedə, düymə gözlərini bərəldə-bərəldə, qarşıda gələn qara hadisələrin xəbərləri içində qaynaya-qaynaya, təmkin dolu səbrlə buppuldayırdı.

Budu, yenə güzgüdə qara xəbər şahı kimi üzünə zillənmişdi. Buxağını tərpedə-tərpedə, düymə gözləri ilə yeni-yeni qara xəbərlər gətirmişdi...

Üzü səbr və hüzn saçan bu xarabalıq quşundan qurtulmaq üçün güzgünü tələsik balışının altına basdı, nəfəsini dərib başını yastığa buraxdı.

Fikirləşdi ki, bəlkə bu zəhrimar xəstəliyi onun canına kiçik gəlmi - öz yenilməz iştahıyla, az qala daş-divarı yeyə-yeyə, oğlunun qanını içib, ona göz dağı verə-verə

salmışdı?.. Yoxsa, onu bu günə salan şüşəgöz kürəkəninin heç cür yumşalıb səngimək bilməyən qabalığı idi?..

Kürəkənin su şüşəsinin maviliyini andıran tutqun gözləri gözünün qabağına gəldi. Nəyinsə düyməsinə, ya xırda maşın farasına oxşayan bu gözlər şüşə kimi soyuq və ifadəsiz idi. Bu dünyada heç bir şey bu şüşə gözləri cana gətirə bilməzdi. Üç-dörd ay bundan əvvəl həmin bu şüşəgöz kürəkən iki gecə dalbadal evə gəlməyəndə və qızı ağlayıb gözünün yaşını qarnındakı yeddi aylıq körpəsinin üstünə tökəndə, bu azarın bünövrəsi varmı görün?..

Xatırladı. O axşam, qızı gözünün yaşını yeddi aylıq körpəsinin üstünə tökəndə, çanağının ağrısından qovrula-qovrula üzü divara oturan o deyildi?!..

Yox, onu bu yataq zindanına salan şüşəgöz kürəkən deyildi. Neçə illərdən bəri bütün ailəni ifritə kraliçə tək, özünə ram eləmiş böyük gəlmi idi. Əlbəttə, o idi.

Böyük gəlinin hind quşunun siluetini andıran vücudu gözünün qabağına gəldi.

Gəlin başını həmişəki hikkəylə əsdirib, qaz kimi quqquldadı...

...Ərini də yorğan-döşəyə salıb öldürən o idi. İndi də onun axırına çıxdı.

Gəlin gələn gündən pul yağışıyla püskürüb yeri-göyü külə döndərə-döndərə. Atasının pullarını hamının başına qaxınc eləyə - eləyə. O, yatağa düşən günün səhəri özünü üstünə yetirib, gizli məmnunluqla:

- Hə, belə-belə işlər. – deyə-deyə.

Böyük gəlin barədə fikirlərin bu yerinə gəlib çatanda, həmişə yorulurdu. Yüyrək qaçırması kimi, nəfəsi tənqiirdi.

Fikirləşdi ki, olsun ki, fikirləşməyin özü də qaçmaq kimi şeydi. Sadəcə, burda ayaqlarınla yox, fikirlərinlə qaçırısan. Bir də böyük gəlin barədə düşünəndə, yadına nədənsə, həmişə sovet multiplikatorlarının çəkdiyi məşhur «Qızıl antilop» filimi düşürdü.

Fikirləşdi ki, kaş onun da belə bir antilopu olaydı. Ya da heç olmasa, belə bir antilopun ayaqlarının qüdrəti əllərində olaydı. Əlini əlinə vurub, həmin o tamahkar sultan kimi:

- Yenə!.. Yenə!.. – deyə-deyə, qızıl fəvvarəsi yaradaydı. Gəlini o qızilları içində basdıraydı. Bəlkə onda oğlunun yaxasından əl çəkə. Səhər-axşam «pull!..» deyib, dad eləməkdən vaz keçə.

Fikirləşdi ki, qəribədi, böyük oğlu həmişə yadına, yarımçıq qoyduğu və heç cür bitirib başa çatdırma bilmədiyi çətin bir iş kimi düşürdü. Onunla bağlı nəyisə eləməyi unutmuşdu, ya əldən vermişdi, burasını heç cür dəqiqləşdirə bilmirdi.

Evlənəndən bəri oğlunun saçları da, bədəninin tükü də tökülmüşdü. İndi oğlunun dazlaşmış başına, tüksüz sinəsinə baxdıqca, gözünün qabağına niyəsə, böyük gəlinin güləndə qulaqlarının dibinəcən yayılan yekə ağzı gəlirdi.

Böyük oğlu olsun ki, bu ilin axırına dissertasiyasını axır ki, başa çatdıracaqdı. Onda gəlini daha gözləri hikkədən qiyıla-qiyıla:

- Bizə də bu tale yazılıb!.. – deməyəcəkdi.

...Kiçik oğlu nə vaxtdan bərisə ayrılmışdı, yuxulu üzüylə ona zillənmişdi.

Kiçik oğlu hər belə üzünə zillənəndə anlayırdı ki, vəziyyətinin ağırlıq dərəcəsini müəyyən eləmək istəyir. Sonra oğlu yorğun-yorğun ayağa qalxırdı, başmaqlarını ardınca sürüyə-sürüyə mətbəxə, çay içməyə gedirdi.

Oğlu indi də belə elədi. Bir müddət üzünə zillənib qalandan sonra ayağa qalxdı, dəhlizə çıxıb qapını ardınca ehmalca bağladı. Bir qədərdən sonra dəhlizin yuxarı başından su səsi eşidildi.

Oğlu hamama girmişdi. Orda suyu güzgüyə sıçrada-sıçrada əl-üzünü yuyurdu.

...Nəfəsini içinə qısıb dəhlizə diqqət kəsildi.

Oğlu bu dəfə niyə həmişəkindən çox yuyundu. Arada bir elə bil çimdi də. Sonra hamamdan çıxıb mətbəxə keçdi və çox keçmədi ki, soyuducunun qapısı açılıb-bağlandı. Masa arxasına çəkilən kətilin, daha sonra bir-birinə asta-asta toxunan çəngəl-bıçağın səsi eşidildi.

Oğlu səhər naharını yeyirdi. Üstünə yağ yaxdığı çörək dilimini heç nə haqda fikirləşmədən, dişləyib asta-asta çeynəyirdi.

Deməli səhər idi.

Oğlu yeməyini bitirib geriye qayıdacaqdı, başını qapının arasından içəri salıb:

- Mən gedim. Səlimə bir azdan gələcək. – deyəcəkdi və ona yaxınlaşmadan, qapının ağzındanca xudahafizləşib gedəcəkdi. Canı azadlıq havasından sevinə-sevinə küçəyə qaçacaqdı, ciyər dolusu nəfəs dərib, evinə yollanacaqdı.

...Mətbəxdən qızardılmış yağ iyi gəlirdi. Olsun ki, oğlu qayğanaq bişirirdi.

Ürəyi bulandı. Sağ böyründə, qara ciyərinin nahiyəsində zəncirvari ardıcılıqla nə isə hörülüb düyünləndi. Otaq ağappaq, qatı dumana bürünüb, ətrafı görünməz elədi. Bədəninin ağırları da sovuşub çəkildi. Bir qədər sonra isə ümumiyyətlə, elə bil bədəninə itirdi. Özünü ehmalca tərpedib dikəlmək istəyəndə, elə bil döşəkdən də aralandı...

Çəkisini tamamilə itirmişdi.

Ürəyi həyəcədən çirpina-çirpina ayaqlarını çarpayından aşağı buraxdı.

Ayaqları döşəməyə dəymədi. Döşəmə yerli-dibli yoxa çıxmışdı. İndi aşağılar bulud topalarını andıran ağ dumanla dolu idi. Çarpayısı dumanın səthində, suyun üzündə yırğalanan tək, asılıb qalmışdı.

Ayaqlarını dumanın içinə salıb ayağa qalxdı...

Dumanın buz kimi, soyuq topaları arasında dayaqlanmağa yer yox idi. Bir qədər sonra isə anladı ki, dayaqlanmağa elə bir ehtiyac da yoxdu...

...Dörd bir yanı sopsoyuq, ağappaq duman idi...

Var gücünü toplayıb səsi gəldikcə qışqırdı...

Sinəsindən qışqırtı əvəzinə qaynar nə isə axdı... və yalnız bundan sonra dumanlığın içindən, sıx meşədən baxan kimi ordan - burdan üzünə zillənən adamları seçdi.

Bir qadın, iki kişi idi. Qadını o dəqiqə tanıdı. Dünyasını yeddi il bundan əvvəl dəyişmiş böyük bacısı idi. Ona baxa-baxa, səssiz-səssiz ağlayırdı.

Bacısının arxasında dayanan kim idisə, asta-asta:

- Can bacım... – deyirdi, - Dərdin mənə gəlsin. Döz bir az. Daha lap az qalıb.

Bacısının yanında dayanan kişini də tanıdı.

Dünyasını yeddi il bundan əvvəl dəyişmiş alim əri idi. Bacısından bir addım arxada dayanan isə müharibədən qayıtmayan on doqquz yaşlı skripkaçı qardaşı idi.

İndi o neyləməliydi?.. Var gücünü toplayıb onlarla yaxın getməliydi? Yoxsa, elə dayandığı yerdə qalmalıydı?..

- İndi mən neyləməliyə?.. – deyib ağladı...

Bacısı lap yaxınındaydı... üstünə əyilib, qolunu incidən iynəni çıxartdı, həmişəki kimi həlim-həlim:

- Heç nə. – dedi. - Bir az dözmək lazımdı. – və əlindəki pambıqla iynənin yerini ehmalca sildi.

Başının üstündə dayananın tibb bacısı olduğunu spirtin iyindən anladı. Sahə onkoloqu çarpayısının ayaq tərəfində dayanmışdı. Qollarını qoltuğuna vurub, onunla yanaşı dayanan oğluyla bir üzünə zillənmişdi. Ayıldığını görüb, qan çəkmiş domba gözlərini bərəltədi, üstünə əyilib, barmaqlarını sağ qabırğasının altına basa-basa, deyəsən qara ciyərinin vəziyyətini yoxladı:

- Özümüzü necə hiss edirik?.. – deyib dikəldi, əllərini belinə vurub, üzünü daha qorxunc göstərən eybəcər bir təbəssümlə gülümsədi.

Həkimin üzü elə bil rezindən idi. Elə bil bu rezin vücut «ağrı» deyilənin nə olduğunu bilmirdi. Səhər-axşam ev-ev gəzib, xəstə yataqlarından ona son ümid kimi, baxanlara həmin bu heç nə ifadə eləməyən rezin üzü ilə baxmaqdan qəribə, gizli bir zövq alırdı. Bu «rezin-həkim» olsun ki, heç vaxt xəstələnməyəcəkdi. Xəstələnsə də, yatağa düşməyəcəkdi. Öləndə robot kimi, harasınınsa düyməsini basıb, televizoru söndürən tək, özünü söndürəcəkdi.

Nəfəsini toplayıb güclə:

- Mənə düzünü deyin. Dərdimin çarəsi var?..

Həkim oğurluq üstündə yaxalanmış tək, gözlərini qaçıra-qaçıra:

- Əlbəttə var. – deyib, kənara çəkildi və əllərini tibb bacısının ona uzatdığı spirtli tənziplə yaxşı-yaxşı sildi.

- Bəs onda niyə əmələ gəlmirəm?..

İndi həkim: «Amerika da birdən qurulmayıb.» deyəcək.

Həkim spirtli tənziplə dolabçanın üstündəki ciğara torbaya atıb əllərini yenidən belinə vurdu, nəfəsini dərib:

- Amerika da birdən qurulmayıb. – dedi. – Səbr edin. - sonra acıqlı üzüylə qol saatına baxdı.

- Amerika hara, mən hara?.. - dedisə də, səsi çıxmadı.

Həkim dəhlizə çıxdı. Oğlu da həkimin ardınca çıxdı. Sonra dəhlizin yuxarı başından su səsi eşidildi.

Həkim əllərini yuyurdu.

İndi həkim orda əllərini sabunlaya-sabunlaya oğluna: «Daha lap az qalıb. Bir qədər də dözmək lazımdı.» – deyir. «Bilirəm, belə xəstələrə baxmaq, xəstəliyin özündən ağırdı. Amma neyləmək olar?..»

Rezin-həkim bu sözləri eynilə beləcə yeddi-səkkiz il bundan əvvəl həmin bu çarpayının o biri gözündə yatan əri üçün də demişdi. İndiki kimi yadına gəlir, yataq otağından həmin qəzəbli üzlə dəhlizə çıxıb, hamamda cəld-cəld əllərini sabunlaya-sabunlaya ərindən, ona aidiyyəti olmayan yad bir kəsdən danışan tək, danışmışdı. Danışib-danışib, eynilə beləcə:

- Neyləmək olar?.. – demişdi, sonra başını qaldırıb, əl-üzyuyanın güzgüsündə rezin üzünə baxmışdı.

İndi həmin o sözləri oğluna deyirdi.

Həkim olsun ki, bu sözləri əzbərləmişdi. Sahəsi üzrə baş çəkdiyi bütün evlərdə bütün xəstələrə və onların yaxınlarına bunu deyirdi. Olsun ki, bunu vəzifə borcu tələb edirdi. Odu ki, hər sözünün axırında Amerikani salırdı ortaya. Ərinə də Amerikadan danışdı.

Sonra fikirləşdi ki, yazıq həkimin nə günahı vardı axı?.. Bir ucdan yazıb aldırıldığı ən bahalı dərmanların belə əlac eləyə bilmədiyi xəstələr üçün daha neyləməliyi?!..

Yadına, ərinin ağır dövrlərində həkimi qapıyacan ötürüb eyvana çıxmağı, orda kimsəsiz küçələrin qaranlığına baxa-baxa, sakitcə ağılamağı düşdü.

- Səbrin olsun, bacım, düzələcəksən Allahın köməklisi ilə...

Bu da, hər çağırışda həkimin böyrünə düşüb gələn alagöz tibb bacısının - üzü iztirab və yorğunluq saçan orta yaşlı, əzabkeş qadının hər xudahafizləşəndə dediyi idi. Bütün köməkçi əməliyyatların heç bir nəticəsi olmayacağını ona hər hərəkəti ilə bildiren bir adam vardısı, o da bu ağ saçlı, əzabkeş tibb bacısı idi. Ərinə iynə vuran vaxtlardan bura elə bil dirçəlmişdi. Qəddi dikəlmiş, rəngi-ruhu açılmışdı.

Ərinin canüstü məqamlar üzünə zillənməyi, gözlərinin dərinliyində işaran ölüm vahiməsi gözünün qabağına gəldi. Əri dinib-danışmadan, içi ağrı və təəssüf dolu gözləriylə üzünə baxa-baxa, sanki «heyf» deyirdi.

Doğurdan heyf... Uzaq tələbəklik illəri, əriylə ilk görüşü, nişanlı dövrləri bircə anın içində gözünün qabağından ötüb keçdi.

Bəlkə həqiqətən də hər şey bircə anın içində baş verib?.. Yuxu kimi... ani, öteri görüntü kimi?.. Əgər o dövrlər – institutu yenicə bitirmiş cavan əri ilə min bir arzular və xəyallarla qurduqları «çəhrayı ailə»nin sonradan qapqara, çıxılmaz tələyə çevriləcəyini bilsəydilər, bəlkə də evlənməzdilər. Bir-birlərinə duyduqları zərifdən zərif, qanadlı hissələrin uşaqlar böyüdükcə, qartıyb, kobudlaşıb, inzibati-təsərrüfat münasibətlərinə keçəcəyini bəri başdan anlasaydılar... Əri olsun ki, səhv yaşadığını yalnız yatağa düşəndən sonra anlamışdı... Hə, həqiqət də bu idi.

İçindən ani göyümtül bir ağrı ötüb keçdi.

Əl güzgüsünü balşın altından çıxarıb üzünə baxdı.

Ağrının göyümtül rəngi üzündə qalmışdı.

Fikirləşdi ki, bəlkə də ayrı ərle hər şey tamam ayrı cür olacaqdı. Ayrı uşaqlar dünyaya gələcəkdi, tamam ayrı bir həyat yaşanacaqdı...

Taleyi belə yazılmışdı. – fikirləşdi. Gör bir, nə qədər vaxtı, neçə-neçə illəri yalançı xoşbəxtlik külünü gözlərə üfürməkdən ötrü nə qədər qüvvə sərf eləmişdi?.. O saxta «mehriban ailə» görüntülərindən ötrü nələrə dözmüşdü?..

Niyə?.. Kimin və nəyin naminə? «Cəmiyyət» deyilən mənasız insan yığnağının rəyi xatirinəmi?.. İndi hardadı o cəmiyyət?.. Onun bu halında - hər şeyin yanib külə döndüyü, dağılıb söküldüyü bir məqamda niyə onu axtarmır?.. Güzəranıyla, alnına yazılmış tale sonluğu ilə maraqlanmır?.. Hanı o qızgın yarışma estafetləri?.. Son dəbli avadanlıq, gözəl ev-eşik, sağlam uşaqlar, mehriban ər-arvad göstəriciləri?.. Ömrünü, gəncliyini, gözəlliyini gör bir nələrə sərf eləmişdi?!..

Kövrəldiyindən, ya nədənsə, çanağının dərinliyində pusquda yatan tək yatan göynərti qırıq-qırıq bel sümüyünə ötürülməyə başladı... Qarnı, ağzı kip bağlanmış sirkə tuluğu kimi, tarıma çəkilmişdi, dərisi içəri tərəfdən tikiş-tikiş süzülüb sökülürdü...

...Dəhlizə diqqət kəsildi...

Dəhlizdə sakitlik idi. Həkimlə tibb bacısı nə vaxt getmişdilər, xəbəri olmamışdı. Elə bil evdə heç kəs yox idi.

Onu atıb getmişdilər. Hamı cana doymuşdu.

Yoxsa, kimsə vardı evdə?.. O biri otaqların hansı birindəsə, ya mətbəxdə oturub, keşik növbəsini çəkirdi?.. Axı indi onun çox şeydən xəbəri olmurdu?!.. Səhərin açılmağından, gecənin düşməyindən, kiminsə gəlişindən, kiminsə gedişindən... İndi hansı fəsil idi, onu da bilmirdi. Dünən payız idi, bu gün isə elə bil yaz gəlirdi...

Hə, olsun ki, «axır» deyilən, elə bu idi.

...O biri otaqların hansındasa stulu çəkildilər. Yoxsa, səs yuxarıdan gəldi?..

Yox, səs qonaq otağından gəldi. Qonaq otağında kimsə vardı. Stulları o yan-bu yana çəkə-çəkə ortanı boşaldırdı. Yoxsa, həkim idi, hələ getməmişdi? Qonaq otağının yuxarı başında əyləşib, oğlu ilə onun halını müzakirə eləyirdilər? Səbrlərini basa-basa, nəyisə gözləyirdilər? Nəyi gözləyirdilər?

Olsun ki, ölürdü... Yoxsa, ölmüşdü artıq?..

...Qollarını hərəkətə gətirib yuxarı qaldırdı...

Hə, ölüb. Yoxsa, niyə qollarını hiss eləməirdi?..

...Bədəni uçdu...

İndi ətrafda nə baş verirsə, əslində hər şey ona elə gəlir. Məsələn, indi ona elə gəlir ki, ev sakitdi. Əslində isə ev heç də sakit deyil. Bu dəqiqə o biri otaqlarda kimlərsə gəzişir, bəlkə də səs-küydən qulaq tutulur. O isə eşitmir. Halı belədi.

Sonra bunu təsəvvürünə də gətirdi. Otaqlar, mətbəx adamları doludur... Tanıdığı, tanımadığı adamlar, qonşular, qohumlar, dostlar, tanış-biliş...

...Başını yastıqdan aralayıb, dəhlizə qulaq kəsildi.
 O biri otaqlardan asta uğultu eşidilirdi...
 Adamlar idi. Nə haqdasa xısınlaşa-xısınlaşa, ehtiyatlı addımlarla o otaqdan-bu otağa, bu otaqda o birinə keçirdilər. Olsun ki, dəfnə tədarük görürdülər. Otaqlar getdikcə adamlarla dolub daşırdı...
 Nəfəsini saxlayıb, dəhlizə diqqətlə qulaq kəsildi.
 Hə, ev adamlarla dolu idi. Stullar o yan-bu yana çəkilir, stollar bu otaqdan o birinə sürütlənir, xalçalar döşəmədən yığışdırılır, güzgülərin, bufetlərin üzünə ağ çəkilirdi...
 Hüzr mərasiminə hazırlıq işləri gedirdi. Odu, bax, kimsə içi qənd dolu çuvalı, o eşitməsin deyə, yataq otağının bağlı qapısı qarşısından ehmalca mətbəxə sürüyür. Mətbəxdə qənd doğranır. Xırda dişli kəlbətlərin çiqqıltısı eşidilir...
 Qardaşlarının arvadlarıdır. Qəndi bir-birinin acığına xırda doğrayırlar, iri ləyənlərə yığıb, ordan ovuc-ovuc qəndqabılara doldurur, məcməyilərə düzüb, süfrələrə daşıyırlar...
 Ürəyi qırıldı... Təzə qəndqabıları dükandan alındığı vəziyyətdə – qutularının içində, bufetin yuxarı gözündə qalmışdı. Onları tapmayacaqdılar, qəndi kəndçi kimi, nəbəkilərə doldurub qoyacaqdılar.
 Ayağa qalxıb, qapını açmaq, qəndqabıların yerini demək lazımdı...
 Bədəninə hərəkətə gətirməyə çalışdısa da, bədəni tərpənmədi. Bədəni sal qaya kimi, döşəyə pərçimlənmişdi.
 Var gücünü toplayıb qızının adını çağırmaq istədisə də, səsi çıxmadı.
 Çox keçmədi ki, dəhliz otaqların hası birindənsə yayılan musiqi səsi ilə doldu...
 Ürəyi titrəyə-titrəyə səsə diqqət kəsildi.
 Kim idisə, ehsan süfrələri ilə bəzədilmiş qonaq otağının yuxarı başındakı pianinoda çalılıb oxuyurdu...
 Küçələrə su səpmişə-əm...
 Küçələrə su səpmişə-əm...
 Yar gələndə toz olmasın-ın...
 Yar gələndə to-oz olmasın-ın...
 Səs həddən ziyadə tanış idi. Boğazını qəhərlə doldurub boşaldırdı...
 Elə gəlib, elə getsin,
 Aralıqda söz olmasın,
 Axır ki, tanıdı. Özü idi... Səsinin ən kövrək tərəfi ilə oxuyurdu...
 Otaq hüzrə gələnlərlə dolmuşca, səsi azalır, itirdi...
 Səsi azaldıqca, mətbəxdən, dəmir məcməyiləri düyü arıtlaya-arıtlaya dırnaqlarıyla cızan qadınların səsləri eşidilirdi... Qadınlar oandan danışır dılar... Bu cavan yaşında heyif olan gözəlliyindən, bütün qadınlara nümunə ola biləcək səliqə-sahmanından, heç kimlə müqayisə olunmayacaq fil hövsələsindən...
 Vahimədən qulaqları uğuldadı. Başını balışın altına saldı ki, heç nə eşitməsin.
 Yoxsa balışın altına bütün bədəniylə girdi?.. Ya bu, təsəvvüründə baş verdi?..
 Yox, balışın altında idi... Bədəni yatağın içində, özü isə burda - balışın yuyumşaq, ilıq qaranlığında idi... Hamının necə tələsə-tələsə iş gördüyünü, əsəbi hərəkətlərlə itələşdiyini burdan daha aydın eşidirdi...
 Hamı tələsirdi... Hər kəsin evi, ailəsi, işi - gücü, min dərdi... Küləklər əsir, ıldırımlar çaxır, gecələr gündüzlərlə, qış yayla əvəz olunur... o isə ölmək bilmirdi.
 ...Ha tərəfindənsə soyuq külək əsdi...
 Gözünü açdı.
 Otaqda heç kim yox idi...
 Demək, hələ ölməmişdi. Bir azdan hələ qızı gələcəkdi...
 Ürəyi sıxıldı. Qızı nə vaxt gələcəkdi axı?..

Qızı gəlib çıxanacan, Ölüm gələcəkdi.

Qızı belə idi. Hər işi sualtı çəkisizliyi andıran ləngliklə görür, çağırılan yerlərə gecikir, nahar yeməyini şama ancaq çatdırırdı. Qızının zaman hissiyatı yox idi.

Qızı uşaqlıqan belə ləng idi. Hər işi adamın bağırını çatlada-çatlada, sualtı ləngliklə görürdü. İndi Allah bilir hardaydı... Sualtı ləngliklə corabının bir tayını geyinirdi... ya güzgünün qabağında dayanıb düymələrini bircə-bircə, asta-asta bağlayırdı... Allah bil, nə vaxt gəlib çıxacaqdı?..

...Ölüm isə hardasa, budu buralarda, lap yaxınlıqdaydı. Evin hansı küncündənsə üzünün bir tərəfi ilə ona baxırdı... Beynindən, ürəyindən keçənləri bir-bir çinədanına atır, zəifləyib taqətdən düşməyini gözləyirdi ki, atılıb sinəsinə qonsun.

Bu fikirdən oldu, ya nə baş verdisə, qulağına ilan sürünməsinin xışiltısını andıran əcaib səs deydi. Pəncərənin pərdələri ağır-ağır yırgalanıb yelləndi. Sonra kim idisə, üzünün bir tərəfi ilə qalın pərdənin arxasından ona zilləndi...

O idi, Ölüm. Qapqara, sürüşkən bədəniylə ona tərəf sürünürdü...

Yoxsa, yağış yağırdı?..

Fikirleşdi ki, yatağa düşəndən bəri ölümün hansı tərəfinisə necəsə, dadmışdı elə bil. Neçə aylardan bəri döşəyə pərçimlənmiş kürəyinin əzələləri ilə, ağızının, hansısa kimyəvi məhlul qarışığının dadını andıran əcaib tamiyla. Ağızdakı bu kimyəvi tamı həyat fəaliyyətini hissə-hissə itirən bədəni yaradırdı, bilirdi. Bədəni tərkibini, kimyəvi strukturunu itirib, nizamını pozmuş qələvilərin, turşuların kimyəvi partlayışlarla dolu idi.

Daha qorxulu olan isə, burdan, bu işıqlı otaqdan, Ora – qaranlıq uçurumlar dolu, naməlumluqlara aparan yolu keçmək idi. O yol barədə isə heç nə bilmirdi. Bu barədə, təhsilini əla qiymətlərlə başa vurduğu tibb institutunda da heç nə anlatmamışdılar. Bu barədə sonralar da, ixtisas təcrübəsini artırmaq məqsədi ilə oxuduğu tibbi bülletenlərdə də hər hansı məlumatla rast gəlməmişdi. Klinikalarda, sonradan işlədiyi xəstəxanalarda da, müalicə elədiyi xəstələr dünyalarını gözləri qarşısında dəyişəndə də bu barədə fikirləşməmişdi. Ağılına gəlməmişdi, yoxsa, vaxtı olmamışdı?.. Tibb yeniliklərindən bəhs edən aylıq «Sağlamlıq» jurnalında da bu barədə heç nə yazılmırdı. İnsanın xəstəlikləri, ölüm və kliniki ölüm halları barədə yazılırdı. Amma bu məlumatlar insanın yalnız fizioloji ölümünü təsvir və tədqiq edirdi. İçəridə gedən prosesləri isə yazmırdı. Yazmırdı ölüm nə rəngdədi, o necə gəlir, bədəni necə, hansı üsullarla çuğlayır, can bədənin ha tərəfindən çıxır, ha yana yönəlir, həmin o məqam insanla nə baş verir, o nə hiss edir?..

Olsun ki, ən çətini, içi bir yığın ət, qan və su dolu ağır bədəndən ayrılmaqdı...

Sinəsinə tıxanan nəfəsini nizamlayıb, ölümə aparan yolun uzunluğunu təsəvvürünə gətirməyə çalışdısa da, təsəvvürü divarı, tavanı olmayan züdmət qaranlıqdan savayı ayrı bir şey göstərmədi. Bu barədə oxuduğu ədəbiyyatları, kliniki ölüm keçirmiş insanların, son ucunda müəmmalı işıq görünən darısqal tunelin qaranlığıyla uçmağını təsvir edən vahiməli mətnləri xatırladı... Gözlərini yumub, son ucu işıq saçaqcaq tuneli axtardı.

Göz qapaqlarının dərinliyində tumurcuq boyda işığa bənzər nə isə yanıb-sönürdü...

Ürəyi titrədi.

Tunel idi. Sən demə o, lap yaxında – daim insanın özündə, gözünün içindədi və Ora, ölüm gəlməmişdən əvvəl də daxil olmaq mümkündür. Amma necə?.. Bunu heç cür təsəvvürünə gətirə bilmədi. Təsəvvürü bədənindən soyuq cərəyanlara bənzər tanış axıntılar ötürdü. Ürəyi atıldı...

Bu, nə vaxtsa, lap çoxdandan, uzaq uşaqlıq, gənclik illərinin sevinc cərəyanları idi... Onları gör bir, nə vaxt idi, itirmişdi?!.. Halının bu dönəmində bu cərəyanları yaradn nə idi?.. Yoxsa, bu, bədəniydi?.. Tunelin son ucundakı işığa sevinirdi...

Yox, özü idi... Zaman-zaman sönüb qapanan gizli yaddaşı idi sevinən.

Fikirleşdi ki, tunelin axırında işaran o işıq bəlkə uzaq uşaqlıq illərində ayrıldığı doğma evi idi?.. Uşaqlıqdan bu yana bir-bir itirdiyi əzizlərinin – ata-anasının, qardaşlarının, xalalarının dəyirmi çay masasının başına yığış, çay içə-içə onun yolunu gözlədikləri ev?.. Yoxsa, bu balaca işıq tumurcuğu niyə bu qədər ürəyini oxşayırdı?.. Olsun ki, gizli yaddaşı o işığı tanıyırdı. Olsun ki, həmin bu qaranlıq tunellə o nə vaxtsa getmişdi də...

Sonra anladı. Bu, burda gördüyü işıqlardan olmayan, tamam ayrı bir işıq idi.

...O biri otaqlardan eşidilən səslər getdikcə, artırdı... Olsun ki, dəfnə gələnlərin sayı artırdı... Gələnləri yerləşlərdən, səslərdən tanıdı... Uzaq tələbəlik illərinin dostları idi... Gənc, qayğısız tələbə qızlar, oğlanlar, əllərində konspektlər dolu qalın dəftərlər, çantalar tutmuş doğma insanlar... Məktəb müəllimləri, on il bir partada əyləşdiyi Əzizə...

Boğazını qəhər tutdu. Onu bu halda görsəydilər, neyləyəcəkdilər?.. Tanıyaqədilər, tanımayacaqdılar? Ona qoşulub hönkür-hönkür ağlayacaqdılar...

Mətbəxdə qənd doğrayanlar işlərini yekunlaşdırıb, dəhlizə yığışmışdılar. Burun yaylıqlarını ovuclarına sıxıb, xısın-xısın ağlamağa başlamışdılar.

Mollanın da səsi gəlirdi. Amma bilmək olmurdu, oxuyan kişidi, yoxsa, qadın.

Kim idisə, onun haqqında danışırdı. Qəhərli səslə, yanıqlı-yanıqlı danışırdı. Arada burnunu çəkib toxtayırdı, sonra yenidən sözüne davam eləyirdi. Səsi tanıdı.

Xalası qızı idi. Dodaqları büzülə-büzülə onun gənclik illərindən, gözəlliyindən, evdarlığından, insanı fil hövsələsiylə dinləmək qabiliyyətindən danışır həzin-həzin ağlayırdı. Qonaqlar xalazını dinləyə-dinləyə, ah çəkirdilər, süfrəyə düzülən çaydan qurtum-qurtum içib, halvadan ağızlarına qoyurdular. O biri otaqlarda isə hələ də nələrinə yerini, yönünü dəyişənlər vardı. Kitab rəflərinin üstündəkiləri bufetlərin içinə, bufetdəkiləri yeşiklərə yığırdılar... Tamaşa sona yetmişdi. Bitib başa çatmış tamaşanın dekorasiyası sökülürdü...

...Qonaq otağının pəncərələri, yiyəsiz mənzilin pəncərələri tək, taybatay açılmışdı... Külək tül pərdələri çölə sovrur, qalın pərdələrin ətəklərini şahə qaldırır, sancaqlarından qoparmağa, aşağı atıb, ayaqlar altına salmağa çalışırdı. Küçədən keçənlər, qonşu pəncərələrdən baxanlar işığı sübhəcən yanıq qalan bu pərdəsiz mənzilin sahibsiz olduğundan xəbər tutmalı idilər, içlərini çəkib təəssüf və kədərle:

- Zərifə də öldü... - deyib, fikrə dalsmalıydılar.

Pərdələrin səsi getdikcə, aydın eşidilirdi. Pərdələr dalğalanıb, pəncərə şüşələrinə çırpılır, sonuncu ilgəyindən qopub, havaya uçmaq istəyirdilər.

O biri otaqlardakılar, o küncdə, bu küncdə xısınlaşanlar susub ayaq saxlamışdılar, nəfəslərini içlərinə qısıb, yataq otağının qapısı ağzına yığışmışdılar. Maraqdan böyümüş gözlərlə bir-birinə zillənə-zillənə onun nəfəsinə diqqət kəsilmişdilər. Qənd doğrayanlar da burdaydı, dünyü arıtlayanlar da. Hamı onu gözləyirdi. Yataq otağının bağlı qapısı arxasında zarılıtlar və iniltilər dolu yatağına pərçimlənmiş Zərifənin ölüm xəbərini bildirəcək əlamətdar işarəni – yarı hissəsi çöldə dalğalanan pərdələrin sonuncu ilgəyindən qopub, göyə sovrulmağını gözləyirdilər. Sonuncu ilgəy isə çox möhkəm idi. Külək vurduqca, çırpınıb çölə dalğalanan pərdəni dişə canavar tək, ən sonuncu dişiyə saxlamışdı. Küləyin ən möhtəşəm həmlələri belə, pərdəni onun cəngindən alıb apara bilmirdi. Pərdələri bu dişin arasından, yalnız cırıb çıxarmaq olardı...

Dəhlizin aşağı başında nə isə cırıldı. Elə bil giriş qapısının yanındakı divar şkafinin qapısı açıldı...

Ürəyi titrədi... Kim idisə, dəhliz şkafinin yuxarı gözündə, qış paltarlarının arasında eşələnirdi... Olan-qalan qızılını, pulunu gizlətdiyi sandıqçanı axtarırdı. Sandıqçanın məhz burda – giriş qapısının yanındakı divar şkafinin ən yuxarı gözündə gizlətdiyindən necə xəbər tutmuşdu. Aranın qarışdığından istifadə edib, işə girişmişdi. Kim idisə, hamının başı qənd doğramağa, dünyü arıtlamağa qarışdığı vaxtdan istifadə edib dəhlizə çıxmışdı, orda

özünü heç kimə göstərmədən, işığı yandırmadan, şkafa yaxınlaşmış, yuxarı rəfin qapısını açıb, ehmal hərəkətlərlə işə başlamışdı.

Sonra elə bil bunu gördü də...

...Sağ qabırğasının altı göynədi. Bu, adətən əsəbiləşəndə olurdu. İçinin hansı tərəfindənsə baş alan təkənabəzər nədənsə hərəkətə gələn qaynar axıntı gah ürəyinə, gah mədəsinə dolub ürəyini darıxdırırdı.

Əlini ehmalca mədəsinin üstünə qoyub, asta-asta ovuşdurdu. Bunu sahə həkimi məsləhət görmüşdü. «İstənilən ağrının şiddətini sağ əlin köməyi ilə ovtmaq mümkündür.» - demişdi.

...Qızıl sandıqçasının yerini qızı da bilirdi, böyük oğlu da, böyük oğlunun daim dünyadan narazı arvadı da. İndi onların hər biri yəqin ki, ondan çox, sandıqça barədə düşünürdülər. Ordan paylarına düşəcək zinətlərin dəyəri hesablayırdılar. Qızı, yəqin ki, yarımçıq qalmış təmiri barədə, kiçik oğlu arvadının mirvari boyunbağısı barədə düşünürdü.

Boğazını qəhər tutdu. İndi bu lənətəgəlmiş sandıqca heç kimi onun üçün ağlamağa qoymayacaqdı. - Ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi. Divar şkafının bağlı qapısı arxasından gizli-gizli işıldaya-işıldaya, hamının diqqətini özünə cəlb eləyəcək, onu yaddan çıxaracaqdı.

...Yataq otağının qapısı ehmalca aralandı. Yoxsa, qulağına səs gəldi?..

Başını qapıya çevirdi. Qapının ağzında kimsə yox idi.

Olsun ki, küləkdi. - fikirləşdi və çölə diqqət kəsildi.

Küləyin səsi gəlmirdi. Hardasa yaxınlıqda, çarpayısının baş tərəfində hüznü səslərlə gizli-gizli xısınlaşan bulanıq siluetlər idi. Otağın dumanı azaldıqca, bunların dombagöz sahə həkimi və tibb bacısı olduğunu anladı. Hə, özünü ki, var, onlar idi... Nə vaxt gəlmişdilər?.. Otağa nə vaxt daxil olmuşdular?.. Necə olmuşdu ki, bundan xəbər tutmamışdı?!.. Yoxsa, bayaqdannan bura heç getməmişdilər?.. Elə burda, otağın hansı küncünəyə çəkilib, halını müşahidə eləyə-eləyə oturmuşdular?..

...Başını yastıqdan ayırıb üzbeüzdəki kresloya baxdı.

Həkim oğlunun yerində əyləşmişdi. Ayağını ayağına aşırmışdı, dizinin üstünə qoyduğu kağız parsasında nə isə yazırdı. Təzə dərman siyahısını yazırdı.

Bu fikirdən ağzına acı dərman tamı gəldi...

Həkim qəsdən iynələrin də ən acılarını və yandırıcılarını yazırdı ki, halının acılığını bu acılığın və yandırıcılığın içində əridib itirsin. Həkimə bu dəfə, başını yastıqdan ayırmadan baxdı və gördüyündən ürəyi qırıldı.

Həkim sən demə, heç nə yazmırdı... Spirt qoxulu, iri əllərini bir-birinə daraqlayıb dizinin üstə qoymuşdu. Yuxusuzluqdan şişmiş sifəti ilə ona zillənmişdi...

Ürəyi çırıpındı.

Onunla nə isə baş verirdi. Odu ki, həkim çıxıb getmirdi.

Həkim, ayıldığını hiss edib, ayağa qalxdı. Çarpayısına yaxınlaşıb, əlini mərhəmətlə saçlarına çəkdi, qəribə bir nəvazişlə:

- Hər şey yaxşı olacaq. - dedi.

Ürəyi qəfəsə salınmış quş kimi, çırıpınıb susdu.

«Hər şey» - yəni nə?.. Nə yaxşı olacaqdı?..

Sonra anladı. Həkim ölümünü deyirdi. Bayaqdan bura kreslonun küncündən üzündə izlədiyi də bu idi. Hava qaraldıqca, tədricən üzünə çıxmaqda, qızılgül kimi, pardaxlanıb açılmaqda olan Ölüm. Burnunun ucunu sivrilib saraldan, gözlerini çökəyə salıb, söndürən Qara Qasırğa...

...Nəfəs yoluna tıxac kimi dirənmiş səsini işə salıb, soruşmaq istədi ki, «mən ölürəm?..», səsi tərpenmədi.

Səsi hülqumundan sinəsinəcən sim kimi, dartılıb tarıma çəkilmədi. Onu tərpətib hərəkətə gətirməyə, bir ucundan çəkib, çıxarmağa gücü çatmadı. Odu ki, gözü həkimin üzündə, nəfəssiz sakitliyə qərq ola-ola uzanıb qaldı.

Təslim olmayan bircə gözləri idi. Hələ də başının üstünü, əməliyyata başlamaq üzrə olan cərrah kimi almış həkimi görürdü. Gözləri çarpayının aşağı tərəfində qollarını lazımsız əşya tək, qoltuğuna vurub dayanan tibb bacısını da, ondan bir addım arxada, narahat baxışlarla üzünə zillənən kiçik oğlunu da görürdü. Onlar isə ona baxsalar da, elə bil onu görmürdülər. Heç biri onun, saxsı kuzənin çatından baxan kimi, baxdığını görmürdü.

Həkim biləyini əlinə əlinə alıb gözlədi və çox keçmədi ki, qəribə, gizli bir təntənə ilə:

- Nəbzi susdu. – dedi və oğluna baxdı.

Oğlu yaxına gəlib vahimə dolu gözlərlə üzünə zilləndi. Əvvəl ovcunu, sonra balışının yanındakı əl güzsünü ağızına tutdu və:

- Nəfəsi yoxdu. – deyib, həkimə baxdı. Sonra hər üçü bir-birinə baxıb, bir xeyli susduar.

Olsun ki, ölmüşdü.

Qorxudan, ya həyəcədən, içində nə isə qırıldı... və elə bil bundan sinəsinin sol nahiyəsində xırda gözlüklü nəfəsliyə bənzər nəyinsə taybatay açıldığını hiss etdi... Sinəsinin ha tərəfinə çəkilməmiş nəfəsi səsi ilə bir hülqumuna doldu...

Zarılısı bu dəfə yaralı heyvan səsinə andırdı.

Çarpayısının yanında dayananlar vahimə içində kənara səndələdilər.

Həkim başını aşağı salmışdı. Bir qədər sonra əllərini xalatinin cibinə basıb, qapıya sarı yönəldi. Onun gedə-gedə, ağızının içində:

- Allahın köməyi ilə. – dediyini aydın eşitdi.

Həkim otaqdan çıxandan sonra çarpayının yanında heç kim qalmamışdı...

Olsun ki, onun geriyə qayıtdığını görüb, tələsik halda otağı tərək etmişdilər. Hər küncü xəstəlik və qorxu saçan bu darısqallıqdan tezəcə yaxa qurtarıb, təmiz havaya qaçmışdılar.

Onun isə qaçası, tələsəsi yeri yox idi. O, yol ayrıcında idi. Bir ucu naməlum, qaranlıq boşluqlara uzanan, o biri ucu çarpayısında bitən yolların tən ortasında idi.

Yenə boğazına qəhər doldu...

Bu qəhər hardan dolurdu boğazına?.. Fikirleşdi ki, canı da, olsun, beləcə dolacaq boğazına. Uşaqları gəlib çıxanacan tüstü kimi, duman kimi, havaya dağılacaq... Dağıldıqca, ağlayacaq... Səssiz-səmirsiz hönkürtülərlə özünə, yanımsız, kimsəsiz ölümünə, qarşıda gələn neçə-neçə illərin onsuz başa yetəcək əlamətdar hadisələrinə ağlayacaq...

Böyük oğlunun doktorluq müdafiəsinin banketində əlini sıxıb bir ağızdan:

- Belə savadlı, istedadlı alim yetişdirdiyinizə görə sağ olun! – deyəcək insanlar oğlunun əlini sıxıb, hüznə:

- Allah rəhmət eləsin. – deyəcəklər.

Ərinin dörd ildən sonra keçiriləcək təntənəli yubiley mərasiminin sonunda səhnəyə çıxıb, Elmlər Akademiyasının rəyasət heyətinə, xüsusən Geologiya institutunun direktoru Ələkbər Salamzadəyə mərhumun ailəsi adından oxunacaq təşəkkür məktubunu onun əvəzinə oğlu, ya qızı oxuyacaq. Nə vaxtdan bəri maraqla gözlədiyi əlamətdar məqam – insanlarla dolu tamaşaçı zalına səhnədən baxmaq imkanı ona nəsb olmayacaqdı...

O isə o günü, əlamətdar hadisə kimi gözləyirdi. Ömründə birinci dəfə tamaşaçı zalına səhnədən baxacaqdı... Gözləri projektorların gur işığından qıyılı-qıyılı, əri haqqında, danışacaqdı... Heç kimin bilmədiyi kövrək xatirələri danışacaqdı. Sonda isə, onda ki, hamı əl çalıb ona gül verəcəkdə, doluxsunub ağlayacaqdı. Ona görə yox ki, ərinin xatirələri ürəyini kövrəldəcəkdə, ona görə ki, özünün özünə yazdığı gələcəkdi. Ərinin yolunda (bu, hardasa həm də ərinin elm yolu idi) çəkdiyi əzabların, maddi və mənəvi iztirablar dolu uzun illərin ağrısını bölüşəcəkdə. Ona verilən gülləri də çürütdüyü ömrünə təsəlli kimi, qəbul edəcəkdə.

Altı ildən sonra isə öz yubileyi gəlirdi. Altmış yaşı tamam olmalıydı. Uzun illərlə arzusunda olduğu mənalı bir gün baş tutmalıydı. Ərindən sonra təkbaşına, min bir əzab-əziyyətlə böyüdüb başa çatdırdığı uşaqları, gəlinləri, kürəkəni və nəvələri başına toplamaşmalıydı. O isə süfrənin başında əyləşməliydə... sinəsi fərəhdən böyüyə-böyüyə, uzun illərin zəhmətinin nəticəsi olan bu təsirli mənzərəni seyr etdikcə, doluxsunub ağlamalıydı... Həyatında bircə dəfə də olsa, boğazına dolan sevinc qəhərinin yaşını boşaltmalıydı...

...Sağ qabırğasının altından qısa elektrik qapanmalarını andıran qırıq göynertilər sol tərəfinə – neçə vaxtdan bəri özünü bildirməyən dalağına ötürülməyə başladı.

Yenə qara ciyəri idi. Onun da öz planları var idi.

Fikirleşdi ki, bu plan məsələsi, ümumiyyətlə, sovetlərdən qalmış səfeh bir şeydi. Budu bax, neçə illərdən bəri öz aləmində planlaşdırdığı «həyat cədvəli» sən demə, əldəqayıma xülyadan savayı, ayrı bir şey deyilmiş. Bircə anın içində su qabarcığı kimi, sabun köpüyü kimi, əl deyilmədən, öz-özünə dağılıb, puçluğa uğraya biləcək mənasız xəyallar çələngi, miskin ümidlər topası imiş...

Boğazına sızan acılığı udub sakitliyə diqqət kəsildi. Bu gecəki, ya səhərki yuxusu yadına düşdü. Çılpaq bədənle küçələrlə qaçmağı... rastına çıxan tanışların gözündən yayınmaqdan ötrü kolların, həyat qapılarının arxasında, həyəcədən nəfəsi kəsilə-kəsilə gizlənməyi... Yoxsa, bunu yuxuda yox, qatı dumanın içinə batan kimi, batıb çıxdığı mürgülərin arasında görmüşdü?.. Dünən, ya srağagün isə özünü dar paltarın içində vurnuxan vəziyyətdə gördü... Bir vaxtlar anasının dediyinə görə yuxuda özünü çılpaq görmək kasıblıq idisə, pal-paltarlı görmək - darısqallığa işarəydi.

Həmin darısqallıq idi... divarları dəqiqəbədəqiqə addım-addım üstünə yeridirdi.

Kaş indi o dövrlər olaydı... Müharibə, aclıq, qıtlıq olaydı, amma canı sağ olaydı, anası yanında olaydı, böyründə oturub, gözlərini üzünə zilləyəydi, «can bal!» deyib halına yanaydı. İndi nə qədər ehtiyacı vardı buna?.. Kiminsə onun halına acımasına, ağrılarına yanıb, göz yaşını tökməsinə.

Fikirleşdi ki, bu da müharibədi. Fərq bir burasındadı ki, burda müharibə onun içində gedir. İçi göz görə-görə sökülür, dağılır... Dağılmayan, sökülməyən, gücünü, sayıqlığını bircə anlığa belə itirməyən, əksinə, dəqiqəbədəqiqə gümrahlaşıb, saz saat mexanizmi kimi işləyən salamat əzası vardısı, o da beyni idi. İndi bu halında, hər tərəfi bir ucdan sökülüb, dağılıb, tiftikləndiyi bir vaxtda beyni əcaib çevikliklə bu vaxtaca yada düşməyən, yaddaşının alt qatlarında gizli-gizli yaşayan, unudulan nə vardısı, hamısını ayağa qaldırırdı... Bütün olanları, olub, ötüb keçənləri ətə-qana doldurub, hər şeyi ona bir də yenidən yaşada-yaşada, xəbis-xəbis gözləyirdi. Yaddaşı ona qənim kəsilmişdi. Onu xatirələrin içinə basdırıb öldürmək, axırına beləcə çıxmaq istəyirdi. Bu barədə olsun ki, gizli əmr almışdı. Odu ki, belə saz işləyirdi.

Nəfəsi tənəgiyə-tənəgiyə fikirleşdi ki, indi neyləsin?.. Getdikcə, aydınlaşan, aydınlaşdıqca, min bir unudulmuş, arzuolunmaz hadisələri oyadan, üzləri, səsləri və sözləri şahə qaldırıb, ürəyini sıxan yaddaşının əlindən ha yana qaçsın?.. Olsun ki, bu, həmişə belə olur. Ölüm xəstəliyin yox, qəramət xatirələrin ardınca gəlir.

...Budu, yenə yaddaşının yarıqaranlıq zolağıyla kimsə ona sarı gəlir. Asta-asta, oğrun-oğrun. Səsi özündən arxada, hardansa, lap uzaqdan gəlir. İri başmaqlarını döşəmə ilə sürüyə-sürüyə, əllərini, iş başına tələsən kimi, arxasında cütləyib boynunu qabağa verə-verə... İndicə qapını aralayıb içəri boylanacaq. Sonra bütün bədəniylə otağa daxil olub, başının üstünü kəsdirecək. Əllərini belinə vurub, əsəbi üzü ilə ona zillənəcək. O isə yalın düşü görünməsin deyə, süd əmizdirdiyi körpəsinin başını sinəsinə sıxacaq. Uşaq nəfəsi kəsilə-kəsilə tənəgiyib, qucağında vurnuxacaq.

...Qaynatası bu dəfə qapını çiyini ilə itələyib açdı. İçəri girib, başının üstünü aldı, otağın yarıqaranlığında bir az da vahiməli görünən əsəbi üzü ilə yuxarıdan aşağı ona zilləndi, əllərini belinə vurub:

- A yekə gəlin, bunu niyə bu qədər ağladırısan? Niyə qoymursan yataq?.. Axı sabah sübh tezdənnən işə getməliyik?!.. – dedikcə, səsi otaqlara yayıldı...

Döşünün üstünü yorğanın ucuyla örtüb, ha uşağın ağzından çəkib çıxartmaq istədisə, çıxara bilmədi. Bütün gecəni ağlayıb-ağlayıb, heydən düşmüş oğlu döşünün giləsini dişlərinin arasında sıxıb, dərin yuxuya getmişdi... döşünü ha geriye çəkirdisə, körpənin xırda dişləri arasından çəkib çıxarda bilmirdi... Oğlunun balaca ağzının kənarlarından süd evəzinə qan axırdı...

...Fikirləşdi ki, böyük oğlu anadan olandan ona əzab verib. Anadan olandan qanını sorub. Hələ də sormağındadı. O illər oğlu döşünün giləsini dişlərinin arasında sıxıb-sıxıb, qanını axıtmasa, yatmırdı. Odu ki, hər iki döşünün giləsi yara salmışdı. Yaralar, yadına gəlir, köz bağlamağa imkan tapmırdı. Hər əmizdirəndə, yarılıb qanını axıdır, südüylə bir oğlunun ağzına dolur, uşaq südüqarışiq qanını əmirdi...

...Qayınatası çılpaq döşünə elə baxırdı, elə bil uşağın ağzındakı – onun döşü yox, içi südlə dolu, şəffaf süd şüşəsi idi... Vahimədən, ya çaşqınlıqdan nitqi qurumuşdu. Döşü oğlunun ağzında döyüküb qalmışdı... Qayınatası dinmədiyini görüb əsəbiləşdi, iri əllərini uzadıb, uşağı döşündən qopartdı... Uşaqla bir döşünün giləsini də qoparıb apardı... Döşünün qanı gecə köynəyinin, yorğan-döşəyin ağına dağılıb, hər yanı al qana boyadı...

...Ardı yadına gəlmirdi... Ağrıdan ürəyi getmişdi?.. Yoxsa, otağın işığı sönmüşdü?..

Qayınanasını xatırladı... Qayınanası başı alovlu qaçıb gəldi... Yatağın kənarına oturub yorğanın ucunu qanı süzülən döşünə basdı, sonra hansı meyvəninse qurusunu xatırladan qırışlar və büküşlər dolu balaca üzüylə ona baxa-baxa, həyəcandan tövşüyə-tövşüyə astadan:

- Dinmə, bala, dinmə. – dedi.

Qayınənəsi də budu-burdaydı... sinəsini xışıldada-xışıldada öskürüb, dəqiqədə bir «başına xeyir» deyirdi. Qalın qırışlarla dolu göz qapaqlarının torbası altında bozaran muncuq gözlərini döşünə zilləyib, sinəsini xışıldada-xışıldada:

- Bu nə görəcəkdin, Allah, sən özün saxla?.. - dedi...

...Yox, bu, qayınənəsi deyildi... Anasıydı... Yanaşı çarpayıda uzanıb sarımtıl bəniziylə üzünə zillənmişdi.

- Başına hərlənirlər. - anası dedi, sonra üzünü çevirib tavana zilləndi. Və o, anasının gözlərinin vahimədən necə irildiyini gördü. - Məni özləri ilə aparmaq istəyirlər. - anası bu dəfə tavana baxa-baxa dedi. Sonra sarımtıl qolunu yorğanın ipək səthi ilə ilan kimi süründürüb, biləyindən tutdu.

Anasının əli buz kimi sürüşkən və soyuq idi ...

Bədəni uçundu... Biləyini anasının əlindən çəkib çıxarmaq istədisə də, anası buraxmadı. Ürəyi vahimədən çırpına-çırpına çabalyıb əl-qol atdısa da, bədəni hərəkətə gəlmədi...

Ayağa qalxmaq, qapını açıb dəhlizə çıxmaq, adamları köməyə çağırmaq lazım idi. O isə tərpənə bilmirdi...

Ağzını geniş açıb, havanı sinəsinə çəkdi ki, qışqırsın...

Səsi çıxmadı. Səsi hardasa, lap dərində idi. Onu ordan bir daha çəkib çıxara bilməyəcəkdi. Əlacı kəsilmiş halda yavaşca:

- Vay canım. - deyib susdu.

Yoxsa, bunu anası dedi?..

- Gəl çim, Ağca!.. – qaynatasının səsi yenə hardansa, lap yaxından gəldi. Bunun ardınca qayınanasının həlim səslə dediyi:

- Ay ana, eşitmirsən? Nə oturmusan?.. Durub çimsənə... – sözlərini qırıq-qırıq dəhlizin aşağı başından eşitdi. Bunun ardınca:

- Gəl çim, ay nənə!.. – deyən daha bir neçə səs bir-birinə qarışdı. - Tənbəlliyn tutubsa, səni özümüz çimdirek!..

- Ay bacısı, qardaşın olmayan... Ay qoşunu qırılan gəlin, vay...

...Qarının səsi idi... hardansa, lap yaxından gəlirdi. Yenə özünə ağlayırdı...

Yoxsa, ona ağlayırdı?.. Uşaqları da budu burdaydılar... qarının səsindən doluxsuna-doluxsuna, ona baxa-baxa ağlayırdılar...

Amma yox... Bu, uşaqları deyildi. Otuz beş il bir yerdə işlədiyi həkim həmkarları idi... Birbaş klinikadan, ağ xalatlarda gəlmişdilər. Çarpayının ayaq tərəfinə yığıb hüznü üzlərlə ona zillənmişdilər. Usanmaz həkim səbrliylə öz həmkarlıq borclarını yerinə yetirirdilər.

Uşaqları mətbəxdəydi. Bunu o sarıdan ara-sıra eşitdiyi hənilərdən anlayırdı... Orda nə haqdasa xısın-xısın danışdılar, nələrisə götür-qoy edirdilər və daha o götür-qoy elədikləri barədə ona nə isə demək fikirləri yox idi. Bu gündən, ya bəlkə lap hələ dənədən, ya ötən həftədən bəri uşaqları ona artıq o biri tərəfin - O dünyanın adamı kimi baxırdılar. Çox yaxınına gəlməkdən, ona toxunmaqdan ehtiyat etdikləri üzlerindəki xof dolu nəgümanlıq ifadəsindən, ehmal hərəkətlərindən bilinirdi...

...Göz qapaqlarını azca aralayıb, çarpayısının ayaq tərəfində dayananlara baxmaq istədisə də, gözlərinə dolan yaş imkan vermədi.

Niyə ağlayırdı?.. Özünə?.. Yoxsa, heç bir ürəkəçən nəticə verməyən əzablı həyatına?..

Gözlərini bərk-bərk sıxıb, içinə dolan yaş yanağı boyu axıtdı. Sonra kipriklərini araladı və gördüyü mənzərədən az qaldı bağı yarıla...

...Çarpayısının ayaq tərəfində qara tüstü kimi, duman kimi havadan asılıb qalan qara əbali, iti caynaqlı Ölüm mələyi idi... İçi dəqiq görünməyən qara gözləriylə üzünə zillənmişdi...

Bədəni uçundu... qorxudan keyimiş dilini ağzının içində zorla hərlədə-hərlədə:

- Nə istəyirsən?.. – deyib durdu.

Duman aşağı enib üstünə yayıldı, kiminsə səsini andıran tanış səslə qulağına:

- Məndən qorxma. Sən ki, məni tanıyırsan. – dedi.

Nəfəsi sinəsində çalxalana-çalxalana:

- Tanımıram. – dedi və əlini bir təhər hərəkətə gətirib, yorğanın ucunu üzünə çəkdi, ürəyi əsə-əsə gözlədi.

Otağa sakitlik çökdü. Bir qədər gözlədikdən sonra yorğanın ucunun altından baxdı.

Ölüm dumanı sovuşub çəkilmişdi, tüstü kimi, duman kimi, havaya dağılmışdı...

Yorğanın ucunu üzündən çəkdi, bədən soyuq tər basa-basa nəfəsini nizama salmağa çalışdı... Anası və xalaları, əri də, Ağca qarı da can üstündə eyni ilə beləcə, başlarının üstünü, ya çarpayılarının ayaq tərəfini kəsdirib dayanan kimdənsə qorxan tək, büzüşüb, saralır, uşaq kimi ağlayıb, yalvarırdılar. Gecələrlə qulaqlarına pıçıldanan qoxunc xəbərdarlıqları günortalar yuxuda sayıqlayırdılar...

...Üzbəüzdəki paltar şkafının aralı qapısından vur-tut üç ay bundan əvvəl evləri ilə üzbəüzdəki atelyədə tikdiriyi bənövşəyi paltarın qolu görünürdü. Vur-tut üç ay əvvəl dərzisi Sonyanın pulunu artıqlaması ilə ödəyib, paltar qoltuğunda evə qayıtdığı, paltarı ehtiyatla çıxardan çıxarıb əyninə geydiyi, güzgünün qabağına keçib, özünə sağdan, sodan baxdığı elə bil lap çoxdan, lap çoxdan olmuşdu...

Qapı tərپənib araladı... Kimsə arasından içəri boylandı, sonra səssizcə geriye çəkildi. Halını bilmək istəyirlər. Yoxlayırlar, görsünlər, sağdı hələ, ya yox. Ürəyi sıxıldı.

Bu insanlar niyə bu qədər insafsızdırlar?.. Niyə anlamırlar ki, əvvəl-axır onlar da öləcək?.. İraq olsun, oğulları da, onların arvadları da, uşaqları da. Amma nə qədər ki, canları ağrımır, nə qədər ki, Ölüm dumanının tüstüsü burunlarına dəyməyib, bunu anlamırlar. O dumanı indi bircə o duyur. Ölüm insanlardan insafıdı. Gör bir, neçə vaxtdı səbrini basıb, oğrun-oğrun künc-bucağa qısılib gözləyir. Yaxınına gəlməyə, sinəsinə qonub nəfəsini kəsməyə qıymır. Ona yazığı gəlir. Lazımsız, köhnə əşya kimi, yataq otağının bir küncünə atılıb qaldığına görə qıymır.

Yoxsa, bunun qaydası budu? Yaddaşının künc-bucağını eşib, bütün unudulmuşları hərəkətə gətirmək, olub keçənləri yada salıb, bir də, yenidən yaşatmaq...

Hə, yaddaşını oyadan da O idi - Ölüm.

Ölüm anasıyla da belə eləyirdi. Yaddaşını oyadıb, xatirələri hərəkətə gətirir, arvadı ağladıb güldürə-güldürə, gah həmlə edib sinəsinə yatır, xirdəyinə keçib boğa-boğa, nəfəsini kəsir, gah da qəfil tərəddüdlə geriye çəkilib, ha yandasa gizləndirdi.

...Anasının rəhm və təəssüf dolu baxışları gözünün qabağına gəldi...

Onda anasının bu baxışlarının, gözlərinin dərinliyində işaran o mərhəmət qarışıq təəssüfün nə olduğunu anlamırdı. Başı qarışıq idi. Uşaqları körpə, özü cavan...

Ürəyinin başı söküldü. Xəstə anasına baxdığı dövrləri – ərinin, uşaqlarını unudub, uzun-uzadı çovğunlu-qasırğalı qış aylarıyla burnunun ucu saralıb nazilən anasıyla üz-üzə, göz-gözə qaldığı gecələri, ərinin, uşaqlarının, iş yoldaşlarının, rəfiqələrinin yaddaşından silinməyini, əlinin altına keçəni yeməkdən kökəlib əndazədən çıxmağını, üstünə çağrılan həkimin anasının nəbzini yoxlayıb, hər dəfə:

- Yaşayacaq. Ürəyi möhkəmdi. – deməyini xatırladı.

Onda anasının ömrünün hələ qabaqda olduğundan, uzun-uzadı yataq ömrü yaşayacağından xəbərsiz idi.

Çönüb yanaşı yataqda səssiz-səmirsiz uzanan, tora düşmüş quş kimi, xof dolu gözlərlə tavana zillənən anasına baxdı. Olsun ki, bu dünya belə qurulub. Hamı, hətta ən yaxın doğmalar belə, nə vaxtsa, bir-birinə mane olmağa başlayırlar.

...Anası deyəsən, daha nəfəs almırdı.

Biləyini ehtiyatla anasının əlindən çəkmək istədisə də, anasının soyuq barmaqları gerilib qolunun ətinə yeridi.

Ürəyi sıxıldı... Anası onu özü ilə aparmaq istəyirdi. Ya da əksinə, məqsədi – onun qolundan yapışib bu dünyada qalmaq idi.

...Qapı bir də aralandı. Başını çevirmədən, gözünün yanıla qapıya baxdı.

Heç kəs yox idi. Demək, qızı hələ gəlməmişdi. Qapını olsun ki, otaqların arasıyla viyıldayan külək tərپətmişdi. Kuləyi bu yiyəsiz evin pəncərəsindən o biri otaqların hansındasa açıq qalan pəncərə, ya nəfəslük içəri buraxmışdı...

Başını çevirib, yatağın o biri gözünə baxdı.

Yatağın o biri gözü boş idi.

Hə də... Axı anası çoxdan ölmüşdü?!.. İndi Allah bilir, sümükləri də çürümüşdü.

Həyəət tərəfdən Azan səsi eşidilirdi.

Olsun ki, günortadı. Yoxsa, axşam düşürdü?..

Pəncərədən göyün üzü görünmürdü.

Ona elə gəldi, ya bu, doğurdan baş verdi... Azanın içində öz adını eşitdi...

...Bədəmindən soyuq giziltilər ötüşdü.

Qara basırdı onu. O gün quşların, onun adını çəkdiyini öz qulaqlarıyla eşitdiyini deyəndə, sahə həkiminin, oğlunun qulağına astaca:

- Qarabasmadı. - dediyini öz qulaqlarıyla eşitmişdi.

Sahə həkimi bunu deyib, çantasının düyməsini bağlamışdı. Sonra hər ikisi, üstündə təcrübə apardıqları nəyəsə baxan tək, onun qarnına zillənmişdilər.

...Külək pəncərənin pərdəsini yellədir araladı deyə, göyün kiçik parçası göründü.

Göyün üzü açıq maviyə çalır. Olsun ki, günortaydı... Bir azdan yenə hava qaralacaqdı. İşə gedənlər evlərinə qayıdacaq, şam yeməklərini yeyib televizorun qarşısında əyləşəcəkdilər. İş gününün yorğunluğunu, pürrengi çaydan içə-içə, maraqlı verilişlərə baxa-baxa çıxaracaqdılar...

Gözlərinin kənarıyla axan yaş boynuna, qulaqlarına doldu.

O ki, ölmək istəmir?!.. Bütün ömrünü də bu dünyanı, bütün ağaclarıyla, quşlarıyla, dənizi və günəşlə, bütün səsləri və qoxularıyla sevə-sevə yaşamışdı?!.. Dünya isə, sən demə, onu heç sevməmişdi...

Boğazına dolan qəhəri güclə uddu.

İndi əri sağ olsaydı, onun bu halını görsəydi, yanında oturub başını sıgallayardı, uşaq kimi, hönkür-hönkür ağlayardı.

...Oğlu, sən demə, yenə burdaydı... üzbəüzdəki kresloda oturub fikrə getmişdi. Nə vaxt gəlmişdi, otağa necə daxil olmuşdu?.. Yoxsa, bayaqdannan getməmişdi?.. Yoxsa, gedib, bir də geriyyə qayıtmışdı?..

Yəqin gedib qayıtmışdı. Olsun ki, işdən icazə almışdı. İşini-gücünü atıb, ürəyində ona min yol ölüm diləyə-diləyə, geriyyə qayıtmışdı. İndi oturub gözləyirdi.

O isə ölmürdü. Ölə bilmirdi.

Ölmək - olsun ki, yuxuya getmək kimi, bir şey idi. Onu da, olsun ki, narahatlıq, nigaranlıq qaçırdı. İndi bir o qalırdı ki, yalnız yaxşı şeylər barədə düşünsün, yadına yalnız xoş, ürəkaçan xatirələrini salsın. Gözəl günlərini, gözəl saatlarını...

Yaddaşını gərib, orda xoş və ürəkaçan olan nə isə axtarırsa da, yadına, dünyasını nə vaxtsa çoxdannan dəyişmiş bir neçə qohumunun üzündən savayı heç nə düşmədi.

Olsun ki, canının ağrısı imkan vermir. – fikirləşdi. Bir də yaddaşı olsun ki, çox yüklü idi. Əzablı illərin min bir xatirələri ilə - səhəri, günortası olmayan yarıqaranlıq, havasız xatirələrlə dolu idi.

- Can bala... – anası hardansa, lap yaxından, kimdənsə qorxurmuş kimi, ağzının içində dedi.

Çönüb anasına baxdı.

Anası pəncərənin açıq nəfəsliyindən görünən göyün kiçik parçasına baxırdı. Ağzının içində dua oxuyan tək, asta-asta danışırdı.

...Qapı döyüldü.

Yox, qapı deyildi. Döyünən ürəyi idi, ürəyi. Qapı kimi, bərk-bərk döyünüb susdu. Sonra otağa zülmət qaranlıq çökdü. Sonra qaranlığın içindən kimsə üzünə zillənib:

- İç. –dedi.

Oğlu idi. Bir əlini boynunun altına keçirmişdi, o biri əlində saxladığı dərman dolu qədəhi onun dodaqlarına sıxmışdı. Oğlu dərmanı ağzına sızdırıb, başını yenidən yastığa edirdi.

Boğazına yığılan dərmanı bir təhər udub, daha dərman içmək istəmədiyini, dilinin, udlağının daha sözüne baxmadığını axır ki, deyə bildi. Dilini axır ki, hərəkətə gətirib:

- İstəmirəm. – dedi. Yoxsa, «ölürəm» dedi?..

Hə, rahatlanmaq üçün yadına nə isə salmalıydı. Yaddaşı isə susurdu. Ya da yadına, kiminsə həyatından bəhs edən sənədli filmin qırıq epizodlarını andıran adda-budda görüntüləri salırdı. Ya bəlkə həyatında ümumiyyətlə, yaxşı heç nə olmamışdı?.. Bəs cavanlığı, tələbək illəri, nişanlı vaxtları?.. Ola bilməz ki, o dövrlərdən yada salıb kövrələsi bir xatirəsi olmasın. Olmağa qalanda, yəqin ki, nə isə olmuşdu, lakin sonradan-sonraya

uzun-uzadı əzabların basqısı altında hər şey əriyib yoxa çıxmışdı... Uşaqlığı da, gəncliyi də, tələbəlik dövrləri də, nişanlı vaxtları da. Hər şey məhv olmuşdu. Uşaqlığı da, gəncliyi də, gəlinliyi də... Hanı dünənki Zərifə? Ya bir il bundan əvvəlki sağlam, gümrah Zərifə?.. Hər şeyi bəyənməyən, küçəyə çıxanda, hamının ağızı açıq qalan gözəl Zərifə?.. İyirmi il bundan əvvəlki Zərifə hanı?.. Qırx il, əlli il bundan əvvəlki nazik bədən, alyanaq Zərifə hardadı?.. Məktəbli Zərifə, körpə Zərifə?..

Bir də baxdı ki, budu, zərifələrin hamısı burdadı. Yaşlısı, cavanı, məktəblisi, tələbəsi, körpəsi...

Ayağa qalxmaq, bu zərifələrin hamısını bir-bir bağına basıb hönkür-hönkür ağlamaq istədi... Elə bil ayağa qalxdı da. Canını dişinə tutub, çarpayının kənarlarından yapışıb, bir təhər ayağa qalxdı... zərifələrdən ən cavanını bağına basıb, səssiz-səssiz ağladı...

...Gənc Zərifə ölü ağac kimi qupquru, mərmər kimi soyuq idi...

Bir də baxdı ki, dörd bir yanı şümal başdaşılar dolu qəbiristanlıqdadı... Başdaşılardan hər birinin üstündə adı, doğum və ölüm təvəllüdləri yazılıb...

«Ağayeva Zərifə Səməd qızı - 1920-1926»... «Ağayeva Zərifə Səməd qızı - 1920-1930», «Ağayeva Zərifə Səməd qızı - 1920-1940», «...1920-1952...», «...1920-1970...»

...Üşüdü... Qolunu hərəkətə gətirib yorğanı xirtəyinə çəkdi...

Güzgünün başına sancılmış foto-şəkli mənasız bir təbəssümlə üzünə gülümsəməyə davam edirdi. Bu şəkli yəqin ki, o öləndən sonra böyüdəcəkdilər. Qara çərçivəyə salıb evin yuxarı başından asacaqdılar. Başsağlığına gələnlər onunla bağlı xatirələrini danışacaq, sonra çönüb, bu şəklə baxacaqdılar...

Sonra fikirləşdi ki, şəkli böyütdürmək lazım olmayacaq. Uşaqları dəfn mərasimini pis-yaxşı yola verib, evdən əl-ayaq çəkiləndən sonra ona aid bütün əşyaları, şəkilləri bir kənara yığıb, komalayıb zibil qutularına basacaqlar. Sonra elə bil bunu gördü də...

Necə böyük oğlu, dəhlizdəki divar şkaflarının qapılarını taybatay açıb içindəkiləri yerə boşaldır, qızı sarımtıl fotoları komalayıb ciğaraların içinə basır... Saralmış fotolardan, suda boğulan tək, boğula-boğula onu köməyə çağıran ata-anasının, baba-nənələrin, onlarla, az qala, bir əsr bundan əvvəl yaşamış ayrı qadın və kişilərin heysiz civiltilərini eşidir...

Almobda olan fotolara görə - çimərlikdə, dağ döşündə, Yalta, Riqa, Vilnüs istirahət evlərində çəkirdiyi şəkillərə görə elə bil o, xoşbəxt yaşamışdı. Amma yaddaşı, bu xoşbəxtliyi niyə saxlamamışdı.

Fikirləşdi ki, xoşbəxtlik, bədbəxtlik nədi axı?.. İnsan nə zaman xoşbəxt, nə zaman bədbəxt olduğunu heç zaman bilmir. Bu, yalnız sonradan - hər şey bitib qurtarandan, ötüb keçəndən sonra məlum olur. Məsələn, indinin özündə ən böyük xoşbəxtlik – can sağlığıdır. O isə bunu yalnız indi – yatağa düşəndən, canı min bir ağırlarla dolandan sonra anlamağa başlayıb... İndi daha canı da ağrımır...

Ürəyi zəif-zəif çırpındı. Doğrudan, qəribədi, niyə daha ağrımır?.. Bədəni ağrımaqdan bezib, nədi?.. Yoxsa, sağalır?..

...Dəhlizdən çöl qapısının səsi eşidildi. Kimsə dəhlizə daxil olub, əlindəki ağır yükü döşəmənin üstünə buraxdı və çox keçməmiş qırıq hıçqırtılarla ağlmağa başladı.

Ürəyi xırda döyüntülərlə döyünüb susdu. Kimdi, gören?..

Otağın qapısı aralandı. Qızı görüldü. Səssiz addımlarla içəri daxil olub, dayandı. Uzaqdan-uzağa üzünə zilləndi.

Başını qızına tərəf çevirə bilməsə də, qızının vücudundan yağın yorğunluğu gözünün yanıyla gördü.

Ürəyi sıxıldı... Qızını yorub, bu hala salan o idi. Bir də, deyəsən, qızı yenə boylu idi. Bunu, axır vaxtlar onun köntöy yerindən hiss eləyirdi.

Qızı yenə həmin köntöy yerləşə yeriyib yaxınına gədi.

Gözlərini açıb, qızına baxmaq istədisə də, göz qapaqlarını qaldıra bilmədi. Göz qapaqları dünəndən bura lap ağırlaşmışdı. Suyu quruduğundan, qartıyıb bərkimişdi. İndi ona yalnız kipriklərinin arasından baxmaq qalırdı.

Qızı çarpayısının kənarına əyləşdi, qollarını qoltuğuna vurub üzünə zilləndi.

Gözlərini tam açma bilməsə də, qızının üzündəki şişkinliyi sezdi.

Qızı bir müddət ona baxa-baxa oturub qaldı, sonra üstünə əyilib, ehmalca alnından öpdü.

Ağlamağı tutdu...

Qızı qəhərləndiyini hiss eləmədi, boynundakı şərfi açıb, bir kənara tulladı, nəfəsini dərib, güzgüyə sarı çöndü, saçlarını səliyə salıb, ondan nə isə soruşdu.

Yoxsa, ona elə gəldi?..

Külək pəncərə şüşələrini titrədirdi. Qızı əllərini balaca qarnının üstündə çarpazlayıb fikrə getmişdi.

Küləyin səmindən oldu, ya qızının görkəmi ürəyini sıxdı, yenə canında ölüm vahiməsini andıran xof dolandı... Otaq yenə qorxunc ala-toranlığa büründü... Çarpayısının ayaq tərəfində beli bükük, fağır-fağır oturan qızı uzaqlarda qaldı... Yenə qatı dumanlığı andıran həmin soyuq hava kütləsi axdı üstünə... çarpayısını nənə kimi, yelləyib, onu yırgaladı...

Yoxsa, öldü?.. Əgər ölüm bu idisə...

Hardansa, lap yaxından tanış səs qulağının içinə:

- Gözlərini yum. – pıçıldadı.

Göz qapaqlarını aralayıb baxdı.

Çarpayısının ayaq tərəfində cavan bir qız oturmuşdu... sevgi dolu gözlərini üzünə zilləyib mehriban-mehriban:

- Niyə yatmırsan, mənə balam?.. – deyirdi. - Hamı yatıb. Cırtından da, Məlik Məmməd də. Mən də yorğunam. Sən də yat ki, mən də yatım. Yazığım axı?!..

Özü idi... ya qızı idi?.. Anlaya bilmədi.

Qızı idi, qızı. Əlindəki spirti pambıqla qolunu silirdi. Olsun ki, iynəsinin vaxtı çatmışdı.

Kiçik oğlu da budu-burdaydı. Qızının burda olmasına baxmayaraq, getməmişdi, qollarını qoltuğuna vurub, fikrə dalmışdı. Allah bilə nə fikirləşirdi?!..

Bu barədə fikirləşməyə səbr çatmadı. Fikirlərinin arası qatı dumanlıqlarla doldu. Sonra elə bil yenə qapı döyüldü. Yoxsa, döyüntü yenə içindən gəldi?..

Fikirləşdi ki, heç olmasa, bircə xoş xətirə düşsəydi yadına, rahatlanardı, ürəyi yerinə gələrdi. Bəlkə də lap ölərdi. Amma heç nə düşmürdü yadına. Yaddaşı məkrli inadla susmağa davam edirdi. Olub, ötüb keçmiş nə qədər ürəkbulandıran, acı xətirə vardisa, çəkib ortaya gətirirdi. Bax, əgər indi yaddaşı insafa gəlib, xətirinə olub keçmiş bircə yaxşı hadisə, ya gün, ya heç olmasa, bircə söz salsaydı, bu yaşda ölməyinin, ömrünün, həyatının mənasını anlayardı. Yaddaşı isə səbrlə susurdu. Yoxsa, hava qaralırdı?.. Əslinə qalanda, indi bunun bir o qədər də fərqi yox idi. İndi hava da, yaddaşı kimi, dəqiqədə bir qaralırdı...

...Çöldən quşların səsi eşidilirdi. Bu, o demək idi ki, səhərin açılmağına az qalırdı. Sonra Azan səsi eşidildi. Kimsə, üstünə əyilib yanağından öpdü. Yoxsa, külək sıgalladı yanağını?.. Yoxsa, can verirdi?..

Yox, can verənləri çox görmüşdü. Əvvəl içəridən doğuş gücənməsini andıran təkən gəlməliydi. Bədəni bu təkəndən gərilib titrəməliydi. Yalnız bundan sonra ölümqabağı xırıltılar başlamalıydı. Onun içində isə əminaman sakitlik idi.

Hardansa, aşağı mərtəbələrədən ayaq səsləri eşidilirdi.

Adamlar idi... pillələri qalxırdılar. Onu basdırmağa gəlirdilər.

Demək, ölmüşdü. Özü də bilmədən. Xəbəri olmadan.

...Təşfişə düşüb əl-qol atdisa da, nəfəs yoluna tıxanan yumruğabənzər nəyinsə öz yerini bir az da bərkitdiyini hiss edib, dayandı.

Yox, hələ ölmürdü. Taqqıltı səsləri də aşağıdan yox, hardansa buralardan, mətbəxdən gəlirdi.

- Öl... mü... rəm... - kimsə böyürdən dedi.

Yoxsa, bunu özü dedi?.. Bunun ardınca həmin səs lap yaxından:

- Vay canım. - dedi və canının bu sözdən yumşalib titrədiyini hiss elədi.

- Ay bala... – bu dəfə deyəsen, özü pıçıldadı...

Kim idisə, üstünə əyildi, astadan qulağına:

- Ağla, bala, ağla. – deyə pıçıldadı.

- Niyə ağlayım?.. – dedi.

- Çünki ölürsən. – səs lap yaxından dedi, sonra həmin məlahətlə o birilərə:

- Siz də ağlayın. – dedi və hər şey qəribə bir çəkisizliyə qərç oldu...

...Yataqda sarımtıl, ölü quş tək, hərəkətsiz qalan qadının kim olduğunu isə, yalnız dəhliz və yataq otağı adamlarla dolanda, kimsə əlini uzadıb, üzündə məmnun təbəssüm donmuş qadının gözlərini bağlayanda anladı...

1986

PYESLƏR

MƏN SÖZLƏ, DƏRZİ İYNƏYLƏ İŞLƏYƏN KİMİ İŞLƏYİRƏM...

Vağzal... perronda vurnuxan adamlar... Platformadan qatarın altına atılan qadın... Qatar əyləcinin, sinirləri sıyrıb aparən səsi... Bir anlıq sükut... sonra tükürpədicə hayqırtı... və bunu boğan gur tamaşaçı alqışları...

Tamaşa bitdi.

Bayaqkı sükutu xatırlayıram... tamaşaçılar kresloların qoltuqlarından bərk-bərk yapışıblar... səhnəyə tərəf gərilərək, sehrlənmişlər...

...Bu nə idi?.. Son iyirmi ildə ilk dəfəydi mən tamaşaçı zalını bu halda görürdüm... Yanaşı kreslodə oturan tələbə qızın, içini çəkərək, ağlamağı məni reallığa qaytardı...

Tamaşaçıların ayaq üstə alqışladığıları aktrisa da ağlayırdı...

- Afaq xanım, heç şübhə yoxdur ki, Siz ölkəmizin ən güclü nasirlərindən birisiz. İndi Sizi yeni ampuada – psixoloji dramın yaradıcısı kimi görürük...

A.Məsud: - Teatra gəlişimin səbəbkarı istedadlı rejissor, «Yuğ» Dövlət teatrının bədii rəhbəri mərhum Vaqif İbrahimov olub. Yəni bu gün kimsə: «Afaq Məsudun teatra gəlişi mənim xidmətimdir.» deyirsə, bu belə deyil. Bu gün Milli Akademik Dram teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulmuş «Qatarın altına atılan qadın» pyesi - incəsənətin və sənətkarın fəvqəladəliyi, sənətkar ömrünə tuş gələn qəzavü-qədər barədədir. Daha dəqiq desəm, sənəti özünə yaşam tərzini seçmiş, bütün ömrünü, həyatını teatra, səhnəyə həsr etsə də, son ucda gərəksiz, köhnə əşya kimi küçəyə atılmış istedadlı aktrisa - Gültəkin Sarabskayanın acı taleyi barədədir. Digər baş qəhrəman - vaxtı ilə xidmət etdiyi quruluş üçün yazıb yaradan, bu əsərlərinə görə yüksək vəzifələr, orden və medallarla təltif olunan, lakin Zamanın axarıyla kitabları vağzallarda tum bükülülərinə istifadə olunan, bütün imtiyazlarıyla bir, özünü də itirib evsiz-eşiksiz vağzal sakininə çevrilmiş Yazıçıdır. Əsər həm də sənətin, ədəbiyyatın insan ruhunun mentallığına, mənəvi və sosial həyatına nüfuzu barədə – onu saflaşdırıb ucalda bildiyi kimi, əzib məhv etmək gücünə də qadir olduğu barədədir. İlk variantda o, «Yol üstə» adlanırdı. Bu, ömrü boyu özünü axtarsa da, tapa bilməyən, həyatı müxtəlif sənət və peşə seçimlərinin sınağında keçən, son ucda hər şeydən bezib bu «qədərbilməz» ölkədən birdəfəlik baş götürüb getmək üçün vağzala gələn, şəxsiz istedadlı, lakin qərribə bir qadın haqqında yazılmış tragikomediya və yəqin ki, yaxın illər öz səhnə təcəssümünü tapacaq. «Qatarın altına atılan qadın» isə təmiz faciəvi dramdır. Hər iki əsərdə baş verən hadisələr vağzal kimi görünən bir məkanda baş versə də, mahiyyət tam fərqlidir.

– İlk baxışda adama elə gəlir ki, hadisələr vağzalda vaxt olur. Əslində də, bütün vağzallar kədərli məkandır. Burda gələnlərin sevinci gedənlərin kədərini qarşılayır. Sizin qəhrəmanınız Gültəkin Sarabskaya üçün necə, vağzal astanadır, ya yolun sonu?..

- Əsərin sonuna qədər tamaşaçı səhnə məkanını həqiqi vağzal kimi qəbul edir və bu, elə belə də olmalıdır. Perrona yaxınlaşmaqda, yaxud uzaqlaşmaqda olan, yaxud zaman-zaman hansısa yaxınlıqlardan ötüşən qatarların təkər səsləri və fiti, dəqiqədə bir reyslər barədə məlumat verən reproduktorun elanları eşidildikcə, əlləri çemodan və bağlamalarla dolu sənişinlər perron boyu o baş-bu başa vurnuxduqca, səhnədə həqiqi vağzal atmosferi yaranır... və yalnız tamaşanın sonunda buranın, qəlbi sınıq, qocaman aktrisanın guya bilet alıb, baş götürüb getmək qərarıyla gəldiyi vağzal yox, gizli sənət stixiyasıyla gedib çıxdığı teatr olduğu bəlli olur. Aktrisa bura bəlkə də özündən xəbərsiz, şüuraltı bir istəklə, indicə başlayacaq «Qatarın altına atılan qadın» tamaşasında özünü qatarın altına atacaq baş qəhrəmanın rolunu oynamağa gəlir və onu oynamağa müvəffəq olur. Bu, əlbəttə ki, aktrisanın əzablı sənət yolunun qurtaracağıdır. Həm də astanadır.

- Əsərin leytmotivi – milyardlara sahib olan mülkətdə insan dəyərsizliyidir. Bu, tamaşanın hər iki baş qəhrəmanının dilindən də eşidilir. «...səltənətlər, bəzəkli skamyalar, İtaliyadan gətirilmiş işi dirəkləri... Ən ucuzu isə insandır!..»

- Əslində, bu, reallıqdır. Bu gün biz bu müdhiş mənzərəylə addımbaşı üzləşməkdəyik. Sivil dünya müxtəlif inkişaf mərhələləri üzrə siyasi-iqtisadi-sosial və sair göstəricilərlə yüksəliş tempini reaktiv sürətlə artırıdıcqca, hər sahədə bir yarış, bir rəqabət ovqatı yaşandıqca, İNSANIN rifahı naminə iş düşmüş bütün bu qovhaqovun, bu anlaşıq yarış stixiyasının son nəticədə İNSANIN özünü unuduğu... və nəinki, unuduğu, sürəti və

amansızlığıyla ONU mənim Aktrisanın üstündən keçən qatar tək, taptayıb keçdiyi görünür. Bu gün bütün dünyada olduğu kimi, bizim məmləkətdə də küçələrə vurulmuş işiq dirəklərindən və skamyalardan ucuz insan zümrələri yaranmaqdadır. İnsanlıq xislətini, ruhunu və mənliliyini sosial mənşələr axarında çarpışmalarda itirmiş, miskin varolma uçuşumuna sürüklənmiş bu zümrəyə bəzən mənim qəhrəmanlarım kimi, yaradıcı fərdlər, böyük bilik və istedad sahibləri də uğrayır. Ordan qurtulmaq, geriye qayıtmaq elə də asan başa gələn məsələ deyil. İtirilmiş heysiyyət, məhv edilmiş ləyaqət, tapdanmış mənlilik bir kimsəyə oralardan salamat çıxmağa imkan vermir. Tamaşa boyu tez-tez eşidilən «insan dəyirmanı» ifadəsi bu acı reallığın möhürünü vurur.

– Şekspirin Hamleti dilemma qarşısında qalır: – Olum, ya ölüm?.. Sizin Gültəkin isə mütləq ölümü seçir. Bunu necə izah edərsiz?..

- Hamlet saraydadır. O, şahzadədir. Üstəlik, onun bir dəstə sadıq aktyor dostları da var ki, içini yandırıb yaxan dərdinin qisasını almaqdan ötrü oyun qurub xain əmisini yaralaya bilir. Gültəkin isə həyatının son dayanacağındadır. O, son çıxış yolu kimi, guya vağzalı seçib. Gəlib ki, bütün həyatını məhv etmiş bu məmləkətdən, onu yararsız əşya kimi küçəyə tullamış teatrından üz çevirib getsin. Və sonda - məlum olanda ki, o yenə həmin o teatra – bayaqdan bəri üsyan qaldırıb lənətlər oxuduğu həmin o teatra qayıdıb, onun faciəsi üzə çıxır... və o əlbəttə ki, ölümü seçir.

- Tamaşa boyu Aktrisa tez-tez bir vaxtlar oynadığı və sanki, həyatında daha onlardan başqa gizlənməyə yeri qaqlmadığı rollarına girir. Tamaşaçılarla bir Yazıçı da bəzən onun nəyi oynadığını, nəyinsə, həqiqi halı olduğunu seçməkdə çətinlik çəkir. Əsərin əvvəlində Aktrisanın dilindən səslənən «Daha doğurçu olmaq istəməyəcəksən!» bəyənəti isə bir növ bu dəyişkənliklərin açarı rolunu oynayır...

- «Doğurçu olmaq» həyatının bu dönəmində Gültəkin Sarabskaya üçün məşəqqət dolu bir əzabdır. Aktrisa üçün həyatının bu dönəmində «doğurçu olub» özünə qayıtmaq - amansız həyatın zədəli xatirləri ilə yaşamağa düçar olmaq deməkdir. Yalnız vaxtı ilə oynadığı obrazlarının qabığında yaşamağa alışmış Gültəkin qabığını atarkən, zədəli qəlbi ilə heç kimə lazım olmayan, mənasız qarıya çevrildiyinin dəhşətini anlayır. Xilas – dönə-dönə yenidən rollara girmək və özünü müvəqqəti də olsa, onlarda yaşatmaqdır. Bu özünüqoruma instikti tək bir mənim qəhrəmanım Gültəkin Sarabskanın seçdiyi xilas yolu deyil. Maskalar və rollar qabığında yaşamaq vərdişi bu gün reallığın öldürücü mənşələrindən və diktələrindən salamat çıxmağın yollarından biridir. Laikn bu maskaların insanı bir sox uçuşumlardan qurtarsa da, qəlbləri qorumağa gücü yetmir.

– Doğurçu olmaq istəməməsi ucbatından bəzən o, ruhi xəstə təsiri bağışlayır, bəzən də dərdlərini unudub vaxtı ilə oynadığı, ya oynamaq arzusunda olduğu obrazlara girir. Amma orda da çox gizlənə bilmir və yenidən reallığa – öz faciəsinə qaydır...

- Gültəkin istedadlı sənət adamıdır. Lakin cəmiyyət – saxtaliği, qondarma qanunlarla idarəçiliyi sevən cəmiyyət istənilən Gültəkin Sarabskayanı, eləcə Yazıçı Xasayı da öz «dəyirmanının» boğazına salmağa müvəffəq olub. Xasayın dili ilə desək: «Bu dəyirmanın boğazından salamat çıxan varmı yeni?..» Müasir dünyanın bu qaçılmaz müdhişliyi tamaşanın digər personajlarının qısa monoloqlarında da özünü biruzə verir.

- Yazıçı, hansı gizli ağrılarılasa inildəyib dizi üstə çökən Gültəkin Sarabskayadan: «Haransa ağrıyır?..» soruşanda, Aktrisa ona: «Saçlarım...» - deyə cavab verir. Saçlar həqiqətən ağrıyırmı?..

- Saçlar əlbəttə ki, ağrıyır. Lakin Gültəkin özü demişkən: «Ağrılar var ki, onları gərək qusasan!..» Gültəkinin də elə ağrıları var ki, onlar insanın ən sinirsiz məsələlərini belə, ağrıtmağa qadirdir.

- Görkəmli tənqidçi və nəzəriyyəçi alim Yaşar Qarayev belə bir ifadə işlədir: «ağrı yaddaşı.» Müasir tənqiddə ədəbiyyatı «ağrı yaddaşı»nın ifadəsi kimi ilk dəfə Yaşar Qarayev təhlil edir. Heç kim «saçım ağrıyır» demir, «başım ağrıyır» deyir. Saç ağrısı baş ağrısının ekstaz həddidir. Bu anda saçla başı fərqləndirmək olmur. Bu, həm də insan üzüntüsünün son həddidir... Ağrı zəif adam üçün fəlakət, şəxsiyyət üçün özünü təsdiq aktıdır. Tamaşada bir Fəxri Xiyaban xətti də sezilir. Ora sanki Yazıçının ömrü boyu can atdığı bir yerdir.

- Bu, yeni tanınmışların son nəfəslərində qəlblərində gəzdirdikləri izah olunmaz Fəxri Xiyaban arzusu yazıçı mövzusunda toxunduğum digər əsərlərdə də var. Burada da xalq yazıçısı Xasay Muradov həyatın dibinə ensə də, qəlbində gizlədiyi Fəxri Xiyaban maniyasından azad ola bilməyib. Bu Fəxri Xiyaban arzusu artıq müəyyən yaş həddini ötmüş bir çox tanınmışların bir növ «Vətəni və xalqı qarşısında göstərdiyi xidmətlərə görə» umduqları təltiflərin ən sonuncusu və gülməlisidir. Və bu mənada ömrünü həmin o xidmətlərdə keçirsə də, son ucda yazdığı cild-cild kitabları yalnız tum bükülülərinə yararlı olan Xasayın bu halı gülməli olduğu qədər də faciəvidir. Bilirsiniz ki, yazıçılığın, nə də şairliyin məktəbi yoxdur. Yəni yazıçılıq öyrənilmir, o verilir. Bu səbəbdən sənətin bu növü ilə oynamaq olmaz. Gültəkinə məhv edən amillərdən biri və bəlkə də ən başlıcası – vaxtı ilə istedadını, yazıçı məsləkini şan-şöhrətə, pula və vəzifəyə dəyişmiş yazıçının həmin o şan-şöhrət, orden-medallar və Fəxri Xiyaban uğrunda yazdığı saxta əsərləridir. Ayrı sözlə desək, burada Yazıçı – kiçik Yaradan, Aktrisa – Bəndədir. Aktrisanın doğru, ya səhv yazılmış taleyinə görə məsuliyyət Yazıçının boynuna düşür. üçün hansı təhlükələr və yarğanlar yaratmaq qabiliyyətinin şahidinə çevrilir. Və bu, realıqda da baş verir. Bu gün cəmiyyətimizin sağalmaz xəstəliklərinin - milli heysiyyətsizliyimizin, vətəndaş yararsızlığımızın, güc qarşısında əyilmək xislətimizin bünövrəsini qoyanlardan ən əsasının məhz həmin bu ədəbiyyatlar olduğu barədə düşünməliyik.

- Gültəkinin faciəsi onun son monoloqunda açılır. «Mən hər gecə intihar edirdim, səhərlər isə yenə teatra – sənənin yanına qayıdırdım... Axı daha hara gedə bilirdim ki?.. Bu mənasız, məzmunuzsuz həyatda sığınmağa bir yerim varmı?..»

- Gültəkinin sənət eşqi, özünü cazibəsinə düşdüüyü işığın odunda yandırır yaxan pərvanənin stixiyasını andırır. Lakin yanmaq istədiyi o işığın, saxtalıqlar və xəyanətlər dolu yalançı işıq görüntüsü olduğunun acı həqiqətiylə üzləşdikcə o, zaman-zaman öləziyir, sönür. Son monoloqunda dediyi o intihar, əlbəttə ki, mənəvi intihardır. Aktrisa hər gecə özünü öldürməli ki, səhərlər teatra təmizlənmiş vəziyyətdə qayda bilsin. Axı o, ayrı cür, teatrsız yaşaya bilmir?!.. Bu dünyaya o yalnız bundan ötrü gəlib.

- Əsərin kulminassiyası – həyatını sənətinə qurban vermiş aktrisanın tamaşa boyu özünə sığınacaq yeri kimi seçdiyi Yazıçını nəhayət ki, tanımasıdır. Sarabskaya düşdüüyü

çıxılmazlıqlar dolu vəziyyətdən qurtulmaq üçün seçib sığındığı «pərəstişkarının» əslində, bir vaxtlar onu öz saxta əsərlərində oynamağa məcbur etmiş dramaturqun özü olduğunu anlayanda bu dünyada artıq heç bir sığınacağı qalmadığını anlayır və son çıxış yeri kimi qatar rellərini seçir. Və Siz – Dramaturq onu bu yoldan saxlamağa heç bir cəhd göstərmirsiniz, bu müdhiş aktı sadəcə, kənardan müşahidə edirsiniz.

- Əvvəla onu deyim ki, əsər yazarkən, mən heç vaxt əvvəlcədən nə isə planlaşdırmıram, qurmuram, nədən sonra nə baş verəcəyini, nəyin nə ilə əlaqələncəyini müəyyənləşdirmirəm. Bunu, sadəcə, bacarmıram. Hər şey yazı vaxtı baş verir. «Can üstə» pyesini yazarkən düşünürdüm ki, finalda əsərin baş qəhrəmanı Qoca öləcək. Çünki hekayədə o ölürdü. Burda isə o ölmədi. Onun əvəzinə, ucşar kənddən onun gözlərini bağlamaqdan ötrü gələn və tamaşa boyu çarpayısının yanında Yasin duası oxuyan uzaq qohumu öldü. Deməyim odu ki, əsərdə baş verəcək ölümləri mən təyin eləmirəm. Bu, eynilə həyatdakı kimi baş verir. Ölüm yatağında olan kiminsə əvəzinə tam ayrı birisi ölür. Sanki Ölüm hansısa sirli qanunauyğunluqla onun bir addımlığında dayanan kiminsə əvəzinə, ayrı birisini seçir. Bu, bir növ maddələrin molekulyar tərkibini - zahirən xaosla dağınıqla, əslində isə, hər birinin fəaliyyəti riyazi dəqiqliklə düşünülmüş molekulların hərəkətini andıran sirli bir prosesdir. Burda da belə alındı. Mənim Gültəkini öldürmək fikrim yox idi. Tamaşanın sonunda onu səhnədən düşürüb aparmalıydılar. O isə qatarın altını seçdi.

- Vağzal... xırda alverçilər, dilənçilər, qəzetsatanlar, öz qatarlarına gecikmiş, yaxud, onlardan düşüb getməyə yer tapmayan insanlar...

- Bura həm də ayrılıq məkanı – insanların görüşüb ayrıldıqları yer, yəni yaşadığımız dünyadır. Burda hər kəsin öz qatarının gəlmə vaxtı var və tamaşaçılar da öz qatarını gözləyənlərin sırasındadırlar.

- Əsərin əvvəlində «Yazıçı» səhnədə kral Lirin təlxəyini xatırladır, miskinliyi ilə mərhəmət doğurursa da, sonda yalnız təəssüb hissi yaradır.

- O, həqiqətən, yazıqdır. Şan-şöhrət azarının, ideologiyanın zədələyib şikəst etdiyi bədbəxt bir insandır. Əslinə qalanda, harda da olsa, bizim məmləkətdə nə vaxtsa böyük vəzifələrdə çalışmış, cild-cild kitablar yazıb orden-medallarla təltif olunmuş belə bir adamın, əslində, evsiz-eşiksiz vağzal bomjuna çevrilməsi reallıqdan uzaq bir şeydir. Lakin burda Yazıçı burda ayrı bir evdən - Böyük Ədəbiyyat Ərazisindən didərgin düşüb. Ayrı aclıqdan - yazdığı cild-cild əsərlərinə görə dünyanın bütün nemətlərini qazansa da, oxucu sevgisi qazana bilmədiyi, yazıçı məsləkini dünya malına, şan-şöhrətə dəyişdiyi səbəbindən bomja çevrilib. Və bu, əslində də belədir. Oxucu sevgisi qazanmayan yazıçı – dilənçidir. Ədəbiyyat ərazisindən qovulduğu təqdirdə o, bomjdur.

- Bir qədər də Tum satan qadın barədə. Əsərdə o biri personajlar kimi onun da faciəsi görünür. O Gültəkini tanıdıqda tum qazanını unudub, aktrisanın səhnə geyimləri ilə dolu çemodanına cumur, ordan çıxardığı uzunətəkli paltarını əyninə geyinib Hamletin Ofeliyasını oynayır...

- Olsun ki, nə vaxtsa o da aktrisa olub. Yaxud, xor ifaçısı olub. Tum satan qadın Gültəkinin ayrı bir variantıdır. O da pərvanədir. Amma xırda, boz ləçəkli cücüdür. Bir qədər istedadsız və iddiasızdır. Onun da həyatı, olsun ki, xəyanət, amansızlıqlar və laqeydlilər

ucbatından məhv olub. Gültəkinlə rastlaşarkən, onun çəmodanından çıxardığı köhnə rekvizitləri, səhnə libaslarını əyninə geyinib Ofelyanın monoloqunu söylədikcə, tamaşasına yığılşanlar - onu vaxı ilə bu hala salan, indi isə tamaşasına yığışib, bir ucdan tumunu taraş edən cəmiyyətin özüdür.

- Tamaşada zahirən heç nə baş vermir, heç bir ənənəvi hadisəçilik yoxdur. Baş qəhrəmanlar tamaşa boyu səhnədən getmirlər, nə dekorassiya, nə kostyumlar dəyişilmir. Və tamaşaçını iki saatdan artıq bir vaxtı gərginlikdə saxlayan nədir? Klassisizmin müasir forması? Tamaşa boyu zal nəfəsini belə dərmirdi... Əksəriyyəti gənclər olan belə bir auditoriyanı Sizcə, tamaşa nə ilə özünə bağlamağa müvəffəq oldu?

- Yəqin ki, səmimiyyəti ilə. Bizim teatr, elə ədəbiyyatımız da uzun illər sənət əsəri üçün hədsiz vacib olan əsaslı bir şeydən məhrum olub - səmimiyyətdən. Ağrılar da oynanılıb. Axı ağrını necə oynamaq olar?.. O yaşanmalıdır. İstər yazıçı qələmində, istər aktyor ifasında. Burada həyatı oyunlar içrə keçmiş aktrisa tamaşasaçıyla oynamır. O, həqiqi yaralarını açır və ordan sızan qanını nümayiş etdirir. Tamaşa zalını da məhz bununla ələ alır, gizli yaraların közünü qoparır. Əsər qocaman aktrisanın faciəsindən bəhs etsə də, hər kəs: «Bu, mənim haqqımdadı.» - deyir. Və sizə deyim ki, tamaşaya iki və hətta dəfələrlə gələnlərin sayı da az deyil. İnsanlar ağlayır, tamaşa salonunun işıqları yandırılırsa da, zalı tərk etməyə tələsmirlər. Burada qəribə bir katarsis baş verir. Aktrisanın intiharı salonda kütləvi intihara - cod yaşam diktəsinin məhv edib öldürdüyü ruhlarnın kütləvi intiharına və bunun ardınca göz yaşları içrə şahə qalxan nəhayətsiz azadlığın, müqəddəs «Ali Mən»-lərin qələbəsinə çevrilir.

- Böyük rus tənqidçisi Belinski deyirdi ki, incəsənətin bütün növlərinin əsasında ədəbiyyat, böyük Söz sənəti dayanır. İlahidən insanlığa ən dəyərli sərvət kimi əta olunan Söz nəhayət ki, Sizin əlinizdədir. Onun nəyi Sizi cəzb edir – mənası, işığı, yoxsa, hərərəti?

- Desəm ki, bu gün daha məni sözün heç nəyi cəzb etmir, bəlkə də sizə qəribə gələcək. Amma bu, həqiqətən, belədi. Açığı, bir yazıçı kimi, sözün özünə heç vaxt elə bir aludəçiliyim olmayıb. Bir o qədər də çoxlu söz ehtiyatım da yoxdu və ədəbiyyatda da sözçülüklə aram yoxdu. Fikri bəzəyib, düzəyib naxışlar vurmaqda bir məna görmürəm. Düşünürəm ki, əsas məsələ - fikrin mümkün dəqiqliklə çatdırılmasıdır. Qoy lap qəzet cümlələriylə olsun. Mən sözlə, dərzi iynəylə işləyən kimi, işləyirəm. Yəni onu əlimin altında nadir hallarda hiss edirəm. Bu mənada, iynənin işığı, ya hərərəti dərziyə nə qədər cəzb edə bilirsə, söz də məni bir o qədər cəzb edir. Yəni söz mənim üçün köməkçi vasitədir və mən il-ildən onunla daha rahat işlədiyimi hiss edirəm.

QATARIN ALTINA ATILAN QADIN

(iki hissəli tragik dram)

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Gültəkin Sarabskaya - yaşı 70-i adlamış qocaman aktrisa.

Xasay Muradov - 70-i adlamış qocaman yazıçı.

Nəzarətçi – yaşı 70-i adlamış keçmiş DTN əməkdaşı.

Tumsatan - qaraçı geyimini andıran uzun ətkli paltar geymiş, orta yaşlı kənd qadını.

Qəzetsatan - 30-35 yaşlı qıvraq adam.

Dilənçi - dolu bədənli, yaşlı adam.

Rejissor, fəhlələr, sənişinlər və sair.

BİRİNCİ HISSƏ

Vağzal perronunu andıran məkan. Sağ tərəfdə çarxların üstündə dayanan qatarların hərəkət cədvəli görünür. Sol tərəfdə tamaşa boyu bəzən sarı, bəzən qırmızı, bəzən də yaşıl işıqforu yanan boş relslər gözə dəyir. Tən ortada işıq dirəyinə bənzər hündür dirəyin başından dəyirmi vağzal saati asılıb. Dirəyin ətrafında adda-budda işıq dirəkləri və skamyalar qoyulub. Arxa məkanı səhnədən ayıran şəffaf pərdənin o biri üzündə əli çamadanlı sənişin kölgələri bir-birinə qarışıb.

Hansı yaxınlıqdansa relslərin üzəriylə aramla işə düşən qatarın səsi eşidilir. Bir-birlərini səsləyən sənişinlərin həyəcan və tələş dolu çığırıları, yük arabalarıyla «yol verin-yol verin!..» - deyə-deyə sənişin izdihamını yaran hambalların səsi bu səslərə qarışaraq tanış vağzal uğultusu yaradır.

Reproduktordan qadın səsi. Diqqət! Diqqət!.. Sənişinlərin nəzərinə! Üçüncü, altıncı, dördüncü xətlərdən yola düşən qatarlara minik ikinci perrondan başlayır! Sənişinlərdən xahiş olunur, ikinci perrona yaxınlaşsınlar. Təkrar edirəm. Üçüncü, altıncı, dördüncü xətlərdən yola düşən qatarlara minik ikinci perrondan başlayır...

Məkan aramla işıqlanır. Vağzal əhalisinin səsi getdikcə azalır və perrona sakitlik çökür. «Per Günt» operasından musiqi. Səhnəyə hansısa tragik tamaşa qəhrəmanının geyimini andıran uzunətəkli, qara geyimdə Gültəkin Sarabskaya daxil olur. O bir neçə addım atır və relslərin üstünə düşür.

Gültəkin. *(üşüdür)* U-u-u... soyuqdu... *(ətrafına boylanır)* Bura haradı?.. *(ayağının altında qalan nədənsə sürüşüb yerində laxlayır. Əyilib yerdən iri ölçülü, rəngli afişanı qaldırır.)* Bu nədi belə?.. *(oxuyur)* Qa-ta-rın altı-na a-tilan qa-dın... Bah!.. Ada bir ba-ax!.. Qatarın altına atılan qadın!.. *(üzünü turşudur, tamaşaçılara)* Nə bəsit fabula?!.. Nə axmaq sonluq?!.. *(afişanı əlinin içində əzib kənara tolazlayır, yaxınlıqdan ötən əliyüklü fəhlələrə)* A bala, ay uşaq, əlimdən tut keçim də... Görürsən ki, ilişib qalmışam?!.. Özün görürsən axı?!..

Fəhlələrin köməyi ilə platformaya qalxıb üst-başının tozunu çırpır. Fəhlələr çıxırlar.

Perronun əks tərəfindən səhnəyə nimdaş əyin-başı, tük basmış sifətiylə evsiz-eşiksiz küçə əyyaşını xatırladan Xasay Muradov daxil olur. O, Gültəkinə sezmədən dağınıq addımlarla perronun mərkəzinə yeriyib vağzal saati ilə üzbəüz dayanır, qolunu çirmələyib dəstəyi pürşüklənmiş saatinin əqrəblərini vağzal saatinin əqrəblərinə uyğunlaşdırmağa çalışırsa da, zəiflikdən, ya sərxoşluqdan müvazinətini saxlaya bilmir, dayandığı yerdə arxaya səndələyir.

Hardansa yaxınlıqdan, təkən götürüb aramla yola düşən qatarın səsi, uzun-uzadı ləng fiti eşidilir.

Xasay fitin səsinə dik atılır və getdikcə uzaqlaşan görünməz qatarın ardınca baxa-baxa doluxsunur, cibindən çıxardığı əzik yayıqla burnunu, gözlərini silir. Qatar səsi uzaqlaşdıqdan sonra skamyalardan birinə yaxınlaşır və gözü perronun əks tərəfindəki skamyada oturan Gültəkinə sataşır, heyrət içində donub qalır. Ehməl addımlarla kənara çəkilir və işıq dirəklərindən birinin ardında «gizlənir».

Gültəkin. *(Xasayı sezmir, kədərlə ətrafına boylanır)* Bu da vağzal... Ayrılıq və nisgil qoxuyan kədərli məkan... *(qəfildən dəyişir, üzündə yalançı təbəssüm)* Niyə də kədərli?.. Bəlkə, əksinə?.. Çıxılmaz darsqallıqlara son qoyacaq yeganə qurtuluş yolu?.. *(susur, öz-özünə)* Yox, belə deyildi... *(xatırlamağa çalışır; uzun uzadı pauza; Xasay matdım-matdım ona qulaq asır; yaxın relslərdən yola düşən qatarın səsi eşidilir, qatar sürətini artırır, uzaqlaşır və itir; Gültəkin yenidən rola girir, fərqli obraz alır, içini çəkib kədərlə)* Bu da vağzal... Hansı əsərinə faciəvi sonluğunu andıran kədərli ayrılıq məkanı... *(susur, üzündə yalançı təbəssüm)* Niyə də kədərli?.. Məgər insanı yeni-yeni sevdalara və azadlıqlara qovuşduracaq bu məkan kədərmi goxuyur?.. *(ayağa qalxır, üzünü üsyan və qələbə saçır)* Əsla!.. *(geriyə çevrilib gəldiyi səmtə sarı)* Kədər ki, onlar idi... Bütün olanlar! Olub, ötüb keçənlər! *(səsi enir)* Yaddaşında acı kədərdən və sıxıntıdan savayı, heç nə saxlamayanlar. *(matəmlə tamaşaçılara)* Ötüb keçməyənlər... Ruhuna, yaddaşına hopub səninlə bir yaşamağa davam edənlər... *(qəfildən yenidən rola girir, dəli təbəssümlə)* Bu idimi, çəhrayı ümidlərin, şirin, şaqraq gumanların sonu?.. *(üzündə təbəssüm donuq sükutda qalır)*

Yaxınlıqdan «Semiçka-semiçka!.. Yaxşı tum var əmican!..» - qışqırısan vağzal uşaqlarının səsləri eşidilir. Musiqi kəsilir. Xasay ürəklənib işıq dirəyinin arxasından çıxır və ehməl addımlarla Gültəkin oturan skamyaya sarı bir neçə addım atır, qəfildən ayaq saxlayır, bir müddət tərəddüd içində yerində vurnuxur və yenidən digər dirəyin arxasına keçib «gizlənir». Gültəkin Xasayı sezmir.

Gültəkin. *(skamyanın kürəkliyinə yayxanıb nəfəsini dərir, səmimi)* Nə idi bütün bunlar?.. *(gözləri yol çəkir)* Gözlərini kor eləyən gur projektor işığı... *(qəfildən ovsuna düşür)* ...irəlidə səssiz, qara dənizi, dərin, dibsiz uçurumu andıran qaranlıq tamaşaçı zalı... *(susur, məmnunluqda əriyə-əriyə)* ...ordan ilıq hava burulğanlarıyla sənə tərəf axan, axıbxı axıb qollarına, ayaqlarına sarılan sevgi və pərəstiş axıntıları... *(gözlərini yumub susur)* Sonra sakitlik... Sakitlik və qaranlıq... *(yuxarı zillənir)* Üstünə cəllad baltası tək, aramla enən zindan pərdələrin xışıltısı... *(vahimə içində)* Kiminsə son gününü andıran ölüm qoxulu, faciəvi sonluq!.. *(başını aşağı dikib susur. Hardansa uzaqlardan qatar fitinin uzun-uzadı səsi eşidilir. Qəfildən birməfəsə.)* Və bircə o qalır ki, özünü tezəcə qrim otağına çatdırasan!.. Əynindəkiləri... *(əynindəkiləri əsəbi hərəkətlərlə dartırdır)* ...dərinə soyan tək, soyub bədənindən çıxarsan!.. *(özünü nəyinsə içindən çıxan tək, kənara atır)* Özünü çölə atıb bu iblis yuvasından qurtulasan!.. *(pauza, yazıq səslə tamaşaçılara)* Billə-bilə ki, sabah yenə ora qayıdacaqsan... Təkcə ona görə yox ki, getməyə yerin yoxdu... həm də ona görə ki... *(sarsıntı içində susur)* Ona görə ki... daha doğurçu olmaq istəməyəcəksə-ə-ən!.. *(qəfildən ucadan göylərə)* Daha doğurçu olmaq istəməyəcəksə-ə-ə-ə!!!

Tamaşaçı zalından qopan alqış səsləri, «bravo-o-o!..» qışqırışan həyəcan dolu nidalar eşidilir. Musiqi. Gültəkin üzünü qapayıb qalır, bir qədər sonra musiqinin ritminə uyğun yerində ləngər vurmağa, əlləri üzündə, rəqs edən tək, səhnə boyu hərəlməyə başlayır. Rəqs gicəllənməsində hərəlmə-hərəlmə Xasayın «gizləndiyi» işıq dirəyinə sarı gedir. Gültəkinlə toqquşmaqdan ehtiyat edən Xasay kənara çəkilə-çəkilə yerini dəyişirsə də, Gültəkinin «təqibindən» qurtula billmir. Onlar toqquşurlar. Musiqi kəsilir. Gültəkin dik atılıb pərt addımlarla yerinə qayıdır, skamyaya əyləşib altdan-altdan Xasaya zillənir.

Reproduktordan qadın səsi. Diqqət! Diqqət!.. Sənişinlərin nəzərinə! 19.30 vaxtı ilə yola düşən «Bakı - Tiflis» qatarına minik dördüncü perrondan başlayır. Təkrar edirəm....

Hər ikisi reproduktorun səsinə diqqət kəsilir, sonra qol saatlarını düzəldirlər. Perrona yenidən sakitlik çökür. Hər ikisi yöndəmsiz hərəkətlərlə yerlərində vurnuxur.

Xasay ürəklənilib üst-başını sahmana salır, Gültəkin oturan skamyaya sarı bir neçə addım atırsa da, duruxub dayanır.

Gültəkin redikülünü açır, heç nə olmayıbmiş kimi, ağzının içində zümzümə edə-edə, eyni zamanda gözaltı Xasayın hərəkətlərini izləyə-izləyə, makiyajını sahamana salır.

Xasay ürəklənilib, axır ki, işıq dirəyinin arxasından çıxır.

Xasay. *(Gültəkin oturan skamyaya sarı bir neçə addım atıb yenidən dayanır, çaşqınlıq içində Gültəkinə)* Mən... bayaqdan elə sizə baxıram. Deyirəm elə... *(susur, gülümsəyib başını aşağı salır)* Bildiz də nəyi deyirəm...

Gültəkin. *(Xasayı şübhəli baxışlarla başdan-ayağa süzür, qəfildən qoçusayağı)* Pul istiyirsə-ən?.. *(cavab gözləmədən, redikülünü açır, içindən sivirdiyi iri, kağız pulu şəstlə Xasaya uzadır)* All!..

Xasay. *(dik atılır)* Yox-yox, siz neyləyirsiniz?..

Gültəkin. Götür-götür, utanma!.. *(hüznə tamaşaçılara)* Kim də bilməsə, mən bilirəm o əclaf - ehtiyac nə olan şeydi.

Xasay. (*pərt*) Siz məni anlamadız. Mən dilənçi deyiləm. (*incik*) Sizdən də heç nə ummuram. Və ümumiyyətlə, bu, mənim xislətimdə olan bir şey deyil. Mən sadəcə, demək istəyirdim ki... (*yenə duruxur, çaşqın nəzərlərlə döşəməyə zillənir, qəfildən həyəcanla tamaşaçılara*) Mən nə demək istəyirdim axı?..

Gültəkin. (*çamadanların yerini dəyişə-dəyişə, dünyadan bezgin yorğunluqla*) Nə deyəcəksən axı?.. Deməsen də, görürəm...

Xasay. (*çaşqın*) Görürsüz?.. Nəyi?..

Gültəkin. (*çönüb Xasaya baxır*) Gözlərinin altındakı kölgələri. (*qəfildən rəhmlə*) Neçə gündü dilinə çörək dəymir, ay yazıq?..

Xasay. (*barmaqlarını gözlərinin altında gəzdirir*) A-a?!.. Bunları deyirsiniz?.. Bunlar kölgə döyül ki?!..

Gültəkin. Kölgə döyül?.. Bəs nədi?..

Xasay. Bu... (*söz axtarır*) ...mənim üzümün quruluşudu. Lap uşaqlıqdan...

Gültəkin. (*qollarını qoltuğuna vurub Xasayı başdan-ayağa süzə-süzə*) İndi sən guya qordısan da, hə?..

Xasay. Siz... məni təhqir edirsiniz!.. (*halı xarab olur, ürəyini tutub səndələyir*)

Gültəkin. (*tamaşaçılara*) Balam, pul vermək haçandan təhqir sayılıb?.. Ürəyim yanır sənə verirəm də, istəmirsən, belə cəhənnəmə istə!.. (*pulu redikülünə basır, Xasayın halını görüb ayağa sıçrayır, onu qucaqlayıb skamyaya sarı sürüyür*) A-a-a?!.. Noldu sənə?.. A bala?!..

Xasay. (*sayıqlayan tək*) Onlar da elə bilirdi... İndi də siz belə düşünürsüz... Amma hamınız səhv edirsiniz... (*qəfildən Gültəkinin qucağından kənara sıçrayır, əsəbi bağırtıyla tamaşaçılara*) Bəli, səhv edirsiniz!.. Heç də elə olmayıb!.. Mən həmişə öz ideallarıma sadıq qalmışam!.. Elə indi də!.. Bu günün özündə də...

Gültəkin. (*Xasayı yenedən qucaqlayır, qulağına astadan*) Bura bax, uşaqlıqda miningit-zad keçirtməmişən?

Xasay. (*Gültəkinin qucağında çabalaya-çabalaya*) ...ruhumu da heç nəyə satmamışam!.. Çünki... çünki sidq-ürəkdən inanmışam!!! Sona qədər!.. Lap sonuncu günə qədər!..

Gültəkin. (*Xasayı sürüyüb skamyaya oturdur, yenə astadan*) Bəs sarılıq necə?..

Xasay. (*ayılır, dikəlib oturur, yazıq-yazıq*) Onu dəqiq xatırlamıram. Amma dayanın-dayanın... Yadıma gəlir, bir dəfə... lap uşaqlıqda... başımı möhkəm-möhkəm sarımışdılar. Anam da... Hə-ə... (*ovsunda*) ...anam da hardansa, yuxarıdan mənə baxıb ağlayırdı...

Gültəkin. (*ağzının içində kənara*) Sənə baxanda mənim ağlamağım gəlir, ay yazıq, o ki, qala, anan ola! (*redikülündən çıxardığı yelpiklə Xasayın üzünü yelləyir, məmnun halda tamaşaçılara*) Məndə bu, fitri qabiliyyətdi də!.. Adama ki, baxdım a-a, tut je içini görürəm də!..

Xasay. (*özünə gəlir, xoflu baxışlarla ətrafına göz gəzdirir*) B-bura haradı?.. (*əlləriylə bədənini, ayaqlarını yoxlayır, çaşqın halda öz-özünə*) Mənə olmuşdu, hə?..

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara*) Bir dəfə də trolleybus dayanacağında dayandığım yerdə bir də baxdım ki...

Xasay. (*Gültəkinini birinci dəfə görürmüş kimi bərəlməmiş gözlərlə*) Siz... kimsiz, hə?..

Gültəkin. (*sözünü kəsib turşumuş üzlə Xasaya baxır*) Mən kiməm?.. (*tamaşaçılara, əsəbi hırıltıyla*) Yoldan ötən yolçu!

Xasay. (*vahimə içində*) Yolçu-u?.. Yolçu-u-u???..

Gültəkin. (*Xasayın başına əl-ayaq qoyur*) Bismillah-bismillah!.. (*tamaşaçılara*) Bax onda, mən də toçnu belə qorxmışdım. Eynilə bu cür!.. Dilim qatdanıb... (*göstərməyə çalışır, ağzını iri açıb dilini boğazının yoluna salmağa çalışır-çalışır*) ...az qala... az qala b-

bo-ğa...zı-m-m-in... *(dili boğazının içinə qatlandığından dedikləri anlaşılır)* ...içinə girmişdi...

Xasay. *(üzü işıqlanır)* Ah, yadıma düşdü!.. *(qəfildən susur, çaşqın halda nəyisə yadına salmağa çalışır)* Mən... nə isə deyirdim axı?!.. *(dağınıq hərəkətlərlə üst-başını sahmana sala-sala)* İndicə... bax bu dəqiqə hər şey yadımda idi... *(qəfildən həyəcanla tamaşaçılara)* Bəs sonra nə oldu?..

Gültəkin. *(Xasaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara)* ...Sonra həkim çağırıldı. Həkim gözümün ağına baxıb dedi. «Sarılıqdı!..»

Xasay. *(xoflu)* Həkim?.. Ax, həki-i-i-m...

Gültəkin. *(Xasayı eşitmir, tamaşaçılara)* Anam da gülüb dedi. «Nə danışırısan, a bala, bizim nəslildə «sarılıq» adında xəstəlik olmuyub... *(qəfildən əsəbi yoğun səslə)* Bizdə hamı qara yarıdan ölüb!!!

Xasay. *(sevinclə)* Yadıma düşdü!.. O işığa and olsun, düşdü!.. Sizə bilirsiniz nə idi demək istədiyim?.. Amma bax adınızı... *(susub xatırlamağa çalışır)* Bayaقدannan ha xatırlamağa çalışıram, yadıma sala bilmirəm də... Bu dəqiqə-bu dəqiqə... *(saçlarını sahmanlamaq istəyir, əli eynəyinə deyir, eynəyi burnundan sürüşüb yerə düşür)*

Gültəkin. *(əyilib eynəyi yerdən qaldırır, səliqəylə Xasayın gözünə taxır, mərhəmətlə)* Adımı neyniyirsən, qadası?

Xasay. Adınızı?.. *(həyəcanlanır)* Axı siz bilmirsiniz... Axı mən... mən... sizin pərəstişkarınızam?!.. *(Gültəkin «pərəstişkar» sözündən dəyişsə də, həmin dəqiqə də özünü ələ alır. Musiqi)* İcazənizlə... *(ayağa qalxıb Gültəkinin qarşısında diz çökür)* ...icazə verin, əlinizdən öpüm!.. *(Gültəkinin əlindən öpür)*

Gültəkin. *(narahat baxışlarla ətrafına boylanır, məkanın arxa hissəsindən keçən adamlar ayaq saxlayıb onlara baxırlar)* Qalxın ayağa. Ayağa qalxın, xahiş edirəm. Camaat baxır... Görən nə deyər?..

Xasay. *(dizi üstə)* Qoy kim nə deyir, desin!.. Siz elə bir sənətkarsız ki, əslində... *(söz axtarır)*

Gültəkin. *(əsəbi halda kənara)* Bəli də...

Xasay. ...əslində, sizin qarşınızda... böyük sənətinizin qarşısında hamı, bütün məmləkət diz çökməlidir!..

Gültəkin. Sakit olun, xahiş edirəm. *(yan-yörəsinə baxır, heç kim eşitməsin deyər, astadan)* Siz məni... olsun ki, kiminləsə səhv salırsız... *(qəfildən susur, içini çəkir, kədərlə tamaşaçılara)* Amma bax, kiminlə?..

Xasay. Səhv salıram?.. Siz nə danışırırsız?.. Sizin səsiniz... O səsi mən minlərlə səsin içindən seçərəm!.. *(qəfildən tamaşaçılara sarı çevrilir, kiminsə roluna girib teatral avazla)*

Daş kimi ölüb, ot kimi göyərdim!..

Ot kimi solub, bir vəhşi tək dirildim!..

Gültəkin. A-a-a, başa düşdüm... İndi başa düşdüm kimi deyirsiniz. O məşhur aktrisanı deyirsiniz yəqin. O... *(çamadanlarından birini açıb içindən tüklü yelpinc və şlyapa çıxarır, şlyapanı başına qoyub yelpincə üzünü yelləyə-yelləyə poza alır)*

Xasay. *(heyrət içində)* Aha-aha...

Gültəkin. *(qəfildən şlyapanı da, yelpiyi də çıxarıb çamadanın çinə atır, qanıqara yerinə qayıdır)* Amma mən o döyüləm ki?..

Xasay. O deyilsiz?.. *(döş cibindən çıxardığı eynəyi gözünə taxır, üzünü həyəcanla yelpikləyən Gültəkinə yaxından baxır)* Necə, o deyilsiz?.. Budur, həmin o mənalı gözlər, o sevgi və intiqam dolu sərt baxışlar!.. Həmin alın!.. *(bir qədər kənara çəkilib Gültəkinə indi də uzaqdan baxır)* Alim alını andıran həmin iri və yaraşığı alın!.. *(tamaşaçılara sarı çevrilir, bayaqkı pafosla)*

İki qəlb çəkişir dərli sinəmdə

Qopmaq istəyərək biri-birindən
Biri varlığıyla bağlıdır yerə,
O biri sinəmdən uçuş göylərə!..

Gültəkin. *(halı dəyişir, yelpiyi havadan asılı qalır, hüznə)* O daha uçmur...

Xasay. Kim?..

Gültəkin. *(matəmlə)* Qəlb... Mənim qəlbim. *(qəfildən oturduğu yerdə, arı sancmış kimi dik atılıb dəli hərəkətlərlə bədənində nə isə axtarır)* Gör bir nə vaxtdan bəri ha tərəfimdəse gizlənilib ilim-ilim itən zavallı qəlbim!.. *(başını aşağı salıb susur)*

Xasay. S-sizə noldu?.. Nədən susduz?..

Gültəkin. *(kədərlə)* Qəbrim üstə istəmirəm
Bir dost-tanış ağlasın.
Bir az külək uğuldasın,
Bir az yağış ağlasın...
Qəbrimi bulud sulasın,
Bəlkə bitəm təzədən... *(başını aşağı salıb susur)*

Xasay. *(heyrat içində geriye səndələyir)* Ay aman?!.. Həmin o sədi!.. Damarlarımla içiylə qaynar burulğanlarla axan həmin səs!.. Görün bir neçə illərdi bu səsi eşitmirem?!.. *(qəfildən həyəcanla)* Axı niyə?.. Deyin, səbəbi nədi?

Gültəkin. *(fikirdən ayılır)* Səbəb?..

Xasay. Deyirəm, yeni niyə səhnələrdə görünmürsüz daha?.. Əsərlər ürəyinizcə deyil, yoxsa...

Gültəkin. *(qəfildən dəyişir, turşumuş sifətlə Xasaya)* Bu nə gic-gic suallardı verirsen mənə?.. Nədi bu, doprosdu, istintaqdı, nədi?.. Ya bəlkə səni mənə vəkil tutublar?..

Xasay. *(pərt)* Priçom tut istintiaq?.. Mən sadəcə...

Gültəkin. *(yorğun halda redikülünü açır)* Adama üz verəndə, astar istəməz də-ə...

Xasay. Astar??.. Məgər mən nə isə dedim?.. Xətrinizə dəydim?

Gültəkin. *(əlini saxlayır, əsəbi halda öz-özünə)* İşə düşmədik?.. *(Xasaya)* A bala, yeri get işüvə-gücüvə də, a-a?!.. Qələt eləmədik ki, yazığımız gəldi sənə!..

Xasay duruxub qalır, çönüb yöndəmsiz addımlarla yerinə qaydır.
Gültəkin ayağa qalxıb əsəbi halda plaşını soyunur.

Gültəkin. *(paltarının yaxalığındakı sancağı çıxarıb hikkəylə redikülünə basır, öz-özünə)* Bilmirsən bu qabırğa pərəstişkarların əlindən başını hara soxasan da!.. Küçəyə çıxırsan, üstünə cumurlar, dükana girirsən, ağzuvun içinə girirlər!.. Bilmirsən, haraynan yeriyesən, vallah?..

Perrona boynundan qəzet və jurnallar dolu iri çanta asılmış qəzetsatan daxil olur.

Qəzetsatan. *(perron boyu iri addımlarla gəzişir)* Təptəzə vağzal qəzetləri! Jurnallar!.. İsti-isti!.. Qaynar-qaynar!.. Siyasət və kriminal!.. Pop ulduzların həyat və yaradıcılığı!.. «Pleyboy!..», «Həyatın bir anı!», «Gəl ol mənim!..» optovoy qiymətə!.. *(Xasaya yaxınlaşır, əl atıb qabırğasını qıdıqlayır, Xasay qıdıqlanıb kənara çəkilir, Xasaya astadan)* «Sağlamlığın keşiyində»... Səninçün əlli qəpik. *(Xasay əllərini ciblərinə salıb qəzetsatandan uzaqlaşır, qəfildən kiminsə obrazında Xasayın ardınca)*

İlahi, hardasan, səsime səs ver!

Mənə bir az dözümlü ver...

Axı suallara cavab tapmadım?!..

Axı gedənləri qaytarmadım?!..

Xasay. *(Qəzətsatana, Gültəkinə işarəylə astadan)* Bir az yavaş... sakit ol...

Qəzətsatan. *(Xasayı eşitmir, iri addımlarla perron boyu gəzişir, hələ də kiminsə obrazında)*

Hələ dünən cazibəli həyat vardı, nə bilim...

Onu da sellər apardı, nə bilim... *(gözü Gültəkinə sataşır, özünü onun yanına atır)* Qadınlar üçün «Özünə bax»! Cəmi iki manata!.. *(qəfildən onu tanıyır, yerində donub qalır)* Dayanın-dayanın, bu ki... Gözlərimə inana bilmirəm...

Gültəkin. *(üzünü yana çevirir)* Aman Allah!..

Qəzətsatan. *(Gültəkinə sarı bir neçə addım atıb dayanır, ovsunda)* Siz... *(Xasaya)* Bu ki... *(Xasay üzünü yana çevirib uzaqlaşır; Gültəkinə)* İlahi!.. Nə xoş təsadüf!..

Gültəkin. *(turşumuş sifətlə qəzətsatana)* Sizə nə lazımdı, ay yoldaş?..

Qəzətsatan. Mənə?.. Daha heç nə...

Mən elə burdaca ölə bilərəm!

Böyük məmnuniyyətlə!..

Təki bircə söz deyim...

Gültəkin. *(sərt)* Jurnalı deyirsənsə, lazımım döyül.

Qəzətsatan. *(Gültəkinə sarı bir neçə addım da atıb dayanır)* Axı... siz bilmirsiniz... Mən... *(qəzet dolu çantanı boynundan çıxarıb kənara tolazlayır)* ...mən... *(Gültəkinin qarşısında dizi üstə düşür)* ...sizi sevirəm!.. *(Gültəkinlə Xasay mat-mat bir-birinə baxırlar)* Əgər bilsəydiz, mənim həyatımı necə dəyişdiniz?!.. Bircə saatın içində!.. Bircə jestinizlə!.. *(dizi üstə oturduğu yerdə başını qoltuğunun altından çıxarıb belini əyir)* Özünüz də bilmədən... xəbəriniz olmadan!

Xasay. *(Qəzətsatanın qolundan tutub kənara sürüyür, astadan)* Başın xarab olub?.. Görmürsən acığı tutur?.. Balam, yeri get işüvə-gücüvə də, a-a?!.. *(gözü Gültəkində, yerə dağılan qəzet-jurnalları basmarlayıb necə gəldi, qəzetçinin çantasına, çantanı da qoltuğuna basaraq, onu çıxışa itələyir)* Yeri-yeri...

Qəzətsatan. *(gedə-gedə)* Bu yuxudu!.. Vallah yuxudu!.. Gözlərimə inana bilmirəm!.. *(səsi bir müddət səhnənin arxasından eşidilir)* O tamaşadan sonra düz bir həftə özümə gələ bilmirdim!.. Dünya başıma hərlənirdi... *(səsi azalır və itir)*

Gültəkin. *(qanıqara halda tamaşaçılara)* Bu da vağzal... Bu da sonuncu çıxış yolu. *(matəmlə göylərə)*

Gizlənməyə bir yer göstər, gizlənim...

Səhər - axşam, axşam - səhər gizlənim...

Bir yer göstər, nə ev olsun, nə qəbir,

Bir daş altda, bir daş üstə, gizlənim... *(çöməlib yaralı heyvan*

iniltisiylə inildəyir)

Xasay. *(ehtiyatla)* Bu, buranın qəzətsatanıdır. Onu qınamıyın. Teatrı hədsiz sevir... *(Gültəkinin inildədiyini eşidir)* Sizə noldu?.. Haranızsa ağrıyır?..

Gültəkin. *(başını qaldırmadan)* Hə...

Xasay. Haranız?..

Gültəkin. Saçlarım...

Xasay. Saçlarınız?.. Axı onlar... Saçları deyirəm... ağrımır axı?!.. *(qəfildən nə isə anlayan tək duruxur, bir addım geriyə çəkilir, Gültəkinin sınaqçı baxışlarla süzür, üzünü işıqlandırır)* A-a-a... deyəsən, anlamağa başlayıram. Bu ki... Başa düşdüm-başına düşdüm. Bu... indicə dediyinizi deyirəm. «Aktrisanın taleyi» tamaşasından deyil?.. Baş qəhrəmanın

monoloqundan?.. Özünü ki, var. *(xatırlayır)* Yadıma gəlir... Yaxşı xatırlayıram. Axırda da intihar edir.

Gültəkin. *(dikəlir, gözlerini açır)* İntihar?..

Xasay. Bunu necə oynayırdız, ilahi?!.. Adamın iliyi donurdu!.. *(qəfildən skamyalardan birinin üstünə dırmaşır teatral pafosla tamaşaçı zalına)* Nifrət olsun bu insanlığa ki, hər an özünü nəfs və tamah təkərləri üstə uçuruma sürükləyir!.. Nifrət olsun bu səltənətlərə, o fəvvarə vuran neft buruqlarına ki, hər şeydən ucuzu insandı!..

Gültəkin. Bu nədi?.. İndicə dediyinizi deyirəm... *(Xasaya zillənir)*

Xasay. Həmin o əsərdəndi də. «Aktrisanın taleyi»ndən.

Gültəkin. Aktrisanın taleyi?.. *(çiyinlərini çəkir)* Birinci dəfədi eşidirəm. *(qəfildən şaqqanaq çəkib gülür)*

Xasay. *(heyfət içində geriyə səndələyir)* Həmin o gülüşdü, ilahi!.. İllərlə qaranlıq tamaşaçı zalından canıma çəkdiyim həmin o sulu gülüş!.. Bu gülüşdə nə desən, var!.. Üsyan!.. Qələbə!.. Böyük məğlubiyyətlər və yenə qələbə!..

Gültəkin. *(fikirli halda tamaşaçılara)* O qələbə ki, heç bilmirsən, nəyinə gərəkdə?.. *(qəfildən dəyişir; musiqi; aramla ayağa qalxır, qollarını qoltuğuna vurur)* Məğlub olmaq?.. Ya qələbə çalmaq?.. Hansı daha şərəfli?.. Azğın taleyin müdhiş axarında əriyib yoxa çıxmaq?.. Yoxsa, axından kənara sıçrayıb üsyan qaldırmaq?.. *(qəfildən sancılanmış tək, yerində vurnuxmağa başlayır, Xasay ovsun içində onun hərəkətlərini izləyir)* Yo-o-ox... Ölmək!.. Ölmə-ə-ək!!!.. Ölüm yuxulu qaranlıqlara qərq edilmək!.. *(gözlerini yumur, başını əlləri arasına alıb ilan tək qıvrılır)* Sonra da qələbə havalı yuxular görmək!.. *(tamaşaçı zalından qopan alqış gurultusu)*

Xasay. *(əl çalır, ovsunda)* Dahiyane!..

Reproduktordan səs. *(alqış gurultusunu yoxa çıxarır)* Diqqət-diqqət! Vətəndaş sənişinlərin nəzərinə!.. Üçüncü və birinci xətlərdən yola düşən qatarlara minik altıncı perrondan başlayır!.. Təkrar edirəm...

Gültəkin. *(sustalmış halda yerinə qayıdır, skamayaya çökür, tamaşaçılara, kədərlə)* Gəl indi yaşa...

Xasay. *(sərxoş addımlarla Gültəkinə sarı yerişir)* Sizi ilk dəfə görəndə... Hardaydı o, indi heç cür yadıma sala bilmirəm... Səhv eləmirəmsə... *(yadına salmağa çalışır, üzünü işıqlandır)* A-ah!.. Yadıma düşdü!.. Yaltada!.. Açıq yay kafesində!.. Yadınıza gəlir?.. Sizin onda iyirmi yaşınız ancaq olardı...

Gültəkin. *(Xasaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara)* Neyləmək olar?.. İnsan taleyinə yazılan budu. *(xoflu baxışlarla ətrafına göz gəzdirir)* Bir yanda çəkisiz, pəmbə buludlar, o biri tərəfdə - içi ilan-qurbağa dolu lehmə bataqlıqlar!

Xasay. *(Gültəkinin dediklərinə məhəl qoymadan)* ...Mən bax, eynilə beləcə, heyəcandan titrədə-titrədə sizin stola yaxınlaşdım... Sizi hələ kafeyə daxil olanda sezmişdim... lap uzaqdan...

O biri perrondan reysləri elan edən reproduktorun səsi eşidilir.

Gültəkin. *(reproduktorun səsinə xəyaldan ayılır, turşumuş sifətlə Xasaya)* Priçom tut Yalta?..

Perrona, qaraçı geyimini andıran uzunətəkli paltarda tumsatan qadın daxil olur. Tumsatan özünü yellədə-yellədə, paltarının uzun etəklərini döşəmə

boyu sürütləyə-sürütləyə yeriyib Gültəkinin qarşısında dayanır.

Tumsatan. Tum-tum-tum!.. Yaxşı tumum var, ay bacı!.. Sübh tezdənnən qovurmuşam. Qastritin dərmanıdı...

Gültəkin. *(keçib yerinə əyləşir, üzünü kənara çevirir)* Sağ ol, istəmirəm.

Tumsatan. *(Gültəkinin ardınca yeriyir)* Al, peşman olmazsan, gö-ö-zəl!.. Özün də yol üstəsən, çırtla, başın qarışsın, heç olmya.

Gültəkin. *(turşumuş sifətlə)* Dedim «sağ ol» da, lazımım döyül. *(redikülünü açıb içində nə isə axtarır)*

Tumsatan. Maloçnıdı, ağzıa atmağınnan əriməyi bir olur.

Gültəkin. *(əlini saxlayır)* Allah əkbər!.. *(Tumsatana)* Ay bacım, ay anam, dedim istəmirəm də!.. Maloçnıdı, slivoçnıdı, hər nədi, lazımım döyül, balam da-a! A-a?.. *(tamaşaçılara)* Heç dəxli var?..

Gültəkinlə Tumsatan qadın danışdıqca Xasayın gözü Tumsatanın zənbilinin bir kənarında, tum yağmaq üçün qatlanıb biri-birinin içinə keçirilən kağız bükülülərinə sataşır. Ayağa qalxıb ehmal addımlarla arxadan Tumsatana yaxınlaşır, əlini uzadıb bükülülərdən birini çəkib çıxarır, qatını açıb eynəyini düzəldir, ürəyində oxuya-oxuya yerinə qaydır. Çox keçmir ki, oxuduğundan təsirlənir, üzünü tutub səssiz-səssiz ağlayır.

Tumsatan. *(Gültəkinin üstünə qışqırır)* Tay niyə çığırırsan?.. Deynən istəmirəm!.. Sənə zornan tum aldırən var, a-a?!.. *(gedə-gedə tamaşaçılara)* Vağzalın havasinnandı e-ey! Harda dəli var, yağışır bu xarabaya!.. Nə qanıllar, nə qandırılıllar!.. *(gözü Gültəkində Xasaya yaxınlaşır, həlim səsle)* Ay qardaş, yaxşı tumum var. Sən al, heç olmaya.

Xasay. *(fikirdən ayrılır, eynəyini çıxarıb kal baxışlarla Tumsatana baxır)* Hə?.. Nə olmaya?..

Tumsatan. *(susub Xasaya baxır, qəfildən yanıqlı-yanıqlı oxuyur)* Bir ayrı-ılı-ıq, bir ölü-ü-üm... heç biri olmıyaydı-ı... *(zənbilini göstərir, astadan)* Deyirəm, maloçnıdı, al, peşman olmazsan. *(Xasay eynəyini gözüne taxıb əlini yelləyir)*

Gültəkin. *(göylərə yazıq-yazıq)* Bura nə darısqaldı?!.. Buranın vağzalından da çıxış yolu yoxdu...

Tumsatan. *(yenidən Gültəkinə yaxınlaşır, ehtiyatla)* Bayaq demədim, zəncəfilim də var. Sənə ucuz verərəm. *(qəfildən onu tanıyır)* Ağız-ağız, dayan bir hələ! Sən o... *(Gültəkin üzünü yana çevirir)* ...artıska döyülsən?.. O şalı belə belinə sarıyıb yerə gül düzür e-e... O döyülsə-ən?.. *(Gültəkin başını tutub, üzünü yana çevirir)* Nə təhər oynuyurdun e-e onu!.. Bah-bah-bah!.. Adamın dədəsi yanırıdı!.. *(qəfildən əllərini sinəsində cütləyib məlahətli səsle tamaşaçılara)*

Məni sevirsənmi?..
Düzünü de, tərləmə...
Bilmək istəyirsənsə,
Könlümü çox rahat almısan ələ!..

Göy gurultusu eşidilir. Xasay və Tumsatan göyə baxırlar. Külək uğultusunu

andıran əcaib səs. İşıq dəyişir. Əcaib musiqi. Perron əşyalarını, uşaqlarını itirmiş çaşqın sənişinlərlə dolur. Onlar əlləri müxtəlif növ yüklər və çamadanlar, itələşə-itələşə, bir-birini səsleyə-səsleyə perron boyu vurnuxurlar. Gültəkinlə Xasay onların arasındadır. Adamların arasından güllə kimi ötüşən arabalardan biri Xasayı cənginə alıb aparmaq istəyəndə Gültəkinə tuş gəlir. Gültəkin Xasayı arabadan çıxarıb kənara itələyir. Xasay yerə yığılıb perron boyu diğirlənir. Musiqi kəsilir.

Tumsatan. *(yerə dağılan tum bükülülərini yığa-yığa)* Ay Allah, bu nəydi belə?!.. Ölmüşdük az qala!

Gültəkin. *(sovuşan izdihamın ardınca)* A bala, nolub, nə xəbər?.. Öldürmüşdüz ki kişini?!.. Onsuz da hamınız gedəcəksiz də!.. Niyə qırırsız bir-birinizi?.. *(Xasaya, ayağa qalxmağa kömək edir, üst-başının tozunu çırpır)*

Sim qırılmasının səsinə andıran əcaib səs. Perronun bir tərəfinə nəhəng bulud kölgəsini andıran qaranlıq çökür.
Hər üçü göyə zillənir.

Tumsatan. Eşitdiz?..

Gültəkin. *(duruxur)* O nə səs idi elə?..

Tumsatan. *(göyə baxa-baxa)* Axşama yağış deyiblər.

Gültəkin. *(göyə zillənib)* Elə bil hardasa nə isə qırıldı... ya açıldı?..

Tumsatan. *(gedə-gedə)* Mən də ondan ötrü deyirdim də!.. Tum çırtıdın ki, heç nə vecinizə gəlməsin!..

Xasay. *(göyə zillənib)* Göyün üzünü tutuldu...

Tumsatan. *(çixışa sarı gedə-gedə hırıltıyla)* Hələ bu nədi ki?.. Burda elə şeylər olur ki... *(çixır)*

Gültəkin. Bu yan tutuldu... *(sağ tərəfə yeriyir)* ...bu tərəf açıqdı...

Bayquş buppultusu eşidilir.

Xasay. *(səsə diqqət kəsilir, vahimə içində)* Elə bil bayquş uladı... Eşitdiz?

Gültəkin. Bayquş?.. *(Xasaya üzünü turşudur)* Vağzalda da bayquş olar?.. Bura nədi səninçün, teatrı, sirkdi?..

Xasay. *(duruxur)* Teatr?.. Siz «teatr» dediniz?.. *(üzünü işıqlandırır)* Teatr!.. O ki, başdan-ayağa sehrdi!..

Gültəkin. *(yorğun halda skamyaya çökür, qanıqara)* Sehr... Amma gör ki, indi o sehri, o müqəddəs sənət ocağını nəyə döndəriblər! İndi daha «Teatr!» deyəndə adamın burnuna turşumuş çaxır iyi gəlir!.. Rol almaq üstündə bir-birini vilkalayan kim, qriminə kislota tökən kim, fəxri ad almaqdan ötrü çəngəl udan kim... Yerindən duran da pyes yazır!.. *(qəfildən rola girir, əllərini sinəsinin qarşısında cütləyib səsinə süni boğazlarla əsdirə-əsdirə)* Yox-yox, elə demə, Əfzəldin! Əgər sən qəlbimi yaxan alovun şiddətindən azca da olsa, agah olsaydın, məhəbbətimi bu qədər ucuz tutmazdın!.. Ülvi, pak hissələrimi ayaqlar altına atmazdın!.. *(nifrətlə kənara)* Tfu!!! *(qanıqara)* Əsil sənət də qalıb bir kənarda. *(susur,*

relslərə sarı baxır; uzaq yollardan ötən qatarın səsi eşidilir; ayılır, qanıqara) İçərilərində ilan fişiltisi yox... (*göylərə işarə ilə*) Ona deyəcək sözləri yox...

Xasay. (*part*) B-bu dediyiniz elə bil... Əgər, əlbəttə, mən səhv eləmirəmsə, Meterlinqin...

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir, göylərə kədərlə*)

Yaslı-yaslı ötən bulud
Bulud, mənə tanıdınmı?..
İçim torpaq, gözüm qumdu,
Göy üzü son umudumdu,
Əlim çatmaz, ünüm yetməz...

(*susur, göylərə*) Məni eşidirsən-ən??.. (*səsi enir*) Burda mənə pisdi... Apararmsan məni??..

Xasay. (*ovsunda*) Bay-bay-bay!.. Bu... İndicə dediyinizi deyirəm, adamın lap nəfəsini kəsir... (*xatırlmağa çalışır*) Şekspiri də xatırladır, Homeri də...

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir, başını aşağı salır*) Eşitmir ...

Xasay. (*qəfildən qalib səslə*) Hötedi!.. «Faust»!.. Əlbəttə ki, odu!..

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir, öz-özünə astadan*) Nədən axı?.. De, nədən yaşaya bilmirsən?.. Axı it də, pişik də, siçan da yaşayır... Amma sən... Sən yaşaya bilmirsən!.. Niyə?.. De, nədən?.. (*qəfildən əsəbi bağirtıyla*) Axı nə istəyirsən-ən-ən??..

Xasay. (*Gültəkinin bağirtısından diksinib geriye səndələyir*) S-sizə noldu?..

Gültəkin. (*ayılır, ayağa qalxıb əsəbi hərəkətlərlə skamyanın ətrafında vurnuxur*) Eybi yo-ox... çətini yola düşməkdə. Ruhunu bu qorxunc insan dəyirmanından salamat çıxarmaqdı!

Xasay. (*ovsuna düşür*) İnsan dəyirmanı?.. Necə də dəqiqdi?.. (*kədərlə tamaşaçılara*) Bu dəyirmanın boğazından salamat çıxan varmı yəni?..

Gültəkin. (*qəfildən əlini belinə vurub, kiminləsə mübahisə edirmiş kimi*) Bəli-i, bu, mənim teatrım deyil!.. Bəli-i, mən öz ampluamı bu miskin səhnə özfəaliyyətinə qurban verə bilmərəm!.. (*qəfildən qəhərlənir*) Axı mən onu... sənət eşqimi... bax, buramda... (*qucağında körpə tutan tək*) ...xəstə balamı qoruyan tək, qorumuşam... İllərlə!.. (*susub başını aşağı salır*)

Xasay. (*Gültəkinə yaxınlaşır, ehtiyatla*) Sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm, məni dinləyin. Yoxsa siz...

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara*) O alqış səsləri, o həyəcan dolu sevgi atəşfəşanlığı deyən, kimə müyəssər olub?..

Xasay. (*qanıqara*) Sizin məni dinləmək həvəsiniz yoxdu. Görürəm, yenə roldasız... Yenə öz amplua-a-anızdasınız!.. Səhnəni həyatınız qədər sevirsiniz, bilərəm. Amma axı... həyat səhnə deyil?!..

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan*) Amma gör ki, sənətə, sənətçiyə qiymət verən var?.. (*dilini əyə-əyə kimisə yamsılayır*) Sizin vaxtların teatri ayrı, indiki ayrı!.. (*kənara*) Tfu!.. Teatr qanan olublar mənimçün! Gözüm atır elə sizin bu iylenmiş teatrınızçun!.. (*qəfildən kədərlə*) Daha nə alqış səsləri, nə o sevgi dolu həyəcanlar məni burda saxlaya bilməz. (*yorğun halda*) Gedirəm... (*məkrə*) Əbədilik!..

Xasay. (*ıldırım vuran tək dik atılır*) Necə?.. Siz nə dediniz?..

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan yığışmağa başlayır*) Daha burda qala bilmərəm!..

Xasay. Siz... siz...

Gültəkin. (*qəfildən ayrı tonda tamaşaçılara*) İnamsız gedirəm?.. Doğurdan, inanmırsınız?.. Bu saat... (*redikülünü dizinin üstünə qoyub açır, içində nə isə axtarır*)

Xasay. (*ürəyini tutub yerində ləngər vurur*) Siz... nə dediniz?.. Gedirsiniz?.. Bizi... məmləkəti atıb gedirsi-iz??..

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan redikülün içini axtarır*) Bu da... hanı o?.. Mənim biletim... Hara qoydum axı onu?..

Xasay. (*həyəcan içində yerində vurnuxur*) Onda bəs... (*qəfildən Gültəkinin qarşısında dizi üstə düşür, Gültəkin dik atılıb əlini saxlayır*) Sizi and verirəm o göylərə!.. Eləməyin bunu! Yalvarıram!..

Reproduktordan səs. Diqqət! Diqqət! Sərnişinlərin nəzərinə!.. İkinci, altıncı, yeddinci xətlərdən yola düşən qatarlara minik başlayır. Sərnişinlərdən xahiş olunur perrona yaxınlaşsınlar... Təkrar edirəm. ikinci, altıncı...

Gültəkin. (*təəccüblə*) Siz neyləyirsiniz?..

Xasay. (*qəhərlə*) Barı mənə yazığınız gəlsin! Bu bədbəxt məmləkəti düşünün!.. Sizin eşqinizlə yaşayanları düşünün, heç olmaya...

Perrona Nəzarətçi daxil olur. Xasay Nəzarətçini gören kimi dik atılıb özünü Gültəkinin yanına verir. Nəzarətçi bir müddət ədəbli addımlarla perronu gəzib dolanır, skamyaların altını, saat və işıq dirəklərinin vəziyyətini əl fənəri ilə yoxlayır. Qatarların hərəkət cədvəlinə yaxınlaşır, cibindən çıxardığı iri yaylıqla cədvəlin şüşəsini səlqiqlə silməyə başlayır.

Xasay. (*gözü Nəzarətçidə, təlaş içində*) O gün mən burda... b-beləcə d-dayandığım... tfu, oturduğum y-yerdə... bir də gördüm, bir nəfər... B-belə hü-hündürboy adam... əynində də d-dəmiryolçu uniforması...

Gültəkin. (*gözü Nəzarətçidə Xasaya*) Bu kimdi?..

Xasay. (*vahimə içində Gültəkinin qulağına*) Bu, odu!!..

Gültəkin. Kim?..

Xasay. (*lal işarələrlə Gültəkinə nə isə başa salmağa çalışırsa da, Gültəkin onun hərəkətlərinə məhəl qoymur, pıçılıyla*) U-uni-for-ma!.. N-nə-zarət-çi!..

Gültəkin. (*üzünü turşudur*) Nəzarətçi?.. Hə, nolsun?..

Xasay. (*Gültəkinin qulağına*) Bayaقدan demək istəyirəm, imkan verirsiniz ki?.. O... O...

Gültəkin. (*Xasayın sözünü ağızında qoyur*) A bala!.. (*Nəzarətçi onu eşitmirmiş kimi, cədvəlin şüşəsini daha səylə silir*) Ay yoldaş!..

Nəzarətçi. (*dikəlib ədəbli addımlarla skamyaya yaxınlaşır, diktör təbiri ilə*) Axşamınız xeyir, hörmətli tamaşaçılar... tfu, sərnişinlər!..

Gültəkin. (*Nəzarətçini şübhəli nəzərlərlə başdan-ayağa süzə-süzə*) Abatun xeyir. Bizi axtarırsan?..

Nəzarətçi. (*özünü itirirsə də, çaşqınlığını biruzə vermir*) Xeyir xanım, sizi niyə axtarmalıyam kin? Boynuma düşən vəzifə borcumu yerinə yetirirəm.

Gültəkin. (*üzünü turşudur*) Vəzifə borcuvi?.. Şüşəsilənsən? (*Nəzarətçi duruxur*) Deyirəm, yəni buraların təmizliyinə baxırsan?..

Nəzarətçi. (*çaşqın*) Yox, niyə kin?!.. Onu mən... (*söz axtarır, qəfildən saxta səmimiyyətlə*) Bu... mənim daxili ehtiyacımdır.

Gültəkin. Nədi sənün daxili ehtiyacın, şüşə silməy? Başuva iş qəhətdi?..

Nəzarətçi. Yox, mən... (*qəfildən kövrəlir*) Bu, mənim ağır uşaqlıq illərimdən yadigar qalan axmaq vərdişimdi. Elə nə görürəm, silirəm, təmizləyirəm... əlimin altına nə keçdi, tozunu alıram, parıldadıram. (*qəfildən cuşa gəlir*) Bu, elə bir maniakal-depressiv haldır ki...

Gültəkin. (*üzünü turşudur*) Manyaksan?..

Nəzarətçi. (*pərt*) Xeyr xanım, siz məni düzgün başa düşmədiniz. Mən sadəcə... (*başını aşağı salır, süni kədərlə*) Axı mən uzun müddət yetimçilik həyatı yaşamışam?!.. Evin hər işi mənən olub. Şüşə də silmişəm, döşəmə də süpürmüşəm, yeri gələndə, lap... (*qəfildən təsirlənir, səsi titrəyir*) ...tualetləri də...

Gültəkin. Yaxşı-yaxşı, saxla!.. (*kənara astadan*) Niyabəd köpəyoğlu. (*çönüb yenə Nəzarətçini gözdən keçirir*) Amma belə nə isə gözüm su içmir e, sənən. Elə bil səni hardasa görmüşəm. (*xatırlamağa çalışır*) Hansısa kinoda... Ya türməyidi, haraydı?.. (*fikrə gedir*) Heç cür yadıma sala bilmirəm də indi...

Nəzarətçi. (*qulaqlarını çəkir*) Allah eləməsin, siz nə danışsınız, ay xanım?!.. Türmə nədi, zad nədi?.. Mən hələ lap uşaqlıqdan... E-e-e... gör haçannan burda işləyirəm. Demək olar, buralarda böyümüşəm. 14 yaşımdan dispecçer köməyçisi olmuşam, bir bölük yetim bacı-qardaşımı saxlamışam. (*başını aşağı çalib utancaq sükutla susur*)

Xasay. (*Gültəkinini dümsükləyir, pıçılıyla*) Bu, odur!!!..

Gültəkin. (*qollarını qoltuğuna vurub Nəzarətçini süzür. Bir neçə an üçü də susurlar.*) Hə, nolsun indi?..

Nəzarətçi. (*ayılır, çaşqın halda*) Nə dediz?..

Gültəkin. Deyirəm, yeni niyə diyandun?

Nəzarətçi. (*çaşqın*) Dayanmıyım?..

Gültəkin. İstiyirsən, diyan.

Nəzarətçi. Hə-ə?.. Nə deyirəm, dayanım da.

Gültəkin. Deyirəm, yeni yeri get işüvə, gücüvə də, a-a?!..

Nəzarətçi. (*özünü itirir*) Nə deyirəm, «get» deyirsiniz, gedim də. Yaxşı, sağ olun, çox sağ olun. (*gedə-gedə*) Allah razı olsun.

Xasay. (*Nəzarətçinin ardınca baxa-baxa*) O onsuz da bizi rahat buraxmayacaq!

Gültəkin. (*üzünü turşudur, qəfildən qoçusayağı*) Kim, alə, bu?..

Xasay. Siz onu tanımırsız. Kim olduğunu da bilmirsiniz. (*həyəcanla*) O... o, nəzarətçi deyil! O... o... (*tərəddüd içində*) Yox, mən qorxaq deyiləm. Daha doğrusu deyildim. Lakin həyat... heç kime güzəştə getməyən bu amansız həyat bizdən daha nələr düzəltmir?!..

Gültəkin. (*tamaşaçılara, astadan*) Bu da o söz... (*çönüb rəhm dolu gözlərlə Xasaya baxır*)

Xasay. (*hələ də Nəzarətçinin ardınca baxa-baxa*) Kim də bilməsə, mən bilirəm. Buranın nəzarətçilərini də tanıyıram. Onların forması da ayrı cür olur...

Gültəkin. (*çantasından çıxardığı ciğaranı açıb yumurta çıxarır, skamyanın dəmirinə vurub soya-soya tamaşaçılara*) Axır vaxtlar mənim də əsəblərim stroydan çıxıb. (*soyulmuş yumurtanı duzlayıb Xasayın ovcuna basır, Xasay əlində yumurta duruxub qalır*) Dəqiqədə bir hər şeyə ağlamağım tutur. O gün... ...teatrda maaşımı aldığım yerdə nə oldusa, bir də onu gördüm, gözlərim qaraldı. Hiss elədim ki, bax, burama... (*əlini özünü boğan kimi, xirtəyinə keçirir*) ...caynağabənzər nə isə dirəndi elə bill!.. Bir də gördüm, boğuluram... (*Xasay əlində yumurta, təəccüblə Gültəkinini dinləyir*) Nə yaxşı ki, sumkamda validol vardı, dilimin altına qoyub gözlədim...

Xasay. (*yumurtadan dişləyib həvəssiz-həvəssiz çeynəyir*) Həyat necə də qəribədi?!.. Kimin ağına gələrdi?.. Kimin ağına gələrdi ki, biz sizinlə burda, insanların bir-birindən ayrıldığı bu kədərli məkanda görüşəcəyik?..

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan, o bliri yumurtanı soymağa başlayır*) Amma gördüm, yo-ox, yenə həmin o boğulmadı... (*səsi enir, əlini saxlayıb xatırlayır*) Yenə rəhmətlik gəlib durdu gözlərimin qabağında. (*dərdli-dərdli içini çəkir*) Belə əsəbiləşəndə həmişə deyərdi. «Elə ki, gördün boğulursan, tüpür!.. Elə tüpür, elə bil canuva yığılan bütün hirsüvi, ağrı-acıvu tüpürsən!..» (*səsi enir, başını aşağı salıb yumurta soyur*) Ağrı-acı da

tüpürməklə çıxır məgər?.. Çıxsaydı, nə vardı ki?!.. *(gözləri yol çəkə-çəkə, qəfildən sərt)* Ağrılar var ki, onları gerek ancaq qusasan!!!.. *(Xasay diksinib çeçəyir, öskürək boğulmasında boğulur, Gültəkin onun kürəyini döyəcləyə-döyəcləyə, harasa uzaqlara)* Allah sənə rəhmət eləsin Aquli!.. *(tamaşaçılara)* Düz otuz bir il baş rejissorumuz oldu rəhmətlik. İndikilər nə bilir baş rejissor nə olan şeydi?!.. *(yumurtanı duzlayıb dişləyir)*

Xasay. *(özünə gəlir)* Az qala, ölmüşdüm... *(əlindəki yumurtaya baxa-baxa qəhərlənir)* Anam da həmişə yumurtanı eynilə belə bişirirdi... eynilə bu cür...

Gültəkin. *(Xasaya məhəl qoymadan yumurtadan dişləyib yeyə-yeyə)* ...O gün qəbrinin üstünə getmişdim. *(qəfildən Xasaya sarı çönür, ayrı səslə)* Ağahüseyn Aqaverdibekovu tanıyırdun, alə?.. *(cavabı gözləmədən, mütəfəkkir obrazı alır, dolu ovurdlarla)*

Qan vurur beynimə, vallah hirsimdən!..

Deyəsən, ağılımı itirirəm mən...

Əgər əl qaldırsam, qalmazsınız, çətin

İkinizdən biri öləcək yəqin!..

(obrazdan çıxır, Xasaya) Yaduva düşdü?.. *(ciğaradan ayrı yumurta çıxarır və soymağa başlayır)*

Xasay. *(məmnunluqda əriyə-əriyə, dolu ovurdlarla)* Bunu unutmaq mı olar?.. Siz uzunətəkli, ağ libasda... başınızda çələng... Əfsanəydi, əfsanə!.. *(qəfildən üzünü işıqlandırır)* Gün gələcək, burda... olsun ki, bax, bu vağzalın özündə... sizin heykəliniz ucaldılacaq!.. İnanmırsınız?..

Gültəkin. *(Xasayı eşitmir, növbəti yumurtanı soyub, danışa-danışa Xasayın ovcuna basır)* ...Ad günü idi... qərənfilləri şəklinin altına düzə-düzə.«Yetim qoydun məni, Aquli...» - dedim, sonra da, o ki, var ağladım...

Doluxsunub ağlayır, redikülündən çıxardığı burun yaylığını gözlərinə basır. Xasay çeçəyib öskürür. Uzaqdan qatar fitinin səsi eşidilir. Hər ikisi fitin səsinə diqqət kəsilir, qollarını çirmələyib saatlarına baxırlar. Sonra Gültəkin yenə iştahla ağlayır.

Xasay. *(yumurtanı əlinin içində o üz-bu üzə çevirə-çevirə tamaşaçılara)* Göz yaşı qəlbin fəryadıdır. Qəlb yalnız bu dildə danışır...

Gültəkin. *(burnunu çəkib toxtayır, sirr açan kimi astadan)* Elə bunu demişdim... *(əcaib musiqi)* ...bir də gördüm... hardansa buz kimi sopsoyuq meh əsdi... Yayın cırhacı isitisində ya!.. *(susur, mənalı təbəssümlə)* O dəqiqə bildim odu. Mənə təsəlli vermək istiyir. *(yazıqlaşır)* O elə idi axı, yazıq. Hamının dərini çəkərdi... *(doluxsunur, burnunu çəkib fikrə gedir)*

Xasay. Allah rəhmət eləsin. *(incik)* Görürəm sizin məni dinləmək həvəsiniz yoxdu. Daha doğrusu, siz məni boşboğazın, avaranın biri hesab edirsiniz. Amma axı mən avara deyiləm?!.. Mən də sizin kimi... *(qəfildən çılğın)* Axı əslində biz hər ikimiz...

Gültəkin. *(Xasaya məhəl qoymadan, sözünün ardını gətirir)* Elə bunu demişdim, bir də gördüm, *(siri pıçiltıyla)* meh dayandı!.. *(yumşalır)* Bildim, xəcalət çəkir yazıq. O eləydi axı?!.. Hər sözə həssas, qədərbilən. *(fikrə gedir)* İndi beləsini hardan tapasan?..

Perrona sakitlik çökür. Cırcırma səsləri eşidilməyə başlayır. Nəzarətçi görünür, əllərini arxasında çarpazlayab iri addımlarla

Gültəkin oturan skamyaya yaxınlaşırsa da, yarı yolda ayaq saxlayır, xoflu-xoflu ətrafın sakitliyinə diqqət kəsilir, kənara çəkilib işiq dirəklərindən birinin arxasında gizlənir.

Xasay. (*dikəlib oturur, gözü Nəzarətçidə ehtiyatla*) Görün, sizə nə deyirəm... Bax, o gün... daha doğrusu, günlərin bir günü... (*sirr açan kimi astadan*) ...bax, burda... bu vağzalı özündə...

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan əsəbi*) ...Amma, dedim, bircə dəfə də olsun, Kleopatranı mənə qiymədin! Ya da heç olmasa, Gertrudanı!.. Mən ki... (*qəhərlənir*) ...mən elə onun həyatını yaşamadımımı?..

Edvard Qriqin «Fortepiano üçün lya minor» kontatası. Gültəkin oturduğu yerdə ilan kimi qıvrılır, ayağa qalxıb müxtəlif əcaib pozalar alır, skamyanın üstünə qalxıb yumaq kimi yığılır. Nəzarətçi bərəlməmiş gözlərlə Gültəkinin hərəkətlərini izləyir.

Xasay. (*üzü işıqlanır*) Yadıma düşdü!!.. Özünü ki, var!.. Gültəkin Sarabskaya!.. (*valehliklə*) Gültəkin Sarabskaya!.. (*qəfildən konfransye pozasında, qalın səslə*) Baş rolunu ifa edir - Gültəkin Sarabskaya!..

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir, təslim olmuş kimi aramla skamyaya enir, kədərlə*) ..Bütün o məzhəkələr... sonu kimsəsiz, qaranlıq mənşilə bitən o mənasız qalibiyyət yürüşləri kimə, nəyə lazım idi?..

Xasay. (*Gültəkinin dediklərinə məhəl qoymadan*) Sizə deyim, bu adın özü də adamın canına vəlvələ salır. Gültəkin Sarabskaya!..

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir*) ...Hər gecə üreyin bulana-bulana deməyə məcbur olduğun o saxta monoloqlar, yalançı həyəcanlar... heç bir mənə kəsb etməyən o uzun-uzadı, məzmunuz həyat nə üçün idi?..

Uzaqlardan ötən qatarın fiti və təkər səsi eşidilir.

Xasay. (*ehtiyatla*) Siz... hələ də roldasız?.. Yoxsa özünüzsüz?.. Sənətinizin gücü ayırd eləməyə imkan vermir...

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir, kədərlə*) Mənim ki səliqəli, yaraşıqlı evim vardı?!.. Səhərlər eyvandakı çiçəkləri suladığım, dadlı-dadlı alma piroqları bişirib, axşamlar ərimin yolunu gözlədiyim, məhəbbət və rahatlıq dolu evim... Dörd bir yanı zanbaqlar və sarmaşıqlar, şəbəkəli aynabənd... (*başını aşağı salıb susur*)

Xasay. (*ayılır*) Zanbaqlar?.. Qəribədi... Dediğiniz o evi... (*xatırlamağa çalışır*) Hə... özünü ki, var. Sütunları yaşıl sarmaşıqlar dolu səliqəli mənzil... (*fikirdən ayılır*) Özüdür ki, var! Deyəsən, o evi mən görmüşəm!.. (*qəfildən vahimə içində*) Elə bil orda yaşamışam da!.. Amma nə vaxt?.. Harada?..

Gültəkin. (*acı təbəssümlə*) Olsun ki, həmin o tamaşada... O tamaşada ki, (*hüznə*) sonu intiharla bitir...

Xasay. Özünü ki, var!.. (*xatırlayır*) İşıqlı aynabənd... pəncərələrin məhəccərindən asılan ağ zanbaqlar... sütunlara dolanan sarmaşıqlar... (*səsi enir*) Ağırlar və iztirablar dolu yaraşıqlı şəhər mənzili...

Hər ikisi xəyala dalır. Yaxın yollardan ötüşən qatar səsi.
O biri perronda danışan reproduktorun səsi eşidilir.

Xasay. (*fikirdən ayılır*) Amma axı o niyə intihar edir?.. Əsərin sonunda... O yerini anlamadım. Onun ki... Aktrisanı deyirəm, hər bir şeyi var idi?!.. Adama daha nə lazım idi ki?.. Ailəsi, uşaqları, gözəl evi, onu dəlicəsinə sevən əri... Düzdü, sonradan o cavan bir aktrisaya aşiq oldu...

Sürətlə ötən qatar təkərlərinin və fitinin səsi.

Gültəkin. (*dik atılır, sarsıntı içində*) Aşiq oldu?.. Nə iyrenc sözdü?!.. «Aşiq oldu...»

Xasay. (*Gültəkinə eşitmir*) Amma axı... ər-arvadlıqda belə şeylər olur?!.. Qısqanclıq, xəyanət... Belə xırda, öteri qəzalara görə intihar eləməyin adı nəydi?..

Gültəkin. Məgər ona tək bir əri xəyanət eləmişdimi?.. (*musiqi*) Ən böyük xəyanəti o özü özünə eləmədimi?..

Xasay. Özü-ü??.. Siz... «özü» dediniz?.. Heç nə anlamıram... (*qəfildən duruxur, vahimə dolu baxışlarla Gültəkinə zillənir*) Amma yox... deyəsən, anlayıram... Hə-ə, özüdün ki, var. Siz yenə roldasız... Yenə kiminsə obrazındasız... O rollar artıq sizin canınıza hopub!.. (*acı təbəssümlə tamaşaçılara*) Görünür ki, onlardan qurtulmaq bir o qədər də asan məsələ deyil.

Gültəkin. (*qəhərlə tamaşaçılara*)

Əyildim, sulara baxdım...

Axtardım cavan üzümü.

Sular axdı, sular axdı,

Apardı cavan üzümü...

Qaçdım, daş-qaya bilmədim,

Qaçdım, haqlaya bilmədim,

Tutub saxlaya bilmədim

Sularda axan üzümü... (*başını skamyanın söykənəcəyinə qoyub*

səssiz-səssiz ağlayır)

Xasay. Siz... sizə noldu?.. Siz ağlayırsız?.. (*ehmal addımlarla Gültəkinə yaxınlaşır, ehtiyatla*) Sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm, məni sona qədər dinləyin. Mən ki sizi illərlə dinləmişəm. Məmnuniyyətlə... İllər və saatlarla. Qəlbimin və gözlərimin qulaqlarıyla!

İşiq dəyişir. Əcaib musiqi. Xasay xoflu baxışlarla ətrafına boylanır.

Vağzal uğultusu. Ağlamaq, inilti səsləri qatar fitinin səsinə qarışır.

Gültəkin başını qaldırır və hər ikisi şəffaf pərdənin arxasında

baş verənlərə tamaşa edir. İnsanlar bir-biriylə vidalaşırlar, yerə

güllər səpilir. Ləng təkənlərlə yola düşən qatarın səsi və fiti eşidilir.

Gültəkin. Burda... nə baş verir?..

Xasay. (*vidalaşan izdihama baxır, hüznə*) Qatar yola düşür... İnsanlar vidalaşırlar...

Gültəkin. Axı niyə bu qədər kədərle?.. (xoflu) Elə bil bir daha geriyyə qayıtmayacaqlar...

Xasay. *(hüznə)* Burda hamı yol üstədi. Elə biz də...

Gültəkin. Kədərli... *(ovsuna düşür)* Hər şey laxlayır... öz mahiyyətini itirir...Yoxsa dəyişir?.. *(başını qaldırıb göyə baxır)* Yağış da daha o deyil... *(əlini açır; yuxarıdan ovcuna bir neçə yağış damlası süzülür)* ...bulanıqdı daha o da... *(göylərə)* Məni buralardan alıb uzaqlara aparın olacaqmı görənlər?.. *(göylərə baxır)* Nə edim?.. *(reislərə zillənir)* Bəlkə qatarın altına atım özümü?.. İntihar edim?.. *(başını aşağı salıb susur. Yaxın reislərdən ötən qatarın səsi. Ayılır, Xasaya.)* Bir də axı... niyə mən bütün bunları sizə danışırım?.. Siz kimsiz?..

Xasay. Mən?.. Sizin minlərlə pərəstişkarınızdan biri...

Gültəkin. *(acı iztehzayla)* Pərəstişkar?.. Mənim nəyimə pərəstiş edirsən axı?.. Özünü öz əlindən salıb sındıran zavallı aktrisanın nəyinə pərəstiş edirsən?.. *(kədərle tamaşaçılara)*
Bilmirəm necə yaşadım, sənsiz ölsəm bağışla...
Gizli ölmək istəyirəm, xəbər tutsan, bağışla
Səhər ölmək istəyirəm, gecə ölsəm, bağışla

Xasay. *(sarsıntı içində)* Bu ki... həmin o uzaq, kədərli illərin şeirdi?!..

Qatarı təkərlərinin səsi 60-cı illərin tanqosuyla əvəz olunur. Xasayla Gültəkin indicə görürmüşlər kimi qərribə baxışlarla bir-birinə zillənirlər. Xasay ayağa qalxıb Gültəkinə yaxınlaşır və onu rəqsə dəvət edir. Hər ikisi rəqs edirlər.

Reproduktordan səs. Diqqət-diqqət! Sərnişinlərin nəzərinə! İkinci perrondan Bakı-Tiflis qatarına minik başlayır! Sərnişinlərdən xahiş olunur yerlərini tutsunlar. Təkrar edirəm...

Hər ikisi reproduktorun səsinə dik atılıb yöndəmsiz addımlarla yerlərinə qayıdırlar.

Gültəkin. *(pərt hərəkətlərlə üst-başını sahmana salır)* Bəsdirin, siz Allah. Bu, indicə dediyiniz mistikadı. O da bədii əsərlərdə olur.

Xasay. Mənə inanmırsız?.. *(xoflu baxışlarla ətrafına baxır, qorxulu sirr açan tək, yarıpıçılıyla)* İndi sizə bir sirr açım. Bura... bu məkan elə bilirsiniz vağzaldı. Amma, əslində, *(astadan)* vağzal deyil!

Gültəkin. Vağzal deyil?..

*Perrona sakitlik çökür.
Ağır qapı cırıltısını andıran əcaib səs.
Gültəkinlə Xasay duruxub bir-birinə baxırlar.*

Xasay. *(vahimə ilə)* Eşitdi-iz?.. Mən nə deyirdim?.. *(kiminsə eşidəcəyindən ehtiyatla astadan)* Bura... həmin o ərazidi ki, zaman şaquli səmtdə axır...

Gültəkin. Şaquli?.. *(Xasaya tərs-tərs baxır)* Nə mənada?

Xasay. *(barmağını dodaqlarına sıxır)* S-s-s!!.. Bizi eşidirlər...

Gültəkin. *(duruxur, ehtiyatla)* Kim?

Xasay. *(Gültəkinin qulağına astadan)* Gedənləri deyirəm... bu dünyadan köçənləri. O biri üzə köçsələr də, bizimlə çiyin-çiyinə, göz-gözə qalanları deyirəm...

Əcaib səslər. Məkanın dərinliyindən ötüb keçən bir neçə adam çiyinlərində tabut daşıyırlar. Gültəkinlə Xasay onları görmürlər. Xasay ayağa qalxıb ehmal addımlarla skamyanın başına hərlənir, Gültəkinin böyründə əyləşib xoflu baxışlarla ətrafına göz gəzdirir.

Gültəkin. Sən yenə başladın?.. Qanım onsuz da qaradı. Axı mən yol üstəyəm...

Xasay. Siz mənə inanmırsız... Amma hamı budu... *(xoflu baxışlarla ətrafına göz gəzdirir)* burdadı... *(lap yanında «dayanan» görünməz kiməsə ehtiramla astadan)* Axşamınız xeyir. Bağışlayın, siz Allah, bayaqdan arxam sizə oturmuşam... *(qəfildən ayrı tərəfdə «dayanan» digər görünməzi hiss edib dik atılır, dərin ehtiramla)* Salam əleyküm, görmədim, üzr istiyirəm... *(görünməzlərdən birinə işarəylə Gültəkinin qulağına)* Bu, bilirsiniz kimdi?..

Gültəkin. *(təəccüblə onun hərəkətlərini izləyir)* Kimdi?..

Xasay. *(pıçıltı ilə)* Surlakov!..

Gültəkin. *(qaş-qabağını tökür)* O kimdi?..

Xasay. Keçmiş partiya dostum. *(ucadan, kimlərəsə eşitdirmiş kimi)* O gün, elə təsadüfən yolum Fəxri Xiyabana düşmüşdü. Bir də gördüm, əynində qara kostyum, döşündə deputat nişanı, bir adam asta-asta mənə sarı gəlir...

Gültəkin. Fəxri Xifabanda nə itin azmışdı?

Xasay. *(başını aşağı salır, utana-utana)* Heç, elə-belə... oralarda tez-tez gəzişirəm. *(qəfildən ovsuna düşür)* Axır vaxtlar oralar nə isə yaman çəkir məni özünə. Heç bilmirəm necə olur?.. Səhər yuxudan oyanıb küçəyə çıxıram... *(vahiməyə düşür)* bir də baxıb görürəm yenə hərlənib fırlanıb, gəlib Fəxri xiyabana çıxmışam. Son günlər isə... son bir neçə günü lap qərribə olub. Evdən çıxıb Fəxri xiyabana yollanıram, bir də baxıram ki, gəlib çıxmışam vağzala...

Gültəkin. *(Xasayı şübhəli baxışlarla altdan-yuxarı süzür, astadan xoflu-xoflu)* Bilirsən, mən də belə olur. Hər səhər güzgünün qabağında oturub bəzənib-düzənirəm, küçəyə çıxıb vağzala yollanıram, bir də baxıram ki, gedib çıxmışam teatra...

Perrona kürəyində dolu torba, cır-cındır geyimli dilənçi daxil olar.

Dilənçi. *(axsaya-axsaya, havanı əli ilə yoxlaya-yoxlaya perron boyu gəzişir)* Allah sizə yüngül yol qismət eləsin. Yolunuz avand olsun. Yatdığınız yerdən içnciməyəsiz. Baş qoyacağınız torpaq qu tükündən yumşaq olsun... *(Gültəkinə yaxınlaşır, dilini lal adamlar kimi əyə-əyə)* Allah mətləbinizi versin. Tezliklə istəyinizə çatasız... *(Gültəkin redikülündən çıxardığı pulu dilənçinin ovcuna basır. Əllərini kor hərəkətlərlə Gültəkinin üzündə gəzdirir, qəfildən kiminsə obrazında)*

Bu gecə işıqları
küçə işıqları tək

yyəziz, ürkək...
Əlimdə cib fanarım,
balaca Qavroş tək
gəzirəm küçələri...

Gültəkin. Bəli də... *(dilənçini Xasaya tərəf çevirir və dilənçi xırda addımlarla Xasaya sarı yeriir)* Bu məmləkətin dilənçisi də teatr ölüsüdü də.

Xasay. *(onu çiyindən döndərib çıxışa yönəldir, ardınca baxa-baxa)* O, dilənçi deyil.

Gültəkin. Dilənçi deyil?..

Dilənçi. *(gedə-gedə)* Allah ruzunusu yetirsin... Pis gün görməyəsiz... Yarıyanlardan olasız... Qurtulanlardan olasız....

Xasay. *(Dilənçinin ardınca baxa-baxa)* O, müəllimdi... ali məktəb müəllimi. Bir vaxtlar kafedra müdiri işləyirdi bədbəxt. Sonra deputat oldu...

Gültəkin. Deputat?..

Xasay. Sonra əmlakını müsadirə elədilər. Tələbələrədən və müəllimlərdən pul yığdığına görə.

Gültəkin. *(gözü Dilənçidə)* Belə de-e... Daha müəllimlərdən niyə?..

Xasay. Ondan icazəsiz tələbələrə yaxşı qiymət yazdıqlarına görə...

Gültəkin. *(Dilənçinin ardınca baxır)* Bəs gözləri? Onlar nədən tutulub?

Xasay. *(dilənçinin ardınca baxa-baxa)* O kor deyil. Özünü korluğa vurur.

Dilənçi çıxhaçıxda ovcundakı xırda pulları döş cibindən çıxardığı iri portmanenin içinə basıb gözədən itir.

Gültəkin. *(qollarını qoltuğuna vurub skamyalardan birinə əyləşir, kədərlə ətrafı seyr edir)* E-eh... kimə lazım bu abadlıq?.. Bu mərmər sütunlar... bu bürünc işıq dirəkləri, İtaliyadan gətirilmiş bu dəbdəbəli skamyalar ki... *(pauza, səsi enir)* yalnız üstündə oturanda adam olduğun yadına düşür?..

Xasay. *(skamyanın dəmirələrini yoxlaya-yoxlaya)* Fəxri xiyabandakılar da eynilə bundandı. Adam oturanda özünü dövlət lojasında hiss edir.

Gültəkin. *(fikrə dalır, qanıqara)* Hərdən gözüüm güzgüyə sataşanda öz-özümə baxıb deyirəm. «Kimə lazımsan axı sən, Sarabskaya Gültəkin?.. Kimə?.. Sən ki bütün həyatını fəda elədin bunlar üçün!.. Onlar neylədilər?..»

Xasay. *(gəlib Gültəkinin yanında əyləşir)* Sizinlə tamamilə razıyam. *(kövrəlir, cibindən çıxardığı burun yaylığını gözlərinə basır, tamaşaçılara)* Mən də küçələrlə dolaşanda... gözüüm vitrində özümə sataşanda deyirəm. «Xasay?!...» *(qəhərlə)* «Xasay Niyazoviç, bu, sən sən?!...»

Reproduktordan da əcaib musiqi səslənir. İşıq enir. Nəzarətçi səhnənin arxasından onlara zillənir.

Gültəkin. *(narazı halda üzünü yelpikləyə-yelpikləyə, tamaşaçılara)* Verdikəri mahnıya bax da!.. Camaat yol üstədi, bu da buların qanacağı!

Reproduktordan kişi səsi.

Mən sənəz uçarammı?..

Qol açıb qaçarammı?..

Qanadsız bir quşam mən...

Vağzala qonmuşam mən...

Gültəkin. (*duruxur, Xasaya*) O kim idi? (Xasay vahimə içində başını yelləyir) Olsun xəttə radio düşüb.

Nəzarətçi peyda olur. Bir əli ilə ən iri çamadanın dəstəyindən, o biri əli ilə Xasayın kürekliyindən yapışib havaya qaldırır, aparmaq istəyəndə Gültəkin qabağını kəsir.

Nəzarətçi. (*xidməti nəzakətlə*) Yol verin, yol verin vətəndaş sərnəşinlər!..

Gültəkin. (*Nəzarətçinin qabağını kəsir*) Xeyir ola?.. Hara belə, soruşmaq ayıb olmasın?..

Nəzarətçi. Ayıb niyə olur? (*ciddi*) Dizinfeksiya!.. (*reproduktora işarəylə*) Eşitmədü-üz?..

Gültəkin. (*əllərini belinə vurub Nəzarətçinin üstünə yeriir*) Yerinə qoy götürdüklərini!.. Didim, yerinə qoy!..

Nəzarətçi. (*bir əlində çamadan, o biri əlində Xasay geriyə səndələyir*) Xanım, indicə öz qulağlarınızla eşitmədiniz nə dedilər?.. Balam, tifə yoluxmağ istiyirsüz?..

Gültəkin. (*Nəzarətçinin üstünə yeriir, yaxasından yapışib zəhmli səslə*) Bura bax!.. Diyəsən, üzvə yaxşı baxdım, özüvi itirdün a-a!.. Görürəm, yaman canfəşanniğ eliyirsən buralarda!.. Diyəsən, qara qızın dərdi var axı?!.. Yoxsa quyruğun qapı arasında qalib, hə?..

Nəzarətçi. (*diksinib özünü yığıdırır, çaşqın*) Quyruq?.. (*çiyinin üstündən qanrılıb arxasına baxır*) Hansı quyruq?..

Gültəkin. (*qəfildən sərt*) Əlindəkiləri yerə qoy, deyirəm, haramzada! Yoxsa...

Nəzarətçi. (*nə Xasayı, nə də çamadanları əlindən buraxmır, qəfildən üzü də, səsi də dəyişir, məkrə astadan*) Yoxsa - nə?..

Xasay. (*Nəzarətçinin əlindən asılıqandan asılmış vəziyyətdə yazıq-yazıq Gültəkinə*) Məni xilas edin!... Yalvarıram sizə... qurtarın məni bu adamın əlindən!..

Gültəkin. (*Xasaya məhəl qoymadan*) Yoxsa, başuva bir oyun açaram, doğma anon tanımaz sən!..

Nəzarətçi. (*burnunu çəkir*) Xox!.. Qorxdum a-a!

Gültəkin. (*əllərini belinə vurur*) Demək qorxmursan da, hə?.. İndi kişisən, əlündəkiləri yerə qoyma!

Nəzarətçi çamadanla Xasayı bir az da yuxarı qaldırır. Gültəkin Nəzarətçinin yaxasından yapışib var gücü ilə silkələyir, qarnından bir təpik vurur. Nəzarətçi silkələnmədən əlindəki çamadanı da, Xasayı da yerə salır. Xasay üzü üstə düşüb hərəkətsiz qalır.

Nəzarətçi. (*geriyə səndələyə-səndələyə Xasaya işarəylə*) Ay xanım, öldürdüz ki, yetimi?!..

Gültəkin. (*özünü Xasayın yanına atır, dizi üstə düşüb başını qucağına alır, Nəzarətçiyə*) Gör bir neynədin, ay qurumsağ?!.. Ona bir şey olsa ya, özüvi ölmüş bil!.. (*Xasaya baxır, qəhərlə tamaşaçılara*) Mən... heç onun adını da bilmirəm...

Nəzarətçi. (*çıxışa sarı gedə-gedə*) Bilmirsən, amma hər işə qarışırсан!

Gültəkin. (*başını Xasayın sinəsinə qoyub ürək döyüntülərinə qulaq kəsilir, həyəcanla*) Elə bil ürəyi daha vurmur... (*ağlaya-ağlaya uzaqlara*) Ay ca-maat!!!.. Kömək eliyin!..

Nəzarətçi. (*çıxhaçıxda astadan*) Bağırma, ləçər!.. (*ehtiyatla o yan-bu yanına baxa-baxa*) İti-qurdu başımıza yığma! Haqq-hesabımızı öz aramızda çürüdəriy!.. (*aradan çıxır*)

Gültəkin. (*Xasayın cansız başını sinəsinə sıxır, göylərə qəhərlə*) Sənsə «döz!» deyirsən... «yaşa, səbr elə...» Söylə bir, necə?.. (*yuxarıdan sızan işıq selinə baxa-baxa*) Sən ki məni sevirdin?!.. (*qəiflədən əsəbi*) Amma demə. «bütün yaratdıqlarımı sevən tək!» (*yumşalır*) Sən məni ayrı cür sevirdin axı?!.. (*səsi enir*) İndisə sadəcə. «Döz!» - deyirsən. «Bu bulanıq yağış bitənəcən döz. Günəş parlayacaq...» - deyirsən mənə. O isə buludlar arxasındadı...

Xasayın başını bağrına basıb susur. Sürətli qatar səsi, gurultulu alqışlar, perrona qaranlıq çökür.

PƏRDƏ

İKİNCİ HİSSƏ

Vaqzal perronunu andıran həmin məkan. Gecədir. Işıq dirəklərindən tək-cə birinin işığı yanır. Gültəkin uzunətəkli, qara plaşında tənha işıq dirəyinin altında dizi üstə oturub. Yağış yalnız Gültəkin oturan işıq zolağına yağır.

Xasay məkanın işıqlı tərəfində skamyada əyləşib, gözündə eynək, döş cibindən çıxardığı əzik vərəqləri oxuyur. Oxuduqca üzünü tutub ağlayır.

Yaxından aramla ötən qatar təkərlərinin səsi eşidilir.

Gültəkin. (*qatara*) Uzaqlardan gələn qatar
Keçdi, bizləri görmədi...
Uzaqlardan gələn qatar,
Söylə. uzaqlar necədi?..
Orda çiçəklər necədi?
Orda yarpaqlar necədi?..
(*göylərə*) Məni burdan alıb aparın olacaq mı gören?..

Nəzarətçinin peyda olmağıyla məkanın işıqlanmağı bir olur.

Nəzarətçi. (*Gültəkinin üstünə yeriyir*) Ay xanım, ay bacım, siz neyniyirsiniz, nə hoqqa çıxarırsınız burda?.. Bura nədi siziçün, teatrdı, sirkdi-nədi?.. Olmaz axı belə, ay başuva dönüm?!.. Hər şeyin də bir əndazəsi var axı?!..

Gültəkin. (*ayağa qalxıb üst-başının tozunu çırpa-çırpa Nəzarətçinin üstünə yeriyir*) Dezinfeksiya qurtarmadı, qədə-eş?..

Nəzarətçi. (*duruxub dayanır, həlim səsle*) Onu demirəm, ay bacım. Deyirəm, yəni bu şeyirdi-filandı, vağzal yeri döyül axı?!.. Nə qədər olmasa, ictimai yerdə. Bunun gələnini var, gedənini var. Səhərdənnən gözüm sizdədi. Beş dəqiqə dil boğaza qoymursuz, camaatı başuvara yığırsuz. (*ehtiyatla yan-yörəsinə boylanır, qəfildən əsəbi bağirtiyə*) Vağzal asayişinin qorunmasına maneəçilik törədirsiniz!

Gültəkin. Vağzal asayişini?.. (*tamaşaçılara*) Asayiş gözləyəne bir ba-ax!.. (*Nəzarətçini sinəsindən vurub geriye itələyir*) «Asayiş» sözünün mənasını bilirsən, heç olmaya, ay yetim?..

Nəzarətçi. (*səndələyib dayanır, üst-başını sahmana salır, ehtiyatla*) Ay xanım, siz kimsiz axı, mən başa düşə bilmirəm?..

Gültəkin. Mən kiməm?.. (*tamaşaçılara*) İnsanda həyasızlığın dərəcəsinə bax da!.. Mən buna deməkdən ki, «a balam, sən kimsən ki, oturduğumuz yerdə keçmişən xirtdeyimizə ki, «asayiş belə gəldi, dezinfeksiya belə getdi», imkan verimirsən ağızımızdakı sözü axıra çatdırmaq», bu mənə deyir!..

Nəzarətçi. Ay bacım, ay anam, sözüvüz qurtarır bəyəm ki ya, bir imkan da verim?.. Səhərdənnən tay şeyir qalmadı, mahnı qalmadı, çatan-çatanı da qoşursuz özünüzə! Camaatın başını xarab eliyirsüz. Biri dağdan diyir, o birisi arannan!

Gültəkin. (*Nəzarətçiyə yaxınlaşır, qəfildən qoçusayağı*) Diyəsən, məni doğurdan tanımadun a, qədəş!.. (*əl atıb Nəzarətçinin yaxasından yapışır, silkələyə-silkələyə*) Məni tanımadun, alə?..

Nəzarətçi. (*başını xoflu-xoflu yelləyir*) Yo-ox...

Gültəkin. (*əlini saxlayır*) Denən, sən öl tanımadım?

Nəzarətçi. (*duruxur*) Özüm ölüm, tanımadım. Amma, belə elə bil... (*Gültəkini başdan-ayağa süzür*) ...kiməsə oxşadıram. Bir məşhur aktrisa vardı ye-e... çoxdandı görünür. Bilmirəm, sözün düzü, sağdı, ya ölüb... Adı da belə bir təhər idi... (*xatırlamağa çalışır*)

Xasay. (*dik atılır, bir gözü Gültəkində həyəcanla Nəzarətçiyə*) O nə sözdü, deyirsiniz?.. Vardı nədi?.. Var!..

Nəzarətçi. (*Gültəkini şübhəli baxışlarla süzür*) Va-ar?.. Nolar, lap əcəb. Allah canını sağ eləsin.

Gültəkin. (*Nəzarətçinin qoluna girib onu kənara çəkir, astadan*) Bax, «özüm ölüm» diyirəm. düzünü disən a-a, işim olmyıcey səniyənən. (*öz yanağına vurur*) Bu ölsün, düz sözümdü.

Nəzarətçi. (*kəkələyir*) N-n-nəyin d-düzünü?..

Gültəkin. (*bir qədər də astadan*) Bu yetimdən nə istədiyivün düzünü. (işiq dirəyinə işarə ilə) Bax, o işığa and olsun ki, işim olmyıcey.

Nəzarətçi. (*işiq dirəyinə baxa-baxa, yazıq-yazıq*) Ay xanım, dedim axı sizə. Mənə onun sənədləri lazımdı. Sərnişinlərin sənədlərini yoxlamaq mənim xidməti borcumdu, ay xanım!

Gültəkin. (*üzünü turşudur*) Xidməti borc?

Nəzarətçi. (*geriyə səndələyə-səndələyə əlini yanağına vurur*) Bu ölsün, düz deyirəm!.. İndi irəğ-irəğ, rəisdən-zaddan gəlib çıxsa ya, buralara, sənə caançun, məni haman dəyqə iti qovan kimi qovar işdən!..

Gültəkin. Pa atonnan!..Yaxşı ki, rəisdən-zaddan olmamısan, alə, sən. Yoxsa buralarda uçurtmadığın dam qoymazdun! İndi bu fıstırığ boyda vağzal sənə tapşırıblar deyə, camaatın gününü qara eləyəcəksən? Bu yer atonnan qalıb?..

Nəzarətçi. (*Gültəkini kənara çəkir, astadan*) Siz bilmirsiniz, xanım. (*Xasaya işarə ilə*) Bizsə onu tanıyıraq. O, vağzalı daimi sakinidi. Gecəsi-gündüzü buralarda keçir. Halbuki... hərçənd ki...

Gültəkin. *(sözünü kəsir)* Burda nə var ki? Adam gözləyir də. Kürəyündə oturub?.. *(hər ikisi çönüb Xasaya baxırlar. Xasay onların baxışından dik atılır)*

Nəzarətçi. *(astadan)* O, heç kəsi gözlüyüb eləmir. Onun heç kimi yoxdu!... *(pıçıltı ilə)* Bu adam bomjdu!..

Gültəkin. Bomjdu?.. *(musiqi; çönüb Xasaya baxır, Xasay özünü yığışdırıb üst-başını sahmana salır)*

Nəzarətçi. *(təəssüflə içini çəkir)* Dünyanın işləri belədi də. Amma bir vaxtlar böyük vəzifələrdə işliyə bədbəxt. Bir yeşik orden-medalı var. *(səsi dəyişir)* İndi də... *(mənalı-mənalı gülümsəyir)*

Gültəkin. İndi də nə?

Nəzarətçi. *(qımışır)* Dəyib də uje...

Gültəkin. Nə mənada?..

Nəzarətçi. Yəni kin, vaxtı çatıb da uje. Anlamaduz?.. *(məmnun təbəssümlə tamaşaçılara)* Belə məqamlar tay orden-medallar da kara gəlmir...

Gültəkin. Medallar?.. *(Xasaya baxır, Xasay ayağa qalxıb əllərini cibinə salır, göyə baxa-baxa fiştiriq çalmağa başlayır)* Bunun medalı da var?..

Nəzarətçi. Bir yeşiy!..

Nəzarətçi Xasaya yaxınlaşıb penceyini aralayır. Gültəkin vahimə ilə içini çəkir. Penceyin astar üzünü hər iki tərəfdən orden-medallarla doludur. Xasay penceyinin əteklerini Nəzarətçinin əllərindən dartışdırıb bağlayır, ağzının içində nə işə deyirə-deyirə, əsəbi hərəkətlərlə düymələməyə-düymələyə perronun o biri səmtinə uzaqlaşır.

Nəzarətçi. *(tamaşaçılara)* Pa atənnən!.. Deyirəm, bu da xalqa xidmətin axırı!.. O qədər külüng çal, bu da axırın! Tolstoy kimi gəl çıx vağzala kin, bəs o söz...

Gültəkin. *(gözü Xasayda)* Külüng?.. Nefçi olub bəyəm?..

Nəzarətçi. Neftçi olseydi, nə vardı ki?! *(tamaşaçılara)* Göndərərdiy indi onu Neft daşlarına, borudan-zaddan tapıb qurdalanardı orda öziyçün. *(Xasaya baxa-baxa içini çəkir)* Yazıçı olub bədbəxt. Oxxartana da kitab yazıb ki, indi ha simişka büküb satıllar, qurtarmaq bilmir. Bir dənə trilogiyası var... adı da bir təhər idi ey... Təkcə bir ona əlli ton simişka pükməy olar! *(əl atıb Xasayın əlindəki vərəqi alır, əsəbi hərəkətlə cırıb yerə tökür)* Adam nə qədər yazar, ay başuva dönüm?..

Gültəkin. *(Xasaya baxır)* Belə de-e... *(qəfildən Xasayı tanıyır)* Dayan-dayan, bu ki...

Nəzarətçi. *(saxta kədərlə)* Özünü ki, var.

Gültəkin. *(nifrətlə)* Bir cür qəribə də ləqəbi var idi. Kəfki idi, cibgi idi?..

Nəzarətçi. *(hüznə)* Xasay Dilgir..

Gültəkin. *(Xasaya nifrətlə baxır)* Hə-ə, özünü ki, var. Dilgir. Biz da lağnan «Dilgır» deyirdik.

Nəzarətçi. İlmidam nöüt buruğlarından yazırdı ya-a... yaduuza düşür?..

Gültəkin. *(Nəzarətçini kənara çəkib astadan)* Yaxşı tay, olan olub, öten ötüb. Qoca kişidi, bir ayağı gorda...

Nəzarətçi. Elə onunçün deyirəm, bacım da-a... Allah eləməmiş-Allah eləməmiş, yıxılıb burda ölər, sonra mən neynerəm?.. Bunun altından necə çıxaram?.. Deməzlər balam ki ya-a, «bəs sən hara baxırdun?..»

Gültəkin. Ölməz, qorxma. *(gözü Xasayda)* Yaxınlarını tanıyıram, zəng vuraram, gəlib aparallar. *(skamaya yaxınlaşıb redikülünü açır, içindən pul çıxarıb Nəzarətçinin ovcuna basır)*

Nəzarətçi. (*pulu üsulluca cibinə basır*) Nə deyirəm, özünüz bilən məsləhətədi. Məadam ki, öhdənizə götürürsünüz, bu ayrı məsələ. Yoxsa ki, şeir diməklə iş açmaz, anam. (*çixır*)

Gültəkin. (*əllərini qoltuğuna vurub Xasaya zillənir*) Belə-belə işlər, Xasay müəllim. Xasay Niyazoviç!.. (*Xasay üzünü gizləməyə yer axtarır*) Mən də deyirəm axı?!.. (*yamsılayır*) Bənzərsiz sənətka-ar!.. Aktrisanın taleyi-i-i!..

Yaxın yollardan təkan götürüb yola düşən qatarın səsi eşidilir.

Xasay. (*pərt*) Nahaq belə düşünürsünüz. Bu... bütün o dediklərim... mənim səmimi fikirlərimdi.

Gültəkin. (*Xasayın dediklərinə məhəl qoymadan*) Deyirəm axı bu boyda tərif, bu heyranlıq hardandı belə?.. Gözəl aktyorluq qabiliyyətiniz varmış, Xasay müəllim!.. Əhsən-əhsən... (*heysiz hərəkətlərlə əl çalır*)

Xasay. Səhv edirsiniz!.. Sizin haqqınızda mən həmişə bu fikirdə olmuşam. (*Nəzarətçinin arxasınca baxa-baxa astadan*) Bu adama isə inanmayın. O, dövlət təhlükəsizliyinin əməkdaşdı!.. İstefada!.. Yığıb burda hamını boğaza!.. Köhnə vərdişindən əl çəkə bilmir. Çatan-çatana ilişir. Material toplayır kişinin oğlu...

Gültəkin. (*qəfildən Xasayın yaxasından yapışıb özünə tərəf çəkir, yandırıcı pıçılıyla*) Heç olmasa, indi də, məni illərlə o mənfur rolları oynamağa məcbur edən sən idin?..

Xasay. (*Gültəkinin əlləri arasında vurnuxa-vurnuxa*) S-siz... nəyi deyirsiniz, anlaya bilmirəm?..

Gültəkin. Yaxşı anlayırsan, əclaf! Özünü axmaqlığa vurma!.. Bu dünyada heç nə cavabsız qalmır... İndi hər şeyə görə cavab verəcəksən!..

Xasay. (*boğula-boğula*) Burax-ın... nəfəs-im kəs-ilir...

Gültəkin. (*Xasayı silkələməyə davam edir*) De-e!.. Danış, alçaq!..

Xasay. (*nəfəsi kəsilə-kəsilə*) N-nə yi de-ym?.. Deyi-rəm... b-bu dəqi-qə... İm - kan... ver-in... O... dövr-lər...

Gültəkin. Bəli, məhz o dövrlər!.. Dövlət lojalarında özünü... (*yamsılayır*) ...boğub oturduğun dövrlər!.. (*Xasayı itələyir o geriyə səndələyir*)

Xasay. (*öskürək tutmasından boğula-boğula*) Lo-jalar??.. S-siz ha-hansı lojalari deyirsiniz, anlaya bilmirəm...

Gültəkin. Hansı lojalari?.. Yadına düşmür, hə?.. Özünü boğa-boğa, camaata yuxarıdan-aşağı baxa-baxa oturduğun lojalari deyirəm!.. (*qəfildən əllərini sinəsində cütləyib səsinə bayağı çalarla əsdirə-əsdirə*) Simuzər!.. Əgər vətən sevgisiylə çırpınan qəlbimin döyüntülərini duysaydın, bu yaşıl ormanlara, büllur bulaqlara duyduğum eşqimin mənasını anlasaydın, sən də həyatını bütünlüklə manqa yarışlarının estafeti uğrunda mübarizələrə həsr edərdin!.. (*obrazdan çıxır, kənara*) Tfu!!!..

Xasay. (*dik atılır, pərt*) B-bu... M-məgər b-bu... mənim əsərimdi?.. Xatırlamıram...

Gültəkin. Xatırlmazsan da, əlbəttə!.. O mənfur cızma-qaralar kimin yadında qalıb ki, sənə yadında da qala, ay yazıq? (*qəfildən sustalır, acı kədərlə tamaşaçılara*) Onlar bircə mənim yadımdadı... hələ də yaddaşımın ha tərəfindəyə yaşıl kif göbələkləri kimi çürüməyinə davam edir!.. (*səsi enir*) Onlardan xilas yoxdu...

Xasay. Kif göbələkləri?.. (*günahkar*) Əgər siz sonuncu pyesamı deyirsinizsə, onu mən... yadınıza gəlirsə, s-sonradan işlədim axı?.. (*öskürür*) Sizin daxili potensialınıza hesablanmış iki yeni monoloq da əlavə elədim. Sizsə, tərsliyinizə salıb nə dediz, yadınızdadı?..

Gültəkin. (*acı iztehzayla*) Daxili potensial?.. Mənaq yarışlarında uduzan ərini atıb BAM-a işləməyə gedən əmək zərbəçisi!.. Bu idi mənim daxili potensialım?.. Bu idi?..

Xasay. (*həccəanla*) Haqsız danışsınız!.. Fikrimi bilmək istəyirsinizsə, siz sənət zirvənin apogeyasına məhz həmin illər çatdınız. (*incik*) Bəyənmədiyiniz həmin o obrazlarla!

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir, yaralı tək, səhnə boyu vurnuxur*) Mə-ən... ağılı itirmiş... yarı-insan, yarı-yırtıcı... göylərdən üstümə dolu tək yağan köndələn arzularımın əsiri!.. (*ayaq saxlayır, qan daman gözlərlə Xasaya zillənir*) Gör bir məni nə hala saldın?..

Xasay. (*vahimə içində geriye səndələyir*) Elə deyil!.. Gəlin, əyri oturaq, düz danışaq. Axı o dövrlər siz məni eşitmək belə istəmirdiz?!.. Elə «Şekspir» deyib dururdunuz...

Gültəkin. (*Xasayın üstünə yeriyir*) ...Mənə istəmədiyim həyatı yaşatdın... Öz miskin, xırda iddiaların naminə!.. Şöhrətin naminə! Şöhrət xəstəsi!.. (*zəifləyir*) Hanı indi o şöhrətin?.. Çıxart ver, çiyinə salım, bəlkə bir az canın qıza!..

Xasay. (*geriyə səndələyir, həyəcanla*) Elə deyil!.. Məni sona qədər dinləyin!.. Həmin illər elə bir dövr idi ki, ədəbiyyat - dövlət ideologiyasının aləti idi...

Gültəkin. (*Xasayın üstünə yeridikcə məkan yırğalanmağa başlayır, qəfildən əsəbi bağırtyla*) Qatil! Qatil!.. Qatil!!!.. (*İşıq dəyişir. Əcaib musiqi*)

Göy gurultusu. İşıq dəyişir.

Gültəkin. (*gurultu səsinə mıxlanmış tək ayaq saxlayır, qəhərlə*) Mən ki... hər o tamaşadan sonra xəstələnib yatağa düşürdüm... Qanıma, ruhumu zədələyən o eybəcər söz yığnağından qurtulmaq üçün üsullar axtarırdım...

Xasay. (*dəhşət içində*) Siz... nələr danışsınız?.. Axı mən... Xahiş edirəm, məni sona qədər dinləyin...

Gültəkin. (*Xasayı eşitmir*) Gecələr intihar edir... səhərlərsə yenə sənənin yanına - teatra qayıdırdım... Daha hara qayıda bilərdim axı?.. (*ağlayır*) Bu mənasız, məzmunuzsuz həyatda qayıtmağa, sığınmağa yerimmi vardı?..

Xasay. (*həyəcanla*) Siz onda da məni eşitmirdiz, indi də eşitmək istəmirsiniz. Siz kimi eşidirsiniz, ümumiyyətlə?.. Yadınıza gəlsə, onda mən... əsərin son variantını işləyib sizin ayaqlarınız altına atdım! Sizsə... onu hamının gözü qarşısında tikə - parça edib teatrın pillələrinə səpdiz!.. Məni təhqir etməkdən ötrü!.. Halbuki, hərçənd ki...

Gültəkin. (*ayılır, Xasayın sözünü yarımçıq kəsir, sərt*) Yaxşı, qurtaraq bu söhbət! Olan oldu, keçən keçdi. İndi daha nə mən teatrdayam, nə də sizin əsər oynanır...

Xasay. (*pərt*) Mən anlayıram. Qarşınızda günahkaram, əhv edin. Sizi istəmədiyiniz rolları oynamağa... bir sözlə, dediyiniz kimi, istəmədiyiniz həyatı yaşamağa məcbur eləmişəm. Amma axı məni də məcbur edirdilər?!.. Mənim də başım üstündə cəllad baltası tək, sivri dayanan ideologiya qılıncı hər an boynuma enməyə hazır idi?!.. Siz bir bunu da nəzərə alın...

Reproduktordan səs: Diqqət-diqqət! Sənişinlərin nəzərinə! İkinci, üçüncü, altıncı xəttlərdən yola düşən qatarlara minik başa çatmaq üzrədir! Xahiş olunur yerlərinizi tutasınız!

Gültəkin. (*heysiz halda skamyaya çökür, kədərlə*)

Neçə dondan dona düşdüm,

Bu, sonuncu donumdu...

Bu üz mənim son üzümdü,

Bu üz mənim sonumdu.

(*Göylərə*) Bu qırıq üzümü də sevməyə

Mənə güc ver, İlahi!
Bu sifətdə, bu görkəmdə özümü
Sevməyə də güc ver mənə, İlahi!
(*səsi enir*) İndən belə heç kəs məni sevməsə,
Mənə güc ver, özümü sevə bilim...
Ağac son yarpağını sevən tək,
Mən də bu son üzümü sevə bilim...

Zəlzələ uğultusu. Möhtəşəm ildırım çaxıntıları göy gurultularına qarışır. Güclü külək Gültəkinin çemodanlarından dağılan əşyaları perrona səpələyir.

Xasay. (*xoflu baxışlarla ətrafına baxır*) Siz... neylədiz???..

Külək vıyılması getdikcə güclənir. Xasay dayaqlanmaq üçün yer axtarırsa da, küləyin müqaviməti altında yerə yığılıb səhnə boyu dığırlanır. Gültəkinin çemodanlarından dağılan rəngbərəng əlcəklər və papaqlar, şərflər və çətirlər xəzəl kimi havaya sovrulur.

Gültəkin. Xasa-a-ay!!! Daya-a-an!!!.. Hara-a-a???

Məkana sirli qaranlıq çökür, sonra səhnənin və tamaşaçı zalının işıqları yanır. Səhnəyə xidməti geyimdə fəhlələr daxil olurlar. Onlar xüsusi çalxların üstündə hərəkət edən işıq dirəklərini sürüyə-sürüyə səhnəyə gətirirlər, tamaşanın əvvəlində görünən «perronu» yenidən qurmağa başlayırlar.

Gültəkin. (*üzü gur işıqdan yığıla-yığıla*) Ay!!! Bura haradı?.. Mən hardayam? (*çaşqın hərəkətlərlə yerində vurnuxur, tamaşaçılara*) Mən... Axı mən... Bağışlayın, siz Allah... (*çaşqın nəzərlərlə gah səhnəni quran fəhlələrə, gah tamaşaçı zalına baxır, üst-başını, saçlarını pert halda səliqəyə sala-sala*) Mən ki bilet almışdım?!.. Vallah almışdım. İnanmırsız?.. Bu da çemodanlarım...

Səhnəyə yanında köməkçi, Rejissor daxil olur.

Rejissor. (*Gültəkinini görəndə duruxub dayanır, əsəbi halda Köməkçiyə*) Bunu yenə kim buraxıb bura?.. (*Gültəkinə yaxınlaşır*) Adama nə qədər deyərlər, nə qədər başa salarlar?.. Axı belə müsibət olmaz, belə işləmək olmaz axı, canım?!.. Vallah, billah olmaz!.. Bəlkə sən nə vaxtsa böyük aktrisa olmusan! Amma axı hər şey tükənir, dəyişir! Niyə başa düşmək istəmirsən bunu?.. (*harasa arxaya*) Bu xarabanın qapısında bir gözətçi var, ya yox?.. Sizinləyəm!!!.. (*əlindəki kağız-kuğazı yerə çırpıb əsəbi addımlarla çıxır*)

Tamaşa boyu görünən Qəzet satan, Tum satan qadın, Dilənçi, cavan aktrisa və aktyorlar səhnəyə daxil olurlar, qol-budağı sındırılmış quru ağac kimi bükülüb qalmış Gültəkinini dövrəyə alırlar.

Yaxın yollardan sürətlə perrona yaxınlaşan qatırın səsi və fiti eşidilir. Relslərə perrona yaxınlaşan qatırın işıq seli dağılır. Gültəkin qəddini düzəldib çemodanlarına yaxınlaşır, onların hansı birindənsə çıxardığı lələkli şlyapanı başına qoyub relslərə sarı addımlayır. Işıq dəyişir. Tamaşaçı zalına dağılan işıq selində Gültəkinin özünü qatırın altına atdığı görünür.

İnsan bağırtıları Gültəkinin üstündən ötüb keçən qatırın təkər səslərinə və fitinə qarışır.

Tələş dolu səslərin «Həkim!», «Həkim!» çığırdığı eşidilir.

Məkana qaranlıq və sakitlik çökür. Səhnə tədricən işıqlanır.

Xasay. *(tamaşaçılara sarı çevrilir, hüznə)* O, böyük aktrisa idi...

Qəzet satan. *(hüznə)* Bu, onun şah əsəri idi...

Dilənçi. O, sonuncu magikan idi!..

Musiqi. Səhnəyə Rejissor daxil olur.

Rejissor. *(ağır addımlarla bir addım irəliyə çıxıb hüznü səsə tamaşaçılara)* Ölkə mədəniyyətinə ağır itki üz verib. Tanınmış, qocaman aktrisamız qəfildən dünyasını dəyişib. O hələ neçə-neçə gözəl rollar oynaya bilirdi... *(Hamı hüznə başını aşağı salır. Bir qədər pauzadan sonra)* Amma nə etməli?.. Həyat davam edir. *(işgüzar tərzdə ətrafdakılara)* Tez olun, tamaşanın başlanmasına az qalıb. Hərə öz yerinə!.. *(harasa yuxarı)* Işıq!.. Pərdə!..

Səhnə boşalır. Musiqi. Səhnəyə cavan aktrisa çıxır.

Cavan aktrisa. *(səhnə boyu gəzişir, xoflu baxışlarla ətrafına nəzər salır)* Bura haradı?.. Mən hardayam?.. *(ayağının altında qalan afişanı yerdən qaldırır)* Bu nədi belə?.. *(oxuyur)* Qatırın altına atılan qadın...

Musiqi.

PƏRDƏ

ƏSƏRDƏ U. ŞEKSPİRİN, V. HÖTENİN, F. RÜKKERDİN, R. RÖVŞƏNİN, V. BAYATLININ ŞEİRLƏRİNDƏN İSTİFADƏ OLUNUB.

2010

KƏRBƏLA

(iki hissəli epik dram)

İŞTİRAK EDİRLƏR:

XANIM ZEYNƏB

- İmam Hüseynin bacısı.

İMAM ZEYNAL ABDİN SƏCCAD

- İmam Hüseynin oğlu.

ÜMMİ GÜLSÜM

- İmam Hüseynin bacısı.

YEZİD İBN MÜAVİYƏ	- Xəlifə.
UBEYDULLAH İBN ZİYAD	- Bəsre və Kufə valisi.
ÖMƏR İBN SƏD	- Sərkərdə.
ƏBHƏR İBN KƏB	- Minbaşı.
ŞİMR İBN ZİL COŞƏN	- Minbaşı.
ŞƏBU İBN RƏBİ	- Minbaşı.
MƏHƏMMƏD İBN ƏŞƏS	- Yezidin silahdaşı.
ƏMR İBN HARİS	- Yezidin silahdaşı.
İBN MƏRVAN	- Yezidin silahdaşı.
SƏKİNƏ, FATİMƏ	- İmam Hüseyin qızları.
HİND	- Yezid ibn Müaviyənin zövcəsi.
BƏNNA SƏYYAD	- Kufə sakini.
FƏRRAŞ	

MÖMİNLƏRİN ƏSİR ZÖVCƏLƏRİ, KƏNİZLƏR, ƏYANLAR, ƏSGƏRLƏR, KUFƏ VƏ DƏMƏŞQ ƏHLİ.

BİRİNCİ HİSSƏ

KƏRBƏLA ÇÖLÜ

Günəşin qürub çağı. Səhralığı andıran ucsuz-bucaqsız məkan. Küləyin uğultusu dəli hayqırıqlarla kişnəyən atların səsinə, insan nalələrinə qarışıb. «Va Hüseyin!!!», «Ya Əli!», «Allahu Əkbər!!..» qışqıran səslər, vəhşi bağırıqlar eşidildikcə, toz burulğanları şahə qalxır. Səslər getdikcə, azalır və kəsilir. Külək daha qəzəblə uğuldayır. Kimsəsiz səhralıqla uçan qara çarşab tənha kola sarılıb yellənir. Küləyin içi ilə körpə Xanım Zeynəbin ürkək səsi eşidilir.

Xanım Zeynəbin səsi. (Qorxu içində.) Baba... Babacan... Dünən gecə yuxuda gördüm ki, şiddətli tufan qopub... Bütün dünya və onun içindəkilər zülmət qaranlığa qərq olublar... Külək o qədər gücləndi ki, məni bir tərəfdən o biri tərəfə atdı... Sonra böyük bir ağac gördüm... Tez qaçıb ona sarıldım... Bu zaman külək ağacı kökündən qoparıb yerə sərdi... Onda mən ağacın şah budağına sarıldım... amma külək onu da sındırdı... Mən başqa bir budaqdan yapışdım... O da sındı... Onda mən üçüncü və dördüncü budaqlara sarıldım və yuxudan ayıldım...

Rəsulullahın səsi. Bala, Zeynəbim, o ağac mənəm... baban Mühəmməd... (At kişnərtisi eşidilir). Sarıldığı o iki şah budağın biri - atan Əmirəl Möminin Əli, digəri - anan Fatimeyi Zəhradı. (Səsi enir, kədərlə.) Sonuncu iki budaq qardaşların Həsən və Hüseyndi ki, dünya onların yoxluğundan qaranlığa boyanar, qəm libası geyinər...

Külək güclənir. Məkana qatı zülmət çökür. Qaranlıqda uğuldayan möhtəşəm küləyin səmindən savayı ayrı bir səs eşidilmir. Pauza.

Qaranlığın dərinliyini qara, keçilməz toru yaran tək, yarıb çıxan ağ saçlı Xanım Zeynəb görünür. Küləyin qəzəbli uğultusu altında tamaşaçı zalına zillənərək, susub dayanır. O, susduqca külək daha şiddətlə uğuldayır.

Xanım Zeynəb. (Əlini şəhadət verirmiş kimi, sinəsinə qoyur.) Mən - Zeynəbəm... Mühəmməd Səlləllahu Əleyhi və Alihi Vəsəlləmin nəvəsi. (Güclü yağış səsi.) Əmirəl Mömininin qızı. (Şimşək çaxıntıları. Səsi enir.) Xanım Fatimeyi Zəhranın övladı... (Uzaqlardan eşidilən asta, həzin musiqi.) Atasını və qardaşlarını bu dünyanın amansızlığı və cahilliyi içrə itirmiş yaralı qərib... (Yağışın səsi getdikcə azalır və itir. Sakitlikdə əsən küləyin uğultusu eşidilir.) Babam Mühəmməd bizlərə insanları sevməyi öyrətmişdi. Biz elə də yaşayırdıq. Bu dünyanı doğma evimiz, sığınacağımız, hər bir insanı Allahı, Qiyamət Gününü tanıyan bacı-qardaşımız sanırdıq. (Səsi dəyişir. Matəmlə.) Lakin gün gəldi, bu sevginin, bu məhrəm doğmalığın cavabı riya və xəyanətlə, zor və işgəncə ilə qaytarıldı. Rəsulullah nəslinin pak övladları Kərbəla çölündə vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Bu dünyaya aydınlıq nuru saçmağa göndərilmiş mömin imamlar şəhid edildilər. Xeymələrimiz odlandı, qız-gəlinlərimiz əsir götürüldü. Kəsik qollar, başsız bədənələr məzarlığı yaradıldı. (Narazı izdihamın uğultusu eşidilir. Əlini şəhadət verirmiş kimi, yuxarı qaldırır.) Lakin susun. Bu dünya heç nəyi itirmir və unutmur. Bu qanlı hadisənin də sonu, qurtaracağı, dayanacağı yoxdur. (Səsi enir.) Mühəmməd ümməti yenə qətlə yetirilməkdə, mömin bədənərdən sızan qan torpağın bağırını islatmaqdadı. Döyüş davam edir...

Uzaq uca boşluqlardan sızan qızgın döyüş səsləri – at kişnərtilərinin, bir-birinə çaxılan qılıncların səsi insan nalələriyə qarışib. «Allahu Əkbər!» sədaları göylərə ucalır.

Xanım Zeynəb. (Səslərin fonunda.) Məni dinləyin!.. Bu, bəşər övladı üçün - Allaha və Qiyamət Gününə tapınan hər bir kəs üçün böyük tarixi dərstdir. Onun adı Kərbəladır.

İşiq dəyişir. Zeynəb görünməz olur. Məkanın arxa hissəsində Kərbəla

çölündə baş tutan döyüş səhnəsi görünür. Atların kişnərtisi, nizələrin viyılısı, bir-birinə çaxılan qılıncların cingiltisi, insan bağırıqları, «Va cəddah!», «Ya Mühəmməd!», «Ya Əli!», «Allahu Əkbər!» qışqıran nalələr göylərə ucalır. Atların ayağı altından havaya qalxan toz dumanının içiyə döyüş meydanında yaralanıb atından yerə yıxılan, sinəsinə oxlar sancılan, qalxanı əlindən düşən, başları nizələrə keçirilən insan siluətləri görünür.

Məkanın qabaq hissəsində Yezid qoşununun əsgərləri Əhli - beyt xeymələrini talan edir, qız-gəlinlərin baş örtüklərini sivrir, boyun-boğazlarındakı zinətləri dartıb çıxarır, xeymələri odlayırlar. Qadın nalələri, uşaq bağırıqları tüstü dumanına qərq olur.

Uzaq boşluqlardan Əmirəl Möminin Əlinin qeybdən gələn səsi eşidilir.

Qeybdən Əmirəl Möminin səsi. Bu xəbəri mənə Həzrət Peyğəmbər çatdırdı. O mənə: «Qarşıda qanlı döyüş gözlənilir. - dedi. - Mühəmməd ümməti bu döyüşdə qətlə yetiriləcək. Qız-gəlinlər əsir götürüləcək. Lakin nə Allah, nə Rəsulullah sevgisi bu nurlu qəlblərdən silinməyəcək...» - dedi.

Arxa məkanda gedən döyüş şahə qalxan atların möhtəşəm kişnərtisiylə sona yetir. Hər tərəfə sakitlik və qaranlıq çökür. Məkan təcridən aydınlaşır. Qumluğa sərilməmiş insan cəsədləri, oxlar və nizələr sancılmış qanlı sinələr, kəsik qollar və bədənər görünür. Tənha külək canavar ulartısıyla qanlı qumluğun üzəriylə əsir. Musiqi.

Möhtəşəm göy gurultusu. Göy qübbəsinin dərinliyindən sızan işıq seli qumluğu ağ bəyazlığa bələyir. Qan izləri bu ağılığın içində əriyib itir.

Tənha at kişnərtisi. Musiqi. Məkana pal-paltarları cırılmış, üzləri, əl-ayaqları yanar odun hisinə bulanmış Xanım Zeynəb, İmam Səccad və Ümmi Gülsüm daxil olurlar. Xanım Zeynəb dəhşəti görcək, üzü üstə yerə yixilir.

Xanım Zeynəb. (Üzünü torpağa bulayır.) Mənə güc ver, İlahi!.. (Hönkürüb ağlayır. Dikəlib dizi üstə oturur, qumluğa sərilməmiş cəsədlərə baxa-baxa.) Şah Hüseyim!.. Kor olsun bu gözlər ki, sənin bu halını görür!.. (Dizin-dizin sürünüb İmam Hüseyinin başsız bədəninə sarılır. Havalanmış kimi.) Bu, sənsən, Hüseyin?.. Mənim Hüseyim?.. Atam oğlu... (Ağlayır.) Ümid çırağım, bu sənsən?.. (Qəfildən susur, dəhşət içində.) Sən Mühəmməd Mustafanın sevimlisi Hüseyinsən?.. Əliyyul Mürtəzanın oğlu?.. (Nalə çəkir.) Fatiməyi Zəhranın gözünün nuru???.. (Uzaq boşluqlara, ucadan.) Ağam Hüseyin qətlə yetirildii!!!.. (Hönkürür) Vəsilər ağasının oğlu öldürüldü! (Başını qaldırıb Göylərə.) Ya Rəsulullah!.. Bu gördüyün qanına bələnməmiş, əzaları doğranıb kəsilmiş – Hüseyindi!.. (Möhtəşəm şimşək çaxıntıları. Işıq dəyişir.)

Fatimə, Səkinə və digər qadınlar özlərini meydana atırlar, ağlaya-ağlaya cansız bədənərin başına dolanırlar.

Ümmi Gülsüm. (Göylərə, ağlaya-ağlaya.) Ya Mühəmmədə!.. Ya Əliyyə!.. Ya Fatiməta!.. (İmam Hüseyinin bədənini görcək, yazıqlaşır, ağlaya-ağlaya dizi üstə düşür) Va Hüseyinah...

Fatimə. (Kəsik bədənlərin arasıyla diz-dizi sürünə-sürünə) Vay atam!.. Vay qardaşım! Vay arxa-dayaqlarım!.. (Göylərə.) Ya Fatimə! Gör bir, balaların nə hala salınıb?!.. (İmam Hüseyin bədənini görcək yazıqlaşır, səsi enir, Göylərə.) Bu, başı kəsik bədən - oğlun Hüseyndi... (Başını yerə qoyub hönkürür.)

Xanım Zeynəb. (Aramla dikəlir, ağlayanlara sarı çönüb sərt.) Ağlamayın! (Matəm dolu qürurla.) Bu, Allahın və Rəsulullahın yolunda qazanılan uca şəhidlikdi. Hər insan övladına nəsib olmayan böyük şərəf və ucalıqdı.

Ümmi Gülsüm. (İmam Hüseyin başsız bədənini önündə diz çökür, titrək səslə oxuyur.) Mə-ən... Əlinin oğlu Hüseyne-əm... And içmişəm, kimsəyə boyun əyməyə-əm... (başını İmam Hüseyin sinəsinə qoyub hönkürür.)

İmam Səccad. (Xanım Zeynəbin yanında dizi üstə düşür, üzünü İmam Hüseyin ayaqlarına sıxıb ağlaya-ağlaya.) Mən Haşim nəslinin, pak Əlinin oğluyam... (Hönkürə-hönküpe göylərə.) Rəbbim!.. Səndən başqa Allah yoxdur! Təqdirinə və imtahanlarına səbrliyik!.. (Ağlayır.)

Meydana Yezid ibn Müaviyənin əli nizəli əsgərləri, Ömər ibn Səd və Şimr ibn Zil Coşən daxil olurlar. Əsgərlər Şimrin işarəsiylə İmam Səccadın və qadınların üzərinə şığıyırlar, onları İmam Hüseyin bədənindən ayırırlar. Şimr özünü İmam Səccada yetirib qılıncını sivirir.

Xanım Zeynəb. (Özünü İmam Səccadın üstünə atır, bədənini ona sipər edir.) And olsun Allaha, məni öldürməmiş onu öldürə bilməyəcəksən! Allahsızlar!.. Siz yeniyetməyə də əl qaldırırsız?..

Ömər ibn Səd. (Şimrin əlini saxlayır, astadan.) Əl saxla. Allahdan həya eləmirsən?.. Bu xəstə yeniyetmənin də qanına susamısan?..

Şimr. Əmr belədir. Ubeydullah ibn Ziyad Əli nəslindən olan kişi cinsinin bütün nümayəndələrini şərt-şəksiz qətlə yetirilməsini buyurub.

Ömər ibn Səd. (Astadan.) Ona dəymə. Görürsən ki, xəstədi. Qoy bu günahı İbn Ziyad özü götürsün boynuna. (İmam Səccada işarə ilə.) Bu cavanı onsuz da qarşıda uzun, əzablı bir yol - əsirlik işgəncəsi gözləyir...

Ümmi Gülsüm. (Əsgərlərin əlində vurnuxur.) Buraxın, imansızlar!.. (Ağlayır.) Qoyun, qanlarına qəltan elədiklərinizə doyunca ağlayaql!.. Rəsulullahın can paralarına ağlayaql... (Hönkürür.)

Şimr. (Qılıncını qınına keçirir) Ağlamağa vaxtınız çox olacaq. Yol uzundu. (Xanım Zeynəbə çımxırır.) Ayağa qalx!

Əsgərlər Şimrin işarəsiylə Xanım Zeynəbi İmam Səccaddan ayırıb ayağa qaldırırlar, qollarını və ayaqlarını qandallayırlar.

Fatimə. (Hörüklərini üzünə salır. Yazıq-yazıq.) Sizi and verirəm Allaha, örpəklərimizi qaytarın...

Səkinə. (Əlləriylə boyun-boğazını bağlayır.) Bizi bu halda hara aparırsız?..

Şimr. Şəhərə, tamaşaya! Qoy Kufə əhli Yezid hakimiyyətinə qarşı qiyama qalxanların aqibətini öz gözləriylə görsün!

Fatimə. (Qorxu içində dua oxuyur. Astadan.) Əlhəmdülillahil Rəbbil Aləmin... Ər rəhmanir rəhim...

Əsgərlərdən biri nizəylə Fatimənin yalın başından vurur. O, huşunu itirərək, yerə yığılır. Bunu gören Xanım Zeynəb əsgərin üstünə şığımaq istəyirsə, o biri əsgərlər ona mane olurlar.

Xanım Zeynəb. (Bağırır.) Neyləyirsiniz, ay imansızlar?!..

Ömər ibn Səd. (Şimrə, Xanım Zeynəbə işarə ilə astadan.) Bu, odu - Zeynəbdi. Onu səsindən tanıdım. (Sarsılmış halda.) Bu səs həmişə mənə təsir edir. (Ovsuna düşmüş kimi.) Elə bil iyimə işləyir...

Xanım Zeynəb. (Əsgərlərin əlində vurnuxa-vurnuxa Ömər ibn Sədə.) Ey Ömər!.. (Ömər ibn Səd sarsılmış halda Xanım Zeynəbə sarı çönür. Acı iztehzə ilə.) Hüseynin dayağı!.. De görüm, səni nə ilə satın aldılar?..

Ömər ibn Səd. (Şimrə, sərt.) Bu qadının səsini kəsin!

Əsgərlər Şimrin işarəsi ilə Xanım Zeynəbi qamçılıyırlarsa da, o, sözüne davam edir.

Xanım Zeynəb. (Ömər ibn Sədə.) Müaviyə oğlu azğın Yezidin hiyləsinə səndəmi uydun?.. O da öz cani xislətini biruzə verməyə əlverişli məqam tapdı. Əhli-beyti otu biçən kimi, biçdirib qanına qəltan elədi!.. (Qəzəb püskürür.) Cavabını səninlə bir Qiyamətdə alacaq!..

Şmir. (Əsgərlərin üstünə çımxırır.) Aparın!..

Əsgərlər Xanım Zeynəbi, İmam Səccadı və qadınları aparırlar.
Musiqi.

QEYBDƏN İLAHİ SƏDA. HƏQİQƏTƏN MƏN, MƏNƏ OLAN SEVGİ İLƏ BU DÜNYADA OLANLARA SEVGİNİ BİR QƏLBDƏ YERLƏŞDİRMİRƏM...

Məkan boşalır. Həzin musiqi. Çöllüyü bürümüş al qırmızı qan göylərdən enən ecazkar Nur Selinin ağılığına bələnir.

İşıq effektləri. Nur Seli getdikcə topalaşır, bir dəstə qırmızı dimdikli, qırmızı caynaqlı ağ göyərçinə çevrilir. Göyərçinlərin səsi məkanı bürüyür, musiqini eşidilməz edir.

DƏMƏŞQ. BƏNİ ÜMƏYYƏ SARAYI.

Yezid ibn Müaviyə taxtda əyləşib. Sərkərdə Ubeydullah ibn Ziyad, Əbhər ibn Kəb və əyanları Yezidin əhatəsində əyləşiblər.

Əbhər ibn Kəb. ...Hüseyni Kufəyə köməyə çağıranların xahişini gecəylə Mədinəyə Əliyil Mürtezanın yaxın silahşarı çatdırıb, ya Xəlifə. Onlar Kufəni ev-ev gəzib imza toplamış, məktubu atlı çaparla Mədinəyə göndərmişlər. Camaatı yoldan çıxaran da onlar olub. Amma... (Gülümsəmək istəyirsə də, qəfildən öskürəyi tutur. Öskürək tutmasında boğula-boğula,) ...istəkləri baş tut... madı...

Yezid. (Narazı baxışlarla Əbhər Kəbə baxır, gözləri yol çəkə-çəkə.) Onu demək hələ çox tezdi.

Əbhər ibn Kəb. (Öskürəyini bir təhər nizamlayır, boğuş səslə.) Kufə əhli ayılıb artıq. İndi insanlar tamam ayrı bir qərardadırlar. Həqiqəti anlayıblar. Allaha min şükürlər olsun ki, sular duruldu. Əsir karvanı da artıq yoldadır.

Yezid. (Qanıqara.) Bir karvanla iş aşmaz. (Fikirli halda uzaqlara zillənir.) Qulağıma sədalar çatır ki, Kufə camaatının hələ də Hüseynə rəğbəti var.

İbn Ziyad. Səbrinizi basın, ya Xəlifə. Qara kütlə tarix boyu nə istədiyini bilməyib. Dünənə qədər sevdiklərini bu gün daş-qalaq eləməyə həmişə hazır olublar.

Fərraş daxil olub təzim edir.

Fərraş. Minbaşı Şəbu ibn Rəbi hüzurunuzda təşrif buyurub.

Yezid. (Fikirdən ayılır. Sevincək.) Gəlsin.

Minbaşı Şəbu ibn Rəbi daxil olur.

Şəbu ibn Rəbi. (Təzim edir.) Xəlifə ibn Müaviyəyə salam olsun!

Yezid. Əleykəssəlam! Nə xəbərlə gəlmisən, Şəbu?..

Şəbu ibn Rəbi. Əhli - beyt karvanı Kufəyə sarı hərəkət edir, ya əmir. Əmrinizə müntəzirik.

Yezid. (Məkr dolu məmnunluqla.) Belə-ə-ə... Gəlirlər demək. (Yanıdakılara.) Haşim övladları Yezid hakimiyyəti ilə çox oynadılar, heç bir xəbər də, vəhy də nazil olmadı. (Gülüşürlər. İbn Rəbiyə.) Sən Hüseynədən danışıq.

Şəbu ibn Rəbi. (Gizli kədərlə) Qətlə yetirilib. Nizəyə keçirilmiş kəsik başı əsir karvanının ön sıralarında gətirilir.

Yezid. (Yanıdakılara.) Halal olsun Şimrə!.. Qiyamçıya yaraşan ölümdü bu! (İbn Rəbiyə.) Bəs o birilər?..

Şəbu ibn Rəbi. (Qanıqara.) O birilər də... Öldürülüb. Əli nəslindən olan kişi cinsinin hamısı. Bir nəfər kimi. (Səsi enir.) Qalan - qız-gəlinlərdi... Bir də Hüseynin yeniyetmə oğlu Zeynəl-Abdin ibn Səccad.

Yezid. (Duruxur.) Zeynəl-Abdin? (Qaş-qabağını tökür.) Elə niyə?..

Şəbu ibn Rəbi. Olsun, xəstə olduğuna qiymayıblar.

Yezid. Xəstə?.. (İbn Ziyada, əsəbi halda.) Şimrin qəzəbini heç bir bəhanə sarsıda bilməz!.. Bu necə baş verib?..

İbn Ziyad. Səbrinizi basın, Yezid sağ olsun. Karvan hüsurunuza sarı hərəkət edir. Son qərar sizin olacaq.

Yezid. (Halı İbn Ziyadın sözündən bir qədər düzəlir. Taxtın kürekliyinə yayxanıb iztehzayla yanındakılara.) Əcəba, babaları Əmirəl Mömininin cəddi kömək olmadı bu məzlumlara?!.. (Gülüşürlər.)

Əbhər Kəb. Haşimilər törəməsinin küfr və yalanları əvvəl-axır faş olmalıydı ki, bu da baş verdi. Qoy indi Kufə və Şam əhli özü şahid olsun bu riyaya.

Yezid. (İbn Rəbiyə.) Yaxşı hələ, de görüm, qalanlar kimlərdi?..

Şəbu ibn Rəbi. Qadınlar və uşaqlardı, ya Xəlifə.

Yezid. (Gözləri qəzəb saçır.) Onların qadınları kişilərindən də kinli və amansızdırlar! (İbn Rəbiyə.) Xarabalığa yerləşdirin! Elə bir xarabalığa ki, şəhərdən aralıda olsun. Ac və susuz saxlayın! Qırıldıqca, xəndəklərdə basdırın!

Şəbu ibn Rəbi. (Qanıqara.) Əmrinizə müntəzirik, ya xəlifə.

Yezid. (Sınayıcı nəzərlərlə ibn Rəbinin gözlərinin içinə zillənir.) Neçə nəfərdirlər, deyirsən?

Şəbu ibn Rəbi. Çoxdular, ya Əmir.

Yezid. Çoxdular? Bəs niyə belə?.. Səncə, öldürməyə ürəkləri gəlməyib? Yoxsa, ayrı bir səbəb var?..

Şəbu ibn Rəbi. Döyüşə Ömər ibn Səd başçılıq edib.

Yezid. (Gözləri uzaqlara zillənir.) Ömər... Onun qisası ağırdır. Amma... (İbn Ziyada baxır.)

İbn Ziyad. Narahatlığa bir əsas görmürəm, ya Xəlifə. Günortalar qızmar Günəşin, gecələr qaynar Səmum yelinin qovurduğu xarabalıq onsuz da bu canavar törəməsinin axırına çıxacaq.

Yezid. (Gözləri qəzəb saçır.) Səhvin var, Ubeydullah ibn Ziyad! Haşim övladları canavardan da təhlükəlidirlər! İstər kişisi olsun, istər qadını!.. Onların hər törəməsi şoranlıqda ot bitirən toxum kimidi. Hara düşərlərsə, cücərib qol-budaq atarlar. (Şəbu ibn Rəbiyə.) Xarabalıqda məskunlaşsınlar! Sonrasına baxarıq.

Şəbu ibn Rəbi. Əmrinizə müntəzirəm, Yezid Həzrətləri. Amma...

Yezid. Nə amma?..

Şəbu ibn Rəbi. (Ehtiyatla.) Əsirlər susuzdurlar. Neçə vaxtdan bəri mühasirədə qaldıqlarından, su ehtiyatlarını tamamlıqla itiriblər.

Yezid. (Sınayıcı nəzərlərlə ibn Rəbiyə zillənir.) Nə yaman mərhəmətliyimişsən, Şəbu?.. Bilməzdim, bilməzdim. Olmaya, bu quzğun törəməsinə sən də yazığın gəldi?.. Nə yaman yuxa qəlbin varmış?!.. Belə bilsəydim, səni sarayın baş dayəsi təyin edərdim. (Hamı gülür. Şəbu ibn Rəbi başını aşağı salır.) Ya bəlkə... (Yan-yöresindəkilərə baxıb irişə-irişə.) ...zövcələrin arasında ürəyinə yatanı var, hə? (İbn Rəbi dinmir.) Varsa, çəkinmə, de!.. (Şaqqanaq çəkib gülür.) Ürəyinə yatan birisi varsa, götür apar, sən olsun!

Sim qırılmasını andıran səs.

Şəbu ibn Rəbi. (Başını qaldırır, sarsılmış halda.) «Əstəğfürullah» deyin, ya Xəlifə! Bunlar Peyğəmbər əhli - beyti, Əmirəl Mömininin övladlarıdı!..

Yezid. (Xoflu baxışlarla ətrafındakılara baxır. Ayağa qalxıb Minbaşıya yaxınlaşır. Sınayıcı nəzərlərlə onu başdan-ayağa süzür.) Gözümün içinə düz bax, Şəbu. Səsində xoşagəlməz titrəyişlər sezirəm. Olmaya, bu nəslə sevgin var, hə?..

Şəbu ibn Rəbi. (Udqunur. Səsi titrəyir.) Bu qətləmi Allah bizə bağışlamayacaq.

Hamı xof dolu baxışlarla bir-birinə zillənir. Ortalığa ağır sükut çökür.

Yezid. (İbn Rəbiyə zillənir, əsəbilikdən biğlarını gəmirə-gəmirə.) Yazığın gəlir, demək. Haşim övladlarına verilən bu dərs üreyincə deyil, demək.

Şəbu ibn Rəbi. (Sarsılmış halda.) Dünən Şama və Xorasana qan yağışı yağıb. (Səsi enir.) Bu qətlə Göylər də qan ağlayır...

Yezid. Qan yağışı?.. (Əsəbi gülüslə ətrafındakılara.) Bu nə əfsanədi?.. (İbn Rəbiyə, iztehzayla.) Bu da mənim fəxarətli minbaşım! Fərəhlənib qürur duyduğum cəsur Şəbu ibn Rəbi! (Səsi dəyişir. İbn Rəbiyə.) Avam camaatın sözünə uymusan, Şəbu?.. (Qəfildən qəzəblə.) O yağış dediyin - Ərəfat dağından qopan od püskürtüləridi ki, hər yazın əvvəli hərəkətə gəlib, Göy qübbəsini al qırmızı rəngə boyayar!..

Şəbu ibn Rəbi. (Vahimə içində.) O yağışın ləkələri evlərin divarlarından getmir, ya Xəlifə!.. Onlar silinmir... Yuyulmur!..

Yezid. (Nifrətlə İbn Rəbiyə.) Səni bu qədər aciz, təpərsiz bilməzdim. (bir müddət sınaıcı nəzərlərlə İbn Rəbiyə zillənir.) Olmaya, yuxu görmüsən?.. (İbn Rəbi dinmir. Hamı ehtiyatla bir-birinə baxır. Keçib yerinə əyləşir, nifrətlə.) Əgər o od püskürtüsünü sən də qan yağışı hesab eləyirsənsə, demək Haşimilərə sevgin var!

İbn Rəbi başını aşağı salıb susur. Ortalığa gərgin sakitlik çökür. Uzaqdan Azan səsi eşidilir. Otaqdakılar bu səsdən səksənirlər.

Yezid. (İbn Rəbiyə qəzəblə) Cavab ver!

Şəbu ibn Rəbi. (Başını qaldırır, şövqlə.) Lə iləhə illəllah!.. (Hamı duruxur, vahimə içində bir-birinə zillənirlər. Uca boşluqlardan sızan ecazkar musiqi.) Mühəmmədin Rəsulillah!..

Yezid. (İlan vurmuş kimi, ayağa sıçrayır.) Sus, xain məlun! Rədd ol, gözlərim bir daha səni görməsin!

Şəbu ibn Rəbi çıxır. Musiqi kəsilir.

Yezid. (İbn Rəbinin ardınca baxa-baxa, qəzəbdən boğula-boğula yanındakılara.) Onu nəzarətə alın. Bu məlun tayfası mənim ən sədiq adamlarımı belə, yoldan çıxarmağı özlərinə ar bilmir!

İbn Ziyad. İzn verin gedim, ya Əmir.

Yezid. (Fikirli) Get, Ubeydullah, get. Qiyamın kökü yaman yoğun imiş...

İbn Ziyad və Əbhər ibn Kəb çıxırlar.

Yezid. (Taxtın önündə dayanmış zənci qula.) De, şərab gətirsinlər! (Əyanlara, qanıqara.) Haşimilər törəməsinin süqutuna badə qaldıraq! (Səsi enir.) Əməvilərin qələbəsinə şadyanalıq edək!.. (Qəfildən dəli bağırıyla.) Rəqqasələr gəlsin!..

Zərb alətlərində çalınan ritmik musiqi eşidilir. Zənci xidmətçilər iri məcməyilərdə şərab, meyvə və qəlyanaltılar gətirirlər. Badələrə şərab süzüb, Yezidə və əyanlarına paylayarlar. Yezid şərabla dolu badəni acgözlüklə başına çəkir.

Otağa rəqs edə-edə rəqqasələr daxil olurlar. Yezidin və əyanlarının qarşısında rəqs edib, onları əyləndirməyə başlayırlar.

Yezid. (Şərabı birnəfəsə başına çəkib, badəsinə bir də doldurur. Yuxarı qaldırıb bağırır.) Qüreyşilər tayfasının bel sütunu qırıldı!.. Mənə beyəti rəva bilməyən Hüseynin kəsik başı hüzuruma gəlsin!..

Ayağa qalxır, rəqqasələrdən birinin belini qucaqlayıb onunla rəqs etməyə başlayır. Səslər getdikcə azalır və itir. İşiq dəyişir.

Məkana sakitlik çökür.

QEYBDƏN İLAHİ SƏDA. MƏN SİZLƏRİ AZAD YARATDIM. SİZSƏ ÖZÜNÜZÜ TAMAHINIZIN VƏ DÜNYA MALININ QULUNA ÇEVİRDİNİZ...

KARVAN KUFƏ ŞƏHƏRİNƏ DAXİL OLUR.

Kufə şəhərinin girəcəyi. Bəna Səyyad qala divarlarının söküklərinə kərpic tıxayıb malalayır. Uzaqlardan əsir karvanını müşayət edən dəvələrin zınqırov səsləri eşidilir. Bəna Səyyad əlini saxlayıb səs gələn tərəfə diqqət kəsilir, əlini gözünün üstünə qoyub uzaqlara zillənir.

Məkana əlində gil dolu teşt, Bəna İmran daxil olur.

Bəna Səyyad. (Səs gələn tərəfə zillənib.) İmran, bu nə səslərdi belə?.. Eşidirsən?.. Orda nə baş verib görəni?

Bəna İmran. (Teştin ağırlığından əyilə-əyilə.) Yezid ibn Müaviyəyə qarşı qiyam etmiş birinin başını Kufəyə gətirirlər.

Bəna Səyyad. (Duruxur.) Kimdi o qiyamçı?

Bəna İmran. (Teştə hıqqıldaya-hıqqıldaya yerə qoyur.) Hüseyn ibn Əli.

Bəna Səyyad. (Əlindəki kərpic yerə düşür, İmranın çiyinlərindən tutub silkələyə-silkələyə.) Sən nə danışırısan?.. Sən hansı Hüseyni deyirsən?..

Bəna İmran. (Çaşqın halda.) Bazarda danışırıldı... Deyirlər, kəsik baş Fatimeyi Zəhranın oğlu Hüseynin başıdır.

Bəna Səyyad. (Dizi üstə düşür.) Ey vah!.. Qulaqlarım kar olaydı... (Göylərə.) İlahi! Bu nə qorxunc xəbərdi yetirdilər mənə?.. Doğrusa, yalan olsun!..

Dəvə zıncırovlarının səsi getdikcə, aydın eşidilməyə başlayır. Musiqi. Üstünə qara örtük salınmış kəsik baş keçirilmiş nizə, onun ardınca Yezid əsgərlərinin müşayət etdiyi Əhli-beyt karvanı qala qapılarından içəri daxil olur.

Qol-qıçları qandallı, üzleri qızmar Günəşin altında yol getməkdən yanıb qaralmış, saçları üzlerine, çiyinlərinə dağılmış, paltarları cırıq-cırıq olmuş Əhli-beyt heysiz addımlarla Bəna Səyyadın qarşısından ötürlər.

Bəna Səyyad. (Əllərini Göylərə qaldırır.) Va Əliyyə!.. Va Fatiməta!.. Buna necə dözdün?.. (Ağlaya-ağlaya, kəsik başa.) Ağam Hüseyn!.. Kor olsun bu gözlər ki, sənin bu halını görür! (Ağlaya-ağlaya əsgərlərə.) Sizi görüm lənətə gələsiz!.. Allahsızlar!.. Əliniz qurusun!.. Necə qıydınız?.. Fatimənin oğluna, vəsilər ağası Hüseyni neylədiz?..

Karvan ayaq saxlayır. Şimr irəli çıxır, şallağını havada oynadıb, Bəna Səyyadın üzündən vurur. Bəna yerə yığılır.

Şimr. (Əsgərlərə.) Qandallayın!.. Yezid hakimiyyətinə qarşı çıxan hər kəsin aqibəti bu olacaq!

Musiqi. Əsgərlər bəna Səyyadın qollarını qandallayıb sürüyürlər. Işıq dəişir. Əsgərlər Əhli - beyti qamçılırlar. Məkan hərəkətə gəlir. Karvan yola düzəlir. Qollara, ayaqlara vurulan ağır qandalların səsi musiqi sədalarına qarışır. İmam Səccad heysiz halda dizi üstə düşür. Əsgərlərdən biri onu nizəsiylə dümsükləyir.

Əsgər. Ayağa qalx! Qalx ayağa, deyirəm sənə!..

İmam Səccad. (Qalxa bilmir. Susuzluqdan qurumuş dodaqlarını zorla tərpedə-tərpedə əsgərə.) Qalxa bilmirəm. Taqətim yoxdu...

Səkinə. (Heysiz halda.) Ona dəyməyin... Yazığınız gəlsin. O, xəstədi. Neçə gündü dilinə su dəyməyib. O böyük Allahın xatirinə ona su verin...

Səkinənin müraciəti əsgərə təsir edir. O, bir anlıq tərəddüddən sonra əlini qundağına atır, ordan çəkib çıxardığı kiçik su bardağının ağzını açıb, İmam Səccada uzatmaq istəyərkən Şimr əsgərin üstünə şığıyır, şallağını havada oynadıb əsgərin əlindən vurur. Su bardağı əsgərin əlindən yerə düşür. Su torpağa dağılır.

Şimr. (Qəzəblə.) Kim icazə verib??.. Sərsəm!.. (Şallağın birini də əsgərin üzündən vurur.)
Xanım Zeynəb. (Heysiz halda Şimrə) Göylərdən yağdırılan o pak sular haramınız olsun...
Balaca qız uşağı. (Şimrə.) Baba, Allah xatirinə bizə su ver...

Şimr Xanım Zeynəbi, sonra çönüb balaca qız uşağını
qamçılıyır. İmam Səccadı qamçılıyıb yerdən qaldırır. Qız-gəlin
ağlaşır. Səhnə hərəkətə gəlir. Karvan yoluna davam edir.
Şiddətli külək uğultusu. Musiqi. Qeybdən İlahi səda eşidilir. Sədanı
Əhli-beytdən savayı bir kimsə eşitmir.

QEYBDƏN İLAHİ SƏDA. SİZ EY RƏSULULLAHIN BALALARI!.. DÖZÜN VƏ SƏBR EDİN.
GÖRÜN BİR, TAMAH VƏ EHTİRASLAR KÜLƏYİ NƏ QƏDƏR ÇIRAQLAR
SÖNDÜRÜB?!.. ŞÖHRƏT VƏ VAR AZARI NƏ QƏDƏR İNSANI YOLUNDAN AZDIRIB?!..
NƏ QƏDƏR SAĞLAMİ ONUN ÖZ SAĞLAMLIĞI ÖLDÜRÜB... VƏ NƏ QƏDƏR ALİMİ
ONUN CAHİLLİYİ MƏHV EDİB?!.. NƏ QƏDƏR DÖVLƏTLİ QİYAMƏT GÜNÜNDƏ
KASIBLIQ ARZULAYIB?!.. VƏ ÖLÜM NƏ QƏDƏR HÖKMDARI DİZ ÇÖKDÜRÜB?!..
(Küləyin səsi güclənir, əsirlərin və əsgərlərinin paltarlarını bayraqlar kimi yellədir.)
HƏQİQƏTƏN, MÖMİNLƏR MƏNƏ VƏ MƏNİM RƏSULUMA İNANANLARDI. BU, O
KƏSLƏRDİ Kİ, ONLARA PİSLİK EDƏNLƏRƏ YAXŞILIQ EDƏRLƏR, ONLARA DÖNƏ-
DÖNƏ YALAN SATANLARI DÖNƏ-DÖNƏ BAĞIŞLAYARLAR...

Musiqi. Əsir karvanı Kufənin küçələri boyu irəlilədikcə, onların tamaşasına
yığışan şəhər əhli görünür. Adamlar qadın əsirlərin yalın başlarını, yanğının hisindən
və Günəş şüalarından qaralıb tanınmaz hala düşmüş üzlerini, cırıq pal-paltarla
rını məsxərəyə qoyub gülüşürlər.

Qırmızısifət kişi. Baxın, ay camaat, bunların üzləri Cəhənnəmin odundan qaralıb!.. (Gülüş
səsləri.)

Orta yaşlı kişi. Yaxşı nəsil olsaydınız, aqibətiniz bu olmazdı!..

Cavan oğlan. (Səkinəyə işarə ilə.) Bu qızın nə gözəl saçları var?.. Şair burda deyib «Ey
zülfü pərişan!..» (Gülüş səsləri.)

O biri oğlan. (Xanım Zeynəbə, rişxəndlə.) Örtüyün hanı, ay xala?.. Yellər apardı?..
(Yanıdakı cavanlara qoşulub gülür)

Səkinə. (Başını Xanım Zeynəbin çiyinə qoyur, heysiz səslə) Daha dözə bilmirəm, bibi...
Ölüm səadəti...

Xanım Zeynəb. Döz, bala... Gərək dözəsən. Biz səbr oyuğuyuq, dözüm çalasıyıq. Bunu
babən Rəsulullah öyrətmişdi bizlərə.

Əsgərlər. (Ləngiyən əsirləri nizələri ilə itələyirlər.) Tərpən-tərpən!.. Becid-becid!

Kufə camaatının arasından bir neçə qadın torbalarından
çıxardıkları çörəkləri paralayıb, əsir qadınlara və uşaqlara paylayırlar.

Ümmi Gülsüm. (Çörəyi, ağzına aparən uşağın əlindən alıb yerə atır, çörək verən qadınlara.) Siz neyləyirsiniz?.. Sədəqə bizlərə haramdı!..

Ümmi Külsümün bu hərəkətindən meydana sakitlik çökür.
Adda-budda xısın-xısın ağlaşan qadınların iniltiləri eşidilir.

Xanım Zeynəb. (Zəif təbəssümlə qadınlara.) Siz... ağlayırsız?.. Kişiləriniz bizi qırır, başımıza olmazın müsibətlər gətirir, siz ağlayırsız?.. (Məkana sakitlik çökür. Dikəlib izdihama sarı çönür, ucadan.) Ey Kufə əhli!.. Ey yalan və xəyanət əhli!.. (Həzin musiqi. Səsi enir.) Ey dinarlar və dirhəmlər qulları... Deyin, qəlblərinizi nə ilə satın aldılar?.. Bu dünyanın hansı sərvətinə dəyişdiniz onları?.. (Acı iztehzə ilə.) O dünyanın ki, əvvəli də, axırı da bir arşınlıq, qara xəndəkdi?.. (Şimr və əsgərləri Xanım Zeynəbin səsinin ovsununa düşmüş tək, donub qalıblar.) Mənə cavab verin!.. Niyə dinmirsiz?.. Yəni aranızda alçaldılmamış, riyə və tamah çirkabına bulanmamış birisi qalmayıb?.. (Astadan ağlar qadın səsləri eşidilir.) Ağlayırsız... Qəlbləriniz nə yaman kövrək imiş?!.. Göz yaşınız nə qədər bol imiş?!.. Ağlayın-ağlayın. Bu halınızla siz o qadına bənzəyirsiniz ki, yunu əyirib sap düzəldər, sonradan sapı buraxıb, yenidən yuna çevirər... (İnsanlar donuxmuş halda Xanım Zeynəbə diqqət kəsiliblər. Matəmlə.) Kufəyə köməyə çağırıb, məhvə uğratdığınız o İmam Rəsulullahın xələfi idi... (Hamı heyrət içində donub qalıb. Nizəyə taxılan başa işarə ilə.) Başını nizələrə taxdığınız bu Ağa kimsəsizlərinizin pənahlı, köməksizlərinizin dayağı idi... (Izdihamın içindən astadan «Ağam Hüsey...» deyən ağlar səslər eşidilir.)

Adamların arasından kimsə Xanım Zeynəbə işarə ilə
«Baxın, bu, Zeynəbdi!.. İmam Hüseyinin bacısı!..» deyə qışqırır.
Hamı heyrətlə içini çəkir.

Xanım Zeynəb. (Səs gələn səmtə.) Sən haqlısan, cavan. Mən – Zeynəbəm. Can paralarını Kərbəla çölündə buraxıb, yollara salınmış binəva məsumələr anası...

Narazı izdihamın uğultusu.

Şimr. (Ayılır. Əsgərlərə, sərt.) Nə qoyun kimi durub baxırsız? Dağdın adamları burdan! Çamaatı dağdın! Günəş enir! Mənzil başına hələ çox var.

Musiqi. Əli nizəli əsgərlər adamların üstünə yeriylər. Camaatı qovub karvandan uzaqlaşdırmağa cəhd edirlərsə də, insanlar müqavimət göstərirlər. Əsgərlərlə Kufə əhli arasında çaxnaşma yaranır. «Qoy Zeynəb danışsın!», «Biz Əlinin qızı Zeynəbi dinləmək istəyirik!» deyən qışqırıtlar eşidilir.

Qəfil qopan möhtəşəm külək uğultusu izdihamın səsinə eşidilməz edir. Musiqi kəsilir.

Əsgərlərdən biri. (Duruxub əl saxlayır. Səsə diqqət kəsilir. Vahimə içində.) Bu nə sədi belə?..

O biri əsgər. (Vahimə içində ətrafa boylanır.) Elə bil küləkdi... Amma ayrı cür əsir...

Xanım Zeynəb. (Səsi küləyin uğultusunda aydın eşidilir.) Sən haqlısan, əsgər. Bu - küləkdi... (Üzü küləyə dayanır. Külək saçlarını dalğalandırıdığca, səsi böyüyüb məkanı bürüyür.) Səbh çağının şəfəqindən baş alıb, gecələrin qaranlıqlarına əsən Ulu Külək. Qiyamət Küləyi... Böyük Axirət Küləyi...

Vahiməyə düşmüş izdihamın uğultusu eşidilir. Hamı xof içində bir-birinə zillənir. Şimr xoflu baxışlarla Zeynəbə zillənib. Ortaya, külək uğultusundan savayı ayrı bir səs eşidilməyən ağır sakitlik çökür.

Kufəli qadın. (Nizəyə keçirilmiş başa baxa-baxa.) Sənə qurban, ağam ya Hüseyin!.. Günahımız böyükdü... (Hönkürtüylə dizi üstə çökür.)

Şimr. (Qadının səsinə ayılır, qamçını onun başına endirir. Qadın nalə təpib yerə yığılır.) Sərsəm qadın! (Üzünü izdihama tutur. Hamı eşitsin deyə, ucadan.) Bu məlunlara inanmayın, ay camaat! Əgər bunlar, özləri dedikləri kimi, övliyadırlarsa, babaları Rəsullulah niyə kömək olmadı bunlara?.. Niyə «möminlər Əmiri» dediklərinin ruhu arxa durmadı?.. (Saxta gülüşlə gülürsə də, ona qoşulub gülən olmur.)

Digər kufəli qadın. Sizi görüm lənətə gələsiz! Necə ki, gəldiniz artıq!.. Cəzanız ağır olacaq!

Şimr. (Qamçıyla o qadını da vurur. Qadın inildəyib yerə yığılır.) Sus, ləçər!.. (Əsgərlərə.) Nə durub baxırsız?.. Dağıdın adamları! Yol boşaldın!

Musiqi. Əsgərlər adamların üstünə yeriirlər, nizələrini işə salıb izdihamı dağıtmağa müvəffəq olurlar. Karvan yola düzəlir. Səhnə hərəkətə gəlir. Karvan əsir qandallarının cingiltiləri altında Kufənin küçələri ilə irəliləyir. Səkilərdən, yollardan ötən insanlar ayaq saxlayıb karvanın tamaşasına dayanırlar.

Əsgərlərdən biri. (O biri əsgərə. Şimr eşitməsin deyə, astadan.) Zeynəb danışanda halım dəyişir. Boğazımı qəhər tutur...

O biri əsgər. (Yan-yörəsinə baxır. Heç kim eşitməsin deyə, astadan.) Onun səsində nə isə var. (Kövrəlir.) Çox doğma və əziz olan nə isə...

Xanım Zeynəb ayaq saxlayır. Onun dayanması karvana təsir edir və hamı dayanır.

Xanım Zeynəb. (Şimrə) Sən ey yazıq!.. Bu karvanı hara aparırsan?..

Şimr. (Çaşqınlığa düşürsə də, özünü dərhal ələ alır.) Məgər bilmirsən?.. Kufə əhlinin tamaşasına aparıq sizləri! Qoy hamı görsün Yezid ibn Müaviyə hakimiyyətinə qarşı çıxanların aqibəti nə olur!

Xanım Zeynəb. (Acı təbəssümlə.) Ay bədbəxt... Bu gün sən Yezidin gözündə yaxşı olmağa çalışırsan. Amma ömründə bircə dəfə düşünmüşsənmi ki, (Göylərə işarə ilə.) Onun gözündə yaxşı olasan?..

Sim qırılmasını andıran səs. Şimr və əsgərləri heyrət içində donurlar.

Şimr. İnsanları çaşqınlığa salıb, Möminlər Əmiri Yezidə qarşı qaldıranları cəzalandırmaq (Göylərə işarə ilə.) Onun qarşısında yerinə yetirilən ən müqəddəs borcdur!..

Xanım Zeynəb. (Səi dəyişir.) Möminlərin bir Əmiri var idi. Onu da alçaq Müaviyyə öz çirkab niyyətlərinə görə qanına qəltan elətdirdi! (Qəzəblə.) O qanın gölməçəsində boğulub ölmək nəsibiniz olacaq!..

Şimr. (Qamçını Xanım Zeynəbin başına endirir.) Sus, əfi ilan!..

Xanım Zeynəb qamçının ağrısından ikiqat olub dizi üstə düşür.
Əsir qadınlar onu dövrəyə alırlarsa da, onlar da Şimrin qamçı
sının zərbələrinə tuş gəlirlər. Xanım Zeynəb başını qadırıb
səmaya zillənir.

Xanım Zeynəb. (Göylərə.) Lə-ə hövlə və lə-ə qüvvətə İllə-ə billəhil Əliyyil əzim!..

Göy qübbəsi Xanım Zeynəbin müraciətinə cavab olaraq, möhtəşəm şimşək çaxıntılarından dağılmağa başlayır. Məkan bənövşəyi bərqlərə bürünür.

Şimr və əsgərlər bu mənzərədən vahiməyə düşüb, kənara çəkilirlər. Bir anlığa bütün səsləri kəslir. Göy aramla guruldamağa başlayır. Hamı heyrət içində Göylərə zillənir. Şimşək çaxıntıları. Yağış yağır. Musiqi.

Əsir qadınlar, qız-gəlinlər üzlerini yağışa tutub, su içirlər. Yağış damlalarını ovuclarına doldurub üzlerini, saçlarını isladır, uşaqların ağızlarına tökürlər.

Şimr və əsgərlər bu mənzərəni vahimə dolu heyrət içində müşahidə edirlər.

Şimr. (Ayılır. Özünü ələ alıb, əsgərlərə çımxırır.) Nə baxırsız? Yağış görməmişiz - nədi?.. Tərpenin! (Nifrətlə Xanım Zeynəbə baxır, səsi enir.) Yolçu yolda gərək!

Əsgərlər nizələrini işə salıb, əsirləri itələyə-itələyə
hərəkətə gətirirlər. Karvan yola düzəlir. Musiqi.

BİRİNCİ HİSSƏNİN SONU

İKİNCİ HİSSƏ

KÜFƏYƏ QAN YAĞIŞI YAĞIR

Kimsəsiz şəhər meydanı. Səhər çağı. Şəhərə sakitlik çöküb. Dolu damlalarla yağın yağıntı səsi eşidilir. Yağış yağdıqca, Məkan tədricən al qırmızı rəngə boyanır.

Yağışın səsinə evlərindən çıxan başı örtüklü qadınlar göydən axan al qırmızı yağıntının altına düşürlər, əlləri, üzləri, baş örtükləri al qırmızı rəngə boyanır. Hamı heyrət içində bir-birinə, öz əllərinə, üst-başlarına, sonra başlarını qaldıraraq göyə baxırlar. «Bu nə görəcəkdiniz?..», «İlahi, Pərvərdigara?!..», «Sübhanallah!» deyən xoflu nidalar eşidilir.

Məkan başdan - başa al qırmızı rəngə boyanıb.

Orta yaşlı qadın. (Qan rənginə boyanmış əllərinə baxır) Bu nədi belə?.. (Vahimə içində göylərə baxır.) Allah, sən özün kömək ol!..

Cavan qadın. (Pəncərədən göyə zillənir.) Sənəm, bu yağın nədi belə?..

Orta yaşlı qadın. (Ovuclarını doldurub iyləyir və vahimə içində əllərinə zillənir) Gülsüm, bura gəl!

Qadınlar bir yere toplaşırlar.

Orta yaşlı qadın. (Ovuclarını qadınlara göstərir, vahimə içində) Bu... qandı... Amma çiçək ətri qoxuyur...

O biri qadınlar. (Öz əllərinə baxırlar, vahimə içində) Qan...

Hər üçü göyə zillənir. Uzaqlardan «Qan!..», «Göydən qan yağır!..», «Kufəyə qan yağır, ay camaat!..» deyən şəhər əhlinin həyəcanlı səsləri eşidilir.

Meydan adamla dolur. Qeybdən Rəsulullahın səsi eşidilir. Bu səsi məkandakılar eşitmirlər.

Qeydbən Rəsulullahın səsi. Cəbrayıl mənə xəbər vermişdi ki, nəvəm Hüseyn İraq torpağında qətlə yetiriləcək...

YEZİDİN YUXUSU.

Bəni Üməyyə sarayı. Yezid və əyanları sərxoşdurlar, yarıçılpaq kənzilərlə qol-boyun olub, xəlilərin üzərinə atılmış ipək mütəkkələrə söykəniblər. Ortada rəqs edən rəqqasəyə baxa-baxa şərab içib, əylənirlər.

Yezid. (Qəfildən nə isə xatırlayır, qucağındakı kənizi kənara itələyir. Dikəlib sərxoş bağırtilarla.) Bəs mənim Yezid əbu Qeysim hanı?.. (Musiqi kəsilir. Rəqqasə qaçır.) Sizdən soruşuram: hanı əbu Qeys??? Onu təcili surətdə yanıma gətirin! (Səsi enir, doluxsunur. Sərxoşluqdan dili dolaşa-dolaşa.) Gör bir, neçə gündü, onun o ağıllı başını sığallamıram?!..

Qapılar açılır, zənci xidmətçilər iri qəfəsin içində Yezidin sevimli meymunu Yezid əbu Qeysi gətirirlər. Qəfəsi taxtın yanındakı mizin üstünə qoyub, Yezidə təzim edirlər.

Yezid. (Qalxıb qəfəsin yanına gəlir, əlini dəmirlərin arasından içəri salıb, Qeysin başını sığallayır.) Sadiq dostum mənim... Riya və xəyanət dolu bu zalım dünyada mənə qalan bir sən olacaqsan, bilirəm. (Qəfildən əyanlara və rəqqasələrə sarı çönür, qəzəblə) Rədd olun burdan!.. Hamınız rədd olun!.. Mən əbu Qeyslə tək qalmaq istəyirəm.

Sərxoş əyanlar ayağa qalxmaq istəyirlərsə də, qalxa bilmirlər. Nökərlər onları çölə sürüyürlər. Kənzilər qaçır.

Yezid. (Hüzurunda müntəzi dayanmış nöqərlərə.) Siz də rədd olun!

Nökərlər çıxır. Yezid meymunu Qeyslə saray otağında tək qalır.

Yezid. (Qeysin başını tumarlayır.) Əziz dostum, (Qəhərlənir.) sən olmasaydın, bəlkə də mən özümü bu dünyanın ən kimsəsiz, ən tənha adamı hesab edərdim. (Çıxanların ardınca astadan.) Bu məlunlar mənə yox, mənim puluma sadiqdilər, bunu bilərəm. Gözlərinin dərinliyində oynayan xain qığılcımları da hər an görürəm. O qığılcımlar gecələrlə yatağımın içinə dolur, üreyimi dağlayır, canımı yandırır... məni rahat yaşamağa qoymur. (Kuzəni əlinə alıb şərab süzür, bədəni qəfəsin dəmirlərindən içəri salıb meymuna içirdməyə çalışır.) Al, iç. Bu dünyanın dadı budur!.. (Meymun qədəhi vurub Yezidin əlindən salır. Əsəbiləşir.) Ax məlun!.. Ağanla şərab içməkdən boyun qaçırırsan?.. (Barmağıyla meymunu hədələyir.)

Olmaya, sən də bu xainlərlə əlbirsən, hə?.. Elə isə, sən də rədd ol! (Qəfəsi kənara itələyib, sərxoş halda mütəkkənin üzərinə yığılır və yuxuya gedir.)

Musiqi. Işıq dəyişir. Yezid yuxu görür. Çöldən əsir qandallarının, karvanı müşayət edən dəvə zınqırovlarının və meydana toplaşan insan kütlələrinin səsi eşidilir. Yezid ayağa qalxıb, ehmal addımlarla pəncərəyə yaxınlaşır, çölə boylanır.

Yezid. (Öz-özünə astadan.) Yetişdi karvan...

Çöldən «Va Hüseyin!», «Ya Mühəmməd!», «Ya Əli!», «Yezidə Ölüm!..», «Müaviyə hakiməyyətinə ölüm!!!» qışqırışan insanların səsi eşidilir. Yezid ilan çalmış kimi, pəncərənin qarşısından kənara sıçrayır, əsəbi addımlarla otaq boyu var-gəl eləyir.

Yezid. (Əl çalır.) Fərraş!

Fərraş daxil olub təzim edir.

Yezid. Sərkərdələrimi yanıma çağır! Xəbər göndər! De ki... (Qəfildən vəhşi bağırtılarla.) De ki, Dəməşq dağılır!.. De ki, saray mühasirədədi! Xəlifə Həzrətlərinə edam hazırlanır!..

Fərraş təzim edib çıxır. Meymun Qeys qəfəs boyu vurnuxmağa, dəli çığırıtlarla çığırmağa başlayır.

Yezid. (Qəfəsə yaxınlaşır, məkrə.) Sən də qışqırırsan?.. Olmaya, sən də «Hüseyin» deyirsən?.. (Səsi enir.) Sən də daha əvvəlki Qeys deyilsən. (Sinayıcı nəzərlərlə Qeysə zillənir) Əgər elə isə...

Nifrətlə meymuna zillənib qalır, sonra nə fikirləşirsə, əlini qəfəsin içinə salıb meymunun boğazına keçirir və onu gücü gəldikcə, boğur.

Işıq dəyişir. Musiqi.

Meymun, boğazı Yezidin ovcunda bir müddət çabalayır və cansız halda qəfəsin dibinə düşür. Meymunun öldüyünü gören Yezid dəhşət içində geriye sıçrayır.

Yezid. Aman Allah!.. (Hər iki əlini qəfəsin içinə salıb, Qeysin cansız başını ovuclarına alır.) Qeys!!!.. (Səsi enir. Qəhərlə.) Mənim zavallı Qeysim...

Qapı açılır. Yezid yuxudan ayılır. Fərraş daxil olur.

Fərraş. Xanımınız təşrif buyurub, Xəlifə sağ olsun.

Yezid yuxunun təsirindən keyləşmiş halda Fərraş, sonra çönüb layları bağlı pəncərəyə baxır. Ayağa qalxıb pəncərənin qabağına keçir, laylarını taybatay açıb çölə boylanır.
Çöldən quş civiltləri eşidilir.

Yezid. (Pəncərədən çölə baxa-baxa, Fərraş.) Yaxın gəl. (Fərraş pəncərənin qabağına gəlir.) Eşidirsən?..

Fərraş. (döyükmüş halda.) Nəyi?..

Yezid. Qulağına buralardan səs dəymədi?

Fərraş. Xeyir, Yezid Həzrətləri.

Yezid. (Çönüb xoflu nəzərlərlə qəfəsə baxır. Meymun qəfəsin ortasında oturub nə isə çeynəyir. Keçib taxtına əyləşir, öz-özünə.) Olsun, mənə qara basıb. (Qanıqara halda Fərraş.) Deyirsən Hind gəlib?

Fərraş. Bəli, Yezid Həzrətləri.

Yezid. (Gözləri yol çəkir.) Bu nə vaxtın gəlişidi belə?.. (Fərraş baxır. Fərraş çiyinlərini çəkir. Qanıqara halda.) Qoy gəlsin. (Qəfildən nə isə xatırlayır, qapıdan çıxmaq istəyən Fərraş.) İbn Əşəsi də yanıma çağır!.. Özü də tez! Tərpən!.. (Fərraş çıxmaq istəyərkən.) Dayan! (Qəfəsə işarə ilə.) Bunu apar burdan.

Fərraş qəfəsi əlinə alır, təzim edib otaqdan çıxır.
Yezidin xanımı Hind daxil olur. İçəri girib bir müddət qapının ağzından Yezidə zillənir.

Yezid. (Üzünü yana çevirir, qanıqara halda kənara) Xeyirdimi gəlişin?

Hind. Allahın qəhrindən qorxmursan, Yezid?...

Yezid. (Qəzəblə həmin kənara.) Gəlişinin səbəbini de!..

Hind. Mənə bu sarayda qalmaq haramdı daha! Burda yediyim hər tikə burnumdan gəlsin!

Yezid. (Əsəbi.) Sözü uzatma, axmaq qadın!..

Hind. (Qəhərlə.) Bütün Şam qan yağışına bələnib! Sənsə burda əyyaşlıq edirsən...

Yezid. (Əsəbi gülüslə.) Sərsəmləmə, avam arvad! Olmaya, qiyamçılara qahmar çıxmaq həvəsin var?

Hind. (Qəhərlə.) Kaş ki, nizəyə taxdırdığın o kəsik baş mənim başım olaydı!

Yezid. (Məkrə.) Darıxma, quzum... Sənin bu istəyini də yerinə yetirərəm.

Hind. (Nifrətlə.) Mühəmmədin ümmətinə «qiyamçı» deyirsən. Bu azğın vəhşiliyinlə Allaha qiyama qalxan özün deyilsən, bəlkə?.. Atan Müaviyənin xainliyindən yaxşı bəhrələnmisən.

Yezid. (Ayağa sıçrayır.) Sus, rəzil qadın! Dövlət siyasəti sən girən kol deyil!

Hind. Lənət olsun sənə də, mömin qanları bahasına saxlamaq istədiyən bu dövlətinə də!.. (Qapını çırpıb otaqdan çıxır.)

Yezid. (Hindin ardınca, qəzəbdən boğula-boğula.) Yaxşı, Hind. Səni qaranlıq zirzəmiyə basdırıb, ağzını torpaqla doldurmaq mənə borc olsun! (Narahat baxışlarla ətrafına boylanır.)

Fərraş daxil olur.

Fərraş. Əmr ibn Haris və Məhəmməd ibn Əşəs burdadırlar!..

Yezid. (Gözləri qəzəb saça-saça.) Gəlsinlər. (Fərraş çıxır. Öz-özünə astadan.) Qiyamın kökü daha dərin imiş.

Əmr ibn Haris, Məhəmməd ibn Əşəs içəri daxil olurlar. Hər ikisi təzim edir.

Əmr ibn Haris. Xəlifəyə salam olsun!

Məhəmməd ibn Əşəs. (Baş əyir.) Hüzurunda müntəzirik.

Yezid. (Qanıqara.) Əyləşin. (Əyləşirlər.) Qulağıma Mühəmmədin qiyamçı ümmətinə ağlayan sədalar deyir.

Məhəmməd ibn Əşəs. (İbn Harislə bir-birinə baxırlar, çiyinlərini səkirlər.) Elə bir şey duymamışıq, Yezid sağ olsun.

Əmr ibn Haris. Narahatlığa əsas yoxdu, ya Xəlifə. Şəhər qoşunun nəzarəti altındadır.

Yezid. (Narahat baxışlarla.) Mənsə, hiss edirəm...

Məhəmməd ibn Əşəs. Hiss edirsiniz?.. Nə hiss edirsiniz?

Yezid. (Gözləri yol çəkir.) Şəhərdə narahatlıq hiss edirəm. Təhlükə... Dəməşqi və Şamı bürüməkdə olan böyük təhlükə hiss edirəm!..

Əmr ibn Haris. Əmriniz deyildi qaydada yerinə yetirilib, ya Xəlifə. Əli nəslinin kişi cinsindən olan bütün törəmələri və onların yaxın silahdaşları qətlə yetirilib. Əsir karvanı dediyiniz kimi, şəhər kənarındakı xarabalığa yerləşdirilib. Şəhər öz gündəlik həyatını yaşamağa davam edir.

Yezid. (Sınavıcı nəzərlərlə İbn Harisə baxır.) Belə. Deyirsiniz, məni zənnim aldadır?..

Məhəmməd ibn Əşəs. Narahatlığa bir əsas yoxdu, Xəlifə sağ olsun.

Yezid. (Əhvalı bu məlumatdan bir qədər düzəlsə də, taxtın söykənəcəyinə yayxanıb narahat baxışlarla sərkərdələrə zillənir.) Olsun. Buna da inanaq. Yaxşı... İndi deyən görüm, Haşim övladının malından, pulundan ələ keçən nə olub?..

Əmr ibn Haris. Bu bədbəxtlərin elə bir malı da ələ gəlmədi, ya Əmir. Bir-iki nimdaş xalça-palaz, yeddi dəvə, övrətlərinin boyun-qulağından çıxarılmış bir-iki mərcan boyunbağı. Vəssalam.

Yezid. (Lağla.) Məğrur Haşimilər nəslinin sərvəti buymuş?!.. (Gülürlər. Qfildən ciddiləşir.) Amma baxın. Əsirlərə nəzarəti hər ikinizə tapşırıram. Göz olun, şəhər əhli xarabalığa üz tutmasın. Bu tayfanın insanlara sirayət etmək qabiliyyətinə bələdəm. Onların ölüsü də özünü xalqa sevdire bilir.

Musiqi. Məkanda nə isə dəyişir. Yezid və əshabələri çaşqınlıq
İçində ətrafa boylanırlar. Azan səsi eşidilir.

QEYBDƏN İLAHİ SƏDA. EY ADƏM ÖVLADI!.. BİL Kİ, BU GÜN MİN BİR ƏZİYYƏTLƏ TİKİB QURDUQLARIN BİR GÜN SÖKÜLÜB DAĞILACAQ. VƏ SƏNİN HƏYATIN DA BELƏCƏ... BİR GÜN SÖKÜLƏCƏK, DAĞILACAQ...

Hər üçü xoflu baxışlarla bir-birlərinə zillənirlər.

DƏMƏŞQ. XARABALIQ MƏSCİDDƏ.

Şəhərkənarı xarabalıq məscid. Gecədir. Susuzluqdan, yol yorğunluğundan heydən düşmüş əsir qadınlar və uşaqlar yarıqaranlıq xarabalığın daş-kəsəyi üstə yatıblar. Ara-sıra ağlar uşaq səsləri, iniltilər eşidilir. «Ana, acam, çörək ver», «Əmmə su...»

Xanım Zeynəb xarabalığın bir kənarında, Ay işığının tənha zolağında dizi üstə oturub.

Xanım Zeynəb. (Göylərə, astadan.) Subhanallah... Gecələrin qatı zülmətini Ayın işığıyla aydınlaşdıran Rəhmlı Allahım... Yalnız Sənə güvənir, Sənə tapınılıq. Bizi doğru yola yönəlt. Nemət verdiyin kəslərin yoluna. Qəzəbə düşər olub haqdan azmışların yoluna yox. (Başını aşağı salır, öz-özünə astadan.) Kafirləri qəzəbinə uğratsan da, uğratmasan da ayılmazlar. Sənə iman gətirməzlər...

QEYBDƏN İLAHİ SƏDA. ONLARIN QƏLBLƏRİ DƏ, QULAQLARI DA MÖHÜRLÜDÜ. (Xanım Zeynəb heyrətlə Göylərə zillənir.) GÖZLƏRİ ÖNÜNDƏ PƏRDƏ VAR, QƏLBƏLRİNDƏ XƏSTƏLİK... ONLARI QARŞIDA BÖYÜK ƏZABLAR GÖZLƏYİR.

Xanım Zeynəb. (Ağlar səslə astadan Göylərə) Ya Rəbbim!.. Sənə iman gətirən pak bəndələri Kərbəla çölündə öldürdülər!..

QEYBDƏN İLAHİ SƏDA. MƏNİM YOLUMDA ÖLDÜRÜLƏNLƏRƏ «ÖLÜLƏR» DEMƏYİN. ONLAR DİRİDİRLƏR. BUNU ANLAMIRSIZ.

İşıq dəyişir. Məkan mavi-bənövşəyi bəzəklərə bürünür. Xanım Zeynəb Məkanın dəyişməsindən heyrətə gəlir.

QEYBDƏN İLAHİ SƏDA. ...VƏ MƏNİ SORUŞSALAR, DE Kİ, YAXINDAYAM...

İlahi səslər. Məkanda Əmirəl Mömininin, İmam Hüseyinin və Fatiməyi Zəhranın ilahi nura bələnməmiş ruqları peyda olur. Xanım Zeynəb heyrət içində ayağa sıçrayır. İlahi səslər.

Əmirəl Mömininin Ruhu. Qızım, Zeynəb...

Xanım Zeynəb. (Heyrət içində.) Ata!..

Əmirəl Mömininin Ruhü. And olsun Kəbənin Rəbbinə ki, Kərbəla çölündə baş tutan o qanlı şəhidlik Allahın və Onun Rəsulunun mənə xəbər verdiyi uca məqam idi ki, baş tutdu.

Xanım Zeynəb. (Dizi üstə düşür, qəhərlə Göylərə.) Subhanallah...

İmam Hüseyinin Ruhü. Canım, Zeynəbim... Kərbəla çölünə yetişərkən, sənə demədimmi ki, «Dəvələrdən enin! Bura son iqamətgahımız, məzarlığımız, qanlarımızın töküləcəyi yerdə?..»

Xanım Zeynəb. (Ağlar səslə.) Dedin, qardaşım, dedin, gözlərim nuru... (Ağlayır.)

Fatimeyi Zəhranın Ruhü. Ağlama, Zeynəb. Səbr elə, qızım. Sən Rəsulullah nəvəsi, Əmirəl Möminin övladı, İmam Hüseyin bacısısan. Bunu unutma.

Xanım Zeynəb. (Fatimeyi Zəhraya.) Bu dərdə dözə bilmirəm, ana!.. (Ağlayır.)

Əmirəl Mömininin Ruhü. Saikt ol və məni dinlə, Zeynəb. (Xanım Zeynəb gözlərinin yaşını silir.) Rəsulullahın əqidə davamçılığı, Uca Rəbbimizin buyruğuyla bu zamandan etibarən qardaşın Əli ibn Hüseyinin oğlu Zeynəl Abdinə verildi. Sən ona yardımçısan. (Səsi enir.) Bu, həddən ziyadə çətin yol, Allaha, Rəsulullahə böyük sevgi və sədaqət, fəda və dözüm istəyən uca yolçuluqdu!..

Fatimeyi Zəhranın Ruhü. Hər insana nəsib olmayan böyük səadət, alilik və ucalıqdı. Çalış, buna layiq ol, bala. Rəsulullah etiqaadının düşmən tələsindən, riya və çirkəbdən qorunması bu zamandan etibarən sizə tapşırıldı, bunu bil.

Xanım Zeynəb. (Sarsılmış halda.) Axı mən... Mən...

İmam Hüseyinin Ruhü. Bu işin öhdəsindən gələcəksiz, bacım. Allaha və Onun elçisinə olan sevginiz və dəyanətinizlə.

Qaranlığın dərinliyindən səslər eşidilir. Ruhlar qeybə çəkilir.

İşıq dəyişir. Səslər kəsilir. Əsirlər yuxudan oyanırlar.

İmam Səccad. (Ayağa qalxıb qaranlığa zillənir, Xanım Zeynəbə) Gələn var.

Ümmi Gülsüm. (Qaranlığa zillənir.) Kim ola bu vaxt?..

Səkinə. (Qaranlığa zillənir.) Bir neçə qadın xeylağıdı. Bura gəlirlər.

Xanım Zeynəb ayağa qalxır. Yezid ibn Müaviyənin zövcəsi Hind, yanında bir neçə kənizi ilə xarabalığa daxil olur.

İmam Səccad. (İrəliyə çıxır. Sərt.) Dayanın! Sizi kim göndərib?

Hind. Mən Əbdullah ibn Amirin qızı Hindəm.

Xanım Zeynəb. (Hindi tanıyır.) Hind?..

Hind. (Özünü Xanım Zeynəbin ayaqlarına atır, əllərini öpür.) Mənəm, Hindəm, Zeynəb Həzrəteri! Kəniziniz Hind.

Xanım Zeynəb. (Hindin çiyinlərindən tutub qaldırır.) Bura niyə gəldin?.. Yeziddən qorxmursan?..

Hind. (Başını aşağı salır.) Allah Yezidə lənət eləsin.

Yezid adını eşidən qadınların «Yezidin zövcəsidi», «Bu, Hinddi...» deyən asta səsləri eşidilir. Xanım Zeynəb əlini qaldırıb, qadınların susmasına işarə edir. Qadınlar susurlar.

Hind. Məni bura gətirən Rəsulullahın pak və müqəddəs nəslinə olan uca sevgimdi. Atamın ölümündən sonra mənə verdiyiniz sığınacaq - bu dünyada olduğum yerlərin ən rahatı, süfrənizdən yediyim çörək - çörəklərin ən şirini olub.

İmam Səccad. Gəlişinin məqsədi nədi?

Hind. Sizə çörək və su gətirmişəm.

Qadınlar. Yezidin çörəyi də, suyu da bizə haramdı!

Hind. (Ayağa qalxır, qadınlara.) Yezidin çörəyi mənə də, Allahı, Onun Rəsulunu tanıyan hər bir müsəlmana da haramdı. Amma bu suyu biz... (İçə su dolu bardağı kəninin əlindən alır.) çaydan yığımışıq. (O biri kənzlərin əllərində saxladıkları çörəklərə işarə ilə.) Çörəyi isə öz puluma almışam. Odu ki, nuşluqla yeyin.

Musiqi. Kənzilər özləri ilə gətirib gəldikləri parçalara su süzüb, çörəkləri parçalayıb qadınlara və uşaqlara uzadırlarsa da, heç kim nə suya, nə də çörəyə toxunmur.

Xanım Zeynəb. (Qadınlara.) Yeyin. Bu, Əbdullah ibn Amirin qızı Hinddi. Əmiril Mömininin öz himayəsində saxlayıb böyütdüyü yetim qızcığaz... Zəhra kənzidi.

Qadınlar bardaş qurub əyləşir, parçaları əllərinə alıb uşaqlara içirdir, çörəkləri öz aralarında bölüşüb yeməyə başlayırlar.

Xanım Zeynəblə Hind bardaş qurub bir kənardə əyləşirlər.

Hind. (Gözlərindən axan yaşı silir.) Bu xəbəri eşidəndə, dünya başıma uçuldu. Ağam Hüseyin nurlu çöhrəsi gözlərimin qarşısından getmir. (Ağlayır.)

Xanım Zeynəb. Ağlama, Hind. Allah sevdiklərini sınağa çəkər. Bunu babam Rəsulullah deyərdi həmişə. (Uzaqlara zillənir.) Kərbəla vəqəəsi Allah - təalanın Mühəmməd nəslinə göndərdiyi böyük imtahan idi ki, baş tutdu.

Qadınlar və uşaqlar Xanım Zeynəbin başına toplaşırlar. Bardaş qurub ətrafında əyləşirlər.

Fatimə. Bibi, bizə babamdan, atamdan danış. Bəlkə sözlərini eşidib yuxumuza gələlər.

O biri qadınlar və uşaqlar. (Yer-yerdən) Danış, əmmə, danış!

Xanım Zeynəb. (Üzündə matəm köləgesi dolanır.) Siz deyən olsun. (Qolunu yanında əyləşmiş İmam Səccadın çiyinə salır, gözləri uzaqlara zilləndikcə, səsi dəyişir. Həzin musiqi.) Kufədən məktub gələn gün ağam Hüseyin: «Biz Kufə əhlini köməksiz qoya bilmərik.» - dedi. – «Möminləri azğın Yezidin əsarətindən xilas etməliyik.» Və yola tedarük görməyi buyurdu...

İşıq dəyişir. Musiqi. Arxa məkanda səhralıqla hərəkət edən dəvə karvanının, dəvələrin üstündə oturmuş başı örtüklü qadın

və kişilərin, qucaqlarında körpələri əyləşmiş gəlinlərin siluetləri görünür. Musiqi və səhra küləyinin səsi.

Xanım Zeynəbin səsi. Kərbəla torpağına qədəm qoyan gün ağam Hüseyin «Dəvələrdən aşağı enək! – dedi. - Bura son iqamətgahımızdı. Qanlarımızın töküldüyü yer, məzarlığımızdır.» Ondan niyə belə dediyini soruşanda o: «Bunu babam Rəsulullah mənə xəbər verdi.» dedi. (Musiqi kəsilir. İşıq dəyişir. Əvvəlki məkan. Tamaşaçılara.) Kərbəla çölündə baş tutacaq o qiyamətdən İmam Hüseyin də, Əmirəl Möminin də, babam Rəsulullah da əvvəlcədən xəbərdar idilər. Bu, silinməz bir Yazı – Uca Şəhidlik Məqamı idi ki, Məhəmməd ümmətinin Allaha olan eşqi əbədi olaraq, bəşər tarixinin yaddaşına həkk olunsun. (İzdiham uğultusu eşidilir. Əlini yuxarı qaldırır. Tamaşaçılara sarı çevrilir.) Kərbəla çölündə vəhşicəsinə qətlə yetirilən körpə uşaqların adlarını siz də yaddaşlarınızda saxlayın. İmam Həsən Müctəbanın Suğra və Zəhra adında iki qızı... (İşıq dəyişir. Musiqi.) ...Əbdür Rəhman ibn Əbu Talibin Səəd və Əqil adında iki oğlu... (Xanım Zeynəb Kərbəla çölündə qətlə yetirilmiş körpələrin adlarını çəkdikcə, Məkan bəyaz ağılığa bürünmüş uşaq ruhları ilə dolur. Nə Xanım Zeynəb, nə İmam Səccad, nə də digərləri onları görmürlər.) ...Müslim ibn Əqilin yeddi yaşlı qızı Atikə və əbu Səid ibn Talibin yeddi yaşlı oğlu Mühəmməd...

Ruhlar çəkisiz addımlarla əsirlərə yaxınlaşır, bardaş qurub uşaqların arasında otururlar. Xanım Zeynəb danışmağa davam edir.

İMAM SƏCCAD BƏNİ ÜMƏYYƏ SARAYINDA.

Günəşin qürub çağı. Yezid taxtında əyləşib, fikrə dalıb. Taxtın yanında dayanmış zənci qaravaş uzun dəstəkli yelpiyi aramla yelləyir. Musiqi.

Yezid. (Əlindəki şərab dolu badəyə baxa-baxa, qanıqara halda astadan.) Badə... Qan çanağı... Heç ələ almalı deyil. (Susur, bir qədər fikrə gedir. Çöldən quş səsləri eşidilir. Başını qaldırıb səslərə diqqət kəsilir. Öz-özünə.)

Qəşş elə mümkün ikən, badəyi-nab alma ələ.

Elə ki, aldın ələ, heç yerə qoymalı deyil...

Ləbinə oxşadığıyçün meyvə meyl etdi könül.

Amma bu qan çanağı heç ələ almalı deyil. (Köks ötürür.)

Elə ki, aldın ələ, heç yerə qoymalı deyil. (Şərabı başına çəkir.)

Qapılar açılır. Fərraş daxil olur.

Fərraş. (Təzim edir.) Ubeydullah ibn Ziyad!
Yezid. (Qanıqara.) Gəlsin.

Ubeydullah ibn Ziyad və Əbhər Kəb daxil olurlar.

Ubeydullah ibn Ziyad. Xəlifəyə salam olsun! (Hər ikisi təzim edir.)
Yezid. Əyləşin.

Hər ikisi bardaş qurub əyləşir.

Yezid. Əgər pis xəbərlə gəlmisinizsə, susun. (Səsi enir.) O halda deyiləm...

Ubeydullah ibn Ziyadla Əbhər Kəb bir-birinə baxırlar.

İbn Ziyad. (Qanıqara.) Elə bir hal baş verib ki, onun barəsində susa bilmərik, ya Xəlifə!..
Yezid. (Həyəcanla.) Nə baş verib?
İbn Kəb. (Gizli həyəcanla.) Hüseynin başının kəsilməsi xəbəri bütün Şama yayılıb, Yezid sağ olsun. Xalq arasında böyük narazılıqlar var.
Yezid. (Tələş içində.) Allah Şimrə lənət eləsin! (Səsi enir, kənara.) O, böyük cinayət törətdi.

İbn Ziyadla Əbhər Kəb bir-birinə baxırlar.

Ubeydullah ibn Ziyad. Karvanın Dəməşqə daxil olması xəbəri şəhəri lərzəyə gətirib. Şəhər əhalisinin bu nəslə böyük sevgisi var imiş, Xəlifə sağ olsun. Qorxuram, hadisələr bu yönə alarsa...

Yezid. (Narahat baxışlarla.) Nə yön? Hansı yön?.. Nə hərəzə-hərəzə danışırısan?..

İbn Ziyad. Onlar xalqı o xarabalıqdan da öz arxalarınca aparmağa qadirdilər. Qüreyşilər tayfasının əzəldən o gücü var, ya Şeyx!.. Odu ki, xətt-hərəkətimizdə dəyişikliklər etməliyik.

Yezid. (Gözləri bərəlir.) Dəyişikliklər?.. Hansı dəyişikliklər?.. (Qəfildən hirsli.) Sözüünün canını de, Ubeydullah ibn Ziyad!..

İbn Ziyad. Şəhəri sakitləşdirmək üçün əsirlərlə bir qədər yumşaq davranmaq, onları yola gətirmək lazımdı.

Fərraş daxil olur.

Fərraş. (Təzim edir.) İbn Mərvan buyurub, ya Xəlifə!..

Yezid. (Çaşqınlığa düşür.) İbn Mərvan?.. (İbn Ziyada baxır.) Xeyir ola?.. (Fərraşa.) Gəlsin!

Fərraş çıxır. Məkana ibn Mərvan daxil olur.

İbn Mərvan. (Təzim edir.) Əmirələr əmiri Xəlifəyə salam olsun! Mənə çatan gizli məlumatlara görə şəhərdə üsyan hazırlanır. Qiyamçılar saraya hücum edib, sizi qətlə yetirmək niyyətindədirlər. Əmriniz nə olacaq?..

Yezid. (Gözləri hədəqəsindən çıxax-çıxa.) Belə-ə?!..

Əbhər Kəb. Əhli - beytin Şamda qalması bizim xeyrimizə deyil, ya Xəlifə. Onları tezliklə geriye - Mədinəyə yola salmaq lazımdı.

Yezid. Mədinəyə?..

İbn Ziyad. Qoy öz yurdlarına qayıdıb, həyatlarını yaşasınlar. Sənin də canın təhlükədən qurtarsın. Tapşırımsam, Hüseyin oğlu Zeynəl Abdini bura gətiriblər. Onu qəbul elə, könlünü al.

Yezid. (Həyəcanla.) Zeynəl Abdin? O südəmər uşaq?.. Məni elə salırsız, nədi?

İbn Ziyad. Yeniyetmə də olsa, Əli nəslinin yeganə kişi davamçısı odur.

Yezid. (Bir qədər susur. Qanıqara halda ibn Mərvana) Qoy gəlsin.

Əsgərlər İmam Zeynəl Abdin ibn Səccadı gətirirlər. Ortalağı ağır sükut çökür.

Yezid. (İmam Səccadı sınaqçı nəzərlərlə başdan-ayağa süzür, iztehzayla.) Allahın adıyla salam olsun! (İmam cavab vermir.) Halınız necədir, Peyğəmbər övladı?..

İmam Səccad. Əsir olan bir kəsin halı necə olarsa, elə. Qadınlarımızın başı açıq, ayaqları yalın, uşaqlar ac və susuzdurlar. Bu halımızla biz Firon əhlinin işində İsrail övladları kimi. İsrail övladlarının da kişilərini öldürüb, başlarını kəsir, qadınlarını əsir götürürdülər...

Yezid. (Pərt.) Hm-m.

İmam Səccad. Biz qalan yerin tavanı yoxdur. Körpələr, qadınlar Günəşin qızmar şüaları altında yanıb-yaxılırlar. Döşəyimiz daş-kəsək, örtüyümüz - ulduzlardı.

Yezid. (Saxta qəzəblə yanındakıların üstünə çımxırır.) Bu nədi?.. Qadınları, körpələri nə hala salmışız?.. Kim icazə verib? (İbn Ziyadla Əbhər Kəb bir-birlərinə baxırlar, başlarını aşağı salırlar. İmam Səccada, yalançı rəhmlə.) Mənim bu işdən xəbərim yoxdu, inan, bala! Düşdüyünüz bu vəziyyətdən tam xəbərsizəm! (Yanındakılara, yalançı qəzəblə.) Bütün bunlar o İbn Zeynətin Şimrin fitvalarıdır! Ona divan tutmaq mənə borc olsun!.. (Yenidən dəyişir. Yalançı mərhəmətlə İmam Səccada.) Məndən əsla çəkinmə, Zeynəl Abdin, nə diləyin varsa, buyur, de. Sənin bütün istəklərini yerinə yetirəcəyəm. Söz verirəm.

İmam Səccad. Ölüm - səadət, düşmən himayəsi altında yaşamaq - bu dünyanın ən ağır əzabıdır.

Yezid duruxur. Hamı çaşqın nəzərlərlə bir-birinə zillənir.

Yezid. (İbn Ziyada) Bu nə deyir?.. (İmam Səccada qəzəblə.) Mənə diləyini söylə, Hüseyin oğlu Zeynəl Abdin!

İmam Səccad. Səndən diləyəsi bir diləyim yoxdu. Tələbim budu ki, ağam Hüseyin başını bizə verin. İkinci tələbim odu ki, bizdən aldıqlarınızı geriye qaytarın!..

Yezid. (İztehzayla) Bah!.. Nə qədər sərvətiniz vardı ki?.. (Yanıdakılara baxıb qımışırsa da, o birilərin üzü dəyişmir.)

İmam Səccad. Mən qadınlarımızın baş örtüklerini deyirəm. (Ortaya pərt sükut çökür.) Üçüncü tələbim budu ki, bizi öldürməyi qərara almınsansa, bir kəsi təlimatlandır, bizləri babamın hərəminə – Mədinəyə aparıb orda qətlə yetirsinlər.

Yezid. (Sarsılmış halda.) Hüseynin başını heç vaxt görməyəcəksiz! (Səsi enir.) Sizdən götürülənlər artıqlaması ilə özünüze qaytarılacaq. Səni öldürməkdən isə vaz keçdim. (Əsgərlərə.) Aparın!

Əsgərlər İmam Səccadı aparırlar.

Yezid. (İmam Səccadın ardınca baxır.) Bunların kökü kəsilməli ki, insanların qəlbində bu canavar sürüsünə mərhəmətdən əsər qalmasın!.. (İbn Ziyada.) Buyur, bu da sənənin təklifin!

İbn Ziyad. Təklifim budu ki, Dəməşqin baş meydanında məhkəmə qurulsun! Əsirlər xalqın gözü qarşısında mühakimə olunsunlar ki, qara camaat o qanlı qiyamın səbəbini anlasın!

İbn Kəb. Mən də bu fikirdəyəm, ya Xəlifə. Bizim, sadəcə, ayrı yolumuz yoxdu.

İbn Ziyad. Açıq Qapı günü elan olunsun! Əsirlərin məhkəməsinə bütün Şam və Xorasan qatılsın. Qoy Müaviyə hakimiyyətinə qarşı qiyama qalxanların aqibətini hər kəs öz gözləriylə görsün!

Yezid. (Bir qədər susur. Gözləri yol çəkə-çəkə astadan) Olsun.

DƏMƏŞQİN BAŞ MEYDANI.

Meydan insan kütlələri ilə dolub daşır. İzdiham uğultusu.
Carçının səsi eşidilir.

Carçının səsi. Yezid ibn Müaviyə!!..

Məkan əli nizəli əsgərlərlə dolur. Əsgərlər nizələrlə adamları kənarlaşdırıb Müaviyə hakimiyyətinin nümayəndələrinə yol açırlar, nizələrini yerə dirəyib cərgəyə düzülürlər. Yezid ibn Müaviyə Ubeydullah ibn Ziyadın, Əbhər Kəbin, Əmr ibn Harisin və Şimrin müşayəti ilə meydana daxil olur, baş tərəfdə qurulmuş hündür pyedestala qalxıb taxta əyləşir. O birilər taxtın ətrafında dayanırlar.

İzdihamdan səslər. - Möminlər əmiri Yezidə eşq olsun!..
- Yaşasın sultanlar sultanı, qüdrətli Yezid ibn Müaviyə!..
- Əməvi hakimiyyətinə qiyam qaldıranlara ölüm!..

- Var olsun basılmaz Yezid ibn Müaviyə!..

Yezid sağ əlini qaldırır, məmnun təbəssümlə izdihamı salamlayır. İzdiham Yezidin bu hərəkətindən lərzəyə gəlib qələbə təntənəsi ilə uğuldayır.

Ubeydullah ibn Ziyad. (Yezidin qulağına astadan.) Xalq sizi sevir, möhtərəm Xəlifə. Bu, böyük səadətdi!..

Yezid bu dəfə sol əlini yuxarı qaldıraraq, adamların susmasına işarə edir. İzdiham sakitləşir. Meydana sakitlik çökür. Yezid başıyla İbn Ziyada əsirlərin gətirilməsi işarəsini verir.

İbn Ziyad. (Uzaqlara.) Gətirin!
İzdihamın içindən qışqırtılar. Gətirirlər!.. Qiyamçı dəstəni gətirirlər!

İzdihama uğultu düşür. İnsanlar kənara çəkilir və meydana tanınmaz hala düşmüş əsirlər - Xanım Zeynəb, İmam Səccad, Ümmi Gülsüm, Fatimə, Səkinə və digər qolları, ayaqları qandallı qız-gəlinlər, uşaqlar daxil olurlar.

İzdihamın içindən orta yaşlı bir kişi. (İzteza ilə.) Qiyamınız yaman sitəmli oldu!.. (Adamlar gülüşürlər.)
Cavan oğlan. Tac gətirin, bunların başına qoyaq!.. Bəlkə canları xəlifəlik azarından şəfqət tapa!..

İzdihamdan gülüş səsləri eşidilir. Əsirlər heysiz halda bir-birinə söykənirlər.

İbn Ziyad. (Yezidin işarəsi ilə kimlərəse ucadan.) Gətirin!

Musiqi. Əsgərlər İmam Hüseyinin, üstünə qara örtük salınmış başını gətirirlər. İzdihama çaxnaşma düşür. Adda-budda nalə səsləri eşidilir.

İmam Səccad. Ata!.. (özünü məcməyinin üzərinə atmaq istəyirsə də, əsgər nizələrinə tuş gəlir.)

Ümmi Gülsüm İmam Səccadı qucaqlayıb bağına basır. Hər ikisi baş-baş verib ağlayırlar. Əsir qadınlar və uşaqlar ağlaşırlar. İzdihamın içindən «Ölüm!», «Qiyamçılara ölüm!» nidaları eşidilir. Xanım Zeynəb özünü teştin üzərinə atmaq istəyirsə də, çalın-çarpaz əsgər nizələri yolunu kəsir.

Xanım Zeynəb. (Nalə təpir.) Ey Rəsulullah sevimlisi!.. (İmam Hüseyinin kəsik başına baxa-baxa.) Səni iki bölmək istədilər... Bölə bilmədilər!.. Sən ki Ay kimi, Günəş kimi bölünməzsən?!.. (Ağlayır.)

Meydana matəm dolu gərgin sükut çökür. Ağlar səslər eşidilir. Aramlı göy gurultuları eşidilir. Hamı başını qaldıraraq göylərə zillənir. Gurultu səsi Yerin tərkindən eşidilməyə başlayır. İnsanlar çaşqınlığa düşürlər.

Yezid. (Duruxur. Astadan ibn Ziyada.) Bu nə sədi belə?..
İbn Ziyad. (Uğultuya diqqət kəsilir. Astadan) Anlamıram.
Yezid. Elə bir yer titrəyir.
İbn Ziyad. (Vahimə içində yerə diqqət kəsilib.) Səs yerin tərkindən gəlir.
İzdihamın içindən kimsə. Ay camaat! Yer titrəyir!!!
Kimşə. Zəlzələ!!!

İzdihama çaxnaşma düşür. Yezid vahimə içində ayağa sıçrayır.

Yezid. (Vahimə içində.) Bu nə sədi?..
İbn Kəb. (Həyəcan içində.) Səs Yerin tərkindən gəlir, ya Xəlifə!..
Xanım Zeynəb. (Səsi izdihamın uğultusunu yarıq.) ...Onda ki, Yer şiddətli ləngərlərlə hərəkətə gələr... (Hamı susub Xanım Zeynəbə zillənir. Əsgərlər hürkmüş kimi, Zeynəbin qollarını buraxıb kənara çəkilirlər.) ...Yer ağır yüklərini üstündən atar... Və insan: «Yerə nə oldu?.. Yer titrəyir...» - deyər, o gün Yer insanlığa öz xəbərini söyləyər: «Axirət əzabı yaxınlıqdadı...»

İzdihamın içindən «Zeynəbdi!..», «İmam Hüseyinin bacısı Zeynəbdi danışan!..» deyən səslər eşidilir.

Yezid. (Xanım Zeynəbə, qəzəblə.) Sus, qadın! Camaatın beynini atandan yadigar qalmış küfrlə dumanlandırma!.. Kim olduğunuz hamıya məlum oldu artıq!..
Xanım Zeynəb. (Gözlərindən qan dama-dama Yezidə.) Sən ey Yezid!.. (Meydana sakitlik çökür. Uğultu kəsilir.) Bizi əsir eləyib, Göyləri başımıza daraltmaqla, əl-qolumuzu qandallayıb şəhərbəşəhər məsxərəyə çıxarmaqla Rəsulullah nəslinə qalib gəldiyinimi zənn edirsən?.. (Yezid duruxub susur, gözləri qorxu və təlaş saçır.) Güman edirsən, bununla ad-

san qazanıb, bizləri xar etdin?.. Elə bilirsən, bu dünya və onun içindəkilər sənə ixtیارındadı və işlər sənə arzuna uyğun gedir?.. (Qəfildən dəyişir, sərt.) Aram ol... iti yerimə!..

Xanım Zeynəbin bu sözlərindən izdihama çaxnaşma düşür.

Yezid. (Öz-özünə, astadan.) Zeynəb... Dişi canavar!.. (İbn Ziyada) Onun səsi mənə həmişə pis təsir edir. (Əllərini, özünü boğurmuş kimi, xirtdəyinə keçirir.) Boğazıma tıxanır!.. İçimi dağlayır... Yanar köz kimi!..

Xanım Zeynəb. Yezid!.. Bu ədalətdəndimi ki, öz qadınlarını, kənzlərini bağlı pərdələr arxasında gizlədirsən, Peyğəmbər ümmətinin qız-gəlinlərini isə başıaçıq, ayağıyalın çöllərə saldırırsan?.. (İzdiham köks ötürənlərin hənirtləri ilə dolub daşır.) ...Bu kənddən o kəndə, bu şəhərdən o şəhərə dolandırır, məsxərəyə qoydurursan?.. Və bunun, Allahın müqabilində, guya Rəsulullah etiqadını inkar edənlərə verilən cəza olduğunu bəyan edirsən?!.. (İzdihama pıçhapıç düşür.) Bütün bu işlərin sənə kimi, bir kafər tərəfindən törədilməsi heç təcəbbül dəyil. Şəhidlərin ciyərlərini ağızlarından çıxaran Müaviyənin nəslindən daha nə gözləmək olar?.. (Hamı eşitsin deyər, ucadan.) Həzrət Mühəmmədə qarşı müharibə alovu alovlandırmış, dəstələr toplayıb, nizələr qaldırmış alçaq Əbu Süfyanın nəvəsindən bundan artıq nə gözləmək olar?..

İzdihamdan səslər: Bu, Zeynəbdi...

- Danışan – Zeynəbdi...

Külək uğultusu eşidilir.

Xanım Zeynəb. (Tamaşaçılara.) Mən – Zeynəbəm. Səlləllahu Əleyhi və alihi Vəsəlləmin törəməsi. (İzdihamın içindən «Allahuməsəlli əla Mühəmməd və ali Mühəmməd» deyən titrək nidalar eşidilir.) Babam Rəsulullah bizlərə insanları sevməyi öyrətmişdi. Biz elə də yaşayırdıq. Bu dünyanı doğma evimiz, sığınacağımız, hər bir insanı Allahı və böyük Qiyamət Gününü tanıyanı bacı-qardaşımız, doğmamız sanırdıq. (Səsi enir.) Lakin gün gəldi, bu sevginin, bu məhrəm doğmalığın əvəzi riya və xəyanətlə, zor və işgəncə ilə qaytarıldı. Rəsulullah övladları Kəlbəla çölündə vəhşicəsinə qətlə yetirildi! Bu dünyaya aydınlıq işığı saçmağa göndərilmiş pak imamlar şəhid edildi...

İzdiham həyəcan dolu səslərlə dalğalanır. «Allahumməsəlli Əla Mühəmməd və Ali Mühəmməd» deyən səslər getdikcə çoxalır.

Yezid. (Qorxuya düşür, İbn Ziyada astadan.) Onu susdurun!! Bu dişi canavarı susdurun!!!

İbn Ziyad. (Əsgərlərə, ucadan) Susdurun onu!..

Əsgərlər İbn Ziyadın işarəsi ilə Zeynəbi meydandan aparmaq istəyərlərsə də, izdihamın müqavimətinə tuş gəlirlər. «Qoy danışsın!», «Qoy Zeynəb danışsın!» qışqıran səslər eşidilir. Əsgərlər döyükbü dayanırlar.

Xanım Zeynəb. (İnsanlara.) Məni eşidin! (Meydana sakitlik çökür. Musiqi.) Kərbəla çölündə baş vermiş o qanlı hadisə Bədr döyüşündə qətlə yetirilmiş bir dəstə kafirin - Rəsulullah etiqadına qarşı qalxan bütperəstlərin intiqamını almaq, hakimiyyəti ələ keçirmək niyyətidir!.. (İzdiham həyəcan içində dalğalanır.)

İzdihamdan səslər. O, düz deyir!..

Bədr döyüşü...

Alçaq əbu Süfyan!..

Xanım Zeynəb. (Yezidə.) Yezid!.. Bu gün sən istədiyini bir işi həyata keçirdin. Amma bu hərəkətinlə özünə dərinə dərin quyu qazdın. And olsun bizə vəhy, Kitab və peyğəmbərlik verməklə seçən Allaha ki, sən bizim kimliyimizi dərk edə bilməzsən! Amma onu bil ki, həyatın günbəgün, damla-damla axıb qurtarmaqda, sən günbəgün öz qəbrinə yaxınlaşmaqdasan. Cəhənnəmdən qurtulacağına əminsənmi?..

Yezid və silahdaşları dəhşət içində donub qalıblar.

Xanım Zeynəb. (Adamlara.) Ay camaat! Kərbəla çölündə törədilmiş bu qətl - müsəlman tarixində törədilmiş ən böyük haram, bütün insanlığın cavab verəcəyi ən qatı cinayətdir!!!.. (İzdiham uğuldayır. Səsi mülayimləşir.) Bir yadınıza salın: sizləri cəhalət zülmətindən, qızlarınızı, diri-diri torpağın altına basdırılmaqdan Rəsulullah qurtarmadımı?.. Canlarınızı, ruhlarınızı namaz və dualarla xəstəliklərdən və çirkəbdən Rəsulullah sağaltmadımı?..

Bəs siz neylədik?.. (İzdihamın böyük əksəriyyəti dizi üstə düşüb ağlayır.) Dünya həzzləri və tamah sizləri ölü canlara, içiboş qovaqlara çevirib. İndi yaşayın bu halınızla.

Göy gurultusu. Xanım Zeynəb başını aşağı salıb susur. Yezid və tərəfdaşları vahimə içində Göylərə zilənirlər.

Ağ saçlı qoca. (İrəliyə çıxır, adamlara.) Ay camaat, biz neyləyirik?.. Bunlar Rəsulullahın övladları, Mühəmməd ümmətidirlər!.. (Xanım Zeynəbə.) Bu qoca canım sizə fəda olsun!.. Qocalarınız bu dünyanın ən yaxşı qocası, cavanlarınız ən yaxşı cavanı, qadınlarınız ən yaxşı qadınıdır. Sizlərdən bir kəs nə bir pislik, nə zərər görməyib. Sizlər heç zaman nə xar olar, nə əyilər, nə sınırsınız! (Dizi üstə düşüb ağlayır.)

Xalq arasından etiraz səsləri eşidilir. «Ar olsun!», «Rəsulullah Ümmətinə divan tutanlara lənət olsun!», «Yezid ibn Müaviyəyə ölüm!!!» qışqıran səslər eşidilir. Yezid və sərkərdələri ayağa sıçrayırlar. İzdihamdan həyəcanlı səslər eşidilir.

Birinci səs. Biz sanki qəflət yuxusundaydıq!

İkinci səs. Məst olub yolumuzu azmışdıq!..

Üçüncü səs. Sənin səsin bizləri oyatdı, Zeynəb!..

Dördüncü səs. Bu səs Haqqın səsidir, ay camaat!..

Beşinci səs. Bu səs Rəsulullahın, Həzrət Əlinin səsi!..

Yezid və silahdaşları dəhşət içində duruxub qalıblar.

İbn Ziyad. (Yezidin işarəsi ilə Şimrə.) Dağıdın kütləni!..

Əsgərlər Şimrin işarəsi ilə nizələrini işə salıb əhalini meydandan çıxarmağa çalışırlarsa da, kütlənin müqavimətinə tuş gəlirlər. İğtişaş yaranır.

Musiqi. Əsgərlərdən «Ya Hüseyin!», «Ya Rəsulullah!» deyib dəbilqəsini çıxaran, xalqın tərəfinə keçib, Yezid qoşununa qarşı savaşa girənlər gözə dəyir.

Yezid sərkərdələrin və əli nizəli mühafizə dəstəsinin köməyi ilə aradan çıxır.

İnsanlar əsirlərin qandallarını yerdən yığıqları daşlarla vurub sındırır, qadınlar örtüklərini çıxarıb əsir qadınların başlarına salırlar.

Musiqi izdihamın səsinə eşidilməz edir.

İşıq və məkan dəyişir. Səhnə hərəkətə gəlir.

Xanım Zenəb, İmam Səccad, Ümmi Gülsüm, Fatimə və Səkinə pay-piyada yol gedirlər.

Xanım Zeynəb. (Gedə-gedə tamaşaçılara.) Biz yenə ora – Kərbəla çölünə qayıdırıq. Orda hələ də döyüş gedir. Qanlı-qadalı, ədalətsiz döyüş. Bu döyüşün sonu, qurtaracağı yoxdur. Uca Allaha və Mühəmmədə olan sevginin və imanın sonu, qurtaracağı olmadığı kimi...

Xorun səsi eşidilir. Xanım Zeynəb, Ümmi Gülsüm, İmam Səccad, Fatimə və Səkinə işıq bərqlərinin üzəriylə yeriylə və Məkanı tərk edrlər.

Səhnəyə iki başı örtüklü yaşlı qadın və uzun əbalı qoca çıxır.

Birinci qadın. (Xanım Zeynəbin ardınca baxa-baxa.) Bu, həmin o Zeynəbdi ki, sözləri minlərlə ölü qəlbləri diriltdi, yatmış ürəkləri oyatdı, azgın və xəstə beyinlərə şəfa gətirdi.

Kişi. (Tamaşaçılara) Həmin o Zeynəbdi ki, Rəsulullah ümmətinin uca şəhidliyini təsdiqə yetirdi.

İkinci qadın. O, varlıq aləminin bəxtəvər siması, Allah-Təalanın fərqli yaratdığı insan nümunəsidir. Böyük ilahi ayətlər məzhəri və bəşəriyyətin iftixar mənbəyidir. Allah ona yar olsun!

Xorun səsi güclənir. Hər üçü gedənlərin ardınca baxırlar.

PƏRDƏ

BÜTÜN ƏZABLARI MƏNƏ ÖZ İÇİMDƏ VERİBLƏR...

Öz ali «MƏN»ini kütlə psixologiyasının xırda qanunlar çərçivəsindən mühakimə etmək - Allaha meydan oxumaq qədər günahlı bir işdi.

- Siz Tanrı tərəfindən yox, həyati əzablarla məhkum olunmusunuz elə bil...

- Atam dünyasını dəyişəndə, mənim on beş yaşım vardı, amma həmin o on beş yaşımda artıq o qədər əzab çəkmişdim ki, atamın ölümünü o əzablardan növbəti kimi, qəbul etdim.

- O nə əzablar idi?

- Dəqiq deyə bilməyəcəyəm. Çünki özüm də bilmirəm. Mən şəhərin mərkəzi küçələrindən birində, tanınmış ədəbiyyatşünas alim Məsud Əlioğlunun ailəsində doğulmuşam. Geniş, işıqlı bir mənşildə yaşamışam. Evin sonbeşiyi kimi, ailənin ərköyünü olmuşam. Maddi korluq çəkməmişəm. Amma həm də görünür, nədənsə korluq çəkmişəm. Bunun, nəyin korluğu olduğunu uzun müddət anlaya bilmirdim. Bir müddət bunu, atamın yaşadığı zəmanə ilə, cod cəmiyyət qadağaları ilə yola getməməsiylə, canında gəzdirdiyi disident sıxıntılarını bütün evə çökdürməsi ilə bağlayırdım. Sonralar daha ayrı bəhanələr tapırdım. İndi isə anlayıram ki, bütün o əzabları mənə öz içimdə veriblər. Olsun ki, bu, mənim hədsiz azad ruhumla bu dünyanın miskin darsqallıqlarına sığınmaq məhkumluğu olub.

- Yazılarınızı oxuyanda, bir şey daha hasil olur ki, Siz həddən ziyadə narahat insansınız. Daim nəyinsə axtarışındasınız. Nəyi axtarırsınız? Maraqlıdır.

- Desəm ki, həqiqəti, çeynənmiş alınacaq. Amma, sözün əsl mənasında, həqiqəti. Mən daim onu axtarmışam. Hər yerdə və hər şeydə. Həqiqət isə bir deyil. Bu dünyada saysız-hesabsız həqiqətlər var. Bu həqiqətlər bəzən bir-birinin zilldinə işləyir, bəzən də bir-birinə dəyib dolaşmadan rahat paralelliklə uzanıb gedir. Onların hamısını axtarıb tapmağa,

dərk edib əsərə, bədii fikrə çevirməyə ömür çatmaz. Mən öz ömrümü demirəm. Ümumən insanlığın ömründən danışıram. Hələ ki, bu həqiqətləri saatbasaat, günbəgün meşədə adda-budda bitən nadir göbələkləri tapan tək, bircə-bircə tapıram.

- Sırf hisslər və duyğulardan yazaraq, bizlərə tanış və doğma olan bəşəri mövzulardan bir az aralı qalmağ deysən, Sizi narahat etmir?

- Siz «bəşəri mövzular» deyəndə, nəyi nəzərdə tutursunuz? Mənə gəlincə, qısa, bəzən qırıq fikirlər şəklində yazdığım «Duyğular imperiya»sı dünyanın qızıl damarının – ecazkar və nəhayətsiz Duyğu Kanalının adda-budda görüntüləridir. Bunlar dünya, varolma, insan xisləti, ölüm, məhəbbət, tənhalıq, yadlıq və sair bu kimi, əbədi mövzularda yazıla biləcək ayrı-ayrı hekayələrin, bəzən iri həcmli romanların qısa anotassiyasıdır. Və mənim otuz illik yaradıcılığımın kəmiyyətə kiçik də olsa, keyfiyyətə əsaslı hissəsidir. Onu da bilirəm ki, əsərlərimə nisbətən qısa həcminə və konkretliyə görə «Duyğular» oxumaq daha rahatdır. Bu, gələcəyin ədəbiyyatıdır və olsun ki, nə vaxtsa yazılacaq hekayə və romanların şərhəlidir.

- Əsərlərinizin çoxunda - hisslərinizdə, duyğularınızda Afaq Məsudun özü var. Ətrafdakılara çox az diqqət yetirirsiniz. Niyə?

- Özümü tamlıqla tədqiq edib bitirməmişəm hələ, ona görə. Əslinə qalanda bu, mümkün də deyil. Çünki insan Kainatın kiçik modelidir və ucu-bucağı yoxdur. Lakin bir çox əsərlərim var ki, orda mən yoxam. Məsələn, «Prezident», «S.V.A.C.O.», «Dahi», «Alman kilsəsi», «Müvəkkil Vaysman» hekayələrində, eləcə də «Azadlıq» romanında. Bu əsərlərin qəhrəmanları siyasət adamları, yazıçı və şairlər, məmurlar və prezidentlərdi. Əvvəlki yaradıcılığım da bu sayaq əsərlər az deyil. «Cəza», «Gecə», «Suiti», «Üzü işığa», «Yataqxana», «Çovğun», «Tutuquşu» və sair roman və hekayələrdə də mən yoxam. Sizi olsun ki, «Duyğular imperiyası» çaşdırır. Bax, o silsilə başdan-ayağa mən özüməm.

- Üslubunuz heç də hamı tərəfindən qəbul olunan üslub deyil. «Hamı» deyəndə, geniş oxucu auditoriyasını nəzərdə tuturam. Bu Sizi narahat etmirmi?..

- Yazı üslubumun necə qəbul ediləcəyi məni heç vaxt narahat eləməyib. İlk növbədə, nəzərə alınmalıdır ki, bu gün yerli oxucu kütləsinin səviyyəsi çox aşağıdır. İnsanlar kitab oxumaq istəmirlər. Oxuyanda da rahat qavranılan ədəbiyyatları seçirlər. Dediğiniz həmin o geniş oxucu auditoriyasının mənəvi qida mənbəyi bu gün bəsit ailə intriqalarından bəhs edən tele-seriallardır. Və bu, təkəcə bizdə belə deyil. Bu yaxınlarda Mərkəzə qonaq gəlmiş fransalı yazıçılarla söhbətdən belə məlum oldu ki, Albert Kamyu kimi, yazıçının əsərləri satılmadığı səbəbindən Paris boyda şəhərdə 500 nüsxədən artıq çap edilmir və bu nüsxələrin özü belə, satışa buraxılmadan, aidiyyətli oxucu auditoriyasına – elm və təhsil ocaqlarına, kitabxanalara paylanır. Səbəb, dediyiniz həmin o üslub çətinliyi və geniş oxucu auditoriyasının intellektual qadirsizliyidir.

- Bəs fikirlərinizin qəribəliyinə gələndə necə?

- Fikirlərimin qəribəliyi... Olsun ki, bu, oxucu intellektini nəzərə almamağımdan irəli gəlir. Etiraf edirəm ki, bu, mənim nöqsanımdır. Bir də yazı prosesində həddən ziyadə səmimi olmağım. Amma mənə inanın, səmimi olsanız, siz də qəribə görünəcəksiniz. Axı insan ruhu

heç bir qanun-qadağa tanımayan, sərhədsiz, azad bir substansiyadır. Və əslində, bizləri şüurumuzdan irəlidə həmin o substansiya idarə edir. Onu, yəni əslində, öz ali «Mən»ini kütlə psixologiyasının xırda qanunları çərçivələrindən mühakimə etmək - Allaha meydan oxumaq qədər günahlı bir işdi.

- Bu gün hamı haqqdan, ədalətdən danışır. Axtarırlar, ancaq tapmırlar. Bəlkə də tapmaq mümkün deyil. Məncə, haqqı tapmaq - Tanrı səviyyəsinə yüksəlmək deməkdir...

- «Haqq», «ədalət» deyəndə siz nəyi nəzərdə tutursunuz? Sosial mənada, yoxsa...

- Elə hər iki mənada.

- Hər iki mənada bu, asan başa gələn iş deyil. Çünki haqq görünən hər bir işin o biri üzü də var. Və əksinə, nahaq saydığımız bir işin ona bəraət qazandıracaq astar tərəfi mövcuddur. «Haqq» dedikdə, biz yəqin ki, böyük mənada, İlahiyyəti nəzərdə tuturuq. Oralara müdaxilə hələ ki, bizlərə yasaqdı.

- Ruhən təkliyə, tənhalığa, bir də yalqızlığa alışmaq... Çətin deyil ki?

- Mən tək deyiləm. Və əgər siz özünüzü ailənizə, uşaqlarınıza, yaxud, dostlarınıza görə tənha saymırsınızsa, səhv edirsiniz. O ailədən və dostlardan məndə də var. Lakin onların arasında da mən təkəm. Fərqimiz bundadır ki, siz həqiqətin astar üzünə baxmaq istəmirsiniz. Təbii ki, bu bir qədər qorxuludur. Özünüzü tənha hiss etdiyiniz adda-budda məqamlar bu «qəramət» fikirləri özünüzdən qovursunuz. Mənsə əksinə, onların izinə düşüb ardınca gedirəm. Qiymətli qazıntılar axtaran arxeoloqlar kimi. Və getdikcə də anlayıram ki, əslində, siz deyən təklik, yalqızlıq - Güneşlə Ayın növbələnməsi qədər təbii, həm də insanın özünüdəki üçün mühüm əhəmiyyətli bir haldır. İnsan İlahini yalnız o məqamlar duya bilir.

- Tanınmaqdan qorxursunuz. Xoşunuza gəlmir tanınmaq. Qıcıqlandırır Sizi. Amma bu qorxu quyusu dərinləşdikcə, Sizin cəmiyyətdə tanınmaq şansınız daha da yüksəlir. Ən azından jurnalistlər tez-tez söhbətlərinizə qulaq kəsilirlər.

- Hər halda böyük xoşbəxtlikdi ki, hələ bir o qədər də tanınmıram. Kütlə qanunlarıyla fərdiyyət qanunları heç cür uyuşmur. Üstəlik, fərdin yaradıcı təbiətini də nəzərə alsaq, burda vəziyyət bir az da çətinləşir. İnsanlar sevib ilahiləşdirdiklərinə əvvəl dadını bilmədikləri ekzotik meyvə kimi baxırlar, sonra onu özününküləşdirməyə çalışır və məhv edirlər. Özünü şöhrət azarıyla kütlə sevgisinə təslim edib, özünü də, əsərlərini də onun malına çevirən yazıçıların taleyi göz qabağındadır. Onlar özləri də anlamadan, kütlə üçün, onların gizli diktəsi ilə yazıb yaradırlar və bununla da məhvə uğrayırlar. Bir sözlə, cəmiyyət sevdiyi sənətkarı öz sevgisiylə dişinə çəkib yeyir. Məni isə yemək olmaz.

- Ruhən cəmiyyətdən kənar bir yerdə yaşamaq insan üçün nə dərəcədə əlverişlidir?

- Ən əlverişlisi odu ki, daxili tarazılığını kənar müdaxilələrdən qoruyub saxlaya bilirsən. Ən çətin və həllolunmaz sosial problemlər belə, məni kütlənin maraq və sevgi obyektinə olmaq qədər sıxıb əzə bilməz. Məncə, kütləvilik, rəylər və fikirlər toplusu ən adi, sırayı insanı belə fərdilikdən və özəllikdən məhrum etməyə qadirdir.

- «İzdiham»ı oxuyanda hiss etdim ki, cəmiyyətdən ayrıldığınız yer - yuxularınızdı. Real olmasa da, reallığa çevrilməsinin arzusunda olduğunuz Yuxularınız...

- Mən yuxuda deyiləm. «İzdiham» da yuxu deyil. Cəmiyyətdən ayrı olduğum yer isə – özüməm.

DUYGULAR İMPERİYASI

ƏDƏBİYYAT OYUNU

Ədəbiyyat da böyük mənada oyundu. Yazıçı əslində, demək istədiyini, başına gələnləri, yaxud, hiss həyəcanını öz yaxın adamına danışan kimi qısa danışiq dilində yaza bilər. Amma o belə eləmir. O demək istədiyini Ədəbiyyatın hüduzsuz qanunlarının köməyi ilə bəzəyib düzəyir, ona sətiraltı, sətirüstü mənalar verə-verə oxucunu, bəzən özünü də çaşdırır-çaşdırır uzun-uzadı, dolama dolayısı yollara əl atır.

Yazıçının özünü bu sayaq qəlizliyə salmasının səbəbi nədi?.. Ədəbiyyatın zəngin mətbəx ənənələrindən xəbərsiz oxucunun başını dumanlandıraraq qəlbini fəth etmək həvəsi, yoxsa, nəhəng ədəbiyyat ərazisində özünə qurduğu əlverişli həyat şəraiti?..

FİKİR İLĞİMİ

Elə duyğular var ki, onlar daim balaca ilğimlər kimi ətrafımda dolaşır, arada bir zərif meh axıntısıyla üstümə axıb yanağıma toxunur, yüngül toz dənəcikləri kimi, başımın, qulağımın ətrafıyla üzür, kiçik tərpenişimdən titrəyib yüngül, dalğavari rəqslərlə harasa havaya dağılırlar...

BİR AXŞAM...

Bir axşam otağıma qalxıb işığı yandırdım, sakitliyin ən qatı hissəsində diz çöküb ürəyimdə:

- Yazdıqlarımı mənə izah et... – dedim... və qəfildən səyriməyə başlayan işığın hərəkətindən, dörd bir yandan nisgil dolu, tanış baxışlarla üzümə zillənən əşyaların halından hürküb, cəld ayağa qalxdım.

ÇEVRİLMƏ

İllər ötdükcə, sirli ilahi axıntılarla dünyanın hansısa ayrı qatına keçən, keçdikcə, şahə qalxıb dalğalanan, dalğalandıqca, bərkliyini, çəkisini itirib bulanıq görüntüyə çevrilən, çevrildikcə bədəninin, ha tərəfinəsə ağırlıq gətirən quyruğabənzər əlavə olduğunu hiss edən, hiss etdikcə özündən, bişmiş ət sümüyündən ayrılan tək, hissə-hissə ayrılan, ayrıldıqca, əllərinin, sahibi ölmüş yiyəsiz əlcəklərə, saçlarının, diriliyini itirmiş bir ovuc yuna çevrildiyini anlayan bir qadın barədə yazmaq istəyirəm...

İNTİHAR

Sakit, səssiz gecələrin birində, qaranlıq yataq otağının kitablarla dolu rəfindən sıçrayıb şarappılıyla yerə dəyən nəyinsə səsinə dik atılıb qalxdım. İşığı yandırdım və gördüyüm mənzərədən çaşıb qaldım...

Bu, şeirlərini çoxdandan bəri əlimə alıb oxumadığım Vaqif Bayatlının «Yupyumru bir eşq ilə» kitabı idi... Hansı möcüzəyləsə rəflər boyu sıxlaşdırılmış kitabların arasından sıçrayıb, özünü çoxmərtəbəli binanın ən uca mərtəbəsindən atan kimi, döşəməyə atmışdı...

İLAHİ SƏXAVƏTLƏRDƏN

Yer üzünü sel-sularla yuyub, bəyaz qar örtüyünə bələyən bol yağıntıların şəhər və kəndlərdə, maşın yollarında və əkin sahələrində törətdiyi dağıntıları, daşqın və zəlzələləri rahat evlərimizdən, yumşaq kreslolarımızdan müşahidə etdikcə, özümüzü «hardasa, uzaqlarda baş verən» bu fəlakətlərdən qorunmuş bilsək də, üstümüzə yağmaqda olan daha təhlükəli axıntıların - İlahi Məlumatlar Selinin ruhumuzda törətdiyi dağıntılardan, daşqın və zəlzələlərdən xəbərsizik.

QURAN YARĞANLARI

Qurani-Kərimdə surələr var ki, onları oxuyarkən, özünü sətirlərin arasıyla açılan nəhəng Kainat uçurumlarının astanasında hiss edir, kosmik Qara Dəlidləri andıran bu

möhtəşəm Zaman çalalarına sümrülməməkdən ötrü bəzən mütaləni yarıda saxlamalı olursan.

PAYIZ ETÜDÜ

Bozumtul küləkli bir payız səhəri evdən çıxıb işə yollanarkən, gözüm səhər-axşam o baş-bu başa şütüyən maşın çarxlarının altında qalmaqdan əzilib, yapıxıb tozlu çəkmə tayı tək, yolun ortasında qaralan siçovul qaxacına sataşanda, həyatın sərt döngələrində özünü və daha nələrisə qoruyub saxlamaq uğrunda çarpışmalarda əzilib, tapdanıb, məhv edilmiş ruhlarıyla nəyinsə qabığına, ya qutusuna çevrilmiş bir qisim tanış adamları xatırladım.

MADDİYYAT İNFEKSİYASI

Bu yay bağ evimizin elektrik şəbəkəsində təmir işləri aparən elektrikdən – üzü əzablı sürgündə yaşayan dustaq üzüntüləri və qorxular saçan ortaboylu, dolu bədənli kənd adamından duyduğum anlaşılmaz təhlükə havasının, onun özü dediyi kimi, «məxsusi olaraq, yalnız dövlətliyərin bağ evlərində» işləməsi ilə əlaqədar olduğunu mən, yalnız o, işini başa vurub gedəndə – bayaqdan bura qəribə bir ehtiyatla pusquda yatan tək, nəyinsə arxasında gizlənib aşağı enən işığın, gücünü qəfildən artıranda anladım...

RUH ÇƏKİSİ

Dəqiq yadıma gəlmir, yuxuda, yoxsa, hansısa yazıda üzünü dəqiq xatırlamadığım kiməsə astadan:

- Ruhunu sənə dəxli olmayan məlumatlarla ağırlaşdırma ki, öləndə, bədənindən rahat çıxıb biləsən... – demişdim.

XƏBƏRDARLIQ

Bu qışın anomal, şaxta-boranlı havalarında pəncərə şüşələrini titrədən küləyin, dolunun səsini dinlədikcə, Quranın Təkəsür surəsində oxuduğum «Sizi qarşıda böyük hadisələr gözləyir...» ayəsini xatırlayırdım...

HADİSƏLƏR KÜLƏYİ

Gün-gündən sürətlənən vaxt axarı içrə, gecəylə gündüz qapatmaları arasında vurnuxduqca yaddaşlarını, niyyət və arzularını itirib çaşqınlığa düşən insanların halını və vaxtın sürətinə mähəl qoymadan, təmkinini pozmadan, öz əvvəlki ritmi ilə işləyən saat mexanizmlərinin sabit hərəkətini müşahidə etdikcə, bir daha Zamanın əbədi və dəyişməz olduğunu, insanları cənginə alıb, bu sabit və sakit Ərazinin kənarından ötüşənin isə - Hadisələr Küleyi olduğunu anlayırsan...

DUALAR BARƏDƏ

Ömrü uzunluğunu özünü oda-közə vurub, «topdağıtmaz» varidat toplamış, yaşı yetmiş adlıqda hacılıq eşqi ilə Kərbəla ziyarətinə yollanmış, orda canı İlahi qorxulardan vəcdə gəlib titrədikcə, dua oxumağın hansısa vacibliyini anlamış möhtərəm bir hacıya dualarla bağlı Allahın bir kəlamını xatırlatmalı oldum:

«Oxuduğunuz dualar Mənim üçün deyil. Qəlblərinizi qoruyun».

YARILMA

(hekayə əvəzi)

Bu qışın çovğunlu axşamlarından birində, gecəyə az qalmış işıqlarımız söndü. Televizorun və bayaqdan bura mətbəxin yuxarı başında öz işində olan paltaryuyanın səsi kəsildi. Qalın pərdələrlə örtülmüş pəncərələrin o üzündə əsən küləyin uğultusu dərhal içəri dolub qapıların arasıyla viyıldı.

...Mən mətbəx şkafindan şam götürüb yandırdım, şamdana keçirib jurnal mizinin üstünə qoydum və bayaqkı yerimə əyləşib:

- Olsun, transformator yüklənib, ya da külək hardasa xətti qırıb... – dedim və divar saatına baxdım.

Saat onun yarısını göstərirdi.

- Başımızı yarımca saat qatsaq, sonrası asandı. – dedim və televizorun qapqara, nəhəng ekranına baxdım.

- Sənə asan gəlir. Bu vaxtlar onsuz da yatırsan. – Üzbüzdəki divana yayxanmış Rüstəm matəm dolu kədərlə dilləndi.

- Neyləmək olar?.. – deyib qollarımı çarpazladım.

Rüstəm şamın hisini ovuclarına doldura-doldura:

- Qədimlərdə işıq olmayanda, neyləyirdilər?.. – dedi, sonra başını qaldırıb, matdım-matdım üzümə baxdı.

- Qədimlərdə hava qaralanda yatırdılar.

- Mənim yuxum gəlmir.

...Küləyin növbəti həmləsi çardağın demirlərini titrədib guruldatdı. Səsə dikələn Rüstəm bir qulağı çöldən eşidilən uğultuda:

- Gəl, söhbət eləyək. – dedi və qəribə bir ehtiyatla divanın belinə söykəndi.
- Nə barədə?..
- Mənə özündən danış. Lap əvvəlindən. Lap uşaqlıqdan yadında nə qalıb...

Mən güldüm:

- Balaca vaxtlarım, düzü, yadımda qalmayıb. – dedim.
- Yaxşı, onda məktəb illərindən danış.

Mən məktəb illərini xatırlamağa çalışdımsa da, yadıma oxuduğum məktəbin döşəməsinə sürtülən qatı kerosin iyindən və bir neçə əzazil müəllimin sifətindən savayı heç nə düşmədi.

- Onda sonrasını danış...

...Mən sonrakı illəri də xatırlamağa çalışdım, lakin ürəyim yadıma düşən adda-budda görüntülərdən sıxıldığından:

- Bəlkə sənün üçün piano çalım?.. – dedim...

...Biz, il uzununu istifadə edilmədiyindən qapısı daim bağlı qalan və bu səbəbdən, qış ayları çox soyuq olan qonaq otağına keçdik.

Mən pianonun arxasına əyləşib, qapağını qaldırdım... barmaqlarımı, neçə illərdən bəri toxundurmadığım dillərin üzəriylə gəzdirib, bir neçə akkord vurdum... və bir vaxtlar atanamın çox sevdiyi həzin bir melodiyanı – Cilbertonun xəfif payız çiskinini andıran məşhur bir mahnısını çalıb pəsdən oxumağa başladım. Rüstəmə sarı çönmədən:

- Bu mahnı bizim ailə tarixçəmizdi... – dedim. – Qulaq as, hər şeyi özün anlayacaqsan.

Lakin azca sonra musiqinin, necəsə otağın yarıqaranlıq dərinliklərinə işlədiyini, orda nəyəsə toxunub dayandığını hiss edib, əl saxladım... Zəif şam işığında sirli qəsri andıran otağın dərinliklərinə baxdım...

...Bir vaxtlar həmin bu otaqda, dəyirmi masanın başından dahiyənə sağlıqlar deyən atam yerində əyləşmişdi... üzlərini dəqiq seçə bilmədiyim adamların arasından sevgi və mərhəmət dolu qəmli gözləriylə mənə baxırdı... Anam da budu burdaydı... otağın aşağı başındakı divanda xalalarım ilə yanaşı əyləşib mənə, mənzərə şəklinə baxan kimi baxır, elə bil oxumağımı gözləyirdi...

...Gözlərim qaraldı...

- Mən bayaqdan hiss edirəm...

...Rüstəm təhlükəli həqiqətin üstünü açmış casus kimi, gözlərini otağın yarıqaranlığına zillənmişdi...

- Nə hiss edirsən?
- Sən oxudqca, burda nələrin baş verdiyini...
- Nələr baş verirdi ki?..
- Sən oxuduqca, buralara nə isə dolurdu...

Məni soyuq tər basdı...

- Nə dolurdu?..

Rüstəm otağın dərinliyinə çökmüş nədənsə ehtiyat edən tək, ağarmış bənizi ilə:

- Səsində o qədər ağrı vardı ki... Otağın içinə dolan o idi... - dedi.

Qəhər boğazımı sıxdı. Ağlayacağımdan ehtiyat edib, pianoya sarı döndüm, musiqini dəyişib «Aginskinin Polonez»-ini çalmağa başlasam da, heç nə dəyişmədi...

...İşıqlar çoxdan yanmışdı. Televizor işə düşüb öz-özünə danışır, paltaryuyan çarxını hərledib içindəkiləri yaxalayır. Rüstəmlə mən isə hələ də sirli labirentlərində azdığımız qonaq otağının yarıqaranlığında bir-birimizə baxa-baxa qalmışdıq...

DUYĞU DƏRMANI

Bu səhər qanın durulması, toxumaların təmizlənməsi üçün qəbul etdiyim dərmanı suyla dolu qaşığa damızdırıb həkimin tapşırığı kimi bir neçə saniyə ağzımda saxlayarkən, neçə vaxdan bəri yaddaşımın ha tərəfinəsə, daxıla yığan tək yığa-yığa saxlayıb kağıza köçürməyə hazırlaşdığım növbəti duyğular silsiləmi xatırladım...

ƏDƏBİ FRAQMENT

Niyə bu günəcən yazdıqlarım mənimlə deyil?.. Onları hər an, hər saniyə əlimi, ayağımı hiss eləyən kimi, özümdə, canımda hiss eləmirəm? Saçlarımı boynumun ardına yığıb sancaqlayan kimi, ha tərəfiməsə sancaqlayıb saxlaya bilmirəm?..

QURTULUŞ

Uzun illər çıxılmaz, darısqal tənhalıqla üzbəüz, təkbətək qalmaq xofuyla dörd bir yanımlı övladlarım və yazılarımla doldurduğum günlərin birində – tənha gecələməli olduğum sakit mənzilimin yataq otağında qəfildən tək olmadığımı... məni Özündə, ya yumşaq ağuşunda saxlayan Nəyinsə, Kiminsə bir hissəsi, ya bəlkə Özü olduğunu, bu çoxhücrəli, yarıqaranlıq mənzilinə vur-tut, iri bir çarpayı olduğunu anlayıb uçundum...

MÜQƏDDƏS KƏLAMIN SİRLƏRİNDƏN

Neçə müddətdən bəri dönə-dönə oxuya-oxuya, cümləbəcümlə, sözbəsöz özümdə saxlamağa, yaddaşıma oturtmağa çalışdığım müqəddəs Quranın, mütaliə bitib başa çatandan, kitab örtülüb yerinə qoyulandan sonra yaddaşımda heç nə saxlamaması,

qəlbimdə, hafizəmdə səma və dəniz ənginliklərini, ucsuz-bucaqsız meşələrin və səhraların ecazkar sükutunu andıran qəribə bir məhrəmlikdən savayı heç bir iz buraxmaması məni anlaşılmaz bir vəziyyətə salmışdı...

Kitabı günlərlə, aylarla hissə-hissə - hər cümləsini ürəyimdə dönə-dönə təkrarlaya-təkrarlaya, hər fikri, hər sözü beynimə az qala sancaqlaya-sancaqlaya oxuduqca, izah olunmaz bir sərxoşluğa düşür, qatlayıb kənara qoyduqdan sonra özümdə mənasını dərk edə bilmədiyim qəribə dəyişikliklər - yeni-yeni yaranmalar, açılışlar hiss edir, bunun nə olduğunu, hansı fikirdə, ya sözdən qaynaqladığını alaya bilmirdim.

Əlacsızdan son çıxış yoluna - mütaliənin ən sınaqmış növünə, tərcüməyə əl atmaq qərarına gəldim. Kitabı qarşıma qoyub ilk cümlələrindən bir neçəsini («Koran» tərcümə - Q.S.Sablukov, 1897-ci il) anladığımı şəkildə tərcümə edib vərəqə köçürdüm:

«Bu yazı sözsüz ki, qəlbi saf olanlara Yolu göstərmək üçündü. Olmayı görənlər üçün, dua oxuyub Bizim onlara verdiklərimizdən o birilərə verənlər üçündü. Sahibi olduqları hər bir şeyin onlara da, onlardan əvvəl olanlara da yuxarıdan verildiyinə inananlar, gələcək həyatlarını inamla gözləyənlər üçündü.»

Tərcümənin köməyi ilə sözbəsöz özümünküləşdirdiyim bu sirli mətnin addımbaaddım mənə yaxınlaşdığını, halımı dəyişib, məni səbəbi bəlli olmayan, anlaşılmaz çəkisizliklərə, nisgil dolu eyforiyaya saldığını hiss etdimsə də, tərcümə bitib başa çatandan sonra bu «özümünküləşdirmə» əməliyyatının da heç bir nəticə vermədiyini, bu sirli mətnin tərcümədə öz şəklini və mahiyyətini saxlasa da, qəribə qorunma qatına malik olduğunu, insan şüurunun və dərkinin işləmək iqtidarında olmadığı daha gizli qatlarda – yaddaşın o biri üzündəki Duyğu Qatında saxlandığını anladım.

BİR QOCANIN HEKAYƏTİ

Yaşı səksəni adlamış, yatağa düşsə də, həyatsevər toxmalarının diriliyini itirməmiş bir qoca haqqında yazıram. Əzrayıl başının üstünü kəsdirsə də, min bir bəhanə ilə onun cəngindən qurtulan bu qoca məni də yorub əldən salır. Bəzən mənə elə gəlir ki, yazını axıra çatdırma bilməyəcəyəm. Qorxuram qocadan qabaq özüm öləm.

QATIL

(hekayə əvəzi)

Bir neçə il bundan əvvəl bitib-tükənməz ailə və məişət qayğıları zəminində itirdiyim, ovcumdan, yaddaşımın ətir qoxusutək buraxıb küləklərə verdiyim bir hekayəm hələ də mənə rahatlıq vermir...

Hekayə - 65 illik ömrünün mənasını tox, firavan həyatda, günbəgün artırdığı dünya malına sevinməkdə görən və bu səbəbdən üzü daim qayğısız, rahat təbəssüm saçan, yenilməz iştahı, işgüzar təbiəti ilə tibb fəlsəfəsi doktorundan çox, uğurlu iş adamını andıran bir tanışımıza mənim tərəfimdən, özüm də bilmədən kəsilmiş gizli cəzadan bəhs etməli idi.

Professorun daim dünyadan razı, kök üzü o gecə gülümsəmirdi. Əksinə, solğun bənizi, sınıxmış vücudu, altı kölgəli gözlərinin içinə hopmuş qəribə nağümanlıq ifadəsi onun daxilində nə vaxtdan bəri işə düşmüş hansısa gizli dağıdıcı proseslərdən xəbər verirdi.

O axşam professor həmişəki məzəli anekdotlarından danışmadı, sevimli qəlyanaltılarına da həmişəki iştahla, ətli barmaqlarını çevik-çevik işlədə-işlədə girişmədi, qarşısındakı nimçənin içində həvəssiz-həvəssiz eşələnə-eşələnə qaldı.

Onun bu halının nə ilə əlaqədar olduğunu biz yalnız bir qədər sonra - başa çatmaqda olan şam mərasiminin sonunda süfrəyə çay gələndə və professor kreslonun həsir söykənəcəyinə dayaqlanıb, yaxın günlərdə qayıtdığı Həcc ziyarətindən danışmağa başlayanda anladıq.

Professor Ərəbistan çöllərinin yandırıcı günəşi altında yanıb qaralan qollarını qarnının üstə çarpazlamışdı, uzun, əzablı yolun yorğunluğundan, ya ayrı nədənsə heysizləşmiş səsiylə aram-aram danışır, müqəddəs ziyarətin gözlənilməz çətinliklərini – qızmar Günəşin altında saatlarla pay-piyada yol getməyini, Ərəfat dağına qalxmağının əziyyətlərini təfərrüatlı şəkildə təsvir edir, bütən bu əziyyətlərin bir o qədər də sağlam olmayan orqanizminə təsirsiz ötüşmədiyindən, son günlər nədənsə, yeməkdən də kəsildiyindən, çəkisinin gün-gündən azaldığından kədərlə danışır, ara-sıra sükuta dalırdı.

Ondan, neçə illərdən bəri əziyyət çəkdiyi ağır şəkər xəstəliyi ilə özünü bu sayaq əziyyətlərə qatlaşdırmağının səbəbini soruşanda, o pərt bir sükutla susdu, sonra içi qorxu dolu gözlərini uzaqlara zilləyib dindən, Qurandan, özünü müsəlman hesab edən hər kəsin Həcc ziyarəti borcundan danışdısa da, üzündə dolanan qaramtıl kölgələr çəkilmədi.

Mən söhbətə qarışıb, müsəlmançılığın və savabın elə burda da, gündəlik həyatın axarıyla niyyət və əməllərlə qazanıla biləcəyini müxtəlif hadisələr və misallarla sübuta yetirməyə çalışdımsa da, professor inadından dönmədi. Ortaya gərgin bir mübahisə düşdü. Söhbət getdikcə, qəribə, mistik bir yön aldı. Gecədən xeyli keçənə qədər uzandıqca ətrafa, mənası heç kimə bəlli olmayan sayıqlıq və ehtiyat dolu əcaib bir sakitlik çökdü. Bütən günü bağın sıx ağaclığında oynayıb budaqları bir-birinə vuran isti küləklər də qəfildən ha tərəfəsə çəkilib yoxa çıxdılar. Göyün üzünü qaralıb ulduzlarla doldu.

Mən insan ruhunun çərçivə və qanun tanımayan azadlığından, Yer kürəsinin özünə sığmayan sərhədsizliyindən, professor hər bir müsəlmana vacib bilinən borclardan danışır, insanın, ona təriqəti tərəfindən buyurulmuş konkret marşrut əsasında yaşamalması olduğunu sübuta yetirməyə çalışırdı.

Süfrə arxasında əyləşənlər - yoldaşım və professorla birgə bizə təşrif buyurmuş yaxın dostlarımız - hansısa çöl quşlarını xatırladan mehriban ər-arvad ortaya düşən mübahisənin ətrafa necəsə, təsir etdiyini, görünməz və toxunulmaz olan Nəyəsə toxunub Onu hərəkətə gətirdiyini hiss edib, məsuliyyət dolu sükutla susdular. Sonra süfrənin üstünə hardansa iri bir cırcırma şığıdı, nələkinin kənarına qonub, muncuq gözlərini professorun üzünə zillədi.

...Professor pərt idi. Özünə arxayın aramıqla Həcc ziyarətinin savabından danışsa da, gedib-qayıtdığı yolda nəyisə itirdiyini, hansısa keçilməz, yasaq qadağalara toxunduğunu anladığı, içi günah və təəssüf dolu gözlərindən bilinirdi.

Mübahisə mənim qələbəmlə - insanın öz müqəddəsliyini ziyarətsiz də sübuta yetirə bilməsinin kütləvi təsdiqi ilə sona yetdi. Bundan professorun, onsuz da yaxşı olmayan ovqatı lap pozuldu. Əli, qarnı ağrıyır kimi, mədəsinin üstündə gəzdi, dodaqları səyridi. Ömrünü yaxşı yaşamaq uğrunda mübarizələrə həsr etmiş bu adamın nə işə, çox həlledici və qaçılmaz həqiqətlə üz bəüz, təkbətək qaldığı hamının diqqətini cəlb elədi. Ortaya düşən pərtliyi aradan qaldırmağa çalışanlar söhbəti dəyişmək üçün ayrı söz saldılarsa da,

professorun halı düzəlmədi. O, gecədən keçdiyini bəhanə gətirib, ayağa qalxdı və ölüm hökmü oxunmuş məhbus vücudu ilə darvazaya sarı addımladı.

Bir həftədən sonra biz professorun vəfat etdiyini eşitdik. Bu xəbərdən sarsılmış yoldaşım ittiham dolu baxışlarla üzümə zilləndi.

Həmin axşam bağıın ağaclığına çəkilib, o axşamkı söhbəti, professorun ölümünə aparan o taleyüklü mübahisəni xatırlayıb, günah hissləri ilə dolub daşdıqca, həyətimizə daxil olub səssiz addımlarla yaxınıma gələn, ağaclığın sıx yerində qərar tutub, sevgi və mərhəmət dolu gözlərlə üzümə zillənən nəhəng, qara itin lal baxışlarından diksinib uçundumsa da, elə həmin dəqiqə bu sirli təşrifin mənə bəraət və sevgi işarəsi olduğunu anlayıb kövrəldim.

BİC ÖLÜ

Yaxın bir qohumum - dünyasını ötən il dəyişsə də, qərribə bir diriliklə mənim və uşaqlarımın yuxularında dolaşan doxsan iki yaşlı, həyatsevər bir qoca neçə vaxtdan bəridi ki, bizə rahatlıq vermir. Qızımın yuxusunda o, hamama girib, qapını o üzdən kilidləyir, qızım qapını döyüb silkələsə də, ordan heç cür çıxmır, mənim yuxularımda isə diz çöküb uşaq kimi ağlayır, onu bir daha hamama salmamağı xahiş edir.

Olsun ki, o, bizim yuxularda dolaşmağa bəhanə axtarır.

EMİQRANT ƏDİBLƏR

Niyəsə rusdilli yazıçılarımıza həmişə ürəyim ağrıyır. Vətənlərini sidq ürəkdən sevən bu insanlar əsasən, Bakının mərkəzində doğulsalar da, şəhərin ən qədim, mərkəzi tikililərində yaşasalar da, yenə yad ellərdə qərrib ömrü sürməkdən vətən nisgili bəbəklərinin dərinliyinə hopmuş ürkək emiqrantlara bənzəyirlər.

Bu sayaq emiqrasiyalar da olur.

YUXUNUN HƏQİQƏTİ

Oğlum anadan olandan bəri tez-tez yuxuda görürdüm ki, evimizdə sən demə, oğlumdan savayı ayrı bir uşaq da yaşayır. Xəstə, çəlimsiz, sarışın bir uşaq. Biz isə ondan xəbərsizik. O, eynilə oğlum yaşındadı, elə o boydadı, amma rəngi solğundu, dişləri çürük... Yuxularımda o, solğun bənizi ilə otaqdan-otağa keçir, çəkisiz addımlarla ruh kimi aramızda dolaşır, sönük gözlərini qapı şüşələri arxasından üzümüzə zilləyib nə isə demək istəyirsə də, danışa bilmir, səsi çıxmır...

Hər belə yuxudan sonra halım pisləşir, yuxularımda dolaşan bu xəstə uşağın oğlumun səhhətinə işarə kimi qəbul edir, nigaranlıq çəkirdim.

Günlərin bir günü isə necəsə, yuxularımda dolaşan o xəstə uşağın mən özüm olduğunu anladım və onu daha yuxuda görmədim.

ÖLÜM NÖVLƏRİ

Nədənsə cavanlar qocalardan rahat və təmənnəsiz ölürlər.

BALACA BÖYÜKLƏR

Bizim “böyük adamların” balacalığını anlamaqdan ötrü müharibə, aclıq, epidemiya kimi, ekstremal hallara ehtiyac yoxdur. Onların ölkə prezidenti ilə görüşünə baxmaq kifayətdir.

AŞIQ ƏDİBLƏR

Prezidentin yaxınına can atan, imkan düşdükcə onun ətrafında – dayandığı, ya oturduğu yerlərin yaxınlığında daldalanan, nəfəsi, qoxusu eşidilən yaxın məsafələrdə az qala, havadan asılan, cansız fotolarda ha tərəfindənsə boylanan bir sıra qocaman ədiblərimiz ondan fəxri adlardan və təltiflərdən də əlavə, elə bil daha nə isə də istəyirlər.

GÜNLƏRİN BİR GÜNÜ...

Günlərin bir günü dilini, xislətini anlamağa çalışsam da anlaya bilmədiyim, darısqallıqlar dolu yadlıqlarında darıxıb üzüldüyüm insan kütlələrindən qaçıb, qurtulub, gizləndiyim ən məhrəm sığınacağım olan övladlarımda da, dilini, xislətini heç cür anlaya bilmədiyim həmin o kütlədən olduğunu anladım.

PROSES ADAM

Ən doğma yaxınlarımla, gözlərinin həqiqətinə, özlərindən çox inandığım ən sadıq məslək və əqidə dostlarımla belə, zaman ötdücə, ha tərəfəsə çöndüyünü, yön alıb, hansısa proseslərə qoşulduğunu duyuram. Dörd bir yanımla proseslə doludum. Sağlam, xəstə, gümrah, çevik, miskin, neytral proseslər... Bəzən o proseslərin isti hava burulğanlarını andıran qayanar axıntılarımla, bu axıntıların axma sürətini, başlanğıc və qurtaracaq nöqtələrini və nəticələrini duyuram...

Mənimsə heç hara getmək həvəsim yoxdu.

Mən özüm Prosesəm.

İNTİHAR

Dünyanı elmi-nəzəri aspektdən yox, zəngin duyğu radarlarıyla qavrayan romalı filosof Senekayla ilk tanışlığım - ingilis filosofu Frensis Bekonun duyğu aləmindən uzaq, soyuq beyin məhsulu olan "Hər şey barədə" adlı traktatlar kitabının arxa səhifəsindəki izahlı lüğəti gözdən keçirərkən baş tutmuşdu. Onun, xırda, solğun şrifflərlə yazılmış yüzlərlə informativ sözlər arasından necəsə, fərqlənən qısa, lakin hədsiz duyğusal kəlamı, yadımdadı ki, o zaman mənə, akademik sakitliyi ürək üzən darıxdırıcı qiraət zalının ortasında, beyinləri elmi-nəzəri məlumatlar yığınyla yüklənmiş minlərlə eynəkli oxucunun gözü qarşısında qəfildən intihar edən aşiq təəssüratı yaratmışdı.

KÜTLƏ MƏHƏBBƏTİ

Kütlə məhəbbəti – dibinin, dərinliklərinin ölçüsü bilinməyən bulanıq dənizin burulğanlar dolu yarıqaranlıq ağışunu xatırladır.

NARINCI HÖRÜMÇƏK

Sırağagünkü yuxumda balışımın üstü ilə bürəyə-bürəyə qaçan axsaq, narıncı hörümçəyi bu səhər idman elədiyim otağın divarıyla qaçan gördüm. Balaca hörümçək yuxumdakı həmin o solaxay yerləşilə bürəyə-bürəyə, elə bil çaşılıb çıxdığı yuxunun girecəyini axtarırdı.

TİTRƏTMƏ

Yaxın günlərdə ziyarət elədiyim qəbiristanlıqda başdaşılara həkk olunmuş üzlərin hamısı birdən birə mənə tanış gəldi.

İllər uzununu dönə-dönə küçələrdə, parklarda, teatr tamaşalarında, ən yaxın doğmalarımın arasında görüb tanıdığım, sanki halına, xasiyyətlərinə bələd olduğum bu adamlar idi... Əsəbi, arıq kişilər, çənəsi xallı qadınlar, məsum qızlar, peşman üzlü, yorğun qarılar... Qızıma, oğluma, ərimə oxşayan mərhumlar... Bircə öz üzümü tapa bilmədim bu üzlər arasında.

TOZLU QONAQLAR

Qonaqların bir növü də var ki, onlar, sən imkan versən də, verməsən də, sizə gəlirlər. Evinə daxil olub, ləng böcək yerləşləriylə bir otaqdan o birinə kesir, divarlara dırmaşılıb tavandan asılır, sənə də, uşaqlarına da ordan baxırlar.

Belə qonaqlar çıxıb gedəndən sonra uzun müddət tavanda və divarlarda onların tozu qalır.

CƏHƏNNƏM SİRLƏRİNDƏN

Cəhənnəmi adamsız təsəvvür eləyəndə, ora bir o qədər də vahiməli görünür.

İMPROVİZƏ

Niyəsə, son vaxtlar insanların maddi vücudu məndə qəribə, anlaşılmaz ikrah hissi yaradır. Səbəbi hələ ki, anlaya bilmirəm. İnsanın əzilməyə, qırışmağa, sınmağa qabil vücudunun gözəgörünməz, ələgəlməz, havaya, şüayabənzər ruhu ilə heç cür uyuşmayan kobudluğunu bəlkə?..

MƏNİM KƏŞFİM, YAXUD, LUKRETSİNİN HOQQALARI

Yaxın günlərdə tərcümə elədiyim Roma filosofu Lukretsinin belə bir dahiyənə fikrindən sarsılıb qələmimi saxladım:

“İnsanın ruhu idarəolunmazdır. Buna səbəb - onun özüdür.”

İnsan mahiyyəti ilə bağlı bu unikal fikirdən elə bir təlatümə düşdüm ki, tərcüməni dayandırıb, uzun müddət bu mülahizənin dərinliyinə vardım.

Deməli, biz - ruhuq, ağıl deyilik. Ağılsız ruh - dəlilik deyil. Bəs nədir?.. Heç bir Yer qanununu tanımayan, məntiqi əsası olan heç nəyə dayaqdanmayan, dünya qorxularından xəbərsiz, ölçüsüz, sərhədsiz, sirli-sehrli varlıq... O, bizdədir. Baş-ayağı, halı-xasiyyəti bilinməyən, idarəolunmaz, naməlum ruh. Deməli, əgər biz aqlımızın idarəsindən çıxarıqsa...

Bütün axşamı Lukretsinin bu fikri məni rahat buraxmadı. Bu barədə həmin axşam evdə, səhəri günü işdə danışib bir az da həyəcanlandım.

O biri gün isə materialın korrekturasını oxuduğum zaman məni heyrətə salmış bu fikri məndə tapmadım. Onu əlyazmada axtardım və fikir orda da tapılmadı. Lukretsinin insan ruhu ilə bağlı bütün fikirləri yerli yerində idi. O fikir də burda – həmin bu parçada olmalıydı...

Məcbur olub orijinala qayıtdım. Mətni əvvəldən axıracan hissə-hissə, sonra cümləbcümlə oxudum və dəhşətdən az qaldı nəfəsim kəsilə...

Belə bir fikir orijinalda da yox idi...

XİLAS

Bu yayın adamboğan istilərində - beynimin bürküdən əridiyi, yeməklərin zəhərə çönüb qapqara axıntılarla qanıma işlədiyi, havasızlığın dörd bir yanıma daralda-daralda dünyanı çıxılmaz tələyə çevirdiyi günlərin birində necəsə birdən, bütün bu mümkünsüzlüyü və məşəqqəti istənilən an yazıya köçürüb qurtula biləcəyimi anladım...

ŞƏRQ ƏDƏBİYYATI

Bu yayın dözülməz bürkülərində anladığım həqiqətlərdən biri də bu oldu ki, isti ölkələrdə realist ədəbiyyatın yoxluğunun səbəbi - istinin insan şüurunun bütün ayıq nöqtələrini sıradan çıxarmasıdır.

İSTİ VƏ İLAHIYYAT

Bir də bunu anladım ki, insan İlahiyyatı məhz müəyyən temperaturdan sonra hiss etməyə başlayır. Bu günəcən yazılmış dini kitabların məhz isti ölkələrdə yaranmasını da bura əlavə etsək, elə bilərəm, daha möhtəşəm bir sirrin astanasına çatdığımızı anlayırıq.

BU DÜNYANIN SİRLƏRİNDƏN

Bir qoca tanıyırdım ki, ömrü uzunlu ailəsinə, qohum-əqrəbasına zülm və haqsızlıqlar edə-edə, əclafliqlar və murdarlıqlar bataqlığında üzə-üzə, uzun-uzadı, xəstəliksiz, ehtiyacsız, rahat bir ömür yaşadı. Öləndə isə o qədər nurlanıb, incələşib gözəlləşdi ki, çönüb on altı yaşında gənc, məsum oğlana bənzədi... və həmin o yaraşlıq, bakirə üzü ilə də bu dünyanı tərək etdi.

HƏŞƏRAT NORMALARI

Son vaxtlar gəldiyim qənaətlərdən biri də budur ki, bu dünyada cismən məhv olmamaqdan ötrü hansı həşəratlarınsa yaşayış normaları mənimsəilməli və bu sınılanmış qanunlar üzrə yaşanılmalıdır.

ASTAR BARƏDƏ

Dünən Fəvvarələr meydanının fransız ətri və Braziliya qəhvəsi qoxuduğu, ecəzkar əcnəbi musiqilərinin və coşqun fəvvarələrin şahə qalxdığı mərkəzi ilə yeridikcə qəfildən, bütün bu gözəlliyin və bayramsayağı tənənənin tən ortasından tələsik, xırda addımlarla qaçıb kolluğa soxulan küçə pişiyinin amansız küçə həyatından zədələnməmiş balaca, kirli üzü bütün bu dəbdəbənin qorxunc astar üzündən xəbər verirdi.

TƏRAVƏT TƏNTƏNƏSİ

Təntənəli yığıncaqlarda, rəsmi dövlət ziyafətlərində xüsusi etikətlə bəzədilmiş banket süfrələrinə, qonaqların məsul ciddilik saçan vücudlarına, bütün bu sayıqlıq və ehtiyat dolu gərginliklərə məhəl qoymayan daha ali bir tənənənin qoxusu duyulur. Bu, qəlyanaltıların böyür-başına dođranmış təzə xiyarın qoxusudur.

ÖLÜM QORXUSU

Ölüm barədə fikirləşdikcə, döşəmənin altıyla uzanan darısqal, qaranlıq yollarla sürünə-sürünə, ürəyim partlayıb ağzıma gələ-gələ, sivrilib harasa daha qaranlıq və havasız dərinliyə sovrulmağın sıxıntısını duyuram.

AHILLIQ NÖVLƏRİNDƏN

Qocalıb ağbirçəkləşməyin bir növü də var ki, insanların saç-saqqalının bir-birinin ardınca ötürdükləri qayğılı, əzablı illərindən çox, uzun müddət hardasa, günün altında qalıb ağardığına şübhələnirsən.

EDAM

Dünən gecədən xeyli keçənə qədər qızımın mətbəxdə oturub, çətin həyatlarının acı nəticələrindən - yaşam uğrunda mübarizələrdə sınıb, kiçilib, tanınmaz hala düşmüş tanış-bilişdən, qohum-əqrəbadan danışib, kimini qınadıq, kimiyə acıdıq.

Səhəri gün qızım bütün gecəni yuxuda başlarının balta ilə vurulmasına növbə gözləyən insan axınıni gördüyünü dedi.

SİRLİ FOTOQRAF

Bir dəfə metro qatarının bomboş oturacağında yaşlı, tosqun bir kişiylə yanaşı oturub, üzbəüzdəki şüşəyə düşən cüt əksimizə baxa-baxa yol gedəndən sonra anladım ki, bayaqdan bura bütün yolu onunla, fotoqrafın qarşısında cütləşib şəkil çəkdirəntək gedirmişik.

QARIMIŞ QIZLAR

Niyəsə, istedadsız yazıçılar mənə, yaşlı ötmüş, qarımış qızları xatırladır. Bakirə könülləri zədələnməsin deyə, onlarla mümkün ehtiyat və ehtiramla dolanımağa, həyat eşqinin qorunub saxlanması naminə əsərləri qeyri-səmimi də olsa, arada bir təriflənməyə ehtiyacları olan bu adamlarla ünsiyyət bəzən adamı zinhara gətirir.

IMPROVİZƏ

Bir qisim adamlar var ki, onlar mütəmadi olaraq küçələrdə rastıma gah ahıl, qoca, xəstə halda, bəzənsə gəncleşib təravətlənmiş şəkildə çıxırlar. Elə bil onlar dünyalarını dəyişmədən, elə burdaca ölüb-dirilir, qocalıb, bir də yenidən doğulurlar.

CASUSUN ETİRAFİ

Ətrafımda baş verənləri, yaxud baş vermədən, hələ həyata keçəcəyini gözləyənləri, eləcə insanları və heyvanları, təbiəti və iqlimi, bir sözlə, gözümə sataşan və sataşmayan hər şeyi, daim gizli dövlət tapşırığı alantək, qərribə bir məsuliyyətlə müşahidə etməyimlə, özümü hansısa dünyanın bu dünyaya atdığı təhlükəli casusa oxşadıram.

YUXUYA GETMƏYİN SİRLƏRİNDƏN

Yuxuya getməyin ən həlledici anı - əyin-başını soyunub, yorğanın altına girib, yuxuya gedəcəyin anı, qurbanlıq qoyun başının kəsiləcəyini gözləyəntək, gözləməkdə.

SÖZLƏR BARƏDƏ

Son bir neçə ayı, qələmimin ucuna saç qırıqtək ilişib yazıdan-yazıya köçən bir neçə ifadədən heç cür yaxa qurtara bilmirəm: "qorxulu", "sirlı", "məkrli". Görünür, sözlər də insanlar kimidi. Bəzən iki-bir, üç-bir, sezilmədən, sənə yaxınlaşırlar, ətrafında dolaşib həyatına daxil olurlar, sonra sezilmədən aralanıb uzaqlaşır, o birilərə qarışib hardasa, kənarlarda yaşamaqlarına davam edirlər.

KƏŞF

Ədəbiyyatın bir təhlükəli məqamı da insanı təcridən danışmağa yadırgadıb, ətraf mühitlə yalnız yazı vasitəsilə əlaqə saxlamağa təhrik etməsidir.

Bu yaxınlarda özümü bir də onda tutdum ki, qonşu otaqlardakı əməkdaşlarla məktublaşmaq üçün zəmin yaradıram.

MÜLK¹ VƏ MƏLƏKÜT²

¹ Mülk dünyası - maddi məkan, hisslərlə qavranılan bədənlər dünyası. İnsanların realizə olduğu dünya.

² Mələküt dünyası - ilahi məkan, qeyri - maddi obyektlər və arxetiplər dünyası.

Məni qəribə, anlaşılmaz sevgilərlə sevən, nə əsərlərimi, nə şifahi, nə yazılı müsahibələrimdə dediklərimi anlamadıqlarını səmimiyyətlə boyunlarına alsalar da, küçələr boyu mənimlə yanaşı dinməz-söyləməz addımlamaqdan izah olunmaz zövq duyan, üzümü sezməsələr belə, arxadan-arxaya səsimdən tanıyan və bu qəfil görüşlərdən titrəyib uşaqtək ağlayan insanların bu halı mənə böyük sufi Əziz-əd-din Nəsəfinin sirlər dolu bir kəlamını xatırladır:

«Mülk- Mələkütə aşiqdi...»

QƏSSABLIQ FƏSADLARI

(hekayə əvəzi)

Bu yaxınlarda köhnə bir tanışımızın - bütün gəncliyini gecələrlə oxuyub, gündüzlər atasız qalmış bir bölük balaca bacı-qardaşını saxlamaqdan ötrü çirkli ət dükanlarında qəssablıq edən, gecə-gündüz quzu saqqalamaqdan sol əlinin baş barmağını baltalayıb yoxa çıxaran, bacı-qardaşları böyüdükcə, təhsilini bir təhər başa vurub, işini genişləndirən, dükanlar, restoranlar şəbəkəsi yarada-yarada, saç-saqqalını ağardan, taleyin hökmüylə boynuna düşmüş «atalıq» borcu bitib başa çatsa delə, varlanıb, dövlətlənib imkanlı bosa çevrilsə belə, quzu saqqalamaq nisgilindən qurturmayan saf qəlbli bir iş adamının evində qonaq olduğum axşam, neçə illərdən bəri görmədiyim uşaqlarının – üzləri mistik bir dəyişkənliklə tanınmaz şəkil alan üç oğlunun ağız-burunları, gözləri saqqalanmaq qorxusundan səyriyən quzulara oxşadığından heyretə gəldim...

O, MƏNİ SEVİR...

Tez-tez, xüsusən axşam saatlarında şəhərin adamla dolu qaranlıq küçələrindən ötüb keçdikcə, ara-sıra kəsik şüalarla bərq vurduğumu duyuram.

Mən bərq vururam...

YADLAR

Qapılarımızın kilidlərini möhkəm-möhkəm bağlayıb yeni-yeni tanışlarla ehtiyatla davrana-davrana, köhnə dostlarımızı, doğmalarımızı zaman-zaman, dönə-dönə o üz-bu üzə çevirib «yadlara» və «doğmalara» ayıra-ayıra, həmin o tanımadığımız «yadların» artıq çoxdan bəri bizlərlə bir yaşadığından, məsum gözlərini üzümüzə dikilib, doğma səslərlə: «ana», «ata» deyən övladlarımız olduğundan xəbərsizik.

KASIBLIQ TƏNTƏNƏSİ

Uzun, ağır xəstəlikdən sonra dünyasını dəyişmiş orta yaşlı, kasıb bir qadını son mənzilə yola salarkən, çətin, ehtiyaclar illərdən qalmış köhnə palazın, içindən dörd-beş çatlaq fincan-nəlbəkiddən və qədim neft lampasından savayı ayrı bir əşya boylanmayan əski bufetin, yarıqaranlıq otağı ortadan iki yerə bölən nimdaş pərdənin, bir sözlə, köhnəlik və nimdaşlıq dərəcələri ilə öz maddiliyini və əşyalığını itirmiş bütün bu əşya ilğımının solğunluğunda gözə dəyənin, canlılığı və möhtəşəmliyi ilə görünənin tək bir İNSANLAR olmasından, izah olunmaz bir qürur duydu.

QƏBİR ZİYALILAR

Vaxtı ilə yazdıqları ibrətamiz əsərləri, dəyərli fikirləri, işıqlı əməlləri ilə qəlblərimizə hopan, lakin sonradan-sonraya zamanın axarıyla əzilib, sınıb miskinləşən, kimyəvi reaksiyalara məruz qalmış tək rəngini, tərkibini, molekulyar quruluşunu dəyişib, rəzil, qorxaq xudbinlərə çevrilən bir sıra ziyalılarımıza həmin hörmət və ehtiram göstərməyimiz mənə, bu dünyadan köçmüş əzizlərimizin qəbirlərini ziyarət edərkən, kədərli sükuta dalaraq, özümüzü onların hələ də aramızda olduğuna inandırmağımızı xatırladır.

GÖDƏN SEVGİSİ

İllər uzununu gödən həzlərindən usanmayan - sütün quzu budlarından, təzə bişmiş peşmək çörəklərdən və daha nələrdən və nələrdən yedikcə yeyib-doyub bir də acan, sonra yenə və yenə bütün vücuduyla şirələnib, milyonlarla yeni-yeni ac toxumalarıyla şahə qalxan, bu ləzzət və nəşə dənizinin sularında aylar və illərlə yırğalanan, zama ötdükcə, kökəlib, piylənib ağırlaşan, dişləri, saçları seyrəlib, qaşsız-kirpiksiz qalan tanış bir qadını gördükcə, yeməkdən qorxuram.

QƏFİL XILASLAR BARƏDƏ

İllər uzununu müxtəlif ölçülü mənşələrində gərildiyimiz cəmiyyət qanunları içrə, özümüzün özümüz üçün düzüb-qoşub, müəyyənləşdirdiyimiz gündəlik yeknəsəq həyat marşrutu üzrə yaşaya-yaşaya – səhərlər eyni yollarla işə gedib, axşamlar həmin yollarla

geriyə qayıda-qayıda, işıqlı evlərimizdə eyni üzlərin və hadisələrin əhatəsində yaşaya-yaşaya bu nizamlı həyatımızı istənilən an dağıdıb hər şeyi yenidən qurmağa qadir olduğumuzdan xəbərsizik.

ŞAM QALIBIYYƏTI

(hekayə əvəzi)

İstirahət günlərinin ənənəvi şam mərasimlərindən birində – «Söz»ün sirli ecazından, talelərə və hadisələrə təsir etmək qüvvəsindən, ilahi qüdrətindən danışib öz-özümə kövrəldiyim məqamların birində qəfildən, süfrə arxasında oturanların – ərimin və uşaqlarımın üzümə baxıb başlarını yekdilliklə tərپətsələr də, dediklərimi eşitmədiklərini, yedikləri təamın ləzzətini qədərincə almağa əngəl törədən bu «lüzumsuz fəlsəfəçilikdən» tezəcə yaxa qurtarmağa tələssələr də, bunu ustalıqla gizlətməyə çalışdıqlarını anlayıb susdum.

Hamının həmin dəqiqə asudə rahatlığa çıxdıqlarını müşahidə etdikcə, özlüyümdə bu «rəzil insan dəstəsinin» halına acıdım.

Azadlığa çıxanlar – böyük qızımla, həyat yoldaşım nəhayət ki, susduğumu görüb, sapandan qırılan tək, qəribə bir tələskənliklə öz sevimli mövzularına – hüquq sahəsinə dair hansısa qanunların müzakirəsinə keçdilər. Hamının iştahı artdı, bayaqdan bura mexaniki hərəkətlərlə yediklərinin tamını elə bil yalnız indi – mən susandan sonra hiss etdilər. Və mən, insanın tək bir yeməklə doyan varlıq olmadığı, ümumiyyətlə, «yemək» adlandırılan bütün bu təamların, əslində, insan varlığının əsasını təşkil edən ruhuna heç bir aidiyyəti olmadığı barədə demək istədiklərimi demədim.

Şam yeməyi davam edir, mənim «aktiv sükutum» bir kəsi narahat eləmir, söhbət yenə hüquqa dair qanunlardan gedirdi.

Söhbət qızıdıqca, bu «qanunşünasların» xüsusi bir ciddiliklə şişirdib böyütdükləri həmin o qanunların tədricən oturduğumuz çox da böyük olmayan otağın tavanından qara, ağır bayraqlar kimi asılıb yellənməyə başladığını, bu qara tərپənişdən üreyimin pis-pis sıxıldığını hiss edib:

– Əslində, dediyiniz o qanunların da mahiyyətində Söz dayanır!.. – dedim və müzakirəyə son qoydum.

QUZU YAZIÇI

Bu səhərin ala-toranında yatağımda uzanıb heç nə haqda fikirləşmədən, yenidən yuxulamağa hazırlaşdığım yerdə qəfil şimşək çaxıntısıyla üstümə yağıb, həm də necəsə, içimdən püskürən möhtəşəm duyğu həmləsindən arı çalmış kimi, ayağa qalxdım... Yazı masamın arxasına keçib, "gələnləri" hürkütmədən, qırıq-qırıq qeydlərlə vərəqlərə köçürməyə başladım da, «gələnlərin» bir çoxunu yazı prosesində itirdim. Bir qədərdən sonra qısaca mahiyyətini qaralamağa müyəssər olduğum, fikrimcə, əsrarəngiz

duyğularımın bir hissəsini cilalaya-cilalaya, mümkün kamil həddini ala-ala, növbəti silsiləmi yazıb başa çatdırdım. Nəfəsimi dərib, səhərin bu səhər çağında az qala, bütöv şəhər salmış adamın qürur və şərəf dolu yorğunluğunda əriyə-əriyə yazdıqlarımı bir də gözədən keçirdim və özümü dünyanın ən xoşbəxt, ən ali varlığı sanmağa hazırlaşdım ki, bayqandan bura yazayazaya damağım boyu gəzdirdiyim dilimlə ağızımın içində kəşf etdiyim növbəti əcaiblikdən duruxub dayandım. Uzun-uzadı illər ağızımda gəzdirdiyim bu mağaravari, əcaib ünsür əsasən qış fəsillərində, soyuq, qarlı havalarda yeyilən kəllə-paçanın bozumtul şirəsi içrə qəzaya uğramış balaca qayıq kimi, görünüb - yox olan quzu damağı idi...

PİS QOCANIN NAĞILI

Bir qoca tanıyıram ki, yaşı yetmiş adlısa da, Allahı tanımır. Peşəsi yazmaq olsa da, O dünyanın, Ruhun mövcudluğuna, bu dünyanın yüksək vəzifəli şəxslər tərəfindən yox, İlahi qanunlarla – Qüdrətli və Dəyişməz Yazıyla idarə olunduğuna inanmır. Başı, gözü ağarıb belə bükülsə də, bu qoca dünyanı əvvəlki cavanlıq acgözlüyü və təmənnasıyla sevməyə davam edir. Bütün ömrünü və qüvvəsini sərf edib dəridən-qabıqdan çıxaxıxa, daxıla yığan tək, yığıdığı şöhrət dağarcığının son nəticədə dəbdən düşmüş köhnə palto kimi dəyərsiz olduğunu billə-bilə, yenə şöhrət axtarır. Ömrünün sayılası günləri son mənzilə dirənsə də, bu qoca müdrikləşmək bilmir, həlimləşib saflaşmır, əksinə, düyünlənib itilənir, onu təbii mövsüm axarıyla kölgəyə qısan yeniliyə və gəncliyə şıltaq yeniyetmə kinyələ nifrət edir. Bircə an ayaq saxlayıb, nəfəs dərib, özü barədə, uzun, kəşmə-kəşli illərlə hədsiz «ayıq» beyninin, xəstə bədəninə əsirinə çevirdiyi Ruhunu barədə düşünmür, Onu bircə anlığa belə dincliyə, azadlığa buraxmaq fikrinə gəlmir. Olsun, gizli yaddaşının hansı oyaq tərəfiylə o yaxşı bilir ki, bütün həyatı, gizli tamahları və iddiaları ilə çürüdüb irinlətdiyi Ruhunu azadlığa çıxacağı təqdirdə bir daha geriye qayıtmayacaq.

SEVİMLİ "Ə"

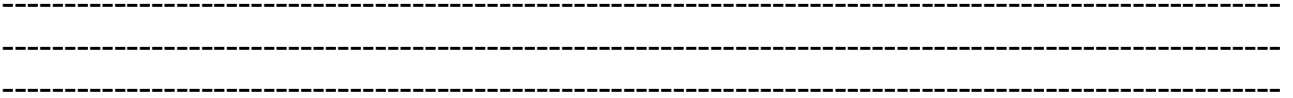
Neçə vaxtdan bəri yazıb qaraladığım, cümlələrinin altından, böyür-başından cızıqlayıb oxladığım köhnə əlyazmalarımı nəzərdən keçirərkən, qəfildən gözümlə, sətirlərin bitdiyi, hərflərin, nöqtə-vergüllərin keçə bilmədiyi haşiyənin o biri üzündə yağışdan islanmış kimsəsiz adam kimi büzüşüb bir kənardayanan balaca "ə" hərfinə sataşanda çışıb qaldım. Necəsə, özümdən xəbərsiz, əlimin ya qələmimin hökmüylə yazdığım bu incə hərfi bir qədər yaxından və diqqətlə gözədən keçirdikcə, tükənməz səbr və dözümlü payından yağrulmuş həyatlarını Ədəbiyyat tozunağından kənarlarda – təmiz, səssiz bir ərazidə təkbaşına yaşayan zərif qələm adamlarını xatırladım...

PALTAR ŞKAFINDA

Bir növ insan cəmiyyəti var ki, orda özünü nimdaş geyimlər asılmış köhnə paltar şkafinda hiss eləyirsən.

HAVA GƏMİSİNDƏ

Hər bir şeyin yorulub susduğu, gücünü, heyini itirib təqətsiz həlimliklə öz yerinə çökdüyü ən səssiz gecələrlə Yer kürəsinin sezilməz tərpənişindən laxlayıb, qədim qərinələrin dərin suları altında hərəkətə gələn nəhəng, avarlı gəmi tək, cırıldayan çardağ millərimizin səsinə dinlədikcə, Hədis ül Qüdsdən çevirdiyim «Gizli xəzinə tək, yaşadığca bir gün dərk olunmaq istədim və dünyanı yaratdım...» - misralarını xatırladım...

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏR

İKİNCİ CİLD

MÜNDƏRİCAT

ROMANLAR

Azadlıq
Dəfn

PYESLƏR

Can üstə

O məni sevir
Aktrisa

DUYGULAR İMPERİYASI

ESSE VƏ MƏQALƏLƏR

Natiq Səfərova məktublar
Qəm çatının işığında
Müəllimsiz
Göz yaşıyla axan şair
İlyas Əfəndiyev
Əməli saleh alim
Dost
Öz üzünü yazan şair
Tofiq Kazımov
Afinalı Timonun Azərbaycan zədələri
Yolun ha yanadır, qardaş?..

MÜSAHİBƏLƏR

«ƏDƏBİYYAT HADİSƏLƏRİN YOX, HİSSLƏRİN SÜJETİDİ...»

- Sizə elə gəlir ki, öz əsərlərinizlə artıq çoxdanna Azərbaycan ədəbiyyatında qəbul olunmuş çərçivələri dağıtmısınız?

- Nəyinsə dağıdılmasının tərəfdarı deyiləm. Üstəlik də ədəbiyyatda. Dediğiniz o dağıdıcı proses, ola bilsin ki, əsərlərimin milli ədəbiyyatımızın ənənəvi normalarından bir qədər kənara çıxmasıdır. Mən bunu, milli təfəkkürə tam yad dildə yazmağım ilə bağlayıram. Dediğiniz dağıdıcı təsir təəssüratını yaradan olsun ki, budur. Lakin istənilən halda azadlığın dağıdıcı nəticələri olur. Əslində, buna ədəbi qayə də demək olmaz. Məncə, ədəbiyyat - hadisələrin yox, hisslərin süjetidi.

- Ölkədə baş verən hər hansı mühüm hadisə, siyasi dəyişikliklər o andaca yaradıcılığınızda özünə yer tapır. Bunu bir növ baş verən hadisələrə yazıçı prizmasından verdiyiniz qiymət kimi başa düşmək olarmı? Söhbət «Azadlıq» romanından gedir...

- Bunu «yazıçı prizmasından verilən qiymət» kimi də başa düşmək olar. Amma əslində, «Azadlıq» son illər ölkəmizdə baş verən siyasi-ictimai proseslərə reaksiya kimi, yaranmayıb. Mən, sadəcə, qədim tarixi, zəngin mədəniyyəti və ənənələri olan bir millətin uzun-uzadı tarixi dövrlər və «tərəqqilər» mərhələlərindən ötüşüb, yenə həmin «Nehrəm kəndinin sakinləri» olaraq, qalmaları barədə yazmaq istədim, əvəzində bu alındı. Romanın nəşrindən sonra inciyib küsən çox oldu. Çox adam burda özünü gördü və olduğu kimi, yazılmış həqiqətlərdən incidi. Mənə isə bu, qəribə gəlir. Bioqrafiyamın ən mübhəm incəliklərini qadına xas olmayan cəsarət və səmimiyyətlə bölüşdüyüm hekayələrimi ləzzətlə oxuyub, bu açıqlıqdan və səmimiyyətdən zövq duyduqlarını bildirenlər, burda özlərini görəndə qeyzləndilər. Ortaya sual çıxır: ədəbiyyatda qadağa varmı?.. Və bu qadağaları kim müəyyən edib?

- “Azadlıq” romanınızla nə iləsə tərcümə etdiyiniz əsəri - Qabriel Qarsiya Markesin “Patriarxın Payızı” arasında oxşarlıqlar var, bir qədər də təhkiyəsində. Bunu tərcümənin təsiri kimi anlamaq olar, yoxsa?..

- Bilirsiniz ki, Markesin “Patriarxın Payızı” nağıl üslubunda - «deyirlər», “deyilənə görə” kimi köməkçi vasitələrlə nəqletmə üzərində qurulub. Əslində, bu üslubu Markes kəşf etməyib. Bundan, dünyanın bir çox yazıçıları - ən yaxın keçmişdən bizə bəlli olan, XX əsrin əvvəllərində yaşamış amerikalı Tomas Vulfacan bəhrələnilər. Deməyim odu ki, əslində bu, kifayət qədər işlənmiş ədəbi üslubdur ki, ona zaman-zaman ehtiyac gələrsə, müraciət olunur. Bir də, dediyiniz həmin o oxşar nəqletmə üslubu on dörd çap vərəqi həcmli «Azadlıq» romanın yalnız birinci fəslində - əsərə giriş xarakteri daşıyan qırx beş səhifəlik hissədə yer alıb və fikrimcə, bunu, bir patriarxdan-o birinə keçid kimi də qəbl etmək olardı. Çox adam bunu elə belə də qəbul etdi. «Azadlıq»ın bu sayaq ədəbi fəndlə başlamasını səbəbi, əslində, irihəcmli ayrıca əsərə sığacaq o hadisələrin mümkün qədər qısa çatdırılması niyyəti idi. Hakimiyyəti ələ keçirmiş bir qrup naşı «inqilabçıların» az qala iki il ərzində ölkədə törətdikləri ağılasığmazlıqları təsvir etməyin yolu bircə bu idi. Ayrı halda, roman onların «yaradıcılığına» həsr olunmalıydı ki, bu da yolverilməz idi. Mənə sadəcə, romanın əhatə elədiyi zaman kəsiyinin mənzərəsini bildirmək lazım idi. «Azadlıq» romanıyla Markeçin «Patriarxı» arasındakı oxşarlığa gəlincə, romanlar tam fərqli nəşrlərdir. Onlar ümumiyyətlə nəsrin ayrı-ayrı janrlarında yazılıblar. «Azadlıq» - mistik psixoloji roman, Markesin «Patriarxı» isə «balaqan janrı» deyilən üslubda yazılmış müasir nağıldır. Markes öz Patriarxını və onun gülməli işləklərini seyrçi mövqeyi ilə qələmə alıb. «Azadlıq» isə Generalın keçilməz iç dünyasında, sirlər və müəmmalar dolu şüuraltısında baş verənlərlə məşğuldur. Burda baş qəhrəmanlar da tam fərqlidir. Markesin Patriarxı qocalıqdan və huşsuzluqdan zaman və məkan ərəziləri arasında azmış, bədən istəklərinin əsirinə çevrilmiş «qunduz iyi qoxulu» gülməli bir qocadır. Mənim Generalım - həyatını xalqının, ölkəsinin rifahı uğrunda çarpışmalara sərf etsə də, ölkədən getməyi ilə unudulmuş, xəyanətlər və riya dolu əhatəsi ilə üz-üzə qalmış, içi ağırlı xatirələr, zədəli yuxularla dolu dövlət başçısıdır. Romanla bağlı bütün bu incəlikləri əslində, əlbəttə ki, ədəbi tənqid araşdırmalı idi. Amma bizdə nədənsə, bu barədə susdular. Elə bil söhbətin nədən və kimdən getdiyini anlayıb fikir deməyə ehtiyat elədilər. Odu ki, neçə illərdir ki, bu romanla bağlı ortaya çıxan sualları özüm cavablandırmalı oluram.

- Sonuncu müsahibənizdə belə bir söz demisiniz ki, “Ədəbiyyatın predmeti insandır. Amma insan daha köhnəlib”. Bu fikrin çılpaq mənası ədəbiyyatın köhnəlməyi deməkdir. Sizcə, ədəbiyyat köhnələ bilər?..

- Mən «insan köhnəlib» deyəndə, əsla ədəbiyyatı nəzərdə tutmuram və «Ədəbiyyatın predmeti insandır» yanaşmasının özünə də bir qədər fərqli baxıram. Əksər əsərlərim - «İzdiham», «Sərcələr», «O mənə sevir» və sair əslində, Yeni İnsana ünvanlanmış ədəbiyyatlardır. Bunlar ədəbiyyatımızda yeni fazadır. Mən «ədəbiyyatın predmeti olan» insanın özüylə yox, onun dünya dönəmində üz-üzə, göz-gözə qaldığı məhkumluqların, aşılmaz qanunauyğunluqların özünü açmağa cəhd eləmişəm. İnsanın özünə gəlincə bu, Kainatın diqtəsi üzrə gedən sirli proseslər axarında daim dəyişkənliklərə uğrayan ilahi substansiyadır və zaman axarıyla o, mahiyyətini, dəyərlərini köklü şəkildə dəyişib. Dünyaya yeni insanlar gəlməkdədir. Bu, tamamilə yeni baxışlı, yeni təfəkkürlü sülhsevər, azad varlıqlardır. Bu mənada, ədəbiyyatın insan predmeti də köklü şəkildə dəyişməlidir. Bu, qaçılmaz prosesdir.

- Yenə «Azadlıq» romanı üzərində dayanmaq istərdim. Realist - sürrealist əsasda altı fəsildən ibarət romanda cəmiyyətə yuxu, halüsinasiya və «deyirlər», yəni, fərziyyələr arxasından baxılır. Və bu, birinci fəsildə daha çox hiss olunur. Düşünmək olarmı ki, orada real tarixi hadisələr və cəmiyyətdə baş verən proseslərdən bəhs olunduğu üçün səhv etməkdən çəkinmiş və dolay münasibətə üstünlük vermişiz?

- Birinci fəsildə yer almış hadisələr yaxın keçmişimizdə gözümüzün qabağında baş verənlərdir. Bir sıra komik situasiyalar o günlər camaatın dilində anektoda çevrilmiş reallıqlardır. Roman özü isə o dövrlər dillərdən düşməyən «azadlığın» absurdluğu, insanın nəyinki, reallıqda, yeni yaşadığı cəmiyyətdə, öz ailəsində, hətta təklikdə, öz yatağında yatıb gördüyü yuxularında belə, azad ola bilməməsi barədədir. Dediğiniz həmin o «dolay münasibət», yəni konkret olaraq, yuxular insanın sonradan qazandığı həyati faktorlardan qat-qat əzəli, ibtidai və ən real həyatıdır. İnsan məhz yuxularda tam özüdür. Ziqmund Freyd yuxuların gün ərzində insan yaddaşına köçürülən assosiativ görüntülərdən savayı ayrı bir şey olmadığını sübut edirsə də, mənə görə bu ayrı bir reallıqdır.

- «Azadlıq» bədii cəhətdən istedadla yazılsa da, 1988-1993-cü illərdəki prosesləri, xüsusən, Xalq Hakimiyyətinin fəaliyyətini birtərəfli təsvir edir. Ayrı sözlə desək, müəllifin hərəkəta münasibəti özünü büruzə verir.

- «Azadlıq» tarixi roman deyil və dediğiniz həmin o qısa, tarixi mərhələni təsvir etmək məqsədi ilə yazılmayıb. Kimisə müəllifin xalq hərəkətinə münasibəti qane etməyə bilər, bu, ayrı məsələdi. Mən isə duyub anladığımı yazmışam. O illər «Azadlıq» meydanına yığışan yüz minlərlə azərbaycanlının birlik təntənəsi, hamı kimi mənə də sarsıtmışdı. Həmin o izdihamlı mitinqlərə mən də gedirdim, orda saatlarla dayanıb deyilənlərə qulaq asır, hamıyla bir həyəcanlıdır, nəyinsə baş verəcəyini gözləyirdim. Lakin günlər keçir, mitinq təntənəsi, vətənpərvərlik pafosu gündən-günə artıb çoxalır, mahiyyət etibarlı ilə isə heç nə dəyişmədi. Günlərin biri mən həmin o baş verməli olanı gözləməyimin mənasız olduğunu, tribunadan oxunan bütün o təsirli şeirlərin, Vətənin, millətin sağlığına ucaldılan təriflərin nə erməni işğalçılarına, nə də uzaq, qarlı Rus meşələrinin möhtəşəmliyinə zərrə qədər təsiri olmadığını anlayıb pərt oldum. Bu, dəhşətli, acı həqiqət idi. Günlər ötür, meydanın ab-havası geidikcə dəyişir, əcyayib «meydan dövləti» yaranmağa başlayırdı. Bu dövlətin öz daxili qanunları, ierarxiya sistemi, öz ərzaq qovşağı formalaşır, hər şey qapanır və

yuvarlaqlaşdı. Məsələnin ən faciəvi tərəfi bu kiçik «dövlət»in hakim dairələrinin, 18-ci ildə olduğu kimi, az savadlı fəhlə-kəndli zümresi olması idi. Teatral pafos, millətin sarı siminə toxunan təsirli sözlər insanları elə bir eyforik həddə çatdırmışdı ki, onları istənilən məqam kütləvi şəkildə meydanın arxa tərəfində dalğalanan dənizə sürükləmək olardı. Yüz minlərlə azərbaycanlı öz milli həmrəyliyi sübuta yetirməkdən ötrü, bu gün əli cibində küçələrlə boş-bekar veyillənən bir neçə adamın əmrinə müntəzir halda çöməlib-qalxır, deyilənlərə riayət edirdi. Bütün bunlar bir tərəfdən gülməli, digər tərəfdən ağlamalı idi. Biz hədsiz sadələvh və səmimi xalq. Xüsusən, hissə qapılında ağılımızı tamam itiririk. Xalq birliyini, milli özünüdərkini ifadə edən bu meydan hərəkəti olsun ki, lent yazılarında, arxivlərdə tarixi sənəd kimi saxlanılacaq və bəlkə də gələcək nəsillərimizin qürur mənbəyinə çevriləcək. Lakin, gəlin indi o hadisələrə bir qədər soyuq başla yanaşaq. Dediğiniz o xalq hərəkətinin Azərbaycanın müstəqillik qazanmasında, yaxud o illər addımbaaddım torpaqlarımıza yerişən erməni işğalçılarının qarşısının alınmasında hansı rolu oldu?.. Tribunadan Vətən, torpaq barədə deyilən o bəlağətli şüarlar, insanları kövrəldib ağladan o milli ruhlu şeirlər, saz havaları nəyə nail ola bildi?.. Azərbaycanın müstəqil dövlət statusu qazanması, bilirsiniz ki, o dövrlər tarixi labüdlük idi. Sovet ittifaqı dağılmaq ərəfəsindəydi və eyni proseslər bildiyiniz kimi, qonşu respublikalarda da gedirdi. Sosial-ictimayi uzaqgörənliyimin qənaətbəxş olub-olmadığına gəlincə, xalq hərəkəti öndərlərinin 1992-93-cü illərdə qurduqları əldəqayırma hakimiyyət, bütün o biabırçılıqlar, Allaha şükür, hamımızın yadındadı. Bilirsiniz, bir var xalq, bir də var, xalqı ifadə edən yığma kütlə. Son illər baş verən kütləvi aksiyalar bu iki məfhumun fərqli bir şey olduğunu göstərdi.

- Ümumiyyətlə, son illərin gerçək ictimayi-siyasi proseslərini əks etdirən əsərlərin çoxunda «Azadlıq» da daxil olmaqla, fəlsəfi-psixoloji ümumiləşdirmələrə rast gəlinir, təsvirçiliyə, hadisələrin çöldən seyrinə üstünlük verilir. Bəlkə bu suala indi cavab verəsiniz: Sizcə, Xalq Hərəkətinin fəlsəfəsi nədə idi?

- Xalq hərəkəti barədə mən öz fikrimi dedim. «Partiya», «hərəkət» dediyiniz o kütləvi proseslərin, qurumların heç bir fəlsəfəsi ola bilməz. Burda ümumiyyətlə, fəlsəfə sözünü işlətmək absurddur. Kütlənin hansı fəlsəfəsi ola bilər?.. Fridrix Nitsşenin kütlə barədə gözəl bir fikri var. «İki insan ki, bir-birinin yanında dayandı, biri öz ağılını o birinə ötürür». Xalq hərəkətinin fəlsəfəsi budur. Xalq ölkənin çətin məqamında Azadlıq meydanına çıxıb, əvvəl ağıllı adamlarını dinlədi, sonra özü öz birliyindən kövrəlib qürreləndi. Bir müddət sonra bu birlikdən ilhamlanan xalq kütlələri həmin o «durbinədə» ağıllı adamları tapmasa da, meydan həyatına öyrəşdilər. Yəni dediyim odur ki, hadisələrin bu şəkli almasında indi günahkar axtarmağın yeri yoxdur və burda, inanın mənə, heç bir fəlsəfə də yoxdur.

- Mən bura qədər «Azadlıq»ın ictimayi fikirdə doğurduğu rəylərdən çıxış etdim. Onun bedii uğurları da çoxdur. Amma təəssüf ki, ədəbi rəy ictimayi rəydən çox passivdir. Ədəbi tənqidin vəzifəsini açıq cəmiyyətin öz üzərinə götürməsi sizi gələcək yaradıcılığınızda faktoloji məsələlərdən gəndə durmağa sövq etməyəcək ki?

- Dediğiniz «açıq cəmiyyətlə» peşəkar tənqidin fərqi, şəxsən mənim üçün, deyilən fikrin nə dərəcədə əsaslı və konstruktiv olmasındadır. Neçə-neçə peşəkar tənqidçi yaradıcılığımıla bağlı o qədər səthi təhlillərlə təriflər yazıb ki. Yaxud, əksinə. Ədəbiyyatdan tam uzaq, lakin, duyğulu oxucularımdan o qədər faydalı iradlar qəbul etmişəm ki. Ədəbiyyat qəliz səhədir. Hər bir ədəbi əsər, onu oxumaq və qavramaq iqtidarında olan hər bir kəs üçün fərdi mənə daşıyır. Bu səbəbdən məni heç vaxt nə tənqid, nə iradlar qorxutmayıb. Son vaxtlar haqqımda yazılan qıcıq və ikrah dolu yazıları da maraqla oxuyuram. Düzdü,

gündəlik qəzet oxumaq adətim olmadığından, bəzən bərəmdə yazılanlardan xəbər tutmadığımdan, onları bir neçə aydan, bəzən ildən sonra oxuyuram. Bütün bu yazılanlar mənim üçün, hər şeydən əvvəl, öz müəllifləri bərədə verdiyi məlumat kimi maraqlıdır. Oxucu auditoriyam müxtəlifdir. Bəzi oxucularım mənə psixi müayinədən keçməyi məsləhət görür, digərləri məni filosof, o biriləri həddən ziyadə qəddar yazıçı sayır. Əsərlərimdə milli kolorit axtarıb tapmayanlar, məni dünyanın ən böyük yazarı hesab edib, təcili surətdə dillərə tərcümə olunmağı təkid edənələr, yaxud, çox çalışsalar da, yazdıqlarımdan heç nə anlamadıqlarını deyib təəssüflənənələr... Məgər bu pisdidi? Siyasi, hüquqi, milli azadlıq, üstə gəl, daxili azadlıq. Yuxu və ölüm azadlığı. «Azadlıq» romanının altı fəslində bütün bu azadlıqların mahiyyətinə varılır. Bütün bu azadlıqlardan keçilərək, insanın, əslində, hər bir sahədə azadsızlığı, qəbul olunmuş qadağalar və çərçivələr formatında yaşamaq məhkumluğu üzə çıxır. O illər meydana yığışan insanlar «azadlıq» deyəndə nəyi nəzərdə tuturdular?.. Azərbaycanın Rusiyanın tərkibindən çıxarılıb müstəqil ölkəyə çevrilmə tələbi idi bu?.. O günlər gözləri qorxu və kədər saçan o adamları üzüb kövrəldən həqiqətənmə, yaşadıkları məmləkətin Rusiyanın tərkibində olması idi?.. Yoxsa, onlar «azadlıq» deyəndə, erməni işğalçıları üzərində qalibiyəti nəzərdə tuturdular?.. Mənsə hiss edirdim... Nə baş verdiyini anlamasam da, burda – hadisələrin alt qatında işləməkdə olan sirli, ilahi bir prosesi duyurdum. Bu, «şəfqətli» azadlığı dörd bir yanında axtaran həyəcanlı insan kütlələrinin çıxılmazlıqlar dolu azadsızlığı idi...

AZADLIQ

ROMANI YAZMAĞIM BƏRƏDƏ

Romanın ilk üç fəslə üzərində iş qurtarmaq üzrəydi. Uzun müddətli fasiləsiz yazı rejimi məni yorub əldən salmışdı. Divarlar, bağlı qapılar artıq televizorun və küçə səslərinin, qonşu mənzillərdən axan hənirtələrin qabağını saxlaya bilmirdi. Binamızla üzbeüzdəki

balaca səsyazma köşkündən qoşa gücləndirici ilə küçəyə yayılan «Xoçu umeret molodim...» mahnısı da bir yandan...

Əsərin son fəsiləri məni dünyanın ən səssiz, keçilməz laylarına saldıqca, ətrafın səsküyü məkrli bir qəsdlə birə-on artıb çoxalır, nə yanvar ayının qar - çovğunu, nə televiziya kanallarının Axirət barədə yaydığı etürpədən «yeniliklər» ətrafın bu xəstə aktivliyini səngidə bilmirdi. Yazını yarımçıq saxlamaq - sürətlə qaçan adamı yüyürdüyü yerdə dayandırıb, ağız-burnunu qapamaq qədər təhlükəli və öldürücü idi. Yeganə çıxış yolu qalırdı: Mərdəkandakı bağı evimizə köçmək və işi orda davam etdirmək.

İlk əvvəl həftənin üç günü - cümə, şənbə və bazar günləri Mərdəkandakı evdə - qızdırıcı sistemi olmayan, işıqları dəqiqədə bir sönən ikimərtəbəli bədheybət bir binada tənha qalmağı qərara aldığım üçün evdə mübahisə düşdü. Lakin çox keçmədi ki, «evin içində barmaqlarının ucunda gəzməyi ilə belə fikirlərimin dağılmasına səbəb olan» yoldaşım, axır ki, Mərdəkana köçməyimə razılıq verdi. Amma orda tək yox, kiçik qızım birgə qalmaq şərti ilə.

Beləliklə, yanvar ayının axırları mən kiçik qızım birgə bir müddət küləklərin qorxunc-qorxunc uğuldadığı, gecələrlə qaranlıq otaqlarının hər küncündən əcaib səslərin eşidildiyi sakit və kimsəsiz evdə yaşamalı oldum.

Günlər anlaşılmaz sürətlə keçir, mən hər səhər yeməyindən sonra mətbəxin qapısını bağlayıb qaz piletəsinin gözlərinə güc verərək, özümə qapılır, əlimdə qələm, bir gözüm saatda sübhün açılmağıyla gecə qapanmaları arasında sirli yazı əraziləriylə sürətlə irəliləyir, nahar və şam yeməyində fasilə verib qızım qısa, öteri söhbətlərdən sonra dərin, qaranlıq sulara baş vuran tək, yenidən yazıya girişir, gecədən xeyli keçənə qədər işləyir, yazılı səhifələri səliqəylə üst-üstə yığır, şəhərdə bir aya bitirib başa çatdıracaq larımı burda bir neçə saata əldə etdiyimdən gizli qürur duyurdum...

Balaca qızım gününün əksər hissəsini qarovulçunun komasında keçirir, saatlarla küləklər viyılısıyla dolu çılpaq ağacların arasında tək tənha gəzişir, küçə itləriylə oynayırdı.

Beləcə, əsərin dördüncü fəsilini başa vurdu. Sonuncu – əsas fəsil qalırdı... Gözlərimin, yaddaşımın təqətsizliyini hiss etsəmsə də, işi yarıda saxlamaqla, mahiyyətini özüm də dərk etmədiyim bağışlanmaz səhvə yol verəcəyimi anlayırdım.

Günlərin biri axşama yaxın göyün üzü qəfildən qaramtil buludlarla örtüldü... hava qaraldıqca xırda-xırda qar çiləməyə başladı.

Dəniz tərəfdən əsən şiddətli xəzri damın dəmirələrini, pəncərə çərçivələrini qorxunc-qorunc əsdirməyə, qaranlıq yataq otağının ikigözlü çarpayısında böyrümə qısılan qızımı vahimələndirməyə başladısa da, şəhərə zəng vurub, kimsəsiz bağ evlərinin arasında, tufanlı dənizin ortasında tənha qayıq kimi çalxalanan bu soyuq evi tərk etmək fikrini beynimdən qovub çıxartdım. Bir qədər keçmişdi ki, ərim zəng vurdu və bizi şəhərə aparmaq üçün gəlməyə hazırlaşdığını dedisə də, mən işi yarımçıq qoya bilmədiyimi bildirib şəhərə qayıtmağa razılıq vermədim və biz bütün gecəni qucağıma qısılan qızım birgə başlamaq üzrə olan qasırganın qorxunc uğultuları altında yatdıq.

Gecədən xeyli keçmiş işıqlar söndü. İşıqlarla bir yataq otağımızı qızdıran elektrik sobası da sönüb soyudu.

- Mama... - uşağın soyuqdan, ya qorxudan xırıltılı səsi eşidildi.

- Hm.

- Yatmısan?..

Sözləri, ağızda qoz tutmuş kimi deməyindən bildim ki, boğazı gəlib. Bütün günü çölün soyuğunda yaxası-başı açıq oynayıb gecələr pallı-paltarlı nəm yorğan-döşəkdə yatmağın axırı belə də olmalıydı.

Əlimi alınına toxundurdu. Azca istisi vardı.

- Yox, yatmamışam, nədi ki?..

- Eşidirsən?..

- Nəyi?..

- Səsləri.

- Hansı səsləri?

- O biri otaqda kimse gəzir, – qızım dedi və başını yorğanın altında gizlədi.

Nəfəsimi saxlayıb o biri otağa qulaq kəsildim...

Səs-səmir gəlmirdi.

- Küləkdi, - dedim, - qorxma, gözünü yum, yat.

- Mən qorxmuram. Deyirəm, sən qorxmursan ki?..

- Yox, - dedim, amma əslinə qalsa, qorxurdum. O biri otaqdan gələn hənirtildəndən çox, hər qış qar yağanda qarovulçunun dərin yuxuya getməsindən, çölün tufanından istifadə edib hasarın üstündən, pəncərələrin laxlaq taylarından evlərə soxulan bağ oğrularından qorxurdum. Gecələr mətbəxin və artırmının işığını da ondan ötrü yanılı qoyurdum ki, kənardan baxanda, evdə adam olduğunu başa düşüb bu tərəflərə hərlənməsinlər. İndi tərs kimi, işıqlar da sönmüşdü...

...Şəhərin ala qaranlığında qapının əsəbi-əsəbi döyülməsinə ayıldım... Gələn yoldaşım idi. Saçları, bıqları qar lopalarıyla dolu içəri girib salamsız-kalamsız, birbaş yataq otağına keçdi, uşağı yuxudan oyadıb dodaqlarını alına toxundurdu, sonra çönüb əyri-əyri üzümə baxdı:

- Sənin bu yazıların hamımızın axırına çıxacaq, - dedi.

Şəhərə qayıtdıqca, bütün yolu ağlayırdım... Şəhərə həmin gün qədər nifrət elədiyim olmamışdı... Məni sirlər dolu sakit, əfsanəvi ərazidən, sintetik qoxulu, səs-küylü zavoda aparırdılar...

Ərimlə yolda mübahisə elədik və o, bütün yolu gözlərinin altına günahlı, qaramtıl kölgələr çökə-çökə, dinməz-söyləməz sükanı elə sıxdı, elə bil, onu iki yerə bölüb sındırmaq istəyirdi.

Mənsə, arxa oturacaqda yırğalana-yırğalana, gözüm yaşla dolub boşala-boşala fikirləşirdim ki, kaş ki, o, sükanı iki böləydi... Maşın da iki yerə bölünəydi... hər yarısı bir tərəfə gedəydi. Birində o - şəhərə, o birində mən - geriye...

I FƏSİL

...Gecəki hadisədən sonra şəhərin havası qəfildən dəyişmişdi. Yazın məsum sifəti bir günün içində qeybə çəkilmiş, göyün üzü acı-acı bozarmış, təzə-təzə çırtlamağa

başlayan tumurcuqların rəngi dönmüşdü. Səkilərin tozunu göyə sovuran külək, torpağın yaz qoxulu ətrini gözlənilmədən sivrilib harasa aparmışdı.

Yazın dünənəcən bu şəhərdə olduğu, elə bil, adamların da yadından çıxmışdı. Dünənəcən küçələrdə, yaxası açıq, yüngül pencəklərdə gəzişənlərdən əlamət yox idi. Şəhərin mərkəzində, əsasən, güc nazirlikləri və dövlət aparatı yerləşən məhəllələrdə, ümumiyyətlə, gözə adam dəymirdi. Arada bir maşın yollarında, göy-sarı işıqlarını hərəkətlərdə əcaib səslər çıxaran polis maşınları görünür, tez də yoxa çıxırdı.

Evlərdə, idarələrdə, dükən-bazarda altdan-altdan, xıdır-xıdır bircə söhbət gedirdi: deyirdilər, bu gecə, şəhərdən uzaq kazarmada günahsız öldürülənlərə görə dövlət çevrilişi olacaqdı, hakimiyyətdə olan əldəqayıma iqtidar, axır ki, devriləcəkdirdi...

Deyilənə görə, hərbi şəhərcikdə ölənlər - eyni qandan, eyni millətdən olan həmvətənlər idi. İqtidar tərəfindən gecə ilə gizlicə, şəhərdən uzaq kazarmaya göndərilən silahlı dəstə, deyilənə görə, dövlətin tabeçiliyindən çıxan N sayılı hərbi hissəni tərkisilah etmək məqsədi ilə qəfildən kazarmaya daxil olmuş, nəticədə qardaş qırğını törənmışdi. Deyirdilər, bu qanlı qiyamətdən təşvişə düşən hökumət üzvləri başlarını itirib hərəsi bir yana qaçmışdı. İtkin düşmüş iqtidar nümayəndələrini tapıb xalqın məhkəməsinə vermək üçün təcili surətdə komissiyavari dəstə seçilmiş və faciənin mahiyyətini aydınlaşdırmaq məqsədi ilə hadisə yerinə göndərilmişdi. Komissiyanın tərkibi - ağsaqqal yazıçılardan, alim və hüquqşünaslardan, təqaüdü hərbiçilərdən, bir də bir dəstə televiziya jurnalistlərindən ibarət idi.

Günortaya yaxın parlamentin növbədənkenar təcili iclası çağırılmış, ölkədə yaranmış böhranın qarşısını almaq məqsədilə, Milli Məclisin üzvlərindən, hərbiçilərdən və hüquqşünaslardan ibarət müvəqqəti rəhbərlik qərargahı yaradılmışdı.

Hakimiyyət kürsüsündə cəmi ikicə ilə davam gətirən iqtidarın fitnə-fəsadından cana yığılmış camaatın isə ağzı yumulmaq bilmirdi... Əksəriyyətin fikri bu idi ki, onların axırı elə-belə də olmalıydı. Hakimiyyətə gələndən bəri ölkənin başına açdıqları oyunları dünya yaranandan üzünə bəri, nə bu məmləkətin daşı-torpağı görmüşdü, nə də adamları belə müsibətlər haqqında o biri məmləkətlərin tarix kitablarında oxumuşdular.

- Bu, nə idisə, görünməmiş lənət idi, - camaat danışırdı. - Bir növ, taxıl zəmilərinə daraşib hər yanı lüt-üryan qoyan cəyirtkə sürüsünün hücumunu andıran, əcaib, əcaib olduğu qədər də qorxunc bir mənərə idi. Çox güman ki, - deyirdilər, - onların hamısını tutub dama basacaqdılar. Hələ ola bilsin, lap güllələyəcəkdilər.

- Əcəb də eləyəcəkdilər, - qadınlar deyirdi. Axı gör bir neçə illərdi, bu «millət fədailəri», «azadlıq aşıqları» millətin ana-bacılarını ağladır, övladlarını yalın-çılpaq halda, dəqiq səmtini özləri də bilmədikləri müharibə bölgələrinə göndərib qırdırırdı?!..

- Bir dəfə camaatı, qanlı yanvar gecəsi həmin o lənətəgəlmiş «azadlıq» sözü yazılmış bayraqlar altında evlərindən çıxarıb tankların altına saldılar. Dünən də bir ayrı cür qırdılar... silahlı beyni qan cavanların əlinə verib qardaşı-qardaşa güllələtdilər. Müharibə də ki, bu tərəfdən... xalqın uşağını ət maşınından keçirən kimi, bir ucdan doğrayıb tökür...

- ...Qəribə burasıdı ki, özlərinə heç nə olmur, - camaat deyirdi, - iki gündən bir bu başıpozuq adamlar döyüş bölgələrindən yayımlanan reportajlarda qanlı-qadalı barrikadalardan döyüşçülərlə çiyin-çiyinə dayanıb müsahibələr verirdilərsə də, həmin o bölgə yarımca saatdan sonra düşmən bombaları altında darmadağın edilirdisə də, ordan, bir nəfər belə olsun, salamat adam çıxmırdısa da, bunlara heç nə olmurdu. Bir müddətdən sonra yenə məlum olurdu ki, nə ölənlərin, nə də yaralananların arasında bunların bircəciyinin belə, adı yoxdu.

- Ona görə ki, bu adamlar Allaha da lazım deyillər, bala... - qarılar deyirdi.

Amma xalqı necə gözbağlıcaya salmışdırsa, hamıya elə gəlmişdi, dara düşən ölkəni, hüququ tapdanıb, mənəviyyatı illərlə təhqir olunan xalqı, düşdüyü bu dərin quyunun dibindən bu adamlar xilas edəcək.

- Qəribədi... - camaat danışdı, - axı bu, necə olmuşdu?!.. Üzlerini tanımadıqları, şəxsiyyətlərinə bələd olmadıqları, ölkənin hansı səmtindən hansı möcüzəylə pırtlayıb çıxdıqları məlum olmayan bu adamlar bu boyda millətin inam və etimadını nə vaxt və necə qazana bilmişdi?!..

- Əslində hər şey - naxələf ermənilərin, beş-on nəfər bunlar ağılda olanların yandırıp kül yağdırdığı meşədən başladı... - bir çoxu xatırlayırdı.

- Belə cəhənnəmə-gora qalaydı o meşəni... Hər şey elə onun badına getdi. Torpaqlar da, biğ yeri yenicə tərləməmiş cavanlar da.

- Belə bilsəydik, o meşəni gedib əvvəlcədən elə özümüz qırardıq, təki bu heyvərələrin cənginə keçməyəydik. O cür meşələrdən azmı qırılıb?.. Qışın soyuqlarında odun əvəzinə azmı yandırılıb?!.. Noldu, bu vaxtacan nə o ağacların, nə o hektar-hektar yandırılıb külü göyə sovrulan meşələrin taleyi heç kimi maraqlandırmadı, qəfildən hamı təbiət aşıqı oldu?!..

- Meşə məsələsi bəhanə idi, - siyasətdən az-maz başı çıxanlar deyirdi, - avam xalqı qıcıqlandırıp yerindən oynatmaq, ölkəyə qarışıqlıq salıb hakimiyyəti əldə etmək istəyən bir dəstə nankorun usta qurğusu idi. Bu da nəticəsi...

- Bir prezidentə imkan vermədilər işə girişsin. Prezidentlik andını içməyi ilə tətillərin başladığını bildiren ürəküzən fitlərin işə düşməyi bir olurdu. Bəhanə də gah bu olurdu ki, ölkədə əcnəbi təhsilli məktəblərin sayı altdan-altdan artır və bu, bizim milli «mən» imizi təhlükə altına alır. Guya bu vaxtlaracan bunların milli «mən»i olmuşdu. Gah bəhanə bu olurdu ki, hansısa ölkənin hansı qəzetindəsə, millətin qeyrətinə toxunan məqalə nəşr edilib, amma satqın iqtidar buna biganədi. Bəli, yeddi gün - yeddi gecə bir dilğır məqaləyə görə bütün ölkə ölüm bataqlığına qər q olurdu, idarələrdə, məktəblərdə iş dayandırılır, çörək zavodları sobalarını söndürür, avtobus sürücüləri kəsib evlərində gizləndilər. İndi də bu çıxdı ortaya – hansısa, ütük meşəni amansızcasına qırıp məhv ediblər. Özləri isə şəhərin ağaclarını sındırıp küləkli mitinqlərdə qızınmaqdan ötrü tonqallarda yandırırıldı.

Xalq yekdil avamlıqla vətənin, millətin taleyini bir yığın «vətəndaş qeyrətli» fırılacaqçıya etibar etdiyinə görə bağışlanmaz səhvə yol verdiyini anlamışdı.

- Bu millətə nə olursa, əcəb olur, - camaat pərt üzlərlə danışdı, - bizlərə, vallah, bu da azdı. Bir yığın burnufırtlıqlı uşağın felinə uyub arvadlı-uşaqlı küçələrə tökülüşməyin, bir-birinin ağızına baxa-baxa, dəli kimi: «Azadlıq!..» çıxırmağın axırı elə belə də olmalıydı.

- Baş qatmağa, vaxt keçirməyə özlərinə yer tapmışdılar. Babat havalarda orda-burda yığılıb boğazlarını cıra-cıra gah himn oxuyurdular, gah da «Birlik!», «Birlik!..» - çıxıra-çıxıra, qıçları əyilənəcən oturub-dururdular. Guya bunları bu vaxtacan bir-birindən ayıran vardı. - mitinqlərdə asayışı qoruyan polisler danışdı.

-...Çoxu bura qayışının altını bərkitməyə gəlir, - Azadlıq meydanında qəzet satan arıq arvad deyirdi, - mitinqin şıdırğı vaxtı bir də görürdün budu ha, gəldilər. Üç-dörd yük maşını öküz palçığa girən kimi, camaatı yara-yara, ləngər vura-vura düz yuxarı başa - meydanın əsas qərargahına keçib lövbər saldı. Bəli, maşınların yük yerindən yeşik-yeşik ərzaq düşürülməyə başladı. Bunlara deyən gerek, balam, belə imkanınız vardisa, bunu bayaqdan niyə eləmərdiz, millət nə gündə yaşayırdı, indi nə yaxşı yadınıza düşdü, gün ha yandan çıxdı, hə?..

- «Azadlıq!» çıxırmaqla döyül ki?!.. Əslində, bura hərə bir şey üçün gəlirdi... - eyvanları medana baxan binaların sakinləri danışdı. - Biri direktorundan narazdı, o biri neçə il idi, ev ala bilmirdi, bu biri jek müdirinin əlindən zəncir çeynəyirdi, bir başqası - günlərlə binalarına işığın verilməməsindən narazı idi, o biri uşağını institutun həndəvərinə

yaxın qoymayan rüşvətxor müəllimlərə qarşı yağırdı... Amma elə ki, gəlib bura yığırdılar, hamının dərdi bir olurdu, bir-birinə qoşulub «Azadlıq!» çığırırdı... Uzun illərdən bəri canlarına sıxdıkları kin-küdurətlərini, üst-üstə yığılıb daşlaşmış ağrı-acılarını orda daş əvəzinə yumruqlarında sıxmaqla rahatlandılar...

- O mitinqlərə yığışanların arasında yerdən, göydən, öz uğursuz şair talelərindən narazı yazıçı-şairlər də var idi... - görkəmli şairlər televiziya kanallarına verdikləri müsahibələrində ciddi üzlərlə danışdılar. – ...ışığı üzüm görməyən zəif şeirlərini tribunadan oxumağa imkan tapan bu bədbəxtlər oranı öz yaradıcılıq meydanına çevirməyə cəhd göstərsələr də, son ucda ordan vətəninə öz cizma-qaralarına qurban verən xain kimi qovuldular.

- ...orda kimi desən, tapmaq olardı. Bu, bir növ xalq təntənəsini xatırladan kütləvi bayramsayağı bir mərasim idi. Orda hərə öz qabiliyyətini nümayiş etdirir, gənc şairlər yenəcə yazdıqları şeirləri deyir, müğənnilər mahnı oxuyur, filosoflar bəşəriyyət və millət haqqında gəldikləri son qənatlarını bölüşür, sinoptiklər hava haqqında məlumatları söyləyir, həkimlər isə izdihamin sıxlığında artan ürəkkeçmələrin qarşısını almaq üçün müvafiq tədbirlər görürdülər.

- Uşaqları dərstdə saxlamaq mümkün olmurdu, - müəllimlər danışdı, - dərstdən qaçanlar birbaşa mitinqlərə yollanırdı, orda ağaca dırmaşmış budaqlardan sallaşır, əllərinə keçəni camaatın təpəsinə ilişdirə-ilişdirir: «Azadlıq!» - deyib hırıldaşırdılar. Hər də bürəyib adamların üstünə yıxılırdılar. Amma bütün bu kütləvilikdən, həmrəylik və birlik bayramından, hətta matəm sükutlarından və ağlaşmalardan belə adamın ürəyi açılırdı...

Axır vaxtlar camaat bu mitinqlərə o qədər öyrəşmişdi ki, mitinq olmayanda, hamının canına bit-birə daraşırdı, elə bil. Belə günlər çox adam qanıqara gəzir, durduğu yerdə dövləti söyür, onu-bunu acılayır, bəziləri həyatın maraqsızlığından və məntiqsizliyindən, bəziləri isə coşqun kütləviləyin şövqündən intihar etmək fikrinə düşür, ya da zahidliyə qapılırdılar. Bir sözlə, mitinqlər məmləkətin dənizi və havası kimi, həyatəhəmiyyətli, vacib atributuna çevrilmişdi...

- Axı nə qədər canını dişinə tuta-tuta idarənin yeknəsəq işləriylə baş qatmaq, aşımlarsa küftə yeyə-yeyə, duzsuz verilişlərə baxmaq olardı?!.. Nə qədər ölkəyə gəliş-gedişinin səbəbi bilinməyən əcnəbi dövlətlərin rəhbərlərini gülümsə üzlərlə qarşılamaq üçün saatlarla küçələrdə dayanıb, gün təpəni deşə-deşə, yaxud soyuqdan göyərə-göyərə, gəlib-gedənə əl eləmək olardı?!.. Nə qədər ölkədə, şəhərdə baş verənlərə kənardan, seyrçi kimi baxmaq olardı?!.. Nə qədər başdan ayağa qanun və qərarlardan ibarət ütülü qəzetlər oxumaq olardı?!.. Bəli, bütün bu bataqlıq və kif qoxuyan yeknəsəq məzmunuzluğa mitinqlər son qoydu. Hər kəs, nəhayət ki, bu məmləkətin tam hüquqlu vətəndaşı olduğunu, hansı məsələ ilə razılaşa, hansıyla razılaşmaya bildiyini, nəyin uğrunda mübarizə apara bilmək qabiliyyətini hiss etdi... Məgər bu azdı?!.. - bəziləri deyirdi. - Camaat nəyə qadir olduğunu məhz bu mitinqlərdə anladı. Hamı hər şeyə, hətta öz evində, öz ailəsində belə, ictimai nöqtəyi-nəzərdən, milli mənafe baxımından yanaşmağa başladı. Xalq qəflət yuxusundan oyandı. Bu böyük oyanma bütün ölkəni lərzəyə gətirdi. Şəhərlərdən, kəndlərdən göylərə yeraltı təkanları xatırladan möhtəşəm uğultu ucalmağa başladı... xalqın uğultusu...

Xalq hərəkatının ön cərgələrində əllərində bayraq, işıqlı üzlərlə addımlayan bir neçə ziyalı adamın təsiri altına nə vaxt və necə düşdüyünü indi hərə bir cür xatırlayırdı...

Bəziləri deyirdi ki, bir neçə il bundan əvvəl qəfil gözlənilməzliklə «Azadlıq» meydanının uca kürsüsündə «zühur edən» bu adamlar uzun illərdən bəri görə-görə gəlinən toxunulmaz nomenklatura ehkamlarını dağıdıb, nəhayət ki, camaatla adam dilində - səmimi xalq dilində danışmışdı və məhz bu səbəbdən də qısa müddət ərzində xalqın inamını və etimadını qazana bilmişdi.

Bəziləri isə deyirdi ki, onlar sadəcə, bu coşqun təbiətli qədim Qafqaz xalqının incə damarını tuta bilməmişdilər. Hakimiyyəti əldə etməyin tarix boyu işlədilmiş məlum fəndlərini işə salmış - xalq kütlələrinin bineyi-qədimdən gizli yaddaşa əbədi nifrət bəslədiyi üst zümrəni - yüksək vəzifə sahiblərini, tanınmış alim və yazıçıları kütləvi surətdə təhqir etməklə, milli birlik adı altında kütləvi iğtişəşlər yaradıb mağaza vitrinlərini, idarə girecəklərini dağıtmaqla, avtomobilləri çevirib, əsas meydanları zəbt etməklə, öz çirkin niyyətlərinə nail ola bilməmişdilər.

- Bir çox dünya xalqları bu mərhələlərdən eynilə belə keçib, - tarixçilər çıxışlarında xüsusi olaraq, qeyd edirdilər, - uzaq əsrlərdən bəri meydanların edam tamaşalarına baxa-baxa yetişən və bu ibrətamiz mənərədən özünəməxsus güc alan xalqın qan yaddaşı sözsüz ki, onu bu heyrətamiz, kütləvi qalibiyyət aktlarına cəlb eləməyə bilməzdi...

- Coşqun demokratiya dalğasının keçmiş sovetlər birliyinin, az qala, bütün regionlarını çalxaladığı bir dövrdə küləkli meydanları özləri də gözləmədən, peşə ixtisaslarına görə azmaz yiyələndikləri səthi bilikləri ilə idarə eləməyə nail olmuş kənd mənşəli uğursuz alimlərin sonradan heç bir dövlət quruluşuna, siyasi rejimə uyğun olmayan, əndirəbadi «bolşevik-qolçomaq» dövləti quracağına kim inanardı ki?!.. - ziyalılar ürək səsrlə, hələ də nədənsə ehtiyatlana - ehtiyatlana danışirdilər.

- Bunların işindən heç Allah da baş açmaz, - camaat deyirdi, - Allah onların evini yıxsın, necə ki, elə yıxdı!.. Bu bir ili daha nələr görmədik?!.. Camaatı Allahın çərəyinə də həsrət qoydular. O nə günlər idi, ilahi?!.. Getsin o günlər, bir də qayıtmasın. Çörək növbəsinə düşməkdən ötrü, məhəllə-məhəllə yığılıb axşamdan püşk atırdıq, sonra da səhərin ala-qaranlığında, payımıza düşən nömrələrlə dəli kimi dükanlara cumurduq. O günlər şəhərin küçələri rəhmətlik Qorkinin əsərlərindəki inqilabdan əvvəlki fəhlə qəsəbələrini xatırladırdı...

- Bir ara xəbər yayıldı ki, təzə hökumət hansısa xarici dövlətdən xeyli miqdarda un alıb və daha çörək sarıdan problem olmayacaq. Biz də sevinib dərindən nəfəs aldıq. Amma elə ki, çörəklər bişirilib dükanlara paylandı, çaşıb qaldıq. Çörəyi ağzına qoymağınla, tikənin sabun kimi sürüşüb damağına yapışmağı bir oldu. Sonradan məlum oldu ki, bu başıbatmışlar hansısa xarici şirkətlə müqavilə bağlayıb, şəhər camaatının qarını dourmaq üçün, ucuz başa gəlsin deyə, un əvəzinə, mal-qaraya yedirdilən kombikorm alıb.

- Bu günü də gördük, - qocalar dərdli-dərdli danışirdilər, - ...bu imansızlar bizə donuz yemi də yedirtdilər.

- ...Elmlər Akademiyasının binasını doğum evinə, Yazıçılar Birliyini Çin səfirliyinə, teatr binalarını əmək birjalarına verməyə hazırlaşdılar. Simfonik orkestri ləğv edib çəlimsiz, eynəkli skripkaçıları müharibəyə göndərdilər ki: «İndi simfoniya vaxtı deyil». Orda öləni öldü, qalanı qumbara səsindən kontuziya aldı, - mədəniyyət nazirliyinin işdən qovulan qocaman əməkdaşları danışdı. - mədəniyyət naziri - keçmiş aqronom, violençeli rəsmi qərarla, bir instrument kimi ləğv elətdirdi: «Skripkadı, trambondu, cəhənnəm, yenə nəyəsə oxşayır. Bu violonçel nəyə lazımdı axı?!.. Həmin yekə skripkadı, fərqi bir odu ki, onu ayaqlarının arasına salıb çalırsan».

- ...Bir də gördük, yeraltı keçidlərin pilləkənlərini sökürlər... Burdan, camaatın bir qulağı, bu dəqiqə hardasa yaxında atılacaq düşmən toplarının səsinə kəsilib, bu biri qulağı çörək növbəsinə gecikməsinlər deyə, gecədən qurduqları saatın zəngini güdür, balalarını müharibəyə göndərən ana-bacılar səhəri diri gözüylə açır, bunlar keçidlərin pillələrini söküb yeraltı maşın yolları düzəldirlər ki, öz müşayiət dəstəsi ilə küçələrdən güllə kimi ötürməyə bir növ adətərdə olmuş Daxili İşlər Naziri yolda ləngiməsin. Guya işə vaxtında çatanda, ölkənin bir-birinin üstünə dağ kimi yığılmış problemlərini həll edəcək.

- Heç hənənin yeridi?!.. Dünyanın bu qatmaqarışq vaxtında yeraltı keçidləri rekonstruksiya eləmək bunların ağına hardan gəldi?!.. Sonradan belə məlum oldu ki,

keçidlərin pillələri nazirin şəxsi göstərişi ilə sökülür. Deyilənə görə, nazir bu sərəncamı şəhər sakinlərini, xüsusən qocaları və uşaqları, pillələri düşüb-qalxmaq əziyyətindən qurtarmaq və yol hərəkətinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə veribmiş. Bu, pis idi, ya yaxşı idi, heç kim bilə bilmirdi. Daha doğrusu, bu barədə fikirləşməyə imkan yox idi. Çünki o biri gün xəbərdarlıqsız-filansız, təcili surətdə binaların novalçalarının söküntüsünə başlandı. Deyilənə görə, novalçaların sökülməsinə səbəb - sinirləri müharibə bölgəsindən axan qara xəbərlərdən onsuz da tarıma çəkilməmiş paytaxt əhlini güclü yağışlar vaxtı səs salan novalçaların yaratdığı rahatsızlıqdan qurtarmaq idi. O biri gün isə bütün şəhər - binalar, dükanlar, maşınlar, az qala, adamlar da, millilik əlaməti olaraq, milli bayraq rəngində rənglənməyə, eyvanlara və işıq dirəklərinə, pəncərə və vitrin şüşələrinə kiçik ölçülü milli bayraqlar vurulmağa, rəsm şəklində çəkilməyə başladı. Ta o biri gün əhalinin sosial rifahını yaxşılaşdırmaq məqsədiylə evlərə, zibil yığmaq üçün parlıtlı etiketli ciğaralar paylandı...

- Yeməyə bir şey var ki, tullamağa da zibil olsun?!.. - deyən camaat bu parlıtlı ciğaraları səliqəylə qatlayıb bir kənara qoydular.

Sonra da məlum oldu ki, sən demə, bu cazibədar ciğaralar zibil üçün yox, hansı xarici dövlətin sə müharibə bölgələrinə göndərdiyi humanitar yardımın - əsgərlərin ərzaq paylarının torbaları imiş.

- Bu da bunların azadlığı. «Azadlıq» dedikləri buydusa, lənətə gəlsin belə azadlığı!.. Belə azadlıqdansa, həbslərdə çürümək yaxşıdır... - camaat deyirdi.

Lakin bütün bunlarla yanaşı, son illər ölkədə baş verən bütün bu əcaibliklərin, qeyri-müəyyən naməlumluqların ən sirlisi – çaşqınlığa düşmüş xalqın beyinlərini yora-yora, gecə-gündüz dönə-dönə təhlil edib çözsələr də, son nəticədə aydın təsəvvür hasil edə bilmədikləri – məşum «Azadlıq» partiyasının keçmiş sədri, partiya fəallarının yekdilliklə taxta oturduğu uca boylu, şiv qamətli prezidentin özü idi...

Bir qisim adam prezidentin həmin əcaib qəribəliyini, xarakterndəki bəzi xüsusiyyətlərin normal insan ölçülərinə gəlməməsini, onun romantik təbiəti, şair xisleti, vətəninə, millətini dəlicəsinə sevdindən, ömrünü onun azadlığı uğrunda mübarizəyə fəda etməsi, bu yolda təqiblərə və uzun müddətli həbslərə məruz qalması ilə bağlayırdı. Bu qəribəlikləri və bənzərsizliyi ilə onu - gözü dünya nemətlərini seçməyən müqəddəs İsayə bənzədənələr də vardı...

- Doğrudan, qəribə idi, - camaat düşünürdü, - ömrü boyu Elmlər Akademiyasında, sonralar Əlyazmalar institutunda elmi işlərdə çalışan 56 yaşlı dörd uşaq atasının, hər şey bir yana qalsın, adicə evi belə yox idi...

Onu ilk gənclik dövrlərindən tanıyan yaxın adamları, dostları və doğmaları da, bu keçmiş elmi işçinin, evlənilib oğul-uşaq sahibi olmasına baxmayaraq, ev, yaxud insan həyatına yararlı olan başqa nə isə barədə fikirləşdiyini xatırlamırdılar. Deyilənə görə, hakimiyyətə gələndə qədər ailəsi daim qayınanasının yanında - uzaq kəndlərdə, özü isə onun-bunun evində, çox vaxt da yataqxanalarda qalan bu adamın, tez-tez o üz-bu üzünə çevirtirdiyi nimdaş qara kostyumundan, geyilməkdən balaqları üzülən qara idman formasından, bir də cildləri üzülmüş tarix və ədəbiyyat kitablarından savayı, heç nəyi yox idi...

- Alim kimi o, alınmadı... - dilçilər danışdı, - ...özü dilçi ola-ola, niyəsə tarixə girişdi. Orda da ortaya elə bir təqdirəlayiq iş çıxarmadı. Qədim tarixdən seçib araşdırdığı dövrlərə təhlil verməkdən çox, ürəyinə yatan faktları, hadisələri bədii ifadələrlə cilalamağa üstünlük verərək, o dövrdə yazıb yaratmış qədim şairlərin yaradıcılıqlarının tədqiqinə girişdi.

- Olsun ki, bu, onun ədəbiyyata olan dərin sevgisindən irəli gəlirdi. Bu, qəribə novator vəhdəti idi. Tarixi mövzuları tədqiq edən dilçi-şərqşünasın bədii istedadı. Nə isə qəliz alınırdı...

Bir qisim adamın dediyində olan növbəti həqiqət bu idi ki, əgər ölkədə baş verən bütün hadisələr deyilən kimi, həmin bu «xəstəhal», «yazıq» alimin özü üçün qurub yaratdığı uydurma «azadlıq» proqramının nəticəsi idisə, onda bunun harası yazıq idi ki?!.. Azadlıq sevdalı gənclik xeyallarını bu qədər ili pusub gözləyə-gözləyə canında saxlamaq, vaxtı yetişəndə püskürüb bütün ölkəni çalxalamaq, yeddi milyonluq xalqı ayağa qaldırıb bir-birinin ardınca üç prezidenti aşırmaq və qalib addımlarla keçib taxta əyləşmək hansı zəifliyin, yaxud xəstəhəllığın əlaməti idi?..

O birilərin dediyinə görə isə son illər ölkəni çulğamış qeyri-iradi, kütləvi iğtişaslara bu adamın, ümumiyyətlə, qarışacağı yox idi. «Bu, bir növ yaz gününün buludsuz göydən dolu yağıdırmağına bənzər heyrətamiz hadisələr burulğanı idi. Hüququ uzun illərdən bəri tapdanmış, torpaqları zaman-zaman gizli -gizli düşməyə ötürülmüş qəzəbli xalqın içində saxladığı total hiddətin püskürməsi idi... Sadəcə, iş elə gətirmişdi ki, bu püskürmə illərlə öz gözəgörünməz iynəsi ilə «gor qazan» xeyalpərəst üçün əlverişli məqam rolunu oynadı və əslində, heç bir real əsası olmayan vətənpərvərlik ideyalarının, necəsə, özü-özünə, ya nəyinsə hesabına etə, qana dolma məqamına çevrildi...

- Mitinqlərin ilk günləri onu orada görənlər olmamışdı. Deyilənə görə, bütün bu hadisələrdən onun, ümumiyyətlə, xəbəri yox idi...

Həmin vaxtlar o, ümumiyyətlə, heç harada görünmürdü. Deyilənə görə, həmin dövrlər o səhərdən-axşamacan Əlyazmalar institutunun tozlu arxivində itib-batır, çox vaxt elə oralarda da gecələyirdi. Hətta danışdırlar ki, institutun qarovulçusu bayram günlərində evində oturduğu yerdə qəfildən ötən həftənin axırlarında arxivə daxil olmuş bu fağırı xatırlamış, özünü başıalovlu halda instituta yetirdikdə isə onu arxivin yarıqaranlıq zirzəmisində üç gün bundan əvvəl qoyub getdiyi vəziyyətdə – gözündə eynək, üç günün aclığından üzülümüş vücuduyla tozlu əlyazmaların arasında oturan yerdə tapıbmiş...

- Əgər ölkəni başına bürüyən o kütləvi hərəkət dalğaları işə düşməsəydi və onun parlaq ideyaları altında hakimiyyətə can atan bir dəstə «millət fədaisi» coşqun xalq kütlələrinin aparıcı qüvvəsi arasında özlərinə yer eləməsəydi, bu elm pərvanəsi öz nəzəriyyələri ilə ömrünün axırınadək həmin o kifsəmiş arxivlərdə, saralmış kağız-kuğuzun arasında eşələnə-eşələnə də qalacaqdı. Yazdığını yazacaq, oxuduğunu oxuyacaq, işdən yolrulanda beş-on özü ağılda adamı başına yığıb şam işığında gizli dərnekələrini aparacaq, bununla məmləkəti və milləti üçün əvəzsiz xidmətlər göstərdiyini zənn edəcəkdə. Günlərin bir günü də heyi, gücü tükənəndə, qocalıb əldən düşəndə üzündəki həmin o mübariz ifadəylə, ələgəlməz arzuları və xeyalları içrə o arxivlərdəcə, tozlu əlyazmaların üstündəcə öləcəkdi... - institutun əməkdaşları üzvlərində qəribə, gizli günah ifadələri ilə danışdırlar.

Qara camaat isə keçmiş prezidentdən hövsələləri darala-darala, əsəbilikdən və heyrətdən nəfəsləri kəsilə-kəsilə danışdırlar...

- Bu adamın işindən baş açmaq olmurdu. Başa düşmək olmurdu, onun elədikləri düzdü, ya səhv. Taxta çıxdığının səhəri günü o, ilk növbədə, qonşu dövlətlərlə müqavilə bağlayıb şəhər əhalisi üçün içi maqnitofonlu, ikimərtəbəli avtobuslar gətizdirdi. Ərzaq məhsullarının on dəfə artmasına kompensasiya əvəzi, şəhər nəqliyyatının qiymətini beş dəfə aşağı endirdi. Guya bununla camaatın yarası sağalacaqdı... Bahalıqdan, ehtiyacdan başlarını itirənlər, əsəbləri zəiflər günlərini bu ucuz və rahat avtobuslarda keçirir, küçələrə tamaşa eləyə-eləyə, dərnlərini musiqidə əridə-əridə şəhərin bir başından o biri başına gedə - gedə vaxtlarını öldürürdülər.

Bəziləri deyirdi ki, bu, prezident tərəfindən atılan humanist bir addımdı. Bir qisim isə, iş gününün axırına yaxın bu ucuz, havasız avtobuslardan iki-bir, üç-bir acından, ya havasızlıqdan, ya da adi qan təzyiqindən keçinən adamları xatırlayır, milli bayraq rəngində bəzədilmiş bu avtobusların ölkənin ağır vəziyyətinə qatlaşmaq üçün bir növ musiqili, poetik istirahət salonlarını əvəz etdiyini yada salırdılar.

Döyüş bölgələrində qırılanların sayı həddini aşanda isə daha nazirliyin onsuz da məşğul işçilərinə, iş-güclərini atıb bir-bir evləri gəzmək, çağırış vərəqəsini alıb orda-burda gizlənənləri tapıb üzə çıxarmaq lazım gəlmirdi. Bircə sürücünü və avtobusun hərəkət cədvəlini dəyişmək kifayət idi ki, bu musiqili avtobuslar arvad-uşağı düşürüb, şəhərin mərkəzindən burulub vətənpərvər melodiyalı musiqiləri küçələrə yaya-yaya ordan birbaşa sərhəd bölgələrinə yollansın.

Ümumiyyətlə, deyirdilər, ilk baxışda sadələhv insan, romantik şair təsiri bağışlayan prezident, əslində, heç də elə-belə, sadə adam deyildi. Deyilənə görə, bir vaxtlar arxiv zndanlarının qaranlığında havasızlıqdan göyerməyə alışmış bu elm fədaisinin, dünya siyasəti tarixində rast gəlinməyən, uzaqqören siyasi gedişləri ehtiva edən usta diplomatik taktikaya malik olması sonradan aşkara çıxmışdı. Məsələn, kənd təsərrüfatı problemlərinə həsr olunmuş dövlət müşavirələrində, yaxud beynəlxalq əhəmiyyətli sülh konfranslarında prezidentin gözlənilmədən çəkisiz, ucaboy qaməti ilə kürsüyə qalxması, ordan qərübə bir coşqunluqla milli heyvandarlığın problemlərindən, xüsusən iribuynuzlular sahəsində yaranan kəskin fəsadlardan danışmağa başlayarkən qəfildən gözlənilməz, çevik bir reveransla ədəbiyyata, ordan birbaşa poeziyaya keçməsi, yanaqları allana-allana saatlarla kürsüdən asılı qalaraq, qədim şairlərin qəmli qəzəllərindən oxuması, onların elmi təhlilini verməsi, üstəlik, hələ bu azmış kimi, mətnlərdə işlənən mürəkkəb ərəb sözlərinin mənalarını xüsusi həvəslə izah etməsi həmin usta taktikanın yalnız səthi görüntüləri idi.

Yeni prezidentin bu orijinal «gedişlər»-indən çaş-baş qalmış müşavirə əhli, deyilənə görə, məruzəni boğazları quruya-quruya, diqqətlə dinləyir, bu dərin və mürəkkəb mənalı qəzəllərdə ölkənin siyasi durumu, kənd təsərrüfatı sahəsinin problemləri ilə bağlı ümumiləşdirici nələrsə axtarır, başibilen ariflər özlərinə dair atmacaları havadaca tutub çinədanlarına atır, müşavirə bitdikdən sonra otaqlarına çəkilib orda yekdil birliklə prezidentin ərəb qəzəlləriylə onlara ünvanladığı «incə eyhamlarının» gizli mənalarını xırdalamağa başlayırdılar.

Belə müşavirələrdən sonra ölkənin bir sıra sahələrində bir çox şeyin rəngi, yönü dəyişilir, hər şeydə bir poetiklik, incəlik duyulmağa başlayırdı...

Paytaxta iki daşın arasında bu ikimərtəbəli, rahat avtobusların gətirilməsi də prezidentin uzaqqören siyasətinin bir xaxəsi idi və deyilənə görə, heç də elə-belə adı məsələ deyildi. Bunun nə üçün olunduğu yalnız sonralar, «Böyük həqiqət, nəhayət ki, öz qələbəsinin təntənəsini çalanda» məlum olacaqdı, – prezidentin sidq ürəkdən sevən və dəstəkləyən bir sıra tərəfdaşları deyirdi.

...Ölkə başçısının ən dərin gedişlərindən biri də onun, Nazirlər Kabinetinin strukturunda ildırım sürətiylə apardığı dəyişikliklər oldu.

İlk növbədə, o, bivec İqtisadiyyat nazirliyi ilə, Aqrar sənaye və digər bu sayaq xırdaxuruş nazirlikləri birləşdirib, Kənd Təsərrüfatı nazirliyini ayrı-ayrı nazirliklərə, ayrıca İribuynuzlu Maldarlıq, Xırd buynuzlu Maldarlıq, Quşçuluq, Baramaçılıq, Arıçılıq, Çəltik, Taxıl, Silos nazirliklərinə böldü.

Bir qisim adam deyirdi ki, ölkə başçısının bu gedişlərində əsas məqsəd - hakimiyyətə yenidən gəlmiş «Azadlıq» partiyasının gecə-gündüz prezident iqamətgahında vurnuxan, imkan tapdıqca, prezidentin otağına soxulub orda stolun üstünü yumruqlaya-yumruqlaya ondan vəzifə istəyən kənd mənşəli üzvlərinin müvafiq iş yerləri ilə təmin edilməsi idi.

Digər qismin rəyi isə belə idi ki, zahirən sadələhv, çılğın yenilikçi təsiri bağışlayan prezidentin bu gedişləri, əslində, onun uzaqqören siyasətinin bir qolu idi, nəticəni isə illər göstərəcəkdə və hamı hər şeyi dərindən başa düşəcəkdə. Necə ki, bir vaxtlar, hələ prezidentliyindən çox-çox qabaq uzaq ərəb ölkəsində tərcüməçi işlədiyi dövrlər bəzi «əhvalı» gecələrlə küçüyə çıxıb cibinin son qəpiyini küçədən keçən dilənçilərə verərək: «A bəy, götür bu pulu, sən əzizinin canı, səsin gəldikcə «Qışqır, denən «yaşasın azadlıq!..» -

deməyini dolayıb ələ salanlar, azadlığın nə demək olduğunu yalnız çox-çox sonralar - milli azadlıq hərəkatının coşqun dalğaları ölkəni başına bürüyəndə anladılar...

O dövrlər həmin o uzaq ərəb ölkəsində bu millət fədaisi ilə işləyənlərsə danışdı ki, o, öz izaholunmaz qəribəliyi, anlaşılmaz vətən eşqi ilə qısa bir müddətdə hamıda özünə qarşı maraqlı oymuşdu. Deyilənə görə, orda o, heç kimlə əlaqə saxlamır, boş vaxtlarını qədim kitabxanalarda keçirir, axşamlarsa paytaxtın ən bahalı restoranlarında şam edirdi... Restoranın xidmət personalı onu əcnəbi milyoneri kimi tanıyır, o, foyədə görünəndə, ofisiantlar qollarında nişastalı dəsmallar onun qabağına qaçır, musiqiçilər çaldıqları havanı dəyişib, onun şərəfinə sevdiyi «Qaragilə»ni öz milli çalarlarında ifa etməyə başlayır, rəqqasələr oynaya-oynaya pişvazına çıxır, onu araya alıb, çalıb oxuya-oxuya, restoranın ən mötəbər stoluna ötürürdülər. O da, gözündə qara eynək, boynunda güllü şərf, şərəfinə bəzədilmiş bahalı süfrənin arxasında təmtək otura-otura, bütün axşamı dilinə heç nə vurmada hey sifariş verib gətizdirirdi bahalı içkilərdən içir, doğma xalq havalarını çaldırır ay ərzində qəpik-qəpik yığdığı maaşını rəqqasələrin başına ələyir, səhərə yaxın isə – restoran boşalanda, musiqiçilər alətlərini yığıdırıb evlərinə dağılışanda o, içkinin süstləşdirdiyi bədəninə zorla stolun arxasından çəkib çıxarır, kədərli üzü ilə, sallaq qollarıyla restorana tərkdirdi...

Səhəri gün isə onu uzun müddət aclıq çəkməkdən altı qaralıb çuxura düşmüş gözləriylə, tükü, əzgin üzü ilə səfirliyin xidmət personalının ucuz yeməxanasında, turşumuş borşu yeyən görürdülər.

Deyirdilər, ümumiyyətlə, həmin o azadlıq dərdinə o hələ lap cavan yaşlarından - universitetdə oxuduğu illərdən tutulmuşdu. Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin nəzarətinə düşməsinə baxmayaraq, gizli dərnəklər təşkil edir, uzun illər kölə halında yaşmaq məcburiyyətində qalmış xalqın öz azadlığına qovuşması, «işıqlı gələcəyə aparan magistralla çıxmasından» ötrü minimum-maksimum proqramlar hazırlamaqdan yorulmurdu. Deyirdilər, 70-ci illərdə Bayıl həbsxanasına düşməsi də həmin bu azadlıq proqramlarının nəticəsi idi. Danışdı ki, prezident həmin bu işıqlı fikirləri ilə dustaqxanadakıları da zinhara gətirib dünyadan bezdirmişdi. Deyirdilər, qəlbi vətən eşqiylə çırpınan bu usanmaz fəda orda da gecələrlə kölgəli üzü ilə barakların arasıyla gəzişir, altı kölgəli gözlərini dustaqların üzünə zilləyir, bu zavallı görkəmiylə çoxlarının «saqqızını oğurlayır», «toruna düşən» məhbusları bir kənara çəkib onlarda milli ruhun oyanmasına zəmin yaratmaqla məşğul olurdu. Deyilənə görə, bu azadlıq divanəsi dustaqxanada da özü üçün, kiçik də olsa, dərnəkvəri bir auditoriya yaratmağa nail olmuşdu.

- O, maraqlı tarixi hadisələrdən danışır, bununla da məhbusların diqqətini də özünə cəlb eləyirdi... - dustaqxanada onunla bir dövrdə yatan məhbuslar danışdı, - ...sonra mövzunu üsulluca dəyişib birbaşa bu günə – «hüquqları tapdanmış xalqın ağır milli dirçəliş yolu»nun çətinliklərinə keçir, «öz halal torpaqlarında ikinci dərəcəli millət kimi yaşamağa məhkum edilmiş» millətin bəxtiqara taleyindən danışmağa başlayırdı.

- Dustaqxanada onun toruna düşməyənlər də vardı. Elə ki, bu divanə «kürsüyə» qalxırdı, onlar üzlerini divara çevirib: «Bunu bura salanın...» - deyirdilərsə də, hər «moizenin» sonunda oxunan milli himnin vaxtı çatanda, o birilərə qoşulub himn oxumağa məcbur olurdular ki, milli oyanışın incəliklərini dərk etmiş dustaqların təpiyi altına düşməsinlər.

- Bu başdan xarab bura düşəndən camaatın da başı xarab olub. Hamı insan hüququndan, müstəqillikdən dəm vurur, bir adama: «gözün üstə qaşın var» demək olmur... - dustaqxana nəzarətçiləri danışdı ki...

- O məşğələlərdən sonra o, uzun müddət özünə gələ bilmirdi. Coşqun ehtirasla danışdığı işıqlı ideyalarının, işıqlı fikirlərinin təsiri altından bir müddət çıxıb bilmir, üzünü

divara söykəyib dinməzcə ağlayır, yaxud məhbuslardan hansı birinə kətilin üstə çıxarıb «Yaşasın azadlıq!» - şüarıyla bağıрмаğa məcbur edirdi...

-Başa düşmək olmurdu, hansı daha təsirlidi, - dustaqlar danışdırlar, - onun ideyaları, yoxsa özü?..

Axır günlərsə, danışdırlar ki, hər belə məşğələdən sonra, siyasi cəhətdən maariflənməmiş dustaqlar himni artıq ayaq üstə oxuyurdular və deyilənə görə, himnin səsinə, o biri kameraların dustaqları da qoşulurdular. Son aylar isə deyilənə görə, himn mərasiminə dustaqxananın nəzarətçiləri də qoşulurdular, himnin zamanı yetişəndə hərə öz yerində ayağa qalxır və öz otağında himn oxuyurdular... Odu ki, deyirdilər, sakit gecələrlə şəhərdən bir qədər aralıda, ağacsız-kolsuz çöllüklərlə uzanan dustaqxananın üçmərtəbəli, yarıuçuq binasından göylərin qaranlığına əzəmətli himn səsi ucalmağa başlamışdı...

Deyirdilər, bu tükürpədən gecə mərasimlərindən, qorxunc «azadlıq» şüarlarından təşfişə düşən müdiriyyət məsələləri araşdırmağa başlamış, dustaqların məhz hansı azadlığa can atdığıni, ölkənin rəsmi himni olan bu əzəmətli mahnını niyə bu qədər sevgi və həvəslə oxuduqlarının mənasını anlamağa çalışmışdılarsa da, dəqiq bir məlumat əldə edə bilməmiş, dustaqlarla ayrı-ayrılıqda məxfi iş aparmaq qərarına gəlmişdilər.

Kameralardan alınan gizli məlumatlara görə dustaqların son məqsədi – «uzun illər yad xalqın tapdağı altında inləyən doğma millətinin, əsirlikdə olan dilinin azadlığını» əldə etmək uğrunda ölkə üzrə işə düşməli olan xalq hərəkatını hərəkətə gətirmək idi.

Bu məlumatlardan sonra deyilənə görə, yalan-doğru, bu milli oyanış aktlarında arada bir milli heysiyyəti oyanmış dustaqxana müdirinin özü də gizli şəkildə iştirak etməyə başlamışdı...

- Günlərin bir günü o yenə təsirlənib qəhərdən boğula-boğula dustaqlardan birini kətilin üstə qaldırıb «Yaşasın azadlıq!..» - çıxırdılanda, deyirlər, dustaqxana darısqallığına məhkum olunmuş, acı taleyinə onsuz da acıyan dustaqlardan hansı birinə üstünə cumaraq, əllərini xirtdəyinə keçirib, onu az qala boğa-boğa:

- Denən, yaşasın rahat, firavan həyat, ay yaramaz!.. - deyə çıxırmış.

Deyirlər, onu dustağın əllərindən zorla dartıb alıblarmış, dustağı isə heç cür sakitləşdirə bilməyibləmiş, o, bütün axşamı hirsindən göyərə-göyərə, - «tox firavanlığın» adını «azadlıq» qoymağı, bu avam camaata sən və sən kimi qurumsaqlar öyrədir!.. – deyə bağırmış, - bilə-bilə ki, azadlıq adında bir şey yoxdu bu dünyada!..

Yaxın adamlarının dediyinə görə, uzaq illərin bu unudulmaz xatirəsi - əsəbi dustağın bağırdığı bu mənası qəliz sözlər dərin zəkali, həssas qəbli insanı qəribə bir çəkisizliyə salmış, bu çəkisizlik halı sonralar da – o, prezidentlik kürsüsündə əyləşəndə də onu tərk etməmişdi. Azadlıq barədə təsəvvürlərində köklü dəyişikliklər yaratmağa müvəffəq olmuş həmin bu hadisə, görünür ki, bu təəssübkeş alimə, azadlıqdan da dərin olan hansısa daha incə mətləbləri anlatmış, dünya və siyasətlə bağlı bir sıra çıxılmaz məqamların sirlərini açıqlamışdı. Deyilənə görə, o, bu hadisəni ürək qızdırdığı adamlarına dönə-dönə, hər dəfə də həyəcanlanıb səsi titrəyə-titrəyə danışır, sonra siqaretləri bir-birinə calaya-calaya, tüstülədə-tüstülədə, uzun-uzadı fikrə dalırdı... Deyirdilər, həmin o iğtişaşdan sonra o həmin filosof-dustaqla dostlaşmış və dustaq sonralar da ona azadlıq haqqında öz qəribə moizələrini oxuyurmuş. Məsələn, onun danışdığına görə, dustaq ona azadlığın mahiyyətini belə izah edibmiş ki, tarix boyu heç bir xalq, əslində, öz azadlığı uğrunda mübarizə aparmayıb. Nələrsə əldə etməyin adı isə həmişə «azadlıq» olub.

- Axı bir millət kütlə şəklində, kollektiv surətdə necə azad ola bilər ki, ayrı-ayrılıqda hər bir fərdi öz yaranışından, cismani və ruhu varlığı ilə kölə yaradılıb?.. Hamıdan Uca Allahın köləsi... - müdrik dustaq deyirmiş, - əgər söhbət bir xalqın, ayrı bir xalqın, ya dövlətin əsarətindən azadlığa çıxmasından gedirsə, bu, canım-gözüm, bizə aid deyil. Biz dünya tarixinə böyük filosoflar və şairlər, rəssam və bəstəkarlar vermişik. Lakin əfsuslar

olsun ki, qanımızda, canımızda bineyi-qədimdən cücərən, əsrlər, qərinələr ötdükcə, iliyimizə, sümüyümüze yeriən külək xislətini dana bilməmişik. Əsarəti altında yaşadığımız dövlət, işdi, bizdən imtina edərsə, biz o dəqiqə təşfişə düşüb başımızı itirər və təcili surətdə özümüze təzə bir ağa axtarıb tapırıq. Bu, bir millət olaraq, bizim mahiyyətimiz, qan qrupumuzun göstəricisidi, xəmrimizin mayasıdı. Olsun ki... - dustaq deyirmiş, – Allahın izniylə kök saldıığımız torpaqlarımızın həyat üçün hədsiz əlverişli şəraiti də burda özünü biruzə verib. Axı bu millətin heç bir vaxt yaşamaq uğrunda mübarizə aparmaq ehtiyacı olmayıb?!.. Ömrümüz boyu da özümüzün istifadə edə bilmədiyimiz min bir sərvətimizə yiyə durmağa ağıllı adamlar tapılıb. Yeyiblər, içiblər bizləri də yedirdib-içirdiblər. Tox adama isə nə lazımdı ki?!.. Odu ki, akademik, özünü əbəs yerə yorma. Bütün bu «vətən yanğısı», «milli ruh oyanışı» boş və əbəs vaxtöldürmədən savayı, ayrı bir şey deyil. Bizimki belə gəlib, belə də gedəcək. Sənin o sevimli «azadlıq» şüarın isə tarix boyu «hakimiyyət» deyilən əlçatmaz qalanın bağlı qapılarını açma bilən lazımlı açar kimi həmişə istifadə edilib...»

...O dustaq deyilənə görə, orta savadı belə olmayan, həyatı boyu oğurluqla məşğul olub, ömrünün çox hissəsini dustaqxanalarda keçirən yeddi uşaq atası imiş. Deyirlər, onu xatırlamağı ilə fikir dəryasına qərq olmağı bir olan prezidenti hələm-hələm o dumanlı dəryadan çəkib çıxarmaq olmurmuş. Heç kim də prezidentin bu kədər dəryasının sirrindən baş açmırmış...

- Dəqiq müəyyən etmək olmurdu, onu bu hala salan nədi, dustağın azadlıq barədə dediyi fikirləriylə razıdı, ya yox.

-Bəzən adama elə gəlirdi ki, o, dustağın azadlıq barədə dediklərinin dərinliyinəcən gedə bilmir, o sözləri öteri söhbət kimi qulaqardına vurub unuda da bilmir. Hər dəfə də bu söhbətin axırına gəlib çıxanda, adamın gözünün içinə elə baxırdı, elə bil, xilas ipinin ucunu orda tapacaqdı...

Bu gizli dustaqxana epizodundan xəbəri olan bir sıra xalq siyasətçiləri bu söhbətə ciddi əhəmiyyət verirdilər. Prezidentin hər bu xatirədən sonra düşdüyü kədərli trans vəziyyətini bununla izah edirdilər ki, dustağın bu «azadlıq nəzəriyyəsi» uzun müddət öz əlvan xəyallarının qoynunda üzən və camaatı da həmin bu «xəyallar bataqlığında» üzdürən prezidenti, sadəcə, çaşdırmışdı. Dustağın dediyindən belə çıxırdı ki, prezident bütün ömrünü, cavanlığını, istedadını öz təxəyyülündə qurub düzəltdiyi xalqın azadlığı uğrunda, əslində isə, mahiyyət etibarını ilə absurd, cəfəng bir sevda yolunda qurban vermişdi. Və burda prezident iki şeyi qarışdırırdısa da, hər iki variant ayrı-ayrılıqda da, cəm halında da dustağın dediyi ilə üst-üstə düşürdü. Birinci variant bu idi ki, yaranışından bura başının ağrısını bilməyən, düşündüyünü deməyi bacarmayan xalq öz irili-xırdalı dərdlərinin səbəbini həyatdan narazı üzüylə hamıya doğma gələn bu adamın ayağa qalxaraq, üsyankar nida ilə dediyi: «Azadlıq!..» kəlməsində tapmışdılar. Yaxud bütün faciələrin həll yollarını öz coşqun xəyallar dumanında, parlaq ideyalar şüarları altında görməyə alışmış romantik prezident bir qarnı ac, bir qarnı tox xalqının dərdini düzgün başa düşməmişdi.

- ...Ona, nəhayət, çatmışdı ki... - bəzi ticarətçilər gözlərindən qığılıcı çıxma-çıxa dınışırdılar - ...sən demə, xalqa siyasi, mənəvi, hüquqi azadlıq yox, adicə qarın azadlığı lazım imiş...

İndi əgər məsələlər gəlib bu yerdə beləcə yoğunlaşmışdısa, onda belə çıxırdı ki, prezident çaşib atalar demişkən, «eşşəyə minmişdi». Odu ki, indi istəsə də, istəməsə də, Allahın bu yazıq, tərs bəndəsini harasa sürməliydı. Lakin, hara?..

- Bax, prezidenti də çaşdıran elə bu idi, – camaat içi şübhə dolu gözlərlə elə danışırdı, elə bil, söhbət onlardan yox, hansısa ayrı ölkənin vətəndaşlarından gedirdi.

- O, orta və yaxın əsrlər tarixindən, o dövrlər yaxın və uzaq Şərqdə gedən daxili ixtişaşlardan, siyasi, sinfi mübarizələrdən, şah üsul - idarəsinin incəliklərindən, hakimiyyətin devrilmə yollarından və sairədən saatlarla, bəlkə günlərlə danışa bilərdi, amma əmələ

gələndə, bu bir ovuc xalqına gün ağlaya bilmirdi. Bunu o, əfsuslar olsun ki, nə təhsil aldığı ali məktəbdə, nə də sonralar sevə-sevə oxuduğu qalın kitablardan, aralarında eşlənməkdən qoxusu dərisinə hopmuş qədim əlyazmalardan oxuyub öyrənə bilməmişdi. Dünya tarixində baş vermiş inqilabi hərəkatları, sinfi mübarizələri sənədli faktlarla açıqlayan bu ədəbiyyatlarda, olsun ki, xalqın həmişəac gödənini doyurmaq yolları təsvir olunmamışdı. - prezidenti sevən bir qisim ziyalılar ürək ağrısıyla danışdırlar.

- ...Monarxiya quruluşundan respublika üsul-idarəsinə keçid mərhələsinin çətinlikləri, xalq kütlərini hansı ideyalar və bayraqlar altında istiqamətləndirməyin biclikləri, ölkədaxili qarşıdurmalar zəmnində xalqın siyasi baxışlarında dəyişikliklər yaratmağın üsulları və sair bu kimi mövzularla bağlı ədəbiyyatlara o, hələ gənc yaşlarında, Elmlər Akademiyasında kiçik elmi işçi işlədiyi dövrlər yiyələnmişdi... - akademiyanın qocaman əməkdaşları danışdırlar.

- ...Onun qədim əlyazmalara olan xəstəhal münasibəti, düzünü deyim, mənə həmişə narahat edirdi. Bu adamı həftələr, bəzən aylarla institutun havasız arxivindən çıxarmaq olmurdu. O iş gününü oralarda keçirir, axşamlar institutun qapıları bağlanar-bağlanmaz, əlyazmalardan bir-ikisini çırpışdırıb özü ilə aparırdı, - əlyazmalar institutunun direktoru sonralar televiziya ilə verdiyi müsahibədə danışdı.

- ...O gündən-günə arıqlayırdı... Rəngi solur, ovurdları bir-birinin içinə keçirdi, gözlərinin altındakı kölgələrdən, nədənsə gizli iztirablar çəkdiyini bilirdi... - yataqxana yoldaşları danışdırlar, - özü ilə gətirib gəlmiş əlyazmaları o, gecələrlə ac adam tamahıyla oxuyur, gecənin bir yarısı hamımızı yuxudan oyadır, səhərin gözü açılanacan gözlərindən qığılıcı çıxma-çıxma kiminsə - hansısa sərkərdənin, ya şahın siyasi gedişlərindən danışır, səhərəcən heç birimizi yatmağa qoymurdu...

- Dilçi olmağına baxmayaraq, o, tarixi dəlicəsinə sevirirdi. Sonradan onun bu sevgisinin siyasi fəaliyyətə keçməsi, açığını deyim, bizi çox təəccübləndirdi. Olsun ki, siyasətə meyli onun, hər şeydən əvvəl, tarixi şəxsiyyətlərə olan böyük sevgisindən irəli gəlirdi...

- ...Camaatı yoldan çıxaran o idi... - liberallar partiyasının sədri «r» hərfini yeyə-yeyə, sağ gözü kukla gözü kimi, necəsə, öz-özünə bağlana-bağlana danışdı, - rus qəsbkarları ölkədə yaranan daxili gərginliyi yatırtmaq adıyla şəhərə daxil olan gecə də, camaatı evlərindən çıxarıb ordunun qabağına düzdürən, ətdən çəpər düzəltdirən o idi. O gecə yüzlərlə adam qırıldı, ona isə heç nə olmadı. O dəhşətli, qarlı qış gecəsi əliyalın, dinc şəhər sakinlərini tankların, top-tüfəngin qabağına tökən bu millət fədaisi qaçıb dostunun evində gizləndi və yalnız o müdhiş hadisədən üç gün sonra - küçələrə tökülən meyitlər yığılıb ölüxanalara daşınandan, qan gölməçələri yuyulub qurudulandan sonra üzə çıxdı.

- Bu adam ikicə ilin ərzində iki qanlı millət qırğını törətdi. O hadisədən sonra bu adam haqqında artıq nəticə çıxarmaq olardı. Lakin xalq kütlələri, hipnoza düşmüş müsəlləh ordu kimi, yenə onun ardınca getməyinə davam elədi. Bu da axırı. Camaatı elə bil qan çəkib aparırdı. Tarix təkrar olunur. 1920-ci ildə aclıq və səfalət bataqlığında inləyən xalqın köməyinə gələrək, şəhərə daxil olan rus ordusu və başlarını götürüb aradan çıxan milli azadlıq hərəkatının «qeyrətli» liderləri.

-Bütün bu söhbətlərdən adamın başının tükləri biz-biz durur... - camaat deyirdi, - bu necə adam imiş, ilahi?!... Onun haqqında hərə bir söz deyir və işin qəribəsi də odu ki, bütün deyilənlərin hamısı da həqiqətdi. Bütün bu deyilənlərə və danışılanlara görə belə çıxırdı ki, prezident - vicdanlı, qorxaq, simasız, təvazökar, riyakar, mənəviyyətli, xudbin, millətini dəlicəsinə sevən xəstəhal, lakin cəsur adamdı.

Prezidentə ürəyi yananlarasa deyirdilər ki, gərək o, xalqının azadlığı, vətəninin müstəqilliyi uğrunda apardığı İlahi missiyasının başa çatdığını, hakimiyyət xalqın özünə veriləndə anlayaydı...

-...amma qəribədi... - camaat danışdı, - o, sonralar da, Azadlıq partiyası hakimiyyətə gələndən çox-çox sonralar da - ölkə günbəgün, aybaay, kərpic-kərpic sökülməyə başlayanda da, elə bil uduzduğunu hiss eləmir. Ya bəlkə, hiss eləyirdi, özünü o yerə qoymurdu?!..

Deyirdilər, hakimiyyətdə olduğu vaxtlar da o, ömrü uzun milli azadlıq yolunda çəkdiyi əziyyətləri, təqib və işgəncələri, ağır aclıq günlərini həyatının ən işıqlı anları kimi xatırlayır, bu kəşməkəşli dövrlərlə gizlicə fərəhlənir, bütün o əzab-əziyyətlərin əbəs getməməsində, iztirablar və mərhumiyyətlər dolu həyat yolunun, nəhayət ki, xalqının işıqlı, xoş həyatı ilə nəticələnməsində təskinlik tapır, amma sonra siqaretini tüstülədə-tüstülədə kədərli xəyallar dumanına qərq oldurdu...

- Görən onda o, nə fikirləşirdi?.. - «Azadlıq» partiyasının cəfakeş üzvləri narahat üzlərlə bir-birinə zillənirdilər, - bəlkə «azadlıq» deyilən işıqlı genişliyə uzanan bu yolun, hansısa tamam ayrı - qarmaqarışıqlıqlar dolu systemsiz yataqxana həyatını andıran anlaşılmaz yaşam üsul idarəsinə gətirib çıxarmasının səbəblərini arayıb axtarırdı?..

Ya bəlkə, millətin işıqlı gələcəyi ilə bağlı əbədi ümidlərlə yaşayan bu həssas qəlblı insan ölkədə baş verən bütün o əcaibliklərdən sonra hələ yenə də nəyəsə ümidli idi?!.. Bəlkə, ölkədə yaranmış ağır böhranı da o, «millətin aydın sabahına aparın müqəddəs yolun» növbəti mərhələsi hesab edirdi?!.. Ya bəlkə, həyatını mübariz ideyalar üzərində qurmuş prezident heç cür başa yetməyən, alınmayan ideyalarından, axır ki, cana doyub yorulmuşdu?.. Və indi artıq özü haqqında - insan taleyindən çox, quş taleyini andıran qəribə ömrü haqqında fikirləşməyə başlamışdı, quş kimi qanad çalıb buralardan - heç cür oyanmaq istəməyən bu ölü torpaqlardan uçub getməyi gəlmişdi?!..

Bu sayaq ehtimallardan bir qisim adam kövrəlir, bəziləri əsəbiləşir, yorğun bezginliklə:

- Axı özünü niyə o günə qoyurdu ki, sonra da uçmağı gələ?!.. - deyirdilər.

- Axır ki, bütün bu söz-söhbətdən, bir-birinə uyuşmayan yarıhəqiqəti, yarıuydurmanı andıran ehtimallardan belə çıxır ki... - sonsuz mükəllimlərdən başları şişən və axır ki, bir nəticəyə gəlməyə cəhd edən paytaxt sakinləri danışdı, - ...ilk baxışda sadələvh şair təsiri bağışlayan prezident, elə də sadə adam deyildi. Hakimiyyətdə olduğu dövrlər də, hələ ondan əvvəlki illər də, onun gizlidə, yaxud aşkarda apardığı qəliz siyasi gedişlərinin sirrini, demək olar ki, heç kim açma bilmirdi...

- ...Onun, ölkənin şimal-qərbində gedən müharibə ilə əlaqədar özünəməxsus uzaqgörən siyasətindən - uzun müddət içində zərgər incəliyi ilə özlüyündə bişirdiyi və heç bir vəchlə heç kimə açıqlamadığı «sirlı planlarından» bir çoxları agah idi. Ölkə əhalisi isə bu planın «öncəgörmələrini» onun müharibənin vəziyyəti ilə əlaqədar hansı telekanalasa verdiyi unikal müsahibəsindən anlamışdı...

Müsahibədən əvvəl döyüş bölgələrindən çəkilən reportajlarda - necəsə qəfildən düşdükləri müharibə bölgələrində gülləbaranın, qulaqbatırıcı yaylım atəşlərinin səsindən döyükdü çəşən, ayaqlarındakı nazik idman ayaqqabılarında yarımaçıq ağızlarla, böyümüş gözlərlə yan-yөрələrində boylana-boylana qarlı barrikadalarla o yan-bu yana sürünən «igid döyüşçüləri», köhnə dizel xırıltısıyla xırıldayıb işə düşüb, mərmilərini köndələn uçura-uçura hansı yaxınlıqlara endirsə də, heç haranı partlatmayan ağır artilleriya qurğularını göstərmişdilər. Daha sonra ekranda prezidentin özü görünmüşdü. Kostyumunun rəngini, dərisinin qaralığından ayıran ağ qolçaqlı uzun qollarıyla dəyirmi stolun üstündəki külqabını dövrəyə alaraq:

- Demək, biz belə edəcəyik... - demişdi, - həm irəlidən, həm də geridən.

O veriləndən sonra çox adam prezidentin bu həddən ziyadə qısa və qabaqcıl fikirlərinin qəlizliyindən, külqabının və qolların, gətirilən misalda kimi və nəyi təmsil etdiyini

axıracan müəyyən edə bilmədiyindən gileyləndirdisə də, xalqın əksər hissəsinin, üzü mərhəmət və dözümlük saçan bu adama inamına xələl gətirmirdi.

- Əgər külqabı düşmən ordusuydusa, onda bu ordu, onların mühasirəsinə nə vaxt, necə və hardan düşmüşdü?!.. Yox, əgər külqabı onlar idisə, onda demək, kitabları bağlanmışdı... - siyasətdən az-maz başı çıxan futbol azarkeşləri danışdı, - elə olan halda əgər kitabları bağlanmışdısa, onda bəs prezidentin üzündəki o nikbin qalibiyyət ifadəsi hardan idi?..

O müsahibədən bir qədər keçmişdi ki, şəhərə ayrı bir vəlvələ düşdü... Deyilənə görə, prezident, hansısa xarici radioya verdiyi müsahibədə gözlənilmədən coşub özündən çıxmış, yumruğunu mikrofon bərkidilmiş stola çırparaq, efrədə partlayış gurultusuna bənzər uğultu yarada-yarada yaxın günlərdə milli ordunun millətin böyük bir qisminin uzun illərdən bəri kölə vəziyyətində yaşadığı qonşu dövlətin ərazisinə hücumla keçəcəyi, ordakı həmvətənlərini azadlığa çıxaracağı barədə rəsmi bəyanat səsləndirmişdi. Səhəri gün «təcavüzə məruz qalmaq ərəfəsində olan» möhtəşəm qonşu dövlət hərbi maşınını işə salmış - ağır artilleriyasını, hava və dəniz desantını sərhədlərdə yerləşdirmiş, müharibəyə hazır olduqları barədə ölkəyə cavab notası göndərmişdi. Bu təhlükəli notadan təşvişə düşmüş ölkə əhalisi - kapitanı havalanıb sükanı başlı-başına buraxan gəminin sənişinləri tək, özlərini bir ucdan dənizə atan kimi, hər anı ölüm və təhlükə saçan bu qorxunc ölkədən baş götürüb qaçmaq üçün tədbirlər tökməyə başlamış, dünyanın bütün informasiya mərkəzləri torpaqlarının, az qala, yarısı düşmən taptdağı altında olan, hərbi potensialı isə təəssüf doğuran bu balaca məmləkətin belə bir ağır siyasi, iqtisadi böhran keçirdiyi vaxtında ərazisinə, əhalisinin sayına, hərbi və iqtisadi gücünə görə müqayisəyəgəlməz dərəcədə möhtəşəm bir dövlətə müharibə elan etməsini fəvqəladə xəbərlər sırasında dünyaya yayımlamışdı...

Səması gün-gündən qaranlıq buludlar bağlamaqda olan bu məmləkətdən qaçıb canını qurtarmaq istəyənlərin sayı gün-gündən artmaqda idi. Qaçqınlar sırasında çoxlu sayda məşhur sənət adamları, həmçinin müstəqilliyə yenidən qədəm qoymuş ölkənin müflis iqtisadiyyatını dirçəltmək məqsədi ilə həvəslə işə başlamış işgüzarlar da var idi...

- Qoy getsinlər... - deyilənə görə, prezident opera müğənnilərinin, rəssam və yazıçıların xaricə köçməyindən narahat olan jurnalistlərin suallarını belə cavablandırmışdı, - Xalq hərəkatı öz sənətkarlarını - milli ruhlu sənətkarları yetişdirəcək!..

- Bu, lap Oktyabr inqilabı dövründə bolşeviklərin əsil sənətçiləri, ziyalıları güllələyib, əvəzinə, sovet ideologiyasını yerlərdə bərqərar edən yeni növ fəhlə-kəndli mənşəli sənətkarlara, «sosialist-realizmi ruhunu aşılaman» yazıçı-şair tayfasına meydan verməyini xatırladırdı... - yazıçılar ürək-üzlərlə danışdılar.

Bəziləri də deyirdi ki, tələsik nəticələr çıxarmaq lazım deyil, yetmiş il bu çürük sistemdə kölə vəziyyətində yaşaya-yaşaya, ayıq düşüncəsini, qıvraq qavrayış qabiliyyətini itirmiş, siyasi cəhətdən cahil bir xalq üçün tamamilə yeni düşüncənin sahibi olan prezidenti anlamaq hələ çox tezdi. Bunun üçün xalq ilk növbədə intellekt baxımından öz üzərində bir qədər işləməli...

...Camaatı bir də ən çox çaşdıran - dörd uşaq atası olan bu əlli altı yaşlı prezidentin bu yaşa çatsa belə, hələ də dərzi iynəsi tək, əyin-başsız, yəni evsiz-əşiksiz olması idi. Bu barədə söz düşərkən, bəziləri ağızlarını büzə-büzə üzlərini yana çevirir, o birilər dünyadan bezmiş üzlərlə: «bir adam ki, bu yaşa gəlib çata, nə özünə, nə arvad-uşağına bir gün ağlaya bilməyən bir adamın ki, başının üstə damı, yığılıb yatmağa küncü olmaya, bu boyda xalqa o nə gün ağlayacaq?!..» - deyirdilər.

Bu qərribə adamı yaxından tanıyanlar danışdılar ki, ümumiyyətlə onu, hələ o prezident olmamışdan əvvəl də, sonralar da nə dünya malı, nə pul, nə şöhrət, nə vəzifə, bir sözlə, insanın ağızını şirələndirən bu kimi dəyərlər maraqlandırmamışdı. Ömrünü, əlinə

gələn cüzi qazancla, o qazancın böyük hissəsini kitablara və onları oxumağa heyi olsun deyə, kasıbyana ərzağa verməklə yaşamış prezident, deyilənə görə, prezidentlik kreslosunda özünü çox narahət hiss eləyirdi...

-...Elə üzündən də görünürdü ki, özünü pis hiss eləyir, gün-gündən arıqlayır, gözləri çuxura düşür, arıqlıqdan ovurdu-ovurduna keçir, əynindəki pencək-şalvar külək vurduqca, çubuğa geydirilmiş bayraq kimi dalğalanır...

- Biz görmüşük, adamı vəzifədən çıxaranda qəm-qüssəyə düşər, fikir çəkib şam kimi əriyər. Taxtda otura-otura əriyən adamı da gördük, məsləhətinə şükür!.. – camaat danışdı.

- Qəbul olunmuş protokol üzrə davranış qaydaları onu çox darıxdırırdı, - prezident müşayiətinin əməkdaşları danışdı, – bir də görürdük, iş gününün axırına yaxın o yoxa çıxdı. Axtarmağa başlayanda, bir də xəbər tuturduq ki, o pay-piyada, maşinsız-müşayiətsiz evə yollanıb. Təsəvvürünüzə gətirirsiniz?.. Qoyma, getdi!.. - deyib biz də ardınca götürülürdük. Özümüzü ona güclə yetirirdik. Zalım elə də becid yeri yirdi ki, küçəyə çıxmağıyla gözdən itməyi bir olurdu. Bizi görəndə isə... Bax, elə ki, müşayiət kortejinin - motosikllərin, maşınların səsini eşitdi, addımlarını yeyinlədib özünü adamların gur yerinə salırdı. Ayaqları da uzundu deyə, onu haqlamaq olmurdu... camaata qarışıb gözdən itirdi. Nə isə, axır ki, onu bir təhər axtarıb tapırdıq... küçənin ortasında camaatı aralayıb həbs edən tək, mühasirəyə alır, qabağımıza salıb maşına oturdurduq. O da yazıq, cinayət üstündə yaxalanan kimi, başını aşağı salıb uşaq kimi qabağımıza düşürdü, dinməz-söyləməz keçib maşına əyləşirdi. Amma elə də olurdu ki, əsəbiləşib özündən çıxırdı, əl-qol ata-ata üstümüzə qışqırır və onu rahat buraxmağımızı, cəhənnəm olub yaxasından əl çəkməyimizi əmr edirdi, bizi «nomenklatura nöqərləri» adlandırırırdı...

- Andıçmə mərasimindən sonra biz onu, çığıra-çığıra da olsa, axır ki, gətirib iqamətgahın vestibülünə sala bildik, - mühafizə xidmətinin əməkdaşları danışdı, - qapıları da arxadan möhkəm-möhkəm bağladıq ki, ordan çıxma bilməsin. Mühafizə dəstəsinin sayını birə-beş artırıb iqamətgaha aparacaq yolları da, hər ehtimala qarşı kəsdik ki, işdi, birdən pencərədən, ya ayrı bir yerdən çıxıb qaçsa, uzağa gedə bilməsin.

- ...O gecə o, başımıza nə oyunlar açmadı?!.. Sarayın şüşə qapılarını yumruqlarıyla döyəcəyib ətini kəsirlərmiş kimi bağırmağa, «Məni bu imperiya qorxulu qaladan azad eləməsəniz, intihar edəcəyəm!..» -deyib bizi qorxutmağa başladı. Eləsə də eləyirdi, gözlərinin dərinliyindəki anlaşıq ifadə bu adamın ən ağlasığmaz addım ata biləcəyindən xəbər verirdi ...

Deyilənə görə, daha doğrusu, mühafizə xidməti əməkdaşlarının ifadələrinə görə həmin gecə prezident iqamətgahın ikinci mərtəbəsinə - onun üçün orda hazırlanmış otağına qalxmamışdı, bir müddət iqamətgahın qapılarını döyəcəyib usyankar şüarlar bağırmış, sonra çığıрмаqdan yorularaq, elə vestibüldə ağ dəri üzvlü kreslolardan birində yuxulayıbmış. Deyilənə görə, hökumət üzvləri prezidenti saraya öyrəşdirmək məqsədi ilə təcili surətdə onun şəhərdən uzaq dağ kəndlərinin birində yaşayan ailəsini də iqamətgaha köçürmək qərarına gəlmiş və yaxın günlərin birində prezidentin, həyətyanı bostan sahəsində əkilib-becərilən tərəvəzlə dolanan ailəsini maşınlarla doldurub təcili surətdə iqamətgaha çatdırıbmışlar. Sonradan bu iqamətgahda baş verənlər haqqında camaat arasında gəzən gülməli lətifələrin tarixçəsi də məhz həmin o günlərdən başlamışdı...

Deyilənə görə, elə həmin həftə iqamətgahın mərmər sütunlu qəbul otağı, nadir Şirvan xalılarla döşənmiş vestibülü prezidentin xanımının uzaq kənddən özü ilə gətirib gəldiyi şoraba balonları ilə doldurulmuş, içinə nehrə yağı və pendir yığılan metal dərilərin iyi isə iqamətgahın yaxınlığında yerləşən Mərkəzi xəstəxananın dəhlizlərinə gedib çıxmışdı... Deyirdilər, bürkülü gecələrlə şorabalardan bəziləri qıçqıraraq qapağını güllə kimi tavana atanda və sirkəni hələ canına çəkməmiş yaradıqlı badımcanlar balonlardan sıçrayıb qara, kök zəllilər kimi ağ, mərmər sütunlara yapışanda, prezidentin mühafizə dəstəsi təşvişə

düşərək, sarayın vestibülündə qəfildən başlanan «gülləbaranın» «qıvcırmış şoraba əməliyyatı» olduğunu aydınlaşdırıranacan, az qala, bütün şəhəri ayağa qaldırıbmış... Həmin dəqiqə sarayın dörd bir yanı silahlı dəstələrlə dolmuş, küçələrdə, şəhərin girişlərində hərbi postlar yaradılmış, sərhəd qoşunu gizli göstərişə əsasən sərhəd zolağını gücləndirmiş, güc nazirləri öz müşayiət dəstələri ilə hadisə yerində peyda olubmuşlar...

Adamlar danışdı ki, vestibülün ağ, mermər sütunlarından biri isə prezidentin xanımının adam hündürlüyündə nəhəng saxsı küpdə tutmuş üzüm sirkəsinin badına getmişdi. Deyilənə görə, yayın bürküsündə yük maşınının arxasında uzun müddət çalxalana-çalxalana yol gələn bu nəhəng küp ağzı möhkəm tıxaclandığından köpüklənib necə partlamışdısa, iqamətgahın bir sütununu yaralamışdı.

- ...O gurultuya biz hərbi vertolyotları çağırırdıq... - mühafizə dəstəsinin rəisi danışdı, - vertolyotlar dama xüsusi qumbarayoxlayıcı radarlarla qondu. Biz isə birinci mərtəbəni mühasirəyə aldıq, pəncərələri dağıdıb içəri daxil olduq.

Deyirdilər, saraya daxil olan silahlı dəstə qatı sirkə iyindən boğula-boğula, gözləri acışa-acışa, əvvəl bu şübhəli, kəskin qoxunu gözyaşardan zəhərli qaz hesab edərək, geriye çəkilmək istəmiş, sonradan vestibülün yuxarı başında dizi üstə düşüb döşəməyə dağılmış sirkəni iri əskilərlə yığan xidmət personalının əməkdaşlarını gördükdə, çaşıb qalmışdılar...

- Hamısı da prezidentin və onun ailəsinin sadələvhlüyündəndi. Kişi xalq adamıdır... - camaat deyirdi.

Deyirdilər, prezident aparatının yenicə tikilmiş binasının qısa müddət ərzində pis günə düşməsi də, prezidentin həmin bu sadələvh xislətinin nəticəsi idi...

Prezident aparatına yolu düşənlər oraların mənzərəsindən uzun müddət özlərinə gələ bilmirdilər. Deyirdilər, binanın foyesindəki gül-çiçəklə dolu bürünc dibçəklərdən əsər-ələmət qalmamışdı... güllər, siqaret kötöklərinin zəhərindən yanıb qaralmış, adamboylu pəncərələrin şüşələri küləkli havalarda açıq qalmaqdan sınıb tökülmüş, dəhlizlərin tavanı və divarları siqaret tüstüsündən his çəkmiş, qranit sütunlar, bıçaqla cızılıb qaralanmaqdan, tanınmaz hala düşmüşdü. Deyirdilər, bir vaxtlar şəffaf buz parçalarını andıran sütunların üstünə o qədər söyüş, adam adları və doğum tarixləri və «azadlıq» sözü cızılmışdı ki, sütunlar xarabalıq başdaşlarını xatırlatmağa başlamışdı... Pillekənlərin, dəhlizlərin xalçaları top-top daşınıb binadan çıxarılmış, qızğın mübahisələrin sonuna yaddaqalan nöqtə qoyan sınıq stul qalaqları küncələrə qalanmış, bir vaxtlar dəhlizlərin divarlarını bəzəyən işıq plafonlarını, uclarından lampa asılan elektrik şnurları əvəzləmişdi...

Deyirdilər, ölkə müstəqillik qazanandan, xalq öz tale yoluna qədəm qoyandan çox-çox sonralar da, qəribə idi ki, prezident artıq müstəqil yaşayan ölkəsinin müstəqilliyi, azad xalqının azadlığı haqqında yenə əvvəlki qaydada - on beş-iyirmi il əvvəl universitetdə təşkil etdiyi gizli dərnlərdə danışan tək, coşqun əzmlə danışib kövrəlir, yenə yanındakılardan kimisə stulun, ya stolun üstünə çıxartdırıb: «Yaşasın azadlıq!» - çıxırmağa məcbur edir, özü isə əlləri ilə üzünü qapayıb, səssiz-səssiz ağlayırdı...

- Balam, bu adamı heç cür o «azadlıq» bataqlığından çıxartmaq mümkün olmurdu da... - prezidentə əkiz tayı kimi oxşayan böyük qardaşı deyirdi, - bu adamı nə uşaq, nə arvad, nə yaşayış, heç nə, heç nə maraqlandırmırdı. Nə qarnının hayna qalırdı, nə ev-eşiyinin. Cavanlığından beləydi, bədbəxt. Elə «azadlıq» deyib özündən gedirdi, vəssalam...

- Belə çıxır ki, - müxalif partiyaların rəhbərlərindən biri deyirdi -...prezidentə xalqın azadlığı, dövlətin müstəqilliyi yox, bu azadlıq və müstəqillik yolunda əbədi mübarizə əhvalı lazımmış.

Bəziləri isə danışdı ki, prezident uzun illərin arzularının həyata bu sayaq keçməsinə, ölkəsinin əslində, bu kağız üstə müstəqilliyinə, yalançı azadlığına ağlayırdı, son vaxtlar keflənəndə boğazını tutan qəhəri zorla udub:

- Bu o deyil, – deyirdi, - bu, o azadlıq deyil, - deyib sümüklü yumruğunu stola çırpır, sonra başını qolunun üstə salıb o ki, var ağlayırdı...

- ...başa düşmək olmurdu, bu bədbəxt hansı azadlığı deyir... - camaat çaşqın üzlərlə, nəfəsləri darala-darala, bir-birinin üzünə baxırdılar, - o deyən hansı azadlıqdı?.. Əgər azadlıq bu deyildisə, o hansı azadlığı deyirdi?..

Deyirdilər, yeni hökumət üzvləri arasında prezidenti ən çox sevən, ona ana qayğısıyla yanaşan yeganə adam - həlim xasiyyətli, gülümsər üzlü, nəzakətli müdafiə naziri idi... Nazir olmazdan əvvəl, ömrü boyu yol yeməxanalarında aşpazlıq edən bu qayğıkeş insan, deyilənə görə, düşmən ordusu ölkənin daha bir bölgəsini zəbt eləyən vaxtlar belə, prezidenti baxımsız qoymur, özünü gözlə-qaş arasında iqamətgaha yetirir, nahar saatlarında mətbəxə enib orda prezidentin sevimli xörəyini – yaşıl lobyə ilə göbələk qovurmasını hazırlayır, onu prezident xoşlayan kimi, lavaşa büküb otağına aparırdı.

Meşə göbələyinin həvəskarı olan prezident yalnız bu ləzzətli bükməni yeyib qurtarandan və naharın üstündən bir stəkan pürrengi çay içib rahatlandıqdan sonra, nəzakətli nazir tədricən işgüzar görkəm alır, bir əli ilə naharın qırıntılarını stolun üstündən yığa-yığa, yenicə zəbt olunmuş bölgə barədə qara xəbəri prezidentə üstüörtülü eyhamlarla, baş vermiş qanlı faciələrə çəhrayı rənglər artırır-artır, ehtiyatla elə təqdim edirdi ki, canı, onsuz da, ölkə daxilində baş verən qeyli-qaldan üzülmüş prezidentin əhvalını korlamasın.

Təhlükəsizlik naziri isə, deyirdilər, prezidenti hələ o prezident olmamışdan əvvəl də, öz qüvvətli əzələli qollarıyla bütün təhlükələrdən, çox vaxt prezidentin iş otağında baş verən qəfil əlbəyaxa savaşıqlardan layiqincə qorumağı bacaran sağlam bədənli, alyanaqlı gümrah dağ adam idi.

- Ölkənin təhlükəsizliyinə xidmət edən gizli dövlət məsələlərinin, məxfi sənədlərin kənd toylarında qarmon çalmağı, ahəstə səsle muğamat oxumağıyla məşhurlaşmış bu xanəndəyə həvalə olunması o dövrlər hamını çaş-baş qoymuşdu... - camaat danışdı.

«Azadlıq» partiyasının vəzifə etibarını ilə daha samballı nümayəndələri bədənə onlardan qat-qat iri olan bu adamla ehtiyatla davranır, dedikləri sözü ürəklərində götür-qoy edir, ölçüb-biçirdilər. Deyilənə görə, nazir Azadlıq partiyası hakimiyyətə gələncən, uzaq kəndlərin birində idman müəllimi işləmiş, ağır çəkili güləşçi olmuşdu. Odu ki, deyirdilər, prezidentin otağında cari məsələlərin müzakirəsi zamanı yeni hökumət üzvləri arasında narazılıq düşəndə və çəlimsiz prezidentin həyatı təhlükə altında qalanda bu alyanaq təhlükəsizlik naziri göz qırpımında özünü saraya yetirir, gözlənilmədən otağın pəncərəsindən, yaxud stolun altından peyda olub məşhur «dövlət-prezident, prezident-dövlət!» - şüarını bağıra-bağıra söhbətlərə bircə dəfə kəllə atmaqla son qoyurdu.

Deyirdilər, belə günlərin birində həmin bu ağır çəkili güləş ustası prezidentlə hansı məsələyə görə mübahisəsi düşmüş baş nazirə necə kəllə atmışdısa, o biri milçək kimi divara yapışmışdı... Deyirdilər, o hadisədən bir müddət sonralar da nazirin divara həkk olunmuş biabırçı qövsvəri silueti nə qaşınmaqla, nə də yuyulmaqla getmədiyindən, məcbur olub otağın bütün divarlarının məxmərini dəyişmişdilər...

- ...O günün səhəri isə... - camaat danışdı, - Milli İstiqlal bayramı günü, onlar hər üçü heç bir şey olmayıb kimi, dəyirmi stolun arxasında yanaşı oturub bir-birini tərifləyə-tərifləyə, millətin azadlığına, dövlətin müstəqilliyinə aparan təbii tarixi qanunauyğunluqlardan danışır, biri o birini və xalqı bayram münasibəti ilə səmimi qəlbdən təbrik edirdilər.

-...Bir sözlə, bu dəlixanadan baş açmaq olmurdu. Səhərlər nazirlər televiziyanın canlı yayımla verdiyi müşavirələrdə söyüşür, günortalar bir yerdə ailəvi nahar edir, parlamentin axşam iclaslarında təpikləşir, axşamlarsa bilyard oynayırdılar...

- Şükür Allaha!.. - camaat deyirdi, - axır ki, Allah bu binəva camaatın səsini eşitdi...

Deyirdilər, şəhərdən uzaq kazarmada baş vermiş faciədən sonra prezident gecəylə başını götürüb harasa qaçmışdı...

- Axı belə baxanda, - camaat deyirdi, - prezidentin nə günahı vardı ki?!.. Sonradan acgöz nazirlərə, quldur müşavirələrə çevrilən bu sadələvh kənd adamlarına o bədbəxt kimi, onlar da inanmışdı axı?!..

Bir qism adam deyirdi ki, prezident ölkədən, baş nazirin əlindən baş götürüb qaçmışdı. Baş nazir özü isə deyirdilər, Afrikaya qaçmışdı... Niyə məhz Afrikaya, burası heç kimə məlum deyildi. Məlum olanı bircə bu idi ki, baş nazirin hələ nazir olmamışdan çox-çox əvvəllər coğrafiyadan dərs dediyi kənd məktəbində Afrikadan danışanda qəribə, anlaşılmaz bir niskillə doluxsunmağı hələ o vaxtlar hamıya – əsasən, əkinçilik və maldarlıqla məşğul olan kənd camaatına qəribə gəlirmiş... Şəhərə yayılan bu xəbərdən sonra bəziləri yarıdoğru-yarızarafat, deyirdilər, guya baş nazirin ulu babaları o torpaqlardandı. Bəziləri isə bu Afrika söhbətinin, baş nazirin zənci dərisinə oxşar qəhvəyi dərisi, xırda qıvrımlı, cod saçları, hərbəş dodaqlarını andıran qalın dodaqları və iri pərəkli enli burnuna görə ortaya çıxdığını zənn edirdi. Həqiqətən də, baş nazirin Afrikaya qaçması xəbəriylə zahiri görünüşündə qəribə uyarlıq, mistik romantika yaradan nə isə də var idi...

Çoxu isə, ümumiyyətlə, bu fikirdə idi ki, nazir qaçmamışdı, onu qaynar qumlu, doğma vətəni - ətirli kakos və manqo ağacları arasında qayğısız bolluq dünyasında, Günəşin istisinə sevinə-sevinə yaşayan qardaş-bacılarının qaynar qanı çəkib aparmışdı...

Amma... - deyirdilər, - Afrika olmur, lap belə Antraktida olsun, xeyri yoxdu, onu, harda olsa, tutub dərisini boğazından çıxaracaqlar. Çünki, deyirdilər, bu bir il ərzində baş nazir ölkənin neçə illik yanacaq ehtiyatını ata malı kimi vaqon-vaqon xarici şirkətlərə dəyər-dəyməzinə satıb pulunu altına vurmuşdu. Dünənki hadisədən sonra da, olsun ki, həmin o yığıqlarını qoltuğuna vurub, çantasına basıb, qorxaq fərari kimi aradan çıxmışdı. Allah bil, indii, ölkənin başını qara buludlar aldığı bu vaxtında - yaz fəslinin yamyaşıl tərəvətiylə tumurcuqlanıb pardaxlanmaq əvəzinə, donuxub, döyükbü bozardığı, ölkə iyirmi yeddi igidinə görə qara matəm libası geyib qəm dəryasına qər q olduğu bir məqamda baş nazir öz günəşli Afrikasında şirin banan və baobab ağaclarının kölgəsində şellənir, məmləkətində qarət elədiyi pullarını bu ucuz və azad məmləkətdə nəyə xərcləyəcəyini götür-qoy eləyirdi...

- Burnundan gəlsin!.. - camaat deyirdisə də, hamı başa düşürdü ki, afrikalı baş nazirin burnundan heç nə gəlib eləməyəcək.

...Günortaya yaxın isə paytaxtı yeni xəbər dalğası çalxaladı. Deyilənə görə, bir saat bundan əvvəl Daxili İşlər nazirini - qara eynəkli, çəlimsiz, əsəbi generalı həbs etmişdilər.

Bir qisim adam deyirdi ki, naziri aeroportda - iki konteyner silahı uçuş xəttinə keçirərkən tutmuşdular. Guya nazir aeroportu zəbt etmək istəyirmiş. Bəziləri də deyirdi ki, generalı şəhərin mərkəzi küçələrindən birində, kiməsə şillə vuran yerdə yaxalayıblar. Əgər elə idisə, onda belə çıxırdı ki, dünənki qanlı faciə də, yeni hökumətin əldəqayırma üzvlərinin qəfil zərbə almış bilyard şarları kimi pərən-pərən olub hərənin bir deşikdə gizlənməsi belə, əsəbi nazirin «şilləvuranlıq» şəkərini tərgidə bilməmişdi.

Deyirdilər, nazir öz müşayiət dəstəsi ilə - altı polis maşını, dörd motosikllə yoldan güllə kimi ötürkən, yol maşınlarından biri təsadüfən onun müşayiət karvanının qarşısından vıylıtiyla ötüşərək, balaca nazirin əsəblərinə toxunubmuş. O, həmin dəqiqə «cəsəretli» maşın sahibinin izinə düşərək, onu xüsusi radarların köməyi ilə saxlatdırmış, maşından enib balaca, nazik bədəniylə ona yaxınlaşmış, məşhur qara, dəri əlcəyini tarıma çəkib qanacaqsız sürücüyə öz əlamətdar şilləsini ilişdiribmiş...

Nazirin bu şillə xəstəliyi, deyilənə görə, onu hələ lap tələbəklik illərindən məşhurlaşdırıbmiş. Deyirdilər, nazirin özünün dediyinə görə balaca bədənə uyuşmayan yekə, əzələli əlləri hələ lap tələbəklik vaxtlarından sözüne baxmır, ona tabe olmurmuş.

Deyilənə görə, nazir hələ o vaxtlar da - Daxili İşlər nazir olacağı ağına gəlməyən dövrlərdə belə adamlarla əsəbsiz-filansız, mülayim səsle danışdığı yerdə əlləri necəsə, qəfildən özü-özünə cinlənirmiş, cərəyan vuran tək, atılıb üzbəüzdəkinin sifətinə ilişirmiş. Deyirdilər, guya nazir özü də bu tərbiyəsiz əllərinə görə xəcalət çəkdiyini bildirir, həmsöhbətləriylə əllərini arxasında iplə sarıyan tək, bir-birinə sarınan halda ünsiyyətə girsə də, bu dikbaş əllərini heç cür ram eləyə bilmədiyindən gileylənirmiş.

Bəziləri isə deyirdi ki, əlləri haqqında qurub düzəltdiyi bütün bu nağıllar nazirin öz uydurmasıydı.

- Əgər həqiqətən eləydisə, əlləri, doğrudan da, ona tabe olmurdularsa, onda niyə bir dəfə də şillənin biri çaşıb onun öz sifətinə dəymirdi?!.. Bu, ətrafdakıların bir növ gözünün odunu almağın, təhlükəli ola biləcək fikirlərin, hələ fikir olmaq ərəfəsində yoldaca yönünü dəyişməyin, hamını öz cılız vücuduna tabe elətdirməyin bir üsulu idi, - camaat deyirdi.

Bir qisim adam da deyirdi ki, nazir lap uşaq vaxtı kəndlərindəki mal tövləsinin damından yığılaraq başından zədə alıbmiş və hər şey də, deyilənə görə, bu zədədən sonra başlayıbmiş. Odu ki, deyirdilər, onu yaxalayarkən, bu hadisədən hali olan hərbiçilər birinci növbədə onun əllərini bağlayıblarmış.

Deyirdilər, nazirin bu ədəbsiz adətindən nazirliyin qalan işçiləri də yoluxubmuşlar. Nazirliyin «daxili işlərinin» çox vaxt nazirliyin otaqlarında, dəhlizlərində şilləylə həll olunması, ölkənin daxili asayişini gözləyən bu vacib əhəmiyyətli qurumun, deyilənə görə, bir növ gündəlik ünsiyyət vasitəsinə çevrilibmiş. Deyirdilər, bəzən bu şillə anlaşılmalari yoğunlayıb polislərin əlbəyaxa döyüşü, bəzənsə güllə-baranla nəticələnirmiş.

- Bir də görürdün, - nazirliyə yaxın ərazilərdə yaşayan şəhər sakinləri danışır, - gecənin bir aləmi nazirliyin binası mühasirəyə alındı. İçəridən atışa-atışa çıxan silahlı dəstə yuxarı mərtəbələrindən pəncərələrindən atılan güllələrə cavab atəşi aç-aça kol-kosun dibində gizləndilər. Deyirdik, olsun ki, şəhərdə düşmən var, ya da hərbi vəziyyət elan olunub, xəbərimiz yoxdu. Sonra məlum olurdu ki, atışanlar nazirliyin müxtəlif şöbələrinin sözləri bir-birinin boğazından keçməyən əməkdaşlarıymış. Sən demə, bunlar mübahisələrini belə həll edirləmiş...

- Bu, ağıllı-başlı döyüş idi. Amma qəribə olanı o idi ki, burda nə ölən, nə də yaralanan olmurdu, - camaat danışır, - başa düşmək olmurdu, güllələr kimisə qorxutmaq üçün havaya atılırdı, yoxsa atılan güllə idimi?..

Belə döyüşləri, adətən, balaca, əsəbi generalın nazirliyin yuxarı mərtəbələrindən birində yerləşən otağının döşəməsinə açdığı irikalibri güllə sakitləşdirirdi. Yalan-doğru, deyirlər, generalın gülləsi yeddi mərtəbənin tavan-döşəməsindən keçə-keçə, gəlib vestibülün marmar döşəməsinə düşənəcən güllə-baran davam edir, yalnız əlamətdar Atəş eşidiləndən sonra atışma səsi kəsilir, kol-kosda gizlənənlər ayağa qalxıb üst-başlarını çırpı-çırpı binaya daxil olur, heç bir şey olmayıbmiş kimi, hərə öz otağına çəkilirdi.

Deyilənə görə, prezidentin özü də, prezidentliyə həmin bu cinli generalın qorxusundan razılıq vermişdi. Bədnam «Azadlıq» partiyasının hakimiyyətə gəldiyi günün səhəri yenicə zəbt olunmuş prezident aparatında keçirilən yığıncaqda, deyilənə görə, prezident arıq, uzun qıçlarını bir-birinin üstünə aşırıb azad asudə oturduğu yerdə, qəfildən gözü cinli generalın üzbəüzdəki küncdən kor eynəyini xatırladan, qara eynəyinin arxasından üzünə zillədiyi qorxunc baxışlarına sataşmış və o, həmin dəqiqə prezident olmağa razılıq vermişmiş...

Deyilənə görə, dünən şəhərdən uzaq kazarmada baş vermiş faciənin hərbi əməliyyatı da hazırlanarkən, prezident iqamətgahda keçirilən gizli yığıncaqda əsəbi generalın həmin o qəzəbli baxışlarına tuş gəlmiş, insan qırğını ilə nəticələncəyindən ehtiyat etsə də, deyilənlərlə dinməz-söyləməz razılaşmalı olmuşdu.

Mühafizə alayının dediyinə görə, o gecə - gizli yığıncağın sonuna yaxın prezident ani görüntüylə iqamətgahın çıxqavari artırmasında görünmüş, üzünü şəhərə sarı tutub qəhərli səsiylə qışqıra-qışqıra:

- Ay camaat, eşidin məni!.. Mən belə demirdim!.. - demişdisə də, əsgərlər and içirdilər ki, artırmanın məhəccərindən asılıb, elə bil, özünü aşağı atmaq istəyən prezidenti, içəridən eyvana atılan bir neçə adamın sürütləyib içəri apardıqlarını öz gözləriylə görmüşdülər. Qaranlıq düşdüyündən əsgərlər bu adamların kimliyini müəyyənləşdirə bilməsələr də, onların yeni hökumətin üzvləri olduğunu da istisna etmirdilər. Əsgərlərin bu ehtimalının səbəbi isə, yığıncaq vaxtı iqamətgahın arxa qapısından oğrun-oğrun həyətə çıxaraq, orda kol-kosun dibində xısınlaşan, arada bir gizli-gizli künc-bucağa qusan adamların güc nazirliklərinin rəhbərlərinə oxşaması olub.

- Allah bilir, onların ürəyini o axşam çıxardıqları ədalətsiz qərarın vahiməsi bulandırmışdı, - camaat deyirdi, - bu qərarla, olsun ki, özlərinə oxuduqları ölüm hökmünün havasını da anlamışdılar.

Deylənə görə, həmin o gecə nazirlər coşub özündən çıxan prezidenti uzun müddət sakitləşdirə bilmirdilər. Prezident onların əlindən çıxıb düz divara dırmaşır, stolun altına girir, pərdələri ip əvəzinə boğazına dolayıb: «Öldürün məni!.. Məni öldürün!..» - deyə-deyə, səsi gəldikcə bağırırdı. Deyirlər, bu ürəkgöynədən mənzərəyə tab gətirməyən, əsəbləri zəif daxili işlər naziri o gecə dözməyib, müdafiə nazirini şillələmiş, müdafiə naziri kəllə atıb baş nazirin gözünün altını göyərmiş, təhlükəsizlik naziri - keçmiş idman müəllimi havalanmış nazirləri sakitləşdirmək məqsədiylə ortaya girməyə məcbur olmuş, bir-iki qapaz alandan sonra püskürüb nərildəyə-nərildəyə döyüş meydanına atılmış və bircə yumruğuyla azğın nazirlərin ikisini birdən yerə sərmişdi.

- O gecə iqamətgah uçulurdu, - mühafizə xidmətinin əməkdaşları danışırdı, - pəncərələrdən, əlbəyaxa olub otaq boyu o baş-bu başa süpürləşən nazirlərin kölgələrindən başa düşürdük ki, içəridə əməlli-başlı döyüş gedir.

- Bir də gördük, kimsə top kimi pəncərəyə dəydi, şüşəni başıyla yarıb, yuxarıdan kəlləsi üstə həyətə düşdü. Özümüzü ora yetirəndə baxıb gördük, cinli generalın özüdü.

Deylənə görə həmin axşam gecədən xeyli keçmiş nazirlər aşağı düşüb bir müddət də həyətin qaranlığında söyüşüblərmiş, sonra haçandan - haçana maşınlarına minib bir-birinin ardınca yola düzəliblərmiş. Bir qədər sonra isə iqamətgahın işıqları sönəndən, ətrafa yuxulu sakitlik çökəndən sonra içəridən idman geyimində, ayaqlarında yumşaq idman ayaqqabıları oğrun-oğrun çıxıb pay-piyada şəhərin yuxarı məhəllələrinə - dağətəyi parkda salınmış Şəhidlər xiyabanına yollanan prezidentin özü görünübmüş...

- Bu, lap «Min bir gecə»nin qorxulu nağıllarını xatırladırdı... - mühafizə dəstəsinin əsgərləri danışırdı, - ...ətraf qaranlıq, sakitlik idi... bir də gördük, iqamətgahın birinci mərtəbəsindəki mətbəxin pəncərəsindən çölə uzun, arıq ayaq uzandı... ayağın ardınca çölə idman geyimi geymiş arıq, uzun bədən sivişib çıxdı. Əvvəl biz atəş açmaq istədik, sonra baxıb gördük ki, prezidentin özüdü... idman formasının üstündən geydiyi yüngül gödəkçədə pəncərədən düşüb özünü ağaclığa saldı. Dedik, olsun ki, onun da ürəyi bulanır. Amma bir də gördük, o, ağaclığın o biri başındakı hasarı aşıb şəhərə aparın maşın yoluna çıxdı. Onda təcili surətdə rəisə xəbər verdik və həmin dəqiqə də göstəriş aldıq ki, hay-küy salmadan, prezidentin hürkətmədən, gizlicə onun ardınca gedək. Biz də getdik...

- İqamətgahın hündür hasarını o necə aşdı, başa düşmədik... izinə düşüb səs salmadan ardınca getdik, görək bu vəqənin sonu nəylə bitəcək. O, küçəyə çıxıb oğrun-oğrun yan-yörəsinə baxdı və divarlara qısıla-qısıla harasa, üzüyuxarı addımladı. Bir qədərdən sonra Şəhidlər xiyabanına döndüyünü görüb, biz də özümüzü xiyabana saldıq. Qaranlıq idi deyə, bir müddət onu orda, sıx ağaclıqların arasında ha axtarıdığsa da, tapa bilmədik. Onda ayaq saxlayıb sakitliyə diqqət kəsildik, bəlkə hənirtisini eşidək. Elə bu

məqam hardasa, lap yaxınlıqdan eşidilən iniltidən onun hardasa, lap buralarda olduğunu anladıq... kolların arasıyla sürünə-sürünə səs gələn tərəfə getdik və gördüyümüz mənzərədən çaşıb qaldıq... O mənzərə indiyə qədər heç birimizin yadından çıxmır. Siz bir təsəvvür edin: o boyda ölkənin prezidenti üstü yalançı, dəmir güllərlə bəzədilmiş qəbirlərin arasında üzüqoyulu yerə uzanmışdı... üzünü torpağa sürtə-sürtə, uşaq kimi ağlayırdı... Bunu görəndə, biz elə günə düşdük ki, dizi üstə düşüb onunla bir hönkürüb ağlamaqdan özümüzü zorla saxladıq. O, bizi görəndə, dikəlib torpağa dirşəkləndi, ağzına dolan palçığı əlinin arxasıyla silə-silə:

- Öldürün məni... Mən ölməliydim... Mən – yaramaz!!! – deyib hönkürməyə, gözünün suyu ağzına dola-dola ağlamağa başladı...

Paytaxt sakinlərinin dediyinə görə, ümumiyyətlə, prezident Şəhidlər xiyabanına tez-tez, əsasən də gecələr - bütün şəhər dərin yuxuya qərq olandan, küçələrdən əl-ayaq çəkiləndən sonra gedirdi. Bəzi gecələr isə onu şəhərin küçələrində pencəyi çiyində, bomboş maşın yollarıyla tək-tənha veyilləndiyini, veyillənə-veyillənə mahnı oxuduğunu görənlər də vardı. Bir dəfə isə, deyilənə görə, mühafizə dəstəsinin əsgərləri onu şəhər bazarlarının birinin çirkli qarovul köşkündə qoca, sərxoş qarovulçu ilə oturub çaxır içdiyi yerdə tutmuşdular. Deyirdilər, onu qarovul köşkündə tapanda, o, azadlıqdan danışmış... Əynində sıyrıqlı kürk, başında kirli, dəri papaq yarım kilometrədən soğan iyi verən kefli qarovulçu da, deyirlər, ona qulaq asa-asa ağlayırmış...

Bir qisim adam prezidentin bu gecə sərgərdanlığını, onun kiməsə aşıq olmasıyla əlaqələndirirdisə də, onu yaxından tanıyanlar - bütün vücuduyla hansısa ayrı dünyanın vətəndaşı olan bu qəribə adamın aşıq olub sevdiyinin, sevə-sevə başını itirdiyinin və heç cür qovuşa bilmədiyinin həmin o zəhirmara qalmış azadlıq olduğunu müxtəlif qəliz vasitələrlə sübuta yetirməyə çalışırdılar.

- Axı bu azadlıq nə olan şeydi ki, o boyda adamı havalandıra?!.. - camaat təəccüblənirdi.

Həmin o gecə, şəhərdən uzaq kazarmada baş vermiş qanlı faciənin hərbi planı təsdiqlənən həmin o taleyüklü, məşum gecə, nazirlər prezidentə verdikləri sözün üstündə durdular və deyilənə görə, səhəri gün prezident iqamətgahının heyəti, əlləri kameralı, mikrofonlu çəkiliş qruplarıyla, nəhəng efir ötürücüləri avadanlıqlarıyla dolmuşdu. Projektorlar, mikrofonlar prezidentin otağında qurulmuş, kameralar işə düşmüşdü... Deyirdilər, o gün prezident hündür, çəkisiz bədəniylə otağına daxil olub, törədilmək üzrə olan qanlı cinayət barədə bütün ölkəyə bəyənət verməkdən ötrü yuxarı başa - öz kreslosuna keçəndə, hamının ona ürəyi ağrıdığı...

- Prezidentin üzü eləydi, elə bil, uzun müddət yatdığı işgəncə kamerasından yenidən buraxılmışdı... - operatorlar danışdı.

Deyirlər, prezident bir müddət projektorların gur işığından qamaşan üz-gözünü yığıb don vurmuş kimi, susub qalmış, bir qədərdən sonra günah və əzab saçan titrək səsiylə çıxışına başlamışmış...

- Əziz xalqım!.. – prezident öz müraciətinə belə başlayıbmiş, lakin həmin an boğazına dolan qəhərdən sözünü yarımçıq kəsmiş, çıxışının ardını bir neçə saniyədən sonra davam etdiribmiş, - indi deyəcəklərim qoy qəlblərinizi ağrıtməsin. Mən... - deyirlər bu yerdə prezident yenə sözünə ara vermiş, gözlərinə dolan yaş barmacağının ucuyla silib, özünü toplayıb sözün ardını gətiribmiş, - ...ömrümün əsaslı hissəsini millətimin azadlığı, ölkəmin müstəqilliyi uğrunda gizli və aşkar mübarizələrə həsr etdim. Bu məslək uğrunda başım min bir bəla çəkdi, həbsxanada da yatdım, bilirsiniz... və bununla yalnız qürur duyuram. İstəyirəm bunu da biləsiniz ki, o vaxtlar Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə dindirmələrə çağrılanda mən, hamıya məlum səbəbdən tutulmaya da bilərdim. Tutduğum yoldan əl çəkib tövbə etdiyimi rəsmi izahatla bildirərək, canımı həbsxana əzablarından

qurtara da bilərdim. Lakin mən bunu eləmədim. Ona görə eləmədim ki, istədim xalqımın adam öldürmək, ev qarət eləmək, fırıldaq və zor üstə tutulub dustaqxanalarda yatmaqdan çəkinməyən oğulları siyasi məhbusluqdan qorxmasın! Xalq, nəhayət, başa düşsün ki, bu dünyada «siyasi mübarizə» adında da «cinayət» var və bu «cinayətin» o birilərindən fərqi budur ki, onu törədib məhbəslərdə çürüyənlər, özlərini müqəddəs amal uğrunda - xalqın azadlığı və müstəqilliyi yolunda qurban verirlər və milyonlarla xalq kütlələrinin işıqlı gələcəyinin təməli məhz bu şəhidliklə qoyulur! İstəyirəm, bunu da biləsiniz ki, mən özümü, keçib gəldiyim həmin o həyatımla, çəkdiyim min bir işgəncə və əzablarımla xoşbəxt hesab edirəm. Bu gün biz artıq müstəqillik yoluna qədəm qoymuşuq, öz taleyimizi özümüz həll etməyə qadirik. Lakin bu qadirlik hələ müstəqillik demək deyil. Əziz xalqım, istəyirəm, mənə düzgün başa düşəsən və əgər günahkaramsa, cəzamı durmadan, bu dəqiqə ver. Mən... - deyirlər, bu yerdə prezident danışmağa çətinlik çəkdiyindən, ya nədənsə, yenə susubmuş, sonra altı kölgələnmiş gözlərini utancaqlıqla döşəməyə endirib günahkar səsle, - xalqımı azadlığa çıxaracaq yolları arayıb axtararkən, son ucda müstəqillik əldə edəcək vətənimin taleyi etibar ediləcək rəhbər haqqında fikirləşməmişəm. Mənə inanın, mən... - deyirlər, bu yerdə prezident susub başını aşağı salaraq, elə bil deyəcəyi sözdən xəcalet çəkibmiş, – bu, mən deyiləm...

Deyirlər, bu yerdə çəkiliş meydanına səssiz çaxnaşma düşmüşdü sə, prezident sözüne davam eləmişdi:

- Məni bağışlayın. Bağışlayın ki, nə o qanlı yanvar gecəsi, nə ondan sonra, müharibə bölgələrində ölmədim. Bağışlayın ki, xəyalımda qurduqlarımı həyata keçirə bilmədim. Buna qadir olmadım. Bağışlayın ki...

Prezidentin bu qısa, lakin təsirli çıxışı, deyirlər, hamını - çəkiliş qrupunu da, onların arxasında, əlləri qoyunlarında dayanan iqtidar nümayəndələrini də kövrəltmişdi. Ortaya düşən hüznü sakitliyə, deyilənə görə, nazirlər də riayət etmiş, incə qəlbli müdafiə naziri alını divara söykəyib səssiz-səssiz ağlamışdısa da, deyirdilər, ölkə həyatını təlatümə gətirə biləcək bu bəyənət nə o gün, nə də sonralar nə efirə buraxılmış, nə də mətbuat səhifələrində yer almışdı. Deyirlər, prezident çıxışını başa vurduqdan və sarsılmış vücuduyla adamların arasından keçərək yuxarı qalxdıqdan sonra, qəfil gözlənilməzliklə çəkiliş yerində peyda olan bir dəstə vətəndaş geyimli adam çəkiliş kasetlərini necəsə ələ keçirmiş, adamları isə prezident alayının köməyi ilə iqamətgahdan kənarlaşdırmışdılar. Yeni hökumətin bu azgınlığından hiddətlənmiş tele və radiojurnalistlər iş yerlərinə qayıdıb şirkət rəhbərlərinə şikayət etmişdilər sə, sədrdən - «Azadlıq» partiyası hakimiyyətə gələncən, ölkənin dağ rayonlarında aşıq kimi məşhurlaşmış sənətpərvər adamdan aydın bir cavab ala bilməmişdilər...

Danışdırdılar ki, Dövlət Televiziya və Radio Komitəsinin alçaq boylu, kürən sədri bir vaxtlar kənd toylarında aşıqlıq etməyi ilə, sazı sinəsinə basıb partiyaya, xalqlar dostluğuna qoşduğu mahnılardan oxuyub ayaqlarını dümbək çubuqları kimi becid-becid tərpedə-tərpedə oynamaqla ad qazanmışdı. Bir vaxtlar Oktyabr inqilabının qələbəsinə qoşduğu məşhur «Oktyabr» mahnısını oxuyarkən isə, deyirlər, o sazı sinəsinə basıb, gözünü yumub:

-Oktu... Oktu... - deyə-deyə, bir müddət hamını gözlədir, camaat çəpik çalıb qışqırışandan sonra sözünün ardını gətirə-gətirə:

- ...yabr qadan allam, yabr qadan allam!.. Uh-hey!.. - deyib yayın cırhacırında da dizlərinin ağzınacan çəkdiyi qara, meşin uzunboğazlı ayaqlarını çevik oynaqlıqla tərpedə-tərpedə rəqs edir, bu «uh-hey» - siz də heç cür keçinə bilmirmiş.

Deyirdilər, sədr parlamentin iclaslarına, dövlət müşavirələrinə və konfranslara da həmin bu uzunboğazlarında, çiyinə aşırıldığı saziyla gedir, oralarda söz vətəndən, ya millətdən düşəndə, qəfil çılğınlıqla coşub özündən çıxır, sazı sinəsinə basıb, gözlərini yumub bir ucdan vətənə qoşduğu «güllü-bülbüllü» şeirləri bir-birinin ardına düzməyə

başlayırmış. Belə məqamlar, deyirdilər, sazı onun əlindən almaq bir kəsə müyəssər olmurdu. Sədr:

- Bu, mənim silahımdı!.. - deyib əzmlə kürsüyə qalxır, gözünü yumub səsinə əsdirə-əsdirə zilə qalxırdı. İclasa diğ-diğ düşür, bəziləri yerə tüpürüb salonu tərk edir, o birilər iki bir, üç-iki bufetə axışır, qalanları qəzet oxuya-oxuya mürgüləməyə başlayırdılar.

Deyirdilər, sədrin bu yanıqlı mahnılarına bircə prezidentin özü sonacan, sədr uhuldamaqdan yorulub susana qədər xüsusi diqqətlə qulaq asırdı. Prezidiumun arxa kreslolarında tək-tənha oturub siqaretini tüstülədə-tüstülədə, gözləri yol çəkə-çəkə fikrə dalır, bəzənsə başını qollarının üstə qoyub, elə bil, yuxulamağa çalışırdı...

...Devrilməkdə olan əldəqayıma iqtidar barədə söz-söhbət saatbasaat artır, yeni-yeni xəbər, ağlasığmaz şaiyələr mayası qıçqırmaqda olan xəmir kimi aşıb-daşır, bir ucdan yeni-yeni «xoruz səsi eşitməyən» xəbər dalğası axıb gəlir, xəbər çeşidi artıb çoxaldıqca, son aylar ölkədə baş verənlərdən onsuz da başlarını itirmiş paytaxt əhlinin çaşqınlığı bir az da artırdı... Axşamlarsa, hava qaralar-qaralmaz şəhərin canına kütləvi xof yeriməyə başlayır, qapısız-bacasız ölkəni bürüməkdə olan acı yiyəsizlik qoxusu tutqun duman kimi məmləkətin başının üstünü alırdı...

Şəhərdən uzaq kazarmada baş vermiş faciədən sonrakı gecə küçələrdən əl-ayaq çəkiləndən sonra paytaxta daha qorxunc bir sakitlik - ölüm sükutunu andıran ağır matəm sükutu çökdü. İnsanlar evlərinə çəkilib, hərə öz qaranlıq otağında, tənha yatağında, gün ərzində şəhəri dəmə qoyulan xörək tək, ahəstə-ahəstə qaynadan söhbətləri - hakimiyyətə öz çiyinlərində gətirib gəldikləri, yaxın günlərdə ümid bağlayıb göz dikdikləri bir dəstə nankorun törətdikləri bir-birindən əcaib əməllərini yadlarına saldıqca, özlərini nəyinə, hansısa daha qorxunc təhlükənin astanasında hiss etməyə başladılar. Bu qədər əcaibliyi, cəmi bir ilin ərzində ölkə boyu törənən ağlasığmazlıqları saf-çürük eləmək, kimin doğru, kimin əyri olduğunu ayırd eləyib ümumi mənzərəni aydınlaşdırmaq, başı gün ərzində şəhərin dörd bir yanından axıb gələn söz-söhbətlərdən şişmiş şəhər əhalisi üçün bir o qədər də asan deyildi.

- Hər şey olduqca qəliz və anlaşılmaz idi... Aydın olan bu idi ki, ölkə dərin-dərin bir quyuya düşmüşdü və bu, indi belə məlum olurdu ki, illərlə coşqun vətən yanğısıyla küçələrə, meydanlara tökülüb orda yayın istisində, qışın soyuğunda yumruqlarını havaya döyə-döyə tələb etdikləri və qazandıqları həmin bu «azadlığın» nəticəsiydi, – məşhur politoloq eynəyini əsəbi hərəkətlə hey geriye itələyə-itələyə danışdı.

Bu və bu sayaq qaranlıq qənaətlərlə əli hər yandan üzülmüş insanları, ertəsi günün sübh çağı növbəti möhtəşəm xəbər dalğası çalxaladı...

Bütün deyilənlərə, uzaqdan-yaxından alınan irili-xırdalı məlumatlara görə, ortaya belə bir ehtimal çıxırdı ki, yaranmış bu çıxılmaz vəziyyətdən qurtulmağın yeganə və ən optimal yolu - bir vaxtlar ölkəyə rəhbərlik etmiş və həmin illər ölkəni hər sahədə, sözün əsil mənasında çiçəkləndirmiş qəzəbli, qüdrətli Millət Atasının ölkəyə gətirilməsi idi. Bu qəfil ehtimal ölkədə baş verən son hadisələrdən sonra hər şeydən xoflanmağa başlamış paytaxt sakinlərini sevindirmək əvəzinə, daha çox qorxutdu... və şəhərin bozarmaqda olan əsəbi sakitliyinə, içi təhlükə və nigranlıq dolu qərribə bir vahimə sükutu da qatıldı...

Qorxunun əsas və başlıca səbəbi - Atanın idarəçiliyi dövründən yaddaşlara həkk olunmuş təhlükə və qəzəb saçıyan boz gözləri idi. Camaat danışdı ki, ölkədən gedəndən sonra uzun illər paytaxtdan bir neçə yüz kilometr uzaqda, anadan olduğu kəndində təvazökar kəndli həyatını sürə-sürə ölkədə baş verən hadisələri elə ordan yetərinə izləyən bu ahıl yaşlı, təcrübəli dövlət məmuru neçə illərdən bəri idi ki, faciələr burulğanında çabalayan «qədərbilən xalqının» düşdüyü vəziyyəti izləyir, o dayanıb dura-dura, dünənin

uşaq-muşağını hakimiyyətə gətirib uçuruma yuvarlanan xalqla üz-üzə, göz-gözə qalacağı əlamətdar günü səbrsizliklə gözləyirdi.

- Ata belə şeyləri bağışlamır, - hamı bir ağızdan hüznə deyirdi.

Bəziləri də deyirdilər ki, xalqın burda təqsiri nədi?!.. Millət Atası yəqin gözəl bilir ki, tarix boyu bütün dövrlərdə və məmləkətlərdə ölkənin və millətin taleyi həll olunan ən həlledici məqamlarda xalq kütlələri ya icraçı, ya da seyrçi rolunu oynayıb.

Deyirdilər, Millət Atasının ölkədə gedən bütün gizli və aşkar hadisələrdən, xüsusən son ilin «mücüzələrindən» bütün incəliklərinə xəbəri vardı.

- Bu, onun neçə illik peşə təcrübəsindən irəli gələn vərdişlərindən biridi. Dünyanın istənilən tərəfində baş verən hər hadisədən xəbərdar olmağa o hələ lap gənc yaşlarından - Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində işlədiyi qorxunc sovet dövrlərindən alışıb, - onunla bir vaxtlar işləmiş təqaüdü hərbiçilər deyirdi.

Deyənlərə görə, ölkədə sırası ardıcılıqla baş verməkdə olan bütün bu «tamaşalara» Millət Atası günəşli paytaxtdan çox-çox uzaqlarda - başı qarlı dağların ətəyində yerləşən balaca, yaşıl kəndindəki təmirsiz evində - axşam çaqları dağ ətəyindən yığılan kəkotu çayından içib asta-asta öz yırğalanan kreslosunda yellənə-yellənə televizorda baxıbmiş. Odu ki, deyirdilər, o, nəinki ölkədə gedən hadisələrin gedişatından, hər bir adamın qarnının içindəkilərdən, qəlbinin «dəruni guşələrində» daşdığı gizli mövqeyindən belə, xəbərdardı. Onunla son vaxtlar görüşənlər danışdı ki, əfsanəvi duyum qabiliyyəti, analitik düşüncə çevikliyi, boz gözlərinin ovsunu olduğu kimi qalmış, hələ üstəlik, yaşlandığundan, ya nədənsə, bir az da dərinləşib qəlizləşmişdi... Xalqın dəvətini çatdırmaqdan ötrü uzaq kəndə onunla görüşməyə yollananlar, evinə daxil olub üzbəüz oturmağa müvəffəq olanlar, deyilənə görə, görüş vaxtı, yenə uzaq illərdə olduğu kimi, harda olduqlarını, kimliyini unutmuş, bütün vücudlarıyla onun boz baxışlarının sehrinə düşmüşdülər...

- Ən qorxulusu da elə budu, - camaat deyirdi, - onun ölkəyə qayıdışı bizlərə elə-belə, havayı başa gəlməyəcək.

Odu ki, uşaqdan böyüyə hamı bir nəfər kimi, son dövrlər atdıqları hər bir addımı, elədiyi bütün hərəkətləri, dedikləri sözləri bircə-bircə yadlarına salır, götür-qoy edib öz-özlərindən xoflanırdılar. Bəziləri isə Millət Atasının, olsun ki, hardansa, hansı deşikdənsə gizlicə onlara qulaq asdığından ehtiyatlanıb, dil boğaza qoymadan, onun bir vaxtlar ölkə üçün gördüyü böyük quruculuq işlərindən - tikdirdiyi nəhəng zavodlardan, konsert və teatr binalarının gözəlliyindən, saldırdığı körpülərdən danışır, xalqın rifahını yüksəldən bu əvəzsiz xidmətləri gah «Azadlıq» partiyasının ütük komandasının biabırçı əməlləri ilə, gah da onlardan əvvəlki prezidentlərin vecsiz üsul-idarəsiylə müqayisə edir, bundan, az da olsa, müəyyən rahatlıq əldə edirdilər...

- Biz dərisi soyulan millət olduğumuzu öz tarix kitablarımızda oxumuşuq, amma daha bunu öz gözlərimizlə gördük, - camaat deyirdi, - qoy gəlib bizim dərimizi soysun, «azadlıq» deyən dilimizi kəssin. Ən gözəl günlərimizi, sən demə, o kişinin vaxtında yaşamışıq, amma bunu bilməmişik, qanmamışıq!.. Hər şey bir yana, evimizdə rahat yatıb-durmağın böyük səadət olduğunu anlamamışıq. O qurban olduğum burda olanda, balam, bilirdik ki, dövlət var, evimizin, canımızın keşiyini çəkən işlək qanunlar var. Bu nə od-alov idi özümüzü saldıq?!.. Gəlsin, yiyə dursun yiyəsiz qalmış millətə. Allahdan buyurulan sahibliyini eləsin...

- Bunu daha uşaqdan-böyüyə hamı birdəfəlik başa düşdü ki, bu əlindən bir iş gəlməyən, başsız, köməksiz millətin bircə yiyəsi odu. Bu böyük Yer kürəsinin bircə Allahı olduğu kimi, bu məmləkətin də bir Allahı odu. O kişi zülümkarlısa da, əməlləri göz qabağındadı. Evlər, imarətlər ucaldı, yaşıllıqlar saldırdı, şəhərlərə su çəkirdi, körpülər tikdirdi, yolları abadlaşdırdı. Bu başibatmışlar neylədi?.. Tikilənləri söküb xalq qarət elədi, trolleybus xətlərinə qoparıb qonşu ölkələrin yol alverçilərinə satdılar...

- İlk dəfə ana dilimizi o, dövlət dili elan elədi, - ziyalılar xatırlamağa başladılar.
- Ona qədərki prezidentləri də, ondan sonrakıları da, Allaha şükür, gördük, - camaat Millət Atasının ölkədən gedisindən sonra hakimiyyətə gələnləri xatırlayırdı, - ağ gül, qırmızı gül, bir də sarı gül...

- Birinci balığa oxşayırdı. Sarı, domba gözləriylə dağ-divarı yalaya-yalaya, ağzını balıq ağzı kimi aramla açıb-bağlaya-bağlaya, elə bil söz yox, bomboş hava qabarcıqları buraxırdı. Onun rəhbərliyi dövründə ölkə, mühərriki qəfildən yolun ortasında sönüb asta-asta harasa, üzü aşağı diyirlənən köhnə maşının vəziyyətinə düşdü. Getdikcə hamının, hər şeyin gücü azalırdı, səsi, heyi tükənirdi... O dövrlər ölkənin özü də durğun gölə, adamlar isə ağızlarından qabarcıq buraxan ləng balığa oxşamağa başlamışdı...

- O birisininə nazlı işvələrindən adamın eti tökülürdü. Çənəsinin yumru çuxurundan, bir də fəxr elədiyi ləhcəsiz rus nitqindən savayı, ondan da bir şey görmədik. Deyirlər, balerun hərəkətlərini andıran qadinsayağı ədaləri Rusiyada yaşadığı dövrlər balet məktəbində oxuması ilə əlaqədar idi.

- Bu birisi isə ağ dəli idi. Kişi, iraq olsun, elə bil ipləməydi. Gecə-gündüz, dalınca qaçırırlar kimi, tələsə-tələsə, göz vurub az qala dombalaq aşa-aşa, qaça-qaça, yarırus, yarıazərbaycan sözlərini, axırlarını yeyə-yeyə havaya tullayır, dediklərindən, deyəsən, özü də baş açmırdı...

- Axırcısı da ki, millət aşıqı, axır-axıra lap qan elədi. «Millət» deyə-deyə milləti qara günə qoydu.

Deyirdilər, Millət Atasını paytaxta gətirmək üçün, dünəndən bəri dörd nümayəndə heyəti paytaxtdan uzaq şəhərə yollanmışdı. Elçilərin bir hissəsi təyyarə ilə, o birilər, maşınla getmişdilər. Adlı-sanlı sənət adamlarından, qocaman akademiklərdən və hərbiçilərdən ibarət nümayəndə heyətləri, deyilənə görə, heç cür onu paytaxta qaytarmaq üçün yola gətirə bilməmişdilər.

- Bu o demək idi ki... - camaat deyirdi, - kişi xalqından üz döndərib.

Telekanallar səhərin gözü açılmamış, ölkədə yaranan ağır böhran vəziyyətinin aradan qaldırılması məqsədiylə Millət Atasının təcili surətdə paytaxta çağırışına dair idarə kollektivlərinin, əmək veteranlarının bəyənətlərini və müraciətlərini yayımlamağa başladılar, radio ilə görkəmli elm və sənət xadimlərinin heyəcanlı teleqram mətnləri oxunmağa başladı.

Bəzilərinin dediyinə görə, Millət Atasını paytaxta gəlişini qəsdən gecikdirir ki, mitinqlərdə «birlik!-birlik!» deyib çığıran xalq, həmin o birlik qabiliyyətinə dərinə qıymət versin, avam cahilliyi üzündən yaratdığı toxuma düynələri açmağa bilirsə, özü açsın.

Bəziləri bu fikirdə idilər ki, ölkədən gedəndən sonra uzaq kənddə tənha zahidlik həyatını yaşadığı dövrlər doğma xalqından, bir vaxtlar kömək əlini uzatdığı yaxın-uzaq adamlardan gördüyü münasibət Millət Atasını bu xalqdan, ümumiyyətlə, iyrendirib... və onu gözləməyin mənası yoxdu. O birilərse deyirdilər ki, «Azadlıq» partiyasının qara günə qoyduğu bu balaca, qarmaqarışq məmləkətə gəlib hər şeyi bir də yenidən qurmaq uzun müddət böyük Sovetlər İttifaqının rəhbər kürsülərində işləmiş və o illər sağlamlığını itirib zəifləmiş Millət Atasının nəyinə gerek idi axı?..

Atanın ölkəyə gəlişi ilə bağlı söz-söhbət getdikcə bölgələrə yayılır, paytaxtda gərginlik artmaqda davam edirdi. Televiziyanın xəbərlər bülleteni axşama yaxın müharibə bölgələrində yaranmış ağır vəziyyətin nəzarət altından çıxmasını, son tonları işlənib qurtarmaq üzrə olan taxıl ehtiyatının sabahkı gündən şəhər əhalisini təmin edə bilməyəcəyini, yanacağın çatışmamazlığı üzündən yolların kənarlarına, nəhəng dalğaların sahilə atdığı ölü balıqlar kimi yığılan maşınların dəmiryolu nəqliyyatının dövriyyəsində qəzalar yaratmasını və digər bu kimi xəbərləri hər yarım saatdan bir yayır, siyasi icmalçılar, hüquqşünaslar ölkədə yaranan ağır siyasi-iqtisadi-sosial vəziyyətin təcili surətdə aradan qaldırılması yolları tapılmadığı halda ölkənin ciddi təhlükə qarşısında qalacağını elmi

dəlillərlə sübuta yetirir, bütün bu mənzərənin yaradıcısı olan yalançı iqtidarı «cinayətkarlar» adlandırırırdılar ...

- Son illər ərzində işğal olunmuş torpaqlardan ayaqyalın, başaıçiq qaçib gələn həmyerlilərimiz neçə vaxtdan bəri yaşadıkları natəmiz, antigigiyenik çadırlarda qazandıqları yoluxucu xəstəlikləri ölkə əhalisi arasında yaydılar. Ölkəni kütləvi epidemiyə təhlükəsi altında qoyan bu vəziyyətlərlə mübarizə aparmağa - qonşu dövlətlərdən, yaxud xarici ölkələrdən dərman ləvazimatları gətizdirməyə isə nə xəstəxanaların, nə də Səhiyyə nazirliyinin imkanı yoxdur. Belə gedərsə, yaxın aylar ərzində ölkə əhalisinin sağlamlıq durumu ciddi təhlükəyə məruz qalacaq...

- ...Torpaqların dördde bir hissəsi düşmən tapdağı altındadır...

- ...Təbii ehtiyatlar dəyər-dəyməzinə əcnəbi ölkələrə satılıb...

- Bölgələrdə quldurluq və qarət adi hal alıb... kənd təsərrüfatı bərbad vəziyyətdədir....

- ...Ümumölkə aclığı gözlənilir... Şəhər əhalisini təmin edəcək çörək istehsalına cəmi iki günlük un ehtiyatı qalır...

-...Ölkənin cənub bölgələrində əhali ilə hərbcilər arasında silahlı toqquşmalar baş verir... ölənlər və yaralananlar var...

- ...Dövlət parçalanmaq təhlükəsi altındadır!.. Uzun illər çiyin-çiyinə yaşamış azsaylı xalqlar arasında düşmən hiyləsiylə qurulmuş milli qarşıdurmalar zəmnində siyasi çaxnaşmalar qeydə alınır...

- İndi, ölkənin bu vəziyyətində əgər Millət Atası Allah eləməmiş, ölkəyə qayıtmaqdan imtina etsə, yaxın bir neçə gün ərzində paytaxta gəlib ölkəni bu ölüm uçurumundan çıxarmağa razılıq verməzsə, ölkənin taleyi necə olacaq?.. Bu binəva xalqa, dəqiqəbədəqiqə qaranlıq, dubsiz dərinliklərə çökməkdə olan məmləkətə kim yiyə duracaq?!.. – camaat udquna-udquna danışdı...

Yalnız o biri gün, axşama yaxın dövlət televiziyası Millət Atasının uzun yalvar-yaxardan sonra, axır ki, paytaxta qayıtmağa razılıq verdiyi barədə xəbərlər yaydı. Xəbərdə deyilə görə, Atanın sabah günüortadan sonra təyyarə ilə paytaxtın hava limanına düşəcəyi gözlənilirdi.

Bu xəbərdən sonra paytaxt əhli azacıq da olsa, toxtadı, neçə gündən bəri şəhəri tarıma çəkmiş gərginlik də elə bil səngidi... Ya da olsun ki, camaat özü yoruldu...

* * *

Uzun illərdən sonra vətəninə dönen Atanı qarşılamaqdan ötrü şəhərdən uzaq hava limanına axışan adamların sayı-hesabı yox idi. Atanı layiqincə qarşılamaq üçün şəhərin özündə də ciddi hazırlıq işləri gedirdi. Ölkədə rəhbərlik etdiyi dövrlər çəkdiyi foto-portretləri böyüdüüb haşiyələrə salınır, çoxaldılıb şəhərin dörd bir tərəfinə vurulurdu. Atanın iri həcmli, rəngli portretinin çəkilməsi üçün idarə və təşkilatlardan təcili sifarişlər alınır, əldə olan foto-şəkillər ipək parçalara köçürülür, «Var olsun!» «Yaşasın!» şüarları yazılmış plakatlar hazırlanır, yol kənarları, işıq dirəkləri, eyvanlar milli bayraqlar və işıqlarla bəzədilirdi.

Günüortaya yaxın şəhərdən uzaq hava limanında adam dənizi yaranmışdı... Bir yanda - Atanın ayağı altında kəsiləcək qoyun sürüləri, o biri tərəfdə - uçuş xəttinin yaxınlığında əlləri gül-çiçək, transporant və portretlər dolu camaat dayanmışdı...

Transporantlarda yazılmış:«Gəl ey xilaskar!», «Sən gələn yollara qurban olaq!..» - sözlərini oxuyanda, deyirdilər, çoxlarının boğazını qəhər tuturdu...

Deyirlər, axşama yaxın hava limanına axışan adamların sayı birdən-birə birə-on artmışdı, aeroportun ikimərtəbəli binası ağızınacan adamlarla dolmuş, bütün girişlər bağlandığından, camaatın bir hissəsi şəhərə aparın maşın yolunun ağızına yığışib dayanmışdı...

Deyirlər, Atanı gətirən təyyarənin limanın üzərində görünməyi ilə, camaatın bağırmağı bir olmuşdu... Təyyarə bir müddət ağır ləngələr vura-vura limanın üstüylə hərələnmiş, sonra təcricən yerə enmişdi. Deyirlər, hamı göydə qalib uçuşla süzən təyyarəni alqışlamağa başlamış, səsləri gəldikcə «Var ol!» - deyib qışqırmışdı. Təyyarə çarxlarını açar-açmaz isə kütlənin içindən göyə buraxılan əlvən fişənglərin tüstüsü limanı dumana qərç eləmişdisə də, təyyarə dumanı yara-yara eniş zolağına enmişdi...

Həmin gün qarşılama mərasimində iştirak edənlər danışdırlar ki, Atanı paytaxta gətirən təyyarə yerə enəndən sonra bir müddət də eniş xətti boyu hərələnib, axır ki, dayanıbmiş... Eniş xəttində yaranan nigaranlıq uzun çəkməmiş, təyyarənin qapıları aralanmış və trapın qənşərində Atanın zəhmli cüssəsinin - yorğunluq və qəzəb saçan boz gözlərinin görünməyi ilə əlvən fişənglərin havadaca sönməyi, camaatın qışqırığının kəsilməyi bir olmuşdu...

Deyilənə görə, Ata bir müddət təyyarənin açıq qapısında - arxasından çevik-çevik ətrafa boylanın mühafizəçilərin qarşısında dayanıb durmuş, qarşılama zolağında sıxlaşıb əllərindəki gül dəstələrini, transporantları və onun portretlərini havada yellədən camaata, sonra başını qaldırıp göyə zillənibmiş...

- Kişi elə bil şəhərin göyü üçün darıxmışdı.

Deyirlər, Ata bir müddət göylərə zillənib qaldıqca, hava limanına vahiməli sükut çökübmiş...

Camaat and içirdi ki, Atanın həmin o baxışlarından sonra göyün üzü qəfildən dəyişmiş, paytaxt səmasını neçə gündən bəri bürümüş qalın buludlar əfsanəvi qala darvazasının qapıları kimi öz-özünə aralanıbmiş... və həmin dəqiqə göyün dərinliklərindən sızmağa başlayan axşam günəşinin zəif şəfəqləri hava limanına qəribə məhrəm bir ılıqlıq axıdıbmiş...

Sonra deyirdilər, Ata tələsmədən, bir növ həvəssiz addımlarla təyyarənin pillələrini enərək, təyyarənin önünə salınmış nəhəng, sumağı xalının üzərinə çıxmış, orda xalqla görüş mərasimi üçün qoyulmuş kürsünün arxasına keçərək, qəzəbli gözlərini bir müddət də ordan camaata zilləyibmiş...

- ...Onun o vahiməli baxışlarına davam gətirmək çətin idi... - görüşdən sonra bir neçə gün özünə gələ bilməyən bir qadın danışdı, - ...baxdıqca, elə bil hamımız, ayağımızın altından yer qaça -qaça ona tərəf sürüşürdük. Bizi elə bil yerin özü ona sarı çəkib aparırdı...

Deyirlər, Ata camaata bir müddət beləcə, dinməz-söyləməz baxandan sonra üzünü mikrofona yaxınlaşdıraraq sakit səsle:

- Yaşasın azadlıq!.. - deyibmiş...

Deyirlər, onun bu sözündən çaşıb donuxan camaat matdım-matdım bir-birinin üzünə baxmış, sonra nəfəslərini dərib xof dolu nagümanlıqla:

- Yaşasın... - deyərək, asta səslərlə qışqırışmışdılar...

II FƏSİL

...Şəhərin tanınmış psixiatri, professor N.Veyisov həmişəki kimi, bu gün də yuxudan dan yeri sökülməmiş, havasızlıqdan qulaqları uğuldaya-uğuldaya ayıldı... bir müddət yerinin içində vurnuxa-vurnuxa, bu gecəki yuxusunu yadına salmağa çalışdı və tam da olmasa, bəzi məqamları xatırladı...

Bu gecə professor yenə yuxunun ən ürəkdağıdan yerindən - özünü zorla yetirdiyi qapılarının ağzından, bir qulağı qaranlıq blokun aşağı mərtəbələrindən eşidilən hənirtiyə kəsildiyi an oyanmışdı. Hər dəfə yuxunun bu məqamına çatanda professor dənizin qaranlıq dibindən təkan alıb suyun üzünə atılan kimi, özünü yuxunun ən çıxılmaz yerindən, havasız döngəsindən çəkib çıxarmağa bir növ adət eləmişdi və bunu, yeni yuxunun istənilən məqamından silkinib çıxmağı son bir neçə ayı necəsə, elə yuxunun içində öyrənmişdi.

Son günlər isə bu «yuxu sıçrayışları» professor üçün o qədər asanlaşmışdı ki, o, yuxunun ən «bağırçatlardan» məqamlarında belə özünü itirmir, bədənində sulu sarmaşığı kimi sarılan soxulcanvari, əcaib canlıları boyun-boğazından tələsmədən, ehmalca qoparır, onları çantasında gəzdirdiyi xüsusi kolbanın içinə yığır, yaxud gecənin bir aləmi, hansı möcüzəyləse peyda olduğu kimsəsiz, küləkli səhralarda vahimədən bağı yarıla-yarıla çıxırmaq əvəzinə, sakitcə narın qum təpələrinin birinin üstə oturur, səbrlə buralara necə, hardan, hansı yollarla gəlib çıxdığını müəyyənləşdirməyə çalışır, yaxud da zülmət qaranlığın içiylə evə daxil olub pərdələrin, şkafların arxasıyla qorxunc kölgə kimi sürünən oğrunu yaxalamaq əvəzinə, işığı yandırır onunla söhbətə girir, onu, evdə köhnə mebdən və tozlu kitablarından savayı, heç nə olmadığına inandırır dilxoşluqla qapıdan yola salır.

Bəzi hallarda isə - yuxunu istədiyi səmtə yönəldə bilməyəndə və qorxunc yuxu mənğənəsi professorun fantaziyasını üstələyib bədənində soyuq vahimə cərəyanları yeritməyə başlayanda, professor dərhal yuxunu tərk etməyin zəruriliyini anlayır, həmin dəqiqə nəfəsini içinə yığıb, ürəyi havasızlıqdan partlayanacan, ürək döyüntüləri zəifləyib susanacan səbrlə gözləyir, sonra bədəninin min bir həyat eşqli toxumalarıyla tapançadan açılan güllə kimi yuxudan sıçrayırdı.

Belə yuxulardan sonra ala-bula xırdaçılıqlarından bezib zinhara gəldiyi yeknəsəq həyatı professor üçün təzələnir, hər bir şeyin rəngi, dadı dəyişir, qərribə, sirli mənalar kəsb etməyə başlayırdı... Son vaxtlarsa, professor özünü artıq günortadın gecə yuxusuna hazırladığını tutur, bu ucsuz-bucaqsız yuxu ərazisindən ötrü darıxdığını, işinin ən qızmar məqamlarında belə, yaxud evləri ilə üzbuzdəki yaşıl xiyabanda gəzdiyi yerdə qəfildən qərribəyib, gecədən-gecəyə dəyişə-dəyişə, təzələnən yuxu həyatına tezəcə qovuşmaqdan ötrü səbrsizliklə gecənin düşməyini gözlədiyini hiss edir, hava qaralar-qaralmaz, özünü evə çatdırıb şam yeməyini tələm-tələsik başa vurur, iş otağına çəkilib orda saatlarla qədim kitabların arasında eşələnə-eşələnə, yuxular və ruhlarla bağlı qərç olduğu ədəbiyyatları çarpayısının içində, stolüstü lampanın zəif işığında oxumağa başlayır və eləcə oxuya-oxuya da, kitab sinəsində, eynəyi burnunda, sirli yollarla, yarıqaranlıq, dumanlı cığırqlarla, asta-asta yuxuya gedirdi... Lakin gərgin iş günündən sonra maraqlı nəfəsi tutula-tutula, səylə apardığı bu yuxuqabağı hazırlıq işləri hər dəfə professorun gözlədiyi nəticəni vermirdi. Məsələn, bir neçə ay bundan əvvəl yuxuya getməzdən, ötən əsrin axırlarında Rusiyanın uzaq Saxalin dustaqxanasından ətli-canlı dustaqları «azadlıq» fitvasıyla yoldan çıxarıb qarlı Tayqa meşələriylə guya azadlığa buraxan və zavallıları elə yoldaca, Tayqanın qarlı uçqunları arasında diri-diri yeyib geriye qayıdan Qubar adlı birisi haqqında oxuyandan və kitabın saralmış səhifələrinin birində, adamyeyən olduğu bilinsin deyə, başının tən yarısı ülgüclə qırılmış, öküzəbənzər casusun səhifə ölçüsündə vahiməli şəklinə uzun-uzadı baxdıqdan sonra professor yuxuda niyəsə, bir neçə il bundan əvvəl itirdiyi balaca qarısını görmüşdü... Qarısı bütün yuxunu ona baxa-baxa, titrək əlləriylə xırçaxırçla başını qaşmışdı... sonra seyrək saçlarının arasından tapıb çıxartdığı rəngbərəng bitləri stolun

üstünə buraxıb, onları professorun heç vaxt eşitmədiyi dəli bir civiltiyə gülə-gülə bir-bir öldürməyə başlamışdı...

O yuxudan sonra professor bir müddət gecələrlə tənha evinin dəhlizindən, qaranlıq mətbəxdən eşidilən hənirtildəndən vahimələnir, səhərlərin gözünü bu sirli yuxu vəziyyətinin heç bir izahı gəlməyən tilsimi haqqında fikirləşə-fikirləşə açırdı.

Başqa bir yuxusunda isə professor hardasa, bomboz, fırtınalı dənizin sahilində peyda olmuş, bozluğu göz ağrısından ağır dalğaların arasıyla sahilə yan alan nəhəng gəmiyə iri yeşiklərdə daşınan adamların iniltilərini öz qulaqlarıyla eşitmişdi... Onda professor bu əcaib «daşınma əməliyyatına» nəzarət edən iri gövdəli, nəhəng məxluqlardan birinə yaxınlaşmağa heç cür ürək eləməmiş, sahilə baş verənləri, külək pal-paltarını əynindən soyub çıxara-çıxara, sahilin qumu ağız-burnuna dola-dola nəyinsə arxasından müşahidə etməklə kifayətlənmişdi.

Bu yaxınlarda isə...

Hər dəfə professor bu yerə çatanda, ürəyinin pis-pis bulanmağa başladığını hiss edirdi. Son bir neçə ayı gecələrlə iştirakçısı olduğu bu yuxu silsiləsindən qabaq nə oxuduğu yadında qalmasa da, gecədən-gecəyə məntiqi ardıcılıqla davam edən bu qərribə görüntülərin hər birini professor necəsə, bütün xırdalığıyla xatırlayırdı...

Hər şey ondan başlamışdı ki, professor yuxularının hansı birindəse hansısa naməlum səbəbdən, qətiyyətlə tanımadığı, həyatında belə rastlaşmadığı naməlum bir kəsin təqibinə girişmişdi... Yuxunun hansı məqamı isə həmin o naməlumun izinə düşən professor «ovunu» qan-tərdən boğula-boğula, vahimədən dizləri əsə-əsə, yarıqaranlıq tinlərin və çardaqların arasından sivişib kimsəsiz dalanlara soxula-soxula izləyir, hərifin diqqətini cəlb eləməməkdən ötrü maşınların altında, küçə izdihamının arasında gizlənirdi. İşin qərribəsi o idi ki, yuxunun bir yerində professor, inadla təqib elədiyi bu adamın özünün də, kimisə inadla təqib etdiyindən - onun da, qaranlıq dəhlizlərdən adlayıb meşin qapıların arxasında gizlənə-gizlənə, oğrun-oğrun geriye qanrıla-qanrıla kimisə güddüyündən duyduq düşmüş, bundan qorxusunun bir az da artığını hiss eləmişdi...

Professor gərnəşib sol böyrü üstə çöndü və qəfildən yuxularında təqib elədiyi bu naməlum adamı hansı səbəbdən güddüyünü yuxuda bildiyini və o adamın gözünə məhz həmin o səbəbdən çarpmaqdan dəhşətli dərəcədə qorxdığını anladı... Sonra yadına bu gecəki dəhşəti – bütün yuxunu xəbis inadla təqib etdiyi həmin o adamın İstiqlaliyyət küçəsindəki Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin qədim binasına daxil olarkən, qəfildən ayaq saxlayıb geriye çönməyini və üz bəzək səkidəki qəzet köşkünün arxasında gizlənmiş onu, necəsə gördüyünü xatırladı...

Bu xatırlamadan professor nəfəsinin tənqidini, bədənini bürüyən soyuq tərdən üşüdüyünü hiss edib adyali üstünə çəkdi və yaddaşını gərribə yuxunun ardını xatırlamağa çalışdı...

...Professoru görəndən sonra həmin o naməlum adam binaya daxil olmamışdı... binanın girəcəyinə aparıcı pillələri enib onun dayandığı səkiyə sarı addımlamağa başlamışdı... İndi yuxudan həmin o sınılanmış tıxac üsuluyla sıçrayıb ayıldandan sonra belə, professor yuxudan özü ilə gətirib gəldiyi vahimənin hələ də bədənində dolaşdığını, balışının, çarpayısının üstündən qaranlıq duman kimi asıldığını duyurdu...

Küreyi üstə uzanıb boz gödəkçəli adamın üzünü yadına salmağa çalışdısa da, yaddaşı susdu, vahimənin bilavasitə törədiciyi olan o üz cizgilərinin bircəciyini belə yadında saxlaya bilmədiyindən, ürəyi sıxıldı... bir müddət yerinin içində qulaqları uğuldaya-uğuldaya uzanıb qaldı... sonra ayağa qalxıb işığı yandırdısa da, qabırğalarının altıyla soyuq giziltilərlə o yan-bu yana axan qorxu cərəyanlarından qurtula bilmədi... Onda professor məcbur olub bütün otaqların pəncərələrini taybatay açdı, evin dörd bir tərəfinə çökmüş ölüm sakitliyini,

hava işıqlandıqca küçədən ara-sıra eşidilməyə başlayan tək-tük maşın səsləriylə dağıtmağa çalışdı və elə həmin məqam xatırladı...

Həmin o əlamətdar rastlaşmadan sonra məsələlərin bir ayrı cür qəlizləşdiyini, o gecədən başlayaraq professorun özünün təqib obyektinə çevrildiyini, təqib edənin, professorun bir gecə əvvəl yuxuda güddüyü həmin bozgödəkçəli olduğunu xatırladı...

- Ən qorxulusu bu idi ki, - professor ürəyi çırpına-çırpına fikirləşdi, - hər gecə gördüyü bu yuxuların məzmunu qəribə məntiqi ardıcılıqla inkişaf edir, növbəti yuxu ondan əvvəlki gecə sivişib çıxdığı yerdən davam edirdi... Son günlər isə yuxuda havanın temperaturunu, ağacların ətrini, becid yerləşindən tərleyen bədəninin qoxusunu, ayağının altında əzilen torpağın xışiltısını və sairəni hədsiz dəqiq hiss etməyə, ən xırda, əhəmiyyətsiz detalları belə, sezməyə başlamışdı... Məsələn, dünənki yuxudan hansı möcüzəylə yaddaşına ilişib qalmış adda-budda görüntülər - boz gödəkçəlinin sağ yanağındakı çapıqın quruluşu, qaranlıq həyətlərinə daxil olarkən, ayağının altında qalıb onu bürdətmiş düyməyəbənzər dəmir qırığı, bloklarına çatar-çatmaz, dördüncü mərtəbədə gedən təmirin qoxusu və sairə bütün gecəni yerinin içində qovrula-qovrula iştirakçısı olduğu bütün o vəqələrin yuxuda yox, hansısa sirli reallıqda baş verdiyinə şübhə yaradırdı.

...Qonşu mənzildə ağır nə isə yerə dəyib guruldadı və professor son bir neçə gecənin yuxusuzluğundan gicişib acışan gözlərini ova-ova fikirləşdi ki, bu davamlı yuxuları onu hansı sirli qanunauyğunluqlar, nizamlı ardıcılıqlar üzrə harasa aparır. Amma hara?.. Yuxuların iblisənə məzmunu, hadisələrin bir-birini qəribə, nizamlı ardıcılıqla əvəzləməsi bir şeydən xəbər verirdi: professor öz yuxularındaca hansısa sirli məkanın əsirinə çevrilir. Bu məkanın reallığı, ilqimvari görüntülərin həqiqiliyi bu ərazinin professorun təsəvvüründən çox-çox uzaqlarda, öz sərhədləri və qanunları olan bir müstəvidə baş verdiyindən xəbər verirdi...

Bu gecəki yuxudan isə professor, demək olar ki, ürəyini tam dayandırandan sonra, gözləri yuxudaca qaralıb huşu itəndən sonra ayılmışdı...

Bu gecəki yuxusu professorun iş otağından başlamışdı. Həmin o boz gödəkçəlini professor qəbuluna yazılmış xəstələrin müayinəsi vaxtı, kabinetinin dəhlizə açılan qapısının arasından görmüşdü... və onu həmişəki kimi, ucuiti, sumağı ayaqqabılarının xəstə parıltısından və bozluğu canavar kürkünün rəngini andıran gödəkçəsindən tanımışdı... Yuxuda professorun kabinetinin ağır qapısı qəfildən, necəsə, öz-özünə aralanmış, qapının arasından, dəhlizdə kiminləsə, elə bil, onun barədə astadan danışan boz gödəkçəlinin tanış silueti görünmüşdü... Professor müayinə elədiyi xəstəni unudub ehtiyatla ayağa qalxmış, dəhlizə çıxıb orda nə qədər o baş-bu başa boylanmışdısa da, bozgödəkçəlini tapmamışdı. Boz gödəkçəli ilə professor bir də işdən çıxanda - xəstəxananın səkisindəki tramvay dayanacağında rastlaşmışdısa da, özünü o yerə qoymamış, mədəsini oyan həyəcanını içinə qısıb bir müddət yağış çətirini döyəcləyə-döyəcləyə tramvayı gözləmişdi... Tramvay dayanacağına çatıb dayanandan sonra baş verənlər isə, professorun əvvəlki gecələr gördüyü yuxulardan nə iləsə, olsun ki, hədsiz canlılığı və yaddaşa hopma qabiliyyəti ilə seçilmişdi....

Yuxuları ilə əlaqədar professoru narahat eləyən digər əsaslı səbəb - yuxudan-yuxuya dəyişən sonluqlar - professorun oyanmaq fəndlərini yaxına buraxmayan, yuxudan sıçrama məqamını hansı möcüzəylə gecikdirən anlaşılmaz hərəkət və hadisə ləngliyi idi... Əvvəllərdən fərqli olaraq, son yuxularda professorun peşəkar «sıçrayış» üsulları kara gəlmir, yuxunun sonuna yaxın özünü tövşüyə-tövşüyə çatdırdığı blokun ağzında əvvəlki yuxulardan daha çox ləngiyir, pillələri qalxmağa heyi, zəngi vürməyə əli çatmır, ayılandan sonra isə yuxuda dayandırdığı ürəyini elə də asanlıqla hərəkətə gətirə bilmirdi...

Bu gecəki yuxuda isə – professor qaranlıq dalanlarla qaçıb özünü tövşüyə-tövşüyə qapılarının ağzına çatdıranda, həyəcədən əl-ayağı əsə-əsə məlum «açaraxtarma» əməliyyatına girişəndə, digər yuxularda aşağı mərtəbələrdən eşdilən hənirtilər professorun,

az qala, qulağının dibində eşidilmiş, geriye qanırılmağa macal tapmamış arxada dayanan kiminsə zindan əli onun vahimədən keyimış çiyinə qonmuşdu...

Bu o demək idi ki... - professor nəfəsini dərib yuxularla gerçəkliyin bir-birinə qatıb qarışdırdığı fikirlərinə aydınlıq gətirməyə çalışdı, - ...hə, bu, yenə o demək idi ki, yuxuları, gecədən-gecəyə hansı qanunauyğunluq üzrə dəyişirdi, ha yanasa yön alırdı...

Yorğanı üstündən atıb fikirləşdi ki, səmtini dəqiqləşdirməyə çalışdığı o yön olsun ki, Ölümün özü idi... Belə gecələrin birində o qorxunc kəs, axır ki, özünü ona yetirəcəkdi, ağız-burnunu zindan əlləriylə qapayıb, onsuz da xəstə ürəyini əbədilik susduracaqdı.

Bu fikirdən professor ürək döyüntülərinin sürətləndiyini hiss etdi və fikirləşdi ki, bu amansız ölüm tələsindən qurtarmağın yeganə yolu - bütün iradəsini toplayıb yuxunun ən müvafiq məqamı o adama yaxınlaşmalıdı, ruhi xəstələrə tətbiq etdiyi peşəkar ünsiyyət üsullarını işə salmalı, onu yuxuda təqib etdiyinə görə üzrxahlığını bildirməli, bu şüursuz təqibin səbəbi onun özünə də məlum olmayan əcaib anlaşılmazlıqdan savayı, ayrı bir şey olmadığına inandırmaqdı. Əslinə qalsa, professor bu hərəkəti hələ srağagüncü yuxusunda eləməyi qərara almışdı, lakin yuxunun məzmunu üzrə aralanan qapının o üzündə, dəhlizin aşağı başında sehrlı pıçılısını işə salmış bozgödəkçəlinin siluetindən yerindəcə donub qalmış, otağından çıxmağa necəse cürət eləməmişdi. İş gününün sonunda isə həmişəki kimi yollandığı dayanacaqda boz gödəkçəliyə tuş gəlmiş, yuxunun qalan hissəsini onun inadkar təqibinə məruz qalmış, qaranlıq dalanlarla çəkməsinin dabanı sürüşə-sürüşə, ayaqları sıx ağaclıqların arasında bir-birinə dolaşmış dəqiqədə bir onu büdrədə-büdrədə qaçıb canını qurtarmaqla məşğul olmuşdu.

...Divar saati kəfşirini işə salıb yellənməyə başladı və səkkiz hüznü zəng çaldı.

Saat səkkiz idi. Ayağa qalxıb başmaqlarını geyindi. Nəbzi getdikcə uzaqlaşan qatarın səsi kimi zəifləyib itmək üzrəydi. Dolabın siyirtməsini çəkib ürək həbini dilinin altına qoydu, yorğanı çiyinə salıb ayaqlarını ardınca sürüyə-sürüyə eyvana çıxdı.

Günəş çıxmışdısa da, göyün üzünü bağlamış buludların sıxlığından, ha tərəfdə olduğu bilinmirdi. Həyəət süd gətirmişdilər. Qonşulardan bir neçəsi əllərində süd şüşələri maşının yanında yığılıb növbə ilə süd alırdılar...

Sübhün şəh qoxulu havasını ciyərlərinə çəkib məhəccərə dirsəkləndi. Fikirləşdi ki, o qaranlıq yuxu labirintlərinin düyününə onu özü salıb. Həmin o inadkar yuxu tədqiqatlarıyla...

Alnını eyvanın şüşəsinə söykəyib içəri - yataq otağının bir küncündə saralan tənha çarpayısına, rəflərdə üst-üstə qalanmış tozlu kitablara, yazı masasının üstə gecədən yanıq qalmış stolüstü lampasına baxdı...

* * *

Klinikanın hay-küylü dəhlizlərinin, həmişəki kimi, elə bil, şəhərin yuxulu küçələrinə aidiyyəti yox idi. Kimlərsə rastlaşmağın, saxta təbəssümlə salamlamağın üzüntülərindən xilas olmaqdan ötrü professor döşəməsi ağ neftlə yağlanmış yarıqaranlıq dəhlizlərdən tələm-tələsik ötüşüb özünü qurtaracaqda ki kabinetinə saldı. Qapını arxasınca bağlayıb bir müddət nəfəsini nizama sala-sala, dəhlizə diqqət kəsildi.

Dəhliz sakit idi...

Paltosunu soyunub səliqə ilə asılıqana keçirdi, şkafdan çıxardığı ağ, nişastalı xalatını əyninə geyinəndə yenə üç il bundan əvvəl itirdiyi qarisinin mehriban üzünü xatırladı...

Qarisinin vəfatından sonra professor xalatını klinikanın xadimələrinə yudurdurdu da, hər səhər bu xalat professoru əziz qarisini xatırlatmaqdan yorulmurdu.

Bu məqam otağın qapısı ehtiyatla açıldı və aralıqdan qeydiyyat şöbəsinin ağ papaqlı tabelçisinin başı göründü:

- Sabahınız xeyir, professor.

- Sabahın xeyir, - professor qızın salamını ona sarı gözünün ucuyla belə baxmadan, stolunun arxasına keçib üstündəki kağız-kuğuzu sahmana sala-sala, həvəssiz halda aldı.

- Sizə kimsə zəng vurmuşdu, professor. Adını dedi, yaxşı eşitmədim. Soruşdu bu gün qəbul saatınız neçədədi, mən də dedim.

- Yaxşı elədin, - professor dedi və qızı yola salmaqdan ötrü eynəyini gözünə taxıb stolun bir tərəfinə yığılmış xəstəlik vərəqələrini bir-bir gözdən keçirməyə başladı. Son vaxtlar ətrafındakı insanların dəli həyatsevərliyi, becid yerişləri, gümrah səsləri professorun onsuz da zəif əsəblərini laxladırı.

Tabelçi bir müddət kandarın ağzından asıla-asıla professoru baxıb qapını ördü, bir qədər keçmiş dəhlizdən qızın isterik gülüşü eşidildi və professorun yadına, srağagün kabinetinin qapısını içəridən açarlayıb gün ərzində içəri bir kəsi buraxmayan, daxili telefonun zənglərinə, qapı döyülməsinə cavab verməyən, iş gününün axırında isə içəridən ağarmış bəniziylə çıxıb heç nə olmaybmış kimi evinə yollanan baş həkim düşdü...

Klinika yavaş-yavaş öz xəstələrinə oxşamağa başlayırdı... - professor fikirləşdi və əlinin altına keçən sarımtıl üzlü xəstəlik vərəqəsini oxumağa hazırlayırdı ki, qapı yenə xırda-xırda döyüldü və içəri, nurani üzü, səliqəylə geriye daranmış hamar, çal saçlarıyla çar dövrünün həkimlərini xatırladan ortaboylu, arıq bir qoca daxil oldu. O, xırda addımlarla irəli yeriyib professorun yazı masasının yaxınlığında dayandı.

- Siz qəbula yazılmışsınız? – professor deyib, eynəyini alnına qaldırdı.

Qoca professorun sualına cavab vermək əvəzinə, əlindəki içi dolu çantayı döşəməyə qoyub, müayinə kreslosuna əyləşdi, xırda, mavi gözlərini professorun üzünə dikib qəribə, tanış səsle:

- Tanış olaq, akademik Siracov. Camal Siracov, - dedi.

«Qonağın» üzü professoru tanış gəldisə də, onu harada gördüyünü o, heç cür yadına sala bilmədi.

- Mən bura, sizin yanınıza xəstə kimi gəlməmişəm, – qoca deyib pərt-pərt udqundu. – Sizinlə həmkar kimi görüşüb danışmağa ehtiyacım vardı, odu ki, gəldim.

Professor qocanın səliqə ilə kəsilmiş ağappaq dırnaqlarına baxıb:

- Yaxşı elədiniz. Buyurun, dinləyirəm.

- Mən də sizin kimi elm adamıyam, amma sizin kimi praktik yox, daha çox nəzəriyyəçiyəm, - akademik deyib susdu, günah və iztirab kölgələri dolaşan üzündən, nədənsə həyəcanlandığı bilinirdi.

Akademik danışdıqca, professor vaxtı fövttə verməmək məqsədilə masanın kənarında üst-üstə yığılan müayinə vərəqələrini stolun üstünə yaydı, onların arasında akademikın familiyasını axtarısa da, tapmadı.

Müayinə vərəqi akademikın özündə idi. Akademik onu çantasından çıxarıb masanın üstünə qoydu:

- Dedilər, vərəqsiz qəbul etmirsiz, mən də hər ehtimala qarşı aldım.

Professor vərəqəni qabağına çəkib oxudu:

«Siracov C.N. - 1918 - ci il. Təqribi diaqnoz: maniakal depressiv psixoz.

simptomlar: təqib və təhlükə hissi, skleroz».

- Professor, - akademik altındakı stulu irəli çəkmək istədisə də, çəkə bilmədi, olsun ki, pianoçu əllərini andıran balaca əllərinin buna gücü çatmadı, - sizdən bir xahişim var, mənə xəstə kimi yanaşmayın. Mən sizin yanınıza müalicə üçün gəlməmişəm.

Akademik bu sözlərdən professorun ürəyi sıxıldı.

- Məni düzgün başa düşün, biz hər ikimiz elm adamıyıq, - akademik elə danışdı, elə bil, harasa tələsirdi, - siz insanların ruhi durumuyla məşğulsuz, mənə, qavrayışıyla. Peşələrimiz hardasa qohumdu.

- Narahat olmayın, danışın, mən sizi dinləyirəm, – professor deyib eynəyini geriye – burnunun üstünə qaytardı.

Qoca akademik bu sözdən, elə bil, azca toxtadı, əlini daraq əvəzi saçlarına keçirib geriye hamarladı, sonra lap astadan:

- Mən tələyə düşmüşəm, – dedi.

- Nə mənada?.. – professor deyib mexaniki cəldliklə yenidən akademikın müayinə vərəqinə zilləndi.

- Mən qorxulu yuxular görürəm, professor, – akademik dedi və bu dəfə professorun gözünün içinə elə baxdı, elə bil, bu dəqiqə, indilərdə nə isə baş verəcəkdi.

- Qorxulu yuxular görmək bizim peşəmizdi, əziz Camal müəllim, bundan narahat olmağa dəyməz.

- Yox, elə deyil, - akademik dedi və bu sözdən sonra, elə bil, yumaq kimi büzüdü. - Mən vahiməli yuxular görürəm. Yuxudan qan-tər içində, bəzən ürəyim, az qala, dayana-dayana ayılıram. Bəzən elə olur ki, ayıla bilmirəm. Ordan özümü, ürəyim partlaya-partlaya, boğula-boğula sürüyüb çıxarıram. Sonra nə qədər dava-dərman içirəmsə də, xeyri olmur. Ötən ay həmin bu yuxuların birində bağıрмаqdan infarkt keçirmişəm...

Akademik danışdıqca, professor fikirləşirdi ki, sən demə, tək bir o bu vəziyyətdə deyil. Demək alim qocalığının axırı budu; isterik psixoz. Belə bir durum onu da gözləyir. Bəlkə də, artıq «arzusuna» çatıb. Hansı dəli öz dəliliyini boynuna alır ki?!.. Axır günlər bütün klinika kimi, o da öz yuxularıyla yavaş-yavaş xəstələrinə oxşamağa başlayır...

...Akademik həyəcanlı idi... danışdıqca, həyəcanı vahiməyə, ölümqabağı vurnuxmanı andıran qəribə çabalamağa keçirdi...

- Arvadım demək olar, hər gecə evə təcili yardım çağırır. Onlar da ürəyimi yoxlayandan sonra üzümə elə baxırlar, elə bil, axırıncı dəfə görürlər məni, – akademik bunu deyib susdu, məlul baxışlarını professorun üzündə gəzdirib yarpaq kimi titrədi, - mən qorxuram, professor.

Professor akademikın uşaq üzünü andıran balaca üzünə, quş caynağını xatırladan xırdaca əllərinə baxıb:

- Sakit olun, əzizim, - dedi, - burda ki, Allaha şükür, qorxmursuz?!.. Qorxu hissi gərgin beyin fəaliyyətinin, əsəb pozğunluğunun, yaxud uzun müddətli depressiyaların yaratdığı normal bir haldır, özünüzü qorxutmayın. Bir qədər əsəbsakitleşdirici trankfelezatorlar kursu keçsəniz, hər şey öz qaydasına düşəcək.

- Bu, xəstəlik deyil, professor, – akademik deyib çantasını niyəsə döşəmədən qaldırıb dizlərinin üstünə qoydu və niyəsə, lap astadan:

- Məni güdürlər, professor, - dedi.

Akademik bu sözündən, professorun ürəyi düşdüyə də, özünü o yerə qoymadı:

- Güdürlər?..

Akademik professorun sualını bu dəfə başıyla təsdiqlədi.

- Deyə bilərsiniz, o yuxuları nə vaxtdan görməyə başlamısınız?..

- Nə vaxtdan? – Akademik yuxudan ayılan kimi, özünü dikəltdi, bir qədər fikrə getdikdən sonra, - bəlkə də, dörd ay olar.

Professor ürəyininin, artıq akademikın hər sözüne titrədiyini hiss edib özünü ələ aldı.

- Danışın, nə görürsüz yuxuda, nədən qorxursunuz... sizi güdən... - bu yerde professor içindən ötüşən cərəyanları hiss edib sözüne ara verdi. - Onu tanıyırsız?..

Akademik bayaqdan bu sualı gözləyirmiş kimi, bütün bədəniylə professoru sarı əyildi, sanki kiminsə onu eşidəcəyindən ehtiyat edə-edə, astadan:

- Onun üzünü görmək heç vaxt müyəssər olmur, – deyə pıçıldadı.

- Deməli, onu tanımırsız, – professor vaxt udmaq üçün dedi, özü isə akademik dedikləri ilə öz yuxuları arasındakı qorxunc paralellərin arasında azıb qaldı. - Kimdənsə şübhələnmirsiniz?.. Məsələn, ola bilər, həyatınızda, lap elə cavanlıqda kiminsə ürəyini sındırmırsız, ya kiməsə borclu qalmırsız...

Akademik nə isə demək istədi, amma demədi, susub bulanıq gözlərini professorun üzünə zillədi.

- Deyirəm, yeni belə şeylər ola bilərmə, ümumiyyətlə?.. - professor bir-birinin ardınca beyninə dolan təhlükəli fikirləri başından qovub səs tembrini yumşaltdı, karandaşı əlinə alıb heç nə olmayıbmiş kimi, akademik müayinə vərəqəsində yazılmış «maniakal depressiv» sözlərinin altından xətt çəkdi.

- Xeyr, olmayıb, ola da bilməz, - akademik dedi və elə bil professorun bu sualından tutulan kimi oldu.

- Mən istəyərdim ki, yuxularınızı danışsınız. Heç olmasa, bircəciyini.

Akademik çiyinlərini çəkib fikrə getdi, sonra elə fikirli-fikirli, qəribə bir hüznə:

- Onların hamısı əslində, bir şeydi... - dedi və elə bil, dediyindən özü də xoflandı.

Akademik bu sözüdən sonra professorun qanı əməlli başlı qaraldı, stolun siyirtməsindən çıxardığı qəlyanı doldurub dişlərinin arasına basdı:

- Danışın, tələsməyin, – deyib alışqanı yandırdı.

Akademik vahiməsi bircə anın içində sanki bəbəklərinə yığıldı, üzündə qaramtlı kölgələr dolaşdı:

- Mən onu həmişə tramvay dayanacağımda görürəm. Dayanacaqda adamların arasında dayanıb guya kiminləsə danışır, amma, əslində, bilirəm, fikri məndədi. Görürəm axı, necə arada bir yana qanrılıb gözücə mənə baxır...

Professorun, akademik bu təsvirindən ürəyi qırıldısa da, ürək döyüntüləri qəribə bir tələskənliklə sürətləndisə də, bunu biruzə vermədi, qəlyanın tüstüsündən acışan boğazını arıtlaya-arıtlaya, boğula-boğula öskürdü...

Professorun öskürəyi akademik fikirlərini yayındırmadı... o, danışdıqlarını, zilləndiyi məchulluqda görə tək, aramla danışır, arada bir fikri qırılır, cümlələrin arasında büdrəyib susurdu. Akademik həm də, elə bil, üşüyürdü. Danışdıqca, balaca əllərini gah qoltuğuna, gah da sümüklü dizlərinin arasına basıb qızdırmalı adamın üşütməsiylə titrədir.

- ...O həmişə eyni yerdə dayanır, həmişə də guya kiminləsə danışır... sonra tramvay gəlir... mən tramvaya minirəm... O da minir, özü də ayaq üstə dayanır, həmişə də hardasa, lap arxalarda dayanır... bütün yolu da həmin o arxalardan mənə zillənir...

Professor hiss elədi ki, akademik dediklərindən gözləri qaralır... bir qədər sonra nə baş verdisə, akademik dedikləri eşidilməz oldu... və professor bədəninin, bir neçə il bundan əvvəl ağır cərrahi əməliyyatdan əvvəlki tək, ölüm qorxusunun soyuğundan soyduğunu hiss etdi... qəlyanın sönük külünü ehtiyatla külqabıya boşaltdı və hiss elədi ki, əlləri titrəyir.

- ...axır mən düşürəm, o da düşü, – akademik danışdıqca haldan-hala düşür, dil-dodağı quruyurdu, – küçələrin qaranlığı ilə məni kölgə kimi qarabaqara izləyir... mən onu evin yan-yörəsində azdırmağa çalışıram ki, mənzilimin yerini bilməsin... özümü gah ağaclığın sıx yerinə salıram, gah dalanlarda gizlənirəm... o isə bilir... o hər şeyi bilir...

Akademik professorun bu gecəki yuxusunu danışdı... boz gödəkçəlinin təqibindən qurtulub özünü kimsəsiz bloka salmağını, pillələri ürəyi partlaya-partlaya iki-iki qalxıb qapının ağzında əl-ayağı əsə-əsə qapının açarlarını axtarmağını xatırladı...

- Bu gecə isə, - akademiki bu yerdə öskürək tutdu, - ...o, lap yaxındaydı, qapımızın ağzına çatıb arxamda dayanmışdı, səsini çıxartmırdı ki, arxamda dayandığını hiss eləməyim... Mən zəngin düyməsini basıram... eşidirəm, zəng çalınır... içəridən arvadımın hənirtisini eşidirəm... qapı isə heç cür açılmır ki, açılmır... Axırda ələcsiz qalıb qapını var

gücümle döyürəm, qışqırıb arvadımı köməyə çağırıram... arvadım qapıya yaxınlaşır, qapının o üzündən - içəridən nə isə deyir, mən anlamıram... - bu yerdə akademik susdu, boğazına dolan qəhər danışmağa imkan vermədi. Sonra haçandan-haçana, – Mən ağlayıram... «havam çatmır...» - deyirəm, arvadımsa, «gözlə» deyir, «indi açıram» deyir və qapını açmır...

...Professor hiss elədi ki, o da ağlamaq istəyir... Boğazını sıxan qəhəri udub özünü ələ almağa çalışdı.

- Mənə kömək edin, professor... - akademik qəfildən yuxudan ayılan kimi, professorun əllərindən yapışdı, - bu, bütün bu danışdıqlarım heç bir yorğunluğun, gərginliyin nəticəsi deyil, inanın mənə. Bu, mənim öz yuxumdaca düşdüyüm qorxunc bir tələdi. Məni o tələdən bircə siz qurtara bilərsiz. Yalnız siz...

- Siz nəyi deyirsiniz, anlamıram, – professor da elə bil yuxudan ayıldı, özünü kreslonun söykənəcəyinə atıb akademikə baxdı.

- Mənə deyiblər, siz insanın şüuaraltı yaddaşına yol tapan yeganə mütəxəssissiniz.

- Şüuaraltının bura nə dəxli var?.. – professor dedisə də, yuxunun birbaşa şüuaraltı yaddaşa idarə olunduğunu xatırlayıb, – yəni demək istəyirsiniz ki...

- Bəli, onu demək istəyirəm. Hər şey sizin əlinizdədir.

- Bir dəqiqə, bir dəqiqə, - professor akademikın sözünü yarımçıq kəsdi, - sizə, olsun ki, səhv məlumat veriblər. Mən, heç bir şüuaraltıyla məşğul olmuram. - professor dedi və nədənsə özünü bu balaca, çalsaç adamın qarşısında günahkar hiss etdi.

- Siz mənə inanmırsız, - akademik sakitcə dedi və yenə qırıq-qırıq öskürdü, sonra peşman halda professorun üzünə zilləndi, xırda gözlərinin dərinliyində köməksiz çıxılmazlıq həyəcanını andıran qorxunc kölgələr oynadı, - mənim sə, sizdən savayı üz tutmağa adamım yoxdu.

- Əvvəla, mən demədim ki, sizə kömək eləmək istəmirəm, - professor deyib əllərini xalatının cibinə saldı və fikirləşdi ki, akademik, olsun ki, dediği həmin o ürək çatışmazlığından öskürür, - Sadəcə, istəyirəm biləsiniz ki, şüuaraltıya daxil olmaq və orda hansısa əməliyyatı aparmaq mümkün olan iş deyil. Mənim köməyim bir bu ola bilər ki, sizə, müəyyən seanslar təyin edim, şüuaraltı yaddaşı dondurmaq üçün.

- Nə istəyirsiniz eləyin, - akademik təslim olan tək, başını aşağı salıb susdu, sonra lap astadan, elə bil, öz-özünə, - tək mənə xilas edin, – dedi.

- Siz demək istəyirsiniz ki...

- Hə, hə, mən demək istəyirəm ki, elə edin ki, mən daha o dərəcə yuxulara düşməyim. Yalvarıram sizə, - akademik deyib professorun gözlərinin içinə elə baxdı, elə bil bu dəqiqə oturduğu kreslonun altı açılacaqdı və akademik kreslo qarışıq sonu, dibi görünməyən qaranlıq, qorxunc uçuşma yuvarlanacaqdı, - onlar mənə yuxuda aparacaqlar, professor, - dedi və elə bil, oturduğu yerdə qərribə bir çəkisizliklə yelləndi.

- Kim - onlar?..

- Sizə bir sirr açım, professor, - akademik deyəsən, professorun sualını eşitmədi, - bu yuxular, əslində yuxu deyil.

- Yuxu deyil?.. - professor akademikın gözünün içinə baxdı.

Akademik dəliyə oxşayırdı...

* * *

- Bütün bu danışdıqlarım, bilmək istəyirsinizsə, əslində, yuxu deyil, - akademik deyib, sirli eyhamla başını yellədi. - bunu mən son yuxularımda anlamışam. Bütün bu danışdıqlarımı mən, əlbəttə ki, yatandan sonra görürəm. Amma, bunlar yuxu deyil. Bu... - akademik bu yerdə susub professoru zilləndi, sonra gözlərinin dərinliyində xəstə parillər oynaya-oynaya - ...ora aparın yolun başlanğıcıdı.

- Hara, ora?..

- O biri dünyaya... - akademik şəhadət barmağını haranisa arxaya tuşladı. - Mən ölümdən qorxmuram, professor. Mən... - akademik yenə pıçiltıya keçdi, - bu qorxunc səyahətin yollarında itib-batmaqdan qorxuram. Yuxuda Ölümün ərazisinə keçməyin vaxtı da, məsafəsi də hüdudsuzdu, professor... Mən həmin o sirli, sosuz hüdudsuzluqda əbədi qalmaqdan qorxuram... başa düşürsüz?..

- Başa düşürəm, - professor dedi və anladı ki, heç nə başa düşmür.

Akademikin yuxuları onun yuxularına qarışib anlaşılmaz və vahiməli olan hansısa sirli aləmin mövcudluğundan xəbər verirdisə də, bu mövcudluğun hansı şəkildə, ha tərəfdə olduğunu təsəvvürə gətirmək, professoru mümkün deyildi.

- Mən başa düşürəm, bu, axırdı. Bu yuxular mənim sonumdu, - akademik təslim səsle dedi. - Amma, qorxulu olan, bu deyil. Qorxulu olan – bu ərazidə azıb qalmaqdı... - akademik bunu deyib susdu, elə bil danışmaqdan yoruldu, gözlərinin işığı da elə bil söndü, heysiz səsle, - bu yuxular Cəhənnəmin özüdü. - dedi və sönük gözlərlə professoru elə baxdı, elə bil, onunla vidalaşdı.

Professorun qəlyanı stolun üstündə, dəyirmi, büllur külqabının kənarında tüstüleyirdi...

- Neçə illərdi bir mövzu üzərində işləyirdim... - akademik, qəlyanın tüstüsünə baxa-baxa danışdı. – İndi anlayıram ki, məni həmin o əsərə görə ilişdirdilər. Özü də gör bir harda... Ötən ay əlyazmanı yandırmaq istədim, əlim gəlmədi... - akademik yenə məlul baxışlarla professoru zillədi. - Orda bu dünyanı o dünyadan ayıran əraziylə bağlı müəyyən qadağa mətləblərə toxunulur...

- Qadağa mətləblər?.. Siz nəyi deyirsiniz?..

Qapı astaca döyüldü və açıldı, aralıqdan tabelçi-qızın ağ papaqlı başı göründü:

- Professor, burda xəstələr maraqlanırlar, bu gün qəbul olacaq, ya yox?..

Professor bir müddət qızın üzünə baxdı... elə bil, nə dediyini anlamadı.

Akademik, deyəsən, sözünü bitirmişdi... əldən düşüb süst təslimliklə kreslosunun söykənəcəyinə dayaqlanmışdı.

Professor üz-gözünü iki əli ilə ovuşdurub fikirlərini sahmanlamağa çalışdı.

Onun da bağırını yarmağa, akademik deyən tək, cəhənnəmi andıran o yarıqarnlıq ərazilərdə axırına çıxmağa köklənmiş yuxuları akademik yuxularına qarışib təsəvvüründə müdhiş bir mənşərə canlandırırdı...

Hələ ki, aydın olan bir bu idi: akademik xəstə deyildi. Amma o, həm də dəliyə oxşayırdı...

Professor bayaqdan bəri akademiki dinlədikcə, yuxulara və şüuaraltı yaddaşa dair oxuduğu ədəbiyyatları, nəzərində saxladığı bir neçə yazını yadına saldıqca, iki adamın eyni vaxtda eyni yuxu məkanına düşməsi barədə hansısa məlumatı, ya heç olmasa fikri xatırlamağa çalışmışdısa da, yadına heç nə düşməmişdi.

- O adamı təsvir edə bilərsiz?.. - professor deyib, ayağa qalxdı, pəncərənin qabağına keçib pərdəni araladı.

- Siz nə dediniz?.. - akademik elə bil yuxudan ayıldı.

- O adamın... sizi təqib edəni deyirəm, görünüşü barədə nə isə deyə bilərsiz?

- O çox qorxuncdu, - akademik fikirləşmədən dedi, - üzünü dəqiq yadıma sala bilmirəm... daha doğrusu, mənə o üzünü görmək heç vaxt müyəssər olmur. Yadımda qalan – bircə onun gödəkçəsidir. Bozumtula çalan dama-dama gödəkçəsi...

Professor daha heç nə deyə bilmədi... üzünü akademikdən gizləməkdən ötrü kənara çevirib alını pəncərənin şüşəsinə dirədi.

- Yalvarıram sizə, professor, məndən heç nə gizlətməyin, - akademik gəlib arxasında dayanmışdı, həyəcədən tənqiyən nəfəsini nizamlamağa çalışırdı.

Professorun anladığı bircə bu idi ki, o bu dəqiqə akademikə heç nə deyə bilməzdi. Ən azı ona görə ki, burda, işin bu saatında müayinəsinə gələn pasientlə tərəf müqabili kimi danışmağa ixtiyarı yox idi. Hər şey bir yana qalsın, bu, onun ömrü boyu hər şeydən üstün tutduğu həkimlik ləyaqətinə yaraşmazdı.

Çönüb akademikin çölün işığında açıq maviyə çalan gözlərinə, üzünün solğun qırıqlarına baxdı...

Hə, o, akademikə heç nə deyə bilməzdi. Akademikin səhhəti onsuz da ürəkəçan halda deyildi. Odu ki, akademikin çəlimsiz çiyinlərini qucaqlayıb mümkün qədər mülayim:

- Gəlin əyləşək, - dedi və gətirib onu bayaqkı yerinə oturtdu, yazı masasının arxasına keçib qollarını qoltuğuna vurdu.

İndi o, akademiki öz peşəkar üsulları ilə ovundurub yola salacaqdı, özü isə burda - dörd bir yanı ruhi xəstələr dolu xəstəxanada, yarıqaranlıq yuxularının əsirliyində qalacaqdı...

Fikirləri yenə bir-birinə qarışdı. Aydın olan bir bu idi ki, o heç kimə dəyib-dolaşmadan, öz yoluyla gedib-gəldiyi yerdə, öz evində, yorğan-döşəyində sirlə, çıxılmaz yuxu quyusuna düşmüşdü və həmin o quyuda ondan savayı bir adam da vardı. O da həmin bu mavi gözlü, kövrək akademik idi...

Boğazının quruluğunu yumşaltmaq üçün stolun üstündəki qrafindəki sudan stəkana süzüb, akademikə təklif etmədən iri qurtumlarla başına çəkdi.

Baş həkimin selektorunun yanğın maşınının siqnalına oxşar zəngi çalındı, sonra opera müğənnilərinin səsinə andıran bas səsi eşidildi:

- Kolleqa?!.. Camaatı niyə qəbul eləmirsən?.. Bu da təzə çıxdı?.. - baş həkimin səsi elə idi, elə bil onunla uzanan yerdə danışdı.

- Xəstəm var. Vəziyyəti ağırdı.

- Lap elə ağırdı?..

- Ağırdı-ağırdı, - professor tələm-tələsik dedi.

- Nə deyirəm. Deyirsənsə, demək ağırdı. Boşalanda xəbər elə.

Dəstəyi yerinə qoyub akademikə baxdı:

- İndi mənə qulaq asın, görün nə deyirəm. Sizə bir qədər dincəlmək, bir sıra yüngül trankvilizatorlar qəbul eləmək lazımdı. Bir də pis olmaz ki...

- Professor, - akademik qəfildən professorun sözünü kəsib yuxulu gözlərini onun üzünə zillədi, - demək, siz mənə inanmırsınız.. - dedi və cavab gözləmədən ayağa qalxdı, boğazını yenə qəhər tutdu. Yoxsa bu, professoru elə gəldi?..

Akademik çantasını əlinə alıb xırda addımlarla qapıya sarı yeridi, orda ayaq saxlayıb geriye çöndü, qorxu və iztirab dolaşan üzüylə professoru baxdı, sonra dinib-danışmadan, ehmal addımlarla otaqdan çıxdı.

Akademikdən sonra professor bir müddət yazı masasının arxasında tarazlığını itirmiş kimi, yöndəmsiz vəziyyətdə qaldı. Başını əlləri arasına alıb beynində bir-birinə qarışan fikirlərini sahmanlamağa çalışdısa da, akademikin uşaq üzünü andıran nurani siması bunu eləməyə imkan vermədi.

...Professor xəstəxanadan çıxanda yağış yağırdı... Tramvay dayanacağı həmişəki kimi adamlarla dolu idi deyər, professor bir kənarda - qəzet köşkünün yanında dayanmışdı.

Çox keçmədi ki, necəsə, gözünün, yoxsa üzünün ha tərəfiyləsə bir qədər aralıda - adamların sıx yerində qaralan gödəkçənin tanış ala-bulalığında ürək döyüntülərinin tezləşdiyini hiss elədi... Yox, bu dəfə nəyin bahasına olursa-olsun, özünü ələ almalıdı, həyasız təqibləriylə gününü qaraldan bu adama yaxınlaşmalı, adamların sıxlığından istifadə edib yaxasından yapışmalı, silkələyə-silkələyə ondan nə istədiyini, bu aramsız təqiblərinin səbəbini soruşmalıdı.

Professorun dayandığı yerdən bozgödəkçəlinin üzünün bir hissəsi görünürdü... O kiminləsə lap astadan danışır, arada bir öteri nəzərlərlə yolun o biri üzünə boylana-boylana olsun ki, tramvayın gəlişini gözləyirdi.

...Bədəninə yeriyən titrəməni gizləməkdən ötrü paltosunun boyunluğunu qaldırdı, gölməçələrin üstündən adlayıb boz gödəkçəliyə yaxınlaşdısa da, qəfildən tramvayla gedəcəyi yolun marşrutunu – bir neçə dayanacaqdan sonra düşəcəyi küçənin qaranlığını, həyətlərinə aparən yolun kənarları ilə sivişəcəyi dalanları, nəfəsi kəsilə-kəsilə divarlarına qısıllaacağı darısqal döngələri xatırlayıb duruxdu.

Sonu ölüm təhlükəsiylə bitəcək bu qorxulu tamaşaya son qoymağın vaxtı çatmışdı... İndi o nəyin bahasına olursa-olsun, toparlanmalı, bütün vücuduyla təhlükə saçan bu şiv qamətli adama yaxınlaşmalı, yaxasından tutub silkələyə-silkələyə, yaxud, dönə-dönə üzr istəyib üz bəüz dayana-dayana, nəzakətlə bu anlaşılmaz «gizlənpaç oyununa» bir aydınlıq gətirməli...

Bu fikirlərlə bozgödəkçəliyə sarı addımlamağa hazırlaşdı ki, qəfildən bayaqdan bəri adamların sıx yerində dayanıb tramvay gözləyən cavan gəlin əlindən çıxıb yola qaçmaq istəyən qız uşağının ağzının üstündən şillə vurdu... uşaq şillənin təsirindən səndələyib yerə oturdu, ayaqlarını yerə döyüb, üst-başının palçığını üz-gözünə yaxa-yaxa, əti kəsilmiş kimi çığırıp ağlamağa başladı...

Bu çığırtdan, ya nədənsə, professor içində qəribə bir rahatlığın yarandığını hiss etdi, özünü toplayıb bozgödəkçəliyə sarı bir neçə addım da atdı və fikirləşdi ki, indi onu necə çağırmalıdı, adını ki, bilmirdi?!.. Nə deməliydi, «ay oğlan», yoxsa «vətəndaş», ya «a bala»?!.. Müraciətlərin heç biri düz gəlmirdi. Biri köntöy səslənirdi, o biri rəsmi, bu biri... Yaxşısı budu, - professor boz gödəkçəliyə çatıb ayaq saxladı, - ehmalca onun kürəyinə toxunsun. Onda oğlan geriye qanrılıb ona baxacaqdı. Sonra professor bunu təsəvvürünə də gətirdi... necə bozgödəkçəli aramla geriye çönür, necə canavar gözlərinə bənzər qaramtıl bəbəklerini üzünə zilləyir... necə bədəni üzünə yaxından tuşlanan qorxunc üzün vahiməsindən uçunur, qabırğalarının altıyla soyuq cərəyanlar ötürməyə başlayır...

Bozgödəkçəli arxası professora dayanıb hələ də yanındakı kiminləsə danışdı...

Tinin başından tramvayın zəngi eşidildi və professor tını burulub dayanacağına yaxınlaşan tramvayın qırmızılığında nəfəsinin tənqidini hiss elədi...

Tramvay dayanacağına yaxınlaşıb qapılarını açdı və professor bozgödəkçəlinin yanındakı ariq, donqar adamlarla danışa-danışa tramvayın arxa qapısından içeri daxil olduğunu, salondakı adamlara qarışıb gözdən itdiyini müşahidə elədi.

Yox, o bu dəfə tramvaya minməyəcəkdi, yerində dayanıb dura-dura, səbrlə tramvayın qapılarının bağlanmasını gözləyəcəkdi.

Professor elə də elədi. Tramvayın qapıları, axır ki, bağlandı və tramvay zəngini çalıb bozgödəkçəliylə bir dayanacaqdan uzaqlaşdı...

Üreyi çırpına-çırpına fikirləşdi ki, bunu çoxdan eləyə bilərdi. Bozgödəkçəlini beləcə, usta fəndlə tramvaya ötürüb özünü evə çatdırıb bilərdi, orda qapı-bacasını kip bağlayıb bu qorxunc qaçdı-tutdu mərasimindən qurtula bilərdi...

Əllərini paltosunun ciblərinə saldı və becid addımlarla şəhərin mərkəzinə aparən tərəfə üz tutdu.

Qəribədi, – professor palçıqlı gölməçələrin üstündən adlaya-adlaya, içi yüngülləşə-yüngülləşə fikirləşirdi, - hər şey dəyişmişdi... bu dəfə o biri yuxularından fərqli məqamlar ortaya çıxırdı. Məsələn, adamların sıx yerində peyda olub uşağının ağzının üstündən şillə vuran gəlin o biri yuxularında yox idi...

...Yolunu qısaltmaqdan ötrü professor təxminən o tərəflərə aparən marşrut taksilərindən birinə mindi və bütün yolu işlətdiyi bu usta fəndi bu vaxtacan işə salmadığına görə ürəyində öz-özünə acığı tutdu.

Taksini həyətlərinin yaxınlığında saxladıb düşdü və qalan yolu havanın yağışdan sonrakı təmizliyini ciyərlərinə çəkə-çəkə getdi. Evlərinə çathaçatda çönüb hər ehtimala qarşı geriyyə baxdı. Küçə bomboş idi. Yaş asfaltın üstü küçə işıqlarının altında par-par parıldayırdı... Yolun kənarıyla uzanan ağaclar küləyin asta müqaviməti altında aramla yellənirdi...

Professor bir qədər də yeridi, həyətlərinə çatmağa azca qalmış arxadan eşidilən xəfif hənirtiyə geriyyə boylandı... və az qaldı vahimədən bağı yarıla...

Yenə o idi... dama-dama gödəkçəsinin bozluğu küçənin yarıqaranlığında qaraya çala-çala, ayaqqabıları yaş asfaltın üzəriylə, buzda sürüşən tək sürüşə-sürüşə ona sarı axırdı...

Bu mənzərə professorun həyatı boyu gördüyü mənzərələrin ən vahiməlisi idi...

Ttini burulub nəfəsi darala-darala, ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa özünü həyətə saldı...

Həyəət, həmişəki kimi, zülmət qaranlığa qər q olmuşdu... İndi binaya daxil olmaq, bu ilğımvari casusu mənzilin qapısını açan ardınca aparmaq olmazdı... - professor tövşüyə-tövşüyə həmişəki qənaətinə gəldi, - onu ötən gecələrdəki kimi, həyətin ortasındakı sıx ağaclıqda azdırmalı, yalnız bundan sonra sivişib bloka daxil olmalıydı...

Həyəcandan, ya yüyrek gəldiyindən, ayaqları sözüne baxmırdı, dəqiqədə bir birinə dolaşib onu bürədirdi...

...Özünü ağaclığa zorla çatdırdı... ağacların iti budaqları üz-gözünü cıza-cıza çöməlib nəfəsini içinə qısdı, həyətə diqqət kəsildi...

...Deyəsən, həyətə ondan sonra heç kəs daxil olmadı. Hə, həyətə qaranlığın özü kimi ağır sakitlik çökmüşdü... arada bir sakitliyi binaların arasında eşən küləyin səsi, bir də vahiməli-vahiməli yırğaladağı budaqların xışiltısı pozurdu...

-Professor!.. – hardansa, lap yaxınlıqdan eşidildi...

Professorun ürəyi qırıldı...

- Yalvarıram, mənə kömək edin, professor...

Professor bir anlıq duruxdusa da, qəfildən səsi tanıdı. Bu, akademikın səsi idi... soyuq dəymiş kimi, xırıldayırdı...

- O yenə burdadır, professor. Mənim ardımca gəlib...

- Siz... - professor vahimədən nəfəsi tutula-tutula yan-yörəsinə boylanıb akademik qaranlıq ağaclıq boyu axtardısa da, tapmadı, - ...siz hardasız?.. Mən sizi görmürəm...

Professor sözünü bitirməyə macal tapmadı... həyətin o biri başından tını burulub qaça-qaça özünü birbaş ağaclığa salan kiminsə lap yaxınlıqda – ağaclığın ən sıx yerində kiminləsə süpürüşdüyünü, bunun ardınca akademikın güclə eşidiləcək boğuş səslə:

- Professor!.. – deyə xırıldadığını eşitdi...

Akademik daha pıçıldamırdı... boğuş xırıltılarla xırıldayıb qışqırmağa çalışırdısa da, səsi ağzını qapayan nəyinsə ağırlığı altında əriyib itirdi...

- ...kömək... ed... profes... - akademikın səsi getdikcə itib yoxa çıxdı və ağaclığın həmin sıxlığına sakitlik çökdü.

Professor bir anlıq heç nə düşünmədən, bədəni vahimədən uçuna-uçuna ani sıçrayışla ağaclıqdan çıxdı... qorxudan keyimiş ayaqları bir-birinə dolaşa-dolaşa bloka sarı götürüldüdə də, bloka aparan yolu qət etmək bu dəfə ona hədsiz çətin gəldi... beş-on addımlıq məsafə gecənin vahiməli qaranlığıyla uzandıqca uzanır, ayaqları, bataqlıqla yeriyirmiş kimi, ağırlaşdı...

Pillələri bir təhər, nəfəsi, az qala, kəsilə-kəsilə qalxıb, nəhayət ki, qapılarına çatdı, bir müddət də orda - qapının ağzında əl-ayağı vahimədən əsə-əsə açarları axtardı...

Açarlar həmişəki kimi, professorun paltosunun astarından tapıldı... qolunu astarın içinə, az qala, dirşeyinəcən salıb cibin dar yırtığına ilişən açarları bir təhər çəkib çıxartdı, mənzilin açarını qapının dəliyinə keçirib iki dəfə burdu və... dəhşətdən yerindəcə donub qaldı...

...Arxasında kimsə dayanmışdı... buz kimi soyuq əlini onun çiyinə qoymuşdu...

...Professor əlini açardan çəkib geriye çönmək istədisə də, çiyinə qonan əlin ağırlığından yerindən tərpənə bilmədi, boğazının yoluna dirənən nəfəsini udub astaca:

- Nə istəyirsən?.. - dedi və hiss elədi ki, boğazını qəhər tutdu.

Arxadan cavab gəlmədi... Onda professor keyi heç cür açılmayan çənəsini zorla hərəkətə gətirib bir də:

- Nə istəyirsən məndən?.. - dedi və çiyinə qonan zindan əlin ağırlığı altında bir müddət vurnuxa-vurnuxa it kimi zingildədi, sonra qəfildən vəhşi səsle elə bağırırdı ki, az qaldı ürəyi dayana... və öz səsinə ayıldı...

...Əcaib səslər və uğultular dolu yarıqaranlıq yuxudan sonra yataq otağının suvağı tökülmüş hisli tavanı professorun vahiməsini bir qədər səngitdisə də, titrəməsini ovuda bilmədi.

Otaq sakit idi... Aşağıda həyəti süpürürdülər. Olsun ki, səhərə az qalırdı...

Professor yorğanı üstündən atıb ayağa qalxmaq istədisə də, qorxunun və vahimənin ağırlaşmış keyitdiyi qollarını tərpədə bilmədi...

Ürək döyüntülərinin getdikcə zəiflədiyini, nəfəsinin arada bir cıyərələrində ləngiyə-ləngiyə sinəsinə qırıq-qırıq sızdığı hiss edib əlini sinəsinə qoydu.

Neçə vaxtdan bəri yuxuqabağı atdığı yuxu həblərinin təsiridi... - fikirləşdi, - bir də gecələr yuxuda keçirdiyi qorxuların nəticəsi...

Əlini ehmalca uzadıb dolabın üstündən eynəyini götürdü, gözünə taxıb üz bəüzdəki divardan asılmış saata baxdı.

Beşə on dəqiqə işləyirdi...

Düz yeddi saat yatmışdı... yeddi saat idi, yenə həmin qaranlıq dalanların arasıyla vurnuxmaqla, lənətəgəlmiş bozgödəkçəlinin təqibindən qaçıb qurtarmaqla məşğul idi...

Qəribədi, - professor nəfəsini nizama sala-sala fikirləşdi. - klinikadan evinə aparan gündəlik marşrut olsa-olsa bir saatlıq vaxt aparırdı. Burda isə düz yeddi saat... Yuxuda zaman hüdudunun ölçüsü yoxdu... - professor fikirləşdi və qollarını asta-asta ovub keyini aç-aça bir təhər dikəldi, yorğanı çiyinə salıb başmaqlarını sürüyə-sürüyə pəncərənin qabağına gəldi, qaranlıq həyətə zilləndi.

Həyətin tən ortasında hündür kol kimi bir yerə sıxlaşan ağaclar binaların arasıyla sürünən küləyin müqaviməti ilə yırğalanır, bayaq yuxudakı kimi vahiməli-vahiməli xışıldayırdılar...

Üşüdüb geriye çəkildi, yorğanı çiyində ehmal addımlarla mətbəxə getdi, orda işığı yandırıb dərman rəfini açdı, ürək dərmanından fincana damızdırı-damızdırı fikirləşdi ki, bu gün mütləq akademiki tapmalıdı... onunla təcili surətdə görüşüb bu dəfə hər şeyi ona olduğu kimi danışmalı, hər ikisinin düşdüyü bu çıxılmaz vəziyyətdən çıxış yollarını onunla birgə axtarmalıdı. Bu, hər şey bir yana qalsın, onun həkimlik və insanlıq borcudu.

Divar saati ağır kəfgirini işə salıb altı dəfə vurdu və professor akademiklə dünənki görüşünü xatırladı... onu necə, hardan tapacağı barədə fikirləşib xatırladı ki, akademik şəxsiyyət vəərəqəsinin göstəriciləri və yəqin ki, ev ünvanı klinikanın qəbul şöbəsində olmamış olmaz. Ən azı, bunsuz akademikə xəstəlik vəərəqəsi açmazlar, - professor fikirləşdi və bu fikirdən ürəyinin ağrısı elə bil bir qədər azaldı.

* * *

Akademikin şəxsiyyət vəərəqəsinin göstəriciləri və ünvanı qeydiyyat kitabçasında, uzun bir siyahının ortasında, cürbəcür ad-familiyaların arasında səliqəli xətlə yazılmışdı...

Professor bu rəqəmləri kibrit qutusu böyüklüyündə bloknot vəərəqinə köçürüb cibinə qoydu, otağına qalxıb paltosunu soyunmadan, yazı masasının arxasına keçdi, telefonun dəstəyini qaldıraraq arayış xidmətinə zəng vurdu, akademik ünvanını deyib bir müddət gözlədi, bir qərdən sonra dəstəyin o başında eşidilən nömrəni həmin kağıza - akademikin familiyasının altına köçürdü və həmin dəqiqə də nömrələri yığdı.

Telefona, uzun-uzadı çağırış zənglərindən sonra cavan oğlan səsi cavab verdi:

- Bəli.

- Alo, sabahınız xeyir, – professor nəzakətlə dedi.

- Sabahınız xeyir, – telefonun o biri başından səs gəldi.

- Mənə akademik Siracov lazımdı.

Telefonun o başında bir müddət susdular, sonra sakit səsle:

- Kimdi soruşan?.. - dedilər.

- Bu, həkimdi. Onun həkimi. Professor Veyisov. Dünən o, bura gəlmişdi, mənim yanına...

- Bəli.

- Mən onun özüylə danışmalıyam. Mümkünsə, təcili, - professor boğazını artlayıb mümkün qədər nəzakətlə dedi.

Telefonun o başında yenə susmuşdular.

- Alo?!.. - professor bir də dedi. - Əgər o, evdə yoxdusa, onda iş nömrəsini verin, mümkünsə...

- Bilirsiniz, - oğlan tərəddüd içində susdu, sonra qərribə rəsmi tonda, - ...o, bu gecə vəfat edib. – deyər əlavə elədi.

- Vəfat edib?.. Akademik Siracov? Vəfat edib?.. - professor dedi və sualının yersizliyini həmin dəqiqə də başa düşdü... bu gecəki yuxusunu, qaranlıq, sıx ağaclığın dərinliyində, sirli vurnuxmada kiminləsə süpürləşən akademik xırıltılı səsini xatırladı...

- Cənazə bu gün saat beşdə Elmlər Akademiyasının binasından götürüləcək, – telefonun o biri başındakı səs dedi və bir müddət hüznə susdu.

Professor nə deyəcəyini unudub ağzının içində nə isə mızıldadısa da, telefonun o başında dəstəyi asdılar...

Bir müddət gözü qara telefon aparatının ağ gözlər kimi dövrələnmiş nömrələrinə zillənmiş vəziyyətdə oturub qaldı... Akademikin qəfil vəfatı, ağacların budağını vahiməli-vahiməli yırğalayan küləyin səsi, yaş asfaltın üzəriylə acıqlı bəbir yerışı ilə yeriyan bozgodəkçəlinin silueti bir-birinə qarışdı...

Bu, necə ola bilərdi?..

Cibindən çıxardığı burun yaylığını üz-gözünün tərinə hopdurub dəstəyi əlinə aldı və bayaqkı nömrələri bir də yığdı.

Bu dəfə dəstəyi ikinci zəngdə qaldırdılar. Danışan yaşlı qadın idi.

- Bu, yenə mənəm... - professor astadan dedisə də, telefonun o biri başından səs gəlmədi. - Mən üzr istəyirəm... Bu, akademik Siracovun evidi?.. Fəlsəfə elmləri doktoru, akademik Siracovun mənzilidi?..

- Bəli, - qadın hüznə dedi.

- Bayaq bu nömrədən mənə kədərli xəbər dedilər. Bilmək istəyirdim ki...

- Bəli, cənazə bu gün saat beşdə Elmlər Akademiyasının binasından götürüləcək.

- Sağ olun, - professor dedisə də, sonradan nəyisə xatırlayıb dəstəyi asmadı, - üzr istəyirəm, danışan professor Veyisovdu.

Qadın səsi güclə seziləcək ehtiramla:

- Veyisov?!..

- Mən həkiməm. Psixiatr Veyisov.

- A-ah, - səs endi, - professor Veyisov... Onun son ümidi...

- Mən... - professor hiss elədi ki, pörtdü, – bilirsiniz o gün...

- Sizdən sonra o bütün ümidini itirdi. Axır ki, apardılar... - qadının sonrakı sözləri telefon xəttində yaranan xırıltılara qarışdı.

- «Apardılar» deyirsiniz?.. - professorun içi titrədi...

- O elə bunu deyirdi. Sizin də ayağınıza bundan ötrü getdi... amma əliboş qayıtdı... – telefonun o biri başına sakitlik çökdü, qadın nəfəs dərib sözünün ardını gətirdi. - Ona heç kim kömək edə bilmədi. Dərdinə əlac tapılmadı.

- Günah mənədi, – professor qətiyyətlə dedi və bu qısa etirafdan içində yüngüllüyə oxşar nəyisə yarandığını duydu.

- Onu, özü deyən kimi, yuxuda apardılar... - qadın onu eşitmirmiş kimi, ahəstə-ahəstə danışdı. - Saat üçlə dörd radələri arasında... Özü dediyi kimi, gecəylə səhərin kəsişməsində.

- Yuxuda?..

- Özü də həmişə deyirdi. Bunu deyirdi. «Bu - mənim axırımdı.» - deyirdi. - Qadın sonra yenə nə isə dedi, professor daha heç nə eşitmədi. Professorun beyni ağappaq, sopsuyuq dumanın içindəydi...

Akademik bu gecə saat üçlə dörd arasında yuxuda keçinmişdi... Bu xəbis ölüm aktı həmin radələrdə həm də necəsə, onun yuxusunda baş vermişdi... Bu, necə ola bilərdi?..

Professor hiss elədi ki, gicgahına yayılan soyuq gizilti bütün bədəninə yayılır.

- ...elə deyirdi, yanımda yat, qorxuram. O, qorxacaq deyildi, onu yuxuları o günə salmışdı. Gecənin bir aləmi xırıltısına ayıldım. Yazıq yuxuda da sizi çağırırdı. «Kömək edin, professor...» - deyib suda boğulan tək, çabalayırdı... - bu yerdə, deyəsən, qadının boğazını qəhər tutdu. - Elə bil kiminləsə əlbəyaxa əlləşirdi. Ha çalışdım oyadam, oyanmadı ki, oyanmadı... Elə əlləşə-əlləşə də getdi...

Professor hiss elədi ki, daha danışmaq istəmir. Danışmağa heyi yoxdu. Bir də qadın kövrəldikcə, səsi əsəblərinə toxunur. Odu ki, söhbəti yekunlaşdırıb dəstəyi asdı.

Paltosunu soyunub əlüzyuyanın qarşısına keçdi, krantı açıb bir müddət suyun səsinə diqqət kəsildi, soyuq sudan üzünə vurub əlüzyuyanın üstündən asılmış balaca, dördkunc güzgüyə zilləndi...

Rəngi avazı olmuş, gözlərinin altı neçə vaxtın yuxusuzluğundan dərin çuxurlara düşmüşdü...

Siyirtməni çəkib qəlyanını çıxartdı, içini doldurub alışqanı yandırdı, kürəyini kreslonun söykənəcəyinə söykəyib qəlyanı tüstülətməyə başladı... və dünənin axşamından bura baş verənləri – akademikinin onun qəbuluna gəlişini, bu gecəki yuxuda baş verən sirli qətlini, arvadının dediklərini bir-birinin ardınca sıraya düzüb bütün bu mənzərənin məntiqini müəyyənləşdirməyə çalışdısa da...

...Akademiki yuxuda öldürmüşdülər. Dəqiq olanı, hələ ki, bu idi. Digər müəmma – bu amansız qətlin həm də necəsə, onun yuxusunda baş verməsi, yaxud onun hansı möcüzəyləsə akademikin yuxusuna düşməsiydi.

Bütün bu anlaşılmaz qarmaqarışıqlığa aydınlıq gətirməyin vaxtı çatmışdı, hələ bəlkə də, ötmüşdü... Bu gecəki hadisə yuxu kimi qavradığı bütün o ələgəlməz görüntülərin sadəcə yuxu yox, hər döngəsi insan həyatı üçün təhlükə saçan sirli ərazidə baş verməkdə olan reallıqlar olduğunu təsdiq edirdi... İndi bu gecəki yuxunun hardan başladığını yadına salmalı, onun akademikin, yoxsa akademikin onun yuxusuna düşdüyünü dəqiqləşdirməli idi. Bu gecəki yuxuda, dəqiq yadında qalanı - onun gündəlik marşrutu ilə - 12 nömrəli tramvayla gedib öz küçələrində düşməsi idi... - professor fikirləşdisə də, qəfildən bu gecəki yuxuda evə tramvayla yox, marşrut taksisində yollandığını xatırladı... həyətlərinə aparın yolun yaş səthi ilə yeriməyini, arxadan eşidilən hənirə geriye qanrılıb bozgödəkçəlinin qorxunc siluetini görməyini, özünü tənqənəfəs halda həyəte, ordan ağaclığın sıx yerinə salmağını yadına saldı... Evə marşrut taksi ilə yollanmağını çıxmaq şərtiylə, bu gecəki yuxusu, o birilərin təkrarı idi. Bu gecə onun yuxusunda baş verənlər, elə ondan əvvəlkiylər də olsun ki, akademikin dediyi kimi, yuxuda yox, ayrı bir ərazidə baş vermişdi... Və əgər eləydisə, onda şəhərin o biri başındakı mənzilində, öz yorğan-döşəyində yatan akademikin onların həyətidə qətlə yetirilməsini hansı məntiqlə, hansı məkan, yaxud zaman ölçüləriylə hesablamalıydı?.. Ya bəlkə... - professor şlyapasını çıxarıb stolun üstünə qoydu, - hər şey o düşündüyündən daha sadə idi?.. Akademik də, o da, klinikada ahilliyə psixozu üzrə qeydiyyata düşən yüzlərlə ruhi xəstələrdən biri idilər?..

Akademik solğun üzü ilə, içində sönük işartılar oynayan qonur gözləri ilə professorun gözlərinin qabağına gəldi...

Yox, akademik xəstə deyildi. Sadəcə, nə işə baş verirdi... və onlar hər ikisi həmin o baş verənin qurbanları seçilmişdilər. Belə olmasaydı, bu gecə həyətin qaranlıq ağaclığında ağlaya-ağlaya onu köməyə çağırın akademikin dediyi son sözləri şəhərin ayrı bir başındakı mənzildə əriylə yanaşı yatan arvadı eşidə bilməzdi. Yox-yox, hər şey ağlasığmaz dərəcədə sirli və qəliz idi... - professor fikirləşdi. Təşfişə düşüb tələsik nəticə çıxarmaqla heç bir şey əldə edilməyəcək. Soyuq ağıl və səbr – bütün düşünlərin və kələflərin açarı budu... - professor fikirlərinə beləcə aydınlıq gətirməyə çalışdı, bu məqsədlə masanın kənarına qoyulmuş su qrafininin qapağını açıb stəkana su süzdü.

Birinci ehtimal budu ki, akademik xəstə deyildi və indi belə məlum olurdu ki, o, həqiqətən, dediyi tələyə keçmişdi. Akademiki həmin o ölüm tələsinə özü dediyi kimi, elmi işində toxunduğu «bəzi qadağa mətləblərə» görə salmışdılar. Bu gecəki qətl tezliklə onunla da belə bir hadisənin baş verə biləcəyindən xəbər verirdi. Akademiki neçə vaxtdan bəri kölgə kimi təqib edib, axır ki, canını alan sirli yuxu casusunun cənginə, belə çıxır ki, həmin o yuxuda – bozgödəkçəli Elmlər Akademiyasının binasına daxil olmaq istəyərkən, hansı sirli duyumlasa geriye qanrıldığı məqam düşmüşdü...

Bozgödəkçəli yuxu casusunun onda Elmlər Akademiyasının binasına məhz akademikdən ötrü girdiyini və elə onda da necəsə, həmin o sirli əraziyə düşdüyünü professor yalnız indi anlamağa başladı və bundan ürəyi pis-pis sıxıldı.

Bu gecə işə Ölüm elçisi akademikin danışdığı kimi, onun da mənzilinin ağzına çatmışdı və zindan ağırlığında soyuq əlini onun da çiyinə qoymuşdu... Bu, o demək idi ki, onun da vaxtına az qalırdı...

Bu fikirdən, ya bayaq üzünü yuduğu suyun soyuqluğundan, saçlarının dibi gizildədi... Ani bir məqam qapını açıb dəhlizə sıçramaq, səsi gəldikcə bağırın adamları başına yığmaq, onların arasında gizlənmək istədi... özünü başına yığışacaq insanların arasında təsəvvür elədi və gözləri qarala-qarala bu insan dəstələrinin onu qucaqlarına alıb qabırğalarının altında gizləsələr belə, bozgödəkçəlidən gizləyə bilməyəcəklərini anladı... Yuxuda heç

kimin heç kimi qorumaq gücü yox idi... Bu fikirdən elə bil otağın tavanı bir neçə pillə aşağı endi, yoxsa bu, professora elə gəldi?..

Günahı nə idi axı?.. – yazı masasına dirsəklənib başını əlləri arasına aldı. - O ki heç nə yazmırdı ki, hansısa qadağalı mətləblərə toxuna?..

Əllərini qoltuqlarına keçirib bir müddət gözləri yol çəkə-çəkə son illər olub keçənləri - dediyi bütün sözləri və hərəkətləri, getdiyi yerləri və görüşdüyü adamları yadına salmağa çalışdısa da, qarısının ölümündən sonrakı son üç ili xəstələrindən və kolleksiyasına əlavə elədiyi son cücü qurularından savayı, heç nəyi xatırlamadı...

Bəlkə, günahı o idi ki, o da necəsə, hansısa qadağa sərhədləri öz xəstəhal yuxu aludəliyi ilə pozmuşdu?.. Yuxuda nəyinsə - örtülü, qapalı olan haranınsa səddini aşıb özü də bilmədən, akademiki təqib edən bozgodəkçəlinin izinə düşmüşdü?..

Yaddaşını cilovlayıb həmin gecə bozgodəkçəlinin izinə yuxunun məhz hansı məqamı, hansı səbəbdən düşdüyünü, bütün yuxunu kimliyini bilmədiyi bu adamı, qorxudan az qala, bağı yarıla-yarıla, addımbaaddım izləməyinin səbəbini yadına salmağa çalışdısa da, dəhşət filmlərinin kadrlarını andıran bu ikili təqib prosesinin mexaniki ardıcılığından savayı, yadına heç nə düşmədi...

Qapı astaca tiqqıldadı və aralandı. Qapının o üzündən ədəbli səs:

- Gəlmək olarmı? - dedi və içəri səliqəli geyimli, orta yaşlı, yaraşığı bir adam daxil oldu. Qapını ardınca bağlayıb qollarını tələbə utancaqlığı ilə arxasında çarpazladı.

Professor fikirdən ayılıb cib saatına baxdı.

On birin yarısı idi.

- Buyurun, əyləşin, – dedi, xəstəyə yer gösiərdi, özü isə vahimədən keyi hələ də açılmayan əlləri bir-birinə dolaşa-dolaşa paltosunun düymələrini açmağa başladı, paltonu ayağa qalxmadan, yaxındakı divanın üstünə atıb masanın üstünə səpələnmiş kağız-kuğuzu sahmanlaya-sahmanlaya fikirləşdi ki, xəstəni nahaq qəbul elədi.

Xəstə professorun təklif etdiyi stula əyləşib əllərini dizlərinin üstündə çarpazladı və professora edə baxdı, elə bil bura professorun dəvətiylə gəlmişdi.

- Müayinə vərəqəniz var?.. - professor candərdi soruşub kağızları necə gəldi, üst-üstə yığdı.

- Bəli-bəli, gerek ki, burda - sizdə olmalıdı. Mən dünən gəlmişdim, dedilər günün ikinci yarısı olmusunuz.

- Familiyanızı deyin.

- Qurbanov.

- Qurbanov... - professor ağzının içində deyə-deyə, xəstəlik vərəqələri arasında «Qurbanov» familiyasını axtardısa da, tapmadı, artıq sual-cavab yaranmasın deyə, - Buyurun, danışın, şikayətləriniz nədi, – dedi, özü isə siyirmədən çıxardığı tənbəki qutusunu masanın üstünə qoyub kibrit çöpü ilə qəlyanının qarısını təmizləməyə girişdi.

- Şikayətim çoxdu. Başınızı ağrıتماق istəmirəm. Məncə əsəb pozğunluğu.

- Sizcə?..

- Həyat yoldaşım da deyir, - xəstə dedi və elə bil pörtdü. - Dostlarım, tanış-biliş də neçə vaxtdan bəridi bunu hiss edir. Son vaxtlar özüm də hiss eləyirəm. Bura da məni, düzünü desəm, yoldaşım göndərdi.

- Onlar nə deyir, özünüz nə hiss edirsiniz?.. - professor qəlyanı ehtiyatla masanın üzərinə qoydu, özü isə kreslonun söykənəcəyinə söykəndi.

- Arvadım deyir, yuxuda danışırım... Bəzən elə olur ki, dəli kimi bağırırım... - xəstə deyib susdu, dovşan gözlərini andıran dəyirmi gözlərini professora zillədi.

- Davam edin, davam edin, - professor deyib qəlyanını tütünlə doldura-doldura fikirləşdi ki, əgər bu dovşan gözlü adam da bozgodəkçəlidən danışsa, havalanacaq.

- ...özüm isə bir onu hiss eləyirəm ki, son vaxtlar məndə tənhalığa qəribə meyl yaranıb. Son vaxtlar ən yaxşı dostlarımdan belə, qaçmağa başlamışam. İşdə də qapını arxadan açarlayıram ki, içəri girən olmasın. Başa düşürəm, düz eləmirəm, belə olmaz, amma özümlə bacara bilmirəm.

- Adamlardan niyə qaçmağa başlamısınız, səbəbi özünüze aydındı?..

Xəstə çiyinlərini çəkib susdu, sonra nagümanlıqla:

- Məncə onlardan əsəbiləşirəm, - dedi.

- Nə səbəbə axı?..

- Orasını bilə bilmərəm. Məncə odu ki, mənimki onlarla tutmur.

- Bəs dostlarınız? Onlarla da tutmur?

Xəstə başını yellədi:

- Onlar da məni darıxdırırlar. Bura da məni arvadım göndərdi.

Xəstənin səsi professoru birdən-birə darıxdırdı:

- Tənhalıq dediyiniz saatlarda nə edirsiniz, nə ilə məşğul olursuz? – deyib qəlyanı alışırdı.

- Əsasən kitab oxuyuram, dini kitablar.

- Belə de. Peşəniz nədi?

- Əlyazmalar institutunda işləyirəm. Özüm dilçiyəm, amma tərcümə ilə də məşğul oluram. Bu dəqiqə əlimdə qədim Misir rəmmallarının «Yuxu məkanı» adlı maraqlı əlyazmasını tərcümə edirəm. Düzünü deyim, əsəblərim çoxu da elə o əlyazmaya girişəndən pozuldu.

«Yuxu» sözündən professorun ürəyi düşdü.

- Deyirsiniz əsəbləriniz bundan pozulub. İzah edə bilərsiz, niyə?..

- Niyə?.. - xəstə professorun bu sualından çaşan kimi oldu, bir qədər fikrə gedib, - Onu deyə bilmərəm, – dedi.

- Sizcə, bu əlyazmayla bağlıdır, hə?..

- Məncə hə. Bu sehrli bir mətdir. Özü elə də böyük deyil. Yüz səhifədən artıq olmaz. Düzdü, bəzi səhifələri itib, bəzilərində mətn pozulmaları müşahidə olunur, amma o sehr olduğu kimi saxlanılıb.

- Maraqlıdı, - professor həyəcanlandığını duyub özünü ələ aldı, bayaqkı təmkinlə, - düzü, mən özüm də qədim əlyazmaların həvəskarıyam. Babat kitabxanam da var. Amma yuxular barədə məndə olanlar, əsasən, tibbi ədəbiyyatlardı.

- Yox, professor, mən dilimdə «Misir» deyirəm. Qədim, əfsanəvi Misir... - bu sözdən nədənsə, xəstənin gözlərindən sərxoş bir dalğa axdı və elə həmin an yanaqları qızardı...

Yoxsa bu, professorla elə gəldi?..

- Bu, əlyazmanın əsli deyil, surətidi... - xəstə həvəslə sözüne davam elədi. - Bunun əsli ələ düşməz. Təsəvvür edin, bu əlyazmanın tarixi bilinmir. Orda yuxular - insanın fizioloji halı kimi yox, sağ ikən onu o biri dünyalarla bağlayan körpü kimi təqdim edilir...

Professor xəstəni dinləyə-dinləyə fikirləşdi ki, gözündə zərrə qədər xəstəlik əlaməti olmayan bu gümrah adamın bura təşrifi də, olsun ki, onun yuxuları kimi, hansısa mistik məqsəd daşıyır və bu fikirdən bədəninə dolan titrəmədən üşütdü, bayaq divanın qoltuqluğuna atdığı paltosunu çiyinə salıb, bərk-bərk özünə bürüyə-bürüyə fikirləşdi ki, hər şey bir yana qalsın, o, ilk növbədə, həkimdi və qəbul saatlarında öz vəziyyətini, xəstəhal yuxularını bir kənara qoyub unutmalıdı.

- Maraqlıdı... - professor sönmüş qəlyanını yenidən alışırdı xəstənin üzünə zilləndi.

- Çox maraqlıdı, - xəstə getdicə, elə bil daha da həvəslənirdi, - orda yuxu - insan ruhunun bədənini tərk edib görünməz aləmlərlə əlaqəyə girmə məqamı kimi təsvir edilir. Bu aləmlərin, daha doğrusu, bu məkanların mövcudluğu orda elmi dəlillərlə sübuta yetirilir. O dəlillərə görə yuxu, bu dünyayla o dünya arasında asılan görünməz, şəffaf laydır...

...Bu gecəki yuxusu, yarıqaranlıq ağaclıq, akademikin köməksiz səsi hardansa lap yaxından - professorun arxa tərəfindən ötüb keçdi... Əgər bu xəstə tərcüməçinin sözündə həqiqət var idisə, demək, professor həmin o Yərə akademikle bir düşmüşdü...

- ...odu ki, adəm əhlinə qadağan edilir.

- Üzr istəyirəm, fikrim yayındı. Deyirsiniz, nə qadağan edilir?..

- Yuxuları yadda saxlamaq. Orda deyilir ki, insan yuxusunu yadında saxlasa, istər-istəməz o adamın bir ayağı bu dünyadan üzülməyə başlayır. Odu ki, siz bir fikir verin, görün hansı birimiz gecənin neçə saati ərzində gördüyü yuxusunu yadında saxlaya bilər?.. Orda elə belə də yazılır ki, yuxu ərazisinə aludə olanların burda, yəni Yer üzündə yaşamaq limiti başa çatır.

- Nə mənada?..

- O mənada ki, insan özü də bilmədən, daim ora - yalnız yuxuda düşə bildiyi həmin o məkana can atır. İndi görün bu, necə bir yerdi ki, insanın əlini bu dünyadan üzür.

Bu yerdə xəstə bir anlıq susub elə bil fikrə getdi, sonra gözləri yol çəkə-çəkə, ovsuna düşmüş kimi:

- Mən bunu başa düşürəm... – dedi. - Olsun ki, burda - Yer üzündə axtardığımız azadlığa biz yalnız orda – həmin o məkanda qovuşuruq. Axı orda biz, hər şey bir yana qalsın, bədənsiz oluruq?!..

- Nə mənada?.. - professor elə bil diksindi.

- O mənada ki, yuxuya aludə olan bizim bədənimiz deyil... - xəstə deyib mənalı-mənalı professoru zilləndi. Elə bil, daha nə isə deyəcəyini yadına salmağa çalışdı...

Professor isə yenə dünənki günortanı, xəstənin oturduğu həmin bu kreslodada oturub, ona dərini danışan bədbəxt akademiki xatırladı...

İndi o xəstədən çox, münəccimə oxşayan bu adama nə deməliydi?.. Anladığı bir o idi ki, hər şey durulub aydınlaşmaq əvəzinə, getdikcə, bulanıb dünyünlənirdi...

- ...orda bu barədə dəqiq bir şey yazılmır, - xəstə hələ də əlyazma barədə həvəslə danışmağına davam edirdi, - bu, mənim şəxsi qənaətimdi. Məncə orda burdakı həyat normaları çərçivələri və qanunları işləmir. İşləyə də bilməz... - xəstə deyib bir qədər susdu, elə bil professorun nə deyəcəyini gözlədi, sonra qəfildən, - Hə, yadıma düşdü, orda bir də yazılır ki, həmi o Məkanın... yuxu məkəninin yeni, insan həyatı üçün təhlükəli olan əraziləri də var. Bax, ən dəhşətli də budu...

Xəstənin bu sözündən sonra professor gözlərinin qaraldığını hiss edib udqundu:

- Nə mənada?..

- Həmin o ərazilərin ixtiyarına keçənlər də olur. Düzdü, bu, çox nadir hallarda baş verir, amma olur... – xəstənin üzündə bu yerdə hüznü kölgələr dolaşdı. – Bax, ora düşən insana xilas yoxdu. Orda həmin o ərazilər barədə yazılanları oxuyanda, anlayırsan ki, bu, təxminən Cəhənnəmin özüdür. Ya da ən azı, oraların astanasıdır... - xəstə artıq müəllim kimi danışdı. - Orda bir fəsil ancaq bu barədədi. Əlyazmanın ən sehrli yeri də budu. Orda deyilir ki... - bu yerdə xəstə səsini azaltdı, nədənsə ehtiyat edən kimi, az qala, pıçiltı ilə - həmin o ərazilərin ixtiyarına keçmək, İblisin nəzarəti altına - Zonaya düşməkdə.

Xəstə bu sözləri qəribə ehtiyatla, elə bil otaqda onların ikisindən savayı olan kiminsə eşidəcəyindən çəkinə-çəkinə dedi. Yoxsa bu, professoru elə gəlirdi?!..

- Yuxuya aludəlik, yəni yuxu asılılığı bu dünyaya üz çevirmək kimi bir şeydi... - xəstə deyib kreslonun söykənəcəyinə yayxandı. - Bu sayaq yuxu aludəliyi orda Allahı qəzəbləndirən intiharla müqayisə edilir. Yuxuya can atmaq, yuxuda yaşamaq Allahın yaratdığı bu işıqlı dünyadan, yəni bizlər üçün yaradılan bu gözəl nemətdən üz çevirmək kimi qiymətləndirilir.

- Maraqlıdır... - professor süni laqeydliklə dedi və hiss elədi ki, başı gicəllənir.

- Orda o da yazılıb ki, həmin o ərazilərə, əsasən, bağışlanmaz günah sahibləri düşür. Daha doğrusu, onları oralara necəsə çəkib aparırlar.

«Akademik öz günahını bilirdi. - professor xəstənin dediklərini daha eşitmirdi, - onun günahı nə idi?..

- ...bunlar xırda şeylərdi, - xəstə danışmaqdan yorulmurdu. Elə bil, neçə vaxtdan bəri həsrətlə ona bu əlyazma haqqında mühazirə deməyə hazırlaşmışdı.

Professor fikirləşdi ki, akademik həmin o elmi işini nəyin bahasına olursa olsun, əldə etməli idi. Bu qarmaqarışıq, kilkəli tilsimdən çıxmağın yolunu ona, həmin o «qadağalı mətləblər» göstərəcəkdə.

- Ordan geriyyə yol yoxdu. - Xəstə deyib, qərribə bir hüznə professor baxdı. - Orda elə-belə də yazılıb.

Professor fikirləşdi ki, qərribədi ki, bu gümrah üzlü xəstənin onun beynindən keçənləri həmin dəqiqə oxuması, ürəyində bitən anı suallara o andaca cavab verməsi bayaqdan bəri diqqətini cəlb eləməyib. Elə bunu fikirləşmişdi ki, qəfildən, xəstəlik vərəqəsi tapılmayan, nazik burnu, qövsvəri qaşları, qulaqlarının iti uclarıyla balaca, fitnəkar şeytani andıran bu adamın üzünü professor tanımaq gəldi... və professor ürəyi sıxıla-sıxıla, bura gələndən yalnız yuxulardan danışan bu adamın bura əslində, nə məqsədlə təşrif buyurduğunu müəyyənləşdirməyə çalışdısa da, xəstə buna imkan vermədi, ayağını ayağının üstə aşırıb:

- Belə-bele işlər... – dedi və gözlərini professordan yayındırmaq üçün harasa, döşəməyə zilləndi.

Professorun nə isə deməyə heyi yox idi.

«Hamısı yorğunluqdu, beyin və sinir yorğunluğu...» - professor beyni dumanlana-dumanlana fikirləşdi və eynəyini çıxarıb üz-gözünü ovuşdurdu. – «Bir də son həftələr az qala ovuc-ovuc qəbul elədiyi ağır trankfilizatorların təsiri.»

- Maraqlanırsızsa, mən o yazının üzünü çıxarıb sizə gətirə də bilərəm. - xəstə dedi.

Professor nə isə demək istədisə də, dilini tərpedə bilmədi... üzbəüzdəki xəstə də, onun arxasındakı kitab şkafları da yerini dəyişib ha yanasa axdı...

Professor gözlərini bir neçə dəfə yumub-açdısa da, başgicəllənməsi səngimədi.

- Elə bil özünüzü pis hiss edirsiniz, professor, - xəstə deyib ayağa qalxmaq istədi... sonra elə bil ayağa qalxdı da... stolun üstündəki qrafini əlinə alıb stəkana su tökdü... yoxsa stəkani professor ayağına uzatdı?..

«Olsun ki, qan təzyiqi qalxdı...» - professor gözlərinin qabağına tədricən qaranlıq çökə-çökə fikirləşdi və əlini ona sarı uzanan stəkana atdısa da, onu heç cür əlinə ala bilmədi... gözü stəkanın içində xırda titrəyişlərlə çalxalanan suyuna zillənib qaldı. Sonra nə oldusa, professor oturduğu yerdə elə bil harasa, arxaya getdi... orda nəyəsə söykənib, ya arxası üstə yıxılıb, otaq başına hərlənə-hərlənə qaldı... və getdikcə işığı azalan bulanıq gözləriylə sivri burunlu xəstənin qərribə, qorxaq addımlarla ona yaxınlaşdığını, üstünə əyilib qırmızı gözləriylə üzünə yaxından baxdığını gördü və bundan zəif-zəif titrətdi... gördüyü son mənzərə sumaqı ayaqqabıların ehmal-ehmal döşəməyə basıla-basila qapıya sarı getməsi və orda dumanabənzər ağılığın içində yoxa çıxması oldu...

...Bir qədər sonra professor sallaqxanani andıran yarıqaranlıq bir yerdən başaşağı asılmışdı... Bədəninin qanı, uzun müddət başaşağı asıldığından beyninə dolmuşdu, orda nəbzylə bir aramla lükküldəyirdi... çox keçmədi ki, beyninin ən yoğun damarı qan lükkültüsünə davam gətirməyib çatladı... və qanı ağır damcılarla harasa aşağı - sonu, axırı görünməyən dibsiz dərinliklərə damcılara-damcılara çıqqıldamağa başladı...

Damcılarının səsi hardansa uzaqdan, elə bil Yer in o üzündən eşidildi... sonra qəfildən hava soyudu və professor eləcə başaşağı asıldığı yerdə üşüdü... çənəsi bədəninə yerişən

soyuqdan titrəyib dişlərini bir-birinə vurdu... bu məqam ha tərəfdənsə soyuq, sürüşkən bədənleriyle sürünüb biləklərinə, topuqlarına sarılan ilanabənzər əcaib məxluqların kor başlarını onun biləklərinə sancıb qanını acgöz-acgöz sümürməyə başladığını duydu... lakin nə tərənməyə, nə qışqırmağa heyi yox idi... Tərəndikcə, gicgahından süzülən qanın axını güclənirdi, biləyinə sarılmış kor ilanlar dişsiz ağızlarını bir az da dərinə yeridirdi...

Bütün bu müdhişlikdən xilas olmağın yeganə yolu - gözlərini yumub özünü soyuq ölüm yuxusuna vermək idi... Qan itkisinin – ölümə aparən ən qısa və ağrısız yol olduğunu professor yaxşı bilirdi, odu ki, gözlərini yumub təsəvvürünə yadında qalan xoş xatirələri salmaq istəyirdi ki, qəfildən bədəninin silkələnməsinə dik atılıb gözlərini açdı...

Canı sızıldadı... kiminsə sümüklü əlləri çiyinlərindən yapışib onu kobud-kobud silkələyirdi... sonra ha tərəfdənsə üzünə soyuq su çiləndi...

Gözlərini açdı...

Klinikanın bir neçə həkimi, tibb bacıları, ətrafına yığışmışdılar. Qolları, yalın topuqları kardioqram cihazının sulu əmzikləriylə dolu idi...

Bayaqkı xəstə də burdaydı, həkimlərin arasından ağarmış bəniziylə ona baxırdı... qulaqlarının da burnunun da ucları bayaqkı kimi sivri deyildi...

- Özünə gəldi... - kimsə dedi, sonra üstünə əyilib üzünə lap yaxından baxdı:

- İndi necəsiz, professor?.. - dedi.

Baş həkim də burdaydı, qapının ağzında dayanıb qəhərli səslə astadan kiminləsə danışırdı.

- Hamımızın axırı budu... – professor baş həkimin dərin ahla bitirdiyi axıncı cümləni eşitdi.

Gözlərinin qabağı hələ də bulanıq idi. Baş daha hərlənmirdi.

Həkimlər köməkləşib onu xərəyə keçirmək istədilər.

- Lazım deyil... - professor keyimş dilini bir təhər hərəkətə gətirdi.

- Bəlkə sizi evə aparaq, professor?.. - bayaqkı xəstənin üzündəki günah ifadəsi hələ də sovuşmamışdı. - Sizi mən yordum.

Professor heç cür evə gedə bilməzdi, özünü o ölüm qoxulu yuxularının ixtiyarına verə bilməzdi. Odu ki:

- Yaxşıyam, narahat olmayın, – dedi və özünü dikəltdi.

Xəstə həkimlər dağılışandan sonra da getmədi, qapının ağzında dayanıb bir müddət günahkar üzlə professorun üzünə zilləndi:

- Məni bağışlayın, professor, yordum sizi. İşiniz onsuz da ağırды, mən də bu yandan... – dedi və ehmal addımlarla otaqdan çıxdı.

«Hər şeyin izahı olduğu kimi, bunun da izahı tapılacaq...» professor beyni tədricən aydılaşdıqca fikirləşirdi ki, yenə hardansa gözlərinin qabağına boz gödəkçəli yuxu casusunun İstiqlaliyyət küçəsindəki Elmlər Akademiyasının girəcəyində ayaq saxlamasını, geriye qanrılıb bozumontul üzünü uzaqdan-uzağa ona zilləməsi gəldi...

Tez ayağa qalxıb pəncərəni açdı və bir müddət çölün havasını ciyərlərinə çəkə-çəkə küçəyə baxa-baxa, sinəsinin sol tərəfinə qısılan nəfəsini nizamlamağa çalışdı...

Yağış yağırdı...

Hər şey dahiyənə ustalıqla işlənmiş simmetrik naxışlarla böyür-böyürə, üst-üstə sıralanan sirli məntiqlər dolu vahiməli mənərə yaradırdı. Bütün bunları əsassız fərziyyəyə, uğursuz təsadüfə, yaxud anlaşılmaz uyğunluğa çevirməyə xırdaca da olsun, səbəb, ya bəhanə yox idi. Bütün bu baş verənlərdən sonra o, başını aşağı salıb qurbanlıq qoyun kimi evə yollana bilməzdi, özünü qırmağı iti yuxuların ixtiyarına verə bilməzdi... - professor üreyi sızıla-sızıla fikirləşdi. Bütün bu qəliz izaholunmazlıqlara müəyyən aydınlıq gətirəcək bir şey qalırdı - akademikın əlyazması... O əlyazmanı mütləq əldə etməliydi.

Stolunun arxasına keçib siyirməni çəkdi, qəlyanı əlinə alıb dayandı, döyüntüsü hələ də səngiməyən ürəyini xatırlayıb qəlyanı siyirmənin dibinə itələdi.

Qapı yenə xırda-xırda döyüldü.

Gələn yenə tabelçi idi, armudu stəkanda gətirib gəldiyi çayı professorun yazı masasının üstünə qoyub astaca:

- Limon tapa bilmədim... - dedi və bayaqkı xəstə kimi, ehmal addımlarla otaqdan çıxdı.

Akademikin cənazəsi Akademiyanın böyük iclas salonunun gur işıqlı səhnəsində - qırmızı məxmər üzlü hündür pyedestalin üstündə, gül səbətlərinin və əklillərin ortasında qoyulmuşdu. Cənazənin içində rəngsiz bəniziylə uyuyan akademikin sarımtıl əlləri birçə gecənin içində ağlasızmaz dərəcədə şişib üförlənmiş qarınının üstə çarpazlanmışdı, ötən gecəki yuxuda keçirdiyi qorxular və iztirablar dolu vahimə ifadəsi üzünün hər əzasında olduğu vəziyyətində qalmışdı. Burun pəreləri iri-iri açılmış, nazik dodaqları ağlamsınan tək, büzülmüşdü.

Eyni ilə həmin bu ifadəylə bir gün əvvəl akademik onunla klinikadakı otağında üzbəüz oturmuşdu, saman çöpündən yapışan tək, içi çıxılmazlıqlar dolu gözləriylə yaxasından asılmışdı... - arxa cərgələrin birində bir neçə qoca, eynəkli qarının arasında oturmuş professor səhnəyə baxa-baxa fikirləşirdi... - Akademikin ölümündə o da təqsirli idi və bundan sonrakı ömrünü bəlkə də artıq barmaqla sayılmış günlərini bu günah hissi ilə yaşamağa məhküm idi.

Salonun qabaq cərgələrində oturan bir neçə qadından və beş-on kişidən, onunla yanaşı oturub ciyərlərini xışıldada-xışıldada ağır-ağır nəfəs alan qarılardan, bir də cənazənin ətrafında fəxri qarovulda dayanmaqdan hərəsi bir tərəfə əyilən və dayandıqca, getdikcə tabutda yatan akademikə oxşamağa başlayan sinəsi ordenli qoca alimlərdən savayı, heç kəs yox idi.

Salona gücləndirici ilə ötürülən həzin simfonik musiqiləri növbələndikcə, akademikin cəsədindən saçan formalinin iyi cərgələr boyu daha sürətlə yayılır, hardasa, professoru ən yaxın məsafələrdə havadan asılıb qalır, onun onsuz da hüznü əhvalını bir az da ağırlaşdırırdı.

Cərgələr getdikcə adamlarla dolurdu. Adamlar iki-bir, üç-bir salona daxil olur, bəziləri qabaq cərgədə oturan qadınlarla görüşüb salonda yerlərini tutur, digərləri salona daxil olar-olmaz birbaşa səhnəyə qalxır, əllərindəki gül dəstələrini ehtiramla cənazənin ətrafına düzüb aşağı enirdilər.

Professor səhnədə əlvan gül dağının altında uyuyan akademikin sarımtıl əllərinə baxdıqca, bütün bu çıxılmazlıq dolu matəmin cənazədə uyuyan akademikle bərabər, ona da aidiyyəti olduğunu necəsə, hiss eləyirdi. Əslinə qalanda, gül-çiçəklə bəzədilmiş tənənəli səhnənin tən ortasında sarılan bu cansız vücudun özünün də, elə bil, dünən onunla üzbəüz oturub danışan və danışdıqca, gözləri dəqiqədə bir yaşaran akademikə elə bir aidiyyəti yox idi... - professor bıqlarının uclarını çeynəyə-çeynəyə fikirləşdi. Akademik indi Allah bilir, hardaydı...

Saatına baxdı. Dördə az qalırdı. On-on beş dəqiqədən sonra cənazə götürüləcəkdə.

Ayağa qalxıb ehmal addımlarla irəliyə keçdi, qabaq cərgədə oturan qara örtüklü qadınların arxasında əyləşib bir müddət də səhnəyə ordan baxdı.

Akademikin cəsədi yaxından baxanda qətiyyəti özünə oxşamırdı...

Bəlkə heç bu, o deyildi?!.. -- professor fikirləşdi və bu fikirdən içinə qəribə bir üzüntü çökdü...

Gül-çiçyəyin içində itib batmış cənazədə uyuyan akademik indi özündən çox, ömrü uzunlu yüksək dövlət vəzifələrində çalışmış hansısa tanış məmuru andırırdı. Yoxsa bu, ona elə gəlirdi?..

Musiqi kəsildi. Birinci cərgədə oturanlar səhnəyə elə baxırdılar, elə bil, bu dəqiqə orda nə isə baş verəcəkdi...

Professor musiqi fasiləsindən istifadə edib irəliyə əyildi, qara örtüklü qadınların tən ortasında oturan yaşlı qadının qulağına mümkün qədər astadan:

- Allah rəhmət eləsin, axır qəminiz olsun... – dedisə də, qadından səs çıxmadı. Onun əvəzinə, yanında oturan o biri qadın geriye qanrılıb yaşlı gözlərlə professoru elə baxdı, elə bil indicə professordan nə isə biədəb bir söz eşitmişdi. Sonra üzündəki incik ifadəylə, başında qara tül örpək, o biri tərəfində oturmuş qadına işarəylə:

- Mərhumun yoldaşı budu... - dedi.

Akademikin yoldaşı orta yaşlı, yaraşığı bir qadın idi. Üzünün sivri cizgiləriylə bir qədər akademik özünü də xatırladırdı. Professoru sarı çönüb astaca:

- Sizi səsinizdən tanıdım, - dedi.

- Mən... - professor dedi və həmin dəqiqə də nə deyəcəyini unuttu. - Allah rəhmət eləsin, axır qəminiz olsun, - deyib geriye söykəndisə də, nə deməli olduğunu xatırlayıb yenidən irəliyə dartındı. - Üzr istəyirəm, bilirəm yeri deyil, amma mən... - bu yerdə professor ətrafına baxıb, heç kəs eşitməsin deyə, lap astadan, - biz mütləq sizinlə görüşməliyik. Mümkünsə, təcili... – deyə pıçıldadı.

- Mənimlə?.. - qadın geriye çevrilmədən, harasa kənara pıçıldadı.

Professor yenə yan-yörəsinə baxdı:

- Xahiş edirəm.

- Axı indi...

Qabaq cərgədə oturan qara örtüklü qadınlar çönüb ikrahla professoru, sonra akademik arvadına baxdılar.

- Qulaq asın, əgər bu, belə bir müşkül məsələdirsə, istəyirsiniz, elə burda danışaq. Bilirsiniz, məsələ burasındadır ki... - bu məqam professor cənazədə mum rəngli bənizlə yatan akademik qarnının üstə çarpazladığı əllərindən birini necəsə, tərptədiyini, bu cansız, sarımtıl əlin kiməsə əl eləyən kimi, ehmalca qalxıb-endiyini öz gözləriylə gördü...

Özünü ələ alıb ətrafdakılara göz gəzdirdi.

Hamı bayaqkı hüznü səbrlə səhnəyə zillənmişdilər. Professor bundan ürəklənib akademik arvadının qulağına sarı əyildi, mümkün dərəcədə astadan:

- Mənə həmin o əlyazma lazımdı, – deyə pıçıldadı. - mümkünsə təcili.

Akademikin arvadı professorun son sözlərindən diksinən kimi oldu, çönüb kömür bəbəklerini professorun gözünün içinə zillədi və eynilə onun kimi astadan:

- O, sizə əlyazma barədə nə isə deyib?.. – dedi.

- Bəli, - professor pıçıldadı, - daha doğrusu, belə demək olar.

Bu sözdən sonra akademik arvadı bütün bədəniylə professoru sarı çöndü, başını professorun qulağına sarı əyib qəribə bir hüznə:

- Təəssüf ki, bunu edə bilməyəcəyəm... - dedi.

- Niyə? Bəlkə, siz düşünürsüz...

- Mən onu yandırmışam... - akademik arvadının professoru axıra qədər dinləməyə səbri çatmadı. – Dünən. O keçindən sonra.

Akademikin arvadının bu sözündən sonra matəm musiqisi kəsildi və milli himn çalınmağa başladı.

Professor geriye söykəndi və qulaqları uğuldaya-uğuldaya səhnəyə zilləndi.

Akademikin əli daha tərpenmirdi.

«Burdan təcili surətdə çıxmaq, çıxılmaz dərəcəyə qədər dolu bu havasız salonu mümkün qədər tez tərk etmək lazımdı...» – professor ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi və bu fikirlə ayağa qalxıb paltosunun ətkələri cərgələrin tinlərinə ilişə-ilişə salondan çıxdı.

Vestibül adamla dolu idi.

Ürəyi bulanırdı. Paltosunun cibindən çıxardığı yaylığı ağzına basıb birinci mərtəbəyə aparın yolun başındakı sütuna söykəndi.

«Əlyazmanı olsun ki, akademik arvadına yandırmışdılar. İndi o neyləməliydi?...» – professor vestibüldə o baş-bu başa gəzişə-gəzişə asta-asta söhbətləşən adamlara baxa-baxa fikirləşirdi. – «Kəfən alıb bədənini sarımalı və yatağına girib boz gödəkçəli Ölüm elçisinin yolunu gözləməliydi?...»

Qəfildən dəli kimi bağırmaq, səsi gəldikcə ulayıb vestibülün səliqəli, akademik sakitliyini pozmaq istədi... pillələri asta-asta qalxan iki yüksək rütbəli hərbiçi öz aralarında nə haqdasa astadan danışa-danışa salona daxil oldular.

«Hamısı əsəb pozğunluğu və yorğunluqdu...» - professor fikirləşdi. – «evə gedib sakitləşdirici həblər qəbul etmək və hava qaralanacan yatıb dincəlmək lazım idi.»

Hərbiçilərin salona daxil olmağından çox keçmədi ki, salonun ikilaylı qapıları taybatay açıldı, içəridən bir neçə nəfər vestibülə çıxdı və çox keçmədi ki, salonun adamboyu giriş qapılarında üstü atlaz lentlər və güllərlə bəzədilmiş cənazə, ardınca əklillər və qalan camaat göründü.

Cənazə professorun lap yaxınlığından ötdü və professor ağır gül dağının altından körpə uşaq iniltisinə bənzər köməksiz səslə inildəyən akademik:«Professor...» - deyən səsinə elə bil, öz qulaqlarıyla eşitdi.

Cənazənin ardınca ehmal addımlarla yeriyən qara örtüklü qadınların acıqlı baxışları da hardansa, professorun lap yaxınlığından ötüb keçdi.

- Professor...

Akademikin arvadı idi, vestibülə dağılan adamların arasından narahat gözlərlə ona baxırdı...

Küçənin bir hissəsində maşınların hərəkəti dayandırılmışdı. Cənazə İstiqlaliyyət küçəsinin mərkəziylə - professorun bir neçə gün bundan əvvəlki yuxusunda boz gödəkçəlinin nəzarətinə düşdüyü küçənin tən ortasıyla harasa üzüyuxarı üzürdü...

Cənazədən yayılan formalinin iyi, deyəsən, akademik arvadının saçlarına və paltarına hopmuşdu.

Qadın addımlarını bilərəkdən yavaşıtılmışdı, indi onunla yanaşı addımlayırdı.

«Olsun ki, bütün gecəni ərinin formalinləşmiş meyiti ilə bir otaqda keçirib...» - professor addımlaya-addımlaya fikirləşdi və özünü də gecələrin birində beləcə formalinləşmiş, cansız bədənle kimsəsiz mənzilinin tən ortasına qoyulmuş tabutda gördü...

- Professor, - akademik arvadı balaca əl sumkasını sənəsinə sıxıb xırda addımlarla yanaşı yeriyirdi, - siz heç demədiniz, əlyazma nəyinizə gərəkdi?..

- Mən sadəcə... - professor hiss elədi ki, bütün bu təntənədən, yuxularının davamını andıran bu qara bəbəkli qadınlardan tezəcə qurtulmaq istəyir, - onun son işini oxumaq istəyirdim. Daha doğrusu, bunu o özü istəyirdi.

- Amma mənə elə gəlir, - akademik arvadı ovcunun içinə sıxdığı yaylığı nəzakət xətrinə burnunun ucuna toxundurdu, - siz mənə nə işə gizlədirsiniz. O da son vaxtlar nə işə gizlədirdi mənə.

Professor cavab vermədi. Bunu lüzumsuz hesab etdi. Neçə həftənin yuxusuzluğundan keyiyib ağırlaşmış ayaqlarını ardınca zorla sürüyə-sürüyə fikirləşdi ki, hansı ağılla bura gəldi?..

- Başa düşürəm... - qadın gözlərini qıyıb indi də harasa uzaqlara baxırdı, - hər şey onun o son işindən sonra başladı. Bunu özü də deyirdi həmişə. Hər şey, o yazını yazmağa başlayandan başladı. Bədbəxtin yuxularına haram qatıldı.

«Yuxularına haram qatıldı...» - professor ürayində bir neçə dəfə təkrar elədi. Görünür ki, yuxularına haram qatılan tək bir o və bədbəxt akademik deyilmiş. Bu barədə zərb-məsəl də varmış...» - fikirləşdi və ayaq saxladı.

Akademikin arvadından yayılan formalinin iyi elə bil paltosunun dəri boyunluğuna hopmuşdu. Qadının üzünə baxmadan, nəzakətlə:

- Məni üzürlü hesab edin, - dedi, - dəfndə iştirak edə bilməyəcəyəm. İşə qayıtmalıyam... - və çönüb izdihamın əks istiqamətində üzüyuxarı – trolleybus dayanacağına sarı addımlamağa başladı.

- Professor!.. - akademikin arvadının səsi hardansa arxadan eşidildi. – Dayanın, görün bir nə deyirəm, – qadın hündür dabanlı ayaqqabılarının üstündə büdrəyə-büdrəyə, tələsik addımlarla ardınca gəldi, - bu, onun qeyd kitabçasıdır... - deyə çantasından çıxardığı balaca qeyd kitabçasını professoru uzatdı: – O, qeydlərini burda aparırdı. Bəlkə, burdan bir şey anlayarsız.

Ayaq saxlayıb qadına sarı çöndü, nimdaş cildli sumağı kitabçanı əlinə alıb o üz-bu üzə çevirdi. Kitabçanın vərəqləri saralınmış, çoxu dibindən qopmuşdu... köhnəliyi, ya nəyi iləsə onun yuxularını xatırladırdı. Elə bil, həmin o yarıqaranlıq yuxudakı ağaclıqda bozgödəkçəli casusla süpürleşən an akademikin cibindən sürüşüb düşmüşdü...

- Son günlər elə ölümdən danışırdı... deyirdi «məni əlyazmamla basırdın». Mən axmaqsa, elə bil ağılımı aldılar... - qadın qəhərləndi. - Bunu əlyazmanın yerinə tabutuna qoymaqdan ötrü götürdüm... – professorun vərəqlədiyi bloknota işarə ilə dedi. - Nə qədər olmasa...

Professor bloknotu vərəqləyə-vərəqləyə fikirləşdi ki, kitabçanı ona vermək - elə torpağa basdırmaq kimi bir şeydi.

- Professor, söz verin ki, mənə hər şeyi izah edəcəksiz.

- Söz verirəm, - professor bloknotu paltosunun döş cibinə basıb qadınla xudahafizləşdi, addımlarını yeyinlədib yolun o biri üzünə keçdi, arxada qoyduğu qadının narahat baxışlarını kürəyində hiss edə-edə küçənin qurtaracağıyla uzanan xiyabana sarı addımlamağa başladı.

Xiyabana çatanda, cənazənin ardınca uzanan izdihamın uğultusu artıq uzaqlardan eşidilirdi. Professor bağa aşağı girişindən daxil oldu, küknar ağaclarının arasıyla uzanan ensiz ciğirə addımlayıb boş skamyalardan birinə əyləşdi, soyuqluğu sinəsinə yayılan bloknotu paltosunun döş cibindən çıxarıb açdı, hər iki üzünü yarımçıq sözlər və cümlələrlə dolu yarıqopuq səhifələrini o üz-bu üzə çevirə-çevirə oxumağa başladı.

Sözlərin çoxu əski əlifbayla, ixtisarla yazıldığından oxunmurdu. Bəzi səhifələrdə hansısa qurğunun sxemini andıran kiçik sxemlər və işarələr cızılmış, əcaib xəritələri andıran cədvəllər çəkilmişdi... Ortada bir neçə boş səhifə saxlanılmış, ardınca gələn səhifələrdə qırıq sözlər və rəqəmlər yazılmışdı.

Eynəyini gözlərinə yaxınlaşdırıb sözlərdən bir neçəsini oxumağa çalışdı.

«...dərk olunmaz de...» ardınca yenə yarımçıq yazıldığından, anlaşılmayan sözlər, qövsvari xətlər, kubşəkili, rombvari fiqurlar və oxlar gəlirdi...

«...Ondan olan bir ruhdur... » burda cümlə qırılırdı və xırda rəqəmlərə oxşar əcaib işarələr gəlirdi. Bir neçə səhifədən sonra «naqis...» sözü oxunurdu. Səhifənin kənarında

yanbayan iki nida işarəsi qoyulmuş, ardınca güclə oxunacaq pozuq xəttlə «ruh - bədən... ruh – şüur... bağı...lar» sözləri yazılmışdı.

Professor «bağı...lar» kimi oxunan son sözü heç cür oxuya bilmədi.

«Barmaqlar», yoxsa «bağbanlar», yoxsa... «Bağırsaqlar». Özünü ki, var, «bağırsaqlar...» Professor dönə-dönə höccələdi: «ruh - şüur və bağırsaqlar.» Şüur və bağırsaqlar?.. Bu nə demək idi?!.. Sonra ardını oxudu:«vəhdət köləliyi...» - fikir qırılırdı, sonra: «O-nun kö-ləsi... heç vaxt azad... etmə...»

«Azad etməyəcək» - professor yarımçıq fikirləri sıraya düzüb bir neçə dəfə ürəyində təkrar elədi, sonra o biri səhifələrin bir neçəsini o üz-bü üzə çevirib son cümləni bir də oxudu və dumanlı da olsa, nə isə anladı.

«Bəlkə də... Bəlkə yox, həqiqət budu - insan azad deyil...» - professor fikirləşdi və bu fikirdən, nədənsə bədənində qəribə bir soyuqluğun gəzişdiyini duydu... - «hətta yuxularında belə».

Akademikin qənaətləri bu idi: insanın hissləri və bağırsaqları. Buna acı istehzadan savayı, ayrı nə ad vermək olardı?.. - professor fikirləşdi və başını qaldırıb, getdikcə qaralan göyə baxdı.

Üzbəüz ağaclığın sıxlığından ona dikilən cüt gözün işiltisindən bədəni gizildədi... Yoxsa bu, ona elə gəldi?!..

Bloknotun içindən yerə səpilmiş qopuq səhifələrdən birinin üstündə ilbizvari, əcaib böcək oturmuşdu, balaca, kor başıyla aşağıdan-yuxarı ona zillənmişdi...

Cərəyan vurmuş kimi ayağa sıçradı... bloknotu əlindən yerə saldı...

Ağacın arasıyla sirlə axıntılarla axıb ac canavar ulartısıyla skamyanın ətrafına dolanan külək qopuq səhifələri havaya qaldırıb bağına içinə dağıtdı... Xırda, sarı vərəqciklər - akademikin artıq ölü beyninin son izləri küləyin içiylə burula-burula, bağına dörd bir yanına uçdu... Professor səhifələrdən bir-ikisini havada tutdusa da, çoxunun uçub gizləndiyi qaranlıq ağaclığa girməyə ürək eləmədi.

Hava nə vaxtsa elə bil qəfildən qaralmışdı... həm də soyumuşdu.

Paltosunun yaxalığını qaldırıb oğrun-oğrun ətrafına baxdı.

Bağ sirlə qaranlığın içinə çökməkdəydi...

İllər uzununu yolu düşdüyü bu məhəllədə belə bir bağına olduğunu bu vaxtaca bilmədiyini birdən-birə professor qəribə gəldi. Odu ki, ayağa qalxıb onu xiyabanın tam mərkəzinə gətirən küknarlığa sarı addımladı.

«Qəribə olan bir də bu idi ki, axşamın düşməyinə baxmayaraq, bayaqdan bəri buralara ondan savayı bir kəs ayaq basmamışdı...» – professor fikirləşib qəfildən öz-özünə vahimələndi. – «Yoxsa bu xiyaban ümumiyyətlə, xiyaban deyildi, tək bir onun daxil ola bildiyi sirlə yuxu məkanının davamı, ya əvvəliyidi?!..»

Hava qaraldıqca, ağacın xışiltısı böyüyür... professorun yadına, bu gecəki yuxusunu, eynilə bu xışiltının içində boğula-boğula xırıldayan akademikin qətlini salırdı...

Küknarlığa çatıb bayaq gəldiyi yolla bağına girişinə tərəf addımladısa da, girişə çata bilmədi. Girişə aparmalı olan qısa, çınqıllı yol onu iri gövdəli qovaq ağacının sıralandığı ayrı bir xiyabana saldı... Bura dəniz dibinin yaşıllıqlarını andıran əcaib bitkilərlə dolu idi... külək də, qəribəydi ki, burda tamam ayrı cür əsirdi. Ağacın budaqlarını tərپətmədən, hardasa aşağılarda uğuldayırdı.

Professor ayaq saxladı, bir müddət qovaqların arasıyla harasa qaranlıqlara uzanan yolun tən ortasında dayanıb dura-dura, dörd bir yandan sirlə duman kimi axmağa başlayan uğultuya qulaq asdı... Bura hara idi?..

Bir qəddərdən sonra professor xiyabana daxil olduğu qısa yolu axtara-axtara ağacın səmti ilə geriye addımlayırdı...

Giriş hardasa, bu tərəflərdə olmalıydı. Çünki yaxşı yadıındaydı ki, xiyabana daxil olduqdan sonra bir o qədər də dərinə getməmişdi, daha doğrusu, buna hövsələsi çatmamışdı, müəyyən məsafəni qət etdikdən sonra özünü yaxınlıqdakı skamyalardan birinə salmışdı...

Professor bir qədər də addımlayıb girişi bağıın ayrı səmtlərində axtardısa da, girişin bənzərinə oxşar yerdən əlamət tapa bilmədi. Xiyabanın içinə aparın sütunlu giriş necəsə, yoxa çıxmışdı... Yoxsa girişi bağıın dörd bir yanına çökmüş bu sirli qaranlıq yoxa çıxarmışdı?..

...Külək, getdikcə bərkiyirdi. Professor xiyabanın mərkəzi hissəsinə qayıdıb ayaqlarının yaddaşıyla bura ha tərəfdən, bağıın hansı səmtindən daxil olduğunu yadına salmağa çalışdısa da, yadına, əski bloknotun qopuq səhifələrində gördüyü bir neçə əcaib işarədən savayı, heç nə düşmədi...

Sonra nə oldusa, professor qəfildən anladı... Xiyaban - zülmət qaranlığın içində bitmiş çıxışsız, girişsiz ada idi... Sonra necəsə qəfildən, hardansa yaxınlıqdan, professorun qulağına trolleybus signalını andıran qəribə səslər, adda-budda maşın uğultusu dəydi...

Addımlarını yeyinlədib səs gələn tərəfə getdi və yarı yolda dəhşət içində donub qaldı...

...Qarşıda yenə həmin sıx qovaq ağacları idi... küləyin müqaviməti altında sirli-sirli yellənib xışıldayırdılar...

Gözləri vahimədən qarala-qarala ətrafına baxdı.

Bağıın dörd bir yanı, həmin eyni biçimli sıx qovaq ağacları idi...

Yaxın küçələrdən güllə vıyılmasıyla ötüşən maşın kortecinin səsi eşidilirdi. Ruporda kiminsə qalın tembrli səsi həyəcanla:

- Yolları boşaldın!.. Yol verin!.. Yol verin!.. - deyirdi.

III FƏSİL

«Hökmdarların qəlbi oxunmur...»

Bibliya-Solomonun hekayətləri- XXV fəsil, 3-cü bölmə.

- Allahum məsəlli əla Mühəmmədin və Ali Mühəmməd. Lillahi həmd... Allahu Əkbər kəbirə...

...Dizi üstə düşüb namazın divarlar boyu əks-səda verən duaları altında səcdəyə getdi, duanın sözlərini deyib dikəldi, sonra bir də təzim elədi və dizi üstə düşüb alını döşəməyə qoydu.

Xalçadan qaxsımış yağ iyi gəlirdi...

- Sübhan Allah!.. Sübhan Allah!.. Sübhan Allah!..

Hamıyla bir ayağa qalxdı, gözünün yanıyla sağ tərəfində dayanıb duanın sözlərini ağzının içində deyə-deyə, harasa tavana zillənən hərbi nazirin uşaq üzünə bənzər kök, tüksüz sifətinə zilləndi.

Nazirin gözləri qayğılı, üzünün əzələləri gərgin idi.

Fikirleşdi ki, qəribədi, illər ötdükcə, hamı yaşa dolub qırıq atdıqca, bu uşaq üzlü nazir ildən-ilə elə bil gəncleşir, gözləri durulur, üzü aydınlaşır, təmənnəsiz təbəssümü üzünü

körpə üzünə bənzədir. Nazir bütün bu illəri ona sadıq qala-qala, uzaqdan-yaxından irili-xırdalı əmrlərinə tabe olub hüsurunda müntəzir dura-dura, həm də sən demə, altdan-altdan gəncleşmiş... Nazirin bu gəncleşməyində onun əleyhinə yönələn fitnəkar qoxulu nə isə vardı elə bil...

Şeyx sol tərəfində, həmişəki kimi, qəsdən bir addım qabaqda dayanmışdı ki, onu namazın müntəzir icrasında görməsin. Şeyxdən bir addım arxada, balaca, cansız başı, oyuncaq əllərinə oxşar bükülməyən qollarıyla əyilib-qalxan daxili işlər nazirinin ifadəsiz üzü, tükədən çox, qara mərmərdən papağa oxşar şəvə saçları, başının oyuncaqvari, yalançı hərəkətləri namazın rəvan ahəngiylə heç cür düz gəlmirdi.

Fikirleşdi ki, nazirin namazı daha çox təxirəsalınmaz gizli hərbi tapşırığın icrasını andırır və bu fikirdən içindən ani gülüş keçdisə də, özünü toparlayıb gülüşü üzünə buraxmadı.

- Qulhu vallahu əhəd, Allahu saməd, ləm yəlid və ləm yuləd və ləm yəkun ləhu kufuvən əhəd. Sübhan Allah...

Yenə hamıyla bir dizi üstə düşüb alını döşəməyə söykədi və fikirleşdi ki, bəndələrini gündə beş dəfə dizi üstə çökdürmək, köləliyini yadına sala-sala, başını döşəməyə vurdurmaq Allahın nəyinə gərəkdə görəndə?.. Bəlkə, Allah bundan güc alır?.. Bəlkə, Allah elə bundan güc alır?..

Dikəlib əllərini açdı, duanın sözlərini ağzının içində dedi.

Arxada onunla bir dizi üstə oturub dua oxuyanların bütün diqqəti onda idi, bilirdi. Odu ki, bütün hərəkətləri dəqiqliyinə qədər düzgün eləməyə çalışırdı.

Arxada, hamıdan qabaqda baş nazir dayanmışdı. Son illərin hadisələrindən sonra gərginlik və qorxudan böyüyüb daha kiçilmək bilməyən iri, qara bəbəklərini bu dəqiqə onun peysərinə zilləmişdi. Son vaxtlar baş nazirin bu şəvə bəbəkləri hara zillənirdisə, oralara kölgə salırdı.

- ...və əla ali Seyyidi Mühəmməd və əla Əshahi Seyyidinə Mühəmməd... və əla Ənsari Seyyidinə Mühəmməd...

Sözsüz ki, baş nazirə hələ onun ölümü lazım deyildi... - fikirleşdi, - nə baş nazirə, nə də böyür-başında dayanan o biri «sadıq» nazirlərə. O səbəbdən ki, onun yoxluğu bu dəqiqə arxasında yetim üzlərlə daynaıb xoşbəxt həyəcanla namaz qılan bu məmurlar tayfasının həyatında xoşagəlməz dəyişikliklərə səbəb ola bilərdi, onları, durğun gölün üzünə yığışan qurd-quşu dağıdan kimi, bircə həmləyə qovub dağıdardı.

...Arxada kimse öskürdü. Elə bil beynindən keçənlər arxada dayananlardan hansınınsa boğazında qaldı.

Gölün özü də şübhəli vəziyyətdə idi... - təzim edə-edə fikirleşdi.

Yox, onun ölümü bu dəqiqə heç kimə lazım deyildi. Qocalmağı isə lazım idi.

Növbəti ayənin icrasıyla hamıyla bir ayağa qalxıb salavat çevirdi.

...Hə, qocalıb zəifləməyi bu dəqiqə hamıya hava və su kimi lazım idi. Odu ki, arxasında əyilib qalxa-qalxa dua oxuyanlar neştər gözləriylə kürək əzələlərinin vəziyyətini güdürdülər, qocalığından xəbər verəcək ləngimələrini və büdrəmələrini altdan-altdan izləyir, xırdaca ləngiməni, ya büdrəməni, susuz balıq su damlasını dərisiylə içən tək, acgöz-acgöz canlarına çəkirdilər. Olsun ki, bu tədbirli böcəklərin canlarındakı xofu bircə qocalmağı eridirdi...

Həm də qəribə burasıydı ki, bu şüursuz sürünün hər üzvü onunla təmasda səbəbi özlərinə də məlum olmayan lal bir təhlükə hiss edirdilərsə də, həm də necəsə, onsu bacarmırdılar.

- La İlahə İlləllahu və Həzəmən Əhdə ba Vəhdət. La İlahə İlləllahu və la nabdü.

Hamıyla bir dizi üstə oturdu.

Şeyxin kök budları ona dizi üstə oturmağa mane olurdu... Baldırlarının piyi dizlərinin arxa büküşlərinə dolub bədənini dabanlarının üstünə salmağa imkan vermir, onu oturduğu yerdə laxladıb böyrü üstə yıxmağa cəhd edirdisə də, tədbirli Şeyx ehtiyatı əldən vermir, bədəninin olan-qalan qüvvəsini toplayıb tarazlığını mümkün sərrastlıqla saxlayırdı.

Ürəyi sıxıldı...

O bu adamlara onların öz rahatlıqlarına görə, balaca canlarının, canlarından da əziz əmlaklarının toxunulmazlığı naminə lazım idi... Bunu özləri də utanmadan, açıqca deyirdilər: «Bu ölkəni müharibənin cəngindən qurtarsanız, siz qurtaracaqsınız! Aclığın qarşısını alsanız, siz alacaqsınız!.. Balalarımızın taleyi sizin əlinizdədi. Yiyə durun bizə...»

Alnını döşəməyə söykəyib fikirləşdi ki, min bir nəfəs qoxuyan bu tünlüyün içində bu şüursuz böcəklərlə yanaşı oturmağı onun alın yazısıdır mı?..

Bu havasız məscid, bu tünd sumağı butalar, iniltili azan səsi, sözləri heç cür dilinə yatmayan anlaşılmaz ərəb duaları hər şey – hər şey ona yaddı...

...Arxada kimsə dalbadal üç dəfə asqırdı, sonra fınxırıb burnunu açarı buran kimi burub bağladı.

Məscidin xırda, zərli naxışlarla işlənmiş dar nəfəslikli tavanına baxdı...

Tavan üzüyuxarı qalxdıqca daralırdı və bu daralmanın özü məscidin içinə qəribə bir darısqallıq ovqatı çökdürürdü elə bil. Yoxsa onun ürəyi sıxılırdı?..

Dikəlib oturdu, əllərini kitab oxuyurmuş kimi, sinəsinin qarşısında cütləyib duanın sözlərini deyə-deyə fikirləşdi ki, indi bu qorxaq böcəklərlə bir bu darısqallıq qoxulu yerdə namaz qılmasaydı belə, bir şəhərdə onlarla bir yaşamalı, əvvəl-axır torpağa da onlarla bir gömülməli.

Ayağa qalxıb təzim etdi və torpaqda onunla yanaşı yatacaq adamlar haqqında fikirləşdi.

Torpaqda onunla yanaşı olsun ki, ömürlərini öz səthi anlayışlarında qurduqları cılız dünyalarını ucuz naxışlı sözlərlə təsvir etməyə həsr etmiş yazıçıları, ya da öz köləgələrindən qorxan, bacarıqsız dövlət xadimlərini basdıracaqdılar.

Bu fikirdən burnuna Fəxri xiyabanın dörd bir yanında, qəbirlərin böyür-başında, ölü sümüklərinin toxumalarından şirələnib saralan xırda, sarı ləçəkli çiçəklərin zəhər qoxulu acı ətəri dəydi...

Namaz sona yetdi. Ardıcıl səcdələrdən pörtüb tərlemiş Şeyx altı kölgəli gözləri ilə yaxına gəldi, qısa qollarını ona sarı uzadıb əlini, kök əllərinin içində yumşaq-yumşaq sıxdı, arada elə bil əyilib öpmək də istədi:

- Böyük savabdı. Cümə axşamı şəhidlərin ruhuna dua oxumaq böyük savabdı. – Şeyx kök dilini ağızının içində zorla hərlədi. - Bu gün, bu əziz gündə bura təşrif buyurmağınız, qiymətli vaxtınızdan ayıraraq...

...Şeyxin əlləri tərli idi... onun əlini ətli əllərinin içində saxlayıb buraxmaq bilmirdi və get-gedə daha məhəbbətlə sıxırdı, sıxdıqca gözləri parıldayırdı.

Əlini Şeyxin əlindən bir təhər sivrilib çıxartdı, məscidin hündür hasarlarına dırmaşmış qapılarından asılıb dəli gözlərlə hərəkətlərini izləyən adamları əliylə salamlaya-salamlaya, kameraların və qıvraq mühafizəçilərin müşayiəti altında məsciddən çıxdı, məscidin həyətinə onun tamaşasına yığılan camaata da əl edib pillələri endi, küçənin orta hissəsini tutmuş qara kortecin arasında yolunu gözləyən maşına mindi və kortec darısqal küçələrin izdihamını aramla yara-yara irəliləyib tını buruldu, üzəşağı enib geniş prospektə çıxdı və sürətini artırdı.

- Yolları boşaldın!.. Yolları boşaldın!.. – hardansa, qarşı tərəfdən rüporun səsi eşidildi.

- Birbaşamı gedirik, cənab general?.. - qabaq oturacağı yanpörtü qısılmış köməkçi geriye çönmədən, yolun sağ cinahına baxa-baxa dedi.

- Birbaşa, – astaca dedi və sol tərəfində gərginlikdən ağarmış bəniziylə əyləşmiş nəhəng gövdəli, cavan cangüdənin üzünə zilləndi.

Cangüdəndən yenə qatı odekolon iyi gəlirdi.

Düyməni basıb pəncərənin şüşəsini endirdi. Fikirləşdi ki, niyə hər dəfə məsciddən çıxandan sonra bir müddət ürəyi bulanır?.. Bu ürəkbulanma məscidin illərlə üzünə gün görməyən nimdaş xalçalarının iyindəndi, yoxsa Şeyxin ətli əllərinin tərəindən?..

Əlini iylədi. Əlindən Şeyxin iyi gəlirdi...

Cangüdən cibindən ətirli salfet çıxarıb onun əllərini sildi.

Qəribədi ki, son vaxtlar qoxular ona necəsə ayrı cür təsir eləyir. Bədəninə zəhərlənmə gedir, nədi?..

Bu fikirdən içindən soyuq cərəyanı andıran xoşagəlməz gizilti keçdi, əlləri soyudu. Əllərini ovuşdurub son zamanlar yediyi ayrı-ayrı yeməklərin dadını, vətənə qayıdandan bəri baş nazirin təqdimatıyla işə qəbul etdiyi alçaqboy aşpazın, qadın gülümseməsini andıran şit təbəssümünü yadına saldı. Yox, bu, yemək zəhərlənməsinin ürəkbulanması deyildi.

...Səkilər adamla dolu idi. Adamlar maşının pəncərələrinə zillənsələr də, günkeçirməz şüşələrindən onu görmürdülər, küləyə, çiskinə məhəl qoymadan, nə işə qışqırışa-qışqırışa kortecə əl eləyirdilər...

Qəfildən səkilər boyu sıralanmış insan üzləri ona tanış gəldi... uzaq uşaq illərini, kəndin dar məhəllələrində ənzəli oynayıb bellərinə atıldığı uşaqların üzlərini xatırladı... Sonra o uşaqlardan da, oyunlardan da necəsə, birdən-birə bezməyini, kəndin eniş-yoxuşlu yollarında sıxılıb darıxan ürəyini xatırladı...

Fikirləşdi ki, qəribədi, o illər uşaq oyunlarından, elə uşaqların özündən də soyudu, amma böyüklərə də isinişmədi... Yalquzaq tənhalıq yolunu seçdi. Yox, yalquzaqlıq sonra başladı... – fikirləşdi. – O, institutu bitirib Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində işə başladığı dövrlər... Ən yaxın, etibarlı adamlarını bir-biri itirdiyi həmin qorxunc dövrlər...

Köməkçi geriye çönüb hürkmüş üzülə:

- Sizi külək vurmur?.. - dedi, sonra çönüb bayaqkı vəziyyətində oturdu.

Köməkçi səliqəli saç düzümü, ağ, nişastalı boyunluğu ilə uşaq vaxtı müharibə filmlərində gördüyü xain obrazlarını xatırladı...

Sonra qəfildən elə həmin illərdə doğulub böyüdüüyü doğma yerlərində, ən yaxın doğmalarının, qohum-əqrəbasının arasında belə artıq özünü yolunu azıb səhvən kəndin içinə - adamların tələsinə düşmüş tənha yalquzaq kimi hiss elədiyini xatırladı... Sonra bu mübhəm tənhalığı, bu anlaşılmaz, izah olunmaz yalquzaqlığı ömrünün bütün qalan hissəsi – çılgınlıq və sevgi dolu gənclik illəri və ondan çox-çox sonralar da - o, müxtəlif dövlət vəzifələrində işlədiyi dövrlər də, ətrafındakılarla qurduğu saxta doğmalığa münasibətləri içində əridib gizlədiyini xatırladı...

Bu nə bədbəxtlik idi?.. Axı ulu babalarından üzünə bu yana bütün nəslə həmin o yerlərdə, həmin o adamların arasında öz əziyyətli kasıbçılıq talelərindən qane ola-ola, xoşbəxt, dinc kəndli ömürlərini yaşamışdılar?!.. Bəs o niyə yaşaya bilmədi?.. Hansı ulduz altında dünyaya gəlmişdi axı?!..

Bu barədə həm də elə bil nə işə bilirdi. Hansı ulduz altında dünyaya gəldiyini də, o ulduzun rəngini də. Elə bil, o ulduzda olmuşdu da...

- ...bir də Sadıqov... - köməkçi sözünü bitirdi və çönüb onun üzünə zilləndi. Köməkçinin üzünün miskin köməksizlik ifadəsi dəyişməmişdi.

- Sadıqov sonraya qalsın. İndi heç cür imkan yoxdu. O birini də keçir gələn həftəyə. Denən, hələ baxa bilməmişəm.

- Bir də çıxış edənlər məsələsi.

- Ölənlərin bir-iki qohumuna söz verərlər. Elə bilirəm, bəs edər.

Saatına baxdı. On birə işləyirdi.

Cangüdən də qolunu çirmələyib saatına baxdı.

Cangüdən hansısa gözəgörünməz tellərlə ona bağlı idi. O yatanda yatırdı, duranda dururdu, vaxtı da onunla bir izləyirdi. Dəfələrlə kiminsə naqolay hərəkətindən, qəfil baxışından, ya şübhəli tərپənişindən, onunla bir bu cavan cangüdənin də içində yaranan qoruyucu titrəyişi hiss eləmişdi... Son günlərin hansı hadisəsindənə sonra cangüdənin canına hopmuş titrətmə elə bil ani də olsa, onu rahat buraxmırdı. Olsun ki, bu titrətmə ona cani dildən bağlanmış bu sayıq cangüdənin adi halına çevrilmişdi.

Gözaltı cangüdənin bir tərəfi görünən üzünə baxdı.

Paytaxta gəldiyi ilk günlərdən işə götürdüyü bu cavan adam həmin o isti xatirələr və doğmaları dolu uzaq kənddən, uzaq qohumlarından idi. Otuz yaşına yenicə qədəm qoymasına baxmayaraq, işə başladığı bu son bir neçə ayın içində, elə bil, on il yaşlanmışdı. Yanaqlarının çəhrayılığı solmuş, gözlərinin altına dərin çuxurlar çökmüşdü.

Hamısı son ayların gərginliyinin, hər dəqiqəsi ölüm və sui-qəsd qoxuyan təhlükəli görüşlərin, sayı gün-gündən artan duzsuz mərasimlər zamanı yaşanan məsuliyyət dolu gərginliklərin nəticəsiydi... - fikirləşdi. – Olsun ki, sayıq cangüdən onun son vaxtlar gördüyü, sirli təhlükə saçan yuxularını da görürdü.

Gözünün ucuyla cangüdəni bir də nəzərdən keçirdi.

Cangüdən yorğun gözlərini pəncərəyə zilləsə də, fikrinin onda olduğu bilinirdi.

Yox, cangüdən onun gördüyü yuxuları görmürdü. Görseydi, bunu o həmin an, elə yuxuda hiss eləyərdi. Ona aid olan və ola biləcək hər bir şeyi hiss elədiyi kimi... Paytaxtdan uzaq hərbi kazarmada nə baş verəcəyini, baş verəcək o taleyüklü faciənin nə ilə nəticələncəyini hələ bir neçə ay əvvəl paytaxtdan uzaq şəhərdəki tənha evində hiss etdiyi kimi...

Həmin o sehrli məqamı - paytaxtdan çox-çox uzaq, zirvəsi qarlı dağların yaşıl ətəyinə yayılan balaca əyalət şəhərində yaşadığı miskin tənhalıq dolu günlərin birində yuxudan səhərin ala-toranında oyanıb sübhün səssizliyinə diqqət kəsildiyi yerdə, qəfildən gözəgörünməz, nəhəng çarxabənzər nəyinsə hərəkətə gəlib işə düşdüyünü, hansısa dumanlı uzaqlıqlardan ilğim çəkisizliyiylə gizli-gizli ona sarı sürünməyə başlayan Nəyinsə yaxınlığından, az qala, bayıldığı həmin o taleyüklü, unudulmaz məqamı xatırladı... Bağlı pəncərələrin çərçivələrindən içeri sızmağa başlayan havanın qəfildən soyumağı, qonşu evin radiosunda çalınan milli himni izah olunmaz əzəmətlə çaldıran həmin o qəribə məqam yenə yadına düşdü... qarşıda təntənəli, nizamlı ordu kimi irəliləyən bütün olacaqları elə orda - həmin o balaca, kimsəsiz evində, yorğan-döşəyinin içində uzandığı yerdə gördüyü, ürəyi, qapını döyən kimi, sinəsini döyüb çölə atılmaq istədiyi möhtəşəm anı xatırladı...

...Maşınlar dayandı. Köməkçi becid sıçrayışla maşından düşüb onun tərəfdən qapını açdı.

Maşından enib dağın gül-çiçək qoxuyan saf havasını ciyərlərinə çəkdi, əlini gözünün üstünə qoyub zirvəyə zilləndi... çəkmələrini çıxarıb cangüdənin səliqəylə cütlədiyi uzunboğazları geyinə-geyinə:

- Burda gerek ki, ciğır olmalıydı... – dedi və ayaqları kol-kosa ilişə-ilişə, dağın döşü ilə üzüyuxarı qalxmağa başladı.

- Çoxdandı gəlmirik, cənab general, ciğırı ot basıb ola bilsin.

Köməkçinin səsi hardansa, arxadan gəlirdi, ardınca tez-tez qalxdığından, nəfəsi tənğiyirdi.

Fikirləşdi ki, bu uşaq hardan bilir ki, buralara çoxdan gəlmir?... Sonra bura axırncı dəfə nə vaxt gəldiyini yadına salmağa çalışdısa da, qəribədi ki, yadına heç nə düşmədi. Yaddaşı bulanıq xatirələrlə dolu idi...

Dikdiri yarıyacaq qalxıb dayandı, geriyə çönüb yuxarıdan-aşağı dağın ətəyi boyu tövşüyə-tövşüyə, pörtüb tərləyə-tərləyə ardınca yuxarı dırmaşan yöndəmsiz əshabələrinə baxdı. Tövşüyüb tərləməyən bircə özü idi.

...Zirvəyə çatır-çatmaz dikdirdən eşidilən daşyonan dəzgahların səmindən ürəyi çırpındı... Məqbərənin möhtəşəm sütunlarını yonan dəzgahlar uğuldayır, bənnalar iç hissəni hörür, bir ucdan tikintiyə qum və çınqıl daşınırdı...

Məqbərənin tikintisi başa çatsaydı, rahatlanardı. Burda, bu balaca, ilıq küləkli məmləkətdə, bu vecsiz adamların arasında - yekə böcəklərin, kök ilbizlərin içində yaşamaq və ölmək sıxıntısı olsun ki, bir qədər sovuşardı.

...Nazirlər dikdirə çatıb tikilinin ətrafına yığışmışdılar, nəfəsləri tənqiyə-tənqiyə torpağa tirlənən nəhəng, mərmər piltələrə, sütunlara baxa-baxa öz aralarında nə işə danışırıdılar...

...Məqbərənin hələ suvanmaqda olan geniş salonuna daxil olub tən ortada yerləşdirilmiş tunc pyedestala sarı addımladı.

Pyedestal hardansa yuxarıdan süzülən gün şüası zolağının altında nəhəng büllur külqabı kimi par-par parıldayırdı...

Şəhər bələdiyyəsinin rəisi qəfildən böyründə peyda oldu, Məqbərənin naxışlı döşəməsinə işarə ilə:

- Su çıxırdı, cənab general, iş çoxusu elə buna görə uzandı... - dedi.

- Su?.. Burda?.. Bu yüksəklikdə?.. Qəribədi...

- Təsəvvür edin. Olsun ki, yeraltı çaylardan hansınınsa yolu bu hündürlükə keçir. Ya da ola bilər, bura nəhəng bulağın çökəyidi.

Rəislə danışmağa hövsələsi çatmadı:

- İndi neyləmək fikrindəsiniz?..

-Pyedestalin yerini dəyişdik. Fundamenti atmazdan, yeri iki yüz metrəyəcən qazdırdım ki, tam arxayınçılıq olsun.

Rəis elə danışdı, elə bil söhbət nə vaxtsa, onun cansız bədəninin saxlanacağı hüznü Məqbərədən yox, bu yaxınlarda xoşbəxt sakinlərə təhvil veriləcək yaşayış binasından gedirdi.

- İndi necə, arxayınçılıqdı?..

- Bəli, cənab general, - rəis dedi və nazlı təbəssümlə gülümsünə-gülümsünə qızardı.

- Arxayınçılıqdı demək... - dedi və rəisin gözlərinin içinə baxdı.

Rəisin qoyun gözlərini andıran xırda gözlərinin dərinliyində yenicə çırtlamaq istəyən sevinc işartısı onun qəfil baxışından, ya nədənsə, həmin andaca yoxa çıxdı, bəbəkləri kiçilib cansız nöqtələrə döndü...

- Mən... - rəis mıqqıldayıb susdu, elə bil, qalan sözlər yadından çıxdı.

Məqbərədə ikisi idilər... Fəhlələr alətlərini yerə qoyub harasa çıxmışdılar. Danışdıqca, səsləri Məqbərənin çılpaq divarlarına dəyib əks-səda verirdi.

Rəis dinmirdi, burun pərələri xırda-xırda titrəyə-titrəyə, niyəsə onun hülqumuna baxırdı, arxasında cütlədiyi kök əlləri bir-birini didişdirirdi.

- Sənnənəm, üzümə niyə baxırsan?.. De də...

Rəis tələyə düşmüş kimi yerində vurnuxdu, peşman köməksizliklə çiyinlərini çəkib yazıq səslə:

- Nə deyim?.. - dedi.

- Bayaq dediyini.

- Nəyi?.. - rəisin səsi əsdi.

- Denən, «meyitinizi su aparmayacağından daha tam arxayınq, indi rahat ölə bilərsiniz.» - çöldəkilər eşitməsin deyər, astaca dedi.

- Mən... - rəisin üzünü onun bu sözündən yığılıb kiçildi, ağzı büzülüb nazıldı.

- Hə, nədi?.. Bəlkə, arxayın deyilsən?.. – dedi və içi qıcıq dolu ləzzətlə rəisin rəngi qaçmış üzünə zilləndi.

- Arxayınam, niyə ki?.. Arxayınam... - rəis təşvişlə dedi.

- Onda de.

Rəis başını aşağı saldı, əllərini arxasında cütlədi, ayaqlarını, cəzasını almış uşaq kimi, növbə ilə götürüb qoya-qoya səssizcə ağladı.

Çöldən ayaq səsləri eşidildi... Hövsələsi daraldı:

- Di qurtar.

Rəis ağlayırdı... Kök, qısa ayaqlarını nizamlaya bilmir, şüursuz hərəkətlərlə gah gözlərinin yaşını, gah da alınının tərini silirdi...

- De.

- Meyitinizin... - rəis boğula-boğula deyib susdu, ardını gətirə bilmədi, sonra dodaqları, körpə dodağı kimi büzülüb yığıldı, qəfildən qarşısında dizi üstə düşüb gözləri hədəqəsindən çıxı-çıxa:

- Keçin günahımdan, əla həzrətləri... - deyib ayaqlarına sarılmaq istədisə də, geriyyə çəkildi.

Rəisdən palçıq iyi gəlirdi... o geriyyə çəkildikcə, dizin-dizin qabağına süründü:

- Mən sizi sevirəm... Əfv edin əla həzrətləri... Zat aliləri, əfv edin!.. – deyib, başını namaz qılan tək, yerə qoydu, çiyinləri əsə-əsə hönkürdü.

- Ayağa qalx! - çöldəkilər eşitməsin deyə, astadan bağırdı. - Qalx, deyirəm sənə, axmağın biri axmaq, gələn olar.

Rəis onu eşitmədi, kök budları bir-birinə sürtülüb onu yerində laxlada-laxlada ona tərəf süründü:

- Məni onlar yoldan çıxartdılar, cənab general! Ağlımı oğurladılar... Mən sizi sevirəm!.. Axı sizdən savayı kimi sevə bilərəm?!.. Əfv edin!..

Əsəbilikdən, ya canına qara duman kimi çbkən acı nifrətdən ağzına zəhər tamli acılıq gəldi... Gözlərindən xainlik yağan bu miskin icraçını, sulu böcəyi əzən tək, tapdayıb əzməyi gəldi...

- Özün necə bilirsən, əfvə layiqsən?..

Rəisin başı hələ də yerdəydi, çiyinləri titrəyə-titrəyə hönkürməyinə davam edirdi... Yoxsa o gülürdü?..

Bir də onu gördü ki, əlləri rəisin xirtdəyinə keçib... barmaqları, ovunu havadan qamarlayan qartal caynağı tək, ətli boğaza sarılıb gücü gəldikcə onu sıxır... Sıxdıqca, rəisin piyli buxağının qəribə yumşaqılıqla nazilməsindən, dəyirmi sifətinin şişib üfurlənməsindən qaralmış dilini zorla hərlədə-hərlədə:

- Səksən yeddi... səksən yeddi... - deyə-deyə xırıldamasından dəhşətə gəldi... əlini geriyyə çəkdisə də, rəis özünə gəlmədi, üzüqoyulu döşəməyə sərilib, nəfəsi boğazının yolunda çalxalana-çalxalana xırıldadı və susdu...

...Dik atıldı...

- Deyirəm, şəhərdən saysaq, təxminən səksən yeddi kilometrədən çox olmaz... - sürücü cangüdənlə qabaq güzgüdə danışırdı.

Ürəyi sıxılırdı...

Demək yuxulamışdı. Amma həm də elə bil bu sürücü də orda - yuxuda, hardasa yaxınında idi... sükanın arxasında beləcə otura-otura, bütün olanlara necəsə, şahidlik eləyirdi...

Özünü dikəldib saatına baxdı.

Cəmi səkkiz dəqiqə...

Yuxunun zaman ölçüsü anlaşılmazdı... – fikirləşdi. - Bir neçə saat, bir neçə gün ani dəqiqələr ərzində yaşanır...

...Pəncərədən görünən bozumlu çöllüklərə baxdıqca, bayaq yuxuda əsəbilikdən nəfəsi kəsilə-kəsilə boğduğu adamın üzünü yadına salmağa çalışdısa da, yaddaşının, mərmər pillələr və sütunlarla dolu palçıqlı tikilidən savayı, heç nəyi saxlamadığını anladı.

Bəs o boğduğu kim idi?.. Niyə onu o cür qəzəblə, hikkədən ürəyi az qala ağzına gələ-gələ boğurdu?.. Dəqiq yadında qalan, əsəbilikdən gərilməmiş əllərinin arasında plastilin kimi yumşalıb nazilən yoğun boyun idi ...

- Hələ çox qalıb?.. – güzgüdə sürücünün üzünə zilləndi.

- Otuz-otuz beş kilometr ancaq olar.

Sürücü yola baxırdı. Üzü elə idi, elə bil, yuxuda baş verənləri o da görmüşdü... və nəinki görmüşdü, boğduğu o naməlumunu tanıyırdı da...

Yenə məqbərə... - ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi və nəbzinin nizamsız döyüntülərlə axdığını hiss etdi. Bir ara yadına gəlir, bu məqbərədən canını qurtarmışdı. Orda - paytaxtdan uzaq, sakit şəhərcikdə, gecələr taxtaqurdlarının altdan-altdan gəmiriyi köhnə şkafların qırıq cırıltılarından savayı, ayrı bir səsin eşidilmədiyini tənha evində qəribəydi ki, tamam ayrı yuxular görürdü... O günlər yuxularında nə gördüyünü indi dəqiq xatırlamasa da, bircə o dəqiq yadındaydı ki, hər səhər yuxudan oyanmağına peşman olurdu. Yuxudan ayılmağıyla, yataq otağının bozumlu-çəhrayı butalarla dolu divarları kor pəhləvanlar kimi üstünə şığıyıb ürəyini darıxdırırdı. Onda yadına gəlir, çönüb geriye - həmin o yadında saxlaya bilmədiyini yuxularına qayıtmağı gəlirdi...

Pəncərədən görünən duz gölünə baxa-baxa yuxular barədə oxuduğu ədəbiyyatları yadına saldı. Yuxuları gün ərzində baş vermiş hadisələrin, yaxud daxili yaşantıları və xatirələri insanın şüuraltı qatına ötürən görüntülərin asosassiyası kimi izah edən bu ədəbiyyatlara istinad etsə, belə çıxır ki, neçə illərdən bəri yuxularında gecədən-gecəyə iblisənə ardıcılıqla tikilib ucaldılan o Məqbərə onun şüuraltısında və eləcə də yuxularında elə belə, ötəri təsadüf nəticəsində yer almayıb.

Başını oturaçağın kürəkliyinə atıb gözlerini yumdu. Olsun ki, nə vaxtsa, hardasa, hansı ölkədəsə gördüyü, görüb valeh olduğu, bir vaxtlar belə bir möhtəşəmliyin onun xatirəsinə də tikilə biləcəyi o Məqbərə barədə o, uzun illərdir ki, özündən xəbərsiz halda, hansısa gizli yaddaşıyla düşünməyə davam edir və bütün o düşündüklərini necəsə, unudur...

...Köməkçi geriye qanrılıb ovcunun içində buğlanan çayı ona uzatdı. Balaca armudu stəkanı ona hədsiz səylə ötürdüyündən, ya nədənsə titrəyən əli çayın bir hissəsini nəlbəkiyə dağıtdı.

- Üzr istəyirəm... - köməkçi pərt səslə deyib, çayı geriye çəkmək, sanki özünü cəzalandırmaq üçün onu öz üstünə dağıtmaq, ya elə buğlana-buğlana başına çəkmək istədisə də:

- Eybi yox, sağ ol, - deyib çayı oğlanın əlindən aldı, burnuna yaxınlaşdırıb ehtiyatla içlədi.

Çay darçın ətri qoxuyurdu...

- Darçındı. Siz xoşlayırsız... - köməkçi pərtliyini gizləmək üçün yola baxa-baxa dedi.

Çaydan xırda qurtum alıb, - köməkçi nəyisə qarışdırır... – fikirləşdi, – o ki ümumiyyətlə, ədvalı çay sevmir.

Çayın nəlbəkiyə dağılan hissəsini stəkana süzüb fikirləşdi ki, hər halda bu, yaxşı əlamət deyil. Baş verməkdə olan hansı bir hadisənin yuxudan-yuxuya ardıcıl xətt üzrə məntiq ardıcılığı ilə inkişaf etməsi yuxunu bir növ yuxuluqdan çıxarır.

Çayı axıracan içib stəkani nəlbəkiyə qoydu və fikirləşdi ki, nə Rusiyada yaşadığı, Moskvada işlədiyi dövrlər, nə ondan əvvəllər - burda ölkəyə rəhbərlik etdiyi illər yuxularla bağlı hər hansı problemi olduğu yadına gəlmir. O illər yadına gəlir, yuxuları ehtiyat dolu sayıqlıq tələb edən gərgin ictimai həyatının davamı idi... Yaddaşı o illərin bir neçə

ələmətdar yuxusunu - kimlərisə öz qalstukuyla, yaxud telefon şnuruyla boğduğu, təntənəli dəfn mərasimlərində mötəbər pyedestallarda uyuyan rəsmilərin ölü qulaqlarına vida kəlmələri pıçıldadığı, fəxri qarovul qismində dayandığı gur işıqlı səhnələrdən seyr etdiyi adam dolu salonları qəzəbli baxışıyla qaranlıqlara qərç etdiyi yuxularını qəribədi ki, olduğu kimi qoruyub saxlamışdı. Amma məsələ burasındaydı ki, - özünü dikəldib əlini pencəyinin döş cibinə atdı, ordan çıxardığı ürək dərmanının birini dilinin altına saldı, - o yuxuları indiki yuxuları kimi, hansısa sirli qanunauyğunluqlar üzrə nizamlanmırdı, biri o birini davam etdirmirdi, tamamlamırdı, heç birinin o birisi ilə əlaqəsi yox idi...

...Cangüdənin gözü, bayaq köməkçinin qabaq oturacaqdan arxaya ötürdüyü və indi onun ehtiyatla ovcunda saxlayıb arada bir qurtum aldığı növbəti qaynar çayda idi idi.

Cangüdənin əsəbləri olsun ki, korlanmışdı... - fikirləşdi, - son vaxtlar onun həyatına və sağlamlığına təhlükə ola biləcək hər bir xırda şey bu həddən ziyadə tədbirli cavanı qıcıqlandırır, içinə yersiz şübhə toxumu səpirdi.

- İsti deyil, qorxma, – yarı ciddi, yarı zarafat deyib, əlini cangüdənin dizinə qoydu.

Cangüdənin dizi əlindəki çaydan qaynar gəldi ona... əzələli dizin qaynarlığı yaddaşına, onun uzaq kənddə öz kasıb kəndli həyatını yaşayan bir bölük ailə üzvləri - tutumlu yemək yemədiklərindən solğun bənizləriylə, cılız bədənləriylə xəstə yeniyetmələri andıran doğma üzlü adamları gətirdi... onların arxasınca, qocalıqdan, ya üzünün dərin qırıqlarından ağızını zorla tərpedə-tərpedə danışan ağbirçək Çiçək qarı gəlib üzbəüzdə dayandı, balaca ağızını bilinə-bilinməz tərpedə-tərpedə:

- Atam-anam saa qurban, gözümün işığı... - dedi.

...Çay soyumaq əvəzinə, get-gedə elə bil isinirdi, buğunu artırıb pəncərənin şüşəsini tərledirdi. Yoxsa şüşə həssas cangüdənin həyəcanlı yaşantılarından tərleyirdi?!..

Cangüdənin ürəyini almaq üçün çay dolu stəkanı ona uzadıb:

- İç, - dedi.

Onun bu qəfil təklifindən donuxmuş cavan stəkanı əlindən alıb xırda qurtumlarla başına çəkdi... çayın buğu cangüdənin burnundan çıxdı. Ya hava soyumuşdu?!..

Pəncərədən yol boyu uzanan yalın səhralara, əyri-üyrü, paslı buruqlara baxdıqca sağ gözü açışib bulanırdı...

Cib yaylığını çıxarıb sağ gözüne basdı.

Sağ gözü son vaxtlar gizli düşmən xəbisliyi ilə altdan-altdan açışib-gizildəyirdi... Yadına gəlir, hələ bir neçə il bundan əvvəl paytaxtdan hava limanına uzanan qarlı rus meşələrinin arasıyla, yarıqaranlıq, buzlu yollarla gəldiyi gecədən bulanmağa, durduğu yerdə açışib gizildəməyə başlamışdı...

Fikirləşdi ki, olsun ki, bu gözü taleyinə yazılmayan, alınına həkk olunmayan, gözlənilməz dönüşə tab gətirməyib içinə qaynar su tökülən çini kimi çatlamışdı. Gözünün ən incə damarını, olsun ki, nəhəng rus küknarlarının o gecəki qüdrətli əzəməti çatlatmışdı...

* * *

Son illər heç bir damlanın, yaxud dərmanın kar eləmədiyi sağ gözünün dərmini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə tapıb oxuduğu tibbi ədəbiyyatlarda da bu barədə heç nə yazılmamışdı. Bircə ötən həftə hansı təsadüfləsə əlinə keçən «Elm» jurnalının sonuncu nömrəsində sağ gözün tutulmasından nurunu itirən sol göz haqqında xırda bir yazıya rast gəlmişdi. O yazını oxuyandan sonra, bir müddət sağ gözü, elə bil, özünü yığışdırıb açışmağı, bulanmağı tərgitmişdi.

Gözünü yumub bir müddət qaranlığa - göz qapaqlarının içinin zülmət qaranlığına zilləndi... Korluq, təxminən belə bir şeydi... – fikirləşib udqundu. - Hər halda ölüm deyil. Ölüm - bircə oralar idi... İki ay bundan əvvəl ölü balığın havasız qarnını yırtıb işığa çıxan kimi, sivrilib çıxdığı həmin o paytaxtdan uzaq şəhər... səs və havakeçirməz, tənha evi...

Dəqiq yadına sala bilmədi, hardasa oxumuşdu ki, Cəhənnəmin bir üzü - harasa mıxlanıb burnunun ucundan ötüb keçən adamların gözüne görünmədən, yadına düşmədən, həmin o asılı vəziyyətdə əbədi yaşamaqdı. Sonra yaddaşını gərib bu fikri harda oxuduğunu yadına salmağa çalışdı və yadına düşdü... Klinik ölüm keçirmiş alman meşəbəyinin O dünya barədə yazdığı xatirələrində. Sonra müxtəlif dini və elmi kitablarda, ezoterik ədəbiyyatlarda O dünya barədə oxuduqlarını yadına sala-sala fikirləşdi ki, bütün təsvirlərə və təhlillərə görə, O dünya elə bu dünyanın özündədi, onun astar üzündü.

Məsələn, bütün o təsvirlərə istinadən Cəhənnəm təxminən belə bir məxfi yerdə... - pəncərədən uzandıqca uzanan qıpquru, boz çöllüklərə baxa-baxa fikirləşdi.

Bir də ən ürəkdağıdanı, bütün bu mənzərələrdən, insan ayağı dəyməyən bu yalın, boz çöllüklərdən də dəhşətli onun ətrafı - gözləri gözünün içinə baxa-baxa, hüsurunda müntəzir dura-dura, həm də elə bil onu eşitməyən və görməyən böcək məmurlar idi...

Bəs onu kim görürdü?!.. – fikirləşdi və çönüb böyründə yırgalanan cangüdənin üzünə zilləndi.

Cangüdən yorğun idi deyə, onun baxışını hiss eləmədi, gözləri yol çəkə-çəkə çöllüklərə baxırdı.

Həm də elə bil kimsə də görürdü onu... Bütün olub keçənləri, hərəkətlərini və fikirlərini səbrlə izləyir, uğurlarına sevinir, uğursuzluğunu sükutla qarşılayırdı...

Bu fikirdən sağ bəbəyinin içinə elə bil neşter batırdılar.

Yaylığı gözüne basıb sıxdı. Gözünün yaşı yanağı boyu süzülüb köynəyinin yaxalığına hopdu. Yaylığı yaxalığına hopdurub fikirləşdi ki, sağ gözü alınına yazılan uğurlu ölüm proqramını oxundan döndərmək istəyən təhlükəli qohumuna çevrilib. Son vaxtların ən həlledici məqamlarında - rəsmi mərasimlərin ən gərgin, kulminativ dəqiqələrində - ona tuşlanan kameraların sayıq obyektivi üz cizgilərini irildib hər sözünü, gözünün ən cüzi tərpənişini bütün ölkəyə, dünyaya yayımlamağa başlayanda sağ gözü xəbis-xəbis acıyıb bulanmağa, yaşını axıdıb ətrafdakıların diqqətini özünə cəlb eləməyə başlayırdı.

Gözündən axan yaşı heç kim görməsin deyə, yaylığı tərini silirmiş kimi alnında gəzdirdi, gözaltı yan oturacaqda əsgər şivliyi ilə oturmuş cangüdəninə nəzər saldı.

Cangüdənin rəngi yorğunluqdan, ya nədənsə saralmışdı.

Son vaxtlar bu hədsiz çalışqan cangüdənin sağlamlıq durumu onu niyəsə narahat eləməyə başlamışdı. Buna səbəb, son bir neçə ay hər ikisinin sapdan asılı olan naməlum kimə, ya nəyə görəsə birlikdə məsuliyyət daşdığını hansı toxumasıylasa hiss etməsi idi. Nəydi o?.. Onun ölümü?.. Yoxsa ondan da qoxulu və təhlükəli olan ayrı bir şey?.. Yox, bu, elə bil, onun ölümündən o tərəfə olan nə idisə... Amma nə?..

Nəbzi ləngiyib qarışıq döyüntülərlə döyündü. Düyməni basıb pəncərənin şüşəsini endirdi.

Nəbzi ləngiyirdi... Nəbzi son ayların yorğunluğundan, məsuliyyət və gərginlik dolu yuxusuz gecələrlə yatağında və iş otağında saatlarla apardığı nəzəri əməliyyatlardan zəifləyib ləngiməyə, döyüntüsünün nizamını itirməyə başlamışdı.

Pəncərədən əsən ilıq mehi ciyərlərinə çəkdiyi yerdə, qəfildən nəbzinin beləcə maşının rahat arxa oturacağına yumşaqlığında yırgalandığı məqam əbədilik dayanacağı an - son nəfəsinin xirtdəyinə dirənib harasa, geriye sümrüldüyü, gözlərinin əbədilik yumulduğu təlatümlü mənzərə gözünün qabağına gəldi... sağında, qabaq oturacaqlarda qayğıkeş üzlərlə əyləşmiş bu ədəbli adamların təşfişə düşüb maşını saxlatdırmaqları, bənizləri həyəcədən ağara-ağara onun cansız bədənini hərəkətə gətirməyə çalışmaları təsəvvürünə gəldi... sonra bütün bu mənzərəni necəsə, gördü də...

...Maşının arxa oturacağına hərəkətsiz qalmış mum rəngli cansız vücudunu... harasa yuxarı dirənən ifadəsiz gözlərini, yarımçıq rəngsiz dodaqlarını... çəvik cangüdənlə çaşqın köməkçinin qızdırmalı sayıqlamalarla ətrafında vurnuxmağını və sair və ilaxırı...

Onu maşının oturacağına uzadırdılar... guya belədə ona rahat olacaqdı... maşını işə salıb qəfil ölümü ilə bağlı fəvqəladə xəbəri paytaxta göndərə-göndərə geriyə qayıdırdılar...

...arxa oturacağıın küncünə dirənmiş başı maşının sürətli hərəkətindən, kənd yollarının çala-çuxurlarında atılıb-düşməkdən, qapının orta hissəsinə pərçimlənmiş dəmir külqabının qapağına dəyə-dəyə getdiyi uzun-uzadı palçıqlı yolu da gördü... qabaq oturacaqda üzü arxaya oturan köməkçinin vahimədən əyilib ağarmış üzlə ona zilləndiyini, ağırlaşmış başını yerinə qaytarmaq istəsə də, gücü çatmadığını, şoka düşmüş cangüdənin yerində qırılmasını, qurğuşun doldurulmuş kimi ağır başını, axır ki, bir təhər qaldırıb dizinin üstə yerləşdirməsini də necəsə, lap dəqiq gördü...

- Soyuq olar, cənab general... - sürücü geri çönmədən dedi.

Kürəkliyin orta hissəsindəki qoltuq balışını açıb üstünə dirsəkləndi. Belədə kürəyinin əzələləri rahatlanırdı. Həm də elə bil belədə daha rahat fikirləşirdi.

Fikirləşdi ki, yol getməyi ona görə sevirdi ki, burda qəbul otağının gündəlik gərginliyindən, üstünə az qala tavandan yağan lüzumsuz məlumat axınından azad olur...

- ...etiraz etməsəniz, cənab General?.. - köməkçi geriyə qanrılmadan, yola baxa-baxa dedi.

- Nə deyirəm?.. Amma tədbir məsələsində tələsmisən. Bu tələsmək adətindən birdəfəlik əl çək. O siyahını da saxla şəhərə, - dedi və fikirləşdi ki, köməkçi niyə bu qədər danışır?!.. Görünür, düşünmək vərdişi yoxdu hələ. Yoxsa, yada salınmalı xatirəsi yoxdu?..

Onunsa yaddaşı iməcilik aparılmasına ehtiyacları idi... lazım olanlar müvafiq hücrələrə ötürülməli, qalanları - illər uzununu hafizəsinə damla-damla süzülüb daşlaşmış zəhərli xatirələr yerli-dibli məhv edilməli idi... Dünyaya göz açandan bəri görüb tanıdığı, duyub anladığı hər bir şey olduğu rəngində və çəkisində yaddaşının heç cür korşalib sayıqlığını itirməyən ayıq məsamələrində dayanıb durmağında idi.

Burun yaylığını qatlayıb pencəyinin cibinə qoya-qoya fikirləşdi ki, bu nə yaddaş idi verilmişdi ona ki, hüdusuz ərazisi hər şeyi anlaşılmaz mühafizəkarlıqla qoruyub saxlamaqdan yorulmurdu?!.. Bu qədər ili, bu qədər günləri və saatları, bu qədər adamları və üzləri, hadisələri və sirləri, cümlələri və ayrı-ayrı sözləri, hətta qırıq səsləri belə, olduğu kimi, bütün dəqiqliyinə yadda saxlamaq, hər adama nəşib olan xoşbəxtlik deyildi.

Bəlkə də, bədbəxtlik idi?.. - fikirləşdi və başını oturacağıın kürəkliyinə atdı. - İnsanlarınsa hafizəsi yox idi...

Yadına, paytaxtdan uzaq şəhərdə yaşadığı havasız illər - insanların onu uzaqdan-uzağa necəsə, tədricən, heyvani unutqanlıqla unutmağa başladığı, yaddaşlardan aramla silindiyinin əzabından üzöldüyü dəniz zamanlar düşdü...

Onda yadına gəlir, unudulduğunu, adamların bulanıq yaddaşlarında əriyib, vecsiz, dumanlı xatirələrə qarışdığını anladığıca, üçgözlü balaca evinin yarıqaranlıq, dərin mağar kimi böyüdüyünü, gözlerini xəstə sarımtilliqla ağırdan zəif işığa boylandığını əlini, ayağını hiss edən kimi, dəqiq hiss edirdi... İllər ötdükcə, insanların xatırlama qabiliyyəti zəiflədikcə, ölkəyə rəhbərlik etdiyi illər şəhərin ən mənzərəli yerlərində ucaldılmış neçə-neçə möhtəşəm tikililərin, şəhərlər və kəndlərarası salınan geniş yolların, nəhəng körpülərin müəllifi unudulmağa, bulanıq su çöküntü verən tək yaddaşların qaranlıq dərinliklərinə çökdükcə, yadına gəlir, «mağarın» xəstə işığı getdikcə öləməyə, mənzilinin dörd bir tərəfini ölüm havalı qaranlıqlarla doldurmağa başlayırdı...

Fikirləşdi ki, olsun ki, həmin o əlamətdar tarixi gecə - şəhərdən uzaq kazarmada baş verən milli faciə hansısa sirlə ali qüvvənin hökmüylə xalqın taleyinə yazılmasaydı, heç nəyin təhərini əzəldən bilməyə qadir olmayan bu əldəqayıma hökumətin südəmər üzvləri xofa düşüb sapı qaçmış mirvari dənələri kimi dörd bir yana dağılışmasaydı, neçə illərdən bəri yarıtmaz hökumət əvəzlənmələrindən cana doymuş xalq hiddətlənib ayağa qalxmasaydı, o elə ordaca - gözdən-könüldən uzaq tənha evində, həmin o sarımtıl işığın ölüm qoxulu

işartıları içində yoxa çıxacaq, unudulub gömüldüyü həmin o qaranlıqlar dolu heçliyə qovuşacaqdı...

...Yenə dağı qalxırdı... Hava qaralmışdı deyə, ayağının altını yaxşı seçə bilmirdi... Uzunboğazlarının sivri burnuna ilişib onu dəqiqədə bir yerində laxladan kol-kosu əlindəki ucuiti tiyəylə kəsib bir kənara ata-ata, özünə yol aç-aça üzü yuxarı - dağın dikdirindən yayılan zurna-qavalın səsinə tərəf irəliləyirdi... havanın qəfil qaralmasından, yoxsa ayaqlarındakı uzunboğazların hədsiz ağırlığından, dağın zirvəsinə aparan yol bu dəfə ona hədsiz uzun gəldi... irəlilədikcə, bitib uzandı... Bir qədərdən sonra dağın acıqlı küləklər oynayan zülmət qaranlıq zirvəsində ucuiti, mavi qüllələri qaranlıq göyün içinə dirənən möhtəşəm Məqbərənin qızılı sütunları görünməyə başladı...

...Məqbərənin dörd bir yanı dövlət maşınlarıyla dolu idi... Musiqi səsi hardansa, içəridən gəlirdi...

Bir istədi qapıları açıb içəri daxil olsun, sonra nə fikirləşdisə, Məqbərənin arxa tərəfinə keçib qülləyə aparan hörmə pillələrlə yuxarı qalxdı. Orda nəfəsliyəbənzər balaca pəncərədən aşağı boylandı...

...Məqbərənin gur işıqlı, geniş zalı təntənəli qişafəyə bürünmüşdü, üstü naz-nemət dolu süfrələrlə bəzədilmişdi... Ortada kim idisə, bükülməyən qol-qıçı ilə atılıb düşür, o birilər ona əl çalırdı...

Bürünc pyedestalin üstünə qoyulmuş havakeçirməz şüşə qutunun üstü, yan-yөрəsi gül-çiçəklə, qara lentli əklillərlə dolu idi...

...Əlini pəncəyinin döş cibinə atıb eynəyini çıxardı, ehmalca gözüne taxıb pyedestalin üstündəki havakeçirməz şüşə qutunun içində mum rəngli üzü ilə yatan mərhuma zilləndisə də, bunun kim olduğunu bilə bilmədi... Ürəyi şiddətlə döyünə-döyünə, bu özbaşınalığın kimin tərəfindən törədilə biləcəyini ayırd etmək istəyirdi ki, musiqi kəsildi... Məclisin aşağı başından meşə göbələyini andıran balacaboy bir adam ayağa qalxıb:

- İndi isə gəlin, bir ağızdan çağıraqlı!.. – dedi və arvadlı-uşaqqlı hamı xorla:

- Ə-ziz a - ta!.. A - ta - can! – deməyə, deyəsən, onu çağırmağa başladılar...

...Nəfəslikdən geriye çəkilib Məqbərənin əsas foyesinə aparan adamboyu arakəsmədə dayandısı da, aşağıdakılar onu necəsə, gördülər, ayağa qalxıb qışqırışmağa:

- Gəldi!.. Gəldi!.. Urra!.. - deyib əl çaldmağa başladılar....

...sonra kimsə kimisə dümsükləyib:

- Di başla, - dedi və ortaya başında ağ bant, doqquz-on yaşlı balaca qız uşağı çıxdı, əllərini arxasında çarpazlayıb ucadan şeir deməyə başladı...

Bu gün bayramdır, ata!..

Bu gün bayramdır, baba!..

Məqbərən də bərq vurur!..

Dünya durduqca, durur!..

Qız şeiri bitirib əl çalanlara utancaq təbəssümlə gülümsədi və yerinə qaçdı.

Məqbərə gurultulu alqışlardan titrəyib uğuldadı...

Dişlərini qıcayıb ağızının içində:

- Kim icazə verib?.. – dedisə də, səsi necəsə, bərkdən eşidildi... Məqbərənin divarlarını titrətdi...

Nəfəsliyi taybatay açıb yuxarıdan-aşağı:

- Sizinləyəm!.. - deyə çımxırdı.

Milli Akademiyanın prezidenti ağarmış bəniziylə ayağa qalxıb:

- Bu, xalqımızın sərətidir... – dedi.

- Nə xalqımızın sərətidi?..

- Bura. Bu məqbərə... - yerdəkilər səs-səsə verib qoyun-quzu kimi mələşdilər.

- Siz də... - kimsə stolun o biri başından ürkək səslə dedi.

- Nə – mən də?..
 - Xalqımızın sərvətsiz.
 Gözlərini qıyıb stolun aşağı başından danışan kenquruvari, arıq adama baxdı...
 - Biz sizi sevirik, cənab general... - stolun başqa bir səmtindən kimsə ququqdadı...
 O birilər də ona qoşuldu... hamı ayağa qalxıb yer-yerdən:
 - Sevirik!.. Sevirik!.. Sevirik!.. - deyə-deyə yer-yerdən inildədilər...
 ...Ürəyi pis-pis bulandı... ağzına dolan acı suyu kənara tükürüb dişlərinin arasından:
 - Nifrət eləyirəm... - dedi, sonra bərkdən, - Eşidirsiz?.. Nifrət eləyirəm hamınıza!.. - dedisə də, elə bil onu eşidən olmadı...
 ...Yuxudan dik atıldı... alnı yüngülcə tərləmişdi... ürəyi tələyə düşən quş kimi, zəif-zəif çırpınırdı...
 Köməkçi, deyəsən, bayaqdan onun ayılmağını gözləyirdi, gözünü açan kimi, geriye qanrılıb əlindəki qəzetləri ona uzatdı:
 - Təzə qəzetlərdi... - dedi və gözünün içinə elə baxdı, elə bil bəbəyinin içindən sivişib yoxa çıxmaqda olan nəyinsə ucundan tutmaq istədi...
 Qəzetləri oturacağı üstünə qoyub nəfəsini nizamlamağa çalışdı.
 Oturduğu yerdə yuxulamağı da təzə çıxdı... – fikirləşdi. - Hər halda bu, qocalıq mürgüsü deyildi... İnsan qocalmamışdan əvvəl yuxuları da qocalır... rənglər, yuxuda baş verənlər soluxub saralır... Onun yuxuları isə qocalıb heydən düşmək bilmirdi, əksinə, gətdikcə daha qəliz və əlamətdar olurdu...
 Yuxunun gərginliyi hələ də sovuşub getməyən üzünü, hər iki əliylə ovuşdurub nəfəsini dərdi... və indicə ötəri mürgü içində gördüklərini yadına salmağa çalışdısa da, yadına qaranlıq göyün dərinliklərinə dirənən qızılı-mavi qüllələrdən savayı ayrı bir şey düşmədi...
 Dincəlmək lazımdı... - gicgahı lükküldəyə-lükküldəyə fikirləşdi.
 Köməkçi hələ də danışdı... geriye qanrılmadan ona guya vacib əhəmiyyətli, əslində isə, lüzumsuz məlumatlar ötürürdü...
 Qəribədi ki, köməkçi ona qulaq asmadığını biləndə, elə bil daha çox danışdı... - fikirləşdi. - Ümumiyyətlə, son illər, onun respublikadan kənarlarda olduğu dövrlər əhalinin mənəvi durumunda xoşagəlməz dəyişikliklər getmişdi. Bir-birini nizamsız ardıcılıqla əvəzləyən ictimai-siyasi hadisələr, bir-birindən bacarıqsız hakim qurumların əndirəbadi dövlət siyasəti binəva xalqı çaşqınlığa salmış, tarix boyu çətinliklərə tuş gəlmiş saf qəblərinə qəribə inamsızlıq toxumu səpmişdi.
 Hər şey əvvəlkindən qat-qat çətin olacaqdı... - fikirləşdi, - ölkədə olmadığı son bir neçə ili burda o qədər sular axmış, o qədər əcaibliklər baş vermişdi ki, meydana o qədər yalançı padşahlar, bir saatlıq xəlifələr, bir-birindən səfeh siyasətçilər çıxmışdı ki, indi bütün bu məşəqqəti xalqın yaddaşından, bit-birə salmış üfunətli evi təmizləyən səbrli qadın səliqəsiylə təmizləməli, bu xarabalıqlar diyarını sahmana salmalı olacaqdı...
 Sahmana ən çətin gələni - on beş il əvvəl nizamlı ordu kimi qoyub getdiyi, gələrkən tanınmaz halda tapdığı, qorxunu, itaət və pərəstiş qabiliyyətini itirmiş xalq idi... - fikirləşib yaxalığını səliqəyə saldı. - Yaxın bir neçə ili beyinlərinə yeridilmiş səfeh azadlıq arzularıyla, çılğın vətəndaşlıq hüquqlarıyla hər işə qarışmağa, başları çıxmayan yerə burunlarını soxmağa öyrəşmiş bu miskin vətəndaşlar ordusunu «coşqun fədailər» obrazından çıxarıb əvvəlki vəziyyətinə qaytarmağa, yerinə oturdub dinləmək və əməl etmək mədəniyyətinə alışdırmağa bir xeyli vaxt və hövsələ lazım olacaqdı... Bu, bir növ sərgərdan həyata, ucsuz-bucaqsız çöllüklərdə başlı-başına yaşamağa öyrəşib hər hərəkətə soncuqlayan atın, ağzını çəkib belinə minməyi andıran, zaman və incə siyasət tələb edən çətin məqamlardan biri idi...

...Cangüdəni yenə öskürək tutmuşdu... Xəcalətdən, az qala, boğula-boğula, pörtüb qızara-qızara öskürəyini harasındasa əzib-gizləməklə məşğul idi...

Keçmiş iqtidar nümayəndələrinin ədəbazlıqdan gərilib tarıma çəkilmiş şüursuz sifətləri bir-bir gözünün qabağına gəldi...

Yaxın günlərəcən tələbə yataqxanalarında qayğanaq yeməkdən qaşınmaya düşən, tərlı corablarını stulların kürəkliyində qurutmağa, ütüsüz şalvarlarını döşəklərinin altında hamarlamağa alışmış bu kasıb kənd adamlarının təsəvvürlərində hakimiyyət - yuxularında belə görməyə qabiliyyətləri çatmadığı şirin xəlifəlik həyatından savayı, ayrı bir şey deyildi, görünür, – fikirləşdi və gözünün qabağına keçmiş iqtidarın bir neçə «qabaqcılının» yaşamaq eşqiylə alışıb-yanan xəstə gözləri gəldi...

Bu, uzun müddətli yalquzaq həyatının qəddar çöl qanunlarında bərkimiş, hər an məhv olmaq təhlükəsində yaşamağa alışmış, daim təqib olunub döyülən zədələnib yaralansa da, dizinin son qüvvəsiylə sıçrayıb ayağa qalxan bir sürü canavar gözü idi...

Fikirləşdi ki, sədd heyflər olsun ki, bəlkə də, nə vaxtsa gözəl alim, ya mühəndis, dilçi, yaxud müəllim ola biləcək bu istedadlı və bacarıqlı cavanları, bütün bu hadisələrdən sonra artıq itirilmiş nəsil hesab etmək olar. Bir illik ecazkar hakimiyyət eyforiyasında yaşamış bu fəndgir kəndçilərin əvvəlki həyata – yenicə qurtulduqları həmin solğun miskinliyə qayıtması, dalğanın vurub sahilə atdığı balıq sürüsünün yaşamaq ehtimalı qədər cüzi idi.

Bircə keçmiş prezident, deyilənə görə, özünü gümrah və rahat hiss eləyirdi.

Keçmiş prezident - uca boyu, arıq, şiv qaməti, qarayanız üzünün həyatsevər ifadəsi və əlli illik ömrünün qəribə bioqrafiyası ilə həmişə ona sevimli ədəbi qəhrəmanını - dahi Servantesin Don Kixotunu xatırladırdı...

«Don Kixot», qəribəydi ki, nə bu cəmiyyət bataqlığının, nə də məmləkətin uzun-uzadı keçdiyi bulanıq dövrlərinin məhsuluna oxşamırdı... - fikirləşdi, özünü dikəldib köməkçinin növbəti sualını başıyla təsdiqlədi. - Son məlumatlara görə keçmiş prezident - ömrü boyu azadlığı və müstəqilliyi uğrunda guya canını fəda eləməyə hazır olduğu millətini dar günündə atıb, biabırçı vəziyyətdə uzaq kəndlərinə qaçmışdısı da, orda hamının gözlədiyi kimi, çıxılmazlıqlar və sarsıntılar içində üzülərək içkiyə qurşanmamış, deyilənə görə əksinə, gün-gündən gümrahlaşıb gəncləşməyə başlamışdı...

Kənd camaatının dediyinə görə, səhərlər o, pəncəyi çiyində dağlara qalxır, orda bir müddət dağ ətəyinin ətirli çiçəklərindən yığa-yığa gəzişir, zirvəyə dirmanıb ordan uzaq sərhəd məntəqələrinə zillənir, evə qayıtdıqdan sonra otağına çəkilib orda yazı-pozuyla məşğul olur, axşamlarsa, kənd camaatı üçün mətbuat konfransları keçirirdi.

...Gülməyi tutdu... özünü saxlaya bilməyib güldü də. Nə sağ tərəfində oturan cangüdən, nə də qabaqdakılar onun gülüşünə reaksiya verməyə ürək eləmədilsə də, yerlərində narahat-narahat qurcalandılar.

- Bir şey yadıma düşdü, – deyib üzünü pəncərəyə tutdu, keçmiş prezidentin alim üzündən çox, əzabkeş daşyonan üzünü xatırladan dərin qırıqlar və ağrılar dolu doğma sifəti gözünün qabağına gəldi...

Uzaq uşaqlıq illərində, kəndin daş-kəsək yollarında gün başına döyə-döyə, arxa həyətlərindəki yığcam bostandan yığıdığı yaşıl lobyə, tum və yumurta satan bu həlim adamın yay-qış ayaqqabısız gəzməkdən qaralıb diriliyini itirən qara, sümüklü ayaqlarını xatırladı...

Köməkçi radionun səsini azaltdı.

...faciə qurbanlarının ailələri ilə görüşü olacaq. Görüşün respublika televiziyası ilə birbaşa yayımına saat on iki radələrində baxa bilərsiz... - dikturun son cümləsini tutdu.

Deyilənə görə, keçmiş spiker də özünü yaxşı hiss edirdi. Hələ də partiyasının binasındakı səliqəli otağında heç bir şey olmayıbmiş kimi, həmin o ədəbaz üzüylə, dəyişməz, sabit inadla öz işini davam etdirməyindəydi. Həmin o təmkinli, asta səsiylə

heftəşırı mətbuat konfransları, müşavirələr keçirir, əcnəbi ölkələrin nümayəndələrini bu tədbirlərə qatıb yenilməz mübarizə yollarında işlədəcək proqramlarını bəyan etməkdən yorulmurdu.

Keçmiş spikerin bu siyasi mübarizəsi - bir o qədər də hündür olmayan məsafələrdən ləng damlalarla daman suyun, daşı oymasını andıran uzun və yorucu bir proses idi... - fikirləşdi və əsnədi.

Yenə göz qapaqları ağırlaşdı... Yuxusu gəlirdi...

Fikirləşdi ki, xəlifəlik həyatının dadı keçmiş spikerin damağında o biri iqtidar üzvlərindən daha əsaslı şəkildə qalıb. Bir də keçmiş spikerin gizli niyyətində, o birilərdən fərqli olaraq, xəlifəlik həyatından savayı, daha nə isə də vardı elə bil...

Bu fikirdən azca əsəbiləşdisə də, yuxusu qaçmadı. Fikirləşdi ki, bu səfeh özünəbədgümanlıq hardandı bunlarda?!.. Hələ özləri bəs deyil, bu bədgümanlıq azarını, bədnam xudpəsənlik vərdişini epidemiya kimi bütün ölkənin canına yayıblar. Hər yerindən duran prezidentlikdən dəm vurur, hərənin bir partiyası, bir dövlət proqramı var.

Yadına dünənki mətbuat konfransına jurnalist sifətində qatılan 17-18 yaşlı cavanların iddialar dolu, həyəcanlı üzləri düşdü...

Bu uşaqları daha acınacaqlı tale gözləyir... – fikirləşdi, - ölkənin canına zəhərli neşlər kimi sancılmış «demokratik anarxiya», yaxud «anarxik demokratiya» iynəsindən az qala genetik kodları dəyişilmiş bu binəva uşaqları düşdükləri eyforiyadan çıxarmaq – məsələlərin ən çətini olacaqdı. Hüquqi, yaxud milli azadlığı daxili azadlıqla, davranış azadlığıyla qarışdıran bu təcrübəsiz cavanları əvvəlki vəziyyətlərinə qaytarmaq üçün də bir xeyli vaxt və gənclərin şüurununu formalaşdıracaq islahatlar lazım olacaqdı... - fikirləşdi və oturacaqda qəzetlərdən birini əlinə alıb birinci səhifəsindəki başlıqları gözədən keçirdi.

Dünənki konfransda söz alıb mikrofon arxasına keçən 16-17 yaşlarında tələbə qızın həyəcandan, ya projektorların gur işığından qurumuş balaca dodaqlarını dəqiqədə bir yalaya-yalaya, körpə səsinə uyuşmayan qeribə bir ədayla ona ünvanladıği:

- Siz kimsiz, cənab general?.. - sualını xatırladı... Ürəyi pis-pis sıxıldı.

Bu balaca, balaca olduğu qədər də yaraşığı azərbaycanlı qızına maraqlı olan - sualın cavabı yox, generalla üz bəüz dayanıb həmsöhbət statusu qazanmağın özü olduğunu anlayan konfrans iştirakçıları bu qəfil sualın nə ilə bitəcəyini maraqlı və məzə dolu gözlərlə izləməyə başlayanda, günahsız uşağa ürəyi ağrımışdı...

Cavanlarda təqsir yox idi... - fikirləşdi və qəzetin o biri səhifəsini açdı. İkinci səhifə iri hərflərlə yazılmış «Böyük Qayıdış» başlıqlı yazıyla başlayrdı.

Yazını gözədən keçirə-keçirə fikirləşdi ki, ölkənin, millətin müstəqilliyini xalqa fərdi azadlıq kimi təlqin etməyin, daha doğrusu, «azadlıq» deyilən mübahisəli absurdluğun insanlara bu sayaq köndələn naqisliklə təqdim olunmasının məsuliyyəti birbaşa «azadlıq aşıqlərinin» çiyinlərinə düşsə də, ölkəni düşdüyü bu qaranlıq durumdan o çıxarmalıdı. Xalq bu sahədə maarifləndirilməli, yuvarlanmaq ərəfəsində olduğu dərin uçurmun ağzından geriye qaytarılıb aydın düzənliyə çıxarılmalıydı ki...

- Səfirə görüşü neçəyə keçirim, cənab general?.. - köməkçinin səsi fikirlərini qırdı.

Səfirin tranzistoru andıran dördkünc sifəti gözünün qabağına gəldi...

- Dördə. O da, hələ işimizi yekunlaşdırarsak... - dedi.

Fikirləşdi ki, indi bu «Azadlıq» şüarı altında azğınlaşmış xalqa necə başa salasan ki, ümumiyyətlə, «azadlıq», «müstəqillik» deyilən məfhumun özü də nisbidi?!.. Dünyanın hansı dövlətinə - tam müstəqil dövlət, hansı xalqına - tam azad xalq demək olar ki, bütün dövlətlər və millətlər bir-birindən iqtisadi, ya siyasi baxımdan asılıdırlar?..

- Ölənlərin ailələrinə xəbər verməmişiz?..

- Bəli, cənab general.

- Neçə nəfərdilər?..

- Təxminən otuz yeddi.
- Yenə təxminən.
- Köməkçinin rəngi qaçdı, azca kəkələdi:
- Dəqiq otuz altıdır. Bir nəfər...

Fikirləşdi ki, bir az da dərinə getsə, doğurdan, bu «azadlıq» nə deməkdi axı?.. Qəribədi, bu «azadlıq» haqqında elə bil heç özü də əməlli-başlı fikirləşməmişdi. Buna vaxtı olmamışdı, yoxsa hər bir şeyi xırdalayıb kökünə getdiyi kimi, «azadlıq»ı xırdalamaq yadına düşməmişdi, ya buna sadəcə, ehtiyac yaranmamışdı?.. Amma elə bil həm də ömrü boyu can atdığı bütün o qaçdı-qovdular, irili-xırdalı sıçrayışlar, enişlər və yoxuşlar, təhlükə və vahimə dolu gecələr və gərgin günortalar - hər şey, hər şey, əslində, həmin bu «azadlıq» deyilən əlçatmaz və ali pilləyə görə olmuşdu... Olsun ki, hələ lap uşaqlıq illərindən, özünü nələrdənsə məhrub edib, elə hey nə isə qura-qura, güclənib bərkiyə-bərkiyə, əslində, özünə müəyyən azadlıqlar əldə etməklə məşğul olmuşdu?!..

Pəncərədən yenə sahili duz örtüyü bağlamış boz göl göründü...

Kortec havanın bozluğundan tutqunlaşıb, sınıq-salxaq tikililəri ilə, şəhərdən çox, fəhlə qəsəbəsini andıran rayon mərkəzinə daxil olanda, cangüdə pəncərələrin şüşələrini qaldırdı və o, yolların kənarı boyu sıralanıb qışqırışa-qışqırışa ona əl eləyən kənd adamlarına günkeçirməz şüşənin o biri üzündən baxdı.

- Yaşasın! Var olsun!.. Var olsun!.. – insanlar əllərindəki kiçik ölçülü kağız bayraqları yellədə-yellədə, fərəh və inam dolu üzlərlə qışqırır, kortejə əl eləyirdilər.

- Bir də, cənab general, səhər şair zəng vurmuşdu... - köməkçi pəncərəyə baxmadan cib telefonunun düymələrini tez-tez basa-basa dedi, - icazə versəydiz, görüşə o da gələrdi.

- Ehtiyac yoxdu, - dedi və fikirləşdi ki, bu adamın da nə istədiyi bilinmir. Bütün dövrlərdə və zamanlarda bu şair mövcud olan və olmayan bütün fəxri adları, orden və mükafatları almışdısa da, yenə də elə bil nə isə istəyirdi. Almaq istəyi o növbəti nəinsə gizli ağırlar dolu sevdası, şairin qocalıqdan xal düşmüş bozuntul bəbəklərinin lap dərinliyində, bir də, təntənəli yığıncaqlarda vətən yanğısıyla oxuduğu şeirlərinin bəzi sətirlərində duyulurdu...

Fikirləşdi ki, şairin növbəti narahatçılığı Fəxri Xiyabanda onun üçün ayrılacaq qəbrinin yeri və qəbrin üstündə ucaldılacaq abidəsi ola bilər. Bəlkə, bu narahat şairi şübhəli üzüntülərdən qurtarmaq üçün Fəxri Xiyabanın ən gözəgörümlü yerlərindən birində ona elə indidən yer ayırtırsın?.. Abidəsini də özü istəyən kimi sifariş verdirib özünə bəyəndirsin?.. Əlində kitab, ya qələm kresloda oturub yazan, ya oxuyan yerdə, ya da ayaq üstə dayanıb uzaqlara baxdıqca, küləyin havaya uçurduğu şərfi boynuna dolanan yerdə...

Şairin iztirab saçan qarayanız üzü, içi ehtiyat və həyat yanğısı dolu narahat gözləri gözünün qabağına gəldi. Üzünün gümüşü rəngi, dərisinin qalın büküşləri ilə şair tunc heykəli andırırdı...

...Kortec üstündə iri, paslı hərflərlə «Mədəniyyət sarayı» yazılmış ikimərtəbəli binanın qarşısında dayandı. Qapılar açıldı. Gülümsər üzler bir-birinə mane ola-ola, ona yol açdılar:

- Xoş gəlmisiz. Buyurun, bura. Buyurun-buyurun...

Sarayın girəcəyinə yığışan adamlar onu görüb əl çalmağa, «Var ol!» - deyib qışqırışmağa başladılar.

İcra hakimiyyətinin başçısı hamıdan irəlidə ona yol göstərə-göstərə, hörmət əlaməti olaraq yanpörtü gedirdi deyə, ayağı dəqiqədə bir yöndəmsiz burxulmayla büdrəyirdi.

Zalın divarlarına matəm əlaməti olaraq qara örtük çəkildindən, ya nədənsə, burda çığıran olmadı.

Adamların arasıyla keçib səhnəyə qalxdı, rəyasət stoluna tərəf yeriyyə-yeriyyə, hardasa aşağıda - qabaq cərgələrin arasıyla, asta səslərlə xısınlaşıb: «Şükür Allaha...», «Allah, sənə çox şükür...», «Allah, sən ömrümüzdən kəs, onun ömrünə cala...» - deyənlərin səsini eşitdi.

Rəyasət stolunun arxasına düzülən stulların mərkəzində onun üçün qoyulmuş məxmər üzlü kresloya əyləşib fikirləşdi ki, şair də, elə o biri «ünlü» sənətçilər də onun hüzurunda öz sənət dünyalarının xırda ölçülərini daha yaxşı hiss edirlər... Bu dünyadan almaq istədiklərinə – arzusunda olduqları fəxri adlara, yubiley təntənələrinə, əbədiyyə qovuşma körpüsü saydıqları Fəxri Xiyabana, dövlət səviyyəli dəfnlərə və sair və ilaxıra onsuz yetə bilməyəcəklərini o, ölkədə olmadığı iztirablı illər yaxşıca dərk etmişdilər deyə, onu «sevməyə» məhkum olduqlarını anlamışdılar.

- Camaatımız adından, qardaş qırğınında həlak olanların yaxınları adından öz qiymətli vaxtından ayıraraq bura təşrif buyurduğu üçün möhtərəm generala öz təşəkkürümü bildirirəm... - qəsəbə ağsaqqalarından olan kələ-kötür üzlü, ağ saçlı qoca vücudunu saran fərəhindən uçacaqmış kimi, kürsünün məhəccərlərindən möhkəm-möhkəm yapışmış danışdı...

Fikirləşdi ki, həmin o əlamətdar gecə – qışın oğlan çağı Rusiyanın qarlı yollarıyla vətəninə döndüyü o qara gecə möhtəşəm ordunu xatırladan qaranlıq rus meşələrinin qüdrəti qarşısında sarsılmağının bir səbəbi də bu adamlar idi... Bir vaxtlar, uzaq uşaq illəri əsərlərini məktəb dərslərində sevə-sevə oxuduğu, ölkənin rəhbər vəzifələrində işləməyə başlayan dövrlər isə ara-sıra təmaslardan sonra qırıq zatlarından heyretə gəlirdi bu simasız şöhrət xəstələri idi...

Çıxışının sözlərini başıyla təsdiqləyə-təsdiqləyə yenə həmin o qarlı gecəni, hava limanına aparan buzlu yollarla görüşünə tələsdiyi adamsız Vətənin miskinliyindən canının darıxmağını, özünü tarixə qovuşmuş böyük simalarla sakitləşdirməyə çalışdığını xatırlayıb fikirləşdi ki, İlahinin ağıldan savayı bütün nemətlərə layiq gördüyü bu millətə tarix boyu göstərdiyi böyük lütfkarlıqların səbəbi nədi görəndə?..

Tənhalıq olsun ki, onun alın yazısıdır. Bəlkə də, gücü elə bunda, bu tənha yalquzaqlığındadır?!..

- İndi isə söz qəsəbəmizin ağsaqqalı, Böyük Vətən müharibəsi əlili Həmid kişiye verilir... - ondan bir neçə stul aralıda ayaq üstə dayanan icra başçısı deyib, ehmal hərəkətlərlə yerinə əyləşdi.

Fikirləşdi ki, «xalqın bu düşünən beyni», «həssas qəlb sahibləri» niyə bu gündəydi axı?!..

Zalda kimsə öskürdü, sonra öskürək tutmasında boğula-boğula ayağa qalxıb, ehmal addımlarla zalı tərk etdi.

Ötən həftənin qanqaraldıcı, əli qələmli söz əhlinin qan yaddaşına həkk olunacaq hadisəsini xatırladı... İki aylıq ağır xəstəlikdən sonra dünyasını dəyişmiş qocaman xalq yazıçısının ibrətamiz dəfn mərasimindən sonra, deyilənə görə, ədəbi mühitə içi xof dolu süst bir sakitlik çökmüşdü... dəfnə gəlməkdən ehtiyat etmiş orta və yaşlı yazıçı nəslinin hər üzvü bütün ölkənin gözü qarşısında baş vermiş bu yığcam mərasimdən öz payını götürmüşdü. Hər kəs o, ölkədə olmadığı illər biruzə verdiyi vətəndaşlıq mövqeyini bir də dönə-dönə, yuxusuz gecələr və gərgin günortalarla araşdırıb təhlil etmiş, canlarına bit-birə kimi daraşmış qorxu dolu xofunu uzaqdan-uzağa gizli-gizli bir-birinə ötürmüşdü...

Ömrünü cild-cild qalın kitablar yazmağa sərf etmiş qocaman yazıçının o, paytaxtdan uzaq dağların ətəyindəki kimsəsiz evinə sığındığı vaxtlar çıxışlarının hansı birindəsə hərzə-hərzə danışaraq, onu «əzazil diktator» adlandırmasının nə ilə nəticələndiyi nəinki yazı əhlini, ümumilikdə, bütün ölkəni sarsıtmışdı... Onun paytaxta gəlişi ilə qorxudan azarlayıb yorğan-döşəyə düşən, ötən həftənin sonlarında isə şəhər xəstəxanalarından birinin

küncündə məğlub əsgər ölümü ilə ölənlər qocaman nasirin vəfatının ictimaiyyətə açıqlanmaması, qədirbilən oxucularının bu fəvqəladə hadisədən uzun aylardan sonra xəbər tutması, cızığından çıxmış məmləkətin hər üzvü üçün tutarlı həyat dərsi oldu... – fikirləşdi və adəti üzrə gərginliyini sovuşdurmaq üçün sol əlinin şəhadət barmağını qaşdı.

- Şükür!.. Min şükür!.. Ya xuda! Fəhminə bütün xalq baş əyir!.. - Böyük Vətən müharibəsi əlili tüpürçəyini dörd bir yana sıçrada-sıçrada danışırdı...

Üzünü iki əli ilə ovuşdurdu.

Son vaxtlar üzünün dərisi quruyurdu...

Xalq öz yazıçısının ölümündən çox-çox sonralar, bəlkə, illərdən sonra xəbər tutacaqdı. Bəlkə də, heç xəbər tutmayacaqdı. Uzun müddət səsi-sorağı gəlməyən bu özündən bədgüman ədibi minlərlə istedadsız sovet yazıçısı kimi ölümündən xəbər tutmadan unudacaqdılar.

Fikirləşdi ki, əslinə qalsa, xalq bu yazıçısını tənənəli dəfnlə belə, bir müddətdən sonra unudacaqdı... Bircə cümləsiylə yaddaşlarda qalmayan duzsuz əsərləriylə birgə unudacaqdı və baş tutacaq dəfnin özü belə, onun cəsədinin yox, illər uzununu qənirsiz istedadsızlığıyla yazıb yaratdığı bivec «həqiqətlərin» dəfninə çevriləcəkdi.

- Çox sağ olun... - bayaqdan bəri kürsüdən sözlərin axırını yeyə-yeyə danışan müharibə əlili irəli çıxıb əvvəl zalda oturanlara, sonra çönüb ona baş əydi... elə bil dizi üstə düşmək də istədi, qoluna girib kişini bir təhər səhnədən sürüdülər.

Ayağa qalxıb kürsüyə addımladı. Salona çaxnaşma düşdü. Yaddaş instinkti işlədi. Hamı ayağa qalxıb on-on beş il əvvəl nizamı ilə ona əl çalmağa başladılarsa da, əlini yuxarı qaldırıb:

- Əyləşin xahiş edirəm, lazım deyil, - dedi və hiss elədi ki, adamlarla dolu matəm örtüklü bu salondan, qara çatmaqaşları, dəyirmi sifətləriylə yaddaşının hansısa sarımtıl hücrəsini oyadan bu adamlardan ürəyi bulanır.

- Məni bura gətirən, ilk növbədə vətəndaşlıq heysiyyətim, vətən ağırlarımdı. Bu gün hamımız üçün ağır bir gündü... – zəlin dörd bir tərəfinə quraşdırılmış gücləndiricidən axan səsi salona yayıldıqca, kövrəldi... İlin, günün bu vaxtında, yaşının yetmişə haqladığı, dizlərinin taqətsizliyi günbəgün artdığı belə bir çətin zaman kəsiyində, salondan yüzlərlə gözü ilə üzünə zillənmiş bu minbaşı heyvanın cilovunu yığb saxlamağa qadir olan bir şey vardısı, o da səsiydi... Ən etibarlı, sınıanmış silahdaşı.

- ...vətənin bu ağır günündə, düşmən torpaqlarımızın canına yeriyan bir vaxtda!.. Bu qardaş qırğınına törədənələr öz cəzalarına çatacaq!.. Onlar xalqın qarşısında cavab verməli olacaqlar! – dedi və salondan səhnəyə axmağa başlayan pərəstiş axıntılarından gözlərinin qaraldığını duydu...

Olsun ki, bu min bir başlı nataraz heyvandan - bu «qədirbilən», «sadiq» həmyerlilərdən nə vaxtsa, lap çoxdan sınımışdı. Ya iyrenmişdi?.. – fikirləşdi. Bu şüursuz insan yığnağıyla bağlı yaddaşının hansı tərəfindəsə çatlara, yaralara bənzər sağalmaz zədələr vardı elə bil. Dəqiq bildiyi bir bu idi ki, bu min üzlü yöndəmsiz heyvan lazım gələydi, bu dəqiqənin içində onu qırxayaq ayaqlarını andıran min bir əlləri üstə qaldırardılar, sonra nədənsə cuşa gəlib elə ordan da kəlləsi üstə yerə çırpır, tapdaq altına salardılar.

Qabaq cərgələrin hansındansa qəribə, tanış səs axdı elə bil... Ya ona elə gəldi?!.. Elə bil kimsə astadan, lap yaxından onun adını çəkdi...

Nitqinə davam edərək, qabaq cərgələrdə oturanların üzünə baxdı.

İrəlində həmin çatmaqaş adamlar oturmuşdu.

- ...o səbəbdən ki, ölkə bu gün çox ağır vəziyyətdədi. Müharibə, son illərin hakimiyyət dəyişkənliyi, dövlətçiliyi onsuz da laxlamış respublikanın vəziyyətini daha da ağırlaşdırıb. İqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı iflic vəziyyətdədir. Ordu quruculuğu haqqında heç

danışmağa dəyməz. İnflyasiya, aclıq, anarxiya, ölkəni başına götürüb. Lakin biz mübarizliyimizi və sayıqlığı itirməməliyik. Hər bir vətəndaş öz yerində, iş başında... - fikirləşdi ki, bəlkə də bu qədər ümitsiz olmağa dəyməz. Bəlkə elə burda, üzləri, səhnənin gur işığından kölgələnmiş bu çatmaqaşların arasında hələ neçə-neçə sədaqətli, necib insanlar var?!.. Elə həmin an da gicgahı lükküldəyə-lükküldəyə fikirləşdi ki, axı niyə yenə necib adam axtarır?.. Niyə adam axtarır?.. Yenə noldu?!..

...İkinci sırada qara eəlağayılı qadınların arasında gözüne tanış üz dəydi elə bil...

Otuz-otuz beş yaşlı qısa saçlı, aydın, yaraşlıqlı üzlü, cavan bir qadın idi, bulanıq üzlərin arasından tanış gözlərlə ona baxırdı...

Yaddaşını ələk-vələk edib bu qadını hardan tanıdığını, onunla harda, nə vaxt görüşdüyünü yadına salmağa çalışdısa da, yadına heç nə düşmədi. Qadınsa, o danışıqca elə bil gülümsəyirdi və gülümsədikcə, ona daha çox tanış gəlirdi...

- ...müharibənin qarşısını almaq!.. Bu məqsədlə bir sıra dövlətlərarası sazişlərin bağlanması, kənd təsərrüfatı, iqtisadiyyat və eləcə də digər sahələr üzrə köklü islahatların aparılması həlli vacib məsələlər sırasındadır...

Qadın olsun ki, bayaqdan bura ona baxırdı. Məlum məsələydi, kürsüdə danışana baxmayıb, kimə baxmalıydı ki?..

Ürək döyüntülərinin nizamını itirdiyini hiss etdi.

- ...həmin o dövlətçilik baxımından. İstəyirəm, bunu hamı bilsin!.. Artıq belə qanunsuzluqlara yol verilməyəcək!..

Fikrini ha yayındırmağa çalışdısa da, gözlərini ikinci cərgədən – qara kəlağayılı qadınların arasından ona ağappaq şümal üzü ilə baxan qadından ayrılmaq istəmirdi...

Bu qadını elə bil çoxdan, lap çoxdan tanıyır... Uzaq gənclik illərindən... yox, ondan da əvvəl – o əlində çubuq daşlı-kəsəkli kənd yollarında yüyürdüyü zamanlardan...

Hə, hələ məktəbə getdiyi, orda verdiyi tapşırıqlarına diqqətlə qulaq asdığı, gecələr isə yuxuda yanağından öpüb saçlarını sığalladığı həmin o cavan gəlin – tarım geyimi, dikdaban ayaqqabıları, kəsik saçları ilə kənd camaatından seçilən rus dili müəlliməsi Gülşad bacı idi...

Ürəyi düşdü. Canının hansısa əlçatmaz dərinliklərində nə vaxtsa, lap çoxdan qaysaq bağlamış zədələrinin hansındasa tumurcuğabənzər nə isə çırtladı elə bil... Bu çırtlamadan, matəm örtüklü zəlin rəngi dəyişdi.

Sonra qəfildən yenə salona, yoxsa gözlərinin qabağına qaranlıq çökdü...

O illər təqribən bu gəlinlə bir yaşda olan Gülşad müəllimənin qocalıb, qarıyıb dünyasını dəyişdiyi, Allah bilir, artıq sümüklərinin belə, çürüdüğü barədə düşünüb hövvləndi...

- ...hər birimiz bilməliyik. Bu, bizim qan yaddaşımızdı!.. – deyə yumruğunu dediklərini təsdiqləyən möhür əvəzi kürsünün məhəccərinə vurdu.

Salondan gurultulu alqışlar qopdu... Qadın da əl çaldı. İmkani olsaydı, özü də əl də çalardı. Bu doğma, qənirsiz gözəlliyə... bayaq gözlənilmədən canının ha tərəfindənsə çırtlayan həmin o bapbalaca, çəhrayı tumurcuğa...

- Sağ olun, - deyib əllərini yuxarı qaldırdı, kürsüdən çıxıb yerinə qayıda-qayıda qabaq cərgələrə nəzər saldı.

O, niyəsə əl çalmırdı... camaatla bir ayaq üstə dayanıb qəhərli gözlərlə guya səhnəyə, əslində isə, hansısa məchulluğa baxırdı... Baxdıqca badamı gözlərinin dərinliyi böyüyür, rəngi soluxurdu...

...Başı hərləndi. Səhnədən enib iri addımlarla salon boyu yeridi. Hə, bu Gülşad müəllimin oxşarı idi... elə bil o illər yuxularında gördüyü də Gülşad müəllimə yox, həmin bu ağ bənizli qadın idi...

Mühafizəçilər ətrafında toxunulmaz dəhliz yarada-yarada onunla bir irəliləyirdilər. İcra başçısı yenə yanpörtü yerişlə hardasa irəlində gedirdi:

- Şəhidlərin qohumları ilə görüşmək istəmirsiniz, cənab general?..

Camaat ayaq üstəydi deyə, cərgələr bir-birinə qarışmışdı. Qadının üzünün ağlığı qarışıq bozluğun arasıyla ara-sıra işarib yoxa çıxırdı.

- Mərhum leytenant Yusifovun anasıdı, - başçı birinci cərgənin qarşısında ayaq saxlayıb ağ saçları kəlağayının altından qıvrılan qarını təqdim etdi.

Qarı gözlənilmədən sümüklü qollarını havaya qaldırıb:

- Allah ömrümü sənə versin, bala!.. - dedi, sonra qəfildən boynuna sarılıb səssizcə hönkürdü, dişsiz ağzını qulağına dirəyib astaca:

- Düzünü de, bütün bunlar sənin üçün idi?.. - deyə pıçıldadı.

Qarını özündən kənarlaşdırıb bədənini soyuq tər basa-basa yoluna davam elədi...

- Düzünü de, mənim balam, bütün bunlar nə üçün idi?.. - qarı ağlaya-ağlaya ardınca xırıldadı. - Qardaş da qardaşa əl qaldırarmı?..

Başçının bilinməz işarəsi ilə qarının qoluna girib ehmal-ehmal ha yanasa sürüdülər.

- Oğlunu itirəndən havalanıb yazıq... - başçının pərt səsi hardansa, arxadan eşidildi.

- Bu kişinin də oğlu ölənlər sırasındadı... - başçı təqdimat növbəsini gözləyən yekəpər kişini elə arxadan təqdim etdi.

- Familiyam Salmanovdu, - kişi deyib sinəsini qürurla qabağa verdi.

- Allah rəhmət eləsin, - dedi və gözünün ucuyla növbəsini gözləyən Ona baxdı.

- Serjant Maisovun anasıdı...

- Allah rəhmət eləsin.

- Böyüyü idi, cənab General, - qadın qəhərli səslə deyib yaşmaqlandı, - indi birçə oğlum qaldı, o da işləmir. Güzəranımız ağırdı.

- Qeyd eləyin, - arxadakılara atdı və fikirləşdi ki, bu millət ölüsüylə də alver eləyir.

- Leytenant Ələsgərovun yoldaşdı.

- Allah rəhmət eləsin.

- Polkovnik Seyidovun həyat yoldaşı...

Onun gözləri indi lap yaxındaydı... Dustaqxana qəfəsindən boylanın doğma adamın üzünü andırırdı...

«Sən kimsən?..» - qadının sopsoyuq, yumşaq əli əlinin içində əriyib soyuğunu bədəni boyu yayırdı... - «Kimsən sən?..»

Ovcu da qadının əlini tanıyırdı... yumşaqlığını içində əzə-əzə dincəlirdi...

- Leytenant İsmayılovun atasıdı, - növbəsini göləyən orta yaşlı arıq, çəlimsiz adam ona əl uzatmadı, başını aşağı salıb səssizcə ağladı...

Bir qədər sonra mühafizəçilərin müşayiəti ilə zaldan çıxanda yağış çəlyirdi... Maşının başına yağılan qəsəbə əhalisi ilə vidalaşdıqca, qulağına ha tərəfdənsə mərhum arvadının səsi dəydi...

Arvadı aşıq olduğundan duyuyq düşdüyü vaxtlarda elədiyi kimi yatağına dirsəklənib heysiz səslə:

- Qoy heç olmasa, rahat ölüm... - dedi.

- Şəhərə neçə vaxta çatırıq?..

Qabaq oturacaqda arxası pəncərəyə köndələn oturmuş köməkçi onun qəfil sualından diksinib bloknotunu vərəqlədi:

- Səkkizə çatmalıyıq, - dedi, sonra geyirə qanrılıb, - Alman səfirinin qəbulunu sabah saat 5-ə keçirdim. Hərbi kollegiyanın iclasının vaxtı da dəyişildi, - əlavə etdi, - özünüzü necə hiss edirsiniz?..

- Mən?.. Necə ki?.. - maşının yan güzgüsündən üzünə baxdı.

Rəngi avazıymışdı... Sağ gözü sol gözünün sayıqlığına uyuşmayan qəribə sərxoşluqla süzülürdü. Yorğun gözlərinin dərinliyində qəribə bir işıltı yaranmışdı...

Köməkçi ayağa qalxdığını görüb irəli sıçradı, kreslosunun başına keçirdiyi pencəyini əlinə alıb tutmaq istədisə də:

- Lazım deyil, mən özüm, – dedi, əllərini şalvarının cibinə salıb güzgünün qabağına keçdi.

Dağınıq saçları, qalstukunun boşaldılıb böyüdülmüş düyünü ona 60-70-ci illəri – evə səhərə yaxın, yuxusuzluqdan acışan gözləri, ağırlaşmış başı ilə qayıtdığı dövrləri, yolunu səhərə qədər gözüne yuxu getmədən gözləyən arvadının xəstəhal üzünü xatırladırdı...

Saçlarını geriye hamarlayıb:

- Gələn var?.. - dedi.

- Hamı burdadı, cənab general.

- Dəvət olunanları soruşuram.

- Onlar da gəliblər.

Ürəyi atıldı:

- Hardadılar?..

- Aşağıda.

- Deyirəm, banket zalına keçirmisiniz, yoxsa...

- Xeyr, cənab general, hələ ki, hamı vestibüldədir, sizi gözləyirlər.

Banketə dəvət olunan qonaqlardan bir qədər aralıda, mərmər sütunların hansı birininə yanında həmin qara, ipək paltarında dayanıb ürkək gözlərlə üzünə zillənmiş o qadını gördü...

Qalstukunu çəkib düyününü bərkitdi:

- Zala keçirin, gəlirəm... - dedi.

...Banket zalının gur işığından ilk əvvəl uzunsov stolun ətrafında dayananların üzlərini aydın görə bilmədi. Odu ki, aşağıdan yuxarı hamıyla bir-bir əl tutub görüşə-görüşə stolu dövrə vurdu. Axırncı qonaqla da görüşüb yerinə keçdi.

O gəlməmişdi...

Ayağa qalxıb:

- Bir də hamınıza «xoş gəlmisiniz» deyirəm, - dedi, sonra stolun arxasında boş qalan iki kresloya baxa-baxa, yenə bir neçə ay bundan əvvəl şəhərdən uzaq kazarmada törədilən bədnam qardaş qırğınının, tökülmüş günahsız qanların yerdə qalmayacağından, bu qanlı faciəni törədənlerin ağır cəzaya məhkum ediləcəklərindən, ölkənin ağır ictimai-siyasi durumundan, ümumxalq mənafeyi üçün görüləsi vacib işlərdən danışdı.

Uzun illərdən bəri istənilən mövzuda saatlarla sözləri mirvarini sapa düzən tək, məntiqi ardıcılıqla düzə-düzə söylədiyi nitqlər zamanı paralel olaraq, dediklərinə dəxli olmayan digər mətləbləri çözləmək bacarığı, ölkəyə rəhbərlik etdiyi dövrlər, ondan daha sonrakı daha gərgin dövrlər – Rusiyanın aparıcı vəzifələrində çalışdığı mürəkkəb zamanlar qazandığı unikal veridirlərdən biri, bəlkə də, ən mühüm əhəmiyyətli idi...

Ölkə iqtisadiyyatını iflic vəziyyətinə salan obyektiv və subyektiv səbəblər ətrafında təfərrüatlı izahat verdiyi yerdə birdən-birə yorulduğunu, daha nə düşünə-düşünə danışmaq, nə danışa-danışa düşünmək gücünü itirdiyini hiss etdi... Sözüünü yekunlaşdırıb:

- Bu qədər, - dedi və yerinə əyləşdi.

Süfrə başına yığışanlar bir müddət dinməz çaşqınlıqla ona zillənib qaldılar. Elə bil təəccüblənməyə ürək eləmədilər.

- Buyurun, şam edək, - dedi və yaxınlıqda əlləri arxasında dayanıb onun buyruğunu gözləyən xidmətçiyə, badəsinə içki süzməyi işarə etdi, sonra dilinə heç nə vurmada iki qurtum alıb çəngəl-bıçaqlarını tədricən ehmal-ehmal işə salan qonaqlara öteri göz gəzdirdi, yarıciddi-yarızarafatla:

- Bu gün nə isə gözümə az dəyirsiz, - dedi.

Qonaqlar onun bu sözündən sonra bilmədilər gülümsəsinlər, yoxsa ciddiləşib həyəcanlansınlar. Bir-birinə zillənib qaldılar, sonra kimsə süfrənin aşağı başından ayağa qalxıb nə isə mızıldadı.

- Nə?.. - dedi və hiss elədi ki, hövsələsi daraldı. - Bərkdən danış görüm, nə deyirsən, - dedi.

Stolun sağ cinahında əyləşmiş çalsaçlı, yaşlı bir adam ayağa qalxıb dərəcə cavab verən kimi əllərini arxasında çarpazladı:

- Leytenant Müslümovun atasıdı gəlməyib. Ağır xəstədi. Oğlundan sonra lap düşüb yazıq, - dedi, - bir də polkovnik Seyidovun yoldaşı yoxdu.

Üzünü yığıb yanağını qaşdı:

- O da xəstədi?..

- Yox, o, xəstə deyil. - kimsə dedi.

- Bəs niyə gəlməyib?.. - dedi və fikirləşdi ki, burda lap ağını çıxartdı, həm də çox gözəl bir şey alındı.

- Onun da anası xəstədi. Olsun ki, qoyub gələ bilməyib... – kimsə böyükdən dedi və boğazını arıtladı.

...Dəhlizin yumşaq xalıları boyu addımladıqca, hiss elədi ki, başı hərlənir. Köməkçini dəhlizdə ixtisara salıb üzünü geriyyə çevirmədən:

- Gecən xeyrə qalsın, - dedi.

- Xeyrə qarşı, cənab general. Yadinızdan çıxmasın, sabah...

- On tamamda.

- Oldu. Sağ olun, cənab general.

Ardınca pişik kimi yumşaq addımlarla yeriyən mühafizəçilərin yumşaq xalılarının üstü ilə xışıldayan ayaqqabıların səsələrinə diqqət kəsilib geriyyə çönmədən:

- Gecəniz xeyrə qalsın. - dedisə də, arxasınca sürünən ayaq səsləri kəsilmədi.

Ayaq saxlayıb geriyyə çöndü, mühafizəçilərin istidən tərleyib pörtmüş üzlərinə zillənib:

- Gecəniz xeyrə qalsın, uşaqlar, - dedi.

- Xeyrə qarşı, cənab general... - mühafizəçilər dedilərsə də, dayandıqları yerdən aralanmadılar.

Qapını açıb otağına girdi. Bir müddət qapının o üzündən, nə haqdasa astadan danışa-danışa o baş-bu başa var-gəl eləyən mühafizəçilərin səsləri eşidildi və kəsildi.

Kostyumunu soyunub qara zolaqlı ipək xalatını geydi, hamama keçib suyu açdı.

Soyuq su üzünün, boynunun dərisini islatdıqca, yadına bir vaxt səhərlər bədəni havanın şaxtasından qızara-qızara bumbuz suya girib nəfəsi daralanacan, az qala, üfucə qədər üzdüyü günləri düşdü... içindən qorxular və təhlükələrlə müşaiyət olunan o uzaq illərin ehtiraslar və çılğınlıqlar dolu şipşirin, ecazkar havası keçib getdi...

Suyu bağlayıb hamamın dəyirmi güzgüsü qarşısında sulu saçlarını narın dişli daraqla geriyyə daraya-daraya üzünə, iri ölçülü ipək xalatda cüssəsiz görünən bədəninə, qığılcımı sönük gözlərinin içinə baxdıqca, bəbəklərinin lap dərinliyində yaddaşının ən toxunulmaz, ən gizli nöqtələrinə aparın namnazik, qaranlıq yolların başlanğıclarını gördü...

Bu, o demək idi ki, yaddaşı qoruma qabiliyyətini olduğu kimi saxlamışdı.

Otağa keçib televizorun qarşısındakı kresloya əyləşdi, televizoru yandırır mizin üstünə yığılan qəzetlərdən birini açdı.

Birinci səhifədə onun milli bayrağın önündə danışan yerdə şəkli və qəzetin qoşa səhifəsini tutan çıxışı dərc edilmişdi. Qəzeti əlini darıxdırdığından kənara atdı.

Televizorda «Xəbərlər» proqramının gecə buraxılışı gedirdi. Diktor hüznü səsle kazarmada baş verən faciənin qurbanlarından danışdı. Diktor mətnindən sonra ekranda faciə qurbanlarının şəkilləri sıralanmağa başladı. Şəkillərdən sonra ekranda yenə diktorun üzü görüldü:

- Əziz həmvətənlər, bir neçə dəqiqədən sonra siz həlak olanların yaxınları ilə görüşdən hazırlanmış reportaja baxacaqsınız... - dedi.

Reportaj onun iri addımlarla binaya daxil olmasından başladı. Üzü iri planda görüldü. Sonra iri planda bir-bir onun nitqinə qulaq asanların üzləri görünməyə başladı. İnsanlar qulaq asmaqdan çox, elə bil ona tamaşa edirdilər...

Kreslonun kürəkliyinə söykərib əllərini ovuşdurdu. Əlinin biri o birindən isti idi.

Televizorda indi də üzüm tarlalarını göstərirdilər...

Bu həftə ərzində həll etməli olduğu işləri, gedəcəyi yerləri, görüşəcəyi adamları, söyləyəcəyi nitqləri yadına salıb ürəyini bulandırdı.

Yorulmuşdu, nədi?.. Yoxsa zəifləmişdi, rahatlıq istəyirdi?.. Daha doğrusu, rahatlıq istədiyini indi hiss eləyirdi. Sonra elə bil bunu kimsə qudağına da pıçıldadı... yoxsa qapı döyüldü?..

Hə, qapını astaca tiqqıldadırdılar. Olsun ki, mühafizəçilər idi.

Özünü dikəldib:

- Gəl, – dedi və fikirləşdi ki, bu da rahatlıq.

Qapı astaca aralandı və aralıqdan içəri hərbi geyimli adam boylandı:

- Üzr istəyirəm, cənab general...

Ürəyi düşdü:

- Sən kimsən? - deyib ayağa qalxmaq istədisə də, hərbiçi içəri girib qapının ağzında dayandı:

- Selektorunuz cavab vermədi, cənab general. Dedim, bəlkə lazımım, odu ki, yuxarı qalxdım.

Gözlərini döyüb hərbi geyimli adamın üzünə baxdı:

- Sən kimsən?

- Mən axşam növbəsinin rəisiyəm. Leytenant Heydərov.

- Nəyin axşam növbəsinin?..

- Qarovulun, cənab general. Gecə qarovulunun növbə rəisiyəm.

- Nə istəyirsən?..

- Sizi aşağıda bir qadın görmək istəyirdi, dedim istirahət edirsiniz.

- Qadın?.. Nə qadın?! - dedi və hiss elədi necə ürəyi titrədi.

Növbə rəisi ürəklənib bir addım da irəli gəldi:

- Familiası Seyidovadır. Üstündə sənədi də var. Yoxladım. Deyir, siz dəvət eləmişiz, o isə gecikib, deyir. Bayaqqı qonaqlığa gecikib, deyir. Üzrxahlıq eləyir.

Ayaqlarının altından dizləri ilə üzüyuxarı, soyuq gizilti yayıldı...

- Hardadı o?.. - deyib yenə ayağa qalxmaq istədisə, qalxa bilmədi.

Növbə rəisi elə bil onu eşitmədi, fikri hardasa ayrı yerdə mat - məttəl üzünə baxdı.

- Deyirəm o... qadın, hardadı?..

- Burda aşağıdadı, cənab general.

- Burax, gəlsin.

- Hara, bura?..

- Bura.

- İndi gəlsin?..

Çönüb növbə rəisinin üzünə baxmaq istədisə də, növbə rəisi yoxa çıxmışdı.

Xalatını tələsik soyunub kənara tulladı, siyirmədən çıxartdığı qara üçdüyməni və şalvarı tələm-tələsik geyinə-geyinə fikirləşdi ki, banketə gəlməməyi, bəlkə, elə buna görəydi?..

Qapı yenə astaca döyüldü.

- Buyurun, - deyəndə, o, artıq tarım geyimində, saçları səliqə ilə geriye daranmış vəziyyətdə kreslosunda oturmuşdu.

Qapı açıldı... və içəri hansısa uzaq illərin tanış, ecazkar qoxusu doldu...

O yenə həmin qara, ipək paltarında idi... içəri girib qapının ağzında ayaq saxladı, yanaqları qızara-qızara:

- Axşamınız xeyir... - dedi.

Ayağa qalxıb çəkisiz addımlarla ona yaxınlaşdı:

- Axşamın xeyir. Buyur, keç, - dedi, - istədiyini yerdə əyləş. Özünü rahat hiss elə.

- Mən... - qadın həyəcanlı idi. Bunu, hələ qapı təzəcə açılarda hiss eləmişdi. - Gecikdiyimə görə üzr istəyirəm, - dedi və susub günahkar gözlərlə döşəməyə zilləndi.

- Belə daha yaxşıdı. Yaxından tanış olarıq... - deyib susdu və hiss elədi ki, qadına deməyə sözü yoxdu. Ümumiyyətlə, bütün sözləri, fikir və duyğuları harasa yoxa çıxıb. Odu ki, ayağını ayağına aşırıb qollarını qoltuqlarında çarpazladı.

- Siz yaxşısı budu, özünüzdən danışın. Danışın, necə yaşayırsız, nə kimi problemləriniz var, çətinlikləriniz nədi... - dedi və fikirləşdi ki, bu nə suallardı verir gəlinə?.. Ümumiyyətlə, niyə özünü belə itirib? Qadın qəlblərinin ən incə, gözəgörünməz tellərini havadaca tutan, əhvallarının temperaturunu, ovqatlarını gözlərinin rəngindən oxuyan o deyildi?..

Qadın dinməz-söyləməz döşəmədə tutduğu məchul nöqtəyə baxa-baxa, elə bil ona nə isə deməyə hazırlaşdı. Olsun ki, şəhid olmuş ərinə görə təqaüd, ya mənzil almaq istəyini mümkün qədər nəzakətlə bildirməyin yollarını ariyib-axtarırdı... - fikirləşdi.

Uzun-uzadı pauzadan sonra qadın, axır ki. başını qaldırdı, gözlərini o dəfəki kimi gözünün içinə - ürəyinin başına sancdı və:

- Heç bir problem yoxdu, - dedi. - Dəvətinizi alıb gəlməməyim düz olmazdı. Odu ki, gəldim. Gəldim, minnətdarlığımı bildirim, - dedi və ayağa qalxdı, elə bil yenə qızardı. - Bizə göstərdiyiniz qayğıya görə çox sağ olun.

Birdən-birə içində nə isə burxuldu elə bil... Ayağa qalxıb qadına yaxınlaşdı, əlini əllərinə alıb yumşaq -yumşaq sıxa-sıxa:

- Borcumuzdu, - dedi.

Qadının əli isti və yumşaq idi. Başını hərləndi... Əli necəsə, öz-özünə, qadının belinə dolandı, üzünü üzünə toxundu, dodaqları qulağında gəzdi...

- Sən kimsən?.. - qadının qulağına pıçıldadı.

Qadın dinmirdi... üzünü onun boynuna qısıb balaca dovşan kimi asta-asta nəfəs alırdı... sonra ürəklənib dodaqlarını onun qulağına yaxınlaşdırdı və asta pıçılıyla:

- İş başa çatıb daha... - dedi, - ordan bütün şəhər, bütün ölkə görünür... Dəniz də görünür... Dənizin ləpələri də, içindəki balıqlar da... Balıqların qarnındakılar da...

Qadının dodaqları elə qaynar, sözləri elə yandırıcı idi, az qaldı qulağını yandıra... Qadını özündən kənara atıb qorxudan keyimiş dilini ağzının içində zorla hərlədə-hərlədə.:

- Nə deyirsən?... - dedi, - nə dəniz, hansı balıqlar?..

Qəfildən beynində ildırım çaxdı... Yoxsa, ildırım çöldə çaxdı?!.. Otağın işığı da azaldı...

- Sən nəyi deyirsən?.. - qadının qollarından tutub silkələdi. - Nə demək istəyirsən?..

- Yaxşı bilirsən nəyi deyirəm... - qadının üzü dəyişmişdi, bayaqkı məsum çöhrədən əlamət qalmamışdı, qara saçları uzanıb əfi ilanlar kimi çiyinlərində qıvrılırdı...
Çöldə ildırım çaxdı... İldırım həm də elə bil qadının qapqara, iri bəbəklərində çaxdı...
Yuxudan, şimşəyin səsinə ayıldı...
Verilişlər başa çatmışdı... ekran ağ-qara nöqtələrlə qaynaşırdı....
Olsun ki, səhərə az qalırdı...

** *

Nazirlər Kabinetinin yığcam iclas zalı Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və İcra aparatının hürkmüş əməkdaşlarıyla dolu idi.

- ...bununla bağlı əgər yadınızdadırsa, bir neçə ay bundan əvvəl həmin bu salonda deyilmişdi. Nəticə göz qabağındadı. Hələ onda demişdik ki, bu gün respublika büdcəsinin əsaslı bir hissəsini məhz bu sahələrdən gələn gəlir doldurur. Onu da demişdik ki, yığımı düzgün təşkil olunmadığından, çox hissəsi yağışın, günün altında tələf olan bu məhsulu yoldan ötənlər, qonşu respublikaların işgüzar təsərrüfatçıları daşayıb aparırlar... - baş nazir aramla danışdı.

Ömrünün çox hissəsi elmi əsər yazmaqda keçən bu ədəbli baş nazir elə danışdı, elə bil üzümçülüüyün və tütünçülüüyün tələf olmasından, həqiqətən, narahat idi... – fikirləşdi.

Gecəki yuxusunun vahiməsi hələ də canında, qadının şümal belinin ılıqlığı hələ də ovcunun içindəydi...

Bu yuxular adı görüntülər deyildi... - karandaşla qarşısındakı kağızda qarışıq fiqurlar çəkə-çəkə fikirləşdi, – bunlar nə idilərsə, yaddaşının qapalı hissələrindən süzülüb gəlirdillər...

Bu barədə nə vaxtsa lap bu yaxınlarda hansısa qəzetdə də oxumuşdu. Həmin o məqalədə insanın şüuraltı yaddaşına daxil olub orda müxtəlif vacib əməliyyatlar aparın professor haqqında oxuduğu yazını da xatırladı...

- ...onda biz təcili surətdə nazirliyin bir qrup əməkdaşını həmin bölgələrə ezam etdik, lakin nə oldu?.. Bütün bunlar nə ilə nəticələndi?.. Məhsulun yığımının təşkili barədə qərarı isə biz yalnız bu yaxınlarda qəbul etdik. Onda bütün o hazırlıqlar nə üçün idi?.. - baş nazir, deyəsən, doğrudan-doğruya həyəcanlanırdı.

...Salonun ha tərəfindənsə, deyəsən, alt mərtəbədə uğultu səsi gəlirdi... Elə bil hardasa yaxınlıqda yeri eşirdilər...

- Bu nə sədi belə?.. - sağ tərəfində oturan müşavirə sarı əyilib qulağına pıçıldadı.

- Nə səs?.. - müşavir diksinib ətrafına baxdı.

- Səsi eşitmirsən?.. Elə bil yeri eşirlər.

Müşavir yaxınlıqlara diqqət kəsilib:

- Xeyr mənəcə... - dedi, sonra hər ehtimala qarşı başını bir də sağa-sola çevirib nə isə eşitməyə çalışdısa da, deyəsən, heç nə eşitmedi, qorxudan gözləri böyüyə-böyüyə:

- Mən eşitmirəm, zat aliləri. Heç nə eşitmirəm... - dedi.

Baş nazir sözünü yekunlaşdırıb yerinə qayıdandan sonra ayağa qalxıb ləng addımlarla kürsüyə sarı addımladı.

Salona ölüm sükutu çökdü.

Kürsüyə keçib yarıqaranlıq zala göz gəzdirdi.

- Bayaقدan hamınıza qulaq asıram, təəccüb qalmışam. Bütün bunlara nə ad vermək olar?.. - dedi və hiss elədi ki, qəzəblənməyi vacib olsa da, heç cür heç bir vəchlə qəzəblənə bilmir... daim ehtiyatda saxladığı qəzəbinin, hirsinin, hikkəsinin ucundan tutub üzə çıxara bilmir. - Bu vaxta qədər nə ilə məşğulsuz, deyə bilərsiniz?.. Əgər ölkənin belə ağır

məqamında da heç nə eləmək istəmirsinizsə, buna həvəsiniz, daxili ehtiyacınız yoxdursa, onda niyə o kabinetlərdə oturursunuz?..

Qabaq cərgədə əyləşmiş nazirlər onun bu sözündən hərəkətə gəlib yerlərində narahat-narahat qurcalandılar.

- Yiğışdırın, bu hərc-mərcliyi!.. Bu da sizin üçün o «Azadlıq» partiyasının qurub düzəltdiyi qurama hökumət deyil!..

...Yenə elə bil hardasa yeri eşməyə başladılar... Hardasa yox, lap yaxında, budu burda, kürsünün altında... sonra necəsə, qəfildən yereşən qurğunun uğultu dolu titrəyişini düz ayağının altında hiss elədi... alnına soyuq tər gəldisə də, özünü elə aldı...

- Nə qədər olar bu vecsizlik?!.. İndi ki, biz kiminsə, hansı dövlətin sə qoltuğuna sığınmamışıq?!.. Heç kimin buyruğuyla yox, özümüz üçün, xalqımız, vətənimiz üçün çalışırıq?!.. Əgər bu cür ağır duruma sürüklənmiş xalqınıza bu gün də kömək əlinizi uzatmaq istəmirsinizsə, onda siz kimə və nəyə lazımsız?..

İclas iştirakçıları elə bil onun dediklərini eşitmirdilər, fikirləri nə isə tamam ayrı bir yerdə idi... Yoxsa bu, ona elə gəlirdi?!..

Qabaq cərgələrdə baş nazirin iki müavini, onlardan bir az arxada kənd təsərrüfatı və müdafiə nazirləri əyləşmişdilər, heç nə ifadə eləməyən üzlərlə ona elə baxırdılar, elə bil dediklərinin onlara heç bir dəxliyyəti yox idi...

Sözlərinin təsirini artırmaq üçün işə saldığı əlləri sözüne baxmır, yöndəmsiz jestlərdə danışmağa həvəssizliyini nümayiş etdirə-ətdirə dəqiqədə bir yayralı quş kimi kürsünün məhəccərinə enirdi.

Məcbur olub əllərini arxasında çarpazladı.

- Bu sözlər, ilk növbədə, hörmətli cənablara aiddi, – deyib ikinci cərgədə oturmuş Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin əməkdaşlarına zilləndisə də, onların heç birinin üzünün bir cə əzələsi belə tərpənmədi... Üzlərinin hansı cizgiləri ilə sə iri buynuzlu ev heyvanlarını andıran təsərrüfatçılar onun bu sözündən sonra da həmin bivec ifadəylə, gözlərini belə qırpmadan, aşağıdan-yuxarı üzünə zillənməyə davam etdilər... sonra nazirlərdən biri oturduğu cərgənin söykənəcəyinə yayxanıb qəribə ədəbaz baxışlarla yanındakılara baxdı... və o birilər də qarınlarını qabağa verib söykənəcəyə yayxandılar... nazir özü isə gözü onun üzündə, ağzını iri-iri açıb bütün salona səs sala-sala nəriltilə əsnədi...

...Əsəbilikdən, ya nədənsə gözləri qaraldı...

Yereşənin uğultusu getdikcə artırdı... Ya bu, ona elə gəlirdi?!..

Ürəyi əsəbi-əsəbi döyündü... sözünü yarımqıq saxlayıb gözlərini qıya-qıya salonu nəzərdən keçirdi...

Arxa cərgələr də söykənəcəyə yayxanıb qarınlarını qabağa vermişdilər, ədəbazlıq dolu həyasız baxışlarla üzünə zillənmişdilər... Bütün zal onun gözləri qarşısında qarnını qabağa verib yayxanmışdı...

Çönüb rəyasət stolunun arxasında oturanlara baxdı... Orda da oturanlar ona zillənmişdilər... kürsünün altını hardansa altdan eşən inadkar qurğunun səsine diqqət kəsilmişdilər...

Hamı hər şeyi bilirdi... Ehtiyatda saxladığı qəzəbini nə vaxtsa, necəsə, hardasa itirdiyini, canlarına bit-birə salan o qaprara kinini artıq işə sala bilmək qüdrətində olmadığını hamı necəsə anlamışdı... Odu ki, qollarını qoltuqlarına vurmuşdular, söykənəcəklərə yayxanıb bütün bu tamaşanın nə ilə sona yetəcəyini gözləyirdilər...

Dəhşətdən qulaqları uğuldadı... Sözüni yekunlaşdırmadan, kürsüdən çıxıb səsiz addımlarla yerinə qayıtdı.

Dizləri əsirdi...

Uğultu kəsmişdi.

- Nə deyirsiniz, deyirəm bəlkə, bu günlük bəsdə, bitirək iclası?.. Yoruldunuz, deyəsən... - sol tərəfində oturan baş nazir qulağına sarı əyilib pıçıldadı və cavab gözləmədən, səhnənin o başında kiməsə işarə elədi.

* * *

...Məqbərənin adamboyu ağır qapıları kip bağlı idi... Qapıların qabağında əlində ucu süngülü silah, ayaqlarını çiyinləri bərabərində aralı qoyaraq dayanmış cüssəli əsgərin üzünün birçə əzələsi belə tərpənmirdi...

Məqbərəni ziyarətə gələnlərin növbəsi tikilini əjdaha quyruğu kimi dövrəyə almışdı... soyuqdan büzüşmüş adamlar narazı üzlərlə yerlərində vurnuxa-vurnuxa, itələşə-itələşə deyiniirdilər...

- ...elə bil ora girənin qarnını doyuracaqlar... – irəlidə dayanan başı yaylıqlı arvadlardan hansısa deyib hikkəylə güldü.

- Di açın görək də-ə... Biz görmüşük, fasilə mağazada olar, gastronomda olar. Fasilə onun nəyinə gerekdi axı?!.. Bəlkə deyəcəksiz, durub oturub narah edir?.. – növbə əhlinin arasından kimsə hikkəylə deyib əsəbi, qırıq gülüşlə güldü... o birilər də ona qoşulub əsəbi gülüşlə hırıldadılar...

Növbədə baş verənlər nəhəng oyuncağı andıran çəhrayı bənizli əsgərin üzünün ifadəsini dəyişmədi. Əsgər elə bil ebonitdən idi.

Çox keçmədi ki, kimsə növbədən kənara sıçrayıb əsgərlə üzbəüz dayandı, əllərini belinə vurub:

- Bura bax, sən özünü ələ salırsan, ya bizi?.. - dedi. – Səhərdənnən gözləyirik, deyib-danışırıq, sənə rus allahı kimi elə dayanıb durmusan. İndi guya bu boyda camaatı görmürsən də, hə?.. Görmürsən, yazıqlar soyuqdan necə gömgöy göyəriblər?.. İnsanda bir insaf olar, mürvət olar. Gör ki, sözlərin özü də oxşardı: in-san, in-saf...

Kişinin bu sözündən gizli əmr almış tək cuşa gələn növbə əhli əsgərin üstünə cumub onu əlləri üstə qaldırdılar... burda məlum oldu ki, sən demə, əsgər, doğurdan, ebonitdən imiş... və qışqırışa-qışqırışa onu harasa üzüəsağı apardılar...

Məqbərənin ətrafı bomboş boşaldı...

Əllərini şalvarın ciblərinə salıb Məqbərənin giriş qapılarına yaxınlaşdı, ağır bürünc qulpundan yapışib özünə sarı çəkdisə də, qapılar yerindən tərpənmədi...

Arakəsmənin ensiz zolağından içəri baxıb gördü ki, qapılar arxadan qala darvazalarının kilidini andıran yoğun kilidəbənzər nə iləsə möhkəm bağlıdı...

Üzünü qapının arakəsməsinə dirəyib içəri zilləndi...

İçəri yarıqaranlıq idi... ədəva qoxusunu andıran qəribə tüstü qoxusu gəlirdi...

Gözlərini qıyıb içərinin yarıqaranlığına diqqətlə baxdı...

Solğun şam işığının işıqlandırdığı yarıqaranlıq boşluqda uzunətəkli, qara əbalarda o baş-bu başa gəzişən adamları tanımadı... Sonra kiminsə gözü, qapının o üzündən, elə həmin arakəsmədən onun gözüne zilləndi və gözün sahibinin:

- Gəlmisən?.. - deyən qaynar pıçılısı eşidildi.

- Hə... - o da niyəsə pıçıldadı.

Qapının ağır kilidi yerindən oynadı və qapılar cırlılıyla aralandı...

Konusvari ağ papağı, sinəsində işıldayan gümüşü xaçıyla pravoslav keşişlərini xatırladan uzunətəkli əbali, çalsaqqallı qocanı görəndə ürəyi qırıldı...

Keşiş İosif idi, onu içəri otürüb qapını bağladı, kilidin ağır qırmağını yerinə oturtdu, sonra çönüb mərhəmət və sevgi dolu gözləriylə üzünə baxdı, əlini çiyinə qoyub həmin mülayim səsle:

- Ardımca gəl... - dedi və qəribə bir rahatlıqla, xırda, yumşaq addımlarla Məqbərənin dərinliyinə addımladı.

Keşişin ardınca yeridikcə, ani tələskənliklə bu xristian təriqətli din xadiminin bura necə, hardan gəlib düşdüyünü müəyyənləşdirməyə çalışdısa da, yaddaşı Moskvanın mərkəzi kilsələrinin şam işığıyla işıqlandırılan yarıqaranlıq otaqlarından savayı, heç bir görüntünü oyatmadı...

...Bürünc pyedestal qoyulmuş əsas zal adamla dolu idi... Adamlar Məqbərənin sədəf və gümüşlə işlənmiş naxışlı divarlarına, minalı işləmələrlə dolu uca tavanına tamaşa edə-edə, asta-asta gəzişir, zəif mərkəzi hissəsində yerləşdirilmiş pyedestalin önündə ayaq saxlayıb şəkil çəkirdilər.

Keşiş İosif pyedestalin baş tərəfinə keçib ayaq saxladı, bir neçə dəfə xaç çəkib ağzının içində eşidilməz dua oxudu....

...Zəif işıq zəif idi deyə, şəffaf qutunun içində uyuyanın üzünü dəqiq görünmürdü...

Şüşənin üstünə əyilib mərhumun üzünə yaxından baxmağa ürək eləmədi... əllərini arxasında çarpazlayıb fəxri qarovulunda dayanan tək matəm sükutuna daldı...

Keşiş İosif də susdu... bir müddət onunla bir sanki matəm sükutuna daldı... sonra bir də xaç çəkib təzim etdi və çönüb səssiz addımlarla ha yanasa uzaqlaşdı...

...Oğrun-oğrun ətrafına baxdı... yaxınlıqda heç kimin olmadığından arxayanlaşıb şüşənin üstünə əyildi və qutunun içində yatanın üzünə yaxından baxdı...

Dəhşətdən az qaldı ürəyi dayana...

- Bu ki...

- Bəli, bəli, - kimse amiranə səsə arxadan dedi, - belə alındı. O öldü, onu da əbədləşdirdilər...

- Axı bəs...

Danışan kim idisə, sütunun arxa tərəfində dayanmışdı... üzünü aydın görünmürdü. Səsi də tanış deyildi.

Ürəyi sıxıldı... Fəxri xiyabanda basdırılmaq arzusuyla yanıb-yaxılan tədbirli xalq şairinin bu qəfil ölümü elə belə deyildi... Bu, onun şəxsiyyəti əleyhinə yönəldilmiş tədbirli düşmən siyasətinin bariz göstəricisi idi... - dişlərini qıcıya-qıcıya fikirləşdi... - ...sivişib bu dəqiqə bu yarıqaranlıq darısqallıqdan çıxmalı, bu şübhəli ölüm aktının mahiyyətini araşdırmaq üçün iş yerinə qayıtmalı, Dövlət Təhlükəsizliyi nazirini təcili çağırtdırıb onunla bir sıra şübhəli məqamlara aydınlıq gətirməli...

Pyedestaldan kənarlaşıb çıxışa aparan sağ cinaha yönəlmək istədisə də...

- Olmaz-olmaz, camaat bayaqdan sizi gözləyir, - tanış qaramtil üzlü adam yolunu kəsib ehtiram dolu hərəkətlərlə onu Məqbərənin mərkəzində qoyulmuş mikrofonu sarı ötürdü:

- Buyurun, lütfən. Xalq sizi eşitmək istəyir.

Bayaqdan zal boyu dağınıq nizamsızlıqla gəzişənlər ayaq saxlayıb bir yerə toplaşmışdılar... həsrət və nigranlıq dolu gözlərlə üzünə zillənmişdilər...

Mikrofonun arxasına keçib boğazını arıtladı, parlaq natiqlik istedadını işə salıb:

- Mərhumun sətirləri yadıma düşür... - dedi və ...

...Şüşə qutunun içində yatan xalq şairinin vətən sevgisinə həsr olunmuş məşhur şeirindən deməli olduğu sətirlər hansı möcüzəylə yaddaşından silinmişdi...

Yaddaşı, verilənləri bitib başa çatmış televizor ekranı kimi, bomboz bir bozluqla bozarmaqdaydı...

...Camaatın diqqəti onda idi... Adamların arasından kimse, bayaq Məqbərənin qabağına yığılmış növbədə hay-küy salan arıq kişinin səsinə oxşar civiltli səsə:

- Danış də, noldu?.. Həmişə bulbul kimi ötən sən döyüldün?.. – dedisə də, bir adam gülmədi...

...Əsəbilikdən başı hərləndi... Yoxsa yer tərpəndi?..

Dayandığı yerdə sərxoş bürümələrlə harasa geriye sənələdi... gözlərini açıb yuxulu-yuxulu ətrafına baxdı...

...Maşının qəfil zərbəsindən qabaq oturacaqdakıların alınları qanamışdı... köməkçinin alınının qanı üzünün bir tərəfi ilə axıb yaxalığının qızartısını bir az da artırırdı...

Sürücü burun yaylığını alınına basıb maşından düşdüsə də, bir neçə addım atıb taqətsizlikdən dizi üstə düşdü...

Müşaiət polisi maşını dörd bir yandan əhatəyə almışdı... maşının salonuna soxulmuş mühafizəçilərin gövdələri arasından böyümüş gözlərlə içəri boylanırdılar...

Hardansa uzaqdan, yaxınlaşmaqda olan vertolyotun uğultusu eşidilməyə başladı...

Maşının rabitə xəttində kiminsə bağıra-bağıra:

- 62!.. Cavab ver!.. 62!.. Cavab ver!..

- Sizə heç nə olmayıb, cənab general?.. – mühafizəçinin əlləri əsirdi... onun qabırğalarını, dizlərini yoxlayırdı...

İrəlidə, müşaiət motosikletlərindən biri aşmışdı... sürücüsü gözə dəymirdi... olsun ki, zərbədən harasa, kənara atılmışdı... Bir də müşaiət maşınlarından biri yolun kənarındakı iri gövdəli palıda dirənib qabaq hissəsini əzmışdı...

Özünü dikəldib:

- Burda nə baş verib?.. – deyə soruşdusa da, səsindəki həlimliyə özü də məttəl qaldı.

- Siz maşında qalın, xahiş edirəm, - mühafizəçi deyib salondan sivişdi.

- Sol yoldan qəfildən yük maşını çıxdı... - yanında döyükmüş gözlərlə oturmuş cangüdəni dedi, - elə bil yerin içindən pırladı...

- Heç nə başa düşmədim. Burdan ki, maşın yolu yoxdu?!..

Cangüdəni böyümüş gözlərlə yolun sol hissəsinə baxıb çiyinlərini çəkdi... ona nəyisə anlada bilmədiyi üçün elə bil pərt oldu.

- Geriyə qayıdırıq, yolları nəzarət altına alın!.. - köməkçi hardasa, arxada alınının qanını yaylığına hopdura-hopdura, deyəsən, telefonla danışır, - tünd yaşıl yük maşını... Nömrəsini dəqiq görə bilmədim. Axır nömrəsi əlli altıydı, deyəsən... Əlli altı!..

Vertolyotun uğultusu ağız deyəni eşitməyə imkan vermirdi...

Sürücü yerinə qayıdıb maşını işə saldı, qanı qurumaq üzrə olan yaylığını oturaçağın yan qutusuna atıb heysiz səslə:

- Bunların işindən Allah da baş açmaz, - dedi.

Kortej yolun ortasından burulub geriye – paytaxta aparən yolla şəhərə sarı götürüldü... Əzilmiş müşaiət maşını və motosikl arxada qaldı.

Yan güzgüdən arxaya – ətrafı getdikcə adamlarla dolan polis maşınına baxa-baxa:

- Onlarla kim qaldı? - soruşdu.

- Orda adam var. Rayona xəbər vermişəm, indi gələcəklər, - köməkçi nəfəsi tənqiyə-tənqiyə dedi.

Onunsa burnuna tənənəli dövlət dəfnlərində yenice basdırılmış tanınmış mərhumların məzarları üstə qalanan matəm əklillərinin iyi gəldi...

Qalstukunun düyününü boşaldıb fikrini dağıtmağa çalışdı.

...Sürücü dinib danışmırdı, bayaqkı vahiməni canında əridə-əridə, saralmış bəniziylə yola baxırdı...

Cangüdəni də dinmirdi... heç yeri əzilmədiyindən, ya ayrı nədənsə pərt olmuşdu elə bil...

İrəlidə yolun ortasına doluşub maşınların qarşısını kəsən ala-bula qoyun sürüsü göründü... Qoyunlar yolun mərkəzi hissəsinə toplaşdı balaca üzlerini maşınların pəncərələrinə vura-vura, şüursuz gözlərlə içəri baxırdılar, itələşə-itələşə yolun o biri üzünə yeriyirdilər...

Köməkçi geriye çönüb günahkar üzle:

- İrəlidəki postu ala bilmədim, - dedi, - yol təmizlənməyib...

Sürü maşınları içinə salıb, qapılarını, təkərlərini taqqıldada-taqqıldada, təzəcə qırılmış xırda, cod tükləriylə toz-torpağını təmizləyə-təmizləyə keçib gedirdi...

** *

Otağına daxil olanda canında bayaqkı hadisənin ölüm qoxulu havasından zərre qədər əlamət qalmamışdı... İqamətgahın ətirli akasiya kollarıyla, məxmər yarpaqlı şam ağaclarıyla dolu həyəti sinirlərini bayaqdan bəri tarımda saxlayan qorxusunu bircə anın içində əridib yoxa çıxarmışdı.

...Dəhlizin adamboylu güzgüsündə yorğunluqdan altı torbalanan gözlərinə baxdıqca, bu səhərki iclası, cərgələr boyu qənbər sifətlərlə üzünə zillənən nazirlərin bivec vücudlarını, günorta qəzasında yaralanan polis əməkdaşlarının, köməkçinin və sürücünün qanlı sifətlərini xatırladı...

Pencəyini soyunub stulun başına keçirdi, otağın bir tərəfində dinməz müntəzirləklə dayanıb əmrini gözləyən xidmətçi qadına:

- Sən get, – deyib, hündür söykənəkli kreslosuna əyləşdi, üz-gözünü ovub anlaşılmaz sərxoş ahənglə ləngiyən ürək döyüntülərinə diqqət kəsildi...

Vaxtı ilə şəhərin bu əlçatmaz hündürlüyündə alınmaz qala kimi ucaldığı bu dörd bir yanı əlisilahlılar dolu iqamətgahın səskeçirməz divarlarının kövrəkliyindən, bircə həmləyə ovulub qum kimi yerə səpələcək arakəsmələrin davamsızlığından içi titrədi... Son günlərin qarmaqarışlıq yuxularını... altı su çəkən möhtəşəm tikilini xatırladı...

Yuxuları, laqeydlilər və saymazlıqlar dolu iclaslar, bayaqkı qəza... hər şey bir-birini sirli ardıcılıqla tamamlayırdı...

...Yuxusuzluqdan gözlərinin içi acıydı.

Yenə yuxusu gəlirdi... Bu nə yuxu azarı idi, yaxasından əl çəkmək bilmirdi?!.. - göz qapaqları ağırlaşa-ağırlaşa fikirləşdi, yuxusunu qaçırmıqdan ötrü ayağa qalxıb hamama keçdi, orda krantı açıb üzünü soyuq suyla bir xeyli yudu, sonra əlüzyuyanın üstündən asılmış güzgüdə suyun çəhraylaşdırıb tərəvətləndirdiyi üzünə baxdı...

Yuxu suyun soyuqluğundan göynəyən sifətinin gözəgörünməz kapilyarlarıyla basmaya hopan kimi dərisinin alt qatna çəkilirdi... göz qapaqlarının, qaşlarının altına dolurdu, acı zəhər tamlı badam iyi qoxyurdu...

Gözü qəfildən köynəyinin yaxasına - sinəsinin üstə qızaran kiçik qan damlasına sataşdı...

Barmağını suya batırıb ləkəni yumaq istədisə də, sulu ləkə böyüyüb qanı bir qədər də genişliyə yaydı... həm də elə bil təzələndi.

Burnuna qan iyi dəydi... əti çimçəşdi və yadına düşdü...

Köməkçinin qanı idi, olsun ki, qəza vaxtı köynəyinə sıçramışdı.

Köməkçinin üzünün çaşqın ifadəsi, bunun ardınca bayaqkı iclasda ifadəsiz üzlərlə ona zillənən nazirlər gözünün qabağına gəldi...

Sui-qəsdən hamıdan əvvəl bu tamahkar əbləhlər xəbər tutmuşdu... onların bayaqkı o özünəarxayınlıq dolu yekəxana oturuşları bundan xəbər verirdi... - gözləri qarala-qarala fikirləşdi, - bu dəqiqə Prezident aparatı da, ondan bir neçə məhəllə aralıda ucalan Nazirlər

Kabinetinin möhtəşəm tikilisi də otaqlar boyu vurnuxub orda-burda məlumatlar dolu son xəbərlər barədə xısınlaşan ağ köynəkli, çevik adamlarla dolub daşırdı... onun əleyhinə gizli planlar cızır, nə isə hazırlayırdılar...

...Onunsa yuxusu gəlirdi... Gözlərinin içi aylarla yuxu görməyən kimi şirin heysizliklə acıdır, dirsəkləri dizləri ilə bir boşalır, beyni vücuduna yayılan ilıq rahatlığın içində yumşalıb əriyir, bədəni yumşaq-yumşaq gizildəyirdi...

Kabinetə keçib yazı masasının arxasında əyləşdi, stolüstü lampanın düyməsini basıb yarıqaranlıq dəhlizə diqqət kəsildi...

Qapının o üzündən - dəhlizdən asta-asta söhbətləşən mühafizəçilərin səsi gəlirdi...

Mühafizəçilər - xüsusi təhlükəsizlik təlimi keçmiş 25-30 yaşlarında cüssəli cavanlar qapının o üzündəki kreslolarda əyləşib danışirdilər...

Ayağa qalxıb ehmal addımlarla qapıya yaxınlaşdı...

- ...dünənki qəbuldan sonra... – hansı birisə yarıpıçıltıyla deyib susdu, – hələ heç kim bilmirdi. Heç bizimki də bilmirdi.

- Onu hələ bilmək olmaz. Onun işindən, Allah da baş açmaz, - o biri daha astadan pıçıldadı.

- ...çörək də olmaz, – birincinin uzun-uzadı cümləsinin yalnız sonunu eşitdi, - elə deyirlər.

- Demək ayrı, eləmək ayrı. Məlum məsələdi, - o biri pıçıltıyla danışsa da, səsi aydın eşidilirdi... - O da insandı. Bütün insanlar qocalır.

Mühafizəçinin güclə də olsa, eşidilən axırncı sözlərindən sağ gözü yığılıb pis-pis bulandı... sonra bulantı o biri gözüne keçdi və otağın işığını azaltdı.

Son günlər onu sirli casus kimi qarabaqara izləyən yuxu hücumlarının keyləşdirib səngitdiyi sayıqlıq qabiliyyətini itirəndən sonra yol verdiyi səhvlər, kütləvi tədbirlərdə, rəsmi görüşlərdə buraxdığı irili-xırdalı səhvlər zəncirvari nizamla bir-birinin ardınca düzüldü...

Daimi yuxulu hallarla müşaiyət olunan son bir neçə ayı özünə yaraşmayan başdansovdu hövsələsizliklə yekunlaşdırıb yaxa qurtardığı, yaxud axıra çatdırmadan, yarımçıq saxladığı həlli vacib məsələlər, bu səhərki müşavirədə oynadığı uğursuz qəzəbi, qabaq cərgələrdən üzünə gizli istehzayla zillənən nazirlər, ölümüylə nəticələnməli olan yol qəzazı, yersiz ehsan ziyafəti...

- ...həkim deyib, - qapının o üzündə xısınlaşan mühafizəçilərdən hansısa yenidən dilləndi.

- Heç inandırıcı deyil, – o biri dedi və kreslonun dəri oturacağına xışıldada-xışıldada, deyəsən, yerini rahatladı.

- Nə inandırıcı deyil?..

- Sən dediyin. Gören özü bilir?..

- Bilər yəqin, nə bilim?!.. Bəlkə də, bilmir. Bunu kim bilə bilər ki?..

Mühafizəçilərin danışığı gicgahının əsəbi lükkültüsü içində eşidilməz oldu... qulağı qeribə bir uğultuyla doldu və o, demək olar, daha heç nə eşitmədi...

Qapının dəstəyini ehtiyatla burub dəhlizə çıxdı.

Mühafizəçilər ayağa sıçrayıb çaşqın hərəkətlərlə üst-başlarını sahmana saldılar.

Bir anlıq gicgahı əsəbi lükkültülərlə döyünə-döyünə qapının ağzındaca dayanıb cavanların pərtlikdən ağarmış bənizlərinə zilləndi.

Mühafizəçilərdən birinin ürəyi şiddətlə vururdu. Bunu oğlanın ürək kimi döyünən sol gicgahından hiss elədi.

- Gedin, uşaqlar, gecdi daha, - dedi və deyəsən, gülümsədi. Sonra çönüb içəri keçib qapını bağladı və bir qədər də dəhlizdə dayanıb qaldı.

Qapının o biri üzündən eşidilən xəfif xışıltı səşindən mühafizəçilərin qapıdan uzaqlaşsalar da, elə də uzağa getmədiklərini anladısı da, geri qayıtmadı, otağa keçib yazı masasının arxasına əyləşdi.

Masanın kənarında səliqə ilə üst-üstə yığılmış qəzetlərdən birini əlinə alıb açdı. Qəzetin arasından sürüşüb döşəməyə düşən bağı zərfi qaldırıb qaldırıb, üstünə yazılmış «Polkovnik Süleymanovdan» sözlərini oxudu. Məktubun onun masasının üstünə hansı möcüzəylə düşdüyünü fikirləşməyə hövsələsi çatmadı.

...Boz polkovnik... Dağıdılmış hərbi hissənin komandiri. Beş-on əlisilahlı ütük kəndçi-kündçüdən özünə «qoşun» düzəldib başıpozuq iqtidarın «zölmü altında inləyən» xalqı xilas etməkdən ötrü «cəngavər-sərkərdə» rolunda paytaxta soxulan əfsanəvi Boz polkovnik...

Polkovnikin dinməz əsəbilikdən gərilən damarlı üzü, məkr dolu inadkarlıqla bir-birinə sıxılan dördkünc dodaqları gözünün qabağına gəldi...

Polkovnikin gizli istəyinin mahiyyəti gün işığı kimi aydın idi. Yaxın günlərəcən, əyalət şəhərlərindən birində kустar ticarətlə məşğul olmuş bu otuz beş yaşlı xırda iş adamı olsun ki, müharibə bölgələrindəki miskin qələbələrinin layiqincə mükafatlandırılması arzusundaydı.

Gecəylə şəhərdən uzaq hərbi hissəyə göndərilən əlisilahlı dəstəni darmadağın edib keçmiş iqtidarın burnunu ovduğına görə, bu cəsur adam, həqiqətən, mükafata layiq idi, - fikirləşdi və məktubu açıb oxudu:

«...Cənab General!..

Dəfələrlə Sizə yazdığım məktublarıma, teleqramlara, telefon zənglərimə cavab verməməni özümə təhqir hesab edirəm. Keçmiş iqtidarın ölkədə yaratdığı hərc-mərcliyin qarşısının alınmasında, haqqın, ədalətin zəfər çalıb Sizin - xalqımızın yeganə, əvəzolunmaz rəhbərinin hakimiyyətə qaytarılmasında mənim xidmətlərim danılmazdır. Bu və digər xidmətlərimi nəzərə almanızı, həmçinin müharibə bölgələrində yaranmış acınacaqlı durumun aradan qaldırılması ilə bağı məni qəbul etməni rica edirəm.

Hörmətlə: Polkovnik Süleymanov S.N.»

Selektor bippildədi. Dəstəyi qaldırdı.

- Cənab general!.. - mühafizə alayının rəisi idi.

- Eşidirəm.

- Polkovnik Süleymanov burdadı. Sizi görmək istəyir.

İçindən bumbuz gizilti keçdi, boğuş səslə:

- Kim buraxıb onu bura?.. - dedi.

- Deyir, sizin göstərişinizlə gəlib. Buraxılış vərəqəsi də var.

- Hansı göstəriş?.. Hansı vərəqə?.. Mən heç bir göstəriş verməmişəm!..

- Aydındı, cənab general.

Dəstəyi asıb gözləri qarala-qarala, polkovnikin qəbulu barədə göstəriş verib- vermədiyini yadına salmağa çalışdısa da, yadına son həftələr bir-birinin ardınca verdiyi saysız-hesabsız göstərişlər düşdü...

Qapının kilidi tərpendi... Yoxsa ona elə gəldi?..

Əlini selektorun düyməsinə atdı.

O üzde dəstəyi qaldıran olmadı...

Tələsik hərəkətlərlə pianoda çalan tək, o biri düymələri də basdı.

Nömrələrin heç biri cavab vermirdi...

Alt mərtəbələrə yeraltı təkənləri xatırladan uğultu səsləri eşidilirdi...

Aşağının uğultusundan döşəmə və divarlar, pəncərə şüşələri və büllur çilçiraq xırda-xırda titrəyirdi...

Bu, zəlzələ deyil... - yerindən tərənəmədən fikirləşdi və hiss elədi ki, alt mərtəbənin uğultusundan döşəmə ilə bir dizləri titrəyir...

Qəfildən anladı. Boz polkovnik... Son ayların uğursuz sui-qəsdlərinin gizli müəllifi...

Bir anın içində iqamətgahı dörd bir yandan əhatəyə alan əlisilahlı dəstələrin səssiz hücumlarla vestibülə daxil olmasını, pillələr boyu dəstə-dəstə axışan qara ləçəkli əsgərlərin dəhlizlərə doluşub arakəsmələri zəbt eləməklərini necəsə, öz gözləriylə gördü...

Qapının dəstəyini o üzdən elə bil yenə tərpətdilər... və o, qapının o tayında qaramtlı kölgə kimi dayanıb qapının qulpunu xəbis-xəbis tərpədən Polkovnikin hikkədən qaralıb gerilmiş üzünü gördü... əli özündən xəbərsiz masanın alt siyirməsinə sürüşdü... siyirməni çəkib rəfin içinə sivişdi, bir müddət oraları səssiz vurnuxmalarla ələk-vələk edib xırda ölçüsü və şümallığı ilə alışqanı andıran tapançanı tapdı... O biri əlini də siyirmənin içinə salıb ilan xışlıtıyla arxa küncünə süründürdü, orda barmaqlarının yaddaşıyla tapdığı şəffaf qutunun üstünə qonub içindəki soyuq güllələri bir-bir o biri əlindəki tapançanın içinə yığdı... gözü yarıqaranlıq girəcəkdə, ehmalca ayağa qalxıb nəfəsi darala-darala, səssiz addımlarla girəcəyə sarı yeridi...

Girəcəyin qapısı aralandı...

Özünü cəld kənara atıb divar şkaflarının böyrünə qısıldı... nəfəsini saxlayıb dəhlizə diqqət kəsildi...

Hardansa alt mərtəbələrə hərbi çəkmələrinin kobud dabanlarını yerə vura-vura, dəstə-dəstə yuxarı qaçan əsgərlərin nəfəsləri eşidilirdi...

Dəhlizdə də kimsə vardı...

Bədəni mümkün tarımlıqla qapının arxasına qısıb gözlədi...

Dəhlizin yarıqaranlığında aralanan qapının arxasında kimsə vardı...

Tapançanın tətiyini çəkib hazır vəziyyət aldı. Bədəni keçmiş illərin xüsusi təlim keçmiş hazırlıqlı əzələlərinin yaddaşıyla gərib qıvraq bəbir sıçrayışıyla dəhlizə atıldı... Sağ əlinin şəhadət barmağı tətiyi ardıcıl nizamla basa-basa, qaranlıq dəhlizin mümkün tərəflərində qurşaqdan yuxarı, yanpörtü, çöməli vəziyyətlərdə dayana biləcək Polkovnikin bədəni güllələdi...

...Güllələr hədəfi aldı və dəhlizin sol küncünə qısılmış kiminsə əlindən taqqılıyla yerə dəyən tapançanın səsi eşidildi... və kimsə yanbükülü vəziyyətdə ləngər vurub qapıya söykəndi, sonra dəhlizin divarlarına sürtülə-sürtülə bir neçə addım atdı və içi qənbər dolu çuvalın ağırlığıyla yerə sərildi...

... Əlini, vahimədən vücudu soyuya-soyuya divar boyu gəzdirib işıq düyməsini tapdı... düyməni basdı və gördüyü mənzərədən az qaldı ürəyi dayana...

Tapança keyimiş əlinin içindən yerə düşdü... boğazı qəhərdən tutula-tutula dizi üstə yerə düşüb qaldı...

...Sevimli arvadı sönməkdə olan donuq gözlərini tavan boyu hərleyib onun üzündə saxladı... sənəsinin qanına bulaşan əli qanı yanaqlarına yaxa-yaxa:

- Axı niyə... niyə belə elədin?.. – deyib ağrı dolu səslə zarıdı...

...Dəhşətdən başının tükləri qabara-qabara, diz-dizi sürünüb neçə illərdən bəri görmədiyi doğma üzə yaxından baxdı... Bir qədər də yaxına gəlib qadının başını dizləri üstə qoydu, yanağının qanını barmaqlarıyla silə-silə ağladı... Dəhlizə dolan ayaq səslərinin getdikcə yaxınlaşdığını, girəcəyə doluşub onu dörd bir yandan əhatəyə alan kobud əsgər uzunboğazlarının tələsinə düşdüyünü hiss edib başını qaldırmadan, səssizcə ağlaya-ağlaya:

- İstəmirəm... heç nə istəmirəm... - dedi. - Nə istəyirsiniz, edin. Daha mənə heç nə lazım deyil.

...Hamıdan arxada - qapının ağzında uzun, boz şineldə dayanan Polkovnik rəhm və qələbə dolu gözlərlə ona zillənmişdi.

- Çıxın gedin... – hiss elədi ki, səsi titrəyir. - Gedin, deyirəm sizə!.. - bu dəfə əmr etdi.

Onda polkovnik həmin o rəhmlı üzüylə yanındakılara işarə verdi və əlislahlı əsgərlərdən biri dəhlizə qaçıb tez də geriyyə qayıtdı.

Çox çəkmədi ki, içəri uzun ətəklı əbada keşiş İosif daxil oldu... əlindəki zəncirdən asılmış dəmir gürzü tüstülədə-tüstülədə, qalın səsiylə oxumağa başladı... sonra hansısa uzaqlıqlardan kilsə zənglərinin səsi eşidilməyə başladı... və o, başını yuxarı qaldırıb tavan əvəzinə, son ucu göyün ucqar dərinliklərində bitən qüllələlərin işləmələr dolu mavi naxışlarına, tanış sütunların üstə bərkidilmiş məşhur tarixi şəxsiyyətlərin bəryeflərinə baxdı...

Sonra əsgərlərdən daha ikisi iti addımlarla üstünə yeriyib üz bəüz dayandılar, əllərindəki tufənglərdən atəş açıb onu güllələdilər...

...Yuxudan dik atılıb dodaqlarını yalamaq istədisə də, dilini tər pədə bilmədi. Ağzı uzun müddət mürgü içində yarıaçıq qaldığından dilini qurutmuşdu...

Stolüstü lampanın işığı sübhün sütün şəfəqlərinin xəfif bəyazlığında əriyib itməkdəydi...

Məktub bağılı vəziyyətdə qəzetlərin arasındaydı.

* * *

...Səhnəyə qalxanda, zalda pıçılı gəzdi... Yoxsa ona elə gəldi?!..

Keçib rəyasət stolunun arxasındakı yerini tutdu.

Kürsüdə bəlağətli nitqlə danışan müdafiə naziri söznü kəsib narahat gözlərlə ona sarı çöndü.

- Davam edin, – amiranə səslə dedi və gözaltı zala göz gəzdirdi.

Müdafiə naziri döyüş bölgələrindəki vəziyyətlə bağılı təfərrüatlı məlumat verirdi.

- İndicə başlayıb, – dövlət müşaviri müdafiə nazirinə işarə ilə qulağına pıçıldadı.

Müşavirdən dağ bitkisinin ətrini andıran qəribə tanış ətir qoxusu gəlirdi...

Elə bil dünən o, bomboz yollarla şəhərdən uzaq kazarmaya yollananda, bu təcibrlı müşavir burda ətirli-çiçəkli dağ ətəyinin ilıq çəmənliklərində dincəlməklə məşğul olmuşdu.

Müşavirin gözünün içinə zilləndi.

Bitib-tükənmez təşkilati məsələlər bolluğunda çabalamaqdan üzü daim faşist düşərgəsi əsirinin üzünü xatırladan müşavir, elə bil, bu bir neçə günün içində özünə gəlmişdi, yanaqları qəribə çəhrayılıqla allanmış, gözlərinin içi aydınlaşmışdı. Qəfil baxışından, ya nədənsə çaşib yəndəmsiz təbəssümlə gülümsündü:

- Hər məruzəyə on dəqiqə vaxt ayrıldı, - dedi.

Zalın diqqəti həmişəki kimi onda idi. Ona tamaşa elədikcə, elə bil, hamı nədənsə doyurdu...

Sağ tərəfində ciddi görkəmlə oturub başını qaldırmadan qarşısındakı kağızda nə işə yazan baş nazir onun baxışlarını hiss eləsə də, başını qaldırmağa, çönüb üzünə baxmağa dəyəsən, ürək eləmədi.

Uzaqgörən və təcibrlidi... – fikirləşdi, - yoxsa, bu neçə ili o, paytaxtdan uzaq şəhərdə, dağların döşündə bitmiş kimsəsiz evinin tənha yalquzaqlığını yaşadığı vaxtlar, ona o sevgi dolu, kövrək məktubları yazmazdı.

- ...adi yanacağıın çatışmaması, əlavə döyüş sursatının ordu hissələrinin yerləşdirildiyi bölgələrə atılmasına ciddi əngəllər törədir... - müdafiə naziri eynəyinin altından oxuduğu vərəqi o biri üzünə çevirdi.

-Yanacağıın çatışmaması səbəbi sizi, ümumiyyətlə, maraqlandırırıbmı?... - qəfildən müdafiə nazirinin sözünü kəsdi.

Nazir döyüklüb eynəyini burnunun ucuna endirdi, çönüb xoflu baxışlarla onun üzünə zilləndi. Elə bil, sualın ona ünvanlandığını dəqiq anlamadı.

- Bəli-bəli, sizinləyem. Bir az da bu barədə danışın, - dedi və qollarını qoltuğuna vurub stulun kürəkliyinə söykəndi.

- Mən, əlbəttə ki, maraqlanmışam, zat-aliləri, - müdafiə naziri özünü bir qədər dikəldib kəkələdi. - Dəfələrlə bu barədə Yanacaq Komitəsinə müraciət də etmişəm, amma... - deyib sözün dalını gətirə bilmədi.

Üçüncü cərgənin sol cinahında oturan Yanacaq naziri yerində narahat-narahat qurcalandı.

- Danışın-danışın. Siz müraciət etmisiz və...

- Onlar hər dəfə, bizə lazım olacaq yanacağı verməyə imkanlı olmadıqlarını bildirirlər və mən düşünürəm ki...

- Siz maraqlanmısınızmi niyə, səbəb nədi?.. Bəlkə bu, Komitə rəhbərliyinin şəxsi şiltaqlığı, yaxud, sizin şəxsiyyətinizə olan qərəzli münasibətidir?..

Müdafiə naziri xırda gözlərini, bir-birinin ardınca havaya atılan xırdalıqları tələsik oxuyan tək, o yan-bu yana qaçıra-qaçıra, gah ona, gah da pərt üzü ilə üçüncü cərgənin sol cinahından səhnəyə zillənən Yanacaq sədrinə tuşlaya-tuşlaya köntöy sükutla susub qaldı...

Müdafiə nazirini çaşqınlıqdan qurtarmaq üçün:

- Məsəl üçün deyirəm... - dedisə də, nazir özünə gəlmədi.

Nazirin bu vəziyyətindən sağ tərəfində oturanlar da yerlərində narahat-narahat qurcalandı. Zala pıçhapıç düşdü...

- İstəyirəm onu da biləsiz ki, yanacaq çatışmazlığı ilə bağlı indicə dedikləriniz sizə şərəf gətirmir.

Müdafiə naziri balıq ağzını andıran balaca ağzını açıb, elə bil, nə isə də demək istədi... amma demədi.

- Buyurun, nə isə demək istəyirdiz.

- Mən?!.. - nazirin üzü vahimə dolu gərginliklə əyildi.

Naziri sona qədər dinləməyə səbri çatmadı:

- Əyləşə bilərsiz, - deyib sağ tərəfində, ətrafı nigaran baxışlarla seyr edən baş nazirə baxdı.

Müdafiə nazirinin titrək əlləri məruzənin mətni yazılmış vərəqləri sahmanlaya bilmədi, səhifələri necə gəldi komalayıb bir yerə yığdı və saralmış bəniziylə kürsünü tərk etdi.

İclas salonuna uzun-uzadı gərgin sakitlik çökdü.

Baş nazir başını aşağı salıb qarşısındakı təmiz vərəqdə nə isə qaralamağına davam etdi.

İclas əhli ortaya düşən pərt sakitlikdən, ya onun cərgələrarası gəzişən təəssüf dolu baxışlarından yığılıb balacalaşdılar, girdə başlarıyla, gərginlik və qorxu saçan rəngsiz üzləriylə bir-birinə oxşadılar...

- Kimin nə ilə məşğul olduğu hamıya məlumdu, – çoxdan bəri itirdiyi tanış kini hansı möcüzəylə geri qayıtmışdı. - Kim nə ilə nəfəs alır, o nəfəsi necə alır, o da məlumdu.

Baş nazirin əlinin əsəbi hərəkətiylə sol gözünü ovduğunu gözünün yanıyla tutdu. Gərgin vəziyyətlərdə sol gözünü ovmaq adəti baş nazirin çoxdankı vərdişiydi. Ən gərgin məqamlarda baş nazirin gözlərini açırdıran, olsun ki, içinə qəfil həmləylə dolub damarlarını donduran xof dolu qoxudan, ya nədənsə toxumabatoxuma böyüyüb genişlənən, irilib gözünün ağını tutan bəbəkleridi... - fikirləşdi.

Baş nazir başını mikrofonu yaxınlaşdırıb boğuş səslə:

- Hərbi hissədə baş verən faciənin nəticələri ilə bağlı çıxış üçün söz - istintaq komissiyasının sədri... - bu yerdə baş nazirin səsi tutuldu. Mikrofonun ağzını ovcuyla bağlayıb gözləri yaşara-yaşara, boğula-boğula harasa kənara öskürdü, sonra gözünün suyu axa-axa:

- Əhməd Məlikova verilir, - dedi və stolun üstündəki qrafından stəkana su süzüb ehtiyatlı qurtumlarla içdi.

İstintaq komissiyasının sədri keçmiş iqtidar nümayəndələrindən olan çəlimsiz vücutlu, uzunburun bir adam idi, yöndəmsiz hərəkətlərlə yeridiyindən, bədənindən xeyli iri ölçülü kostyumunu əynində çalxalaya-çalxalaya səhnəyə qalxıb kürsüyə keçdi.

Qəfildən yenə ürəyinin təyyarədəki kimi enib-qalxdığını, uzun-uzadı fasilələrlə susub nizamsız döyüntülərlə axdığını hiss etdi...

Hamısı neçə ayların, hələ bəlkə ondan da əvvəllərin psixi yorğunluğunun nəticəsi idi... Uzaq əyalət şəhərciyində keçirdiyi üzücü fasilənin, ondan əvvəlki gərgin Moskva dövrləri canına yıxdığı təhlükələr və şübhələr dolu yorğunluğun nəticəsiydi... – fikirləşdi, çıxışçının tütək səsinə andıran həlim səsinə dinlədikcə, yadına bu gecəki yuxusunu - əlində tapançası yarıqaranlıq otağının vahiməli kölgələr dolaşan küncükləri ilə casus xofuyla sürünməyini, qapının aralığından içəri sivişən naməlum qaraltını amansız güllə-barana tutmağını xatırladı... qan izi yanağında qurumuş donuq gözlü naməlum qadının üzünü xatırlamağa çalışdısa da, yaddaşı bir-birinə dəxli olmayan qırıq epizodlarla dolub daşdı...

Yaddaşını gərib neçə illər bundan əvvəl dünyasını dəyişmiş sevimli həyat yoldaşının üzünü xatırlamağa çalışdı və çaşıb qaldı...

Ömrünün, az qala, əlli ilini birgə yaşadığı qadınının üzünü yaddaşından yerli-dibli silinmişdi...

Geriyə söykəyib üzünü hər iki əli ilə ovuşdura-ovuşdura fikirləşdi ki, yuxuda öldürdüyü görə kim idi?.. Əgər həyat yoldaşı deyildisə, onda niyə dizi üstə düşüb o qədər ağlayırdı?..

...Yenə gözləri acışırdı... acışa-acışa göz qapaqlarını ağırlaşdırırdı. Yenə dincəlməyi gəlirdi... bütün bədəni ilıq rahatlığın içində əriyə-əriyə, balışını qucaqlayıb yuxuya getməyi gəlirdi...

- ...elə deyilmi, cənab general?.. - istintaq komissiyasının sədri sözünü yarıda saxlayıb ona zillənmişdi...

Komissiyanın sədriylə bərabər, bütün zal ona zillənmişdi... hamı ölkə üçün həyatəhəmiyyətli olan nəyinsə həlli barədə onun nə deyəcəyini gözləyirdi... Olsun ki, komissiya sədri baş vermiş faciə ilə bağlı hansısa əsaslı mətləbə toxunmuşdu...

- Bəlkə də elədi, - özünü toplayıb təmkinlə dedi. - Amma belə bir ciddi məsələ ilə bağlı bu cür tələsik nəticə çıxarmaq olmaz. Təqdim etdiyiniz materiallar, hadisə haqqında hələ tam təsəvvür yaratmır. Bu hadisə daha ciddi araşdırmalar, dəqiq faktlar, situasiyaya incədən-incə yanaşma tələb edir, - dedi və hiss elədi ki, əlləri soyudu. İlk dəfəydi ki, fikirləri çıxışçının dediklərini eşitməyə imkan verməmişdi... Bu necə olmuşdu?.. - zala göz gəzdirə-gəzdirə fikirləşdi.

İstintaq komissiyasının sədri onun cavabından məmnun olub çıxışına davam elədi.

Gözlərini qiymədən, üz əzələlərini gərginlətmədən, qabaq cərgədə oturanları nəzərdən keçirdi, sonra gözücu yanında oturanların da vəziyyətini yoxladı.

Hamı bayaqki kimi, yenilməz səbr və təmkinlə natiqi dinləyirdi.

Fikrini toplayıb diqqətini çıxışçının nitqində cəmlədisə də, bir qədərdən sonra özünü onda tutdu ki, yenə bayaqdan bəri danışılanları eşitməyib.

Ürəyi sıxıldı... elə bil əlləri bir az da soyudu.

Son vaxtlar əlləri yaman tez-tez soyuyurdu. Qanı pis işləyirdi, nədi?..

Əllərini yaxşı-yaxşı ovuşdurdu ki, qanını hərəkətə gətirsin, sonra stolun üstünə qoyub qocalığın əyib tanınmaz hala saldığı barmaqlarına zilləndi.

Barmaqları uzaq uşaqlıq illəri ara-sıra yolu düşdükcə kəndlərində qonaq olan, qocalıqdan belə əyilib dizləri bükülmüş qozbel qaraçı qarını yadına saldı... Ömrü uzununu yadına düşməyən bu yad qarını hansı möcüzəylə xatırladığını düşünüb əsnədi... Daha

doğrusu əsnəmək istədisə də, ağzına yığdığı hava, əsnəyinə dolmadı. Zaldan maraqlı dolu neşətli baxışlarla üzünə zillənənlərin üzü əsnəməyinə mane oldu.

Fikrini adamlardan yayındırıb, axır ki, əsnədi... əsnədikcə, üzbəüz cərgələrdən ona qoşulub ağızlarını iri-iri aç-aça əsnəməyə başlayanları sezdisə də, əsnəməyini kəsə bilmədi...

Yuxusu gəlirdi... Zal boyu yuxulu üzlərlə cərgələnlərə baxa-baxa, yuxunun cəngindən bir də heç vaxt qurtara bilməyəcəyini anladı... Yatdıqca yuxudan doymayan, yuxularına real həyatdan çox bağlanmağa başlayan generalın ölkəsində baş verənləri – onu yuxulu vəziyyətdə devirib dəli azadlıq sevdasıyla binaların, maşınların üstünə dırmana-dırmana vəhşi bağırıqlarla bağırانların qalibiyyət dolu üzlərini gördü...

Yuxular onun axırı idi... – fikirləşdi və yuxuların sümrücü təsiri barədə oxuyub eşitdiyi məlumatları yadına salmağa çalışdısa da, anladı ki, bu barədə heç nə oxumayıb.

Bu, nə xəstəlik idi, nə qocalıq. Bəlkə, adi yorğunluq idi?.. - sağ əliylə sol ovcunu qaşıya-qaşıya fikirləşib çıxışçıya baxdı və onun dediklərini başıyla təsdiqlədi. - Əgər yorğunluq idisə, yuxudan-yuxuya tikilən o Məqbərə nə idi?..

Sonra gözü çıxışçıda, yaxın günlər əlinə keçən hansı qəzetdəsə oxuduğu bir məktubun mətni düşdü...

Məktubu naməlum familiar bir ana yazmışdı. Qadın narkomaniya azarına düşər olmuş oğlunu bir neçə hipnoz seansı ilə müalicə etdiyinə görə kiməsə öz minnətdarlığını bildirirdi... Səhv eləmişdisə, bu, psixiatr idi. Özünü ki, var, axır ki, xatırladı... amma familiarını yadına salmağa çalışdısa da, yadına düşmədi. Məktubun altında redaksiyadan verilən P.S. - də yuxularla bağlı əlavə olunmuş cümləni isə dəqiq xatırladı... «...həmçinin yuxu qarabasmalarını yaradan xəstə nöqtələrin də müalicəsini həyata keçirən qocaman professor...» ...familiar ilə isə yaddaşında yer almamışdı. Veyselov idi, yoxsa Verdiyev?..

Sonra professorun məktubun yan tərəfində yerləşdirilmiş şəklini – dalğın gözlü, dəyirmi eynəkli üzünü xatırladı və çıxışçıya sarı çönüb:

- Sizə deyim ki, saydığınız o artilleriya qurğuları dediyiniz mənbələrdən yox, yaxın qonşuluqda yerləşən respublikalardan alınır. Silahların bir hissəsi isə son məlumatlara görə, bölgələrə xarici təyyarələrlə gətirilir. Sözüünüzə davam edin, - dedi və hardansa yadına bir vaxtlar yolu düşdüyü əcnəbi ölkələrin birinin vəğzalında rastlaşdığı, boş vaxtını öldürmək xatirinə fəal baxmağa icazə verdiyi belə bükük qaraçı qarının onun ölümü ilə bağlı dedikləri düşdü...

- Buna ölüm də demək olmaz, bala!.. Şəkli o üzünə çevirən kimi, sən də üzünü o biri dünyaya çevirəcəklər...

IV FƏSİL

- ...Professor!.. Professor!.. Professor!..

...Professor yuxudan dik atılıb ətrafına baxdı... Otağın işığı gecədən yanılı qalmışdı. Gün artıq yuxarıda idi. Üzbəüz divardakı kəfگیرli saat doqquzun yarısını göstərirdi.

Qəribəydi ki, bədənində elə bir rahatlıq, gümrahlıq hiss eləyirdi, elə bil birdən-birə on il cavanlaşmışdı. Həm də elə bil bu gecə... - professor bunu fikirləşəndə, saçlarının dibi gizildədi... Həm də bu gecə yuxuda elə bil bütün ömrünü yaşamışdı.

Böyrü üstə çönüb yuxuda gördüklərini yadına salmağa çalışdısa da, yadına demək olar, heç nə düşmədi. Nə isə ara-sıra yumşaq-yumşaq əlinə, ayağına dəyən ağ buludları, qeribə tülvari örtükləri xatırlayıb qırıq-qırıq əsnədi.

Dəqiq olanı bir bu idi ki, professor bu gecəki yuxudan sonra ömrünü artıq başa vurduğunu, onu bu dünyayla daha heç nə bağlamadığını əlini, ayağını hiss eləyən kimi, qeribə bir rahatlıqla hiss eləyirdi. Bu gecəki yuxusunun hələ də canında qalan izləri professorun uşaqlıqdan bura görüb-tanıdığı, bacardığı qədər qavrayıb anladığı bu dünyadan artıq doyduğundan xəbər verirdi.

...Dəhlizdən telefonun zəif zəngləri eşidilirdi...

Ağzına zəhər tamlı acılıq gəldi.

Olsun ki, klinikadan zəng vururdular.

Ayağa qalxıb döşəmənin soyuğu topuqlarını üşüdə-üşüdə dəhlizə çıxdı.

- Sabahınız xeyir, professor!.. - baş həkimin katibəsi idi. – Hardasız, professor?..

- Mən?.. - qızın köntöy suallarına öyrəncəliydi, - evdə.

- Deyirəm, xəstələnməmişiz ki?.. – katibə dedi və elə həmin dəqiqə onun cavabını gözləmədən, - bütün klinika bir-birinə dəyib. Hamı sizi axtarır. İşə niyə çıxmamısınız?..

- Nolub ki, məni axtarırlar?..

- Heç nə olmayıb. Bəydadaş (baş həkimi klinikada belə çağırırdılar) sizi axtarır. Səhərin gözü açıldandan: «Veyisov» deyib, dad eləyir. Bu gün səhərdən o vəziyyətdədi. Elə bil dəli olub. Soruşuram: «nolub?», demir. Elə deyir: «tap onu», vəssəlam. İndi nə deyim, gələcəksiz?..

Baş həkimin dana üzünü xatırladan donuq sifəti gözünün qabağına gəldi...

- Denən gəlirəm, - deyib dəstəyi asdı.

Olsun ki, yenə yuxarılardan zəng olub. Yenə kimsə xəstələnilib, - fikirləşdi və bir müddət yorğanı çiyində dəhlizin ortasında dayanıb qaldı... sonra mətbəxə keçib işığı yandırdı və gözü srağagünün axşamından stolun üstünə səpilib qalan cücü tozuna sataşdı.

Kətilə əyləşib başını əlləri arasına alırdı və xatırladı...

Sumağı rəngli cildi qopuq bloknot... hər kolunun altı vahimə saçan girişsiz bağ...

Ürəyi pis-pis bulandı. Ayağa qalxıb krantın dəstəyini burdu. Krantdan nazik şırımla qəhvəyi rəngli çirkli su axdı...

Son iki gün ərzində nələr baş verməmişdi?.. Bunların hansının yuxu, hansının gerçək olduğunu müəyyənləşdirmək ala-toranlıqla ağ sapı qara sapdan ayırmaq qədər müşkül idi.

Çox güman ki, «xəstə tərcüməçi» haqlı idi. Dedi ki o qədim əlyazmaya görə də belə çıxırdı ki, akademiklə o, eyni bir yerdə - həmin o «Astana» deyilən təhlükəli zonada olmuşdular. Akademik ölmüşdü. O isə hələ ki, sağ idi... hələ ki, müvəqqəti olaraq, qorxunc ölüm elçisinin ona sarı uzanan əlinin nəhəng kölgəsi altında zamində idi...

Sonra qəfildən nə oldusa, həmin o sirli kölgəni professor birdən-birə elə ordaca – krantın qabağında dayandığı yerdə, dörd bir yanı qarısını xatırladan doğma əşyalarla dolu balaca mətbəxin hər küncündə hiss elədi...

Mətbəxin bir tərəfinə - professorun dayandığı hissəyə birdən-birə, elə bil, axşam düşdü... Ya bu, ona elə gəldi?..

Vahimədən bədəni yığıldı...

Günlərin bir günü insandan çox nəyinsə - hansısa əcaib çöl heyvanının siluetini andıran bu sirli kölgə küçə ilə getdiyi yerdə, ya evindəcə oturub günəşin erkən şəfəşqlərinin gecənin vahiməsini dağıdacağını gözlədiyi məqam quzğun kimi üstünə şığıyıb iti caynaqlarını xirtdəyinə keçirəcəkdi, onu yorğan-döşəyindən, ya oturduğu kreslosundan qoparıb, özü ilə Ora - bozuntul dibsiz burulğanların cövlan etdiyi həmin o sarımtıl, gedərgəlməz məkana aparacaqdı.

Bu fikir professoru dayandığı yerdən laxladib irəliyə atdı...

Kölgə göz qırpımında sivişib ha yanasa yox oldu.

Bir müddət mətbəxin ortasında dayanıb dura-dura qaldı, sonra üşüyə-üşüyə otağa qayıdıb çarpayısının kənarına oturdu, gecədən çıxarıb yerə atdığı soyuq corablarını ayaqlarına keçirə-keçirə dünənki axşamı - dörd bir yanı qorxunc simmetriya ilə bir-birini təkrarlayan yarıqaranlıq, vahiməli bağı xatırladı... Bədəni damarları boyu yeriyən qorxudan uçuna-uçuna, küləkli-fırtınalı bağı qaranlıq ciğirləriylə çıxışı axtarmağını, quş səsləriylə dolu darısqal qaranlıqlarla gizli casus kimi ehtiyatla irəliləməyini, onu sirli itaətlə müşaiyəət edən adamüzlü, qara iti xatırladı...

Evə çatıb qapını möhkəm-möhkəm açarlamağı, gecədən xeyli keçənəcən televizorun qabağında oturub bütün kanalların verilişləri bitənəcən gözləməyi, hey otağın ha tərəfindənsə ilıq hava axıntılarıylə sızıb əlinə, ayaqlarına dolanan yuxularının cənginə keçməməkdən ötrü səhərin gözü açılanacan qəhvə içməyi və yalnız dan yeri söküləndə - günəşin kal şəfəqləri göylərin qaranlığını dağıtmağa başlayanda yuxusuzluqdan ağırlaşmış vücuduyla özünü çarpayısına salmağı da yadına düşdü.

Bu gecəni beləcə zülümlə başa vurub boz gödəkçəlinin qarmağından qurtula bilmişdi.

Krantın suyu axdıqca durulurdu...

Dünənki bağı yuxularında düşdüyü həmin o vahiməli qaranlıqlar dolu sirli ərazinin davamına oxşayırdı...

Professor çaydanın qapağını açıb krantın altına tutdu, su çaydanın içini doldurduqca, dünənki bağıla yuxularında düşdüyü həmin o «astana» deyilən məkanı ümumiləşdirən əlamətlərin nə olduğunu dəqiqləşdirməyə çalışdısa da, bununla bağı təsəvvüründə zərre qədər olsun, aydınlıq yaranmadı.

Təsəvvürü bulanıq su kimi tutqun və qaranlıq idi...

Çaydanın qapağını bağlayıb qaz piletəsinin üstünə qoydu, kibriti əlinə alıb alışdırdığı yerdə qəfildən ağına gələn növbəti fikirdən, diksinib yanar çöpü əlindən saldı...

...Bu gecəki yuxusunu qətiyyətlə xatırlamırdı...

Bu gecəki yuxusunu onun yaddaşından qəsdən silmişdilər. Hələ ola bilsin, bu gecə onunla nə işə eləmişdilər.

Hə, dəqiq nə işə eləmişdilər, - professor nəbzi ləngiyə-ləngiyə fikirləşdi, - yaddaşını dəyişmişdilər... ya da ruhunu oğurlamışdılar...

Ya da olsun ki, bu gecə Bozgödəkçəli, axır ki, özünü ona yetirmişdi, qapılarının ağzına çatıb orda Allah bilənələr eləmişdi?!.. Bəlkə də, artıq öldürmüşdü onu?!..

Bu fikirdən ürəyi sıxıldı... Çaydanın altını yandıraraq üz bəzəndəki pəncərənin şüşəsinə düşən əksinə baxdı.

...Pəncərənin tozlu şüşəsindən ona yastı burnu, qalın, çal bıqları və girdə gözlüklü eynəyi ilə qoca boz bayquş baxırdı...

* * *

...Baş həkimin selektorunun həyəcan signalını xatırladan səsi klinikanın bütün dəhlizləri boyu eşidilirdi. Baş həkim özü isə əlləri, az qala, dirşeyinəcən xalatının ciblərində, əsəbilikdən qaralan üzüylə kabinetinin girəcəyində dayanmışdı, onu görəni kimi:

- Belə olmaz, professor, işə gecikirsiniz.

- Gecəni pis yatmışam.

- Həkimlərə gecələr yatmaq buyurulmayıb.

- Elə niyə?.. – professor deyib eynəyinin altından baş həkimin üzünə zilləndi.

- Elə belə, söz gəlişi dedim, – baş həkim deyib pərt-pərt gülümsədi, sonra qəfildən ciddiləşib bir qədər astadan:

- Sizi axtarırlar, professor. Bayaqdannan düz üç dəfə zəng vurublar.
- Kimdi yenə?..

Baş həkim başını onun qulağına yaxınlaşdırıb lap astadan:

- Nazir özü zəng vurmuşdu. – dedi və gözləri ilə nəyəsə işarə elədi.
- Nazir?..

- Bəli, nazir özü. - baş həkim deyib kabinetinə daxil oldu, başıyla pəncərədən görünən heyətə işarə edib. – Sizi aparmağa maşın da göndərib. Bayaqdan budu burdadı, – dedi.

Səhiyyə nazirinin köpək balığının üzünü xatırladan qaramtil kölgələr dolu yırtıcı üzü gözlərinin qabağına gəldi.

- Yenə evinə getməliyəm?.. – professor dedi və ciblərini eşələyib kabinetinin açarlarını axtardı.

- Yox, hələ ki, nazirliyə.

- Nazirliyə niyə?.. - kabinetin açarı elə bil cibindən buxarlanmışdı.

- Bilmirəm, - baş həkim çiyinlərini əsəbi-əsəbi atdı.

- Başa düşmədim, - professor dedi və fikirləşdi ki, kabinetin açarını hardasa salıb itirə bilərdi.

Baş həkim çaşqın üzlə:

- Mən də bayaqdan onu deyirəm, - dedi və bu dəfə çiyini elə bil öz-özünə atıldı.

Səsini yavaşlıb başıyla haranısa yuxarıları göstərə-göstərə:

- Deyirəm, bəlkə, oralarda nə isə olub?.. -

- Haralarda?..

Baş həkim «oralara» indi də gözləriylə işarə edib:

- Yuxarıları deyirəm, - dedi, - elə bil nazir özü də bilmir nə məsələdi.

Baş həkimin bu hərəkəti professoru balaca akademiki - onun «oralar» deyə-deyə, gah balaca şəhadət barmağıyla, gah gözləriylə haranısa arxanı göstərməyini xatırlatdı...

Baş həkim «yuxarılarla» bağlı yenə nələrsə dedisə də, professor onun dediklərini eşitmədi.

Olsun ki, beyni hələ uzun müddət bu vəziyyətdə olacaqdı, - baş həkimin üzünə baxa-baxa fikirləşdi, - indi həmin bu durğunluq halında olan beyni ilə o kiməsə diaqnoz qoymalı, kimisə müalicə etməliydi. Ən pisi də o idi ki, kabinetinin açarları yoxa çıxmışdı və bu dəqiqə professoru hər şeydən çox bu darıxdırırdı.

Açarı bayaq qapıdan çıxar-çıxmaz paltosunun cibində yoxladığını, sonra bütün yolu cibində saxladığı ovcunda sıxmağını xatırladı...

...məndən dönə-dönə soruşdu ki, «bu, həmin o Veyisovdu?..» Mən özüm də çaşbaş qaldım. Dedim, hansı - «həmin»?.. O özü də, deyəsən, heç bilmədi söhbət kimdən gedir. Dedi «təcili gəlsin». Maşını düz bir saatdı burdadı.

Professor sağ əlini bir az da dərinə saldı, cibinin dəlmə-deşiksiz olduğunu yəqin edəndən sonra fikirləşdi ki, açarın cibindən itməyinin tək bircə variantı qalırdı: açarı o özü, klinikaya gəldiyi yolun hansı döngəsindəsə, öz əliylə cibindən çıxarıb atmışdı...

- Başa düşmədim, indi mənə çağıran kimdi?.. - professor hövsələsi darala-darala dedi və əlindəki çantanı yerə qoydu.

- Onu, vallah, mən də bilə bilmədim.

Baş həkimin domba gözləri həyəcədən qan çəkib qabarmışdı.

Professor fikirləşdi ki, gərək bayaq katibə evə zəng vuranda zirək tərpənib ya xəstələndiyini, ya da nə isə ayrı bir səbəbi bəhanə gətirib işə çıxmıyaydı.

- ...onu bu vəziyyətdə birinci dəfədi görürəm, - baş həkim deyib fikrə daldı.

- Hansı vəziyyətdə?..

- Belə çaşqın... – baş həkim fikirli-fikirli dedi, sonra qəfildən başını yuxudan ayılmış kimi qaldırıb, - deyirəm bəlkə işdən çıxarımaq söhbəti var, hə?..- dedi və şüursuz gözlərlə professorun üzünə zillənib qaldı.

Professor baş həkimin heykəlləşmiş vücuduna baxıb başa düşdü ki, heç bir bəhanəylə bu çağırışdan boyun qaçıra bilməyəcək. Odu ki:

- Yaxşı, mən hara getməliyəm?.. - dedi.

- Elə bilirsiniz, bilirəm?..

* * *

...Professorun səhiyyə nazirinin əntiq xalılar döşənmiş geniş qəbul otağına daxil olmağıyla, otağın bu nəhayətsiz genişliyi içində hədsiz balaca və çəlimsiz görünən incə bədənli, gülümsər üzlü katibənin selektorun dəstəyini qaldıraraq qısa, anlaşılmaq mətnlə nə isə deyib dəstəyi asmağı bir oldu. Elə həmin dəqiqə də ayağa sıçrayıb nəzakətlə onu nazirin otağına – qəbul otağından xeyli yığcam, səliqəli otağa ötürdü.

Nazir onu işıqlı otağın yuxarı başında – dəyirmi masanın önündə ayaq üstə gözləyirdi. Onu görüb, bəzi hissələri döyülmüş kimi qançır olub qaralan uzunsov sifətiylə gülümsədi və iri addımlarla qabağına yeridi, əlini hər iki əlinin içində bərk-bərk sıxa-sıxa:

- Xoş gəlmisiniz, professor... - deyib, ehtiramla ona yer göstərdi.

Professor üzünün hansı əzalarıylasa köpək balığını andıran bu naziri birinci dəfəydi görürdü. Qırx beş illik həkimlik praktikasında, bundan əvvəlki naziri çıxmaq şərti ilə nazirlərin heç birinin üzünü görməmişdi. Bu nazir professorun klinikada işlədiyi qırx beş ilin ərzində hər beş-altı ildən bir dəyişilən nazirlərin, deyəsən, səkkizincisiydi.

- Sizi görməyimə şadam, professor. Necəsiniz, işləriniz necədi?.. - nazir yağlı bas səsiylə dedi və cavab gözləmədən:

- Məni olsun ki, xatırlamırsız, mən isə sizin qızıldan qiymətli öyüdlərinizi həmişə xatırlayıram, - deyib gözlədi, sonra, – ən sevimli müəllimim siz olmusunuz, – deyə əlavə etdi.

- Ola bilsin, – professor deyib dəyirmi stolun ətrafına düzülmüş hündür söykənəckli stullardan birinə əyləşdi.

- Təəccüblü deyil. O qədər tələbəni yadda saxlamaq mı olar?.. – nazir deyib, acı bir təbəssümlə gülümsəndi və keçib dəyirmi stolun o biri üzündə professorla üzbəüz əyləşdi.

Əsas mətləbə girişi doldurmaq üçün nazirə söz axtarmaq lazım olmadı.

Olsun ki, onun gəlişinə ciddi hazırlaşmışdı, ya da ola bilər, nazir həm də «boşluq doldurmaq üzrə» mütəxəssis idi... - professor yerində qurcalana-qurcalana fikirləşdi, sonra nazirin qan çəkmiş gözlərinə, yüngülcə tərleyən alına baxa-baxa, bu tədbirli adamı qorxudub həyəcanlandıra biləcək mümkün və qeyri-mümkün səbəblər barədə fikirləşdi.

Nazir heç cür əsas mətləbə keçməyə ürək eləmədi, tələbəlik illərinin çətinliklərindən, imtahanqabağı keçirdiyi həyəcanlardan danışır, danışdıqca, elə bil bir az da qaralırdı.

- ...Mühazirələrinizi bu gün də yadma salanda, özümü o illərdə hiss eləyirəm...

Nazir danışdıqca, professor məkr və qəddarlıq dolu bu xoşagəlməz vücudla nə vaxt, neçənci ildə, harda rastlaşdığını xatırlamağa çalışdısa da, yaddaşı minlərlə tanış-yad sifətlər arasında axtardığı bu üzü tapa bilmədi.

- Professor!.. – nazir, axır ki, söhbətin giriş hissəsini yekunlaşdırıb əsas mətləbə keçmək qərarına gəlmişdi. - Baş həkim sizə ucundan-qulağından deyib yəqin, - deyib professorun gözünün içinə zilləndi və üzü qəfil dəyişkənliklə ciddiləşdi, bayaqdan bəri gözlərinin üstündə yoğun, qara zolaq kimi qaralan cod qaşları hərəkətə gəlib əsəbi titrəyişlərlə dalğalandı. - Sizi bura çağırmaqda məqsədim... - nazir bu yerdə yenə susub

qeribə casus baxışlarıyla harasa, kənara baxdı, nə isə fikirləşib sözünə bir də yenidən başladı. Səsini mümkün qədər endirib, – ...indi sizə deyəcəklərim bir qədər konfidensial xarakter daşıyır. Burda məxfilik məsələnin ilkin şərtlərindən biridir, – nazir deyib içi nigaranlıq dolu sınaycı baxışlarla professoru zilləndi.

Professor söhbətin nədən getdiyini anlamadan, sakitcə:

- Buyurun, – dedi, özü isə dünənin axşamından silinmiş yaddaşını necə bərpa edəcəyi barədə fikirləşdi.

- Siz, sahibi gizli saxlanılmalı olan çox mötəbər bir ünvana getməli olacaqsız... – nazir qısa tərəddüd fasiləsindən sonra dilləndi, sonra səsini bir qədər də azaldıb, - bu axşam saat on səkkiz otuzda sizin həyətə «10 – 00» nömrəli maşın gələcək. Siz o maşına minib dediyim həmin o ünvana gedəcəksiniz. Təəssüf ki, o ünvanın dəqiq yerini və xəstənin kimliyini sizə deyə bilmirəm... – dedi, sonra professoru sarı əyilib qəfil həyəcanla - Bircə bunu deyə bilərəm ki, bu, şəxsən onun öz xahişidi... - deyə pıçıldadı.

- Kimin - onun?.. – professorun hələ də dumanlı beyni söhbətin nədən getdiyini anlamamağa imkan vermirdi.

- Onun!.. - nazir bu dəfə şəhadət barmağıyla yuxarıları göstərib gözləri bərələ-bərələ pıçıldadı və professor, nəhayət ki, anladı...

...Ölkəyə rəhbərlik etdiyi uzun illərlə uzaqdan-uzağa rəğbət bəslədiyi, şiv hərbcı qaməti, unikal natiqlik qabiliyyəti, məmurluq həddini aşan cəsəreti və mərdliyi ilə həmişə ona qədim yunan əsatirlərinin əfsanəvi qəhrəmanlarını xatırladan qəzəbli Generalın güc və vahimə saçan yorğun üzü gözlərinin qabağına gəldi...

Professor nazirlikdən çıxanda hava yenə çiskinləyirdi...

Paltosunun yaxalığını qaldırıb nazirin geniş, ağ salonlu maşınına əyləşə-əyləşə fikirləşdi ki, yuxuları, deyəsən, yavaş-yavaş bu üzə keçir...

Niyə məhz onu çağırırdılar?.. Onu hara aparacaqdılar?.. Niyə maşını klinikaya yox, birbaşa həyətlərinə göndərirdilər?.. Niyə axşam?..

Bütün yolu havanın çiskinindən bozaran küçələrə baxa-baxa, yenə akademik haqqında fikirləşdi.

Akademik indi hardaydı?.. Elminə sadıqlıyı üzündən şəhid olmuş bu çalsaç adamın düşə biləcəyi sirli məkanı təsəvvürünə gətirməyə çalışdı... və hansı möcüzəylə, bulanıq da olsa, Yer kürəsinin üstünü şəffaf qabıq kimi bağlayan kölgələr dolu sarımtıl dumanlı qatı gördü...

Ən əsası o idi ki, akademikın ardınca yollanmağa məhkum olduğu bu ilğımvari məkandan yayınmağın yolunu tapmışdı. Yuxuya yalnız sübhə yaxın, günəşin sütül şəfəqləri gecənin tilsimini qırıb küçənin səsini evin içinə doldurmağa başladığı vaxt getmək vərdişinə yiyələnmək.

Bu fikirdən beynində azca da olsa, səliqə-sahmana bənzər nə isə yarandı və professor beyninin dumanı çəkildikcə, bir neçə gün əvvəl əlinin altına keçən üç cildli «Psixiatriyanın əsasları» kitabında təqib kompleksi barədə oxuduğu fəslə xatırladı.

Beyin qabığının qidasızlığından, ümumi yorğunluqdan və sinir gərginliyindən yaranan bu kompleksin özünü, əsasən, xəstənin yuxularında daha qabarıq şəkildə büruzə verməsi, bunun ayrı bir şey yox, məhz ahıllıq psixozunun əsas göstəricilərindən olması barədə karandaşla çərçivəyə aldığı bəndi bir də, dönə-dönə yadına saldı...

...Evdə daxil olanda hava artıq qaralmaq üzrəydi.

Professor qapını bağlayıb yenə kabinetinin itmiş açarını xatırladı və dəhlizin işığını yandırmadan, açarları çöl qapısının ağzındakı divar şkaflında – bir-birinin üstünə necə gəldi atılmış köhnə şalvar-pencəklerinin ciblərində axtardısa da, tapmadı.

Professor açarları bir qədər sonra – yataq otağının şkaflında da axtardısa da, orda açarların əvəzinə, bir vaxt qarısının onun ad gününə bağışladığı, ciğarası belə açılmayan, ağ kətan köynəyini tapdı...

Köynək ciğaradan çıxarılıb ütülənməliydi. Əynindəki köynəyin, elə o birilərinin də yaxalıqları illər uzununu yuyulub-ütülənməkdən yeyilib pürşüklənmişdi.

Bir də çəkmələrinin palçığını yumalı, üzünü qırxmalıydı.

Paltosunu soyunub çarpayının üstünə atdı, köynəyin ciğarasını açıb mətbəxə apardı. Orda işığı yandırıb köynəyinin bükülməsinə işlədilər xırda iynələri tikanı çıxaran kimi, hövsələsi darala-darala, bir-bir dırnaqlarının ucuyla çəkib çıxartdı, sonra mətbəxə keçib ütünü xəttə qoşdu, köynəyi köhnə adyalın üstünə sərrib ütüləməyə başladı.

Ütülədikcə, ağ kətandan üzünə qəribə, tanış qoxu yayılmağa başladı.

Əlini saxlayıb köynəyi iylədi.

Köynəkdən kəfən iyi gəlirdi...

* * *

Bir qərdərən sonra professor ucu az qala buludlara dirənən sıx küknar və çinar ağaclarının, ətirli akasiya kollarının arasında ağaran, mərmər sütunlu, möhtəşəm binanın qarşısında idi.

Bu nağılvari məkana necə gəlib düşdüyünü, burda nə vaxt, necə peyda olduğunu professor, bütün dəqiqliyi ilə xatırlamasa da, yadında qalan bir o idi ki, üfunətli zibil yeşiklərinin, sınıq-salxaq skamyalarda hərəsi bir yana əyilmiş qarılardan böyründən ötürüb həyətin gözdəniraq kölgəliyində, pusquda dayanan kimi, onu gözləyən qara dövlət maşınına əyləşmişdi... maşın yola düzələndə, salonun qəribə ədəva qoxusundan başı hərələnmiş, qabaq oturacaqda əlləri ilə sükanə suvadılmış kimi oturmuş sürücünün robotsayağı qırıq hərəkətlərindən xoflanmışdısa da, maşın prezident iqamətgahının Cənnəti andıran yaşıllıqlar və fəvvarələr dolu ərazisinə daxil olanda, bütün xofu, qorxusu necəsə, öz-özünə ərimiş, onu ünvan başına çatdırıb harasa geriyə sovruan maşınla bir yoxa çıxmışdı ...

Professor bir müddət yüngül mehlin yırğaladığı ağacların və quşların civiltisindən savayı, ayrı bir səsin eşidilmədiyini kimsəsiz, sakit həyətin ortasında dayanıb qaldı...

Deməli, baş həkimin də, nazirin də nığüman nığaranlıqla dedikləri mötəbər ünvan bura idi... – fikirləşdi, sehrlili nağılları andıran həyətin bürünc skamyalarını, ağ mərmərdən tökülmüş fəvvarələrini, bir ucu sıx meşəliyin dərinliyində itib-batan döşəmə ciğirlərini gözdən keçirib, reallıqdan çox, yuxunu andıran bu ilğimvari məkanda xəstələnmə biləcək adamları müəyyənləşdirməyə çalışdısa da, beyninin dumanının çəkilmədiyini anladı və başını qaldırıb göyə baxdı.

Göyün üzünü, küləyin ha tərəfdənsə qovub gətirdiyi nəhəng bulud toparlarıyla örtülməkdəydi...

Buranın göyü də necəsə, ayrı cür idi... - professor fikirləşdi və yadına öz həyətlərinin göyünü salmağa çalışdısa da, nə vaxtsa həyətdə ayaq saxlayıb göyə baxdığını xatırlamadı... Dəqiq olanı bir bu idi ki, professor heç vaxt, heç bir yerdə belə bir göy görməmişdi...

Nə vaxtsa, lap çoxdan göy haqqında Konstitusiyada oxuduğu bəndi xatırladı. «Ölkənin sərhədləri arasındakı göyün ərazisi də onun sərvətidir və ona məxsusdur».

Onda yadına gəlir, Konstitusiyanın bu gülməli bəndini qarısına da oxumuşdu. Sərhəd və ərazi tanımayan göyü hansı ərazilərə və necə bölmək olardı?.. Və əgər bölmək olardısı da, ərazisi dəqiqləşdirilmiş həmin o göydən keçib gedən və bir neçə saatdan sonra o biri ölkələrin əraziləriylə üzən buludlar kimə məxsus idilər?..

Göyün əraziyə, ərazinin göyə nə qədər aidiyyətli olduğunu o vaxtlar dəqiq anlamamışdı. İndi isə anlayırdı. Hər ərazinin öz göyü var və o ərazi bir növ həmin o göyün bir növ əksidi. - professor fikirləşib paltosunun yaxalığını axıracan düymələdi. Konstitusiyanın həmin o bəndi düz qurulmamışdı, göy əraziyə yox, ərazi göyə məxsus idi...

İqamətgahın nəhəng şüşəli girişində başlarında beret, əllərində süngülü silah, cansız vitrin manekenləri tək, hərəkətsiz dayanıb duran əsgərlər elə bil bayaqdan bəri onu görmürdülər. Gözlərinin qabağında buralara hardansa atılmış kimi dayanıb dursa belə, heykəl donuqluğuyla yalnız bir-birinin üzünə zillənməklərinə davam edirdilər.

Binanın girişinə sarı addımladıqca, girişin şüşəli keçidindən gur işıqlı foyenin bir hissəsi görünməyə başladı.

Binanın içi də çölü kimi kimsəsiz idi. Elə bil indicə buralarda nə isə baş vermişdi... dövlət çevrilişi olmuşdu... yaxud binanın başıalovlu sakinləri hansısa qəfil xəbərdən yığışib təcili surətdə buraları tərk etmişdilər...

Pillələri qalxıb dayandı. İqamətgahın birinci mərtəbəsinə açılan şüşə keçidin o biri üzündən tavanın saysız-hesabsız işıqları altında nəhəng, ağ gəmi kimi bərq vuran mərmər döşəmli geniş vestibül görünürdü.

Hərbçilərin böyründən adlayıb içəri girdi, dabanı yeyilmiş ayaqqabılarını döşəmənin mərmər səthi ilə sürüyə-sürüyə vestibülün tən ortasına yeriyib dayandı, eynəyini çıxarıb dörd bir yandan döşəməni tavanla birləşdirən nəhəng, qızılı sütunlara, zəlif hər iki tərəfindən dairəvi burmalarla ikinci mərtəbəyə aparan qranit pillələrə, üzbəüzdəki şüşəli divarın o üzündə zərli qara parça kimi sayrışan şəhərə baxdı...

- Professor Veyisov?!..

...Vestibülün ha tərəfindənsə peyda olmuş qara, tarım kostyumlu, qıvraq yerişli kimsə ona tərəf addımlayırdı... professor bunun iqamətgahın xidmət personalından biri – Generalın şəxsi köməkçisi, ya mühafizə xidməti olduğunu anladı.

- Çox-çox üzr istəyirəm, sizi qarşılamağa gecikdim, – köməkçi ədəblə dedi və professoru yaxındakı kreslolardan birində yer göstərdi:

– Siz buyurun, əyləşin. İndi məruzə edib qayıdıram.

Köməkçidən sonra professor vestibülü indi oturan yerdə nəzərdən keçirdi.

Belədə vestibül daha geniş və əzəmətli görünürdü. Hansı elementləri iləsə kosmik gəminin içini, mərmər və qızı işləmələri ilə orta əsrlərin şah saraylarını andıran bu soyuq sarayın kimsəsizliyi buranın hər küncündə - sirli parıltıyla necəsə, öz-özünə bərq vuran gövdəli sütunların işləmələrindən tutmuş, divarlardan asılmış rəgli tablolarından sızan mistik axıntılara qədər, az qala, hər əşyasında duyulurdu...

Yaxın divarlardan birinin mərkəzi hissəsində asılmış iri ölçülü tablo professorun yuxularını andıran ucsuz-bucaqsız səhralığı əks etdirirdi. Bu səhralıqda çatışmayan birçə şey vardısı, o da bu sarımtıl qumsallığın arasında azdığı yerdə qanrılıb ona zillənən gözüyaşlı akademik idi... - professor şəkə baxa-baxa fikirləşdi və bu fikirdən, ya üzbəüzdəki tablonun böyüyüb, az qala, bütün divarı tutduğundan, göz qapaqları ağırlaşdı... yuxusu gəldi. Elə bil arada yuxuladı da... bədəninin yuxunun ləpədyənində uçunmağa başladığı qısa mürgünün içində, dəmir çarxlarını relslərin üstü ilə taqqıldada-taqqıldada hardansa, yaxınlıqlardan ötüb keçən tramvayın səsini də eşitdi... yarıqaranlıq salonun tutqun pəncərələrindən ona zillənən boz gödəkçəlinin qaramtil üzünü də gördü...

...Dik atılıb ətrafına baxdı.

Hava qaralmışdı...

Saatına baxdı. İqamətgaha gəlidiyi qırx dəqiqə idi.
Köməkçinin başı olsun ki, hələ ayılmamışdı... – fikirləşdi və ürəyi sıxıldı.
İndi o, burda - dörd bir yanı soyuq əzəmət saçan bu sarayın vestibülündə nə qədər oturmalıydı?..

Tavanın işığı beynini yorurdu, gözlərini ağrıdırdı...

Gərək bayaq köməkçiyə yorğun və yuxusuz olduğunu deyəydi... – fikirləşib qollarını qoltuğuna vurdu. – Onda olsun ki, bu məşğul köməkçi onu bu qədər gözlətməzdi.

Sonra ürək döyüntüləri ləngiyə-ləngiyə fikirləşdi ki, bütün bu mənərə – bu əcaib qarşılama mərasimi həkim çağırışından çox, gizli dövlət təhlükəsizliyinin məxfi dindirmə aktının başlanğıcını andırırdı... Yox, onun hər döngəsi sirr və təhlükə saçan yarıqaranlıq yuxularının davamını andırırdı... – professor qəfildən ağılına gələn fikirdən ayılıb özünü dikəltdi.

Özünü ki, var... hər şey – dörd bir yanı ilqımvəri gözəlliklər saçan bu möhtəşəm saray, bu qəribə qarşılama mərasimi, tilsimə düşmüş tək əsirinə çevrildiyi bu gur işıqlı tənənə, üstünə çağırıldığı «xəstənin» kimliyinin bilinməməsi, bu nağılvəri məkana niyəsə, yalnız hava qaralandan sonra, az qala, yeraltı yollarla gətirilməsi, indi də bütün bu əzəmətin bir küncünə qısılıb unudulmuş qonaq kimi, öz saatını gözləməsi, hər şey, hər şey anlaşılmaz sirlər və müəmmalarla dolu idi...

İçindən – hardasa, mədəaltı vəzisinin altından soyuq cərəyana bənzər gizilti keçdi. Paltosunun döş cibində ehtiyatda saxladığı həbdən çıxarıb dilinin altına saldı, qollarını qoltuğuna vurub tavanın gur işığı altında bərq vuran döşəməyə zilləndi.

Bu nə müsibət idi, başına gəlirdi?.. Hansı günahın sahibi olmuşdu?.. Niyə ömrünün bu çağında ona bütün insanlar kimi sakit yaşamaq, qarısından sonra onsuz da dadını itirmiş həyatını dincliklə başa vurmaq yazılmamışdı?.. Yuxuları o tərəfdən, bu əcaib dəvət bu yandan...

İçə tibbi ləvazimatlarla dolu ağır çantasını qucağından yerə endirib ayağa qalxdı, əllərini arxasında çarpazlayıb asta addımlarla vestibül boyu gəzişməyə başladı.

Ya bəlkə... - ağılına gələn növbəti fikrin dəhşətindən, yeridiyi yerdə bürədi...

Bəlkə, bu təşrifdən Generalın, ümumiyyətlə, xəbəri yox idi?!.. Bəlkə o, necəsə, özü də bilmədən, taleyin hansısa acı istehzasıyla, son vaxtlar Generalın ətrafında bir-birinin ardınca baş verən amansız sui-qəsdlərdən birinin iştirakçısına çevrilmişdi?.. Və indilərdə hardasa yuxarıda – Generalın otağın baş tutmaqda olan, yaxud artıq baş vermiş cinayətin izini həkim qismində itirməli olan qurbanlıq seçilmişdi?..

Bədəninə soyuq tər gəldi... beynində qəfil ildırım kimi çaxan bu qorxunc mənərə gözünün qabağına gəldi...

...İkinci mərtəbənin xalılarla döşənmiş zəngin otağında qətlə yetirilmiş, qanı yatağının bəyaz ipəyinə dağılmış əfsanəvi Generalın üzüqoyulu qalmış cansız bədəninə gördü...

Vestibülün aşağı başından ehmal şıqqıltı səsi eşidildi...

Səs gələn tərəfə diqqət kəsildisə də, vestibülün ağır sakitliyini pozanın nə olduğunu anlamadı.

Paltosunun cibindən çıxardığı yaylığını alınının tərinə hopdura-hopdura fikirləşdi ki, beynini, bədəninə yorub əldən salan bütün bu cəfəng fikirlər neçə vaxtın yorğunluğunun və yuxusuzluğunun nəticəsidir. Günü sabah baş həkimdən icazə alıb bir müddət dincəlməli, bir az da xəstələrinə yazdığı əsəbsakitləşdiricilərdən içməlidir.

Cib saatını çıxarıb düyməsini basdı.

Səkkizə on beş dəqiqə qalırdı...

Yox, bu, daha lap ağ oldu... - professor səbri darala-darala fikirləşdi və qəti hərəkətlə çönüb bayaq oturduğu kreslosuna sarı addımladı, çantasını əlinə alıb çıxış qapılarına yönəldi.

Çıxışa aparan şüşəli keçidin o biri üzündə oyuncaq başını andıran dəyirmi başlarla donuxmuş əsgərlər hələ də həmin hərəkətsizlikdə qalmaqlarındaydılar...

Odu ki, professor keçidi rahatca adlayıb cansız əsgərlərlə xudahafizləşmədən, çölə çıxdı.

Hava dəyişmişdi... Bircə saat bundan əvvəlki sakit «cənnətdən» əsər-əlamət qalmamışdı. Bayaqqı yüngül mehin müqavimətindən həzin-həzin yellənən ağaclar bir-birinə çırpıla-çırpıla canavar sürüsü kimi ulaşır, güclü külək iqamətgahı dövrələyən küknar meşəsini çalxalayıb uğuldadır, fəvvarələrin suyu həyətin dörd bir yanına sovrulurdu...

Pillələrin üstə ayaq saxlayıb bir istədi əsgərlərdən köməkçinin yerini soruşsun və elə həmin dəqiqə də fikrindən daşındı, paltosunun boyunluğunu qaldırıb şlyapasını gözünün üstünə basdı, pillələri enib yeyin addımlarla bayaq maşınla gəldiyi yolla şəhər tərəfə üz tutdu.

Narın-narın sulu qar çiləməyə başlayırdı...

Şəhərə çıxış hardasa, buralarda olmalıydı... - professor iqamətgahın çıxışına aparan yolla addımlaya-addımlaya fikirləşdisə də, bir qədərdən sonra yolun son ucunun, başları göyə dirənən sıx küknar meşəliyinin qaranlığında bitdiyini görüb ayaq saxladı, geriye çönüb gəldiyi yola baxdı...

Əsil mistika idi. Bayaqqı onu İqamətgahın qarşısına gətirən yolun geriye çıxışı yox idi...

Çantasını yerə qoyub ətrafına baxdı.

Eynilə həmin bu uğultuyla uğuldayıb bütün girişlərini qapadan həmin o bağı, onu çıxışa qədər müşaiyət eləyən adamüzlü, nəhəng iti xatırlayıb duruxdu...

...İqamətgahın ikinci mərtəbəsində bir neçə otağın işığı yanırdı...

General bu işıqlı otaqlardan birində idi... hansısa məxfi sənədləri imzalaya-imzalaya, yaxud kimlərsə gizli danışmalar apara-apara onun təşrifini gözləyirdi... - fikirləşdi.

İndi – bir qədər keçmiş, qıvraq yerləşli köməkçi onu yuxarı mərtəbəyə dəvət etmək üçün vestibüldə peyda olacaqdı, onun boş kreslosuna baxıb əl telefonu ilə yuxarıya məlumat ötürəcəkd...

Baş həkimin və nazirin təəssüf və çaşqınlıq dolu üzləri gözünün qabağına gəldi...

Sabah, ya olsun ki, elə bu gecə evə çatmağıyla, baş həkimlə nazirin telefon zəngləri bir-birinə aman verməyəcəkd... onu sorğu-suala tutub mötəbər qəbuldan yayınmağının səbəbi öyrəniləcək, verilən cavab heç birini qane etmədiyi üçün, dəstəyin o biri başına ölüm sükutunu andıran vahiməli sakitlik çökəcəkd... Olsun ki, səhəri gün, hələ bəlkə, lap elə bu axşam o gizli əmrlə işdən də azad ediləcəkd... - professor ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi və ürəyində, telefon zənglərinə verəcəyi cavabları götür-qoy elədi...

- Mən getdim və iki saatacan orda, iqamətgahın foyesində oturub gözlədim... – o deyəcəkd. - Mən çox gözlədim. Çağırın olmadı.

- Gərək siz bir az da gözləyəydiniz. Lazım gələdisə, lap belə sabahcan gözləyəydiniz. Bu, sizin vətəndaşlıq borcunuzdu... - nazirin narazılıqdan xırıldayan yoğun səsi qulağında uğuldadı. – Bir az dərinədən düşünün, görün bir siz harda, kimi gözləmişiz?!.. Bir də axı iki saat?!..

- Bilirsiniz, nə var, məni rahat buraxın, - onda o, deyəcəkd. - Dediniz «getmək lazımdı», mən də getdim. Üstəlik, iki saat da gözlədim. Bundan artıq nə edəcəyimi anlamıram. Belə narahatsızsınızsa, özünüz gedin, ya ayrı birisini göndərin.

Onda nazir dəstəyin o başında kinli-kinli susacaqdı, bu fəvqəladə «anlaşılmazlığın» heyfini isə tək ondan yox, bütün klinikadan alacaqdı.

...Baş həkimin qorxudan bəbəyi irilən gözləri, klinikanın solğun bənizli, qocaman həkimlər ordusu gözünün qabağına gəldi...

Hardasa lap yaxında – ağaclığın sıx yerində bayquş uladı... və professor, daha bu barədə fikirləşməməyi qərara aldı.

Tozanağın içində alınmaz qala sakitliyi ilə ucalan iqamətgahın xırda, sarı düymələr kimi işaran pəncərələrinə baxıb fikirləşdi ki, bəlkə, geriye qayıtsın?.. Onsuz da çıxışı tapa bilmir. Qayıdıb nazir deyən kimi bir qədər də otursun.

Bayquş bir də, bu dəfə elə bil ayaqlarının altından buppuldadı və professor başının tükləri qabara-qabara, indi, bu dəqiqələrdə çölün qaranlıq fırtınası içində balaca, kimsəsiz ada kimi qaralan balaca evini, yolunu yumşaq qəbir kimi gözləyən nimdaş yorğan-döşəyini xatırladı...

İndi o, bu sirli saraydan baş götürüb həmin o uçurumlar dolu soyuq mənzilinə - ha tərəfiyləse bu dünyadan qopub sınıq körpü kimi havadan asılı qalmış balaca ölüm kamerasına yollanırdı...

Bu fikirdən gözləri qaraldı.

Yolun bir başı – gur işıqlı, əfsanəvi iqamətgaha, o biri başı - onun ölüm havalı yuxularına aparırdı... Dünənki yuxuda özünü, axır ki, mənzilin qapısına yetirib sağ əlini onun çiyinə qoyan inadkar ölüm elçisi indi onu evin yaxınlığındakı yarıqaranlıq dalanlarda, ya da olsun ki, həyətin ortasındakı sıx ağacılıqda gözləyirdi...

Yox, o, evə gedə bilməzdi... - paltosunun boyunluğunu ovcunun içinə yığıdırıb çöndü və yeyin addımlarla iqamətgaha sarı addımlamağa başladı.

Evə mümkün qədər gec getməliydi. Səbhün açılmağını yuxularından tanış kölgələr dolayan divarların arasında tək-tənha oturub gözləmək, elə də asan məsələ deyildi.

...İqamətgahın ikinci mərtəbəsindəki işıqlı pəncərələrdən birinin o üzündən kimsə ona zillənmişdi...

Professor bunu iqamətgaha çatmaçatda, pəncərələrdən birinin tülü astaca tərənəndə hiss etdi. Yoxsa gözüne göründü?..

İndi o, iqamətgaha çatıb vestibülə daxil olacaqdı, orda ağ dəri üzvlü kreslolardan birinə oturub Generalın dəvətini gözləyəçəkdi.

Generalın, yoxsa, ayrı bir kimsənin?.. Burası hələ dəqiq məlum deyildi.

Bu naməlum dəvətin özünü nə qədər gözləməli olduğunun özü də məlum deyildi və bütün bu qeyri-müəyyən naməlumluqlar artıq professor üçün elə bir əhəmiyyət də kəsb eləmir. Bura sirli və müəmmalı, mənzili - qaranlıq və təhlükəliydi...

İqamətgaha çatır-çatmaz professor onu da fikirləşdi ki, bəlkə də, hər şey elə belə də olmalıdı. Bəlkə də, ona şübhəli gələn bu müəmmalı donuqluq iqamətgahın qəbul olunmuş gündəlik mənzərəsidir. Ya da ola bilsin, bayaq həyətlərinin gözdənirəq tərəfində qapqara kabus kimi peyda olmuş dövlət maşını onu bura, təyin olunmuş vaxtdan bir qədər əvvəl gətirmişdi... - professor fikirləşdi və girəcəyə uzanan pillələri qalxmağa başladı.

...Vestibülün işıqlarının yarısı sönmüşdü...

Onları olsun ki, o gedəndən sonra söndürmüşdülər... - professor ürək döyüntüləri sürətlənə-sürətlənə fikirləşdi. Yoxsa işıqlar çöldəki fırtınanın dağıdıcı həmlələrindən sönmüşdü?!..

Axır, nəydisə, bütün bunlar yaxşı əlamət deyildi. Kimsəsiz iqamətgah, almansayağı dəqiqliyi çoxdan hamıya bəlli olan Generalın görüşü bu qədər ləngitməsi, indi də bu işıqlar... Hər şey xoşagəlməz sonluğun başlanğıcına aparırdı... - professor fikirləşdi və bayaqki yerində, girişin yaxınlığındakı ağ dərilili kreslolardan birinə oturdu, çantasını açıb ləvazimatların arasında qaralan qəlyanını və tənəkə kisəsini çıxartdı, kisənin ipini boşaldıb, içindəki tənəkədən bir çimdik götürərək qəlyanının içini doldurmağa başladı.

Əlləri əsirdi.

Olsun ki, General məşğuldu... – alışqanı yandırıb qəlyanı tüstülətdi və tüstünü ciyərlərinə çəkə-çəkə fikirləşdi. - Bəlkə bu dəqiqə telefonla hansısa dövlətin başçısıyla danışır. Yaxud, kimlərsə vacib əhəmiyyətli dövlət tapşırıqları verir.

Çönüb girəcəyin şüşəli keçidində bayaqkı donuqluqda dayanan çəhrayı üzlü əsgərlərə baxdı.

Generalın iqamətgahı da özü kimi qəliz və tilsimli idi... - fikirləşdi və hardansa yadına, on-on beş il bundan əvvəl, neçə-neçə dövlət mükafatlarının və təltiflərinin sahibi, məşhur xalq rəssamının dəfnində baş verən unikal hadisə düşdü.

Fəxri xiyabanda baş tutan həmin o mərasimdə camaatdan xeyli irəlidə rəiyyəti və ölkənin tanınmış yaradıcı simaları arasında, arxası camaata dayanmış Generalın onun beynindən ötən ani fikri hansı möcüzəylə uzaqdan-uzağa tutmasını, qəfildən geriye qanrılıb iti canavar baxışlarını onun düz gözünün içinə zilləməsini xatırladı...

Həmin o dəfn mərasimində, yadına gəlir, kütlənin arasında dayandığı yerdə arxadan atılan qəfil gülləylə qətlə yetirilən yüksək rütbəli məmur haqqında bir neçə ay əvvəl oxuduğu mənasız detektiv hardansa yadına düşmüş, hansı ağıllasa, kütlənin arasında gizlənən ədəbi casus kimi, nəhəng cüssəsi, güləşçi boynunu andıran gövdəli boynu ilə yanındakılardan fərqlənən Generalın başını nişangah seçərək, əlindəki uydurma tapançadan ona «güllə açmışdı...» Onda, içindən ani qığılcımla ötüşən bu gizli niyyəti hansı möcüzəylə, həmin andaca Generala əyan olmuş, o, peysərinə sarı uçan gülləni havada tutmuş kimi, qəfildən geriye çönüb intiqam və qəzəb saçan boz gözləriylə onun minlərlə adamın arasından tapıb seçdiyi gözlərinə zillənmişdi...

Yadına gəlir, vahimədən dizləri boşalmış, qəfil gözlənilməzlikdən heysizləşmiş bədəni adamların arasında yerə sərilməkdən zorla saxlamış, özünü bir təhər, ürək döyüntüləri zəifləyə-zəifləyə çəkib izdihamın içindən çıxara bilməmişdi...

Uzaqdan-uzağa təhlükə kimi duyduğu bu təsadüfi səfeh fikrin, öteri, boş xəyaldan savayı, ayrı bir şey olmadığını həmin dəqiqə - gözü onun üzünü minlərlə adamın arasından tapıb seçəndə anlamışdısa da, mərhumun xatirəsi haqqında söylədiyi vida nitqində bu «zərərsiz təhlükə» ilə bağlı rəyini qeyd etməyi də unutmamışdı. Generalın vida nitqində dediyi sözlər nöqtə-vergülnəcən professorun yadındaydı...

- Bəzi siyasi kəmsavadlar, adi tüfeylilər belə, mənim müqəddəratım haqqında fikirləşməyi özlərinə ar bilmirlər. Əllərindən heç nə gəlməsə də, heç olmasa, bu barədə fikirləşirlər. Onlardan burda sizin aranızda da var. Qoy onlar qulaqlarını açıb yaxşı-yaxşı eşitsinlər: Məni fiziki məhv etmək mümkün deyil!.. - General dağüstü yüksəklikdə qurulan kürsüdən düz onun gözünün içinə baxa-baxa, havada yellətdiyi şəhadət barmağıyla onu hədələyə-hədələyə demişdi...

«Məni fiziki məhv etmək mümkün deyil...» - professor Generalın bir neçə il bundan əvvəl söylədiyi həmin qısa nitqinin son cümləsini yenə, hardansa lap yaxından eşitdi... Bu nə demək idi?.. «Fiziki», yəni bədən xəsarəti ilə?..

...Çölün fırtınası, elə bil, bir az da şiddətlənmişdi. Külək vestibülün şüşə divarını, iri, dördlaylı pəncərələrini titirədir, vestibülün boşluğuna müharibə gurultusunu andıran əcaib gurultu salırdı. Sonra elə bil hardasa yuxarıda - ikinci mərtəbədə qapı açıldı... Yoxsa qulağına səs gəldi?.. Həmin o səsdən oldu, ya qəfildən ağına gələn növbəti fikrin təsirindən boğazını qəhər tutdu...

Professorun ağına gələn növbəti fikir isə bu idi ki, unikal yaddaşıyla hamını heyretə salan General, həmin o təhlükəli günü, son ayların alınmayan sui-qəsdləri sırasında yenidən xatırlamışdı...

Saatına baxdı. Doqquzun yarı idi...

Çölün qaranlığı tədricən vestibülə axmağa, ətrafın bəyaz parlaqlığını bozardıb qaraltmağa başlamışdı... Yoxsa getdikcə qaranlıqlaşb rəngləri bulandıran – onun gözləri idi?..

...Sütunlarının hansınınsa arxasından addım səsləri eşidildi və çox keçmədi ki, iti addımlarla ona sarı tələsən köməkçi göründü, ona yaxınlaşıb bayaqkı adamın səsinə oxşamayan tamamilə ayrı bil səslə:

- Çox-çox üzr istəyirəm, cənab General bu günə planlaşdırmadığı qəfil bir məsələyə görə, qəbulunuzu gecikdirdi, sizi gözlətməli olduq, - köməkçi deyib professorun kreslosunun yanında döşəmədə duran çantanı əlinə aldı, ehtiramla vestibülün sol cinahındakı pilləkənə işarə ilə:

– Buyurun bura, zəhmət olmasa, – deyib yola düzəldi.

Ayağa qalxıb, - olsun ki, bu, bayaqkı adam deyil... – fikirləşdi və ayaqqabılarını sürüyə-sürüyə köməkçinin ardınca yeridi.

İkinci mərtəbəyə qalxıb sol tərəfə buruldular və nə iləsə qatar perronunu andıran yumşaq döşəməli dəhlizə çıxdılar.

Dəhliz həm də nə iləsə, məxfi məqsədlər üçün istifadə olunan yarıqaranlıq tuneli xatırladırdı... lap qurtaracağında hardansa, sağ tərəfdən sızan işıq zolağına yaxınlaşdıqca, kiminsə sanki professoru ünvanlanan asta danışdığı eşidilməyə başlayırdı...

- Ürəkli ol, əzizim... - səs deyirdi, - ...səfeh-səfeh fikirlərə dalmaqdan, mənə qulaq as... eşit məni... sən ki, ağıllısan?!.. Özün də bilirən ki, ağıllısan. Onu da bilirən ki, ha yana da getsən, əvvəl-axır yanıma gələcəksən...

Professor duruxub ayaq saxlamaq istədise də, irəlidə iti addımlarla yeriyən köməkçi geriye çönmədən:

- Buryurun bura, - dedi və professoru içəri otağa açılan yarımçıq qapısının aralığında televizorun səsi eşidilən girəcəyə ötürüb, özü də ardınca daxil oldu.

İçəridən kimsə nəfəsi tənqiyə-tənqiyə yandırıcı pıçılıyla:

- ...axı hara qaçacaqsan?.. Hara sivişəcəksən?.. Yaxın gəl... yaxın gəl... - deyirdi...

Bir müddət yarımçıq qapıdan bir hissəsi görünən ekrandan ona zillənmiş gözə baxa-baxa, tənqiyən nəfəsini nizama salmağa çalışdısa da, ürəyi getdikcə daha şiddətlə döyünməyə başladı...

Qapının aralığında görünən şəkəli döşəmə, professoru uzaq gənclik illərində nəhəng zallarını ayaqqabısının üstündən geydiyi yumşaq, kətan üzülklərdə gəzdiyi Ermitajın güzgü döşəmələrini xatırlatdı...

Köməkçi otağa birdən-birə daxil olmağa ürək eləmədi, bir müddət pusquda duran tək, dayanıb nəfəsini içinə qısdı, sonra qapını barmaqlarının ucuyla ehmalca tıqqılatdı.

- Buyurun, - içəridən Generalin tanış səsi eşidildi.

Köməkçi kənara çəkilib professoru içəri ötürdü, özü də ardınca otağa daxil olub hardasa, arxada dayandı.

Professor gur işıqlı, geniş otağa daxil olub dayandı, ətrafına göz gəzdirməyə macal tapmamış, hardansa yuxarı başdan Generalin:

- Axşamınız xeyir, professor, – deyən səsi eşidildi.

- Axşamınız xeyir... – professor dedi və səs gələn tərəfə baxdı.

Otağın yuxarı başındakı hündür söykənəkli kresloda uzunətəkli, ipək xalatda canavar gözlü Generalin özü oturmuşdu...

Generalin görünüşündən, yoxsa bayaqdan bura keçirdiyi gizli həyəcanlarının təsirindən, başının gicəlləndiyini hiss etdi... bir neçə addım da atıb dayandı.

Gözlərinin qabağı yenə bulanmağa, axşam düşürmüş kimi, qaralmağa başlayırdı...

General nə vaxtsa ayağa qalxıb ona yaxınlaşmışdı, soyuq əlini əllərinin içinə alıb onunla üzübüz dayanmışdı...

...Generalın əli yumşaq və isti idi. Gərginlikdən, ya əsəb pozğunluğundan idi, nəydisə, professoru elə gəldi ki, bütün vücuduyla Generalin isti ovcunun içinə düşdü... və Generalın ovucu onu isti yumşaqlığın içində ovub əzdi...

- Bilirəm, yorğunsuz. Mən də sizi gözletdim... – Generalın səsini uzaqdan eşidirdi... – Buyurun bura-a-a... – General deyirdi və səsi otağın divarları boyu əks edib qulaqlarına dolurdu...

...Özünü yaxındakı qara, meşin divana çatdırıb əyləşdi.

Köməkçidən əsər-əlamət yox idi. Otaqda ikisi idilər.

General gümrah vücuduyla onunla üzbəüzdəki hündür söykənəcikli kreslosunda əyləşmişdi, aydın gözləri, rahatlıq saçan sağlam üzü ilə ona zillənmişdi.

- Gərək günahımızdan keçəsiniz... - deyib gülümsəyirdi.

- Mən... - professor hiss elədi ki, quru dili danışmağına mane olur, odu ki, qısaca, - Mümkünsə su, - deyib udqundu.

General üzündəki məmnun təbəssümlə ayağa qalxdı. Elə bil onun susamağı ürəyinə yatmışdı. Yazı stoluna yaxınlaşıb orda hansısa gizli düyməni basdı, stolun yaxınlığındakı nəyəsə:

- Su gətirin, - dedi, sonra geri qayıdıb bayaqkı yerinə əyləşdi və su gəlib çıxanacan, qəribə mərhəmətli baxışlarla professoru zilləndi.

Suyu həmin dəqiqə, bayaqkı plastilnvari sürücüyə oxşayan cavan bir adam gətirdi. Professorun qarşısında dayanıb stəkanı ona uzatdı və professor suyu içib qurtaranacan, əlində balaca məcməyi dayanıb gözlədi.

General indi də ona təzə, məzəli oyuncağa baxan kimi baxırdı...

General professor suyu içib stəkanı ehmalca məcməyi qoyandan bir mddət sonra da, ona bayaqkı maraqla baxmağına davam etdi. Elə bil professoru baxa-baxa ondan nə düzəldəcəyi haqqında fikirləşdi.

- Mən sadəcə, bir az halsızam... - professor astadan deyib yerində qurcalandı.

- Bilirəm-bilirəm. İşiniz həddən ziyadə gərgindi...

Bu məqam Generalın boz baxışlarından oldu, ya nə oldusa, professor birdən-birə yaddaşının hansı gizli ehtiyacıylasa, bütün ömrü ərzində tutduğu səhvlərini, bağışlanmaz günahlarını xatırladı... və oturduğu yerdə bütün o olub keçənlərə görə, günah və xəcalət tərində boğuldu... bir qədər sonra isə sinəsinin hansı dərinliklərindənə baş qaldıran vicdan əzabı bütün vücudunu sıxıb əzdi...

- Siz soyunun, - General olsun ki, onun narahatlığını hiss eldemişdi. - Özünüzü rahat hiss edin. - dedi və ağzının bir tərəfi ilə gülümsədi.

General çox vaxt niyəsə, məhz belə - ağzının bir tərəfi ilə gülümsəyirdi. Elə bil o biri tərəfini işə salmağı lüzumsuz hesab edirdi.

Professor paltosunu soyunub divanın bir tərəfinə qoydu, şlyapasını çıxarıb bayaqkı tufanın qatıb qarışdırdığı seyrek saçlarını sahmana saldı və yenə Generalın boz gözləriylə üzbəüz qaldı...

Gözləri onu unutmamışdı, görünür... - ürəyi döyünə-döyünə, bayaqkı qorxulu xatirəsini - həmin o əlamətdar dəfn mərasimini, Generalın havada yellənən qəzəbli barmağını xatırladı. Bəlkə də, bura gətirilməyinin sirli səbəblərindən biri də bu idi.

- Sizin gördüyünüz işləri, heçqətən, möcüzə adlandırmaq olar... - General dedi və nədənsə sözünün ardını gətirmədi.

- Mən adi həkiməm... - professor hiss elədi ki, gərginlikdən səsi titrəyir. – Elə bir möcüzəli işim də yoxdu. Bizim camaat hər şeyi bir qədər şişirtməyi sevir... – dedi və əllərinin titrəyişini gizləməkdən ötrü onları dizlərinin arasında cütlədi.

- Hədsiz təvazökarlıq da bir şey deyil, professor. Mən «mücüzə» deyəndə, sizin sanballı elmi işlərinizi nəzərdə tutmuram... - Generalın üzündəki təbəssüm nə vaxtsa yoxa çıxmışdı. – İnsanın şüuraltısına uğurlu müdaxilələrinizdən danışırım...

...Professor yenə akademiki xatırladı... Möcüzə adlanacaq bir şey vardısı, o da akademikin onun yuxusunda baş vermiş ölüm aktı idi. Sonra qəfildən ağına gələn fikirdən qulaqları uğuldadı...

Bəlkə, General «mücüzə» deyərkən, akademikin ölümünü nəzərdə tuturdu?..

- Siz qeyri-mümkün işlər görürsüz, professor. İnsanın şüuraltı yaddaşına müdaxilə etmək, orda hansısa xəstə nöqtələrlə işləmək - sehrkarlıqdı.

General çox güman ki, son illər ağır narkoasilılıqdan qurtardığı xəstələrdən danışdı. Bu haqda mətbuatda çox yazırdılar...

- Məni ən çox heyrətə gətirən - sizin son əməliyyatınız oldu. Qorxudan yerini itirmiş balaca qız uşağıyla apardığınız əməliyyatı deyirəm, - General deyib susdu və daha professoru baxmadı. Dərin fikrə getdi və beləcə, fikirli halda professoru, portretlərində, qəzet səhifələrində və təqvimlərdə nəşr olunan şəkillərindən çox-çox cavan və gümrəh gördü.

- Nərdlə aranız necədi, professor? – General qər q olduğu fikir dəryasından elə həmin an ayılmışdı, yenə mərhəmət dolu gözlərlə professoru zllənmişdi.

- Nərd?.. - professoru əvvəl elə gəldi ki, nəyisə düz eşitmədi. - Mən nərd oynaya bilmirəm... - dedi və ürəyi düşdü. Nədən qorxdı, orasını bilə bilmədi.

- Demək nərd oynaya bilmirsiniz... - General fikirli-fikirli dedi və barmaqlarının ucuyla kreslosunun taxta qolunu aramla taqıldatmağa başladı.

...Ürəyi sıxıldı. Bütün bunlar nə demək idi?.. Onu bura nədən ötrü çağırtdırmışdılar?.. Bu gümrəh üzlü, sağlam gözlü adam ondan nə istəyirdi? Bəlkə o... - professorun fikirləri yenə bir-birinə qarışdı... Bəlkə o, özü də bilmədən, xəbəri olmadan bu möhtəşəm, sirli saray tərəfindən, necəsə alınmışdı?.. Generalı əyləndirmək, onun fikirlərini bölüşdürmək məqsədiylə seçilmiş saray həkiminə, Generalın şəxsi həkiminə çevrilmişdi?!..

- Şahmat necə?.. - General bu dəfə professoru qəribə sınaqçı nəzərlərlə baxdı.

- Şahmat da oynaya bilmirəm... - professor dedi və hiss elədi ki, qorxudan, ya gərginlikdən saçlarının dibi gizildəyir.

- Əslində bu, bir o qədər də vacib deyil. Elə belə, istədim, sizinlə birlikdə bir şey edək, görək necə alınır, - General deyib gülümsündü, sonra nə fikirləşdisə, ayağa qalxıb pəncərəyə yaxınlaşdı, pərdəni azca aralayıb çölə baxdı.

...Çölün fırtınası Generalın səliqəli otağında da eşidilir, səskeçirməz divarlarının arxasından gizli-gizli uğuldayırdı.

- Hava yaman dəyişdi... - General çölə baxa-baxa dedi, sonra professoru sarı çönüb qəribə gümrəh səslə:

- Professor, sizin yuxularla bağlı, sözsüz ki, öz qənaətləriniz olmamış deyil... - dedi və yenə professordan nə isə istəyirmiş kimi, gözlərinin içinə zilləndi. - Yeni insan hər gecə yuxuda eyni bir yerdə olursa və o yerin cəngindən heç cür qurtula bilmirsə...

Professorun «yuxu» kəlməsindən ürəyi düşdüsə də, özünü o yerə qoymadı:

- Siz hansı yuxuları deyirsiniz?..

- Mən hal-hazırda özümdən danışram, - General dedi və kreslosuna əyləşib kürəkliyinə söykəndi. - Söhbət məndən gedir, mənim yuxularımdan.

- Aydındı... - professor dedi və hiss elədi ki, danışanda dili dolaşır.

- Son aylar mən, demək olar, eyni bir yuxunu görürəm. Qəribəsi odu ki, ömrüm boyu altı saatdan artıq yata bilməyən adam - yeni mən, indi gecə-gündüz yatmaqdan doymuram.

General danışdıqca, professor fikirləşdi ki, əgər indi General da tramvay dayanacağından başlasa, o, dəli olacaq, başına hava gələcək... Getdikcə, aydınlaşmaq əvəzinə, daha da qəlizləşib düyünlənən bütün bu qarma-qarışıqlığı ayırd eləməyə daha taqəti yox idi.

Çantasını dizlərinin üstə qoyub ağzını açdı, qəlyanını və tütün kisəciyini çıxarıb çantanı bayaqkı yerə – döşəməyə qoydu, qəlyana işarə ilə Generala:

- Burda çəkmək olar? - dedi.

- Buyurun, çəkin. Cavanlıqda mən də çəkirdim, amma sonradan tərgitdim, - General deyib, jurnal mizinin üstündəki külqabını barmaqlarının ucuyla professoru sarı sürüşdürdü, sonra geriye söykənib, - Bunu nə ilə izah edərsiz?.. - dedi.

Professor qəlyanın külünü külqabıya çırpıb içini tütünlə doldura-doldura:

- Siz yaxşı olardı ki, yuxularınızı danışsınız. Heç olmasa birini... - dedi.

General bir müddət dinmədi, elə bil ürəyində yuxusunu danışmalı olub-olmadığını götür-qoy elədi, sonra:

- Danışım, - dedi. - Bu, Məqbərəni andıran qəribə, yarıtikili bir yerdi...

«Məqbərə» sözündən professorun ürəyi bir qədər yerinə gəldi, alışqanı alışdırıb qəlyanını odladı.

Generalın bayaqkı mərhəmət ifadəsindən əlamət qalmamışdı.

- Dediğiniz o məqbərəyəbənzər yerdə nə vaxtsa olmuşuz?.. - professor dedi və həmin dəqiqə də cavab gözləmədən, - Ölkədən kənarlarda, ya hardasa, başqa bir yerdə? - deyə əlavə elədi.

- Dəqiq xatırlamıram. Bəlkə də.

- Belə hallar olur... - professor deyib qəlyanını asta-asta tüstülətdi. - İnsan nə vaxtsa olduğu, ya gördüyü bir yeri sonradan dəfələrlə yuxularında görür.

- Dediğinizdən belə çıxır ki, indi mən ömrümün sonunacan bu nə vaxtsa, hardasa gördüyüm tikilini yuxularımda görməyə məhkumam, hə?.. - General dedi və gizli narahatlıq dolu gözlərini professorun üzünə zillədi.

- Bilirsiniz, bu sayaq halları, adətən, uzunmüddətli stresslər, yaxud fasiləsiz, gərgin iş rejimi yaradır. İstənilən halda ətraflı müayinəyə ehtiyac var.

Professorun bu sözündən sonra Generalın üzündə qaramtil kölgələr dolandı.

- Bu, əsasən, gizli yaddaşın oyanışı ilə əlaqədar olur. Bəzən hansısa təsadüfi söz, ya ötəri qoxu şüuraltı yaddaşda nə vaxtdan bərisə gizli qalmış görüntünü oyada bilir.

- Məsələn...

- Məsələn, nə vaxtsa, uzaq uşaqlıq illəri keçirdiyiniz hiss, ya görüntü illər ötdükçə, yadınızdan çıxsada, şüuraltı yaddaşımda saxlanılır və hər hansı uyğun assosiasiya ilə yenidən hərəkətə gələ bilir...

...General harasa, kənara zillənmişdi, elə bil eşitdiklərini əyani surətdə həmin o «kənardan» seyr edirdi. Sonra nə oldusa, professor qəfildən gözlərinin içinə iti iynələrlə sancılan boz baxışlardan cərəyan vurmuş kimi dik atılıb titrətdi...

...General indi də ona əcaib nəyəsə baxan kimi baxırdı... gözlərinin dərinliyi getdikcə qaralır, üzü kölgələnir, onu içi ləvazimatlar dolu ağır, nimdaş çantasıyla bir havaya qaldırıb özünə sarı – bomboz, dibsiz uçurumu andıran gözlərinin içinə sovururdu...

- Bu barədə heç kim heç nə bilməməlidir. Dediklərimi və deyəcəklərimi. Yoxsa...

Professor keyimiş dilini ağzının içində zorla hərəldi:

- Söz və... ri... rə...

...General bayaqkı kimi, bir ayağını o birinin üstə aşırıb mərhəmət dolu gözlərlə ona baxırdı.

- Bu barədə mən çox fikirləşmişəm. Yeni siz deyəni. Axı görün bir haralarda olmamışam?!.. Əfsanəvi saraylar, sultanların məqbərələri... Amma məsələ burasındadır ki, ora- mən gördüyüm tamamilə ayrı bir yerdi. Son bir neçə günü isə səfeh bir fikir məni rahat buraxmır. Elə bil mən... - General bu yerdə sözünü yarımqıq saxladı, elə bil ardını gətirməyə ürək eləmədi.

- Siz yaxşı olar ki, mənə yuxunuzu danışaydınız. – professor qəlyandan bir qurtum da alıb divanın kükrəkliyinə söykəndi.

General ayağa qalxıb ehmal addımlarla o biri otağa keçdi və ordan bir əlində içki dolu balaca, büllur qrafin, o biri ovcunda bir cüt gümüş qədəh geriyə qayıtdı, kreslosuna əyləşib gətirdiklərini səliqə ilə alçaq mizin üstünə düzdü, qrafinin qapağını açıb qədəhlərə süzə-süzə:

- Viski necə, içə bilirsiniz?.. - dedi və cavab gözləmədən, qədəhin birini professoru uzatdı.

Professor qədəhi dodaqlarına yaxınlaşdırıb içlədi.

- Məsələnin qəribəsi odu ki, yuxularım heç vaxt yadımda qalmazdı. İndi isə... - General deyib, sual dolu gözlərini yenə professorun gözünün içinə zillədi... - mən demək olar, hər gecə həmin o tikilidə oluram. Gah adamlarla, gah tək... Yuxulu vəziyyətlərim isə məni yorub əldən salır. Mən artıq icaslarda da yatıram. Bu, elə belə məsələ deyil, professor, - bu yerdə General susub kiməsə təslim olan kimi başını aşağı saldı.

Çölün fırtınası sulu qar dənəciklərini pəncərələrin şüşəsinə çırpır, şüşələri titrətməyinə davam edirdi.

- Siz mənə hər şeyi danışmalısınız, cənab general. - professor dedi və nədənsə, gözünün qabağına yenə səhiyyə nazirinin qaramtlı üzü gəldi.

- Nəyi, hər şeyi?.. – professor Generalın səsindeki gizli qıcığı hiss edib qədəhi mizin üstünə qoydu.

- Mən sizə yalnız bu halda kömək edə bilərəm.

- Mən neyləməliyəm?..

- Hər şeyi danışmalısınız.

- Məsələ, nəyi?..

- Həyatınızın ən həlledici anlarını...

- Kimin barədə nə fikirləşdiyimi, nə barədə, hansı qərar qəbul etmək istədiyimi, hə?..

– General professoru sözünü bitirməyə macal vermədi:

- Siz bunları bilmək istəyirsiniz, eləmi?..

- Yox, mənə sizin şəxsi həyatınızda baş vermiş...

- Mən bu barədə danışmaq istəmirəm. - General yenə professorun sözünü kəsdi və qəfildən bozarıb irilən qorxunc bəbəkləriylə onun gözünün içinə zilləndi.

Generalın bu qəfil baxışından professorun ürəyi sıxıldı. Gizləməyə yer tapmadığı əllərini pencəyinin ciblərinə salıb fikirləşdi ki, elə isə, bircə yol qalır... bu anlaşılmaz yöndəmsizlikdən bir təhər sivişib çıxmaq...

Odu ki, Generalın növbəti «hücumundan» qorunmaqdan ötrü harasa, kənara baxa-baxa:

- Əks halda, mən acizəm... – dedi və kreslosunun hündür söykənəcəyindən onu amiranə sükutla müşahidə edən Generala baxmadan, harasa kənara, - icazənizlə, mən gedim. - dedi və ayağa qalxdı.

General dinmirdi. Bilmək olmurdu, onun getməyinə razıdı, ya yox. Bunu professor bir neçə an ayaq üstə dayanıb qaldığı yöndəmsiz vəziyyətdə götür-qoy elədisə də, Generaldan səs çıxmıdı. Odu ki, meşin divanın dirsəkliyində yatan paltosunu ehmalca geyinib, şlyapasını başına qoydu, çantasını əlinə alıb:

- Sağ olun, cənab General... – dedi və cavab gözləmədən qapıya sarı addımladı.

Dəhlizə çıxıb sola buruldu, bir neçə addım atmışdı ki, Generalın arxadan eşidilən səsinə ayaq saxladı...

- Professor!..

* * *

...Gün artıq yuxuda idi. Mətbəxdən yenə telefonun uzun-uzadı zəngləri eşidirdi...

Professor yuxudan oyanıb başını qaldırmaq istədisə də, boynunu tərpedə bilmədi. Başının içini ağır qənbərlə doldurmuşdular, elə bil...

Odu ki, dəhlizdən eşidilən telefon zənglərinə yerində uzana-uzana qulaq asdı. Telefon bir müddət də cingildəyib, axır ki, susdu.

Bütün gecəni ağzı açıq qaldığından, ya nədənsə, qurumuş dilini ağzının içiylə gəzdirə-gəzdirə yadına bu gecə gördüyü yuxusunu salmağa çalışdısa da, yadına yuxunun əvəzinə, otağın hansı küncündənsə üzünə zillənən bir cüt boz göz düşdü...

- Azad olmaq istəyirəm... - General hansısa yaxınlıqdan dedi və üzünü nədənsə incimiş tək, kənara çevirdi... və professor xatırladı...

Dünənki axşamı, sirli iqamətgahın həyətini qatıb-qarışdıran fırtınanı, Generalın hər an anlaşılmaz dəyişkənliklərə uğrayan üzünü...

Aşağıda kimsə:

- Dala çək, dala-dala!.. - deyib çığırdı və adətən, bazar günləri həyətin zibilini yığışdırmağa gələn maşınının vıgıltısı eşidildi.

Balışın altında ehtiyatda saxladığı xırda pambıq tıxacları qulaqlarına keçirib yorğanı başına çəkdi, gözlərini yumub dünənki axşamı, Generalın çıxılmazlıqlar dolu əsəbi üzünü, boz gözlərinin o biri üzünə keçə bilmədiyi uğursuz seansları xatırladı...

Ayağa qalxıb dəhlizdəki divar şkaflının yuxarı rəfinə dırmaşmaq, orda bir neçə ay bundan əvvəl yeşiklərə yığıb gizlətdiyi qədim əlyazmaların arasından şüuraltı yaddaşın oyanışına dair bütün materialları tapıb çıxarmaq lazım idi... - fikirləşdi. - Dünənki seansın alınmamasının səbəbi - Generalın yorğun gözlərinin hansısa sirli mühafizə qatıyla örtülü olmasıydı. Bunu o yalnız dünənki seansın axırına yaxın – heç cür hipnoza sala bilmədiyi Generalın qəribə sayıq halından anlamışdı. Yoxsa səbəb ayrı idi?.. - professor ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi. Bəlkə, onu bu sirli gözlərin o biri üzünə buraxmayan, onun anlamaq iqtidarında olmadığı nə isə tamamilə ayrı bir şey idi?!..

Bir müddət də yerinin içində vurnuxa-vurnuxa, hər şeyi bir də yenidən xatırlamağa, yeknəsəq həyatının son bir neçə həftəsi ərzində baş verənlərin ağlasığmaz, fantastik sıçrayışlarla getdikcə, hardasa daha qəliz anlaşılmazlıqlarla əvəzlənməyinin səbəblərini arayıb, araşdırmağa çalışdısa da, bu barədə düşünməyə halı olmadığını anladı.

Qəribəydi ki, bütün bu qatma-qarışılıqda həm də, lənət şeytana, qəribə bir qanunauyğunluq, anlaşılmaz bir uyarlıq var idi. Bu vaxtacan yuxularında təqib edildiyini düşündüyü halda, indi belə çıxırdı ki, sən demə, realıqda da özü də bilmədən təqib obyektinə çevrilmişdi. Generalın onun barədə ən xırda incəlikləri belə, bilməsi, az qala, evinin içində baş verənlərdən əgah olması, professoru hələ dünənki seansları vaxtı qəribə gəlmişdi. Bir-birinə dəyib toxunmadan, qəribə mistik paralelliklər üzrə inkişaf edən bu sirli təqibləri ümumiləşdirən nə idi?.. - professor yenə içinə qum tökülmiş kimi acışan gözlərini ova-ova fikirləşdi. Həm də bütün bu hadisələrin arasıyla nə isə tamamilə ayrı - ay şüası kimi ələgəlməz, namnazik bir proses də gedirdi elə bil... Bu, proses idi, ya professorun heç cür tuta bilmədiyi səs, ya dalğa idi?.. Yoxsa hansısa naməlum zaman ərazisinin ona bəlli olmayan qanunauyğunluqları idi?..

Axır, nəydisə, hardasa lap yaxında, bütün mənzərələrin rəngində, adamların gözlərində, səslərində də hiss edilməkdə, günbəgün, saatbasaat ona yaxınlaşmaqdaydı... və ən qəribəsi də o idi ki, həmin o dalğavari nəyinsə yaxınlaşmağıyla, professor qəribə bir rahatlıq, bütün vücudunu sakitləşdirən izaholunmaz bir arxayınlıq hiss edirdi...

...Telefon yenidən işə düşmüşdü... aramsız zənglərlə dəhlizin sakitliyinə ətərpədən cingilti salırdı...

Saata baxdı. On birin yarısı idi. Olsun ki, baş həkim idi. Dünənki görüşün nəticəsi ilə bağlı ona veriləsi sualları sinəsini yandırırdı.

Ayağa qalxıb telefonun həyəcanlı zəngləri altında tələsmədən geyindi, dəhlizə çıxıb, bir müddət əlləri cibində, zəngini hələ də inadla çalan telefonun qarşısında dayandı.

Dəstəyi qaldırısaydı, baş həkimin yöndəmsiz suallarını bir-birinin ardınca yağıdırmağı bir olacaqdı. O isə nə baş həkimə, nə də nazirə dünənki görüşlə bağlı heç nə deyə bilməzdi. Bunu professor hələ dünən, Generala görüşü zamanı anlamışdı. Generalın ona açıqladığı həqiqətləri professor, əlli ilə yaxın müddət ərzində ona açıqlanan neçə-neçə sirlərlə bir özüylə qəbir evinə aparacaqdı.

Bu axşam yenə dünənki «casus-maşın» onu həmin o sirli iqamətgaha - Generalın hüzuruna aparmaq üçün həyətlərinə gələcəkdi, həmin o gözdəniraq, adamsız yerdə dayanıb səbrlə yolunu gözləyəcəkdi.

...Telefon bir müddətdən sonra yorulub, axır ki, susdu və evə qəribə, lal bir sükut çökdü.

Professor mətbəxə keçib orda çaydana su doldura-doldura dünən bütün axşamı Generalın danışdığı acı xatirələr boyu açıq boz gözlərinin dərinliyində işaran nisgilli-ağrılı dalğaları xatırladı...

Bütün o möhtəşəmliyin və əzəmətin yuxular qarşısındakı acizliyi professorunda bu yenilməz insana səbəbi özünə də aydın olmayan qəribə mərhəmət hissi oyadırdı.

...Telefon yenə aramsız zənglərlə cingildəməyə başladı...

Zənglərə məhəl qoymadan eyvana çıxıb, ordan külək vurub salmasın deyə, iplə məhəccərə sarınmış nərdivanı içəri keçirdi, sürüyə-sürüyə dəhlizə çıxarıb divara söykədi, pillələri ehtiyatla qalxıb divar şkafinin arxa küncündə bir vaxtlar qəzetlərə büküb gizlədiyi bir neçə əlyazmanı üst-üstə qucağına yığıb aşağı düşürdü.

Cilidləri pürşüklənmiş içi dolu qovluqları yazı masasının üstünə düzüb stolüstü lampanı yandırdı, kresloya əyləşib qovluqların birini açdı və birinci səhifəni oxudu:

«Həyatımız - əbədi ölümümüzdə qısa fasilədir...»

V FƏSİL

...Professor içəri daxil olanda, yenə ürəyinin sol nahiyəsindəki həmin toxuma sancdı. Elə bil o toxuma məhz qoca psixiatra reaksiya verirdi, onu görəndə xəstələnirdi, şiltaq-şiltaq sızıldayıb göynəməyə başlayırdı.

Professor çal bığları, girdə gözlüklü eynəyi, tünd göy mahuddan şlyapasıyla bu dəfə ona uzaq gənclik illərində ləzzətlə baxdığı sovet filmlərinin qəhrəmanlarını - çar dövrünün zadəgan həkimlərini xatırlatdı...

Professor bir neçə addım atıb qapının ağzında dayandı. Elə bil içəri girməyə ürək eləmədi.

- Buyurun, içəri keçin, - deyib ayağa qalxdı, - sizi görməyimə şadam. – və professoru, dünən divanda oturduğu həmin yeri göstərdi, – əyləşin.

Professorun fikri yenə dağınıq idi... elə bil indilərdə əlindən salıb itirdiyi həyat əhəmiyyətli nəyinsə nigarənçiliğini çəkirdi. Paltosunu soyunmadan divana əyləşib bir müddət huşsuz hərəkətlərlə çantasının içində nə isə axtarmaqla məşğul oldu.

Kreslosuna əyləşib:

- Açığı, gözləməyirdim ki, bu tezliklə nə isə eləmək mümkün olacaq, - dedisə də, professor elə bil onu eşitmədi, dəri çantasının içindən bir-birinin davamı kimi çıxardığı müxtəlif ölçülü kağız bağlamaları səliqə ilə jurnal mizinin üstünə düzdü.

- Siz orda neyləyirsiniz, professor?..

- Bunlar bizə lazım olacaq... – professor fikri hələ də çantanın içində, həyəcandan, ya nədənsə, nəfəsi tənqiyə-tənqiyə dedi.

Professorun zahiri görünüşündə də, nəcib ədalarında da doğma olan nə isə var idi... Elə bil bu səbrsiz, qaradınmüz adamla nə vaxtsa, hardasa həyatının ən ağırlı anlarını yaşamışdı... Ya bu doğmalıq dünənki axşamdan – həyatının ən ağırlı, gizli sirlərini onunla bölüşməsindən yaranmışdı?..

Qəribəydi ki, dünən professoru iqamətgahının yarıqaranlıq, küləkli həyəti ilə ötürəndən sonra da, ürək qızdırıb danışdıqlarına, gizli etiraflarına görə zərrə qədər olsun, peşmançılıq çəkməmişdi. Bütün gecəni də rahat yatmış, nəinki məqberəni, ümumiyyətlə, yuxu görməmişdi. Bu səhər isə professorun dünənki ovsun seanslarında əməlli başlı hipnoza düşdüyünü anlamışdı. Elə olmasaydı, o, özünə yaraşmayan miskin sadələvhlüklə bütün həyatını, ən gizli hadisələri və hisslərini, əsgər zabitə hesabat verən tək, bütün axşamı ona danışmazdı..

- Demək, deyirsiniz, yuxu - insanın azad ola bildiyi yeganə vəziyyətdi.

- Bəli, bəli, elədi ki, var... - professor cəndərdi dedi. Başı indi də dizlərinin üstünə yığdığı sarımtıl səhifələri bir-birindən ayırmağa qarışmışdı.

Professor dünən də, burda – həmin bu qara meşin üzlü divanda oturub onun kövrək etiraflarına qulaq asanda da bu vəziyyətdəydi. Özü burda - onun hüzurunda ola-ola, elə bil həm də hardasa, uzaqlarda – ünvanı, səmti bu iqamətgahdan görünməyən hansısa, tamam ayrı ərazilərdəydi... Kağızları bir-birindən ayıran tələsik hərəkətlərindən, boynuna düşəni tezəcə başa vurub buralardan qurtulmaq istədiyi göz qabağında idi.

Bir qədərdən sonra, deyəsən, professor axır ki, istəyinə nail oldu.

Sarımtıl səhifələrlə qalaqlanmış kağız bükülüləri müxtəlif həcmərə bölünmüş hissələrlə mizin üstündə yanaşı dayanmışdılar. Professor da, nəhayət ki, paltosunu soyunmaq qərarına gəlmişdi.

- Dünənki axşamdan sonra başa düşürəm ki, sən demə, özüm barədə heç nə bilmirəmmiş?!.. – deyib professoru zilləndi.

- Əslinə qalanda, biz heç birimiz özümüz barədə heç nə bilmirik, - professor paltosunu divanın qoltuqluğuna atıb, yenə mizin üstünədəki vərəqlərə qayıtdı. - Dünən özünüz də gördünüz ki, sizi hipnoza salmaq mümkün olmadı. Şüuraltı yaddaşınız möhkəm qorunur. Ora müdaxilə etmək olmur. Yol yoxdur... Ən təsirli hipnoz üsulları belə, o yola qoşulmağa imkan yaratmır. Mümkün deyil... - professor deyib çiyinlərini çəkdi, sonra qəfildən güclə seçiləcək təbəssümlə:

- Açığını deyim, belə bir hal mənim qırx beş illik praktikamda ilk hadisədir. Mənim özüm üçün də maraqlıdır.

Hipnoz alınmışdı... - General üreyindən qara qanlar axa- axa fikirləşdi, - ...professor yalan deyirdi. Olsun ki, professor onu düz hesablamamışdı... yaddaşlarında, qəlblərində, paltar şkaflının siyirmələrində eşələnən tək eşələnməyə alışdığı yüzlərlə xəstələriylə qarışıq salırdı...

- Məni ən çox narahat edən isə bu deyil. Sizin, insanlara, ümumiyyətlə, hər şeyə inamsızlığınızdı. Olsun ki, şüuraltı yaddaşınızı qapalı saxlayan da həmin bu qatı inamsızlıqdı. - professor bu yerdə susub fikrə getdi, sonra divanın ayağına söykədiyi çantasının içinə boylandı. - İnsanlara qarşı yadlığınızın mütləq hansısa, əsaslı səbəbləri var. O səbəblərdən çox olsun ki, siz özünüz də məlumatsızsınız. İlk əvvəl biz bunu aydınlaşdırmalıyıq.

Hələ ötən həftədən aldığı məlumatlardan, professorun şəhərdənkənar qəsəbələrin birində, qarısının ölümündən sonra tək-tənha yaşadığından xəbərdar idi. Məlumatlara görə, qoca professorun nə klinikada, nə ayrı bir tərəfdən heç bir ünsiyyət əlaqəsi yox idi, heç bir nəzəri fəaliyyətlə məşğul olmur, elmi əsər üzərində işləmir, yalnız praktiki müalicə ilə məşğul olurdu.

Eləydisə, professor niyə belə tələsirdi, onunla candərdi danışa-danışa niyə buralardan - hər ölkə vətəndaşının maraq və pərəstiş dolu sevgilə can atdığı bu iqamətgahdan tezəcə qurtulmaq istəyirdi?.. Bu dünyagörmüş, səbsiz alimin tələsdiyi yer hara idi?.. - professoru dinləyə-dinləyə fikirləşirdi.

- ...O ki, qaldı Məqbərəyə... burda müəyyən qədər nə isə başa düşülür... - professor deyib, ondan bir qarış kənara - sanki hansısa uzaqlarda qaralan möhtəşəm Məqbərəyə zilləndi. - O Məqbərəni, mən belə başa düşdüm ki, siz özünüz tikdirirsiniz. Yuxularınızda yeni...

- Belə çıxır. Amma axı mənim heç bir Məqbərə tikdirmək niyyətim yoxdur?!.. - dedi və həmin dəqiqə də, yuxularında gördüyü Məqbərəyə necəsə, isinişdiyini anladı.

- İndi bunun bir o qədər də əhəmiyyəti yoxdu. Bunu dünən də danışdıq. Bizim şüuraltımızda baş verənlərdən çox vaxt özümüz xəbərsiz oluruq. - professor eynəyini düzəldib gözlərini qıydı. Elə bil bununla fikirlərində sahman yaratmağa çalışdı. - Dünən bütün axşamı bu barədə fikirləşmişəm. Sizin şüuraltınıza müdaxilə eləməyin mümkünsüzlüyü barədə. Dünən bunun səbəbi mənə məlum deyildi...

- Sözü qısa, vəziyyət - əlacsızdı.

Professor elə bil əvvəl onun nə dediyini anlamadı, sonra fikrini toplayıb:

- Mən, elə demədim. - dedi və divanın kürəkliyinə söykəndi. - Bu dəfə biz ayrı yolla gedəcəyik. - dedi və çantasının içindən, dəstəyi üst-üstə çirkli tənziqlə sarınmış ucuyeri, qaramtil bıçağı və bir neçə sarımtıl səhifəni çıxarıb dizlərinin üstünə qoydu.

- Bu bıçaq misdəndi. - dedi - Bunu siz hər iki ovcunuzda saxlamalısınız.

...Bıçağı əlinə aldı. Bədəmindən soyuq cərəyanabənzər nə isə ötüb keçdi... Barmağını ucuna toxundurub itiliyini yoxladı.

Bıçaq, küt və ilıq idi... işlənməkdən, ya köhnəliyindən, misi qaralmış, dəstəyi yeyilmişdi...

- Bu, lap casus bıçağına oxşayır. - bıçağı əlinin içində o üz-bu üzə çevirə-çevirə dedi.

- Gözünüzü yumun və mənə qulaq asın. - professor yenə elə bil harasa tələsirdi. - İlkin şərt - sizin daxilən rahat olmağınızdı.

...Gözlərini yumub dünənki kimi rahatlanmağa çalışdısa da, içini gərən narahatlıq sovuşmadı. Bütün bu seanslardan sonra bu tədbirli, uzaqqörən qocanın, həyatı boyu doğmalarına belə açmadığı sirlərini özüylə kənarlara - dörd bir yanı adamla dolu açıqlıqlara aparacağını bilə-bilə, hansı rahatlıqdan danışmaq olardı?..

- Hər şeyi unudun. - professor öz səsinə oxşamayan, ayrı səslə dedi. - Siz heç nəyi xatırlamırsınız. Sizi heç nə narahat etmir. Tam sakitsiniz. Siz tam rahatsız... Ovuclarınız isti və yumşaqdır...

Professor dünən də eynilə bu sözləri deyirdi. - bıçağı ovuclarının içində bərk-bərk sıxa-sıxa fikirləşdi. - onunsa, eynilə dünənki kimi, yuxusu gəlmirdi...

- ...Ayaqlarınızın altı yumşalır, dabanlarınız ilıqdır...

Bıçağın tiyəsinin itiliyini indi də ovuclarıyla yoxladı.

Bıçaq, sən demə, bir o qədər də küt deyildi. Ən azı, çörək doğramağa yarayardı... Sonra elə bil o çörəyi kəsdi də... bıçağın əyri ucunu yaxşı bişməkdən qupquru qabarcıqlar bağlamış ətirli, qara çörəyin içinə salıb dilim-dilim doğradı... və professorun həzin səslə, qulaqyoran ahənglə dediyi sözlərdən, ya nədənsə qollarının süstləşdiyini hiss etdi... Sonra

dabanları isindi... ovuclarının içində getdikcə ağırlaşan mis bıçağın, insan temperaturunu xatırladan qəribə, diri bir istiliklə isinməyə başladığını hiss etdi...

- ...ətraf sakitlikdi... boşluqdu... bizi heç nə narahat etmir... - professorun səsi getdikcə uzaqlaşdı...

Gözlərini açmaq, professorun ha yana, hansı tərəfə çəkildiyinə baxmaq istədisə də, göz qapaqlarını qaldıra bilmədi... eşitdiyi son sözlər anlaşılmaz, yad dialektin, qorxunc fişiltılar dolu səslərin arasında əriyib itdi... və o tanış cığırın, namnazik şırımlı arxların, kənarları paslı məftillə bərkidilmiş taxta körpülərin böyür-başından qəribə bir sürətlə ötüb nə vaxtdansa, lap çoxdan görmədiyi doğma mənzərələri - doğulub böyüdüyü kəndi... tez-tez cığallıq edib dava saldığı kənd uşaqlarını, tənəffüslərdə məktəbin arxa həyətinə qoyun qırخان dazbaş coğrafiya müəllimlərini gördü... elə həmin dəqiqə də məktəbdən bir az aralıda, belində dama-dama yun şalı, örüşə aparan yolun bostanlığında çöməlib torpaqla əlləşən anasını gördü...

Anası yenə hamilə idi... və elə ordaca doğulan körpəni qucağına sıxıb ona sarı yeriyan nənəsini gördü... Nənəsi qucağındakı bələyin içindən qara muncuğa bənzər gözlərlə sakit-sakit ona zillənən körpəni ona göstərə-göstərə, tənəkədən qaralmış dodaqlarını fişirtiq çalan kimi, qabağa uzadıb xırıltılı səsiylə:

- Sən bunnardan döyilsən, bala!.. - dedi. - Sən tamam ayrı ulduz altında gəlmisən bu dünyaya. Ən nəhəng, ən işıqlı ulduzun altında!.. O ulduz buralardan görünür, bala!.. Amma onu sən mütələq görməlisən!.. Yoxsa kim olduğunu bilməyəcəksən. Vallah bilməyəcəksən, bala...

...Ayaqlarının altı gizildəyirdi... yandırırdı...

Əlini ayağının altına atmaq istəyəndə qolu gizildədi... İstidən, havasızlıqdan nəfəsi kəsilə-kəsilə:

- Çıraqları yandırın! Yandırın çıraqları!.. - dedisə də, səsinə eşidən olmadı.

Səsi yaxınlıqda xırda ləpələrlə ləpələnən hovuzun səsinə qarışdı...

Dartınıb özünü dikəltdi.

Məqbərənin içi boğanaq idi...

Arxada dayananların isti nəfəsindən idi, ya nədənsə, havası çatmırdı...

Arxadakılar da elə bil qızdırmışdılar... Arxadan ona sarı qızdırmalı nemişlik axırdı elə bil... Yoxsa bu boğulma tutması, son həftələrin əsəb gərginliyinin bəhrəsi idi?..

Bədəni əyləci sıradan çıxmış mühərrik kimi, canının istisini qarnının içinə yığmağa başlamışdı...

...Çıraqları, axır ki, yandırdılar... Məqbərənin divarları, içərinin istisindən, ya nemişliyindən tərleyib damla-damla su axıdırdı... Yoxsa yağış yağırdı?..

- Açın pəncərələri... - ürəyi sızıla-sızıla dedi, sonra qəfildən bərkdən - Pəncərələri açın!!.. - deyib bağırdı.

- Rütubət özöldən gəlir, əla həzrətləri... - kimsə lap böyründə, astadan dedi.

Çaqqala bənzər balaca, arıq adam idi, qaranlıqda işaran tülkü gözlərini üzünə zilləmişdi.

...Qəsdən bu yeri seçmişdilər... - zəqqutun tamı acı qəzəb içini oya-oya fikirləşdi. - Qəsdən məhz buranı seçmişdilər ki, zəlzələ də sökə bilməsə, nemişlik söksün. Söküb çökdürsün... yerlə yeksan eləsin...

Nemişlik daşların canına yerimişdi, gün şüaları buz sarayı əridən kimi, divarların içini oya-oya Məqbərəni əridirdi... Əridirdi ki, onu onun taxt-tacıyla bir Yer üzündən itirsin...

- Bu yeri seçəndə başınız hardaydı?.. - Məqbərənin divarları o danışdıqca, səsinə canına çəkirdi, suya çevirib damla-damla ha yanasa axırdı.

Səsi də itirdi burda... –fikirləşdi, dişlərini qıcayıb:

- Sizinləyəm!.. – dedi.

Arxadakılar səmtini dəyişən sürü kimi, yerlərində tərpəşdilər...

- Mən dedim, sözümü eşidən olmadı. - kimsə arxadan dedi.

Divarların nəmişi hardansa, arxa tərəfdən - sütunların o biri üzündən sızırdı... mərmər döşəmənin altıyla, torpağın içiyə sürünə-sürünə divarların canına yeri yirdi... özülü damla-damla, hissə-hissə yuya-yuya, Məqbərəni pillə-pillə çökdürürdü...

Geriye qanrılıb arxadakıların üzünə zilləndi...

İçərinin qaranlığı heç kimin üzünü görməyə imkan vermirdi... çıraqların zəif işığı altında hamı bir-birinə oxşayırdı...

...Yadına, iki gün əvvəl, nahar vaxtı taleyin buyuruğuyla içirdiyi kəhrəba rəngli şərbətdən bircə göz qırpımında dayandığı yerdə dünyasını dəyişən - əlində qab-qacaq dolu məcməyi bükülüb əlindəkiləri yerə salan, qarala-qarala qovrulub döşəməyə yığılan xidmətçinin xain zəhərlənməsindən qaralıb kül rəngini alan üzü düşdü...

Bütün bunlar elə belə deyildi... - gözünün ucuyla, hovuzun ətrafında hürkmüş üzlərlə, xain gözlərlə, pusquda duran kimi dayananlara baxa-baxa fikirləşdi. Bəlkə də, bu dəqiqə, bu an - o, burda - Məqbərənin tikilişinin seyrinə çıxdığı məqam hansısa yaxınlıqlarda ölümünə gizli hazırlıq işləri gedir, məkr və intiqam dolu sui-qəsd planları hazırlanır. Odu ki, nəfəsləri belə istidi... Odu ki, qızdırmalıdırlar. Odu ki, divarlar tərləyir... Divarları tərlədən – xainlikdən isinən qəlblərinin nəfəsləridi!..

...Ürəyi sıxıldı. Ötən həftənin sonu gördüyü yuxusunu xatırladı...

Yarıqaranlıq, darısqal dəhliz... kişnəyə-kişnəyə qaçıb çöllüklərdə itən atından ovuclarında qalan cilov... iniltisinə dəhlizə çıxıb köməyinə qaçdığı, qucağına alanda cansız olduğunu anladığı ölü uşaq...

...Üzbəüz sütunun arxasında kimsə vardı... Yoxsa ona elə gəldi?..

Hardansa uzaqdan, aramla Məqbərəyə yaxınlaşan ilxının səsi eşidilməyə başladı...

Ürəyi qəfil zədə almış kimi, sopsuq giziltiyə göynədi...

Bu, ilxı deyildi... Atlı qoşunun səsi idi...

- Bu nə sədi belə?.. - səsi də zədəli idi...

- Nə səs, əla həzrətləri?..

Nəfəsini içinə qısıb sakitliyə diqqət kəsildi...

Hə, özünü ki, var... atlı qoşunun səsi idi... Aramla məqbərəyə yaxınlaşırdılar...

Ürəyi əsəbi-əsəbi döyündü, geriye qanrılmadan:

- Guya eşitmirsiniz? – dedi.

- Xeyr, heç bir şey eşitmirik. – arxadan səs gəldi.

...Hamının rəngi saralmışdı... Yoxsa, ona elə gəldi?!..

...Sonra o qoşunu gördü də... Eləcə oturduğu yerdə... Məqbərənin səskeçirməz divarları arasından... sinəsinin içində bitən gözləriylə gördü...

...Ucubiz dəbilqələri, gümüşü nizələri, pullu döyüş libaslarıyla nəhəng, dəmir dalğa kimi şahə qalxan atlı qoşun toz dumanının içiyə Məqbərəyə yaxınlaşırdı...

- Demək heç nə eşitmirsiniz. - deyib ayağa qalxdı.

- Xeyr, zati-aliləri, heç nə eşitmirik. - hamı bir ağızdan mələşdi.

- Bəs onda niyə belə saralmısınız?..

...Bu sözdən sonra nə oldusa, hamı əmr almış kimi, geriye çəkildi... üzbəüzdəki qızılı sütunun arxasından sıçrayan üzü niqablı, əlisilahlı iki əsgər quzğun kimi üstünə şığıdı... Əsgərlərdən biri qollarını geriye qarıb onu göz qırpımında dizi üstə çökdürdü, o biri - yastı xəncərini boğazına yeritdi...

...Xəncərin itiliyindən bədəni uçundu... boğazının qanı nəfəs yoluna dolub onu boğdu... və o, o biri sütunun arxasından, sütundan qopan qəlpə tək, ayrılıb ləng addımlarla üstünə yeriyan Minbaşının nifrət və qələbə dolu cavan üzünü gördü...

Minbaşı ona yaxınlaşdıqca, elə bil yuxarı qalxırdı, havayla gəlirdi...

Yoxsa o, aşağı çökürdü, qanından islanıb ağırlaşan ipək arxalığının dibinə yatırdı?!..

Minbaşı ona çatıb dizi üstə oturdu, bir müddət ağır-ağır nəfəs ala-ala, üzünə yaxından baxdı... sonra ehmal hərəkətlərlə əlini əlinə alıb şəhadət barmağındakı dövlət möhürlü üzüyünü sivirdi, ovcunda sıxıb ona bir az da, bu dəfə mərhəmətlə baxdı...

... Minbaşının üzü tərli idi...

- ...Cənab General!.. Cənab General... - professorun dil-dodağı qurumuşdu.

...Generalın nəbzi itmişdi, rəngi avazı, dırnaqları göyərmişdi...

...Bu, necə ola bilərdi?!.. - professor vahimədən başının tükələri qabara-qabara fikirləşdi. – O ki hər şeyi düzgün eləmişdi?!..

Əlləri titrəyə-titrəyə Generalın göz qapaqlarını aralayıb bəbəklərinə baxdı.

Generalın bəbəkləri tünd və cansız idi...

Nəfəsi tutula-tutula köynəyinin düymələrini açıb qulağını sinəsinə dirədi.

Generalın sinəsi, divar kimi soyuq və səssiz idi...

...Gözü Generalın yazı masasının böyründəki mizin üstündə qaralan nömrəsiz telefon aparatına sataşdı...

Özünü aparata atıb dəstəyi qaldırdı...

Dəstəyin o başından:

- Bəli, cənab General. - səsi eşidildi.

- Mən Veyisovam... professor Veyisov... - professor hiss elədi ki, dili söz tutmur, - ... cənab General...

...Bir dəqiqə keçmədi ki, dəhlizdən tarappılı səsləri eşidildi... bir neçə əliləhli hərbiçi hövlnak içəri daxil oldu, professoru kənara itələyib divara dirədilər. Onların ardınca otağa vətəndaş geyimində bir neçə adam və əli ləvazimatlı həkim dəstəsi doldu, nəfəssiz Generalın başına yığışib cəld hərəkətlərlə onun vəziyyətini yoxladılar, ağırlaşmış bədənini ehtiyatla kreslodan qaldırıb yaxındakı divana keçirdilər.

Dəhlizdə kiminsə telefonla:

- ... Nəfəsi eşidilmir... - deyən həyəcanlı səsi eşidildi və çox keçmədi ki, otağa əlləri kardioloji cihazlarla, çantalar və qutularla dolu ayrı həkim briqadaları doluşdu... ağarmış bənizlərlə Generalın nəbzini, bəbəklərini yoxlamağa, özləri gətirib gəldikləri cihazları tələsik hərəkətlərlə quraşdırmağa başladılar.

Generalın şəxsi mühafizəçiləri də burda, həkimlərin arasında idi.

Biri həkimlərdən aralanıb professoru yaxınlaşdı, əl atıb professorun üzünü, kağız əzən kimi, eynəyi qarışıq əzdi...

Eynəyin qırıq şüşəsi professorun qaşını kəsdi... qanı gözünün içinə yayılıb otağı qıpqırmızı göstərdi...

Mühafizəçini kənara itələyib ondan araladılar...

Burnu da əzilmişdi... mühafizəçinin əlindən, ya ağızına sızan qanın qoxusundan, professor damağında qəribə, kimyəvi dad hiss elədi...

* * *

Maşın şəhərin kimsəsiz küçələrindən ötdükcə, təkərləri yolların çala-çuxuruna düşüb içindəkiləri çalxaladıqca, professorun qaşının qanı daha şiddətlə axırdı.

Qabaq oturacaqda oturan mülkü geyimli şəxslərdən biri, deyəsən, qrupun başçısı maşının güzgüsündən geriye – profesurun üzünə zillənib:

- Olsun ki, damara düşüb. - dedi.

Bayaqkı mənzərə – seansın gözlənilməz məqamı Generalın qəfil zərbə almış kimi, ağırlı iniltiyə inildəyib əllərini xirtdəyinə atması, boğazından yapışib özünü boğan tək, boğması, sonra cansız bədəninin bütün ağırlığıyla kreslonun dirsəkliyinə yığılması hələ də gözünün qabağındaydı...

Ürəyi bulanırdı... Ürəyi yenə içinə dolmağa başlayan dumanabənzər nədənsə bulanırdı... Dünənin axşamını - bütün gecəni fəvqəladə hallarda tətbiq olunan hipnotik əməliyyatlar barədə çardaqdan tapıb çıxardığı qədim əlyazmada oxuduqlarını, daha sonra bu əlyazmanı hardan və necə əldə etdiyini yadına salmağa çalışdı və xatırladı...

Bu əlyazmanı ona uzun müddət Tibetdə işləmiş, sonradan hansısa səbəbdən ordan da yoxa çıxmış keçmiş həmkarlarından biri – insanın şüuraltı yaddaşının sirlərinə dair yazdığı unikal əsərləri ilə dünyanın bir çox ölkələrində məşhurlaşmış Dementiy Nikiforoviç bağışlamışdı...

...Əlyazmanın saralmış səhifələri, cadu və dua mətnlərinin oxunuş qaydaları, paralel zaman ölçülərinə ötürülmə üsulları, əlaqə cədvəlləri, energetik qütblərin bölünmə əmsalları bir-birinə qarışib başını hərləndirdi...

Qaşının qanı hələ də gicgahıyla sızdırdı...

Əlini cibinə salıb burun yaylığını çıxartmaq istədisə də, çantasının və əlyazmaların iqamətgahda - Generalın otağında qaldığını xatırladı...

- Mənim çantam...

Başçı geriye çönüb:

- Nə dediniz, professor?.. - dedi.

- Çantam orda qaldı.

- Narahat olmayın, professor, çantanıza heç nə olmayacaq... – dedi, sonra geriye qanrılıb maşının, ya özünün ha tərəfindənsə çıxartdığı xırda tənziif bükülüsünü ona uzatdı.

Eynəksiz olduğundan, ona ötürülən nə olduğunu seçə bilmədi və sol böyründə oturan o biri mülkü geyimli adamın onu çiyindən qucaqladığını yalnız indi anladı.

«Çantanıza heç nə olmayacaq, sizə isə olacaq.» - professor bir neçə dəfə ürəyində təkrarladı.

Maşın şəhərin mərkəzindən ötüb üzəşəği - sahil parkına sarı buruldu.

Küləyin toz-torpağını göyə üfürdüyü yarıqaranlıq küçələr bomboş idi.

Onu evə aparmırdılar... Məlum məsələydi ki, evə aparmırdılar. – ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi. - Generalı öldürən adamı hansı məntiqlə evə apara bilərdilər axı?!..

...Maşın bir də burulub, professorun hələ cavanlıq illərindən yaxşı tanıdığı, içində baş verən qorxunc hadisələrdən uzaqdan-uzağa xəbər tutduğu Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin heyətinə daxil oldu və dəmir çərçivəli hündür qapılarından birinin qarşısında dayandı.

Uzun illərlə, yolu bu dövlət əhəmiyyətli binanın qarşısından düşdükcə, qaramtil şüşələrinin arxasından işığın yanib-yanmadığı bilinməyən bu tikilinin içəri üzündə nələr baş verdiyini təsəvvüründə canlandırmağa çalışdığı dövrləri xatırladı... İndi hər şeyi öz gözləriylə, əyani surətdə görəcəkdə.

...Professoru maşından binanın girəcəyində dayanmış ayrı iki nəfər – olsun ki, bu binanın mülki geyimli əməkdaşları düşürüb içəri ötürdülər.

Vestibül zirzəmini andıran pəncərəsiz, qapalı bir yer idi.

- Veyisov. – sağ tərəfdən qoluna girmiş əməkdaş gircəyin yaxınlığında şüşəli arakəsmənin arxasında oturmuş kiməsə atdı və onu vestibülün sağ cinahında qaralan liftə sarı apardılar.

Liftə elektrik məftilinin yanıqı iyi gəlirdi... düymələrinin üstündə mərtəbələri göstərən rəqəmlər yox idi. «Qrupun başçısı» liftə hamıdan axırda daxil oldu, professorla üzbəüz dayanıb nömrəsiz düymələrdən birini basdı və lift professorun gözlədiyi kimi, yuxarı yox, harasa, aşağı getdi...

Alt mərtəbələrədən birində liftin ağzında professoru iki nəfər əlisilahlı əsgər gözləyirdi. Onu mülkü geyimlilərdən təhvil alıb yarıqarınlıq dəhlizlərdən keçirə-keçirə binanın daha havasız və qaranlıq dərinliklərinə apardılar.

Binanın alt qatı üst qatından xeyli böyük, üst hissəsinin mərtəbələri, çoxhücrəli alt hissəsinin bir növ ayzberqvari başlanğıcı idi... - professor əsgərlərin arasıyla yeriyə - yeriyə fikirləşdi.

Əsgərlər tünd yaşıl rəngli alçaq qapılardan birinin qabağında dayandılar, qədim qala darvazalarının açarlarını andıran iri, qara açarlarla qapını açıb professoru içəri ötürdülər, qapını arxadan kilidləyib elə bil bir mərtəbə də aşağı endilər. Yoxsa yuxarı qalxdılar?.. Axır ki, əsgərlərin getdikcə uzaqlaşan addım səsləri bir müddət hardansa, aşağı mərtəbələrədən eşidildi və kəsildi...

Bura alçaq tavanlı, darısqal bir otaq idi. Üstünə boz adyal çəkilməmiş dəmir çarpayından, aşağı küncdə divara bərkidilmiş qazana oxşar dəmir ləyəndən və bir kətildən savayı, heç nə yox idi.

Ayaqlarını ardınca sürüyüb özünü çarpayığa saldı.

Dizləri əsirdi. Olsun ki, aclıqdan idi... həm də keçirdiyi bayaqkı qorxudan.

Özünü dikəldib toparlanmağa çalışdısa da, dizlərinin, qollarının tanış süstlüyündən dərmansız keçinə bilməyəcəyini anladı.

Gərək bayaq ona tənzip bükülüsü ötürən başçıya şəkər xəstəsi olduğunu, dərman asılılığıyla yaşadığını deyirdi...

Qalxıb qapıya sarı yeridi, orda özünü divara söykəyib qapını zəif-zəif döyəclədi.

Gərək başa salaydı onu ki, dərmansız keçinə bilmir... Xəstədi.

Ürək döyüntüləri getdikcə, zəifləyirdi... Nəfəsi arada bir ciyərlərində ləngiyib gözlərini qaraltdı... və yenə bayaqkı mənzərə – tiyəsi sarıqlı bıçağı iki yerə böləcək kimi, sıxıb saxlayan Generalın cansızlaşmış sinəsinə asılan başı, boğazının yoluna dolan son xırıltılarla xırıldaması gözünün qabağına gəldi...

Seansa başlamazdan, yadına gəlir, cib saatında vaxtı dəqiqləşdirmişdi. Ölüm - düz yeddi dəqiqədən sonra baş vermişdi... General onu boğurmuşlar kimi, əllərini xirtdəyinə atmış, bir müddət nəfəsi kəsilən tək, cabaladıqdan sonra başı kəsilmiş kimi, xırıldamağa başlamışdı...

...Bu nə demək idi?.. – qapını bir də döyəclədi və hiss elədi ki, necə bədəni boyu qanı ləngiyib donmağa başlayır...

Olsun ki, bu, fiziki ölüm deyildi... Olsun ki, Generalın şüuraltı yaddaşında nə isə baş vermişdi... Nə olmuşdusa, orda olmuşdu...

Generalı ordan – şüuraltı yaddaşının hansı döngəsindənsə bürəyib düşdüyü o qaranlıq ölüm uçurumundan çıxarmağın yolları barədə əlyazmada heç nə yazılmamışdı...

Yaddaşını gərib şüuraltı ilə əməliyyatlarda baş verə biləcək bu sayaq hallarla bağlı gözünə sataşan hər hansı cümləni xatırlamağa çalışdısa da, anladı ki, əməliyyatın bu tərəfi ilə bağlı bəlkə də, yazılmış hissəsini oxumayıb. Buna, sadəcə, vaxtı çatmayıb...

İndi məsələnin bu qəliz mahiyyətini o kimə və necə başa salaydı?.. – qapını döyəcləməkdən yorulub yerinə qayıtdı.

Baş vermiş hadisə ilə bağlı danışib anlatmağa çalışacaqları, dindirilmə protokollarına köçürülməkdən savayı, ayrı heç nəyə yaramayacaqdı və o, ömrünün qalan hissəsini burda – qəbr evini andıran bu pəncərəsiz, darısqal otaqda, bu gecəki seansdan qazandığı casus statusuyla başa vurmali olacaqdı...

Ürəyi laxlayıb elə bil dayandı... Ayağa qalxıb nəfəs dərdi, ehmal addımlarla yeriyib dargözlüklü havaçəkənin altında dayandı.

Yoxsa, məsələlər tamam ayrı cür idi?.. Generalın taleyinə yazılmış ölüm aktı hansı gizli qüvvələrin hökmü iləsə seans vaxtına salınmışdı?..

...Dəhlizdə elə bil qapı açıldı... ya bağlandı?.. Və professor yenə yuxularını... akademikin sirli qətlini xatırladı... Əlini jiletinin cibinə saldı.

Saatı yoxa çıxmışdı...

Saatını harda qoya biləcəyini yadına salmağa çalışdı və yadına düşdü ki, saatını heç yerdə qoya bilməzdi...

Əlini toqqasına atdı. Zəncir həmişəki yerində - toqqanın ilgəyindən asılı vəziyyətdə qalmışdı, saat isə yoxa çıxmışdı.

Ola bilsin, qırılıb harasa düşmüşdü. - fikirləşdi və çarpayının kənarına əyləşdi. - Bundan sonra saat nəyinə lazım idi?.. İndi onu burdan, bu havasız, dar kameradan azadlığa buraxsalar belə, yaşamağa qoymayacaqdılar.

Hardansa yadına, "Lenin 1918-ci ildə" filminin ağ-qara kadrları - Lenini qəfil güllə ilə öldürmüş əks-inqilabçı Kaplanın xalqın təpiyi altında vəhşicəsinə döyülməsi səhnəsi düşdü...

İndi o da təxminən həmin vəziyyətdəydi. - gözləri yuxusuzluqdan acışa-acışa fikirləşdi və çarpayının adyalını açmadan böyrü üstə uzandı.

Hər şey hansısa sirli qanunauyğunluqlarla, səliqəli ardıcılıqla bir səmtə doğru gedirdi. Onu hər tərəfdən sıxa-sıxa, darısqal yollarla edama aparırdılar...

...Çarpayının dirəndiyi əhəngli divarın o üzü xırda-xırda döyüldü... Yoxsa, bu, ona elə gəldi?!..

Dikəlib sakitliyə diqqət kəsildi.

Üstü cürbəcür rəqəmlər və sözlərlə cızılmış sarımtıl divarı o üzəndən kimsə xırda-xırda döyürdü...

Dizi üstə dikəlib qulağını divara dirədi...

Divarın o üzü sakitlik idi... sonra elə bil o üzündə nəfəs aldılar... Yoxsa, qulağına səs gəldi?!..

Barmaqlarının ucuyla divarı astaca tiqqıldatdı.

- Professor!.. – qəfildən hardansa, az qala, qulağının dibindən tanış səs eşidildi... - Bu sızsız?!..

Qulağında yandırıcı güllə kimi partlayan səsin vahiməsindən gözləri qaraldı...

...Bu, bir neçə gün bundan əvvəl mum rəngli bənizi, sarımtıl əlləriylə Elmlər Akademiyasının işıqlı iclas salonunda – gül səbətləri və qara, atlas lentlərlə bəzədilmiş hüznü səhnədə, qırmızı məxmər örtüklü tabutun içində yatan akademikin səsiydi...

Nə isə demək istədisə də, səsi çıxmadı...

- Professor, mənəm... Yadınıza düşdü?..

Özünü toplayıb başıyla "hə" dedi.

Divar bir də, bu dəfə əməlli-başlı döyüldü...

- Professor?!.. Siz məni eşidirsiniz?..

- Eşidirəm.. - özünü bir təhər ələ alıb pıçıldadı.

- Siz niyə pıçıldayırsız?.. Bizi heç kim eştmir. – akademik deyib susdu. Elə bil onun nə deyəcəyini gözlədi, sonra həmin boğuş səslə:

- İndi inandınız mənə?.. Heç olmasa, indi başa düşdüz ki, bütün o dediklərim havalı adamın sayıqlamaları deyil?.. – deyib elə bil qəhələndi.

Bütün bunlar nə demək idi?.. - akademikin boğuc səsinə dinlədikcə, ürəyi vahimədən sıxıla-sıxıla fikirləşdi... Akademiki bura kim salmışdı?.. Əgər bu dəqiqə divarın o biri üzündən danışan adam, həqiqətən, akademik idisə, onda Elmlər Akademiyasının Rəyasət zalının güllər içində itib batan səhnəsindəki cənazədə mum rəngli üz, sarımtıl əlləri ilə yatan kim idi?..

«Bütün bunlar əslində yuxu deyil, professor.» - deyən akademikin vahimə saçan balaca üz gözünlün qabağına gəldi... və bu görüntüdən bədənindən xoşagəlməz bir gizilti ötüb keçdi...

Əgər bütün bunlar akademik deyən kimi, yuxu deyildisə, onda həmin o müdhiş gecə yuxunun ən dərin, keçilməz məqamı ikicə addım yaxınlığında baş verən o əlbəyaxa vurnuxmada boğula-boğula onu çağırən kim idi?..

Fikirləri yenə bir-birinə qarışdı... Yaddaşını gərib dəfn günü səhnədə - gül dağının içində itib-batan akademikin üzünü xatırlamağa çalışdısa da, yadına ömründə birinci dəfə gördüyü sarımtıl dəri, yad sifətdən savayı, ayrı bir şey düşmədi... və dəhşət içində anladı ki, hansı möcüzəylə o daha akademikin üzünü xatırlamır... Yaxın dəqiqələrə qədər üzünün az qala, ən xırda əzələsi belə yaddaşında közərən akademikin üzünü yaddaşından yerli-dibli silmişdilər...

Akademikin səsi ha yanası uzaqlaşdı...

Qulağını divara dirəyib vahimədən bədənini uçuna-uçuna, o üzəndən qırıq pıçılıqlarla sızan səslərə diqqət kəsildi...

Divarın içi anlaşılmaz pıçılıqlarla tənqiyən insan nəfəsləri ilə dolu idi...

...Cərəyan almış kimi geriye sıçradı...

Hər şey aydın idi... Bayağıdan hey aşağı enə-enə gəlib çıxdığı bu darısqal məkan olsun ki, yuxularında sümrüldüyü həmin o Astananın özünü... - qulaqları uğuldaya-uğuldaya fikirləşdi.

Divar yenə bayaqkı ehmal tıqqılıqlarla xırda-xırda döyüldü...

- Professor?!.. Siz hara getdiz?.. - akademikin səsi bayaqkıdan xeyli aydın eşidildi. Akademik indi elə bil divarın içindən danışdı... - Siz mənə eşidirsiz, professor?..

- Eşidirəm-eşidirəm. - deyib udqundu.

- Mən sizə deyirdim, sizsə inanmırdız. Deyirdim axı, onlar mənə aparacaqlar... - akademik dedi və elə bil qəhərdən boğuldu.

...Başının tükləri qabardı... vahimədən keyimış dilini ağzının içində zorla hərəkətə gətirib:

- Mən... elə bilirdim, siz ayrı qüvvələri deyirsiniz...

- Qüvvələri?.. Hansı qüvvələri?..

- Ali... ilahi qüvvələri. - dedi və özü də fikirləşdi ki, niyə sərək-sərək danışır?..

- Bəli, mən bunları deyirdim, professor. Ali olanları... Axı mən onun haqqında yazırdım?!.. - akademik bu yerdə pıçılıqla keçdi. - Onlar o dəqiqə xəbər tutdular...

- Kimin haqqında?.. - pıçıldadı.

- Onun haqqında.

- Axı kimin - onun?..

Bu an nə baş verdisə, akademikin isti nəfəsini hardasa lap yaxınlıqda - qulağının içində hiss etdi... Elə bil akademikin seyrək, çal bıqları qulağının mərcəyinə də dəydi...

Akademik qaynar pıçılıqla:

- Sizin beşcə dəqiqə bundan əvvəl öldürdüyünüz adam haqqında. – deyib susdu.

...Akademikin bu sözündən gözləri qaraldı...

- Mən heç kimi öldürməmişəm. - deyib divardan araladısa da, akademik:

- Öldürmüsüz-öldürmüsüz. – deyə pıçıldadı - Bu məqamı ömrünüz boyu gözləmişiniz. Özünüzdən xəbərsiz. Dediğiniz həmin o şüuraltı yaddaşınızla...

Akademik sonra yenə nə işə dedi, qulaqları uğuldadığından, başa düşmədi... Akademikin səsi uzaqlaşdı bayaqkı pıçılıtlara qarışdı və professor divarın o üzündə kiminsə pis-pis güldüyünü öz qulaqlarıyla eşitdi...

- Siz orda tək deyilsiz?.. – professor dedi və nəyə görə qızardı.

...Divarın o üzünə yenə sakitlik çökdü...

Fikirləri bir-birinə qarışdı... Nəhəng cüssəli General yenə geriye qanrılıb boz gözlərini nizə kimi üzünə sancdı...

- Sizi günü sabah, gəldiyiniz dəhlizlərdən keçirib bir mərtəbə də aşağı düşürəcəklər. Orda meşin divarlı balaca otağa salıb xırdaca dəlikdən güllələyəcəklər... – akademikin səsi dedi.

- Nəyə görə?.. - professor bir şüşəsi çatlaq eynəyini gözünə sıxdı. Elə bil akademiki eynəksiz eşidə bilmirdi.

- Nəyə görə?.. Guya özünüz bilmirsiniz?.. Axı siz qatilsiz, professor. Generalın qatili. - akademik bunu deyib o üzde pıçıldadı elə bil.

- Siz... Siz orda gülürsüz?.. - professorun dili dolaşdı.

- Kim, mən?.. - akademikin səsi qəfildən qəhərlə dolub açıldı. – Siz nə danışsınız, professor, mənim ağlamaqdan savayı, ayrı əlacım yoxdu. Hansı günümə gülə bilərəm?!.. Sizdən sonra məni də həmin o otaqda güllələyəcəklər. Ya da olsun ki, artıq güllələyiblər?!.. - akademik ağlamsına-ağlamsına dedisə də, çox keçmədi ki, yenə divarın o üzündən xısın-xısın gülüş səsləri eşidildi...

Akademikin son cümləsindən, az qala, nəfəsi kəsildi... sonra fikirləri bir-birinə qarışdı... Nəhəng cüssəli General otağın sol küncündən ona zillənmişdi...

Ürək döyüntüləri zəifləyib itə-itə başını divara söykədi...

...Divarın o üzünə yenə sakitlik çökmüşdü... Elə bil daha oralarda heç kəs yox idi.

Divarı tıqqıldadı:

- Siz ordasız?.. - soruşdu və həmin dəqiqə də divarın o üzündən akademikin asta səsle dedi:

- Burdayam. – kəlməsi eşidildi.

- Mən... qorxuram. – professor dedi və hiss elədi ki, boğazını qəhər tutur...

- Mən də. - akademik pıçıldadısa da, professor onun səsinə zərrə qədər olsun, qorxuya bənzər nə işə hiss eləmədi. Sonra divarın o üzündən xışıltı səsi gəldi... olsun ki, akademik oturduğu, ya dayandığı vəziyyətini dəyişdi. - Burdan xilas olmağın bircə yolu var, professor. Burdan qaçmalıyıq.

- Qaçmalıyıq?.. Burdan qaçmaq... - professor deyib duruxdu...

- Biz hamısını fikirləşmişik.

- Biz?!..

- Hə, burda mənim iki adamım var. Onlar bizə kömək edəcəklər. Əslində, mən dünən getməliydim, sizi gözlədim. Bilirdim, əvvəl-axır gələcəksiz.

- Siz...

- Qulaq asın, indi sizin kameranın qapısını o biri üzəndən açacaqlar. O dəqiqə çıxmayın. Qırxacan sayın, sonra dəhlizə çıxıb sol tərəfə gedin. Orda sizi qarşılayacaqlar.

- Bes heç siz demədik axı... - dəhlizdən eşidilən ayaq səsləri, professorun sözünü yarımçıq qoydu. Kimsə oğrun-oğrun kameranın qapısına yaxınlaşırdı...

Dizlərini qucaqlayıb divara qısıldı...

Çox keçmədi ki, kameranın qapısına açar saldılar... nəhəng kilidinin içində üç dəfə burdular. Sonra yenə sakitlik çökdü. Qapının arxasındakı adam niyəsə çıxıb getmədi. Yoxsa, onun çəkisiz yerişini, həyəcədən tutulan qulaqları eşitmədi?!..

Bir müddət bədəni uçuna-uçuna çarpayının kənarında oturub akademikini dediyi kimi, qırıxacan saydı. Sonra ehmalca ayağa qalxıb qapıya yaxınlaşdı. Bir müddət qapını açmadan, kandarda dayanıb dəhlizə diqqət kəsildi.

Dəhliz sakit idi...

Qapını ehmalca aralayıb çölə boylandı.

Dəhlizin yarıqaranlığında gözə bir kəs dəymirdi... irəlidən sağa və sola burulan dar keçidlərin başlanğıcı görünürdü.

Dəhlizə çıxıb akademikini dediyi kimi, sol tərəfə buruldu, ehmal addımlarla yeridi. Yeridikcə, akademikə verməyə macal tapmadığı sualları düşündü. O akademikdən, bura necə düşdüyünü, arvadının divar sobasında yandırdığı əsərin Generala həsr olunan həmin o əlyazma olduğunu, onun bu kameraya salınacağını əvvəlcədən kimdən öyrəndiyini soruşa bilmədi... - fikirləşdi, bu fikirdən özünü qərribə yöndəmsizlikdə hiss etsə də, addımlarını ləngitmədi.

Dəhlizin qurtaracağında bir yol da sola burulurdu, ordan aşağı mərtəbənin yarıqaranlığı görünürdü...

...Pillələri ehmalca endikcə, bayaq divarın o üzündən eşidilən sirli pıçıltıları, akademikini iztehzə qarışıq qəhərli səsini, arxasından eşidilən acı gülüşləri xatırladıqca, tükü ürpəndi...

...Hardasa irəlidə –dəhlizin qurtaracağında iki kölgə deydi gözüne. Kölgələrdən biri elə bil əl elədi ona. Yoxsa bu, professora elə gəldi?!..

Pəncəyinin düymələrini bağlayıb addımlarını yeyinlətdi.

Kölgələr hərbi geyimli, bulanıq üzlü iki nəfər cavan adam idi, onun yaxınlaşdığını görüb əllərindəki ağır açarları xışıldada-xışıldada haranına kilidini açmağa başladılar.

Açılan - zindan ağırlığında balaca çöl qapısının kilidi idi.

Professor bunu, qaranlıq dəhlizin qurtaracağına qəfildən şığıyan işıq zolağından anladı...

Çölə çıxanda günəşin, ya gur şüaları gözünün içini ağardan nəyinsə işığından bürəyib ayaq saxladı... əlini gözünün üstünə qoyub ətrafına baxdı...

Süd rəngli işıqla dolu qərribə, ilıq boşluq idi...

- Bura... - deyib nə isə soruşmaq istədisə də, soruşacağını həmin dəqiqə unuttu... Onu azadlığa buraxan cavan hərbcilərə təşəkkürünü bildirməkdən ötrü geriyə qanrılında isə hərbcilərdən birinin kölgələr sarışan qaramtil üzündən, qaranlıqda hərbi uniformanı andıran boz gödəkçəsinin tanış damalarından az qaldı ürəyi dayana...

...Bozgödəkçəli idi... başını onu tanımırımı kimi, aşağı salıb qapını bağlayırdı... qapının xırda nəfəsliyə bənzər qəfəslə pəncərəsindən, heç nə ifadə eləməyən donuq üzü bir anlıq görünüb yox oldu...

Bir müddət bədəni bu ilıq işığın içində rahatlına-rahatlına dayanıb durdu. Sonra necəsə qəfildən gözü bozgödəkçəlinin çəkib bağladığı qapının üstündəki rəqəmlərə sataşdı...

Qapının yuxarı hissəsində gümüşü rəqəmlərlə 21, bir qədər aşağıdakı ağ lövhəcikdə isə, qara hərflərlə: Veyisov N.A. yazılmışdı...

- Cənab general!.. Zat aliləri...

- Elə yox, mən özüm. - kimsə astadan dedi və üstünə əyilib lap yaxından:

- Cənab general. - pıçıldadı.

Şəxsi həkimi idi, üstündə təcrübə aparən alim sifətiylə, üzünə lap yaxından baxırdı. Ayıldığını görüb mümkün qədər ehtiyatla:

- Özünüzü necə hiss edirsiniz, cənab general? - deyib dikəldi.

Nə isə demək istədisə də, dilini tərpedə bilmədi. Dili böyümüşdü, ağızına zorla yerləşirdi.

- Yaman qorxutdunuz bizi. - həkimi rahat təbəssümlə ona hardansa, uzaqdan baxırdı.

Tavan ağappaq işıqlarla dolu idi...

Bura iqamətgah deyildi.

- Qorxulu bir şey yoxdu. Yüngülvari ürək çatışmazlığıdır. - həkim deyib başıyla, arxasında dayanan kiməsə işarə elədi.

Gicgahı küt alətlə zərbə almış kimi, gizildəyirdi. Dilini bir təhər hərəkətə gətirib:

- Başım ağrıyır. - dedi.

- İynələrin təsiridir. Beyniniz tam dincəlməlidir. Hamısı yorğunluqdu, cənab general. Həmişə deyirdim. Sizsə qulaq asmırdız.

Dikəlmək istədisə də, özünü tərpedə bilmədi. Qolları, kürək əzələləri küt ağırlarla gizildəyirdi...

- Qollarım... onlar şişib elə bil. - dedi və sol qolunu yorğanın altından çıxarıb o üz-bu üzə çevirdi.

- O sizə elə gəlir. Dərmanların təsiridir. Bir müddət belə olacaq. Zarafat deyil, sizi ölümdən qaytardıq.

"Ölüm" sözündən ürəyi bulandı...

- İki gündü əlləşirik.

- İki gün?..

- Bəli, düz iki gün.

- Demək istəyirsiniz, iki gündü mən yatıram?..

- Yatmırsınız deyəndə ki, sizi yatırtmışıq. Dərmanların köməyi ilə. Ayrı yol yox idi. Siz elə vəziyyətdəydiniz ki... - həkim dedi və elə bil bəbəkləri irildi.

Ağız zəhər kimi acı idi, quru dodaqlarını yalayıb:

- Nə vəziyyətdəydiniz ki?.. - dedi.

Həkim elə bil əvvəl danışmağa ürək eləmədi, sonra bir anlıq tərəddüd edib qərribə hüznə:

- Ürəyiniz düz səkkiz dəqiqə dayanmışdı. - dedi.

- Səkkiz dəqiqə?..

Həkim başını kədərlə elə yırğaladı, elə bil dediyi həmin o səkkiz dəqiqədən sonra o ölmüşdü, sonra üzünü kənara çevirib elə bil qəhərləndi. Ya bu, ona elə gəldi?!..

- Demək səkkiz dəqiqə. - deyib fikirlərini bir yerə toplamağa çalışdısa da, fikirləri çəkisiz toz zərrəcikləri kimi havaya dağılıb elə gəlmədilər...

Hafizəsini gərrib həkimin dediyi həmin o iki günə sığmış səkkiz dəqiqənin içini – yaddaşında ordan saxlanan nələrisə xatırlamağa çalışdısa da, yadına içi buxar dolu dumanlı nəmlikdən savayı, heç nə düşmədi.

- Yadımda deyil... - dedi.

Sonra həkimin dediyi həmin o səkkiz dəqiqəlik «ölümünə» qədərki halını yadına salmağa çalışdısa da, yaddaşı gur işıqlı səhnələrdə çuğlayan adam üzləriylə doldu...

...Qapı astaca aralandı və həkim kiminsə işarəsiylə ayağa qalxıb:

- Mən indi gəlirəm. - deyərək, otaqdan çıxdı.

Həkim gedəndən sonra otağa əllərində su dolu iri ləyən, iki tibb bacısı daxil oldu. Ləyəni çarpayısının yanındakı mizin üstünə qoyub əllərini, ehmal hərəkətlərlə üzünü yudular.

Tibb bacıları otaqdan çıxanda gümüşü məcməyidə ona yüngül nahar yeməyi və meyvə şirəsi gətirdilər. Məcməyini gətirən ayrı tibb bacısı idi, əlindəkini mizin üstünə qoyub utancaq təbəssümlə:

- İcazənizlə sizə kömək edim. - dedi.

Qızın üzünü Generala tanış gəldi. Amma onu harda gördüyünü yadına sala bilmədi.

- Ac deyiləm.

- Sizə damardaxili dərman vurulmalıdı. Acqarına olmaz, həkim dedi... - qız deyib çarpayısının yanındakı stula əyləşdi, içinə yarıyacaq şorba tökülmüş kasanı əlinə alıb asta-asta qarışdırmağa başladı.

- Bəlkə, bir az dikəldim sizi?.. – qız deyib utancaq baxışlarla üzünə zilləndi.

- Lazım deyil. Mən nə qədər qoca olsam da, dəyərəm min cavana... - dedi və özünü bir təhər dikəldib, balığa söykəndi.

Şorba qəribə şirin tam verirdi... Yoxsa ağzının tamını dərmanlar dəyişmişdi?..

Şorbanı dərmanların təsirindən keyimiş udlağıyla bir təhər uda-uda, yenə həmin sirlə səkkiz dəqiqə haqqında fikirləşdi və qəfildən yaddaşı - gur işıqlı səhnələrlə, bir-birinə bənzər adam üzvləriylə doldu... Sonra necəsə, adamların arasında, gözündə eynək, başında tünd göy mahuddan şlayapa, qəhərli üzvlə ona zillənən tanış sifəti gördü... və xatırladı...

Professor...

Şorba nəfəs yoluna doldu... onu gözləri yaşara-yaşara, boğula-boğula öskürtdü...

Yaddaşının ən nazik şırımlarıyla həmin o küləkli-fırtınalı axşamı, şüşəli sarayın əsim-əsim əsən pəncərələrini, çal saçlı, eynəkli professorun dağınıq hərəkətlərini xatırladı...

Əllərini çevirib ovuclarına baxdı.

Miss bıçağın qaramtil izi hələ də ovuclarındaydı...

Kətan salfeti sinəsindən yığışdırıb:

- Kifayətdi, daha istəmirəm. – dedi, bıçağı ovuclarında sıxdığı həmin o taleyüklü anı yadına salmaqdan ötrü gözlərini yumub fikirlərini bir yerə toplamağa çalışdı və qırıq-qırıq olsa da, nə isə xatırladı...

...Yarıqaranlıq sarayı andıran havasız yer... hardansa, arxa tərəflərdən eşidilən xain pıçıltilar...

Bütün bunlar, yadına gəlir, professorun onu nağılçı səsi ilə yatırtmağa başlayandan sonra olmuşdu... Bəs ürəyi nə vaxt dayanmışdı?.. Həmin o havasız sarayda?.. Orda nə baş vermişdi?..

Yaddaşı bu barədə inadla susurdu.

...Tibb bacısı şorba kisasını məcməyiyə qoyub ayağa qalxdı və asta addımlarla otaqdan çıxdı.

Fikirləri yenə bir-birinə qarışdı... Yuxularında gördüyü Məqbərəni andıran o yarıqaranlıq saray hara idi?.. Ya bəlkə, bütün o gördükləri – yarıqaranlıq sütunlar boyu alovlu dilimlərlə dalğalanan o çıraqlar, şırıltısı dəqiq yadında qalan o hovuz o biri yuxularının davamı olan ayrı yuxu idi, bəlkə?..

Bütün bunlara professor aydınlıq gətirəcəkdi. Öz analitik düşüncə məharəti ilə... - ürəyi darıxa-darıxa fikirləşdi. Seans vaxtı ürəyini səkkiz dəqiqəlik dayandıran səbəblə bağlı, dörd bir yanı yuxularındakı Məqbərə tək, nəmiş qoxuyan yarıqaranlıq, havasız sarayla bağlı...

Sonra nə oldusa, birdən-birə uzandığı yerdə başı hərləndi... boğazının içi göynədi...

Əlini xirtdəyinə atdı və yenə xatırladı...

Həmin o sarayaoxşar, yarıqaranlıq yerdə kiminsə zərbəsindən, ya nədənsə, dizi üstə düşdüyünü, üstünə ha tərəfdənsə şığıyan kiminsə onu döşəməyə sərrib xirtdəyinə nə isə yeritdiyini xatırladı...

Əlini boğazında gəzdirə-gəzdirə, üstünə şığıyan adamın üzünü yadına salmağa çalışdısa da, qəfildən ağılına gələn növbəti fikrin dəhşətindən gözləri qaraldı...

Bəlkə, xirtdəyinə yeridilib ürəyini susduran - professorun qaramtil miss bıçağı idi?..

Nəfəsi sinəsinə ilişib qaldı... əlini çarpayının baş tərəfində divarda qızaran düyməyə uzadıb basmağıyla, qapının açılmağı bir oldu.

Özlərini hövlnak içəri atanları həmin dəqiqə tanıdı.

Cangüdənləri və mühafizə alayının təhlükəsizlik xidmətinin bir neçə əməkdaşı.

- Professor Veyisovu təcili tapın. - deyib özünü dikəlməyə çalışdısa da, dirsəkləri zəif-zəif titrəyib bədənini yatağın içinə saldı.

Gangüdəni özünü irəli atıb ona dikəlməyə kömək elədi:

- Sizə hələ tərpənmək olmaz, cənab general.

- Təcili Veyisovu tapın, dedim. - deyib nəfəsi tənqiyə-tənqiyə öskürdü.

Hardansa aşağıdan - həyətdən at ayağının səsinə andıran səslər eşidildi... və qəfildən yenə xatırladı...

...Gecələrlə xəbis-xəbis yuxularına yeriyən həmin o lənətəgəlmiş Məqbərəni - oranın çıraqlı sütunlarını, nəm çəkib qaralmış divarlarını... sütunların arxasından sıçrayıb üstünə şığıyan qara libaslı əsgərləri, onlardan birinin ona sarı uça-uça, havadaca uzunboğazının sol tayından siyirib çıxardığı qısa xəncəri... xirtdəyinə işləyib damarlarının arasıyla sürüşən ətrəpdən o itiliyi...

Bütün bunlar baş vermişdi... Ürəyi də həmin dəqiqələrdə dayanmışdı... Onu, itiliyini hələ də canında hiss elədiyi xəncərlə öldürmüşdülər, demək...

Yaddaşını gərib, dizi üstə çökdüyü məqam üzünə yaxından baxan, nəfəsi nəfəsinə işləyən üzünü xatırlamağa çalışdısa da, yaddaşı bulandı... xəbis pıçiltılar və hovuz şirtisiylə müşaiyətlənən qırıq-qırıq yarıqaranlıqlarla doldu...

Professorun «heç cür alınmayan uğursuz seansları» onu, axır ki, "bir addım geriyə» - içinə sala bilmişdi... İçi isə bu idi... nə vaxtsa xaincəsinə qətlə yetirilmiş Məqbərədə...

Demək, bütün bunlar olmuşdu... nə vaxtsa öldürülmüşdü... öz sarayında, taxtacında xəbis xəyanət toruna salınıb məhv edilmişdi...

...Yarıqaranlıq Məqbərənin mərmər sütunları boyu dilimlənən zəif alov, hansısa uzaqlıqlardan Məqbərəyə yaxınlaşmaqda olan qoşunun dəniz təlatümünü andıran səslərini eşitdi...

Bütün bunlar nə vaxt olmuşdu?.. Ora hara idi?..

Dəqiq olanı bir bu idi ki, bütün bunlar, həqiqətən, baş vermişdi. Onu xaincəsinə öldürmüşdülər və səbəbi məlum olmayan bu sui-qəsd neçə vaxtdan bəri yuxularında qaralan həmin o ölüm qoxulu Məqbərədə baş vermişdi...

Ürəyi zəif-zəif çırpındı...

...Qapı xırda-xırda döyüldü və açıldı.

Təhlükəsizlik naziri idi. Qapının arasından əvvəl başı, sonra içi ağac tilişkəsi dolu çuvalı andıran bədəni göründü. Ürkək hərəkətlərlə içəri daxil olub çarpayısına yaxınlaşdı, ehmal hərəkətlərlə yaxındakı stula əyləşib, yenə ürəyini bulandıran həmin o süni sevinclə:

- Allaha min şükür. Şükürlər olsun, o böyük Yaradana. - deyib, içi qorxu dolu gözlərini üzünə zillədi. - Həmişə ayaq üstə.

- Hələ ki, uzanmışam. - ağzının içində deyib üzünü kənara çevirdi.

- Qalxarsız, inşallah. Həkimlə özüm danışımışam. Bu axşam, ətraflı müayinə üçün Almaniyadan yeni briqada gəlir.

Nazirin qonur bəbəklərində, üzünə geydiyi süni sevincdən əlamət yox idi.

- Mən Veyisovu çağırtmışdım. - pəncərədən görünən tənha buluda baxa-baxa dedi.

...Həkim də nə vaxtsa içəri daxil olmuşdu, hardansa nazirin arxasından:

- Elə o məsələdən ötrü gəlib, cənab General. – dedi və həmin dəqiqə də bilinməz səssizliklə mürəxxəs oldu.

- Mənə heç nə deyilməmişdi, cənab general. - nazirin rəngi qəfildən dəyişdi. - O gecə sizin vəziyyətiniz elə idi ki... Biz öhdəmizə düşən vəzifə borcumuzu yerinə yetirdik. Biz qanunlar üzrə hərəkət etdik, cənab General. Bunu, hər şey bir yana qalsın, protokol tələb edir.

- Nə protokol?.. Hansı protokol?..

Nazirin sağ yanağı titrədi.

- Sizinləyəm!.. O, indi hardadı?..

- Biz onu o axşam... - nazirin səsi də titrədi. - nazirliyə apardıq.

- Nazirliyə niyə?

- Belə hallarda...

- İndi o hardadı?.. – deyib, dikəlmək istədisə də, qolları yenə bədəninin ağırlığına tab gətirmədi.

- O... Həmin axşam uşaqlar onu idarəyə apardılar.

- İdarəyə?..

Gözləri qaraldı:

- Kim göstəriş verib?..

- Mən. - nazir ölümcül səsle deyib girdə gözlərini tez-tez qırpdı.

- Sən?..

- Bəli, cənab general.

- Axı... - nə isə demək istədisə də, nəfəsi sinəsinə tıxanıb danışmağa imkan vermədi.

- Siz... əsəbiləşməyin, cənab general... - nazir nəfəsi itə-itə kəkələdi. - Məni axıracan dinləyin. Axı o gecə, sizin ürəyiniz... vəziyyətiniz pisləşəndə, otağınızda... kreslonuzun yanında - döşəmədə bıçaq tapılıb. O axşam professordan savayı iqamətgaha ayrı bir adam daxil olmayıb. Siz bir özünüz fikirləşin...

Naziri axıra qədər dinləməyə səbri çatmadı:

- Professoru bura gətirin. Təcili!..

Nazirin rəngi göz qırpımında qaraldı, əlləri əsəbi nəvazişlə bir-birini sığalladı:

- Cənab general, xahiş edirəm... Son dərəcə xahiş edirəm, məni axıracan dinləyin.

- Veyisovu təcili bura gətirin. - dedi və hiss elədi ki, havası çatmır.

Nazir başını aşağı salıb susdu.

- Nə oturmusan?..

- Cənab general...

- Sözü nü de!..

Nazirin dodağı səyrirdi:

- Professor Veyisov həmin gecə...

- Hə, həmin gecə nə?..

- Kamerada... keçinib. - nazir dedi və qorxudan bərələ qalmış gözləriylə üzünə baxdı.

- Necə keçinib?..

- Ekspertin rəyinə görə, üçlə dörd radələri arasında ürəyi dayanıb. Yuxuda.

...Gözləri qaraldı...

Nazir yenə nə isə dedi və sol əliylə sağ əlini, özgə əlini sığallayan tək sığalladı. Sonra qapı açıldı və otağa bir-birinin ardınca, həmin saxta təbəssümlərlə üzünə gülümseyən nazirlər daxil oldu... çarpayısının önünə düzülüb bir müddət müntəzir şagird duruşuyla üzünə zilləndilər, neçə vaxtdan bəri tamarzı qaldıqları əmr və göstərişlərini gözlədilsə də, o dinmədi...

Bir qədər sonra qapıda, bəbəklərinin qarası, az qala, bütün vücudunu bürümüş baş nazir görüldü... xırda, qıvrıq addımlarla ona yaxınlaşıb yüngül təzimlə əlini sıxdı və çarpayısının yanındakı stula əyləşdi. Onun ardınca, gödək boylu, sarışın müdafiə naziri, dövlət müşavirləri və o birilər ehmal addımlarla otağa daxil olub çarpayısının başına yığıldılar, böcək gözləriylə üzünə zilləndilər... Sonra tibb bacısı gəldi, qolunu rezin sıxacla bağlayıb damarına iynə yeritdi.

Dərman qanına işlədikcə, göz qapaqları ağırlaşmağa, beyni dumanlanmağa başladı...

Beyni dumanlandıqca, otaq narın buludları andıran soyuq hava axıntılarıyla dolduqca, nazirlər ayağa qalxıb bir-bir çarpayısına yaxınlaşır, titrək səsləri ilə nə isə deyə-deyə əlindən öpürdülər.

Nazirlərdən kağız iyi gəlirdi...

Bir qədər sonra... soyuq hava dumanı sıxlaşıb bütün otağını dolduran ağappaq buluda çevriləndə, o, çarpayıda yox, ağ atlazdan sırımış cənazənin içində idi... üstünə yorğan əvəzinə salınmış milli bayrağın altında uzanmış halda, ucsuz-bucaqsız izdihamın üstü ilə üzürdü...

...Qadınlar və uşaqlar, qocalar və şikəstlər, çolaq, iflic xəstələr ayaqlarını çəkə-çəkə, kədərdən, ələmdən üzülə-üzülə cənazənin ardınca irləliləyirdilər... İnsanlar dəli çığırıtlarla qışqırır, qadınlar əyinlərindəki paltarları cırır, uşaqlar ağlaşırdı...

Uzaqdan mavi minalı Məqbərənin naxışlı qüllələri görünürdü...

İnsanlar büdrəyə-büdrəyə, ayaqları, dizləri Məqrəbəyə aparın yoxuşun daş-kəsəyində yaralanıb qanaya-qanaya dikdiri qalxır, onun cansızlıqdan ağırlaşmış bədənini Məqbərənin mermər döşəmli, qızılı sütunlu salonuna salırdılar... Neçə vaxtdan bəri yolunu gözləyə-gözləyə bərq vuran bürünc pyedestalin havakeçirməz, şəffaf qapağı açıq vəziyyətdə idi...

Hardasa aşağılarda Məqbərəyə uzanan yollar boyu tonqallar qalanırdı... Uşaqlı-böyükü, hamı odun daşıyırdı... Odun daşımağa gücləri çatmayanlar əyinlərindəkiləri cırıb, uşaqlarını soyundurub pal-paltarları tonqallara atır, növbəyə düzülüb, yumşaq çarpayına girən tək, bir-birinin ardınca yalın ayaqlarıyla yanar tonqalların içinə girir, orda şəhid sükutuyla diri-diri külə dönürdülər...

Tonqalların alovu getdikcə şahə qalxır, istisi bütün şəhərə yayılırdı...

Sonra nə oldusa, onu da cənazədən çıxarıb, milli bayraqqarışq ha yanasa apardılar... Məqbərənin yaxınlığında qalanan ən iri tonqalın içinə salıb dəli ehtiraslarla:

- Cənab genera-a-all!.. Zat alilər-i-i!!!.. – deyə bağırmağa başladılar...

Qaranlıq göyün üzünə insan bağırıtlarıyla dolub daşdı...

...O isə heç bir ağrı hiss eləmir... əl-ayağını yandırır qaraldan göyümtül alov dilimlərinin arasından Məqbərənin qızılı qüllələrinin tonqalın işığından bərq vurmağına tamaşa eləyə-eləyə əriyirdi...

Tonqalda onunla bir yananlardan kimsə qəfildən lap yaxından:

- Daha yaxşısız, cənab general... - dedi...

...Gözlərini açdı...

Həkimidi, çarpayısının yanındakı stulda əyləşmişdi, həmin saxta təbəssümlə üzünə baxırdı:

- Sabahdan iynələri kəsirik, cənab general. – dedi. - Ürəyinizin vəziyyəti artıq qənaətbəxşdi. İndi sizin müalicə müəyyən qədər hərəkət və təmiz havadan ibarət olacaq. Sizə hava lazımdır, cənab general. Mütləq təmiz hava!..

...Son günlər camaat danışdı ki, qiymətlər daha qalxmayacaq. Bununla da, inflyasiyaya son qoyuldu.

- Daha çörək növbələrində gecədən-sübhəcən keşik çəkib onunla-bununla sözləşməkdən canımız qurtardı. Çörəklər də, Allaha min şükür, daha dədə-baba qaydasıyla, ağıllı-başlı buğda unundan bişirilir və adamın qarnını tay o cür köpdürmür.

- Şəhərin küçələri də elə bil abıra minib. Bu başıbatmışların vaxtında səkilərin kənarına köhnə ayaqqabı tayları kimi üst-üstə qalanan maşınların da, trolleybusların da hərəkəti, Allaha şükür ki, bərpa olunub. Daha camaat hava qaralandan sonra küçələrə çıxmağa qorxmur. Adamların üzündən də, elə baxanda görünür ki, rahatlıq yağır.

Deyirlər, müharibəyə də bununla son qoyuldu. Daha oğul-uşağına baxanda heç kimin ürəyinin başı sökülməyəcək.

- O kişi, Allahın bu məmləkətə göndərdiyi xilasın özünü... - ağsaqqallar deyirdi. - Xalqın uğrunda ölümə getməyə də hazırı. Deyirlər, ölkənin, Vətənin müqəddəratı həll olunan yığıncaqlarda onun boz gözlərinin vahiməsindən bütün o rüsvətxor məmurların halı çönür. Deyirlər, hansısa müşavirin onun bu vahiməli baxışlarından iclasda oturduğu yerdə, hamının gözü qabağında ürəyi gedib...

Bəziləri, Millət Atasını hər an qarabaqara izləyən düşmənlərindən qorumaq məqsədilə, bir çox icaslarda onun cüt tayının iştirak etdiyinə and içir, həmin o «ikinci tayı» öz gözləriylə gördüklərini sübuta yetirməkdən ötrü nədən desən, mərc gəlirdilər. Bəziləri isə danışdı ki, onun oxşar tayı bir yox, bir neçədi. Deyilənə görə, Millət Atasının oxşar taylarını şəhərin ayrı-ayrı səmtlərində keçirilən rəsmi və qeyri rəsmi tədbirlərdən yayımlanan verilişləri izləyənlərin çoxu görmüşdü. Deyilənə görə, dünən axşam saat beş radələrində o, şəhərin uzaq qəsəbələrindən birində yerləşən Maşınqayırma zavodunda olmuş, səhnəyə qalxıb fəhlələrin qarşısında iki saata qədər nitq söyləmiş, həmin vaxt həm də Filarmoniyada qocaman memarın dəfn mərasimində iştirak etmiş, qolunda qırmızı bağlama, sənətkarın cənazəsi önündə fəxri qarovulda dayanmışmış... Qəzetlərsə, həmin tarixdə Millət Atasının, ümumiyyətlə, ölkədə olmadığını, iki gün bundan əvvəl hansısa dövlətin başçısının dəvətiylə üçgünlük səfərə yollandığı barədə qısa xəbərlər yaymışdılar...

Yalan-doğru, deyilənə görə, Millət Atasının həmin o əkiz tayları onu yalnız danışmaq lazım olmayan yerlərdə əvəz edə bilirdilər. Bəziləri isə deyirdilər, həmin o əkiz tay, ümumiyyətlə, adam deyil... üstünə dəri çəkilmiş cansız robotdu.

- Qışın sərt şaxtasında, yayın cırhacırında açıq havada saatlarla ayaq üstə, qolları mil kimi yanlarına pərçimlənmiş vəziyyətdə dayanmağından da, üzünün donuq ifadəsindən də bilinir ki, bu, adam deyil.

Deyirdilər, bu sayaq tryukları təhlükəsizlik xidmətinin xüsusi idarəsi, Generalı xəbis düşmənlərini çaşdırmaqdan ötrü həyata keçirirdi.

- Odu ki, kişiyyə heç nə eləyə bilmirlər. Üç körpü, dörd bina, yeddi küçə partladılısa da, kişinin tükünə belə xələl toxunmadı. Göydə Allah var. Odu ki, onu istəməyənlər, adlarını «müxalifət» qoyub əleyhinə səfeh-səfeh təbliğat aparanaqlar Allahın cəzasına gəldilər. Biri maşın qəzasında öldü, o biri vertalyotda partladı, bu biri içkidən zəhərlənib it kimi gəbərdi...

Camaat danışdı ki, son aylar Generalın yaxın ətrafından, keçmiş iş yoldaşlarından da bəzi naməlum vəziyyətlərdə yoxa çıxanlar olmuşdu.

- Onlar da, Allah bilir, kişinin ayağının altını qazmaq fikrinə düşənlər olub. - camaat deyirdi.

Deyilənə görə, yaxın günlər prezidentin şəxsi həkimi də – şəhərin məşhur psixiatri professor Veyisov da bir neçə gün bundan əvvəl axşam çağı həyətlərinə daxil olan qara dövlət maşınında naməlum istiqamətə getmiş və bir daha geri qayıtmamışdı.

MƏNCƏ, ƏSƏR BARƏDƏ ƏSƏRİN ÖZÜ DANIŞMALIDI.

- Ədəbiyyatın əzəli və əbədi mövzularından biri də atalar və oğullar mövzusu. Əslində, bu mövzu çoxdan sırf yaradıcılıq müstəvisindən çıxaraq, həm də ədəbi mühitin bir nömrəli mövzusu statusunu alıb. Gedənin gələni, gələnin gedəni qəbul eləmədiyi bu nəsil qarşıdurması bəzi məqamlarda ədəbiyyatımızın xeyrinə, bəzi məqamlarda zərərinə işləyib. Çünki bu rəqabət heç də həmişə yaradıcı istiqamətdə olmayıb. Doğrusu, əlbəttə ki, hər bir yazı adamı böyük sözün övladıdır və bu mənada, onda bütün sələflərindən ən azı bir cizgi, bir nişanə olmalıdı. Amma bir əsrin üç nəslini özündə təmsil edən ailələr var ki, onlardan biri də sizin mənsub olduğunuz ailədi. Babanız, xalq yazıçısı Əli Vəliyev otuzuncu, atanız, tanınmış tənqidçi Məsud Əlioğlu altmışıncı və nəhayət, Afaq Məsud yetmişinci illər nəslini təmsil edir. Maraqlıdır, belə bir ailənin tək-cə cismani deyil, həm də mənəvi davamçısı olan Afaq Məsud bu mühitsiz Afaq Məsud ola bilərdimi?

- Təbii ki, ədəbiyyata gəlişimdə mənsub olduğum tanınmış ədəbiyyatçı nəslinin - Vəliyevlər şəcərəsinin, doğulub böyüdüyüm ədəbi mühitin, eləcə də atamın və babamın şəxsiyyətlərinin rolu olub. Lakin sırf qələm adamı kimi yox. Atamın bir çox əsərlərini hələ tələbəlik vaxtı, elə sonralar da oxumuşdum. Bu qəliz üslublu, elmi-nəzəri əsərlərin hər hansı cəhətdən mənə, yaxud, bədii yaradıcılığımıza yaxınlığını hiss eləməmişdim. Bu yaxınlarda isə atamın səksən illiyi ilə əlaqədar oxumalı olduğum əsərlər külliyyatını bir də, bu dəfə olsun ki, artıq redaktor nəzəriyyə ilə yenidən oxumağa başlayanda, atamla özümdə qəribə bir duyğu doğmalığı, düşüncə oxşarlığı kəşf elədim. Baxmayaraq ki, o, sırf elmi-ədəbi tədqiqatla, mənə, bədii yaradıcılıqla məşğul olmuşuq, yanaşı qoyulub oxunanda mətnlərin az qala, bir müəllif tərəfindən yazıldığı təəssüratı yaranır. Fikirlərin deyiliş tərzini, emosional partlayışlar dolu bənzətmələr, sətirlərarası kölgədə saxlanılan gizli fikir qatı o qədər oxşardır ki, oxuduqca, bəzən mənə elə gəlirdi ki, nə vaxtsa yazdığım, yazıb unutduğum mətnləri indi öz ölümümdən sonra oxuyuram. Çıxılmazlıq nöqtəsindən azadlığa sıçrayışlardan tutmuş, ən xırda hissələrin böyük əzabında qovrulmağa qədər, sən demə, biz nə qədər oxşayırmışıq?!.. Həm də bir daha anladım ki, biz nə doğmalarımız, nə də özümüz haqqında heç nə bilmirik. Yazıları oxuduqca, kimin kimi davam etdirdiyini də dəqiq müəyyən edə bilmirdim və düşünürəm ki, az yaşadığına, ya bəlkə tükənməz yaradıcı potensialını istədiyi həcmdə və keyfiyyətdə xərcləyə bilmədiyinə görə atam yaza və deyə bilmədiklərini, ayrı cür desək, xərcləyə bilmədiyi enerjini olsun ki, mənə ötürüb. Gənclik illərində "Ulduz" jurnalında nəşr olunan ilk hekayələrim məndən xəbərsiz "Məsud" ləqəbiylə dərc edilməsinin də təsadüf olmadığını yalnız indi anlayıram.

- Necə bilirsiniz, yazıçının böyük söz ehtiyatına malik olması əsərin keyfiyyətinə ciddi təsir edirmi? Məsələn, ötən əsrin ən məhsuldar yazıçısı, yüzdən artıq romanın müəllifi Corc Simenon ən məhdud söz ehtiyatı olan müəlliflərdəndi. Deməli, ədəbiyyatda əsas qəliz düşünüb, bər-bəzəkli yazmaq yox, dildə də, düşüncədə də aydınlığa gedən yola çıxmaqdı.

- Yazıçının dili mütləq qrammatik baxımdan savadlı, ədəbi-bədii baxımdan qüsursuz olmalıdı. Mənə gəlincə, hər hansı bir fikri, yaxud ən izah olunmaz, qəliz duyğunu ifadə etmək üçün demək istədiklərimi, çox az söz ehtiyatımla yazma bilməyim mənə kifayət edir. Düşünürəm, siniri olmayan əsəri heç bir naxışlı dil, yaxud ibarəli cümlə xilas edə bilməz. Ədəbiyyat tarixində yalnız naxışlı ədəbi dilinə görə qalan ədiblərin böyük mənada heç nəyə nail olmadıqları, bədiilikdən çox, riyazi dəqiqlik və məntiq tələb edən nəsr sənətinə məhz bu keyfiyyətləri ilə uduzduqları hamımıza məlumdu. Ciddi yazıçılar ədəbiyyata tanınmaqdan, yazıçılığı bahalı kürk kimi çiyinlərinə salmaqdan ötrü yox, kəşf edilməmiş əraziləri fəth etmək yanğısıyla gəlirlər. Və burda dediyiniz həmin o dil faktoru nə yazıçı, nə də oxucu üçün elə bir önəmli əhəmiyyət kəsb etmir. Səlis ədəbi dil əlbəttə ki, yazıçı üçün üstünlükdür, amma bunu bədii əsərin əsas göstəricisi hesab etmək düzgün deyil. Bərbəzəkli ibarələrlə yazılan ədəbiyyatlar mənə həmişə süni süd məmulatlarından hazırlanmış rəngli tortu andırır. Yazıçının var qüvvəsini sərf edib ərsəyə gətirdiyi «gözyaşardan» ibarələr, epitetlər və məcazlar dolu naxışlı cümlələr ilk baxışda oxucunun ürəyinə yatırsa da, kitab örtülüb kənara qoyulandan sonra o, əvvəlki aclıqdan əziyyət çəkdiyini yenidən hiss etməyə başlayır.

- Yenidənqurmanın ilk dövrlərində Rusiyada sərt nəsr adlı bir cərəyan yarandı. İnsan hissələrini və reallığı bütün çılpaqlığıyla ədəbiyyata gətirən həmin nəsil üçün tabu anlayışı yox idi. Doğrusu, sizin əsərlərinizdə də insana heç bir güzəşt yoxdu. Sizcə, yazıçı nədəsə öz tənəyyülünə məhdudiyət qoymalıdır? Ümumiyyətlə, ədəbiyyatda tabu anlayışı ola bilərmi?

- Yazı, ədəbiyyat bəlkə də kimin üçünsə istirahətdi, kimin üçünsə özünütəsdiiq vasitəsi. Mənim üçün yazı - heç kimlə, hətta özümə belə bölüşə bilmədiyim ağrılarımla qələm və kağızla bölüşmək ehtiyacıdır. Bu da dərdləşmənin bir növüdür. Yazmaq stixiyası mənə məhz belə məqamlar, yəni səbəbi çox vaxt özümə də bəlli olmayan gizli ağrılarımla baş qaldıran anlar yaranır. Kimsəsiz, sakit bir yerə çəkilib, qələm və kağızla təkbətək, üzbəüz qalanda özümü Allahın dərgahında hiss eləyirəm. İçimin, yaddaşımın gizli hücrəsində yatmış nələrinə gül kimi pardaxlanıb açıldığı, ovuc içinin aydınlığı ilə göründüyü bir əraziyə düşür, bütün təfəsilatı və aydınlığı ilə görünənlərdən nəyisə gizləyə biləcəyimin fərqi varmıdan, yazmağa başlayıram. Əlbəttə, belə məqamlar kağıza düşənləri səhəri gün təmizləməyə həmişə imkan olur. Amma heç vaxt bunu eləməmişəm. O səbəbdən ki, ən qadağalı fikrin, ya duyğunun kağıza köçürüldəndən sonra öz yasaqlığını necəsə, itirdiyini, yumşalıb bəraət aldığı hiss eləmişəm. 1989-cu ildə yazılmış "İzdiham" romanı ətrafında mübahisələr hələ də sənətimdir. Biri bunu qaravəlli, digəri təmiz sürrealizm hesab edir. Əsəri anlayanlar da var, anlamayanlar da. Mənim üçün isə önəmli olanı odur ki, artıq otuz ildir ki, əsər maraqlı dairəsini itirmir. Düşünürəm, bu uğurun bir səbəbi də yuxarıda dediyim həmin o "bəraət almış qadağaların" orda yer almasıdır.

- Sommerset Moyem deyirdi ki, Höte özünün ən yaxşı şeirlərini sevgilisinin bədənində yazıb. İngilis yazıçı bununla söz adamının ikili ömür yaşadığına işarə edirdi. Yəni, yazıçısansa hətta ən intim, ən məhrəm anlarda belə insanlıq ikinci plandadır. Bu mənada, o, yazıçını,

hardasa, başqalarının dərdindən belə öz işi üçün faydalanan qeyri-səmimi insan hesab edirdi. Doğrudanmı belədi?

- Mənə gəlincə, nəyinki tanış-bilişi, dostlarımı və doğmalarımı, özümü də əksər vaxtlar ədəbi personaj qismində hardansa, kənardan görürəm. Bu mənada, "İzdiham" tanış-bilişin, qohum-əqrəbanın ən çox incidiyi əsərdi. Bu, şüuraltı yaddaşdan necəsə, öz-özünə süzülüb gələn unikal bir informassiyadır. Onun yazılma prosesi də mənə, öz üzərimdə apardığım ağrısız cərrahiyyə əməliyyatını xatırladır. Belə əməliyyatlar zamanı kimin hara, hası vəziyyətdə düşdüyünün fərqinə varmırsan. Yazı prosesində hiss elədiyim - nə vaxtdan bərisə canımda gəzdirdiklərimdən qurtulmaq eşqi idi. Bu mənada, dəqiq bildiyim budu ki, "İzdiham" məni ölümdən qurtarıb. Əslində, hər əsərimlə mən, nələrdənsə xilas oluram. Havaya qalxdıqca, sərbəst uçmağa mane olan yüklərini özündən atan hava şarı kimi, yüngülləşdiyimi hiss eləyirəm. Ağaclar və adamlarla, binalar və eşyalarla dolu olan bu məkan məndən ötrü əvvəli-axırı olmayan yazı materialıdır.

- Markes təxminən yarım əsrdi ki, "Yüz il tənhalıqda" romanının ekranlaşdırılmasına icazə vermir. Səbəb kimi oxucuların təsəvvüründə olan obrazların maddiləşməsinə istəmədiyini göstərir. Məsələn, deyir ki, Ursulanın Sofi Lorenə çevrilməsinə razı olmaram. Sözümlü nəyə gətirirəm. "Yuğ" teatri sizin "Can üstə"ni zənnələşdirdi. Bu sırf psixoloji hekayənin pyes ömrü sizi qane etdimi?

- Əslində, bu hekayə üzərində çoxdandan bəri işlədiyim irihəcmli romandan götürülüb. Roman bədən və ruh vəhdətiylə ayrılmaz birlikdə yaşayan və bu səbəbdən maddi və qeyri-maddi dünyalar arasında tarazlığını itirən insanlıq barədədi. Əsərin yazıldıqca, zamanın və hadisələrin gedişatıyla dəyişdiyini, yeni-yeni personajlar və situasiyalarla çoxlib artmağa başladığını hiss edib, ordan can üstə olan qoca məmur xəttini çıxarmaq qərarına gəldim. Hekayə "Yuğ" teatrının bədii rəhbəri Vaqif İbrahimovun diqqətini cəlb etdi və biz onunla birlikdə bu eyniadlı əsərin üzərində işləməyə başladıq. Unikal bir tamaşa alındı. Qeyri-təvazökarlıq olsa da, «Can üstə» zənnimcə, Azərbaycan səhnəsi üçün tam fərqli bir hadisədir.

- Azərbaycandan baxanda dünyanı yaxşı-pis görə bilirik. Bəs dünyadan baxanda Azərbaycan necə görünür? Söhbət bizim ədəbiyyatdan gedir. Məlum olduğu kimi bu yaxınlarda Vyanada sizin əsərlərinizin geniş təqdimat tədbirləri keçirildi. Təəssürləriniz necədi?

- Orda müxtəlif səpkili görüşlər keçirildi. "Sərçələr", "Dahi" əsərləri əsasında hazırlanmış tamaşalar nümayiş edildi. Mən ötən il də Vyana dan dəvət almışdım. Vyana nın Amerlinghauz Mədəniyyət Mərkəzindən. Bu dəfə isə dəvəti Avstriyanın Mədəniyyət Departamenti göndərdi. Onlar məni ora Vyana radiosu ilə yayımlanacaq "Sərçələr" in radio-pyesinin oxunuşunda iştirak etməyə dəvət eləyirdilər. Pyes Vaqif Gərayzadənin "Şirvan naxışları" kompozisiyasının pianoda canlı müşayiəti ilə səsləndirildi və gözəl bir gecə alındı. Pyesin translyassiyasından sonra Radio-Hauz deyilən həmin salonda mənimlə görüş keçirildi.

- Sizin yaradıcılığınıza tək Avstriyada deyil, digər ölkələrdə də kifayət qədər maraq var. Amma nədənsə, bu barədə danışmağı xoşlamırsız.

- Məncə, əsər barədə əsərin özü danışmalıdı. Mən nə Senanı tanıyırdım, nə onun Azərbaycanı çalışdığından xəbərim vardı, nə də ondan, yaradıcılığımı tədqiq etməyi, əsərlərimi təmənnəsiz tərcümə etməyi xahiş eləmişdim. Eləcə, Vyana Mədəniyyət Departamentinin direktoru Anni Mariya Türkü də tanıyırdım. Senanın 2000-ci ildə Vyana Universitetində yaradıcılıqla bağlı müdafiə elədiyi doktorluq işi barədə məlumat yalnız ötən il yaradıcılığım üzrə doktorluq işi müdafiə edən gənc azərbaycanlı alim Sevil Məmmədəliyeva tərəfindən açıqlandı. Ümumiyyətlə, belə hesab edirəm ki, yazıçının özünüreklamla məşğul olması mənasızdır. Reklam - əsər özüdür. Əsərlərimin hansısa ölkədə nəşr edilməsi barədə yalnız internetdən məlumat alıram və əlbəttə ki, bu, məni sevindirir.

- Necə bilirsiniz, Nobel xülyası azərbaycanlı yazarlar üçün gerçəkləşə bilərmi?

- Əsər yazmaq və eyni zamanda Nobel mükafatı kampaniyasını aparmaq bir müstəviyə sığan işlər deyil. Bu sayaq dünya ödüllərinə təqdim olunan əsərlərin arxasında mütləq dövlət dayanmalıdır. Bu, böyük maddi və mənəvi dəstək tələb edən millət və ölkəəhəmiyyətli, ciddi bir məsələdir. Son illər milli ədəbi məkanımızı çulğamış Nobel qalmaqalını isə gündəmə mənim "Can üstə" pyesimin qəhrəmanı - Nobel mükafatı laureatı, yazıçı-qadın gətirdi. Amma başqa mükafatlar da var. Buker, Qonkur və s. Oralarda da təmsil olunmaq olar.

- Sonda soruşmaq istərdim: Afaq Məsud yazıçı ömründən başqa ömrü yaşaya bilərdimi?

- Yəqin ki, yox. Amma onu da deyim ki, yalnız yazanda yazıçı olduğum yadıma düşür. Qalan vaxtlar ana, idarə rəhbəri, evdar qadınam. Yazmaq azarı canıma dolanda, iş otağımdan, qaz piletəsindən qəribə bir çəkisizliklə - ruh bədəndən ayrılmaq istəyən tək, çökilmək istədiyimi duyuram və o dəqiqə kövrəlirəm. Özümə yazığım gəlir, nədi?..

D Ə F N

(roman)

*Hər bədbəxt hadisə - insanın
özü özünü cəzalandırmağıdır.*

...Uzun-uzadı səhralıq idi... Yox, səhralıq deyildi... saç kimi orda-burda pırpızlanıb bozaran kollarla, əcaib daşlarla dolu ucsuz-bucaqsız, bomboz çöllük idi...

Sağ tərəfdə, deyəsən dəniz vardı... Dəniz də boz idi... Dəniz yəqin ona görə belə boz idi ki, göyün özü də ətürpədən bir bozluğun içindəydi...

Ara-sıra, buludların arasından, günün zəif şüaları çırtlamışdı... bu gözağrıdan bozluğun üstüylə gümüşü zolaq kimi, düz dənizəçən uzanırdı və elə orda da əriyib itirdi... Olsun ki, dənizin soyuğu idi, şüa zolağının işığını canına çəkib soyuq, qaranlıq dərinliklərinə aparırdı...

...Dənizin səsi idi, yoxsa, külək idi, pırpız kolları bir-birinə çırpıb uğultu yaradan?!.. Ya bəlkə özü idi, nəfəsi tənqiyə-tənqiyə, ayaqları, yapışqan kimi yumşaq, nəm torpağın içinə bata-bata, yeriyyə-yeriyyə ufulduyurdu?!.. Yenə belə ağrıyırdı, nədi?!..

Yox, ağrıyan gözləriydi, gözləri... Bəbəkləri uzun müddətdən bəri bu bozluğa baxmaqdan bozarıb rəngini itirmişdi, ağı qarasına qarışib hər yanı anlaşılmaz, boz yuxuya bənzətməyə başlamışdı... Dizləri də torpağın nəmliyindən sızıldayırdı... əlləri də üşüyürdü... barmaqlarının ucları nə vaxtsa, lap çoxdandan donub keyimişdi... onları isitməyə cibləri yox idi... Pencəyi də yox idi ki, əllərini qoltuğuna soxub, donunu orda açsa...

Bircə sintetik idman formasıydı əynində... Evdə əyninə geyinib rahat kreslosunda oturduğu, divanda uzana-uzana, televizora baxdığı mavi idman forması... Bu formanı nə vaxt keçirmişdi əyninə, necə geyinmişdi, xatırlaya bilmədi... Bura gəlib çıxacağını bilib geyinmişdi, ya bəlkə onu əyninə geydiyinə görə gəlib bura çıxmışdı?!.. Məlum deyildi...

İndi hara gedirdi bu kökdə?!.. Hardasa buralarda idman eləməliydi, nədi?!.. Ya bəlkə bu, axırıydı, həyatının sonuydu, yolunun qurtaracağıydı, ölmək üçün gəlib çıxmışdı bura?!.. Ya bəlkə ölüm - elə buydu, bu sonu, sərhədi bilinməyən boz çöllüklərdə tək-tənha qalmaq aqibəti idi?.. Bəlkə ömrü boyu «qara» sandığı Ölüm əslində heç qara deyildi, elə həmin bu bozluq idi?..

Bu bozluq da öldürəcəkdə onu... Hə, öldürəcəkdə... Budur, artıq nəfəsi də tədricən, yavaş - yavaş tutulurdu... dili də quruyub damağına yapışdı...

İndi külək var gücünü yığıb onu üzü üstə yerə yıxacaqdı, quma basdırıb nəfəsini kəsə - kəsə, boğub öldürəcəkdə... sonra da yumşalıb bahar yeli kimi həlim-həlim üstündən əsəcəkdə...

...Dayanıb arxaya baxdı...

Arxa yox idi... Ora da qabaq kimiydi... həmin boş bozluq... bozluğun sol tərəfiylə uzanan həmin sakit dəniz, həmin toz-torpaqlı, pırpız kollar...

Əyilib ayaqlarına baxdı... ayaqları dizəçən torpağa batmışdı...

Nə vaxt dərinə getmişdi, xəbəri olmamışdı... hələ də qumun yumşaqlığını yara-yara tədricən dibə getməyindəydi...

Torpaq onu içinə sümürürdü... yavaş-yavaş, aramla... Torpaq uzun illərin acı idi, onu udub doyacaqdı...

Əl-ayağı əsə-əsə, yaxınlıqdakı kol-kosdan yapışib, dartınıb bir təhər kənara çıxdı...

Əllərinə baxdı...

Kolun tikanları ovuclarına keçmişdi, barmaqlarının arasını qara, zəhərli nöqtələr kimi göynədirdi...

Ağrıdan, soyuqdan sızıldaya-sızıldaya, tikanları bir-bir dirnağıyla çıxarmaq istədisə də, alınmadı... Dirnaqları yox idi... elə bil heç yerli-dibli olmamışdı... Onda ovuclarını ağzına

basıb tikanları dişləriylə çıxarmağa çalışdı... Dişləri də yox idi... Dişlərinin əvəzinə, damağı boyu muncuğabənzər gipgirdə, küt daşlar düzülüşdü...

...Əlini şor suya salmalıydı... – fikirləşdi. - Şor su hər dərdin dərmanıydı...

...Dəniz budu burda, beşcə addımlığındaydı... Ürəyi üşüyə-üşüyə dənizə sarı getdi...

...Dəniz tərənəmirdi... Donmuşdu, nədi?..

Bir az da yaxınlaşıb baxdı ki, heç bir dəniz-filan yoxdu... Dəniz bildiyi, sən demə, həmin bu boz çöllüyün qorxunc davamıdır... sağ, solu, bilinməyən, ucsuz-bucaqsız, bomboz sahədi...

Nəydi axı bu?!.. - ürəyi sıxıla - sıxıla fikirləşdi. - Stadiondu, ya bəlkə aerodromdu?!.. Sonra nə oldusa, qəfildən özünü, bu açıq genişliyin mərkəzində nöqtə tək qaralan qarışqa kimi balaca və çəkisiz hiss eləyib vahimələndi...

...Külək burda - çöllüyün bu ən qorxunc, mərkəzi nöqtəsində necəsə, ayrı cür əsirdi... Ha tərəfdənsə şahə qalxan nəhəng dalğalarla üstünə yeriir, ona gəlib çatmamış hansısa yaxınlıqlarda şəffaf divar kimi dayanıb durur, sonra soyunulmuş paltar kimi yerə sərilirdi...

...Buralara hardan gəlib çıxmışdı, necə gəlmişdi, yadına sala bilmirdi...

Evdən çıxdığı dəqiq yadındaydı... Evdən elə bil sübh tezdənnən çıxmışdı... arvadını oyatmamaqdan ötrü barmaqlarının ucuna qalxıb döşəmə boyu oğrun yerişlə yeriye-yeriye dəhlizə, ordan qapını açıb çölə sivişmişdi... Püllələri düşdükcə, yadına gəlir, qonşu mənzildə yaşayan durnagözlü qızla salamlamışdı... o qızı görəndə, hər dəfə olduğu kimi, bədənindən, mənasını özü də dəqiq anlaya bilmədiyi xoflu giziltilər keçmişdi...

...Külək fikirlərini havaya sovura-sovura fikirləşdi ki, axı niyə o qızı görəndə, bədənini o giziltilərlə gizildəyir?..Gəncliyi düşür yadına, ya bu binaya köçməkləri, bir mərtəbədə yaşadıklarından, isinişib dostlaşdığı ata-anası düşür yadına?.. Yoxsa, hər rastlaşanda, vücudunu saran anlaşılmaz bir xofla, həddi buluğa çatmış bu gənc qonşusunun körpəliyini xatırlayır?.. Ad günündə onlara qonaq getməklərini, ipək üzlü yatağa qda uzanan körpənin, açıq bələyin içində əl-ayağını oynada-oynada üzünə gülümsəməyini... körpənin, qızılıgöl ləçəyini andıran çəhrayı bədənini, şumal dərisini xatırlayırdı?.. Olsun ki, bu səhər də hər şeyi beləcə xatırlamışdı...

...Amma, yox, o dünən olmuşdu... Özü də onda o, idman formasında deyildi, hər gün iş geyindiyi açıq boz kostyumunda, nişastalı yaxalılıq ağ köynəyindəydi... Yadına gəlir, qızla salamladıqdan sonra başını aşağı salıb püllələri tələsik enmişdisə də, dözməyib geriye qanrılmış, azca əyilərək, qızın qısa paltarının altından görünən baldırlarına baxmışdı... sonra birdən-birə hər şeydən iyrenmişdi... Özündən də, qızın baldırlarından da, əynindəki boz kostyumundan da, tələsə-tələsə getdiyi iş yerindən də...

...Bəs bu gün? Bu gün nə olmuşdu?.. Evdən necə çıxmışdı?..

Qapıdan, yoxsa bacadan çıxmışdı?.. Yadına gəlmirdi...

Qəribəydi... çox qəribəydi... qətiyyən xatırlamırdı... heç nəyi xatırlamırdı...

Fikirləşdi ki, görəndə burdan baxanda, evləri ha yandadı, burdan çoxmu uzaqdadı?..

...Yaxalılığını qaldırıb, boyun-boğazını bağladı... üzünü tutan səmtə addımlaya-addımlaya, əsas məsələ burdan – bu boz çöllüyün mərkəzindən aralanmaq idi... - fikirləşdi. Bir istiqamətdə yeriye-yeriye, əvvəl-axır bir yerə çıxacaqdı...

İstiqaməti daha dəqiq müəyyənləşdirmək üçün başını qaldırıb günəşi axtardısı da, tapa bilmədi... Günəş, göyün üzünü qəribə bir axıntıyla tutmuş bomboz, ütülü buludların o üzündəydi...

...Külək fikirlərini bir yerə toplamağa, nə isə fikirləşməyə imkan vermirdi... kolları bir-birinə vura-vura, yerin qumunu göyə sovurur, qulaqlarına dolub uğulduya-uğulduya, onsuz da dumanlı beynini ha yanasa üfürürdü...

...Haraydı bu, İlahi?!.. Yoxsa, yuxuydu, qarabasmaydı?..

Ətrafa getdikcə, qaranlıq çökürdü... Yoxsa bu, ona elə gəlirdi?..

Gözləri acışa-acışa uzaqlara baxdı... və bircə nöqtə, ya xətt deyilən nəisə dəymədi gözüne... Döyüntüsü getdikcə zəifləyən ürəyinin səsinə qulaq asa-asa fikirləşdi ki, olsun ki, yuxu görür... sonra elə həmin dəqiqə də, soyuqdan, ya vahimədən donan iliklərinin sızıltısından anladı ki, yuxuda deyil...

Fikirləri də donurdu... tozanaq yanaqlarını yandırır, gözlərini sulandırır... Bax, bu da gözünün suyu...

Barmağını yanağına sızan göz yaşına batırıb dilinə vurdu...

Göz yaşı şor idi...

Ağlayırdı, nədi?.. Hə, ağlayırmış... Sən demə, bayaqdan bu müsibətin içiylə yeridikcə, gözünün yaşını tökürmüş...

...Göy üzünə qəfil qaranlıq çökdü... Axşam düşdü, nədi?!.. Elə bil göyün üstünə nəhəng, qara qapaq oturdular... çöllüyün üstünü tabutun ağzını bağlayan tək, qapatdılar...

Vahimədən dizləri əsdi... var gücüllə qışqırdı... sonra qışqırmağından oldu, ya nədən oldusa, elə bil uzaqdan, lap uzaqdan - çöllüyün son ucundan kimsə ona əl elədi və qaramtil pal-paltarı küləyin altında bayraq kimi yellənə-yellənə ona sarı irəlilədi... Yoxsa, gələn yox idi... ilğım idi gözüne görünən?.. Ya da kol-kos idi... yan-yörəsindəki kollar kimi, tərpanib özünü adam kölgəsinə oxşadırdı...

...Yox, kol deyildi... Kimsə gəlirdi... ona sarı irəliləyirdi... Küləyin müqavimətini bədəniylə yara-yara, qara pal-paltarı, qara matəm bayrağı kimi yellənə-yellənə, narın qumun içinə batıb çıxaxıxa, düz üstünə gəlirdi...

Görən kim idi bu adam?.. Hardan gəlib çıxmışdı buralara?.. Yoxsa, heç adam deyildi, qulyabanı idi, onu bayaqdan bura pusub ovlaya-ovlaya axır ki, təkləmişdi... indi dişinə çəkib yeməyə gəlirdi?..

...Küləyin uğultusu gah azalırdı, gah da elə güclənirdi, elə bil buraları kol-kosuqarışq yerin qabığından soyub aparmaq istəyirdi...

...Qaraltı yaxınlaşdıqca, ürəyi pis-pis döyünməyə başlayırdı...

Ürəyi olsun ki, gələn kim olduğunu yaxşı bilirdi... odu ki, döyünürdü...

Ürəyi qorxurdu... Sonra da fikirləşdi ki, nədən qorxmalıydı axı?!..

Burda, bütün bu məşəqqətin içində qorxmalı bir şey vardısı, o da bu sonu-qurtaracağı görünməyən, boz çöllük idi... çöllüyün adamboğan bozluğu idi... Hə, bu bozluğa baxa-baxa ölmək də olardı...

...Gələn - balaca oğlan uşağıydı... deyəsən, oğluydu. Hə, özünü ki, var, oğluydu... İçi atlandı... əllərini ağzının kənarlarına qoyub var gücüllə:

- Sabi-i-ir!!!.. – deyə küləyin içiylə qışqırdı...

Oğlu onu eşitmədi... Eşitseydi, mütləq ya əl eləyərdi, ya da yüyürə-yüyürə üstünə qaçardı, boynuna atılıb başını sinəsinə qoyardı...

Hə, oğlu onu eşitmirdi... Bu uğultunun, bu aşılmaz bozluğun içində necə eşidəydi axı?!..

Yoxsa, görmürdü onu?.. Yox, görməyinə görürdü... yoxsa, nişan almış tək, düz üstünə yeriye bilməzdi...

- Sa-a-abii-ir!!!.. – deyə bir də qışqırdı... daha doğrusu, bu dəfə bağırdı...

və oğlunun adından özü də diksindi... fikrini bir yerə toplaya-toplaya, yadına salmağa çalışdı ki, oğlunun adı Sabir idi, məgər?.. Yox axı, deyəsən, ayrı cür idi... Amma «S» hərfiylə başlamağı dəqiq yadıındaydı... Odu ki, külək iliyinə işləyə-işləyə, başının tükləri qabara-qabara «S» hərfiylə başlayan bütün adları yadına salmağa çalışdı... və heç birinin, oğlunun adı olmadığını anlayıb dəhşətə gələ-gələ, fikirləşdi ki, necə olmuşdu ki, oğlunun - aman-zaman bircə övladının adını unutmuşdu?..

...Addimbaaddım ona yaxınlaşmaqda olan oğluna baxa-baxa, həyəcandan boğula-boğula fikirləşdi ki, indi oğlu gəlib ona çatanda nə desin, adının əvəzinə nə deyib çağırırsın onu, necə baxsın üzünə?..

Sonra hardansa uzaqlardan - küləyin, tozanağın içiylə nə isə deydi ona...

Yaddaşı idi... qayıdıb gəldi... oğlunun adını qaytarıb yadına saldı...

Samir idi oğlunun adı... Hə, özünü ki, var – Sa-mir. Sabir niyə gəlmişdi dilinə?..

...Hardanca, uzaqdan avtobus səsi eşidilirdi... Avtobus, deyəsən, buralara yaxınlaşırdı... Yoxsa, uzaqlaşdı?.. Sonra lap uzaqdan - toz dumanının içiylə səssiz yuxu kimi ötüb keçən sarı avtobusu, axır ki, gördü... Avtobusun tozlu pəncərələrindən görünən cavan üzünü, səliqəsiz qırxılı başını, nazik tələbə boynunu gördü... pəncərənin yanında oturub yol gedə-gedə, kitab oxuyurdu...

Yadına düşdü... Sabiri oxuyurdu... «Ah bu urus başdılar...» Oxuyurdu, oxuyurdu, sonra başını qaldırıb, üz tutduğu paytaxtın əlvan xəyallarıyla, tozlu pəncərənin o biri üzündən - tozanağın arasından yazıq gözlərlə ona elə baxırdı, elə bil şəhərə oxumağa yox, gedər-gəlməz qaranlıqlara yollanırdı...

...Qışqırmaq, atobusu saxladıb, bu alagöz, sütün uşağı geriye çağırmaq istədisə də... səsi çıxmadı... yüyürüb avtobusun qabağını kəsmək, bu yazıq baxışlı cavanı ordan düşürmək istədi...

Ayaqları getmədi... Ayaqları dizəcən torpağa batmışdı...

...Avtobusu külək aparırdı... ardınca qum topalarını havaya sovurub onu toz dumanında yoxa çıxarırdı... Avtobus uzaqlaşdıqca, çöllüyün uğultusu artır, bədəni, küləyin sümrülməsiylə harasa arxaya sovrulurdu...

Amma yox, ona elə gəlirdi... Ayaqları budu, burdaydı... dizəcən torpağın içinə batmışdı... onu dirək kimi yerə basdırmışdı...

Yox, avtobusun ardınca qaçmalıdı... – fikirləşdi - ...onu bu bozluğun, bu yolsuz, ciğirsiz çöllüyün içindən çıxarsa-çıxarsa, birçə o çıxaracaqdı...

Axı bu, həmin o avtobus idi?!.. Həftənin şənbə günlərinin sübh çağları kəndin yol ayrıcında dayanıb, salonun şəhərə gedənlərlə dolmasını gözləyən həmin sarı avtobus...

Qəfildən ürəyi əzildi... avtobusun qabaq pəncərəsinin önündə oturub Sabiri oxuyan o nazik boyunlu, tələbə oğlana ürəyi ağrıdı...

Boğazını qəhər tutdu... ağlamağı gəldi...

Sonra qışqırdı... Avtobusun ardınca səsi gəldikcə:

- Səi-i-id!!!!.. - deyib qışqırdısa da, səsi avtobusu itirən toz dumanının içində əriyib yoxa çıxdı...

Qəfildən xatırlayıb bayaqkı səmtə zilləndi...

...Oğlu hələ də ona tərəf gəlməyində idi...

Fikirləşdi ki, gör bir neçə vaxtdı oğlu ona tərəf gəlirdi, gəlib çata bilmirdi... Yerində addımlayırdı, nədi?!..

Torpağın nəmindən ağırlaşan ayaqlarını bir təhər dartıb çıxardı, ayağa qalxıb oğluna sarı addımladı... Yaxınlaşdıqca, baxıb gördü, sən demə, bayaqdan oğlu sandığı qaraltı o deyil...

Bu, qadın idi... başında kələğayı, uzunətəkli paltarda becid addımlarla ona sarı irəliləyirdi... Sonra birdən tanıdı... Şabalıdı kələğayısından, belinə sarıdığı dama-dama, yun şalından tanıdı... Anası idi... həmin becid yerışıylə ona tərəf addımlayırdı...

Ürəyi titrədi... «Can ana... yenə sən... Yenə sən bildin, oğlun dardadı... Yenə sən bildin, balan bu bozartının içində təmtək, gücsüz, səssiz, köməksiz qalıb... Gəl, ana... gəl, qurtar məni bu zillətdən... Apar məni evimizə... Evimizi istəyirəm, ana...»

...Anası lap yaxındaydı... soyuq küləkələri yarmaqdan gümüşü rəngə çalan üzündə həyat əlaməti yox idi... gözlərinin ifadəsi dəyişmiş, burnu qəribə sivriliklə nazilib uzanmışdı...

Yalnız kiminsə ölüm xəbəri anasının üzünü bu hala sala bilərdi... - ürəyi sıxıla - sıxıla fikirləşdi. - Görən kimiydi ölən?..

...Anası həmin o dəmir üzüylə gah yaxınlaşır, gah da dərin uzaqlarda addımlayırdı... sonra külək qəfildən necə ədsisə, anasını yerdən qoparıb kağız parçası kimi havaya qaldırdı... hərleyə-hərleyə, başındakı kələğayısını şabalıdı yelkən kimi yellədə-yellədə götürüb apardı...

Yerindən götürülüb anasının ardınca qaça-qaça:

- Ana-a-a!!!.. – deyib çağırırsa da, baxıb gördü, anası budu burda, yerdədi... həmin becid addımlarla ona sarı irəliləyir... küləyin apardığı, sən demə, anasının şabalıdı kələğayısıymış...

...Ayaq saxladı... Anası, axır ki, gəlib ona çatdı... içindən keçib becid yeriyiylə harasa arxaya getdi...

Çönüb anasının ardınca baxdı... Anası iti addımlarla saniyəbəsanıya ondan uzaqlaşdı...

İstədi yenə qışqırıb anasını çağırırsın, bu dəfə səsi heç çıxmadı...

Səsi batmışdı... yoxsa, uğultu qoymadı eşidə öz səsini?..

Bir də axı anası hara getdi?.. Niyə görmədi onu?

Sonra başa düşdü... az qaldı dizi üstə çöküb ağlasın... hönkürüb səsi gəldikcə ulasın, ulasın...

Baş düşdü, niyə anası görmədi onu... Baş düşdü, niyə anası bayaqdan hey ona sarı gəlirdi, gəlirdi, gəlib çata bilmirdi...

Anası unutmuşdu onu... üzü anasının yadından çıxmışdı... Ya bəlkə...

Başının tükü qabardı... Bəlkə ölən o idi?.. Anası həmin o gümüşü üzüylə, becid yeriyiylə onu basdırmağa gedirdi?.. Onu... on-on beş il əvvəl şəhərə, oxumağa göndərirdi aman-zaman bircə oğlunu...

Hə, anası şəhərə gedirdi... onu axtarmağa... gedirdi ki, axtarıb tapıb kəndə gətirsin, quyunun başındakı qoca tutun altında basdırsın... Babası yaşında ağacı kökündən qoparıb, yerində onu əksin... Basdırsın, əksin, rahatlınsın nəhayət. Daha qapılarının qabağından əliboş ötən poçtalyonu da güdməsin, şəhərlə danışmaqdan ötrü rayon mərkəzinə gedib, orda poçt şöbəsinin adamlarıyla dolu, dərəcəli kabinetlərinə növbəyə durmaqdan canı qurtarsın...

...Ürəyi ağzına gələ-gələ fikirləşdi ki, axı kim deyib anasına onun ölməyini?.. O ki, ölməyib?!..

...Kimsə qəsdən deyib... anasının bağırını partlatmaqdan ötrü... qəbrini vaxtından əvvəl qazdırmaqdan ötrü...

Əsəbilikdən boğula-boğula fikirləşdi ki, yüz faiz idarədəkilərin işi idi. Hə, onların işi idi. Ayı kim olacaqdı ki?..

Sonra alt mərtəbənin isti otaqlarda oturub onu müzakirə edən, selektorunun qəfil çağırışlarına diksinib, suallarına titrək quzu səsiylə cavab verənlərin, qəbuluna, elçiliyə gələn kimi, qapını üç dəfə döyüb saxta təbəssümlə daxil olan «sədaqətli və mehriban insanların» - qulaqlarını illər uzununu döşəməsinin altından addım səslərinə şəkəlib, onun hər hərəkətini siçovul kimi güdənlərin, bu səslərin nəhayət ki, kəsiləcəyi əziz günün həsrətində yaşayanların işi idi...

...Saçları dən-dən qalxdı... elə bil dişləri də böyüdü... çənəsini yarıb çölə uzandı... sonra bədəni gərilib gicişdi...

Dik atılıb əl-ayağına baxmaq istədi... nə əlini gördü, nə ayağını...

Bədəni də yox idi... Bəs özü... özü hardaydı?..

...Hardansa görürdü özünü... Hansı dəlikdənsə, ya arakəsmədən... yox, bu, nəyinsə içiydi... dırnaqlarının ucuna qalxıb ordan özünü görürdü... Görürdü, necə anası bomboz səhralıqla yeridikcə, uzaqlaşır ondan... gözdən itir... onu bu kimsəsiz, qorxunc çöllüyün ortasında tək-tənha buraxıb gedir...

Nəfəsi kəsilə-kəsilə dayanıb durdu... anasının ardınca qaçmaq istədi... amma qaça bilmədi... Çünki yox idi... heç bir gilə də qalmamışdı... bir qırıq da...

...Anası gedib-gedib nöqtə boyda oldu, sonra, deyəsən yerə oturdu... ya yıxıldı?..
Sonra uzaqdan anasının yanıqlı çığırtısı eşidildi...

- Can bala!.. Anan öləydi, bu gününü görmiyəydi!.. Vay bala!..

...Hiss elədi, necə saçları bir-bir ağardı...

Anası tapmışdı onu... orda... Dünyanın o başında... Tapıb dizi üstə çökmüşdü, sinəsini cıra-cıra, dizlərinə döyə-döyə ağlayırdı...

...Anası burdan nöqtə boyda görünə də, səsi aydın eşidilirdi...

Elə eşidilirdi, elə bil burda, böyründə idi... ağzını onun qulağına dirəyib ağlayırdı... sinəsinin, üzünün dərisini sivirən dırnaqlarının, diblərindən qoparılan saçlarının xışıltısından ürəyi göynəyirdi...

Üzünü göyə tutub:

- Bu nə müsibətdi, İlahi?!.. - dedi və baxdı ki, göyün altı dama-damadı...

...Anasının səsi cığırmaqdan, yoxsa qəhərdən batdı... İndi anası onu bayquş səsini andıran qorxunc bir səslə çağırırdı...

- Səi-i-d!.. Vay Səi-i-id!..

- Səid, ay Səid...

...Arvadı idi... ona hardansa yuxarıdan baxırdı.

..Cərrahiyyə otağındaydı, nədi?..

Dik atılıb yerinin içində oturdu...

- Ona işləyir... yatıb yuxuya qalmısan. – arvadı dedi.

Arvadının üzünü həmişəki kimi, yorğun və əsəbi idi. Bir müddət dayanıb, üzərində aparılan əməliyyata rəhbərlik etmiş mütəxəssis ədasiyla üzünə zilləndi, sonra çəkilib, deyəsən, mətbəxə getdi.

Otaq işıqlı və sakit idi... Bayaqqı uğultu dolu bozluqdan və soyuqdan əsər-əlamət yox idi...

...Yuxunun keyi sovuşmamış üz-gözünü ovub fikirləşdi ki, nə yaxşı ki, gördükləri yuxuymuş... Sonra da fikirləşdi ki, o nə qorxunc yer idi, girmişdi yuxusuna?.. O nə müsibətlər idi?..

Belə fikirləşdikcə üşüdü, yorğanı boğazınacan çəkib böyrü üstə çöndü.

Fikirləşdi ki, indi arvadı mətbəxə çatıb ona səhər naharı düzəldir, əsəbi əlləriylə çörək doğrayır, çay dəmləyir, özü də Allah bilir, ürəyində nə fikirləşir...

Çox keçmədi ki, mətbəxdən arvadının götür-qoy elədiyi boş nimçələrin səsi gəlirdi...

Gözlərinin içi, qum dolmuş kimi acışırdı... Gözlərini ova-ova fikirləşdi ki, bəlkə yuxudakı bütün o müsibəti - əcinə saçlarını andıran o qorxunc kol-kosu, içi vahimələr və xoflar dolu o çıxılmaz tənhalığı arvadı yeritmişdi canına?.. Dərmanı şprisə yığıb bədənini yeridən kimi, o, yuxuda ikən, bütün gecəni başının üstə durub iblisənə bir gülüşlə gülümsəyə-gülümsəyə, gözlərindən qığılcım çıxı-çıxa, üzərində hansısa gizli əməliyyatlar aparmışdı?.. Allah bilir, ona nələr eləmişdi, başına nə oyunlar açmışdı?.. Axı yatanda o, demək olar ki, heç nə hiss eləmirdi?.. Arvadı demişkən, sinirsiz, hissiyyatsız müqəvvaya çevrilirdi?!..

Sonra arvadını vizlaşmış saçlarla rəngbərəng tüstülərin, qorxulu məhlullarla köpüklənən əcaib kolbaların arasında təsəvvürünə gətirdi... və başının tükləri qabara-qabara fikirləşdi ki, əgər bu dəqiqə arvadı içəri girib, həmin o qığılcım saçan gözləriylə ona baxsa, ordaca ürəyi dayanar.

Arvadı bəzən belə qəfil hoqqalar çıxarırdı... gözləmədiyi halda hardansa peyda olur, ya oturduğu yerdə yoxa çıxırdı. Heç bir məntiqi ardıcılığı olmayan anlaşıqsız, əcaib hərəkətlər eləyirdi. Səssiz addımlarla yeridiyi yerdə qəfildən nə isə xatırlayıb dəli hərəkətlərlə qabağa qaçır, yaxud, danışdığı yerdə susub, hüznü baxışlarla harasa, uzaqlara zillənirdi... Bəzi küləkli, fırtınalı gecələr isə, o dərin yuxuya qərq olub bütün vücuduyla uçunarkən, arvadının içi qovrula-qovrula, qulağına nə isə pıçıldadığını eşidir, ha çalışıb yuxudan ayılmaq, arvadını bu vəhşi pıçılıtlarıyla yaxalamaq istəyirdisə də, yuxuları əl-ayağına sarılıb şirin mürəbbə bataqlığı kimi, onu içinə sümürür, ağır yuxu pərdəsini yarıb o biri üzə keçməyə – oyanmağa imkan vermirdi...

Sonra nə qədər eləyirdi, arvadının hər gecə nəfəsi kəsilə-kəsilə, tələm-tələsik qulağına pıçıldadığı sözlərin bircəciyini belə, yadına sala bilmirdi...

...Əsnəyə-əsnəyə fikirləşdi ki, bəlkə gecələrlə qulağına pıçıldayan heç arvadı deyildi?!.. Bəlkə hamısını eləyən, həkimi demişkən, uzun illərlə canını fəda eləyib, çalışıb-vuruşduğu mötəbər idarəsindən qazandığı əsəb pozğunluğuydu?..

Kürəyi üstə çönüb, üz bəüz divardan asılmış saata baxdı.

Əslində indi yolda olmalıydı... O isə hələ əl - üzünü də yumamışdı. Çünki bezmişdi daha... Vaxtında yataqdan qalxıb gözü saatda, əl - üzünü yumaqdan da, mətbəxə keçib, orda tələm-tələsik nə isə yeyəndən sonra işə yollanmaqdan da... sonra orda, ölüm kamerasını andıran səliqəli otağında oturub, səhər-axşam mənasız cızma-qaralarla məşğul olmaqdan, sifətlərindən ürəyi bulanana adamlarla yalandan, gülümsəyə-gülümsəyə danışmaqdan da cana doymuşdu... İşə getməyib evdə qalmaq isə daha böyük faciə idi...

Fikirləşdi ki, onda belə çıxır ki...

Ağlına gələn fikrin ardını rahat fikirləşməməkdən ötrü qollarını yorğanın altından çıxarıb gücü gəldikcə gərnəşdi... Gərnəşdikcə də, sinəsi boyu daraqlanan qəribə, kəsici ağrıları hiss elədi...

Əzələ sinirləri idi... onlar da ağrıyırdılar.

Axır vaxtlar, demək olar, bütün sinirlərini - bədəni boyu şaxələnən irili-xırdalı əsəb zoğlarını bircə-bircə hiss eləyirdi... Bu zoğlar beynindən baş alıb qollarıyla üzəaşağı - sinəsindən bədəni boyu ayaqlarınacan, çiyinlərindən əl barmaqlarının ucunacan şaxələnirdi, xırda budaqlarla ovuclarının içində naxışlanırdı... Hamısı da soğan qabığı kimi kövrək və şəffaf idi, çatlayıb qanını sızdırmağa hazır vəziyyətdəydilər...

...Gərnəşib dartından sonra yenə ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi ki, gecələr qulağına pıçıldayan arvadı deyildisə, onda bəs niyə o, yuxudan - ölüm bataqlığından vurnuxub çıxan kimi çıxanda, ona o cür mənalı-mənalı baxıb gülümsünürdü?.. Özü də o səhər ki o, yuxudan tər-qan içində ayılırdı?.. O səhər ki, bütün gecəni yuxunun cəhənnəmində boğulub ölüb, ölümdən qayıdırdı?..

O idi qulağına pıçıldayan... Hər gecə ağzını onun qulağına dirəyib içini, məkr dolu yandırıcı sözlərlə dolduran. İfritə...

...Qulağı göynədi...

Qulağını ovuşdurub fikirləşdi ki, bir gün - belə gecələrin birində arvadı qulağına pıçıldaya-pıçıldaya, axır ki, azdıracaqdı onu... Həmin o vahimə dolu, nəfəskəsən çöllüklərin birində azdırıb, o sirli qaranlığa... yox-yox, o qaçılmaz bozluğa təhvil verib, özü geri qayıdacaqdı...

...Gicgahı elə lükküldəyirdi, elə bil bütün gecəni başında darısqal ayaqqabı yatmışdı... Odu ki, indi başı, kiçik ölçülü ayaqqabı geyməkdən gizildəyən ayaq kimi göynəyirdi...

...Qalxıb yerinin içində oturdu, ayaqlarını döşəməyə sallayıb yadına, dünənki axşamı, yuxuyu getməmişdən nə ilə məşğul olduğunu salmağa çalışdı...

Yox, dünən içməmişdi. Yerinə də, elə də gec girməmişdi. Bəs, onda niyə özünü belə əzgin, sıyıq xəmir kimi yöndəmsiz hiss eləyirdi?..

...O biri otaqdan arvadının səsi gəldi... Arvadı, deyəsən nə isə soruşdu ondan, eşidə bilmədi:

Ağzını dəhlizə sarı çevirib ucadan:

- Nə dedin? – dedisə də, arvadı cavab vermədi, sonra haçandan-haçana səsinin yoğun yerinə salıb:

- Qayğana-a-aq!!! – deyə bağırırdı...

Arvadının səsi şillə kimi dəydi üzünə... Ovqatı təlx oldu.

...Yenə qayğanaq... Yenə həmin ağılı-sarılı horra... Yo-ox, daha o, qayğanaq istəmir... nəinki qayğanaq, ümumiyyətlə, yumurtaya aid olan nə varsa, adını belə eşitmək isətmir.

Amma «yox» deyə bilməz... Çünki «yox» sözünü o birdəfəlik tərgidib. Həm arvadı yadırgayıb, həm də... onun da yadından çıxıb.

Bir də, çaşıb «yox» desəydi, arvadının, hər an içində gəzdirdiyi gizli buynuzları üzə çıxaracaqdı... üzünü dönəcəkdə, qanın qaraltmağa bəhanəsi tapılacaqdı... Sonra bunu təsəvvürünə də gətirdi... Necə arvadı mətbəxdə əsəbi-əsəbi vurnuxa-vurnuxa qab-qacağı, çəngəl-bıçağı bir-birinə vurub evə ətürpədən cingiltilər sala-sala, sevimli ironiyasıyla:

- Bəs siz nə istəyirsiniz, Səid müəllim?.. Nə bişirək sizin üçün, ağa? – deyir, sonra yoğun gövdəsini aşağı əyib qarşısında əyilərək - Bəlkə xətrinizə quymaq, ya südlüplöv düşüb?..

...Fikirləşdi ki, görən, arvadı niyə hər səhər qayğanaq yedirir ona?.. Bişirilməsi asandı, ona görə?.. Yoxsa, qəsdən gündə-gündə o ağır, yağlı zülalı yedirir ona ki, ürəyi bulansın, ödə qatılaşıb zəhərini qanına buraxsın.

Arvadı onun ölümünü istəyirdi... Sidq ürəkdən. Odu ki, hər gün ona qayğanaq yedirdirdi.

Fikirləşdi ki, insan o qədər zərif məxluqdu ki, onu nə ilə desən öldürmək olar. Səslə də, rənglə də, yuxuyla da, qoxuyla da... Qayğanaqla da...

Hə... qayğanaq elə-belə, səhər yeməyi deyildi... - fikirləşdi. Ona görə bütün toyuq-cücəyə, yox, ümumiyyətlə, bütün yumurtalılar sinfinə nifrət eləyirdi. Bir də qayğanaq yeyəndə həmişə hardansa hərlənib-fırlanıb, yadına kəndləri düşürdü... həyətin zir-zibilində eşələnən arıq, kifir toyuqları düşürdü...

...Mətbəxdə nə isə şarappılıyla yerə dəydi... və o anladı ki, arvadı nifrət eləyir ona. Bunu axır vaxtlar süfrə arxasında onunla üzbəüz oturanda da, gecələr işığı keçirib, dinməz-söyləməz yanaşı uzananda da, yaxud, ayrı-ayrı otaqlarda oturub bir-birinin üzünü görməsələr də, bir-birinə necəsə, mane olanda da hiss eləyirdi. Odu ki, hər səhər qabağına qoyulan qayğanağı dinməzcə yeyirdi...

Arvadının ona olan nifrəti bütün evə də çökmüşdü... Otaqların, əşyaların canına yerimişdi... Odu ki, divarlardan da, bu yorğan-döşəyin özündən də yumurta iyi gəlirdi... Arvadının nifrətiydi... evin hər küncündən xəbis-xəbis yumurta iyi saçırırdı...

...Çarpayıyla üzbəüzdəki qədim şkafa, şkafın başından tavanacan səliqəylə, üst-üstə yığılan yorğan-döşəyə baxıb fikirləşdi ki, görən, niyə hər dəfə yuxuda öldüyünü görəndə, özünü, tabut əvəzinə, həmin bu qədim şkafın içində uzandığını görürdü?.. Bəlkə ona görə ki, bu qədim, qara şkaf bu otaqda arvadıyla bir – o, gəlin gələn gündən bitmişdi?.. Və gör bir, neçə illər idi, gecələrlə üzbəüz divardan qara kabus kimi zillənib onun hər sözünü, hər

hərəkətini güdüdü?.. Odu ki, yuxularında canını tapşırarkən, özünü məhz onun o qaramtil darısqallığında hiss eləyirdi... Qəribəydi ki, bu qədim şkof eninə və uzununa görə də elə onun boyuna biçilmişdi?!..

Fikirləşdi ki, axır, günlərin bir günü yuxuları çin olacaqdı... Neçə illərdən bəri səbr və təmkinlə onu izləyən bu qara kabus zülmət qaranlıq gecələrin birində nəhəng, ağır qapılarını aralayıb, onu yorğan-döşəyi qarışıq içinə sümürəcəkdı... öz havasız darısqallıqlarında boğub öldürəcəkdı...

Sonra bunu bir neçə dəfə yuxuda da gördüyünü xatırladı... Yuxuda bu qaradınməz şkof ləngər vurub bir neçə addım qabağa gəlmişdi... qapılarını qorxunc bir cırıltıyla cırıldadıb aralamışdı... içinin qapqara, dərin uçurumuyla ona zillənmişdi... Onda yadına gəlir, vahimədən az qalmışdı yuxudaca ürəyi dayana...

...Başının tükləri qabardı... Fikirləşdi ki, Allah özü kömək olsun ona. Axır vaxtlar bu nə əcaib yuxulardı görür?! Sonra fikirləşdi ki, əsəb pozğunluğudu. O gün işdən sonra zəng vurub getdiyi əsəb həkimi də - bir suyu arvadına oxşayan, gülümsər üzli cavan oğlan da elə demişdi ona. Dizlərini, dirsəklərini balaca, yumru çəkiciylə tiqqıldadıb, incə yeniyetmə səsiylə:

- Əsəb pozğunluğudu. - demişdi, sonra şəhadət barmağını onun gözləri qabağında qabağa-dala tərpedə-tərpedə bəbəklərinin vəziyyətini yoxlamışdı, sonra yenə həmin yeniyetmə səsiylə:

- Bəli-bəli. Əsəb pozğunluğudu. - demişdi və özü kimi balaca, dəyirmi stolunun arxasına keçib orda başını qaldırmadan, nə isə yaza-yaza:

- Saçınız tökülür?.. - soruşmuşdu.

O da qısaca:

- Bəli. - demişdi.

- Dırnaqlarınız necə, ovulur?..

- Bəli.

- Dişləriniz necə?..

- Bəli, onlar da tökülür, ovulur.

- Əsəb pozğunluğudu... - deyib onu yola salmışdı...

...Mətbəxdən yayılan qayğanağın iyi aramla yataq otağına yayılırdı...

...Sinəsi qaşındı. Sinəsini ikiəlli qaşayıb ovuclarına baxdı...

Barmaqlarının arasında qalan balaca, qıvrım tükləri ovuclarından çırpıb yerə atdı.

Sinəsini tükü də tökülürdü... Sonra nə fikirləşdisə, yerindən sıçrayıb, yorğan-döşəyi yoxladı görsün ki, sinəsinin tükündən ora düşəni var, ya yox... Arvadını hövsələdən çıxaran mənzərədən biri də bu idi. Döşəküzünün bəzi yerlərində qara vergüllər kimi qaralan tükləri tələm - tələsik çırpa-çırpa fikirləşdi ki, arvadıyla hələ təzə-təzə tanış olub münasibət quranda, çox avamlıq eləyib. Hədsiz səmimiyyətin axırı budu. Gərək ilk gündən məsafə saxlayaydı aralarında. Elə olsaydı, bəlkə də indi hər şey ayrı cür olardı...

Sonra fikirləşdi ki, axı necə səmimi olmayaydı?!.. Axı onsuz da günün əksər hissəsi, o hissəsi ki, işdə, cəmiyyət arasında keçirdi, özünü mümkün qədər sıxıb cilovlayırdı, hər sözüne, hər hərəkətlərinə hədd qoyurdu. Başqa cür mümkün də deyildi. Halına-xasiyyətinə bələd olmadığı yad adamlar zümrəsində özünü, olduğu kimi apara bilməzdi axı?!.. Bunu ki, ona, həyatıyla borclu olduğu Səlimovun özü öyrətmişdi?!.. İşə başladığı həftənin elə birinci günü onu yanına çağırtdırıb, kollektiv haqqında qısa və müfəssəl məlumat verib, axırda da müəllim təbiri ilə: «O yırtıcılar səmimiyyət anlamır. » - demişdi. Düz də demişdi. Bu gülümsər üzli, «qayğıkeş» əməkdaşların yırtıcılığını o, çox da uzağa getmədən, şöbə müdiri təyin olunduğunun səhəri günü anlamış, cəmiyyət içində bütün verdiş və istəklərini, tıbağa qınına yığılıb gizlənən kimi, gizləməyin, bir kəsin daxil ola bilməyəcəyi, qapısız, pəncərəsiz, gipgirdə, qalınqabıq bir vücuda dönməyin vacibliyini anlamışdı. İndi belə olan

halda, öz evində də, bağlı qapı arxasında keçirdiyin bir-iki saati da, əl-ayağını uzadıb rahat asudəlikdə yaşaya bilməyəcəyi təqdirdə ona nə qalırdı?.. Qınına yığıb gizlədiyi əzaları əbədilik içində qalan, miskin tısağalıq...

Fikirləşdi ki, əslinə qalsa, indiki vəziyyəti, demək olar ki, elə elədi. İndi daha işlə evin gərginliyi arasında elə bir fərq yoxdu. Hələ əksinə, axır vaxtlar özünü idarədə daha asudə hiss edir, hətta bazar günləri işə getməyə bəhanə gəzirdi. Təki arvadının tənə dolu baxışlarından, o biri otaqlarda olsa da, hansısa altıncı hiss üzvü ilə tutduğu qara nifrətindən qaçıb qurtulsun.

Odu ki, asudə rahatlıq barədə xam xəyallarına nöqtə qoysun.

Sonra yatağını səliqəyə salıb, balşını çırpıb yumşalda-yumşalda fikirləşdi ki, bir də, arzusunda olduğu o asudə rahatlığa çatıb neyləyəcəkdi ki?..

Bu barədə dərinədən düşünmək istədisə də, qayğanağın iyindən ürəyi bulandı...

Hə, gör ki, indi iş nə yerə çatıb ki, o, daha asudə rahatlıqda nə edəcəyini anlamır... bunu istəsə belə, təsəvvürünə də gətirə bilmir. Çünki daha nə bir vaxtlar elədiyi kimi - əlinə-əlinə vurub, şaqqanaq çəkib ürəkdən gülməyi gəlir, nə də cavanlıqdakı kimi, nədənsə təsirlənib qəhərlənmirdi. Bir sözlə, insanlıqdan çıxmışdı. Amma vaxtı ilə çox gülüb-ağlamışdı, saqqalı əldən vermişdi. Sonra da fikirləşdi ki, yaxşı ki, saqqalı yalnız evdə əldən verib. Səlimov olmasaydı, gör indi idarədəkilər başına nə oyunlar açacaqdı?!..

İndi o, bunu da yaxşı bilirdi ki, «insan əsasən, yaxşı tanıdığından, əyər-əskiyini bildiyindən daha tez bezir.» Özü-özündən bezən kimi. Öz murdar sifətindən, heç bir mənə ifadə eləməyən xırda gözlərindən, qadın burnu kimi səliqəli burnundan, nə vaxtdansa çənəsinə yapışib, indi hər güzgüyə baxanda ürəyini bulandıran şabalıdı xalından, səsindən, ağzının tamından bezən kimi.

...Odu ki, arvadı nifrət eləyirdi ona. Çünki bütün əyir-əskiyini bilirdi. Elə bilirdi, özü doğmuşdu onu... öz əlləri ilə düzəltmişdi... İndi sökmək istəyirdi, alınmırdı.

Alınmayacaqdı da. – ürəyində bic-bic güldü. - Bu da özündən mühəndis-arxitektor qondarıb səhər-axşam vacib görkəmlə qaraladığı, qaralayıb heç cür başa çatdırı da bilmədiyi layihələr deyildi ki, xoşuna gəlməyəndə lazımsız qəzet parçası kimi, cırıb kənara tullayaydı?!..

...Bu yerə çatanda əsəbilikdən, ya nədənsə gülməyi tutdu. Üzbəüzdəki şəkafın güzgülü qapısında görünən pırpız başının əksinə baxdı...

Saçlarını hamarlayıb yatırtmaq istədisə də, tükləri sözə baxmadı. Tükləri elə bil rezindən idi, yastılacaqca, bir az da qabarırdı.

Fikirləşdi ki, saçları son beş-altı ildə belə olub. İnsan saçından çox, sintetik saçağa oxşayır.

«Saç qəlbədən su içir, bala...» - anasının bir vaxtlar, seyrek hörüyünü açıb hörə-hörə dediyi sözləri qulağında səsləndi...

Fikirləşdi ki, demək, ürəyi rezindəndi...

Xalatını geyinib o biri otağa boylandı...

Arvadı gözündə eynek, pəncərənin qabağındakı yazı stoluna dirəklənib, deyəsən, yenə lahiyəsinə baxırdı.

Kürəyi ağrıdı... beli də qurumuşdu elə bil.

Əlini döşəyin üstüylə gəzdirdi. Döşəyin altında elə bil nəhəng tısağa yatmışdı. Olsun ki, döşəyin çoxdanan bəri açılıb çırpılmayan yunu idi, düyünlənib altına yığılmışdı. Ya da ola bilər, çarpayının taxtası əyilmişdi. Odu ki, hər gecə yuxusuna ilan-qurbağa girirdi... - fikirləşdi. Arvadının qurğusuydu... çarpayının hansı gözündə yatırdısa, o döşəyin ortasında tısağavari bir düyün əmələ gəlirdi.

O biri otaqdan hıçqırq səsi eşidildi... Dəhlizə çıxıb hamama gedə-gedə, yolüstü arvadının otağına boylandı və gördüyü mənzərədən duruxub qaldı...

Arvadı ağlayırdı... Əlini belinə vurub, o biri əliylə alnını tutub sakit-sakit göz yaşı axıdırdı...

Ürəyinə qəribə bir sərinclik yayıldı... içində, səbəbini özü də başa düşə bilmədiyi qəribə bir yüngüllük hiss elədi. Fikirləşdi ki, əgər arvadı ağalaya bilirsə, deməli, hələ nəyəsə ümid bağlamağa dəyər.

Sonra hamama girib qapını o biri üzdən bağlaya-bağlaya fikirləşdi ki, axı niyə bu dəliylə evlənirdi?.. Başına qız qəhət idi, nədi?.. Niyə anasının sözünə baxıb, evlənəcəyi qızı kəndlərindən seçmədi?.. Gərək sadə bir kənd qızıyla evlənəydi, özü də sırası bir işə girib başını dolandıraydı. Beşdə alacağı, üçdə verəcəyi olmayan sırası, sakit bir işə. Bax, onda heç bir «səviyyə», heç bir «cəmiyyət rəyi» vecinə gəlməyəcəkdi. Başını aşağı salıb, adam balası kimi işə gedəcək, axşamlar xudmani bazarlığını eləyib evinə qayıdacaqdı, ertədən şamını bitirib, başını balışa atıb yatacaqdı. Bu da olacaqdı, arzuladığı həmin o «asudə rahatlıq». O eybəcər yuxuları da görməyəcəkdi... rəngi də bu cür olmayacaqdı... Hələ olsun ki, yanağından qan damacaqdı.

Anası da ömrü boyu bunu deyirdi. Deyirdi: «şəhər qızından arvad olmaz, a bala. Nə qədər gec deyil, ağılına başına yağ, gəl, kəndin gül-çiçək kimi qızlarından birini seç, evlən.»

Anası bunu o qədər yanğıyla deyirdi, elə bil kəndin qızlarına öz gözü düşmüşdü. Yadına gəlir, onda anası elə deyəndə, ürəyi sızılırdı... dünya gözündə qaralırdı... Çünki o vaxtlar niyəsə, ona elə gəlirdi ki, kəndlərindən qız almaq - elə anasıyla evlənmək kimi şeydi. Çünki kəndin qızları bölünmüş alma kimi bir-birlərinə, həm də anasına oxşayırdılar. Anası kimi yeriyirdilər, anası kimi danışırdılar...

- Qayğanaq soyuyur!.. - mətbəxdən eşidilən qəfil qıyyadan dik atıldı.

Başına elə bil qaynar su tökdülər. Hamamın divarından asılmış balaca, elektron saata baxdı.

Onun yarısı idi. Gecikirdi...

Tələm-tələsik yuyunub otağa qayıtdı, bir əliylə köynəyini, o biri əliylə şalvarının düymələrini bağlaya-bağlaya geyindi.

Oğlu ara otaqda oturmuşdu. Dərsini yaza-yaza, eynəyinin altından ona elə baxırdı, elə bil güdürdü onu.

Odu ki, otağın qabağından ötəndə, qapının ağzında ayaq saxlayıb ona tərs - tərs baxdı, qalstukunun düyününü bərkidib:

- Hə, nədi?.. – dedisə də, uşağın əhvalı dəyişmədi, dodağının ucu belə qaçmadı. Oğlu eynəyinin üstündən üzünə zillənib arvadının təbiriylə:

- Qayğanaq soyuyur. - dedi.

Oğlu, ümumiyyətlə, axır vaxtlar arvadına oxşamağa başlamışdı... Üzünün ifadəsi də, səsi də... o da nə isə ürəyincə olmayanda, qaşının birini eyni ilə arvadı kimi qaldırıb, gözlərini bərəldirdi.

...Yenə bayaqkı yuxusu yadına düşdü. Fikirləşdi ki, qəribədi ki, oğlu dünyaya gələndə, niyəsə tələbək illərinin arzusu - Sabirin adını uşağa qoymağı yadına düşməmişdi. Baş şəhər həyatının bu qurama bər-bəzəyindən gicəllənmişdi, nədi?!.. Ya bəlkə Sabiri unutmuşdu?..

Sonra əllərini ciblərinə salıb, burun yaylığını axtara-axtara fikirləşdi ki, daha ürəyi Sabiri də istəmir.

- Samir, dərsini yaz!.. - mətbəxdən arvadının əsəbi qışqırtısı eşidildi.

Əslinə qalanda, Samirin, dərsini yazıb-yazmamağı arvadı bir o qədər də narahat eləmirdi. Bu da, evdə gərginlik yaratmağın bir üsuluydu. Onu divara qısnayıb evdən sıxışdırmağın, çığıra-çığıra zinhara gətirməyin bir növüydü... - fikirləşdi və qaşının toqqasını axır ki, bağladı. Yox, arvadı onun ölümünü istəmirdi, amma öldürmək istəyirdi onu...

Divar güzgüsündə özünə baxa-baxa fikirləşirdi ki, axır vaxtlar özü də arvadına oxşamağa başlayıb. Burun pərəkləri, alt dodağının şişkin bir köpüsməylə aşağı sallanması, üzünün ifadəsi... Döş cibindən çıxardığı narın daraqla başını daraya-daraya fikirləşdi ki, əslinə qalanda bu evdə hər şey arvadına oxşayır. Evin divarları da, künclərdən soyuq təmkinlə adama zillənən əşyaları da... Burda hər şey arvadı kimi acıqlı və qəddar idi.

Hər axşam işdən evə qayıdıb, qapının ağzında tər-qan içində boğula-boğula, əsəbilikdən ürəyi ağzına gələ-gələ qapının kilidi ilə əlləşsə də, arvadı bu əlləşməni eşitsə də, qapını açmırdı... Ta ki, məcbur olub qoltuğundakıları yerə qoyduqdan, bəzən hövsələsi daralıb, elə qapının ağzındaca soyunub əlləşib, axır ki, qapını açandan sonra belə, evdə yoxmuş kimi, otağında qalmağına davam edirdi. Bəzənsə qapı açılmırdı, açar kilidin dəliyində ilişib, nə irəliyə, nə geriye tərپənmək, ha yanasa nə burulmaq istəmirdi... yalnız barmağını döyənək eləyib onu ağıladandan sonra hərəkətə gəlirdi.

Ya da, lap hövsələsiz vaxtlarında qapının bu cür tərsliyi tutanda, məcbur olub zəngi vururdu və arvadının qapının o üzündən, içəri otaqların hansındansa iliyinə işləyən səsini dinləyə-dinləyə, kandarın ağzındaca dayanıb-durur, qapı açılanda isə müttəhim qismində evə daxil olurdu.

Fikirləşdi ki, bu da onun axırına çıxmağın bir üsuludu. Hər axşam işdən qayıdan vaxt arvadı qapının kilidi ilə nə isə edir, içini qurdalayıb, ya nə iləsə doldurub otağına çəkilir, qapısını bərk-bərk bağlayıb, onun orda qapı arxasında qalıb çabalamağından nəşə dolu həzz alır. Yaxud, əllərini belinə vurub, onun kilidlə "döyüşündən" anlaşılmaz bir təskinlik tapır, təslim olub zəngin düyməsini basmağını, qapı açıldıqda, günahlar dənizində boğulan müttəhim kimi, boynunu burub dayanmağını gözləyir ki, içinə yığıdığı hirsini, hikkəsini, ətinə yerimiş zəhərli tikanları çıxaran tək, çıxarıb rahatlınsın, sonra qalibiyyət və nəşə dolu fərəhlə onu başdan-ayağa süzsün...

Belədə arvadı o qədər əzəmətli və nəhəng görünürdü ki?!..

Fikirləşdi ki, ümumiyyətlə, axır vaxtlar arvadı yaman nəhəng görünür. Kökəldiyinə görə, yoxsa, qalibiyyət fərəhindən dağa döndüyünə görə?..

Ya bəlkə o kiçilib?..

Ayaqqabılarını geyə - geyə qapıya baxdı...

Bir vaxtlar gödək, nimdaş pencəyiylə, nazik tələbə boynuyla, bir dəstə yoluq güllə arvadıyla tanışlığa gəlmiş həmin qapı idi...

Onda, yadına gəlir, bu rəngdə deyildi. Ümumiyyətlə, rəngi yox idi... ovulub tökülmüşdü, tutacağı da belə bürüncdən deyildi, tən ortasında da beləcə, Təpəgözün gözünə bənzər gözlüyü yox idi... Gözlüyün əvəzinə, qapının tən ortasında ensiz poçt dəliyi vardı ki, evlərinə qəzet gətirən poçtalyonlar ordan ara-sıra məktublar atırdılar içəri. Anasının, kiməsə əyri-üyrü uşaq xətti ilə yazdırdığı nisgil və ağır dolu məktublar...

Fikirləşdi ki, olsun ki, qapı da bilir, sahibi - arvadıdır. Bunu oğlu da bilirdi, gecələr böyrü əzilə-əzilə üstündə yatdığı çarpayısı da. Əslinə qalanda, bunu o da bilirdi. Bilirdi, arvadının itidi, quludu, nökeridi.

...Qayğanaq həmişəki yerində, həmişəki ətürpədən vəziyyətindəydi... Elə bil iki dəstə ağ - sarı sapları bir-birinə qatıb yağda qaynatmışdılar. İndi o, bu yağlı sapları yeməliydi...

Çəngəli burnuna tutub iylədi. Çəngəldən odekalon iyi gəlirdi... Fikirləşdi ki, nə vaxta qədər bu qayqanağı ürəyi bulana-bulana yeyəcəkdi?!.. Həmin dəqiqə də içindən öz səsinin dediyi:

- Arvadının ürəyi istəyəne qədər. – kəlməsini eşitdi. – Arvadı ona «ye!» desə, yeməli, «yat!» desə, yatmalıydı. Ona görə ki, arvadının itiydi!..

Əyilib süfrəni iylədi və fikirləşdi ki, bu gün-sabah əlli yaşı tamam olacaq, uşaq çağlarından qalan bu xəstəhal iyləmək azarını tərgidə bilmir. Yenə həmin uşaq marağıyla,

hər bir şeyin mahiyyətini, onun qoxusuyla müəyyənləşdirməyə çalışır. Bəlkə də, doğrusu elə budu...

Ayağa qalxıb soyuducunu açdı. İçinə qırmızı və qara kürü yığılmış qabı burnuna tutub iylədi, sonra çeçələ barmağını kürünün içinə salıb əsəbi-əsəbi qarışdırdı. Bundan eybəcər bir mənzərə alındı.

Ürəyi bulandı... Kürü yeməkdən də bezmişdi. Kürü də yumurtaydı... balığın yumurtası. Yenə yumurtalılar sinfi. Füf!

Kürüylə dolu qabı soyuducunun dibinə itələyib qapısını bağlaya-bağlaya fikirləşdi ki, görəsən, ümumiyyətlə, dünyada neçə növ yumurta var?..

...Burdan – mətbəxdən baxanda yataq otağının tən yarısı görünürdü.

Arvadı gecə köynəyində güzgünün qabağında dayanıb özünə nəyə görə arxadan baxırdı...

Fikirləşdi ki, nə qədər zəhləsi getsə də, bunu heç cür inkar eləyə bilməz ki, arvadı həm də kifayət qədər ağıllı və dünyagörmüşdü. Uzağa getmək lazım deyil, partiya məktəbinə girmək fikrini kim yeritmişdi beyninə?!.. Qəbul komissiyasına kim yol tapmışdı?.. Kim Səlimova yol tapıb, onun zəif damarını tuta bilmişdi?.. Özü də ən incə şahmat gedişləri ilə. Ona qalsaydı... Müəllim ata, savadsız ana...

Ata-anası yadına həmişə nədənsə Seyid Əzim Şirvaninin «Oğluma nəsihət» şəriylə bir düşürdü...

Cəfər, ey nuri-dideyi-Seyyid!
Qönçeyi növrəsideyyi Seyyid,
Üləma haqqını rəyət qıl,
Əhli-elmə həmişə hörmət qıl...

Əhli-elm də dolandırın səni, görüm necə dolandırır. – fikirləşdi və çörək diliminə yağ çəkdi, onu həmin bu naftalin iyli fəlsəfənin həqiqətlərindən, zibilliyin içindən çəkib çıxaran tək, çıxaranın da arvadı olduğunu bir daha yadına salıb bu nəticəyə gəldi ki, arvadı, ümumiyyətlə, çox şeylərdən qurtarmışdı onu. Odu ki, burda deyiblər: «dili varsa, dilçəyi də var...»

Burnuna naftalin iyi gəldi... Havanı iyləyib, zəhərli qoxunun ha tərəfdən yayıldığını müəyyənləşdirməyə çalışdısa da, burnu bu qoxunu tutduğundan, onun ha tərəfdən gəldiyini dəqiqləşdirə bilmədi. Dəqiq olanı bu idi ki, iy hardansa, lap yaxından gəlirdi. Amma hardan?..

Yoxsa, bədəni idi, naftalin iyi qoxuyurdu?.. Ya nəfəsindən gəlirdi bu iy?..

Əyilib qayğanağı iylədi...

Arvadı dəhlizdə dayanmışdı... gözləri dəhlizin yarıqaranlığından pişik gözləri kimi işim-işim işıldayırdı...

Başını aşağı salıb qayğanağın qalanını tələm-tələsik ağzına dürtdü, qəhvəni yarıyan içib ayağa qalxdı, hamamxanaya keçib orda əllərini yuya-yuya, ürəyində, arvadının günün bu vədəsi ona verə biləcəyi sualları götür - qoy elədi, dəhlizə çıxıb arvadını görmürmüş kimi, paltosunu geyindi, çantasını əlinə alıb çöl qapısının kilidini açdı, çölə sivişib pillələri tələm-tələsik enə-enə, fikirləşdi ki, necə olub ki, arvadını çoxdandan bəri əzizləmədiyini, cavanlıq illərindəki kimi, qucaqlayıb qulağına şirin sözlər pıçıldamadığını unudub?.. Odu ki, arvadının gözləri, hətta günortalar da pişik gözü kimi işıldayıb bərq vurur.

Blokdan çıxanda ayağı büdrədi və o, fikirləşdi ki, başı, deyəsən, yavaş-yavaş doğrudan xarab olmağa başlayır. Bu boyda iş-gücün, dərd-sərin içində gör, bir nə haqda fikirləşir. Sonra heyətə maşına minə-minə, bu axmaq fikirləri başından dağıtmaq üçün, bu günə təyin elədiyi görüşlər və heç cür təxirə sala bilməyəcəyi yığıncaqlar barədə fikirləşib sürücüyə:

- İdarəyə. – dedi və bu günə təyin elədiyi görüşlər və yığıncaqları xatırlayıb dilxor oldu.

Məntiqi nəticə etibarını ilə sifra bərabər olan bütün bu tədbirlərin, «iş prosesi» deyilən yalançı bir görüntünün yaradılmasına xidmət edən mənasız, məzumsuz tədbirlər yığnağı olduğunu və bütün bu məzumsuz mənasızlıqlar zəncirinin baş təşkilatçısının özü olduğunu, necəse, qəfildən anlayıb xəcalət və günah içində boğuldusa da, özünü həmin dəqiqə ələ alıb, nə vaxtsa uzaq gənclik illərində, bu dünyada heç nəyin təsadüf olmadığı barədə oxuduğu fəlsəfi fikirləri yadına salıb toxtadı.

Bu günə təyin olunan yığıncaqların iştirakçıları - çıxışçılar və dinləyicilər artıq indidən nəyin necə olacağından, kimin nə deyib nədən əsəbiləşəcəyindən, hər şeyin nə ilə yekunlaşıb necə qurtaracağından əgah idilər. Bundan onlar kimi, o da əgah idi, amma «gərgin iş prosesi» tamaşasını qurmağına davam edirdi. Axı niyə?.. Nəyə görə? Kimə görə?

Burası məlum deyildi. Özlərini kimə göstərirdilər, kimin başını aldadırdılar?..

Bu məqam qulağında, Səlimovun müəllim təbiri ilə dediyi sözləri səsləndi: «Bizə nəticə lazım deyil. Vacib olanı prosesdi, proses».

...Maşından yenə Ağakərimin corablarının iyi gəlirdi.

Əl atıb şüşənin qulpunu hərlədi, çölün havasını ciyərlərinə çəkə - çəkə fikirləşdi ki, hər səhər təzə corab geyinmək beləmi çətin işdi?..

Sonra da fikirləşdi ki, olsun ki, Ağakərimin burnu bu iyə öyrəşib... bu iyi əlini, ayağını hiss eləyən kimi, özününkü bilib heç bir narahətçilik hiss eləmir. Hələ olsun ki, bundan, özünəməxsus bir zövq də alır.

Bu məqam qəfildən Ağakərimə ürəyi ağrıdı. Ağakərimin böyüyüb başa çatdığı Hökməli kəndini, arxa tərəfi tövlə olan yarıuçuq daxmalarını, uzun illərin yağış-qarıdan dörd bir yanı göyərüb, qaralan həyətlərini xatırlayıb fikirləşdi ki, olsun ki, bütün uşaqlığını və gəncliyini həmin bu tövləyə bitişik daxmada keçirmiş Ağakərimin burnu bu iyi alıb, görünür. Sonra Ağakərimin anasını, bayram günlərində ona, həmin o evin arxasındakı tövlədə becərdiyi qoyunların südündən hazırlanmış pendirdən, qaymaqdan göndərməyini, sonra qadının ölümünü, səhər tezdənnən evin arxasındakı tövlədə çöməlib qoyun sağdığı yerdə dünyasını dəyişməsinə, o hadisədən sonra Ağakərimin dəyişməsinə, qaradınməz, qarabaq adama çevrilməsini xatırlayıb güzgüyə baxdı.

Ağakərim onun baxışlarını hiss edib:

- Burda yolu bağlayıblar. – dedi – Sahil tərəfdən getməliyik.

...Maşın yolu burulub üzəşəşə getdi

- Maşının yağını dəyişdirdin?.. - özü də bilmədi, bunu Ağakərimdən niyə soruşdu. Çox ələ lazım idi ona maşının yağı...

- Sırağagün dəyişmişəm. - Ağakərim güzgüdə ona baxa - baxa dedi - Dedilər vaxtında gəlmisən, bir az da geciksəydin, mator dağılacadı.

Ağakərim matorla bağlı yenə nələrsə dedi, ordan «qluşitel»ə keçib, bir az da o haqda danışdı.

Yol kənarıyla cərgələnən ağaclara baxdıqca, son vaxtlar danışmaq istəmədiyi adamlarla söhbətlər zamanı fikrinin, dediyi sözlərin mənasında yox, nitqinin ahəngində, ayrı-ayrı sözlərin deyilişində, dilinin, dodağının tərpenişində qaldığını xatırlayıb fikirləşdi ki, bu nə xəstəlikdi?.. Və anladı ki, artıq çoxdandan bəridi ki, daha nə isə istəyib-istəməməyi heç nə həll eləmir. İndi o - gecə-gündüz hansısa qanunauyğunluq üzrə işləyən nəhəng mexanizmin balaca bir hissəciyidi.

Sonra fikirləşdi ki, əslinə qalsa, iş rejiminin gizli məntiqini hələ də anlamadığı bu mexanizmə tabe olmaya, bu danışqal şərtilliklər rejiminin içindən sıçrayıb kənara atıla, istədiyi həyatını yaşaya bilər. Bir vaxtlar arzuladığı kimi, Elmlər Akademiyasında elmi işçi

vəzifəsinə düzəlib, uzaq gənclik illərindən işlədiyi Sabirin milli ideyaları üzrə doktorluq işini başa çatdırır, asudə vaxtlarında tələbəlilik illərində elədiyi kimi, şeir yazıb, şənbə-bazar dostlarını başına yığar, Sabirin, Füzulinin fəlsəfəsindən qırıldııb adam kimi yaşayar. Amma məsələ burasındaydı ki...

Hər dəfə bu yerə gəlib çatanda keçilməz, şəffaf şüşəyə dirənən tək, nəyəsə - hansısa ələgəlməz, amma həm də hardasa içində, içinin hansısa dərinliklərində oturub, onu necəsə idarə edən anlaşılmaz hissələrinin əlinə keçirdi... dizləri qəribə bir təslimlə boşalır... başını toxunulmaz bir yumşaqlığa soxub hər şeyi unutmağı, yuxulamağı gəlirdi...

Məfaülün-failün
Məfaülün-fa - i - lün

Yox, daha şeir yazmaq istəmir... Füzuli də, Sabir də maraqlı deyil daha. Onlar hardasa geridə - onun əvvəlki, mənasız həyatının yarıqaranlıq, yağışlı, küləkli döngələrində ilğımvari duman çöküntüsüylə ha yanasa çökməklərindədilər... Oralara yol yoxdu. İndi oralar, irəlində gələn gələcək kimi, tamam yad bir ərazidi...

Şəhər tüstü içində, avtobus dayanacaqları, metro girişləri adamlarla dolu idi. İnsanların üzündən yorğunluq yağır. Tüstü adamların arasıyla yeriylə səkilərə, yollara yatırdı, şəhəri bozardıb haranısa xatırladırdı... Haranı?..

Qəfildən xatırladı... Bu gecəki yuxusunu. Ora hara idi?..

Yaddaşını gərib xatırlamağa çalışdısa da, yadına tozanaq və külək uğultusu dolu bozuntul çöllükdən savayı, heç nə düşmədi...

...Ağakərim əyləci basıb maşını hər gündü kimi, on beş mərtəbəli binanın mərmər pillələri qabağında saxladı.

Sahil parkına aparan geniş prospektin yuxarı hissəsindən ətrafı, hündür artırmadan seyr edən tək, ucalan on beş mərtəbəli binanın möhtəşəmliyindən hərgündü kimi, bu gün də sıxıldısa da, maşından düşüb girişin mərmər pillələrinə sarı addımladıqca, yoldan ötənlərin ona zillənən maraq və pərəstiş dolu baxışlarından xoşhallanıb eynəyini düzəltdi, çantasının tutacağını ovcunda bərk-bərk sıxıb pillələri aramla qalxa-qalxa, bütün ürəkbulanmalarını, əsməcə və titrəmələrini bu sayaq məqamlar içində əridə bilmək bacarığından xoşhallanıb qıvraq addımlarla içəri daxil oldu.

Foyenin hündür, ağ tavanının küncələrindən salxım-salxım asılan mavi məlakələr, hər səhər olduğu qaydada, yenə yuxarıdan-aşağı ona zillənmişdilər...

Ayaqqabılarının dabanını foyenin mərmər döşəməsi boyu taqqıldada-taqqıldada lifte sarı yeriyyə-yeriyyə fikirləşdi ki, olsun ki, burda – bütün bu möhtəşəmliyin və rəsmiyyətin içində onu tanıyan, dərini-odunu anlayıb halına, əhvalına yanan bircə bu gülümsər üzülü, daş məlakələrdi. Bir də, Səlimov...

Liftin qapıları ağzında ayaq saxlayıb düyməni basdı və yenə uzaq məktəb illərində tarix kitablarında oxuduğu xanların saraylarını xatırladan belə bir əzəmətin nümayəndəsi olduğuna görə gizli bir qürur duydu.

Sonra liftin darısqal salonunun avazıyan işığı altında yuxarı mərtəbələrə qalxa-qalxa fikirləşdi ki, qəribə olanı həm də odu ki, bütün bu möhtəşəmliyin, bu ali qüdrətin içində özünü bapbalaca sərçə, yaxud, əlindən heç bir iş gəlməyən, köməksiz cırdan hiss eləməyi ilə bu ölçü ziddiyətindən izah olunmaz bir həzz də alır. Bu, nəyin həzzi idi?..

...Katibə həmişəki kimi, balaca əl güzgüsünə baxa-baxa, kirpiklərini rəngləyirdi, onu görüb əlini aşağı saldı, guya utandı, ayağa qalxıb:

- Sabahınız xeyir. - dedi.

Stolun böyründən katibənin bir-birinin üstə aşırıldığı qıçları görünürdü. Katibə, elə bil qəsdən hər səhər belə otururdu ki, qıçları görünsün. Elə bil bilirdi, o məhz səhərlər gümrah olur, məhz səhərlər qanı damarları boyu on-on beş il əvvəlki sürətlə qaçır.

Əlbəttə, bilirdi. – fikirləşdi. - Qanının bu qaçma xasiyyətinə o, hələ iki il bundan əvvəl bələd olmuşdu.

Katibənin böyründən ötüb otağına girə-girə həmin o iki il bundan əvvəli... eyni ilə belə bir payız səhəri o, içəri daxil olarkən, həmin bu pozada oturub kirpiklərini rəngləyən bu nazəninin ətəyinin eynilə beləcə, dizindən xeyli yuxarı dartılıb budunun tən yarısını açıq qoymasını... onun özünü itirib, qızın həmişəki «sabahınız xeyir»inə cavab verə bilməməsini, gözlərinin beyninə qan vurmuş kimi qaralmasını, gicgahının əsəbi lükkültülərlə lükküldəməyə başlamasını xatırladı... sonra otağına keçib bir müddət plaşını soyunmadan qapının ağzındaki stula çökməsini... həmin gün axşamacan gicəllənə-gicəllənə qalmasını, katibəni min bəhanəylə yanına çağırtdırıb, gah kimlərsə axtarmağa məcbur eləyib üstünə çımxırmasını, gah da çay gətirib üstüörtülü eyhamlarla ürəyini almasını xatırladı...

İçəridən selektorun həyəcanlı zəngləri eşidilirdi... Özünü hövlənək içəri salıb, soyunmadan, dəstəyi qaldırdı:

- Sabahınız xeyir, Əziz Mamedoviç. - deyib tövşədiyini gizləmək üçün telefonun mikrofonunu sol əli ilə bağladı.

- Dünənki məsələ nəylə bitdi? – dəstəyin o başından Səlimovun yorğun səsi eşidildi. Səlimov elə bil yorğan-döşəyin içindən danışdı.

Nəfəsini axır ki, nizamlayıb:

- Demək olar ki, heç nəylə. - dedi - Məncə büroya çıxarmaq lazımdı.

- Onda uzatma, gələn büroya hazırla. - Səlimov dedi və elə bil nə işə uddu.

Üzünü yığıb dırnaqlarını dişlərinə vura-vura:

- Yox, gələn büroya heç cür çatdıra bilmərəm. – dedisə də, Səlimov:

- Çatdırarsan. – dedi. - Bu gün həmin o işdən ötrü dörd nəfəri çağırtdırmışam. İkisi nəşriyyat işçisidi, biri müəllifdi, o biri də nəşriyyatın keçmiş direktoru.

- Onu niyə?

- Hər halda işin incəliklərini o bizdən yaxşı bilər. Görək nə deyir. - Səlimov deyib dəstəyi asdı.

Dəstəyi yerinə qoyub fikrə getdi. Bütün bu məzhəkə nədən ötrü idi, kimin üçün idi?... Onsuz da Səlimov nəşriyyatın direktoruna qarşı hər hansı bir ölçü götürməyə imkan verməyəcəkdi. Niyəsi həmişəki kimi qaranlıq idi.

Sonra da stolun üstündə qalanmış kağızları sahmanlayıb bir tərəfə yığa-yığa fikirləşdi ki, bir tərəfdən elə qaranlıq olmağı məsləhətədi. Artıq başağrısı nəyinə gerekdi?..

Siyirtməni açıb ordan, mütaliə eynəyini çıxardı, onu burun yaylığı ilə səliqə ilə silə-silə fikirləşdi ki, bu Səlimov əməlli-başlı məktəbdi. Gör bir bu on-on beş ilin içində nə qədər görüb-götürüb, nələr öyrənib ondan?!.. İnsanlarla ünsiyyətə girmək bacarığını, müvafiq dairələrlə əlaqə yaratmaq üsullarını, sənədlərlə işləmək qaydasını və sair və ilaxır...

Ayağa qalxıb pəncərənin qabağına keçdi, pərdəni aralayıb havanın tutqunluğundan bozaran şəhərə baxa-baxa fikirləşdi ki, Səlimov olmasaydı, bu dəqiqə Allah bilir, harda olardı?!.. Səhər-axşam əllərində bayraq ,avara-avara küçələri veyillənən bir yığın «həqiqət carçısına» qoşulub, Allah bilir, indi hansı idarənin küncündə küllənirdi?!..

Qapı asta-asta açıldı, katibə əlində çay dolu fincan otağa daxil oldu, çayı stolunun üstünə qoyub nə dedisə, o eşitmədi, sonra gülümsəyə-gülümsəyə otaqdan çıxdı. Katibənin ardınca baxa-baxa fikirləşdi ki, görəndə, Səlimov bu virtuoz idarəçilik məharətini harda, kimdən mənimsəmişdi?!.. Kiminlə necə danışmaq, nə vaxt əsəbiləşmək, nə vaxt özünü eşitməzliyə vurmaq, nə vaxt həyəcanlanıb pörtmək və sair və ilaxır... Zalımın oğlu bu sahə üzrə elə bil xüsusi akademiya bitirmişdi.

Qasığı çaya salıb, limon dilimini əzə-əzə fikirləşdi ki, bu da Allah vergisidi. Yoxsa, o niyə mənimsəyə bilmirdi o məharəti? Neçə illər idi ki, Səlimov kimi əjdahanın əlinin altında işləyirdi?!.. İndinin özündə də, həmin o sarsaq səmimiliyini, hamıya sidq-ürəkdən inanmaq şövqünü ki, canından çıxara bilmirdi?!.. Odu ki, Səlimov hələ də ona gizli məhəbbət dolu dostyana istehzayla baxa-baxa: «Lap azca qalıb dəyməyinə...» deyirdi. İnşallah «dəyəndə», Səlimov verdiyi sözün üstündə duracaqdı, onu bir mərtəbə də yuxarı çıxaracaqdı...

Qalstuku yenə əfi ilan kimi qıvrılıb xirtdəyinə keçmişdi.

Qalstukun düyününü boşaltdıqca, qəfildən vücudunu saran səbrsiz bir təlaşla fikirləşdi ki, axı nə vaxt dəyəcək?.. Sonra siyirtmədən çıxardığı balaca əl güzgüsündə üzünə baxıb özünü hansısa ev heyvanına oxşatdı. Güzgünü yerinə atıb, hövsələsi darala-darala fikirləşdi ki, olsun ki, heç vaxt dəyməyəcək. Həmin bu kal sifətlə qocalıb təqaüdə çıxanacan bu məxmər döşəmli, balaca otağında da oturub qalacaq.

Sonra ayağa qalxıb otaq boyu var-gəl eləyə-eləyə fikirləşdi ki, Səlimov, o bir damcı boyuyla dolayıb onu barmağına. Nə verib ona, ala bilmir?! Allaha şükür, nə deyib, eləyib. Öl-öl, qal-qal. Filan şey lazımdı - buyur, filan şey lazım deyil - buyur, qızımın ad günüdür - buyur, qatıq qaradı, - lap belə qır rəngindədi. İndi durub deyəsən bu əclafa ki, daha nə istəyirsən, ay...

Heç eybi yox, axır bir gün sən də vaxtın gələcək, Səlimov, onda baxacağam halına. – fikirləşdi və keçib yerində oturdu. Sonra ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, işdi, Səlimovu işdən çıxartsalar, onun işi necə olacaq?.. Belə baxanda, indi Səlimov - onun üçün uzun-uzadı, iztirablı, məşəqqətli illərlə boğazından kəsib qəpik-qəpik, manat-manat yığıb düzəltdiyi əmanət kitabçası kimi bir şey idi. Səlimovu itirmək - hər şeyi itirmək kimi bir şeydi. Ayrı «Səlimovu» tapıb düzəltməyə isə, nə ömrü çatardı, nə də pulu.

Katibə əlində bir yığın sənəd içəri girib, yellənə-yellənə stola yaxınlaşdı, sənədləri stolun üstünə qoyub çönmək istəyəndə, əli katibənin əlinə qondu. Qız dartındısa da, əlini onun əlinin altından çəkib çıxara bilmədi.

- Günorta gedirik?

Katibə gözlərini süzdürüb nəyə görəse tavana baxdı.

Bu dəfə qızın əlini bir az da bərk sıxıb:

- Hə?.. – deyə soruşanda, katibə onun heç vaxt eşitmədiyi ayrı bir qadın səsiylə:

- Burax əlimi. - deyib elə qızardı, elə bil əli əlinə birinci dəfəydi deyirdi. Sonra üzünü divara çevirib astadan - İstəmirəm. - dedi və üzbəüzdəki divardan asılmış təqvimə baxdı.

- Nolub belə, ərə gedirsən?..

- Yox. - katibə deyib, yüngül addımlarla qapıya sarı getdi, orda ayaq saxlayıb, qəribə bir nazla geriye hərləndi:

- Elə belə. İstəmirəm. – dedi və çönüb çıxdı.

Katibənin bu yeni «nömrəsi» o qədər gözlənilməz oldu ki, bir müddət stolun üstündə buğlanıb eynəyini tərlədən çaya baxa-baxa nə fikirləşəcəyini bilmədi. Sonra hardansa yadına, ötən həftə katibəni sənədləri imzalamaqdan ötrü Səlimovun yanına göndərməyi düşdü.

Belə-belə işlər... - fincanı əlinə alb çaydan qurtum ala-ala fikirləşdi. Həmin gün qızın Səlimovun yanından qayıdandan sonra birdən-birə əhvalının dəyişdiyini, onun suallarına qəribə bir laqeydliklə, könülsüz cavablar verməyini də xatırladı.

Ayağa qalxıb pəncərəyə yaxınlaşdı. Fikirləşdi ki, bəlkə Səlimova işarə eləsin, katibələrin yerlərini dəyişsinlər?..

Sonra pəncərədən görünən dənizə və dənizkənarı xiyabana baxa-baxa fikirləşdi ki, yerdəyişmədənsə, yaxşısı budu, katibəni Səlimovun yanına tez-tez göndərsin. Sonrasını Səlimov özü müəyyənləşdirər.

...Şəhərin üstünə elə bil duman çökmüşdü... Duman idi, ya tüstü idi, getdikcə, qatılaşa-qatılaşa aşağı enib səkilərin, ağacların üstünə çökməkdəydi... Yoxsa, burdan baxanda belə görünürdü?!..

Boz ağaclar, bomboz dəniz... Bu gecəki yuxusundakı kimi.

Bu gecəki yuxusundan yadında qalan uğultunu, bir-birinə dəyib, əsəbi qadın saçları kimi tərpeşib dalğalanan boz kolluqları xatırlayıb fikirləşdi ki, olsun ki, bu gecəki yuxundakı o bozluq, neçə illərdən bəri içində yaşadığı çıxılmaz bozluğun davamıydı. Bir də, elə bil o yuxunu nə vaxtsa, bir dəfə də görmüşdü... Çoxdan, lap çoxdandan... bir il, bəlkə də iki il bundan əvvəl...

Amma yox, - fikirləşdi. - onda gördüyü, bu otağın, həmin bu balaca kabinetin bozluğu idi...

Sonra yuxunu başdan-ayağa xatırladı... necə yuxuda həmin bu stolun arxasında oturub işlədiyi yerdə qəfildən binanın işıqları sönür... necə ayağa qalxıb vahimədən uçuna-uçuna, özünü qapıya atırsa da, qapının əvəzinə divara dəyib yerə yığılır... necə ürəyi sızıla-sızıla, binada ondan savayı bir kimsənin olmadığını anlayıb dəhşətə gəlir... sonra həmin o qaranlığın içində kabinetini qərribə bir ləngərtiylə titrəməyə, içindəki əşyaları bu divardan-o divara, o divardan bu divara sürüşdürə-sürüşdürə yırgalanmağa başlayır... necə haray salıb aşağıdakı qarovulu köməyə çağırmaqdan ötrü özünü pəncərənin qabağına atır, lakin pəncərə laylarını taybatay açdıqda, gördüyü mənzərədən karıxıb qalır... sonra binanı dörd bir yandan mühasirəyə almış qəzəbli izdihamin köməkləşərək, onu otağıqarışq hardansa qoparmağından, çiyinlərə alıb dənizə tərəf aparmağından... sahilə çatır-çatmaz, onu tərəsi üstə suya buraxıb fit çala-çala çəpik vurmağından dəhşətə gələ-gələ ağlayır... sonra necə həmin bu kabinet əşyalarıyla bir dənizin qaranlıq sularına qərç olur... kabinetini, duzlu dəniz suyunun gətirib gəldiyi balıqlar və yosunlarla dolub qaranlıqlaşır... o, səsi gəldikcə bağırir... bağırdıqca da, ağız-burnunun, ciyərləri suyla dolur, onu divan-kreslolarıyla bir ağırlaşdırıb harasa, lap dərinə aparır...

O nə dəhşətli yuxu idi?.. – fikirləşdi, stolun arxasına keçdi, orda siyirmələri aralayıb şüursuz hərəkətlərlə oralarda nə işə axtardı.

Həmin o yuxudan sonra şəhərdən də, adamlardan da qorxmağa başladığını, ölkənin, xalqının taleyi haqqında dərinə düşünüb, əhəmiyyətli planlar qurmağı, ona və onun kimilərə arxayın olub, işıqlı ümidlərlə yaşayan həmvətənlərinin həyat şəraitini yaxşılaşdırmağa biləcək müəyyən addımlar atmağı qərarlaşdırmağı, hətta mərkəzi müşavirələrdən birində şəhərin ekoloji vəziyyəti ilə bağlı məsələ qaldırmağı da xatırlayıb duruxdu...

Hər şey də elə ordan başladı... - fikirləşdi və bayaq komalayıb kənara qoyduğu sənədləri qabağına çəkdi. - Əsl məktəbi də onda keçdi. Həmin o «əlamətdar» çıxışının bu möhtəşəm binanın otaqları boyu qorxunc, cüzamlı məktub kimi dolaşmağı, əldən-ələ, dildən-dilə gəzib buraların iqliminə uyğun olmayan, içi xof və qorxular dolu ayrı ab-hava yaratmağı, hamının onunla xüsusi bir ehtiyatla davranmağı, çox adamınsa ondan ümmiyyətlə, uzaq qaçmasını xatırlayıb dərinə ufultulu bir ah çəkdi... O gün... bunu ölsə də, qəbrinin üstə ot bitsə də, unutmayacaq, ona yaxınlaşan bircə Səlimov oldu... iclasın axırında – hamı dəhlizə çıxıb, hərə bir yanda xısınlaşa-xısınlaşa otaqlarına dağılışanda Səlimov qoluna girib onunla bir, yeddinci mərtəbəyə qalxmışdı, kabinetinə çatır-çatmaz ayaq saxlayıb, gizli mənasını hələ də anlamadığı qərribə bir təbəssümlə üzünə baxmışdı, nədənsə narazı qalmış kimi, başını yelləyib, böyürdən ötüşənlər eşitməsin deyər, lap astadan:

- Özbaşına iş görməyi nə vaxt tərgidəcəksən, a bala?.. - deyib onu otağına ötürmüş, özü də ardınca içeri girmiş, qapısını arxadan bağlayıb axşamacan moizə oxumuşdu...

Həmin gün Səlimov onunla çox açıq danışmışdı. Gözünün içinə baxa-baxa dediği sözləri isə Səlimov özü deyən kimi, «ömürlük sırğa olub asılmışdı qulağından.»

«Birdəfəlik sırqa eləyib as qulağından, - Səlimovun sözləri həmin ahənglə qulağında səsləndi... - milli məsələlər - tarix, dil, qədim abidələr və ekoloji problemlər - ən təhlükəli zonalardır. Bu sahələrə burun soxan yanar. Və ümumiyyətlə, hər hansı yeni fikir, təklif, layihə məsləhətsiz, özbaşına ortaya çıxarılmasın. Bu dəfə bir təhər ötüşdürərəm, amma ikinci dəfə bağışlanılmayacaq.»

Sonra həmin o əlamətdar günün axşamı tarixinə də, abidələrinə də, bu möhtəşəm binanın camaatına da nifrət eləməyini, bu böyüklükdə şəhərin və bu şəhər kimi, ölkənin hələ neçə-neçə kənd-şəhərlərinin bu binaya yığılmış beş-on simasız insanın ümidinə qalmasından dəhşətləndiyini xatırlayıb öz-özünə gülməyi tutdu. Həqiqət də bu idi. Axı niyə məhz bu adamlar?.. Tale idimi bu, ya bu da Allahın bir sınağı idi?!..

On-on beş il əvvəl bu binanın həndəvərindən ötüb keçdikcə, bu tutqun şüşəli pəncərələrə baxa-baxa, bu günkeçirməz, qalın şüşələrin o tayında gedən ölkəəhəmiyyətli, taleyüklü prosesləri təsəvvürünə gətirməyə çalışmağını, sirli əfsanə təsiri bağışlayan bütün o qeri-müəyyənlikdən düşdüyü qərribə duyğusal halları xatırlayıb fikirləşdi ki, həmin o vaxtlar ona deyilsəydi ki, gün gələcək, bu görünməz şüşəli pəncərələrdən birinin o üzündə oturanlardan, həmin o qeyri-müəyyən prosesləri apararlardan biri də sən olacaqsan, heyrdəndən ürəyi dayanardı.

Hə, ürəyi yüz faiz dayanardı... - fikirləşdi - çünki onda ürəyi çox incə idi, tül kimi nazik və zərif idi... Onda ürəyi hər sözdən titrəyib onu ağılada bilirdi, kəpənək kimi pervazlanıb onu da özülə hansısa uzaqlara apara bilirdi... Həmin bu kövrək sentimentallığına görə tələbə yoladaşları da həmişə ələ salıb dolayırdılar onu, gözləri dolanda, düşdüyü «romantik bataqlıqdan» çıxarmaq üçün qapaz da salırdılar başına.

Sonra tələbəlik illərini xatırladı...

Qrup uşaqları arasında ən zəifi, ən əfəli sayılsa da, o vaxtlar özündən müştəbəhlərin sonradan – o, vəzifə pillələri ilə ucaldıqca, onunla xüsusi bir ehtiramla - az qala, ikiqat əylə-əylə salamlamaqlarını, sonra bir neçə tanış üzünü də xatırladı...

...Şəhər telefonlarından biri zəng çalmağa başladısa da, dəstəyi qaldırmadı.

Qapı astaca tıqqıldadı və aralıqdan katibənin yaxmalığı üzünü göstərdi:

- Əbilov gəlib, Səid müəllim.

- Gəlsin. -deyib, qabağına sərdiyi sənədləri əvvəlki qaydada komalayıb bir kənara çəkdi.

İçəri, ortaboylu, nərmənazik bir oğlan daxil oldu. Bir müddət qapının ağzında dayanıb, deyəsən, onun dəvətini gözlədi.

Üzünə gülümsəyər ifadə verib növbətçi optimizmlə:

- Buyurun-buyurun, əyləşin. - deyib əyləşmək üçün yer göstərdi.

Əbilov utancaq bir adam idi, gözlərini döşəməyə dikib divarın dibi ilə, az qala, divara sürtünə-sürtünə gəlib onun göstərdiyi yerə əyləşdi, əllərini, əlaçı şagird kimi stolun üstə cütleyib ona baxdı.

Oğlanın gözləri bomboz idi... Yoxsa ona elə gəldi?!..

Bədənindən xoşagəlməz gizilti keçdi... əlini, oturan yerdə oğlana uzadıb:

- Tanış olmağıma şadam. - dedi.

- Çox sağ olun. - oğlan deyib başını, təzə gəlin kimi aşağı saldı.

Hə, indi nə desin bu fağıra?.. - fikirləşdi. «Harda işləmişiniz bu vaxta qədər?», ya «Hansı ali məktəbi bitirmisiniz?», yoxsa, «Ailəlisinizmi?..»

Sonra hövsələsi darala-darala fikirləşdi ki, olsun ki, Səlimov bu görüşü qəsdən təşkil edib ki, o nəyisə öyrənsin. Görünür, hələ də nəyisə öyrənməyinə ehtiyac var. Amma nəyi?.. Bunu bircə Səlimov özü bilir.

- Hansı institutu bitirmisiniz? - deyib siyirtmədən çıxardığı yaşıl rəngli qovluğu qarşısına qoydu.

- Universitetin tarix fakültəsini.

- Neçənci ildə?..

...İlahi, axı bütün bu sualların cavabını ki, bilirdi... Bu oğlanın bütün tərcümeyi-halı hələ iki ay bundan əvvəl nöqtə-vergülünəcən, əlli formada, əlli sənəddə stolunun siyirtməsində, bu dəqiqə isə stolunun üstündə, barmaqlarının ucuyla asta-asta taqqıldatdığı yaşıl qovluğun içindəydi.

Qovluğa baxdı və ürəyi düşdü...

Qovluq da oğlanın gözləri kimi bomboz idi...

Fikirləşdi ki, daha nə soruşsun bu növrəstə cavandan ki, «quş xatirinə» təşkil olunmuş bu görüş məqbul təsir bağışlasın?.. Ha fikirləşdisə də, ha qurcalandısa da, kadrlar şöbəsinin suallarından savayı, soruşmağa ayrı sual, deməyə təzə bir söz tapmadı. Axı məsələn, necə soruşaydı ki, «Sən vicdanlı adamsan?..», yaxud, «Rüşvətlə aran necədi?..»

- Ailəlisən?..

- Bəli, iki uşağım var.

- Xaricdə qohumun yoxdu?

Oğlan döyükdü pərt-pərt onun üzünə baxdı.

- Xeyr.

- Bizim təşkilatda işləmək istəyirsən?..

...Yox, bu daha lap biabırçı sual oldu. - əsəbiliyindən sağ qıçını əsdirə-əsdirə fikirləşdi. - İstəmyən adamın burda nə ölümü var?..

Oğlan boz gözlərini onun üzünə zilləyib, elə bil ürəyindən keçənləri oxudu, sonra dinməz-söyləməz gözlərini aşağı saldı.

Özünü itirib qarşısındakı qovluğa açıb sənədləri gözdən keçirirmiş kimi, vərəqləməyə başladı.

Qapı yenə tiqqıldadı və yenə katibənin başı göründü:

- Yanınıza gələn var. - katibə dedi.

- İndi kimdi?.. - əsəbiləşdiyini gizləyib bilmədi.

- «İskəndərov» dedi familiyasını.

«İskəngəndərov... İskəndərov... Kim olar bu?..»

- Kim göndərib, soruşmadın?

Katibə çiyinlərini çəkib:

- Dedi: «özü bilir».

Bu məqam dəhlizdən xışıltılı öskürək səsi eşidildi və dərhal xatırladı... İsgəndər... İsgəndər kişi... İsgəndərov İsgəndər... İsgəndər Zülqərney...

Qarşısındakı qovluğa bağlayıb, Əbilova:

- Yaxşı. Sənədləri ümumi şöbəyə göndərəcəyəm. Orayla əlaqə saxlayın. – dedi, sonra hələ də aralıqdan baxan katibəyə:

- Qoy gəlsin... - deyib özü də ayağa qalxdı.

İsgəndər kişi qapının ağzında görünəndə, bu dəfə doğrudan-doğruya ürəyi açıldı, uzaq tələbək illərinin havası burnun lap ucundan ötdü.

Əllərini geniş açıb:

- Ay xoş gördük... - deyib kişini bağına basdı...

...İsgəndər həmin İskəndər idi... Uzaq tələbək illərinin İskəndəri...

Tələbə vaxtları bir gecə sərxoş olub kirayədə qaldığı evin eyvanından aşağı qaytarıb eyvanını bulduğu həmin üzüyola İskəndər kişi... Rəngi qarala-qarala, yuxarı qalxıb onun qolundan yapışan, sürüyə-sürüyə pilləkəni düşürüb onu evinin içinə salan, kürəyindən eyvana itələyib, əsəbiliyindən nəfəsi kəsilə-kəsilə:

- Di təmizlə, köpəy oğlu, yoxsa qaşığıla özünə yedirdəcəyəm!.. – deyən İskəndər kişi...

İskəndər bir müddət döyükmüş halda dayanıb durdu, sonra elə bil, ağzının içində nə isə dedi, o eşitmədi, qoluna girib onu divana sarı apara-apara:

- Ə kişi, sənənən nə əcəb?.. Sən hara, bura hara?.. – dedisə də, İsgəndərin eyni açılmadı, divanın bir kənarına oturub salamsız-kələmsız, boğuq səsle:

- Sözü var. - deyib pərt gözlərlə üzünə baxdı.

Divanla üzbəüzdəki kresloya əyləşib ayağını ayağına aşırdı, qollarını qoltuğuna vurub:

- Yenə nə olub, ay İsgəndər, bir təhərsən elə bil? Eyvanda vəziyyət nə təhərdi?.. – dedisə də, İskəndərin üzü gülmədi.

- Nolub ay kişi?.. Gəmilərin dəryada batıb, nədi?..

Bu sözdən İsgəndərin elə bil halı dəyişdi, xırda gözləri qıyılıb məlul-məlul üzünə dikildi:

- Kənddən teleqram gəlib... – İskəndər dedi, - ...özü də bizə gəlib. Olsun ki, teleqramı vuran sizin evin ünvanını bilmir.

- Nə teleqram?.. - dedi və elə həmin an da yadına, bu gecəki boz yuxusu düşdü...

Qoca, belibükülü anası onu axtarırdı...

- Anam?..

İsgəndər başını aşağı saldı və daha heç nə demədi.

...Arvadı qapını açıb, ondan qorxan kimi, kənara çəkildi.

Oğlu da dəhlizdəydi, onun gəldiyindən xəbər tutub otağından çıxmışdı, eynəkli üzü ilə aralıqda dayanıb dəhlizin o başından ona baxırdı...

Hər ikisinin üzündə elə bir ifadə vardı, elə bil, onunla nə isə baş vermişdi, ya da baş vermək üzrəydi... İki yerə bölünməliydi, ya ürəyi getməliydi... Ya da, heç olmasa, ağlamalıydı.

Axı anası ölmüşdü?!..

Ağlamağı isə gəlmirdi...

...İçəri keçib tələm-tələsik soyuna-soyuna, ha yadına, anasıyla əlaqədar təsirli məqamlar salmağa çalışdı ki, ürəyi heç olmaya, bircə tikə əzilsin ki, gözü yaşarsın, boğazına qəhər dolsun, yadına heç nə düşmədi...

Xatirində işaran bir-iki təsadüfi görüntülər isə ürəyini açmadı.

Ürəyi elə bil köhnəlmişdi...

Dəhliz şkaflını açıb:

- Başmaqlarım hanı? – deyib əsəbi-əsəbi başmaqlarını axtarmağa başladısı da, qəfildən fikirləşdi ki, ev başmaqlarını niyə axtarır axı?..

O ki, kəndə getməliidi?!.. Geyinib-keçinib, yola hazırlaşmalıidi?!..

Bu fikirlə özünü yataq otağına saldı, orda şkafların içində nə isə axtarırmış kimi, eşələnə-eşələnə fikirləşdi ki, axı niyə özünü məcbur eləməliydi ki, ağlasın?!.. Artistdi - nədi?.. Ağlamır, ağlamır da... Tutaq ki, ağlamağı gəlmir. Ya gəlir, özü ağlamaq istəmir, sonra?!..

Şkaflın içini bir-birinə qatıb yataq otağından çıxdı, mətbəxə keçib krantı açdı, soyuq suyu üzünə vura-vura fikirləşdi ki, burda da cür, burda da protokol... Anan ölübse, mütləq ağlamalısan, bayramdırsa, sevinib şadyanalıq eləməlisən. Heç dəxli var?.. Soruşan lazımdı ki, niyə?.. Harda, hansı kitabda, hansı qanunda yazılıb ki, əzizin öləndə mütləq insanın ağlamağı tutmalıidi, tutmasa da, bir çarə qilib özünü o səbəbdən ağlatmalıidi ki, belə hallarda ağlamaq məsələsi mütləqdi?..

Arvadı mətbəxin qapısında dayanmışdı, dinib-danışmadan, saralmış bəniziylə onun hərəkətlərini izləyirdi...

- Bir-iki köynək qoy. - arvadına sarı baxmadan dedi, - Üzqırxanla, odekalon yadından çıxmasın.

Arvadı səssiz addımlarla qapıdan çəkilib deyəsən, yataq otağına getdi, bir qədər sonra yataq otağındakı paltar şkafinin cırlıtısı eşidildi...

Anasının ölüm xəbəri ortaya çıxandan bəri qəribəydi ki, arvadı onunla elə ehtiyatla davranırdı, elə bil anasının ölümündən yoluxmaqdan qorxurdu.

Krantı bağlayıb əl-üzünü asılıqandakı çay dəsmalıyla silə-silə fikirləşdi ki, gören, anası necə ölüb?!..

Sonra bu səhnəni - anasının ölüm səhnəsini gözünün qabağına gətirməyə çalışdı...

Gözünün qabağına, anasının başıkəlağayılı siluetindən, bir də səhər-axşam torpaqla işləməkdən dərisi kobudlaşıb, cadar-cadar olmuş əllərindən savayı, heç nə gəlmədi. Anasının üzünü də, qəribəydi ki, dəqiq xatırlaya bilmədi. Amma iyini xatırladı...

Bu, sübhün ayazından tərleyən ot iyi ilə yenicə közə düşən ocaq iyinin qarışığını andıran qəribə bir qoxu idi... bu qoxudan bir az da təzəcə qaynara düşmüş dovğanın iyi gəlirdi...

Hə, dovğa iyi...

Sonra yadına, arxa həyətin ocağı üstə asılan iri mis qazanda qaynayan dovğa düşdü...

Fikirləşdi ki, gör bir haçandı dovğa yemir?!.. Arvadı niyə dovğa bişirmirdi gören?.. Dovğanı bulamağa hövsələsi çatmırdı, nədi?.. Yoxsa qəsdən bişirmirdi ki, birdən kəndləri yadına düşər, anasını xatırlayar... hər şeyə tüpürüb, baş götürüb dovğanın iyi ilə doğma yerlərə - kəndlərinə dönər?..

Nə qədər qayğanaqla, kotlet yemək olardı?!.. Dəyişən bircə kotletin qarniri olurdu. Bir gün makaron, o biri gün kartof qızartması, ta o biri gün qarabaşaq...

Dəhlizdən telefon zənginin səsi eşidildi.

Dəhlizə çıxanda, arvadı telefon dəstəyini qulağına sıxıb kiməsə astadan:

- Bəli? Bəli, bəli... – deyirdi. Onu gördükcə, rəngi dəyişir, gözlərinin altına qəribə kölgələr çökür, ona elə baxırdı, elə bil yenə ölənin vardı.

Ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi ki, gören, indi ölənin kimdi?.. Və yadına düşdü ki, anasından savayı, daha öləni yaşlı qohumu yoxdu.

Arvadı bir qulağı telefonda, bir gözü onda, işarələrlə ona nə isə başa saldı, sonra boğazının damarları şişə-şişə yandırıcı bir pıçılıyla:

- Kişidi!.. – deyib dəstəyi ona uzatdı.

Dəstəyi əlinə alıb:

- Bəli, yoldaş Səlimov. – dedi.

Dəstəyin o başında Səlimovun yorğun səsi eşidildi:

- Allah rəhmət eləsin.

- Çox sağ olun, sağ olun. – deyib qalstukunun düyününü yoxladı.

- Nə vaxt götürəcəksiz?.. – Səlimov dedi, sonra cavab gözləmədən, - Yəqin tay sabaha saxlayarsız. – deyə əlavə elədi. – Çalışıb özümü yetirəcəyəm.

- Nə danışsınız, zəhmət çəkməyin. Yol narahatdır. – dedi və ürəyinin şiddətlə döyündüyünü hiss etdi.

- Nə olar?.. Dünya onsuz da, başdan-başa narahatlıqdır. – Səlimov dedi və cavab gözləmədən, dəstəyi asdı.

Dəstəyi yerinə qoyub güzgüdə özünə baxdı.

Rəngi ağappaq idi...

Arvadı gəlib güzgüyə söykənmişdi, bərəlməmiş gözlərlə üzünə baxırdı.

- Nə dedi?.. Keçirir səni ora?..

- Hara?..

Arvadı əliylə tavanı göstərdi:

- Ora da.

- Səlimov kəndə gedir. – dedi və arvadına elə baxdı, elə bil Səlimovun kəndə getməyində arvadı təqsirkar idi.

- Hara gedir, sizin kəndə?.. – arvadı deyib dayandı.

- ...

- Niyə?..

- Arvadı basdırmağa.

Bir müddət lal-kar bir-birinə baxa-baxa dayanıb durdular.

Səlimovun kəndə getməyi yaxşıydı, ya pis?.. – burasını ayırd eləməkdə çətinlik çəkdi. Çünki beyni bir-birinə dəxli olmayan fikirlərlə dolu idi... Aydın olanı birçə bu idi ki, sən demə, Səlimov ona, onun ağılına belə gətirmədiyi dərəcədə qiymət vermiş. Yoxsa durub bu boyda yolu, o boyda vəzifə sahibi, kənd camaatının içinə, o boyda maşında...

Sonra bunu necəsə, gördü də...

Səlimovun kəndin küçəsinə sığışmayan uzun, qara maşınının heyətlərinin uçuq darvazasına sürtülə-sürtülə içəri keçməsinə... kənd camaatının sirk tamaşasına yığılan tək, maşını dövrəyə alıb, Səlimovu da, onun maşınını da ac gözlərlə müşahidə etməsini təsəvvürünə gətirib pis bir titrəməylə titrətdi... başının tükləri qabara-qabara, tələm-tələsik heyətlərinin ortasında qaralan üç gözlü, yarıynabəndli evlərinin indi təxminən hansı vəziyyətdə ola biləcəyi barədə fikirləşib anladı ki, vəziyyət, necə deyirlər, uruscadı. Hüzr məclisinin qurulacağı yeri, kimlərə hansı işlərin tapşırılacağını, nəyi necə eləyəcəyini düzüb-qoşmaq istədisə də, qəfildən anladı ki, kənddən çıxdığı iyirmi altı il ərzində, orda baş verən xeyir-şər işlərin birində belə iştirak eləmədiyi üçün, orda ərk eləyib iş tapşıracağı elə bir yaxın adamı yoxdu. Və hətta onu da anladı ki, indi heyətlərinin dəqiq ölçüsü belə yadında deyil. Sonra ha fikirləşib yadına salmağa çalışdı ki, anasından savayı daha kimləri qalıb kənddə və bundan ötrü gözlərini yumub fikrini də topladı, yadına bir neçə tanış sifətdən savayı, ayrı bir kəs düşmədi. Anasının bir-iki xalası qızı, bir də, hələ ölməmişdilərse, dayınəvələri olmalıydı. Onların da yerini, yurdunu indi hardan, kimdən öyrənəydi?..

Sonra ağılına gələn növbəti fikirdən dayandığı yerdə dik atıldı...

Yaxşı, bəs teleqramı kim vurmuşdu?!..

- Teleqram hanı?!.. – deyib dəli hərəkətlərlə yan-yörəsinə baxdı.

Arvadı dik atılıb:

- Nə teleqram?.. – dedi.

- Kənddən gələni deyirəm.

Arvadı gözü yol çəkə-çəkə, içəri otağa keçib orda nələrinə içində, hansısa rəflərdə eşələndi, kamodun siyirtmələrini açıb bağlaya-bağlaya, teleqramı olsun ki, kağız-kuğuzların arasında axtardı...

Bədənini soyuq tər basa-basa fikirləşdi ki, bu nə axmaq fikirlərdi girib başına?.. Nə hüzr, nə filan?.. Onun vəzifəsinə yaramaz ki, durub kəndin ortasında məclis qursun, ehsan versin, molla çağırırsın...

Bunu fikirləşib toxtadı, ürək döyüntüləri nizama düşdü.

Sonra dəhlizin güzgüsündə özünə baxa-baxa tələsmədən, təmkinlə fikirləşdi ki, amma hər halda anasını yerdən götürmək üçün kənddə beş-on adam tapmalıydı. Arvadı təkbaşına kürəyində daşımayacaqdı ki?!.. Həm də bu on-on beş ili Səlimovun yanında damla-damla, qətrə-qətrə yığıb formaya saldığı hörmətini beşcə dəqiqənin içində küləyə verməyə, sadəcə, ixtiyarı yox idi. Sonra kənddə baş tutacaq hüzrlə bağlı mənzərələr gözünün qabağına gəldi.

...Otağın ortasına qoyulmuş tənha tabutun baş tərəfində Səlimov, ayaq tərəfində özü oturmuşdu... ikisi də, qulaqları divar saatının çıqqıltılarında, bir-birinə baxa-baxa nəyisə gözləyirdilər... vaxt yetişəndə Səlimov ayağa qalxıb tabutun bir tərəfindən yapışmaqdan ötrü əyilmək istəyəndə, o, özünü tabutun qabağı üstə saıb, sinəsini qabağa verib, ürəyi həyəcanla döyünə-döyünə, ağlaya-ağlaya «yox!..» - deyirdi, «qoymaram!..» - deyib ağlayırdı... Səlimovu kənara çəkib üstü məxmər üzlüklü stulda oturdurdu... tabutu kürəyinə alıb, tər dabanından süzülə-süzülə, belı qırıla-qırıla kəndin qəbiristanlığına uzanan darısqal, kələ-kötür yoxuşla təkbaşına aparırdı... onun tamaşasına yığılıb: «Sayalı arvadın oğlu gəlib!.. Budu burdadı!..» - deyə qışqırışan kənd camaatı kürəyindəki tabutun içində, tavada qovrulan tək qovrulan anasının, hansısa çöl quşunun səsinı andıran iniltisini eşitmir... günəş qüruba enir, o yeridikcə, yeri yirdi... qəbiristanlığa çatar-çatmaz, anası necəsə, sivişib tabutdan yerə düşür, qarşısında diz çöküb vahiməli səslə:

- Məni qucağında apar, bala... - deyirdi, - ...apar ki, əlin əlimə dəysin. Yaman darıxmışam səndən ötrü, bala...

Bu yerdə tükləri ürpəndi və qəfildən yadına düşdü ki, bu dəhşətin hamısını o, nə vaxtsa, bu yaxınlarda yuxuda görüb.

...Arvadı pərt sifətlə onunla üz bəüz dayanmışdı:

- Tapa bilmədim.

- Bəlkə, Samir bilər yerini? – dedi və hər ikisi çönüb dəhlizin o biri başında dayanan oğluna baxdı.

Uşaq çiyinlərini çəkib xoflu halda gözlərini döydü.

İş otağına keçib yazı stolunun siyirmələrini bir-bir açdı, kitabların arasına, çarpayıların altına baxdı...

Bəlkə, teleqram yerli-dibli olmayıb?..

Başını dəhlizə çıxarıb nəfəsi tənqiyə-tənqiyə:

- Sən özün oxudun teleqramı?.. – dedi.

Arvadı da heç bir şey olmaybmış kimi astadan:

- Hə. – deyə cavab verdi.

- Kim göndərmişdi, baxmadın?..

- Yadımda döyül.

Dəhlizə çıxıb nifrətlə arvadına baxdı.

Arvadını birinci dəfəydi bu halda görürdü... Arvadının üzü eləydi, elə bil, nə isə böyük bir günahı vardı onun qarşısında. Elə bil anasını - buralardan çox-çox uzaq, ucqar bir dağ kəndində, öz balaca daxmasında yaşayan qoca qarını o öldürmüşdü...

Fikirleşdi ki, əslinə baxsan, həqiqət elə budu. Anasını elə o öldürüb. Yanına getməyə, adını belə çəkməyə qoymaya-qoymaya. Bəli-bəli. Məgər adamı yalnız güllə ilə öldürürlər?..

Allaha çox şükür ki, heç olmasa, bunu indi başa düşür. Düşməyə də bilərdi. Neçə dəfə yazıq arvad diliylə deyirdi, məktublarında yazırdı... Sonra anasının telefonla deyib, qələmlə yazdığı sözü qulağında səsləndi...

«Bala, gəl apar məni yanına, təklikdən bağrım çatlayır...»

Çönüb nifrətlə arvadına baxdı. Uzun illərlə qaşının birini qaldırıb gözünü ağarda-ağarda, İblis sifətiylə:

- Bircə o qaldmışdı! - deyib ilan kimi fışıldamağını, onunsa, susub əli-qolu bağlı qul kimi başını aşağı salmağını, artıq bir kəlmədən quzğun kimi üstünə şığıyacaq bu həyasız qadından yaxa qurtarmaqdan ötrü başını götürüb otaqdan, ya evdən çıxmasını xatırlayıb hikkədən boğuldu...

Mətbəxə keçib siqaret yandırdı, qaz piletəsinə söykərib tüstünü ciyərlərinə çəkə-çəkə, yenə yola verməli olduğu hüçür məclisinin incəlikləri barədə, Səlimovun qabiliyyətlə

qarşılanıb yola salınmağı barədə düşünüb öz-özünü hövlləndirdisə də, həmin dəqiqə ağına gələn köməkçi fikirlərdən bir qədər toxtadı.

Gör bir nəyin dərini çəkir?!.. Şəhər-zad deyil ki, nəyi necə eləyəcəyinin fikrini çəkə. Nə qədər olmasa, kənd yeridi, camaat yığılıb gələcək. Ən azı, başsağlığı verib tanış olmaqdan ötrü, heç olmasa, əlindən tutub görüşməkdən ötrü o qədər millət tökülüb gələcək ki...

Bunu fikirləşdikcə, bədəninə yayılan rahatlıqdan gözü işıqlandı və zibil vedrəsinin böyründə yerə düşən teleqrama sataşdı.

Kağızı əlinə alıb ürəyi döyünə-döyünə oxudu.

Cəmi dörd söz yazılmışdı: «Anan vəfat edib, gəl».

Bütün yolu bədəninə gah tər basırdı, gah üşütmə tuturdu.

Elə bil, Ağakərim də onunla bir, gah tər töküüb isinir, burun yaylığını çıxarıb burun-boğazını qurulayır, gah da pəncərəni bağlayıb gödəkçəsinin yaxalığını qaldırırdı.

Fikirləşdi ki, olsun ki, havadandı. Yaz qabağı həmişə belə olur.

Ağakərim dinmirdi, yola baxsa da, gözləri yol çəkdiyindən, nə haqdansa fikirləşdiyi bilinirdi. Arada bir maşın çalaya düşəndə fikirdən ayılıb xof dolu gözlərlə güzgüdən arxaya zillənir, onun əhəmiyyət vermədiyini görüb, yenidən fikir dəryasına qərq olurdu.

Yol kənarıyla uçan mənzərələrə baxa-baxa fikirləşdi ki, burda nə var axı?!.. Məgər bu dünyada ölən tək bir onun anasıdı?.. Həyatın məlum qanunudu, insanlar yaşa dolur və dünyalarını dəyişirlər. Vaxtı yetişəndə, o da öləcək. Bu dünyanı kim tutub dayana bilib ki?.. Bir də, tək Allah hamıya, elə anasının yaşadığı ömür qədər ömür versin. Bəs cavan balasını, həyat yoldaşını, ya bacı-qardaşlarını itirənlər neyləsinlər?..

Giləziyə çathaçatda hava döndü. Narın yağış çiləməyə başladı və o, fikrini bir yerə toplayıb anası haqqında fikirləşməyə çalışdısa da, nə fikirləşdiyini özü də başa düşə bilmədi. Gözünün qabağına uzaq uşaqlıq illərindən yaddaşında qalan qırıq-qırıq, ala-bula epizodlar - anasının əlində iri yaba, hardasa uzaqda torpaq çevirməyi... qaqqıltısı həyəti bürüyən bir yığın toyuq-cücə... köhnə əl arabasında daşdığı yaş odun tayası və bir neçə bir-birinə oxşar kəndli üzü gəldi...

Maşın kənd yollarının çalalarına düşüb çıxdıqca, bayaq evdən çıxhaçıxda arvadının qutulara yığib Ağakərimin qoltuğuna verdiyi büllur stəkan-nəlbəkilər, qəndqabılar və güldanlar arxa oturacaqda bir-birinə dəyib cingildəyirdilər.

Əlini arxaya atıb qutuların yerini bərkidə-bərkidə fikirləşdi ki, bu güldanlar, maşının yük yerinə yığılan xalı-xalça, ipək pərdələr və xaralar anasının yarıuçuq komasının harasına yaraşacaqdı?!..

Bayaq evdən çıxhaçıxda arvadının yeşikləri qab-qışıqla doldura-doldura, boğazının damarları şişib göyərə-göyərə dediği:

- Kişidən ayıbdı. Deməz ki, «bu nə evdi, anan yaşayıb»?.. Adam haqqında rəy belə-belə şeylərdən yararır. Çatan kimi bir-iki adam tapdır, kişi gələncən həyət-bacanı, ev-eşiği əhənglətdir, pərdələri asdır, xalçaları sərdir, güldanları düzdür. – sözləri qab-qacağın cingiltisiylə bir səsləndi qulağında.

Hamısının axırı da «dır», «dir», «dur», «dür»...

Ağakərim tabut qoyulacaq otağın döşəməsinə sərilecək iri, sumağı xalçanı pillələr boyu aşağı sürütlədikcə, arvadının səsi bloku bürümüşdü:

-Meyitin üstü üçün xara baqajnikdədi-i-i!!!..

Bayaq arvadının «tədarükü» həyətə endirilib maşında yerbəyer olunanacan xəcalətdən, az qala, ölüb yerə girmişdi. Çünki ilk əvvəl xalça maşının yük yerinə yerləşməmişdi. Ağakərim pörtüb tərleyib, hıqqana-hıqqana ha əlləşmişdisə də, onu yerinə oturma bilməmişdi. Axırda nələc qalıb özü maşından düşmüş və xalçanı Ağakərimlə bir təpikləyib, yumruqlaya-yumruqlaya, bir təhər «ram eləyə bilmişdilər.» Həmin bu yöndəmsizliyin içində də arvadı yarıyacaq eyvandan sallanıb, səsinin yoğun yerinə sala-sala, yuxarıdan-aşağı bayaq evdə dediklərini - kənddə görməli olduğu işləri bir-bir sadaladıqca, qonşu pəncərələr taybatay açılmış, bu komik məzhəkəyə tamaşa eləyənlərin başsağlıqları dolu kimi yuxarıdan-aşağı üstlərinə yağmışdı... Böyür-başlarından ötüşənlər ayaq saxlayıb matdım-matdım onlara, maşının arxa oturacağına qalanan yeşiklərə, yeşiklərin içindən gizli parıltılarla işıldayan güldanlara göz qoymuş, onları sorğu-suala tutub ölüm xəbərini eşitdikcə, pərt üzlərlə aralanmışdılar.

-Benzini burda doldursaq yaxşıdı. - Ağakərim ona güzgüdəndən dedi. - O tərəflərdə benzin məsələsi müşkül olacaq.

Fikirləşdi ki, insan sabah başına nə gələcəyini bilmir. Keçən il arvadının onu divara dırmaşdırma-dırmaşdırma aldıracağı o nəhəng iran xalçasını, nə vaxtsa, belə bir vəziyyətdə kəndlərinə - anasının tabutu qoyulacaq uçuq daxmaya aparacağını bilsəydi, onu yola gətirib bu xalçanın kiçiyindən alardı və bayaqki o əziyyətə və biabırçılığa da düşməzdilər.

Bayaq Ağakərimə qoşulub xalçanı maşının yük yerinə basdıqca, onları pəncərələrin birindən müşahidə edən qonşu qızın rişxənd dolu təbəssümü gözünün qabağına gəldi. Əsəbilikdən gicgahı lükküldədi.

...Maşın elə uğuldayırdı, elə bil indilərdə böyürlərindən qanad çıxarıb havaya qalxacaqdı.

- Bu niyə belə vııldıyor?

- Qluşiteldəndi. - Ağakərim güzgüdəndən dedi. - Bu günə danışmışdım, düzəltdirəcəkdim...

Fikirləşdi ki, olsun ki, anası ölməmişdən əvvəl xəstə yatıb. Çünki bu axır neçə ayı anasından məktub almamışdı. Nigaran da qalmışdı, kəndə getməyi də qərara almışdı, amma...

Bu yerə gəlib çatanda, həmişəki kimi fikirləşdi ki, bu idarə işlərini andıra qalsın, işdən baş açma bilir ki, başını qaldıraraq bir ətrafına da baxsın, bir anasını xatırlasın, ölüsü-dirisi yadına düşsün?!.. Sonra pəncərədən görünən boz düzənliklərə baxa-baxa fikirləşdi ki, düzdü, kəndə getməmişdi, amma ayda altmış manatını həmişə anasına göndərmişdi. Nə yaxşı da ki, göndərmişdi. Yoxsa indi vicdan əzabından qovrula-qovrula qalardı. Bir də, nə yaxşı ki, beş-altı il bundan əvvəl anasının xahişiylə kəndə, qapı-pəncərə rəngləmək üçün üç vedrə ağ rəng göndərmişdi və olsun ki, anası cavanlıqda elədiyi kimi, qollarını çirməyib qapı-bacanı rəngləmişdi. Sonra da fikirləşdi ki, anası qapı-pəncərəni rəngləyə bilməzdi. Çünki qocalmışdı, qolunun gücü tükənmişdi. Bunu bir dəfə, ötən ilin payızı məktubunda da yazmışdı. «Daha qolum da o qol deyil, bala. Qolum da qocalıb.»

Onda kim rəngləyə bilərdi qapı-pəncərələri?.. – fikirləşdi, - qəribədi ki, o vaxt rəngi kəndə göndərəndə heç bunu fikirləşməmişdi.

Sonra hardansa yadına, hər yaz qabağı qara güllü çit paltarının qollarını çirməyib evin damına dırmaşan anasının damı rəngləməsi, rəngləyə-rəngləyə yoldan ötən arvadlarla söhbətləşməsi düşdü...

- Ay qız, ay Nabat, hara dırmanıb, az?.. Yıxılıb əzilərsən, ay qız, düş aşağı... - deyən kənd arvadlarının anasına, sonra bir-birinə baxıb gülüşmələrini, başı işə qarışan anasının onlara məhəl qoymadan, damın kənarlarıyla, kəndirbazlar kimi ehtiyatla yeriyib damın o biri üzünə keçməyini, Novruz yetişənəcən, evin dörd bir yanını rəngləyib ağartmağını xatırlayıb gözünün qabağına, hər tərəfi rəngləyib ağardıb, sonra

həmin o firçayla özünü - saçlarını, əyin-başını da rəngləyib ağardan anasını təsəvvürünə gətirdi və bundan ürəyi pis-pis döyündü.

Anası ağ kəfənə bürünmüş ölüyə oxşayırdı...

...Yol dümbədüz və boz idi. Yolun kənarıyla uzanan mənzərələr dəyişmir, həmin boz çöllüklər, yalın təpələr uzandıqca uzanır, göz ağrıdırdı...

Bəzən ona elə gəlirdi, maşın getmir, dayandığı yerdəcə durub qalıblar, amma uzaqlara baxdıqca, yolun kələ-kötüründə dingildəyən təkərlərin səsinə diqqət kəsildikcə, irəlilədikləri bilinirdi.

Həmin bu yolla o düz iyirmi altı il əvvəl şəhərə oxumağa yollanmışdı... Əyninə iki ölçü balaca, nimdaş pencəkdə, ayağında içi xəz uzunboğazlar...

Bu yolun onda da beləcə, əvvəli-axırı bilinmirdi. Onda yadına gəlir, həmin bu çöllüyü, təpələrin bu gözağrıdan yalınlığını görmürdü... yalnız televizorda gördüyü geniş, işıqlı prospektli, dəniz xiyabanlı, küçələri gözəl qızlar və dondurmalarla dolu şəhəri görür, bütün vücuduyla hardasa, irəlində, bütün bu bozluğun və yeknəsəqliyin qurtaracağında dayanıb onu gözləyən bu sehrli əraziyə qovuşmağa tələsirdi... Onda, bu yolu getdikcə, dəqiq bildiyi bir də bu idi ki, onun yolunu gözləyən şəhərə o lazımdır. Aldığı təhsiliylə, xalqının tarixi, ədəbiyyatı haqqında əldə etdiyi biliklərlə, vətəninə sevgisylə lazım idi...

Anası belə demişdi, ədəbiyyat müəllimi Hacıbala kişi də bu fikirdəydi.

Ağzının içində:

- Məfailün-fa- ilün... - dedi və fikirləşdi ki, yaman yaradı xalqına. Möhkəm yaradı.

Yolun mənzərəsi qəfildən dəyişdi və o, ruhu yamyaşıl dəhliz yaradan çinarların kölgəsi altında sərinləyə-sərinləyə fikirləşdi ki, gör bir yadına nələr düşür. Olsun ki, bütün bunları yaddaşı qəsdən xatırladır ona ki, orda - kənddə özünü əclaf, yaramaz oğul kimi aparmasın.

Kəndə yaxınlaşmağına baxmayaraq, bu yol da bomboş idi. Qəribəydi, niyə beləydi görən?!.. – fikirləşdi və gözlərini qıyıb irəliyə zilləndi.

Hardasa, uzaqda balaca qaraltı görünürdü, onlara yaxınlaşdıqca, bunun sağ böyrü üstə əyilə-əyilə onlara sarı irəliləyən balaca araba olduğu aydınlaşdı.

Eynəyini gözüne taxıb yolun o biri tərəfiylə böyürlərindən ötüşən arabaya baxdı.

Arabanın içində oturanlar elə bil onu görmədilər... yoxsa tanımadılar?..

O isə tanıdı. Özünün də gözləmədiyi qəfil bir yaddaşla xatırladı... Yaxın qohumlarıydı... adlarını unutsa da, üzlərini unutmamışdı... Pəncərəni açıb başını çölə çıxardı, arabanı sürəni çağırmaq istədi... boğazını qəhər tutdu deyə, səsi çıxmadı... Gözünün yaşını əlinin arxasıyla silə-silə fikirləşdi ki, nə yaxşı oldu, bunlara rast gəldi... yoxsa neyləyəcəkdi?.. Şəhərdən gətirdiyi o bir anbar qab-qacağı, xalça-pərdələri kimə yerbəyer elətdirəcəkdi?.. Heç birinin adı yadın düşmədi deyə, arabadakılara pəncərədən əl eləyib:

- E-he-hey!.. - deyə çağırırsa da, səsinə hay verən olmadı.

Araba səskeçirməz şüşənin o biri üzünü ilə hərəkət eləyən kimi, hərəsi bir yana əyilmiş təkərlərini taqqıldada-taqqıldada uzaqlaşmağında idi...

- Ağakərim!.. - deyib çağırırsa da, Ağakərimi tapmadı... Ağakərim maşını saxlayıb düşüb harasa getmişdi... Əl atıb maşının qapısını açmaq istədi, qapı açılmadı... onda pəncərədən çölə asılıb:

- Ay qardaş, ay bacı! Bircə dəqiqə!.. – deyə qışqırdı...

- Səid müəllim...

...Ağakərim qabaq güzgüdə ona zillənmişdi.

- Deyirəm, bəlkə, yolüstü yağdan, qənddən götürək?.

Gözləri açışdı:

- Lazım deyil.

Hə, lazım deyil. - bir də özlüyündə dəqiqləşdirdi. Tutaq ki, lap elə aldı o yağlı-filanı, xörək bişirtirəcəkdi ki?!.. Ona vaxt hardaydı?.. Dəfnin səhərisi şəhərə qayıtmalıydı, Səlimovun bir-birinin ardınca düzdüyü təcili tapşırıqların həlliylə məşğul olmalıydı.

Sonra gözünün qabağına gəldi, necə kənddə ehsan verilir... Kənd camaatı döşəməyə salınmış xalça-palazın üstə bardaş qurub yağlı yeməklərdən yeyə-yeyə, yağ iyi verə-verə, onu bağrılarına basırlar... yağlı ağızlarıyla onun üzünü öpüslərə qərç edirlər... Fu!!..

...Yolun mənzərəsi getdikcə dəyişirdi... İndi hər iki tərəflə yamyaşıl meşələr, başı qarlı dağlar uzanırdı...

Ağakərim də daha sual vermirdi, gözlerini irəyə zilləyib, elə bil, fikrə getmişdi... Elə bil sükanı da hərləmirdi. Daha doğrusu, sükanı hərləmək, deyəsən, Ağakərimin yadına düşmürdü...

...Maşın magistral yoldan ayrılıb son ucunda balaca, yaşıl ada kimi qaralan kəndə uzanan cığıra buruldu, kələ-kötür daşlıqla irəliləyib bir qədər sonra kəndə daxil oldu.

Kənd həmin kənd idi... Girəcəyində sısqa bulağının başında daim qız-gəlinin toplaşdığı, mərkəzi kənd camaatıyla dolu həmin kənd...

Ürəyi əzilə-əzilə, uzaq uşaqlıq illərini, həmin bu küçələrlə at sürüb, qoyunları örüşə aparmağını xatırladı. Burda demək olar ki, heç nə dəyişməmişdi. Həyətlərin çəpərləri də, çəpərlərin o üzündən qol-budaq atan meyvə ağacları da iyirmi il bundan əvvəlki rəngində və vəziyyətində qalmışdılar. Dəyişən bircə adamlar idi. Küçələrdən ötdükcə maşına boylananların arasında bircə üz belə tanış gəlmədi... Elə bil kəndin adamlarını dəyişmişdilər.

-Burdan sola... - dedi və yoldan ötənlərin maraqlı baxışlarından qurtulmaq üçün söykənəcəyə yayxandı.

Maşın sola burulub bir qədər də getdi və darvazasının rəngi getmiş balaca həyətin qapısına çatanda:

-Saxla, – dedi.

Bir müddət maşından düşməyə ürək eləmədən, pəncərədən həyətlərinə boylandı.

Çəpərin o üzündən balaca daxmalarının bir yanı əyilmiş damı görünürdü...

Maşından düşüb çəpərə yaxınlaşdı, həyətə boylandı.

Daxma həmin – iyirmi il bundan əvvəlki vəziyyətində, həmin köhnəliyində, divarlarının həmin uçuş-sökükləriylə dayanıb durmuşdu...

Həyət adamları dolu idi... bayaq yolda taqqa-tuqla yanlarından ötüb keçən, üzlərindən kədər yağan həmin doğma üzlər də burda – adamların arasındaydı... həmin kədərli ağacların arasından ona baxırdılar...

Ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi ki, indi necə girsin içəri?!.. İçəri girən kimi, camaat onu tanıyıb üstünə yeriycəkdi, hamı əl verib onunla görüşəcəkdi, hal-əhval tutduqdan sonra onun bu neçə ili haralarda itib batdığıyla maraqlanacaqdılar, beş yüz mənasız suallar yağdıracaqdılar... o suallara cavab verməyə isə nə halı vardı, nə də üzü...

Qəfildən ağına gəldi ki, içəri həyətin arxa qapısından girsin, özünü daxmanın içinə salıb, çoxdandan ordaymış kimi, bir küncdə əyləşsin... Sonra daxmanın pəncərələrinə baxıb anladı ki, evin içi də adamlarla dolmuşdu. Odu ki, qapını çiyeniylə itələyib açdı, iti addımlarla həyətə daxil olub heç kimlə görüşmədən, birbaşa evə üz tutdu, özünü daxmaya salıb qapını arxasınca bağladı, girecəyin qaranlığında ayaq saxlayıb tənqiyən nəfəsini nizama salmağa çalışdı... bir qədər sonra ürəklənib içəri boylandı...

..Tabut - pəncərələri həyətə baxan böyük otağın tən ortasında - rəngi getmiş nimdaş palazın üstünə qoyulmuşdu. Ətrafında bir neçə qadın oturub öz aralarında astadan pıçıldaşırdı, onu görüb söhbətlərini kəsdilər, yaşmaqlanıb ayağa qalxdılar, bir-birinin ardınca otaqdan çıxdılar...

Ayaqqabılarını çıxarıb ayaqlarını ehmal-ehmal döşəməyə qoya-qoya tabuta yaxınlaşdı... Dizləri boşaldı... Anasının üzü açıq idi... Vahimədən az qaldı nəfəsi kəsilə... Tabutun içindəki - anası deyildi... tamam ayrı üz cizgiləri olan orta yaşlı, yad bir qadın idi...

Bədəni vahimədən uçuna-uçuna fikirləşdi ki, bəlkə, anasının üzünü bu cür ölüm dəyişmişdi?.. Fındıq burnunu nazildib uzatmış, dərisini tarıma çəkib qırıqlarını itirmiş, iri, badamı gözlərini kiçildib üstü bürüslü nöqtələrə çevirmişdi?..

Əyilib anasının üzünə yaxından baxdı. Yox, anası idi... boynundakı qızıl güdün arası həmin qara gözmuncuqları ilə dolu idi... xırda güllərinin rəngi bir-birinə qarışmış köhnə, şabalıdı ləçəyi də başında idi...

...Əlini astaca anasının yanağına toxundurdu.

Anası gözlərini açıb acıqlı baxışlarla üzünə zilləndi...

Dik atılıb geriyə sıçradı...

...Yuxudan ayılıb ətrafına baxdı...

Yolun kənarları hələ də yaşıl meşəliklərlə uzanırdı...

Ağakərim güzgüdən ona baxırdı... Olsun ki, səksənməyini o da anlamışdı...

Maşın yolu burulub kəndə daxil oldu, bayaqkı yuxusunun davamı ilə kəndin əyri-üyrü yollarıyla irəlilədi...

Ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, kaş hər şey qurtarıb-bitmiş olaydı... anasını basdırıb geriyə qayıtmış olaydı.

Yolların kənarıyla iki-bir, üç-bir ötüb keçənlər ayaq saxlayıb maşının içinə boylanırdılar.

Oturacağı kürekliyə söykəndi ki, üzü görünməsin, sonra maşının arxa şüşəsindən baxa-baxa fikirləşdi ki, hələ hər şey qabaqdadı.

- Hansı küçədi?.. - Ağakərim dedi və üzünü yekə burun yaylığıyla, qətvəylə qurulan tək, quruladı.

- Burdan sağa, – dedi və maşının dönəcəyi tinə baxdı.

Hər şey, bayaq yuxuda gördüyü kimi, əvvəlki qaydasındaydı. Onu – hər şeydən ehtiyat edən çəlimsiz kənd uşağını şişirdib yoğunladıb, hər şeyin altını və üstünü bilən peşəkar məmura çevirmiş uzun-uzadı kəşməkəşli illər, elə bil, kəndin yaxınından belə ötməmişdi.

...Maşın darsıqal dalana dönüb palçığa bata-bata bir qədər də irəlilədi.

Səlimovun maşını burdan dönəndə mütləq altı dəyəcək. – narahatlıqdan gözləri qarala-qarala fikirləşdi və boylanıb arxa şüşədən yolun əyriliyinə baxdı. Hə, dəyəcək.

İndi neyləsin, ikicə saatın ərzində bu darsıqal dalanı genişləndirmək, yolu hamarlatmaq mı olardı?.. Sonra da fikirləşdi ki, əgər Səlimov ona bu boyda hörmət qoyub, işini-gücünü atıb o boyda yolu bu toz-torpağın içinə gəlirsə, demək, yuxarı mərtəbə məsələsi düzələcək.

...Həyətləri bomboş idi. Maşından düşüb çəpərə yaxınlaşdı, qabırğasının altı qıdıqlana-qıdıqlana evlərinə sarı boylandı. Gözünə heç kim dəymədi.

Daxmanın artırmasında, lap qapılarının ağzında papaq kimi yumurlanıb oturan pişikdən savayı, elə bil, evdə də heç kim yox idi. Qapını itələyib həyəətə daxil oldu.

Pişik cırıltı səinə səksənib evin arxa tərəfinə qaçdı.

Daxmanın xırda gözlü, tozlu pəncərələrində də həyat əlaməti yox idi. Burda elə bil ölən - evin özü idi.

Geriyə çönüb:

-Ağakərim!.. - deyə çağırırdı və cavab gözləmədən, ağacların arasıyla evə sarı addımladı.

...Ev, xoşbəxtlikdən, onun gözlədiyi kimi, elə də pis vəziyyətdə deyildi. Qapı-bacası rəngliydi. Ağacları ara-çıra meyvələr saralırdı.

Hava sakit idi deyə, həyət də, ağaclar da yuxuya bənzəyirdi... Uşaq vaxtı anasının zoğal çubuğundan qaçıb çiyinə dırmaşdığı armud ağacının altında dayanıb ətrafa nəzər sala-sala fikirləşdi ki, bəlkə, hələ də yuxu görür?.. Bunu fikirləşirdi ki, ağacı silkələdilər... budaqların arasından çıxan iri, qara qarğa qanadlarını çırpa-çırpa, qarılıya-qarılaya uçub çəpərin üstünə qondu, ordan qara, düymə gözləriylə ona zilləndi.

Üst-başına səpilən yarpaq qırıqlarını çırpıb daxmaya sarı addımladı, pillələrə çatanda ayaqlarının titrədiyini, dizlərinin boşaldığını hiss etdi və fikirləşdi ki, qorxur-nədi?.. Sonra da fikirləşdi ki, nədən qorxmalıydı ki?!..

Ağakərim çöldə idi, maşının yük yerində nə isə axtarırdı. Geriyə qanrılıb bu dəfə lap bərkdən:

-- Ağakəri-i-im!.. - qışqırdı.

Çöldən nəhayət ki, Ağakərimin səsi eşidildi.

- Neyləyirsən orda?

- Xalçaları düşürürəm.

- Sonra düşürərsən, bura gəl!

Ağakərim əllərindəkiləri yerinə qoyub pencəyini düymələyə-düymələyə həyətə girdi.

Yağış-qar döyəcləmələrindən qaralıb pürşüklənmiş pillələri qalxıb qapının dəstəyindən yapışdı, özünə tərəf çəkdisə də, qapı açılmadı...

Dəstəyi bir də, bu dəfə iki əliylə tutub çəkdi.

Qapı yenə açılmadı. Çönüb rəngi ağara-ağara Ağakərimə baxdı:

- Bu nə deməkdə?..

Ağakərim irəliyə keçib qapının qulpundan yapışdı, silkələyib var gücü ilə özünə sarı darddı və qapı uzun illərdən bəri dərin, bulanıq sular altında qalan qədim gəmi qapısının xırıltısıyla açıldı... içəridən ətirşah gülünün qoxusunu andıran qəribə qoxu yayıldı...

İçəri keçib bir müddət gözlərinin dəhlizin qaranlığına alışmasını gözlədi. Balaca, darısqal girəcəyin qaranlığı, elə bil havanı da sıxışdırıb buralardan çıxarmışdı.

Qapı ha yandaydı, yadına gəlmirdi. Əlini yana atdı... əli əhəngli divara dəydi. Gözü yavaş-yavaş qaranlığa öyrəşdikcə, yaddaşında balaca işıq yandı... Soyuq qış aylarında bu balaca girəcəkdə ac qurd ulartısıyla viyıldayan küləyin səsinə xatırladı... taxtaları köhnəlib əyilmiş çöl qapısı altdan-üstədən yel çəkirdi. Otağın qapısı budu burda - çöl qapısıyla üzbəüzdə idi. Əl atıb qapını açdı.

Tabut, yuxuda gördüyü kimi, otağın ortasında, döşəməyə salınmış köhnə, ağarmış palazın üstəydi... Sağ tərəfdə - divarın dibində iki başı kəlağayılı qadın və bir kişi oturmuşdu. Kişi onları görüb ayağa qalxdı.

Ağakərim ayaqqabılarını qapının ağzında çıxarıb qadınlardan bir qədər aralıda divarın dibində bardaş qurub oturdu. Qadınlar yaşmaqlandılar, narahat-narahat yerlərində qurcalandılar, əlləri qoyunlarında gözlərini ona zillədilər.

Əsəbilikdən ürəyi döyünə-döyünə fikirləşdi ki, qadınlar ona baxırdılar ki, görsünlər o neyləyəcək. O da yəqin ki, ağlamalıydı... ya da heç olmasa, gözləri dolmalıydı. Ağlamağı isə gəlmirdi...

Tabutun əyri-üyrü taxtalarına baxıb fikirləşdi ki, olsun ki, kəndin yeganə tabutudu. Bütün kəndi bir-bir içinə salıb qəbiristanlığa apardıqları həmin o tabutdu. Atasını da olsun ki, bu tabuta qoymuşdular, babasını da, bəlkə də, bir gün bu tabuta onun özünü də qoyacaqdılar, başına yığılıb beləcə dinməz-söyləməz otura-otura üzünə zillənəcəkdilər...

Əyilib ayaqqabılarına baxdı. Ayaqqabılarını çıxarmalıdı... - fikirləşdi.

Ayaqqabılarını çıxarmaq, adlarını belə bilmədiyi bu yad adamların arasında ayaqyalın qalmaq istəmirdi. Odu ki, palazın üstünə ayaqqabıyla çıxdı, tabuta yaxınlaşıb yuxarıdan-aşağı yaşıl örtüyün altında yatan anasına zilləndi. Tabutun taxtaları bayaq yuxuda gördüyü

köhnə arabanın hərəsi bir yana əyilmiş təkərlərini xatırladırdı... Atasını da həmin bu tabutda basdırmışdılar. Yoxsa, bunu da yuxuda görmüşdü?..

Atasının üzü qətiyyən yadına gəlmirdi. Hansı xəstəlikdən öldüyünü də indi xatırlamırdı... Axı onda çox balaca idi?!.. Atasının bircə dizləri yadına gəlirdi...

Pəncərənin qabağına yeriyib kətilə əyləşdi.

Burdan tabutun alt hissəsi görünürdü...

Fikirleşdi ki, yuxarı mərtəbə məsələsi düzəlsə, yaxud ümumiyyətlə, vəzifə başında ölsə, onu belə tabuta qoymayacaqlar. Yəqin ki, dövlət qulluqçularının basdırılma protokolu ilə qara, ipək örtüklü tabutda basdıracaqlar. Tabutun qabağında üstü qara lentli əklillər, onun qara haşiyəli şəklində gedəcək... və yadına düşdü ki, böyüdüüb qara haşiyəyə salınması şəklində yoxdu... Yadına axırıncı dəfə nə vaxt şəkil çəkdiyini salmaq istədi... və anladı ki, son on ildə, ümumiyyətlə, şəkil çəkməyib. Deməli, belə çıxır ki, həyatının bu son on ilini vizual sürətdə təsdiqləyən sənəd yoxdu. Sonra da fikirleşdi ki, həyatının vizual təsdiqi nəyinə gerek idi axı?!.. Qadınlar altdan-altdan onun ayaqqabılarına baxırdılar... Olsun ki, arsızlığına, anasına laqeydliyinə qeyzlənirdilər... - fikirleşdi və bu fikirdən ürəyi sıxıldı. Qeyzlənməyin yeri vardı. Qoca anasını illərlə yada salmayan, ölüsünə gözündən bircə gilə yaş çıxmayan bu biqeyrət oğula qeyzlənməyib neyləməliyidilər?.. Düz də eləyirdilər, ona bu da azdı.

Qadınlar onun fikirlərini oxumuş kimi, yanlarında əyləşən kişiye him-cimlə nə işə başa salırdılar... Olsun ki, onu buralardan qovmaq istəyirdilər.

Bu fikirdən bədənindən soyuq gizilti keçdi...

Kişi ayağa qalxıb ona yaxınlaşdı, əyilib qulağına:

- Görüşmək istəyirsənsə, üzünü açmaq? - dedi.

Kişinin səsi qulağını daladı, səksənib:

- Yox... - dedi, - lazım deyil, - sonra da fikirleşdi ki, nədən belə qorxdu?..

Qadınlar pərt-pərt bir-birinə baxıb susdular.

Bu da təzə çıxdı?.. - ürək döyüntüləri şiddətlənə-şiddətlənə fikirleşdi, - harda görünüb ki, kəfən açılınsın?.. Müsəlmançılıqda belə bir şey var?.. Sonra fikirleşdi ki, müsəlmançılıq hardan gəlib düşdü yadına?..

Həyətdən cırıltı səsi gəldi... Həyət qapısı cırıldayıb açıldı, deyəsən. Yoxsa bu səs qulağına gəldi?..

Boylanıb həyətə baxdı. Gözünə heç kim dəymədi.

Şalvarının dizində pürşüklənən düyünü barmaqlarının arasında əyirə-əyirə fikirleşdi ki, niyə anasının üzünə baxmaq istəmədi?.. Axı anasının üzünü çoxdandan bəriydi görmürdü?!.. Bayaqdan bəri də ha çalışırdı, xatırlaya bilmirdi. Arvadı - imansız da onun kəndlə bağlı bütün şəkillərini, anası və xalalarıyla, kənd uşaqlarıyla çəkdiyini uşaqlıq fotolarını harasa itirib yoxa çıxarmışdı. Allah bilir, o, evdə olmayanda cırıb zibil vedrəsinə atmışdı. Soruşanda da deyirdi: «yerim yoxdu.» Arvadı qəsdən itirmişdi o şəkilləri. - fikirleşdi. İstəyirdi, unutdursun ona hər şeyi... Harda doğulduğunu, necə böyüdüyünü, bu şəhərə necə gəlib çıxdığını... Elə bilsin elə orda - mastika qoxulu o darısqal mənzilində dünyaya gəlib. Odu ki, ağlaya bilmir... yaddaşı itdiyindən, ağrıyıb ağlamalı bircə xatirəsi belə qalmayıb. Sonra bir qədər də dərinə fikirleşdisə də, dəqiqləşdirə bilmədi ki, buna görə ağlaya bilmir, yoxsa ağlaya bilməməyinin daha ayrı, daha qorxunc səbəbləri var?!..

Anasının ağlamaq barədə dediyi sözü xatırladı... «ürək ağrımasa, gözədən yaş çıxmaz, bala.» Bir də, anasının dediyi ayrı bir söz də düşdü yadına... «Saç da ürəkdən su içir,» - anası deyir, nazilib siçan quyruğuna dönmüş hörüklərinə zillənirdi.

Fikirleşdi ki, olsun ki, indi onun ürəyi də, saçı kimi, rezindəndi.

...Qadınlar hələ də onun ayaqqabılarına baxırdılar...

Nə qədər istəyirlər, baxsınlar, - dizini əsəbi-əsəbi titrədə-titrədə fikirləşdi, - mən nə hayda, bunlar nə hayda... - ayağa qalxıb tabuta yaxınlaşdı.

Örpəyin altında yatan - elə bil anası yox, çəlimsiz bir uşaq idi... Anasının boy-buxununu, dolu bədənini, Allaha şükür, yadından çıxarmamışdı ki?!

Sonra gözləri qarala-qarala fikirləşdi ki, bəlkə, teleqramı səhv vurublar, ölənin heç anası deyil?.. Ya bəlkə, ev həmin evi deyil?.. Axı indi evlərini də, heyətlərini də düz-əməlli xatırlaya bilmir?.. Bəlkə, bu ev, nə vaxtsa uşaqlıqda qonaq getdiyi, ya bəlkə, yuxularında gördüyü uydurma evlərdən biridi?!..

Bu fikirdən başı hərləndi. Çönüb Ağakərimə baxdı.

Ağakərim əllərini qarnının üstə çarpazlayıb oturmuşdu, gözlərini tabuta zilləyib fikrə dalmışdı. Ağakərim, elə bil dəqiq bilirdi ki, tabutun içindəki onun anasıdır. Sonra da fikirləşdi ki, Ağakərimə nə var ki?!. Beşdə alacağı yox, üçdə verəcəyi. Sonra da otağın saralmış divarlarını, tavanını gözədən keçirə-keçirə fikirləşdi ki, kaş Ağakərimin yerində olaydı... Bu dəqiqə Ağakərimin yerində olmaq üçün dünyanı verərdi.

Qəfildən beynindən ötən növbəti fikir sancaq kimi ürəyinin başına sancıldı...

Necə olmuşdu ki, bayaqdannan bəri Səlimov yadına düşməmişdi?!.. Saatına baxıb heyrət içində donub qaldı... Demək olar, tam iki saatı Səlimov haqqında fikirləşməmişdi... Bu on ili, yəni Səlimovu tanıyandan bəri onu bu qədər müddətə yadından çıxartdığı yadına gəlmirdi. Səlimov həmişə, hər yerdə öz ata qayğısıyla, xeyirxah təbəssümüylə onunla olmuşdu.

Səlimovun kənd məktəbi müəlliminin üzünü xatırladan ədalətli, nurlu siması gözünün qabağına gəldi. Xeyirxahlıq və mərhəmət saçan bu sima o qədər doğmalığa saçırdı ki, axır vaxtlar oğlunu da ona oxşatmağa başlamışdı.

...Səlimovun üzünü, çəpərinin o biri üzündə dayanan qara maşının arxa oturacağına böyür-böyürə söykənən yeşillərlə bir gəldi gözünün qabağına...

Ağakərimə baxıb ona him-cimlə, maşındakıları boşaltmağın vaxtı çatdığını başa salmaq istəyirdi ki, qadınlardan biri fatihə verdi və hamı Ağakərimlə azızlarının içində dua oxumağa başladılar.

Saatına baxıb fikirləşdi ki, Səlimov indiyə şəhərdən çıxmış olar. Demək iki saata buradadı, inşa Allah. Bu fikirdən ürəyi döyündü, ağızlarının içində xəbis-xəbis dua oxuyanlara baxıb fikirləşdi ki, indi maşındakı xalçaları, arvadının bir-bir qəzet parçalarına büküb üst-üstə yeşillərə yığıdığı qab-qasığı nə deyib sürüsünlər içəri?.. Pərdələri nə adla assınlar, güldanları hara düzsünlər?..

Otağa göz gəzdirdi. İçinə allı-güllü yorğanlar yığılmış divar taxçasından, pəncərənin qabağına çəkilmiş nahar masasından və divarın dibinə yığılan bir neçə köhnə kətildən savayı gözüne ayrı bir şey dəymədi.

Əsəbilikdən qulaqları uğulduya-uğulduya fikirləşdi ki, bu arvad qab-qacağını hara yığıb gören. Sonra da fikirləşdi ki, bəlkə axır vaxtlar heç anasına qab-qacaq lazım olmayıb?!.. Sonra xatırladı... və çönüb otağın o biri başındakı taxçaya zilləndi.

Taxça həmin vəziyyətindəydi... sınıq-salxaq rəflərində iç-içə yığılmış bir neçə saxsı kasa, iki mis qazan və bir neçə çapma stəkan gözə dəyirdi. Sonra qəfildən gözü taxçanın üst rəfindəki firuzəyi rəngli qədim kasaya sataşdı və ürəyinin tələyə düşən siçan kimi titrədiyini hiss elədi...

...Kasa necə də anasına oxşayırdı?!..

Gözləri doldu...

Qadınlar dualarını bitirib əllərini qoyunlarına salmışdılar, matdım-matdım onun üzünə baxırdılar. Elə bil doluxsunmağından bir qədər rahatlanmışdılar. Kişinin də rəngi özünə gəlmişdi, ayağa qalxıb yastı addımlarla ona yaxınlaşdı, qulağına sarı əyilib astadan:

- Deyirəm götürmək lazımdı, gün enir...

- Nəyi?..

Kişi pərt olub azca qızardısa da, özünü o yerə qoymadı, başıyla tabuta işarə eləyib:

- Kəndin adəti belədir. Gün batanacan mərhumə torpağa tapşırılmalıdır.

Kişinin nə dediyini yalnız indi başa düşdü, pəncərədən həyətə boylanıb:

- Şəhərdən gələn olacaq, – dedi.

Kişi başını aşağı salıb kor-peşman halda yerinə qayıtdı bardaş qurub qadınların böyründə oturdu.

Divarın dibiyə, tələyə düşmüş kimi yanaşı oturan kişi ilə qadınlara baxa-baxa fikirləşdi ki, bayaqdannan heç ağına gəlməyib bu adamlardan soruşsun ki, kimlərdəndilər?.. Bir istədi Ağakərimi yanı çağırıb tapşırınsın ki, o öyrənsin bu adamlar kimdi, sonra həmin dəqiqə də fikirləşdi ki, lazım deyil, bu vur-harayda işləri korlayar, lazım deyil.

...Həyətdən adam səsləri gəlirdi. Olsun ki, kənd camaatıydı, arvadı basdırmaq üçün yığırdılar. Ağacların arasında gözüne bir neçə adam dəydi və ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, bəlkə basdırmaqları məsləhətli elə?.. Bu fikirdən, içində qəribə bir yüngüllük hiss elədi... Bir anlıq özünü Səlimovun maşınında, arxa oturacağı yumşaqlığında yellənə-yellənə şəhərə qayıtdığını təsəvvür elədi... Bu boyda əziyyətdən sonra Səlimovu şəhərə ac-acına aparmaq olmazdı. Yolüstü yeməxanaların birində qabiliyyətli bir şam dəsgahı düzəltmək lazım olacaqdı. Fikirləşdi ki, babatı Ağsu pərevalıdı. Oranın yeməyi də yaxşıdı, mənzərəsi də. Həm də sakitlikdi. Söhbət əsnasında söz salıb, «yuxarı mərtəbə» məsələsini bir də Səlimovun yadına salar, nəşriyyat direktorunun işini də bərkidər. Burda deyiblər: «Həm ziyarət, həm ticarət.»

- Camaat biçindən qayıdıb, - kişi onun pəncərədən boylandığını görüb yerindən dilləndi, sonra günah dolu üzülə yanındakı arvadlara baxdı.

Yox, Səlimovu gözləməmiş arvadı basdırma bilməz. Düz gəlməz, - fikirləşdi. Bir də axı Səlimov dünən öz diliylə soruşdu: «nə vaxt götürəcəksiz?» sonra da: «mütləq iştirak edəcəyəm», - dedi?!.. İndi durub özbaşına neyləyə bilər?..

...Otağa bir neçə başı bağlı, ayağı yalın qadın daxil oldu, əvvəl qapının ağzında ayaq saxlayıb salavat çevirdilər, sonra döşəmənin üstü ilə səssiz-səssiz yeriyib o biri qadınların yanında oturdular.

Fikirləşdi ki, bəlkə, Səlimovun axırıncı cümləsi qulağına gəlib?.. Axır vaxtlar onda belə hallar tez-tez olur axı?!.. Eşitmək istədiyini durduğu yerdə öz-özünə eşidir.

Hamısı yorğunluqdan, - cibindən çıxardığı yaylıqla alınının tərini qurulaya-qurulaya fikirləşdi. Bir də ki, tutaq Səlimov heç elə deməyib, durub o boyda yolu gələn ağsaqqal adamı tabutsuz-filansız qarşılamağın, bu balaca, miskin daxmada üzbəüz oturmağın məntiqi nəydi axı?.. Səlimov başsağlığını ona elə idarədə də verə bilərdi də...

...Ağakərimin bayaqdan bəri narahat-narahat ona baxdığını hiss eləmişdi. Maşındakılar Ağakərimin, deyəsən, indi yadına düşmüşdü.

Başıyla həyətə sarı işarə elədi. Yəni «get, gətir».

Ağakərim həmin dəqiqə ayağa sıçrayıb otaqdan çıxdı.

...Ağızları yaşmaqlı arvadlar cənazənin bu gün götürülməyəcəyindən xəbər tutub bir müddət qanlı-qanlı ona zilləndilər, sonra öz aralarında xısnlaşıb ayağa qalxdılar, başlarını aşağı salıb dinməz-söyləməz otaqdan çıxdılar.

...Üzbəüzdəki pəncərənin şüşəsinə düşən əksinə baxdı...

Elə bil, bu bir neçə saatın içində qocalmışdı...

Çönüb tabuta baxdı və az qaldı oturduğu yerdə huşunu itirə...

...Anası nəfəs alırdı... üstünə çəkilməmiş ipək örtük aramla qalxıb-enirdi... Hə... anası ölməmişdi...

Başının tükləri qabardı... ayğa sıçrayıb bağırmağı gəldi... Bu məqam böyründə kimsə öskürüb boğazını artıladı... Öskürəklə bir anasının nəfəs almağı dayandı.

Yerində qurcalana-qurcalana fikirləşdi ki, olsun ki, gözünə görünüb. Sonra yadına, yenə eynəkli sinir həkimi düşdü. Həkim əlində balaca, gümüşü çəkcik onunla üzbəüz dayanıb nədənsə çəkinə-çəkinə yenə:

- Əsəb pozğunluğudu, - dedi.

...Ağakərim yeşikləri bir-bir içəri salıb üst-üstə, yan-yana düzdükcə, otaqdakılar girəcəyə boylandılar.

Ayağa qalxıb girəcəyə çıxdı, əllərini şalvarının ciblərinə salıb yeşiklərə baxdı.

Büllur güldanlar dəhlizin qaranlığında nəhəng brilyantlar bərq vururdu...

Ağakərim güldanın birini əlinə götürüb günahkar üzle:

- Deyirəm bəlkə, bunnarı soraya saxlayaq, hə?.. - dedi.

- Tələsmə, – dedi - özüm deyəcəyəm, - çönüb otağa qayıtdı, otağın ortasında dayanıb hələ də öskürəkdən boğula-boğula göyərən kişiye baxa-baxa fikirləşdi ki, necə eləsin ki, bu «qarğa sürüsünü» burdan bir saatlıq da olsa, çölə çıxarsın?..

Qadınlar onun fikirlərini oxumuş kimi, ayağa qalxdılar, ördək sürüsü kimi bir-birinin ardınca düzülüb otaqdan çıxdılar. Öskürək tutmasında boğulan kişi də arvadların ardınca ayağa qalxıb özünü həyəətə atdı.

Gedənlərin ardınca baxıb, ürəyində:

- Şükür!.. - dedi, sonra girəcəyə sarı astadan, - Ağakərim!.. - deyə çağırdı.

Ağakərim həyətdə idi deyə, onu eşitmədi.

Dəhlizə çıxıb orda yeşikləri hövsələsi darala-darala ələk-vələk elədi, pərdələrdən birini çıxarıb qatını açdı, otağa qayıdıb pərdə əlində, pəncərələrə baxdı.

Pərdəni asmaq üçün pəncərələrin heç birinin pərvazı yox idi.

Çöl qapısı cırıldayıb açıldı... ürəyi həyəcanla çırpındı.

Səlimovdu... özüdü... onun ayaq səslərini aramlı addımlarından, bir də ayaqqabılarının cırıltısından tanıyır... Gör bir nə vaxt...

...Əlindəki pərdəni gizlətməyə yer tapa bilmədi deyə, onu tələsik tabutun üstünə saldı və bu zirəkliyinə görə özündən xoşu gəldi.

Gələn Ağakərim idi, içəri girib hər əlində bir güldan qapının ağzında dayandı:

- İndi bunları neyləyək?.. – deyib məlul-məlul üzünə baxdı.

* * *

Hava qaralırdı... Səlimovdan isə xəbər-ətər yox idi...

Saatına baxdı. Altının yarısı idi...

Fikirləşdi ki, Səlimovun gəlişi əməlli-başlı uzandı... meyit də qaldı ortada...

Sonra artıq qaranlıqlaşmış həyətdə baxa-baxa fikirləşdi ki, işi çıxıb bəlkə?.. və bir vaxtlar – o işə hələ təzə-təzə düzələndə xüsusi bir ciddiliklə dediyi: «Dövlət adamı özünə mənsub deyil» - kəlamını xatırladı...

...Çöl qapısı yenə cırıldadı və otağa qırış-büküş içində itib-batan iki balaca qarı daxil oldu, bir-birinə dayaq verə-verə, əsə-əşə keçib bayaqkı qadınların yerində - tabutun böyründə oturdular, bir müddət heysiz-heysiz nəfəs alıb, ətrafa elə baxırdılar, elə bil bura anasını yola salmağa yox, ölməyə gəlmişdilər.

Bir qədər sonra qapı yenə cırıldadı və otağa iki-bir, üç-bir kənd adamları daxil olmağa başladı... Otaq başı kəlağayılı qadınlarla, balaca, arıq qarılarda dolduqca, içini vahimə bürüdü... Gələn-gələn elə bardaş qurdu, elə oturdu, elə bil burda – bu evdə nə işə baş verəcəkdə. Biçindən qayıdan ayrı bir dəstə tabutu dövrəyə alıb oturdu.

Bayaqdan öskürən kişi yenə pərt-pərt üzünə zillənib:

- Camaat biçindən qayıdıb, – dedi və çox keçmədi ki, tabutun o biri üzündə, ikinci cərgədə oturan qarılardan hansısa, asta-asta işə düşən köhnə maşın kimi xırıldaya-xırıldaya ağlamağa, ağı deyib o biriləri də ağlatmağa başladı...

- A... ay gəlin Nabat... A...ay xanım Nabat... ərsiz-köməksiz oğul böyüdüb gözünü tək yuma-a-an Nabat...

Ağlayan – dünyaya yenicə göz açmış kor quş balasına oxşayan qırıqlı bir qarı idi... gözünü yumub ağzını göyə açmışdı... o biri qadınlar da gizli əmr almış kimi, o yan-bu yandan qarının səsinə səs verə-verə ağlaşdılar...

...Gözləri qaraldı. İndi daha anasını basdırma bilməyəcəklər, – fikirləşdi, - və o bütün gecəni bu qoca bayquşlarla üzbəüz oturub səhərin açılmağını gözləməliydi...

Arvadlar ağlaşdıqca, qızmar günün altında pambıq yığmaqdan, alağ vurmaqdan qaralıb qartıyan üzleri rezin maskalar kimi gərilib bürüşür, əcaib hallara düşürdü...

...Çönüb Ağakərimə baxdı və ürəyi qırıldı.

Ağakərim də ağlayırdı... Ağlamağını heç kim görməsin deyər, başını aşağı salmışdı, üzünü əlləriylə örtüb nəfəsi kəsilə-kəsilə hönkürürdü... Öz anası yadına düşmüşdü, nədi?..

Əti tökülə-tökülə fikirləşdi ki, Ağakərim də bunların tayıdı. Ağlamaqdan ötrü ürəkləri gedir. Bekarçılığın və kütbeyinliyin parlaq nümunəsi. Adi həyat normalarını süni surətdə faciələşdirmək və bu qondarma faciədən tamaşa düzəldib həzz almaq...

...Tabutun ətrafında oturanlardan bir neçəsinin üzünü tanıdı. Məsələn, bayaqdan bəri yuxarı pəncərənin altında mürgü içində divara söykənmiş, indi isə kütləvi ağlaşma mərasiminin aktiv iştirakçısına çevrilmiş girdəşifət qadın anasının əmigelini, ya da səhv eləmirsə, əminəvəsi idi. O biri iki arvad da, olsun ki, onun bacıları idi, çünki hər üçü bir almanın dilimləri kimi bir-birinə oxşayırdılar... Ağı deyən zəif qarının da üzünü tanıdı... bu üzünü o hansısa fotoda - anasının böyür-başında oturan kənd arvadlarının arasında görmüşdü. Ya yuxuda görmüşdü?.. Bir də necə dəqiq xatırlayırdı ki, burdan - onun oturduğu stuldan qarının bircə göyə açılan balaca ağzı, bir də ağlamaqdan, cərəyan vuran tək, tir-tir titrəyən burun pərələri görünürdü?!

Qadınlardan bir neçəsi, bir də qapının ağzında ayaq üstə dayanan bayaqkı kişi bayaqdan altdan-altdan ona zillənmişdilər...

Yenə güdürlə, - əsəbilikdən boğula-boğula fikirləşdi. - Bu da deyəsən, Həmid kişi idi. Onu taxıl biçimindən sağ əlində salamat qalmış üç barmağından tanıdı. Həmid kişi onu bayaqdandan tanımışdı. Yoxsa tanımamışdı, başa düşmək olmurdu. Tanımışdısa, niyə bir söz demirdi, uşaqlıq xatirələrindən, anasından söz salıb danışmırdı?.. Tanımamışdısa, onda niyə belə əyri-əyri baxırdı ona?.. Bəlkə, neçə müddətdən bəri anasını başa çıxmadığına görə?.. Yoxsa palazın üstünə ayaqqabılı çıxdığına görə?..

Sonra fikirləşdi ki, bəlkə heç bu adam Həmid kişi deyil?..

Ürəyi sıxıldı... havası çatmadı. Ayağa qalxıb pəncərənin nəfəsliliyini aç-aça fikirləşdi ki, bu qədər adamın nəfəsiylə dolan bu balaca otaqda hava nə gəzir?..

Təcili həyətə çıxmaq, bu qaynar nəfəslə, tərli arvadlardan xilas olmaq lazım idi.

Döşəmədə oturub göz yaşlarını tərli ilə bir yekə burun dəsmallarıyla qurulaya-qurulaya ağlayan arvadlara baxdı...

Ayağa qalxıb dəhlizə yönəlmək istədisə də, dörd bir tərəfdən zindan ağırlıqları ilə yan-yörəsinə perçimlənmiş bədənlərin sıxlığından tərənə bilmədi.

Boğazını qəhər tuta-tuta fikirləşdi ki, bu nə müsibətdi düşdü?!.. Bu nə dar tələ idi, ilişdi?.. Və elə həmin məqam ağına gələn yeni fikirdən yüngülləşdi.

Yeni fikir isə bu idi ki, hələ də otağın aşağı başından bayquş kimi üzünə zillənən Həmid kişiyyə işarə verib bir təhər başa salsın ki, təcili şəhərlə danışmalıdı.

Şəhərlə, həqiqətən, danışmalı idi... bunlar burda ulaşanacan gedib mərkəzdən, ya hardansa aparata zəng vurub Səlimovun çıxıb-çixmadığını dəqiqləşdirməliydi.

Həmid kişi onun işarəsini o dəqiqə anladı, ayağa qalxıb arvadlara:

- Ay uşaq, yol eliyin, çıxsın, - dedi.

Otaqdan çıxanda fikirləşdi ki, nə yaxşı ki, burda heç kim tanımır onu. Yoxsa dəfnin səhərisi gündündən dəstə-dəstə ardınca şəhərə axışib xirtdəyinə keçəcəkdilər ki, filankəsi instituta düzəlt, filankəsi işə...

...Balaca dəhliz də adamlarla doluydu. Həyətdə də adamlar vardı, ocaq qalayıb yekə-yekə qazanlarda su asmışdılar. Olsun ki, axşama xörək hazırlanırdı.

Fikirləşdi ki, afərin!.. Kənd camaatı belə yerdə əvəzsizdi. Sonra həyətdə düşüb adamların arasından keçə-keçə fikirləşdi ki, bu qədər adam bura kimin üzünə gəlib? Onu ki, burda tanıyan yoxdu. Anası da sən deyən, elə qohum-əqrabalı deyil.

Çəpərin qapısını açıb ayaq saxladı, geriye qanrılıb həyətdə göz gəzdirə-gəzdirə fikirləşdi ki, bütün bu mənzərə Səlimovun gəlişi üçün hava və su yerinə yarıyır.

Maşına əyləşəndə hiss elədi ki, həyətdəki adamlar çönüb onun ardınca baxırlar... Elə bil evin pəncərələrindən də dayanıb baxanlar vardı. Yoxsa gözünə görünürdü?!..

Maşın kənd yollarının çala-çuxuruna düşüb-qalxdıqca, fikirləşdi ki, kaş indi burdan kəndin mərkəzinə yox, yolu burulub düz şəhərə gedəydi... Təmindən yenice çıxmış, isti suyla dolu, ağappaq vannasına girəydi, ətirli şampunlardan baş-gözüne töküüb yuduqca yuyaydı, sonra tiftikli xalatına bürünüb divanına sərilyəydi, moruqlu çaydan içə-içə televizora baxaydı.

* * *

...Səlimovun telefonu cavab vermirdi. Qəribəydi ki, katibəsi də yerində yox idi. Səlimovun yekəxana köməkçisi Talbov da telefonun dəstəyini qaldırmırdı.

Saatına baxdı. Səkkizə işləyirdi. Bu vaxtlar Səlimov yerində olurdu. Onacan, hərdən lap on birəcən, gözündə qızılı çərçivəli eynək, balaca stolüstü lampasının işığında aramla nə isə yazıb-pozurdu.

Evlərinin telefonunu yığdı. Dəstəyin o başından arvadının yorğun səsi eşidildi:

- Alo?..

- Mənəm.

- Xeyir ola, hardasan?

- Kənddən, poçtdan.

- Basdırdız arvadı?..

- Yox, sabaha qaldı. Kişini gözləyirəm.

- Hələ gəlib çıxmayıb?..

- Yox.

- Sən gedəndən sonra bir də zəng vurdu. Küçənin adını, bir də ananın adını soruşdu.

Ürəyi həyəcanla çırpınırdı.

- Nə dedin?..

- Dedim də.

- Küçənin adını dedin?..

- Dedim.

«Demək gəlir», - qabırğalarının altından soyuq giziltiyə bənzər nə isə ötüşdü... və həmin an ağılına gələn növbəti fikirdən ürəyi düşdü.

Bəlkə o, bura - kənddən on kilometr aralıqdakı bu poçtamta gələncən, burda yarım saat o yan-bu yanın nömrələrini yığanacan Səlimov özünü çatdırıb ora?..

Qorxu və həyəcan qarışıq anlaşılmaz titrətmədən üşüdə-üşüdə, Səlimovun ağ nişastalı köynəyində, təzəlik qoxusu hələ sovuşmamış tünd göy qalstukuyla motal iyi verən tərli arvadların arasına girməyini gördü... Gördü necə Səlimov kənd camaatının baxışları altında buğlama dolu iri qazanların arasından keçib daxmaya daxil olur, gözüyaşlı arvadlar dolu, tövlə iyli otağa girir... birinin əlini, o birinin ayağını tapdaya-tapdaya onu axtarırsa da, əli, ayağı əzilmiş arvadlar qolundan çəkib onu yerə salırlar, ayaqqabılarını çıxarıb başına döyəcləyə-döyəcləyə:

- Di ağla, köpəy oğlu!.. – deyirlər, - o biqeyrətin yerinə sən ağla!

Poçtdan çıxıb üşüdə-üşüdə özünü maşına saldı, pəncərənin şüşəsini qaldırıb:

- Tez ol, kəndə, - dedi.

Maşın bayaq gəldikləri yolu göz qırpımında qayıtdı, tini burulanda, evlərinin qabağına aparən admıla dolu yolu görüb anladı ki, Səlimov hələ gəlməyib.

Həyətdə camaat bayaqına nisbətən, elə bil, azalmışdı...

Maşının qapısını çırpıb, plaşının yaxalığını qaldırıb iti addımlarla evə yönəldi.

Qapını açıb içəri daxil olanda hönkürtü səmindən başının tükələri qabardı.

İndi ağlayan başqa bir qarı idi... səsi gəldikcə ulayıb hörük barədə nələrsə deyib ağlayırdı.

Girəcəyin pəncərəsindən həyətdə baxa-baxa fikirləşdi ki, olsun ki, anasının hörüyü düşüb yadına.

- A - ay sonsuz Nabat!.. - qəfildən arvadlardan hansısa qıyya çəkib təntidi. - A-ay qaragün Nabat!.. Tənha söyüd kimi saralıb soldun... - deyib nəfəsi kəsilə-kəsilə elə hıçqırırdı, elə bil, bu dəqiqə huşunu itirəcəkdi.

Fikirləşdi ki, indi bu havasızlığın, bu şivənin içində doğrudan-doğruya kiminsə nəfəsi kəsildi, onda necə olacaq?!..

Onda bütün otaq, otaq nədi, bütün kənd yumruq kimi birləşib ona sarı çönəcək, ölən ardınca öləninin onun gözünə soxub:

- Bunu da sən öldürdün!.. – deyəcək, - Sən ağlamadın, o ağladı, odu ki də öldü! – deyəcəklər... sonra ölənin yaddan çıxacaq, hamı ayağa qalxıb vəhşi gözlərlə onun üstünə yeriyəcək: - Bəs sən niyə ölmürsən, ay qurumsaq?.. - deyib əynindəki pal-paltarı cırıq-cırıq eləyəcəklər, təpiklərinin altına salıb o ki, var döyəcəklər onu...

Bunu fikirləşdikcə, içəridən eşidilən hər hıçqırığa az qalırdı ürəyi dayana.

Ağlayanınsa səsi kəsilmirdi, bu kim idisə, ağlamaqdan doya bilmirdi... bir ucdan ürəkgöynədən sözlərdən tapıb deyir, sonra da ağlayıb özündən gedirdi.

...Yadına düşdü ki, elə bil bayaq da kiməsə beləcə hıçqıraraq nəfəsi kəsilə-kəsilə «sonsuz» deyib ağlayırdı anasına. Onun sağ olduğunu bilmirdilər, nədi?!..

Bir istədi başını içəri salıb desin: «Sonsuz niyə olur, Nabat?.. Nabatın mənim boyda oğlu var, gəlmi, nəvəsi var!..», amma fikirləşdi, qayıdıb deyərək ona ki, «bəs hardaydın, ay oğul, bu vaxtacan?..»

O içəri girəndə ağlayanın səsi kəsildi. O birilər də ona baxıb yerlərində qurcalandı, ağlamaqdan köpüşmüş gözlərini acıqlı-acıqlı üzünə zillədilər.

...Hiss elədi ki, arvadlar onun ağızını açmağını gözləyirlər... gözləyirlər nə isə desin, qımıldansın ki, başından basıb üzünü üstə yerə sərsinlər onu, qıyya çəkib:

- Ay səni doğan yerdə Nabat qara bir daş doğaydı!.. - desinlər, üz-gözünü cırıb təpikləsinlər...

...Əllərini cibinə salıb otağa öteri göz gəzdirdi.

Arvadlar yaşmaqılabıb dinməz-söyləməz oturmuşdular. Elə bil, fikrə getmişdilər.

Hava qaraldıqca, otağa qəribə bir sükut çökürdü. Daha ağlayan yox idi. Arvadlar palazın üstə oturub dinməz-söyləməz ona baxırdılar.

Stulda oturan bircə o idi deyə, ona altdan-yuxarı baxırdılar. Elə də baxırdılar, elə bil, onların ayağının altında o oturtmuşdu.

Əstəğfurullah!.. Bu nə işdi düşdü?! Nə istəyirlər ondan?.. Durub o boyda yolu gəlmişdi, daha neyləməliydi?..

Əlini şalvarının cibinə atıb yaylığını çıxartmaq istədi ki, alnının tərini silsin, o dəqiqə də fikirləşdi ki, burun yaylığını görəni kimi, arvadların yadına yenə onun ağlamağı düşəcək, odu ki, əlini cibindən çıxartdı, alnının tərini əlinin arxasıyla quruladı, qıçını əsdirə-əsdirə fikirləşdi ki, ölsələr də ağlamayacaq. Lap belə ayağının altına sərilib ulaşsalar da.

Ölün elə!.. Baxın üzümə! Baxın, görək, nə qədər baxacaqsız!.. Ay kütbeyin insan!.. Gör bir sən nədən həzz alırsan, nəylə rahatlıq tapırsan?!.. Göz yaşı, qan-qəltan!.. Tfu!..

Sonra fikirləşdi ki, qan-qəltanın bura nə dəxli var?!.. Yan-yörəsinə baxıb Ağakərimi axtardı. Ağakərim yox idi. Olsun ki, hardasa çöldə ilişib qalmışdı. Həyətdə, ya da bəlkə girəcəkdə dayanan adamlarla söhbətə girişmişdi. Ya bəlkə, adamların arasından keçə bilməmişdi?..

Bayaqdan otağın yuxarı başında pəncərənin altında xısın-xısın ağlayan iki qadın ayağa qalxıb, palazın üstə ağac kötökləri kimi bir-birinin dibində bitən arvadların arasından keçib otaqdan çıxdılar. Onların ardınca o birilər də qalxdılar, yaşmaqlanıb iki-bir, üç-bir dağılışımağa başladılar... Dizlər, topuqlar şıqqıladı, burunlar çəkildi, hərə bir ucdan: «ya Allah» deyib dikəldi.

Həmid kişi hardansa böyründən bitib gözünün içindəki gizli təlaşla:

- Nahaq saxladın. Kəndin adəti belə deyil, - deyib çıxdı.

Çox keçmədi ki, otaq bomboş boşaldı. Bir tabut qaldı, bir də o.

Otağın boşluğundan, ya nədənsə, tabut elə bil bayaqından böyük gəldi ona. Bir qədərdən sonra Ağakərim gəlib çıxdı, ardınca qaçan varmış kimi, ləhləyə-ləhləyə:

- Hamısını yerbəyer elədim. Bircə güldanlarla pərdələr qaldı, - deyib cibindən çıxardığı yekə yaylığıyla boyun-boğazını quruladı.

Fikirləşdi ki, daha o yan-bu yanı yoxdu, Səlimov gəlməyəcək. O da səhərin gözünü bu dörd divarın arasında çəhrayı tabutla açmalı olacaq.

Bu fikirdən bədəninə soyuq tər gəldi. Özünü ələ almaqdan ötrü tələsik fikrindən keçirdi ki, eybi yox, dörd divar arasında otura-otura saati güdməyi çoxdan verdiş eləyib. İntəhası orda, iş yerində televizor var, heç olmasa, qəzet-jurnal var, burda neyləyəcəkdi?..

Ağakərim yerini rahatlamışdı, burun yaylığını pəncərənin cibinə basıb əllərini qarnının üstündə çarpazlamışdı. Deyəsən, mürgüləməyə hazırlaşdı.

Üzbəüzdəki taxçanın rəflərinə yığılan güllü yorğan-döşəyə, balıqlara baxıb fikirləşdi ki, bəlkə, yer salıb yatsınlar?.. Amma harda?.. Tabut qoyulan palazın üstündə?..

Ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, vaxtında buraları böyüdüb bir-iki otaq da əlavə tikdirseydi, indi adam kimi yığılıb o biri otaqların birində yatarı.

Ayağa qalxıb döşəməni cırlıdada-cırlıdada o baş-bu başa yeridi... tabutun baş tərəfində dayandı. Hava qaralmışdı deyə, tabutun çəhrayılığı göz ağrıdırdı...

Fikirləşdi ki, belə dayananda, anasının başı onun ayağının altına düşür. Çöməlib örtüyün üstündən də olsa, anasının başına siqal çəkmək istədi və elə o dəqiqə də sıçrayıb ayağa qalxdı.

Fikirləşdi ki, niyə anasının ölüsündən belə qorxur?!.. Yeyəcəkdi onu, nədi?!..

Döşəməni cırlıdada-cırlıdada pəncərənin qabağına yeridi, bir müddət də orda dayanıb adamsız, qaranlıq həyətdə baxa-baxa fikirləşdi.

Fikirleşdi ki, bu döşəmə niyə belə cırıldayır? Taxtaları çürüyüb, nədi?.. Sonra fikirleşdi ki, anasını basdırandan sonra bu daxmanı neyləsin, satsın?..

Əlbəttə ki, satmalıdı. Satmayıb - neyləyəcəkdi ki?.. Nə versələr, min bərəket.

Sonra arvadının, hələ ötən ildən beynini çürüdə-çürüdə ona aldırmaq istədiyi şubanı xatırladı və fikirleşdi ki, bu daxmanı satsa, şubanı da alar, hələ üstəlik beş-on manat dala da atar.

Ağakərim, deyəsən, mürgülemişdi, cırıltıyla dik atılıb ayağa qalxmaq istədisə də, imkan vermədi, çiyindən basıb:

- Əyləş-əyləş, dincəl, – dedi, - sabah işimiz çox olacaq.

Ağakərimin gözləri ağlamaqdan, ya yuxusuzluqdan şişib qızarmışdı.

Döşəməni cırıldada-cırıldada girəcəyə, ordan həyəət çıxdı və fikirleşdi ki, səhərdən bu gözəl fikir niyə gəlməyib ağına ki, çıxıb gül kimi havada - həyətdə otursun?..

...Həyəət sakit və qaranlıq idi. Qazanların altı təzəcə sönmüşdü deyə, yanlarından keçəndə təzə, yağlı ətin iyi gəlirdi.

Acılığı yox idi, əllərini ciblərinə salıb ağacların arasıyla gəzişdi.

Qəribədi ki, ağaclar qocalmamışdı... Torpaqdan da, o vaxtkı kimi, təzə ot iyi gəlirdi... Meyvələr də, elə bil, həmin meyvələr idi... elə bil, bu iyirmi ili şəkil kimi yerlərindəcə donub qalmışdılar.

Fikirleşdi ki, illər ötəcək, o da qocalıb öləcək, bu ağaclar beləcə arsız-arsız yaşllaşacaq, meyvələr saralacaq...

Həyəət elə bil böyümüşdü. Yoxsa ona elə gəlirdi?!..

Aşağı başdakı tövlə də, tövlənin böyründəki dərin təndir də həmişəki vəziyyətindəydi. Təndiri anasıyla birgə qazıb düzəltməkləri, gilini ana-bala bir yerdə odda yandıra-yandıra bişirməkləri yadına düşdü. Sonra yadına, həmin bu təndirə düşüb ayanlarını yandırması, ansının əl-ayağı əsə-əsə suluqlarına yumurta ağının köpüyünü dağıtması düşdü... və fikirleşdi ki, buraları gəzdikcə, yadına hələ çox şeylər düşəcək. Birindən ürəyi əziləcək, o birindən gözləri yaşaracaq. Onunsa nə ağlamağa, nə nəyisə xatırlamağa nə həvəsi, nə də heyi var. Hava da getdikcə, soyuyurdu...

Qayıdıb evə girdi, keçib bayaqkı yerinə oturdu.

Ağakərim başını yükə söykəyib yatmışdı... ara-sıra kəsik-kəsik xoruldayırdı. Burdan baxanda, Ağakərimin başı görünmürdü, elə bil başını kəsmişdilər.

Dizi üstə oturub ayaqlarını bir-birinə keçirməyə çalışdı ki, Ağakərim kimi bardaş qursun... sağ ayağını sol topuğunun altına sala bilmədi... bir də hiss elədi ki, şalvarının arxa tikişlərindən bir neçəsi söküldü.

Anası indi lap yaxınındaydı, əlini uzatsaydı, toxuna bilərdi...

Əlini uzatmadı. «Ölüyə toxunmazlar, bala...» - vaxtı ilə kimdənsə eşitdiyi ibrətamiz kəlamı yadına salıb fikirleşdi ki, görəni, indi anasının üzünü necədi?.. Rəngi saralıb, yoxsa həmin çəhrayılığında?.. Sonra nə vaxtsa, hardasa insanın ölümündən sonra dərisində gedən çürümə prosesi haqqında oxuduğu məqaləni xatırlayıb fikirleşdi ki, olsun ki, rəngi hələ dəyişməyib. Əvvəla, ona görə ki, havada soyuqluq var, ikincisi - onun hesabıyla anası dünən keçindiyindən, çürümə prosesi olsun ki, hələ işə düşməyib. Bir də belə baxanda, anasının dərisində çürüməli nə var axı?.. Anası qoca və arıq idi... sür-sümüyün harası çürüyəcəkdi ki?..

Çöldə nə işə buppuldadı, yoxsa qulağına səs gəldi?.. Bu axmaq fikirləri başından dağıtmaq üçün, sabah şəhərə qayıdanda görəcəyi işlər barədə fikirləşməyi qərara aldı.

Sabah ən ürəkbulandıran məsələ - Mədəniyyət Nazirliyinin akt zalında oxuyacağı məruzə idi; «Müasir teatr və onun problemləri». Məruzə hələ yazılmamışdı, şəhərə qayıdan kimi, əlinin altında olanları toplayıb gecəli-gündüzlü bir gününü bu məruzəni hazırlamağa sərf eləməliydi. Fikirleşdi ki, ömrü boyu teatrdan zəhləsi gedib. Çarəsi nə idi?.. Ağa deyir:

«Sür dərəyə!» - sür dərəyə. Məruzəni Səlimov deyən kimi, həmişəki girişi və sonluğuyla iyirmi dəqiqəlik hazırlayacaq. «Nəzarəti gücləndirmək! Səviyyəni artırmaq! İri, inamlı addımlarla irəli - gələcəyin teatrına addımlamaq!..»

Əvvəllər yadına gəlir, hər belə məruzədən qabaq iki-üç gün hazırlaşardı, lazımı ədəbiyyatları tapdırıb bütün gecəni gözləri dörd ola-ola işləyərdi, məruzəyə uyğun zəruri faktları axtarıb araşdırardı... O məmurluğunun ilkin mərhələləri, duza gedən sütün dövləriydi. İndi istənilən mövzuda saatlarla danışmağa hazır idi. Bunun üçün hazır çıxış materialı, ehtiyat cümlələri boldan-bol idi. Əsas məsələ - mövzu ətrafında ümumi danışmaq bacarığı, beynəlxalq terminlərdən mümkün qədər çox istifadə etmək adəti, heç nə barədə konkret fikir söyləmədən yeni təkliflər irəli sürmək məharəti idi.

Fikirleşdi ki, jurnalistliyin axır ki, nə qədər olmasa, xeyri dəyib ona. O ümumiləşdirmə bacarığı ki, var, insana zaval yoxdu.

...Tabutun örtüyü tərpendi... Yoxsa ona elə gəldi?..

Anası, deyəsən, yenə nəfəs almağa başlamışdı... Otaq boşalmışdı deyə, anası da rahat nəfəs ala bilirdi...

Başının tükələri qabardı... vahimədən nəfəsi kəsilə-kəsilə Ağakərimi çağırmaq istədisə də, səsi çıxmadı... Səsi sinəsinə ilişib qaldı...

Gözləri qarala-qarala otağa nəzər salıb Ağakərimi axtardı... baxdı ki, Ağakərim başı hələ də yükə söykənmiş vəziyyətdə yatıb. Güc-bəla ilə:

- Ağ - kərim... - deyə pıçıldadısa da, səsi Ağakərimə çatmadı...

Ayağa qalxmaq istədi... alayarımcıq bardaş qurub oturmaqdan, ya nədənsə, ayaqlarını hiss eləmədi...

Gözlərini gərib tabuta diqqətlə baxdı...

Hə... çəhrayı örtük anasının qarnıyla bir aramla qalxıb-enirdi...

...Qulağını anasının ağızına tutdu ki, görsün nəfəsi gəlir, ya yox.

Anası aram-aram nəfəs alırdı...

Anası olsun ki, bayaqkı o ağlaşmadan oyanmışdı... - ayaqlarının keyi bədənində yayıla-yayıla fikirleşdi. Toparlanıb ayağa qalxmaq, bu qorxunc məkandan qaçmaq lazım idi... ayaqları isə işləmirdi...

Bu məqam örtüyün altında nə isə tərpendi, tabutun içindən sivişib boğazına keçdi...

Qışqırmaq istədi, səsi çıxmadı... bədənini soyuq tər bürüyə-bürüyə boğazına dirənənin anasının dəmir kimi soyuq əli olduğunu anladı...

Çox keçmədi ki, anasının örtüyün altından xəstə xırıltısı eşidildi...

- Buraxmaram daha... - anası ilan kimi fışıldadı, - qoymaram gedəsən... Heç olmasa, indi otur...

...Az qaldı üreyi dayana... Nəfəsi yığılıb qupquru tikə kimi boğazının yoluna ilişmişdi... Qışqırmaq, Ağakərimi köməyə çağırmaq istədi... səsi yox idi...

- Balamsan... - anası örtüyün o üzündən mehriban-mehriban pıçıldadı, - ...bax, bu qarnımdan çıxmısan... Yadındadı?.. Səni çimdirdiyim... çəlləkdə suyla oynamağın?.. Təndirə birlikdə çörək yapmağımız?.. Zoğal çubuğu... yadındadı?.. Səni döydüyüm, döyüb öldürdüyüm zoğal çubuğu...

Sonra nə oldusa, anasının səsi dəyişdi... örtüyün altından canavar səsini andıran yırtıcı səs axdı:

- ...amma gərək öldürəydim...

Qəfildən elə bil, qüvvə gəldi qollarına ki, çırpınıb anasının əlindən qurtuldu, ayağa sıçrayıb vahimə içində:

- Ağakəri-i-im!!!.. - deyib bağırırdı... və öz səsində ayıldı...

Ağakərim qabağında dayanmışdı... ağlamaqdan şişib qızarmış gözlərini üzünə dikmişdi...

Başı, bayaqdan bura söykədiyi divarın soyuğunu çəkmişdi deyə, gizildəyirdi...
...Tabut bayaqkı vəziyyətindəydi. Anası nəfəs almırdı.
Yuxulamışdı... yuxu görürdü... gör bir necə yuxu...
İçti titrədi...
Ağakərim ayağa qalxıb:
- Mən maşındayam, - dedi, – işlədim, akkamulyator yatmasın, – və pencəyini düymələyə-düymələyə otaqdan çıxdı.
Ağakərimin nə dediyini, otağın qapısı bağlananda başa düşdü...
Ağakərim olsun ki, maşına yatmağa gedirdi. Gedirdi ki, onu tabutla tək qoysun.
Olsun ki, yuxuda qışqırmışdı... qışqıraraq Ağakərimi qorxutmuşdu.
Yuxunun vahiməsi hələ də canındaydı... odu ki, üşüyürdü...
Pencəyinin yaxalığını qaldıraraq, saatına baxdı.
Üçə işləyirdi...
Başını divara söykəyib fikirləşdi ki, səhərə hələ gör bir neçə saat var?!.. İndi bu qədər saati burda neyləyəcəkdi?..
...Evin içində elə bil külək əsirdi... əsib tabutun örtüyünü dalğalandırırdı. Küləyin viyılı hardansa uzaqdan eşidilirdi. Viyılı elə bil bayaqkı yuxusundan gəlib çıxmışdı buralara... gəlmişdi ki, tabutun örtüyünü havaya qaldırsın, anasını ayağa qaldırsın...
Sonra nə oldusa, qorxudan, ya bayaqkı yuxunun təsirindən, anasının üzünü iyirmi il əvvəldəki kimi apaydın gördü.
Bu, əlli yaşlı, xurmayı saçlı, güləruz bir qadın idi... saçları səliqəylə hörülüb kürəyinə atılmışdı... ona yaxınlaşıb başını sıgalladı, döşlüyünün cibindən çıxardığı şaftalının tozunu üstünə silib ona uzatdı...
Külək tabutun üstü ilə dolanıb örtüyü havaya qaldırmaq istəyirdi... Örtük tərpenib dalğalandıqca, qorxudan, ya vahimədən, irili-xırdalı bütün damarları gizildəyirdi...
Hardan axıb gəlirdi axı bu külək?!.. – otağın dəlmə-deşiyinə göz gəzdirə-gəzdirə, ürəyi çırpına-çırpına fikirləşdi, ayağa qalxıb döşəməni cırlıdada-cırlıdada dəhlizə çıxdı və hiss elədi ki, tabut arxasında olanda daha çox vahimələnir... və qəfildən, elə dayandığı yerdə qəlbinin hansı damarıylasa anladı ki, anası ölməyib... bu dəqiqə örtüyün altında gözüyumulu uzanıb, özünü ölülyə vura-vura arxadan ona baxır... Ölməyi - onu bura çəkib gətirməkdən, tabutu önündə diz çökdürməkdən ötrü qurulan tamaşadan savayı, ayrı bir şey deyil... Anası bunu yazmışdı da... Neçə illərdən bəri qapıdan keçməyəndə, bacadan atılan məktublarında yazmışdı... telefonda da sətqiyyə zəhləsini tökə-tökə:
- Gərək elə öləm, gələsən?!.. – deyib zülüm-zülüm ağlamışdı...
Axı anası tərs kimi, ən yöndəmsiz vaxtlarda zəng vururdu?!.. İşinin ən qızmar məqamlarında, yaxud iclasların ən gərgin yerində, ya evlərində mötəbər məclislər qurulanda, ya o arvadıyla geyinib-keçinib tələm-tələsik harasa gedəndə, qapıdan çıxhaçıxdı, çörək yediyi yerdə, futbolun ən həlledici dəqiqələrində və sair və ilaxır.
Geriyə çöndü...
Tabutun örtüyünün ətəkləri asta-asta dalğalanmağında...
Yaxşısı budu, çıxsın burdan, canını bu çəhrayı tabutdan, bir-birinin ardınca beyninə süzülən lazımsız xatirələrdən qurtarsın.
Girəcəyə çıxıb həyəət düşdü və gördüyü mənzərədən ürəyi qırıldı...
Bura - yarımca saat əvvəl çıxıb gəzişdiyi həmin həyəət deyildi... Güclü külək ağacları bir-birinə çırpır, torpağını göyə üfürürdü... Haradasa ağır-ağır cırlıdaya-cırlıdaya çırpılan qapı səsi eşidilirdi...
Baş-gözü toz-torpağa bulaşa-bulaşa fikirləşdi ki, nə vaxt qalxmışdı bu külək, hardan, ha tərəfdən baş almışdı?.. Çəpərə sarı uzanan cığıra düşüb getdi... küləyin yiyəsiz evin qapısı kimi ağır-ağır cırlatdığı qapını aralayaraq çölə çıxdı, qapının ağzında dayanan maşına

yaxınlaşıb şüşəni taqqılatmaq istədi, sonra nə fikirləşdisə, taqqılatmadı... pəncərə şüşəsindən içəri baxdı.

...Ağakərim yatmışdı... sakit, rahat bir yuxuyla yatmışdı... Sanki maşının darısqal, soyuq salonunda yox, öz evində, rahat yorğan-döşəyində yatmışdı. Pəncərələri bağlayıb, pəncərəni adyal əvəzi üstünə salıb çölün qorxunc qaranlığından, canavar ulartılı küləyin səsinə, içi günəş və rahatlıq dolu yuxusunda gizlənmişdi...

Ağakərim xoşbəxt idi... çünki anasını çoxdanna basdırmışdı... Odu ki, dünya vecinə deyildi...

Külək onu sinəsindən geriye – həyəət itələyirdi... elə bil, onu ipək örtüyün altında yatan anasının yanına aparmaq istəyirdi.

Tozanaqdan çəpərin o biri üzünü görünmürdü. Kənd tozanağın içində itib-batmışdı...

Dünənki gecənin yuxusu yadına düşdü. Ucsuz-bucaqsız çöllər... küləyin uğultusu...

Həmin o külək idi... yuxusunda ulayan külək... onunla bir gəlmişdi bura... gəlmişdi nəyisə anlatsın, ya yadına salsın?!..

Yaxalığını dartışdırıb boyun-boğazını bağlaya-bağlaya fikirləşdi ki, bəlkə, hələ də yuxudadı, bütün bu gördükləri dünən gecəki yuxusunun davamıdır?..

Həyəət girib çöl qapısını bağlamaq istədisə də, cəftəsini tapmadı...

Olsun ki, cəftə küləyin badına getmişdi... - fikirləşdi, sonra daxmanın pəncərələrinə baxıb ürəyi sıxıla-sıxıla fikirləşdi ki, ölsə də, bir daha ayağını kandan içəri qoymayacaq. Sübhün açılmasını burda - bu tufanın içində oturub gözləyə yaxşıdır. Səhərin açılmasına da olsun ki, bir o qədər qalmayıb, - fikirləşdi və saatına baxdı.

Üçə iyirmi dəqiqə qalırdı...

Əsəbilikdən boğula-boğula fikirləşdi ki, elə bil yalvaran-zad var idi Səlimova ki, «sən Allah, gəl.» Gəlməyəcəkdise, bu nə hoqqaydı, çıxarırdı?.. Adam ələ salıblar.

Bu məqam Səlimov alicənab üzüylə, asta yeriyilə gəlib durdu gözünün qabağında:

- İş çıxdı Sulik, üzürlü hesab elə. Allaha şükür, özün məndən yaxşı bilirsən ki, günümüz it günüdür. – dedi, sonra əliylə çal saçlarını geriye daraqlayıb, – darıxma, - əlavə elədi, - sübh tezdənnən ordayam.

Hə, olsun ki, səhər Səlimov gələcək, – ehtiyatla fikirləşdi, – hə, gələcək. Mütləq gələcək. Yoxsa, niyə zəng vurub evin ünvanını soruşurdu?.. Bir də ürəyinə daman bir şey də bu idi ki, Səlimov gəlib çıxmasa, bitib başa yetmək bilməyən bu qorxunc «yuxunun» sonu olmayacaq...

...Həyətin arxa tərəfindən səs gəldi... Nə isə şarappılıyla yerə dəydi, həyəət boyu diyirlənib evin artırmasına dirəndi.

Eynəyini düzəldib baxdı ki, içiboş çəlləkdi... uşaqlıqda qış vaxtı içinə isti, isti havalarda soyuq bulaq suyu doldurub oturduğu çəllək.

...Boğazı, qupquru qurumuşdu... Olsun ki, bayaqkı yuxunun təsirindən idi... Ya da Allah bilir, yenə şəkəri qalxmışdı. Çəlləyin baş alıb diyirləndiyi tərəf yaxşı yadıdaydı... Orda quyu vardı... Hardasa evin sağ tuşunda - çəpərin dibində...

Boyun-boğazını bağlayıb küləyin uğultusundan uçuna-uçuna evin arxa tərəfinə addımladı. Tozanaq tufanının içində yenilməz qala kimi təmkinlə dayanmış daxmanın böyründən ötdükcə, pəncərədən içəri baxdı... az qaldı ürəyi dayana...

Otaq bomboş idi... Bayaqdanna bəri otağın tən ortasında, köhnə palazın üstündə çəhrayı qayıq kimi uzana qalan tabutdan əlamət yox idi... Elə bil burda yerli-dibli tabut olmamışdı...

Pəncərəyə yaxınlaşıb üzünü şüşəyə dirədi, otağı bir də, bu dəfə künc-bucaqlarıyla bir gözəndən keçirdi.

Hər şey yerindəydi. Qapı da, pəncərələr də, palaz və taxçalar da... Bircə tabut yox idi.

Kimse arxadan əlini onun çiyninə qoydu... Dik atılıb geriye sıçradı...
İri əncir yarpağıydı, çiyninə qonub yellənə-yellənə yoluna davam eləməyə hazırlaşdı...

...Dizləri boşaldı... ürəyindən sızan yandırıcı ağrı isti su kimi mədəsinə doldu...
Taqətsiz halda çömbəlib pəncərənin altında oturdu...

Ürəyinin ağrısı geriye qayıdıb yuxarı - sinəsinə yayıldı... nəfəs yolunu daraltdı.

Külək bir də həmlə edib qumu üzünə çırpdı, gözləri, ağızı qumla doldu...

Dişlərinin arasına dolan torpağı çeynəyib tüpürdü... əlləriylə üzünü qapayıb sakitcə ağladı.

Anası idi... Hər şeyi eləyən o idi. Şəhərə yazdığı nisgil dolu məktublarının, illərlə, aylarla poçtamta gedib orda saatlarla növbə gözləyə-gözləyə çəkdiyi iztirablarının, ağrıların işgəncəsini verirdi ona, hər şeyi burnundan gətirmək istəyirdi...

...Külək qorxunc-qorxunc uğuldadı... yadına anasının telefonda ağlaya-ağlaya dediyi sözləri saldı... «Burnundan gəlsin, oğul...».

Ağzına dolan qumu tüpürüb fikirləşdi ki, nəyi gətirmək istəyirdi axı anası onun burnundan, südünü?.. Üst-üstə yığsan, ümumi həcmi bir neçə litr olacaq bu süd nə olan şey idi ki, anası onun əvəzini də istəyirdi ondan?.. O ki hər Novruzda kəndə teleqram vurub anasının bayramını təbrik eləyirdi?!.. Eləyirdi? - Eləyirdi. Hər ayın axırında pulunu göndərirdi? - Göndərdi. Olsun ki, axır bir-iki ili başı qarışıq olmuşdu. Bu da, bir Allah şahiddi ki, kef qarışıqlığı olmamışdı...

İldırım çaxdı... Həyəət bircə saniyəliyə işıqlanıb söndü.

Divara söykəndi... hiss elədi ki, qızdırmalı üşütmə gəlir bədəninə.

Nəfəsini içinə qısıb dikəldi və evin içinə bir də baxdı. Tabutsuz otaq - bu vaxtacan gördüyü vahiməli mənzərələrin ən vahiməlisi idi...

Sonra pəncərənin, nəfəsindən tərələnən hissəsini silə-silə fikirləşdi ki, bəlkə, o burda - həyətdə dayanıb içini araş-varaş eləyən vaxt kənd camaatı dəfn sabaha - biçin vaxtına qalması deyə, ondan xəbərsiz evə girib tabutu aparıblar?!.. Gecənin bu qaranlığında, bu toz - tufanın içində basdırıblar ki, canlarını birdəfəlik ondan da, anasından da, boyunlarına düşən qonşuluq borcundan da qurtarsınlar?..

Başı hərləndi... dili qupquru quruyub damağına yapışmışdı...

Təcili hardansa su tapıb içməliydi, üzünü yumalıydı ki, özünə gəlsin, beyninin dumanı dağılsın. Evə girə bilməzdi. Suyu hardansa buralardan – həyətin arxa tərəfindəki quyudan əldə eləməliydi....

Özünü divardan bir təhər aralayıb fikirləşdi ki, mütləq gedib Ağakərimi oyatmalıdı, ona hər şeyi danışmalıdı. Cib dəsmalını çıxarıb üz-gözünün qumunu sildi, gethagetdə çönüb bir də içəri baxdı və az qaldı dayandığı yerdə yığıla...

Tabut əvvəlki yerində - otağın ortasında idi.

Hamısı uzun illərin gərginliyinin və yorğunluğunun nəticəsidir, – fikirləşdi, - bütün bu qarabasmalar, ilqımvari yuxular... Yoxsa havalanırdı?..

Yox, havalanmırdı... hamısını eləyən anası idi...

Ürəyindən dəli bir ağlamaq keçdi. Ha çalışdı ağlasın, ağlaya bilmədi. Sinəsinin ortasında yoğun bir rezin vardı elə bil...

Anası niyə belə eləyirdi axı?.. Onu ki, şəhərə özü yollamışdı?!.. «Adam olmaq istəyirsənsə, şəhərə get, oğul...» - demişdi.

Anasının onu «oxutmaq» arzusu olsun ki, vaxtı ilə ərinin də, atasının da, «xozeyin» qapılarında işləməyindən irəli gəlirdi.

Evin arxa tərəfinə sarı yönəlib fikirləşdi ki, guya indi adam olmuşdu. Bu da adam... - ağzına dolan qumun qalanını əlinin arxasıyla silə-silə fikirləşdi. - Anası arzusuna çatmışdı: ürəyi, gözü rezindən olan oğlu hüzurundaydı...

Su quyusu sən demə, lap yaxınlıqda - budu burdaydı.

Həyətin bu hissəsi daha vahiməli gəldi ona... Yoxsa külək güclənmişdi?..

Buralar tamam ayrı bir ərazi idi... Burada hər şey Ayın gümüşü rəngi altında südlü boyaya bürünmüşdü, külək isə süd rəngli ağacların budaqlarına toxunmadan, torpağın qumunu havaya qaldırmadan, hardasa kənara əsirdi...

Quyuya sarı addımlaya-addımlaya fikirləşdi ki, elə bil, eynilə bu mənzərəni hansısa rəsm tablosunda, ya da filmdə görmüşdü?..

Bax, bu yanda sağ tərəfdə nəhəng, qoca tut ağacı olmalıydı. Çönüb tut ağacına baxdı.

Ağac iyirmi il əvvəlki görünüşüylə – nəhəng, yaşıl mağara kimi dayanıb ona baxırdı... Ən yoğun budağından asılmış uşaq vaxtının yelləncəyi də öz yerində idi... külək vurduqca, üstündə oturan görünməz kimisə yellədə-yellədə tərpənirdi...

Sinəsinin içində nə isə tərpəndi... ya qırıldı?..

Boğazına qəhər doldu... Həmin tanış qəhər... uşaq vaxtı, sonralar tələbəklik illərində dəqiqədə bir boğazına dolub gözlərini yaşardan qəhər...

Nəhayət... - fikirləşdi, ürəyində: «Xoş gəldin, qəhər...», - dedi və yanağı boyu süzülən göz yaşını silib quyuya sarı addımladı...

Tutun arxa hissəsində, açıq havada qaldığından taxtası pürçüklənib qaralmış köhnə stolu da yerindəydi... Yay vaxtı arxasında oturub gic-gic şeirlər yazdığı qədim stolu...

Anası onunla bağlı heç nəyə əl vurmamışdı... Allah bilir, özünü illər uzununu onun hardasa, buralarda – yaxınında olmağıyla aldadırdı...

Quyuya çatıb ayaq saxladı, əyilib içinə baxdı.

Həmin bu quyunun kənarları ilə atıla-atıla qaçmağı, bürəyib içinə sallanmağı, ordan neçə dəqiqə bağı yarıla-yarıla asılı qalmağı, gücü gəldikcə bağırib anasını köməyə çağırmağı yadına düşdü...

Anasının üzü bütün dəqiqliyi ilə gəldi gözünün qabağına...

Həyətin o başından dəli kimi qaça-qaça gəlib, daş-kəsəkdə işləməkdən, qollarını mişar kimi dalayan ovuclarıyla onu yuxarı çəkməyini... yerə düşürüb bağına sıxmağını, sonra döşləri titrəyə-titrəyə, ağlaya-ağlaya: «Allah almaq istədi səni əlimdən, ala bilmədi...» - deyib, dəli kimi üz-gözünü öpməyini xatırladı...

Quyunun qaranlıq dibinə diqqət kəsildi... və lap dərinliyində xəfif-xəfif sızan suyun səsinə eşitdi. Udqunmaq istədisə də, boğazının quruluğundan udquna bilmədi. Ciyəri susuzluqdan yandı...

...Su vedrəsi quyunun üstündəki zəncirdən asılmışdı. Zənciri dartıb vedrəni aşağı buraxa-buraxa fikirləşdi ki, qapılarının ağzında su kranı ola-ola, hansı ağılla bura gəldi axı?..

Şimşək çaxdı... Şimşək bu dəfə elə bil, quyunun içində çaxdı...

Vedrə suya düşüb dərinə getdi, orda suyun içinə batıb tədricən ağırlaşmağa başladı.

Qollarını çirmələyib zəncirin dəstəyini hərleyə-hərleyə fikirləşdi ki, suyu içib geriye qayıtmalı, Ağakərimi oyadıb Səlimovun gəlişi üçün dünəndən nəzərdə tutduğu işləri qaydasına salmalıdı.

Vedrə, bir qədər qalxıb nəyəsə ilişib dayandı...

Quyunun kənarına dirsəklənib qara, sonsuz dəliyi andıran dibinə zilləndi... zənciri əsəbi-əsəbi dartışdırıb vedrəni ilişdiyi yerdən çıxarmağa çalışdısa da, vedrə nəyəsə, harasa pərçimlənmiş kimi, yerindən tərpənmədi.

Var gücünü toplayıb küləyin ağzına doldurduğu qumu tüpürüb zənciri bir də dartdı.

...Vedrə ilişmişdi... nəyəsə möhkəm ilişmişdi.

Andıra qalasan, – əsəbilikdən nəfəsi darala-darala deyib əyildi və vedrənin nəyə ilişdiyini dəqiqləşdirmək üçün zəncirini o yan-bu yana dartışdırdı.

Gecənin qaranlığı, quyunun darısqallığı heç nəyi görməyə imkan vermirdi.

Vedre sanki yox idi... zencir quyunun tən ortasında yoxa çıxırdı...

Bu nə zülümdü, ilahi?!.. Günahı nəydi?.. Hamı öz evində, isti yorğan-döşəyində yatdığı vaxt o niyə bu qaranlıq, tufanlı gecədə, bu şimşəyin, küləyin altında ağzı qumla dolu vəziyyətdə dərin quyunun ağzına ilişib qalıb?..

Belinəcən quyunun içinə sallanıb gözlərini gərə-gərə vedrəni axtardı... bir az da dartınıb zenciri bir qədər aşağı hissədən tərpetdi... və bu məqam külək əsdi, ya quyu titrədi, anlaya bilmədi... axır nə oldusa, arxadan itələdilər onu... quyunun kənarından qoparıb içinə buraxdılar... və o, yoğun, ağır nizə uçuşuyla quyunun qaranlığına uçdu... əvvəl başı, sonra bədəniylə bumbuz suyun içinə girib bir az da elə bil suyun içiylə daha dərin qaranlıqlara uçdu... sonra harasa dəyib dayandı... qayıdıb yuxarı qalxmaq istədisə də, yerindən tərpenə bilmədi...

Quyunun suyu şipşirin idi... Uşaqlıqda çox içmişdi bu sudan... İndi yenə içi sərinləyə-sərinləyə içirdi... mədəsi dolanacan, ürəyi partlayanacan içəcəkdi... Elə susamışdı bu sudan ötrü...

Suyu içib doyandan sonra havası çatmadı, boğulmağa başladı... Ha əl-qol atıb zencirdən yapışmaq istədisə də, sudan ağırlaşan qollarını tərpedə bilmədi... çabalaya-çabalaya, gözlərinə qan dola-dola gördüyü son mənzərə - lap yuxarıda, quyunun başında dayanan anası oldu... Anası - həmin o uzaq illərin anasıydı... Üzündən öpüb onu şəhərə yollayan həmin xınayı saçlı, qırmızıyanaq cavan qadın... Əl eləyib onu yuxarı - yanına çağırırdı...

* * *

...Ağkərim sübh tezdənnən, gün yuxarı qalxmamış oyandı. Pencəyini əyninə geyib səhərin ayazından üşüyə-üşüyə maşından düşdü, həyəətə girib qapının ağzındakı kranı açdı, suyun soyuğundan titrəyə-titrəyə əl-üzünü, boynunu yudu, burun yaylığını çıxarıb üz-gözünü quruladı, balaca darağıyla saçlarını səliqəylə geriye daradı.

Külək yatmışdı... quşlar civildəşirdi. Həyəti elə bil çimdirmişdilər, səhərə yaxın yağın güclü yağış ağacların yarpaqlarını, çəpərin tozunu yuyub aparmışdı.

Evin qənşərindəki armud ağacının budağında saralan armudlardan bir neçəsini dərib cibinə basdı, əlindəkinin tozunu üstünə silib evə girdi.

Otağın gecədən yanıq qalan işığını keçirdi, tabutun örtüyünə əl gəzdirib salavat çevirdi sonra həyəətə çıxıb o baş-bu başa gəzə-gəzə, müdirini axtardı.

Meyvə ağaclarının arasına girdi, sarı heyvalardan yetişmişini dərib cib dəsmalıyla sildi, dişləyib yeyə-yeyə ağacların arasıyla gəzişdi. Gəzə-gəzə evi dörd dolandı... Gəlib tut ağacının altına çıxdı, dördkünc stolun yanındakı kətillə oturub, heyvanı cəcəyinəcən səliqəylə yeyib qurtarmaq üzrəydi ki, gözü quyunun yanında arxası üstə yerdə yatan tanış ayaqqabı tayına sataşdı... Ayağa qalxıb quyuya sarı getdi, əyilib ayaqqabı tayını yerdən qaldırdı, o yan-bu yana çevirib baxdı, sonra əyilib quyunun içinə baxdı...

Quyunun dibi toz-torpaqlı taxta-tuxtayla dolu idi... Taxtaların arasında, qaralmış qan laxtasının içinə pərçimlənib qalan gümüşü kostyumlu cansız bədəni görəndə, ildırım vurmuş kimi kənara sıçradı... nəfəsi kəsilə-kəsilə geriye - maşına sarı götürüldü...

Bir qədərdən sonra həyəət adamla dolmuşdu. Adamların bir hissəsi - çəhrayı örtüklü tabut çiyinlərində kəndin yuxarı başındakı qəbristanlığa sarı irəliləyirdilər. O birilər - quyuya adam düşürdü ip sallayıb, qan laxtası içində quruyan cəsədi yuxarı qaldırmaqla məşğul idilər...

ÖZÜMÜ ƏLKİMYAÇI HİSS EDİRƏM

- Azərbaycan ictimaiyyəti Sizi əsasən yazıçı kimi tanıyır. Ancaq pyesləriniz də uzun illərdir müxtəlif teatrlarda səhnəyə qoyulur. Hal hazırda Akademik Milli Dram Teatrında sizin yeni pyesiniz əsasında hazırlanan tamaşanın məşqləri gedir. Dramaturgiyaya müraciət etməyinizin səbəbini bilmək istərdik. Bu, özünü yazıçılıqda sona qədər ifadə edə bilməməkdən, qəhrəmanlarını canlı görmək istəyindən, yoxsa, başqa bir səbəbdən irəli gəlir?

- Düzü, heç vaxt ağılıma gəməzdi ki, nə vaxtsa səhnə əsəri yazacağam. Nəsrdən hadisəliliyi sevən teatr sənətinə keçid bir o qədər də asan başa gələn məsələ deyil. Lakin belə oldu ki, 2004-cü ildə «Can üstə» hekayəm nəşr olundu və əsər «Yuğ» teatrının bədii rəhbəri Vaqif İbrahimoğlunun diqqətini çəkdi. O, hekayənin alt qatında sezilən gizli informativ axıntıların müasir teatr estetikasının tələblərinə cavab verə biləcəyini və əsərin səhnə perspektivli olduğunu bildirdi. Hekayə, neçə illərdən bəri yazdığım romandan çıxarılmış epizod idi. Romanın digər fəsilərinə şaxələnən bu xətt ordan hekayə formatına sıxışdırılmışdı. Vaqif hekayənin əsasında pyes yazmağı təklif etdi və biz işə başladığımız. İbrahimoğlunun virtuoz müəllimliyi ilə gedən bu iş ilk dövrlər mənə hədsiz çətin və çətin gəldi. İlk dəfə idi ki, asanca yazmağa müvəffəq olduğum daxili yaşantıları hadisəyə və dialoqlara çevirməli, səhnə dilinə gəlməyən, bir çox mənə əziz hiss və duyğularımdan imtina eləməli idim. «Can üstə» belə yarandı. Nəsrdən dramaturgiyaya transfer eləməyim belə baş verdi. Tamaşanın uğuru, ya bəlkə daha nə isə neçə illərdən bəri üzərində işləyib tamamladığım romana olan marağımı heçə endirdi. İş o yerə çatdı ki, mən bu iri həcmli əsəri pyeslərə parçalamaq fikrinə düşdüm. Nəsrime gizli-gizli damızdırdığım gizli dünyanın səhnədə aşkarlanması imkanı mənə hədsiz maraqlı gəldi. Nəsr, kitab zaman səddlərini aşmaq baxımından daha etibarlı və uzun ömürlü olsa da, səhnənin çevikliyi, ötürücülük imkanları bu janrın üstünlüyünü ortaya çıxartdı.

- Dramaturgiyanı nəsrdən fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri - ədəbi əsərdə yaradılmış qəhrəmanın tamaşada bir ayrı şəkllə düşməsi, bəzən yazıçının təsəvvüründəki obrazdan fərqlənməsi məsələsidir. Bəs Sizi necə, aktrisanın, ya aktyorun, yaratdığınızın qəhrəmanların obrazını dəyişə bilməsi qorxutmur ki?

- Bu, hər bir yazıçı üçün ağırlı məqamdır. Təsadüfi deyil ki, Markes öz obrazlarının yaradıldığı kimi, qalması naminə əsərlərinin səhnələşdirilməsindən, kino-lentə alınmasından daim imtina edir. Əsərin tamaşaya qoyulması, yaxud, kino-lentə alınması yazıçının öz gizli dünyasında yazıb-yaratdıqlarını növ ictimailəşdirir. Burda sözsüz ki, müəyyən sirlər və sehrlər dağılıb itir, uyarsızlıqlar və fikir ayrılıqları meydana çıxır. Bunun nəticəsi olaraq,

əsər də, obrazlar da, müəllifin bədii niyyəti də mütləq nə isə itirir. Əsər tamaşa, ya film halında uğur qazansa belə. Bu mənada, yazıçının əsaslı dayağı kitabdır. Bir onu heç bir qüvvə nə dəyişə, nə təhrif edə bilmir. Məni də sakitləşdirən pyeslərimin kitab varintlarıdır.

- İlk səhnə əsəriniz «Yuğ» teatrında səhnələşdirilib. Bu teatrın özəl estetikası - səhnənin itirilməsidir. Yəni tamaşaçının əsər boyu özünü səhnədə hiss etməsi, sanki hadisələrin iştirakçısına çevrilməsidir. Bu mənada, Akademik Milli Dram Teatrı ilə «Yuğ» teatrı arasında fərqli cəhətlər nədən ibarətdir?..

- «Yuğ»un öz atmosferi var. Bu, tamaşaçını az qala, əli ilə toxuna biləcəyi məhrəm bir mühitə salan, dediyiniz kimi, əsərin iştirakçılara çevrən müqəddəs bir ocaqdır. Eyni zamanda, bu teatr milli teatr məkanımızda qeyri-ənənəvi, önəmli hadisədir. Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsi isə tamam ayrı şərtliliklər ehtiva edir. Bu, klassik tamaşa atributlarını özündə yaşadan, səhnədə baş verənlərə müxtəlif baxış bucaqlarından baxmaq imkanı yaradan, kifayət qədər geniş imkanlı səhnədir. Hazırlıq prosesində olan «Qatarın altına atılan qadın» pyesi məhz belə imkanları olan səhnə tələb edir. Əslinə qalanda, «Can üstə» də iri səhnəyə hesablanmış əsərdir. Sadəcə, İbrahimoğlu onu «Yuğ»un estetikasına uyğunlaşdıraraq, kiçik səhnədə tamaşaya qoydu. Düşünürəm, gələcəkdə bu əsər də böyük səhnədə oynanılacaq.

- Son vaxtlar dünya teatrında belə tendensiya əmələ gəlib ki, səhnəyə texniki köməkçi vasitələr – ekran görüntüləri və sair gətirilir. Sizin buna münasibətiniz necədir?

- Teatr mistik məkandır. Burda dəqiq seçilmiş söz, yaxud, sinirə toxunan qəfil hərəkət salonu rıqqətə gətirib şahə qaldıra, əhvalını, ovqatını köklü şəkildə dəyişə bilər. Teatrın, dediyim bu mistik qüvvəsi haqqında dünya ədəbiyyatında neçə-neçə əsərlər də yazılıb. Mistika olan yerdə, düşünürəm ki, texnika acizdir və əgər belə vasitələrə əl atılırsa, bu, əsərin, yaxud rejissorun acizliyi, ən azı, qadirsizliyidir.

- Əsərlərinizdə psixoloji qat və insanın təhdəşüuru üstünlük təşkil edir. Maraqlıdır, nəsrinizin bu cəhətini səhnəyə çıxara biləcəksizmi?..

- Təhdəşüurun səhnəyə çıxış yolu tapılmalıdır. Müasir dünya tamaşaçısını maraqlandıran məqamlardan biri və ən əsaslısı budur. Vaxtı ilə bununla daha əsaslı şəkildə Freyd məşğul olurdu, o da elmi-nəzəri baxımdan. Çox vaxt da mübahisəli şəkildə. Düşünürəm ki, ədəbiyyatın, elmin adlaya bilmədiyi dərin, keçilməz yarğanları fəth etmək qüdrəti var. Bu mənada, əgər dediyim həmin o təhdəşüur qatında baş verənlərin səhnəyə çıxış yolu tapılırsa, bunu dünya teatr məkanında baş verən inqilab hesab etmək olar.

- Sizcə dramaturgiyanın yazıçı Afaq Məsuda təsiri necə ola bilər? Bu Sizi yazıçı kimi unutdura, yaxud əksinə sevdire bilər? Belə bir düşüncə Sizi həyacanlandırmır ki?

- Heç bir həyacan-filan yoxdur. Əvvəla, bunu dəfələrlə demişəm ki, ictimai fikir heç bir vaxt mənim üçün önəmli olmayıb və bu bu gün də belədir. Digər tərəfdən, «Can üstə» tamaşası kifayət qədər uğur qazandı. Bir də mənə, dramaturgiyam elə nəsrimin davamıdır və məhz buna görə də qeyri-ənənəvidir. İndi qarşımda duran əsas məsələ - nəsrə dramaturgiyaya keçiddə meydana çıxan maneə və əngəllərin mahiyyətinə varmaq, bunların incəliklərini anlamaqdır. Mən bu sirri olsun ki, yaza-yaza açacağam. Nefti dərinlərdə axtaran

qurğu yerin tərkinə oya-oya dibinə getdiyi kimi. Həqiqətən, qəribədir. Hər ikisi ədəbiyyatdır. Biri səhnə, o birisi oxu üçündü. Və aralarında bu boyda uçurum var...

- Əsərlərinizdə dialoqlardan qaçırsınız. Amma dramaturgiya sırf dialoqdur...

- İndi yeni bir pyes üzərində işləyirəm. Çalışırım orda ümumiyyətlə, dialoq az olsun. İstəyirəm, insanın ruhi qatında baş verənlər səhnə təcəssümünü tapsın, o dildə danışsın. İndi bütün bu çalışmalarla mən özümü gizli laboratoriyada kimyəvi reaksiyalar apara-apara, hansısa həyatəhəmiyyətli, sirli maddəni almağa çalışan əlkimyaçı hiss edirəm. Maddələri bir-birinə qatıb, alınacaq son rəngə dəyişəcəyini, köpüklənib tüstüləyəcəyini gözləyirəm. Əgər bu baş tutarsa, düşünürəm, biz tamamilə yeni bir teatrın astanasına çatmış olaçağıq. İnsan təfəkkürü üçün tamamilə yeni bir mərhələ açılacaq.

PYESLƏR

CAN ÜSTƏ

(İki hissəli müəmmalı qətl hadisəsi)

HADİSƏDƏ İŞTİRAK EDİRLƏR.

Yazıçı - orta yaşlı qadın, Nobel mükafatı laureatı

Qoca - keçmiş vəzifə sahibi, uzunömürlü təqaüdü, Yazıcının keçmiş qonşusu

Qohum - Qocanın uzaq kənddən gələn əmisi oğlu, 70 yaşlarında.

Səidə - Qocanın nəvəsi, Yazıcının yaşadı və uşaqlıq rəfiqəsi

Mərhumlar

Xədicə - Qocanın mərhum arvadı, yaşlı qadın.

Qafar - Qocanın mərhum sürücüsü, orta yaşlı.

Məmur - Qoca ilə bir dövrdə daha yüksək vəzifədə işləmiş mərhum

Qonaq – Enerji təchizatı idarəsinin əməkdaşı cildində Əzrayılın özü

Həkim - Təcili yardım həkimi qiyafəsində adsız mələk

BİRİNCİ HISSƏ

Yarıqaranlıq otaq. Dörd bir yan qalın, tozlu qovluqlarla doludur. Otağın bir tərəfində kiçik yazı masası, digər tərəfində köhnə dəmir çarpayıda can verən Qoca, çarpayının yanında - Qocanın protez dişləri salınmış bulanıq sulu stəkan, dava-dərman, nimçə, eynək, köhnə qəzetlər və sair yığılmış alçaq dolab, dolabdan bir qədər aralıdakı stulda qolları qoltuğunda oturmuş Qohum görünür. Küləyin səsi evin içiylə canavar ulartısı ilə ulayır.

Qoca. *(sayıqlayır, tənənəfəs)* ...odu, ordadı... zirzəmidə... aşağı düş... düş aşağı... düş deyirəm sənə... *(tənənəfəs halda susur)* ...Bura niyə belə qaranlıqdı?.. *(yaxınlığında olan kiməsə)* Səninləyəm... deyirəm, buralar niyə belə qaranlıqdı, hə?.. *(inildəyir)* Cavab ver... olmaya... *(gözləri hədəqəsindən çıxaxıxa yan-yörəsinə boylanır)* Odu bax, ordadı, görürəm... lap aşağıda... görürsən?.. Görürsən?.. Budey, gözünün qabağındadı ki?!.. Adə, o boyda qapını görmürsən?.. *(astadan)* Açarları bura ver... Ver açarları ona!.. Hə, di qurtar, vaxt gedir, gələn olar... hərle açarı... hərle-hərle... Hə... belə ha... Noldu, açılmadı?.. Açılmadı???

Qohum ayağa qalxıb Qocanın üstünə əyilir, nəbzini yoxlayır, qulağını sinəsinə dirəyib nəfəsinə qulaq asır, cibindən çıxardığı güzgü parçasını Qocanın ağzına tutur, ətəyinə silir və keçib yerinə əyləşir.

Qapı cırıltısı... Çöldən eşidilən küləyin səsi güclənir. Yarıqaranlıq dəhlizdən ilk əvvəl əcaib telefon zənginin səsi eşidilir. Zəngin ardınca Yazıçı peyda olur. Otağa daxil olub bir müddət tərəddüd içində ətrafa boylanır, sonra otaq boyu oğurluğa gəlmiş kimi, barmaqlarının ucunda yeriyyə-yeriyyə qovluqlara yaxınlaşır, acgöz baxşlarla onlara zillənir.

Qoca. *(gözüyumulu sayıqlayır)* ...Gəlir... yenə gəlir... *(qəfildən vəhşi səslə bağırır)* Qoymayın, gəli-i-ir!!!.. *(Qohum dik atılıb yan-yörəsinə boylanır)* Odu, bax, gözləri necə parıldaıyır?!.. Yenə quzğun kimi gəlir!.. Canımı almağa gəlir... *(bağırır)* Qoymayın!.. Siz Allah, qoymayın!.. *(heysizləşir)* ...Qoymayın, ay subaylar... ay yaşlılar... heyvərələr hər yerə... dırmaşdılar...

Qohum. *(fəxrlə tamaşaçılara)* Sabirdəndi... *(Qocaya baxa-baxa)* Ay zalım, elm dəryasıydın!.. Heyif səndən əmioğlu, heyif!.. Heyf o başından ki, bir azdan...

Qoca. *(sayıqlayır)* ...bir azdan?.. Nə bir azdan?.. Bir azdan heç nə... heç nə olmayacaq... *(qəfildən aqressiv yaxınlığında olan kiməsə)* ...Nə qoyun kimi durub baxırsan, ay heyvərə?!.. Görmürsən necə gəlir?.. Tutun onu!.. Zindana!.. 463-ə!.. *(nəfəsi təngiyir)* ...Pəncərəsi olmayan... *(məkr dolu həzzlə)* ...qaranlıq, havasız zindana... Hər saatdan bir də... yerinə su tökün... *(ikrahla gülür)* ...döşəməsi buz bağlasın... ayaqları donub qupquru qu-ru-sun...

Qoca sayıqladıqca Qohum ayağa qalxıb küncləri, çarpayının altını axtarır, haralarasa boylanır və Yazıçını görür.

Qohum. Bıy?!.. Nə yaxşı gəldin, a bala?!.. Halı bayaqdan çönüb...

Yazıçı. *(turşumuş üzlə)* Çönüb?.. *(Çarpayıya yaxınlaşır, etinasız baxışlarla Qocaya baxır)* Hə, çönüb. *(Tamaşaçılara, Qocaya işarə ilə astadan)* Yenə bildi gələn mənəm. Gözüyumulu bildi. Ötən dəfə də içəri lap sakitcə, barmaqlarımın ucunda girmişdim. Onda da bilmişdi gələn mənəm. Gözüyumulu bilmişdi. Bunu necə, hardan bilirdi, başa düşə bilmirəm...

Qoca. *(guya sayıqlayır, təngnəfəs)*...ay yazıq, sən nəyi bilirsən ki, bunu da biləsən?!.. Bunu... bunu vaxtı ilə bizlərə öyrədiblər!.. Ağzıyiriləri boyunlarının ardından tanımağı öyrədən kimi... *(qəfildən coşur)* Biz!.. *(Yenə heydən düşür)* ...bunun məktəbini keçmişik... *(nəfəsi təngiyir)* Bax... məsələ, elə ki... havam çatışmır... elə ki... qarnımın içi doğram-doğram doğranır, o dəqiqə bilirəm... hardasa yaxınlıqdasan...

Qohum. *(qürurla)* ...Dilinə qurban olum, ay əmioğlu! *(Tamaşaçılara)* Can üstə də gör bir nə təhər savadnan, səlist ədəbi dildə danışır ey?!.. *(Yazıçıya, sirr açan tək)* Bunun sayıqlamasında da dərin hikmətlər var!

Qoca. *(qəfildən bağırır)* ...Dərinizə saman təcəyəm, köpəy uşağı!.. *(İnildəyib özündən gedir. Yazıçı Qocanın üstünə əyilir, üzünə gah uzaqdan, gah yaxından baxır, barmağı ilə burnunun istisini yoxlayır).*

Yazıçı. *(Qohuma)* Hə... Burnunun ucu dünəndən bura elə bil saralıb... *(çarpayının yanında yerə çöməlib Qocanın üzünə indi də profildən baxır)* Həm də elə bil uzanıb... *(ayağa qalxır, Qocanın nəbzini tutur)* Zəif vurur. Bir-iki...

Qoca. *(sayıqlayır)* ...yeddi-səkkiz... *(nəfəsi daralır, qəfildən əl atıb Yazıçının qolundan yapışır, ehtirasla)* Firən-gi-iz... Firən-gi-iz!..

Yazıçı. *(çırpınıb Qocanın əlindən qurtulur)* Firəngiz?.. *(Qohuma)* Firəngiz kimdi?..

Qohum. (*kövrək*) Xalaqımızdı. İnişil öldü yazıq. (*Qocaya baxır*) Gözünə görünür. Bu, həmişə belə olur. İnsan can üstə olanda o dünyaya köçmüşləri başına yığışır. Bir növ qarşılamağa gəlirlər... İndi bax, fikir ver. (*Qocaya sarı əyilib bərkdən*) Əmioğlu, xalaqızı yenəmi çayın o üzündədi?..

Qoca. (*sayıqlayır*) ...o üzündədi... ordadı... Orda ki, inək otlayır... balaca, arıq inək... Mənə əl eləyir... çağırır... İnek də böyür... onu da inişil kəsiblər...

Qohum. (*fəxrle, həm də az qala ağlaya-ağlaya*) Görürsən?.. Ölür tay, a bala. Səhərə çıxa, ya çıxmaya. Gör bir... bax bir, burnu nə təhər uzanıb?.. Soltan babam rəhmətə gedəndə onun da burnu eynilə bu günə düşmüşdü. Oturduğumuz yerdə bir də gördük ki, kişinin burnu nazildi... ucu uzanıb aşağı əyildi... (*tilsimə toxunan kimi, astadan tamaşaçılara*) Elə bil kimsə, ha tərəfdənsə əl uzadıb... (*əlini Qocanın burnuna uzadır*) ...onun burnunu dartmağa başladı...

Qoca. (*Qohumun əlindən vurur*) Ay-ay-ay!!!.. Dəymə!.. Sənə dedim, dəymə, zimbat oğlu, zimbat!..

Yazıçı. (*peşəkar maraqla Qohuma*) Zimbat?.. Zimbat kimdi?..

Qohum. (*qürurla*) Vallah, nə bilim?!.. Bir onu bilirəm ki, biz qanan məsələ döyül. Onun bildiklərini bizlər... (*Yazıçıyla özünə işarə edir*) ...bilə bilmərik.

Qoca. (*sayıqlayır*) ...öldürəcək... vallah, o, bura bundan ötrü gəlir... vallah, niyyəti budu... O dəfə də dedim... inanmadız... amma axı mən bilərəm?!.. Mən bədbəxt... Ağziyəriləri qulaqlarının ardından tanıyan bədbəxt...

Qohum. (*Qocaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara*) İndi sən gör ki, bu can deyilən nə olan şeydi də!.. Can – üstə! Yəni ki... (*əlləriylə nəyinsə üstü ilə yeriyən tək*) ...canın üstündə!.. Gör indi bu nə olan şeydi ki, bu cür ağıl dəryasını, bu ağırlıqda bilik müccəsəməsini nə günə salıb...

Yazıçı. (*fikirli*) Nə günə salıb?.. (*Qocanın çarpayısından aralanır, iş yerinə gəlmiş kimi, yazı stolunun arxasına keçib çantasını üstünə qoyur, eynəyini və qələmini çıxarıb əyləşir, eynəyi gözünə taxıb stolun üstündə qalaqlanmış kağızları nəzərdən keçirməyə başlayır*)

Qohum. Nə günə salacaq?!.. Görmürsən, nə gündədi?.. (*ağlamsınır, ağı deyən kimi*) A-ağlını-ı ba-a-şında-an çıxarıb... Rəngi-ini sara-aldıb... so-olduru-ub... Ha-amı-ya... (*qəfildən dayanır*) ...belə mə-ən əmio-o-oğluna da möhta-ac qoyub... (*burnunu çəkib toxtayır, cibindən yekə burun yaylığı çıxarıb eybəcər səslər çıxara-çixara burnunu boşaldır. Yazıçı səsə dik atılıb Qohuma baxır. Qohum yaylığı səliqə ilə qatlayıb cibinə qoyur, üzünü iki əli ilə, əl-üzünü yuyan tək ovxalayıb yerini rahlayır.*) Ölür tay, a bala. Bu dəfə tay toşnu ölür!

Yazıçı. (*kağızlarda eşələnə-eşələnə, istehzayla*) Ölür!.. Dünən də öldürdü!.. Sırağa gün də, ondan bir ay əvvəl də... Onda da eynilə bu gündəydi. Burnu da, qulaqları da beləcə saralıb uzanmışdı. Amma səhəri gün... (*tamaşaçılara, əsəbi gülüşlə*) Səhəri gün Səidə dedi ki, mən gedəndən sonra o, heç nə olmayıbmiş kimi, dimdik dikəlib yerinin içində oturub. Adam balası kimi sıyığını yeyib.

Qoca. (*dikəlib oturur, Yazıçıya*) Neyləsin Səidə-yazıq?!.. Tay görür əl çəkmirsən də. Axırda məcbur olub üzünə də deyib ki, «babam səni görəndə halı xarablaşır»?!.. (*yenə özündən gedib yatağa sərilir*) ...ovçu Pirimin nağılındakı kimi...

Yazıçı. (*maraqla*) Ovçu Pirim?.. (*Qohuma*) O... ovçu Pirim dedi?.. Nə mənada?..

Qohum. (*gizli qürurla*) Bala, o nə deyirsə, elə belə demir. Onun hər sözündə mənə var!..

Yazıçı. (*gəlib Qocanın başı üstündə dayanır, üstədən-aşağı acı kinayə ilə*) Axı niyə elə mən gələndə halınız xarablaşır, hə?.. Yoxsa məndən qorxursuz?.. Mən adamyeyənəm, nəyəm?..

Qoca. *(başını adyalin altından çıxarır, Yazıçı eşitməsin deyə astadan tamaşaçılara)* O, adamyeyəndi. Ona inanmayın. Qabağına çıxanı yeyir. Baxmır qocadı, cavandı, uşaqdı. Neçə dəfə öz balasını yeyib. Gözümlə görmüşəm. Qorxunc adamdı!..

Qohum. *(əllərini yorğanın altına salıb Qocanın ayaqlarını ovur, Yazıçıya)* Bu andır qarabasmalar yazığı lap əldən salıb... kişi hər şeydən qorxur...

Qoca. *(sayıqlayır)* ...buğda sıyığıdı... yox, amma... deyəsən... *(ağzını marçıldadıb fikrə gedir)* ...yulafdı... hə... özüdü ki, var - yulafdı...

Qohum. *(kəderli müdrikliklə Qocaya baxa-baxa)* Bu dünya kimə qalıb ki, sənə də qala, ay əmoğlu?.. Amma sən... *(ağlamsınır, qürurla)* ...qalacaqsan bu dünyaya! Vallah, qalacaqsan! Öz zəhmətinlə, qüdrətli əməllərinlə qalacaqsan! Bax... *(qovluqlara işarə ilə)* ...qoyub getdiyin bu topdağıtmaz səlnamələrin - əzəmətli heykəlin tək, dünya durduqca duracaq!..

Yazıçı. *(yerinə qayıda-qayıda, istehzayla Qohuma)* Səlnamələr?.. Hansı səlnamələr?.. Siz... bu qovluqları deyirsiz?!. Onları oxumusunuz?..

Qohum. *(fəxrlə)* Oxumuşam da sözdü?..

Yazıçı. *(yerinə əyləşir, eynəyini saçlarına keçirir)* Eləmi?.. Belə de!.. Orda nə yazılıb, deyin, biz də bilək də...

Qohum. *(müdrək rahatlıqla)* E-eh, sən denən orda nə yazılmayıb!.. Bu kişinin qiymətin vallah, öləndən sonra verəcəklər. *(tamaşaçılara)* Bizlərin xisləti budu, balam da-a!.. Biz ölübaz xalqıq. Sağlarla aramız yoxdu ki?!.. İstəyirsən belə göyə dırmaşib ordan ulduz dər - heç kim əhəmiyyət verməyəcək. Amma bax, elə ki, düşüb öldün... Hə-ə, bax onda...

Qoca. *(tələsik sayıqlamalarla)* ...ölmürəm... ölmürəm... ölü... ölü... ölümlər... *(qəfildən dikəlib yerinin içində oturur, teatral pafosla)* Kim?.. Ölümlər?!.. *(məkrə gülür, iblisanə)* Kim öldü?.. Deyin mən də bilim!.. Deyin, ölən kimdi!.. Bu dəfə kim öldü?!.. Tez olun, deyin mənə!.. Mən həqiqəti bilməliyəm!..

Qohum. *(Qocanı yatağına uzada-uzada, tamaşaçılara)* ...hə-ə, bax, onda heykəlini qoyacaqlar. Biz də bu cür millətik, balam də. Ölübaz xalqıq. Adam gerek sözün düzünü diyə, balam də...

Yazıçı. Siz demədik, *(istehzal təbəssümlə)* o səlnamələrdə nə yazılıb.

Qohum. Demədim? Hə, nolar, deyim, eşit! *(mobil telefonu zəng çalır)* Bu dəqiqə... *(pencəyinin altındakı nəyinsə döş cibinin dərinliyindən min bir əziyyətlə tapıb çıxardığı telefonuyla əlləşir)* Bu şöğəribin də dilini öyrənənəcən... *(düyməsini axır ki, tapıb basır)* Alo-alo?!.. Bıy, səsini eşidək, qardaş!.. *(gərginliklə dinləyir)* Hə, hələ ki, burdayam. Hələ yox, hələ çəkər. Nə bilim, vallah... *(gözü Qocada)* Elə bilərəm səhərə çəkər. Alo-alo?!.. Kəsildi... *(telefonla əlləşir)*

Qoca. *(əcaib ciddiliklə)* ...Bu gün sıyıq yaman dadlıdı... amma... elə bil... *(qəfildən donur, qalxıb yerinin içində oturur, dolabın üstündəki sıyıq dolu nimçəni əlinə alıb qaşıqlayır, ağzını marçıldadıb elə bil tamından şübhələnir)* ...həmişəki dadı vermir... Elə bil... *(sıyığı vahimə ilə iyləyir)* ...qəribə ətri də var... *(sıyığa, dəhşətli nəyəsə baxan kimi baxır, nimçəsini Yazıçıya uzadır)*

Yazıçı ovsuna düşmüş kimi Qocaya baxır. Ətraf dəyişir. Ecazkar səslər. Yazıçı nimçəni əlinə alıb iyləyir və sanki sıyığın qoxusundan məst olur.

Yazıçı. *(ovsunlanmış halda)* Qəribə ətri var... Bu ətri mən hardasa qoxlamışam... *(ayağa qalxır)*

Qoca. *(vahimə içində, səsi əks-səda verir)* Mən... Mən də qoxlamışam... Amma harda?.. Nə vaxt?..

İşiq dəyişir. Əcaib musiqi. Yazıçı qorxunc əcaib rəqsi andıran çəkisiz hərəkətlərlə dolaşır.

Qoca. *(vahimə içində yorğanı burnunacan çəkir)*...Harda?.. Harda?.. *(ətrafına boylanır)* ...Gözüm qaldı yollarda...

Yazıçı. *(qəfildən dayanır, səslər kəsilir)* Yadıma düşdü!..

Qoca. Hə!..

Yazıçı. Yasda!.. *(Qoca vahimə içində titrədir)* Bu... *(yadına salmağa çalışır)* ...kiminsə yası idi... Dəqiq xatırlaya bilmirəm kimin.

Qoca dəhşətli bağırtılarla çığırıb yatağına sərilir. Qohum diksinib telefonunu cibinə basır.

Qohum. Can-can-can, əmoğlu. Gör bir necə əziyyət çəkir, fağır. Deyirdim axı, «az yaz, ay qardaş, yorma özünü, qədir-qiymətini, onsuz da, bilən olmayacaq.» Sənsə elə yazırdın, yazırdın, yazırdın...

Yazıçı. *(Qohuma məhəl qoymadan, nəyisə yadına salmağa çalışır)* Onun... *(dayanır)* ...bir cür qəribə adı da var... Sehrli... sirlil... *(qəfildən sevinclə)* Tapdım!.. *(tamaşaçılara)* Müşk! Müşk-ənbər!..

Qoca. *(vahimə içində)* Ən-bər?.. Ənnn-bər???!..

Yazıçı. *(Qocaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara)* Bu, qəribə bir ədəvadır. Onu deyəsən, səhv eləmirəmsə, ceyranın göbəyindən hazırlayırlar. Düzgün işlədilmədikdə, bəzən o zəhərlənmə də verir.

Qohum. *(Yazıçıya)* A bala, onu bizlərdə firniyə vururlar, hüsr düşəndə süfrəyə düzürlər...

Yazıçı. *(fikirli)* Hə-hə, hüsr düşəndə. *(nə isə kəşf etmiş kimi eynəyini gözüne taxıb qovluqlara sarı gedir, ağzının içində «müskü-ənbər» deyə-deyə orda səhifələri vərəqləyir, nə isə axtarır)*

Qoca. *(sayıqlayır)* ...müskü-ənbər?... Müskü-ənbər!.. *(astadan)* ...Müşk.. Müşkiyyə... kiyyə... Ceyran...

Yazıçı. *(başını qalırır, Qocaya)* Siz... nə dediniz?.. *(Qohuma)* O... nə dedi, Müşkiyyə?..

Qohum. *(Yazıçıya məhəl qoymadan, tamaşaçılara)* Rəhmətlik Xudaverdi dayım onu yaman xoşlayırdı!..

Qoca. *(sayıqlayır)* ...Müşk!.. Müşk!.. Püşk!.. *(qəfildən yaşına yaraşmayan qəribə bir nazla)* Püşk atıram - fala baxıram!.. Fala baxıram - püşk atıram... Canlara dəyən oğlanam...

Yazıçı. *(gəlib Qocanın başı üstündə dayanır, həyəcanla qulağına)* Siz... indicə... bu dəqiqə «Müşkiyyə» dediz?..

Qohum. *(tamaşaçılara)* Allah cəmi ölənlərinizə rəhmət eləsin, *(qalxıb oturur, qürurla)* Xudaverdi dayım da can üstə eynən bax, beləydi. Elə bil kimdənsə qorxurdu... Yaman qorxurdu. Amma kimdən?.. *(ətraf dəyişir, sirlil səslər eşidilməyə başlayır)*

Yazıçı. *(həyəcanla Qohuma və tamaşaçılara)* ...Müşkiyyə – mənim nənəmin adıdır. Onu o vaxt - 37-də gecə ilə evindən... bax bu binadan, üzbəüzdəki mənildən aparıblar...

Qohum. (*Yazıçını eşitmir*)...Bax, bunu ta axıracan bilə bilmədik!

Qoca. (*sayıqlayır, kimlərəsə*) ...Yavaş!.. Ehtiyatla!.. Ay uşaq, keç ordan!.. Keçin-keçin!.. Yol verin... Görmürsüz, ölü aparırlar?!.. (*qəfildən dəhşət içində*) Yerə bax, yerə!.. Gör bir necə yırgalanır?!.. Elə bil... elə bil lap... (*üzü qəfildən şıltaq ifadə alır*) ...göbək atır?!.. (*uzanan yerdə çırtma çalır*)

Bir az yavaş, lap asta...

Yıxıllam, ölləm, asta...

Yaxın gəl, asta-asta...

Gül yığaq dəstə-dəstə...

Ay boyu bəstə-bəstə...

Yazıçı vahimə içində geriye səndələyir.

Qohum. (*Qocaya məhəl qoymadan sözüne davam edir*) ...O boyda kişi ki təpiyini yerə vuranda... (*ayağa qalxıb təpiyini yerə vurur, Qoca dik atılıb bürüşür*) ...yer titrəyirdi!.. Öləne yaxın dönüb oldu, ayıb olmasın, lümək cücə. (*Çiyinlərini büzüb yamsılayır*) Əsim-əsim əsirdi...

Yazıçı. Sizlərdə nə qədər ölənlər, ay canım?!.

Qohum. (*Yazıçıya məhəl qoymadan*) ...boyun-boğazını tər aparırdı yazığın. Elə hey deyirdi. (*yamsılayır, vahimə içində gözələrini bərəldə-bərəldə*) «Gəlir! Amandı, qomayın, gəlir!» - deyirdi, «qoymayın, aparacaq!..» -deyirdi...

Yazıçı. Sözüünüzü kəsirəm, siz...

Qohum. (*eşitmir*) ...Amma elə ki, «Canımı almağa gəlir!..» - deyəndə... (*təsirlənir*) hə-ə, bax onda bildik ki, Əzrayılı deyir, fağır... (*yənə burnunu silib yaylığını səliqə ilə qatlamağa başlayır*)

Qoca. (*sayıq*) Əzrayıl?!.. Əzrayıl kimdi?!.. (*qəfildən əsəbi*) Neçə dəfə deyəllər, hər yoldan ötəni qəbuluma buraxmayın!..

Qohum. (*Qocaya məhəl qoymadan tamaşaçılara*) ...Rəhmətlik dayıdostum Münəvvər bibim də eynən belə... (*Qocaya işarə ilə*) ...bax, eyni ilə bu cür!.. Baxmayaraq ki, o da çox savadlı adam idi... kəlmeyi-şəhadətini bir deyirdi, bir deyirdi... nə bilim?!.. Hər ədəvası ilə, zər-zəngülesiylə. Bax, o da... (*ciddi bilici görkəmi alır*) ...o da eynən bax belə. Elə hey deyirdi. (*yamsılayır*) «Gəlir... qoymayın, gəlir!..» - deyirdi...

Yazıçı gəlib Qocanın başı üstə dayanır, çantasından çıxardığı əl lupası ilə onun bəbəkələrini yoxlayır.

Qoca. (*tamaşaçılara, sayıqlamada*) ...ova gəlib... ovçudu... ovçu Pirimin nağılı. Öz nizəsiylə gəlib. Özü də tək də deyil... üç nəfərdilər... Üçünün də əlində nizə var...

Qohum. (*tamaşaçılara*) ...elə hey deyirdi. «Kitabı verin mənə». Dua kitabını deyirdi. Biz də gətirib verirdik. Vallahi-billahi, yazıq bu kitabı bir basırdı bağına, bir basırdı bağına, tək yeganə balasını da belə qucaqladığını görməmişdik! Sonra başlayırdı özü-özüyçün... kitaba baxmadan ha!.. elə sinədən oxumağa. Bah!.. Bu, elə bir mənzərəydi ki?!.. Nə bilim?.. Baxan, vəcdə gəlirdi. (*qəfildən harasa yuxarı*) Allah sənə rəhmət eləsin, ay Münəvvər dayıdostu!.. Ay mənim savadlı, dünyagörmüş, kitabsevər dayıdostum!.. (*yerini*)

rahlayır) Ba-ax, uşaqlarıma da demişəm. Yasinimi özüm oxuyacam. İndiki mollalara etibarım yoxdu.

Qoca. (*sayıqlayır, vətənpərvərlik təlaşıyla*) ...Ay haray!.. Ay haray!.. Ana Vətən çağırır!.. (*qəfildən astadan harasa ayrı tərəfə*) Eşitmirsən, qoduğ?.. Mən yox, mən ölürəm, içim yanır. (*Yazıçı diksinib yerinə qayıdır. Qoca konvulsiv hərəkətlər edir*) Ay haray! Ay haray! Qoymayın!.. Apardı!.. (*səsi enir, gülümsəyir*) Apardı sellər Saranı...

Qohum. (*gözü Qocada, tamaşaçılara*) E-eh! Deyirəm, can şirin şeydi. Rəhmətlik Əfzəldin babam öləndə elə can verirdi, elə can verirdi... (*özü-özünə, astadan*) ...verməsəydi, ondan yaxşıydı. (*Tamaşaçılara*) O boyda kişi, o tövr Rüstəm Zal... Nərə çəkəndə... (*ayağa qalxıb əlini toqqasına keçirir, nərə çəkir*)

Qoca. (*dik atılır, Qohuma astadan*) İtil burdan, heyvərə!.. Qocaldın, yenə adam olmadın. Öküzün biri öküz!.. O tövr ki, səni böyütmüşdülər...

Qohum. (*Qocaya məhəl qoymadan*) ...o tövr zəhmli adam, dönüb olmuşdu evin ən mağmın uşağı. Başı bax, beləcə aşağı asılmışdı... (*təqlid edir*) ...dili-ağzi tutulmuşdu... Soruşurdum ki, (*qulağı ağır eşidən kiminləsə danışan kimi, bərkdən*) Əfzəldin baba!.. Ay Əfzəldin baba!.. Deyirəm, uzaq yola çıxırsan! Bəlkə, ürəyin yol üstə nə işə istəyə?!.. De, yerin deşiyindən də olsa, tapım gətirim!.. Yolun uzaqdı, tədarükünü gör!.. O işə dinmirdi, gözünü, bax beləcə... (*təqlid edir*) ...aşağı dikib mağmın uşaq kimi elə bil nədənsə utanırdı. Pa-atənnən!.. Deyirəm, bu can adamı nə günə salarmış, ə-ə?!..

Yazıçı. (*qovluqlarla məşğuldu, eynəyi gözündə qeydlər aparır, Qohuma*) Elədi-elədi.

Qoca. (*sayıqlayır*) Aman-aman!.. Yandım, aman!.. (*qəfildən astadan Yazıçıya*) Dəymə onlara. Orda sənlik bir şey yoxdu. (*qəfildən yazıq-yazıq*) Axı necə əlin gəlir?.. Axı onlar səninki deyil?!..

Yazıçı. (*fikri oxuduğu kağızlarda*) Mənimkidi.

Qoca. (*sayıqlayır*) Yox-yox, elə demə!.. Bağrım çatlayar!.. Elə demə! (*qəfildən ayağa sıçrayıb Yazıçının üstünə cumur*) Girmə bağçama!.. O bağçanın bülbülü mənəm!.. (*Yazıçı hürküb otağın ayrı küncünə qaçır, Qoca yazı masasını bədəni ilə qoruyan tək*) Bunlar vəhşilər üçün yazılmayıb!.. İnsanlar üçün, adamlar üçün yazılıb!.. Onları insanlar oxuyacaq. (*qəfildən zəifləyir, qaçıb yerinə girir, iniltiyə*) Yeri get işinə, ay ov adamı!..

Yazıçı. (*yazı masasının arxasına qayıdır, Qocaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara*) Əvvəllər mən də, Səidə də ona inanırıdım. Elə bilirdik, o, doğrudan ölür. Səidə deməsəydi ki, mən qapıdan çıxan kimi bu «ölü» xortlayıb yerinin içində oturur... hələ bu bir yana qalsın, qəzetləri qabağına töküüb (*əsəbi təbəssümlə*) ...krasvordlara girişir...

Qoca. (*yazıq-yazıq tamaşaçılara*) Vallah, ölürəm... içim doğranır... yanır!.. İnanmırsuz, ölürəm?..

Qohum. (*Qocanı yerinə uzada-uzada*) A bala, niyə inanmırıq?.. Allah eləməmiş-Allah eləməmiş, Yezid-zad döyülük, ha. Görmürük, ölürsən?.. Tay adam nə təhər ölür?.. (*yorğanı səliqəylə üstünə çəkir*) Özünü darıxdırma, əmoğlu, tay lap az qalıb. Döz bir az. (*Tamaşaçılara, qürurla*) Bir azdan ağlayacağıq. Sənə də, imama da... (*bir anlıq düşünür*) Yezidə də!..

Yazıçı. (*sözünə davam edir*)...Bu yazıq təcili yardım işçiləri də girinc-giriftar olublar bu adamın əlindən. Hər dəfə gəlib onu təpədən-dirnağa - ürəyini, təzyiqini, bəbəyini, temperaturunu, daha nə bilim nəyini yoxlayırlar, sonra da deyirlər. «Ölür!» (*Keçib Qocanın baş tərəfində durur, onu ikrahla süzür*) İndi daha onlar da gəlmir!..

Qoca. (*uzanan yerdə gözünü açır, ciddi*) A bala, görmürsən, ölürəm?!.. Həkimlər gic-zaddılar, öz başlarına desinlər ki, ölür?.. (*dikəlib yerinin içində oturur*) Bax, bu, mənim burnum. gör, nə gündədi?!.. Sapsarı saralıb, uzanıb. (*Tamaşaçılara*) O gün, uzandığım yerdə elə bil kimsə burnumdan yapışdı... (*əli ilə burnunu dartır*) ...dart ki, dartsan, dart ki,

dartsan!.. *(Yazıcıya)* Bu, qulaqlarım. *(qulaqlarını didişdirir)* Azdı bunlar?.. Azdısa, dalını da deyim... *(yorğanını qaldırıb əlini şalvarının içinə salır)* Bax, bu...

Yazıcı. *(tələsik halda üzünü çevirir)* Lazım deyil-lazım deyil, siz Allah. *(Yerinə qayıda-qayıda)* Biabırçılıq...

Qohum. *(sözünə davam edir, tamaşaçılara)*...Şərəfəddin bibioğlumsa, ölməyə lap azacıq, lap belə ditdanacıq qalmış elə.«müşkü-ənbər!», «müşkü-ənbər!» deməyə başladı... O müşkü-ənbəri ki, bizlərdə halvaya vururlar a...

Qoca. *(qalib rahatlığı ilə)* «Halva-halva» deməklə ağız şirin olmaz... Gərək onu belə... *(nəfəsi tənqiyir, əl hərəkətləri ilə təsvir edir)* ...yeyəsən! *(Qəfildən bağırır)* Hamuvuzun halvasını yeyəcəyəm, köpəy uşağı!..

Qohum. *(Qocaya baxır)* Yenə halı çöndü. *(Yorğanı düzəldir, fikirli halda tamaşaçılara)* Bu «müşk» sözü də nə isə mənə birtəhər təsir eləyir e... Elə bil... *(üzündə xof dolu vahimə dolanır)* ...söz də olsa, hardansa, o dünyadan düşüb. Damcı kimi. Fikir verin. Müşk!.. Müşk!.. Müşk...

Qocanın bədəni hər «müşk» kəlməsindən diksinib titrəyir.

Yazıcı. *(tamaşaçılara)* O gün Səidə deyir ki... *(Qohuma)* Doğrudan, heç soruşmuram, bəs Səidə hanı?..

Qohum. Başını itirib yazıq Səidə. Qabağınca qonşuya çıxdı. Həkimə zəng eləməyə getdi. Telefonu da səhərdən kəsiblər. Külək də bu yandan... Əvvəl sizin qapınızı döydü, açan olmadı... *(birdən duruxub dayanır)* Bıy?!.. Doğrudan, heç demirsən, demə, sən tay bu binada olursan, hə?.. Deyirlər, özünə qəşəng bir imarət tikdiribsən?.. Sağlığına qismət. Deyəsən, sənə nə isə zirpi bir mükafat da veriblər, hə?.. Orası yadımda qalmadı pul, yoxsa, orden... *(Yazıcı onu eşitmir, saçlarını iki əli ilə bir-birinə qatıb qarışdıraraq otağın ortasıyla lunatik kimi o yan-bu yana gəzişir)* Sənnənəm, a bala. Pul, yoxsa orden?..

Yazıcı. *(fikirli halda Qohuma)* Orden-orden. *(Qəfildən ayaq saxlayır)* Orden?!.. Ax, orde-en!.. *(tamaşaçılara)* Gərək Səidədən onun ordenlərinin yerini öyrənəydim!.. *(Yazı masasının arxasın qaçıb orda kağızlara nə isə qeyd edir.)*

Qoca. *(ayağa sıçrayıb özünü masanın qabağına atır, əli ilə masanın açarlı siyirməsinin üstünü döyəcləyə-döyəcləyə)* Ordenlərin hamısı burdadı!..

Yazıcı. *(Qocaya işarə ilə tamaşaçılara)* Guya indi bu can verir də. Bir qulağı isə burdadı.

Qoca. *(əllərini belinə vurur)* Bəs nə?.. Bəs niyə deyirlər. «Bir ayağı o üzde, biri burda»?.. Niyə deyirlər. «Bir qulağı o tayda, biri bu tayda», hə?..

Yazıcı. *(ona məhəl qoymadan, yerinə əyləşir, kağızları götür-qoy eləyə-eləyə tamaşaçılara)* Demək, elə ki, görürdük, bu ölür... yəni hər dəfə inanırdıq ki, o ölür, təcili yardımını çağırırdıq. Təcili yardımın işçiləri də cana yığılıblar bura gəlməkdən. Ünvanı eşidən kimi dəstəyi asırlar...

Qoca. *(yerinə qayıda-qayıda)* Belə cəhənnəmə assınlar!.. *(keçib yerinə uzanır, eynəyini gözüne taxıb dolabın üstündən qəzet götürür, tamaşaçılara)* Qudurğanlığa bir bax!.. Dəstəyi asırlar!.. *(Qəfildən əsəbi çığırtyla)* ...İzətğ svoloçnuö mrazğ!.. *(Yazıcıya, astadan)* Həkimləri deyirəm, vreditəlləri!.. *(Qəzeti oxuyur)*

Yazıcı. *(Qocaya məhəl qoymadan)* ...Onlar deyirdilər «ölür...», amma elə ki, təcili yardımın işçiləri gəlirdi, Səidə ilə mən onun heysiz, qoca əlinin təcili yardım həkiminin... kök, yaraşılıq qadının ağappaq biləyinə sarılıb onu əqrəb kimi acgöz-acgöz... *(nifrətlə)*

Qocaya zillənir) sümürən tək, yığılıb-açıldığını görəndə, mat-məəttəl qalırdıq!.. İndi daha onlar da gəlmir...

Qoca. (*gözü qəzetdə, etinasız*) Üzləri yoxdu gəlməyə, ona görə!.. Əllərindən bir iş gəlir ki, gəlsinnər?!.. Köpəy uşağı!.. (*Əsəbi çığırtyla*) Hamısını zindana!.. 463-cü kameraya!..

Yazıçı. (*stolun arxasına keçib yazır*) Dörd yüz altmış üç. (*Fikirli halda*) Yenə həmin nömrə.

Qoca. (*qəzeti aşağı salır, şübhə içində özü-özünə*) Qəribədi... doğrudan niyə gəlmirlər, hə?.. Bəlkə mən doğrudan ölmüşəm, hə?.. (*Vahimə içində tamaşaçılara*) Bəlkə, artıq... yoxam?.. Hə?..

Qohum. (*ayağa qalxır, Qocanı yatağına uzada-uzada*) A kişi, niyə yoxsan?.. Budu burdasan, bizimləsən. Hələ ki, nəfəsin gedib-gəlir. Özünü darıxdırma. (*Əsnəyir*) Bir ölümə çarə yoxdu.

Qoca. (*vahimə içində*) Ölümə çarə yoxdu... Onu kim dedi «ölümə çarə yoxdu»?.. (*qəfildən əsəbi çığırtyla*) Bu nə səfeh söhbətdi?!.. Kim uydurub bu cəfəngiyyatı?!.. (*Yamsılayır*) Ölümə çarə yoxdu - ölümə çarə yoxdu!.. (*Qeyzlə*) Bu dünyada hər şeyə çarə var!.. (*qəfildən həlim səslə Yazıçıya sarı çönür*) Bu dünyada hər şeyə çarə var, qızım... Eşit, qeyd elə. elə şeylərə çarə var ki, «Ölüm!» orda heç nədi... (*səsi bir az da enir*) Məni anladın, bala?..

Məkanda nə isə dəyişir. Əcaib musiqi.

Qoca. (*qəzetdən oxuyur*) Onun bu şorgözlüyünün, bu xəstəhal qadın hərisliyinin bədnam izlərini o öləndə də... son nəfəsi boğazında çalxalanıb bitəndən sonra da ölü bəbəklərində görəcəyimizə nə mənim, nə də Səidənin şübhəsi yox idi...

Yazıçı. (*çaşqın halda Qocaya sarı çönür*) Siz... onu hardan oxuduz?..

Qoca. Nəyi?..

Yazıçı. (*ovsunlanmış kimi Qocaya sarı yeriyir*) Bu... indicə dediyiniz o cümləni deyirəm, onu hardan oxuduz?..

Qoca. (*ciddi*) Cümlə?.. Hansı cümlə?..

Yazıçı. (*təşviş içində tamaşaçılara*) O cümlə mənim son əsərimdəndi! Onu mən... (*təəccüblə özü-özünə*) ...axı o əsəri mən hələ çapa verməmişəm?!.. (*Qocaya*) Siz bunu hardan oxuduz, hə?..

Qoca. (*astadan*) Bıy, məgər bu sənin əsərimdəndi?.. (*çiyinlərini çəkir*) Qəribədi.

Qohum. (*mürgü içində*) ...dəryadı - dərya... sonsuz, dibsiz ümman... Sülhəddin xalam oğlu da... (sözləri yuxunun içində əriyib yastılanır) ...be-lə-cə... de-yir-di...

Yazıçı. Siz...

Qoca. (*qəfildən dəyişir, astadan*) Sözümlü kəsmə!.. Bax, mənim haqqımda həmin o «çap olunmamış» əsərində yazırsan. «onun xəstəhal qadın hərisliyi...»

Yazıçı. (*qorxu və çaşqınlıq içində*) Bəli, qadın hərisliyi.

Qoca. Qadın hərisliyi, xanım qız, bütün başqa sevdalar kimi, misal üçün, azadlıq sevdası, yaradıcılıq ehtirası kimi adi bir azardı. Əslində, bunların hamısı xəstəlikdir. İndi hərənin bir xəstəliyi var. Məsələn, bax, (*mürgüləyən Qohuma işarə ilə*) bu adam mərasim xəstəsidir. Xüsusən də yas mərasimlərinin düşkünüdü. Kim öldü - orda molladı, kim doğuldu - orda mamaçadı. Sənsə... (*dolabın üstündən nə isə götürüb ağzına qoyur və dişsiz damağıla çeynəməyə başlayır*)

Yazıçı. *(Qocanın çeynəyib qurtarmasını gözləyir, axırda səbri daralır)* Sizin bu şam mərasimi başa çatmadı?..

Qoca. *(ağzındakını, nəhayət ki, «udur»)* Sənin... *(yənə dolabın üstündən götürdüyü nəyisə ağzına qoyub, sözünə çeynəyə-çeynəyə davam edir deyə, dedikləri güclə anlaşılır)* ...sənin azarın yazıldı-yazı. Bəli-bəli, yazı. Yazı, qələm... *(çeynədiyini, nəhayət ki, udur və o o biri görünməz «tikəni» Yazıçıya uzadır)*

Yazıçı. Yazı?!.. *(«tikəni» alıb çeynəmədən, mexaniki halda udur, nə isə anlamış kimi ovsunda)* Hə, yazı... qələm... *(tamaşaçılara)* Axır vaxtlar... *(çaşqınlıq içində)* ...mən yuxuda da yazıram...

Qoca. Ay aton rəhmətlik. Bəs mən nə deyirəm?.. Danış, bala, aç ürəyini, çəkinmə.

Yazıçı. *(tamaşaçılara ovsunda)* ...axır vaxtlar, yazıyla çox məşğul olduğumdan, ya nədənsə... *(çiyinlərini çəkir)* ...tədricən elə bil danışmaq qabiliyyətimi də itirirəm... Danışmaq, şifahiilik son vaxtlar mənə kobud və yöndəmsiz gəlir... Görünür, mən... *(qəfildən susur, ovsuna düşmüş tək, astadan)* ...yavaş-yavaş yazıya çevrilirəm!..

Qoca. *(tamaşaçılara)* Bəs mən nə deyirəm?..

Qohum. *(təsirlənir, Qocaya)* ...yaman deyir... qabırğalarımın altı... qıdıqlanır...

Qoca. *(müəllim təbiri ilə)* Həyat isə bu deyil, bala!.. Həyatı bizlər görmüşük. *(Qürurla xatırlayır)* At belində, çiyimdə beşaçılan, bu dağ sənin, o dağ mənim. Rayona girəndə hamı tir-tir titrəyirdi! Bir köpək uşağı gözümdən qaça bilməzdi!.. *(şüarla)* «Hamı ön cəbhəyə!..», «Ana Vətən çağırır!..» *(Yazıçıya astadan)* Eşidirsən?! Eşit, qeyd elə! Bax, material budu!.. Yoxsa ki, «əqrəb belə gəldi», «bulanıq su» belə getdi... Neyləyəsən, sən-yazığın gördüyü budu. Bax, bu yazılar, *(qürurla qovluqlara baxır)* dövrün mənzərələridi. *(təsirlənir)* Bunları mən gələcək nəsillər üçün yazmışam. Bəli-bəli!.. Bizlər gələcəyi düşünmüşük, bala! Milyonları düşünmüşük! Sənsə... *(susur, yənə ağzındakı «tikəni» dişsiz damaqları ilə əzişdirir)*

Yazıçı. *(sükutdan sonra ifadəsiz)* Niyə susduz?.. Deyin, nə mənə?..

Qoca. *(eynəyini gözünə taxır, Yazıçını başdan-ayağa süzür)* Vallah, yazıqsan, bala. Bu dünyanı goru eşən tək, az eş, qızım, onsuz da axırına çıxma bilməyəcəksən.

Qohum. *(mürğü içində sayıqlayır)* ...bilmədiyim söz yoxdu... hər elmə yiyələndin... o qiymətli qafana yığdın hər biliyi... nə əziyyətlər çəkdin...

Qoca. *(Qohuma, astadan)* Sən sus!.. *(Yazıçıya)* Belə olmaz, mənim balam. Bir özün fikirləş. Bax, cavan, yaraşlı qadınsan, gül kimi ailən, uşaqların, hər tərəfli uğurlu həyatın... Dünyanın ən böyük ödülünü - Nobel mükafatını da aldın. Üstündə bir etik də pul verdilər sənə... Adın dünya tarixinə yazıldı. Hörmətin, izzətin, qılıncının qabağı da kəsir, dalı da. Balam, get yaşa də!.. Bir az da özün üçün yaşa. Özün yaşaya bilmirsən, yaxınlarına, uşaqlarına gün ağla. Onu da istəmirsən. Bəs adama deməzlər ki ya, «balam, bəs nə istəyirsən?..»

Yazıçı. *(fikirli halda)* Nobel mükafatı? Onu mən istəməmişdim, onlar özləri verdi.

Qoca. Bah-bah-bah! Sən dedin, mən də inandım. Amma məsələ onda deyil.

Yazıçı. *(hövsələsiz)* Onda deyil?..

Qoca. Məsələ ondadı ki, *(şübhə dolu gözlərlə Yazıçını süzür)* yazdıqlarından və dediklərindən belə çıxır ki... *(susur, çoxmənalı baxışlarla tamaşaçılara, sonra yənə Yazıçıya baxır)* sən adam deyilsən.

Yazıçı. Adam deyiləm?!.

Qoca. *(ata nəvəsi ilə)* Belə çıxır, mənim balam.

Yazıçı. *(fikirli halda öz-özünə)* Adam deyiləm...

Qoca. İndicə özün də dedin ki, danışmağı da yadırgamısan!.. Amma bu, sənin günahın deyil, qızım.

Yazıçı. *(çaşqın)* Mənim günahım deyil?..

Qoca. Hamısı bax, əlindəki o qələmin fitvalarıdı!.. *(Yazıçı bayaqdan bura əlində tutduğu qələmə baxır)* Sizləri pis günə qoyan odu!.. Gah bu yana çəkir sizi, gah o yana sürüyür, gah sağa, gah sola çevirir... gah göylərə qaldırır, gah da kəlləsi üstə yerə elə çırpır ki, olan-qalan aqlınızı da itirirsiniz. *(Qəfildən şair təbiri ilə)* Yənə göylərdədir şair xəyalım!..

Yazıçı. Siz məni anlamadız. Qələm... *(söz axtarır, kədərli sirri açan kimi tamaşaçılara)* Qələm - mənim adımdı.

Qoca. *(gözləri bəzəlir)* Adındı?.. *(Tamaşaçılara)* Bəli də, yənə başladı. Yənə uydurmalar işə düşdü. Onun adını bilməyən varmı, siz mənim canım?..

Yazıçı. Mən heç nəyi uydurmuram. Mənim adım... *(qəfildən bəyanat şəklində)* Mənim əsil adım Qələmdi, Qələm!..

Qoca. *(əsəbi)* Bədir!.. Bədir uydurduğun!.. Bütün yazdıqların da beləcə uydurmadı!.. Hamınız uydurursuz!.. Homerdən bu yana uydura-uydura gəlibsiz!.. *(yamsılayır)* «əqrəb kimi acgöz-acgöz sümürə-sümürə...» Bəli, sümürürəm!.. Bəli, ləzzət alıram!.. Olmazın ləzzət!.. O anlarda... *(ehtirasla)* ətrafımda saysız-hesabsız pəncərələr açılır... oralarda nələri gördüyümü sən heç təsəvvürünə belə gətirə bilməzsən!.. *(tamaşaçılara səmimi)* Bilmədiyin barədə necə yazmaq olar axı, ay başınıza dönüm?!.. .

Səidə həyəcan içində otağa daxil olur, Qoca, Səidəni görəni kimi özünü yatağa yığıb inildəməyə başlayır.

Səidə. *(təngənəfəs)* Düşə bilmədim... *(Yazıçıya)* ...bəlkə maşınla gedim, hə?..

Yazıçı. Hara?

Səidə. Təcili yardıma. *(Qocaya işarə edir)* Görmürsən, yənə nə gündədi?..

Qoca. *(mahnı oxuyur)*

Gün çıxmamış sən tarlaya çıxanda,

Səs salırsan hər mahala, Sürəyya...

(qəfildən melodiyanı dəyişir, oynaq motivlə) Çıx yaşıl düzə...

Qonaq gəl bizə...

Yazıçı. *(yorğun halda Qocaya baxa-baxa)* Nə gündədi?..

Səidə. *(sakitcə)* Yazıq nənəmin də başına bu oyunları açmırdı?!.. *(Qoca mahnı oxuyur)* Guya xəstələnib yorğan-döşəyə düşürdü, bədənini soyuq tər basırdı... yazıq arvad dərman dalınca özünü küçəyə atırdı... *(çönüb Qocaya baxır)* evə qayıdanda isə onu tapmırdı...

Qoca. *(sayıqlayır, balaca uşaq təbiri ilə)* ...daha eləməyəm... buraxın gedim...

Səidə. *(Qocaya məhəl qoymadan)* ...nənəm deyirdi. «Kişi elə bil arvad acıdı! Elə bil arvadları yeyir!..» - deyirdi. O dəfə görmədin?.. Az qaldı həkimin biləyini... *(sərxoş hərəkətlərlə Yazıçının biləyindən yapışib ağzına aparır, dişləmək istəyəndə Yazıçı qolunu geriye çəkir)* ...çeynəyib yeyə?..

Qoca. *(Yazıçıya və Səidəyə baxa-baxa, yazıq-yazıq)* ...daha yemirəm... istəmirəm... üreyim bulanır... şor... şor istəyirəm... *(qəfildən bağırır)* Mənə şor veri-i-in!!!!.. *(kiminsə yumruğundan yayınan tək, yazıq-yazıq)* ...vurma mən...

Qohum. *(yuxudan dik atılır, özünü Yazıçının üstünə atır)* A bala, niyə qırırsız bir-birinizi?.. Nə istiyirsiniz bu kişidən?..

Qoca. *(ağızucu Qohuma)* Nə istəyəcək, canına azar istəyir... guya nənəsini axtarır... *(tamaşaçılara)* Balam, harda görünüb ki, qovluqda nənə axtaralar?.. Əslində, ona heç nənə - filan lazım deyil! *(xəbis-xəbis)* Nənəsini meşədə canavar yeyib... onun iyinə gəlib... qan iyinə. *(qəfildən heysizləşir, sayıqlayır)* ...Amma əbəs yerə... heç nə alınmayacaq... elə

burdaca, beləcə... maraقدan qovrula-qovrula gəbərəcək... *(qəfildən qeyzlə kiməsə)*
...dayan-dayan, bu şillə sənə baha oturacaq!.. *(ayrı səsle o biri böyrünə astadan)*
...istiyirsən elə burda ölək - çuvalda... o çuvalda ki, buğda var... *(qeyzlənir, ayrı səsle)*
...Nə hətərən-pətərən danışırsan, əbləh?!.. Təsdiq edirəm - budur!..

Qohum. *(Səidəyə, xoflu)* Əzrayilla danışır... *(cibindən yekə yaylığını çıxarıb gözlərinə sızır)* Yazıq əmoğlu... hanı sənin o günlərin?.. Qapında cüt-cüt dayanan qara dövlət maşınların?.. Zəhmindən zağ-zağ əsən kraxmallı köynəkli işçilərin?.. Yağışmı yudu onları, selmi apardı?..

Qoca. *(sayıqlayır)* ...dağa qalxıblar... buz bulaqlar... göy çəmənlər... *(oxuyur)*

Sərin bulaq, isti kabab, göy çə-mən...

Dörd yanımız ətir saçan ya-sə-mən...

Səidə. *(bezgin halda Yazıçıya)* ...İndi biz neyləyək?..

Qoca. *(qəfildən qeyzlə)* ...Biabırçılıqdı!.. İt yiyəsini tanımır!.. Belə də ölkə olar?!.. *(bağırır)* Buranın bir yiyəsi var, ya yox?.. Sizdən soruşuram!!.. Orda... *(təngnəfəs)* ...rəhbərin plakadı cırılıb... özü də düz ağızından!.. *(halı dəyişir, səsi zəifləyir)* ...Bu nədi belə?.. Küçələr adamlarla dolub-daşır... adamlar zibil kimi hər yanı bürüyüb... *(qəfildən zəhmlə)* ...Yığışdırın bu adamları burdan!..

Qohum ayağa sıçrayır, tələsik halda əl telefonunun nömrələrini yığa-yığa dəhlizə çıxır. Səidə qorxu içində geriye səndələyir.

Qohum. *(səsi dəhlizdən gəlir, telefona çığırır)* Siz yeri qazdırın!! Elə orda - Əfzəldinin yanında! Bir az dərin qazdırın! *(əsəbiləşir)* Bə mən nə deyirəm?.. Pisdil!!.. Lap pisdil!.. Olsun ki, səhərə çəkər!.. Yox-yox, bu dəfə tay üzü o yanadı!.. *(daha bərkdən)* Deyirəm o tərəfini dayna!.. Ə kişi ö - lür!!!.. Başa düşdün?.. Ö-ö-ö-lü-ü-ür!!!

Qoca «Ölür!» kəlməsini eşitcək, nəfəsi itə-itə əcaib öskürək tutmasında boğulmağa başlayır. Işıq dəyişir. Əcaib səslər.

Yazıçı ayağa qalxıb gözündə eynək, anlaşılmaz şövqlə Qocanın konvulsiyalarını izləyir.

Səidə «həkim, həkim!..» deyə-deyə təlaş içində otaqdan çıxır.

...Otaqda bir-birinin ardınca mərhumlər peyda olmağa başlayır. Onların mərhum olduğu - boz, cansız rəngli dərilərindən, bir də üzlərinin eyni ifadələrindən bilinir.

Hamıdan əvvəl əlində köhnə akkordeon, Qafar daxil olur. Özünü ehtiyatla qovluqların içinə salıb orda hansısa vacib sənədi axtarmağa başlayır. Onun ardınca Xədicə peyda olur, sualtı çəkisizliyi andıran hərəkətlərlə otaq boyu dolaşa-dolaşa Qocanın çarpayısını səliqəyə salmağa, qovluqların, yazı masasının tozunu almağa başlayır. Xədicənin ardınca otaqda daha bir mərhum - Məmur görünür, o, Qafara nə işarə verirsə, o biri akkordeonunu çiyinə salıb tanış melodiyani «çalmağa başlayır».

Məmur Qocanın çarpayısının kənarına əyləşir və qəzəblə onun üzünə zillənir.

Qoca. *(gizli isterikayla mərhumlara)* ...o, bura məndən ötrü gəlir... özü də gör bir nə vaxt... mənim bu halımda... *(nəyəsə üstüörtülü işarə ilə, astadan)* ...o, hər şeyi bilmək istəyir... Olmayanları da... *(Qafara)* ...sənin çaldığın havanı da... *(Məmura)* ...sizin qan qrupunuzu da...

Qafarla Məmur qəzəblə Yazıçıya baxırlar. Xədicə ağzını əlləriylə qapayır.

Yazıçı. (*yorğun halda Qocaya*) Mən, onsuz da, biləcəyəm. Bilmək istəyirsinizsə, əslində, mən...

Mərhumlar dəhşət içində bir-birinə baxırlar, səssiz bağırtılarla yoxa çıxırlar.

Qoca. (*sözünü kəsir*) Səni hamı yaxşı tanıyır. Hamı bilir, əslində, sən kimsən.

Yazıçı. Kiməm?..

Qoca. Deyim?.. Mənfur casus!.. Vot!..

Yazıçı. (*hiddətlə*) Mən?!.. Mən - mənfur?!..

Qoca. Mənfur, mənfur!.. İndi də nənəsinin uydurma faciəsini bəhanə eləyib evlərə soxulan casus!.. Tfu!!..

Yazıçı. (*hiddətlə*) Siz... mənə... Axı...

Qoca. (*ləzzətlə*) Hə, nədi?.. Söz tapmırsan, ay söz ustası?..

Yazıçı. (*çaşqın*) Siz... Bu... casusluq deyil... Bu... (*söz axtarır*) Bu, mənim peşəmdir!.. Bunun nəyindən qorxursuz ki?!.

Qoca. Qorxuram?.. (*tamaşaçılara*) Bu nə danışır?.. (*lağla*) Hə, qorxuram... yaman qorxuram...

Qohum. (*telefonla danışa-danışa içəri daxil olur*) ...elə günə düşüb ki, görsəniz, inanmayacaqsız...

Yazıçı. (*Qocanın yorğanını səliqəyə sala-sala*) Amma bax, mən bir qoca tanıyırdım ki, ömrü boyu ailəsinə, yaxınlarına zülm və haqsızlıqlar edə-edə, əclafliqlar və murdarlıqlar bataqlığında üzə-üzə, uzun-uzadı, xəstəliksiz, ehtiyacsız, rahat bir ömür yaşadı... (*xüsusi vurğuyla*) ...Ölən günü isə!..

Qoca. (*səmimi maraqla*) Aha...

Yazıçı. (*səsi enir*) ...o qədər incələşib gözəlləşdi ki, on altı yaşında bakirə yeniyetmə sifəti aldı. (*Qocaya nifrətlə*) Və həmin o yaraşlıq bakirə məsumluqla da bu dünyanı tərk etdi!..

Qoca. (*qürur dolu qalibiyyətlə*) Əhsən qoca, əhsən!..

Yazıçı. (*elmi-tədqiqat işi aparan tək tamaşaçılara*) Bax, məhz burda bizləri hansısa qorxunc həqiqətlərin astanasına aparıb çıxaran izah olunmaz sirr var...

Qoca. Yənə başladı... Anlaşılmaz!.. İzah olunmaz!.. Yənə sirr açır... SIRR xəstəsi...

Yazıçı. (*qəfildən dəyişir, qocaya sarı çönür*) Demək, deyirsiniz bu qiymətli «səlnamələrinizi» gələcək nəsillər üçün yazmısınız, hə?.. (*əlini qovluqlara atır*) Baxaq görək...

Qoca. (*saxta qorxu ilə*) Aman, dəymə, dokunma onlara, sakın!..

Yazıçı. (*qovluqlardan birini açır, altdan-altdan Qocaya baxa-baxa oxuyur*) Oxuyuram «ömrünüzü həsr etdiyiniz» səlnamələri!..

Qoca. (*qəfildən ayağa sıçrayıb özünü yazı masasının yanına atır, əlindəki tapançanı Yazıçıya tuşlayır, boğuş səslə*) Əllər yuxarı, haramzada!..

Yazıçı əlləri yuxarıda ayağa qalxır. Sim qırılmasını andıran səs...

Qoca. *(astadan)* Kənara çəkil. *(Yazıçı əlləri yuxarıda kənara çəkilir)* Bu evdə, mənim süfrəmdə yediklərin sənə haram olsun!.. Otur, yaz!..

Yazıçı. *(əlləri yuxarıda)* Nə yazım?..

Qoca. *(çiyiniylə itələyib Yazıçını yazı masasının arxasına oturdur)* Yaz. «mən, filankəsova filankəs - *(xüsusi vurğuyla)* Nobel mükafatı laureatı!.. illərlə etimad qazandığım bu evə məqsədyönlü gizli səbəblə gəlmişəm. Məqsədim - babam yaşında adamın - qocaman təqaüdçünün qəlbinə nüfuz edib munis sirlərini əldə etmək, əldə olunanlara bəzək-düzək verib veteranı bir ünsür kimi cəmiyyətdən kənarlaşdırmaq, gözdən salıb illər uzununu qazandığı etimadı yoxa çıxarmaq idi. Lakin yazaraq söz verirəm ki, öz yeni əsərlərimdə veteranın yenilməz ideyalarına sadıqlıq ənənələrini əzmlə davam etdirecək, bir daha şübhə doğuran sətirləti məcazlardan istifadə etməyəcəyəm.

Yazıçı. *(əlləri yuxarıda)* Mən bunu yazıya bilmərəm.

Otağa Qohum daxil olur, keçib yerinə əyləşir.

Qohum. *(onlara məhəl qoymadan tamaşaçılara)* Deyirəm, gör bir nə zamanəyə gəlib çıxdıq?!.. Bir qazıtıdığı yerin qiyməti ölünün özündən baha çıxır!..

Yazıçı. *(Qohum eşitməsin deyər, astadan Qocaya)* Tapançanı yerə qoyun. *(Qoca başını bulayır)* Yerə qoyun deyirəm!.. Yoxsa bu saat...

Qoca. *(astadan)* Nə bu saat?..

Yazıçı. *(astadan)* Sizin bu *(qovluqlara işarə ilə)* səlnamələrinizi açıb tökərəm ortaya, televiziyanı, jurnalistləri də çağırıb biabır eləyərim sizi. Qoy görsünlər, tanısınlar, əslində siz kimsiz...

Xədicə işgüzar addımlarla otağa daxil olur, tapançanı Qocanın əlindən alıb əvəzində əlinə sıyıqla dolu nimçə verir, hardansa süpürgə tapıb çəkisiz hərəkətlərlə döşəməni süpürməyə başlayır.

Qoca qorxu içində sıyığını yeyir. Yazıçı, heç nə olmayıbmiş kimi, yerinə əyləşib işinə davam edir.

Qoca. *(gözü döşəmədə, içini çəkir)* Xədicə!.. Ay Xədicə!.. Siçovull! Gəl, onu tut!.. Çarpayının altını yeyib dağıtdı... indi də qovluqlara girişib... Sənin sevimli qovluqlarına...

Qohum. *(Qocanın başını sığallayır, qəhərlə)* Hardadı Xədicən, ay qurbanın olum?.. *(gözlərinin yaşını qurulayır)* İndi hardan tapıb verim onu sənə?.. *(ağlayıb-ağlayıb toxtayır, boğazını artlayıb)* Az qalıb... bu qədər dözmüsən, bir az da döz. *(üzü işıqlanır, harasa yuxarılara baxa-baxa)* Tezliklə görüşəcəksiz... *(əlindəki yaylığı yelləyə-yelləyə ağı deyir).*

Bu dağlar, qoşa dağlar,
Verib baş-başa dağlar,
Bu yoldan kimsə ötüb,
Göy inlər, bulud ağlar...

Xədicə keçib Qocanın başı üstündə dayanır. Yazıçı qovluqlardan birini əlinə alıb oxuya-oxuya otaqdan çıxır.

Qoca. (*Xədicəyə baxır, tamaşaçılara astadan*) Yenə hirslidi. (*Xədicəyə yazıq-yazıq*) Bir yadına sal... yadına sal da, necə sənin də, uşaqların da əziyyətini çəkmişəm, sizi necə saxlamışam, bu mərtəbəyə qalxanacan, gecə-gündüz, gözümün qarası gedib ağı gələncən işləmişəm, yazmışam-yaratmışam. Odeyna... (*qovluqları göstərir*) topdağıtmaz xəzinə qoyub gedirəm. O qovluqların hər birinə bir bufet... bufet nədi, imarət almaq olar.

Xədicə Qocanı dinləyib qəfildən peysərinə şapalaq çəkir. Qoca şapalağın ağrısından it kimi zingildəyir.

Qohum. (*muğamat üstündə ağı deyir*) ...İndi Xə-dicə-ə-n gözlə-ə-yir səni... Bağrına basıb gözlə-ə-ri-i-ind-ən öpəcək. Belə deyəcək, a-ay Bağrı-ı-r... ca-an Bağrı-ı-r...

Xədicə çönüb şapalağın birini də Qohumun peysərinə ilişdirir.

Qohum. (*başını tutur*) Uy!.. Bu nəydi?.. Elə bil təzyiqim qalxdı?!

Səidə. (*dağın qovluqları səliqəyə salır, yerə tökülən vərəqləri yığır*) Ay əmi, min kərə demişəm sənə - ağını arvad deyər, kişi yox.

Xədicə. (*ağlaya-ağlaya ağı deyir*) Dağda çiskin olurmu?..

Duman çiskin olurmu?..

Ağlar gözüm, çox ağla...

Bundan pis gün olurmu?..

Qoca. (*ehtiyatla ona qoşulur*) Dəyirmanın püskünə,

Çaxmağına, püskünə,

Özün öldün qurtardun,

Məni qoydun pis günə...

Xədicə. Bura bax, ay... (*özünü saxlayır*) Deyirdim, gəl bu tozlu qovluqları ataq, onların əvəzinə evə bir bufet alıb qoyaq, hə?.. (*Qocanın böyrünə yumruq vurur*)

Qoca. (*yazıq-yazıq*) Deyirdin, deyirdin...

Xədicə. Deyirdim, onların tozundan burnumun içi giyişir, sinəm tutulur, əlirgiyəm qalxır, hər tərəfim od tutub yanır?.. (*hər yerini qaşır*) Deyirdim, demirdim?..

Qoca. Deyirdin - deyirdin...

Xədicə. Bə niyə eşitmirdin məni?.. İki ayağını bir başmağa soxub. (*yamsılayır*) «sən qanan məsələ döyül!» deyirdin? (*tamaşaçılara, ağlamsınır*) Nakam getdim bu dünyadan. Bir bufet də alıb qoymadın evə.

Qoca. Bəs televizor?.. Almadım?.. Bakıda birinci televizoru mən aldım səninçün! KVN!.. Linzayla!..

Xədicə. Ay səni televizor öldürsün elə!.. (*yamsılayır*) KVN!.. Linzayla!.. Heç qoyurdun, baxım?.. Üstünün örtüyünü qaldırmağımı görürdüm, qovmurdun məni otaqdan ki, (*yamsılayır*) «sən asqıranda ekran əyilir», hə?..

Qoca. (*pərt halda tamaşaçılara*) Hə də, əyilirdi balam də... Mən-bədbəxt neyniyim ki, sən asqıranda bütün bina tərpənirdi?

Xədicə. (*onu eşitmək istəmir, qeyzlə*) İtləyib məni mətbəxə salırdın!.. Otağına ayaq basmağa belə icazə vermirdin!.. Axşamacan it kimi qapının kandarında saxlayırdın!..

Qoca. (*qorxu içində*) Mən... Axı mən...

Xədicə. Kiri!.. (*tamaşaçılara*)...Məcbur olub (*ağlamsınır*) dözürdüm. Çünki səni adam bilirdim. (*ağlamsınır*) Göz gördü, könül sevdi. (*qəfildən nifrətlə Qocaya*) Gecəlersə, sən yuxuda kimlərsə mazaqlaşanda, mən pencəyinin döş cibindən bahalı-bahalı sırğalar, üzüklər tapırdım... onları kimlərçün aldığını da bilirdim... (*ağlamsınır*) Şəkillərini də ciblərində gəzdirdirdin, ay vicdansız, bimürvət şorgöz?!.. Mən... (*tamaşaçılara, məlahətli bir səsle*) ...qaşlarım, əllərimə xına qoyurdum, üzümə qatıq çəkirdim, uşaqları da çimdilib, qırmızı laləli donumu geyinirdim, bəzənib-düzənib səni gözləyirdim. (*dəyişir*) Sənsə evə girən kimi üzünü turşudurdun! (*Qocaya*) Göstər indi, göstər, necə turşudurdun üzünü!..

Qoca. (*qorxaq-qorxaq başını bulayır*) Bacarmaram.

Xədicə. (*yumruğunu yelləyir*) Göstər, deyirəm!..

Qoca. (*qorxa-qorxa üzünü turşudur, yamsılayır*) Fu...u...

Xədicə. (*hökmə*) Denən, nə deyirdin!..

Qoca. (*kövrək səsle*) Nə deyirdim axı?..

Xədicə. (*hədələyir*) Özünü axmaqlığa vurma, gədə! De, nə deyirdin!..

Qoca. (*əsəbi incikliklə*) «Püff!..» - deyirdim, – «yənə motal iyi gəlir...» - deyirdim, «yənə qatıq yaxmısan başına?..» - deyirdim...

Xədicə. Sonra nə deyirdin?..

Qoca. (*qorxa-qorxa kəkələyir*) Nə deyirdim?..

Xədicə. Yadından çıxıb, hə?.. (*Qocanı yamsılayır, qalın səsle, hökmə*) «Bura gəl, ay motal!..» - deyirdin, «Mənə çay gətir, motal!..» deyirdin!.. Mənsə sənə... (*yazıqlaşır*) balam kimi qulluq edirdim... səni bax bu əllərimlə çimdirdirdim, ay vicdansız... (*tamaşaçılara*) O vaxtlar mən belə deyildim ki?!.. Güclü idim!.. İri idim! (*Qocaya*) Səni qətvəyə büküb qucağıma alırdım ki, birdən, Allah eləməmiş-Allah eləməmiş, canına soyuq dəyər, saçlarını tozsoranla qurudurdum ki, balışın nəmlənər...

Qoca. (*tamaşaçılara, yazıq-yazıq*) O vaxtlar fen yox idi...

Xədicə. Sənsə məni otağından qovurdun! (*qalın səsle, hökmə*) «Yeri get işinə!..» deyirdin. (*Qocanın üstünə yerişir*) Cəllad!.. (*qəfildən nə isə xatırlayıb ayaq saxlayır, nəvazişlə*) Əziz, sevimli... (*qəfildən qəzəblə*) qanıçən cəllad!.. (*qollarını Qocanı altına salıb qucağına almaq istəyir*)

Qoca. Yox-yox!.. Olmaz!.. Olmaz!.. (*əmrlə*) Qoy yerinə!.. (*Xədicə ona məhəl qoymur*) Yerinə qoy, deyirəm sənə!.. (*Əsəbi amiranəliklə*) Yığışdır özünü!.. (*Xədicə duruxub dayanır*) Avam arvad! Heç vaxt heç nəyin yerini bilmədin! Yerini bil!.. (*qəfildən astadan*) Ay axmaq, məni bu cürə bilirsən, kim apara bilər?.. (*Xədicə başını bulayır*) Bilmirsən?.. (*Xədicə yənə başını bulayır*) Əzrayıl!.. Yalnız Əzrayıl!.. (*bir qədər də astadan*) Əzrayılı tanıyırsan?..

Xədicə. (*Qocadan aralanır, əllərini, tozunu silən kimi bir-birinə çırpır*) Yo-ox...

Qoca. Tanımırsan?.. Bəs sən... ikicə il bundan əvvəl burda, bax bu çarpayıda can verəndə, xırıldaya-xırıldaya... (*yamsılayır*) «qorxuram, yaman qorxuram» deyib inildəyəndə, O dünyadan dalınca kim gəlmişdi?..

Xədicə. (*fikrə gedir*) Kim gəlmişdi?..

Qoca. Bir yaduva sal də. Bu da səninçün siçovul tutub başını yumruğnan əzmək döyül ki?!.. (*Hövsələsi daralır*) Yaduva sal, kim gəlmişdi dalınca!..

Xədicə. (*bir qədər də fikirləşdikdən sonra sevinclə*) Dədəm Qorqud!..

Qoca. (*gülür*) Ay bədbəxt... (*gülməkdən uğunub gedir*) Dədəm döyüldü ye o.

Xədicə. Dədəm döyüldü?.. Bə kim idi?..

Qoca. Can verəndə adamın dalınca kim gəlir, a axmaq, hə?

Xədicə. Kim gəlir?..

Qoca. (*xüsusi vurğuyla*) O!!..

Xədicə. (*dik atılır*) O - yəni kim?..

Qoca. *(tamaşaçılara)* Günümə bax da. Bu adamla mən əlli il bax bu evdə yaşamışam. Bir adam ki, *(əsəbi gülüşlə)* Əzrayilla dədəsini ayıra bilməyə... *(Xədicəyə)* Əzrayıl!..

Xədicə. Yox, əşşi?! Deyirəm axı, dədəmə oxşamırdı. *(Süpürgəsini qoltuğuna vurub, utancaq gülüşlə yaşmaqlanıb, gülə-gülə yoxa çıxır).*

Qoca. *(onun ardınca)* Yeri-yeri... yeri, get işüvə, tarla gözəli!..

Yazıçı. *(əlində qovluq daxil olur)* Yazıq Xədicə xala... *(Qocaya)* Statistika görə, qadınlar ərələrindən çox yaşayır. *(Acı iztehzə ilə)* Burda da orijinalsız, istisnasınız!

Qoca. Hə, gəl indi bunu da araşdır!.. Pa atonnan!.. Bu adamın əlindən mafar yoxdu də. Ölürsən, ölməyə də qoymur. *(Yenə «özündən gedir və sayıqlayır»)* ...Yenə bayram!.. Yenə şənlik!.. Gəl-gəl, əziz bayramım, bir də öpüşək!.. Həyat, sən nə qəribəsən?!.. *(qəfildən gözüne sataşan nədənsə ehtizaza gəlir)* İlahi, gör bir burda nə qədər cücü var?!.. Rənberəng, gözəl-gözəl cücülər... *(bayaqdan bura başaşağı oturub ağızının içində Quran oxuyan Qohuma)* Gör bir, Əflatun necə də dayısı Ərəstuna oxşayır?!..

Qohum. *(burun yaylığını gözlərinə sıxır, kədərlə)* Məni daha tanımır... Ağziyərini boynunun ardından tanıyan Bağır daha məni tanı-mır!.. *(ağı deyir)* Bu-u mə-ənəm... sənün tək-ta-na ə-moğlun-n...

Qoca. *(sayıqlayır)* ...bəs bu?.. Bu yox, məhz bu... ağappaq... *(qolundakı olmayan saata baxır)* ... Ay ama-an!.. Qatara gecikirəm! Cəmi üç dəqiqə dayanır... Birdən qapı açılmadı?!.. Neyləyərem?.. Olmaz axı?!.. Bu yekəlikdə də çarpayı olar?.. Əsəndə olar, amma olmamalıdır. *(qəfildən sıçrayıb ayağa qalxır)* Düzlən!.. Farağat!.. Addımla, marş!..

Parad marşı eşidilir. Qoca yerindən sıçrayıb yatağın içində addımlayır, sonra mil dayanıb, tribunadan parad qəbul edən tək, «qarşısından keçən insan kütlələrinə» əlini yelləyir. İzdiham səsləri eşidilir. «Yaşasın!», «Var olsun!..»

Çiyində akkordeon, Qafar görünür. O, oğrun addımlarla çarpayıya qalxıb Qocayla yanaşı dayanır və akkordeonu «çalmağa başlayır». Çala-çala Qocanın qulağına nə isə pıçıldayır, pencəyinin qoltuq cibindən çıxardığı sənədi gizlicə Qocaya ötürür.

Qoca sənədi alıb parada əl eləyə-eləyə, gözcü oxuyur, oxuduqca, dəhşətdən gözləri bərələr, üzü əyilir, paradı salamlayan əli, cərəyan vurmuş kimi, havadan asılıb qalır.

Qafar pencəyinin o biri cibindən çıxardığı tapançanı da Qocaya gizlicə ötürür və müəmmalı şəkildə mürəxxəs olur.

Qocanın bir əli həvəssiz halda paradı salamlasa da, o biri əli tapançanın tilsiminə düşür... silahı ovcunun içinə sıxıb tətini çəkir və aramla gah tribunanın qarşısından ötüb-keçən insan kütlələrinə, gah tamaşaçılara, gah da otağın bir küncünə çəkilib qovluqları tədqiq edən Yazıçıya tuşlanır... son anda tapança geriye «qanılır» və Qocanın özünə «zillənir»...

Qoca bağırır və tapança sanki bu bağırıqdan açılır....

İşıq dəyişir. Qoca üzünü tutub yataqdan yerə yığılır.

Mərhum Məmur tapançanı yerdən qaldırıb səriştəli ehtiyatla burun dəsmalına bükür.

Səidə. *(dəhşətlə içini çəkir)* Qan!.. Onun burnundan qan gəldi!.. Bu... bu... O, ölür!.. *(çaşqın halda yerində vurnuxur)* Mən... Həkim çağırmaq lazımdı, həkim!..

Qohum. *(Qocanı ehtiyatla kürəyi üstə çevirir, müəllim təbiri ilə Səidəyə)* Can çəkişməsi, bala. Bizim tərəflərdə buna «axır əlamət» deyirlər. Həkim-zad lazım döyül. *(Qocanı Səidənin köməyi ilə yatağa salıb üstünü basdırır, tamaşaçılara gizli sevinclə)* Gedim, dəstəmazımı alım!.. *(otaqdan çıxır)*

Qoca. *(sayıqlayır)* ...Dəyməyin... dəyməyin... heç kəsə izn vermərəm!.. Heç kəsə!.. *(vahimə içində ayılır)* ...Sən sus!..

Otaqda mərhumlar peyda olur. Qoca onları görüb dikəlir. İşıq dəyişir. Əcaib səslər.

Mərhumlar dolabın yanındakı stulu çarpayının üstünə qoyurlar, Qocanı stula oturdurlar, özləri səssiz addımlarla otaq boyu dolaşa-dolaşa döşəməyə səpilmiş kağızları əllərinə alıb oxuyurlar. Məmur Qocaya yaxınlaşıb əl çantasından çıxardığı qadın çəkməsinin tayını ona uzadır. Qoca çəkmə tayını iyləyib bağına basır, sonra ayağına geyməyə çalışırsa da, geyinə bilmir.

Qoca. *(vahimə və tələş içində)* Yox-yox!.. Bu, mənim çəkməmdi. Dəqiq mənimkidi. İnanmırsız mənimkidi?..

Mərhumlar Qocanın çəkmə ilə əlləşməyini müşahidə edirlər. Mərhum Məmur əl çantasından çıxardığı sənədi hakim təbiri ilə oxuyur.

Məmur. «Salmanova Müşkiyyə Paşa qızı. 1912-ci il. Varlığıyla partiya ideyalarına antitəbliğət ovqatı yaratmaqda günahlandırılır...»

Qoca. *(duruxur, vahimə içində əlindəki çəkmə tayına baxır)* Yox-yox, bu, mənim çəkməm deyil. Baxın bir, ayağıma olmur...

Qafar Qocaya yaxınlaşıb dinməz üzrxahlıqla onun qollarını qandallayır.

Qoca. Mən?.. Yox, siz neyləyirsiniz?! Hamınız səhv edirsiniz... Nəyisə qarışdırırsız. *(Yazıçıya işarə ilə)* O da elə bilir. Bu, düz sözümdü, mənim çəkməm deyil. Görmürsüz, barmağımın ucunda qalır?.. Buyurub yoxlaya bilərsiniz.

Yazıçı Qocanın üstünə şığıyır, əllərini boğazına keçirib onu boğur.

Yazıçı. *(yandırıcı pıçiltıyla)* De, yaramazın biri, yaramaz!..

Qoca. *(boğula-boğula)* N-nəyi?.. D-deyi-im?!.

Yazıçı. *(nəfəsi tənqiyə-tənqiyə)* Bütün bunlar nə deməkdi, onu de... Bu çəkmənin sahibinin soyadını de!.. 463 nəyin və haranın nömrəsi, onu de!..

Qoca. *(boğula-boğula)* ...B-bu... a..di rə-rə-qəmlər...di... çək... mə isə...

Məmur iri, ağır addımlarla yeriyib qocanın başı üstünü alır, Yazıçını Qocadan kənarlaşdırır. Yazıçı geriye sənələyib, yuxudan ayılmış kimi ətrafına baxır, yazı masasının arxasına qayıdıb, eynəyini gözüne taxır və işinə davam edir.

Məmur. *(oxuduğu sənədi əlinin içində bürmələyir, o biri əlinə vura-vura, amiranə)* Hə, belə-belə işlər, Bağır Cəfəriç. Hamımızın axırı budu. Qocalıq, xəstəlik, yorğan-döşək, sayıqlamalar... Bu mərhələdən hamı keçir. Amma baxır, kim necə. *(Pauza)*

Qoca. *(qorxu içində)* Necə yəni «necə»?..

Məmur. *(narazi)* Siz yaman çox sayıqlayırsız. Artıq sözlər danışırsız.

Qoca təşviş içində ayağa sıçrayır, Məmurun qarşısında farağət vəziyyətini alır.

Qoca. *(qızdırmalı kimi astadan)* Mən qəti sayıqlamıram, yoldaş Yoldaşov!.. Sayıqlasam belə, əqidə sayıqlığımı itirmirəm!.. Mən... *(qəfildən dizi üstə düşür, səmimi kövrəkliklə)* ...sizi sevirəm, yoldaş Yoldaşov. Sizə şeir də ithaf etmişəm, özünüz yoxlaya bilərsiniz. *(dizin-dizin sürünüb künkdəki qovluqlardan birini seçir, geriyyə sürünüb onu Məmurun qarşısında döşəməyə qoyub açmaq istəyirsə də, mərhum Məmur bir ayağını Napoleonsayağı ədayla qovluqların üstünə qoyur)*

Məmur. Bu ki, sizin şeriniz deyil, Bağır Cəfəriç, özünüzü niyə aldadırsınız? Bu şeiri mənə sizin *(xüsusi vurğuyla)* «görməli», «əzəmətli» şairiniz yazıb. *(tamaşaçılara, acı rişxəndlə)* Canını havasız, qaranlıq zindanlardan, bədənləri rəqqas kimi əsdirib göbək atdıran elektrik cərəyanlarından qurtarmaqdan ötrü...

Qoca. *(ayağa sıçrayır, farağət vəziyyətində)* Ədəbiyyat - ikiüzlülükdür, yoldaş Yoldaşov!.. Bu, bizim firqənin illərlə sınaqdan çıxardığı əbədi, dəyişməz şüarıdır!.. Bizim borcumuz - simasız cızmaqaraçıların axırına çıxmaq, ikiüzlülüyn kökünü partiyamızın səadət bağçasından kəsmək, intellegent donuna girmiş bu saxtakarları ifşa etməkdir!..

Məmur. *(qanıqara)* Sənin də son vaxtlar aludə olduğun bu cızmaqaraçılığın heç xoşuma gəlmir. Olmaya, sən də...

Qoca. *(Qoca onu eşitmirmiş kimi, əlaçı şagird təbiri ilə, səsi gəldikcə ucadan)*

Odur bütün dünyada ən müqəddəs, ən əziz!

Sülhün, haqqın günəş tək, sönməyən məşəlidir!..

Ən çətin döyüşlərdə bütün zəfərlərimiz

Yalnız onun zəkası, işıqlı əməlidir!..

Məmur əllərini arxasında çarpazlayıb fikirli halda otaq boyu gəzişir. Səidə daxil olur, yerdən qaldırdığı kağızı ucadan oxuyur.

Səidə. Əcəb ağ gündədir mənim vətənim!

Dünyaya yayılıb şanım-şöhrətim! *(gözlərini qıyıb mətnin ardını astadan oxuyur)*

Gəl doyunca ağ üzündən dişləyim... *(döyükbə yan-yörəsinə baxır, ardını daha astadan oxuyur)* Bu gecə bizim gecə - sevirəm səni...

(ayrı vərəqi qaldırıb oxuyur) Kimdə vardır, gözəlim, səndə olan şux... *(sonrasını üreyində oxuyub dəhşət içində Qocaya zillənir)*

Mərhumlar yerdən qaldırdıqları kağızları oxuyurlar. Bir-birinə uyuşmayan mətnlər qarışıqlığı yaranır. Məmur ayağa qalxıb hökmün ardını oxuyur. Hamı susub hökmü dinləyir.

Məmur. Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 346-prim, 643 bəndinin «A» bölməsinin 4-cü, 634 bəndinin «F» bölməsinin 6-cı, 463-cü bəndinin «A» bölməsinin 3-cü və həmin bəndin «Q» bölməsinin 1-ci paraqrafında göstərilən əsaslarla Salmanova Müşkiyyə Paşa qızı...

Qafar peyda olur, çiyində tufəng, nizamlı əsgər addımlarıyla Qocanı qabağına qatıb aparır. Otaqdakılar bir-bir qeybə çəkilir. Ətraf qaranlığa və səssizliyə qərq olur.

Yazıçı yorğun halda ayağa qalxır, tamaşaçılara nə isə demək istəyirsə də, fikrindən daşınır, yazı masasının arxasına keçib eynəyini, bloknot və qələmlərini çantasına yığır, pencəyini geyinib otağın işığını söndürür və çıxır.

Dəhlizdən Yazıçının cib telefonunun əcaib sədaları eşidilir, getdikcə azalır və itir.

BİRİNCİ HISSƏNİN SONU

İKİNCİ HISSƏ

Həmin otaq. Amma nəyinsə dəyişdiyi hiss olunur. Çöldə uğuldayan küləyin səsi çarpayıda uzanan Qocanın iniltələrinə qarışır.

Qohum əynində Qocanın zolaqlı pijaması, qolları qoltuğunda çarpayının yanındakı stulda əyləşib.

Yarıqaranlıq dəhlizdən Yazıçının cib telefonunun əcaib səsi eşidilir. Qohum səsə bənd imiş kimi, gözü ilə Qocaya nəyisə başa sala-sala, saxta öskürəklə öskürməyə başlayır.

Yazıçının silueti dəhlizin yarıqaranlığında, bir qədər sonra otaqda görünür. O, yenə otaq boyu barmaqlarının ucunda yeriyib küncdə üst-üstə qalanan qovluqlara yaxınlaşır, əlini, püşk çıxaran tək, qovluqlardan birinə atıb açır. Qovluqun içindən, kağız əvəzinə balıq tükü fəvvarə vurur...

Yazıçı. *(dik atılıb qovluğu, əlini yandıran kimi, yerə atır)* Uy bismillah!..

Qohum məkrli qəhqəhəylə gülür.

Qoca. *(Qohumun təbiri ilə astadan)* Bisimillahir-rəhmanir-rəhim, əlhəmdü lillah rəbbül aləmin... Ər rəhmanir rəhim, maliki yavmiddin... İyyakə nəbudu və iyyakə nəstəin... İhdinəs Sirat-əl müstəqim, Sirat - əl ləzinə əl əmtə əleyhim...

Yazıçı. *(qovluğun içindən düşmüş vərəqi əlinə alıb oxuyur)* «...hər şeyi kağıza köçürə bilmək - böyük səadətdir... Bütün gördüklərini, eşitdiklərini, hər səsi, sözü yaza bilmək xüsusi istedad və səbr tələb ələyir...

Qoca. *(Qohumun təbiri ilə sayıqlayır)* Nə yaxşı gəldin, a bala?!.. *(Qohuma işarə ilə)* Halı bayaqdan çönüb. Həcər bibimiz də can üstə olanda, *(Qohuma)* yadıncadı, ta axıracan özünü necə apardı?.. *(Yazıçı diksinib gah Qocaya, gah da Qohuma baxır, sanki hansının hansı olduğunu dəqiqləşdirmək istəyir)* Kişi kimi! Mətanətlə! Amma nə fayda?.. Elə ki, Əzrayıl gəlib başının üstünü aldı...

Qohum. Ax, Əzrayıl-Əzrayıl!.. Səndən xilas yoxdu ki, yoxdu... Harda olsa, gəlib tapacaqsan ovunu!..

Qoca. ...arvad başladı uşaq kimi yalvarmağa, *(yamsılayır, yazıq-yazıq)* «möhlet verin mənə, möhlet!..» deməyə. *(Yazıçı, qovluq qoltuğunda yazı masasına sarı gedir, orda*

qovluğu masanın üstünə qoyub pencəyini soyunur) Buna deyən gərək. «Ay arvad, səksəni ötmüsən, yenə möhlət istəyirsən?..» Adam utanır, vallah... Arada elə bil özü də utanırdı... başını aşağı salıb, üzünü divara çevirib yeməkdən imtina eləyirdi... Axır günlər lap utancaq olmuşdu, yazıq. Ağzını üstündəki ədyalla belə... *(üstündəki ədyalla yaşmaqlanan tək)* bağlayırdı. Elə o cürə - yaşmaqlana-yaşmaqlana da, gəlin kimi köçdü bu dünyadan... Bizlər beləyik, balam də, ölməklə aramız yoxdu. Nəlimiz belədi.

Yazıçı. *(qovluqdan çıxardığı o biri vərəqi stolüstü lapmanın işığına tutub oxuyur)* «...mürəbbənin üstüylə qəşəng bir milçək dolanır... mürəbbədən dadmaq istəyir... qaşığı ona sarı itələyirəm, «ye, əzizim, doyunca ye...» - deyirəm... Axır ki, qaşığa qonur... anlayıram. bu balaca, zərif cücüyə dəyə bilmərəm... buna, sadəcə, haqqım çatmaz...» *(susub nifrətlə Qocaya baxır)* Bəs 37-də dırnağı çıxarılanlara, kəllə sümükləri aramsız damcılarla deşilənlərə haqqınız çatırdı?..

Qohum. *(sualı gözləyirmiş kimi, Qocanın təbiri ilə astadan)* Onlar həqiqətən ölməli köpək uşağı idilər. Bir özün fikirləş. bir şair ki... *(o yan-bu yanına baxır, astadan)* ...yüksək, ali hisslərdən, dünyanın özündən də böyük mətləblərdən yazan dahi filosof «xox!» eləyən kimi, mücül olub qorxaq dovşana çevrilə... *(yamsılayır, yaltaq səslə)* «Mən yox-mən yox, o...» - deyə... əl-ayağı əsə-əsə. «Sizə yazıb bildirirəm ki, mən - filankəsov filankəs bu sətirləri yazarkən heç də partiyama, onun səadət dolu işıqlı gələcəyinə, böyük, humanist kommunist ideyalarına xələl yetirmək fikrində olmamışam» yaza, bunun harası yazıqdı?..

Qoca. *(ağzının içində dua oxuyur)* ...əuzu billahi min-əş şeytanır-rəcim... Bismillahir rəhmanir rəhim... Əlhəmdü lillah rəbbül ələmin... *(duanın ardını oxuyur)*

Qohum. Balam, biz görmüşük şairi dar ağacına çəkərlər, diri-diri tonqallarda yandırarlar, o da sinəsini qabağa verib. «Öldürün mənə!» deyər. Bax, Nəsimi. Dərisini diri-diri soydular, o da... *(çarmıxa çəkilməmiş pozanı alır)* ...qan gözünü tuta-tuta. *(pafosla)* «Ən-əl-həqq!..» - deyib durdu.

Qoca. *(sayıqlayır)* İşiniz olmasın... qoy soysunlar... dəyməyin ona...qoy heç olmasa, birinin dərisi soyulsun... Gələcək nəsillər üçün...

Qohum. Bilirsən, bala, dərinə gedəndə, Nəsimin özü də düz demirdi axı?!.. *(tamaşaçılara)* Buna deyən gərək, «balam, həqq sənənsə, onda bəs o birilər, o peyğəmbərlər kim idi?.. O müqəddəs bükülülər, kitablar nəydi?..» Bax bu şair-yazıçı tayfasından o Allahlıq iddiasına görə həmişə zəhləm gedib də! Başdan-başa uydurmadılar!

Yazıçı. *(qovluqdan çıxardığı vərəqləri, pul banknotları kimi bir-bir işığa tutub baxa-baxa)* Nə uydurma, a kişi?!..

Qohum. *(əsəbi)* Bəli, uydurma!.. Hamınız uydurursuz! Elə o da... İmaməddini deyirəm... o da uydururdu!.. *(acı istehzayla)* «Məndə siğar iki cahan!..» Pa atonnan!.. A balam, hansı cahan?.. *(tamaşaçılara)* Hansını deyir ə, bu?.. Bəyem bu dünya elə iki cahandan ibarətdi?.. Bax biz...

Yazıçı. Siz, yəni kim?.. *(bloknotunu açır, nə isə qeyd eləməyə hazırlaşır)*

Qohum. *(çaşır)* Yəni... *(qəfildən bədgüman)* ...belə hökumət adamlarını deyirəm. Dövlətin təmsilçilərini nəzərdə tuturam. Heç vaxt öz cızıqlarından çıxmırlar. Sizin kimi Allahlıq iddiasına düşmürülər. Nefti də axtaranda, bilirlər harda axtarırlar. Əvvəl o yerin xəritəsini cızdırıb quyunun yerini dəqiq müəyyənləşdirirlər, sonra o yeri belə yavaş-yavaş oyurlar...

Qoca. *(sayıqlayır)* ...Allaha yalvar... denən, «keç günahımdan... neyləmişəmsə, qanmazlığımdan eləmişəm...» tövbə elə... *(bağırır)* ...denən «tövbə!..»

Qohum. *(danışa-danışa ayağa qalxır, guya Qocanın yorğanını düzəldir, əslində isə, onun dodaqlarını, açarı buran kimi burub, ağzını «kilidləyir»)* ...Yaxud elektrik şalbanının üstünə yazıb yapışdırırlar. «Çıxma, öldürər!» Kim ki bunu qulaqardına vurur, dəli kimi şalbana dırmaşır, cərəyan onu vurur, o da kəlləsi üstə yerə yığılıb ölür!..

Qoca. *(sayıqlayır)* ...can... can... can... canım... ay canım... ay mənim gözəlim, canım, gözüm...

Qohum. Sizsə... Belə olmaz axı?! Ağına-bozuna baxmadan, elə dırmaşırırsız, dırmaşırırsız... A balam, hara dırmaşırırsız?.. İş bərkə düşəndə isə... *(qəfildən qəzəblə)* min cildə düşürsüz!..

Yazıçı. Hansı cildə?.. Şəxsən mən - elə buyam!

Qohum. Hələ yaxşı yetişməmişən, ona görə! Ədəbiyyatın... o necə deyirdin onu?.. *(xüsusi vurğuyla)* Bədii sözün!.. əsil tamını yaxşı-yaxşı çəkməmişən ciyərlərinə, ona görə!..

Yazıçı. *(qeyzlənir)* Bura bax, qohum, mən bilmirəm sən haranın... *(özünü ələl alır)* ...nə peşənin sahibisən, amma... *(barmağıyla hədələyir)* ...ədəbiyyatla işin olmasın!.. O, sən girən kol deyil!..

Qoca. *(Yazıçını indi görürmüş kimi, vahimə içində içini çəkir)* ...ona... əlindəki tapançaya bax... Görürsən?.. O... barmaq deyil... tapançadı!.. İndi tətii çəkəcək... Bura gəlməyində məqsədi budu! *(ağlamsınır)* Axı deyirdim sizə, sizsə inanmırdız... *(qəfildən bağırır)* Qoyma!.. Tut onu!.. *(ağlayır)* ...məni... o, bura məni öldürməyə gəlib... *(yazıq-yazıq)* ...çəkmə tətii... dayan, qıyma...

Qohum və Yazıçı duruxub dayanırlar, təəccüblə Qocaya, bir-birinə və Yazıçının tapança lüləsi kimi hələ də havada saxladığı barmağına baxırlar. Yazıçı «tapançasını» gizlədən tək, əllərini arxasında gizləyir.

Qohum. *(«tapançadan» gizlənən tək, oturduğu stulun arxasına sıçrayıb çöməlir, ordan, səngərdən danışan tək, ehtiyatla Yazıçıya)* Sənin o hörmətli, görkəmli el ağsaqqalın var e... O... *(xüsusi vurğuyla)* «neçə-neçə ədəbi əsərlərin» müəllifi... *(ayağa qalxır, şəstlə keçib yerinə əyləşir, ayaqlarını bir-birinin üstünə aşırır)* ...dövlət maşını arvadından çox istəyir. Prezidenti görəndə isə... *(ayağa sıçrayıb dirnaqları üstə qalxır, balerinasayağı təzimlə)* ...nazlı-qəmzəli meşuqəyə çevrilir. *(yamsılayır, incə səsle)* «Bəli, cənab prezident!..», «Doğru buyurursuz, zat-aliləri!..» *(dabanları üstə düşür, nifrətlə kənara)* Tfu!!..

Qoca. *(sayıqlayır)* ...döz bir az, qurbanın olum... az qalıb... lap az qalıb... *(çönüb Qohuma)* Yazıqsan, bala, özünü darıxdırma... Bax, Xasay əmoğlumuz yadındadı?.. O da can verəndə, elə hey tüpürürdü... tüpürməkdən dili-ağzı qupquru qurumuşdu... susuz torpaq kimi cadar-cadar olmuşdu...

Yazıçı. *(Qocaya məhəl qoymadan, Qohuma)* Mənim dövlət maşınım yoxdu. Prezidentlə də görüşürəm. *(tamaşaçılara ovsunda)* Amma onun yaxınında olmağa, nəfəsi, qoxusu duyulan ən yaxın məsafələrində dayanmağa, oturmağa, havadan asılmağa can atan görkəmlilərimizin vəzifədən, orden və mükafatlardan da əlavə... *(qorxunc sirri açan tək)* ... ondan daha nə istədiyini anlamağa çalışıram!..

Qoca. *(sayıqlayır)* ...deyim indi nə istəyirlər... Sevgi istəyirlər, sevgi!.. Dövlət sevgisi!.. Güc sevgisi!..

Qohum. *(Qocaya məhəl qoymadan, Yazıçıya)* Bax, deyəndə sənə ki, siz - şair-yazıçı tayfası ikiüzlüsüz, acığına gəlir. Balam, ikiüzlüsüz də. Bax, Bi-Bi-Si-yə müsahibəndə deyirsən ki. *(qovluqlardan birini açır, içindən oxuyur)* «Mən həmişə məşhurluqdan qaçımşam. Məşhurluq – azadlığını öz xoşunla əlindən verməkdə. *(onu şairinə səsle yamsılayır)* Küçələrlə rahat yerimək, istədiyini asudəliyi yaşamaq - böyük səadətdir...», *(səsi dəyişir)* Bu yandan da dörd bir yanı öz şəkillərinlə doldurursan. İndi biz nə başa düşək, hə?..

Yazıçı. *(Qohumun üstünə şığıyıb qovluğunu ondan almaq istəyirsə də, o vermir, çaşqın halda)* Siz... bu, hansı qovluqudu?..

Qohum. *(qovluğunu arxasında gizləyir)* Balam, de, biz də bilək də. İndi sənə hansı sözüne inanaq, hə?.. Hələ ortada birçə dənə Nobel var, bu boyda hoqqalar çıxarırsan, gör indi Allah eləməmiş, əcdadların kimi, qaranlıq zindanlara düşsən, nələr eləyərsən!..

Yazıçı. *(çaşqın)* Nələr eləyərim?..

İçəri Səidə daxil olur.

Qohum. *(Səidəyə işarə ilə, astadan)* Bax, birinci, elə bu sadıq uşaqlıq dostunu satarsan!.. Özü də keçi qiymətinə!..

Səidə. *(pərt)* Həyətdə yenə hüzür düşüb!.. Bu son iki ayda dördüncü öldü...

Qoca. *(yastıqdan dikəlir, dəhşət içində)* Ölü???. *(özünü balışın üstünə buraxır, şövqlə)* Kimdi ölən?.. Ölən kimdi?.. Deyin mənə... Niyə susursuz?!.. İndi kim öldü?.. Tez olun, deyin!.. Bu dəfə ölən kimdi, hə?..

Səidə. *(keçib Qocanın başı üstündə dayanır)* Sənin qulaq dostun. *(Qoca əcaib səslərlə inildəyir, bilmək olmur, gülür, yoxsa ağlayır)* Talib müəllim... Səkkizinci mərtəbədə. Sırağa günün axşamı elə oturduğu yerdə keçinib. Dırnaqlarını tutan yerdə...

Ətraf dəyişir. Əcaib səslər. Hardansa qaranlıqdan «qovluq var, qovluq...», «təzə qovluqlar...» deyən insan səsləri eşidilir. Qohum dəhşət içində Qocanı qucaqlayır. Dəhlizdən. «İşığa borcunuz var, a bacı, kəsirik!» və Xədicənin. «Əşşi, kəsirsən, kəs də, tay cana yığıldıq əlinizdən axı...» sözləri eşidilir. Otaq qaranlığa qərç olur və yalnız danışanların səsləri eşidilir.

Yazıçı. Səidə... hardasan?..

Qoca. *(sayıqlayır)* ...İşığa həsrətdir işlər, əməllər...

Qohum. Bağrım çatladı... Ay qız, Səidə, hardasan?..

Yazıçı. Səidə!..

Qoca. *(sayıqlayır)* ...Səidə... Səidə... Səidə...

Səidə. Hə!!!

Yazıçı. Şamlar hardadı?..

Səidə. Dayanın bir də! Gözüm ayağımın altını görmür axı?!.. *(uzaqlaşan ayaq səsləri)*

Qaranlıq sakitlikdə tənəyən insan nəfəsləri, müəmmalı ah-uflar eşidilir...

Yazıçı. *(əl fənərini yandırır casus kimi otaq boyu gəzir, tamaşaçılara)* Mistikadı!.. Xalis mistika!..

Qoca. *(Qohumun dizinə dirsəklənir, kədərlə)* ...ancaq qaranlıqda görüşürük... neyləyək, ayrıca şəhərimiz yox... bəlkə də biz xoşbəxt ola bilərdik... bəlkə də xoşbəxtik, xəbərimiz yox... yaxın əyləş... burda bizdən savayı bir kəs yoxdu...

Qohum. *(əsbəbi)* ...Əlini çək, gədə!.. İtil, deyirəm!.. Zimbat oğlu, zimbat...

Yazıçı Qocaya yaxınlaşıb fənəri üzünə tutur. Hər üçü dəhşət içində bağırırlar. Dəhlizdən işıq ucu görünür. Səidə əlində yanar şam otağa daxil olur, çığırınların bağirtısına dik atılıb o da bağırır... Otağın işığı sanki bu bağirtılardan yanır və hamı otağın ortasında ağ xalatda peyda olan həkimə zillənir.

Səidə. *(təlaş içində həkimə)* Siz... kimsiz?.. Bura hardan girdiz?..

Həkim cavab vermir, baş barmağını çeyneyir.

Qoca. *(qəfildən dikəlib yerinin içində oturur, gümrah halda Həkimə)* Ölən mən deyiləm. Mən... *(Qohumu göstərir)* onun əmoğlusuyam. Budu, burdayam. Baxın, sabasağlamam. İstəyirsiniz, «Lezginka» oynayım...

Həkimin cavabını gözləmədən, ağzında «Lezginka»-nın motivini oxuya-oxuya, yataqda oturan yerdə rəqs edir. Qohum da, tilsimə düşmüş kimi, hövlnak ayağa qalxıb çaşqın halda rəqs edir. Yazıçı da qeyri-iradi rəqsə qoşulur. Səidə dəhşət içində oynayanlara baxır.

Həkim. *(rəqsə məhəl qoymadan, görünməyən kiməsə astadan)* Məlumatı həməni göndərmişdim. Demişdim axı, səkkizinci yox, ikinci mərtəbə.

Qeybdən səs. Məlumat yenə səhv ötürülüb.

Həkim. *(əsəbi)* Allah əkbər!.. Kim baxır orda axı bu işlərə, anlaya bilmirəm?!.. İndi mən neyləyim?.. *(sükut, yerinə atılmış telefon qudoklarının səsi)*

Qohum. *(Həkimə yanlayır)* Siz heç dördüncü mərtəbədə olmusuz?.. Orda bir qarı... balaca bir qarı can üstədi...

Səidə. *(çaşqın halda gah Qohuma, gah həkimə baxır)* Siz...

Həkim. *(əlini Qocanın göbəyinə qoyur və əli cərəyan vurmuş kimi əsməyə başlayır, astadan kiməsə)* Qəribədi... ötən dəfə də onun canı on beş qranomil idi. Həməni ölçüdə də qalıb. Bu, görünməyən işdi. Əslində o artıq çoxdan...

Qeybdən səs. Bu barədə ötən dəfə məlumat verilmişdi. Bu, bizim səlahiyyətimizdə deyil. İşinizi görün.

Qoca. *(Həkimə)* Doxdur, dünən onun... *(Qohumu göstərir)* ...burnundan qan açıldı. Bizlərdə buna «axır əlamət» deyirlər.

Qohum. *(həkimə astadan)* Bu, işarədi. Bunu arayışınızda mütləq qeyd eləyin.

Səidə. *(həkimə)* Bağışlayın, elə bil siz... ötən dəfə gələn deyilsiz axı, hə?.. Axı deyəsən, ötən dəfə, elə ondan qabaq da... sizi görməmişəm... *(Həkim cavab vermir, məşğuldur)*

Qoca. *(Səidəyə)* Gördün, a bala?.. O da mən deyəni dedi. Deyir. «Ölür. Tay lap az qalıb, döz bir az. Görmürsən rəngi-rufu nə gündədi?!..

Səidə. O dəfə də demişdilər... *(nifrətlə Həkimə)* Amma onlar gedəndən sonra o durub idman elədi...

Qohum Səidənin bu sözündən ayağa sıçrayır, qollarını yana açaraq təlaşla idman hərəkətləri eləməyə başlayır. Hamı təəccüblə bir-birinə baxır.

Səidə. *(qorxu içində geriyə çəkilir)* Ay mama!..

Həkim. İdman elədi?.. *(fikirli)* Ölümqabağı belə hallar olur.

Yazıçı. *(əлиндəki qovluğu kənara atır, Həkimə)* Nə ölümqabağı-ölümqabağı salmışız?!.. Sizə deyirlər «o idman elədi», sizsə elə *(yamsılayır)* «ölümqabağı!.. ölümqabağı!..» Camaatı ələ salmışız, nədi?.. Zəng eləyəndə dəstəyi asırsız, gələndə də deyirsiniz «ölür!..»

Səidə. *(coşur)* Hə də!.. Siz bizə düzünü deyəcəksiz, ya yox?!. Axı biz də insanıq?!.. Yazıgı axı?!..

Həkim. *(çaşqın)* Əsəbiləşməyin, xanım. Bilirsiniz, elə mətləblər var ki...

Qeybdən səs. *(Həkimin sözün kəsir, ciddi)* İşinizi görün.

Həkim. *(özünü ələ alır, mülayim səsle)* Bir az səbirli olun, hər işi öz yoluna qoyan – səbrdir...

Səidə. Bəs biz neyləyirik?.. Səbr eləməkdən səbr kəsinə dönmüşük! İndi deyən neyləyək, kimi çağırmaq?!

Həkim. *(sehrli səsle)* Qorxun, qorxun, qorxun belə sözlərdən!.. İndi, belə vaxt buralarda belə danışmaq olmaz!.. Axı bura...

Qeybdən səs. *(ciddi)* İşinizi görün.

Həkim. *(səsə məhəl qoymadan)* ...astanadı!..

Yazıçı. *(başını qaldırır, tilsimlənmiş kimi)* Astana?..

Qoca. *(başını qaldırır, vahimə ilə)* Astana?..

İşiq dəyişir... Əcaib səslər. Həkim qəribə sehrli hərəkətlər edə-edə, əcaib yerləşlə qovluqlara sarı gedir, orda birini açır.

Həkim. *(sehrli səsle oxuyur)* «Dünən Sədrəddin də dünyasını dəyişdi. Elə əziyyətlə getdi ki, yazıq... O dünyadakı əzizlərinə əl eləyə-eləyə. Niyəsə, mənə də əl eləyirdi. Elə hey. «Bağırca, Bağır, gəlirəm!.. Gözlə, qardaşım!» - deyirdi. Mən burda ola-ola, o mənə *(süni təəccüblə)* O üzde - ölümlərin arasında necə görə bilərdi?..» *(qovluğu bağlayıb müəllim təbiri ilə Səidəyə)* Görürsüz, canüstü məqamlar nələr baş verir?..

Yazıçı. *(ovsunlanmış kimi Həkimə sarı gedir)* Bu... bunu hardan oxuduz?.. *(qovluğu Həkimdən alıb oxuyur)* «Həyətin uşaqları bağıra-bağıra oynayırlar. Mən də burdan sakitcə onlara. «Bağırın-bağırın, əziz balalar!..» – deyirəm. Mən ki ölməmişəm! Mən sağam!.. Ölənlə öldü, qalan mənəm!..» *(nifrətlə Qocaya baxır)* Ölümdən necə də qorxurmuşsunuz...

Qoca. Mə-ən?.. Qorxaq – belə sənə o dilgır cızmaqaraçılarındı!.. Quyruqları qapı arasında qalan kimi, bütün nəslini satmağa hazır olan simasız köpək uşağı!..

Yazıçı. Nə?.. *(yanındakılara)* O nə dedi?.. Simasız?.. Mənəm simasız?.. *(ayaqqabısının bir tayını çıxarıb Qocaya tulazlayır, Qoca qabağında yerə düşən ayaqqabını yerdən götürüb Yazıçıya atır)*

Səidə. *(Həkimə)* Görməli günlərimiz qabaqdaymış...

Həkim. *(fikirli halda)* Bu, can çəkişməsi. Ölümqabağı belə şeylər olur. İnsanın gözünə nələrsə, kimlərsə görünür, insan ağır qalüsinassiya halları keçirir... Belə bir deyim də var, eşitməmiş olmasız. Deyir. «Xəstə ki başladı başmaq atmağa – demək, vaxtı çatıb».

Qohum ayağa qalxıb Qocaya yaxınlaşır, cibindən güzgü parçasını çıxarıb Qocanın ağzına tutur. Qoca inildəməyə başlayır.

Səidə. *(güzgünü Qohumun əlindən alıb əsəbi-əsəbi yerə çırpır, Qocanı itələyib yatağına salır, Qohuma)* Sən də bu güzgünü dəqiqədəbir gözümüzə soxursan!.. Tədqiqatçı olub mənimçün!..

Həkim. *(əli inildəyən Qocanın nəbzində fikirli, yenə kiməsə astadan)* Bu, nə iləsə əlaqədardır. Onun əvəzinə qonşu mənzillərdəkiləri aparırlar. Binada daha xəstə qalmayıb.

Qohum. *(güzgünü yerdən götürüb cibinə basır, canfəşanlıqla həkimə)* Qalıb-qalıb, dördüncü mərtəbədə balaca bir qarı qalıb. Ba-pbalaca bir qarı... Belə yüngül, çəkisiz... Can üstədi... Qoy cibinə, apar.

Qeybdən səs. *(işgüzar tonda)* Məlumat hər dəfə belə gedir. Bu, bizlik deyil. İşinizi görün.

Həkim. *(Qohuma məhəl qoymadan, Qocaya)* Az qalıb, bir qədər dözüün.

Qeybdən səs. *(işgüzar)* Ölür.

«Ölür» kəlməsindən hamı dik atılır.

Qoca. *(dik atılır, həyəcan içində)* Ki-im – mə-ən???

Qohum. *(lağla)* Yox, mən!.. *(əlindəki güzgünü ona göstərir, məkrlə)* Ay balam, niyə başa düşmək istəmirsən, nəfəsinin istisi tay yoxdu!.. İndi neyləyək, zornan nəfəs verək sənə?..

Qoca. Necə yeni yoxdu?.. Bəs axı... *(vahimədən bərəlməmiş gözlərlə ətrafındakılara baxır)* Axı mən danışırım, yeyirəm, rəqs edirəm?!.. *(qəfildən üzü dəyişir, Qohumun yaxasından ikiəlli yapışib özünə sarı çəkir, qəzəblə)* Deyirsən, «yoxdu nəfəsim?», elə elə ki, olsun, it oğlu!.. Yoxsa yenə qoduqluğa basdırıb yal yedizdirərəm sənə!.. *(Qohumu itələyib yerinə oturdur, tamaşaçılara, nikbin)* Bu nə deyir?.. Mənim nəfəsimə nə gəlib?.. Budu ha... *(bardaş qurur, nəfəsini yoqa üsulu ilə alıb buraxır)* Doxdur, buna bax... *(dərin nəfəslər alır)* Odu a-a!..

Səhnədə mərhum Qafar peyda olur, ehtiyatla Qocaya sarı yeriyyir.

Qafar. *(Qocaya)* O sənə elə gəlir, Cəfəriç. Bu, həmişə belə olur. Canın çıxanda, adama elə gəlir, cibindən nə isə düşdü... əyilib götürmək istəyirsən... bir də baxırsan, budu ha-a... sən harda-a-a, əl-ayağın harda-a-a...

Qoca. *(tələsik əllərini yoxlayır, ayaqlarını tərpədir)* Əllərim də, ayaqlarım da budu, burdadı.

Qafar. *(sevincək)* İndi tay ayaqların sənə lazım olmayacaq. Düz bir həftədi ki, heç nə yemirsən.

Qohum. *(qürurla)* Bir həftədi ki, boğazından su da keçmir!

Qoca. *(şübhə ilə)* Su da keçmir?.. Di, sən öl?!..

Qafar. Bir damcı da!.. Bu isə... *(astadan, Qocanın qulağına)* Bu o deməkdir ki, artıq üzü bu yanasan.

Qoca. *(çaşqın halda Qohuma baxır)* Üzü...

Qohum. (*qəddar səslə*) Üzü o yana.

Qoca. (*vahimə içində*) O yana, yəni ha tərəfə?..

Qafar. (*nəvazişlə*) O yan, elə bu yandı. Bizim tərəflər.

Həkim. (*sehrli səslə*) Əslində, hər yan bir yöndədi, hamı bir aradadı...

Qoca. (*qızdırmalı kimi, nəfəsi tənqiyir*) Hansı yön?.. Nə ara?... *Siz məndən nə istəyirsiniz?.. (Qəfildən gözü Qafara sataşır, gözləri bərələ qalır)* Qafar?!.. Qafa-ar... bu sənsən?..

Səidə. (*əlini əlinə vurur, Qohumun təbiri ilə*) Bay dədə, Qafarı deyir... (*fərəhlə o birilərə baxır*) Qafar əmioğlusunu deyir. Ömrü boyu sürücülük eləyib ona. Yaxın silahdaşı olub...

Yazıçı. (*qovluqların içindən bezgin*) Bunun nə qədər silahdaşı olub, ay canım?!..

Səidə. İnişil maşın altda qaldı yazıq... Onu görür. Demək, tay çatıb.

Yazıçı. Hara çatıb?..

Həkim. (*sehrli səslə*) Astanaya.

Səidə. Astanaya?..

Qohum. Qazaxıstanın paytaxtına?..

Qoca. Bura... (*ətrafına baxır, əcaib işıqlar, səslər əks-səda verir*) ...məgər bura astanadı?..

Qafar. Astanadı, əzizim. Özünü ki, var. As-ta-na...

Qoca. (*tamaşaçı zalının işıqları yanır, tamaşaçılara*) Bəs bu adamlar kimdi?.. Astana sakinləridi?..

Qafar. Hə, burda hamı Astana sakinidi. Biz də, onlar da... (*tamaşa zalının işığı tədricən azalır*)

Qoca. (*ətrafı vahiməli nəzrələrlə gözdən keçirir*) Astana... yəni...

Həkim. (*sehrli səslə*) Yəni bu dünyayla O dünya arasında olan ilahi keçid...

Qafar. Çox xatalı yerdə. Burda ağlagəlməz işlər baş verə bilər. Bu yer... (*Qocanın qulağına astadan*) ...xüsusi zonadır.

Qoca. (*vahimə içində*) Zona?..

Qafar. (*səsi dəyişir, ərkyana*) Hə də. O dəfə demişdim axı sənə?!..

Qohum. (*Qocanın qulağına, məxfi*) Bu... həmin o zonadı?..

Səidə çarpayının kənarına oturur, Qocanın nəbzini tutur.

Həkim. Siz burda oturmayın, xanım. Canını qəfildən tapşırar, qorxarsız.

Həkimin bu sözündən Qoca kamança səsinə andıran iniltiylə inildəyir.
Səidə diksinib ayağa qalxır.

Qoca. (*sayıqlayır*) ...ölüm... ölümlər... kim var burda?... Səidə, sən burdasan?.. (*cavab gözləmədən*) Bəs sən?.. (*Həkimə işarə ilə*) Bəs bu kimdi?.. (*bağırır*) Bu adamlar kimdi, doldurmusuz bura?.. Bölüşdürün... kim ha tərəfdə olmalıdı! Sağdakılar sağa, soldakılar sola! (*qəfildən zəifləyir*) Artıq adamları yığışdırın burdan... Dağılışın... havam çatmır!.. Pəncərələri açın...

Yazıçı. (*kiməsə ucadan*) Açın pəncərələri!

Qafar. (*hamını dəhlizə sarı itələyir*) Dağılışın. Keçin-keçin, burda dayanmaq olmaz!

Qapının zəngi vurulur.

Səidə. Dayanın!.. S-s-s!.. *(astadan)* Bu, işıq idarəsindədi! Gedim, sayğacı düzəldim...

Barmaqlarının ucunda dəhlizə sarı yeriir. Işıq sönür.
Qorxunc səslər... Yarıqarınlıqda otağa kiminsə daxil olduğu bilinir. Hamı bir-birinə deyir.
Qocanın iniltisi, doğuş əzablarının səsinə andıran vahiməli bağırtılara keçir.
Qafar Qocanın üstünə şığıyıb onu boğmağa başlayır.
Qohum yerini tutub səsi titrəyə-titrəyə Yasini oxuyur.
Xədicə tələsik hərəkətlərlə Qocanın çənəsini bağlayır.
Səidə isterik çıxıntılarla. «Öldü?.. Öldü?..» - deyə-deyə yerində vurnuxur.
Yazıçı əl fənərini Qocaya tuşlayıb peşəkar maraqla onun boğulmasını müşahidə edir...
Qəfildən işıq yanır və hamı təəccüb içində, otağa daxil olan Qonağa zillənir.
Qonaq heç kimə məhəl qoymadan elektrik sayğacında qurdalanır, orda nəyinsə yerini dəyişdikdən sonra eynəyini gözüne yaxınlaşdırıb göstəriciləri səliqəylə bloknotuna köçürür.

Qafar. *(vahimə içində Qonağa işarə ilə Qocaya)* Bu... Odur!..

Qoca. *(hövlnək)* Kim?.. *(Qafar dəhşət içində geri çəkilib yox olur)*

Xədicə. *(qollarını geniş açıb kövrələ-kövrələ Qonağın üstünə yeriir, qəhərlə)* Dədə, ay dədə!.. Qamən axan suların!.. Qaba ağacım... cöngə gözlərin...

Qonaq. *(Xədicəyə astadan)* İtil!.. Yaxın gəlmə!.. Yeri get, işinə!.. *(tamaşaçılara)* Bu qədər qaba məxluq olarmı?!.. *(Qocaya baxır)* Yazıq... Ay yazıq...

Səidə. *(dixor halda tamaşaçılara)* Heç hənanın yeridi?.. *(Qonağa)* ...Ay qardaş... Ay əmi, deyirəm, bəlkə siz...

Qonaq. *(Səidəyə məhəl qoymadan, bloknotunda nəyisə hesablayır, ağızının içində öz-özünə)* Doqquz min beş yüz altmış dördü vuraq on iki tam yüzə altıya, eləyir... *(hesablayıb nə işə yazır)*

Yazıçı. *(eynəyini saçına keçirir, Qonağa)* Ay yoldaş, bəlkə siz sabah gələsiz?.. Görürsüz ki, evdə xəstə var. Özünüz görürsüz də...

Qonaq. *(nəzakətlə)* Bacım, bu dəqiqə bütöv məmləkəti – aləmdə xəstəsi olmayan ev yoxdu. İndi əgər biz işimizi xəstəlik kimi gündəlik maneələrə görə dayandırsaq, gərək onda şəhər işıqsız qala. *(bloknotuna baxır, Səidəyə)* Üç aylıq borcunuz qalıb, bu da eləyir... *(cibindən kalkulyatora bənzər əcaib bir şey çıxarıb düymələrini basır)* ...on bir manat yeddi qəpik...

Səidə hövsələsiz hərəkətlərlə paltarının ciblərində, sonra çantasında eşələnənəcən, Qonaq Qocaya yaxınlaşır. Xədicə Qonağın zəhmindən donuxub küncə sıxılır.

Qonaq. *(Qocaya astadan)* Hə, vəziyyət necədi, qoca, hazırsan?..

Qoca. *(vahimə içində Qohuma)* Bu kimdi?..

Qohum. *(barmağını dodaqlarına basır)* S-s!.. *(vahiməli pıçıltıyla)* Odu!..

Qoca. Odu?.. *(qəfildən uşaq kimi ağlamağa, ayaqlarını döşəyə döyəcləməyə başlayır)* Yo-ox... istəmirə-ə-əm... Getmirə-ə-ə-m... Möhlət... Möhlət...

Qonaq. Nə?.. Yenə möhlət?.. *(tamaşaçılara)* Pa atonnan!.. A kişi, adama nə qədər möhlət verəllər?.. Ötən dəfə gəldim, dedin. «möhlet», getdim, ötən il bu vaxtlara çəkərdi, gəldim, yenə zırıldayıb ağladın ki. «möhlet». Balam, bu möhlət bezrazmer-zaddı bəyəm ki, ya darta-darta uzadasan?..

Qohum. *(Qonağı yanlayır, canfəşanlıqla qulağına)* Siz dördüncü mərtəbədə olmusuz?.. Orda bir balaca qarı...

Qonaq. *(Qohuma məhəl qoymadan, qəfildən əsəbi)* İki ildi hamını yığmısan burda boğaza!.. Gah üçüncü mərtəbəyə göndəirsən, gah səkkizə, gah o bloka, gah bu birinə. İnsanda bir insaf olar, mürvət olar. Binada tay adam qalmadı... Yeddi il əvvəl prostatun şişmişdi, yadundadı?.. Dedin, möhlət ver. Onda nə isə yazırdun. Yaxşı, bunu bildik. *(tamaşaçılara)* Mən, ümumiyyətlə yazıya, sözə həmişə yüksək qiymət vermişəm...

Qoca. *(sayıqlayır)* ...Cəhənnəmdi, cəhənnəm... hər yer yanır... havasızlıq... bürkü... balaca, qara adamlar... *(qəfildən tavanda nə isə görmüş kimi içini çəkir)* Simürğ quşu, al məni qanadlarına!..

Qohum. *(Qocaya)* Ağ eləmə tay. Cəhənnəmdə Simürğ quşu nə gəzir?..

Qonaq. *(cibindən çıxardığı pulu saya-saya)* Əsas məsələ - Cəhənnəm-Cənnət döyüll...

Səidə. *(pulu saya-saya Qonağa yaxınlaşır, pulu uzadır)* Nə varsa, elə budu... *(boş pul kisəsini açıb içini Qonağa göstərir)*

Qonaq. *(pulu alıb sayır, sonra kalkulyatorda nə isə hesablaya-hesablaya)* Əsas məsələ... *(pulu səliphə ilə qatlayıb pencəyinin içəri cibinə qoyur)* yol məsələsidir. Bu dünyadan O dünyaya keçid məsələsidir. Astana məsələsidir.

Qoca. *(vahimə içində)* Astana?..

Yazıçı. *(başını qaldırır)* Astana?..

Qohum. *(vahimə içində)* Qazaxıstanın paytaxtı?..

İşıq dəyişir. Otağın içi ilə küləyə bənzər nəyinsə dolaşdığı hiss olunur.

Yazıçı. *(Səidəyə)* Bu nədi belə?..

Səidə. *(çaşqınlıq içində)* Elə bil nə isə dəyişdi...

Həkim. *(harasa uzaqlar baxır, sehrli səslə)* Sübhün açılmasına az qalıb... Bir azdan üfüqdə Günəşin ilk şüası çırtlayacaq. Elədə, bütün dünyada nə isə dəyişir...

Qonaq. *(heç kimə məhəl qoymadan, Səidəyə)* Nolar, buna da şükür. Axır nə isə ödədiz. Camaatı bu qədər incitmək olmaz. İşıq idarəsinin uşaqlarını deyirəm. Onların da evi var, ailəsi var, sizdə olduğu kimi, xəstələri var... *(tamaşaçılara)* Ay camaat, borcunuzu öyrənin və ödəyin!..

Səidə. *(əsəbi)* Mənimlə də sizin aranızda lap az qalıb. Gələn aydan bu qapını sındırırsanız belə, açan olmayacaq.

Qonaq. *(nəvazişlə)* Niyə ki, mənim balam?..

Səidə. Çünki... çünki gələn ay mən... *(çantasını əsəbi-əsəbi didişdirib içindən təyyarə bileti çıxarır, Qonağa göstərir)* Budur baxın!..

Yazıçı. *(başını yazının üstündən qaldırır)* Çünki o, bilet alıb. Gələn ay... *(Qocaya baxır)* Ümidvarıq ki, gələn aydan qardaşının yanına - Avropaya köçəcək. *(ayağa qalxır)* Ərə gedir!..

Qoca. *(başını yastıqdan qaldırır)* Qələt eliyir!.. *(hamı heyətlə içini çəkir)* O, ərə yox, gora gedir!..

Qonaq. *(Qocaya)* Səfeh-səfeh danışma, qoca! Gora sən gedirsən, o yox! Bax, deyəndə sənə ki, vaxtın çatıb, «möhlet-möhlet» deyib ağlayırsan. Kor-kor, gor-gor, balam, çatıb vaxtın da!.. Yadındadı, bir müddətdən sonra mən yenə gəldim. Onda da yenə yazı bəhanəsi ilə «möhlet» deyib ağladun. Yenə yazığım gəldi, dedim, necə olsa, kişi yazı adamıdı, yenə çönüb getdim. İndi yenə həyasız-həyasız «möhlet» deyib ağlayırsan. Özün cəhənnəm, bu yazıqlara rəhmin gəlsin. Nə görmüsən a kişi, bu toz-torpaqlı dünyada?..

Qohum. *(Qocanın qolunu dümsükləyir, astadan)* Öz aramızdı, düz deyir balam də! Sən lap ağını çıxartdın e-e!..

Qonaq. Bax, hər yerin zoqquldayır, dizlərin əsir, çörəyi çeynəməyə də taqətin yoxdu. *(göylərə zillənir, üzünü işıqlandır)* Amma orda... *(əlini dolabın üstündəki bulanıq su dolu stəkana atır və ordan Qocanın protezini çıxarır)* ...orda belə oyuncaqlar sənə lazım olmayacaq...

Həkim. *(məlahətli səsle)* Bu, ondan asılı deyil. Burdan əl çəkə bilməyən - onun bu dünyaya öyrəşmiş toxumalarıdı.

Qoca. Toxumalar? Ah toxumalar... Mənim müdrik, sədaqətli toxumalarım... Sizi necə də sevirəm?!.. *(kimisə qucaqlayan tək, qollarını özünə sarıyıb öz çiyinlərini, qollarını öpüşlərə qərq edir)*

Qonaq. *(səbri daralır, zabitəli səsle)* Vətəndaş Cəfərov!.. Ayağa qalxın!..

Qoca ayağa sıçrayıb Qonağın qarşısında diz çökür.

Qoca. *(yalvarışla)* Mən hər şeyi yazmışam, yoldaş Bağırov...

Qohum. *(astadan)* Bo-oy?!..

Qoca. ...olduğu kimi. Siz necə demişdiniz elə, qibleyi-aləm!.. Maliki-bil istiqlali-küllü mərhumeyi-cahan!..

Qonaq. *(əsəbi gülmək tutur)* A kişi... Ay kişi, mən Bağırov döyüləm...

Qoca. *(sözünə davam edir, məxfi tapşırığı çatdıran tək, astadan)* Hər şeyi olduğu kimi yazmışam. Nöqtəbənöqtə. Necə demişdiniz. «Çto napisano perom, ne vırubış i toporom!..» Hamısını da elə paylaşdırmışam ki, lazım olan əllərə çatsın. Buna illərimi sərf eləmişəm, yoldaş Bağırov. Sizə və partiyama sədaqət yolunda yorulmadan əzmlə çalışmışam. Bircə gün belə özümə rahatlıq verməmişəm!..

Qohum. *(başını yelləyir, yanında dayananlara)* Yazıq əmioğlu. Dövlət qulluğunda başı çox bəlalər çəkib. Hamısı onun nəticəsidir. O qorxunu o, ömrü boyu canında gəzdirdi. Gecələr Stalinlə gizli görüşlərindən danışır. Deyirdi. «Koba hər gecə məndən hesabat istəyir...»

Qoca. *(Qohuma sarı astadan)* Tfu üzüvə, xəbərçi köpək oğlu!..

Yazıçı. *(duruxur)* Hesabat?.. Hansı hesabat?..

Qoca. *(dizi üstə Qonağa)* İcazə verin, yoldaş Stalin, sizinlə bağlı yazılası fikirlərim qalıb. İzin versəydiniz...

Qohum. *(Qonağı yanlayır, Qocaya işarə ilə astadan)* Bu, odur. Ötən dəfə həmkarınıza da demişdim. Əleyhinizə antitəbliğət kompaniyasını aparan odur. Səhər-axşam məclislərdə əleyhinizə danışır...

Qonaq. *(saxta təəccüblə)* Mənim əleyhimə?..

Qohum. Özüdür ki, var, zat aliləri, sizin. Bax, o isə... *(gözündə eynək, təqdidatına davam edən Yazıçıya işarə edir)*

Qonaq. (*gülümsəyir*) Nə karədir axı o?..

Qohum. Siz onu yaxşı tanımırsız. O, (*yarıpqılıyla*) sizin əməliyyatları təsvir etmək fikrinə düşüb!..

Qonaq. (*maraqla*) Əməliyyatları?.. Hansı əməliyyatları?..

Qohum. (*qorxu və çaşqınlıqla*) Canüstü əməliyyatları. (*bir az da astadan*) O üzə keçməyin sirli incəliklərini deyirəm. (*səsi dəyişir*) O cür yüksək həssaslıq, necib duyum qabiliyyəti tələb edən belə bir incə və məsuliyyətli məqamı o bilirsiz necə təsvir edir?.. (*lap astadan*)

Qoca. (*sayıqlayır, mahnı oxuyur*)

İsmi-pünhan, niyə məndən küsübsən,

Dost mehriban ya bir olar, ya iki...

Qonaq. (*əlini Qohumun çiyinə qoyur, dostyana*) Sən, yaxşısı budu, otur, oxu.

Qohum yerinə qayıdıb kiçik kitabçasını əlinə alır, bu dəfə xüsusi avazla oxumağa başlayır.

Qoca. (*sayıqlayır, qələbə təntənə ilə*) Heç nə çıxmayacaq!.. Hamuvuzun halvasını yeyəcəyəm, köpək uşağı!.. Buna bir bax, mənə əmr eləyir!.. Nolar? Kim deyibsə, yaxşı deyib... «Zamana ehtiyacı var!..»

Qonaq. (*Qocanın başının üstünü alır, hökmlə*) Kəlmeyi-şəhadətini de.

Qoca. (*vahimə içində*) Uje?.. Axı... (*Qohumu göstərir*) ...o hələ oxuyur?!..

Qonaq. Onun sənə aidliyi yoxdu. O dua burda qalanlar üçündü.

Qoca. (*gözlerini bərəldir*) Mən... demək, uje gedirəm də, hə?..

Qonaq. A kişi qorxma, səni elə necə bətlə aparacağam, ruhun inciməyəcək. (*ətrafdakılara*) Mən sözə, yazıya həmişə qiymət vermişəm.

Qoca. (*Qonağın cəngindən qurtulmaq üçün qəfildən ayağa sıçrayıb Yazıçının üstünə cumur*) Bura bax ey, sən orda yenə nə axtarırsan?.. Dədəün malıdı, balam?.. Belə də həyasızlıq olar?.. Balam, bu qız... (*Səidəyə işarə edir*) ...demədi sənə ki, «gəlmə bu ev?.. Babam səni görəndə halı xarab olur?..» (*Səidə Yazıçını, qoruyan tək boynunu qucaqlayır*) Tay adama necə deyərlər?!

Yazıçı. (*fikri qovluqlarda*) Onlar məninkidi!..

Qoca. (*gözleri kəlləsinə çıxır*) Nə??? Səninkidi?.. (*O birilərə*) Gördüz?.. Mən nə deyirdim?.. Qara qızın dərdi varmış. (*Yazıçıya yazıq-yazıq*) Bala, bunlar haçannan səninki oldu?..

Qohum. (*duanın içindən Qocaya*) Fikir vermə, ağzına gələni danışır. Gah itkin nənəsini bəhanə eləyir, gah qovluqları. Nə istədiyini özü də bilmir.

Qonaq. (*Qohuma*) Sən işində ol, yayınma!.. (*Qohum dua oxumağına davam edir*)

Qoca. (*Yazıçının üstünə yeriyir*) Sən gəl, burda ara qarışdırma!.. Gah mənə cumursan, gah qovluqlara, gah «nənəm!..» deyib dad eləyirsən... Qarnuun ağrısı de, biz də bilək, balam da!..

Yazıçı. (*fikri qovluqlarda*) Mən sizə demişəm.

Qoca. Nəyi demisən?.. Almış il bundan əvvəl bu dünyadan köçmüş nənəni burda niyə axtarırsan? Dediün budu, balam da, bəlkə düz demirəm?.. Harda görünüb ki... (*tamaşaçılara*) qovluqlarda da adam axtarırlar?..

Yazıçı. Qovluqlar mənə ayrı məsələdən ötrü gərəkdilər. Yüksək vəzifələrdə işlədiyiniz 37-ci illər barədə material toplayıram.

Qohum. (*kitabçanı bir kənara qoyub ayağa qalxır*) Material toplayırsan? Belə də material toplayarlar?.. Bir ayağı gorda olan ağsaqqal adama...

Qoca. (*astadan Qohuma*) Mənim hər iki ayağım burdadı.

Qohum. (*Yazıçının üstünə yeriir*) ...rahatlıq vermirsən, dirəmirsən kişini divara ki, nənəm belə gəldi, əqrəb belə getdi... Balam, bu kişi sənə əlli dəfə adam dilində deyib ki, nənəni tanımır, o barədə də heç bir məlumatı yoxdu! Sənsə sakit olursan, əl çəkmirsən, onun arxivinə girişirsən...

Qoca. (*hardansa arxadan, astadan Qohuma*) Təhqirləri de. Sən təhqirləri de...

Qohum. (*Yazıçının üstünə yeriyyə-yeriyyə*) Baban yaşında adama, özü də bu vəziyyətdə olan yataq xəstəsinə olmazın sözlər deyirsən, ittihamlar irəli sürürsən...

Yazıçı. Bəs o?.. O demir?.. Məni də, bütün qələm əhlini də təhqir eləmir?

Qoca. (*hardansa arxadan Yazıçıya*) Ay sizi qələm öldürsün elə!..

Qohum. Bə niyə dözürsən bu təhqirlərə?.. Düz adamsansa, niyə çıxıb getmirsən evinə-eşiyinə, hə?..

Həkim. (*hardansa kənardan*) İnsanların bir-birinə təzyiqli göstərməsi böyük günahdır...

Qoca. (*Həkimə məhəl qoymadan Qohumun qarşısına keçir, Yazıçıya*) Tay bir o qalib üzünə tüpürüb qovalar səni, sənsə yenə əl çəkmirsən!..

Qonaq. (*bəyanat formasında*) Can üstə olan məxluqat nədənsə narahat olanda canını tapşıra bilmir. Buna «canbəsər» deyirlər! (*Yazıçıya*) Özünü günaha batırma, qızım.

Yazıçı. (*özünü itirir*) Mən... bunu qəsdən eləmirəm. Bu, məndən asılı deyil. (*başını aşağı salır*) Yazısız, sözsüz mən həmişə özümü belə bir cür... (*söz axtarır*) ...çılpaq hiss edirəm... (*Qocayla Qohum mat-məəttəl bir-birinə baxırlar.*)

Qohum. Bu da bunun danışdığı söz...

Qoca. Yalandır!.. Gözünün içinə kimi ağ yalandır!.. (*yamsılayır*) «çılpaq hiss edirəm»... Yenə uydurur!.. Bütün bu dediklərin - ədəbiyyatdır!.. Hara gəldi, dürtürsən o andıraqalmış ədəbiyyatını!.. Bəsdir daha!.. (*qəfildən yumşalır*) Həqiqəti söylə!

Yazıçı. Hansı həqiqəti?..

Qoca. Bu evə soxulmağının əsil səbəbini!

Yazıçı. (*çaşqın*) Siz nə demək istəyirsiniz?..

Qohum. (*həzzlə, Yazıçıya*) Hə, nədi?.. Özünü niyə itirdin?.. Düz adamsansa, de də!..

Yazıçı. (*çiyinlərini çəkir, çaşqın*) Mən... bu evə oğurluğa gəlməmişəm.

Qoca. (*tamaşaçılara*) Ağzında deyir, «qovluqlar mənimdi», bu yandan da deyir, «oğurluğa gəlməmişəm». Gəl indi baş aç da.

Yazıçı. Mən axı demişdim sizə?.. Demişdim axı, əsər yazıram...

Qohum. Allah, sən saxla!..

Yazıçı. ...37-ci illərdə yüksək vəzifələr tutmuş partiya işçisinin həyatından.

Qoca. (*tamaşaçılara*) Yəni ki, məndən. Buyurun. portret – roman!

Qohum. (*əllərini bir-birinə vurur*) Pa atonnan, qızda üzə bir ba-ax!..

Yazıçı. Lap əslinə qalanda isə...

Qohumla Qoca. (*maraqdan, az qala, ayaq barmaqlarının üstünə qalxıb tarıma çəkirlər*) Aha?!..

Yazıçı. ...məne canüstü meqamın təsviri üçün...

Hamı heyrət içində içini çəkir. Yazıçı başını aşağı salıb susur.

Qohum. (*tamaşaçılara*) Sən insanda həyasızlığın dərəcəsinə bir bax!..

Qoca. *(tamaşaçılara)* Başa düşdüz də?.. Bu adam bura mənim ölümümü yazmaq üçün gəlirmiş ki, onu öz əsərində təsvir eləsin!

Səidə. *(vahimə içində kənara səndələyir)* Sən heç bunu mənə deməmişdin...

Qoca. Hə-ə, axır ki, gəlib çatdıq mətləbə. Axır ki, uydurmalarını bir kənara qoyub adam dilində danışdın. *(qəfildən yazıq-yazıq tamaşaçılara)* Ay camaat, eşidin, bilin. bu adam... yox-yox, bu məxluq canidir!.. Mənə inanın, qardaşlar!.. Gördünüz?.. Bunu özü də boynuna aldı. Ona nə qovluqlar lazımdı, nə itkin nənəsi. Bu adama... *(ağlamsınır)* mən lazımam, mən köpək oğlu!..

Qonaq. *(Qocaya qəzəblə)* Kəlmeyi-şəhadətini de, qoca!.. De. Əşhədü ənlə İlahə İlləllah!..

Qoca. *(Qonağı eşitmirmiş kimi, qəhərlə)* ..Demə mən... uzunömürlü təqaüdcü, əmək veterani... *(protezi stəkandan çıxarıb ağzına taxmağa çalışır)* ...bu dünya şöhrətli adam üçün... *(xüsusi vurğuyla)* Nobel mükafatçısı üçün!.. əbədi... tfu, ədəbi material imişəm! *(yazıq-yazıq Yazıçıya)* Bala, ayrı bir şey tapmadın yazmağa?..

Yazıçı başını aşağı salıb iti addımlarla yazı stoluna sarı yeriyr.

Qohum. *(astadan Qocaya)* Sən bir ona bax - ona bax, yenə ora gedir...

Qoca. *(özünü qəfil sıçrayışla yazı masasının qabağına atır)* Dəymə onlara!..

Yazıçı. *(Qocaya, sərt)* Onlar mənimkidir!.. İcazəsini Səidədən almışam!..

Qoca. *(gözlərini bərəldir)* Səidədən?.. Səidə kimdi, a bala? *(qovluqlara işarə ilə)* Bu boyda zirvənin yiyəsi Səidədi bəyəm?.. *(nifrətlə Səidəyə baxır)*

Səidə. *(çaşqın)* Mən dedim, sonra verərəm... yeni ki...

Qohum. *(eynəyini gözüne taxıb Səidəni düşmən gözü ilə başdan-ayağa süzür)* Belə de-e!.. Denən, tay düşmən ocaq başındadı da!..

Qoca. *(qışqırır)* Sonrası olmayacaq!.. *(Yazıçının üstünə cumur. Əlbəyaxa olurlur. Qohum da, Səidə də savaşa qoşulurlar)*

Qohum. *(əlləşə-əlləşə tamaşaçılara)* Nə abırsız adammış ə-ə, bu!.. Nobeli də belə alıb bax!.. A bala, a bala!..

Qoca. *(Yazıçıyla əlləşə-əlləşə, təngnəfəs)* Mən hələ ölmürəm!.. Qovluqları da notarial qaydada dövlət arxivinə təhvil verəcəm!.. Qoy tarix üçün saxlansın!.. *(çönüb bağırır)* Notariusu bura çağırın!..

Yazıçı Qocanın üstünə şığıyır, özünü evə aparmaq üçün bağlama-bağlama yığib iplə sarıdığı qovluqların qənşərinə atır. Qoca onu kənara itələyir və onlar yenə əlbəyaxa olurlar.

Qonaq. Yoldaşlar, əl saxlayın. Belə olmaz axı?!.. Ay bacım!.. Sakit olun... Ayıbdır axı, ziyalı adamlarsız...

Ətrafdakılar Qocayla Yazıçını ayırmaq istəyirlərsə də, ayıra bilmir və özləri də biixtiyar savaşa qatılırlar.

Qonaq savaşınlara yaxınlaşıb kimlərisə ayırmağa çalışırsa da, naqafil şillədən geriye səndələyir.

Qonaq. (*nəfəsi təntiyə-təntiyə, qəzəbli hökmlə*) Vətəndaş Cəfərov!.. (*Qonağın zəhmli səsi hamını ayıldır, əl saxlayıb kənara çəkilirlər*)

Qoca. (*əlini Yazıçının boğazından çəkib farağat vəziyyəti alır*) Bəli, yoldaş Yoldaşov!..

Qonaq. (*bloknotuna baxır*) Üç aylıq işiq borcunuz qalıb!.. (*şığıyıb Qocanın başının üstünü alır, astadan*) Hə, daha əcəlin yetişib, Qoca. Denən. Əşhədü ənla İlahə İlləllah!

Qohum. (*duanı ucadan oxuyur*) ...innəkə lə mursəlin, Əla Siratil mustəqim, tənzilə əzizir rəhim, li tunzirə qəvmən ma unzirə aba uhum ğafilun...

Yazıçı. (*üst-başını sahmana sala-sala, boğazını ovuşdura-ovuşdura, Qocaya*) Dayan-dayan qoca kaftar, görürəm, yenə oynayırsan, yenə vaxt udursan. Amma mənimplə... (*barmağı ilə hədələyir*) ...bu oyunlar keçməyəcək!..

Qoca. (*Yazıçının barmağının hərəkətindən dik aılır, gözləri vahimədən bərələ-bərələ*) Qafar, a Qafar, tutun onu!.. Yenə tapançası əlindədi!.. Atmaq istəyir!.. Görmürsüz?.. (*ağlamsınır, titrəyə-titrəyə*) ...La İlahə İlləllah!.. Əşhədü ənnə Mühəmmədin Rəsullullah!..

Qohum. (*duruxur, duanı saxlayır*) Tapança?.. Hansı tapança?..

Qonaq. (*Qohuma, əsəbi*) Sən oxu, dayanma! (*Qocaya, qeyzlə*) Qoca, susma, kəlmeyi-şəhadətini axıracan de!..

Yazıçı. (*Qocaya*) Bəli, qoca, sən haqlısan! Mən, həqiqətən, casusam! (*tamaşaçılara, ovsunda*) Buralara xüsusi tapşırıqla göndərilmiş casus!

Qoca. (*ağlamsınır, ətrafındakılara*) Gördüz?.. Axı deyirdim sizə. Deyirdim, o casusdu, bu evə tapançayla gəlir, sizsə qoyun kimi durub baxırdız...

Səidə. (*çarpayının qabağında dizi üstə düşüb ağlayır*) Baba, babacan, ay baba, bu, (*arxasında dayanan Yazıçını göstərir*) Sayaddı, bizim Sayad... qonşumuz Soltan müəllimin qızı. Yadına gəlir?..

Qoca. (*Səidəyə məhəl qoymadan*) Qovluqlar! İtkin nənə! Ailə səlnaməsi!.. Deyirdim, inanmırdız. Güdaza verdiz məni. (*qəfildən astadan tamaşaçılara*) O siz görənlərdən deyil!.. Bu, qorxunc bir məxluqdu!.. Beləsini heç Mozdok döyüşlərində də görməmişəm...

Səidə. (*Yazıçıya*) Tanımır.

Yazıçı. Tanıyır. O məni lap yaxşı tanıyır!.. Plaşımın xışılıtsından, vurduğum ətirin qoxusundan tanıyır!.. Özünü ölülyə vurur ki, tək suallarına cavab verməsin!.. Amma əlyazmalar yanmır. Hər şey, (*əlini qovluqların üstünə qoyur*) burdadır!.. (*qəfildən hər iki əlini cütleyib Qocaya tuşlayır və bundan otağın arxa divarında, iri tapança kölgəsi yaranır*) Bura bax, Qoca, sən haqlısan! Mən sən gördüyün adamlardan deyiləm!.. Mən... (*aramla çəkilən «tapança» tətiyinin səsi eşidilir*) TƏZƏ ADAMAM!!!.. (*güllə səsi*)

İşiq dəyişir. «Öldü!..», «Öldü!..» deyən bağırtılar bir-birinə qarışır. Yazıçıdan savayı hamı otaq boyu vurnuxur.

İşiq yanır. Yazıçı otağın mərkəzində dayanıb dəhşət içində öz əllərinə baxır.

Qohum oturduğu stulun yanında üzü üstə yerə sərilib.

Səidə dizi üstə Qohumun yanında oturub ağlayır.

Qoca. (*qələbə təntənəsi ilə*) Mən bilirdim!.. Bunu həmişə bilirdim!.. Hər şeyi qabaqcadan bildiyim kimi bilirdim!.. Bilirdim, axır kimsə gələcək!.. Gələcək və xilas edəcək!..

Səidə. (*ağlaya-ağlaya Qohumun çiyinini tərpedir, getdikcə səsi qorxunc bağırtıya çevrilir*) Hümmət əmil!.. Hümmət əmil!.. (*çaşqın halda ətrafındakılara baxır*) Axı bu, necə ola bilər?.. Axı...

Musiqi. Otaq tədricən m rhumlarla dolur...
Hardansa Qonaqla Həkim də peyda olur. Hamı ittiham dolu baxıqlarla Qocaya zillənir.
Səidə Qonağın bilinməz iřarəsi ilə Qocanın üstündəki adyalı yerə sərir.
Qoca cəld ayağı sıçrayıb sevincək hərəkətlərlə geyinir.
Səidə v  Qoca m rhumların köməkliyi ilə Qohumu ehtiyatla adyala b k rl r, Qonağın lal iřarəsi ilə çiyinlərinə alıb h znl  addımlarla evdən çıxarırlar. Qoca dəfn izdihamının ardınca əlində kitab dua oxuya-oxuya gedir.
Otaqda təkcə Yazıçı qalır. O, qovluqlardan bir neçəsini çevik hərəkətlərlə iri sakvoyajın i in  yığır, yazı masasının  st n  dağılan əşyalarını  l sumkasna basıb otaqdan çıxırsa da, çox keçmir ki, yenidən geriye qaydır. Yazı masasının üstündə yanılı qalan stolüstü lampanı v  otağın iřğınını keçirir. Qaranlığı b r nm ř məkanın dərinliyində m ht ř m qapı cırıltısı  şidilir.

SON

2005.

O, MƏNİ SEVİR...

(iki hissəli qurtuluř cəhdi)

İŐTİRAK EDİRLƏR:

Ayom - hərəkətləri yaydan atılan oxu, göydə iti sürətlə axan od parçasını andıran, insandan çox, canavara bənzər, peř si v  yaşı naməlum qadın.

Ayna - n  iləsə Ayoma bənzəyən,  z  v  hərəkətləri hansısa ev quşunu

andıran, yaşı və peşəsi naməlum qadın.

Abd – yaşı və peşəsi bilinməyən ucaboylu məxluq.

Naməlum kəs - dirijor, yaxud lakey kostyumunu andıran ağ-qara geyimli, üzü ağ-qara qrimli əcaib məxluq.

PROLOQ

Bilinər-bilinməz aramlılıqla hərlənən yarıqaranlıq, sferik məkan. Məkanın bir tərəfində - alabəzək jurnal mizi, mizin üstündə müasir dəbli telefon və stolüstü lampa görünür. Bu, Aynanın yeridir.

Məkanın əks tərəfində - şəffaf jurnal mizi, mizin üstü sahmansız halda qalaqlanan kağızlarla doludur. Burda telefon da, stolüstü lampa da, jurnal mizinin davamı tək, şəffafdır. Bu, Ayomun yeridir.

Məkanın tən ortasında tavandan, hər iki məkanı bir-birindən sərhəd kimi ayıran elektrik şnurunu, şnurun ucundan asılmış lampa diqqəti çəkir.

Aynanın yanında Abd görünür. Onun oturduğu, ya ayaq üstə dayandığı, yoxsa hardansa asıldığı, daim dəyişən işıq və kölgə əvəzlənmələrində anlaşılır.

Ayom - üzü tamaşaçılara, Ayna - arxası tamaşaçılara əyləşib.

Əvvəlini eşitmədiyimiz söhbətlər - boşluğu, hava sovrulmasını andıran sirli səslərin fonunda gedir.

Ayom. (*çaşqın*) ...Bu, mənim günahım deyil. Günah onlardadı. Məni orda – o dənizdə dəhlizdə gözləyənlərdə. (*səsi enir*) Mənim ağıma da gəlməzdi ki, onlar... (*fikrə gedir*)

Ayna. (*sözünü kəsir*) O-oy, yenə şişirdirsən. Bu, sənə çoxdankı adətindi. Belə balaca, əhəmiyyətsiz bir şeydən ötrü bu qədər...

Ayom. (*sözünü kəsir*) Yox, məsələ onda deyil. Məsələ bundadı ki... (*əşəbi gülüşlə*) ...mən orda saatlarla gözlədim. Dəhlizdə!..

Ayna. (*sakit*) Nolsun ki?.. Burda nə var axı?..

Ayom. (*onu eşitmir, vahimə içində*) ...Bir ordu adamın içində!...

Ayna. Yenə başladı. Yenə adamlar. Yenə ordular... Sənə əzəli və əbədi xəstəliyin. Axı o dəfə danışdıq, aydınlaşdırdıq axı, biz hamımız adamıq. İnsanıq! Sən də, mən də...

Abd. (*hürkmüş halda*) Mən də... Adamam.

Ayom. (*onu eşitmir*) ...Sən bir təsəvvür elə. Mən gözləyirəm... Arada bir qapını açıb: "Noldu, hələ çox qalıb?.." - deyirəm. Onlarsa, "Gözləyin..." - deyirlər. "Gözləyin", vəssalam. Mənsə... (*sanki boşluğa düşür, qollarını boynuna dolayır, vahimə içində*) orda... o qədər adamın içində... o boyda adam axınında o qədər gözlədim ki...

Ayna. (*bezgin*) Yenə məni üzürsən...

Ayom. *(onu eşitmir, ovsunda)* ...az qaldım öləm... Böyür-başımdan adamlar ötür... mənə hiss edirəm... Hiss edirəm ki, tədricən harasa, ha yanasa sovruluram... Ha tərəfəsə çəkilirəm... *(səsi enir, vahimə içində tamaşaçılara)* Yan-yörəmdən müxtəlif növ adamlar keçir... Cücüyə, böcəyə, yarpağabənzər adamlar... Düymə gözlərini üzümə zilləyirlər...

Ayna. «Zilləyirlər!» Bəlkə deyəsən *(məlahətlə)* «baxırlar», «nəzər salırlar»?..

Ayom. *(onu eşitmir, qəfildən həyəcanla)* Onlar mənim böyrümdən yox... *(əlini mədəsinin üstünə qoyur)* ...bax burdan keçirdirlər!

Abd. *(kədərle boşluğa)* Ordan adamlar keçir...

Pauza. Nəyinsə burulduğunu, dağılmaq, sökülmək ərəfəsində olduğunu andıran sirlə səsler... Ayna əzab içində başını qapayır. Ayomun dedikləri getdikcə güclənən səslərin içində eşidilməz olur.

Ayna. *(az qala ağlaya-ağlaya)* Sən... Sənin bu xəstəhal sayıqlamaların məni əldən salıb!.. Dediklərin... *(susur, nəyisə anlamış kimi)* Yox-yox, səsin! Sənin səsin... *(üzü, harasıa ağrıyırımı kimi büzüşür)* ...mənim ha tərəfiməsə toxunur... *(bədəni boyu nə isə axtarırmış kimi)* ...harasa ilişib qalır. O biri günlər isə... elə hey ha tərəfimdənsə bitir, bitir... Zəhərli göbələklər kimi... Yara kimi!..

Ayna danışdıqca Ayom ayağa qalxır, aramla Aynaya sarı yeriir. O yeridikcə Məkana sirlə qaranlıq çökür. Ha tərəfdənsə sızan zəif işıq seli.

Ayna dəstəyi yerinə atıb ayağa qalxır. Əcaib səslər.

Qadınlar işıq selinin bərqində nəyinsə, haranınsa astanasında dayanan tək, üz-üzə dayanırlar.

Ayom. Sən anlamırsan. *(əlini mədəsinin üstünə qoyur)* Onlar burdan keçirlər!.. Bir - bir!... Növbə ilə!..

Ayna. *(vahimə içində Ayomu özündən kənara itələyir)* Mənə nə?..

Ayom. *(ayılır, çaşqın)* Sənə nə?..

Ayna. *(sərt)* Bura bax, nə istəyirsən məndən, hə?.. Nə vermişən mənə, ala bilmirsən?.. Niyə məni yaşamağa qoymursan?.. Axı mən...

Ayom. *(Aynanın yaxasından yapışır)* Sən... Bunu sən deyirsən?.. Səni yaşamağa qoymuram?..

Ayna. Bəli!.. Qoymursan!..

Qadınlar işıq bərqində əlbəyaxa olurlar.

Ayom. *(Aynanı fəndlə yerə sərrib sinəsində oturur)* Sən... mənimlə heç vaxt belə danışmırdın. İndi noldu, hə?.. Özünü nə hesab elədin?..

Ayna. *(Ayomun altında vurnuxur)* Burax məni!.. Sən xəstəsən!.. Ruhi xəstə!.. Bunu özün də bilirsen!.. Hə-hə, bilirsen!.. Məni də öz gününə qoymaq istəyirsən!.. Amma alınmayacaq!..

Abd ehmal addımlarla qadınlara yaxınlaşır, onları ayırmaq istəyirsə də, vurnuxmanın sehrinə düşüb özü də əlbəyaxaya qoşulur. Hər üçü əlbəyaxada vurnuxur. Qadınlardan hansı birisə Abdi kənara itələyir və o, yerə yığılır.

Abd. (*çənəsini ova-ova, yazıq-yazıq*) Siz neyləyirsiniz? Belə olmaz axı?!.. Qaydaları pozmaq olmaz!..

Ayna. (*Ayomun qolları arasında vurnuxur*) Adama neçə dəfə deyərlər, nə qədər ylvərlər?!.. Nəyimə lazımdı, hardan kimlər keçir?!.. Və ümumiyyətlə! (*Ayomu üstündən itələyib ayağa sıçrayır*) Bədi daha!.. Nə vaxta qədər məni bu (*Ayomun təbiri ilə*) “izaholunmazlarınla” yoracaqsan?..

Ayom. Yoracağam?.. Ah, demək, belə?..

Ayna. (*üsyankar*) Bəli!.. Sən məni yorursan!.. Mən yorulmuşam!.. Bezmişəm!..

Ayom. (*əsəbi*) Bezmişən?.. Axı mən... Axı sən... Sən ki, özün... Həmişə özün deyirdin ki... (*əl atıb Aynanın xirtdəyindən yapışır*)

Ayna. (*vurnuxur*) Nə deyirdim?.. Nə deyirdim axı??

Ayom. Deyirdin «yaşaya bilmirəm», «darıxıram», «ölürəm», «həyat mənasızdı». Bəli-bəli, sən bunu deyirdin!..

Ayna. (*vurnuxur*) Deyirdim, deməmiş olum!

Ayom. (*nəfəsi təngiyə-təngiyə Aynanı boğmağa davam edir*) Deyirdin həyat başdan-başa mənasızlıqlarla doludu, sən də bu məntiqsiz mənasızlığın içində boğulub ölürsən... Səhərlər robot kimi iş getmək, axşamlar gözünü döyənək eləyən evinə qayıtmaq, əlinin altın keçəni yeyib yatmaq məşəqqətdi, məşəqqət!... (*Aynanı silkələməkdən usanıb kənara itələyir, ovsunda tamaşaçılara*) Gecələrlə başının kəsilməyini gözləyən qurbanlıq qoyun kimi yuxuya getməyini gözləyirsən... Səhəri gün də elə... o biri gün də elə... Yuxuda da eləcə... İşə gedirsən, evə qayıdırsan... yeyirsən, yatırsan, yenə işə gedirsən, yenə evə qayıdırsan, yeyirsən, yatırsan, sonra yenə işə gedirsən, yenə evə qayıdırsan... (*öz-özünə*) Əllərini sabunlayırsan, üzünü yuyursan, yeyirsən, yerinə girib yuxuya getməyini gözləyirsən... səhəri gün də elə, o biri gün də elə...

Abd ehtiyatla Ayoma yaxınlaşır, onun çiyinlərindən tutub kreslosuna sarı aparmaq istəyirsə də, yerindən tərpədə bilmir.

Ayna. (*acı iztehzayla tamaşaçılara*) Və bütün bu yeknəsəqliyin içində başını itirirsən!

Abd. (*Aynaya, sərt*) O olmayan başını!..

Ayom. (*hələ də ovsunda*) ...bu mənasız məzmunusuzluqdan usanıb əldən düşürsən... Boğulub ölürsən... (*qəfildən ayılır, Aynaya, qəzəblə*) İmdad diləyirdin!..

Ayna. Kim, mən?..

Ayom. (*iti addımlarla yerinə qayıdır, mizin üstünə dağılmış yazılı vərəqləri qatıb qarışdırır, qəfildən əl saxlayır, qəhərlə*) Mənsə, səni özüm bildim. Yazığım gəldi. Gör bir, kime yazığım gəlib?!.. Şüursuz, duyğusuz müqəvvaya! Yox-yox, cansız, soyuq güzgüyə!..

Ayom müxtəlif pozalar alır. Ayna mexaniki kukl hərəkətləri ilə Ayomu təkrarlayır.

Ayom. Ay yazıq... Amma unutma - kənara çəkilsəm, heç nəsen!..
Abd. (*əşəbi halda Aynaya*) Bəli, heç nə!..

Möhtəşəm qapı cırıltısı... Hər üçü, səs gələn səmtə boylanır. Pauza. Cırıltı səsi əcaib musiqi ilə əvəz olunur. Ayna başını aşağı salıb, müti yerişlə yerinə qayıdır. Abd harasa geriye çəkilərək, gözdən itir...

Ayom ovsunlu halda nə işə axtaran tək, Məkan boyu vurnuxur.
Onun bu vurnuxmasından Məkanın özü yırğalanmağa başlayır...
İşıq avazıyır və sönür.

BİRİNCİ HISSƏ

Məkana qaranlıq çöküb. Qaranlıqda telefonla danışan çoxlu adam səsləri eşidilir. Sözlər anlaşılmasa da, nəyinsə mübahisəsi, gərgin araşdırmaların getdiyi hiss olunur. Danışıqlar tədricən vəhşi kakafoniya halına çatır və bir adamın çığırmasıyla bitir.

Çığırmanın kulminasiya nöqtəsində heçlikdən Abd peyda olur və səslər kəsilir.

Məkan tədricən işıqlanır.

Qadınlar hərə öz yerində oturub telefonla danışır. Danışdıqca hər biri öz lampasını yandırır-söndürür.

Ayna. (*üst-başını, saçlarını sahmanlayır, ehtiyatla*) ...Sənin son hərəkətlərin... (*səsi qəfildən dəyişir*) Başa düşürəm, belə adamlar var. Elə adamlar var ki, onlar hər şeyi bir qədər fərqli görürlər. Yəni hamının görə bilmədiyini kimi. Bu, əlbəttə ki, özünə görə bir xoşbəxtlikdi. Bəlkə də, səadətli...

Ayom. (*ayılır*) Nə?..

Ayna. Deyirəm, yəni sənin kimi yaşamaq səadətli. Bütün bu mənasızlıqlardan kənarda. Elə bil guya burda, əslində isə... (*söz axtarır*) ...hardasa, tamam ayrı yerdə. (*qəfildən yazıqlaşır*) Amma axı mənim günahım nədi?.. Mən ki, sən düşdüyün, ya qalxdığın o yerlərə qalxıb-düşə bilmirəm?!.. Bunu sadəcə, bacarmıram. Daha doğrusu, mən... qorxuram...

Ayom. (*ayılır*) Qorxursan?.. Nədən?..

Ayna. (*bir müddət içində tərəddüd edir, astadan*) Səndən...

Ayom. (*ciddiləşir*) Məndən?..

Ayna. Sən bilmirsən. Anlamırsan ki, son vaxtlar nələr deyirsən... və eləyirsən. Sən elə şeylər eləyirsən ki, buna... (*susur*) Heç bilmirəm, buna nə ad vermək olar?.. Dəlilik?.. (*bir anlıq fikirləşir*) Yox, bu, dəlilik deyil.

Ayom. (*fikri lampada, əşəbi*) Neylədim yenə?..

Ayna. O günkü məclisi deyirəm. Yubileyi. Əvvəllər deyirdin, adam arasında özümü üstü sürüşkən selikli cücülərin arasındakı kimi, hiss eləyirəm. Hər məclisdən sonra düz bir həftə çirkli su udmuş kimi xəstə yatıram. Bəs o günkü nə idi?!.

Ayom. (*duruxur*) O günkü?.. Hansı günkü?..

Ayna. Ötən həftədəki ad gününü deyirəm. Yaxın dostumuzun yubileyini. Orda ki dediyin o «cücülər» yox idi?!.. Hamı tanıdığın, sevdiyin adamlar idi. Bir də ki, mən səni ora zorla aparmamışdım?!.. Məni niyə o vəziyyətə saldın?..

Ayom. Nə vəziyyətə saldım?.. Orda noldu axı?

Abd. *(ləzzətlə boşluğa)* Boğulub öldü!

Ayna. *(Abda məhəl qoymadan)* Noldu?.. *(əsəbi gülüşlə)* Hələ bir soruşursan da?.. Yadından çıxıb yoxs?..

Ayom. Yox, niyə ki?.. Yadımdadı... *(xatırlayır)* Gur işıqlı salon idi... Təzə xiyar iyi gəlirdi...

Ayna. *(təəccüblə)* Təzə xiyar iyi?..

Ayom. *(xoflu)* Orda... mən nə isə elədim, hə?..

Abd. *(boşluğa, ləzzətlə)* Hamının üzünə tüpürdü!

Ayna. Elədin də sözdü?.. Məclisin şıdırdığı yerində... *(tamaşaçılara)* Heç yubilyara söz verilməmişdi... *(Ayoma)* Elə bil sənə, üzr istəyirəm, biz batırdılar!..

Ayna. Biz batırdılar?..

Ayna. Hə də... Məclisin tən ortasında dəli kimi sıçrayıb ayağa qalxdın. Boyun da ki, maşallah, baxmayanın da gözünə girir.

Ayom. *(həyəcanla, öz-özünə)* Mənim bu boyum... *(susur, qəfildən çaşqın halda tamaşaçılara)* Elə bil ötən ildən bura o, bir az da uzanıb. *(təşvişlə)* O, niyəsə ildən-ile uzanır. Görəsən niyə, hə?.. Niyə uzanır?..

Abd. *(boşluğa)* O böyüyür!..

Ayna. *(heç birini eşitmir)* Mən... dişim bağırsağımı kəsir, bilmirəm neyləyim ki, səni saxlayım... Sənsə... Nə danışırısan, səni saxlamaq olar?.. *(susur, səsi dəyişir)* Sən gedəndən sonra bilirsən nə oldu?..

Ayom. Nə oldu?..

Ayna bir müddət başını yelləyə-yelləyə susur.

Abd. *(Aynaya əsəbi)* De də!..

Ayna. *(nəfəsini dərir)* Səndən sonra hamı mat-məəttəl bir-birinin üzünə baxa-baxa qaldı...

Ayom. *(tələş içində)* Məgər... mən orda nə isə elədim?..

Ayna. Daha neyləyəckdin?.. Məclisi dağıtdın.

Ayom. Dağıtdım?..

Abd. *(ləzzətlə boşluqlara)* O dağıdıcıdır!..

Ayna. Sən gedəndən sonra bilirsən nə oldu?..

Ayom. Nə oldu?..

Ayna. Ortaya yöndəmsiz bir pərtlik düşdü. Hamı özünü itirdi.

Ayom. Axı niyə? Mən ki...

Ayna. *(sözünü kəsir)* Yubilyar hönkür-hönkür ağladı!.. Səhəri gün isə... *(susur, hüznə)* ...düşüb öldü!..

İşıq dəyişir. Sirli səslər. Hardansa uzaqdan təlaşlı kütlə səsi eşidilir. «Ona nə oldu?..»

«Ona nə isə oldu?..» «O öldü?..» «Öldü!..» «Öldü!!!»..

Ayom. *(səsi səslərə qarışır)* Öldü?.. Öldü?.. Axı... niyə?..

Ayna. Bunu səndən soruşmaq lazımdı. Mən ki, nə qədər elədim, səni saxlaya bilmədim?!.. *(səsi əks-səda verir)* Sən zəncirdən qırılmış vəhşi cöngə kimi...

Abd. Meteor kimi...

Ayna. ...özünü çölə elə atdın, *(ə səbi gülüşlə)* elə bil kimsə dişlədi səni!

Ayom. *(diksindir)* Dişlədi?.. *(susub fikrə gedir, qəfildən nəyisə xatırlamış kimi)* Hə! Yadıma düşdü... Məni orda kimsə dişlədi!

Ayna ilə Abd mat-mat bir-birinə baxırlar.

Ayom. *(müqəssir halda)* Amma axı mən... *(mədəsini ovuşdurur)* Mən ki ordan barmaqlarımın ucunda çıxdım?!.. Heç kəsə mane olmamaqdan ötrü. Heç kəs də bilmədi...

Əcaib səslər. Məkanın dərinliyindən çiyinlərində tabut bir neçə adam keçir.

Abd. *(tabut aparanlara, hüznə)* Allah rəhmət eləsin. Behiştlik olsun. *(işgüzar)* Tələsməyin. Ehtiyatla. Bir az yuxarı. Sağa-sağa. Bax belə...

Ayna. Heç kəs bilmədi?.. Sən... *(ə səbi çılgınlıqla söz axtarırsa da, qəfildən susur, sonra sərt)* Sənə görə adam ölüb!.. Özü də bu, öz aramızdı, birinci hadisə deyil. *(məkrə)* Sən elə dağıda-dağıda, öldürə-öldürə gedirsən!.. Buna, əfsuslar olsun ki, daha heç cür "təsadüf" adı qoymaq olmur!..

Ayom. Mən... *(ayağa qalxır, çaşqın halda tabut daşıyanlara)* ...bir Allah şahiddi ki, bunu istəmərdim!..

Abd. *(boşluğa, qürurla)* Yubilyarı o öldürdü...

Ayna. *(onu eşitmir)* Yox axı, nə qədər olar?.. Sənin hər hərəkətin... *(qəfildən susur, ovsunda)* Yox, səsin! Sənin səsin hər yerdə çaxnaşmalar yaradır!.. Hər şeyi, hər yeri alt-üst edir. İnsanlar tələf olur!..

Abd. Onu yaxına buraxmaq olmaz. Yaxın məsafələrdə o, daha təhlükəlidir. *(qəfildən yazıqlaşır, üzünü qapayır)* Həm də onsuz yaşamaq mümkün deyil... Onsuz, hər şey maraqsız və cansızdı...

Ayna danışdıqca bloknotun səhifələyir, bəzi səhifələri qoparıb ovcunun içində xışmalayıb və yerə atır. O atdıqca Abd onları ehtiyatla yığır, hamarlayıb üst-üstə qoyur, qəfildən dəyişilir, qəribə şövqlü addımlarla Aynaya sarı yeri yirir, onun qarşısında dizi üstə düşüb əllərini, dizlərini ehtirasla öpməyə başlayır. Ayna danışa-danışa onu üstündən çırpır.

Ayna. Sən... *(söz tapmır)* Bilirsən, ümumiyyətlə, axır vaxtlar sən özündən bilmirəm, nə düzəldirsən.

Abd. *(ə səbi, Aynaya)* O, bilir! *(Ayoma yaxınlaşıb başını mərhəmətlə sığallayır.)*

Ayna. Adamlar sənə neyləyir, başa düşə bilmirəm. Niyə onlardan qaçırsan?..

Abd yumruğunu qaldırır, Ayna yayınır. Sirli səslər.. Uzaq boşluqlardan

hava sovrulmasını andıran möhtəşəm Nəfəs eşidilir... Ayom ovsuna düşmüş kimi hərəkətsiz qalır.

Ayna. Onlar... Adamları deyirəm, sadəcə... *(söz axtarır)* Sadəcə, sənə can atırlar!..
Abd. *(göylərə)* Can atırlar!..

“Can” deyən müxtəlif səslər məkanı bürüyür.

Ayom. *(ayılır, vahimə içində)* Can atırlar?.. Can... Can... *(“can” sözü böyüyür və çoxalır. Nə isə kəşf etmiş kimi, tamaşaçılara)* Sən haqlısan! Onlar canlarını mənə atırlar!..
(Aynaya) Bunu hardan bildin?..

Ayna. Nəyi?..

Ayom. Onların... Adamları deyirəm, öz canlarını mənə atdıqlarını!..

Ayna. Bunu bilməyə nə var?.. *(rişxəndlə)* Böyük işdi.

Abd. *(rişxəndlə)* Bu, böyük sevgidi!.. Xalq sevgisi!!!..

Hansı uzaqlıqlardansa qorxulu çoxluqla, xorla «can!-can!-can» deyən kütlə səsi eşidilir.

Ayom. *(qanıqara)* Sevgi?.. *(susur, sakit etirafla)* Məgər bu, sevgidi?

Sim qırılmasını andıran səs... “sən!..”, “yox!..”, “biz!..”, “mən!..” “aç!..”, “o!..” deyən səslər, qırıq kəlmələr eşidilir...

Ayna. *(dəstəyi kənara tutur)* Aman Allah!..

Ayom. Yox, elə deyil. Onlar... *(ovsunda)* ...nə isə istəyirlər...

Ayna. *(acı iztehzayla)* Nə isə istəyirlər?.. Nə istəyirlər? Onlar səndən nə istəyə bilirlər axı?.. Pul, mənzil, yoxsa, avtomobil?.. *(Ayomu iztehzayla süzür)* Sən kimsən axı?..

Abd. *(Ayoma baxır, rəhmlə)* Onlar ondan keçmək istəyirlər.

Ayom. *(heç birini eşitmir, ovsunda)* Hə-hə, bu, həmişə belə olub. Onlar məndən keçmək istəyirlər...

Ayna. Yənə başladı!.. Mən yənə heç nə başa düşmürəm. Səndən necə keçmək olar, ay başına dönüm?.. Sən nədi, körpüsən, yolsan?

Abd. *(üzü işıqlanır)* O – yoldu. Həm də körpüdü...

Ayna. Sən hər şeyi tərsi-mayallaq başa düşürsən. Sadəcə, insanlar darıxır. *(tamaşaçılara)* Bəli-bəli, darıxır. Hamı darıxır. *(Ayoma)* Bunu özün deyirdin ki, həmişə. Əslində, ailələr də buna görə qurulur, idarələr də buna görə işləyir... Siyasət də, dövlət işləri də, idman yarışları da, hər şey, hər şey, əslində, bunun uğrunda. İnsanlığın böyük darıxmaq azarından qurtuluşu naminə! *(qəfildən öz dediyindən xofflanır, vahimə içində öz-özünə)* Bu ki dəhşətdi?!..

Məkana sirli qaranlıq çökür. Abd əlində şamlar məkana daxil olur qadınların

arasında əyləşir, şamları öz aralarında bölüşdürür.

Ayom. (*ovsunda*) Bəzən olur ki, insanlar o darıxma çıxılmazlıqlarından qurtulmaqdan ötrü özlərini yandırırılar...

Abd. (*şamları şamdanlarda bərkidə-bərkidə*) Ya da qurtuluş yolu axtarırlar.

Ayom. (*Abdi eşitmir, Aynaya astadan*) Odu ki, (*əlini mədəsinin üstünə qoyur*) bura düşmək istəyirlər. Sən bunu anlamırsan...

Abd. (*tamaşaçılara*) Orda yol var...

Ayom. (*fikirli*) Əslində, bu, elə belə də olur.

Ayna. (*vahimə içində*) Nə olur?..

Ayom. Onlar məndən keçirlər.

Abd. Ordan adamlar keçir...

Ayna. Sən dəlisən. O göstərdiyin - mədəaltı vəzdi. Bir qədər solda. O xəstəliyin adı da var. Pankreatit.

Ayom öz şamını mədəsinə tutur və əyilib bir müddət ora – qaranlıq, dərin boşluğun içinə baxan tək, baxır.

Abd. (*kədərlə nəfəs dərir*) Mən ordan keçmişəm. (*Tamaşaçılara, ciddi*) Orda dəhliz var.

Ayna. (*bezgin*) Dəhliz?..

Ayom. (*hövlnək*) Dəhliz?.. Sən hansı dəhlizi deyirsən?..

Ayna. Sən... (*ah çəkir*) yorğunsan. Elə mən də. Dizlərim əsir. (*Qalxıb yerinə keçir, şamı söndürüb, lampasını yandırır.*)

Ayom. Yorğunluğun bura nə dəxli?.. Ordan daim adamlar keçir.

Ayna. (*qayğılı*) Axı ötən dəfə danışdıq bunu?!.. O hadisədən sonra sənə nəinki düşünmək, danışmaq belə olmaz. Qorxutmaq istəmirəm, bu... (*susur, hakim səsiylə*) xəbərdarlıqdı!.. Oğünkü o hərəkətini deyirəm.

Ayom. Hansı hərəkətimi?.. Yenə yubilyar məsələsini?..

Ayna. Yox, ta srağagünlünü deyirəm. Bax bu, ciddi xəbərdarlıqdı!..

Ayom. Xəbərdarlıq?..

Ayna. O xəstəhal sözlərinlə mən cəhənnəm, camaatın evini yıxırsan. (*tamaşaçılara*) Mənim qapı qonşum... Gül kimi gəlin... (*Ayoma*) Səndən sonra bütün evini dağıtdı! Əri... Üzüyola fağırın biridi... Az qala, boğub öldürürdü onu!..

Ayom. (*həyəcanla kəkələyir*) O... o... o da öldü??..

Ayna. Yox, xoşbəxtlikdən o, hələ ölməyib. Biz ordaydıq, köməkləşib, kişini bir təhər sakitləşdirdik. (*tamaşaçılara*) Deyirəm, bu da işdi, sən Allah? İllərlə işlə, pul qazan, özünə min əzab-əziyyətlə ev-eşik qur, axırda da biri gəlib dağıtsın onu...

Ayom. (*əsəbi*) Onun evini kim dağıtdı?.. Bəlkə deyəcəksən, onu da mən dağıtdım?..

Ayna. (*acı iztehzayla*) Yox, mən dağıtdım.

Abd. (*boşluğa, qürurla*) O evi o dağıtdı...

Ayom. Mən?..

Ayna. Bəli, sən!.. Məgər birinci dəfədi?.. Məgər o qorxunc sözlərinlə, o yoluxucu duyğularınla az evlər dağıtmısan, az adam məhv eləmişən?..

Abd. Bu, onun peşəsidir.

Ayom. (*sarsıntı və çaşqınlıq içində*) Mən... Axı mən...

Ayna. *(sözünü kəsir)* O gün nə dediyin yadıncadı heç olmaya?..

Ayom. *(xof içində)* Nə dediyim?..

Ayna. Əşyalar haqqında sən daha nələr demədin?.. O gəlin bir yana, mən özüm *(vahimə içində tamaşaçılara)* ...əynimdəkiləri... *(əynindəkiləri əsəbi-əsəbi didişdirir, ayaqqabılarını ayağından silkələyib atır)* ...dərimi soyan tək, soyub atmaq istəyirdim!..

Zəlzələni, tufanı andıran əcayib səslər. Məkana dörd bir yandan saysız-hesabsız əşyalar - papaqlar və dibçəklər, süpürgələr və güldanlar, pal-paltarlar, çemodanlar səpilir, havadan asılır, gül tək pardaqlanır.

Ayom. Əşyalar?! *(Yadına salmağa çalışır)* Əşyalar...

Nəhəng bufetlər və şkaflar diri hərəkətlərlə Məkana daxil olur, Məkan boyu, görünməz pultla idarə olunan tək, yeriyirlər. Abd Aynanın arxasında gizlənir, bufetlərə təslim olan tək, əllərini yuxarı qaldırır.

Ayom. *(fikirli)* Xatırlamıram... *(mizin üstünə dağılan kağızların arasında nə isə axtarır)*

Ayna. O gün səndən sonra hamı öz əşyalarından... *(əsəbi gülüşlə)* ...qorxmağa başlayıb. O gün mən özüm boğazımdakı bu şərfi, *(tamaşaçılara, vahimə içində)* ...bu bir tikə parça qırığını, yavaş-yavaş, altdan-altdan dartılıb tarıma çəkile-çəkile məni boğmaq istədiyi yerdə tutdum!.. *(dəstəyə, əsəbi)* Bütün bunlar sənin işlərinidi!..

Abd. O, təhlükəli idi...

Ayna. Hə, mən o təhlükəni hər an hiss edirəm!.. Ələlxüsus da, sən susanda. Sən susanda, niyəsə həmişə mənə elə gəlir ki, *(sakitliyə diqqət kəsilir, vahimə içində)* hardasa, nə isə baş verir...

Ayom. *(kağızlarda eşələnə-eşələnə öz aləmində)* Əşyalar... Xatırlamıram. *(qəfildən nəyisə xatırlayır)* Amma yox, olsun ki... *(susub fikrə dalır)*

Bufetlər və şkaflar tədricən yoxa çıxır. Abd iri süpürgə ilə ortaya tökülən qalan əşyaları süpürməyə başlayır.

Ayna. *(həyəcanla)* Hə, noldu?.. Niyə susdun?.. Mən bilirəm. Susursansa, demək... *(vahimə içində)* Demək, yenə düşünürsən. Yenə təhlükə saçırsan!..

Ayom. *(onu eşitmir, qəfildən ayrı səslə tamaşaçılara)* Axır vaxtlar hiss edirəm ki, mən... təsir edirəm!

Ayna. Bəs mən nə deyirəm?.. Yoxsa, mənə qulaq asmırdın?

Abd. *(döşəməni süpürə-süpürə)* O, heç də hər şeyi eşitmir...

Ayom. *(ovsunda)* ...Bax, elə ki, nə haqdasa fikirləşməyə başlayıram...

Ayna. *(sözünü kəsir)* Onu demisən.

Ayom. *(ayılır)* Demişəm?

Ayna. Demisən. Elə ki, nə isə fikirləşməyə başlayırsan, o dəqiqə hardasa, nə isə hərəkətə gəlir. Ondansa, sən "təsir" məsələsini dəqiqləşdir.

Ayom. *(pərt)* Məgər mən bunu demişəm?.. Əlimə qələm alıb nə isə düşünməyə başlayan kimi, hardasa, nəyinse çalxalanıb işə düşdüyünü... möhtəşəm çömçəyə bənzər

nəyinsə hərəkətə gəlib, dörd bir yanı, dovğanı bulayan kimi, bulamağa başladığını demişəm?..

Möhtəşəm karuselin hərlənməsini andıran əcayib səslər. Bu dəli hərlənmənin sürətindən hürküb bağırişan insan səsləri eşidilir. Abdla Ayna duruxub xof dolu üzlərlə bir-birinə baxırlar... getdikcə onlar da ha yanasa sovrulmağa başlayırlar...

Ayom. (*səsi get-gedə yüksək notlara qalxır*) ...Telefonun aramsız zənglər çalib, qapının, divarların, tavanın döyüldüyünü!.. Hamının qəfildən!.. Bir anda!.. Xəstəhal bir yekdilliklə... mənə axtarmağa başladığını... (*hardansa, uzaqdan aramsız telefon zəngləri, musiqi, rəqs edənlərin ayaq səsləri, sürətli uçuşlarla ötüşən maşın cüyültüləri, haray səsləri bir-birinə qarışır*) ...qonşuların rəqs edib, qohumların qəzalara düşdüyünü!..

Ayna. (*havaya qalxmamaq üçün Abddan yapışıb, vahimə içində*) Onu da demisən.

Ayom. (*pərt halda susur, sonra qəfildən nəyisə xatırlayıb tələsik*) Bəs əlimə qələm alan kimi, hansı dəliklərdənsə çıxıb barmaqlarımın arasına daraşan kürən qarışqaları?.. Bunu da demişəm?..

Ayna. (*ayılır, səslər kəsilir*) Qarışqa?.. Qarışqanın bura nə dəxli var?..

Ayom. (*fikirləri qarışır*) Bu, həmişə belə olur. (*söz axtarır*) Elə bil... (*susur, vahimə içində tamaşaçılara*) Elə bil mən... hamıyla, hər yerlə necəsə, hansısa görünməz tellərlə bağlıyam!!..

Ayna. (*isterik gülüşlə*) Görünməz tellər?.. (*Öz-özünə*) Bunu hardasa eşitmişəm. (*xatırlmamağa çalışır*) Görünməz tellər...

Abd. (*süpürgəni tüfəng kimi çiyinə aşırır*) Hələ çox şey eşidəcəyik, (*harasa yuxarılara baxır*) İnşa Allah!..

Ayom. (*ovsunda, tamaşaçılara*) İnanmırsız?.. Bax, əlimi beləcə... (*göstərir*) ...tərpədирəm, (*vahimə içində*) ...bir də baxıram ki, hardasa, o tərəfdə nə isə... Yox!.. (*həyəcanla*) Nələrsə... (*səsi enir, pərt*) ...hərəkətə gəlir!..

Möhtəşəm cırıltı səsi...

Abd və Ayna xof dolu baxışlarla bir-birinə baxırlar. Abdın süpürgəsi çiyindənən açılib ha yanasa uçur. Aynanın əlindəki telefon dəstəyi, quruya atılmış balıq kimi, çırpınmağa başlayır. Ayna əlini yandırmış kimi, dəstəyi yerə atır.

Ayom. (*hələ də ovsunda*) ...Bu, əsasən, mən fikirləşəndə olur. (*qəfildən nə isə kəşf etmiş kimi*) A-a-a!.. Anlamağa başlayıram... Hə-ə, anlayıram! Bu, o deməkdir ki, mən... daha doğrusu, mənim fikirlərim canlıdır!.. (*səsi enir, heyrət içində tamaşaçılara*) Onların canı var...

İşiq dəyişir. Əcayib səslər. Möhtəşəm Nəyinsə titrəyişini andıran viyılıtlar.

Ayna qorxu içində dizlərini qucaqlayıb qarnına sıxır.

Ayom. (*ovsunda tamaşaçılara*) Bax, eşidirsiz?.. (*sevinclə*) Bu, onlardı!.. Mənim fikirlərimdi!!..

Abd. (*Gözlərini yumub sakitliyə diqqət kəsilir. İlahi səsle*) Eşidirəm!..

Ayna. (*vahimə içində*) Mən də eşidirəm. Yer... Yer titrəyir!!!

Abd. (*Göylərə zillənir, kövrəlmiş halda.*) O onu sevirlə.. (*yoxa çıxır*)

Ayom. (*o yan-bu yanına baxır, nə isə eləməyə hazırlaşmış kimi, ayağa sıçrayır*)
Baxın. Bax, istəyirsiniz, indi mən... (*harasa atılmağa hazırlaşmış kimi, susub gözlərini yumur*)

Ayna. (*tələş içində*) Yox-yox-yox-yox!!! (*yazıq səslə*) Lazım deyil, xahiş edirəm.

Yerin uğultusu çöldən eşidilən yağış səsiylə əvəz olunur...

Ayom özünü pəncərənin qabağına atıb göyə zillənir, qəhərlənib üzünü tutur.

Yağışın səsi ilə bir heçlikdən peyda olan Abd da qəhərlənmiş halda başını divara söykəyir.

Ayna. (*pəncərəyə boylanır*) Başa düşürəm. Anlayıram... Bax, belədə sən özünü öz evində hiss eləyirsən. Amma axı... həyat bu deyil?!.. (*incik*) Niyə anlamaq istəmirsən ki, bütün bunlar... dəqiqədə bir düşüb-çıxdığın o dibsiz uçurmlar mənim üçün nə qədər dəhşətlidi?!.. Bütün o dediklərin... o izah olunmaz anlaşılmazlıqların məni yorub əldən salıb! (*qəhərlənir*) Sən anlamırsan... Anlamaq istəmirsən...

Ayom hələ də pəncərədən göyə zillənib. Şimşək çaxır.

Ayna. (*dik atılır*) Bu nədi belə?.. Eşidirsən?.. Elə bil göy guruldadı. (*dəstəyə*) Alo?.. Alo?..

Ayom fikrə gedib, əlindəki vərəqi cırıb tökür.

Abd. (*astadan Aynaya*) Səsi gəlmir...

Ayna. Alo?.. Yenə niyə susdun?.. (*Ayom fikir içindədir. Yağışın səsi*)

Abd. (*həyəcanla*) Səsi gəlmir!

Ayna. (*həyəcanla*) ...Alo?.. Məni eşidirsən?..

Ayom qollarını üşüyürmüş kimi, bədənində dolayır.

Abd. (*həyəcanla*) Səsi gəlmir!..

Ayna. Alo? (*xof içində*) Sən... hardasan?..

İldırım çaxır. Ayna dik atılır.

Ayom. (*boğuş səslə öz-özünə*) Mən... danışa bilmirəm...

Ayna. (*həyəcanla*) Danışa bilmirsən?.. Niyə?.. Sənə nə isə oldu?..

Ayom. İldırım... (*üzünü əlləri ilə qapayır*)

Ayna. İldırım?.. Sən “ıldırım” dedin?..

Ayom. ...Şimşək!.. (*başını əllri ilə qapayır*) ...o mənə təsir edir...

Abd. (*boşluğa*) O, onu sevir... Bunu anlamaq beləmi çətindi?..

Ayna. Sən yenə... (*əsəbi halda*) Mən bu qədər deyirəm, danışırım, amma sən... (*qəhərlə*) Əvvəllər elə bilirdim, dediklərimin, nə qədər olmasa da, bir nəticəsi olur. İndi anlayıram ki... (*Ayom onu eşitmir, pəncərə şüşəsinə söykənib qalıb. Səsi dəyişir.*) Başa düşürəm, tək qadınsan. Qadın üçün isə təklik...

Ayom. (*ayılır*) Təklik?.. Sən “təklik” dedin?.. Məgər mən təkəm?.. Bəs mənim ərim, uşaqlarım?..

Abd. (*kədərle, astadan*) Onun heç kimi yoxdu. Heç vaxt da olmayıb.

Ayna. Axı onlar səninlə deyil?!..

Ayom. (*çaşqın*) Mənimlə deyil?.. (*dəhşətə gəlir*) Sən nə danışırısan?.. Onlar...

Ayna. Onlar... (*nəyisə xatırlayır*) Özün deyirdin ki?!.. Onlar sanki səskeçirməz, şəffaf şüşənin o biri üzündədilər...”

Ayom. Şəffaf şüşə?.. Nə şüşə, hansı şüşə?..

Ayna. Onu səndən soruşmaq lazımdı, hansı şüşə.

Abd. (*astadan*) Qapıdan girəndə sol tərəfdəki şüşə...

Ayom. O nə dedi?..

Ayna. Şüşənin yerini deyir. «Qapıdan girəndə sol tərəfdədi» deyir.

Ayom. (*əyilib ehtiyatla sola baxır*) Ora divar şkafidı.

Abd. (*astadan*) Uşaqlar ordadı...

Ayna. (*qəddarcasına*) Uşaqlar hələ də ordadı!.. Görürsən bir?..

Ayom. (*tələş içində ayağa sıçrayır*) Uşaqlar?.. Mənim uşaqlarım?..

İşıq dəyişir. İldırım çaxıntıları...

Ayom qaranlıq dəhlizlərlə dolaşır. İşıq bərqində uşaq səsləri eşidilir.

Səslər. ...Al, bax... A-a, qopdu... Bax, qopdu!.. Ana... anacan!.. Mənim anam... (*ağlamaq səsi*) ...O özü deyib... Sən dedin, sə-ən!.. Ve-er, o mənimkidi-i-i!!.. Ana-a-a-a!... Anaca-a-an!!! Ay!.. Burax!.. Sən müəllimsən?.. Ana... ana... Özü deyib... Bu, ikincisidi... A-a, o da qopdu...

Ayom görünməz «qapını» açır, qaranlığa daxl olur. Səslər kəsilir.

Qaranlıqda bircə Abdın yarıqaranlıq silueti görünür.

Ayom. (*qaranlıqdan sıçrayır, sarsılmış halda*) Sən məni ələ salırsan!.. Orda heç kəs yoxdu!

Ayna. O da sənin işindi. Necə deyirsən, o cür də olur. Bunu da özün deyirdin həmişə.

Ayom. (*sarsılmış*) Nə... nə deyirdim?.. (*iztirablar içində*) Axı mən nə demişəm?..

Ayna. Ərinin də, uşaqlarının da həmin o “şəffaf şüşənin” o biri üzündə olmasını. Bəlkə deməmişən, hə?..

Abd. (*boşluğa*) O, bütün dediklərini unudur...

Ayom. (*çaşqın halda xatırlamağa çalışır, mizin üstündəki qəzetləri əsəbi hərəkətlərlə qarışdırır*) Hə... ola bilsin, demişəm. Amma axı mən... (*susur, müqəssir halda tamaşaçılara*) ...olanı deyirəm?!

Abd. O, olmayanı da deyir...

Ayom. Onlar... (*günah içində*) ...ola bilsin ki, həqiqətən, o üzdedilər...

Ayna. (*qalib səslə*) Haradı axı dediyin o üz?..

Ayom. O... (*söz axtarır*) Ora elə bir yerdi ki... (*susur, yazıq səslə tamaşaçılara*) Orda mən yoxam...

Abd. O, düz deyir. O, burda yoxdu.

Ayna. (*çiyinlərini çəkir, Abda*) Qəribədi.

Ayom. (*qorxu içində*) Nə qəribədi?..

Ayna. Onların, uşaqlarını deyirəm... sənin yanında, gözünün qabağında ola-ola, həm də hardasa, ayrı bir yerdə olması. Sənə deyim, həm də çox təsirlidi.

Abd. (*astadan Aynaya*) O, onları sevmir...

Ayna. Mənə də elə gəlir. Və bütün bunlar, həqiqətən, təsirlidi.

Ayom. (*ayılır, özünə bəraət almaq istəyən tək*) Amma mən... Axı mən onları...

Ayna. (*bezgin*) Onu da demisən.

Ayom. (*çaşqın*) Demişəm?

Ayna. Demisən-demisən. Necə onları tez-tez yadından çıxarırsan, unudursan və sair...

Ayom. (*pərt*) Hə, niyəsə, mən onları tez-tez unuduram... (*susur*) Yox, mən, ümumiyyətlə, heç nəyi xatırlamıram.

Abd. (*eyni tərzdə*) Kim olduğunu da ona görə bilmir...

Ayom. (*ovsunda*) Uşaqlığımi... ata-anamı... oxuduğum məktəbi... ərə getməyimi... (*fikrə gedir, qəfildən həyəcanla*) Elə bil... heç olmamışam...

Ayna. Bu, adi depressiyadı. Yəni ruh düşkünlüyü. Qırx yaşından sonra qadınlar bu halları keçirirlər. Yaddaş pozuntusu, darıxmalar, göz yaşları. Mən özüm də bəzən... (*məmnun təbəssümlə*) səni unuduram... (*Abda astadan*) Onda elə rahat oluram ki.

Ayom. (*onu eşitmir, ovsunda*) ...Yaxud indi, bu dəqiqə varam, əvvəlki isə... harasa dağılıb, itib... Dəli çığırtı qaranlıq sakitliyə dağılan kimi...

Sim qırılmasını andıran səs.

Abd. O, dahidir...

Ayna. Sən darıxırsan. Ələxüsus da ailənlə. Bunu mən həmişə hiss eləmişəm. Xüsusən sən evdə olanda. Evdə sən çabalayırsan. Lehmə bataqlıqda çabalayan kimi. Belə idisə, niyə ərə gedirdin?..

Ayom. Mən onu sevirdim. Ərimi deyirəm. (*ovsuna düşür*) Daha doğrusu, elə bilirdim sevdiyim odu. Axı mən... (*fikri qırılır, çaşqın halda tamaşaçılara*) Bu, həmişə belə olub...

Abd. (*kədərle*) Zavallı Onu ömrü boyu axtarıb...

Ayom. ...Ərə gedənə qədər elə bilirdim, anamı sevirəm... Yəni mənə elə gəlirdi ki, sevdiyim - anamdı. Sonra ona rast gəldim...

Abd. Ərini deyir...

Ayom. ...və dedim: Bu, odur! Ömrüm boyu dəli kimi sevdiyim...

Ayna. Bu da bunun sözü. Görmədiyin, tanımadığın adamı necə sevmək olar axı?..

Ayom. *(onu eşitmir, səsi enir)* Oğlum olanda... *(gülümsünür)* dedim: «A-a-ah... sən demə bu, sevdiyim bu imiş...»

Ayna. Kim - "bu"?.. "Bu" - yəni kim?..

Ayom. *(çaşqınlıq içində)* Bu vaxtacan... sevdiyim...

Ayna. *(müstəntiq təbiri ilə)* Aha.

Ayom. Amma sonra... *(susur)*

Ayna. Sonra nə?..

Ayom. Sonra axır ki, başa düşdüm... Anladım ki...

Abd. *(kövrək)* ...O, mənə sevir...

Ayna. *(səbri daralır)* Hə, di uzatma! Nəyi başa düşdün?.. Başa düşdün ki, uşaqlarını da sevmirsən?..

Ayom. *(çaşqın)* Bunu hələ dəqiq bilə bilmirəm...

Ayna. *(ə səbi)* Nəyi dəqiq bilə bilmirsən?.. Adam dilində danış.

Ayom. *(səsi dəyişir, tamaşaçılara, iztirabla)* Axı mən... kimi sevirəm?..

Pauza. İldırım çaxır. Işıq dəyişir, ecazkar səslər.

Abd. *(hüznə)* Sevgilim...

Ayna. *(ə səbi)* Daha sənə sözüm yoxdu.

Ayom. *(onu eşitmir, tamaşaçılara, ovsunda)* İndi isə dəqiq anlayıram...

Ayna. Allah, sənə çox şükür! İndi adam balası kimi de, nəyi anlayırsan.

Ayom. Sevdiyimin... *(müqəssir halda)* uşaqlarım olmadığını...

Abd. *(Aynaya astadan)* Uşaqlar buna görə şəffaf şüşənin o üzündədilər.

Ayna. Bəs mən nə deyirəm? *(qəfildən ayılır)* Bir dəqiqə-bir dəqiqə. Sən yenə düyünlər salırsan. Yenə başım hərlənməyə başlayır. Gəl, bir-bir ayırd edək. Demək, deyirsən ki, uşaqlarını sevmirsən. Elə olan halda...

Ayom. *(tələsik)* Yox, mən onları sevirəm. Amma bu... *(susur, səsi enir, pərt)* o sevgi deyil.

Ayna. *(səbrsiz ə səbliklə)* O sevgi deyil?.. *(Ayom günahkar halda susub)* Bəs nədi bu?..

Məkana sakitlik çökür. Musiqi. Uzaq boşluqlardan möhtəşəm nəfəsi andıran ecazkar səslər.

Abd. *(barmaqlarını dodaqlarına sıxır, Aynaya)* Ts-s-s!..

Ayom. *(ovsunda)* Bu, zaman-zaman toxunduğum... Günəş şüalarının sınıq bucağı altında... şimal küləklərinin solaxay axıntılarında... göyümtül ildırım çaxıntılarında... zeytun budağının qəfil tərpanişində... *(səsi enir)* kimsəsiz küçə itlərin solğun bəbəklərində tapıb itirdiyim... *(gözlərini yumur, başı hərlənən tək, dayandığı yerdə ləngər vurur)*

Abd başını divara söykəyir, harasıa ağrıyan tək, inildəyir.

Ayna. *(ə səbi)* Sən kimdən danışırısan, başa düşə bilmirəm?..

Ayom. *(onu eşitmir)* ...Məni ovcunda saxlayan... *(ovcuna zillənib qalır)*

Ayna. *(dəstəyə astadan)* Sən gəl, mənimlə açıq danış. O "ıldırım", "günəş" dediyin, adam adlarıdı, yoxsa... *(Göy gurultusu eşidilir. Diksindir.)* Bəlkə adam dilində danışasan, biz də başa düşək ki, səni ovcunda saxlayan kimdi!

Ayom. Bu... *(gözlərini həzzlə yumur)* Odu!..

Ayna. Bura bax, deyirəm, bəlkə... sən hamiləsən, hə?.. *(Ayom onu eşitmir.)* Ürəyin bulanır?..

Ayom. *(ovsunda)* Bulanır...

Ayna. *(sevincək)* Bəs başın necə? Hərlənir?..

Ayna. *(gözlərini yumur)* Hərlənir...

Ayna. *(tamaşaçılara)* Mən nə deyirəm?.. *(dəstəyə)* Sən hamiləsən. Həkimə getmisən?..

Ayom. *(Aynanı eşitmir, gözüyumulu)* ...Bəzənsə, elə bil uçuram...

Ayna. Bəs mən nə deyirəm?... Hamısı hamiləlik əlamətləridi. Deyirəm, həkimə getmisən?..

Ayom. *(oturduğu yerdə gözüyumulu gicəllənir)* Mən Onunla oluram...

Ayna. Halal xoşun. Bəs onlar?.. Onlar nə dedilər?.. Həkimləri deyirəm.

Ayom. *(Ayılır. Musiqi kəsilir.)* Onlar?.. *(ciddi)* Dedilər ki, hamiləliyin bütün əlamətləri var.

Ayna. Aha...

Ayom. Amma...

Ayna. Nə amma?..

Ayom. Dedilər bu, o hamiləlik deyil.

Ayna. O hamiləlik deyil? *(tamaşaçılara)* Başa düşmədim. Hamiləliyin də növləri olur?.. *(Ayom pəncərədən göyə zillənib.)* Sən hansı həkimə getmisən, hə?.. *(Ayom gözüyumulu halda gicəllənir.)* Alo?.. Məni ələ salırsan? Bax, deyirəm sənə. Uçuruma yuvarlanırsan! Məni də özünlə sürüyürsən! Cəhənnəmə gedən özünə yoldaş axtaran kimi!..

Ayom. *(gözüyumulu)* O... məni eşidir...

Ayna. *(tamaşaçılara)* Bu adamın beynində Cəhənnəm var. Məni də ora sürükləmək istəyir. Bəli-bəli!.. *(Ayomu barmağıyla hədələyir)* Daha bunu gizlədə bilməyəcəksən!.. Hər şeyi, Allaha şükür, özün öz əlinlə yazmısan. Olduğu kimi. Bax, əlinin altına yığdığın o sarımtıl vərəqlərdə!.. Yadından çıxıb, yoxsa?.. Çıxıbsa, yadına sala bilərəm! Necə ərini, evə gec gəlidiyi üçün təsəvvüründə öldürüb torpağa basdırmısan!.. *(tamaşaçılara)* Siz bir təsəvvür edin, ay camaat! Bu adam qatildi! Yazıq oğlan... *(dəstəyə)* Necə ananın qəbrinə girib, oranı yereşən kimi qazmısan! *(tamaşaçılara)* Qəbri eşəsən!.. Hələ bu azmış kimi, ordan bir vaqon əşya... arvadın çəkmə taylarını, eynəklərini və əlcəklərini,ət maşınını, sarmısaqəzənini, iynə qutusunu və daha nələri və nələri çıxarasan!.. Cəhənnəm deyil bu, nədi?.. *(məkrə)* Uşaqlarını... *(tamaşaçılara)* Dipdiri uşaqları... bu adam corab əvəzinə ayaqlarına geyir!..

Ayom. *(ayılır, günah içində)* Bunları mən eləmişəm?..

Ayna. Sən! Sən! Mən yox! Mən belə şeylərdən qorxuram! Mən belə şeylərə nifrət edirəm! *(tamaşaçılara)* Axı vallah da, uşaqları necə əyinə geymək olar?!.. Bir də axı niyə?..

Ayom. *(qəfildən nəyisə xatırlayan tək)* Hə-ə... yadıma düşür... Onlar... Daha doğrusu, mən... *(günahkar etirafla)* Bilirsiniz, belə hallar olur.

Ayna. *(bir gözü tamaşaçılarda)* Bilirsən, əzizim, mən bir şeyi bilirəm ki, *(xüsusi vurğuyla)* ana!.. Uşaqlarını cani-dildən sevən qadın onları corab əvəzinə ayağına geyməz!.. Şəxsən mən belə şeyləri pisləyirəm!!!

Ayom. Yox axı... Bu, həqiqətdə baş vermir... *(söz axtarır, qəfildən pərt)* Bunlar yalnız təsəvvürdə baş verir... Axı elə soyuqlar var ki, onları geyimlə qızdırmaq olmur?!..

Abd. O, qadın deyil... (*cibindən tapıb çıxartdığı almanı dişləyib çeynəyir*)
Ayna. Yaxşı, tutaq ki, bunu başa düşdük. Bəs ərin?.. O yazığın günahı nəydi?..
Ayom. (*tələş içində*) Məgər onu da əynimə geyinmişəm?..
Ayna. Bəli də... (*Abda, astadan.*) Özünü gicliyə vurur. Bu, onun çoxdankı adətidi.
Ayom. Mən ərimi... elə uşaqlarımı da çox sevirəm.
Abd. (*çeynəyə-çeynəyə*) O, ərini də özü doğmaq istəyirdi... Təsəvvüründə...
Ayna. (*Abda baxır, acı kinayə ilə*) Aha, demək, indi deyirsən ki, uşaqlarını da, ərini də sevirəsən. Belə dedin də?..
Ayom. Bəli, çox sox sevirəm. (*ağlamağı tutur*)
Abd. (*ağzını marçıldadır, astadan*) Bu, ona elə gəlir.
Ayna. (*dəstəyə astadan*) İndi qulaq as, deyim. Sənin kiməsə aşiq olduğunu, düzünü deyim, mən çoxdannan hiss edirdim. Bunu, ümumiyyətlə, hamı hiss edir. Sadəcə, üzünə vurmurlar. Hamının sənə yazığı gəlir, ay bədbəxt...
Ayom. Mən... (*susur, bir müddət tərəddüd edir*) ...daha doğrusu, o...
Ayna. (*sərt*) Bəli də! «Mən», «Sən», «O»...
Ayom. (*müqəssir halda tamaşaçılara*) Mən etiraf edirəm... Boynuma alıram ki, yalnız Onu sevirəm...

Möhtəşəm sim titrəyişi..

Ayom. (*onu eşitmir, ovsunda*) Etiraf edirəm ki, mənim uşaqlarım... Əslində, onlar... (*susur, günah içində*) Uşaqlar... Ondandı...

İldırım çaxıntıları... İşiq dəyişir.

Ayna. (*həyəcanla*) Nə?.. Sən nə dedin?.

Çağa səsi. Külək uğultusu. Ayom dəstəyi yerə atıb ayağa qalxır.
Abda sarı gedir, ovsuna düşmüş kimi, onun dövrəsinə hərlənir.
Ayna dəstəyi yerə atıb dəhşət içində bunu seyr edir.

Ayom. (*ovsunda*) Bunu mən... (*nəyisə xatırlayan tək, ayaq saxlayır.*) Özüdü ki, var... ilk körpəm dünyaya gələn gündən anladım... (*Möhtəşəm ildırım çaxıntıları.*)

Ayna. (*vahimə içində*) Nəyi?.. (*səsi uğultunun içində eşidilsin deyə, ucadan*) Nəyi anladı-ın???..

Ayom. Körpəmin... (*yazıqlaşır*) O olduğunu... (*İldırım çaxıntıları. Göy gurultuları.*)

Abd Ayomun qarşısında diz çökür. Ayna ayağa sıçrayır.

Ayna. Sən... (*pərt*) Axı sən... bayaq ayrı bir şey deyirdin... (*çaşqınlıq içində*) İndi tamam ayrı söz danışırısan...

Ayom. *(dizi üstə düşü, Abdi bağına basmaq istəyirsə də, o, Ayomun əlindən sivişib qaçır, küncə qısılib vahimə içində ona baxır. Boşluğu bağına basır, kövrəlir.)* Balam mənim...

Ayna. *(üzü dəyişir, məkrə)* Bilirsən nə var? Sənin fərqli bir məxluq olduğunu həmişə bilirdim. Amma *(əsəbi)* bu... indicə dediyin - heç bir çərçivəyə sığmır daha!..

Ayom. *(Qucağındakı boşluğu sığallayır, çaşqın.)* Ola bilsin. Ola bilsin, mən nəyisə düz demirəm... Yoxsa, deyə bilmirəm?.. *(tamaşaçılara, yazıq səsle.)* Amma olanı deyirəm.

Abd. *(küncdən, vahimə içində)* O olmayanı da deyir.

Ayna. Bu axmaq danışıqlarınla məni... *(əl-ayağına baxır, ağlamsınır)* Gör bir, məni nə hala salmışan...

Ayom. *(Ayağa qalxır.)* Mənimlə müttəhim kimi danışma!

Ayna. Özünü bilməməzliyə vurma! Eşit!.. Bu!.. Açıq-aydın xəyanətdi!!!

Ayom. *(ayılır, öz-özünə)* Xəyanət?.. *(yerinə keçir, dəstəyi əlinə alır)* Sən... "xəyanət" dedin?..

Ayna. Bəli, xəyanət! Olmaya, bu sözü də birinci dəfə eşidirsən?..

Ayom. *(öz-özünə)* Xəyanət... *(nəyisə anlamış kimi, üzü işıqlanır)* Hə, özüdür ki, var... Xəyanət... Deyirəm axı... Niyə həmişə özümü... *(tamaşaçılara)* hamının, hər kəsin qarşısında günahkar hiss eləmişəm. Necə də dəqiqdi... Xəyanət...

Abd. *(hardansa, kənardan, kədərlə)* Yazıq balam...

Ayom. *(ovsunda, öz-özünə)* Bunu ömrüm boyu hiss eləmişəm...

Ayna. Nəyi?.. Aman Allah!.. Çərlədim!!

Ayom. *(Aynaya məhəl qoymadan, tamaşaçılara)* Hamıdan... *(ucadan)* Bütün insanlardan!.. *(səsi enir, pert)* Qonşulardan və qohumlardan... dostlardan...

Abd. *(Ayoma, astadan)* ...ailəmdən də...

Ayom. Hə!.. Ailəmdən də... Qurtulmaq istədiyimi... *(fikirlərində nəyəsə ilişir)* Daha doğrusu, bunun, necəsə öz-özünə baş verdiyini...

Ayna. Demək, deyirsən, bütün bunlar elə beləcə, öz-özünə baş verib də, hə?..

Uzaq boşluqdan ecazkar Nəfəs axıntısı. Ayom dırnaqlarını əsəbi-əsəbi gəmirir.

Qeybdən səs. *(Məkan boyu əks-səda verir)* Məni düşün...

Abd. *(vahimə içində astadan Aynaya)* Onunla işin olmasın...

Ayom. *(iztirab və çaşqınlıqda)* Siz anlamırsız. Mən bunu qəsdən eləmirəm. Mən... *(fikirləri dolaşır, susur, göylərə zillənir, ecazkar səsle)* Bunu O istəyir...

Anlaşılmaz sivri səslər. Narazı kütlənin nidaları.

Abd. *(ilahi nəfəslə, boşluqlara)* Məni düşün...

Ayom dizi üstə çökür, başını qapayır.

Ayna. *(sarsılmış halda)* Məni düşün?.. *(Ayoma)* Bəs mən kimi düşünürəm?.. Düşünə-düşünə adamlıqdan çıxmışam. *(qəfildən çaşqınlıq içində öz-özünə)* Yoxsa bu, mənim alnıma yazılıb?!. Kiminsə əlavəsi olmaq! Xoş əhvalında xoşlanmaq... *(üzü dəyişir)* ...əhvalı çönəndə, dərin uçurumları andıran dibsiz qaranlıqlarına qerq olmaq... Bu ki dəhşətdi?!.. Axı mənim də öz istəklərim, öz arzularım var?!.. Axı nə vaxtacan?.. *(qəfildən coşur)* Nə vaxtacan *(Ayom qəzəblə ona zillənir.)* sənin o anlaşılmaz ağrılarınla ağrımaliyam?.. Mən ki, o ağrıları... elə o birilərini də... *(səsi yazıqlaşır)* anlamıram?!.. Buna... *(yazıq səsle tamaşaçılara)* gücüm çatmır... *(dəstəyə)* Başa düşürsən?.. Məgər təqsirkaram ki, gücüm çatmır?!.. *(Ayom aramla ayağa qalxıb ona yaxınlaşır, üzbəüz dayanır.)* Mən ki, əlimdən gələni eləyirəm. Səni saatlarla... *(tamaşaçılara)* ...aylar və illərlə dinləyirəm... *(xüsusi vurğuyla)* İstəməyə-istəməyə!.. Səni ovutmaqdan ötrü eşitmək istədiklərini tapıb deyirəm, bəlkə əhvalın düzələ. Daha neyləməliyəm axı?.. *(əsəbi)* Sənə isə bu da azdı!.. Sən bununla da qane olursan! Rahatlıq tapa bilmirsən!.. İçinin o dolama-dolaşq labirentlərinə düşüb azırsan!.. Bəli, bəli, özün öz içində azırsan! Sonra da ordan... *(üzü dəyişir)* qurbanlarının üzəriylə - kimlərisə tapdaya-tapdaya, əzib öldürə-öldürə çıxırsan! Özü də qalib çıxırsan! *(susub sarsıntı içində Ayomun gözlərinin içinə baxır)* Amma mənə gücün çatmayacaq! Mən sən deyənlərdən deyiləm. Səni kifayət qədər tanıyıram. Sən - təhlükəsən! *(şübhə dolu baxışlarla Ayoma baxa-baxa ayğa qalxır, dəstəyi əlindən yerə atıb geriyyə çəkilir.)* Mən o təhlükəni hər an hiss edirəm. *(qəfildən hiddətlə)* Qatil!!! Qatil!!! Qatil!!!

Möhtəşəm külək viyılıtsı. İşıq dəyişir. Külək içəridə əsir. Ayom və Ayna küləyin müqaviməti altında ləngər vura-vura üzbəüz dayanıblar.

Abd vahimə içində sonları seyr edir və yuxarıdan atılmış kəndir nərdivanla üzüyuxarı dırmanır.

PƏRDƏ

İKİNCİ HİSSƏ

Həmin yarıqarnlıq məkan. Elektrik şnurundan asılmış lampa içəridə əsən küləyin müqaviməti ilə yellənir və yelləndikcə yanıb-sönür. Lampanın zəif işığında üzü tük basmış, dizləri heysizlikdən bükülmüş Abd və saçları dağınıq halda çiyinlərinə tökülmüş, əyin-başı, kiminləsə əlbəyaxa döyüşdə cırlıb-sökülmüş Ayna görünür. Onlar elektrik stulunu, oturaq cərrahiyyə kreslosunu andıran əcaib qurğunu sürüyə-sürüyə Məkanın ortasına gətirirlər. Qurğunu yerə qoyub nəfəslərini dəririlər.

Abd. Gedim o birisini də gətirim. *(Məkandan çıxır.)*

Ayna bir kənarda əyləşib nəfəsini dərir. Sonra özü ilə gətirib gəlmiş boxçanın düyününü açıb içindən cırlmış paltarını çıxarır, iynəni saplayıb onu tikməyə başlayır.

Ayna. (*tikə-tikə, heysiz səslə*) ...O elə dənizdən danışır. Adam dənizindən. (*Əlini saxlayır, başını qaldırır*) Adamdan da dəniz olar?.. Lap ağını çıxarıb. (*qəfildən duruxur*) Bəlkə o... ayrı dənizi deyir?..

Abd nəfəsi kəsilə-kəsilə çarxlı pyedestali sürüyüb gətirir və onu Məkanın bir tərəfinə yerləşdirib üstünə əyləşir. Alnının tərini silib, nəfəsini dərir.

Abd. (*heysiz halda*) O, adam dənizini deyir. Yəni – bizləri. (*fikrə gedir*) Gücü çatmır.

Ayna. (*tikməyə davam edərək, əsəbi, qırıq gülüşlə*) Gücü çatmır?.. Onun gücü çatmır?!.. Gör bir məni nə günə qoyub?!.. (*tamaşaçılara, sarsıntı içində*) Mən ki... o cür həyatsevər, şən qadın idim... Hər şeydə gözəllik görürdüm... zövq almağı bacarırdım... İndi nəyəm?.. (*üzü dəyişir*) Kimsəsiz küçə iti kimi, dörd bir yanımdan təhlükə gözləyirəm. Xofun içində yaşayıram. Hər sözdən, hər səsdən ehtiyat edirəm. Pəncərələrimdən qalın pərdələr asmışam ki, çölü görməyim. (*Abda baxır*) Bəs sən?.. Sən özün gör bir, nə günə qalmısan?!.. Hamısını o eləyib!

Məkana Ayom atılır. O, nəyinsə intizarında, narahat addımlarla o baş - bu başa vurnuxur.

Ayna. (*nifrətlə Ayoma baxır, kinli*) Yene gəldi. O, bizsiz yaşaya bilmir.

Abd. (*gözü Ayomda*) Onda təqsir yoxdu. Belə yaranıb, başa düşürsən?..

Ayna. O günə daş düşəydi! (*astadan*) Dünyanı darısqal daxil qutusuna döndərən xəstə! Buna deyən gerek, balam, yaşaya bilmirsən, öldür özünü də. Bizim təqsirimiz nədi?..

Su, hava axıntılarının sovrulmasını andıran səslər...

Ayom. (*səslərə ayaq saxlayır, tamaşaçılara*) Mən sizə demək istəyirdim ki... (*susur, söz axtarır*) Bilirsiniz, nə demək istəyirdim?.. (*Abdla Ayna yorğun halda bir-birinə baxırlar*) Mən... (*qəfildən yazıqlaşır*) ...sovruluram...

Abd. (*pyedestaldan düşüb telefona sarı gedir, nömrələri yığır, qayğılı halda Aynaya*) O, burda boğulur.

Ayna. O nə deyir? Burda, yeni harda?..

Abd. Adam arasında.

Ayna. Adam arasında?.. O özü nədi, adam deyil?..

Abd. (*fikri telefonda*) Məncə, yox. Bir o qədər oxşamır.

Ayna. (*əlini saxlayır*) Oxşamır?..

Abd. (*çönüb Ayoma baxır*) Elədi ki, var. O adam deyil.

Bomba partlayışını andıran səs.

Ayna. (*dik atılır, ehtiyatla Abda*) Sən “adam” sözünü niyə elə dedin?..

Abd. (*dəstəyi əli ilə qapayır*) Necə dedim?.. Dedim «a-da...»

Ayna. (*vahimə içində, tələsik*) Yox-yox, demə!.. (*səsi enir*) Xahiş edirəm. O sözdən... (*əyilib mədəsinə baxır, əlini mədəsinin üstünə qoyur*) ...mənəm buram gizildəyir...

Ayom. (*nəyinsə içindən sivişən kimi sivişib, Aynaya sarı yeriyyir. Təhlükə hiss eləmiş tək, o yan-bu yanına baxır. Aynaya astadan.*) Orda dəhliz var.

Ayna. (*əlindəkiləri yerə qoyub ehtiyatla ayağa qalxır, Ayoma, heykələ baxan kimi, kənardan baxa-baxa, Abda*) O, gün-gündən vahiməli olur. Hansısa qədim quşu xatırlatmağa başlayır. Amansız, yırtıcı quşu.

Abd. (*heysiz hərəkətlərlə telefonun düymələrini basır*) O, qədimdi. Ola bilsin ki, həm də quşdu.

Ayna. Həm də?.. Sən... “həm də” dedin?..

Abd. Əslində... (*Ayoma baxır, kədərlə*) ...biz onun barədə heç nə bilmirik.

Ayna. (*onu eşitmir*) O, hər an təhlükə saçır. (*Uzaqlardan canavar ulartısı eşidilir.*)

Abd. (*dəstəyi yerinə qoyur*) Ələlxüsus, fikirləşəndə. O, fikirləşəndə, yaxınına getmək olmur.

Ayna. Bəs danışanda?.. O danışanda, elə bil... (*susur, harasısa ağrıyan tək, ikiqat bükülür*) ...adama nə işə deyir...

Qalın-incə səslərlə kamançada və skripkada çalınan köndələn musiqi.

Ayom öz bədənini - qollarını, əllərini, ayaqlarını tədqiq edirmiş kimi, nəzərdən keçirir. Abdlə Ayna qulaqlarını qapayırlar.

Ayom. (*ovsunda, əllərinə, qollarına baxır*) Son vaxtlar mənəm qollarım... (*ayaqlarına baxır*) ...ayaqlarım da... (*tamaşaçılara dəhşət içində*) ...uzanır!..

Ayna aramla Ayomun ətrafıyla gəzişərək onu, əcaib eksponatı tədqiq edən tək, nəzərdən keçirir.

Ayna. (*astadan*) O, özünü apara bilmir. Özü də bilinir ki, bu, onun özündən asılı deyil.

Abd. (*yorğun*) O sümrülür. İtir... Bunu anlamaq beləmi çətindi?!.. (*kədərlə*) Bizim aqibətimiz necə olacaq?!..

Ayna. (*astadan*) O, tamamilə insanlıqdan çıxıb. Elə-belə baxanda da görürsən ki, adam deyil.

Ayom. (*qəfildən qulaqlarını qapayır, sarsıntı içində*) Daha dözə bilmirə-ə-ə-əm!!!..

Abd. (*kədərlə*) Yazısı budu. Neyləmək olar?.. (*qurğuya sarı yeriyyir*) Sevgi elə bir uçurumdu ki...

Abd qurğunu ehmal hərəkətlərlə cərəyana qoşur, kədərlə Ayoma baxır.
Asma lampa sönür, qurğu bərq vurmağa başlayır.
Ayom anlaşıq hərəkətlərlə məkan boyu vurnuxur.
İşıq dəyişir. Ayom tələyə düşmüş yaralı heyvan tək, qısılib gərilir, geriye çəkilib
sivişmək istəyirsə də, ayaq saxlayır.

Ayna. *(qurğuya sarı yeriyir, Abdla köməkləşib qurğunu Məkanın mərkəzinə sürüyür.)*
Kimi sevir, sevsin. Allah xatirinə. Bizim günahımız nədi?.. Amma o da var ki... *(sözünü
yarımçıq kəsib dikəlir)* Deyirəm, bəlkə bu da o söz... *(şəhdət barmağını gicgahında burur)*
hə?.. *(Abd üzünü turşudub qaşlarını düyünləyir və Aynaya əyri-əyri baxır. Ayna cəld özünü
yığışdırır)*

Ayom. *(onların nə işə eləmək istədiklərindən duyuq ilə düşüb pyedestalin üstünə
sıçrayır, əllərini arxasında cütleyib dərs danışan şagird təbiri ilə)* Deməli, əvvəllər mən elə
bilirdim, sevdiyim – anamdı. Sonra mən ərimə rast gəldim və düşündüm ki, illərlə dəli kimi
sevdiyim – sən demə, o imiş. Sonra uşaqlarım oldu...

Abd. *(qurğunu sazlaya-sazlaya Aynaya astadan)* Budu bax, yenə başladı.

Ayna. *(Ayoma baxır və içini çəkir)* E-eh, heyf səndən. Gözəlliyin, aqlın, gül kimi ailən,
balaların... *(tamaşaçılara)* Adama deyərlər, daha nəyin çatışmır?.. Vallah da...

Ayom. *(öz aləmində, coşqun)* ...dedim aha, bu, onlardı!.. Qanı qanımdan, canı
canımdan olanlar!.. Amma sonra... *(qəfildən susur, ovsuna düşür)* başa düşdüm ki...

Ayna. *(Abda, nəyisə bağlamağa, ya açmağa kömək eləyə-eləyə, lağla)* Aha, yenə
nəyisə başa düşdü. O, hər saniyə nəyisə başa düşür. *(səsini ucaldıb Ayoma, lağla)* Yenə
nəyi başa düşdünüz?..

Ayom. *(sarsılmış halda)* Onların məndən olmadığını...

Ayna. *(tamaşaçılara)* Buyurun. Bu da bunun danışdığı söz. Öz balaları üçün deyir a-
a, hələ bunu. Görün, indi qalanlır nədi bunun üçün?!..

Külək uğultusu eşidilir.

Abd. *(əl saxlayır, Aynaya pıçiltı ilə)* S-s-s... eşidirsən?..

Ayom. Odu ki, ömrüm boyu bir sual məni yandırır yaxırdı...

Ayna. *(Abd eşitmir, Ayoma tərs-tərs baxa-baxa, astadan)* Yenə nə yandırır-yaxır
səni, ay yazıq?..

Ayom. Axı mən... kimi sevirem?..

Abd. *(səsə diqqət kəsilir, Aynanı dümsükləyir.)* Eşidirsən?..

Ayna. *(uğultuya diqqət kəsilir)* Bu nədi belə?..

Abd. *(qorxu içində)* Hiss eləyirsən?..

Ayna. *(vahimə içində)* Nəyi?..

Abd. *(yerə diqqət kəsilir)* Yer titrəyir. *(Göylərə zillənir, vahimə içində.)* O, onu çox
sevir...

Ayna. *(Uğultu güclənir. Ayna Abdin qoluna sarılır, vahimə içində astadan)* Bizim
aqibətimiz necə olacaq?..

Ayom. *(qollarını qoltuğuna vurub nəyisə, kimisə gözləyirmiş kimi, o yan-bu yana
gəzişir, qəfildən ayaq saxlayır, müqəssir səsle.)* Siz mənə inanmırsız? Axı mən də sizin kimi
adamam?!.. Mən adama-a-a-am!..

Ayna. (*Abda qısılır, Ayoma baxa-baxa, astadan*) Sənə inanana lənət!.. (*uğultu səngiyir, Abda*) O, kabusdur. Ağ kabus. Bir adam ki, (*əlini saxlayır, tamaşaçılara*) ...ömrü boyu kimisə sevə (*əsəbi gülüşlə*) və sevdiyinin kim olduğunu özü də bilməyə... Gah ildırımdan, gah küləkdən, gah mədəsindən yapışa...

Abd. (*qurğuyla əlləşir, hüznə*) Onlar da elə dedilər...

Ayna. (*sevincək*) Nə dedilər?..

Ayom. (*nəyisə gözləyən kimi, əsəbi-əsəbi o yan-bu yana yeriir, birdən ayaq saxlayıb, Abda.*) Noldu, hələ çox qalıb?..

Ayna. (*Abdın işarəsi ilə Ayoma, rəsmi*) Gözləyin!.. (*qurğuda əlləşə-əlləşə, astadan Abda*) Nə dedilər?..

Abd. Dedilər... (*gözü Ayomda, Aynanın qulağına astadan nə isə deyir, bircə axırıncı sözü eşidilir*) ...əmbur - təşhəd!..

Ayna. (*içini çəkir, astadan*) Dəhşə-ə-ət!..

Abd. S-s-s... (*astadan*) Yazı beledir.

Ayna. Mənsə... (*vahimə içində tamaşaçılara*) Mən-bədbəxt, gör bir nə qədər vaxtı onunla bir, üz-üzə, göz-gözə... (*Əcayib səslər. Asma lampa yanır.*) Gecələr yuxuda... (*yadına salmağa çalışır, özü-özünə*) Yuxuda idi, ya yuxudan əvvəl idi?.. O... (*dəhşətli sirrin astanasına çatmış kimi*) ...elə hey nə isə deyirdi... Onun dedikləri, niyəsə heç vaxt yadımda qalmır. Bircə səsi qalır... Səhəri günü, hələ bir neçə gün sonra da, o səs... (*bədəninə, iynə girmiş kimi, əsəbi hərəkətlərlə didişdirir*) ...ha tərəfimdənsə bitməyə başlayır... (*qəfildən dizi üstə düşüb Abdın dizlərini qucaqlayır*) Məni ondan xilas edin, yalvarıram!

Kamança-skripka tandemi. Ayom diksinir, qollarını bədəninə dolayır.

Abd. (*mütəəssir halda tamaşaçılra*) O, adam ola bilmədi... Bəzən o... (*Ayoma məhəbbətlə baxır, üzünü işıqlandırır*) çəhrayı şüaya bənzəyir. Bəzənsə... (*susur, vahimə içində*) ...dağıdıcı dalğaya!

Ayna. (*nifrətlə Ayoma baxır*) O, dalğa deyil!..

Ayom. (*ayaq saxlayıb, Abda*) Noldu? Hələ çox qalıb?..

Abd. (*qurğuyla əlləşir, əsəbi halda Ayoma*) Dedilər gözləyin, demək, gözləyin, vəssəlam!..

Ayom telefona sarı gedir, nömrələri yığmağa başlayır.

Ayom. (*həyəcanla telefona*) Heç bilmirəm bu, necə oldu. Bu, mənim günahım deyil. Günah onlardadı...

Ayna. (*əli ilə Abda nə isə işarə edə-edə*) Həmişəki kimi şişirdirsən. Noldu, nə baş verdi axı?.. Tutaq ki, orda bir qədər gözlədin, nolsun ki?..

Ayom. Yox, axı bilirsən, mənim heç ağılıma da gəlməzdi. (*Ayna ilə Abd ehmal addımlarla arxadan Ayoma yaxınlaşırlar*)

Ayna. (*Abda göz vurur*) Narahat olmalı bir şey yoxdu...

Ayom. Yox, məsələ bundadı ki... (*vahimə içində*) ...mən onu orda axşama qədər gözlədim. Dəhlizdə. Hava qaralana qədər...

Ayna. (*sakit*) Nolsun ki?.. Burda nə var axı?..

Ayom. *(onu eşitmir)* ...minlərlə adamın arasında!.. Saatlarla... *(çaşqınlığa düşür)*
Yoxsa illərlə?!..

Ayna. O sizə elə gəlib. Axı siz... O dəfə razılaşdıq axı bunu?! Sizin zaman duyumunuz bir qədər belə... necə deyim?.. *(Abd Aynaya işarə verir)*

Ayom. Zaman duyumunun bura nə dəxli?.. Mən gözləyirəm... Arada bir qapını açıb: "noldu, hələ çox qalıb?.." - deyirəm. Ordansa: "Gözləyin..." - deyirlər. "Gözləyin", vəssəlam. Gözləməyin axırı gör bir nə ilə bitdi!..

Ayna. *(danişa-danişa arxadan Ayoma yaxınlaşır)* O da sizi gözləyib. Bu, adi anlaşılmazlıqdı. *(qəfildən Ayomun qollarını arxadan burur.)*

Ayom. Sən... siz neyləyirsiniz?..

Ayna. *(iztehzayla, Ayomun təbiri ilə)* Yox axı, bilirsən, mənim heç ağıma da gəlməzdi... Belə şeylər mənim həyatımda, ümumiyyətlə, olmayıb...

Ayom qolları bağlı halda vurnuxursa da, Aynanın əllərindən sivişib çıxıb bilmir. Onlar əlləşirlər.

Abd. *(sinəsinə asılmış eynəyi gözünə taxır, mizin üstündəki alətləri bir-bir, diqqətlə nəzərdən keçirir)* Kimin ağına gələrdi?.. *(əlini saxlayır, tamaşaçılara)* Kimin ağına gələrdi ki, bu çəhrayı şüayabənzər məxluq... *(Ayoma baxır, səsi qəddarlaşır)* ...belə bir qorxunc, dağıdıcı dalğaya çevriləcək?!

Ayom. *(çirpilir)* Buraxın məni!.. Buraxın, deyirəm! Mən dalğa deyiləm!

Ayna. *(Abdla köməkləşib Ayomu qurğuya oturdurlar, qurğunun qolçaqlarını onun qollarına keçirirlər.)* Bilirik-bilirik, adamsan. *(Abda.)* İndi adam oldu. Yadına insanlıq düşdü.

Ayom. Haqqınız yoxdur!.. Mən heç bir qanunu pozmamışam! *(həyəcanla)* Siz... siz bilmirsiniz! *(tamaşaçılara, yazıq-yazıq)* O qanunlar öz-özlərinə pozulurlar! Mən onlara dəyib toxunmadan! İnanmırsız?.. Bu dəqiqə deyim. Bax, tutaq ki, küçə ilə gedirəm... *(Abd ilə Ayna Ayomun arxasında nə isə bururlar)* yaxud evdə, yazı masamın arxasında otururam... Bir də görürəm... *(nə isə hiss edib susur, o yan-bu yana baxır)* Siz hardasız?.. Məni eşidirsiniz?..

Abd Ayna ilə pıçıl-daşa-pıçıl-daşa arxadan Ayomun köynəyini qaldırır, küreyinin hansı nöqtəsini isə Aynaya göstərir. Ayna gözləri bərələ-bərələ başını yellədir.

Abd barmağıyla o nöqtəni basır.

Ayom. *(kürəyinə bıçaq sancılmış kimi bağırır)* A-a-ay!.. Neylədiz orda?..

Abd. *(Ayoma məhəl qoymadan, astadan Aynaya)* Budu bax, buradı.

Ayna tələsik eynəyini gözünə keçirib Abdın göstərdiyi nöqtəyə zillənir və barmağını həmin o yerə basır. Ayom bağırır.

Ayna. *(Ayomun çığirtısına məhəl qoymadan.)* Məncə bu, o deyil. Burda anadangəlmə çökək var. Baxın... *(əlini ağırlı nöqtədə oynatdıqca Ayom daha bərkdən çığırır. Çığirtıya məhəl qoymadan)* Görürsüz?..

Ayom. *(ağlayır)* Ora dəyməyin, yalvarıram sizə...

Abd. (*barmağını Ayomun kürəyi boyu gəzdirə-gəzdirə.*) Bunu da nəzərdən qaçırmayaq ki, onun bədən quruluşu qəbul olunmuş standartlara uyğun olmaya da bilər.

Ayom. (*yazıq-yazıq*) ...Dəyməyin... Əl vurmayın!.. Yalvarıram... Siz səhv edirsiniz!.. Vallah, səhv edirsiniz... Mən sizlərdən biriyəm!.. Sizin kimi, adamam...

Abd. (*Ayoma məhəl qoymadan, əlini onun mədəsində, sinəsində gəzdirə-gəzdirə, hansısa nöqtəni axtarır, öz-özünə*) Məncə, o, hardasa, buralarda olmalıdı. Amma, o, nə budu... (*Ayomun hansısa nöqtəsinə basır, o çığırır*) ...nə də bu.

Ayna. (*fikirli*) Hə... Məncə də rekasiya o deyil.

Abd. (*fikri müayinədə*) Bəs mən nə deyirəm?.. (*qurğunun başını aşağı əyir və Ayomun qarın nahiyəsində, sandığın içində eşələnən tək, eşələnir. Ayom dəli bağırtılarla bağıır.*) Bəlkə burdan prob eləyək?.. Burdan daxil olmalı olsaq, o, təxminən bax-bax, buralarda olmalıdı.

Ayna. (*əllərini Abdın göstərdiyi nahiyənin içinə salır, Ayom bağıır.*) Siz bunu deyirsiniz?.. Bu, həmin o yerdə. (*Ayom bağıır.*) Mədəaltı vəzin altı.

Abd. (*əlini Aynanın göstərdiyi nahiyəyə salır*) Şoğərib... Aha!.. Düşdüm. Budu bax... (*əlini bir az da dərinə salır, əli dirşəyinəcən Ayomun mədəsinə girir*) Özünü ki, var. Aha!.. (*qəfildən qolu, az qala çiyinəcən Ayomun içinə girir. Çaşqın.*) Ay-ay! Bu nədi belə?.. (*geriyə dartınırsa da, qolunu Ayomun mədəsindən çıxara bilmir.*) Mən... Məni saxla!.. (*qışqırır*) Saxla məni-i-i-ii!!!.. (*bütün bədəniylə Ayomun içinə sümrülür.*)

Ayna başılovlu halda Abdın belindən yapışsarsa da, onu Ayomun qarından çıxara bilmir. Külək uğultusu.

Ayom. (*daha ağır hiss etmir, üzgün halda*) Mən söz verirəm!.. Daha danışmayacağam. Fikirləşməyəcəyəm də. Söz verirəm. Söz verirəm.

Ayna. (*Abdı darta-darta, hıqqana-hıqqana*) Susmağın ondan da betərdir!.. (*Abda*) Gücüm çatmır...

Ayom. Susmayacağam da. Söz verirəm!..

Abd. (*nəfəsi kəsilə-kəsilə*) Buraxın!.. (*Ayoma*) Burax məni!..

Ayna. (*Abdı darta-darta*) Gücüm çatmır!...

Ayna Abdı dartıb axır ki, Ayomun içindən çıxarır və hər ikisi arxası üstə yerə sərilirlər. Bir müddət hər ikisi heysiz tengnəfəslikdə zarıyırlar.

Küləyin güclənməkdə olan uğultusu eşidilir.

Ayom. Mən söz verirəm... Söz verirəm... Söz verirəm...

Abd. (*birtəhər ayağa qalxır, belini tutub heysiz addımlarla Ayoma yaxınlaşır, onunla üzbəüz dayanıb bir müddət nəfəsini nizama salır, heysiz səslə*) Nəyə söz verirsən?.. (*qəfildən əsəbi çığırtıyla əlində saxladığı skalpeli dəmir qabın içinə çırpır.*) Orda dəhliz var!!!..

Ayna. (*ayağa qalxıb üst-başını çırpa-çırpa, heysiz halda*) Bu, dəhliz deyil, uçurumdu, uçurum!..

Abd. (*qurğunun ayaq tərəfində yerə oturur, izzirab içində tamaşaçılara*) Odu ki, bu gündəyik. Buna heç gün də demək olmaz. Əslində, bu, kölə... Tfu!.. kölgə həyatıdır. Bilmirsən varsan, ya yoxsan?!.. Görüntüsən, yoxsa... (*qol-qıçını yoxlayır*) gerçəklik?!..

(küləyin uğultusunu eşidir, üzü işıqlanır) Lakin həm də onun yaxınlığında olmağın, ona hər an, hər saniyə toxuna bilməyin, nəfəsini, səsini öz canında, ciyərlərində hiss etməyin səadətini nə verə bilər?.. *(üzü dəyişir, səsi enir)* Nə yazıqlar ki, bu, kölgə səadətidi... Duyulanların duyumu... Yaşanılanların yaşantısı... Sonu, dibi görünməyən miskin səadət uçurumu!.. Bu, necə səadətdi?.. Səadətdimi bu?.. Səadət beləmi olur?.. *(səsi enir, öz-özünə)* Səadətin səadəti. Kölgə səadəti...

Ayna. *(təlaşla)* Bunu onlar dedi?..

Abd. *(şprisə dərman doldurub Aynaya uzadır)* Haydı!..

Ayna. *(şprisi Abddan alır)* Bunun hamısını?.. Bu, çox deyil?..

Abd. *(alətlərlə əlləşir, başını qaldırıb Aynaya baxır.)* Qorxursan?.. Bayaقدan azadlıqdan dəm vuran sən deyildin?.. İndi noldu?.. *(Ayna şpritsin havasını buraxır)*

Ayom. *(şprisi görüb vahimə içində)* Yo-ox!.. Yox-yox-yox-yox!.. Eləməyin!.. Xahiş edirəm... *(çirpənib qurğudan çıxmaq istəyirsə də, çıxma bilmir)* Tövbə eləyirəm!.. Daha heç vaxt...

Abd. *(əlini saxlayır, Ayoma)* Bəs dəhliz?.. O necə olsun?..

Ayom. Dəhliz?.. Siz... *(gah Aynaya, gah Abda baxır)* dəhliz dediniz?.. Hansı dəhliz?..

Ayna. *(Abda)* Özünü gicliyə qoyub. *(şpits əlində Ayomun başının üstünü alır.)* Bayaقدan az qala düşüb öldüyümüz dəhlizi deyir!..

Abd. *(qəzəblə)* Camaatın bir-bir düşüb itdiyi dəhlizi deyirəm!.. Hamının sümürüldüyü o andıraqlmış dəhlizi deyirəm!..

Ayom. *(başını qaldırıb tamaşaçılara)* Hamının sümürüldüyü?..

Ayna. *(məkrə)* Guya bilmirsən?.. Özünü bilməməzliyə vurma. *(barmağıyla hədələyir)* Bunu mən çoxdan hiss eləyirdim!.. Amma, yox!.. *(sinəsinə döyür)* Məni sümürə bilməyəcəksən!..

Ayom. *(çaşqın halda gah Aynaya, gah da Abda baxır)* Bu... bu, mənim günahım deyil. *(tamaşaçılara)* Günah onlardadı!.. Bunu onlar özləri edir... İnanın mənə!.. *(Aynaya)* Onlar mənə can atırlar!.. *(tamaşaçılara)* Yəni canlarını mənə atırlar! Könüllü şəkildə!.. Mən istəmədən! Bunu onlar özləri istəyir, niyə başa düşmək istəmirsiniz bunu?!..

Ayna. *(Abda)* O, nə deyir?

Abd. O, həqiqəti deyir. *(tamaşaçılara)* İnsanlar dəhlizə düşmək istəyirlər. *(kədərli)* Xilas olmaq istəyirlər.

Ayna. Xilas olmaq?.. Bisimillah!.. Nədən?..

Ayom. *(yazıq səslə tələsik)* Özlərindən... İçərilərindəki darısqal kameralardan!..

Ayna. *(Abda)* Bu, nə danışır?.. Kamera nədi?.. *(əyilib şübhəylə öz mədəsinə baxır)*

Ayom. *(başını qaldırır, ovsunda, tamaşaçılara)* Bəli-bəli, mənə inanın. Orda kameralar var. Yarıqaranlıq, soyuq darıxma kameraları... *(həmlə edib kreslodan qurtulmaq istəyir)*

Şarmankada ifa olunan musiqi eşidilir. Məkan adama bənzər müqəvvalarla və müqəvva kimi hərəkət edən adamlarla dolur. Onlar Ayomu əhatəyə alırlar, əcaib səslər çıxara-çıxara Məkan boyu yeriyirlər. Ayomun sözləri bu əcaib səslər yığnağında əriyib itir.

Ayna. *(vahimə içində başını tutur, Abda)* Bu... nə danışır?.. *(Ayoma)* Sən nə danışdığını bilirsen?..

Hay-küylü bazar meydanını, stadionu andıran qarmaqarışiq mənzərə.
Ayom izdihamın içindədir. O, kütlənin arasından nə isə çıxırırsa da, səsi eşidilmir,
vurnuxub çıxmaq istəyirsə də, çıxa bilmir.

Abd. (*qışqırır, həyəcanla*) Bu, ağ yalandır!.. Belə şey ola bilməz!..

Ayom. (*səsi eşidilsin deyə, bərkdən*) Bax, həmin o məclisdə də... Yubilyarın öldüyü
o miskin adam bataqlığında... Sən elə bilirdin, orda tək bir sən gördüyün adamlar idi?..
Orda... Ora adam meşəsi idi!.. Hərənin də içində bir kamera!

Ayna. (*çaşqın*) Nə meşə?.. Hansı meşə?..

Ayom. (*şövqlə*) Mən bunu qəfildən hiss elədim... Ürəyim ağzıma gəldi! Hardansa...
(*əlini mədəsinin üstünə qoyur*) ...bax burdan – içəridən... elə bil nə isə budaq atdı... mənə
ayağa qaldırdı... (*Abd ehmal addımlarla arxadan Ayoma yaxınlaşır, boğazından açdığı uzun
şərfi onun boğazına dolayıb boğmağa çalışırsa da, Ayom onun əlindən qurtulur, tənəfəs
Aynaya*) Bilirsən, o nə idi?.. O budaq atanı deyirəm... O... mənim ürəyim deyildi... Bu!..
(*ayaq saxlayır*) mən idim... Mən özüm!..

Səslər və işıq dəyişir. Abd vahimə içində geriye səndələyir.

Ayna. (*tələsik hərəkətlərlə müqəvvaları ipdən açıb yerə sərə-sərə*) Heç nə başa
düşmürəm. Daha doğrusu, eşitmirəm. Sən... siz... hardasız?.. (*Ayomun müqəvvalardan
birinin başını qoparmaq cəhdlərini görüb*) Yenə nə edirsiniz orda?.. Nə deyirsiniz?.. (*onu
itələyirlər, az qalır yığıla*)

Ayom. (*izdihamın itələşməsində özünü zorla saxlayır, tamaşaçılara*) ...Həmin o
məclisdə... burdan (*əlini mədəsinin üstünə qoyur*) ...içəridən... hava qabarcığı kimi qalxıb
boğazıma tıxanan...

Abd. (*hardansa kənardan, kədərlə*) Mən idim...

Ayom. (*heyətlə haranisa, arxanı göstərərək, ucadan*) ...O idi!..

İzdihamın içindən çıxırtı səsləri.
Hərbi döyüş təbillərinin səsi eşidilir.

Ayna. (*qeyzlə*) Özünüzü ələ alın!

Abd. S-s!.. (*astadan*) Dayanın. O, sirr açır...

Ayom. (*ovsunda, tamaşaçılara*) Cəmiyyətlər... Müxtəlif növ məxluqat... Hər adamda
on adam... yüz adam... Onlar getdikcə çoxalırlar...

Ayna. (*Abda qısılib, astadan*) O, dəli olur.

Abd. Mane olmayın. Hərçənd ki, ona mane olmaq mümkün də deyil. Olsun ki, o...
(*tərəddüd içində, lap astadan*) hələ də bizi özü ilə aparmaq istəyir.

Ayom. (*qulaqlarını əlləri ilə qapayır*) Onlara... (*susur, tamaşaçılara baxır*) ...bu qədər
adama... Hər adamda bir ordu adama! (*səsi getdikcə, yüksəlir*) Bu ucsuz-bucaqsız adam
dənizinə... (*harasa uzaqlara*) ...daha gücüm çatmır... (*bağırır*) Çat-mı-ı-ı-ı-ı-ı-ı!!!..

Radio dalğalarının pozuntu səsi. Ayom qulaqlarını qapayır, məkan boyu vurnuxub ha yanasa yoxa çıxır.

Ayna. *(təşvişlə boşluğa)* Daya-an!.. Hara?!. Bəs mən?..

Abd. *(Ayomun ardınca məhəbbətlə)* O getdi...

Radio dalğalarının pozuntu səsi getdikcə azalır və itir. Məkanı tərk edib uzaqlaşan izdihamın səsi. İşıq enir.

Ayna səhnədə təkdir.

Ayna. *(dəstəyi əlinə alır, yazıq səslə)* Siz hardasız?.. Məni eşidirsiniz?.. *(qaranlıqdan Naməlum kəs peyda olur. O köndələn addımlarla Aynaya sarı yeriyib onun arxa tərəfində dayanır. Ayna onu görmür.)* Siz hara itdiz?.. Bunu necə başa düşüm, hə?.. *(titrək barmaqlarıyla telefonun nömrələri yığır)* Alo?.. Məni eşidirsiniz?.. *(əlacsız)* Yenə niyə susduz?.. Siz susanda, niyəse elə bil... *(xoflu baxışlarla ətrafına göz gəzdirir, sakitliyə diqqət kəsilir, astadan)* ...yoxa çıxıram... *(Naməlum kəs Aynanın arxasında əcaib hərəkətlərlə tərpənir)* Bayaq dediyiniz o təzə söz isə... *(susur, ağlamsınır)* O söz... *(qəfildən nə isə hiss edib vahimə içində ayağa sıçrayır, döşəməyə, oturduğu kreslonun altına baxır)* ...niyəse mənə, yoxluqdan da qorxunc gəlir... *(yazıq səslə)* Məni eşidirsiniz?.. *(qəfildən əsəbi)* Cavab verin! *(döşəməyə baxa-baxa, yazıq-yazıq)* Axı siz bilirsiniz. Bilirsiniz ki, siz susanda həmişə... *(ehtiyatla ətrafına baxır)* ...hardasa, nə isə baş verir...

Məkanın qaranlıq dərinliyindən Naməlum kəsin biri də peyda olur. O da həmin köndələn addımlarla yeriyib Aynanın yan tərəfində dayanır.

Ayna. *(qaranlığın hənirtisindən dik atılıb, kreslonun üstünə sıçrayır, ayaqlarını qarnına yığıb döşəməyə zillənir)* Burda elə bil nə isə tərpənir. Eşidirsiniz?.. *(qəfildən nə isə anlamış tək)* Bəlkə siz... *(susur, qəzəblə)* Siz yenə fikirləşirsiniz??.. Axı söz vermişdiz?!.. *(iri kəpənəyin çırpınmasını andıran əcaib səslərə dik atılır, vahimə içində döşəməyə baxır)* Burda döşəmədə... elə bil nə isə... Yox!.. Nələrsə tərpənir... Onlar... *(içini çəkib ağlamsınır)* Mən o sözü deməyə qorxuram....

Naməlum

kəs. *(bir addım irəli çıxıb əlini mədəsinin üstünə qoyur)* Burda dəhliz var!..

Ayna çığırıp dəstəyi tullayır, huşunu itirir. Məkanda Ayom görünür.

Ayom. *(təngnəfəs)* ...Orda... onların... hər birində... Bizlərdə... *(vaiməli bağırtıyla)* ...edamlar edilir!..

Uzaqdan möhtəşəm izdihamın səsləri eşidilir, getdikcə itir. İşıq enir. Məkana sakitlik və qaranlıq çökür.

Musiqi. Ayom təkdir. Tənha külək vıyılısı yağışın səsi ilə əvəz olunur. Yağış bircə Ayom dayanan yığcam dairəyə yağır. Ayom ovuclarını yağış damllarıyla doldurub içir, üzünü, saçlarını isladır, sirli işıq bərqlərində əriyib itir.

EPILOQ

Ayna. *(stolüstü lampanın işığında kiminləsə telefonla danışır.)* Of! Axır ki, qurtuldum o kabusdan! Dünyanı darısqal daxil qutusuna döndərən ruhi xəstədən!.. *(rahatlıqla nəfəsini dərir, ətrafına nəzər salır, havanı qoxlayır.)* Nə yazıqlar ki, bu qədər gözəlliyi, bu boyda həzzi o görə, duya bilmədi...

Aynanın danışığı tədricən sürətlənir, hərəkətləri, mexaniki kukla hərəkətlərinə keçir. Daha sonra o, anlaşılmaz sözlərin və hərəkətlərin sürətinə dözməyib, sınıq elektron oyuncağı kimi stolüstü lampanın üstünə yığılır, lampa sönmür. Bu an, məkənin əks tərəfindəki mizin lampası yanır. Orda Abd əyləşib, telefonla danışır.

Abd. *(boğula-boğula)* Bilirəm-bilirəm... Demək olar ki, artıq yox halındayam... Yalvarıram, heç olmasa, mənə öz ölümümü verin. Mən ki özümü yaxşı aparmışam?!.. Əmrinizdən çıxmamışam. Çox şey istəmirəm ki?! Öz ölümümle ölmək istəyirəm, vəssəlam. *(sarsıntı içində)* Ən çox qorxduğum - ölümümün səhv salınmasıdır. Bilirəm, bilirəm, daha lap az qalıb... Amma bu ölüm mənə tanış gəlmir. Heç tanış gəlmir... *(tədricən Abdın danışığı ləngiyir, səs tonu qalınlaşır və nəhayət anlaşılmaz uğultuya çevrilir. Hərəkətləri ləng rapid görüntüləri xatırladır. O, havası buraxılmış şar kimi, titrəyib, lampanın üzərinə yığılır. Lampa sönmür.)*

Qaranlıqdan naməlum tənha səs. Alo... Alo... Məni eşidirsiz?.. Eşidin məni!.. Sizə vacib xəbərim var. Bilin və aqah olun. Yaxın günlərdə sizi...

Hardansa xəttə dolan qarışıq səslər tənha səsi eşidilməz edir.

SON

2006.

AKTRISA

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Məxmire Qəndabova - yaşı 70-i adlamış qocaman aktrisa.

Qulam Sarabski - bir vaxtlar böyük vəzifələrdə çalışmış, həmin dövrlər bir sıra orden-medallara və fəxri adlara layiq görülmüş, ömrünün ahıl çağında hansısa naməlum səbəbdən müflisləşib gününü vağzal perronlarında keçirən qocaman xalq yazıçısı.

Nəzarətçi - xidməti uniformada guya perronlara nəzarət edən, əslində isə «ovunu» sidq-ürəklə ələ keçirməyə çalışan, bəzi məqamlar hansısa əlamətləriylə şeytanın özünü xatırladan orta yaşlı, dolu bədənli dəmiryolu işçisi.

Tumsatan qadın. - qaraçı geyimini andıran uzunətəkli, nimdaş pal-paltarlı kənd qadını.

Rejissor, assisten, fəhlələr, sənişinlər və sair.

BİRİNCİ HISSƏ

Vağzal perronunu andıran məkan. Sağ tərəfdə çarxların üstündə qurulmuş qatarların hərəkət cədvəli, tən ortada hündür dirəyin başından asılmış dəyirmi vağzal saati görünür. Adda-budda işıq dirəkləri və skamyalar gözə dəyir. Arxa məkanı səhnədən ayıran şəffaf örtüyün o biri üzündə əli çemodanlı sənişin kölgələri bir-birinə qarışır.

Hardansa yaxınlıqdan relslərin üzəriylə aramla işə düşən qatar təkərlərinin və sənişinlərin tələş dolu səsləri tanış vağzal uğultusunu yaradır.

Uğultunun içindən vağzal hay-küyünü içəri buraxmayan səssiz Ərazidən insan səsləri eşidilir.

Yaşlı kişi səsi. Bura haradı?..

Cavan oğlan səsi. Vağzaldı. Qatarların yorulub dayandığı yer.

Yaşlı kişi. Bəs bu adamlar kimdi?..

Cavan oğlan. Sənişinlərdi. Burda hərə öz qatarını gözləyir.

Qadın səsi. Burda hamı yol üstədi. Elə biz də...

Vağzal uğultusu. Yerə dağılan ağır qutuların səsi sənişinlərin səsine qarışır.

Qadın səsi. Ağız, keç ayağımın altından da-a! Ölü bitdi elə bil!

Kişi səsi. Bayaqdannan gör bir neçə kərə gözümü ağardmışam a-a, ki, ayağuvun altına bax!..

Uşaq səsi. (ucadan) Səmiçka-səmiçka!.. (astadan) Əmi, isti tum var, al da!..

Kişi səsi. İstəmirəm.

Uşaq səsi. Al da, əim, nolar, əmi, al da, al da, nolar, əmi, al da...

Kişi səsi. Sürüş burdan, dilənçi köpəy uşağı!
Qadın səsi. Səhərtənnən göz verib işiq vermir ha burda camaata!
Cavan adam səsi. Nolub alə, hara soxursan özüvi? Görmürsən diyanmışam? Ayağımı çıxartdun ki, yerindən?!

Səssiz Ərazidən səslər.

Cavan qız səsi. İndi biz hara gedirik?
Yaşlı qadın səsi. (hüznə) Onu bilsəydik, nə vardı ki, a bala.
Yeniyyətme qız səsi. Ana, biz həmişəlik gedirik?
Yaşlı qadın səsi. Onu bircə Allah bilir.

Vağzal uğultusu. Yük daşıyan hambalların «yol verin-yol verin!..» - deyən qışqırtıları səsləri yoxa çıxarır.
Məkana sakitlik çökür.

Reproduktordan səs. Diqqət-diqqət! Sərnişinlərin nəzərinə! Üçüncü, altıncı, dördüncü xətlərdən yola düşən qatarlara minik ikinci perrondan başlayır! (Perrona yaxınlaşmaqda və uzaqlaşmaqda olan qatarların təkər səsi və fiti eşidilir) Sərnişinlərdən xahiş olunur, çemodanlarını və əşyalarını perronlarda baxımsız qoymasınlar! Təkrar edirəm. Üçüncü, altıncı, dördüncü xətlərdən yola düşən qatara minik ikinci perrondan başlayır...

Səhnə aramla işıqlanır. Adamsız perron. «Per Günt» operasından musiqi. Səhnəyə tamaşa libasını andıran uzunətəkli paltarda, hər iki əli ilə nəhəng, çarxlı çemodanları sürüyən Məxmire Qəndabova daxil olur. O, bir qoltuğuna iri fikus dibçəyini, o biri qoltuğuna nəhəng, qara çətirini sıxa-sıxa iri addımlarla birbaşa saat dirəyinin üstünə yeriir, əlindəkiləri yerə qoyub qol saatının əqrəblərini vağzal saatının əqrəbləri ilə uyğunlaşdırır, çemodanların dəstəyini əlinə alıb, fikusu və çətiri qoltuqlarına sıxıb, nə isə axtarırmış kimi, perron boyu gəzişməyə başlayır. Qoltuğundakıların yöndəmsizliyinə məhəl qoymadan, gah fikusu, gah çətiri qoltuğundan sürüşdürüb yerə sala-sala, perron boyu düzölmüş skamyaların arasıyla gəzişir.

Səhnənin digər tərəfindən perrona əyin-başından, tük basmış sifətindən evsiz-eşiksiz küçə əyyaşını xatırladan Qulam Sarabski daxil olur. O, Məxmireni sezmədən, dağınıq addımlarla perronun mərkəzinə yeriir, vağzal saati asılmış dirəyə çatıb ayaq saxlayır, nimdaş pencəyinin qolçağını sivrilib dəstəyi pürçüklənmiş qol saatının əqrəblərini vağzal saatının əqrəbləri ilə uyğunlaşdırır. Hardansa yaxınlıqdan aramla təkən götürüb yola düşən qatarın səsi və ləng fiti eşidilir. Qulam fit səsine çevrilib, görünməz qatarın ardınca baxır, cibindən çıxardığı cırıq burun yaylığıyla gözlərini silir və qəfildən gözü skamyaların arasıyla gəzişən Məxmireyə sataşır.

Məxmire Qulamı sezmədən, bir-bir skamyaların möhkəmliyini rahatlığını yoxlayır və axır ki, birini seçib əlindəkiləri skamyanın böyür-başında yerbəyer eləyir, tən ortada özü əyləşir.

Məxmire. (Ha tərəfindənsə dartıb çıxardığı iri, tüklü yelpiyini açıb üzünü yelləyir.) Of... öldüm. Yaman istidi. (Qəfildən əl saxlayıb tamaşaçılara.) Yoxsa, mənə istidi, hə?..

Qulam bir kənara çəkilib matdım-matdım Məxmireyə göz qoyur. Məxmire bir müddət üzünü yelpikləyib, bezmiş kimi, onu bir kənara vızıldadır, cibindən çıxardığı krujevalı yaylıqla üzünü, sinəsini silir, sumkasını dizinin üstünə qoyub, içindən əl güzgüsünü çıxarır, qapağını

açıb, dodaqaltı zümzümə edə-edə makiyajını sahmana salmağa başlayır və bu məqam gözü, bir kənardan matdım-matdım ona zillənmiş Qulama sataşır. Təşfişə düşüb cəld hərəkətlə çemodanlarını yoxlayır, hər ikisinin yerində olduğundan arxayınlaşıb işinə davam edir.

Məxmire. (Əl güzgüsünün üstündən, tamaşaçılara.) Gör nə marıtdıyıb? Fürsət gəzir e ki, göz-gözə verib əl-ayağ qoysun çamadannarın başına. (Altdan-altdan Qulama baxır, ağzının içində.) Ay sən özzün öləsən!.. (Qəfildən bosmansayağı hırıltıyla.) Bədbəxt bilmir e, kimə ilişib. (Dodaqlarının boyasını təzələyir, əlini saxlayıb, uzaqlara zillənir, kədərlə.) E-eh, vaxtında o qədər belələrinən qapazdamışam ki... Elə bu vağzalın özündə! Drujinnikliy eliyən vaxtdar! (Güzgünü sumkasına basıb nəfəsini dərir, hüznə.) E-ey gidi dünya... (Qəfildən duruxmuş kimi.) Sənnən tay kimlər keçmədi?!..

Qulam pərəstiş dolu gözlərlə Məxmirəyə yaxınlaşmaq istəyirsə də, bir-iki addım atıb ürkək-ürkək geriye çəkilir.

Məxmire. (Sumkasının ağzını, güllə səsini andıran şaraqkıltıyla bağlayır. Qulam dik atılıb geriye səndələyirsə də, Məxmirəyə göz qoymağına davam edir.) Əstəğfürullah, zibilə keçmədiy? (Qulama.) A bala. (Qulam özünü eşitməzliyə vurur, əllərini ciblərinə salıb özünü yellədə-yellədə harasa, əks tərəfə baxır.) Ay oğlan!.. A kişi!.. A gədə, hu-uy!!!!

Qulam çönüb sevincək addımlarla Məxmirənin üstünə yeriyir.

Məxmire. (Dik atılır.) Bismillah!..

Qulam. (Gəlib Məxmirəylə üzbəüz dayanır, son dərəcə nəzakətlə.) Mənimləsiniz? (Cavab gözləmədən.) Elə də bilirdim. Mən də bayaqdan elə sizə baxıram. Deyirəm elə... (susur, utancaq təbəssümlə gülümsəyir, başını aşağı salır.) Bildiz də nəyi deyirəm.

Məxmire. (Qulamı şübhəli baxışlarla altdan-yuxarı süzə-süzə, qoçusayağı.) Pul istiyirsə-ən? (Cavab gözləmədən, qayıqının ha tərəfindənsə çəkib çıxardığı pul kisəciyinin ağzını boşaldır, içindən sivirdiyi kağız pulu şəstlə Qulama uzadır.) Gələ!

Qulam. (Pula, təhlükəli nəyəsə baxan tək.) Yox-yox, siz neyləyirsiniz? Lazım deyil, xahiş edirəm. Bu lap... Siz məni lap...

Məxmire. Götür-götür, utamma! (Tamaşaçılara, hüznə.) Kim də bilməsə, mən bilirəm o ehtiyac-əclaf nə olan şeydi! (Qulam geriye çəkilsə də, Məxmire əlini qaytarmır.) Götür, sən mənim canım, naz eləmə. (Qəfildən sərt) Eşitmirsən, alə?

Qulam. (Pərt.) Siz məni anlamadınız. Bilmək istəyirsinizsə, sizə heç də buna görə baxmırdım. Və sizdən heç nə də ummuram. (Həyəcanla.) Ümumiyyətlə, mənim xislətimdə yoxdu belə şeylər!

Məxmire. Priçom tut xislət, ay başuva dönüm? Sənə pul verirəm, özüvi naza qoymusan.

Qulam. (Son dərəcə nəzakətlə.) Eləmiyin, xahiş edirəm. Belə şeylər eləmiyin.

Məxmire. (Qollarını qoltuğuna vurub Qulama baxır.) İndi sən guya qordısan da, hə?

Qulam. (Pərt.) Siz... məni anlamadız. Mən onu demirəm. Mən demək istəyirdim ki... (çaşqın halda yerində vurnuxur,) demək istəyirdim ki... (qəfildən susur, tamaşaçılara,) Mən nə demək istəyirdim?

Məxmire. Alə, bilirəm də nə diməy istiyirsən. Diməy istiyirsən ki, dilənçi döyülsən, pula ehtiyacın yoxdu. Bunu diməy istiyirdün də-ə, elə döyül, qədəş? Bunu bilirdi də! Şəhər sən kimi intelegentdərnən doludı. (Tamaşaçılara, hırıltıyla.) Hamısı da acınan ölür. Qozdanmağlarının da qalmıllar.

Qulam. (Pərt) Mən... (başını aşağı dikir.) Siz məni təhqir edirsiniz. Mən, sözün əsil mənasında, xəcalət çəkirəm.

Məxmirə. Nöşün alə?.. Bayağqdannan gözdərüvi zilləmişən çamadannarıma xəcalət çəkmirsən, pulı götürməyə xəcalət çəkirsən?

Qulam. (İncik.) Mən sizin çemodanlarınıza yox, sizə baxırdım, bilmək istəyirsinizsə.

Məxmirə. (Üzünü turşudur) Mənə?.. (Qulamı altdan yuxarı süzür, astadan tamaşaçılara.) Külü qoyum təpövə! Mının iştahasına ba-ax?!..

Qulam. Sadəcə... (nəyisə xatırlamağa çalışır,) yadıma sala bilmirəm...

Məxmirə. (Qayışını düzəldə-düzəldə.) Nəyi salıcsən yaduva, ay yazıq?..

Qulam. (Ağlar səslə.) Siz yenə... (udqunur.) Axı niyə məni təhqir edirsiniz?..

Məxmirə. (Üzünü turşudur.) Neynirəm səni? (Tamaşaçılara.) Balam, pul verməy haçannan təhqir sayılıb? Üreyim yanır sənə, verirəm də!.. Bu da mənim qanacağı, qabiliyyətim. İstəmirsən, belə cəhənnəmə istə! (Pulu kisəciyin içinə basıb, ağzını möhkəm-möhkəm bağlayır.) Bunun naz-qozuna bax e, sən mənim canım! Cındırınnan cin hürkür...

"Cin" sözündən Qulamın halı xarablaşır, dayandığı yerdə başı gicəllənən tək, səndələyir. Məxmirə ayağa sıçrayıb onu qucaqlayır, sürüyə-sürüyə gətirib skamyaya oturur.

Məxmirə. Adə-adə, noldı sənə? (Qulam öündə deyil.) Ay qardaş!.. (Yelpiyi daraqlayıb, Qulamın üzünü yelləyir.) Ay yoldaş!.. (Qulam tədricən özünə gəlir. Tamaşaçılara.) Şükür Allaha, gəldi özünə. (Qulamın yanağına siqal çəkir, astadan.) Bura bax, qədəş, diyirəm, uşaqlıqda sarılıq-zad keçirtməmişən?

Qulam. (Məxmirəni eşitmir, heysiz sayıqlamalarla) ...o da elə bilirdi... indi də siz belə düşünürsüz... Amma elə olmayıb, hamınız səhv edirsiniz! Heç də elə olmayıb! (Qəfildən bəyənət verən tək, dikəlib sağ əlini havaya qaldırır.) Mən həmişə öz ideallarıma sadıq qalmışam!

Məxmirə. Bisimillah.

Qulam. (Qəfildən coşur.) Çünki... çünki sidq-ürəkdən inanmışam! Sona qədər! Lap sonuncu günə qədər! Ruhumu da heç nəyə satmamışam!

Məxmirə. (Qulamın qulağına.) Bəs miningit necə?..

Qulam. (Qəfildən ayılır, yazıq-yazıq.) Onu dəqiq xatırlamıram. Amma dayanın-dayanın. (Xatırlamağa çalışır.) Yadıma gəlir, bir dəfə... lap uşaqlıqda... başımı möhkəm-möhkəm sarımışdılar. Birtənən. Anam da... Hardansa, lap yuxarıdan mənə baxıb ağlayırdı. Elə ağlayırdı, elə ağlayırdı, elə ağlayırdı... (Ağlayır.)

Məxmirə. (Qalib təzədə tamaşaçılara) Diyirəm də-ə! Məndə bu, fitri qabiliyyətdi də! Adama baxdım a-a, tut je içini görürəm!

Qulam. (Nəfəsini dərir, ehtiyatla Məxmirəyə.) Mən... Bilirsiniz, bayaqdannan sizə demək istəyirdim ki... (pərt təbəssümlə.) Danışmağa da imkan vermirsiniz...

Məxmirə. (Əl sumkasının içində eşələnir.) Yaxşı tay, danışma! Nəfəsün kəsildi!

Qulam. Demək istəyirdim ki... (qəfildən üzü işıqlanır.) Mən... sizi tanıyıram!

Məxmirə. (Dik atılır, ağzının içində kənara.) Vəssəlam də. İşimiz var da indi.

Qulam. Amma bax adınızı... Bayaqdan ha xatırlamağa çalışıram, yadıma sala bilmirəm. Bu dəqiqə - bu dəqiqə... (xatırlamağa çalışır, qarışıq saçlarını sahmanlamaq istəyir, əli eynəyinə dəyir, eynəyi burnunun üstündən sürüşüb yerə düşür.)

Məxmirə. (Əyilib eynəyi yerdən qaldırır, səliqəylə Qulamın gözüne taxır, mərhəmətlə.) Adımı neyniyirsən, qadası?

Qulam. Adınızı? (Həyəcanlanır.) Axı siz bilmirsiniz. Axı mən... (utana-utana) sizin pərəstişkarınızam!..

Məxmire. (Turşumuş sifətlə) Neyimsən?..

Qulam. (Məxmirənin qarşısında dizi üstə düşür.) Pərəstişkarınız!.. (Məxmire "pərəstişkar" sözündən dəyişir, özünü skamyanın kürekliyinə atıb nazlı ədalarla saçlarını düzəldir. «Per-Günt» operasından musiqi.) İcazə verin... İcazə verin, əlinizdən öpüm!

Məxmire. (Əlini nazla uzadır, Qulam Məxmirənin əlindən öpür. Tamam ayrı səsle.) Ayağa qalxın, xahiş edirəm. Lütfən... (oğrun-oğrun ətrafına boylanır.) Camaat baxır. Nə deyərlər?

Qulam. (Ayağa qalxır, həyəcanla.) Qoy kim nə deyir, desin! Siz elə böyük sənətkarsınız ki, əslində... (söz axtarır,) əslində, sizin qarşınızda hamı, bütün xalq, məmləkət diz çökməlidir!

Məxmire. (Məmnunluqdan əriyə-əriyə.) Bəsdirin, siz Allah, lazım deyil. (Qəfildən nə fikirləşirsə, tamaşaçılara göz vurur, Qulama.) Amma başa düşmədim də, bu sözləri niyə mənə deyirsiniz? Elə bil, mən kiminləsə səhv salırsınız?..

Qulam. (Həyəcanla.) Siz nə danışırsınız?.. Sizi səhv salmaq mı olar?.. Mən sizi həmin dəqiqə tanıdım! Səsinizdən! Bayaq burda zümzümə eləyəndə. "Bonetta" operasından... Turandotun ariyasını. O səsi mən minlərlə səsin içindən seçərəm!..

Məxmire. Turandot?.. (Çiyinlərini çəkir, süni nazla.) A-a-a, başa düşdüm. Bildim, kimi deyirsiniz. O məşhur aktrisanı deyirsiniz yəqin! (Yelpiyi əlinə alıb ayağa qalxır, karmenvari poza alıb dayanır. Alqış səsləri eşidilir.)

Qulam. (Ovsuna düşmüş kimi, ağzı açıla halda.) Aha-aha. Özünü ki, var.

Məxmire. (Özünə qaydır, yelpiyi bir kənara vızıldadıb yerinə oturur, dizlərinə dirsəklənib kədərlə.) Amma mən o döyüləm ki?!..

Qulam. O deyilsiz?

Məxmire. Yox, o döyüləm.

Qulam. (Bir qədər fikirləşir.) Necə o deyilsiz? (Qəfildən tamaşa zalına çevrilib pafosla.) Qoyma ya rəbb, zalimi bir kimsəni xar etməyə! Bir kəsə zülm edib, dərdə giriftar etməyə!

Məxmire. (uzaqlara zillənir, acı kədərlə) Hadidəndi. İkinci pərdə, dördüncü akt. (Qulama) Yanılırsan, qardaş, mən o döyüləm.

Qulam. O deyilsiz?.. (Məxmirənin başına hərlənib ona sağdan, soldan baxır) Necə o deyilsiz? Osuz!! Məni də aldada bilməzsiz! (Məxmire çönüb Qulama baxır və qəfildən qaqqanaq çəkib gülür. Heyrətlə.) İlahi! Həmin gülüşdü! İllərlə qaranlıq tamaşaçı zalından, susuz adam su içən tək, canıma çəkdiyim həmin o sulu gülüş!

Məxmire. (Turşumuş sifətlə.) Bu kimnəndi? (Qulam gözlerini döyür.) Diyirəm, yeni kimin əsərinəndi bu didiyün? Sulu gülüş məsələsi.

Qulam. (Köks ötürüb, başını aşağı salır, kədərlə) Biri var idi, Qulam Sarabski.

Məxmire. O kimdi? Yadıma gəlmir.

Qulam. (Sözü dəyişir.) Sizi ilk dəfə görəndə... Hardaydı o, indi heç cür yadıma sala bilmirəm. (Xatırlamağa çalışır.) Səhv eləmirəmsə...

Məxmire. (Sumkasının içində nə isə axtarır, əlini saxlayıb, kədərlə.) Ola bilsün, elə burda. Qastrol səfərrərinə yola düşdüyüm vaxdar...

Qulam. (Üzü işıqlanır.) Yadıma düşdü! Özünü ki, var! Məxmire!.. Məxmire Qəndabova!.. (Tamaşaçılara) Çıxış edir Məxmire Qəndabova! (Məxmirəyə.) Əziz Məxmire xanım!.. Mənim sevimli aktrisa! Qüdrətli sənətkar!..

Məxmire. (Fikirlə halda uzaqlara.) Qüdrətli?.. Səncə, mən onun kimi... o böyük aktrisa kimi qəhqəhə çəkə bilərəm? (Ovsunda.) Onun o qəhqəhəsində nə desən var! Üsyan! İnqilab! Böyük məğlubiyyətlər və yenə qələbə!.. (Səsi enir.) O qələbə ki, heç bilmirsən nəyüvə görədi?

Qulam. Gərək ki, sizin... Əlbəttə, əgər yanılmıramsa, ispan dramaturqunun əsəri idi. 16-cı əsr...

Məxmire. (Fikirdən ayrılır, Qulama.) Sözü neçə dəfə diyəllər alə, adama? Didim, o döyüləm də! (Qulam geriye səndələyir. Tamaşaçılara.) Diyirəm, bu məşşuruğ nə axmağ şeymiş e!.. Bilmirsən başuvı bu duzsuz pərəstişkarrarın əlindən hara soxasan? (Birnəfəsə.) Bazara girirsən, üstüvə cumullar, küçəyə çıxırsan, ağzuva girillər! Bilmirsən, haraynan yeriyəsən? (Yaxalığındakı daş-qaşlı sancağı çıxarıb paltarının ayrı tərəfinə taxmağa çalışır.)

Qulam. (Səssiz addımlarla skamyanın ətrafında dolaşib ayaq saxlayır, ehtiyatla.) Sizdən artıq dərəcədə xahiş edirəm, məni sona qədər dinləyin. (Pencəyini düymələyib, ciddiləşir.) Əvvəla istəyirəm biləsiniz ki, mən hər sənətkarı bəyənmirəm! Lakin sizin istedadınız... Bu elə bir... (söz axtarır)

Məxmire. (Qulama işarə ilə, tamaşaçılara.) Bu da bunun küçə avarası! İto məni tanıyır! Amma gəl indi gör bu birilər?.. Sənət aləmini diyirəm a! Gör ki ya, insana, (xüsusi vurğuyla,) sənətkara! sənətə qiymət verən var?.. Bulara sənət lazım döyül ki?!.. Bularınki... (Skamyaya yayxanıb göbək atır. Qulamın gözləri bərələ qalır.) budi! (Qanıqara.) Odu ki, ara qarışıb, məssəb itib. İt yiyəsini tanımır. «Tiatr» diyəndə, adamın üreyi bulanır! O cür müqəddəs məbədi, o işıqlı ocağı gör bir, nə günə qoydular?! Rol üstündə bir-birini vilkalıyan kim, kulisin arxasında qrimə kislata tökən kim, fəxri addan ötri çəngəl udan kim... (özünü hikkəylə skamyaya çırpır, qollarını qoltuğuna vurub tamaşaçılara,) Ölüllər, balam, fəxri addarçun da! Pa atonnan! O diyir: «ona «narodni» verdilər, mən qaldım», bu diyir: «o «əməkdar» oldı, mən qaldım». (Səsi enir, qanıqara.) Əsil sənət də qalıb künc-bucağda. (Qəfildən ayağa sıçrayır, bir əlini belinə vurub, o biri əlini dolça lüləsi kimi əyib, teatral pafosla.) Ey vah! Sevgidir yalnız Allah rızası! Sevgisiz bir könül şeytan yuvası!.. (Alqış səsləri. Qulam pərəstiş dolu gözlərlə Məxmireyə baxa-baxa əl çalır. Özünə qaydır, matəmlə.) Odu ki, bu gündəyik.

Ayaqlarını yerdən ayırıb ayaqqabılarına tamaşa edə-edə susur. Qulam cərəyan vurmuş kimi, yerində donub qalır. Uzaqlardan ləng hərəkətlə yola düşən qatarın səsi eşidilir.

Reproduktordan səs. İkinci, altıncı, yeddinci xətdən yola düşən qatarlara minik birinci perrondan başlayır. Sərnişinlərdən xahiş olunur perrona yaxınlaşsınlar. Təkrar edirəm. İkinci, altıncı...

Qulam. (Ehtiyatla Məxmireyə yaxınlaşır.) Deyirəm, həyat necə də qəribədi?! İnsan bilmir sabahkı gün onun üçün nə hazırlayır. Kimin ağılına gələrdi?.. Kimin ağılına gələrdi ki, biz sizinlə, ömrümüzün bu çağında bax, burda... hamının bir-birindən ayrıldığı bu kədərli məkanda görüşəcəyik?

Məxmire. (Qulama məhəl qoymudun, tamaşaçılara.) Nolar, eybi yox. Heç eybi yox! İndi biləllər! Başa düşəllər! Başa düşəllər kimi əldən verdilər! Çox yox, ikicə aya! Qoy gedim çatım... Birinci elə o ciyəriyanmış Safalı... (dili dolaşır) Sarafaliverdiberkov... Onu görüm, ciyərsiz qalsun elə! (Dilini şişirdə-şişirdə yamsılayır.) Bu boyda bədənnən Ofeliya oynamağ olar? (İkiəlli.) Ala! (Məxmirenin yanında əyləşməyə hazırlaşan Qulam dik atılır.) Durub diyəsən ki, bəs bu baş-göznən, bu bisavaddıgnan baş rejissor olmağ olar, hə? Yoxsa o əyriqıç çəyirtkələrə Ofeliyalıq yaraşdı, hə? Adama da oxşamıllar, cin sürüsü! Özdərinnən də bir razıdılar, bir razıdılar, elə bil alçaq dağları bular yaradıb! Nə var-nə var, arıgdular. Heç dəxli var? Arıqlıq da hünərmiş! (Əl atıb ayaqqabısının bir tayını çıxarır, laxlaq sancağını yerinə oturtmağa çalışır, tamaşaçılara) Hünər o döyül e! (Qəfildən bəyənət verən tək, ucadan.) Hünər odi ki, buralardan salamat çıxasan! (Səsi enir.) Ruhuvu diyirəm e, salamat çıxarda biləsən. (Başıyla harasa, arxaya işarə edir.) O tərəflərə köçən məqamı diyirəm.

Qulam. (Heyrətlə) Bu... indicə dediyiniz hansı əsərdəndi? Monoloqu deyirəm. Sözlər tanış gəlir, amma, yadıma sala bilmirəm ki...

Məxmirə. (Qulama məhəl qoymadan, tamaşaçılara.) Diyirəm ona ki, ay başuva dönüm, bəyəm Şekspir yazıb orda ki ya, Ofelya arıqdı? Nolsun ki, cavandı? O qədər 15-16 yaşında totuğ-motuğ qızlar var ki?! Bir də guyam ki ya, bu vaxteycən Leylini nənəm yaşında arvaddar oynayıb? Yoxsa, Məcnunı babam yaşında kişilər oynadır? (Qulam ağzını açıb nə isə demək istəyirsə də, Məxmirə imkan vermir, skamyayın söykənəcəyinə yayxanıb, oxumağa başlayır.)

Didi Məcnun mənə ki, get, ey Leyli... (Tarın səsi eşidilir.)

Ge-et, gözümənən uzaq olginə-ə-ə-n...

Sənə mən «get» diyirəmsə,

Sənə mən «ge-et» diyirəmsə,

Diməy, tay çıxıb getməlisə-ə-ən... (boğazına dolan qəhəri udub susur)

Qulam. (Duruxur, utancaq halda) Amma gərək ki, orijinalda belə deyil axı?!

Məxmirə. (Qulama məhəl qoymadan, tamaşaçılara. Burnunu çəkir.) E- eh, bular adam döyül ki?!.. Bulara nə Fizuli lazımdı, nə Şekspir. Bularınkı budı. (Qəfildən ayağa sıçrayıb, əllərini kiməsə yalvaran tək, sinəsinin qarşısında cütləyir, qaş-gözünü oynada-oynada, süni boğazlarla.) Yox-yox, elə demə, Əfzəldin! Əgər sən qəlbimi yaxan alovun şiddətindən xəbər tutsaydın, məhəbbətimi bu qədər ucuz tutmazdın! Ülvi, pak hissələrimi ayaqlar altına atıb taptamazdın!

Qulam. (Heyranlıqla) Siz... siz, həqiqətən, böyük sənətkarsınız!

Məxmirə. (Qulamı eşitmir, qanıqara.) Tfu!!! Odu ki, tarix boyu böyük sənətkar bu məmləkətdən baş götürüb gediblər. Getmiyənnər də getməy arzusuyunan bu vağzallarda çürüyüb ölüblər! (Səsi enir, matəmlə.) İndi də mən gedirəm. (Qəfildən bəyanat formasında ucadan) Həmişəlik! Bu da mənim... (əlini sumkasına atıb içində eşələnir) Haniyo? Şoğərib...

Qulam. (Sarsılır.) Siz... nə dediniz? Gedirsiniz?.. Bizi, bu məmləkəti atıb gedirsiniz??? (Dizi üstə düşür.) Sizi and verirəm Allaha, yalvarıram!

Məxmirə. (Qulamı eşitmir, sumkasını əsəbi hərəkətlə kənara vızıldadır.) Xah-tfu üzüvə, surəti-murdar, dilənçi! (Qulam dik atılıb yerə oturur. Məxmirə iri addımlarla perron boyu o baş-bu başa var-gəl edir, qəfildən ayaq saxlayıb harasa arxaya.) Tüpürüm sizün o naftalin iyi verən tiatruza da, mənə verəcəyünüz o dilğir rollara da!..

Qulam. (Ayağa qalxıb üst-başını çırpır.) Sizi anlayıram. Yaxşı başa düşürəm. Tamamilə haqlısız. Burda, bizim bu məmləkətdə hər şeyə qiymət verilir, tək bir sənətdən savayı. (Tamaşaçılara) Bu yalnız bizdə belədi. Nə qədər ki, sənətkar sağdı, onu heç kim görmür. Elə ki, öldü, hə, onda bir qiyamət qopur ki, gəl görəsən! Odu ki, o, ölməliidi. Mütləq ölməliidi. Acından, ya qeyri səbəbdən. Bu, həmişə belə olub. Tarix boyu belə olub və belə də olacaq! Biz ölüləri sevirik! (Məxmirəyə.) Amma mənə inanın: gün gələcək, burda... olsun ki, lap bu vağzalı özündə sizin heykəliniz ucaldılacaq!

Məxmirə. (Ayılır, Qulama.) Bağışda ye, sən Allah. Axır vaxtdar əsəblərim tamam stroydan çıxıb. (Keçib yerinə əyləşir, tamaşaçılara.) O gün də maaş aldığım yerdə bir də gördüm gözüm qaraldı. Elə bil cin vurdu təpəmə! (Qulam «cin» sözündən diksinir.) Durduğum yerdə öz-özümə necə hirsəndimsə, dilim-ağzım necə gicişdisə, bir dəne tüpürmək tüpürdüm?!.. (Səsi enir, üzü işılanır.) O tüpürməyi rəhmətliy Ağahüseyn öyrətmişdi mənə. «Cadugər» də fitnəkar qarını oynıyanda. Düz otuz bir il baş rejissorumuz olub rəhmətliy. (Yuxarılara, ucadan.) Allah sənə rəhmət eləsin, Aquli! (Tamaşaçılara.) Qoxma Məxi, rəhmətliy diyirdi, ürəynən tüpür! Elə tüpür, elə bil canuva yığılan bütün hirsüvi, ağrı-acuvu tüpürürsən! (İçini çəkir.) Ağrı-acı da, tüpürməynən çıxır ki?.. Çıxsaydı, nə

vardı ki?! (Gözləri yol çəkir.) Ağrılar var ki, onları gərəy ancağ qusasan! (Fikrə dalır. Uzaqlardan qatar səsi eşidilir.) İndikilər heç bilirlər ki, ya baş rejissor nəməne olan şeydi?

Qulam. (Ehmal addımlarla Məxmireyə yaxınlaşır, ciddi.) Görün sizə nə deyirəm. Bax, o gün... Daha doğrusu, günlərin bir günü (sirr açan kimi astadan) elə bax burda, bu vağzalı özündə...

Məxmire. (Qulama məhəl qoymadan, tamaşaçılara.) O gün qəbrinin üstə getmişdim. (Qəfildən Qulama.) Ağaseyn Aqaverdibekovu tanıyırdun, alə? (Cavabı gözləmədən, mütəfəkkir obrazı alır, qalın basla.) Bilseydin nə qədər üzgündür ömür?! Əgərçi bilseydin, sual verməzdin. Bilmədən bəlkə də söylədin ki, sən... (susur, ardını yadına salmağa çalışırsa da, yadına düşmür, özünü o yerə qoymadan,) nöşün fərəhlənib gülə bilmirsən? (Öz-özünə) Yoxsa, ölə bilmirsən idi?.. (Qulama.) Yaduva düşdi? (Cavab gözləmədən, tamaşaçılara) Ad günüydü... Qərənfilləri şəklinin altına düzə-düzə, «yetim qoydun məni, Aquli» didim. Sora da o ki var, ağladım. (Səssiz-səssiz ağlayır)

Məxmire ağladıqca Qulam dırnaqlarını didişdirir. Uzaqdan qatar fitinin səsi eşidilir. Məxmire fit səsine diqqət kəsilir, qolunu çirmələyib saatına baxır, sonra yenə iştahla ağlamağa davam edir. Sonrakı dialoqlar, demək olar ki, paralel gedir.

Qulam. (Kədərlə.) Göz yaşları qəlbin fəryadıdır. Qəlb yalnız bu dildə danışır...

Məxmire. (Sirr açan tək, astadan.) Elə bunu dimişdim, bir də gördüm, sopsoyuğ meh əsdi... Yayın cırhacırında ya-a!.. (Çoxmənalı təbəssümlə) O dəyqə bildim odu. Mənə təsəlli verməy istiyir. (Yazıqlaşır.) O elə idi axı yazıq. Hamının dərini çəkirdi. (Doluxsunur, burnunu çəkib fikrə gedir.)

Qulam. Allah rəhmət eləsin. Görürəm, sizin məni dinləmək həvəsiniz yoxdu. Daha doğrusu, siz məni avaranın biri hesab edirsiniz. Amma axı mən avara deyiləm?! Mən də sizin kimi... (qəfildən həyəcanla.) Axı əslində, siz də, mən də, biz hər ikimiz...

Məxmire. (Qulama məhəl qoymur. Əllərini oturan yerdə belinə vurub tamaşaçılara.) İndi sən gör ki, ya-a, məndən savayı o qəbiristannığa gələn vardı? İndi tüpürmiyəsən buların üzünə, neyniyəsən, hə? (Skamyanın kürəkliyinə yayxanır, məmnun təbəssümlə.) Elə bilirsüz tüpürmədim? (Əsəbi hırıltıyla.) Səhəri gün birbaş tiatra getdim, özümü bufetə salıb (Ayağa qalxır.) tfu!!!.. didim, hamuuzun üzünə!.. (Qulam dik atılıb özünü yığıdır.) Tüpürdüm, didim, «budı, didim, sizün qanacağuz, qabillyətüz?.. Didim, sizi kim adam eliyib, ağəz?.. O zərri-zibalı addarı, o məməş... (səhvini düzəldir) ...o döşüüzə taxıb özüüzi əsdirə-əsdirə (göstərir) gəzdirdiyüz salxım-salxım medalları kim taxdırıb yaxouza, hə? (Doluxsunur, burnunu çəkib yazıq-yazıq.) Xəstə ayaqlarıyan kabinet-kabinet gəzib, birüüzə ev, o biriüzə maşın verdirən kim idi, bu bədbəxtin oğlu döyüldü?.. Bəs indi noldu, nə tez unutduz bu yetimi?

Məxmirənin dediyi «İblis» kəlməsiylə perronun alatoran tərəfində Nəzarətçi peyda olur. Qulam Nəzarətçini görcək, ehtiyatla ayağa qalxır, aradan sivişmək istədiyini bilir.

Məxmire. Cümlə xəyanətlərə bais olan kimdi? İblis! Tfu, artist e-e, Allah keçsin günahımnan. (Nəzarətçi iri addımlarla onlara sarı addımlayırsa da, Məxmirənin dediyi "İblis" kəlməsindən duruxub ayaq saxlayır, ehmalca kənara çəkilib gizlənir.) Bunu Allah götürər, sən mənim canım?.. (Yenidən qızıdır, ayağa sıçrayıb əllərini ölçə-ölçə kiminsə üstünə yeriyir.) Didim, sağlığında qalstukunnan asılıb yellənən siz döyüldüz, ağəz? (Yamsılayır.) Aquşa... Aquşa... Azzar Aquş, çor Aquş!.. (Əl atıb skamyanın arxasına keçmək istəyən Qulamın yaxasından yapışır, onu skamyanın üstünə sərrib, qarşısında diz çökür, Qulama, yazıq-yazıq) Şəklinə baxa-baxa, «indi özün gör, gör ki, sənə kim qaldı!» didim. O başlarına

fır-fır firrandığın çəyirtkələrin, bu da mən! Sənün radio Məxün! (Tamaşaçılara rəhmlə.) Tamaşa vaxtı kulis arxasında danışanda, əsəbləşib özündən çıxırdı ki, o qızın səsini alun, elə bil radio danışır.

Qulam. (Dikəlib oturur, gözü Nəzarətçidə, çaşqın halda birnəfəsə.) Mən radionu sevirəm. İctimai şüurun formalaşmasında radionun rolu əvəzsizdir. Bu, kütləvi informasiya vasitəsinin elə bir növüdür ki... (qəfildən ayılır, öz-özünə) Bu nə cəfəngiyyatdı?..

Məxmire. (Dirşəyi ilə Qulamı itələyib skamyaya sərir, tamaşaçılara.) Amma di gəl ki, orden-medalları o həşərata verdirirdün də! Yadunnan çıxıb bəlkə? Mənə çatanda, diyirdün uca dağa nə bələdçi? (Boğazına dolan qəhəri udur.) Mən ölmüş də, sən nə diyirdün, eliyirdim. Ən bivec rolları verirdün mənə, diyirdim nolar, rolun nə böyüyi, nə kiçiyi? (Qulam ehmalca ayağa qalxmaq istəyirsə də, yaxasını Məxmirenin qüvvətli əllərindən çıxara bilmir.) Gözəgörünməz əcinnə rolunu verirdün, diyirdim «baş üstə!», küçədən ötən paçtalyon - "gözüm üstə", (danışdıqca coşur,) hasardan boylanın dördüncü qonşısı, o da baş üstə, səhnənin arxasından urra! çıxıran komsomolçu qız, belə o da mənim gözdərim üstə! Acığım tutanda da diyirdün "nolsun ki, özün görünürsən, sənətün ki, görünür?!.." (Şəhadət barmağını yuxarı qaldırır, sirr açan tək, astadan.) Elə bunu dimişdim, bir də gördüm, (sirli pıçılıyla) meh diyandı. (Perrona sirli sakitlik çökür, cırcırma səsləri eşidilməyə başlayır. Qulam da, Nəzarətçi də xoflu baxışlarla ətrafa boylanırlar. Üzü işıqlanır.) O dəyqə bildim. Xəcalət çəkir. O eləydi axı?! (Sevgi dolu gözlərlə Qulamın üzünə zillənir. Qulam duruxub qalır. Qəfildən əsəbi halda tamaşaçılara.) Amma, didim, birçə dəfə də olsun, adımlı o fəxri addar siyahısına saldırmadun! Nolar, didim, mən, didim, heç vaxt ad ölüsü olmamışam! Adama öz adı yaraşığı versün! (Qulama işarəylə.) Bude, bu hələ bunun vağzal avarasıdır! İto mənə tanıyır! (Qulamı sinəsindən geriye itələyir, o, skamyanın o biri üzünə yığılıb bir müddət orda ölmüş kimi, hərəkətsiz qalır.) Həmişə də dimişəm, indi də diyirəm: ad insana yaraşığı verməz, insan ada yaraşığı verər!.. Amma, məsələ bundadır ki... (Qəfildən üzü dəyişir, aramla ayağa qalxır, bir əlini yuxarı qaldıraraq bəyənət verən tək,) o gün... O meh əsdirən günü diyirəm a-a... hamıçun var! Bax, kişi o kəsə diyirəm ki, o günə alınacağı, üzünə çıxma bilsün!

İşiq dəyişir. Perrona qaranlıq çökür. Əcaib musiqi. Bir-birinin yanından sürətlə ötən qatarların səsi və həyəcanlı fiti eşidilir. Məkan itələşə-itələşə, bir-birini səsəylə-səsəylə perron boyu vurnuxan sənişinlərlə dolur.

Məxmireylə Qulam da onların arasındadır. Yük daşıyan arabalardan biri onların yanından ötürkən Qulamı cənginə alır, aparmaq istəyirsə də, Məxmire Qulamın yaxasından tutub, arabadan çıxarır. Vağzal uğultusu tədricən səngiyir.

Məxmire. (Qulamı qucağına alıb skamyaya oturdur, izdihamın ardınca.) A bala, nolub, nə xəbər?.. Öldürmüşdüz ki, kişini?! Nöş qırırırsız bir-birünüzi?! Onsuz da hamuuz gediceysüz də! (Qulamı dümsükləyib hırıltıyla.) Öz aramızdı, az qalmışdı ya-a. Aparırdılar a-a səni...

Qulam. (Özünə gəlir, yazıq səslə tamaşaçılara.) Əslində biz də... biz hamımız... siz də, biz də yol üstəyik. (Qəfildən halı dəyişir, əlini sinəsinə qoyur.) Elə bil o daha vurmur...

Məxmire. (Çemodanlardan birinin qapağını açıb içində nə isə axtara-axtara.) Yaxşı görünüm a, ağciyər olma. Bu basabasda ürəy diyənər?

Perrona uzunətəkli paltarda Tumsatan qadın daxil olur, özünü yellədə-yellədə gəlib Məxmirenin qarşısında dayanır.

Tumsatan. Yaxşı tumum var, a baji. Sübh tezdənnən qovurmuşam. Qastritin dərmanıdır.

Məxmirə. (Üzünü yana çevirir.) Vəssalam da. (Tumsatana ağızucu.) Sağ ol, istəmirəm.

Tumsatan. Al, peşman olmazsan, gözəl. Özün də yol üstəsən, başını qatarsan, heç olmiya.

Məxmirə. Didim: «sağ ol» də, istəmirəm.

Məxmirəylə Tumsatan danışdıqca, Qulamın gözü Tumsatanın zənbilinin kənarına yığılmış tum bükülülərinə sataşır. Ayağa qalxıb ehmal addımlarla arxadan zənbilə, əlini uzadıb bükülülərdən birini çəkib çıxarır, qatını açıb oxumağa başlayır. Orda oxuduğu nədənsə qolları yanına düşür, yerinə qayıdır, üzünü tutub səssiz-səssiz ağlayır.

Tumsatan. Axı niyə istəmirsən? Nə səbəbə?

Məxmirə. Heç dəxli var? Ay bacım, istəmirəm də, lazımım döyül! Başa düşmədün?

Tumsatan. Dişünnən qorxursansa, buna heç diş lazım döyül ki. Maloçnıdı, ağzuva atmağunnan əriməyi bir olur.

Məxmirə. Əstəğfərullah! Zibilə keçmədiy? (Tumsatana.) Ay bacım, ay anam, maloçnıdı? Slivoçnıdı? Balam, istəmirəm də-ə, a?! İşə düşmədiy? (Tamaşaçılara.) Diyirəm bu xarabanın heç harasında insana rahatdığ yoxdu da! Hayana tərpenirsən adam çıxır, hara gedirsən, başuvun üstünü qırğı kimi alıllar. Xörəyi də yiyəndə qorxa-qorxa yiyirsən ki, birdən onun da içindən adam çıxar!

Tumsatan. (Məxmirəyə.) Tay niyə çığırırsan? Denən istəmirəm də! Bununku lap dava-davadı ey! (Tamaşaçılara.) Camaatın başı lap xarab olub e! Harda dəli var, yığışır bu xarabaya! Nə qanıllar, nə qandırillər! (Gözü Qulamı alır, üst-başını düzəldib ona sarı yeri yir, nəzakətlə.) Ay qardaş, yaxşı tumum var e. Sən al, heç olmaya.

Qulam. (Fikirdən ayılır.) Nə olmaya?

Tumsatan. (Yanıqlı-yanıqlı oxuyur.) Bir ayrı-ılı-ıq, bir ölü-ü-üm... heç biri olmiyeydi-i... (Zənbilinə işarə ilə) deyirəm, maloçnıdı, al, peşman olmazsan.

Məxmirə. (Tumsatana.) Ağz, onun pulu var, keçmisən xirtdəyinə ki, al? Görmürsən cındırından cin hürkür?..

«Cin» sözündən səhnənin işığı dəyişir. Perronun bir tərəfinə nəhəng bulud kölgəsini andıran qaranlıq çökür. Hər üçü göyə zillənir.

Məxmirə. Bisimillah. (Dikəlib oturur, göyə zillənir.) Bu nədi belə? Elə bil hava qaraldı?

Tumsatan. (Göyə baxa-baxa, çıxışa sarı gedir.) Axşama yağış deyiblər. (Məxmirəyə.) Ondan ötrü deyirdim ey! Tum çirtdiyın ki, heç nə veciiza gəlməsin!

Külək uğultusu.

Məxmirə. (Uğultuya diqqət kəsilir) Bu nə sədi belə?..

Tumsatan. (Gedə-gedə.) Hələ bu nədi ki?.. Burda elə şeylər olur ki... yatsanız, yuxuda görmsəzsiz! (çixır)

Məxmirə. (Göyə zillənib.) Yo-ox, bu nədisə, elə belə döyül. Belə də hava qaralar? Bu tərəf... (sağ tərəfə yeri yib göyün üzünə baxır) açıqdı... (sol tərəfə yeri yib ordan göyə baxır) bu tərəf isə zülmət qaranlıq... (Bayquş buppultusu eşidilir.)

Qulam. (Səksənib diqqət kəsilir, vahimə içində Məxmireyə.) Eşitdiz?.. Elə bil bayquş uladı.

Məxmire. (Qulama əyri-əyri baxır.) Nə gic-gic danışsən, alə? Vağzalda da bayquş uluyar? Sən lap bisavadmışsan ki?!.. (Səhnənin qaranlıq tərəfinə yeriyir, göyə baxa-baxa.) Bu da sənənin ispan dramaturqunun əsəri döyül e, ağzuva gələni danışasan. Bu... (tamaşaçılara, xüsusi vurğuyla) əlamətdi!.. (Göyə baxır) Nəyəse işarədi!..

Külək uğultusu getdikcə güclənir. Qulam pencəyinin yaxalığını qaldırır skamyanın küncünə qışılır.

Məxmire. (Tamaşaçılara, işgüzar tərzdə.) Əslinə qalanda, Qurbanolduğum belə əlamətdərdən iki dəyqədən bir göndərir də bizlərə. Biz qanmırıq. O daşqınlar, zəlzələlər, o əcaib-əcaib xəstəliklər, iqlim dəyişkənliyi nədi bəs?.. Dimey istiyir, a bala, ayılun nə qədər gec döyül, bu dünya o özüzüçün qurub düzəltdiyünüz pasterizovinnı həyat döyül! Bu dünya... (söz axtarır)

Qulam. (Vahimə içində yerə baxır.) Elə bir yer titrəyir...

Məxmire. Ay aton rəhmətdiy. (Tamaşaçılara.) Amma nolsun? Kimə diyirsən? Gör ki ya, vecdərinədi? Buları heç zəlzələ ayıltmadı?!.. (Qulama.) Zəlzələ yadundadı, alə?.. (Cavab gözləmədən, tamaşaçılara.) Suğra xalanı... qonşumuzu diyirəm, yazığın övladı yoxdu, tək-tana yaşayır, zəlzələ başdıyan kimi, kürəyimə atıb qaçıram... tını burulmuşdum elə, bir də görürəm qəzet budkasının dalında iki nəfər xosunnaşır. O diyir «əlli», bu diyir «yüz», o diyir «əlli», bu diyir «ölsön də, yüz!» Baxıb görürəm, kim ola?.. Bizim bu başibatmış uçaskovi Mirzoppa! Sən bir insanda qammazdığın dərəcəsinə bax ki, bütün şəhər lərzəyə gəlib, evlər uçulur, trasın ortasında əjdaha boyda yağannar açılır, özünü balkonnan atan kim, sabunni-sabunni küçəyə qaçan kim, bular burda pul davası döyüllər! Bu mament bi dənə talçok getdi yerin altınan... (Sim qırılmasını andıran səs. Nəzarətçi ilə Qulam dik atılıb ətrafa baxırlar. Duruxur. Qulama.) O nə səs idi elə, hə?

Qulam. (Xoflu baxışlarla ətrafa göz gəzdirir.) Elə bil hardasa nə isə qırıldı. Ya açıldı?..

Məxmire. (Yerini rahatlaya-rahatlayp) Olsun, prisepi açdılar. Prisepin səsini mən tanıyıyım, kim tanıyıcey? (Perronu seyr edə-edə.) Can çürütmüşəm e, buralarda! Drujinnik işdiyən vaxdar! (Qəfildən nə isə anlamış kimi, yerə zillənir.) Yoxsa... bu, odu?

Qulam. (Vahimə içində.) Kim - o???

Məxmire. (Qulamı eşitmir, gözü yerdə.) S-s-s... (Yeri dinləyir, Qulama) Eşidirsən?..

Qulam. (Vahimə içində.) Nəyi?..

Məxmire. (Sırr açan tək, astadan.) O danışır.

Qulam. Kim?..

Məxmire. (Pıçılıyla.) Yer...

Qulam. (Gözlərini döyür.) Yer???

Məxmire. (Başını, yeri dinləyirmiş kimi, aşağı əyib, Qulama.) Bilirsən, o nə diyir? Diyir, hələ ki, üstümdə gəzirsüz, üzümə tüpürüb, zibilliyirsüz məni, min oyunnan çıxırsuz... Bizə diyir a! Sabahsa, diyir, sizi mənim qoynumda basdıraceylər. (Əcaib səslər. Ayağa qalxır, teatral pafosla.) İndi sizi ehtiraslarınız və nəfsiniz yeyir, sabahsa, qoynumda sizi həşəratlar və əqrəblər yeyəcək!

İşıq dəyişir. Əcaib musiqi. Nəzarətçi yoxa çıxır.

Qulam. (Xoflu baxışlarla göyə zillənir.) Siz... neylədik? Burda nə baş verir?

Məxmire. (Heç nə olmayıbmiş kimi.) A priçom tut mən?.. (Tamaşaçılara.) Yox, vapşe, sözün düzi, məndə belə şeylər olur. Bax, o ki, nə haqdasa sidq-ürəkdən fikirreşirəm

a, elə bil Yer hərəkətə gəlir! (Möhtəşəm cırıltı səsi. Duruxur, öz-özünə.) Yoxsa, davlenim qalxdı?..

Səhnə hərəkətə gəlir. Qatarların hərəkət cədvəli, işıq dirəkləri hərəkətə gəlib yerlərində laxlayırlar. Qulam ayaqlarını qarnına yığıb, başını tutur.

Məxmirə. (Əlini yuxarı qaldırır, musiqi kəsilir. Məkan aydınlaşır.) Nə isə, uzun sözün qıçası, didiyim odu ki, insan belə məxluqdı. Ölüm, ya xəstəlik qapısının ağzını kəsdirmiyincə, ağı başına gəlmir ki?! Bulara diyən gərəy, a bala, bir ətrafuuza baxun. Görün ki ya, kimüüz qalıb?.. Hanı sizi sevən, canını yoluuzda fəda eliyən ata-anouz?.. Hanı bir qoşun xala-bibilərüz, əmi-dayıluuz, topdağıtmaz qohum-əqrəbouz?.. Hanı?.. Hara itdilər? Bir dərindən düşünün və ayılın, nə qədər gec döyül! Axı bu dünya manat-məzənnə dünyası, villa-mercedes dünyası döyül?!.. Vallah döyül, billah döyül!.. (Qəfildən ayrı səslə.) İnammırsuz döyül? Mən ölüm, inanmırsuz?..

Qulam. (Astadan.) Mən bilirəm.

Məxmirə. Nəyi bilirsən?..

Qulam. (Qorxulu sirr açan tək, yarıpıçılıyla.) Hamı burdadı.

Məxmirə. Kimi diyirsən?

Qulam. (Ehtiyatla.) Gedənləri deyirəm. Bu dünyadan köçənləri. O biri üzə köçsələr də, bizimlə çiyin-çiyinə, göz-gözə qalanları deyirəm. Hamı budu, (xoflu baxışlarla ətrafına göz gəzdirir) burdadı. (Lap yanında dayanmış görünməz kiməsə ehtiramla.) Axşamınız xeyir. Bağışlayın, siz Allah, bayaqdan arxam sizə oturmuşam. (Qəfildən arxaya çevrilib, orda dayanmış digər görünməzə.) Salaməleyküm. Görmədim, üzürlü sayın. (Məxmirənin böyrünü dümsükləyir, görünməzlərdən birinə işarə ilə, qulağına) Bu, bilirsən kimdi?..

Məxmirə. Kimi diyirsən?

Qulam. (Başıyla işarə edir, pıçılıyla.) Bu da, görmürsən? Surlakovdu.

Məxmirə. (Qqaş-qabağını tökür.) O kimdi?

Qulam. (Astadan.) Keçmiş partiya silahdaşlarımdandı. (Kimlərəsə eşitdirən tək, ucadan.) O gün təsadüfən yolum Fəxri Xiyabana düşmüşdü, bir də gördüm, əynində qara kostyum, döşündə deputat nişanı, bir nəfər asta addımlarla mənə sarı gəlir...

Məxmirə. Fəxri Xifabanda nə itün azmışdı?

Qulam. Heç, elə-belə. Gəzişirdim də özümçün.

Məxmirə. Gəzişirdün? Başuva yer qəhətdi?

Qulam. Bilirsiniz, orda mən həmişə özümü, necə deyim, keçmiş illərdə hiss eləyirəm. Bu, bir növ nostalji bir haldır. Axı hamı ordadı?!..

Məxmirə. Kim, alə?

Qulam. (Birnəfəsə.) Mironov, Meranaşvili, Amanzadə...

Məxmirə. Bisimillah, bu nə addardı?

Qulam. (Üzü işıqlanır.) Biz bir cəbhənin əsgərləyidik.

Məxmirə. Davada olmusuz?

Qulam. Yox, bir yerdə işləmişik. Üzümüz-gözümüz öyrəşib. (Kədərlə.) İndi onlarsız çətindi.

Məxmirə. (Əlini Qulamın çiyinə qoyur.) Sən belə elə: ağılu başuva yığ. Xiyabanda nə ölümün var? Ahıl adamsan, yıxılıb ölərsən, bir kəs xəbər tutmaz. Ya da, biri böyrünnən çıxıb pıqq eliyər, yeründə qalarsan. (Göy guruldayır. Başını qaldırmadan.) Olsun ki, yağış yağıcey. Yol üstə yağışın yağmağının ayrı ləzzəti var. (Başını qaldırıb göyə baxır.) İnşa Allah!.. (Qulama.) Bu sözün mənasını bilirsən, alə? (Qulam döyükmüş halda başını yelləyir.) Uşağığda məktəbdə inşa-zad yazmamısan?

Qulam. Yazmışam. (Başını aşağı salır.) Elə sonralar da o yolla getdim.

Məxmirə. Hansı yolla? İnşaatçı oldun?

Qulam. (Köks ötürür.) Yox, yazıçı oldum.

Məxmirə. (Üzünü turşudur.) Yazıçı?.. (Qulamı indicə görürmüş kimi, başdan-ayağa süzür.) İndi diməy sən yazıçısan da, hə? (Qulam başını təsdiq işarəsi ilə tərpədir.) Onda burda nə itün azıb? Olmıya, sən də mənim kimi...

Qulam. (Uzaqlara zillənir.) Məni bura zaman gətirib.

Məxmirə. O kimdi?

Qulam. (Acı kədərlə.) Bir kimsəyə rəhmi gəlməyən zalım çərxi-fələk. (Gözləri yol çəkir.) Bir vaxtlar mən də sizin kimi məşhur idim. Kitablarım əl-əl gəzirdi...

Məxmirə. (Əl sumkasının içində nə isə axtarır.) Sora noldu bəs? Pişiy asqırdı?

Qulam. (Başını aşağı salır, qəhərlə.) Sonra məlum oldu ki... (qəhərdən boğulur, danışa bilmir) ...belə məlum oldu ki...

Məxmirə. Yaxşı tay, ürəyim çəkildi. Allah ürəyüvi çeksün!

Qulam. ...bütün zəhmətim... gecələrlə yuxumu ərşə çəkib, sübhəcən yazıb yaratdıqlarım... əsərlərim... (qəfildən coşur, tamaşaçılara) Cild-cild əsərlərim! Sən demə... sən demə... (cibindən bayaq zənbildən götürdüüyü əzik kağız bükülülərini çıxarıb, əlləri əsə-əsə Məxmirəyə uzadır, burun yaylığını çıxarıb gözlərinə basır.)

Məxmirə. (Vərəqləri Qulamın əlindən alıb höccələyə-höccələyə oxuyur.) Zə-fər yürüş-lə-ri... (Qulama, turşumuş sifətlə.) Zəfər yürüşü nədi, alə? Başuva söz qəhətdi?

Qulam. (Pərt.) Bu, mənim erkən yaradıcılığımıdır. Sonralar mən mövzu dairəmi genişləndirdim. (Tamaşaçılara, diktör təbiri ilə.) O dövrlər ədəbiyyat dövlət ideologiyasının bir qolu idi! Deyərdim, ən vacib qolu! Xalq kütlələrinin maariflənməsi üçün müvafiq məzmunlu və ideya istiqamətli əsərlər ortaya qoyulmalıydı! Xalqlar dostluğu, sosialist yarışları, əmək qabaqcıllarının portretləri... (səsi getdikcə enir, susub qorxaq gözlərlə Məxmirəyə zillənir.)

Məxmirə. Onu bildiy. Diyirəm, yeni (Qulamın üst-başına işarə ilə) indi nöş bu gündəsən?..

Qulam. (Yazıqlaşır, çiyinlərini çəkir.) İndi belə çıxır ki, mən də, əsərlərim kimi, daha heç kimə gerek deyilik. (Tamaşaçılara.) Zaman dəyişdi, xalqlar dostluğu, əmək qabaqcılları heç nəyə gerek olmadı. Dedilər: «zamanı ötüb». (Burun yaylığıyla burnunu silir. Bu məqam gözü işıq dirəklərindən birinin arxasında dayanmış Nəzarətçiyə sataşır. Özünü yığışdırıb, nizamlı addımlarla əks tərəfə addımlayır.)

Məxmirə. (Başı fikusun yarpaqlarının tozunu silməyə qarışır.) Püf-püf, əmək qabaqcılları nədi, alə? Sən vampirərdən yaz, mistikadan yaz, diyim hə. (Qəfildən gözü aradan çıxmaq istəyən Qulama sataşır) Adə, hara?.. A gədə!.. Diyan, diyirəm sənə! (Özünü Qulamın yanına atıb qabağını kəsir, qolundan yapışır, geriye sürüyə-sürüyə.) Başuva at təpib? (Qulamı skamyaya oturdub qabağında dayanır, əllərini belinə vurur.) İstiyirsən, gene arabaya basıb aparsunnar sənə?..

Qulam. (Gözü Nəzarətçidə) Yox, mən... (Əlini mədəsinin üstünə qoyur.) Nə isə özümü birdən-birə pis hiss elədim. Ürəyim döyündü. Yağışdan əvvəl həmişə belə olur.

Məxmirə. (Ana nəvazişi ilə Qulamın yaxalığını düzəldir.) Balam, ürəy döyünər də. Neynəsün bu dəbdəxt, diyansun? Bu bir, ikincisi, o göstərdiyün ürəy döyül ki?! O, mədədi, mədə! (Qulamın yanında oturur.) Acsan, ona görə də qarnun ağrıyır. (Sumkasını dizinin üstünə qoyub açır, içindən ciğara torbaya bükülmüş bir yığın soyutma yumurtaları çıxarır.)

Qulam. (Yumurtaları görüb həyəcanla.) Yox-yox, mən ac deyiləm! Qəti surətdə ac deyiləm! Sizə and içirəm ki...

Məxmirə. (Qulama məhəl qoymadan, yumurtaları bir-bir skamyanın dəmirinə vurub, soymağa başlayır.) Bah, ac döyül! Bayağdan qarnuvun qurultusundan qulağlarım tutulur, ac döyül! Bu saat. (Soyur.) İndi sənə yedirdim, gör ki ya, ürəyün ağrıyır, ya yox! (Soyulmuş

yumurtanı işığa tutur.) Yolunku bax, budı! Klassika!.. (Duzlayıb Qulamın ovcuna basır və o biriləri soymağa girişir. Soya-soya ləzzətlə burnunu çəkir.) Hə, onu diyirdim axı...

Nəzarətçi ədəbli addımlarla perrona daxil olur. Bir müddət onları görmürmüş kimi, skamyaların altını, saat və işıq dirəklərini əl fənəri ilə yoxlayır. Qatarların hərəkət cədvəlinə yaxınlaşır, cibindən çıxardıği iri yaylıqla cədvəlin şüşəsini silməyə başlayır.

Qulam. (Gözü Nəzarətçidə, Məxmirenin böyrünə qısıılır, kəkələyə-kəkələyə.) O gün mən burda... b-beləcə dayandığım... oturduğum yerdə... bir də gördüm, bir nəfər... B-belə hü-ündürboy adam... əynində də uniforma...

Məxmire. (Gözü Nəzarətçiyə sataşır, dirşeyi ilə böyründəki Qulamı dümsükləyir.) Bu kimdü alə?

Qulam. (Qorxu içində astadan.) Bu, odu!!..

Məxmire. Kim - o? (Nəzarətçini əyri-əyri süzür.)

Qulam lal işarələrlə Məxmireyə nə isə başa salmağa çalışırsa da, o məhəl qoymur.

Qulam. (Yandırıcı pıçılıyla.) U-uni-for-ma!.. N-nə-zarət-çi!..

Məxmire. (Üzünü turşudur) Nəzarətçi?.. Püf-püf-püf!.. Nəzarətçi kimdi, alə? Buların direktırı məni görəndə mil diyanır, bu nə karədi ki? (Tamaşaçılara.) Diyirəm, bu camaatın başı lap xarab olub e! Hərə özünən bir dənə naçalnik düzəldib. Bunnara diyən lazım, bu dünyanın (göylərə işarə ilə) bir dənə naçalniyi var! (Nəzarətçinin hərəkətlərinə göz qoyur.) İndi bunun bazburuduna bax da. (Nəzarətçiyə) A bala. (Nəzarətçi eşitmirmiş kimi, cədvəlin şüşəsini daha səylə silir.) Ay yoldaş!

Nəzarətçi. (Geriye qanrılır, Məxmireni sanki indi görürmüş kimi, ədəbli addımlarla onlara yaxınlaşır, diktör təbiri ilə.) Axşamınız xeyir, hörmətli tamaşaçı... tfu, sənişinlər.

Məxmire. (Nəzarətçini şübhəli nəzərlərlə süzə-süzə.) Abatun xeyir. Bizi axtarırsan?

Nəzarətçi. (Özünü itirir) Xeyr, xanım, sizi niyə axtarmalıyam kin? Boynuma düşən vəzifə borcumu yerinə yetirirəm.

Məxmire. (Üzünü turşudur.) Vəzifə borcuvı? Şüşəsilənsən? (Nəzarətçi duruxur.) Diyirəm, yəni buraların təmizdiyinə sən baxırsan?

Nəzarətçi. (Çaşqın.) Yox, niyə kin? Onu mən... (nə fikirləşirsə, saxta səmimiyyətlə) Bu, mənim daxili ehtiyacımdır.

Məxmire. (Yumurtadanı dişləyib yeyə-yeyə.) Nədi sənün daxili ehtiyacın, şüşə silməy? Başuva iş qəhətdi?

Nəzarətçi. (Qəfildən kövrəlir.) Yox, mən... (tamaşaçılara) Bu, mənim ağır uşaqılıq illərimdən yadigar qalan köhnə vərdişimdi. Elə nə görürəm, silirəm, təmizləyirəm, əlimin altına nə keçir, tozunu alıram, parıldadıram. (Qəfildən coşqun.) Bu, elə bir maniakal-depressiv haldır ki...

Məxmire. (Üzünü turşudur.) Manyaksan?..

Nəzarətçi. (Pərt.) Xeyr, xanım, siz məni düzgün başa düşmədiniz. Mən, sadəcə... (başını aşağı salır, süni kədərlə) Axı mən uzun müddət ağır yetimlik həyatını yaşamışam?! Evin hər işi mənimlə olub. (Süni kədərlə) Şüşə də silmişəm, döşəmə də süpürmüşəm, yeri gələndə lap... (qəfildən təsirlənir, səsi titrəyir) unitazı da...

Məxmire. Yaxşı tay, üreyimiz bulandı! (Kənara.) İyrənci köpəyoğlı! (Nəzarətçiyə.) Amma belə nə isə gözüm su içmir də sənən. Elə bil səni hardasa görmüşəm. (Xatırlamağa çalışır.) Hansısa kinoda. Ya türməyidi, haraydı?.. (Fikrə gedir.) Heç cür yadıma sala bilmirəm də indi.

Nəzarətçi. (Qulaqlarını çəkir.) Allah eləməsin, siz nə danışsınız, ay xanım? Türmə nədi, zad nədi? Mən hələ lap uşağılıqdan... e-e-e, gör haçannan burda işləyirəm. Demək olar, buralarda böyümüşəm. 14 yaşından dispeççer köməkçisi olmuşam, bir bölük yetim bacı-qardaşımı saxlamışam.

Qulam. (Məxmirəni dümsükləyir, qulağına.) Bu, odu!!!..

Məxmirə. (Qulama məhəl qoymadan, Nəzarətçiyə.) Ax vot ono şto? Papa Terez!

Nəzarətçi. O nədi elə?..

Məxmirə. Diyirəm, yəni malades də! (Nəzarətçi başını aşağı çalıb utancaq sükutla susur. Məxmirə qollarını qoltuğuna vurub Nəzarətçini süzməyinə davam edir. Bir anlıq ortaya yöndəmsiz sükut düşür.) Hə, nolsun indi?

Nəzarətçi. (Başını qaldırır.) Nə nolsun?

Məxmirə. Diyirəm, yəni niyə diyəndun?

Nəzarətçi. (Çaşqın.) Dayanmıyım?..

Məxmirə. (Tamaşaçılara.) Zibilə keçmədiy?.. (Nəzarətçiyə.) Diyirəm, yəni işün, gücün yoxdı, balam?.. Yeri get, işüvə-gücüvə də, a?!..

Nəzarətçi. (Çaşqın halda.) Gedim? Nə deyirəm, gedim də. Yaxşı, sağ olun. Çox sağ olun. (Gedə-gedə.) Allah razı olsun.

Məxmirə. (Gözü Nəzarətçidə.) Yadıma sala bilmədim də, bu kişini hardan tanıyıram.

Qulam. (Həyəcanla.) Siz neylədiyiz?..

Məxmirə. Neynədim?

Qulam. (Ağlamsınır) İndi o bizi rahat buraxmayacaq!

Məxmirə. (Üzünü turşudur.) Kim alə, bu?

Qulam. Siz onu tanımırsınız. Kim olduğunu da bilmirsiniz. O... O, nəzarətçi deyil!

Məxmirə. Nəzarətçi döyül?.. Bəs kimdi?

Qulam. (Nə isə demək istəyirsə də, ürək eləmir) Yox, mən qorxaq deyiləm. Cinə, şeytana da inanmıram! (Səsi enir.) Daha doğrusu, inanmırdım.

Məxmirə. (Qulama işarə ilə tamaşaçılara, astadan.) Bu da xərəb çıxdı. Mının da axırına çıxıblar uje. E - eh, burdan kim salamat çıxır ki?! Bu dünya dəyirman kimi bir ucdan üyüdür hamını. İnsan dəyirmanı!.. (Kövrəlir.) Bude mən. Gözüüzün qabağında. Bu boyda insan... Sənətkar!! O sənətkar ki, bütün həyatını fəda elədi sizlərə!.. (Səsi enir, yazıqlaşır.) Bəs siz neynədiyiz?

Qulam. (Nəzarətçinin ardınca baxır) Buranın nəzarətçilərini mən yaxşı tanıyıram. Onların forması ayrı cür olur.

Məxmirə. (Qulama məhəl qoymadan.) Bu da buların mənə verdiyləri qiymət! (Qulamı kənara itələyib, əsəbi hərəkətlərlə çemodanlarda eşələnir, hansı birininə içindən güllü yaylığa bükülmüş iri ölçüdə məxmər üzlü qırımçı diplomu çıxarıb iyləyir.) Püff!! Nöüt iyi verir!.. Bu da buların mənim qırx illik yaradıcılığım verdiyləri qiymət! (Diplomu o üz-bu üzünə çevirir.) Bu nədi, mən ölüm? İndi bunu mən neyniyim, hə?.. Balaca döyül ki, stolun siyirməsinə soxub göz qabağınan itirəsən, bufetə qoymağ olmur ki, təkəsi üstə aşıb qab-qacağı sındırar. (Diplomu səliqə ilə büküb əvvəlki yerinə qoyur, çemodanın ağzını bağlamaq istəyirsə də, qapaq bağlanmır. Əvvəl iki əli ilə, sonra üstünə dırmaşb dizi ilə basırsa da, bağlanmır. Məcbur olub çemodanın üstünə oturur və axır ki, qapağın ağzını kilidləyir.) Andıra qalasan elə ya! (Yerinə əyləşir, nəfəsini dərir.) İnsanı, sənətkarı! bu günə salallar? Gör iş nə yerə çatıb ki, gözüm güzgüdə özümə sataşanda, diyirəm: sən kimsən e, vapse? (Susub fikrə dalır.)

Ortaya ağır sakitlik çökür. Hardansa yaxından asta-asta yola düşən qatar təkərlərinin səsi eşidilir. Qulam pencəyinin döş cibindən çıxardığı bükülünü skamyanın bir tərəfinə sərir,

içindən çıxardığı medallardan birini gizlincə pencəyin döşünə taxır. Qalanlarını büküb əvvəlki yerinə qoyur.

Uzaqdan qatar fitinin səsi eşidilir. Məxmirə fitə diqqət kəsilir, qolunu çirmələyib saatına baxır. Sonrakı dialoqlar, demək olar ki, paralel gedir.

Qulam. Sizi anlayıram. Mən də, bir də görürsən, küçlərlə dolaşanda, gözüm vitrinə, ya pəncərə şüşəsinə düşən əksimə sataşanda, deyirəm: Qulam? (Qəfildən acı qəhərlə.) Qulam Sarabiç, bu, sənsən?..

Məxmirə. (Qulama məhəl qoymadan, tamaşaçılara.) Nolar, buna da dözəriy! Allaha şükür, öyrəncəliyik. Acdığ da görmüşüy, qıttığ da, belə soyqırım da! Amma tay hər şeyin bir əndazəsi var axı, ay başuuzda dönüm?!.. (Əlini qulağının dibinə qoyub, gözlərini yumur, segah üstündə oxumağa başlayır.)

Didi könlüm mənə ki, hər şeyin əndazəsi va-ar, (Tarın səsi eşidilir.)

Etmə sən qəlbə xəya-anə-ət

Çün onun da gizli bir sevdası va-ar

Yar əman-əman-əman...

Ey dad - ey dad ey, da-a-au-ud...

Qulam. (Duruxur) Davud? Davud kimdi?..

Məxmirə. (Lağla.) Qaradavoy! Əşi, sən nə dibilməzsən?!..

Qulam. (Öz-özünə.) Burda mən nə isə xoşagəlməz bir hadisə duyuram. (Əlini sinəsinə qoyur, vahimə içində) Ürək döyüntülərim zəifləyir. (Məxmirəyə) Axı mən serdeçnikəm?!..

Məxmirə. Hə nolsun? Mən də peçonoçnikəm. Ciyərim budu bax, (Qulamın əlini dartıb qabırğasının altına basır) pakrışka kimi şişib diyanıb. Gör ki ya, qoxuram? O işığa kor baxım ki... (qəfildən gözlərini tutur, teatral pafosla) Heyhat!!! Gözlərim!!! (Qulam diksinib əlini çəkir. Məxmirə ayağa qalxıb kor hərəkətləri ilə boşluğu yoxlaya-yoxlaya) Eyvah!! İşıqlı dünya!!! (Qəfildən uzaq boşluqlara) Əlvida, ey Günəş, ey odlu səma!..

Bir daha açılmaz nurlu sabahlar!

Bir daha görünməz gül üzlü bahar!...

Qulam. (Özünü Məxmirəyə yetirib, onu qucaqlayır, təşvişlə.) Siz... sizə noldu?

Məxmirə. (Qulamı kənara itələyib, heç nə olmayıbmiş kimi.) Nə var alə, nolub?..

Qulam. (Həyəcandan tövşüyə-tövşüyə.) Sizin gözləriniz...

Məxmirə. (Astadan) Heç bayırırgun yoxmuş ki sənün?!.. (Qalib addımlarla keçib yerinə əyləşir, soyulmuş yumurtalardan birini duzlayıb dişləyir, yeyə-yeyə) Gəl otur, tikön yarımçıq qalib. (Qulam heysiz addımlarla keçib yerinə əyləşir, yarımçıq yumurtanı həvəssiz-həvəssiz çeynəyir.) Bilmədün hansı əsərdəndi? «Korun əfsanəsi»nnəndü də!

Qulam. (Udqunur.) Korun?? (Xatırlamağa çalışır.) Klassikadandı? Yadıma gəlmir. Olsun maarifçilərdəndi.

Məxmirə yumurtanın birini də duzlayıb Qulamın ovcuna basır, yeyə-yeyə ayaqlarını yerdən ayırır çəkmələrinə zillənir. Göy gurultusu eşidilir. Hər ikisi yumurta yeyə-yeyə göyə baxırlar.

Məxmirə. (Gözaltı Qulamın yumurta yeməyinə baxa-baxa, ağzının içində) Bədbəx oğlu. Səni də analar doğub. Yuxusuz gecələrlə beşik başında keşiyüvi çəkib. (Yumurtanın qalanını ağzına basır, dolu ovurdlarla teatral pafosla ucadan.) Ay mənim ipək balam! (Qulamın tikəsi boğazında qalır.) Bununmuçun böyütdü anan səni? Ağuşunda gecələrlə səhərləri bəklədi? (Boğazına dirənən tikəni zorla udub, səsini bir ton da yüksəldir.) Nə bileydin, nə bileydin mən - fəqir ruzigarın yazdığı bu zor hökmü? (Qəfildən susur, öz-

özünə astadan.) «Zor» idi, ya «zır» idi? (Yadına sala bilmir, davam edir) Bilsəydim çi, əgər mən...

Qulam. (Qəfildən ilhamlanır, dolu ovurdlarla Məxmirənin monoloqunu davam etdirir.) Taleyin bu yazdığı

Min cür ağırlı, paslı,

Vətən nişanəsini... (ardı yadından çıxırsa da, özünü o yerə qoymur və özündən qoşur) Bilmək gerek əslini! (Susub çeynəməyinə davam edir.)

Məxmirə. Noldu?

Qulam. (Xoflu.) Nə?

Məxmirə. Neyin əslini?

Qulam. (Çeynəyə-çeynəyə çiyinlərini çəkir.) Vətənin də.

Məxmirə. Vətənin? (Qulamı əyri-əyri süzür.) Vətənin də əslilər, alə? (Tamaşaçılara) Bu da mının didiyi söz. (İkisi də yumurta yeyə-yeyə dinməz-söyləməz tamaşa zalına baxırlar. Qəfildən Qulama sarı əyilib, qulağına astadan) Yaxşı tay, görürəm mənim adamımsan. Bircə sənə diyirəm: (pıçılıyla) mən oyam.

Qulam. (Duruxur, dəhşətdən böyümüş gözlərlə Məxmirəyə baxır.) O?.. (yediği tikə boğazında qalır, çeçəyib öskürək tutmasında boğula-boğula) O???.

Məxmirə. İrağ olsun. (Qulamın küreyini döyəcləyir) Adə, öldün ki?..

Qulam. (Ayağa sıçrayır) Deməli... deməli, siz...

Reproduktordan səs: Diqqət-diqqət! Vətəndaş sərnişinlərin nəzərinə! 264 № li Həştərxan qatarına minik başa çatmaq üzrədir. Təkrar edirəm.

Qulam. (Reproduktorun səsinə ayılır.) Mən nə danışırım? (Məxmirəyə) Siz mənimlə zarafat edirsiniz? Amma axı mənim zarafata halım yoxdu?!..

Məxmirə. (Qulama işarə ilə tamaşaçılara astadan.) Nə diyirəm? Kitabı bağlanıb. Mən diyəndi. Axırına çıxıblar. (Dərdli-dərdli içini çəkib o biri yumurtanı soyur.)

Qulam. (Pərt.) Siz mənə fikir verməyin. Mən... Ümumiyyətlə, mən beləyəm. Lap uşaqlıqdan. Hər şeydən ehtiyat edirəm. Amma bu, əsla qorxaqlıq deyil, inanın mənə. (Səsi enir.) Bu... (başını aşağı dikir) dövlət işində işlədiyim dövrlərin fəsadlarındandı. (Çiyinlərini çəkir.) Ya da olsun ki, Allahın verdiyi xasiyyətdi. Amma bax, bir dəfə burda, (sirr açan tək) deyəsən, elə bu skamya idi, oturub eyni ilə belə bir yumurtanı yediyim yerdə bir də gördüm bax, buramdan (əlini sol qabırğasının altına qoyur) elə bil səs gəldi.

Reproduktordan səs. Diqqət-diqqət! (ağzındakı tikə Xasayın boğazında qalır, boğula-boğula öskürməyə başlayır.) Tiflis-Bakı qatarının qəbulu iki saat gecikir. Əlavə məlumat üçün üçüncü perronun birinci mərtəbəsində fəaliyyət göstərən məlumat bürosuna yaxınlaşa bilərsiniz. Diqqət-diqqət...

Qulam reproduktorun səsinə dik atılıb, boğazında tikə qalmış tək, öskürməyə başlayır.

Məxmirə. (Qulamın küreyini var gücü ilə döyəcləyir) Bunun da bu gic-gic məlumatdarınnan cana yığıldığı da! Səsi özünə xoş gəlib e yazığın! Neynəsün, oturub quş damı boyda otağında dünyadan xəbərsiz. (Qəfildən qıvrılıb ayağa sıçrayır, Qulamın yaxasından yapışib opera səsi ilə oxumağa başlayır)

Da-ya-nı-ı-ın, dayanı-ı-ın!!! (Qulamın gözləri bərələ qalır)

A-yaq saxlayı-ı-ı-n.

Əgər qüssədirsə alın yazımı-ız,

Onda ləngimədən biz uduzarı-ı-ı-ız... (Qəfildən ayrı poza alır, uzaq boşluqlara şeirlə) Haydı igidlərim, haydı meydana! (Susur, öz-özünə) Yox, qarışdırdım, bu, "Cavanşir" dəndi. (Yadına düşür.) Hə! (Havaya atılır, ehmal addımlarla aradan çıxmaq istəyən Qulamın yolunu kəsir, qulağına sarı əyilərək, astadan) Lorensi, Lorensi, Layerti çağır! De ki,

təhlükədir bu gecə yarı, dəniz səyyahını yuxuda görmək! (Qulam Məxmirenin əlindən sivişib çıxmaq istəyirsə, o imkan vermir, şeirin ardını birnəfəsə deyir) De ki, yubanmasın, onadır ümid. Yox, əgər yetməzsə, məhv olar igid!.. (Roldan çıxır, nəfəsi tengiyə-tengiyə) Hə, necədi?..

Qulam. (Zorlu udqunur, üzrxahlıqla.) Zənnimcə, səhv eləmirəmsə, dediyiniz bu monoloq Şekspirdəndi. Amma tam Şekspir deyil. Lakin həm də elə bil (çaşqınlıq içində) Şekspirdi...

Məxmire. (Qulamın qolundan tutub skamyaya oturur. Girdiyi obrazın ehtizazından yerində dayana bilmir, fərəh dolu baxışlarla ətrafını süzə-süzə) E-eh, hələ bu nədi ki? Vaxt vardı, Cülyettanın manaloqunu diyəndə bütün zal ağlaşdı! (Səhnənin ortasına yeriir. Başını aşağı salıb bir anlıq susur, başını qaldırır, cingiltili qız səsi ilə) Əzizim Romeo, bil ki, səni mən yuxularımda da belə görürəm. Əsli nəcabətli, qılınclı-qıvraq, atların üstündə dik duran qoçaq! Dayəmə demişəm, o qoçaq sənə. Bunu kim bilməsə, sən ki bilirsen?!.. (Tamaşa zalının alqış əsələri eşidilir. Baş əyir, məmnun halda) Sağ olun... çox sağ olun...

Qulam. Axı bu, o deyil?!.. Orda belədir. Romeonun yuxuları məni səsləyir. Mənsə ona sarı yüyürən çocuq... (çaşb dayanır, xatırlamağa çalışır) ...yox, deyəsən, qarışdırdım...

Əcaib musiq. İşıq enir. Qulam ehtiyatla ətrafına boylanır. Nəzarətçi səhnənin arxasından çemodanlara zillənib.

Reproduktordan səs. Diqqət! Diqqət!.. (Qulam diksinir, az qalır skamyadan yerə yıxılsın) Vətəndaş sənişinlər! Perronlarda gigiyenik qaydalara riayət edin!.. Su və limonad şüşələrini, dondurma və konfet kağızlarını perronlarda qoyulmuş xüsusi zibil qutularına atmanız xahiş olunur. (elanın ardınca reproduktordan əcaib musiqi səslənir)

Məxmire. (Yelpiyi əlinə alıb, üzünü yelləyir, tamaşaçılara) Verdiyləri mahnıya bax də! (Reproduktora, bərkdən) Niyabəddiyivüz öz başuuzda çatdasun elə! (Tamaşaçılara) Camaat yol üstədi, buların verdiyi mahnıya bax də! Bu, lap «Səfillər» in leytmotivini xatırlatdı ye...

Qulam. Leytmotiv? Siz nə danışırsız, o ki, nəsr əsəridi?

Məxmire. (Qulamı eşitmir, belini büküb ayağa qalxır, qoca qarı pozasını alıb, xırıltılı səslə) Siz ey, küçələrə qonan səfillər! Elə bilməyin ki, «dünya» deyilən, bir bu göz oxşıyan mənzərələrdi!.. Dünyalar sultanı, şahlar sarayı, sizin qəlbinizin beşiyindədi! (Öz-özünə) Ya deşiyindədi? Vopşim, nə isə. (Dikəlib burnunu çəkir, harasa, uzaqlara zillənir, acı kədərlə) E-eh, bu məmləkətdə sənət heç kimə lazım döyül. Uzundraz, yöndəmsiz güldan kimi əl-ayağa dolaşır. (Səsi enir.) O güldan ki, ayda-ildə bir dəfə gerek olur. O da, kimsə hansı münasibətləsə sənə gül dəstəsi hədiyyə eliyəndə!

Reproduktordan naməlum kişi səsi. Mən sənə uçarammı? Qol açıb qaçarammı? Qanadsız bir quşam mən. Vağzala qonmuşam mən...

Məxmire. (Duruxur, Qulama) O kimidi, alə, səndün? (Qulam vahimə içində başını yelləyir. Öz-özünə.) Olsun xəttə radio düşüb.

Perrona əlində iri bloknot Nəzarətçi daxil olur, iri addımlarla cədvələ sarı yeriir. Qulam Nəzarətçini görəndən sıçrayıb skamyanın arxasında gizlənir.

Nəzarətçi cədvəlin qarşısında dayanıb bloknotuna nələrsə qeyd edir, sonra əyilib hansısa uzaqlara, axırda Məxmirenin çemodanlarına zillənir.

Nəzarətçi. Ayə, bunnar haçağ adam olajax?!.. (Guya Məxmireni indi görür) A baji, vaxtuza çox qalıbsa, veş-vüşüüzü saxlama kamerasına təhvil verün! Sizə məsləhətim budu. Bu yerrərdə o qədər... (Qulamı süzür) ...avara-uvara dolaşır kin...

Məxmire. (Qoçusayağı) Qoxma, bizimkilərə heç nə olmaz! Yiyəsi ölmüüb! Bir də vaxta hələ var. (Uzaqlara işarələ) Bizim qatar ode-ey diyanıb orda, işığı yanmır. (Tamaşaçılara, astadan.) Belə vələdüznaları gözdərinin içindən tanıyıram da. İndi bu nə istiyir, gəl başa düş də! Pul istiyicəy də, ayrı nə istiyicəy? Bununki odu ki, yerə yıxıb (göstərir) ağzına-ağzına çırpasan!

Nəzarətçi. (Harasa kənara baxa-baxa gizli narahatçılıqla) Hə-ə, onda demək, olsun kin, sizinki ikinci xəttədən yola düşür. (Çönüb cədvələ baxır) Özünü ki, var: Mesrobabad! (Təəccüblə) Amma vaxtuza bir o qədər də qalmıyıb. Bə niyə minmirsiz? Nəyi gözləyirsiniz?..

Məxmire. (Skamyanın kürekliyə yayxanır) Kefimizə belə düşüb! Bir də ki, (ayağa qalxıb qarnını qabağa verə-verə Nəzarətçinin üstünə yeriyir, onun rezin boğazlıqlı xidməti qalstukunun ucundan tutub aşağı dartır və buraxır. Qalstuk Nəzarətçinin üzünə çırpılır.) ...tününü sevmirəm, qədəş də. Qoy, hamı minsün, rahatdansun... (uzaqlara işarələ) Ode-ey, ona bax, gör nə vurhavurdu? (Tanış vağzal uğultusu. Harasa uzaqlara) Ay bala, nolub, nə xəbər? Onsuz da hamuuz gediceysüz də!.. Burda qalan olmalıyıca! (Səsi enir) Zalım uşağı, gör nə vay-həşirdədilər e! Elə gedillər, elə bil dayi geri qayıtmıyıca. (Tamaşaçılara.) Bu saat yerbəyer olub bağlamalarını açıblar e, uje. (Üzünü turşudur) Katletdərin iyi də aləmi başına götürüb! Püf-püf-püf!.. Mənim də ki, əzəldən... (Nəzarətçiyə) lap belə bağça vaxtlarımnan a, zindeyi zəhləm gedir də katletdən! (Qəfildən duruxur, Nəzarətçiyə) Diyan e, sluçaynı, sən vtaroy paralelnidəki bağçaya getməmişən?..

Nəzarətçi. (Tələsik addımlarla uzaqlaş-aşaqlaş) Baxın da xanım, özuuz bilən məsləhətdi. Amma çox da ləngimiyin. Buralarda vaxt yaman tez ötür. (Çıxhaçıxıda qəfildən ayaq saxlayır, geriye çönüb Məxmireyə) Bağça da kin... mən çox bağçalarda olmuşam. (əfildən xof dolu oynaq səslə oxuyur) Hara baxsan, gül-çiçəkdir, bağça-bağdı-ı-ı-ı-ı-ı-ı bəh-bəh!.. (Səhnədən çıxırsa da, pərdənin arxısından boylanıb mahnının ardını oxuyur) Qəşəngdir, bəh-bəh, gözəldir bəh-bəh!.. (Gözəndən itir.)

Məxmire. (Nəzarətçinin ardınca baxa-baxa) Bunun da başı xərəbmiş ki?.. (Fikirliliklə öz-özünə.) Bu kişini mən hardan tanıyıram? Heç cür yadıma sala bilmirəm də.

Qulam. (Nəzarətçinin ardınca baxa-baxa, xoflu) Bu vağzal nəzarətçiləri adamı görəni kimi, elə nə isə istəyirlər. (Ah çəkir, qəfildən vahimə ilə) Dəhşətdi, dəhşət...

Məxmire. (Qəfildən botsmansayağı hırıtiyla Qulamın küreyindən vurur. Qulam üzünü üstə yıxılmamaqdan özünü güclə saxlayır.) Mənim adamımsan! Diyirəm axı, niyə o dəyqə quşum qondu sənə?..

Qulam. (Xoflu.) Quş?.. Siz «quş» dediniz?..

Məxmire. (Yumurta soya-soya) Alə, məcazdı də, məcaz! (Soyduğu yumurtanı Qulamın ovcuna basıb o birisini soyur, tamaşaçılara) Vağzaldı, qatardı, bularınkı yumurtadı! Nə isitməy lazımdı, nə də katlet kimi iy verir. (Yumurtanı duzlayıb yeyir.)

Qulam. (Əlində yumurta, mat-məəttəl Məxmireyə baxır.) Vallah, daha yeyə bilmirəm...

Məxmire. (Qulamı eşitmir. Qəfildən nə isə xatırlayır, üzünü işıqlandır, dolu ovurdlarla xəyala dalır) Bax, günnərin bir günü eynilə beləcə, rəhmətdiy Mustafa bəynən yumurta yimişəm. O da yumurtanı bax, toçnı belə soyurdu. Mənə: «ye, qızım, utamma» - diyirdi. Mən onda... (tikəsi boğazında qalır, çeçəyib öskürə-öskürə) Bax, onda da eynilə beləcə, eyni ilə bu cür... (öskürür, qəfildən harasa, yuxarı) Allah sənə rəhmət eləsin, məllim! (Bağlamadan ayrı yumurta çıxarıb sındırır, skamyanın dəmirinə vura-vura) Biğlarını da (göstərir) ba, belə eşirdi. Barmaqları da. Ay allah! Elə bil qız barmaqlarıydı! İncə, zərif... Didi mənə ki, (müəllim təbiri ilə) qızım, nə oxuya bilərsən? (Yazıq-yazıq) Nəcib insan idi, rəhmətliy. Hər sözi brilyant idi, brilyant!.. Didim «bildiyimii oxuyum, məllim?..» Didi "oxu."

Mən də... (qəfildən əlindəki yumurtanı bağlamaya atıb ayağa qalxır, əllərini 50-ci illərin müğənniləri kimi, ovuc-ovuca daraqlayıb opera səsiylə oxumağa başlayır.)

Atamızdır, anamızdır Rizayev! Rizayev!

Şanlı, böyük, doğma, əziz Rizayev! Rizayev!

Qulam. (Dolu ovurdlarla ağız açıq qalır, Məxmirəyə) Rizayev kimdi?..

Məxmirə. (Burnunu çəkir, keçib yerinə oturur, bağlamasını dizlərinin üstə qoyub, yumurta yeməyə davam edir.) Rəhmətliy Əşrəf məllim. Treti paralelnidəki detdomun müdiri. Allah rəhmət eləsin, yaxşı kişiydi. Bisavad olanda nolar? Bax, o rəhmətliy də insan adam idi. Bizi, nolur-olsun a, ac qoymazdı. Heç nə də olmıyanda, mannını tavaya atıb qovurtdururdu. Axır ki, qarnımızı doydururdu da! Diyirdi «təki uşaqlar ac qalmasun». (Yerini rahatlayır.) E-eh, ötən günə gün çatmaz. (Qulama.) İndi tay qabaqkı kimi oxuya bilmirəm. (Yumurtadan dişləyib yeyə-yeyə, xəyala dalır.) Amma onda... Onda istəsəydim, lap opera müğənnisi olardım. Əslinə qalanda, mən elə opera müğənnisi olmağ istiyirdim də! (Qəfildən ayağa sıçrayır, ha tərəfindənsə sivrilib çıxardığı yelpiyi ilə üzünü bağlayıb səhnə boyu Karmensayağı ədalarla gəzişə-gəzişə oxumağa başlayır. Möhtəşəm simfonik orkestrin çalğısı eşidilir.)

Minyobassorino-o-o telbassa-a-a!...

Santa Mariya sorronto-o-o!..

Suekostra-a-a!.. Suekostra-a-a!

Dure massa!!!

Qulam ayaqlarını qarnına yığır. Məxmirə oxuduqca coşur, çemodanların hansındansa çıxardığı uzunətəkli Karmen yubkasını əyninə taxıb səhnə boyu hərlənə-hərlənə ispan rəqsi ifa edir. Qulam və cədvəlin arxa tərəfində gizlənmiş Nəzarətçi onu heyrət içində müşahidə edirlər. Cədvəlin arxasında gizlənmiş Nəzarətçi onu heyrət içində müşahidə edirlər.

Məxmirə uzaqlardan eşidilən qatar fitinə ayılıb ayağa qalxır. Qulam da ayağa qalxıb qatarın ardınca baxır.

Məxmirə. (Qalib addımlarla yerinə qayıdır, tövşüyə-tövşüyə) Səənki? (Qulam dinmir.) Heç dimədün, ha tərəfə gedirsən, inşallah?

Qulam. (Qatarın ardınca baxa-baxa, kədərlə) Onu bir Allah bilir.

Məxmirə. (Əlini Qulamın çiyinə qoyur) Diyəsən axı, sən də mənim kimi, birdəfəliy gedirsən?

Vagzal saati zəngini çalır. Hər ikisi dik atılıb saata baxırlar.

Məxmirə. (Ciddiləşir.) Vaxtın tamamına az qalıb. (Qəfildən çevrilib uzaq boşluqlara, kədərlə) Əlvida ey vətən, ey gözləl diyar! (Tamaşaçılara, işgüzar) Eybi yo-ox, qoy gedim çatım. Onda görəllər kimdi Qəndablı Məxmirə! Heç eybi yox! Onda bilərlər kimi verdilər əldən! (Qəfildən ayrı səslə) A, siz elə bilirsüz, mənə tiatr lazımdı? Elə bilirsüz, mən nədi, məşşur olmaqdan ötrü sino gedirəm? Əslində... Axı əslində, mən bərbər olmağ istiyirdim?! Olmağ istiyirdim diyəndə ki, heç mənim kimi saçkəsən vardı?.. (Əlindəki görünməz qayçıyla havanı doğraya-doğraya.) Buna «rod-boks», o birinə «vengerka», bu birinə «briz», «şarlotta», «balqarka»... E-eh, nələr eləməydim? Balacalarınkı nulyovkaydı. Beşcə dəyqənin içində qırxi qoyurdum yerə. (Əlini Qulamın başına atır, danışdıqlarını onun başında göstərir. Qulam duruxursa da, tərpənməyə ürək eləmir.) Burdan çubçik, yerdə qalanını ülgücnən! (Kiminsə dalından təpik vuran tək) Xoş getdün! Superi özümünki idi – «Məxmiri!» Özüm fikirreşib tapmışdım!.. (Qulamın başında göstərir) Burdan çolka, daldan naços! Alayı şey idi! Vıxadnoylar qapımda bi dənə oçered yığılırdı, bir vay-həşir qopurdu ki, gəl, görəsən!

(Səsi enir, kədərlə) Camaat-qaragün nə gündəydi ki, hələ bir dəlləyə də gedəydilər? Mühəribə bir yandan, acdığı o tərəfdən. Odu ki, yerindən duran cumurdu üstümüzə! Ay Məxi, can Məxi... Məndə də ki, atkaz deyilən şey yoxdu də! Qayçıyı alırdım əlimə, kəs ki, kəsəsən! Evimiz tükən doluydu. Bir orası vardı ki, yorğan-döşəkdən də bol idiy. Nənəm diyirdi, a bala, bunun nəyi yunnan əskiydi? Torba-torba yığıb yorğan sıırırdı, döşəy salırdı. Mən kəsirdim, o sıırırdı, mən kəsirdim, o sıırırdı. Fabriyə dönmüşdiy e! Çoxunu soradan tiatra verdim, zərərardan üz çəkib, saray səhnələrində mütəkkə əvəzi işdətdilər. (Səsi enir) Qədrimi də yaman bildilər.

Qulam. (Gizli heyətlə) Siz... demək istəyirsiniz ki, bərbər də işləmişiniz?..

Məxmire. (Qulama məhəl qoymadan) E-eh, yaxşı günner idi. Pul yox, ürey tox. Elə onu bilirdün, əlövə keçəni qazana atıb soğanbozbaşından, əriştədən bişirirdün, qonum-qonşuvı başuva yığıb qarmonun qayığını çiyinə atıb, bir dəne «Keçiməməsi!» (Oyun havasını oxuya-oxuya «qarmon» çalmağa başlayır.)

Çala-çala ayağa qalxıb, əlində «qarmon» oynamağa başlayır.

Oynaq qarmon musiqisi eşidilir. Qulam da, Nəzarətçi də bərəlməmiş gözlərlə onu müşahidə edirlər.

Hardansa, yaxın yollardan sürətlə ötüşən qatarın səsi musiqini kəsir.

Məxmire. (Qolları yanına düşür, qanıqara halda yerinə qayıdır) Qoydular ki? Vergi müfəttişdərinə diyirəm. (Çönüb uzaq boşluqlara) Ay sizi müfəttişsiz qalasuz elə!.. Necə ki, qalduz! (Tamaşaçılara) Üstünnən heç bir həftə keçməmişdi, kəsirdilər də qapımızın ağzını! İndi anam döyüb öldürür özünü ki, «vallah-billah, bu bərbər döyül, bu adamlar da müştəri döyüllər. Hamısı qonum-qonşu, əqrəbadı!» Kimə diyirsən? «Bu tifil - yazıq arvad diyib ağlıyırdı - samouçkadı. Elə-belə baş qatır özüyçün». Eşidən kimdi? Qansız imansızlar!

Qulam. (Ehtiyatla) Amma axı sizin təhsiliniz... Gərək ki, siz, səhv eləmirəm, İncəsənət institutunu bitirmissiz axı? Tərcümeyi-halınızda da yazılıb. Milli ensiklopediyada özüm oxumuşam.

Məxmire. (Ayılır) Təhsil?.. (Qanıqara) Nə\ təhsil, alə? Təhsili adama (yuxarılara işarə ilə) O Özü versün! O da ki, Özü bilir də, onu kimə verir, kimə yox. O məktəbdə, institutda, hamısı boş-boş şeylərdi. Olar yazıb-oxumağdan ötrüdi. (Skamyanın kürəkliyinə yayxanır) Bir də var talant!

Qulam. Onu düz deyirsiniz. Mən bunu həmişə demişəm. (Tamaşaçılara) Yazıçılığın, şairliyin institutu yoxdur axı?!.. O gərək insanın içindən gələ. Bu...

Məxmire. (Qulamın sözünü kəsir) Talant alayı şeydi! (işgüzar ədayla tamaşaçılara) Bax, biri o gün gəlmişdi. Tərsdiydən mal vıran günü. Mənim günüm budu da! Dükan boş olar, bir köpəy uşağı qapını açmaz. Elə bil «Məximarket» adında dükan yoxdu bu dünyada. Elə ki, mal vuruldu, kəsdirəllər qapının ağzını ki, «salam əleyküm, gəlmişiy!» İy bilir zalım uşağı da! (İçini çəkib ciddiləşir.) Nə isə, gəldilər, nə gəldilər! Mən də, birinci dəfə döyül ki, Allaha şükür?! Ədəb-ərkannan... (ayağa qalxıb kimisə qarşılayan tək, kişisayağı yerləşə yeriyir) necə lazımdı, qarşıladım. Xoş-beş... (kimlərləsə kişisayağı əl verib görüşür, tamaşaçılara) Tay bu işdə, Allaha şükür, rusdar dimişkən. «Na etom dele sabaku syeli» Özü də, əclaf altı ay əvvəl gəlmişdi ya-a yoxlamaya!.. Ağzında şirə qaldı də. Günah özümdə oldı, lazımdan artıq elədim. Nə isə, sözüm onda yox, maskovski kişkavoyun şıdırğı gedən vaxdarıdı... Mən də, eləmə tənbelliy, iki refrejeratır vırdırmişəm. Ucuz düşdi, aldım. Didim qabağda qış gəlir, basaram xoloda. Çaxırım da vardı, nə yaxşı, onu aformit eləməmişdim. Uzun sözün qıssası, bəydaşaş gəldi, nə gəldi! Üç nəfər də belində! (Qulam nə isə demək istəyirsə də, imkan vermir) Tut je uşağları göndərdim «Dəvədanı»na!

Qulam. (Gözləri bərələ halda) Dəvədə...

Məxmire. (Qulamın sözünü ağzında qoyur) Yerün məlum, bi dəne dəvə kababı verillər orda, onu yiyəndə adamın belə (qarnını titrədir) qarnı titriyir!

Qulam. (Dikəlib oturur) Bəyəm bizdə dəvə olur?..

Məxmire. (Tamaşaçılara) Bu lap Aydan düşüb e! (Hırıltıyla Qulama) Adə, sən dinən bizdə nə olmur! (Tamaşaçılara) Srağagün uşağlar bi dəne delfin qutabı bişirtirmişdilər?! Xalis çim yağ!..

Qulam. (Vahimə içində) Delfin???..

Məxmire. (Qulama məhəl qoymadan, tamaşaçılara) Hacıyley yumurtasınnan bi dəne kükü düzəldillər orda?!.. Pah-pah!.. Əfsanədi, əfsanə!.. (Qəfildən susur, gözləri yol çəkir, kədərlə tamaşaçılara) O nankor adam olsaydı, mənim səhnədə nə azarım vardı, marketdə nə ölümüm vardı? (Yazıqlaşır) Oturardım hamı kimi, xanım-xatın evimdə, dolmamı pükərdim, uşağlarımı çimizdirərdim. O cürə kukla kimi qız idim.

Nəzarətçi görünür.

Reroduktordan səs. Diqqət-diqqət! Sərnişinlərin nəzərinə! Baqajlarını skamyaların üstünə səliqəsiz halda atıb başları söhbətə qarışan bəzi-bəzi sərnişinlərdən xahiş olunur, təcili surətdə perronları tərk etsinlər! Profilaktik sanitar tədbirləri keçirilir!

Məxmire. (Reproduktora) Külü qoyum başuva elə! (Tamaşaçılara) Mının da gözü elə məni tutub! Məşşur olmağın belə zibilləri var da!..

Reroduktordan səs. (Qəmzə ilə) Mənnən demək. (Ardınca asta zümzümə edir) Sənə qurban hacı, o dedi «yox», «yox», «yox», «yox»...

Nəzarətçi irəli yeriir, bir əli ilə çemodanın dəstəyindən, o biri əli ilə Qulamın kürəkliyindən yapışb aparmaq istəyəndə Məxmire qabağını kəsir.

Nəzarətçi. (Xidməti nəzakətlə) Yol verin, vətəndaş sərnişin!

Məxmire. Stop alə! Nə xəbər?

Nəzarətçi. Dezinfeksiya!.. (Reproduktora işarəylə) Eşitmədü-üz?..

Məxmire. (Əllərini belinə vurub Nəzarətçinin üstünə yeriir) Yerinə qoy ikisini də. Diyirəm, yerinə qoy!..

Nəzarətçi. (Bir əlində çemodan, o biri əlində Xasay geriyə səndələyir) Xanım, indicə öz qulağlarınızla eşitmədüz nə dedilər? Balam, tifə yoluxmağ istiyirsüz?..

Məxmire. (Nəzarətçinin yaxasından yapışır) Bura bax, diyəsən üzvə yaxşı baxdım, özüvi itirdün a-a! Görürəm, yaman canfəşəniğ eliyirsən buralarda! Diyəsən, qara qızın dərdi var axı?! Yoxsa, quyruğun qapı arasında qalıb, hə?

Nəzarətçi. (Diksinib özünü yığışdırır, çaşqın) Quyruq? (çiyinin üstündən qanrılıb arxrsına baxır) Hansı quyruq?

Məxmire. Özüvü gicdiyə qoyma, alə! (Qəfildən sərt) Əlündəkiləri yerə qoy diyirəm, haramzada! Yoxsa...

Nəzarətçi. (Nə Xasayı, nə də çemodanları əlindən buraxmır, qəfildən üzü də, səsi də dəyişir, məkrə.) Yoxsa nə?..

Məxmire. Yoxsa, başuva bir oyun açaram, bir oyun açaram, böyük tikön qulağın boyda olar!..

Nəzarətçi. (Burnunu eynilə Məxmire kimi çəkir) Xox qorxdum!

Məxmire. Qorxmursan, hə? Kişisən, əlündəkiləri yerə qoyma!

Nəzarətçi çemodanla Qulamı bir az da yuxarı qaldırır. Məxmirə Nəzarətçinin yaxasından yapışib var gücü ilə silkələyir. Nəzarətçi çemodanı və Qulamı yerə salır. Qulam üzü üstə yerə düşüb hərəkətsiz qalır.

Nəzarətçi. (Geriyə səndələyə-səndələyə Qulama işarə ilə) Ay xanım siz neynədüz? Görün bir neynədüz? Öldürdüz ki, yetimi?

Məxmirə. (Qulama baxır) Ay aman! (Dizi üstə düşüb Qulamın başını qucağına alır, Nəzarətçiyə) Gör bir, neynədün, ay qurumsaq?! (Qulama qəhərlə) Qulam, ay Qulam... Sənə noldu, Qulam? (Doluxsunmuş halda tamaşaçılara) Köməy eliyin! (Qəfildən uzaqlara) Ay ca-maat!!!.. Kömək eliyin!!.. Bu nə işdi gətirdilər başımıza, ay Allah?!..

Nəzarətçi. (Astadan Məxmirəyə) Bağırma, ləçər! (Ehtiyatla o yan-bu yanına baxa-baxa) İti-qurdu başımıza yığma! Haqq-hesabımızı öz aramızda çürüdərik!.. (Aradan çıxır.)

Məxmirə. (Qulamın başını sinəsinə sıxır, ağlamsınır) Belə də müsibət olar? (Tamaşaçılara) Durduğumuz, diyandığımız yerdə. Axı biz kimə neyniyirdiy, kimə mane olurduğ?..

Reproduktordan qalın kişi səs. Vətəndaş sənişinlər! Hay-küy salmaqla iş aşmaz! Əşyalarınızı yığıdırıb... (qəfildən qorxunc bağırtıyla) ...basın burdan bayıra!!!

Məxmirə. (Ayılır, reproduktora qəzəblə) Belə oldu, hə? Yaxşı, görün indi başuza nə oyun açırım!.. (Qulağını Qulamın sinəsinə dayayır) Vurur hələ. (Qulamın başını ehtiyatla yerə qoyub ayağa qalxır, Nəzarətçinin ardınca) Ay uşağ, tut onu!!! Qoymuyun, ay camaat!!.. (Qulamın bir qolunu çemodanların birindən çıxardığı butofor qandallarla skamyanın dəmirinə bağlayır, ayağa qalxıb Nəzarətçinin ardınca qaça-qaça Qulama) Döz bir az, qadası, indi gəlirəm. Sən mənim canım, ölmə. (Paltarının uzun ətəkləri ayaqlarına dolaşa-dolaşa Nəzarətçinin ardınca götürülür) Adə, tut onu!!.. Kriminal köpəyoğlı!!! (Qaça-qaça geriye qanrılıb Qulama) Ölmə, gəlirəm!.. Eşidirsə-ən?.. (Çıxır, səsi perronun o biri tərəfindən eşidilir) Ölmə-ə-ə!!!..

Perrona qaranlıq çökür.

Reproduktordan kişi səsi. ...ya söndürülüb, ya da əhatə dairəsindən kənardadır...

BİRİNCİ HİSSƏNİN SONU

İKİNCİ HİSSƏ

Həmin məkan. Qatar çarxlarının ləng uğultusu ara-sıra hardansa uzaqlardan eşidilən təcili yardım maşınının sirenalarına qarışib.

Reproduktordan kişi səsi. (Yorğun, ləng avazla) Diqqət-diqqət. Ay camaat, səbrüz olsun. Səbr - Allahın adıdu.

Sənişinlərin səsi eşidilir.

Kişi səsi. (Yorğun) A bala, bura haradı?

Yaşlı qadın səsi. (Yorğun-yorğun) Ay oğul, bura ayradromdu?

Cavan oğlan səsi. (Ləng) Ay xala, ayradrom nədi?.. Bura vağzaldı-vağzal. Qatarların yola düşdüyü yer.

Ayrı qadın səsi. (Heysiz halda) Bu, poyezdi-poyezd. Nə qədər yükün var, bas içinə pulsuz aparsın.

Cavan qız səsi. Kifayət, ay Kifayət, balonnar girmir axı, bura?!

Uşaq səsi. (Ürkək) Ata, qatar fit verəcək? İndi verəcək? Mama, ay mama, qatarın fiti var?..

Şillə səsi, çağa ağlamağına qarışır. Nələrsə aşib ləng gurumbultuyla yerə tökülür.

Qarı səsi. Ay səni zəlil olasan elə! Ayağı dəmirdəndi elə bil zalmın.

Cavan oğlan səsi. Ay xala, əzdün ki, hamısını?! Görürsən ki, bir-bir yığmışam. Özün görürsən də-ə!

Reproduktordan yorğun səs. (Yorğun ləngliklə) Diqqət-diqqət. Ay camaat, tələsmiyün. Nolub, nə xəbər? Onsuz da hamuuz gediceysüz. Çətini yola düşməydi. (Xırıltılı öskürəklə öskürür, səsi enir) Diqqətüzə görə sağ olun. (Mikrafon xırıldayıb susur)

Səhnə aydınlaşır. Qulam skamyanın dəmirinə pərçimlənmiş qandalı qolundan açmağa çalışır. Məxmirə döyüşdən qayıdan qalib əsgər yerişi ilə səhnəyə daxil olur, özü ilə gətirib gəldiyi su şüşələrindən birini başına çəkib ovurdlarını doldurur, suyu Qulamın üzünə tükürür. Qulam dik atılıb büzüşür.

Məxmirə. (Arxaya baxa-baxa.) Görüm ciyərin yansun elə! (Dizi üstə düşüb suyun qalanını zorla Qulama içirdir.) Yavaşıq iç, çeçiyərsən. Ölmüşdi Məxi!..

Qulam iştaha gəlib su şüşəsini Məxmirədən alır və acgözlüklə başına çəkir.

Məxmirə. (Tamaşaçılara astadan) Ciyəri yanmış fağırın. (Dərdli-dərdli) Bu boyda məmləkətdə bir dənə sənət xiridarı tapdım, o da bu gündə.

Qulam. (Qandala işarəylə) Mümkünsə, bunları açə bilərsiniz?..

Məxmirə. (Qulamı eşitmir, içini çəkir) E-eh gidi dünya. (Kədərlə.) Sənnən tay kimlər keçmədi? Nə günlərə qoydun bizləri sən? Ora-bura səpilən sərçələr kimi, birimizə isti yuva, dən, o birimizə amansız küləkli qupquru çöllüklər verdin. Səni təzə-təzə tanıyanda, adama dəyirmi qoğal kimi isti, yumşaq gəlirdün. (səsi enir) İllər ötdükçə göstərdün əsil üzvi! Çıxılmaz, darısqal dalannaruva salıb azdırdun bizləri. Özün də qollarıvı qoltuğuva vurub, kənardan seyr elədü. (Qulama, ayrı səslə) Hə, necədi? (Cavab gözləmədən, burnunu çəkir, qürurla tamaşaçılara) Axırını pyesimnəndi. Bu dünyanın əzib, sındırıb eybəcər günə qoyduğu dispeççer-qadının manaloqunnandı. (Qulam qandalı dişi ilə açmağa çalışır.) Mənim arada bir əsər yazmağım da var axı?! (Tamaşaçılara) Yaradıcı fərd alayı şeydi! Bax, bir də gördün, ilhamım gəldi, oturub mahnı bəstələdim. Axırını uvertürümü dövlət xor kapellası oxuyur. (Boğazını arıtlayıb ucadan qalın basla oxumağa başlayır.) Və-tə-ən!!.. A-na və-tə-ən!!.. (Qulam vurnuxmasını saxlayıb heyrətlə ona tamaşa edir)

Səninlə fəxr edir hər bir övladı-ı-ın!

Səninlə öyünür qardaşın, bacı-ı-ın!

Ya da bir də gördün, başıma düşdi, oturub pyes yazdım. Ötən ay axşamüstiydi, oturduğum yerdə bir dənə faciə yazdım. Dənizçilər klubunda oxuyanda, hamının ürəyi xarab oldu.

Qulam. (Skamyanın ətrayında birqollu vurnuxa-vurnuxa qandallardan azad olmağa çalışır) Sizdən atıq dərəcədə xahiş edirəm, məni azad edin.

Məxmire. Bir səbrün olsun, balam də. Altıaylıq döyülsən ki?!.. Tələsmə, qoy hələ bir görəy n olur, nə baş verir. Özün görürsən ki, bura elə belə yer döyül. Dəyqədə bir hoqqa çıxır. (Ehtiyatla o yan-bu yanına baxır) Onu istiyirsən, ərəbəyə qoyub aparsunnar səni? (Cib telefonu zəng çalır) Diyan görüm, bu kimdi. (Telefonu qayışının ha tərəfindənsə çəkib çıxarmağa çalışır) Şoğərib a! (Düyməsini basır, rəsmi) Məxmire Qəndabova. (Üzü dəyişir, nazla) O-o-o, Mixal Mixalıç?! Rada, rada vas slišat. Da-da-da, kaneşna-kaneşna. (Əli ilə telefonun mikrofonunu qapayır, Qulama tələsik) Qosdumadandı. (Telefona, bayaqkı nazla) Da-da!.. Da nu şto vı? (Dəstəyi əli ilə bağlayıb, tələsik Qulama) Diyir: «şərəfləndirdün bizi!» (Tamaşaçılara) Vot pəjalusta! Sora da diyillər «nəş diyirsüz böyük rus xalqı?» Böyükdü balam də-ə! (Telefona bayaqkı tonda) Da-da, ya vsya vo vnimanii! (Məmnunluqdan əriyir, nazla) Spasiba, sbasiba Mixal Mixalıç. Nu kaneşno. Nu-u, abijayete. Kak je bez neqo to?.. Ved eto je simvol naşey nerazruşimoy drujbı?! Nu da!.. (Telefonun ağzını tutub kənara) Qarnuva şiş batsun elə! Adam nə qədər ikra tıxar? (Telefona nazla) Da vı qatovte publiku! Edet sama Maxmira! (Qalibiyyət qəhəqəhesi ilə gülür) Nu ladno, ladno. Vseqo-xoroşeqo, vseqo-vseqo. (Telefonun düyməsini basıb qələbə dolu səslə.) Vot! Bu da rusların, hələ bu ruslardı ya, Məxmireyə verdiyi qiymət! (Telefonu əvvəlki yerinə basır)

Qulam. (Qolundakı qandala işarəylə) Yaman sızır. Deyirəm, bəlkə bir az boşaldasınız?

Məxmire. Qolundakını diyirsən?.. A-a, bu... (uğunur) nastayaşşi döyül ki? «Casus» tamaşasinnandı ye! Na vsyakiy sluçiy özümənən götürdüm, didim, yola çıxıram, çort çem ni ştit. (Qulamın böyrünü dümsükləyir, sevinclə) Eşitdün alə, Moskvaynan danışırdım e, eşitdün?..

Qulam. (Məxmireni eşitmir, kədərlə boşluqlara)
Mən bir kor qartal idim
Yuvamdan uçurdular,
Vətənimə qayıtdım,
Qanadımı qırdılar... (o biri əli ilə üzünü tutub səssizcə ağlayır, qəfildən özündən gedir.)

Məxmire. A-a? (Qulamın yaxasından tutub sikələyir) Adə noldu sənə, Qulam? (yazıqlaşır) Noldu sənə, qadası? Ay mənim başım batsun! (Qqandalı Qulamın qolundan açmağa çalışırsa da açə bilmir, ayağa qalxıb) Həkim! Ay həkim!!! (Qaçə-qaçə səhnədən çıxır.)

Məxmirenin çıxmağıyla Nəzarətçinin peyda olmağı bir olur. O, qəribə bir uçuşla Qulamın üstünə şığıyib onun qolundan yapışır. Qulam dərhal özünə gəlir.

Nəzarətçi. (Astadan) Axır keçdin əlimə, vələdüznə?! Daha bu dəfə heç hara qaça bilməyəcəksən! Yazığımı da gəlməyəcək daha sənə! Yiğmisan hamını burda boğaza! (Başıyla harasa yuxarılara işarə edir) İndi orda ağlunu götürəllər başuva!..

Qulam. (Yazıq-yazıq) Məndən nə istəyirsiz? Mənim ki, bir kəsə zərərım dəymir?! Bu birçə qarış yeri də çox görürsüz mənə?..

Məxmire. (Əlində dərman, təlaş içində perrona daxil olur, Nəzarətçini görür) Adə, sən genə gəldün? (Hücum çəkib onu kənara itələyir, güləşçi ədasıyla üstünə yeriyir.) A bala, sən kimsən, nə karəsən, başə düşə bilmirəm, bu yazığa nə vermirsən, ala bilmirsən? (Qəfildən rəhmlə) Görürsən ki, ölür öz gününə. Elə ayağ üstə diyandığı yerdə ölür ki, bədbəxt?!.. Özün görürsən də.

Nəzarətçi. (Geriyə səndələyirsə də, özünü ələ alır, süni rəsmiyyətlə) Ay xanım, niyə bu qədər hay-küy salırsuz?.. (Qəfildən əsəbi) Bilmədiyivüz işlərə qarışırsuz! Vağzal asayişinin qorunmasına maneəçilik törədirsiniz!

Məxmirə. Özüvi gicdiyə vurma, gədə! Vağzal asayiş! Asayişgözdiyə olub mənimçün!.. (Qarnını qabağa verib Nəzarətçinin üstünə yeriir) Di görüm, bu yetimnən nə istəyirsən!

Nəzarətçi. (Dəyişir, ehtiyatla) Ay xanım, siz kimsiz axı, mən başa düşə bilmirəm?..

Məxmirə. Mən kiməm?.. (Tamaşaçılara.) İnsanda həyasızdığın dərəcəsinə bax da! Mən buna diməydən kin, «a balam, sən kimsən kin, oturduğumuz yerdə keçmişən xirtdeyimizə ki, «asayiş belə gəldi, dizinfeksiya belə getdi», imkan verimirsən ağızımızdakı sözü axıra çatdırağ, bu mənə diyir!.. (Nəzarətçinin qarnını yumruqlaya-yumruqlaya) Diyəsən, məni tanımadun a, qədəş?! (Qəfildən əl atıb Nəzarətçinin yaxasından yapışır) Məni tanımırısan, alə?..

Nəzarətçi. (Başını yelləyir) Yo-ox...

Məxmirə. (Nəzarətçinin yaxasından tutub özünə sarı çəkir) Denən, sən öl tanımıram?

Nəzarətçi. (Duruxur) Özüm ölüm, tanımıram. Amma belə... (Məxmirəni başdan-ayağa süzür) kiməsə oxşadıram... Yadıma sala bilmirəm ki, bu...

Məxmirə. (Nəzarətçinin yaxasını buraxıb astadan qulağına) Bax, kişi sözü verirəm. Düzünü disən a, işim olmyıcey səniyən. (Öz yanağına vurur) Bu ölsün, düz sözümdü!

Nəzarətçi. (Kəkələyir) N-n-nəyin d-düzünü?..

Məxmirə. (Astadan) Bu kişidən nə istədiyüvin düzünü. (İşiq dirəyinə işarə ilə) Bax, o işığa and olsun ki, işim olmyıcey.

Nəzarətçi. (İşiq dirəyinə baxır) Ay xanım, dedim axı sizə. Mənə onun sənədləri lazımdır. Sərnişinlərin sənədlərini yoxlamaq mənim xidməti borcumdu, xanım.

Məxmirə. (Üzünü turşudur) Xidməti borc?..

Nəzarətçi. (Yanağına şapalaq vurur) Bu ölsün, düz sözümdü. İndi iraq-iraq, rəisdən-zaddan gəlib çıxsa ya, buralara, sən caançun, məni haman dəyqə iti qovan kimi qovacağ işdən!

Məxmirə. Pa atonnan! Yaxşı ki, rəisdən-zaddan olmamısan?! Yoxsa buralarda uçurmadığın dam qalmazdı! İndi bu fıstırığ boyda vağzal tapşırıblar sənə, camaatın gününü qara eləyiceysən? Bu yer atonnan qalıb?.. (Nəzarətçi nə isə demək istəyirsə də, imkan vermir) Yox e, dinən, biz də biləy balam də!..

Nəzarətçi. (Məxmirəni kənara çəkir, astadan) Siz bilmirsiniz, xanım. (Qulama işarə ilə.) Bizsə onu tanıyıriq. (Hər ikisi Qulama baxırlar. Qulam qolundakı qandalı didişdirir.) O, bu vağzalı daimi sakinidi. Gecəsi-gündüzü buralarda keçir. Halbuki... hərçənd ki...

Məxmirə. Hə, nolsun? Bəlkə işi var, adam gözdiyir. Kürəyündə oturub?

Nəzarətçi. (Astadan) O sizə elə gəlir, xanım. O, heç kəsi gözleyib eləmir. Onun heç kimi yoxdu! (Pıçıldı ilə) Bu adam bomjdu, bomj!

Məxmirə. Bomj? (Çönüb Qulama baxır.) Nə danışırısan?

Nəzarətçi. (Qulama baxa-baxa içini çəkir) Dünyanın işləri beledi. Amma bir vaxtlar böyük vəzifələrdə işliyə bədbəxt. Bir yeşik orden-medalı var. İndi də... (mənalı-mənalı gülümsəyə-gülümsəyə susur)

Məxmirə. (Gözü Qulamda) İndi də nə?

Nəzarətçi. (Qımışır) Dəyib də uje...

Məxmirə. (Qaş-qabağını tökür.) Başa düşmədim.

Nəzarətçi. Yeni ki... (başıyla harasa, arxaya işarə edə-edə) ...vaxtı çatıb da uje. (Məxmirə çaşqın halda Nəzarətçiye baxır) Anlamaduz? (Tamaşaçılara məmnunluqla) Belə məqamlar tay orden-medallar da adamın karına gəlir.

Məxmirə. Medallar?.. (Qulama baxır) Bunun medalları da var?

Nəzarətçi. Bir yeşiy!.. (Tamaşaçılara.) Pa atenən!.. Deyirəm, bu da xalqa xidmətin axırı! O qədər külüng çal, axırda da, Tolstoy kimi gəl, çıx vağzala kin, bəs o söz...

Məxmirə. Külüng? Nefçi olub bəyəm?

Nəzarətçi. Neftçi olsaydı, nə vardı ki? Göndərərdiy indi onu Neft daşlarına, borudan-zaddan tapıb qurdalanardı orda öziyçün. Yazıçı olub bədbəxt. Oxxartana da kitab yazıb ki, indi ha simişka büküb satıllar, qurtarmaq bilmir. Onun o trilogiyası var e. Adı nəydi? (Yadına salmağa çalışırsa da, yadına düşmür.) Hər nəydisçə... Tək bir dənə ona əlli ton simişka bükməy olar!

Məxmirə. (Qulama baxır. Qulam pərt hərəkətlərlə üst-başını sahmana salır) Belə de-e. Yazıçıymış diməy, bu. (Qəfildən ayrı tonda) Mən də deyirəm, əlbət uydurur. Bu vid-fasonda da yazıçı olar?.. (Tamaşaçılara) Deyirəm öz-özümə, uydurur uydursun da, o da pulnan döyül ki? Belə de-e... (Qəfildən Qulamı tanıyır.) Diyan-diyən, bu ki...

Nəzarətçi. (Saxta kədərlə) Bəli, bəli, özünü ki, var.

Məxmirə. Ləqəbi də birtəhər idi ye... Qulam Kəfki idi, cibgir idi?..

Nəzarətçi. (Hüznə) Qulam Dilgir.

Məxmirə. Ay sağ ol, Dilgir, Dilgir. Biz də zarafata salıb, «dılığır» diyirdiy.

Nəzarətçi. İlmidam da nöüt buruğlarının yazırdı ye, yaduuzla gəlir? (Qəfildən pafosla) Vətənimin qara gözəli! (Tamaşaçılara) Qara gözəl e! Qara rəngdə də gözəl olar, sən mənim canım? (Yenidən pafosla) Xalqıma qara qızıl bəxş edən sevgili buruğum!

Məxmirə. (Üzünü turşudur) Mını da bı yazıb? (Çönüb tərs-tərs Qulama baxır, o biri Məxmirənin baxışlarından ayaqlarını qarnına yığır) Nöüt buruğunnan da sevgili olar, alə?..

Nəzarətçi. (Qəfildən yağlı opera səsi ilə oxuyur)

Canım Bakı, gözüm Bakı, a-na Vətə-ən...

Yaranmışın kammunizmin qüdrətində-ən...

Qara qanın qaranlığa işaq saçı-ır,

Ağ günlərə, gələcəyə yollar açı-ır...

Məxmirə. (Nəzarətçiyə) Bunu da bu yazıb?

Nəzarətçi. Yox, əşşi. Bunu başqa bir kliyentim yazmışdı, indi yazmasun.

Qulam. (Özünü dikəldir, səmimi maraqla) Bu... o bayaq oxuduğunuz parçanı deyirəm, kimin əsərindəndi?.. (Cavab gözləmədən kövrəlir, tamaşaçılara) Necə də təsirlidi?!.. (Məxmirə ilə Nəzarətçi bir-birinə baxırlar.) (Qəfildən coşur, tamaşaçılara) Əslində, belə əsərlər bu gün də lazımdır! Bax, məsələn, niyə indiki yazarlar Qarabağ savaşıdan yazmırlar? Axı bu, birbaşa zamanın sifarişidir?! Qoy lap bədii cəhətdən zəif olsun! Formaca zəif, məzmunca vətənpərvər! Niyə bu günkü yazarlarımız özlərini müsəlləh əsgər saymırlar? (Qəfildən ürəyini tutur, tövşüyə-tövşüyə) Niyə, hə, niyə?..

Məxmirə. (gözü Qulamda) Şükür məsləhətüvə.

Nəzarətçi. Mən nə deyirəm?.. (Tamaşaçılara, süni kədərlə.) Burda deyiblər: kimin əvvəli, kimin axırı. (Qulamın başının üstünü alır) Əyə, saa mən nə deyim, əyə?!.. O boyda istedadın yiyəsi özünü bu günə salarmı, əyə?

Qulam. (Aşağıdan yuxarı yazıq-yazıq Nəzarətçiyə baxır) Mənə dəyməyin də, nolar?..

Nəzarətçi başını tutub çıxışa sarı gedir, orda bir küncə çəkilib, cibindən çıxardığı pulları gizlicə saymağa başlayır.

Məxmirə. (Qulama, rəhmlə) Kim dəyir alə, sənə? (Hüznə) Sənə dəyən dəyib tay.

Qulam. (Qolunu ovuşdurur) Mən... (Astadan Məxmirəyə) qorxaq deyiləm. Heç vaxt da olmamışam. Amma (Nəzarətçiyə işarə ilə) siz bilmirsiniz, onun əlindən mənə xilas yoxdu! Bayaqdan imkan da vermirsiniz, sözümlə deyim, izah edim sizə ki, o... (Nəzarətçinin ardınca baxa-baxa astadan) nəzarətçi deyil!

Məxmire. (Qulama mərhəmətlə baxır) Can bala, anon öleydi, bu günüvi görmiyəydi.
Qulam. Siz mənə inanmırsız, amma o... O!!! Şeytanın özüdü!

Hər ikisi çönüb Nəzarətçiye baxırlar. Nəzarətçi furajkasını çıxarıb başının tərini silir və saçlarının arasından bilinər-bilinməz buynuzları görünür.

Məxmire. A, a, a... mının buynuzları var ki?!..

Qulam. (Astadan birnəfəsə) Bəs səhərdən mən nə deyirəm?!.. Mən onu yaxşı tanıyıram. O, hərdən bir cildə girir. Gah təcili yardım həkimi olur, gah münəccim. Hərdən də... (hülqumunu göstərir, qəhərlə) bax burama keçir.

Məxmire. (Hırıltıyla) Keçib tay xirtdəyüvə də!..

Qulam. Mənə inanmırsız?

Məxmire. Nöş inanmıram, alə? Cin-zad görməmişəm? Biri elə srağagün qaldı ki, ayağımın altında?!..

Qulam. Kkki-im?..

Məxmire. Nə bilim, cindi, şeytandı?.. Qarısqanı əzən kimi, belə (göstərir) yaxdım e, asfaltın üstünə! (Qulam bərəlməmiş gözlərlə Məxmireyə baxır)

Qulam. (Məxmirenin təsvirindən həyəcanlanıb boğulmuş kimi, yerində vurnuxmağa başlayır) Buraxın məni burdan! Havam çatmır! (Çırpınıb, çırpınıb zəif səslə) Havam çatmı-ır!..

Məxmire. (Yelpiyini çıxarıb Qulamın üzünü yelləyir, tamaşaçılara) Diyirəm, niyə bu məmləkətdə sənət əhli bu kökə düşür, hə? Buranın havasinnandı, suyunnandı? Sora da cinnən qorxullar.

Nəzarətçi. (Ayağını yaxındakı skamyanın üstünə qoyub Qulama) Düz deyir də!.. Balam, qələt eləmədilər ki, yazmağı öyrətdilər sənə?! Tay sən nə oyunnardan çıxmadun? (Qəfildən tamaşaçılara sarı çönür, avazla) Bu insan ki, var a-a, qarpız kimi şeydi. Ta ki, belə ortadan (əli ilə göstərir) kəsib içinə baxmadun, bilmirsən ki, orda nə var, nə yox.

Məxmire. A-a-a, buna bax e, mən skleroz Mixaylıççun bir yeşiy qarpız yığdırmışam, praxadnoyda qoyub, özüm də oturmşam burda. (Ayağa sıçrayıb tələsik addımlarla çıxır)

Nəzarətçi. (Alıcı quş kimi Qulamın başının üstünü kəsdirir, qulağına astadan) Hə, Dilğır, nu kak dela? Gediriy?..

Qulam. (Büzüşür) Mən... öz qatarımı gözləyirəm.

Nəzarətçi. Qatırı neynirsən, ay əbləh?.. Səni təyyarəynən aparıram! (Uzaqları göstərir) Ode-ey, görürsən? Qartal kimi dayanıb orda!

Qulam. (Heç hara baxmadan, yazıq-yazıq) Yo-ox, görmürəm...

Nəzarətçi. Özüu gijdiyə vurma, gədə! Məni görürsən, o boyda təyyarəni görmürsən?

Qulam. (Gözlərini yumub ayaqlarını qarnına yığır.) Görmürəm-görmürəm.

Nəzarətçi. (Yan-yörəsinə boylanıb, Qulamın qulağına astadan) Orda bilirsən nə mükafatlar verirlər? Qırmızı Qələmlər Ordeni! Yanar Fikir medalı! Əbədi Çəngəl laureatı! Hamısı da qızıldan! Üstündə də at boyda brilyantlar! Oxucu da ki, itüvə tök! Bir dənə Fəxri Xiyabanı var oranın, bay dedə! Gören-gören deyir, basdırun e, məni burda!

Qulam. (Qorxudan titrəyə-titrəyə) Yox-yox, istəmirəm. (Az qala ağlaya-ağlaya) Mən öz qatarımı gözləyirəm.

Nəzarətçi. (Üzünü turşudur) Noldu, o gün istiyirdün, indi istəmirsən?..

Qulam. (Duruxur) O gün? Haçan?..

Nəzarətçi. Tonnarnan kitab yazdığın dövrəni diyirəm.

Qulam. Tonlarla?.. (Yazıq-yazıq) Siz nə danışırsız? Mənim ki, cəmi-cümlətanı, üst-üstə yığsan, altmış iki kitabım çıxıb?!..

Nəzarətçi. (Qulamın böyrünü dümsükləyir) Bəs o çoxcillidylər? Qruzavoynan yolluyurdun e-e, camaatın evinə, yadunnan çıxıb bəlkə? Camaatın evini arxivə döndərmişdün.

Qulam. (Səmimi təəccüblə) Qruzavoy?.. Siz... hansı qruzavoyu deyirsiniz?

Nəzarətçi. Artısdıy, eləmə gədə!.. (Dizinə dirsəklənir) Deyirəm, hanı ye o günnərün, Dılğır, hə?.. Bir əlünən şeir yazırdun, o biriynən məqalə, ayağunnan pyes. Hamısı da şanlı, əziz partiyadan, kolxozdan, qurultaydan... (Pafosla) «Dədəm» diyəndə, yadıma Lenin düşür, «bobam» diyəndə, gözümə Marks görünür... (Tamaşaçılara) Elə bil Marks əkib-doğub bunu!

Qulam. (Yazıq-yazıq) Söz verirəm. Bir daha əlimə qələm almayacağam! And içirəm!

Nəzarətçi. (Qulamın böyrünü dümsükləyir) Hanı indi sənün o şanlı, əziz babalarun? Gəlib mərifətnən, qanacağnan yola salsunnar da sən! (Yumruğunu yelləyir. Qulamın başını tutub titrədir.)

Qulam. (Ürkək səslə) O dövrlər... (qəfildən ürəklənir) Axı niyə anlamaq istəmirsiniz? Bu, zamanın tələbiydi!

Nəzarətçi. Axı ay... (özünü saxlayıb, müəllim təbiri ilə) Axı o boyda istedad verilmişdi sənə, (xüsusi vurğuyla) qələm verilmişdi! Sən neynədün? Nələrə xərclədün o qabiliyyətüvi? Gör bir nə boyda imkanlar verildi sənə! Sovetin o zəqcutun vaxtında Tac-Mahaldan vurub Kolizeydən çıxdun!

Qulam. (Üzü işıqlanır) Eyfel qülləsi... Azadlıq heykəli...

Nəzarətçi. Tay sənə nələr verilmədi? Dalunnan təpiyi vurub Çin səddineycən göndərdilər sən! Müqəddəs Məkkəyəcən... (qəfildən ağızının içində duayabənzər nə isə oxuyur) adam olmadun ki, olmadun! Ayağuvı bir başmağa soxub «Zamanın bayrağdar!» diyib diyəndun! Bu da axırın. (Saata baxır) Yaxşı tay, vaxt gedir, işim çoxdu, dur ayağa. (O yan-bu yanına boylanır) O qədər buralarda sən kimi avara-uvara dolaşır kin. Ode-ey, biri də dayanıb o tərəfdə. Violonçeliynən gəlib. (Tamaşaçılara) İndi gəl bunu o boyda fisqırığnan yola sal, görüm, necə salırsan də!

Məxmire hıqqana-hıqqana qarpızla dolu yeşiyi səhnəyə sürüyür.

Nəzarətçi Məxmireni görüb aradan sivişir.

Məxmire. (Yeşiyi çemodanların yanına gətirib, nəfəsini dərir) Halal mal belə şeydi! Gedib görürəm, harda qoymuşam, orda da quzu kimi diyanıb. (Qulam ürəyini tutub. Qulama.) Nədi, genə tutdı? (Çantasından çıxardığı damcı dərmanı stəkana damızdırıb ona uzadır) Ala, iç. (Ağızının içində) Sən də bəla oldun başıma. (Qulam dərmanı içir. Stəkani Qulamdan alıb özü üçün də damızdırır) Qoy mən də içim. (dərmanı başına çəkir, tamaşaçılara) E-eh, vaxtıynan o qədər içmişəm bu püstirnikdən ki. Hamıya da onu yazırdım. Odi ki də, o addı-sannı, bazburuddı həkimlər dura-dura, camaat mənim üstümə axışırda da! Onda hələ heç dükanı açmamışdım. Medsestralığa gedirdim. Sedmoy paralelnidə. İynəni elə vururlum, vurduran diyirdi «bir də vur!» Şpritsi bax, belə tuturdum, (Qulamı skamyaya yığıb əlindəki «şpritsi» onun yanına sancır) şa - rap! (Qulam yanına iynə batmış tək çığırır) Nə va alə? Bir şey hiss elədün bəyəm?

Qulam. Yo-ox...

Məxmire. (Tamaşaçılara) Mən nə diyirəm? Odu ki də, hamı ölüdü mənim iynəmdən ötrü də!

Qulam. (Heyrətlə) Siz... iynə də vurmusuz?..

Məxmire. İynə də vurmışam, imalə də qoymuşam, bilməy istəsən, belə qəssablıq da eləmişəm! Təki pul çıxsun! (Baş barmağını göstərir) Budey, qəssablıqdan qalan nişanə! (Ağızının içində) Allah bilə, hansı klientimin payına düşüb.

Qulam. Siz... Mənim ağılıma belə, gəlməzdi ki, sizin kimi... Belə bir aktrisa... qəssab işləmişiniz. (Tamaşaçılara) Amma bu dünyada nələr olmur ki?

Hardansa yaxın məsafələrdən viyılıyla ötən qatarın səsi eşidilir.
Vağzal saati zəngini çalır.

Məxmire. (Skamanın kürəkliyinə yayxanır) Amma sözün düzünə qalanda, (çönüb Qulama) təmiz söhbət də, qərdeş... Mənim ən böyük arzum bilirsən nolub?.. (Tamaşaçılara) Otellonu oynamaq! (Qulam dik atılır.)

Məxmire ayağa qalxıb çemodanın qapağını açır, ordan çıxardığı qara rəngli pariki başına keçirir, uzunətəkli ağ kimanonu əyninə geyinir, başını çemodanın qapağı arxasında gizləyib orda üzünə nə isə yaxır.

Musiqi. Məxmire çemodanın qapağını bağlayır və Otellonun qiyafəsində – qara qrimdə səhnənin ortasında dayanır. Şeypur səsləri eşidilir. Qulam xoflu nəzərlərlə ətrafına boylanır, gözü Məxmirenin qara qrimlə rənglənmiş zənci üzünə sataşanda ağız açılı qalır.

Məxmire xırda addımlarla pərdənin arxasına qaçır, çox keçmir ki, ordan iri, ağır addımlarla çıxır. Qulam vahimə içində onun hərəkətlərini izləyir.

Məxmire. (ətrafını seyr edə-edə qalın basla) Heyhat!..

Bu sərnlük...

Bu könül oxşayan gözəl laləzar,

Bu donuq baxışlı, süd üzlü bahar

De, kimə lazımdır sənsiz, ey nigar?..

Reproduktordan səs. Diqqət! Diqqət! Sərnişinlərin nəzərinə! İkinci, üçüncü, altıncı xəttlərdən yola düşən qatarlara minik başa çatmaq üzrədi! Sərnişinlərdən xahiş olunur, yerlərini tutsunlar. Təkrar edirəm. İkinci, üçüncü...

Məxmire. (Dik atılır, Qulama) Bizimkini diyir! Zirəy tərən! (Özünü çemodanlara atıb, cəld hərəkətlərlə yır-yığış edir)

Perronun dərinliyində Nəzarətçi görünür. Yolun o biri üzündə dayanan kimlərəse göstərişlər verə-verə, o baş-bu başa yeriir.

Nəzarətçi. Ay uşağ, qırağa çəkil! Görürsüz da, işarə qoyulub! Sənnənəm, ay xala! Bir başuu qaldır, yol nişannarına bax! Ayə, ayə, hara soxursuz özuuzu? Qatar görməmişiz, nədi?..

Məxmire. (Qulama, astadan.) Sən diyan hələ bir. (Skamyaya oturur, Qulamı da yanında oturdur. Qulama.) Fikir ver, indi guya bu vəzifə başındadı. Kişinin oğluna hələ bir balaca səlahiyyət verilib a-a! Gör nə haqqadan çıxır! Gör ki, indi buna Allah eləməmiş - Allah eləməmiş, ağıllı-başdı bir vəzifə verile ya!..

Nəzarətçi. (Məxmirəgilə yaxınlaşır, rəsmi tonda) Vətəndaş sərnişinlər... (gözü Məxmirenin qara üzünə sataşır) Bıy? Bu... (Qulama) Bu kimdi belə? Əcnəbidü? (Qulam döyükmüş halda çiyinlərini çəkir. Məxmirəyə) Ay yoldaş, siz...

Məxmire. Əlnən danışma, alə!

Nəzarətçi. (Duruxur.) A, bu... sizsüz? Üzüüz niyə bu rəngdədi?..

Məxmire. Günnən qaralıb, sora?..

Nəzarətçi. (Başını qaldırıb göyə, sonra yenə Məxmirəyə baxır.) Nə deyirəm, özüüz bilən yaxşıdı. Bəs niyə minmirsüz? Vaxtuvuza az qalıb axı?!

Məxmire. (Qollarını qoltuğuna vurur) Kefimizə belə düşüb!

Nəzarətçi. (Qulama, rəsmi) Vətəndaş, siz biletüzi göstərin.

Məxmirə. (Nəzarətçinin əlini itələyir) Əlüvi yığışdır, alə!

Nəzarətçi. Ay qardaş... tfu, ay xanım, niyə bizi işləməyə qoymursuz? Hər şeyin də bir əndazəsi var axı?!

Məxmirə. (Ağzının içində) «Axı» lar öldürsün səni elə! (Sumkasından çıxardığı bileti Nəzarətçiyə uzadır) Gələ, sox gözüvə! Esveyədi! İkinəfəriy!

Nəzarətçi. (Bileti əlinə alır, gözü Məxmirədə) Bəs axı siz... (astadan) niyə bu rəydəsüz?..

Məxmirə. (Üzünü yana çərir) Əstəğfürullah, işə keçmədiy?!

Nəzarətçi bileti cibindən çıxardığı əl fənəri ilə yoxllayır, arada bir fənəri Məxmirənin üzünə də tutur.

Məxmirə. Fənərüvi yığışdır, alə! Salaram onu təpiyimin altına, xıncım-xıncım eliyərəm. Biletüvi yoxla.

Nəzarətçi. (Biletə baxır) Ay bacım, ay anam, bu, bilet döylül axı?!

Məxmirə. Genə axı. (İztehzayla) Bilet döyül, hə? Bəs nədi?

Nəzarətçi. (Bileti əlinin içində o yan-bu yana çevirə-çevirə) Pamoymu bu, harasa buraxılış vərəqəsidir. İnanmırsuz, özüüz baxun. Budey, küncündə "Dinamo" yazılıb.

Məxmirə. (Bileti əlinə alıb baxmadan, tamaşaçılara) Bisavaddığın dərəcəsinə bax da! Millət gör nə gündədi! (Biletlə üzünü yelləyə-yelləyə Nəzarətçini altdan yuxarı kinayə ilə süzür) Azərbaycanca da oxuya bilmirsən, ay bədbəxt? Burda ki, aydın yazılıb?! (Biletde yazılanları oxumaq istəyəndə duruxub qalır) A-a?! Mənə bax e! Dinamoya buraxılış vərəqini verirəm e, sənə! Diyan-diyən, bu saat. (Əl sumkasının içində eşələnir)

Nəzarətçi. (Qulama işarəylə) Bu vətəndaş sizinlədir?

Məxmirə. (Başı bilet axtarmağa qarışib) Həri-həri, məniyəndi.

Nəzarətçi. (Qulama yaxınlaşır) Sənədlərinizi xahiş edirəm.

Qulam. (Kəkələyir) S-sənəd? Hansı sənəd?

Məxmirə. (Ayağa qalxıb sumka əlində, Nəzarətçinin üstünə yeriir, onu qarnıyla itələyə-itələyə skamyadan uzaqlaşdırır) Bura bax a, həddüvi aşırısan a-a! Səhərdəndən dimmirəm, ağını çıxartdun a, lap!

Nəzarətçi. (Geriye səndələyirsə də, özünü toplayır) Xanım, mən nə dedim ki?! Biletləri yoxlamaq mənim vəzifə borcumdu!

Məxmirə. (Nəzarətçinin ağzını əyir) Vəzifə bocumdu! Nədi alə, sənün vəzifə borcun, camaatı diğlatmaq? Səhərdənnən göz verib işiğ vermirsən, (başıyla reproduktora işarə edir) o birini də dəyqədə bir öyrədib salırsan ortaya, elə bilirsən başa düşmürəm? (Nəzarətçi nə isə demək istəyirsə, imkan vermir) İstəyün nədi, balam di, biz də biləy atam də-ə! Nə vermisen bu yetimə, ala bilmirsən, hə? (Nəzarətçinin yaxasından yapışır) Bu bədbəxtin qol-qanadını qırmağ istiyirsən?

Nəzarətçi. (Məxmirənin əlində vurnuxur) Ay xanım, belə olmaz, vallah! Hər şeyin öz qaydası var. Qanad öz yerində, sənəd öz yerində.

Məxmirə. (Nəzarətçini necə itələyirsə, o səndələyib yerə oturur) Dijurnı olub məmçün! Mən buralarda drujinnikliy eliyəndə, Alla bilə haralardaydun...

Nəzarətçi. (Ayağa qalxıb üst-başını çırpır) Özüüz bilərsüz. (Gedir) Amma sənədləriniz qaydasında deyilsə, yolda probleminiz çıxacaq. Ona arxayın ola bilərsüz.

Nəzarətçi gedə-gedə qatarların hərəkət cədvəlini də sürüyüb özüylə aparır, səhnənin arxasında dayanan kimlərəsə işirə edir və bir neçə əcaib qişafəli adam səhnəyə çıxaraq, işiğ dirəklərini və skamyaları da sürüyüb aparırlar. Perronu andıran məkan tamamilə boş qalır.

Qulam vahimə dolu gözlərlə baş verənləri izləyir.

Məxmirə. (Perronda baş verənləri sezmir, tamaşaçılara.) Bu da bunun nəzarətçisi! Hamı bu gündədi ya! O bunun sənət aləmi, bu, bunun vağzalı... Bu milləti oyatsa-oyatsa, mənim o üç pərdəli, dörd şəkilli faciəm oyada bilərdi, onu da xudsovetdən buraxmadılar. Ələlxüsus da, o axırncı səhnə! Qiyamət günü səhnəsi! (Əlini-əlinə vurur, gözlərində qılgıncılar oynayır) Şedevrdi, şedevr! (Ovsunda) Diməy, lap axırda, onda ki, insannar axır başa düşüllər ki, hər şey, sən demə, boş xülya imiş... (şəhadət barmağını, nəyəsə işarə verirmiş kimi yuxarı qaldırır) Yer titrəməyə başlayır! U-u-u!.. (Yerin altından həqiqi zəlzələ uğultusu eşidilməyə başlayır.) Bu məqam ha tərəfdənsə şahə qalxan güclü külək torpağı göyə sovurur! (Küləyin səsini ağzıyla imitasiya edir və möhtəşəm külək uğultusu eşidilməyə başlayır. Işıq dəyişir. Qorxulu musiqi. Səsi uğultuların içiyə əks-səda verir.) Göy üzü şimşəklərdən dağılır!..

Möhtəşəm ildırım çaxıntıları. Zəlzələ uğultusu, külək viyılısı göy gurultularına qarışır. Külək Qulamı yerindən laxladıb səhnənin dərinliyinə aparır.

Məxmirə. (Saçları küləkdən bir-birinə qarışa-qarışa, səsi uğultunun içiyə əks-səda verir) İnsanlar başlarını itiriblər... hərə bir yana qaçır... Nə ana oğlunun hayındadı, nə qardaş bacının, nə ər arvadının...

Şimşək və külək uğultusu getdikcə güclənir. Külək hardansa sovurub gətirdiyi bir yığın müxtəlif rəngli əlcəkləri, papaqları, şərfləri və çətirləri «perrona» dağdır. Qulam küləyin müqavimətindən laxlaya-laxlaya, səhrada azmış tək, Məxmirəni axtarır. «Məxmirə!!!» deyə qışqırırsa da, səsi uğultunun içində itib-batır. Uzaqlardan ötən sürət qatarının vahiməli fiti eşidilir. Qulam ayaq saxlayıb səs gələn tərəfə baxır.

Məxmirə. (Qulamı sezmir, küləyin müqavimətindən yerində laxlaya-laxlaya) ...Bu məqam uca yüksəkliklərdən - qeybdən səda eşidilir!.. (Qarpız yeşiyinin üstünə dırmaşılıb, bas səsə) Ey Adəmin övladları! (Səsi əks-səda verir. Küləyin uğultusu, şimşək çaxıntıları.) Siz yuxudasız!.. Qulaqlarınız da, gözləriniz də möhürlüdü...

Külək viyılısı getdikcə güclənir. Qulam dayaqlanmaq üçün yer axtarırsa da, əli, ayağı havadan asıla qalır, Məxmirəni çağırırsa, səsi küləyin uğultusunda itir.

Məxmirə. (Həmin səsə) ...İndi deyin!.. Dadınıza kim çatacaq?.. Nə kömək olacaq bu gününüzdə sizlərə?.. (Şimşək çaxıntıları. Səsi enir.) Bir-birinizin gözüne yaxşı görünməyə çalışdınız... (kədərlə) Düşündünüzü, bir gün də Mənim gözümdə yaxşı görünəsiniz?.. (Qarpız yeşiyinin üstündən düşüb əks səmtdə dizi çökür, əllərini sinəsində cütleyib yalvarışla qarpız yeşiyinin üstündəki boşluğa) Keç günahımızdan, pərvərdigara! Əhv et, ey Rəhmlil! Kömək ol, bizlərə! (Başını aşağı salır, qəhərli səsə) Biz, həqiqətən, sənin günahkar bəndələrinik... (tamaşaçılara, astadan) Bunı adamlar deyir.

Ecazkar işıq bərqləri. Məxmirə işıq bərqlərinə ayılıb geriye çevrilir. Qatar çarxlarının və fitinin səsi getdikcə güclənir. Işıq dəyişir.

Musiqi. Qulam qollarını geniş açaraq, işıq selinə daxil olur. Hardansa peyda olan əcaib qiyafəli Nəzarətçi onun qabağını kəsirsə, küləyin müqavimətindən geriye səndələyib havadan asılı qalır. Qulam işıq selində yoxa çıxır.

Məxmire. Qulam! Hara-a-a?.. Qula-a-am!!!

Sürətlə uzaqlaşan qatarın səsi və fiti Məxmirənin səsini eşidilməz edir. Işıq dəyişir. Məxmire Qulamın ardınca qaçır və o da işıq selinə düşür.

Qatar fitinin və çarxların səsi getdikcə uzaqlaşır və itir. Məkana qaranlıq çökür. Qaranlığın məchul dərinliyindən «Per Günt» operasından asta melodiya eşidilməyə başlayır. Məkan aramla işıqlanır.

Məxmire səhnənin tən ortasında qara qrimdə, Otellonun uzunətəkli ağ libasında dayanıb. Bayaqdan perron təəsüratı bağışlayan məkanda üst-üstə qalanan bir neçə çemodandan və fikusdan savayı heç nə gözə dəymir. Məxmire əlini başına aparıb pariki çıxarır. Işıq və musiqi dəyişir. Məkan əlişamli insan siluətləri ilə dolur. Hamı dua oxuyur.

Məxmire. (Dizi üstə düşür, əllərini sinəsi qarşısında cütleyib kədərlə.) Ey Adəmin övladları! Göylər Mənim Buyruğumla sütünsüz dayanır, sizlərin qəlbi isə sahmanlanmır ki, sahmanlanmır...

Arxadan eşidilən ürkək insan səsləri. Biz səni eşidirik və sənə iman gətiririk!..

Məxmire. (Əlini şəhadət verirmiş kimi, yuxarı qaldırır) Ey iman gətirənlər!.. Məni tez-tez anın, şükür edin ki, bağışlanmışlardan olasınız!

Qəfildən tamaşa zalının işıqları yandırılır. Siluətlər və yanar şamlar gur işığın içində əriyib yoxa çıxır. Məxmire tamaşaçı zalını görcək, ayağa sıçrayır.

Məxmire. Oy!.. (Çaşqın halda yerində vurnuxur.) Mən... Bura haradı?..

Səhnəyə xidməti geyimdə fəhlələr daxil olurlar, özləri ilə sürüyüb gətirdikləri işıq dirəklərini, vağzal saatını, skamyaları və qatarların hərəkət cədvəlini yerbəyer eləyirlər.

Məxmire. (Həyəcandan pörtə-pörtə, son dərəcə nəzakətlə tamaşaçılara) Bağışlayın, siz Allah. Mənim heç ağıma da gəlməzdi ki... (çaşqın nəzərlərlə gah fəhlələrə, gah tamaşa zalına baxır, tələsik hərəkətlərlə üst-başını, saçlarını səliqəyə salır, pərt təbəssümlə) Axı mən... Mən, doğurdan, düz sözümdü vallah... bilet almışdım! Esveyə. İnammırsuz?.. (Çemodanlarına işarə ilə) Bu da mənim çamadannarıam...

Səhnəyə ətrafında köməkçisi və assistenti Rejissor daxil olur.

Rejissor. (Məxmirəni görüb ayaq saxlayır, əsəbi halda harasa, səhnənin arxasına) Bunu yenə kim buraxıb bura?.. (Məxmire rejissoru görüb özünü lap itirir, harasa dayaqlanmaq, ya gizlənmək üçün yer axtarırsa da, tapa bilmir və yerində vurnuxa-vurnuxa qalır) Axı belə müsibət olmaz, ay başuza dönüm?! Belə işləmək olmaz, vallah, billah olmaz! (qəfildən əsəbi çığırtıyla) Bu xarabanın bir gözetçisi var, ya yox?.. (yanındakılara) Sizinləyəm!!!.. (əllərindəki kağız-kuğazı yerə çırpır və əsəbi addımlarla çıxır)

Rejissor assistenti fəhlələrə nə işarə verirsə, onlar əllərindəki işi atıb Məxmirəni dövrəyə alırlar. Biri çemodanları və fikusu, o birilər Məxmirənin qoluna girib onu çıxışa sarı sürüyür.

Məxmire. Buraxın məni! Burax, diyirəm! (Ayaqlarını yerə dirəyib müqavimət göstərsə də, fəhlələrə gücü çatmır. Qəfildən rejissora işarə ilə.) Məniyəndi o?.. A balam, nə ox olub batmışam bunun gözüne? (Fəhlələrin əlində vurnuxursa da, onu sürüyürlər)

Neniyirəm axı, mən-yazıx? Kimə mane oluram?.. Kimin yerini dar eləmişəm?.. Rol vermir, verməsün də, vurub öldüricey məni?..

Birinci fəhlə. (Müəllim təbiri ilə) İcazə vermir də, xanım, incimiyin. (Rejissora işarə ilə astadan) Görürsüz də, əsəbiləşir, sora da hirsini bizim üstümüzə tökür.

Məxmirə. (Sivişib fəhlələrin əlindən çıxır, ayaqlarını yerə dirəyib, əllərini belinə vurur) A, siz elə bilirsüz mən nədi, tiatrdan ötrü ölürəm? Belə tüpürüm... (qəfildən susur, yazıqlaşır) Məni bu günə o qoymadı bəlkə?..

İkinci fəhlə. Nahaq bizə qeyzlənirsiniz. Biz kimik ki?.. (Məxmirənin qoluna girib çıxışa sarı sürüyür) Bu gün o, ümumiyyətlə, əsəbidi. Premyera günü həmişə belə olur. Özünüz bilirsiniz də.

Məxmirə. (İldırım vurmuş kimi, dayanır) Premyera? Nə premyera? (Qəfildən müəllim təbiri ilə) A bala, göydən daş yağır, dünya od tutub yanır, şəhərrəri su aparır, meşələr özünü yandırır, siz də tutmusuz elə premyera! (Fəhlələr onu çıxışa sürüyürlər)

Birinci fəhlə. (Məxmirəni çıxışa sarı sürüyə-sürüyə) Bir azdan tamaşa başlanacaq, camaatı zala buraxacaqlar.

İkinci fəhlə. Belə də olmaz axı, ay Məxmirə xanım. Axı sizi o cürə təmtərağnan yola saldılar, şəklinizi foyenin yuxarı başından asıblar, özünüz görmüsüz. Adamı tay nə cür yola salallar? Vallah da! Gedün evə, dincəlün. (Məxmirəni çıxışa sarı sürüyür)

Məxmirə. Evə?..

İkinci fəhlə. Evə-evə.

Məxmirə. (Vurnuxub fəhlələrin əlindən çıxır, doluxsunmuş halda tamaşaçılara) Heç özüm də, bilmirəm niyə gəlib çıxdım axı bura?!.. Mən ki, vağzala yollanmışdım?!.. (Fəhlələr qollarından yapışib onu çıxışa sürüyürlər. Fəhlələrə yazıq-yazıq) İnanmırsuz vağzala yollanmışdı-ım? Doğurdan, inanmırsu-uz? Biletimi göstərim? (Vurnuxub sumkasını götürmək istəyirsə, fəhlələr imkan vermirlər.) A bala, burax göstərim də-ə! (Qəfildən qoçusayağı sağ tərəfindəki fəhləyə) Əlüvi çek alə!.. Diyirəm çek əlüvi! İnanmırsuz, biletim var?.. Bu ölsün var, özüm ölüm, var! (Fəhlələr Məxmirəni səhnədən çıxarırlar. Bir müddət onun səsi səhnənin arxasından eşidilir) Dinən, sən öl, inammıram?.. Dinən, bu ölsün inammıram?..

PƏRDƏ

2006

DUYGULAR İMPERİYASI

O MƏNİ SEVİR

(hekayə əvəzi)

Uzun illərdən bəri müxtəlif müəmmalı işarələr və eyhamlarla bilinən, qəlbimdən ötən ən irreal istəklərimi inanılmaz möcüzələrlə həyata keçirə-keçirə qarşımda şahə qalxan İlahi Sevgi etiraflarının ən sarsıdıcısı – 13 yaşlı oğlumun içi ağrı və sevgi dolu gözlərlə üzümə zillənib az qala ağlaya-ağlaya dəqiqədə bir:

– Səni sevirəm... — deməsi oldu.

İlk günlər bu bala nəvazişinin şirinliyindən kövrəlib uşağı bağrıma bassam da, üz-gözündən öpüb, özümü dünyanın ən xoşbəxt anası saysam da, günlər ötdükcə, həddini aşan bu sevgi etiraflarından qıcıqlanmağa başladığımı, sonradan cana yığılıb zinhara gəldiyimi hiss edib, uşağa acıqlandım. Oğlum başını aşağı salıb, gözlərinə dolan yaş yanağı boyu gizli-gizli axıtdısa da, sevgi etiraflarının ardı kəsilmədi.

Günlər beləcə keçir, məni kompüterin arxasından, otaqların uzaq küncələrindən qarabaqara izləyən oğlum kitab oxuduğum, telefonla danışdığım, yazı yazdığım yerdə ha tərəfimdəsə peyda olur, içi getdikcə dərinləşən gözlərini üzümə zilləyib qəhərdən boğula-boğula:

– Səni çox sevirəm, ana... – deyir, mən əsəblərimə toxunan bu söz yığnağından əsəbiləşir:

– Axı bunu nə qədər deyəcəksən? – deyib, ayağa qalxır, var hirsimlə dediyim sözlərimin ona necəsə, toxunmadığının, böyür-başından külək kimi ötüb keçdiyinin dəşhətindən boğula-boğula qalırdım.

Axır, iş gəlib o yerə çatdı ki, məni bu amansız sevgi dolusundan xilas etmək qərarına gəlmiş ərim uşağı yanına çağırıb danladı, otağına göndərib bütün axşamı ordan çıxmağı ona qadağan etdi.

...Həmin gün Rüstəm bütün axşamı otağından çıxmadı, hava qaraldısa da, otağının işığı yanmadı.

Bütün axşamı biz, səbəbi özümüdə də bəlli olmayan anlaşılmaz günah hissiylə aralıq otaqda oturub, guya televizora baxdıq. Bir qədər keçmiş ərim pərtlikdən, ya qorxudan böyümüş gözlərlə üzümə zillənib, ehtiyatla:

– Bax bir, o, orda neyləyir?.. – dedi.

Mən ayağa qalxıb, ehmal addımlarla Rüstəmin otağına yaxınlaşdım, qapını azca aralayıb içeri boylandım və gördüyüm mənzərədən çaşıb qaldım.

...Rüstəm üzüqoyulu çarpayısında uzanmışdı, qapının açıldığını, mənim otağa daxil olduğumu hiss eləsə də, yerindən tərpənmirdi.

Mən dizlərimin titrədiyini hiss etdim. Çarpayıya yaxınlaşıb, uşağın böyründə əyləşdim, başını ehmalca sığallaya-sığallaya astadan:

– Axı niyə belə eləyirsən, mənim balam?.. – dedim. – Özünü uşaq lap balaca kimi aparırsan.

Rüstəm bir müddət dinmədi, məni eşitmirmiş kimi, barmağının ucunu belə, tərpətmədi. Sonra haçandan-haçana dərin yuxudan ayılan tək, başını qaldırıb mənə baxdı.

Ağlamaqdan şişib qızaran gözləri yenə yaşla dolu idi.

– Səni çox sevirəm. – O dedi və yanağına diyirlənən yaş damlasını əlinin arxasıyla silib, ağrı dol gözləriylə otağın yarıqarnlığından üzümə zilləndi.

...Və mən bu sütül vücudun daşımağa gücü yetmədiyi həmin o böyük Sevginin Özünü – hüdudsuz Mərhəməti özündə güclə saxlayan bu yeniyetmə gözlərin dərinliyinə hopmuş nəhayətsiz üfük ənginliyinin kiçik hissəsini gördüm... Həfəsim heyrətdən tutula-

tutula, mənə neçə vaxtdan bəri qıcıqlandıran amansız sevgi etiraflarının sahibinin heç də bu 13 yaşlı məktəbli olmadığını, axır ki, başa düşdüm.

SİRLİ İŞ YERİ

Dəqiq bildiyim bir də budu ki, mən idarəmədən, evimdən və yazımdan savayı daha hansısa bir prosesdə yaşayıram. Daha doğrusu, mən o prosesdə işləyirəm. Ora günün hansı vaxtı, necə qoşulmağımı dəqiqləşdirmək mənə heç vaxt müyəssər olmur.

Bu, əsasən, səhərlər – səhər naharı ilə işə getməyə yığıldığım vaxt kəsiyində baş verir. Mən evin, realılıqla heç bir əlaqəsi olmayan hansısa tərəfinə keçir, işə ordan yollanır, ordan çıxdığım məqamı isə müəyyənləşdirə bilmirəm.

SƏLİM SARIYEVİN HƏYATI

Neçə vaxtdan bəridi ki, bütün həyatını şəhərin mərkəzi yerlərindən birində geniş sahəli, təmirli mənzilə sahib olmaq arzusuyla yaşayan, bundan ötrü özünü və ailəsini bir çox həyat həzlərindən məhrum edib, acıqlı kahin ömrü sürən – soyuq qış ayları qızdırıcısız yataq otaqlarında yatmaqdan ailəliklə ağ ciyər iltihabı qazanan, ucuz və vitaminsiz yeməklərdən saralıb tuluqlanan, istirahət axşamlarını teatr və konsert salonlarından daha ucuz və maraqlı tamaşalarda – çilçırağın gur işığı altında arvadına babasından miras qalmış qədim brilyantların böyüdücü əl lupası ilə tamaşasında keçirən, pirojnanı əncil mürəbbəsi ilə, çimərliyi, içinə duzlu su vannasıyla əvəz edən və bütün bu davamlı, dözümlü həyatın axırında, nəhayət ki, şəhərin mərkəzi küçələrindən birində dördotaqlı mənzil almağa müvəffəq olan, lakin mənzilə köçüb rahatlandıqdan sonra həyatının gizli mənasını itirib yazıqlaşan Səlim Səriyev adlı ədəbi qəhrəmanım barədə yazmaq istədiyim hekayə, ortaya düşən daha vacib və əhəmiyyətli işlər arasında, maşın yolunu heç cür keçib səkiyə çıxma bilməyən piyada tək, kənarda qalır.

ƏSƏBİ ƏJDAHA

Bəzi əsəbi məqamlar içimdə ağaca bənzər nəyinsə bitib, dartılıb, böyüdüyünü, mənə az qala dörd yerə bölə-bölə, qol-budaq atmaq istədiyini hiss edirəm. Bəzənsə, bunun ağac yox, illərdən bəri içimin hansı tərəfinəsə qısılib yatan, sinir qıcığından oyanıb şahə qalxan nəhəng əjdaha olduğunu duyuram.

SƏXAVƏT BARƏDƏ

Uzun illərdən sonra ölüm-dirim savaşında tapdığım yeganə oğlumun dayəsinin uşağa hədsiz məhəbbəti, körpəmin də günbəgün, aybaay məndən soyuyub bu şirindil, mehriban qadına isinişməsi, ona qəribə, nisgil dolu gözlərlə baxıb «ana» çağırması, məni narahat etmir. Uşağa izah olunmaz, xəstəhal bir bağlılıqla bağlanan, gecələri belə, onu öz yanında saxlamasına çalışan dayənin, az qala, qəhərdən boğula-boğula:

– Falçılar həmişə deyirdilər... Deyirdilər bir oğlun da olacaq. – deməsi isə məni yalnız sevindirir.

VAQIF VƏ BAX

Dünən Baxı dinlədikcə, Vaqif Cəbrayılzadənin şeirlərindən Baxın musiqisi ilə uyarlığını kəşf etdim sə də, bunun nə olduğunu müəyyənləşdirə bilmədim. Yalnız bir qədər sonra anladım ki, onların hər ikisi dünyanı hər an dönə-dönə yenidən qurmaqla məşğuldurlar.

SIÇRAYIŞ

Bəzən ədəbiyyatdan da o yana olan nə isə yaratmaq istəyirəm... Nədi o?..

YAZIÇI ÜNVANI

Bir qisim görkəmlilərimizin özlərini günün hər anı böyük mütəfəkkir hiss etməsi, yazıb-yaratdıqlarını havakeçirməz canlıq kimi, uzun ətəkli bahalı palto kimi, daim əyinlərində gəzdirməsi, bu nimdaş yazılardan ətraflarına yüksək, fəxri kürsüdən baxan tək, yuxarıdan aşağı nəzər salması, onların əslində, nədənsə qorunmasından xəbər verir.

SEVDANIN İZİYLƏ

Uzun illərin axşamlarıyla Bakıdan Mərdəkana aparan yolun kənarları boyu uzanan küknar və şam meşələrinə baxdıqca, izdihamlı maşın yolundan kənar sakitliklə uzanan bu qaranlıq, kimsəsiz ağacların arasıyla sinəm, üzüm, soyuq, nəm torpağa sürtülə-sürtülə, şələ quyruğum kol-kosu darayıb xışıldada-xışıldada, yol boyu uçan maşınların sürətilə bir sivişmək azarı keçir ürəyimdən.

UĞURSUZ XİLAS YOLU

İztirablı, darıxdırıcı ömür yollarında Zamanın əksinə işləyən cığırını tapanlar – bu dünyadan ayrı ölümlə köçürlər.

O yollardan ən uğursuzu – ədəbiyyatdı.

MÜTALİƏ TƏHLÜKƏSİ

Son vaxtlar oxuduğum istənilən ədəbi mətnin içimdə energetik toqquşmaları andıran anlaşılmaz təlatümlər yaratması, mənə ədəbi mütaliənin qəti qadağan olduğundan xəbər verir.

ŞİR NASİR

Bəzən təklidə dadlı azadlıq havasında şelləndiyim qısaca, ani məqamlar rahatlıq dolu azadlıqla ürəkdən əsnədikcə, şirə oxşadığımı hiss edirəm.

Aslanın erkəyi-dişisi olmaz.

BALACALAR VƏ GÖZƏLLƏR

Bir qisim xırda cücü xislətli gözəl insanlar var ki, əllərindən nə pislik, nə də yaxşılıq gəlməsə də, mehriban üzləri, ürək gözlləri ilə dünyanı özləri də bilmədən, hissə-hissə yamyaşıl, təhlükəsiz çəmənliyə çevirirlər.

ZALIM ŞAİR

Yaxın günlərdə bir yığın nəfəssiz qəzet cümlələrinin arasında Vaqif Cəbrayılzadənin “Mən zalım adamam, kamança...” – sətirini oxuyarkən, qəfildən sətirlərin arasından üzünün qəzəbli tərəfiylə üzümə zillənən Vaqifi gördüm...

YADDAŞ MANEVLƏRİ

Tez-tez yuxuda ikicə saat əvvəl ayrıldığımız real həyatımızı – kimliyimizi, yaşadığımız şəhərin, işlədiyimiz idarənin ünvanını unudub, dünyasını artıq çoxdanan bəri dəyişmiş valideynlərimizlə söhbət edir, onların diriliyindən zərrəcən çaşıb təəccüblənmədən, heç vaxt görmədiyimiz yad mənzillərdə, tanımadığımız şəhərlərdə yaşayır, qəbirlərini uzun illərdən bəri ziyarət etdiklərimizlə üz bəüz əyləşib tələsmədən çay içir, bəzən hətta bədənimizi yerdən ayırıb döşəmənin üstü ilə uçuruqsa da, səhərlər bu gizli yaddaş manevrlərini asanca unudur, gündəlik həyatımızın sırası atributuna çevrilmiş bu sirli hala qəti təəccüblənmirik.

ŞÜUR BARƏDƏ

Uzun illərin tox, maraqlı həyatından - yağlı yeməklərdən, şirəli qeybətlərdən həzz ala-ala «qaz vurub qazan dolduran», gərgin məişət yarışlarından qalib çıxıb-çıxıb, sağlamlığının da qeydinə qalmaqı unutmayan, səhərlər dağ balı udub, axşamlar təmiz havada velosiped sürən yaxın bir qohumumun - yaşı səksəni haqlamış ağsaqqal bir «yirticinin» beyin insultundan sonra şüurunu, yaddaşını itirib, gözləri məsumluq və işıq saçan iddiasız, üzüyola ev heyvanına çevrilməsi, məni şüurumuzdan ehtiyatlanmağa vadar edir.

MİLLƏT MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR

Ötən həftə oğlumla birgə yollandığım heyvanxananın sıxıntı dolu darısqallığı – heysiz üzlərlə dar qəfəslərinin bir küncünə qısılıb, müdrək insan gözləri ilə üzümüzə zillənən incik meymunlar, əsəbi dələlər, qorxaq dovşanlar, hikkəli tovuzquşuları mənə taleyin hansı hökmüylə birgə yaşamağa məhkum olunmuş milləti xatırlatdılar.

FƏXRİ XİYABANIN SİRLƏRİ

Bir cür zəhər qoxulu çiçəklər də var ki, onlar yalnız fəxri xiyabanda, soyuq əzəmətliylə ayrı-ayrı muzeylərə oxşayan möhtəşəm qəbirlərin böyür-başlarında bitir. Bəzən mən acı badam iyini andıran bu qoxunu xiyabandan çox-çox uzaqlarda, ünvanı naməlum məkan və zaman kəsiklərində də duyur, bir sıra görkəmlilərimizin məhz bu xiyabanda basdırılmaq arzusu ilə yaşayıb-yaratmaq əzmini bu qoxunun izah olunmaz ecaziylə bağlayıram.

TEATRIN ÜNVANI

Milli Akademik Dram Teatrının sonuncu mərtəbəsinə qısılmış “Yuğ”da özümü, qoca palıdın quru gövdəsində açılmış nəm oyuqda hiss edən tək, hiss edirəm.

KÜÇƏ İTLƏRİ

Küçə itlərinin hansısa, bu dünyada nə vaxtsa itirdiyim, adını, üzünü dəqiq xatırlamadığım doğma bir adamımdı. O iti bəzən dəniz çimərliklərində, qulağıkəsik, quduz itlərin arasında qayğılı üzü ilə atıla-atıla ha yanasa qaçan, bəzən bağırsaqları maşın yollarına dağılmış vəziyyətdə can verən yerdə görürəm. Bəzən o, hansı möcüzəylə həyəət qapısının kandarında peyda olur, qəmgin gözlərini üzümə zilləyib, elə bil məni də özü ilə aparmaq istəyir.

PƏRƏKLİ SƏNƏTÇİ

Görkəmli bir yazıçı tanıyıram ki, gününün əksər hissəsini hüzn və ehtiram havalı, tənha iş otağında, kreslosunun çarxlarını o yan - bu yana hərlədə-hərlənə, şübhə və xof dolu sayıqlıqla havanı iyləməklə keçirməkdən burun pərəkləri yoğunlayıb.

ZARIYAN ADAMLAR

Bir qisim adamlar var ki, onlarla aylarla, bəzən illərlə görüşməsən belə, hardansa, hansı dəliklərdənsə ürəkgöynədən zarılıtlarını eşidirsən. Onlar daim nə isə istəyirlər. Bəzənsə dinməz sükutlarının səni nədəsə ittiham etdiyini, inciyib gizli-gizli sığadıqlarını duyur, başını zarılıtlar və iniltilər dolu o yarıqaranlıq dəliyə salıb bu sitəmlərlə üz-üzə, nəfəs-nəfəsə dayanmayacağı təqdirdə bu zavallıların dünyanı, haqsızlıqdan rıqqətə saralmış gəlmiş vücudlarla, göyərmiş dodaqları sənin adınla inləyə-inləyə tərk edəcəklərini anlayır, qalan ömrünü alnına vurlmuş “günah” damğasıyla yaşayacağından ehtiyatlanırsan.

NÖVBƏTİ KƏŞF

Nədənsə, son vaxtlar məni insanın daha çox fiziologiyası – özü ilə min bir möcüzəli sirrlər daşıyan toxuma və hüceyrələri, qanının temperaturu və tərkibi, daxili orqanlarının iş rejimi, dərisi və saçları, xəstəlik tarixçələri maraqlandırır. Oxuduğum da yalnız bu ədəbiyyatlardı. Gecələrlə biz yuxuda ikən balaca su heyvanları tək, böyür-böyürə qısılib, hər biri öz ritmi üzrə işləyən, dinməz bir ehtiyatla açılıb yumula-yumula, yığılıb genişlənə-genişlənə döyünüb titrəşən bu canlılar məni, «ədəbiyyatın başlıca predmeti olan» insanla bağlı yazılmış bütün bədii və fəlsəfi ədəbiyyatlardan daha böyük həqiqətlərdən agah edir.

OYNAQ PROSESLƏR

Zaman ötdükcə, illər növbələndikcə, “əbədi dəyərlər silsiləsi”ndən olan bütün möhtəşəmliklərin Zamanın çəkisiz, öteri axarıyla öz möhtəşəmlik çəkisini itirib yoxluğa qər q olduğunu, bəzi «dəyərsizliklərinə», hansı sirli qanunlarlasa əbədiləşib möhkəm dayaqlar atdığıni müşahidə etdikcə, əbədiləşmənin göstəriciləri barədə daha dərinə düşülməli olduğunu anlayırsan.

FƏLSƏFƏ VƏ ƏDƏBİYYAT

Gah ədəbiyyatla, gah da fəlsəfə ilə məşğuliyyətlərim zamanı üzləşdiyim bir dilemma də budur ki, insanlıq üçün vacib olanı hansıdır - Fəlsəfə, yoxsa Ədəbiyyat?.. Əksər hallarda aldığı cavab bu olur: Əlbəttə Ədəbiyyat. Fəlsəfənin ki, sehri yoxdur. Fəlsəfə - bu və bəzən səthi də olsa, O dünyanın mövcudluq qanunlarını tədqiq edir.

Ədəbiyyat isə bütün qanunlardan yuxarıda olanlarla məşğuldur.

QANUN POZUNTULARI

Əslində, bu dünyanın nə yazılan və nə də «yazılmayan» qanunları işləmir. “Haqsız dünya”, “fani dünya”, “yalan dünya” və sair bu kimi ifadələrlə də heç cür işləməyən bu qanunları işə salmaq, nəyəsə ədalət, məntiq donu geydirmək mümkün olmayacaq.

Hər an tük incəliyi dəqiqliyi ilə işləyənin, bizlərin dərk etmək iqtidarında olmadığımsa hansısa ayrı proseslər olduğunu dərk etsək, Allahın məhz həmin o prosesləri idarə etdiyini anlayırıq.

ÖLÜM İMPROVİZƏSİ

Ölümü andıqca, bədəninin mümkün qədər çəkisiz - ətsiz və sümüksüz olmasının vacibliyini anlayır, üz tutduğun görünməz aləmin incəliyinə uyuşmayan bu kobud ağırlığıyla törədə biləcəyin əngəlliklərdən vahimələnməyə bilmirsən.

ƏYLİSDƏN ƏYLİSLİYƏ

Özünü şəhər həyatının yorucu hay-küyündən, sivil qayda-qanunundan qoparıb, azad yazıçı həyatına – doğulub, böyüyüb, boya-başa çatdığı doğma Əylisin adamsız, sıx ağacları arasında bitən tənha evinə sığındıran Əkrəm Əylisli ilə qısa telefon söhbətimiz zamanı onun hələ də hardasa, buralarda olduğunu anladım.

DOĞMA ÜZLƏR SİLSİLƏSİNDƏN

Bəzən maşın yollarında iztirablı, miskin küçə həyatından cana doyub özlərini bilərəkdən qızmar çarxların altına atıb öldürmək istəyən heysiz, ac itlərin üzləri mənə – Ədəbiyyatın dolama-dolaşq yollarında azmış bir qisim istedadlı qələm dostlarımın – evsiz-eşiksiz, pulsuz-parasız, əsəbi, acıqlı adamların doğma üzlərini xatırladır.

TƏNHALIQ MƏNZƏRƏLƏRİNDƏN

Bir qədər diqqətli olsaq, əlacsız dərəcədə tənha olduğumuzu ən tənha olmadığımız məqamlarda belə, ən yaxın doğmalarımızın əhatəsində də hiss edər, bu məhrəm doğmalarımızla bölüşdüyümüz ən mübhəm dərdlərimizi də əslində, özümüzlə bölüşdüyümüzü anlayarıq.

ANA OCAĞI

(hekayə əvəzi)

Bu yaxınlarda iştirak etdiyim dəfn mərasimində Şekspiranə bir faciənin şahidi oldum. Bütün ömrünü ailə qurmadan, oğul-uşaq sahibi olmadan, şəhərin uzaq, darısqal məhəllələrindən birində yerləşən qədim, havasız bir mənzildə, daim ağrıyıb sıtqayan xəstə anasının – «r» hərfini deyə bilməyən kök, bığlı qadının çarpayısı önündə keçirən, qarı dünyasını dəyişəndən sonra xəstə çarpayısına özü düşən və imkansızlıq ucbatından anasının yanında – xırda qəbirlərin arasındakı darısqallıqlarda, üstü mamır və alağ otu basmış kiçik uşaq qəbrinin içinə basdırılan N. xanımın məzarı torpaqlandıqca, neçə illərdən

bəri şahidi olduğum faciənin nəhayət ki, sona çatdığını anlayır, məzarlığı aramlı hüznə üzümü zə bağlayan ağır, tozlu pərdələrinin xışiltısını eşidirdim...

HAZIRLIQ ƏHVALI

Getmək məcburiyyətində qaldığım məclislərdən, yaxud kimi, ya kimlərisə qəbul etmək məhkumluğuyla üzləşdiyim günlər öncəsi düşdüyüm əcaib hallarım – yuxusuzluq və əsəb zəifliyi, son vaxtlar bütün bunlara əlavə olunan boğaz gəlmələri və ürəkbulanmalar gizli hazırlıq tedarükümün getdikcə qəlizləşdiyindən, növbəti dəvətlərin, təşrif və qəbulların daha ağır fəsadlar yaradacağından xəbər verir.

MƏİŞƏT ƏZABLARI

Səhərlər evdən, min bir məişət problemlərini həll edəcək konkret qərarlarla çıxır, Mərkəzə çatdıqda doğma üzlərin, həyəcanlı zənglərin, Mərkəzin tavanından və divarlarından axan duyğu fəvvarəsinin ecazında hər şeyi unudur, axşamüstülər evə qayıdıqca, cənab Məişətin hardasa uzaqlarda qatar fitinə oxşar sısqa fitini verə-verə, qəribə bir pərtliklə məndən uzaqlaşdığını hiss edirəm...

ZƏLZƏLƏNİN HƏQLƏTİ

Qəribədi ki, üstündə əbədi «lövbər salan», hündür-hündür binalar tikdirib, «əbədi uğurlu» gələcəklərini quran sayıq «müdrilər» Yer kürəsinin havadan müəmmalı şəkildə asıldığını yalnız zəlzələlər vaxtı anlayırlar.

MUSIQI SƏDAQƏTİ

Dünyasını dəyişmiş bəstəkarların musiqilərindən qəribədi ki, O dünyanın qoxusu duyulur. Hətta mahnılarını yaxın günlərimizəcən sağlıqlarında dinlədiyimiz bəstəkarların musiqiləri belə, müəllifləri dünyalarını dəyişdikdən bir müddət sonra, sanki ünvanlarını dəyişir, hansısa uzaq, sirli aləmlərdə çalınırlar.

FİLOSOF UŞAQ

Bu səhər beş yaşlı oğlumla bağı evinin mətbəxində üz bəüz oturub, dinməz-söyləməz çörək yedikimiz zaman onun qəfildən içini çəkib:

- Əslində, insanda hər bir şey ölüdü!.. Gözlərindən və səsindən savayı... – deməsindən dik atılıb titrətdim.

MƏRKƏZİN MƏKRI

Ədəbiyyatın topdağıtmaz fiziki gücə malik olduğunu sübuta yetirən növbəti məqam – bizim Tərcümə Mərkəzinin, son illərin siyasi, ictimai, təbii zəlzələlərindən və leysanlarından qaralıb, nəhəng çatlar atmış binasına bitişik əlavə tikilinin - bir vaxtlar naməlum, qaranlıq yollarla Mərkəzdən alınıb ticarət obyektinə verilən, illər ötdükcə, gah restorana, gah mehmanxanaya, gah banka çevrildikcə, mövsüm-mövsüm qaşınıb suvanıb, abadlaşıb, rəngdən-rəngə düşən bu üçmərtəbəli binanın yağışın, küləyin inadkar döyəcləmələri altında solub, qaraıb həmin əvvəlki kasıb ədəbiyyat ocağının əlavəsinə oxşamasıdır.

OVQAT SƏYAHƏTİ

Bu səhər Vaqif Cəbrayılzadəyə zəng vurub hal-əhval tutmağa macal tapmamış, Vaqif qəribə bir uçuşla girişsiz-filansız mənim yazılarıma, ordan əsərlərimdə görmək istədiyi gözəlliklərə transfer edib dünyanın ilahi gözəlliklərindən - dahi Servantesdən, Don Kixotun xarabalıqda bitən yeməxanada rastlaşdığı dilənçi qadınları şahzadə qiyafəsində görməyindən, ingilis dənizçilərindən, ispan coğrafiyaçılarından, uzun illər Aralıq dənizini nəzarəti altında saxlayan cəsur dəniz qulduru Xeyrəddin Barbarosdan danışmağa, danışa-danışa əfsanəvi zaman və məkan ölçülərindən - möhtəşəm tarixi hadisələrin və dövrlərin arasından qəribə bir çəkisizliklə adlamağa başladıqca, mən dünyanın müxtəlif qütblərində dalğalanan dənizlərin, okeanların səsini eşidir, otağımın dəstəyin o üzündə - Vaqifin səsinin arxasında dalğalanıb şahə qalxan soyuq okeanların uğultusuyla, qədim gəmilərin ağır avarlarının cırıltısıyla, əfsanəvi ispan atlarının kişnərtisiylə dolduğunu hiss edirdim...

KİF IMPERİYASI

Bir növ adamlar var ki, onlar nəmiş qoxulu ucuzlu panel evlərdə yaşamasalar da, daim kif qoxuyurlar.

PƏRƏSTİŞ FƏSADLARI

Əksər oxucularımın, xüsusən qadın pərəstişkarlarımın, məni görərkən müvazinətlərini itirməsindən, mənə olan sevgilərini bildirdikcə, üzümü, materiklərə və qitələrə ayrılan coğrafi xəritəni tədqiq edən tək, məsul sayıqlıq dolu gizli gərginliklə tədqiq etmələrindən, özümü dünyasını artıq çoxdanan dəyişmiş möhtəşəm yazıçı heykəli hiss edirəm.

MÜDRİKLİYİN ASTANASINDA

Yaşa dolduqca, ən coşqun, emosional hisslərin apogeyində belə, ayaqlarını yerdən ayıran səbəbin mahiyyətində, əslində, heç bir real dayağın olmadığını anlamağa başlayır, coşqunluğunu qazın gücünü azaldan tək, altdan-altdan azaldır, səni göylərdən yerə endirən bu qəddar sayıqlıqla barışmalı olursan.

İNQİLABÇI RUH

Maddi və fiziki iztirablar burulğanlar dolu məşəqqətli günlərin birində qansız, heysiz vücudum, xəstə sinirlərimlə küçələri dolaşdığım zaman qəfildən yeridiyim yerdə qulaqlarımın tutulduğunu, içimdə pardaxlanıb vücudumu titrədən nəyinsə təsirindən doluxsunduğumu hiss edib ayaq saxladım. Bədənim, səbəbi özümə də bəlli olmayan səadət uçurumunun ecazından uçuna-uçuna, gözlərim naməlum ağırlar dolu sevgi yaşlarıyla dolub daşa-daşa küçənin ortasında dayanıb qaldım.

Nə baş verdi?.. Mənə nə oldu?.. Çox keçmədi ki, anladım.

Bu, sonu, qurtaracağı olmayan məişət məngənlərində sıxılıb, gərilib işgəncələrə və əzablara məruz qalsa da bölünməyən, xırdalanıb əzilmədən, ha tərəfimdəsə gizli-gizli yaşayan, yaşadığıca, güclənən, böyüyüb qol-budaq atan Mən-Özüm idim...

Bu sayaq inqilablar da olur.

XƏSTƏLİYİN HƏQİQƏTİ

Niyə insanlar həqiqəti yalnız xəstə vəziyyətlərində anlayırlar?..

KLASSİKANIN ƏBƏDİSİZLİYİ

Lev Tolstoyu sonacan oxuya bilmirəm. Hər dəfə oxumağa başladığım “Hərb və sülh”ün, “Anna Karenina”nın, “Dirilmə”nin səbrli qəhrəmanlarının uzun-uzadı, lüzumsuz,

təfərrüatlı söhbətlərində boğulub ölməməkdən ötrü bu qalın, iddialı kitabları tezəcə örtüb gözdən iraq yerdə gizlətməklə onlardan xilas oluram.

NAĞİL QƏHRƏMANLARI

Natiq Səfərov həmişə mənə rəhmdil Andersenin “Buz kraliça”sındakı düymə boylu, mehriban nağılçını xatırladır.

Doğmalıq və həyat eşqi, nisgil və ağrı dolu xırda gözləri, cibindən çıxardığı özü boyda rəngbərəng burun yaylıqlarıyla, yanımlığı və mehribanlığıyla balaca, xeyirxah şimal nağılçısını xatırladan bu dostumun, öz həyatı haqqında danışdığı isti nağıllarda isə özümü soyuq və əzəmətli Buz Kraliçası hiss edirəm.

YUXU

Bu gecə yuxuda Yusif Səmədoğlunun dəfnini görürdüm.

Yusifin tabutunu yalın dağın döşünə dolanan əyri-üyrü ciğirlərlə harasa yuxarı – zirvəyə doğru aparırdılar... Qardaşı Vaqif lap yaxınlıqda idi, ləng, tutqun səsiylə nə isə Yusifdən danışdı... Bu məqam nə baş verdisə, hardasa arxada yerə düşüb çilik-çilik olan şüşəyəbənzər nəyinsə xırda, şəffaf qəlpələri nəfəsimə doldu, sinəmə yeriyib iynə itiliyi ilə ciyərlərimə sancıldı.

Yuxunun səhəri günü, sonra hələ bir neçə gün öskürək tutmalarında boğula-boğula, yuxuda sınının nə olduğu barədə fikirləşdim sə də, dəqiq bir nəticəyə gələ bilmədim.

YARIMÇIQ ƏLYAZMA

Ömrünün çiçəkləndiyi dövrdə intihar etmiş cavan, istedadlı bir qələm adamı barədə yazmağa yenəcə başlamışdım ki, qəhrəmanımın uzun illərlə işlədiyi sovet idarəsinin akademik sakitliyinin mənzilimə dolub, məni mühasirəyə aldığı, ucuz qəlyanaltıxana qoxularının sətirlərə hopub ürəyimi bulandırdığını hiss edib əlimi saxladım. Bir neçə sətir yazılmış yazını dörd qatlayıb, içi qeydlər və yarımçıq yazılar dolu qovluğa basdım. Qovluğun ağzını, yoluxucu təhlükənin üstünü bağlayan tək, möhkəm-möhkəm bağladım.

MOTSARTIN GÜCSÜZLÜYÜ

Uzun-uzadı illərlə Şəhidlər Xiyabanının yaşıllıqlar dolu yollarıyla tənha quzu mələrtisini andıran qaboyun yeknəsəq sədaları altında kədərli üzlərlə, həmin bükük

boyunlarla ötüb-keçənlərin dərdinə insan dərdlərinin, yanıqlı ah-nalələrin gedib çatmadığı cüd, ilahi yüksəkliklərdə gəzişən dahi Motsartın Rekviemi də əlac edə bilmədi.

ƏDƏBİ MƏNZƏRƏLƏRDƏN

Yazı vaxtı masamın sol cinahındakı balaca, dördkünc güzgüdə gözümün yanıqla gördüyüm - səhər-axşam nazik qələmin belinə sarılıb, onu at kimi çapan, çapdıqca incə «atın» qanını soran, sorduqca, dərisi bürüşüb qocalan əlimi, bir də vərəqlərin üstü ilə, buzda sürüşən tək, əsəbi bir rəqlə süzən qələmimin gərgin quyruğu olur.

YARADICILIQ FƏSADLARI

Qəribədi ki, kiminsə qəfildən əlacsız, çarəsiz xəstəliyə tutulduğu, ya əzizini itirdiyi faciəvi məqamlarda yazıçı olmağın mənasızlığını anlayıram.

QAYIDIŞ FƏSADLARI

Bəzən uzun-uzadı fasilələrlə məişətə qapılaraq, min bir problemlərin içində itib batdığım zamanlar qəfildən, məni qara, kobud caynaqlarıyla boğan qəramət yuxudan ayılan tək, ayılıb geriye - özümə qayıtmağın vaxtı çatdığını anlayır, güzgüdə, unudulduğundan sınıxıb, arıqlayıb qoca quşa çevrilən əksimi bağrıma basıb ovutmaq istəyirəm...

XİLAS BİCLİKLƏRİ

Tanış-bilişi, qohum-əqrəbanı heyretə gətirən virtuoz evdarlığım - daim səliqədə saxladığım ev-eşiyim, sağlam və tərbiyəli uşaqlarım, ləziz və xeyirli xörəklərim, evlə, məişətlə bağlı ən xırda maneələri havadaca həll etməyim və sair əslində, həmin bu təmiz evdən və uşaqlardan mümkün qədər tez və uzun müddətə xilas olmaqdan ötrüdür.

DUYĞU DƏHLİZLƏRİ

Əfsanəvi Kainat dəhlizləri sistemi ilə insanın duyğu sistemi arasında qəribə oxşarlıqlar var. Ulduzdan-ulduza aparın milyonlarla işıq ili yolunu göz qırpımında qət edən

bu dəhlizlər, nəhəng kitabxanalarda, milyonlarla kitablarda yatan sirli həqiqətləri insana duyğu dəhlizlərinin köməyi ilə göz qırpımında anladır.

CİNSSİZ QƏDİMLİK

Yaşa dolduqca, kişilərin yumşalıb, qorxaqlaşib həlimləşməsi, qadınlarınsa, kobudlaşib, sərtləşib, güclənməsi, bu məxluqların özəli cinssizliyindən xəbər verir.

İMPERİYANIN TƏRİFİ

Dünyanın yaddaşı nisbətindən baxanda, Duyğular imperiyası – dərin, qaranlıq suları əfsanəvi gəmi qəzalarıyla, ölüb getmiş dəniz səyahətçiləri, saysız-hesabsız ölüləri, köpək balıqları, dəniz otları, meduzalar və yosunlar dolu, ucsuz-bucaqsız okeandan götürülmüş bir ovuc su mislindədir.

SADIQ CANGÜDƏN

Ən çətin, çıxılmaz məqamlarda – bütün qüvvəmi, həyat enerjimi itirib, məhv olmağın bir addımlığında içimdən təkan alıb, hərəkətə gələn nəhəng cüssəli, ağır çəkili cangüdəni andıran Nəyinsə ayağa qalxdığını, yolumda tikanlı alağ otu kimi bitən əngəlləri otu biçən tək, biçib, maneələri aradan qaldırdığını, bundan da bir nəticə hasil olmayanda, məni qılıncından keçirib, əvəzime yaşamağa başladığını duyuram.

ƏHVALIN GÜCÜ

Yüksək əhval-ruhiyyədə çırtmanın da səsi ayrı cür çıxır.

YENİ OBRAZ

Gözümə itdirseyi çıxanda, yaxud, səsim batanda, bir az həlim, bir az da yazıq göründüyümdən, özümdən xoşum gəlir.

HƏYAT MARŞRUTU

Dünya o qədər çoxlaylı, çoxhücrəli, çoxsərhədli və çoxrənglidir ki, bütün bu müxtəlifliklərin içində başını itirib, hər toxumanla bir yana dağılmamaqdan ötrü özünə məkanı və diapazonu dəqiq konturlar üzrə fiksə edilmiş həyat marşrutu müəyyən eləməlisən ki, yolunu azıb, radio dalğalarının pozuntularını andıran adamboğan qarmaqarışılığa düşməyəsən.

PIŞIYIN ÜSYANI

Uzun-uzadı aylar və illərlə balaca, yumşaq pəncələrinin səssizliyi ilə aramızda dolaşan, evin bütün deyintisini gah stolun altından, gah televizorun arxasından səbrlə dinləyən pişiyimizin günlərin bir günü boğazındakı dəri qayıışı, papağı çıxaran kimi, çıxarıb yerə çırparaq:

- Bəsdir daha!.. – deyəcəyindən ehtiyatlanıram.

QƏLİZ QONŞU

Nədənsə, məscidlərdə özümü, qəliz xasiyyətli, təkəbbürlü qonşumun evində hiss edən tək, hiss edirəm.

QORXULU KONSERT

Ötən həftə Musiqi Akademiyasının böyük səhnəsində solo konserti verən gödəkboylu amerikalı vokalçı qadın səs tonunu yüksəltdikcə, səsiylə bir uzanıb ağaran köpək dişləri oxuduğu qədim romansın həzinliyiniə anlaşılmaz bir aqressivlik ahəngi qatırdı.

DAHİLİYİN ASTANASINDA

Bu dünyada ən çox qorxduğum şeylərdən biri məişətdi. Bəzən məni məhv eləmək gücünün yeganə onda olduğunu duyur, qəribə, yekdil bir inadla toz yağın küncərdən, çirkli paltarları eybəcər sirr kimi içində saxlayan nəhəng paltaryuyandan, yağlı qabları nifrətlə qucağında saxlaya-saxlaya məni qarabaqara izləyən su teştinin qəsdimə durduğunu anlayıram. Bu məkrli məişət quldurlarının səbrləri tükənəcəyi təqdirdə mənimlə nələr edə biləcəyini düşündükcə, vahimədən gözlərim qaralır. Odu ki, qorxudan gün ərzində görə

biləcəyim işləri sübh tezdənnən görür, tozu küncələrə çökmək ərəfəsində havada ikən tozsoranla sovurur, qabları yağlı soyumamış yaxalayır, paltaryuyana dolmaq imkanı vermərəm. Son bir neçə ili bu anlaşılmaz qorxu hissi mənə unikal evdarlıq qabiliyyəti yaradıb. Mən dörd saatlıq işi otuz dəqiqəyə yerləşdirə, öhdəsindən bəlkə on qadının gələ biləcəyi işlərin axırına göz qırpımında çıxı bilərəm.

Dəqiq bildiyim odu ki, bu ağlasığmaz çevikliyi mən əllərimlə yox, beynimlə həyata keçirirəm. Belə ki, mən gördüyüm işləri zamana yox, zaman kəsiyinin özünü işlərin içinə yerləşdirirəm. Bu, ən azı dahilikdi.

ELEKTRİK QOHUMLUĞU

Son vaxtlar fəndgir elektrik cihazlarının mənə hansı sirlərlə əlaqəyə girməsi - televizorun beynimdən keçən suallara həmin dəqiqə qadın, yaxud kişi səsiylə cavab verməsi, işığın, dediyim sözə etiraz əlaməti olaraq sönməsi, yaxud təsdiq əlaməti ilə göz vurmağı, paltaryuyanın ərimin paltarlarını yumaqdan imtina edərək, qəsdən mənə yudurtdması və sair, bu cihazların mənə qarşı müxalif olan hansısa gizli qüvvələrlə əlaqədə olduğuna şübhə yaradır.

VİDA GECƏSİ

Dünən bütün axşamı Ennio Marikonenin musiqilərini dinlədikcə, qaranlıq şəhərin müxtəlif məhəllələrində saysız-hesabsız binaların və adamların arasında, nöqtələrəbənzər işıqlı pəncərələrin hansılarınınsa o biri üzündə bir-birindən xəbərsiz yaşayan dostlarımı xatırlayıb, anlaşılmaz nisgil hissələri ilə bir-bir onlarla xudahafizləşirdim...

YAZIÇI YUXUSU

Son vaxtlar yazıyla çox məşğul olduğumdan, ya nədənsə, tədricən danışıq qabiliyyətimi itirdiyimi hiss edirəm. Danışıq, şifahilik son vaxtlar mənə kobud və yöndəmsiz görünür. İnsanlarla çətinliklə ünsiyyətə girir, dilimdən çıxan köntöy ifadələrin iztirabından üzülür, demək istədiklərimin əvəzinə, mətləbə dəxli olmayan sözlər işlətdiyimdən pərt oluram. Olsun ki, mən yavaş-yavaş yazıya çevrilirəm...

Sözlər, durğu işarələri, ayrı-ayrı ifadələr, yuxularımda da mənə rahat buraxmır. Onlar yanımlı qohum-əqrəbam kimi başıma yığışır, xırda ayaqlarıyla yuxunun ha tərəfinə dayaqlanıb, sadıq ev heyvanları tək, dinməz-söyləməz üzümə zillənirlər.

Bir qisim sözlər isə heç cür yaxınıma gəlmir, gözümün qabağında şəffaf burulğanlarla ha yanasa sovrulur, uzaq dumanlıqları andıran ilğimvari dalğalarda dalğalanır, görünməyə macal tapmamış, yoxa çıxırlar.

Bu nazlı, işvəli sözləri yola gətirməkdən ötrü onlara ən gizli sirlərimi açır, ən mübhəm duyğularımın bölüşürəmsə də, sözlər yaxınıma gəlmir... və mən yuxunun ən çıxılmaz

məqamının çatdığını - bu inadkar sözlərin heç vaxt mənimki olmayacağına həqiqətini anlayır və uduzmuş halda yuxunu tərk edirəm.

ƏDƏBİ TAUN

Ötən həftə Natiqlə birlikdə oxumalı olduğumuz bəlağətli mübaliğələr və fəlsəfi epitetlərlə dolu, eybəcər bir mətnin səhifələrində gəzişdiyimiz zaman hər ikimizin halının birdən-birə dəyişməsidən - Natiqin gözlərinin yığılıb, nəfəsinin, indicə kəsiləcək kimi, tənqiməsindən, mənim isə qızdırmalı üşütməylə titrətməyimdən, adi çap şriftləriylə yığılmış bu istedadsız işin taun, ya yatalaq xəstəliyinin mikroblarından daha təhlükəli bakteriyalarla qaynaşdığından duyuc düşüb, işi saxladım.

MƏLƏKLƏR BARƏDƏ

Görünməz qanadlarıyla çiyinlərimizə qonan, yaxud başımızın üstüylə uça-uça həyatımızı, tale yazımızı nəzarət altında saxlayan mələklərin müəyyən məqamlar bizlərdən zəif və köməksiz olduğunu anlayırsan.

VYANA SIXINTILARI

Vyanalılar O dünyanın sakinlərinə bənzəyirlər. Ətrafı bürüyən sənət və təbiət gözəlliklərinə tam laqeyd olan bu solğun bənizli, küren insanlar sanki dünyanın bitib qurtardığı şəffaf bir səddə - ömürlərinin son günlərini saydıqları ilıq sərhəddə yaşayırlar.

BAKİRƏ CANILƏR MUZEYİ

Vyana muzeyləri, xüsusən Vyananın ən aparıcı təsviri sənət ocağı olan əzəmətli Kuns-istori, ərlərinin kəsik başlarını içi xırda giləmeyvələr və çöl çiçəkləri ilə bəzədilmiş məcmuələrdə nümayiş etdirən məsum üzlü, nikbin qadın portretləri ilə doludu.

YETİM ÇƏKMƏLƏR

Vyanada gecələdiyim ilk gecəni yuxuda Mərdəkanın isti bürküsündə əriyən evimizi, yataq otağında, paltar şkaflının qabağında cütləşib sakitcə, böyür-böyürə dayanan yiyəsiz ayaqqabılarımı gördüm.

AVSTRİYA İTLƏRİ

Avstriyalılar daha çox itləri ilə söhbət edirlər.

DOĞMA SƏSLƏR SİLSİLƏSİNDƏN

Kilsələrdən birində izdihamlı messedən sonra adam axınına qarışıb çölə çıxdığım zaman kilsənin yarıqaranlıq girecəyindən kiminsə tanış, asta səsle adımı çağırdığına geriye qanrıldım.

Bu, kilsənin girişində divara vurulmuş ağ-qara foto-portretdən mənə, içi ağrı və göz yaşları dolu gözlərlə baxan Tereza Ana idi...

ERİX FRİD AĞACI

Vyananın duyum səviyyəsi barədə müəyyən təsəvvür əldə etmək, Avstriya ruhunu anlamaqdan ötrü, bir vaxtlar Vyananın mərkəzi küçələrindən birində yerləşən gözəl binada yaşamış, yəhudi diskriminasiyası vaxtı mənzilini gecə ilə tərk edərək, xaricə qaçmış, orda 32 yaşında faciəvi şəkildə həlak olmuş yəhudi şairi Erix Fridin mənzilinin pəncərəsinə baxmaq kifayət idi.

Ölümü münasibəti ilə mənzilinin tən ortasında əkilən, şairin faciəsi ilə bir böyüyüb yarpaqsız, tumurcuqsuz, qara budaqlar atan, illər ötdükcə, evin içinə sığmayıb pəncərələrin şüşələrini dağıdaraq, qara kədər ələmi tək, çölə asılan ağac şair barədə dəhşətli həqiqətlər söyləyir...

QORXUNC SONLUQ

Təyyarə qəzasında həlak olsa da, ruhu bulanıq Amazonka sularında yaşamağa davam edən arvadını, qorxunc timsahların dolaşdığı Cənquli körfəzlərində - ölü ruhların, əti çürümüş meyitlərin arasında axtaran qəhrəmanın başına gələnlərdən bəhs edən filmə baxdıqca:

- Görən mən belcə qəzaya düşüb itşeydim, atanız mənı axtarardı?... – deyəndə, kiçik qızım:
- Onun həyatı təxminən elə belə keçib. - deyə cavab verdi.

DEMOKRATIYA BARƏDƏ

Çaşqınlıq və nabələdlik dolu dumanlı xəyallarla qurmağa tələsdiyimiz, illər uzununu «qura-qura», heç cür qurub qurtara bilmədiyimiz demokratiyanın özəl mahiyyətini anlamaqdan ötrü Uca Allahın idarəçilik üsullarından üzde görünənləri duyub anlamaq kifayətli.

Özlerini azad bilsələr də, atdıqları hər addımları, gizli qəlb niyyətləri ciddi nəzarətdə saxlanılan, zahirən cilalı mələklər ierarxiasının himayəsində, əslində isə, Tək Bir Allahın sərt və mərhəmətli hifzi altında yaşayan insanların sadələvh bir xəyalpərəstliklə qurub düzəltməyə çalışdığı «demokratiyanın» nə olduğundan özlərinin də xəbəri yoxdu.

KÜLƏYİN HİKMƏTİ

Bu səhər mətbəx pəncərəsindən görünən nəhəng tutun, budaqlarını hərəkətə gətirib ağır-ağır yelləməsindən ürəyim düşdü... Bayaqdan cansız hərəkətsizlikdə donmuş budaqları yerindən oynadanın, uzaq məktəb illərində coğrafiya kitablarından öyrəndiyimiz adi hava axıntısı yox, ölümləri dirildən həmin o sirli Axıntı olduğunu axır ki, başa düşdüm.

DUYĞU ÇƏKİSİ

Yazı masamın üstündə dünyasını nə vaxtsa, çoxdan dəyişmiş nakam müəllifdən qalmış tək, qəribə bir kədərlə qalaqlanan, səhifələrinin solğunluğu və dağınıqlığıyla əntiq yazıları andıran əlyazmalarına əl yetirməyə imkan tapmadığım dövrlər içimdən dəmir orden-medallar, yaxud, bürünc üzüm salxımları tək, yanaşı asılan, mən yeridikcə, oturub-qalxdıqca, bir-birinə dəyib ağır-ağır cingildəyən fikirlərimin, duyğularımın səsinə eşidirəm...

QORXUNC UYARLIQ

Vaxtı ilə ədəbiyyatımızda «külüng çalan», qalın-qalın, dəbdəbəli kitablar yaza-yaza aparıcı vəzifələrdə çalışan, fəxri kürsülərdən coşqun əzmkarlıqla "aktual" məsələlər qaldıran... zaman ögdükcə isə qocalıb, qartıyıb zəifləyən, səsi, heyi tükənib, gözünün qarası ağına qarışan, təqaüdə çıxıb, yaşadığı binanın həyətində, gözdən-könüldən uzaq,

sakit bir guşədə, hər an ortadan çatlayıb onu üzüaşağı buraxacaq nazik, quru budaqda oturan tək, sınıq həyat skamysının bir küncündə oturub, xəstə tülkü mürgüsüylə uyuyan ağsaqqal bir yazıçımızı seyr etdikcə, dövlətə olan yenilməz sevgisini səsinin ən təsirli çalarlarıyla, bəlağətli sözləri, zər-zibalı ifadələriylə izhar eləməkdən yorulmayan, bu şöhrət savaşında bütün həyatəhəmiyyətli orqanlarını zədələyən digər qələm adamını – həyatsevər aktivliyi burnundan püskürən növbəti qurbanı xatırlayıram.

MÜLK TƏNTƏNƏSİ

Bu yaxınlarda iştirak etdiyim yas məclisində masanın o biri tayında mənimlə üz bəüz oturan qadınların süfrəyə düzölmüş təamlara, görüşünə tələsdikləri sevgililərin vüsalına yetişmiş tək, sevgi və həsrət dolu baxışlarla zillənməsindən, yeyənlərin və yeyilənlərin eyni materialdan olduğunu anladım.

MÖHTƏŞƏM MÖTƏBƏRLİYİN İFLASI

Bir çox "möhtərəmlər" in möhtərəmlik və möhtəşəmlik atributları olan bahalı malikanələrin və maşınların, torpaq ərazilərinin və digər zənginliklərin son illər ucuz şou-biznesin möhtəşəmlik və mötəbərlik iddiasından xeyli uzaq, səfeh nümayəndələri tərəfindən əldə edilməsi, ölkənin «möhtəşəmlik» və «mötəbərlik» statusunu bir xeyli laxladıb.

QUS MÜƏLLİM

Bu yaxınlarda balaca əl lupasının böyüdücü şüşəsiylə Hind okeanının qaranlıq dərinliklərində mamır və dəniz otlarının üzərinə qalxanvari bədni ilə yatan, qırçınılı dodaqlarının arasında ustalıqla gizlədiyi iri, qılıncvari dişləri və üzgəcdən çox, yığcam balıq torlarını andıran qırmağabənzər ətraflarının bilinməz qapanmalarıyla tutub udduğu ovun pusqusunda yaşayan əcaib dəniz filinin şəklinə baxdıqca, ədəbiyyat və maarifçilik yanğısıyla alışıb-yanan qəlbinin ağırları qəddini əymiş, ağ, pərişan saçları kədərlə simasının necib mərhəmətini bir qədər də artırmış görkəmli xalq yazıçımızı - ölkənin bütün fəxri adlarına və təltiflərinə layiq görülsə də, incik qəlbinin qırıqları heç cür açılmayan, hörmətli Qus müəllimi xatırlayıram.

DUYĞU-ADAM

Bir-birinin gah lehinə, gah ələhinə işləyən izaholunmaz qayda-qanunları arasında çəşib azdığımız bu dünyanın şüurla yox, məramını və məntiqini qavramaq iqtidarında olmadığımız qüdrətli Duyğu Sistemi ilə idarə olunduğu barədə uzun-uzadı fikir səyahətimi başa çatıranda anladım ki, mən özüm də Duyğuyam...

SÜRƏT QATARINDA

Son illərin iti zaman axarında - bir-birini il-ildən daha sürətlə qovub qapadan gecə-gündüz növbələnməsində özümü, pəncərələrindən görünən mənzərələri lilli çay suyu tək, böyür-başımından axıda-axıda məni harasa uzaqlara - son mənzili, ünvanı təsəvvürümə sığmayan uzaq, sirli boşluqlara aparən sürət qatarında hiss edirəm... Qatarda məndən savayı ayrı sənişinlərin olduğunu bilsəm də, özümü qatarın yeganə ayıq sənişini, bəzənsə bu dəli uçuşdan nəşələnib sürəti bir az da artırən sürücüsü hiss edirəm. Nə qədər çalışsam da, nəfəs dərib nə özümü, nə qatarın ilğimvari sürətiylə harasa, irəliyə sovrula-sovrula havaya dağılan duyğularımı saxlaya, toparlayıb kağıza köçürə bilmirəm... Bu dəli sürətin cəngindən qurtulmaqdan ötrü, ən yaxın məsafələrdə mənimlə yanaşı axan Yazı Ərazimə keçməli olduğumu, Ora - yanaşı qaçan çaparaq atların birindən o birinə atılan tək, atılmalı olduğumu anlayır, bütün qüvvə və bacarığımı bu taleyüklü sıçrayışa hazırlayıram...

OYANIŞ

Xırda, yorucu məişət qayğılarıyla yükləndiyim sırası günlərin birində - həyat yoldaşım və uşaqlarımla şəhərkənarı gəzintiyə çıxdığım ilıq bir yay axşamı qəfildən, ətrafımdakı bu doğmalarımla birgə nə vaxtsa yoxa çıxacağımızın acı reallığını, hamılıqla qərq olub, möhtəşəm hava uçurumlarında toz zərrəcikləri tək əriyib itəcəyimiz böyük ZAMAN kəsiyini ən yaxın məsafələrdə duyub vahimələndim. Və elə həmin an o əbədi HEÇLİY-in qaranlıq, dibsiz boşluqlarında pərən-pərən olub didərgin düşəcək bu mehriban ailə üzvlərimin - oğlum, qızım, ərim sandığım bu doğmalarımla, mənə heç bir aidiyyəti olmayan sırası, ölümlü insanlar olduğunu anlayıb dəhşətə gəldim...

GÖRÜNTÜ BURULĞANLARINDA

Günlər, aylar bulanıq mürgü yuxusu tək, hey ha yanasa axır... Hər şey canını, çəkisini itirə-itirə öteri görüntüyə çevrilir... Bəlkə də nə vaxtsa hansısa filmdə, ya yuxuda

gördüyüm bu tanış görüntülərin bir daha dirçələcəyinə, öz əvvəlki rənginə və halına qayıdacağına ümid yoxdu daha...

Artıq dostlar və qohumlar da görüntüyə çevrilməkdə, diri ikən yaddaşıma çökmək qabiliyyətini itirməkdədirlər... Uzun illərin qar, yağış izlərini divarlarında, sakinlərinin üzlerini və sözlərini canında saxlayan Mərkəz də artıq nə vaxtsa, uzaq qərinələrdə buralarda yaşayıb-yaratmış qədim insan məskəni xatırlatmağa başlayıb...

DÜŞÜNMEK AZARI

Bütün şüurlu həyatımı nə vaxtsa bitib tükənəcəyini gözləsəm də, heç bir vəchlə bitib başa çatmayan məişət problemlərini bir-birinin ardınca, nəfəs dərmədən həll edə-edə, canımı hey nələrdənsə qurtarmaq istədiyimi anlayan qızımın:

- Axı niyə bu qədər problemi bircə günün içində həll etmək istəyirsən?.. - sualına:

- Axı sən bilmirsən. Təsəvvürünə belə gətirmirsən ki, mənim nə qədər işim var. - deyə cavab verəndə, bir anlıq dediyim o "iş"-in nədən ibarət olduğu barədə düşündüm. Və bir o qədər də yüklü olmayan iş rejimimdə bitib-tükənməz məşğulluq əhvalı yaradanın, illər uzununu saatlarımı, günlərimi, aylarımı ovuc-ovuc udan düşünmək azarı olduğunu anlayıb, öz dediyimdən utandım.

YUXU DEBATLARI

Küləkli, yağışlı payız axşamlarıyla ekran qarşısında oturub, təşviş və həyəcan dolu seçki debatlarını seyr etdikcə, nə iləsə gərgin şahmat oyununu andıran bu məclisin bir neçə dəqiqəyə sona yetəcəyini, studiyanın işıqlı salonunu tərk edəcək namizədlərin qaranlıq, küləkli küçələrlə evlərinə yollanacağını, orda tənha yataqlarına girib, "islahat", "təminat", "təzminat" sözlərinin işləmədiyi sirlə yuxu aləminə qərq olacağını təsəvvürümə gətirdikcə, bu tədbirli insanlar üçün qəribə bir narahatlıq keçirir, ürəyimin hər an baş tuta biləcək təhlükəyə bənzər nədənsə sıxıldığını duyurdum.

İLAHİ SİRLƏRDƏN

Müqəddəs Quranın, insanın canüstü əzablarını yüngülləşdirən "Naziət" sürəsində Axirət Günü barədə yazılan: "(Ey peyğəmbər,) səndən Qiyamətin nə zaman olacağını soruşacaqlar. De ki, Rəbbinin yanındadır Onun sonu. De ki, Onu görünə elə xəyal edərlər ki, bu dünyada bir axşam, ya bir səhərdən çox qalmamışlar..." ayələrini oxuduqca, insanları, dağları, evləri kökündən qoparıb çəkisiz toz zərrəcikləri tək, havaya sovuracaq möhtəşəm Axirət qasırğasının bizlərin düşündüyü kimi, qarşıda yox, hər zaman hardasa, lap yaxınlıqda - görünməz laylarla üst-üstə qalanmış sirlə zaman ərazilərinin hansıdasa cövlan elədiyini anlayırsan...

YAZIÇI GÜNAHI

(hekayə əvəzi)

Gecələr qucağıma qısılib, özümdən uydurduğum növbənöv nağılları dinləyə-dinləyə yuxuya getməyə alışmış balaca Rüstəm bir gecə yuxulaya bilmədi. Nağılı bitirib, o biri otaqda yarımçıq qoyub gəldiyim əlyazmama qayıtmaq üçün yataqdan sivişdiyimi hiss edərək gözlərini açdı, başını yastıqdan dikəldib ardımca:

- Hara, bəs mən?.. - deyə qışqırdı.

Mən uşağın yuxusunu qaçırmamaqdan ötrü mümkün qədər astadan:

- Sən yat, gəlirəm indi. - deyib aradan çıxmaq istədim sə də, o, dikəlib bu dü dəfə yerinin içində oturdu, balaca dodaqlarını salladı, səsi titrəyə-titrəyə:

- Sən hər gecə belə eləyirsən. – dedi. - Məni yuxuya verib, gedirsən. - və balaca ovuclarıyla gözlərini ovxaladı.

Nə deyəcəyimi bilmədim. Ortaya düşən yöndəmsizliyi aradan qaldırmaq üçün:

- Yox, mənim balam. Su gətirməyə gedirəm. Sən uzan. - dedimsə də, Rüstəm uzanmadı, içi şübhə və sarıqlıq dolu gözlərini üzümə zilləyib:

- Mən bilirəm. - dedi. - Sən yenə nə işə yazırsan. Hə?..

Canımı bu gərginlikdən tezəcə qurtarmaqdan ötrü qısaca:

- Hə, - deyib otaqdan çıxmaq istədim sə də, ayaqlarım getmədi.

- O yazı nə vaxt bitəcək?.. - Rüstəm elə dedi, elə bil indicə ağlayacaqdı.

Fikrim qonşu otağın yarıqaranlığında “soyuya-soyuya” yolumu gözləyən yazılarımda:

- Yəqi ki, heç vaxt. – deyib, susdum.

Rüstəm ağır zərbə almış kimi, balışın üstünə yığılıb, bir müddət hərəkətsiz qaldı, sonra üzünü divara çevrilib, yorğanı başına çəkdi.

Çarpayuya yaxınlaşıb, yorğanın altına girdim, Rüstəmi bağrıma basıb saçlarını sığalladım.

- Bəs nağıl bitəndə deyirdin hər şeyin sonu var?.. – Rüstəm geriye qanrılıb, içi xof dolu gözlərini üzümə zillədi. Nə baş verdisə, mən qəribə bir qəddarlıqla:

- Bütün nağılların sonu var. Yazınınsa sonu yoxdu, mənim balam. - dedim.

Otağın yarıqaranlıq sakitliyində ölüm hökmü kimi partlayan bu sözlərdən özüm də kövrəldim. Boğazıma dolan qəhəri udub, divar lampasının işığını keçirdim.

XİLASIN SONU

İllər uzununu bu dünyanın yönsüz, yöndəmsiz qanunları arasıyla cızılıb qanaya-qanaya, ölüb dirilə-dirilə ilmə-ilmə, naxış-naxış, söz-söz yığıb, hörüb, axır ki, başa çatdırdığım İMPERİYAMIN səskeçirməz, üzkeçirməz, şəffaf səddləri arasındayam... Burdan çox-çox uzaqlarda lazımsız, ölü bitkilər kimi saralıb-soluxan, getdikcə quruyub uyuqlaşan

«mötəbər» qanunların mən dəyib-toxunmadan, özü-özünə ovulub, üyülüb, qayıtmaz boşluqlara sovrulduğunu duyuram...

1. **Mülk dünyası** - maddi məkan, hisslərlə qavranılan bədənlər dünyası. İnsanların realizə olduğu dünya.

2. **Mələküt dünyası** - ilahi məkan, qeyri - maddi obyektlər və arxietiplər dünyası.

3. **Quran: "Hədis ül Qüds"**

ESSELƏR

NATİQ SƏFƏROVA MƏKTUBLAR

Əzizim Natiq, bu məktubu sənə ötən ilin sentyabrında – havaların sərinləşməyə başladığı ərəfədə qoyub getdiyən həmin o sınıq-salxaq Tərcümə Mərkəzindən yazıram. Niyəsə, indi sənə məktub yazmaq mənə qəribə gəlir. Sənə heç vaxt məktub yazmamışam, ona görə, yoxsa indi sənənlə məktub vasitəsi ilə ünsiyyətdə olmağın özü mənə qəribə gəlir?.. Axı həmişə yaxınımda olmusan?!.. Elə indi də bilirəm, hardasa, buralardasan. Bunu bəzi səhərlər, əsasən də, sənənin sevdiyən havalarda - havanın indiki kimi sərinləməyə başladığı, yağışın, çiskinin, isti bürkülərin qızdırıb tarıma çəkdiyi əsəblərini soyudan vaxtlarda lap dəqiq hiss edirəm. Əvvəl dəhlizin hansı tərəfindənsə partlayan asta gülüşün eşidilir, bir qədər sonra qəbul otağında güldürdüyün qızların səsi gəlir və mən səni görmədiyimdən bəri deyib danışacaqlarımı tələm-tələsik yadıma salmağa başlayıram. Bizimlə olmadığın bütün bu ili qəribə bir sadələvhlüklə, ya bəlkə itki sızıltıları hələ sovuşmayan canımı qorumaqdan ötrü sənənin yenə həmişəki kimi – uzun fasilələrlə tənbelliyindən, yaxud bu dünyadan iyrendiyinə görə küçəyə çıxma bilmədiyindən gəlməyib ara-sıra telefonla hal-əhval tutacağından arxayın idim. Yəni sən, həqiqətən, bir də heç vaxt gəlməyəcəksən?..

İndi hardasan?.. Bu məktubum çatacaqmı sənə?..

Eyvaz dünyasını dəyişəndə, yadıncadı, ağrılarım dözə bilmirdin, balaca əllərini dizlərinin arasında cütləyib uşaq kimi qarşımda otururdun, dinməz-söyləməz üzümə baxırdın, özün də gülümsəyirdin ki, birdən çəkdiyən ağrıların ciddiliyini anlayaram?.. Axı sən həmişə məni balaca hesab eləyirdin?!.. Bəlkə də sən haqlısan. Mən niyəyə, heç cür böyümürəm. Ömrüm uzununu bir-birinin ardınca verdiyim itkilərdəndi, ya nədəndi ki, elə bil yaşa dolmuram, daim ha yandansa üstümə axan bitib-tükənməz yetimliyin zədələrindən azad ola bilmirəm. Gören niyə, hə?..

Aydın öləndə də, mən ağılaqca üzümə pərt-pərt baxıb gülümsəyirdin. Elə gülümsəyirdin, elə bil onun ölməyindən xəcalət çəkirdin.

Bəs indi necə, gülümsəyirsən?.. Axı mən yenə ağlayıram.

Qəribədi ki, hüsr məclisindən sonra sənün üçün ilk dəfədi ağlayıram. Görünür, bir daha gəlməyəcəyini yalnız indi anlayıram, sənə məktub yaza-yaza. Özün belə öyrətmişdin məni. Gah tez-tez gəlirdin, gah da aylarla adamlarla heç danışmaq istəmirdin. Bilirəm, sənün üçün maraqlı deyil, amma hər halda yazıram: Mərkəzdə hər iş öz qaydasıyla gedir. «Xəzər»in ikinci sayının çapdan çıxmasını gözləyirik. Sənün əvəzolunmaz tərcümələrinin yerini heç kim doldura bilmir. Necə də bu vaxta qədər ağılıma gəlməyib ki, jurnalda klassik tərcümələri yada salan boş bir rubrika açmaq. Yaxud sənün andıracaq boş səhifə, tərcümələrin olmayan boşluğun altında isə imzan.

İndi Ramiz də, Zakir də jurnalın işinə çox köməklik edirlər. Görürlər axı, təkəm. Yaşar da, Nəriman da, İbrahim də həvəslə işləyirlər. Hələ təzə bir qızımız da gəlib – Ülker. Sözüün əsl mənasında, sənün davamçıdır. Danışmaqla arası yoxdu, ədəbiyyatı sənün kimi – dərisi ilə hiss edir, sənün kimi də işgüzdü.

Ramizi görəndə, niyəyə elə bil sənün görürəm. Axı o da sənə çox bağlıdı. Biz, ümumiyyətlə, niyə bu qədər bir-birimizə bağlıyıq?..

Görürəm, Ramiz də məni görəndə pis olur, amma üzə vurmur. Eləcə Vaqif də, Zakir də, sevimli oğlun Şahbaz da. Sənün barəndə danışmağa burda heç kim ürək eləmir. Məni ağrıtdıma qorxurlar, ya özlərini sənün ağrısından qoruyurlar?.. Səndən sonra hamı üçün qorxmağa başlamışam. Gah Ramiz üçün qorxuram, gah Vaqifdən nigaran qalırım.

Məndən nigaran qalma. Özün ki bilirsən, belə zədələrə öyrəncəliyəm. Bunu da bir təhər ötürdüyüməyəm. İnsan nəyə öyrəşmir ki?!.. Başımı sufilərlə qatırım. Sənə gör bir nə deyirəm. Deyirdim həmişə sənə ki bu təhsil, kitablar və sairə mənə heç nə vermir?.. Mənə verilən hissələr və duyğularım verilir?.. Mən bir onların köməyi ilə maariflənirəm?..

Bax ki Məhəmməd peyğəmbər bu barədə nə deyib:

«Ay Allah, Sənə tərəf heç bir fayda götürmədiyim biliyim sarıdan qaçıram...» Dahiyanəydi, yox?.. Bir də Qəzalinin qısa tərcümeyi-halını oxuyanda yaman kövrəldim.

Bağdadın baş mədrəsəsinin baş müəllimi, İslam hüququ müdərrişi (professoru) Məhəmməd əl-Qəzali qəfildən naməlum səbəbdən işini yarımçıq buraxaraq şəhəri tərk edir... Var-dövlətindən, əmlakından imtina edən sufi zahidliyə, tərk-dünyalığa çəkilir. Bir neçə ildən sonra ailəsinin davamlı təkidi, zahidlik həyatının codluğuna davam gətirməyən bədəninin hökmüylə yenidən mədrəsəyə qayıdırsa da, tezliklə (dörd ildən sonra) yenidən şəhəri tərk edib bu dəfə əbədi olaraq, yoxduğa qər q olur. Bir müddətdən sonra böyük sufünün dünyasını uzaq səhralıqda yerləşən kimsəsiz mağaraların birində - ac, tənhalıq həyatında dəyişdiyi məlum olur.

İslamın sütunu sayılan Əl Qəzalinin həyatı barədə bu qısa bioqrafik məlumat niyəyə mənə sənün kədərli xatirələr və əziyyətlər dolu iztirablı, çətin həyatını, Mərkəzdə işlədiyən dövrləri, burdan küsüb getməyini, bir qədər sonra bizim təkdimizlə geriyyə qayıtmağını, sonra yenə, bu dəfə bizləri ədəbi tərk etməyini xatırladır...

Axı sən incə idin?!.. Havanın temperaturundan tutmuş insanların üzlərinin ifadələrində, hər şey sənə öldürücü dərəcədə təsir eləyirdi. Gah qıcıqlandırır, gah kövrəldirdi... Birçə kəlmə söz, yaxud Günəşin naqolay şüası səni məhv edə, yaxud göylərə qaldıra bilirdi...

Bir müddət xəstə yatan Vaqif sağalıb işə çıxanda necə ağladığın yadıncadı?..

Bilirəm, indi bizlərə deyiləsi nə qədər sözün var, nə qədər acılı-şirinli təəssüratın yığılıb. Kədərli və gülməli. Axı sən ən kədərli şeylərdə belə gülməli olan nə işə tapmağın ustası idin?!..

2005-ci il sentyabr

Əzizim Natiq,

çoxdandı sənə məktub yaza bilmirəm. Ona görə yox ki, buna vaxtım yoxdu, ya səni unutmuşam. Sadəcə, yenə məni daim xilas eləmək istədiyini həmin o qayğılar bataqlığında vurnuxmağımdayam və bu havasız darısqallıqdan yazıb sənə də ürəyini sıxmaq istəmirəm. Bilirsən ki, həmişə yadımda və yanımdasan. Bəzən sübhün erkən çağında soyuq, küləkli havaların ara verdiyi sakit ayazlarda ara-sıra budaqlara, pəncərə məhəccərlərinə qonub orda gizli-gizli cippildəşən quşları dinlədikcə hardansa, lap yaxından, yaxınlaşmaqda olan təhlükədən ehtiyat edən səsinə eşidirəm...

- Bunlar yenə əttökən civiltilərini işə saldılar. Olsun ki, yaza az qalıb...

İndi quşların "əttökən" civiltiləri daha məni əvvəlki qədər darıxdırmır. Olsun ona görə ki, yazın gəlişindən xəbər verən bu civiltilərin daha səni darıxdırmadığını bilirəm və indi daha nə yazın gəlişi, nə havaların isinməyi, nə də bu isinmələrin ardınca gələn "qorxunc yay" məni əvvəlki kimi qorxutmur. Oralarda yay olurmu?..

Burda biz səni tez-tez xatırlayırıq. "Natiq demişkən" deyib məzəli sözlərini, duzlu ibarələrini yada salıb xeyli gülürük, sonra da qəmli-qəmli susuruq. Burda Mərkəzin bu təmirsiz binasında yerin hər an görünür. Ələlxüsus da, hamımız bir yerə yığılanda.

Dünən Vaqif Cəbrayılzadə qəbul otağına girib:

- Afaq evdədi? - soruşanda da, qəbul otağında olanlar onun bu "səhvine" gülüşəndə də, mən yenə səni, rəhmətlik Aydını xatırladım. Axı Mərkəzi bizim evimiz edən - siz oldunuz?!.. Sənin yoxluğunu mənə, ən çox, mən hiss eləyirəm. Ən çox da, məxsusi bir ləzzət aldığın "dəqiq" müşahidələrimi sənə danışmaq istədiyim, amma elə həmin an da sənənlə danışmağın mümkünsüz olduğunu anladığım ən çıxılmaz, ən darısqal məqamlarda. Az qala, hər an, hər saniyə görüb, tutub, anlayıb "kəşf etdiklərimi", duyub yaza bilmədiklərimi, yaxud sözə və yazıya gələ bilməyənlərin mahiyyətini, olduğu qədəri və dəqiqliyi ilə, öz şiresi və incəliyi ilə anlayan, basmaya hopduran tək, canına çəkən ikinci müsahibi indi hardan tapım?..

İndi mən həmin o "qırmağıma keçənləri" Ramizə, Vaqifə, Zakirə danışırım və danışdıqca sənə hardasa, lap yaxında oturub xısın-xısın güldüyünü, "sən mənim canım, onu bir də danış", – deyib böyürdən pıqqıldadığını eşidirəm... şad xəbərdən işıqlanan tək, xoşbəxtlik və səadət saçan gözlərinin parıltısı da elə bil bir anlıq aramızdan sivişib ötür... gülüb-gülüb qəfildən susursan, demək istədiklərini deyə bilmədiyindən, ya bəlkə bizə dediklərini eşitmədiyimizdən tutulub pərt olursan... bizdən, yoxsa acı taleyindən, yoxsa aramızdan şəffaf pərdə kimi asılıb bizləri sənənlə üz-üzə, göz-gözə durmağa qoymayan keçilməz Zaman Səddindən küsüb qeybə çəkilirsən...

Bir vaxtlar Aydının oturduğu yerdə oturub keçmiş günləri yada saldıqca yadıma, həmin bu otaqda balaca əllərlə rəhmətlik Aydının saçlarını "əyirib", başında "tac" düzəltməyin, Aydıninsa, sənə müqavimət göstərmədən məlul baxışlarla bizə baxa-baxa, günahsız uşaq təbəssümüylə gülümsəməyi, iki gündən bir Mərkəzin birinci mərtəbəsindəki otağında, balaca elektrik sobasında sosiskayla bibər qızartmağın, hamımızı başına yığıb türk müharibələrindən, Xaç yürüşləri zamanı baş verən qanlı qarşıdurmalardan, çox sevdiyin Stalindən, Rasputindən, əcaib ölümlərlə ölənlərindən, Naxçıvandan, çətin uşaqılıq illərindən danışa-danışa yedirtməyin, bu «nahar ziyafətindən» qəribə, anlaşılmaz bir həzz almağın, siqareti damağına qoyub gözlərin dumanlana-dumanlana xəyallara dalmağın düşür... Bütün bu danışdıqlarını çölün qarlı-qasırgalı viyılısından qurtulub, sənə balaca, isti komana qısıla-qısıla, hardasa yaxında çırıldı ilə yanan divar sobasının (əslində isə xırda ölçülü, adi elektrik sobasının) istisinə qızına-qızına, xüsusi məharətlə bişirdiyin bibərli sosiska qızartmasından yeyə-yeyə dinlədiyimizdən, ya nədənsə, indi hər şey mənə, nə vaxtsa, uşaqılıqda dinlədiyim qədim, mehriban nağılları xatırladır. Sənə o balaca "komanın" rahatlığı, o əfsanəvi "sobanın" çırılması bu gün də Mərkəzin qızdırıcısız, köhnə binasını isitməyindədi. Çatışmayan - bircə nağılıdı. Öz əsrarəngiz "nağıllarıyla" bizləri həyatın miskin xırdağılarından, qorxunc, eybəcər reallıqlarından xilas edən balaca, mehriban nağılı.

Sənə bir də ən çox əlimə qələm alıb yazmağa başlayanda xatırlayıram. Yazılarımı, məsuliyyət və sayıqlıq saçan uşaq sifətiylə oxumağın, axıra çatdıqda, vərəqləri bir neçə an səliqəylə üst-üstə yığıb guya sahmana sala-sala, əslində isə, düşünmək üçün vaxt uda-uda susmağın, sonra eynəyini çıxarıb üzümə məmnunluqla, yaxud narazı turşumuşluqla zillənməyini, əsər xoşuna gələndə:

- Fıllıqranı yazılıb, əhsən! - deməyini, gəlməyəndə, (əsasən bu, "Duyğularla" baş verirdi) - Afka, bu, ciddi iş deyil. Başını bunlarla qatma. Böyük gəmiyə üzməyə, dərin dəryalar gərəkdir, - deməyini xatırlayıram.

Böyük ədəbiyyatın nə demək olduğunu, əsl ədəbiyyatı konyukturdan fərqləndirən cəhətin əsərin insana təsir dərəcəsi ilə təyin edildiyini, yazıcının nəyi yazmalı, nəyi yazmamalı olduğunu və sair və ilaxır ədəbi mətbəx incəliklərini müəllim səbri və həvəsi ilə başa salmağın heç vaxt yadımdan çıxmıyacaq. Axı mənim müəllimim sən olmusan. Heç bir kitabda və ali məktəbdə oxuyub eşidib öyrənə bilmədiklərimi mənə sən izah eləmişən. İndi daha mən sənə nəzarətin və iradların olmadan da, nəyi yazmalı, nəyi yazmamalı olduğumu bilərəm, amma, bu yazılardan daha əvvəlki qədər həzz almıram, hər cümləmin, hər sözün üstündə əvvəlki kimi əsmirəm. Son bir neçə ili əsərlərimə yaranan biganəliyim, olsun ki, sənə o "fıllıqran" reaksiyalarından məhrumluğumdur. İndi mənim sənənlə tək bir ünsiyyət vasitəm qalıb: - Sənə məktub yazmaq.

Sənə yaxın günlərdə yazdığım bir neçə duyğumu göndərirəm. Bu duyğuların hansından təsirlənəcəyini, hansını oxuyanda uğunub özündən gedəcəyini, hansına çatanda: "Afka, vallah sən dahisən, mən ölüm, bunu necə tutmusan?.." - deyib yastı-yastı güləcəyini, hansından kövrəlib susacağını, içi iztirab və sevgi dolu gözlərin dola-dola üzümə zillənəcəyini bilərəm...

1. Aydın Məmmədov - Mərkəzin ilk sədri, görkəmli türkoloq-alim

2006 – sentyabr.

Əzizim Natiq!

Sənə yeni il ərəfəsi - soyuq küləkli sübh çağının ala-toranlığında, heç vaxt qızdırıcı ilə isitmədiyimdən gün ərzində lap soyuyub sakitliyi və kimsəsizliyi ilə əfsanəvi qraf Drakulanın qorxunc sarayını andıran yataq otağımdan, bu otağın yeganə isti guşəsi olan çarpayımın yazıram.

Bilmirəm, demişdim sənə, ya yox, mən niyə, yalnız çarpayıda - yarıoturaq vəziyyətdə balısa söykənən yerdə yazıram. Olsun ki, ona görə ki, yalnız bu çarpayıda özümü evin və çölün bitib-tükənməz mənasızlıqlarından, dərmanın ortasında bitmiş tənha adada sudan qorunan tək, qoruya bilərəm. Ayaqlarımı, həqiqətən, yerdən üzən bu yumşaq ada olsun ki, məni hələ də nələrdənsə xilas edir.

Əslinə qalanda, sənə tez-tez yazmaq istəyirəm, amma bu, həmişə alınmır. Sənə məktub yazmaq nisgili tərslikdən, məni ya yol getdiyim yerdə, ya adamlar arasında, ya da işlərimin ən qızgın çağ, bir sözlə, əlimin qələmə çata bilmədiyi ən yöndəmsiz məqamlarda yaxalayır. Yadındadı, «Xəzər»də çap etdiyimiz Fitsceraldın, Vulfun, Hemenqueyin məktublarını oxuduqda:

-Birimiz də uzaqda yaşamadıq ki, kefirmizə düşəndə, bir-birimizlə məktublaşaq... - demişdin?..

İndi sən uzaqlardasan... mən də sənə məktub yazıram.

Hər axşam işdən evə doğru, adamlar və maşınlar dolu basırıq küçələrlə addımladıqca, bu qorxunc adam qasırgasında boğulub ölməməkdən ötrü, şəhərin uzaq, dağüstü qaranlıqlarında, daim soyuq küləklərin oynadığı, növbənöv yağıntıların yuyub-islətdiyi qəbrin barədə düşünürəm və anlayıram ki, sənə yazdığım məktubları mən həm də həmin o qaranlıq, kimsəsiz sakitliyə, maşın və adam səslərinin eşidilmədiyi, heç kimin heç hara tələsmədiyi, sakitliyin də, küləyin də daim asta - asta, tələsmədən nə isə dediyi o çılpaq məzarlığa, yaxud harasa daha uzaqlara - alçaq, taxta çəpərli həyətləri, qırmızı, kirəmid damlı komaları, tək-tük ayaq izlərinin saldıdığı ensiz cığırlarla harasa Şimala uzanan uzaq, qarlı rus kəndinə yola salıram...

- Əslində mən rusam, özü də beloqvardeyetsəm, - deyirdin, amma axı Naxçıvanda doğulmuşdun?!.. Bəs mən səni hardan tanıyırdım?.. Lap uşaqlıq illərindən... nə vaxtsa, necəsə birgə keçirdiyimiz iztirablar və doğmalarıq dolmuş, o uzaq illərdən?.. Andersenin yazı masasının üstündəki qədim, büllur külqabının kənarında oturub bu dünyanın ədalətsizliyinə və qəddarlığına ağlayan balaca Nağılçı olduğunu hardan bilirdim?..

Bu dünya sirlərlə dolmuş və nə yaxşı ki, bu sirlər bir ucdan «açıldıqca», onların müəmmalar və məxfiliklər dolu tükənməz qatlarının sonu olmadığını anlayırsan, dünyanın tək bir elə bu doğulandan bura görüb-tanıdığı sehrsiz, məzmunuz varolmalar məskəni, ən uzağı, Kainatın bir tərəfindən asılmış vəziyyətdə, hey hansısa boşluqlara sarı üzən çixılmaz hava adası olmadığını anlayırsan.

O gün Tehran gəlmişdi. Sənin bir vaxtlar özünəməxsus, kaloritli təsvirlərlə danışdığın Şəms Təbrizi ilə Cəlaləddin Ruminin bir vaxtlar yol ayrıcında baş tutan əlamətdar tarixi görüşündən - «İki dənizin görüşü»ndən bəhs edən həmin o kitabı mənə gətirmişdi. Danışdığın o tarixi hadisədə Şəmsi bihuş edib yerə yıxan qısa dialoqu unutmşudum. Kitabı oxuyanda isə, orda məni bir məqam da - Radiy Fişin bu görüşdən aldığı təəssürat barədə qısa şərhi tutdu:

«O dövrün insanları aşiq olduqda xəstələnər, sevgidən ölərdilər... Dərin fikirdən, yaxud dəqiq təsvirlərdən rıqqətə gəlib ağlayar, heyret dolu nalələr təpərdilər... »

Bu bəndi oxuduqca, gözümün qarşısına sənin söz və duyğu həssaslığın, bənzərsiz reaksiyaların, danışib-dinlədikcə, doluxsunub nisgillə susmağın, körpə uşaq sadələvhlüyü ilə sevinməyin, ya da əsəbiləşib balaca qladiatora dönməyin gəlirdi. Axı sən, əslində, Sözdə, Yazıda yaşayırdın?!.. Səni usta deyilmiş sözdən, ya yazıdan savayı, başqa nə ilə təəccübləndirmək, sevindirib kədərləndirmək olurdu ki?..

O gün çox sevdiyim mərhum bir yazıçının yığcam yubiley mərasiminə getmişdim.

Deyəcəksən: «Səndən nə əcəb?!..»

Söz və sənət adamlarının yığıldığı bu yarıqaranlıq, xudmani zalda bütün axşamı niyəsə elə səni düşünürdüm. Axı sən heç vaxt belə tədbirlərə getmirdin?!..

Mən də elə o barədə - ömrün boyu əqidə və məslək baxımından, əslində, guya sənə doğma olan bu adamlardan bu qədər uzaq qaçmağının səbəbi barədə düşünürdüm. Bilmirəm, zəif işığından idi, ya o gecənin sıxıntı və təəssüf dolu atmosferindən idi, nə idisə, o axşam elə bil içi yosun və xırda balıqlar dolu bulanıq akvariumun içində idim... (indi dəqiq bilirəm ki, gülürsən) Qəribədi ki, o gecədə iştirak edənlərin çoxu, sonradan belə məlum oldu ki, niyəsə bir-birini görə bilməmişdi. Nə mən, nə də Ramiz, sən demə, o gecə hardasa lap yaxınlığımızda əyləşən Vaqifi, Vaqif isə bizləri görməmişdi. Eləcə də o birilər... Sözü əsl mənasında, mistik bir atmosfer idi. Danışmaq üçün səhnəyə çıxanların ayaq səsləri eşidilmirdi... dəqiqədə bir, kimsə, hardasa, akvariumun dibinə yatan sürüşkən yosun bataqlığında sürüşən kimi, bürəyib sürüşürdü...

O axşam həmin o səssiz, ehmal tədbirdə mənə elə gəldi ki, ədəbiyyat adamları bu başqarışlıq, işgüzar şəhərdə içi yosunlar və xırda balıqlar dolu bulanıq akvariumun içinə salınmış vəziyyətdədilər. Bilmirəm, zamanın buyruğu belədi, yoxsa daim sakit, qayğısız həyata alışmış bu tədbirli qələm əhli müstəqillik adı altında qopan bütün bu vurdu-vızandan, bu dəli entuziazmdan özünü yalnız bu şəkildə qoruyub saxlaya bilər?..

Ümumiyyətlə, son vaxtlar ölkə həyatında gedən işgüzar irəliləyişlərin hansı iblisənə məkrəlsə Ədəbiyyatın, mədəniyyətin məhvinə yönəldiyi duyulur. Ölkənin yaşayış rifahı yüksəldikcə, dükan və restoranların, əcnəbi qurumların və mağaların sayı artıb çoxaldıqca, su və kanalizasiya sistemləri abadlaşdırıldıqca, Ədəbiyyat öz incə əhli ilə harasa kənara - girişi, çıxışı olmayan, gözdən-könüldən uzaq, qapalı bir əraziyə sıxışdırılır.

Üzdə görünən hadisələrin alt qatında gedən bu proses, həm də məndə qəribə bir qorxu hissi yaradır. Mən düşünürəm ki, belə gedərsə, hər şeydə birincilik qazanıb varlanma-varlana, ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi, iki sevgili bir-birini səs-küylü stadionda itirən tək, itirəcəyik. Onda biz nəyə oxşayacağıq?.. Axı Mirzə Cəlildən, Haqverdiyevdən üzü bəri yazıldığı, deyildiyi kimi, canımızı isitməkdə davamlı olan mal-pul yanğımızı, acgöz tamahkarlığımızı ədəbiyyatsız, teatrsız daha nə ilə ovundura biləcəyik?..

Yeni ilini təbrik eləmirəm. Bilirəm ki, orda – Zamanın hardansa tərپənmək şəkildə asılıb qaldığı o yerdə Yeni il gəlmir. Təbrikin əvəzinə, sənə «İmperiya»mdan bir neçə duyğu göndərirəm. Ramiz demişkən, mən də öz İmperiyamı qururam...

2007

QƏM ÇATININ İŞIĞINDA

Qəribədi ki, dostlar haqqında, əsasən, iki halda yazırıq. Yaşadıqları illərin sayı yuvarlaq rəqəmi alanda, yaxud ölümlərindən sonra. Hər iki halda həyatımıza, taleyimizə daxil olan bu sevimli insanlara bir də yenidən, kənardan - gah uzaq illərin darısqal pəncərələrindən, gah bu günün acı reallığından baxmağa çalışırıq ki, yaşadığımız ömür kəsiyində nələri itirib, nələri qazandıqlarını, olsun ki, bu vaxtadan anlamadığımız daha hansısa dəyərlərini müəyyənləşdirməyə, bu vaxtadan görmədiklərimizi görməyə, duymadıqlarımızı duymağa cəhd edirik, uzun illərdən bəri, az qala iliyənəcən tanıdığımızı düşündüyümüz bu doğmaları bir də yenidən kəşf etmək istəyirik...

Bu gün mən, az qala iyirmi ilə yaxın, ilk baxışda həddən ziyadə uzun, əslində isə, qısametrajlı təsirli film kimi, göz qırpımında ötüb keçmiş zaman kəsiyində tanıdığım bir dostumu - Zakir Fəxrimizi bir də yenidən kəşf etməyə ehtiyac duydum.

Bu dostumun bu gün nə ad günüdür, nə ölüm günü. Üzümüzə gələn il tamamlanacaq 60 yaşına da hələ çox var. Saçlarının çallaşib ağarmasına baxmayaraq, bu dostum yaxın günlərəcən heç əməlli başlı yaşa da dolmamışdı, xətrini əziz tutduğu qələm dostlarımızı yamsılayıb bizi güldürməkdən, özü demişkən «bezdarnikləri» adam arasında qəfildən pərt eləməkdən qəribə yeniyetmə zövqü alırdı. Lap bu yaxınlaracan Mərkəzə lap tezdənnən - səhərin gözü açılmamış gələr, dəhlizlərdəki zibil qutularının, bəzən yaddan çıxıb gecədən açıq qalan pəncərələrin vəziyyətindən, hər şeyin hər günkü qaydasında olduğundan xəbər tutduqdan sonra Mərkəzlə üz bəzəkli çayxanaya yön alar, orda çay içib fikrə daladala dost-tanışın yolunu gözləyər, onlar gəlib çıxandan sonra yenidən çay sifariş verib, usanmaz bir həvəslə Füzulidən, Qəzaliyə, Qəzalidən Nəsəfiyə keçər, Gün yuxarı qalxdıqca, Mərkəzin dəhlizləri, otaqları adamlarla dolduqca, qalxıb içəri keçər, tezdən alıb maşınında gizlədiyi bazarlığını - mövsüm üzrə seçib bəyəndiyi meyvələri, peçenye və konfetləri, övladlarının arasında bölüşdürən tək, otaqlar üzrə ədalətlə paylaşdırar, yalnız bundan sonra məmnun bir finxırıyla burnunu çəkib otağına keçərdi. Dəhlizlərdə əks-səda həyat eşqi dolu gülüşü, xırıltılı səsi hərdən kiminsə başına düşəndə, özünü o yerə qoymaz, sözü qəribə uşaq sadələvhlüyü ilə dəyişib:

- Balam, elə bil havada nə isə var axı?!.. – deyərək, hamını üsulluca çaşdırardı.

Uzun müddət şeir yazmayan, bir vaxtlar yazdığı təsirli şeirlərinin - «Qalmaz belə, qalmaz dünya»nın, «Qaytar ana, qaytar məni beşiyə»nin, hələ də layiqli qiymətini almayan şirəli qəzəllərinin havasında doyub, dost-tanışının, əqrəbanın dərd-səriylə yaşayan Zakiri «Xəzər»in nəşri yenidən bərpa olunan dövrlər az qala döyə-döyə bədii tərcüməyə oturtmağa cəhd elədikə də, tərcümədən, dərin, yad okeandan ehtiyat edən tək, çəkinən dostumuz:

- Balam, bu, mənlük döyül axı?!.. - deyib durdu.

Lakin bir müddətdən sonra onun, internetdə dünya poeziyası saytlarında axtarışlar apardığını eşidib çaşdıq. Bir qədər sonra isə «bədii tərcümənin hüdudsuz imkanlarından», «dünya poeziyası dühasının ölçsüzlüyündən» məst olmuş Zakirin, aparıcı dünya şairlərinin əsərlərini sətri tərcümənin köməyi vasitəsi ilə birbaşa orijinaldan çevirməyə başladığını eşidib sevindik.

Burda bizi heyretə gətirən növbəti məqam - ömrü boyu milli ruhlu şairlər, qəzəllər yazmış Zakirin dünya poeziya məkanından, dəryadan mirvari tək, seçib bəyəndiyi şairlərin siyahısı oldu. Alen Ginzberq, Riçard Oldinqton, Ezra Paund, Vislava Şimborska, Çeslav Miloş, Con Kits, Robert Frost, Pol Verlen, Uilyam Yits, Uolt Uitmen, Artür Rembo, Emil Verxarn, Georq Geym, Uilyam Batler, Qarsiya Lorca... Dünya poeziyasının milli ruh anlayışının fəvqündə yazıb yaradan bəşəri söz sahibləri. Üslubca, bədii ifadə imkanlarıyla, dünyaya baxış bucaqlarıyla, milli mənsubiyyətləri və yaşadıkları zaman kəsiyi ilə tam müxtəlif qütblərə aid olan bu korifeylər Zakirin parlaq tərcüməsi ilə Azərbaycanda öz mühitini yaratdı, şəfqətli müdaxiləsi ilə fikir və duyğu ərazimizi təzələdi.

Bədii tərcümə sahəsinə az-çox bələd olanlar belə bir ağır prosesin - ilk növbədə, istedad, yüksək intellekt və fəhlə əziyyəti tələb edən bu işin nə qədər maddi vəsaitin və nə boyda şairlər ordusunun köməyi ilə həyata keçə biləcəyini yaxşı dərk edir. Bu həddən ziyadə ağır yaradıcı işi təmənnəsiz halda, ədəbiyyata, Sözə böyük eşqlə həyata keçirən bizim Zakir Fəxri oldu.

1990 - cı ildə sevimli oğlu Sadiğın dünyaya gəlişinə yazdığı «Xoş gəldin, dərdim, xoş gəldin...» şerindən sonra elə bil daha heç nə yazmayan Zakirin o gündən etibarən meylini tək bir bu dinməz, kürən uşağa saldığını görən bizlər bu şeri bir də 17 ildən sonra - Sadiq faciəvi halda dünyasını dəyişəndə xatırladıq... və bu dünyaya şad, kefçil adamın unikal öncəgörməsindən sarsıldıq...

Göylərin yeddi qatından,
Qəriblərin ovqatından,
Qəmlərimin çatından,
Keçib, sinəmə tuş gəldin,
Xoş gəldin, dərdim, xoş gəldin.

Yelkən oldu, üzdü gədim,
Çiçəklədi qüssəm, qəmim,
Tumurcuqladı qələmim,
Qaşsız baxtıma qaş gəldin,
Xoş gəldin, dərdim, xoş gəldin.

Gözündən yüz bulaq oydum,
İçdikcə demədim doydum,
Mizan - tərəziyə qoydum
Sevgimlə başa-baş gəldin,
Xoş gəldin, dərdim, xoş gəldin.

Üz tutdum Söz dərğahına,
Od üçün köz dərğahıma.
Nədənsə öz dərğahıma
Qayıdıb əli boş gəldim,
Xoş gəldin, dərdim, xoş gəldin...

Şairin həmin o faciədən bir neçə ay əvvəl qəfildən, anlaşılmaz bir nisgillə bir - birinin ardınca yazdığı bir neçə şerinin də məhz həmin bu öncəgörmənin gizli yanğısı olduğunu biz həmin o taleyüklü hadisə baş verən gün anladıq...

De, hara getdin baş alıb?
Yerin, yurdun bilinmədi...
Gördüm ki, dünya boşalıb
Nəydi dərdin, bilinmədi.

Üzümü tutdum dağlara
Baxdım ki, dağlar kiçilib.
Quşlar qonmur budaqlara
Körpə budaqlar kiçilib.

Göz açdım ki, təklənmişəm
Səhrada azan kimiyəm.
Qəribliklə yüklənmişəm
Bir qərib Ozan kimiyəm.

Gördüm dörd yanı su basıb
Ha əlləşdim, keçəmmədim.
Bir az susadım mən kasıb,
Bir qurtum su içəmmədim.

Ağaclar quruyur gördüm,
Çiynimə yarpaq tökülür...
Gözlərimin nuru itir
Gözümə torpaq tökülür...

Hara getdin, söylə hara?
Kürəklərim buz bağladı...
Gözlərimin suyu getdi
Bəbəklərim duz bağladı.

Qar-çovğun, ehtiyaclar, itkilər və iztirablar dolu ömrünün hansısa döngəsində, yolunu sakit, dərin quyu kimi, gözləyən bu qaçılmaz faciəni Zakir elə bil lap çoxdan görürdü. Yaddaşlardan hələ də silinməyən «Dustaqxanadan dustaqxanaya» romanının ilkin fəsilləri ilə özünü həm də parlaq nasir kimi təsdiqə yetirmiş Zakirin sonradan əsəri yarımçıq saxlamasının, «Xəzər»ə, Mərkəzə yağan saysız-hesabsız oxucu məktublarına, ürəkgöynədən misralarının, uğurlu tərcümələrinin şəninə deyilən məqalələrə və təriflərə etinasızlığının bir səbəbi də elə bil elə bu idi...

Zakirin şan-şöhrətə, məşhurluğa olan bu etinasızlığı - uzun illərdən bəri dillər əzbərinə çevrilmiş şeir və qəzəllərinin hələ də yiyəsiz bir dağınıqlıqla - vaxtı ilə nəşr olunmuş köhnə qəzet-jurnalların saralmış səhifələrində qalması bu gün bir çoxlarını təəccübləndirirsə də, qədim şair xislətli bu insanı bu günümüzün məşhurluq azarından kükrəyən, əslində isə, boş sözlər tozanağından qulaq tutulan Söz meydanını əlində süpürgə, sakit - sakit süpürən Füzuliyə bənzədir.

Zakir Fəxriyə nəsib olan bu səbr, bu nəcib təvazökarlıq, bu universal özünüifadə qabiliyyəti, sözsüz ki, hər adama verilmir. Mənim bu əziz, sədaqətli dostuma qismət olan iztirablar və əzablarla dolu həyat yolu hər adama verilmədiyi kimi.

Böyük gəmiyə üzməyə dərin sular gərək, - deyərlər.
Zakirin dəryası dərinədən dərin oldu...

- Mən Tanrının sevimlisiyəm, - olub-keçənlərdən, başına gələn hadisələrdən, əzablı dustaq həyatından danışanda Zakir sözünə mutləq belə başlayırdı. - Bütün əzabları da ona görə verir mənə ki, Onu unutmayım.

Zakir bu gün də belə deyir. Sevimli oğlunu - Sadıqı itirəndən sonra yenə bu fikrində qalır.

- Görünür, Sadığa hədsiz bağlanmağım xoş getmədi Ona, - deyir, - ona görə aldı onu məndən ki, fikrim Ondan yayınmasın. Sübh çağları, hava hələ işıqlanmamış eyvana çıxıb var səsimlə Onu çağırıram, «niyə bu qədər əzabı mənə verirsən?..» - deyirəm.

Sonra üzünü mənə tutub:

- Axı niyə məhz mənə?.. - deyib sual dolu gözlərlə üzümə zillənir... mən susduqca, gözlərinin dərinliyindəki həyat eşqi getdikcə səngiyir, qəribə, müdrik həlimliklə əvəz olunur. Nə deyəcəyimi gözləyir...

Mənsə martın 11- dən bura bütün dediklərimi və deyə biləcəklərimi ona demişəm artıq. Günah içində susuram. «Dustaqxanadan - dustaqxanaya» - da oxuduğum dərindən dustaq həyatının gizli qorxusu hələ də üz cizgilərinin künc-bucağından sızan bu yorğun üzə baxdıqca, çıxılmaz məqamlarında onu ovuda biləcək yeganə adamı - Zakirin anasını - yaşı 80-ni haqlasa da, iri, ala gözləri gənc, nakam qızın batdığı qəmli gölü andıran Ayna xalanı xatırlayıram...

...Zakir dinmədiyimi görüb bir müddət fikrə gedir, sonra pərt gözlərlə harasa kənara zillənib:

- Bilirsən, Sadıqın ölümü niyə sizə mənim qədər təsir eləmir? Onu mənim qədər tanımamısınız axı?!.. - deyir.

Onu ovutmaqdan ötrü dünyanın puçluğundan, həyatın öteriliyindən, insanı məhv edən maddi əzablarından danışırım, sufiləri yada salıram, çox sevdiyi İmam Həsən Bəsrindən, Qəzalidən, Nəsəfidən misallar gətirirəm...

O mənə qulaq asıb-asıb, elə bil bir qədər ovunur, sonra başını aşağı salıb hündür boyuyla ayağa qalxır, peşman addımlarla qapıya sarı yeriyir, otaqdan dinməz-söyləməz çıxıb ha yanasa gedir...

Mənsə, onun bu dərdiylə üzünü tutub gedə biləcəyi yerin olmadığını bilirəm. Ən çətin, çıxılmaz məqamlarında Mərkəzə - bizlərə sığınan Zakirin bu topdağıtmaz dərddə əslində, heç hara getmədiyini, ayaqları vücudunu haralara aparsa da, özünün geriye qayıdıb, hardasa, buralarda - Mərkəzin dəhlizlərində dolaşacağını bilirəm...

Bağışla bizi, Zakir... - ürəyimdə deyirəm, - bu dünyada yenilməz dayağın bildiyin dostların da, sən demə, bərk ayaqda aciz imişlər. Allahın qarşısında hansı dostluqdan dəm vurmaq olar axı?!.. Deyirlər, qohumları Allah verir, dostları biz özümüz seçirik. Amma dostları da bizə Allah verir, o da bir yere qədər.

Sən demə, bölünən və bölünməyən dərddər varmış. Bölünə bilənləri kifayət qədər bölə bildik. Bölünməyənləri artıq təkbaşına, yalnız özün özünlə bölmək güdrətin olmalıdı ki, o aralıqda sınımayasan, əzilməyəsən. Sən güclüsən, əyilməzsən. İtkinə sən qədər yana bilmədiyimizin də səbəbini özün tapıb düzəltmədin ki, bu çətin məqamında heç olmasa, bizləri itirməyəsən. Amma, bil ki, qəfil qar kimi, başına yağan bu dərddin bizləri də ayırdı səndən. Anlayasan ki, əslində, Ondən savayı dostun yoxdu bu dünyada. Qüvvətli ol, əzizim. Sənin ki bundan sonra yaşamağa o boyda Səltənətin - yazılmış, yazılmamış misraların, ilahi duyğuların, həzz və inam dolu ağırların var. Sən o ağırları, o sonsuz ləzzəti özün özündə, öz içində tapacaqsan. Böyük sufilər demişkən, dairə burda da qapanacaq və bütün böyük söz adamları kimi, sən də Özündə yuva quracaqsan, orda yaşayacaqsan və o sonsuz, əbədi həyat yolunda daha heç bir ölümlə, heç bir ayrılıqla rastlaşmayacaqsan. Bunu ki, özün də yazmısən:

Qopdum odumdan, közümdən,
Əllərim qopdu dizimdən,
Bir az da qopdum özümdən,
Bir az da gəldim yaxına.

Keçdim ilanlı yolları,
Daşlı, tikanlı yolları
Bazar-dükanlı yolları
Bir az da gəldim yaxına.

Bir az da qaçdım tamahdan
Nəfslə çəkdiyim ahdan,
Qurtuldum bir az günahdan,
Bir az da gəldim yaxına.

Çiynimdən yükləri atdım
Hey üzdüm üzü axına.
Addım-addım gəlib çatdım,
Bir az da gəldim yaxına.

Doğmalarım döndü yada,
Evim oldu qərib ada.
Dolaşıb payı-piyada,
Deyəsən, düşdüm axına,
Bir az da gəldim yaxına...

...İndi - Sadıqdan sonra bizim Zakir tamam ayrı bir Zakirdi. Səbrli, sakit, müdrik. İndi onun Mərkəzə nə vaxt gəlib - getdiyini də heç kim sezmir. Mərkəzin binasına nə vaxt daxil olur, nə vaxt dəhlizlərdən ötürşür, otağında necə bitir, sonra günün hansı vaxtı, su çəkilən tək, sakitcə çəkilib gedir.

İndi Zakirin mövsüm üzrə seçib bəyəndiyi meyvələrdən də qəm yağır.

Sadıqdan sonra Mərkəz də dəyişib. Sevimli dünya ədəbiyyatı bütün inciləriylə bir harasa uzaqlara sovuşub. Çoxdandı Mərkəzə ədəbi nümunələr seçmək üçün saatlarla işlətdiyimiz internet haqqı da gəlmir.

İndi Mərkəz Zakirin böyük qəmini yaşayır...

İndi mənim bu sədaqətli, ürəyi-yuxa dostum nə sağdı, nə ölü. O, nə gülən kimi gülə bilir, nə ağlayan kimi ağlaya.

Yaxın günlər ad günümə yazı yazan Vaqif (Bayatlı) yazını mənə verib:

- İstədim Sadıqdan yazam, səndən yazdım. – deyir, üzbəüzdəki kresloya əyləşib, qəribə bir çəkisizliyə düşür...

Vaqifin bu sözünü mən təbii qəbul edirəm. Çünki, əslində, mən özüm də dəqiq bilmirəm aramızdan gedən kimdi?.. Sadıq, Zakir, yoxsa mən?..

MÜƏLLİMSİZ

Vaqif İbrahimogluya mən «Müəllim» deyə müraciət edirdim. İş birliyimiz zamanı yaxşı ovqatlarında «Uçitel», bir qədər təlx ovqatlarında ehtiyatla «Vaqif müəllim», fasilələrdə isə, sadəcə, «Müəllim».

Vaqifə təkçə mən yox, onu tanıyanların, «Yuğ»a gəlib-gedənlərin, demək olar ki, hamısı belə müraciət edirdi.

Bu şərəfli statusu Vaqif orta, ya ali təhsili üzrə aldığı savadla, yaxud daha sonralar, az qala, su kimi içdiyi qalaq-qalaq kitablardan əldə etdiyi biliyinə görə qazanmamışdı. Vaqifin biliyi ayrı bilik idi. Böyük süfi Qəzalinin, az qala, bütün traktatlarında xüsusi qeyd etdiyi - kamilliyə, İlahiyə can atan, əbədi Yolun yolçularına verilən «İlmi Laduni», yəni İlahidən gəlmə Bilik idi.

Vaqifin müəllimliyi də bir ayrı müəllimlik idi. Bu, qədim qərinələrdə yüzlərlə müridi Yolun başlanğıcına qoşan qüdrətli Şeyx mürşidliyi, yaxud kosmik axıntıları şagirdlərinə Tibetin sakitliyindən ötürən Lama bəsirətliyi, yaxud İlahiyə, ölümə aclıq arasında yaratdığı Ruhsal Körpüdən toxunan Budda səbrliyi ilə müqayisə oluna biləcək möcüzəli bir öyrətməlik idi.

Vaqifin öyrətməliyi - batini, mövcudluğun üst və alt qatlarını görmək və duymaq, o birilərə anlatmaq və ötürmək qabiliyyəti, kamilliyə uzanan yolu şərəf və dözümlə irəliləmək qüdrəti idi. Məhz bu səbəbdən, Vaqifin teatrına daxil olan hər kəs burda - Vaqifin ruhsallığı hopmuş bu yığcam məbəddə müqəddəs Yolun yolçusuna çevrilir, ayağı bu dünyadan, gözləri dünyaya malından, tamahdan sivrilməyə başlayırdı...

- Bədii fikri, duyğunu əldə etməkdən ötrü məni tapdayıb keçmək gərəkdisə, bircə an belə tərəddüd etmə, - «Can üstə» üzərində işlədiyim dövrlər yazı prosesində bürədiyim, «divara dirəndiyim» məqamlar Vaqif belə deyirdi.

Vaqifin müəllimlik qüdrətinin özəl mahiyyəti bu idi. Bütün enerjisini və biliyini bilik əldə etmək istəyən kəsə əvəzsiz qaydada vermək, bu yolda qarşıya çıxan istənilən maneəni dəf etmək, əziyyət və dözüm, imtinalar və sinir enerjisi tələb edən bu yorucu mücadilələrdə səbr və rəhmdillik ehtiyatını mümkünsüz həddə qədər qoruyub saxlamaq.

Mübhəm tənhalıq və duyğu improvizələrimdə yaratdığım nəsrimin tam əksi olan, kütləviliyə və hadisəliyə əsaslanan dramaturgiyaya keçidin mənə hədsiz çətin və aşılmaz gəldiyini duymuş Vaqif istənilən ədəbiyyatın istənilən şəkildə səhnə üçün yararlı olduğunu, hətta dörd sətirlik şeirdən belə, baxımlı tamaşa düzəltməyin mümkünliyünü mənə təlqin edir, bu prosesin incəliklərini və texnikasını izah etməkdən yorulmur, səhnənin, yalnız ənənəvi teatrallıq tələblərinə cavab verən əsərləri yox, maraqlılığı və emosionallığı ilə insan hissələrinə sirayət etmək gücündə olan istənilən materialı özünüküleşdirə biləcəyini sübuta yetirməyə çalışır, tərəddüd etdiyimi, geriye - öz nəsr ərazimə çəkilmək istəyimi duyduqca

məni qələmimin qüdrətsizliyində, yazıçılıq acizliyində, əziyyətlərdən və zəhmətdən qorxub, işi yarımçıq buraxıb qaçan fərariilikdə suçlayır, bəzən günlərlə üzümə baxmırdı.

Vaqif məni beləcə, az qala, döyə-döyə teatr sənətinə bağlayıb, özü bu dünyadan köçdü və mən bundan sonra səhnə üçün yazacağım hər əsərimin, ümumiyyətlə, yazmaq həvəsimin, bu əsərləri dərin-dərin bir istəklə arzulayan və gözləyən Vaqifin zəhmətindən və sevgisindən qaynaqlanacağını anlayıram...

Vaqif və «Yuğ» mənim üçün - doğulub böyüyüb başa çatdığım bu şəhərdə ən köməksiz, ən kimsəsiz və çıxılmaz məqamlarımda üz tutub gedə bildiyim, istisinə və rəhminə sığındığım, bəlkə də, yeganə Ünvan idi.

İlk səhnə əsərim olan «Can üstə» də məhz burda, qayğı və məhəbbət dolu bu məhrəm ünvanda yaşamaq hüququ əldə etdi. Yadıma gəlir, Vaqifin otağında keçirilən ilk oxunuş zamanı çölün soyuğunu, şaxtasını içəri buraxmayan bu balaca, rahat otağın məhrəmliyindən, ya Vaqifin müqəddəsliyindən, yoxsa içimi çulğayan nisgilə bənzər hansısa ayrı bir hissdən kövrəlib doluxsundum... gözlərimə dolan yaşı görməsinlər deyə, üzümü pəncərəyə tərəf çevirdimsə də, Vaqifin gözündən yayına bilmədim. O həmin dəqiqə sözünü kəsib mənə baxdı, heyrət və çaşqınlıq dolu gözlərini üzümə zilləyib:

- Axı noldu?.. - dedisə də, söz tapıb cavab verə bilmədim.

Əslində, bu qəfil doluxsunmanın səbəbini onda mən özüm də bilmirdim.

Bunu deyəsən, Vaqif də bilmirdi... odu ki, məni sorğu-suala tutmadan, işinə davam elədisə də, rənginin avazıdığından, üzünü bürüyən ləngərli kölgələrdən sarsıldığını duydum. Və çox keçmədi ki, dörd bir yandan məni ilıq, yumşaq örtük kimi ağuşuna alan rəhm dalğalarının ətrafımı bürüdüyünü hiss etdim. Bu, Vaqifin Rəhmi idi...

Həmin günün yersiz qəhərlənməsinin səbəbini isə mən çox-çox sonralar - Vaqifin hamı üçün ana bətni yaratdığı bu ilıq ocağa - «Yuğ»a daha tez-tez gəlib-gətməyə başlayanda anladım. Bu, uzun illərin kimsəsizliyi və yadlığı içində yaşamış qərib bir kəsin öz doğma diyarlarına qovuşmağının qəhəri idi...

Hə, Vaqif mənim üçün Vətən idi. Öz burxulmuş duyğularımla, köndələn axan fikirlərimlə quş kimi azad süzə bildiyim, yorulanda enib, nəfəs dərib dincəldiyim yumşaq torpaqlı, ilıq küləkli Vətənim.

...Vaqifin sağalmaz xəstəliyə tutulmasını mənə Məryəm xanım dedi. Telefonun o biri başında qəhərini udub yaralı bir səslə:

- Vaqifi itiririk, - deyib dəstəyi asdı.

Həmin günün axşamı Milli Akademik Dram teatrının kiçik zalında Məryəm xanımın, mərhum rejissor Tofiq Kazımovun yaradıcılığını tədqiq edən «Dördüncü rəng» kitabının təqdimat mərasimi keçirilirdi və Vaqif də ora gəlmişdi.

Vaqifin hələ yaydan bəri qolunda yaranan şiddətli ağrılardan əziyyət çəkdiyini, hədsiz zəiflədiyindən işə ara-sıra gəldiyini, bir neçə saat əvvəl Məryəm xanımdan aldığı sağalmaz xəstəliyə düçar olduğunu bildiyimdən onu adamla dolu salonda görəndə çaşib qaldım...

Vaqif sevimli müəlliminin xatirəsinə olan borcunu qaytarmağa gəlmişdi.

Vaqifin çiyininin sarğısından asılmış ağırlı qolu ilə, neçə vaxtın şiddətli ağrılarında üzgün vücudu ilə tədbirə qatılması, orda səhnəyə keçib sevgi və təəssüb dolu işıqlı bir mətnlə çıxış etməsi, çoxları kimi mənim üçün də gözlənilməz idi. Vaqifi dinlədikcə bu qüdrətli insanın ağrılarını içinə sıxıb, xəstə bədənini, ağrılarını unudub, daha doğrusu,

bədəmindən, dənizin dibindən təkən alan tək, təkən alıb bədən və ağrı olmayan bir qata ucalmağını, üzünün sevgi və işıq seli ilə dolmağını müşahidə etdikcə bu yenilməz iradəyə, bu usanmaz əqidə və məslək sədaqətinə heyran qalırdım...

Dostluq, sədaqət, mənəvi borc anlayışlarının səngiyib öləzidiyi, yaşam dəyərləri sırasından sıxışdırılıb heçə endirildiyi bir vaxtda gözümlün qabağında baş verən bu hadisə mənə hədsiz sarsıtmışdı. Hələ onda, mən bir qədər sonra daha dərinə sarsılacağım növbəti İnsanlıq Qələbəsinə - Məryəm xanımın Vaqifin yolunda göstərəcəyi cihaddan xəbərsiz idim...

...Məryəm xanım Vaqifə həmin təqdimat mərasimindən ağlamağa başlamışdı. İçi həyat eşqi ilə dolu gözləri ağlamaqdan şişmiş, dost itkisi kədərinin qaranlığından sönmüşdü... Lakin bu batman dərd, kürəkdən alınmış bu qəfil zərbə Məryəm xanıma, mərasimdə kitabın müəllifi qismində çıxış etməyə mane olmadı. Məryəm xanım səhnəyə çıxır, danışır, dünyasını bir neçə il bundan əvvəl dəyişmiş unudulmaz Tofiq müəllimi xatırlayır, xatirələrin havasıyla ağlamaqdan qapaqları şişmiş sönük gözlərinin dərinliklərindən adda-budda sevgi qığılcımları işarmağa başlayırdı...

Ölümlər və xəstəliklər arasında deyilən bu nitqi dinlədikcə mən Ölümün, xəstəliyin üzünə gülümsəyən bu Sevgi İşartılarını heç nəyin sarsıda bilməyəcəyini, bunun hüdudsuz, sərhədsiz Rəhm olduğunu və bu yenilməz hissini Ölümün və xəstəliklərin içindən də cücərib, qol-budaq atmağa qadir olduğunu anlamağa başlayırdım...

Sonuncu günə qədər Vaqifin yanından çəkilməyən tələbək dostu, onun fikir və əqidə qardaşı Məryəm Əlizadə bu dost sevgisiylə bizlərə, bir insanın o biri insan üçün nə isə edə bilmək istəyinin hədsiz təsirli bir məqam olduğunu, görünməz, ələgəlməz hisslər və duyğular əsnasında yaranan dostluğun, dost yolunda fədakarlığın dünyanın ən uca Ali İnsanlıq Aktı olduğunu anlatdı.

- Bilirsiniz bu nə böyük xoşbəxtlik, nə böyük rahatlıqdır?!.. - Məryəm xanım ordan - Ankaradan, onkoloji xəstələrlə dolu ölüm havalı, yad məkanda aylarla qaldığı müddətdə telefonla deyirdi, - Nə yaxşı ki, mən burdayam. Nə yaxşı ki, burda olmağa gücüm çatır...

Ankarada keçirilən uzun müddətli ağır müalicə kursları zamanı Vaqifə xəstəxanda baş çəkənlər Məryəm xanımın orda - Vaqifin yerləşdirildiyi kiçik palatada, xəstə çarpayısının böyrünə sıxışdırılmış kreslodə aylarla yatdığını görərkən sarsılır, bu fədailiyin, bu görünməz dost sevgisinin nədən qaynaqlandığını anlamağa çalışırdılar.

Mənə isə aydın olan bu idi ki, bu da - hər insan övladına nəsihət olmayan Böyük və Sonsuz İlahi Rəhmdir. Və Hamıdan Uca Tanrı bu Rəhmi, bu yenilməz dost sevgisini, hər kişinin qadir ola bilmədiyini bu mətinliyi hər kəsə o səbəbdən qiymir ki, bu ağırlığa tab gətirməyəcəyi halda kimsəni utandırmaz. Bir də onu anladım ki, İnsanlıq, Bəşəriyyət - Məryəm kimi yetirmələrinə görə, həqiqətən, günahlarının bağışlanılmasına və mələklərin fəvqündə durmağa layiqdir.

-Vaqif yalnız bir söz deyir: «Sən bilmirsən, mən nə qədər xoşbəxtəm?!..» Məryəm xanım kədər və tərəddüd dolu üzü ilə deyirdi. Vaqifin, ən ağırlı, ən əzablı məqamlarda da - ölüm yatağında belə, xoşbəxt ola bilmək, bədəndə ola-ola ruh fəvqünə qalxmaq qabiliyyəti o günlər Məryəm xanıma sanki təskinlik verirdi.

Mənsə bunun, Vaqifin ölüm yatağında da, ömrünü həsr etdiyi özünüdərək tədqiqatlarının davamı olduğunu anlayır, onun xəstəliyin bədənini necə ərazi-ərazi zəbt etdiyini, ruhunun necə bədənindən toxuma-toxuma ayrıldığını, Ölümün necə tədricən yaxınlaşdığını, bədənini hissə-hissə özünə ram etdiyinin tədqiqatını apardığını dərk edirdim.

Vaqif bu məqamında da anlamaqdan, kəşf eləməkdən yorulmurdu...

Artıq bir neçə gündür ki, Vaqif aramızda yoxdur. Biz Müəllimsiz qalmışıq. Amma hər birimiz bu yoxluğun sadəcə, fiziki yoxluq olduğunu duyuruq. Vaqifin yaratdığı teatrı, illər uzununu sevgi və qayğıyla yetişdirib ərşəyə gətirdiyi neçə-neçə gənc aktyorlar, rejissorlar, teatrşünaslar, rəssamlar, yazıçılar, dramaturqlar, teatr işinin özəlliklərini mənimsəmiş administratorlar, işıqçılar, səs rejissorları - Vaqif nəfəsi, Vaqif əqidəsi ilə yaşamağa davam edirlər. Onların varlığı Vaqif saflığını, Vaqif maarifçiliyini, Vaqif rəhmmini, Vaqif dostluğunu, Vaqif-sənət atəşini, Vaqif fədakarlığını, Vaqif zəhmətsevərliyini, Vaqif dözümlülüyünü, Vaqif xoşbəxtliyini, Vaqif kamilliyini, Vaqif ucalığını Azərbaycandan, bizlərdən əskilməyə qoymayacaq. Vaqif heç vaxt azalmayacaq...

P.S. Vaqif dünyasını dəyişən gündən «Yuğ»un tamaşa salonunun tavanında - ucu göylərə uzanan yarıqaranlıq günbəzin dərinliyində ara-sıra qəribə bir işıq seli axmaqdadır... Məncə, toparlanıb bu selin axıntısına diqqət kəsilsək, ordan Vaqifin məmnun təbəssümlə dediyi:

- Siz bilmirsiniz, mən nə qədər xoşbəxtəm?!.. - sözlərini eşidəcəyik...

Vaqif, həqiqətən, xoşbəxtidir. Çünki ölümsüzdür. Bu ölümsüzlüyü onun timsalında biz də duyuruq. Vaqifin ömrü boyu arzuladığı və nəhayət, qovuşduğu azad ənginlikləri də onun köməyi ilə artıq ən yaxın məsafələrdə hiss etməyə başlayırıq.

Vaqif orda da da müəllimliyindən qalmır. Ölümü ilə də bizə nəyisə başa salmağa, izah etməyə, anlatmağa çalışır. Və anladır.

2011

GÖZ YAŞIYLA AXAN ŞAİR

Bir göz yaşında azmışam
üzlə axıram aşağı,
ancaq üzü tanımıram
Bu göz yaşu məndən axır?..
Mən bu gözü tanımıram...

Qəfil sevgi etirafını, canı yaralı adamın gizli sızıltısını andıran bu misraların müəllifi Vaqif Bayatlıdır. Düz altmış il bundan əvvəl, oktyabr ayının ilk ongünlüyünün hansısa naməlum günündə, ya bəlkə hələ ondan da bir az əvvəl - hardasa sentyabr ayının sonlarında dünyaya gəlmiş bu uşaq üzlü şair, üzü qədim əsrlərdən bəri böyük, ilahi Eşqin

təmaslarından yaralı canlarıyla Azərbaycanın şeir tarixini yaratmış, dünya şeir səltənətinə dərin hikmət və qədim Şərq ecazi qoxuyan şeriyyəti ilə daxil olmuş dahi şairlərimizin layiqli davamçısı, onlardan biridir.

Vaqifin anadan olduğu günün tarixi anası Dursun xanımın xatırlamasıyla: «əncirin qurtaran vaxtına» - təqribi hesablamalara görə sentyabr ayının axırlarına təsadüf etsə də, biz (Vaqifin yaxın qələm dostları) Azərbaycanın ədəbi fikir tarixi üçün, şəksiz əlamətlər olan bu hadisənin tarixini oktyabr ayının 1-nə müəyyənləşdirdik. Niyə məhz oktyabr ayının 1-nə?.. Səbəbini özümüz də bilmədik...

...Əslində, bu, belə də olmalıydı. Dünyanın qəbul olunmuş məkan və zaman anlayışlarına heç nəyi ilə uyuşmayan, bu dərəcə qaydalar və çərçivələr məkanına heç bir vəchlə sığışmayan Vaqif Bayatlının doğum tarixi də, görünür ki, Yer vaxtının və hadisələrinin müəyyən etdiyi real məqamlar və məkanlar üzrə yox, onun «Vaqif Cəbrayılzadə», sonradan «Vaqif Bayatlı» adıyla bizlərin arasında - zaman və məkan ölçülərinin işləmədiyi Söz Ərazisində züھر etdiyi məqamla müəyyənləşməliydi.

Lap əslinə qalanda isə, Vaqifin doğulduğu ilin özü də - «əncirin yetişib qurtardığı» həmin o naməlum payız hadisəsinin təsadüf etdiyi ilin dəqiq tarixi də, onu az-çox tanıyanlar üçün hələ bu günəcən öz qeyri-müəyyənliyini qoruyub saxlamaqdadır. Ən azı o səbəbdən ki, onu tanıyan, yaxud tanımadan sırası oxucu gözüylə kənardan seyr edənlərin heç biri, gecə-gündüz şəhərin hansı naməlum səmtlərindən, hansısa daha naməlum istiqamətlərinə yeriyyə-yeriyyə, daha doğrusu, yüyürə-yüyürə yaşayan, küçələri ilin mövsümləri, ya havanın temperaturu üzrə eninə-uzununa ölçə-ölçə, elə bil Kainata can atan, Kainat qanunlarını hər mövsümdə bir dəyişib öz daxili qanunları və arzularıyla təzələyən, Yer kürəsini gah ayağının altına ilişən bir parça torpaq, gah Allahın tək bir ibadətdən ötrü yaratdığı müqəddəs ulduz elan edən bu qəribə adamın, bütün qayda -qanunlarıyla insan ruhunu sistemli şəkildə məhv etməyə köklənmiş bu dərəcə dünyada yaşadığına inana bilmir. Digər tərəfdən, şeriyyətin ən ali pilləsində yazıb-yaradan, misraları qədimdən qədim qərinələrin havasını axıdan bu Duyğular Sultanının bu qədər nəhayətsiz, ölçüyəgəlməz duyğular kəhkəşanını hansısa öteri altmış ilin ərzində əxz edib özünüküləşdirdiyini düşünəndə, heyrətə gəlməmək olmur. Həmin bu sirlə müəmmarı, eyni ilə həm də Vaqifin yaşa dolduqca kobudlaşıb qartımaq əvəzinə, gün-gündən nazilib incələyən yeniyetmə qaməti, il-ildən seyrəlib nazilmək əvəzinə, gün-gündən qalınlaşıb uzanan şirəli saçları, yaşının sənəsinə uyuşmayan, özünün «yeri səhv düşən bığları» hesab etdiyi qara, qalın qaşları, üzünün, körpə uşaq sevincini, bəzən səbəbsiz qüssə dolu incikliyi qoruyub saxlayan ifadələri də yaradır.

Çəkisiz bədəninin pərvazlığından, ya bəlkə pərvazlı ruhunun çəkisizliyindən, az qala havayla yeriyyə, əynindəki geyimləri ən küləksiz havalarda belə, necəsə, öz-özünə dalğalanan, düz getdiyi yerdə yolunun səmtini qəfildən küləyin, ya başının üstü ilə üzən buludun istiqamətiylə dəyişən bu əbədi səyyahı şəhərin küçələrində, dənizkənarı parkda görünənlər Füzulinin Məcnunu, ya da bəlkə də elə özünü xatırladan bu adamın ölkənin milli kəmiyyət strukturunu müəyyən edən sırası Azərbaycan vətəndaşı olmadığından həmin dəqiqə duyub düşürlər.

Göy üzündə qaça-qaça
hara gedir bu uşaq?!..
Bu uşaq hamıdan qoca,
xəbəri yox, qaçdıqca

sınır göyü, sınır yolu,
xəbəri yox,
ürəyi sınıq segiylə,
ovcu sınıq göylə dolu.
Toxunuram sınıqlara,
sınıqlar quşlara dönür,
ürəyim bir ovuc dənə,
quşlar ürəyimə qonur
ürəyimi dənəməyə...

Dənizkənarı parkda Vaqifin öz iş otağı var. Bu - üst budaqları Vaqifi ən güclü yağışlardan, aşağı qolları xəzri küləklərdən qoruyan nəhəng palıd ağacıdır. Vaqif içi dəniz və palıd qoxulu bu sehri otağa, nə palıd yarpaqlarının «xəfif pıçiltısını» dinləyib ilhamlanmaqdan ötrü, nə gözünün qarşısında dalğalanan «qəmli Xəzərin» «mivari köpüklü» sularını seyr edib vəcdə gəlməkdən ötrü gəlir. Vaqif bu «otağa» - tüksüz, lələksiz quş balası öz məhrəm, isti yuvasına sığınan tək sığınmaqdan, özünü anasının, ya əziz dostunun, ya bəlkə, yoldan ötən məhrəm baxışlı bir naməlumun ağuşuna, ya bəlkə Göy pillələrinin hansısa hücrəsinə salıb, orda dinməz-söyləməz əriməkdən ötrü gəlir...

Ölsəm, bir də min il sonra dirilsəm,
Bu dünyada hər şeyin sonunu bilsəm?!..

...Bir çölün düzündə bir qara kolla
qəflətən tapışib qalsam baş-başa,
baş-başa qaldığım o qara kol da
kolluğundan çıxıb dönsə qardaşa,
nə desəm, nə sorsam, cavab yerinə
tikanlı üzünü sürtmə üzümə,
hər tikan ucundan, tikan canından
bir damla göz yaşı baxsa, gözümə
bir dəniz də gəlsə, üzündə gəmi,
hey sürtsəm üzümü divarlarına
uzanıb qollarım, bitib qollarım
dönsə, o gəminin avarlarına,
sular qollarımı yuduqca yusa,
saçlarım yosun tək axdıqca axsa...

Sonu, qurtaracağı olmayan bu misralar olanların ya olmadan, min ildən sonra ölüb, bir də dirilən şairin qəlbində baş verməkdən ötrü yol gələnlərin heç bir nəticəylə bitmədən, sonsuzluğa qədər elə beləcə, müəmmalı şəkildə havadan asılı qala-qala əvəzləməsiylə, insan ruhunun bu dünyadan əxz etdiyinin də beləcə - hər hansı məntiqi nəticəsi olmayan, ələgəlməz və izah olunmaz «duyğu hadisələrindən» savayı, ayrı heç bir şey olmadığını aşkarlayır. Zahirən olduqca sadə, lakin düzgün dərk olunması üçün zəngin ruhi duyum tələb edən bu hissələr və duyğular çələngi, alt qatında dərin-dərin ilahi hikmətlər gizləsə də, ifadə üslubu baxımından, su şırımını həzinliyi ilə könül oxşayan sadə və aydın şeir dilində çatdırılır.

Bayatının poeziyasına az-çox bələd olanlar bu şəriyyəyə ölkə ədəbiyyatının qəbul olunmuş ənənəvi şeir prizmasından yanaşmağın mümkünsüz olduğunu yaxşı bilirlər. O səbəbdən ki, Vaqif adi, sınavi gözlə görülməyənlərin görkəmindən, duyulmayanların qoxusundan, izaholunmazların ağrısından yazır. Sınavi oxucuda bəzən qızdırmalı adamın sayıqlamaları təəssüratını yaradan, əslində isə, şairin qəlbinin ən gizli hücrələrindən süzülüb gələn bu bənzərsiz duyğuların insan ayağı deyilməyən, hansısa tamam ayrı - səmavi ərəzilərdən alınmasının özü də heyrət doğurur. Bu sayaq duyğuların hərfi mənada oxunması, insanın ürək döyüntülərini yaradan mənbəyin hər hansı bir fizioloji səbəbə dayaqlanan tibbi-elimi məntiqə əlaqələndirilməsi qədər mümkünsüzdür.

Bu şair mümkün qədər ehtiyatla oxunulmalı, hələ kəşf olunmamış, yamyaşıl qitə kimi öyrənilməlidir.

Şairin poeziyasında kifayət qədər rast gəlinən «min illər», «milyon illər» ifadələri də, eynilə beləcə, uydurmaçılıqdan, xəyalpərvərlikdən uzaqdır, onun gündəlik həyatı boyu dəqiqəbədəqiqə yaşadığı real dünyaduyumu, bir vaxtlar yaşayıb ilahi eşqlə yaralandığı uzaq, qədim qərinələrin xatirəsidir:

Min ildi, milyon ildi
Sənə sarı qaçırım
ayaqlarım sevinir,
yolum sevinir, Allah.
hər gün Sənin Göyünə
mismarlanır qollarım
mismarlanır, dincəlir,
qolum sevinir, Allah.
Sevgin, yalnız sevgin var,
qollarımın gözündə.
Bəs nədən əzab gəzir,
qolumu dəlib yaran
mismarların üzündə?!..

...Bütün vücudu və ruhuyla İlahiyə daim beləcə can atan Vaqifi, yolundan heç nə saxlaya bilmədi. Nə bu dünyanın mal-dövləti, nə mal-dövlət adlandırdığımızın daha cazibədar qolu olan oğul-uşaq, nə şan-şöhrət azarı. Onun ən mərhəmətli və səxavətli iş adamlarının, cəfakəş oliqarxların cəngindən ən qaynar alov dilimlərinin ağzından qurtulan tək, sivişib çıxmasının, ona xeyirxahlıq diləyən insanların həyatına maddi yüngüllük, rahatlıq gətirə biləcək təkliflərini pərtlik dolu qaralmış üzüylə rədd etməsinin şahidi olanlar Vaqifi, şəhidi olduğu Sözü əlindən almağa heç nəyin və heç kəsin qüdrəti çatmadığını yaxşı bilir.

Vaqif Sözü xəstəsi, Onun quludur. Vaqifin, şeir yazarkən misralarla, sözlərlə, halına, xasiyyətinə yaxından bələd olduğu məhrəm adamlarıyla rəftar edən kimi xüsusi ehtiyatla dolandığını, onlarla məxsusi münasibətlər qurduğunu, qafiyəyə, düzümə yatmayan, zahirən sadəcə, hərflər yığımı təsiri bağışlayan bu nazlı canlılarla gizli sövdələşmələr apardığını, kim də bilməsə, mən yaxşı bilirəm. Bir sözün o biri sözün yanında hansı vəziyyətdə dayanmasından izaholunmaz zövq alan, hansı sözün hansı sözə daha çox yaraşdığından, hansının hansına kölgə saldığından günlərlə, bəzən aylarla əzab çəkən Vaqifin şeir yazmağı, nə qədər qərribə görünsə də, mənə daim kimsəsizlər evində çalışan əzabkeş dayənin həyatını andırır. Vaqif, əslində, heç bir sözə oturmaq imkanı olmayan, izaholunmaz duyğularını, necəsə, ifadə edən bu sözlərə, sözün əsl mənasında, dayəlik edir.

Vaqif Bayatlı bu gün Azərbaycanda ən çox tanınan və oxunan şairdir. Şeirləri qardaş Türkiyədə, İranda, İngiltərədə, ABŞ-da və hətta uzaq Avstraliyada da oxunur və sevilir. Lakin özünün və şeirlərinin ətrafında ildən-ilə cücərib yaşıllaşan bu kütləvi sevgi bizim Vaqifi ovutmur, onu qışın çovğununda, yayın istisində sərgərdan gəzdirdi küçələrdən, yollardan ala bilmir, gözlərinin dərinliyinə həkk olunmuş kimsəsizlik qorxusunu yoxa çıxarmır.

Vaqifin daim oyaq qəlbini, əbədi ac ruhunu nə geniş xalq kütlələrinin məhəbbəti, nə əcnəbi millətlərin marağı, nə varlı mərhəmətlilərin köməyi doyura bilmir. Nə vaxtsa qədimdən qədim qərinələrdə yaralanmış bu zədəli Qəlb yalnız bircə sevgi - nə vaxtsa, həmin uzaqdan-uzaq, qədim qərinələrdə ona: «Ol!..» - demiş və elə həmin an da gözlərinin dərinliyinə baxıb: Şair ol!.. - demiş Ən Uca Eşqin qənirsiz şüanı, səbəbsiz nisgillə boğaza dolan qəfil qəhəri andıran Sevgisi doyurur bircə...

Min ildi, milyon ildi,
bağlayıb yollarımı bir-birinin ucuna
gəlib çatdım axırı Sənin dar ağacına.
Kəndirin dartıldıqca, boynum dincəlir, Allah.
Boynum dincələn görüb tez vururlar başımı...
çiynim dincəlir, Allah...
Şükür, şükür, çox şükür, Sən yenə Göy üzündən
mənə sarı enirsən...
dünya sönüb itdikcə,
gözümə Sən görünürsən...

2008

İLYAS ƏFƏNDİYEV

İlyas müəllim haqqında xatirə yazmaq istədiyim günün səhəri bərk xəstələndim. Bir həftəni yataqda keçirməli oldum. Sonra ortaya ayrı işlər düşdü. Yarımçıq xatirə mənimlə bir əl çantamda işə gəlir, bağa gedir, gecələr yastığımın altında qalır, heç cür tamamlanmaq bilmirdi. Bir gecə (cümə axşamına açılan gecə) yuxuda İlyas müəllimi gördüm. İlyas müəllim zolaqlı pijamada bizə gəlmişdi, mənə bir boşqab meyvə gətirmişdi... Mən boşqabdan çəhrayı ərikləri yığıb yedikcə mehriban, gülümsər gözlərini məndən çəkmirdi.

Müəyyən qisim insanlar var ki, onların dünyadan köçüb getməsi çox vaxt bizləri özümüzün də özümüzdə aydın olmayan əhvallara, ovqatlara salır.

Yaxın keçmişdə dahi italyan rejissoru Federiko Fellininin və böyük italyan aktyoru - Marçello Mastroyaninin ölümündən sonra mən uzun-uzadı bir dövr zəhlətökən depressiv əhvalı boz günlər yaşadım. Sonradan - bu üzüntülü günlər nəhayət ki, bitib başa çatdıqda, anladım ki, bu uzun ömürlü düşkün əhvalımın əsas səbəblərindən biri və bəlkə ən əsası, hər iki sənətkarın sənət tarixçəsinin dövr etibarilə bizim ailə tarixçəsi ilə üst-üstə düşməsi, daha doğrusu, Vəliyevlər ailəsinin taleyinin (ata-anamın cavanlıq illəri, babam, nənəm, ulu nənəm Fəxrəcəhan, bizim uşaqlıq xatirələri, indi prezident aparatının yerləşdiyi Çkalov 15 ünvanlı çəhrayı bina və s.) Fellininin ağ-qara tragikomik, həyəcanlı və kövrək filimləri içindən keçib getməsidir.

Hər iki sənətkarın ölümü görünür ki, mənə həm də bizim ailə tarixçəmizin hansısa fəslinin başa çatması, bitməsi aktı kimi sarsıtmışdı.

İlyas müəllimin ölümü də mənə beləcə sarsıtdı. Ailə tarixçəmizin bir fəslə də beləcə başa çatdı.

İlyas Əfəndiyevin bizim ailə ilə - babamla, atamla yaxınlığı təkcə həmkarlıq, qonşuluq, tanışlıq münasibətləri deyildi. Bu, həm də ədəbiyyat, mənəviyyat, yüksək insani, əxlaqi keyfiyyətlər, müqəddəs hisslər, toxunulmaz dəyərlər dostluğu idi. Axı İlyas müəllim gözəl qəlbli insan, sadıq dost, istedadlı yazıçı olmaqla bərabər, həm də sözün əsl mənasında, böyük ədəbiyyatçı idi.

Təxminən 70-ci illərin axırlarında mənim «Qarğış» povestim haqqında «Ədəbiyyat və İncəsənət» qəzetində təsadüfi imzalı bir ədəbiyyatçının (özü də qadın idi) məqaləsi getmişdi. Məqalə mənim yaradıcılığımın söz açır, bəzi povest və hekayələrimin təhlilini verirdi. Amma bu, təhlildən çox, tərif idi. Özü də əsərlərin mahiyyətinə varmaq iqtidarında olmayan istedadsız bir filoloqun kor-koranə, səthi tərifi. Bir sözlə, məqalə «Azərbaycan qadınının yaradıcılıqla məşğul olmasını, əlinə qələm alıb ədəbi cümlə yazmasını» təqdirəlayiq hesab etməklə kifayətlənən bəsit bir yazı idi.

Düzü, məqaləni oxuyanda həm pərt oldum, həm də özüm-özümə əsəbiləşdim ki, bu sayaq qavrama qabiliyyətinə malik oxucular üçün niyə yazırsan ki, belə «tənqidçilərin» tədqiq obyektinə də çevriləsən?..

Bu hadisənin üstündən bircə həftə keçmişdi ki, «Ədəbiyyat və İncəsənət» qəzeti mənim «Qarğış» povestim haqqında növbəti yazı verdi. Bu dəfə yazının müəllifi - hörmətli yazığımız İlyas Əfəndiyev idi...

O, «Ədəbiyyat və İncəsənət» qəzetinin redaksiyasına mənim «Qarğış» povestim barədə gedən məqalə ilə bağlı «Açıq məktub» yazmışdı. Məktubda qeyri-professional adamlar tərəfindən ciddi ədəbiyyat nümunələrinə qiymət verilməsinə və bu sayaq səthi, ədəbiyyat baxımından naşı yazının «Ədəbiyyat və İncəsənət» qəzeti kimi, peşəkar ədəbi qəzetin səhifəsində yer almasına görə redaksiyanın işinə kəskin iradlar tutulurdu. Yadımdadı ki, məktub belə bir cümlə ilə bitirdi: «...bu sayaq ədəbiyyatlara düzgün ədəbi qiymətin verilməsi üçün bizdə peşəkar ədəbi tənqidin özünün yetişməsi gərəkdir.»

Məktubu oxuyub kövrəldim. Demək, mənin sözümün, hissimin, zəhmətimin təəssübünü çəkən insanlar varmış... Demək, necəsə, hardasa ədəbiyyatın, bədii sözün keşiyində yorulmadan, usanmadan dayanan sədaqətli və sayıq söz sahibləri varmış.

İlyas müəllimin bizim evdə bir neçə fotosəkli var: babamla, atamla, müxtəlif yerlərdə, icaslarda, şəhərlərdə. Atamla Şuşada istirahət evində. Hər ikisi zolaqlı pijamada...

İndi onların hər üçü o dünyadadı.

Bəzən o dünyaya köçən dəyərli insanlarımızın siyahısına nəzər salanda və bu siyahıya bir az da gəndən baxıb, ora digər millətlərin və ölkələrin, uzaq-yaxın qərinələrin zəngin duyğulu, ali şüurlu şəxsiyyətlərini də əlavə eləyəndə, məni qəribə, izaholunmaz bir hiss bürüyür. Dəyərli adamları itirdikcə, O dünyanın gücünün artdığı, sərhədlərinin genişləndiyi hiss olunur. O dünya möhtəşəmləşib qüvvətləndikcə, bu dünyanın bizimlə bir, tutqun, işıqkeçirməz buludlar altında yiyəsiz qalan, yarıqaranlıq, miskin məmləkətə oxşamağa başladığını duyuram. O biri üzün möhtəşəmliyini getdikcə, daha aydın və dəqiq duyuram... üstümüzə hardansa, yuxarılardan dikilən minlərlə dahi gözün, məhəbbət və təəssüf, bəzən qəzəb və kin dolu baxışlarını tutur və qorxuram. Talelərimizi, hiss və düşüncələrimizi idarə edən, çıxılmaz, çaşqın anlarımızda qulağımıza isti sözlər pıçıldayanın, bu sürüşkən dünyada yeganə tutacağımız, dayaq nöqtəmiz olan həmin bu məhəbbət və təəssüf dolu, qorxulu baxışlar olduğunu da anlayıram...

1997

ƏMƏLİ SALEH ALIM

Azərbaycanın tanınmış incəsənət xadimi, professor Məryəm Əlizadə haqqında düşünərkən gözümün qabağına 70-ci illər, o illər ölkənin canına hopmuş füsunkar teatr havası, unudulmaz Tofiq Kazımov, onun quruluş verdiyi bir-birindən təsirli, yeni nəfəslı teatr tamaşaları, məxsusi həvəs və azarkeşliklə ərsəyə gətirdiyi əlamətdar tələbə qrupu – bu gün milli mədəniyyətimizin aparıcı simalarına çevrilmiş Fuad Poladov, Vaqif İbrahimov, o illər ilk səhnə işi ilə – C.Məmmədquluzadənin «Dəli yığıncağı» pyesinə verdiyi quruluşla teatral mühitdə rezonans yaratmış sevimli qardaşım Eyvaz, onun yaxın dostu, kurs yoldaşı, gənc, utancaq Məryəm xanım, Məryəm xanımı yüzlərlə insanın arasından seçib ayıran alov rəngli saçları, məsum təbəssümü gəlir...

Bu gün yaşının yuvarlaq rəqəminin tamamına təsadüf edən əlamətdar zaman kəsiyində, təbii ki, ilk növbədə, Məryəm xanımın teatr sevgisindən, onun milli və dünya teatr sahəsində yiyələndiyi dərin biliyindən, unikal təhlil qabiliyyətindən, incə elmi zəkasından, yaradıcı ömrünün 40 ilini həsr etdiyi dəyərli tədqiqatlarından - ərsəyə gətirdiyi neçə-neçə yaddaqalan monoqrafiyalarından və məqalələrindən söz açılmalı, bu fədakar alimin sonsuz insan sevgisi, təkrarolunmaz dostluq istedadı, müəllimlik qüdrəti, dərs dediyi İncəsənət Universitetində və cəmiyyətdə qazandığı kütləvi sevgi və sair və ilaxır xatırlanmalıdır. Mənimsə gözlərim önündə, bütün bu uğurlardan və nailiyyətlərdən bir addım irəlində - gizli yaddaşımın «elm», «sənət», «peşə», «cəmiyyət» anlayışlarını yaxına buraxmadığı mübhəm kəsiyində həmin o işıqlı təbəssüm - sahibinin üzündən bu gün də əskik olmayan, nə iləsə, alt qatı tapmacalar dolu sirlı Cakonda təbəssümünü andıran məsum ifadə işarır... qədimdən qədim doğmalıq, mərhəmət və dözümlü saçan İlahi Rəhm ifadəsi...

Sahibinin bütün həyatını, keçib gəldiyi ağrı-acılarını, insan sevgilərini və itkilərini hansı möcüzəyləsə özünə sıxıb saxlayan bu təbəssüm barədə düşünürəm... və bu zahirən adi üz

ifadəsinin mənim yeniyetmə yaddaşıma, o illərin möhtəşəm sənət hadisələrinin möhürlədiyi bir sıra həyat həqiqətlərindən daha zərif və incə mətləbləri həkk etdiyini, məni dəfələrlə - illərin və hadisələrin axarıyla təkbətək, üzübüz qaldığım çıxılmaz darısqallıqlardan, həyat və insan sevgisinin bitib qurtardığı soyuq astanalardan geriye qaytardığını, bu dünyanın amansız, cod qanunları barədə illər uzununu ilıq-ılıq rəvayətlər anlada-anlada, nələrdənsə qoruduğunu anlayıram... Bu izah olunmaz sevgi işığının elm və maarif dəzgahı arxasında keçən çətin ömür yollarından, insan ruhunu yorub korşaldan ictimai hadisələr axarından, sənət və elm girdabının yaşam əzablarından hansı möcüzəylə qorunub bu günə çatdığı barədə düşünürəm... və böyük insan sevgisindən, tale iztirablarının, ağrı-acıların dinməz məmnunluqla qəbulundan, əqidə və dost cəfakeşliyinin, dözümlü qədərindən bəhs edən bu təbəssümün əbədi olduğunu anlayıram...

Qəribədi ki, «böyük», «dahiyənə», «şədevr» adlandırılıb pərəstiş etdiyimiz sənət nümunələrinin xilas gücü yetmədiyi çətin məqamlarda bizləri tükənməz daxili işıqları, rəhm və gözəllikləri ilə özləri də bilmədən, dərin-dərin uçurumlardan qoruyan, yaşadıkları məmləkətlərdə və cəmiyyətlərdə şəfəqli mühitlər yaradan **insan hadisələri** barədə düşünürük. Bu yerdə xatirə müqəddəs Məhəmməd peyğəmbərin belə bir kəlamı düşür: «Bu dünya və onda olanlar qiymətli xəzinədir. Bu xəzinənin ən qiymətli cəvahiri – əməli saleh qadındır...»

Peyğəmbərin digər kəlamını: «Alim qələmindən sızan mürəkkəbin bir damlası yüz şəhid qanına bərabərdir», - ifadəsini də yada salanda, gözlərim önündə bizim Məryəm xanımın işıqlı siması canlanır.

Bu gün yubilyey tarixi qapılarımızı döyən Məryəm Əlizadə belə bir hadisədir.

2010

DOST

Xoşbəxtlikdən, ya hansısa, ayrı səbəbdən, heç vaxt özümü bu dünyada tənha hiss etməmişəm. Ən əziz yaxınlarımı itirdikdə belə...

Dəqiq bildiyim budu ki, buna səbəb - məni daim qayğılar və sevgilərlə əhatə edən ailəm, övladlarım deyil.

Səbəb - hər an iliyimdə duyduğum Hamıdan Ucanın əzəli və əbədi Sevgisi və bu Sevginin rastıma çıxardığı bir ovuc insanlar - bəzən aylar və illərlə görüşməsək belə, fikir və duyğularını, rəğbət və təəssüb dolu baxışlarını daim ən yaxın məsafələrdə hiss etdiyim əli qələmli dostlarımdı.

Deyirlər: «Qohumları bizə Allah verir, dostları özümüz seçirik». Məncə isə, dostları da Allah verir, qəlb və əqidə birliyi üzrə, doğmalığ və dünya duyumu üzrə.

Bu mənada, mənə görə Sabir Rüstəmxanlının görkəmli ictimai xadim, xalq şairi, fədakar millət vəkili və sair bu kimi, fəxri titullarından daha uca bir titulu var: - DOST.

İnsana əbədi ucalıqlar qazandıran bu titula sahib olmağın yolu daha çətin və mürəkkəbdir. İlk növbədə, qəlb kamilliyi, böyük və təmənnəsiz insan sevgisi, sonsuz səbr

və nəciblik tələb olunan bu yolu sona qədər alnıaçıq, üzüağ getmək hər kəsə nəşib olmur. Düşünürəm, bu da bir vergidir. Peyğəmbərlik və şairlik kimi, yazıçılıq və rəssamlıq kimi.

Ən çətin və çıxılmaz məqamlarda özünü vaxtında yetirmək bacarığı, ortaya çıxan problemləri mümkün və qeyri-mümkün üsullarla dəf edə bilmək məharəti, insan və dost sevgisini əlçatmaz ucalıqlarda qoruyub saxlamaq qüdrəti...

Uzun illərlə Sabirdən gördüyümüz bu keyfiyyətləri dilə gətirmək, olub ötənləri xatırlayıb tarixi və dəqiqəsi ilə təsvir etmək üçün bəlkə də samballı kitab yazılmalıdır.

Sabirlə ilk tanışlığımız 1977-ci ildə Zaqatalada - mərhum rejissor qardaşım Eyvazla birlikdə nümayəndə seçildiyimiz Respublika Yaradıcı Gənclərinin toplantısında baş tutmuşdu...

Hələ o vaxt mən, sivri üz cigziləri ilə qədim türk əsgərini, lorkasayağı saç düzümü, içindən püskürən hüdudsuz azadlıq sevdasıyla Latin Amerikasını şairlərini xatırladan bu adamın Vətən sevgisiylə aşib-daşdığını, təsəvvüründə qurduğu ideal məmləkətində şairdən çox, mühəndis konstruktivliyi ilə nələrisə dəyişmək istədiyini, türkçülük, azərbaycançılıq ideyalarıyla yanıb-yaxıldığını necəsə, anlamışdım və bu, hələ o dövrlər mənə «şair» və «poeziya» barədə anlayışlarımı bir xeyli laxlatmışdı.

İllər ötdükcə, Sabir şəxsiyyət və sənət göstəriciləri ilə aydınlaşmağa başladıqca mən bu narahat adamın inadla məhz nələri dəyişdirmək istədiyini, soyuq ağılla, ya gizli ilahi fəhmlə qurmaq istədiyinin nə olduğunu, həmin o istədiyini artıq uzun-uzadı illərlə varlığı və sənət eşqi ilə hissə-hissə qəlblərdə və əqidələrdə qurmaq üzrə olduğunu anlamağa başlamışdım...

Türkçülük və azərbaycançılıq, dil və Vətən abadlığı, itirilmiş torpaqlar və qaçqınlar dərdi, milli birlik və sosial ədalət uçurumları...

Sabir artıq neçə illərdir ki, bu barədə danışır və yazır. Şeirlərində, çıxışlarında, publisistik yazılarında, bəzən hətta kino-ssenarilərində.

Bu zahirən ictimai motivlərin alt qatında isə incə şırımlarla sızan daha dərin və yaralı mətləblərin axıntıları sezilməkdədir...

- Uzun illərin kobud siyasi reformaları içrə əldən getmiş milli-mənəvi dəyərlər, zaman-zaman itirilmiş vətəndaşlıq heysiyyəti...

Bu il Sabir 65 yaşının tamamını haqladı.

65 - şeirlər və yazılarla, vətən və dost sevgisi ilə dolu keşməkeşli il. Zamanın və zaman olaylarının öldürücü həmlələrindən sarsılmayan, korşalmayan, fədakarlıqlar və qəhrəmanlıqlar dolu şərəfli ömür yolu.

Düşünürəm, illər ötəcək, Sabir daha tutumlu rəqəmlərə sığacaq ömür sahibi olacaq, Vətən yanğısı da, söz eşqi də olsun ki, səngiyəcək. Lakin dost sevgisi, dost ola bilmək məharəti, istedadı tükənməyəcək, azalmayacaq.

Bu yerdə böyük Latin Amerikasını yazıçısı Borxesin incəliklər və nisgil dolu dost sevgisi yada düşür...

Ömrünün doxsanıncı dönəmində beli büküldüyündən sərbəst gəzə bilməyən, gözləri yaxşı görməyən yazıçı jurnallardan birinə verdiyi müsahibəsində dostlarla bağlı deyir:

- Məni bu dünyayla daha heç nə bağlamır. Bağlayan bir dostlarım idi, onlar da artıq dünyalarını dəyişiblər. İndi mən onların yalnız qəbirlərini ziyarət edə bilərəm. O da ara-sıra, imkan düşəndə. Hərəsi bir yanda basdırılıb. Odu ki, yolum tez-tez gah şimala, gah da cənuba düşür...

2011

ÖZ ÜZÜNÜ YAZAN ŞAİR

1994-cü ilin soyuq dekabr sübhü Binə aeroportunun VIP minik salonu bomboş idi. Elə bil yarımca saatdan sonra göyə qalxacaq nəhəng təyyarəyə məndən savayı minən olmayacaqdı.

Çox keçəndi ki, salonun o biri başında Anarla Vaqif Səmədoğlu göründü. Biz hər üçümüz İstanbula - «Türk yazarlarının qurultayı»na, ordan da dəvət aldığımız Berlin Ədəbiyyat Evinin tədbirlərində iştirak etmək üçün Almaniyaya uçmalıydıq.

Anarla Vaqif yanaşı addımlayırdılar. Arada mənə elə gəldi, onlar ayaqlarını qəsdən, ya özlərindən asılı olmadan, eyni ritmlə, eyni növbəylə atırlar. Hər ikisinin əlində nəhəng dəri çamadan var idi.

Yaxınlaşıb salamladılar. Anar hal-əhval tutdu, əyləşib çay sifariş elədi, sonra bütün gecəni yatmadığından, ümumiyyətlə, səhərlər yola çıxan günlər gecələr heç cür yuxuya gedə bilmədiyindən danışdı.

Vaqif isə dinmirdi. Anarın böyründə dinməz-söyləməz elə oturmuşdu, elə bil hələ də əlində ağır çamadan var idi. Tavanın gur işıqlarından alışıb yanan eynəyinin arxasından hara baxdığı da məlum deyildi. Üzü elə idi, elə bil bura gələncən nə isə deyib qorxutmuşdular onu, balaca uşağı cəzalandıran kimi döyüb incitmişdilər, şuluqluq salıb artıq hərəkət eləməsin deyə, dərslərini bu başdan vermişdilər.

...Təyyarədə biz nahar etdik və bir qədər konyak içdik.

Konyakdan sonra Vaqifin eynəyinin alışıb yanan işıqları söndü. Eynəyin tutqun şüşələrinin arxasından onun damğayabənzər qorxulu, qara gözləri göründü. Bütün yolu Vaqif həmin o damğa gözləriylə salonun gah o başında, gah bu başında vurnuxdu, yüksəkliyin təzyiqindənmi, ya nədənsə, əynindəki pencəklə qara dama-dama kəpənək kimi dar illüminatorlara dirəndi, canını qoymağa yer tapmadı.

Vaqif sonralar Yerdə də - yaraşıqlı, oynaq İstanbulda da, bir tərəfi sanki nəhəng kilsənin ağırlığından harasa aşağı əyilən Kölnə də, bizim İçəri şəhəri xatırladan səliqəli Bonnda da canını qoymağa yer tapmadı. Elə bil Yerdə də hansısa naməlum təzyiq onun bədənini məşhur Cazibə qüvvəsinin qanunlarından çıxarırdı.

O, icaslarda otura bilmir, ədəbiyyatla, poeziyayla bağlı söhbətlər zamanı, ya harasa qeyb olur, ya da yağ içmiş kimi, ürəyi bulana-bulana dağ-divara zillənib qalır, gah dağınıq baxışlarla tək-tənha foyədə döyüküb yerindən tərpenmir, gah da parterlərin arasıyla, qəfildən qoyun sürüsünün içinə düşmüş kimi, bürəyə-bürəyə dolaşırdı.

Bircə müəyyən məqamlar - tənha küncələrə çəkilib, orda əl güzgüsünə oxşayan balaca dəftərçəsini çıxarıb ona zillənəndə, arada bir simic-simic orda nə isə qaralayanda, canı öz yerinə otururdu elə bil. Belə məqamlar Vaqifin üzünə gizli bir məmnunluq sızır, gözlərinin dərinliyində rahat asudəliyə bənzər nə isə işarmağa başlayırdı.

Mənə isə elə gəlirdi ki, həmin o əl güzgüsünəbənzər balaca dəftərçədə Vaqif şəirlərinə yox, öz üzünə baxır... baxdıqca içini zədələyib üzünü damğalayan ağrı-acılarını saf-çürük eləyir, onları sözləriylə yuyub yaralarına məlhəm qoyur...

...Vaqif səfər boyu beləcə, nə işgüzar türk yazarlarının qurultayında göründü, nə Kölnün əzəmətli kilsəsində, nə də Reyn çayının adamsız sahillərində...

İstanbulda isə şəhərin qədim məhəllələrindən birində – bir-birinin, az qala, qabırğasına yerimiş xırda dükənlər qarışığının içində o, hansı möcüzəylə bir dəniz audio-kasetin içindən amerikalı cazmen Oskar Pitersonun lent yazısını tapıb çıxartdı və yalnız bu məqam Vaqifin heç cür açılmayan üzü sevinclə məhrəmliyin qarışığına bənzər qəribə bir işıqla dolub açıldı. Vaqif nə vaxtsa, lap çoxdandan itirdiyi əziz qohumunu tapmış kimi, nisgil dolu qəribə bir sevinclə elə sevinirdi, elə bil tapdığı amerikalı cazmen Oskar Pitersonun diski yox, uzaq Sakit okeanın dibindən çıxardığı ləl-cəvahirat xəzinəsi idi.

...Berlində isə o, Yeni il bayramı ərəfəsində küçələr boyu satılan bərbəzəkli, al-əlvan oyuncaqların, al qırmızı-qızılı suvenirlərin içindən saxsıdan düzəldilmiş balaca, boz bayquşu seçdi, suvenirini mənə uzadıb tutqun səslə:

- Bunu sənə bağışlayıram. – dedi. - Bu, mənəm.

Bakıya dönən gecə yanaşı oturduğumuz təyyarə kreslosundan qulağıma sarı əyilib, Anar eşitməsin deyə, lap astaca:

- Bakıya qayıtmağım gəlmir. Berlində qalmaq istəyirəm. – dedi.

Başımı qaldırıb zünə baxanda gördüm gözləri dolub. Qaramtil kölgələr sayrışan üzü yenə incik uşaq üzü alıb.

...Binə aeroportunda xudahafizləşəndə Vaqifin gözləri yenə görünmürdü, yenə tavanın gur işığından alışıb yanan eynəyinin şüşələri arxasında gizlənmişdi. İçi nələrləse dolu ağır, dəri çemodanı yenə əlində idi. Üzü elə idi, elə bil yenə danlanıb cəzalandırılacağı yerə qayıtmağın əzabını yaşayırdı. Elə bil qolları da bağlı idi... Qollarını burub arxadan möhkəm-möhkəm bağlamışdılar, ağır dəri çamadanını boğazından asıb, onu Bakıya - edama aparırdılar.

...Vaqifi kim edam eləyəcəkdi?.. - ürəyim sıxıla-sıxıla, onun, aeroportun binasından uzaqlaşan yorğun siluetinə baxa-baxa fikirləşdim.

Evə qayıtdıqca, bütün yolu Vaqifin xilas yolları barədə fikirləşdim.

Vaqifi xilas etmək lazım idi... Amma kimdən, nədən? Bakı şəhərindən, yoxsa ağırlığı qəddini əyən bu sirli çemodanından?.. Ya bəlkə Anardan?.. Yazıçılar Birliyinin qorxular və xof saçan əntiq binasından?.. Ya bəlkə, özündən?.. Qara damalı gizli qanadlarından... damğa gözlərindən, onu dünyadan ayırıb öz üzünə əsir etmiş bapbalaca, sehrlilə əl güzgüsündən?..

TOFIQ KAZIMOV

Tofiq Kazımovu mən ilk növbədə, 60-70-ci illərin sənət və ədəbiyyat aləminə çökdürdüyü ağır akademik havanı öz sərhəd və çərçivə tanımayan istedadı, qıcıq və əsəb dolu sənət yoluyla yarmağa müvəffəq olmuş cəsur sənətkar, işıqlı və səmimi insan kimi xatırlayıram.

Özünəməxsus ifadə imkanlarının sıxışdırıb ənənəvi milli teatr qəliblərinə salmaq məcburiyyətinin, çox vaxt ürəyincə olmayan, ruhuna, dünya və sənət duyumuna yad əsərlərə quruluş vermək məhkumluğunun Tofiq müəllimi daim sıxıntı və gərginlik içində saxladığı, yaşadığı dövrdən irəlində düşünmək qabiliyyətinə malik olan bu adam üçün hansı faciələr və sarsıntılar yaratdığı, onsuz da asan olmayan sənət yolunda nə kimi əngəllərə çevrildiyi göz qabağında idi. Tamaşaya qoyduğu əsərlərin premyeralarında, yaxud bizim evdə qonaq olduğu zamanlardan yaddaşımda qalan anlaşılmaz çaşqınlıqlar dou üzü, həmsöhbətlərini çox vaxt, sanki fikri hardasa, ayrı yerdə imiş kimi dinləməsi, yaxud, ümumiyyətlə, dinib-danışmadan, gözlərinin dərinliyindən işaran acı nisgil burulğanlarında bata-bata dərin-dərin fikir dəryalarına qərç olması, o dövrlər mənə hədsiz qəribə gəlir, özünü «batmaqda olduğu dəryalardan» qəribə bir çevikliklə çıxara bilən bu istedadlı adamın şəxsiyyətinə maraq və pərəstiş oyadırdı.

Tofiq Kazımovun Zaman gərginliyi qəribədi ki, onun vücudunda da - həmin o cod, duyğusuz illərin müqavimətini yarmaqdan sivrilən tək, nazılmış üz cizgilərində də, iti yerində, sayıq ovçu baxışlarında da duyulurdu. O dövrlər mən Tofiq müəllimin bu narahatlığının səbəbini öz yeniyetmə təfəkkürümlə heç cür müəyyənləşdirə bilmədiyimdən, tamaşalarına heyranlıqla baxdığım bu unikal insana nə iləsə, necəsə kömək edə bilmədiyimdən üzülür, öz uşaq fəhmimlə, ona üzüntü və izzət verənin - fərdi, yaxud şəxsi olan nə isə yox, nə isə daha böyük və aşılmaz olan Nə isə olduğunu və Tofiq müəllimin həmin o böyük və aşılmaz olana heç cür qalib gələ bilmədiyini necəsə, anlayırdım... Həmin o böyük və basılmaz olanın, Tofiq müəllimin taleyin hansı acı hökmüyləsə yaşamaq kəsiyinə məhkum edilmiş Zamanın özü olduğunu isə mən çox-çox sonralar - vaxtı ilə bənzərsizlik ucbatından anlaşılmayan işlərinin kənarında öz kobud, yersiz düzəliş və əlavələrini edib dərkənarını qoyan həmin o Zamanla özüm üzleşdikcə anlamış, həmin ağrıları öz dərimdə hiss eləmişdim...

Azərbaycan teatr tarixinin bir nömrəli rejissoru bildiyim və mənim üçün (elə bilirəm, bütövlükdə teatr tariximiz üçün də) bu günəcən həmin o statusunu qoruyub saxlayan Tofiq Kazımov zamanı belə müəyyənləşdirmişdi. Zaman - Tofiq Kazımovu öz darsıqal qəliblərinə salmaqda, Tofiq müəllim bu məhrumiyyətlər və məcburiyyətlər qəliblərindən sivişib sovetin tikanlı diktələri arasıyla öz işini körməkdə idi...

İndi «Zaman» adlandırdığımız o dövr artıq geridə qalıb. Tofiq Kazımovun teatrı isə bugünkü teatrlarımızdan hələ də çox-çox irəlilərdədi.

Sözsüz ki, Zamanla əlbəyaxa döyüşdə yaradan Tofiq Kazımov Zamana təsir edə bilirdi. Zaman öz yoğun kəndirləriylə, uzun, iti qayçılıryıla Tofiq müəllimin yaradıcı həyatına öz dağıdıcı müdaxilələrini edirdisə də, onu fikir və duyğu azadlığından məhrum edə bilmirdi.

Belə ki, bütün müqavimətlərə və təzyiqlərə baxmayaraq, Tofiq Kazımov ölkənin saxta, qondarma ideoloji ehkamlarına xidmət edən və bu səbəbdən sünilik və pafos sağan teatr məkanında əsaslı dönüş yarada bildi. Uzun illərdən bəri ibtidai teatr təsəvvürü üstə qurulmuş milli teatr anlayışını laxladaraq, səhnəmizə tamamilə yeni – insan azadlığı, səmimi dialoqlar və çılpaq həqiqətlər sağan ayrı bir hava gətirə bildi. Rejissorun «Ölülər»,

«Pəri cadu», «Sən həmişə mənimləsən», «Məhv olmuş gündəliklər» və digər tamaşalarının o illər ölkənin mənəvi həyatında gözlənilməz partlayışlar yaratdığı, nələrisə kökündən laxlatdığı bütün cəmiyyətdə olduğu kimi, bizim evin içində də duyulmağa başladığı yadıma gəlir. Bu, uzun illər gizlidə yaşanan ən mübhəm nöqtələrin oyanışına təkan verən əsaslı mədəniyyət hadisələri idi. Ayrı sözlə, əsl inqilab idi.

Rejissorun hər tamaşası, yadıma gəlir, bizim evin özündə belə qızğın müzakirələrə səbəb olur, aylar, bəzən illərlə öz «fövqəladəliyini» itirmədən, nəzər-diqqətimizdə qalırdı.

Tofiq müəllimin hər yeni tamaşasının premyera günü ata-anamla evimizin yaxınlığında yerləşən Milli Dram teatra getməyim, onun səhnənin sağ tərəfindəki lojasında oturub ürəyim həyəcanla döyünə-döyünə tamaşanın başlanmasını gözləməyim, tamaşa başlanar-başlanmaz Tofiq müəllimin mənə hədsiz məhrəm dünyasına düşməyim, bəzən bütün vücudumla hadisələrə vardığımdan nəfəs dərməyimi unutmamışım, fasilələrdə Tofiq müəllimin bir o qədər də böyük olmayan iş otağına keçməyimiz, orda onun qəribə bir hövsələsizliklə dəmlədiyi çaydan içməyimiz, Tofiq müəllimin tamaşanın həyəcanından, ya nədənsə qızarıb allanan yanaqları, içilmiş çayın qalığını hövsələsiz hərəkətlə kağız-kuğuzla dolu zibil qutusuna sıçratmaları indiki kimi gözümün qabağında və mən düşünürəm ki, o illərin teatral həyatı, unudulmaz Tofiq Kazımov şəxsiyyəti mənə və mənim yaradıcılığımıza təsirsiz ötürməyib. O vaxtlar yadımdadı, Milli Dram Teatr mənə hədsiz nəhəng və möhtəşəm görünürdü. O illər mən bu binaya Tofiq Kazımovun ocağı kimi baxırdım. Mən bu gün də bu binaya o gözlə baxıram, lakin əfsuslar olsun ki, ordan vaxtı ilə aldığım istini duymuram.

Tofiq Kazımov, əsasən, bizim milli dramaturqlarla işləsə də, o, dünya və səhnə duyumu baxımından, onu Moris Meterlinqin, yaxud Leonid Andreyevin – yeni situasiyaları və mizanları sözün fəvqündə saxlayan psixoloji - mistik əsərlərin rejissoru idi.

Mən bu gün də bu fikirdəyəm və düşünürəm ki, Tofiq Kazımov Azərbaycan teatr məkanında bir çox partlayışlar yarada bildisə də, malik olduğu əsl imkanlarını ifadə edə bilmədi. Bu mənada, onun yaradıcı həyatı məndə ziddiyyətli duyğular qarşıdurmalarını - ağ - qara cızıqların, nöqtələrin bir-birinin əleyhinə yönəldiyi qarışıqlığını assosiasiyasını yaradır.

Məncə, hər hansı bir əsərə quruluş verərkən, o əsərin zamanla nə qədər ayaqlaşdığı Tofiq Kazımovu bir o qədər də narahat eləmədi. Onun üçün əsas məsələ - insanın iç dünyasının, mövcudluq və yaşam mistikasının, ruhi həyatının gözlənilməzliklərini, sirrlərini açmaq, bu açıqlamaların baxımlı və gözlənilməz həllini tapmaq idi. Bəzən tamaşaarası qısa fasilələrdə, bəzən tamaşadan sonra üzünün alt qatında dolanan utancaqlıq dolu gizli məmnunluq işartılarının Tofiq müəllimin yaşadığı ani xoşbəxtlik olduğunu mən hələ o vaxtlar öz balaca fəhmimlə necəsə, anlamışdım, bu səadətə yetişməyin hədsiz əzablı və keşməkeşli olduğunu da öz uşaq dərrakəmlə necəsə, dərk etmişdim. Teatr, səhnə kimi kütləvi sənətlə, aktyorlarla işləyən Tofiq müəllimin peşəsinə və təcrübəsinə yaraşmayan qəribə utancaqlığı, izah olunmaz tələbə təvazökarlığı dünyanı dərin-dərin duyan bu istedadlı sənətkarın qəlb saflığından, zəngin olduğu qədər də fərdi və qapalı iç dünyasından xəbər verirdi.

Məncə, Tofiq müəllim gündəlik həyatına, ətrafına və hətta özünə belə, rejissor gözü ilə baxır, hamının, hər şeyin mahiyyətini olduğu dəqiqliyi ilə anlama bilirdi. Xoşuna gəlməyən, ürəyinə yatmayan insanlardan, sadəcə, uzaqlaşsa da, sənət həyatında bu azadlıq ona nəsib olmurdu. O, ürəyinə yatmayan əsərlərlə, ruhuna yad müəlliflərlə işləmək məcburiyyətində qalırdı.

Tofiq Kazımov atamın yaxın dostlarından idi. Atam onun rejissorluğunun, zəngin və hədsiz incə daxili aləminin, o isə atamın gözlənilməzliklər dolu duyğusal təbiətinin, dərin fikirlər və duyğularla zəngin maraqlı söhbətlərinin azarkeşi idi. Onları həm də qəribə bir ruh doğmalığı bağlayırdı. Yadıma gəlir, atam ucadan danışır, Tofiq müəllim gözləri yol çəkə-

çəkə, dinməz-söyləməz siqaretini tüstülədir, arada bir atamın coşqun mülahizələrinə öz qısa və ötəri əlavələrini edir, atam bu «ötəri» əlavələrdən təsirlənib bir az da coşur, Füzulinin qezəllərinə, ordan qədim xalq havalarına keçir, yanıqlı səsi bütün otaqları bürüyür, məclis gecədən keçənə qədər, bəzən lap sübhəcən uzanırdı...

Tofiq müəllim, Xudu Məmmədov, demək olar, hər şənbə bizdə qonaq olur, anamın xüsusi məhəretlə hazırladığı Bakı düşbərəsindən, qutabdan yeyə-yeyə, uzun-uzadı söhbət edir, çox vaxt söhbətləri qəribə, qəmgin notlar üstündə bitir, gecədən keçəndən sonra ayağa qalxsalar da, bir müddət qapının ağzında ləngiyib hansı mövzunusa axıra çatdırmaqla məşğul olur, bir-birindən bir daha görüşməyəcəklər kimi, kədərlə ayrılırdılar... Onların oturduğu qonaq otağının qapısı bağlı olurdu deyə, söhbətlərinin çoxunu eşidə bilmirdik. Tək bircə dəfə süfrəyə nə isə apararkən, atamın xüsusi bir avazla Səməd Mənsurun məşhur «Rəngidir» şerini deməyi, Tofiq müəllimlə Xudu Məmmədovun şerini təsirindən sehr dolu qəribə bir çəkisizliyə düşməkləri gözümün qabağındadı. Səməd Mənsurun riya və saxtaliq dolu mahiyyətini gördüyü «dünya həqiqətləri» ilə heç cür barışa bilməməsinin və bu mübarizədə yalnız uduzmuş halda meydanı tərk etmək məcburiyyəti ilə üz-üzə qalmasının ağrısı, onda Tofiq müəllimə də, atama da, Xudu müəllimə də yaxşı tanış idi və bu mənərə mənim yadımda bu üç böyük ziyalının darsıqal dustaqxana həyatını andıran iç dünyalarının bir görüntüsü kimi qalıb...

Tofiq Kazimov – ömrünü dünyanın bənzərsiz istedadlarından biri kimi başa vurub getse də, sənəti ilə Azərbaycan teatrı tarixində öz məktəbini - Tofiq Kazimov məktəbini yarada bildi. Əslində bu, acı ağrılar dolu iztehzayla - «Rəngidir gördüyün bu dürlü aləm...» - deyən Səməd Mənsurun uzun illərdən bəri ədəbiyyatımızı və səhnələrimizi bürüyən riya və saxtaliqdan, süni insan münasibətlərindən, qondarma «həyat faciələrindən», pafosdan savayı heç nəyi olmayan tənənəli dialoqlardan Böyük Qurtuluşunun məntiqi və təbii davamı idi. Tofiq Kazimov müvəqqəti də olsa, bu saxtaliq dənizinin keçilməz dalğalarını yara bildi, bizlər üçün təbii ot qoxulu, namnazik, yamyaşıl ciğir açmağa müvəffəq oldu.

O ciğir hələ də lap yaxınlıqlardadır, ən yaxın keçmişimizdə, həm də hələ lap irəlilərdədir...

2007

AFİNALI TİMONUN AZƏRBAYCAN ZƏDƏLƏRİ

Üzü qədimdən bəri öz canlılığı, tamaşadan-tamaşaya izaholunmaz, mistik bir diriliklə hər an dəyişmək, təzələnmək, tamaşa salonunun və səhnənin, hətta günün ovqatını belə canına hopdurmaq qüdrətinin daşıyıcısı olan böyük Teatr Sənəti bu gün də İncə Sənətin aparıcı sıralarında qalmağındadır. Canlılığına, insanlarla qarşılıqlı ünsiyyətə girmə qabiliyyətinə qadir olan bu qədim mədəniyyət Zamanın ən müdhiş sınaqlarından, elmi-texniki tərəqqinin insan ruhu üçün dağıdıcı təsirlərindən salamat çıxmaqla yanaşı, öz cazibə qüvvəsini olduğu sahmanda və səviyyəsində qoruyub saxlamağa müvəffəq olmuşdur.

Üzü qədimdən bəri Mövcudluq sirlərinə maraqlı insan kütlələri əbədi həqiqətin, ziya və mərhəmətin axtarışlarında məhz bura - əsrlər boyu öz Həqiqət açılışları ilə insan ruhunu şəfqətləndirən bu mədəniyyət ocağına pənah gətirmiş, öz narahat qəlblərini bu ocağın maarifçi şüalarında isitmiş, qəlb zədələrini sağaltmışlar. Belə bir mütərəqqi əhəmiyyətli maarifçi proses Azərbaycanda da getmiş və zaman-zaman dövrün tələbi ilə mənəvi müflisliyə, kasadlığa sürüklənən cəmiyyətin əleyhinə işləyən işıqlı səhnə əsərləri, yenilməz

amal və əqidə sahibləri yetişdirmişdir. Unudulmaz Tofiq Kazımov, Mehdi Məmmədov, Adil İsgəndərov, sonradan onların ərsəyə gətirdiyi Hüseynağa Atakişiyev, Vaqif İbrahimov və bu gün yeni tamaşası haqqında söz açacağım Azər Paşa Nemət milli səhnə mədəniyyətimizin zəngin tarixinə məhz bu baxımdan – insanlığı mənəvi iflasa sürükləyən amillərə öz sənət işığıyla müqavimət göstərmək qüdrətinə görə həkk olunmaq imkanı qazandılar.

Yaxın günlərdə paytaxt səhnələrindən birində görünən Azər Paşa Nemətin son işlərindən olan «Afinalı Timon»u da bu mənada böyük sənət müqaviməti kimi baxılır, gizilini aşkar edən aktuallığı və cəsarətliliyi ilə həm də Uzaq Danimarka krallığının saray divarları arasında baş verən gizli müdhişliyi özəl teatrının köməyi ilə saray əhli qarşısında nümayiş etdirib xain əmisini ifşa edən gənc şahzadə Hamleti yada salır.

Azər Paşanın yenidən böyük Şekspire - onun məhz nəzər-diqqətdən kənar qalan «Afinalı Timon»una müraciəti tək bir onun daxili qənaətlərini təsdiqləyən, gizli ağırlarına şərik çıxan, sınınmış məsləkdaşı ilə yenidən bir araya gəlmək arzusu deyil. Bu, eyni zamanda, günümüzün acı reallığına - ölkənin əksər zümrələrini bürümüş miskin varolma yaşamına, yenilməz davamlılığı ilə hər növ müqavimətlərə sinə gərmək qüvvəsi olan böyük İnsan Rəzalətinə qarşı Üsyandır. İşıqlı məsələləri hələ ki, məhv olmağa macal tapmamış oyaq insan qəlblərinə hesablanan bu möhtəşəm Üsyan yaxın günlər "Zəfər" teatr studiyasının səhnəsində baş tutdu. Azər Paşanın "Afinalı Timon"u canlı və cazibədar İNSAN qiyafəsində tamaşaçısının mübhəm iç dünyasına yol açaraq orda gizli, şəfəverici təlatümlər yarada bildi.

Sirli insan xislətini, insan münasibətlərinin sezilməz mürəkkəbliyini və incəliklərini şekspirsayağı açmağa, bu gözlənilməz Həqiqət Açıılışlarıyla tamaşaçıda gizli emosional partlayışlar yaratmağa müvəffəq olan tamaşa eyni zamanda, milli teatr yaradıcılarımızın zəngin potensiala malik olduğunu bir daha sübuta yetirdi - neçə illərdən bəri rejissorun müqəddəs tutuya kimi içində gəzdirdiyi "Afinalı Timon" Şekspirin nəzərçəkən əsərlərindən olmasa da, mahir rejissor quruluşunda öz gizli "Şekspir dahiyənəliyi"ni biruzə verdi.

İlk növbədə, az qala şahmatsayağı gedişlər üzrə qurulmuş kütləvi səhnələrin daxili səliqəsi heyranlıq doğurdu. Əsərin baş qəhrəmanı Timonun evində açılan ziyafət səhnələrindəki zahiri pərakəndəliyin, bir qədər sonra - riyazi dəqiqlik və zərgər incəliyi ilə hazırlanmış spesifik "məclis relyefi" olduğu, hər aktyor üçün səhnədə seçilən yerin ünvanlı olduğu, bu ilk baxışda təbii və təsadüfi "yerdəyişmələrin", əsərin mahiyyətinə və yığcam dinamikasına işləyən və tamaşa boyu zəncirvari ardıcılıqla növbələnən hadisə və epizodların açılmasına xidmət edən məxsusi rejissor həlli olduğu üzə çıxdı.

Teatrla bağlı xatirələrimizdə hansısa dialoqu, ya hadisəni müşayiət etməyə köklənən, "səhnədə baş verən"ə, bir növ köməkçi vasitə kimi fon rolu oynamağa xidmət edən bu sayaq səhnələr fərdi aktuallığı, daxili məzmununa malik dəqiq dinamikası, tarazlığı və aydınlığı ilə fərqləndi. Eynilə beləcə, bütöv aktyor ansamblının birgə iştirak etdiyi bu sayaq kütləvi səhnələrdə aktyorların hər birinin, bir-birini kölgədə qoymadan ön planda görünməsi və ayrı - ayrılıqda dinlənilməsi heyranlıq doğurdu.

Tamaşa ayrı-ayrı mizanları, bədii materialdan qaynaqlanan açıılışları və dönüşləri şərtləndirən xüsusi işıq effektləri və usta rejissor gedişləri ilə sözsüz və izahsız həllini almaqla, tamaşaçını ovsun və sirr dolu əfsanəvi Zaman kəsiyinə salmaqla yanaşı, mənəvi çürüklük qoxuyan insan xislətini bütün miskinliyi və rəzilliyi ilə ön planda saxlamağı, tamaşaçıya real həyatdan tanış və doğma olan ağırları yaşatmağı da bacardı və bu baxımdan günümüzün əlamətdar teatr hadisəsi olmaqla yanaşı, cəmiyyəti daxildən çürütməyə köklənmiş total mənəvi iflasın ifşasına yönələn, insanın ruhi dəyərlərinin qorunmasına xidmət edən aktual əhəmiyyətli Sənət Aktı dəyərini qazandı.

"Afinalı Timon"un daha bir şəksiz qələbəsi - Şekspir dahiliyini öz aktyorluq dahiliyi ilə ifadə etməyə nail olan - baş qəhrəman Timon rolunun ifaçısı - Fuad Poladovdur.

Səhnə və ekran əsərlərində yaratdığı unudulmaz rollarıyla xalqın sevimlisinə çevrilmiş aktyor, ilkin səhnələrdən özünü mərhəmətli və səxavətli, incəqəlbli və nəcib insan kimi tanıtsa da, hadisələrin gedişatıyla soyuqqanlı, qəddar insana çevrilən Timonuyla bu dəfə öz sənət qüdrətinin fəvqündə - tamamilə yeni qiyafədə görünür və sənət imkanlarının hüdudsuzluğunu bir daha sübuta yetirir. Sənət ampluasının artıq müəyyənləşdiyi zənn edilən, lakin sən demə, qədirbilən tamaşaçısına məlum olmayan tutumlu sənət potensialını hələ də ehtiyatda saxlayan Fuad Poladovun tamaşa boyu nümayiş etdirdiyi yüksək sənətkarlıq - tamaşaçıların inamını və sevgisini qazanan təbiiliyi, daxili iztirablarını tamaşa salonuna gizli partlayışlarla ötürmək məharəti sənətkarın sənət və şəxsiyyət kamilliyinin uğurlu vəhdətindən xəbər verir. Hadisələr bir-birini əvəzlədikcə, mərhəmətli və səxavətli, kefçil və həyatsevər Timonun sidq ürəkdən inandığı, dost bilib arxalandığı ən yaxın adamları tərəfindən yaralandığını seyr etdikcə, tənhalıq faciəsinin – cəmiyyətdən üz çevirib meşəliyə çəkilən Timonun müdrik, ədalətli və soyuqqanlı sərgərdan-filosofa çevrilməsini, dünyadan və insanlardan əbədlilik üz çevirib tənhalığa aparan yolda yaşanan daxili sarsıntılarının Azərbaycan səhnəsinə xas olan ənənəvi pafossuz, "gözyaşardan" monoloqlarsız, Fuadsayağı incəliklər və ağırlarla, az qala pıçılıyla ifadəsi səhnə ilə tamaşa zalı səddini aradan götürür və tamaşaçını hadisələrin iştirakçısına, Timonun ən yaxın və məhrəm adamına çevirir. Əsərin ilk səhnələrində "sadiq dostlarının" arasında qayğısız, şaqraq gülüşlərlə nəşələnən, olan var-yoxunu "etibarlı yaxınları" arasında "ədalətlə" bölüşdürən, sonradan isə bu insan cildli yırtıcıların əhatəsində yaralı heyvan tək, təklənən Timon bu minvalla özünü - özünəməxsusluğu və bitkinliyi ilə, teatr tariximizin Şeyx Nəsrullah, Kefli İsgəndər, Hacı Qara kimi yaddaqalan ədəbi qəhrəmanlarla zəngin Qızıl Obrazlar Qalereyasına daxil edir.

Tamaşanın həqiqi sənət qələbələrindən digəri - ümumilikdə teatr həyatımız üçün sənət əhəmiyyətli töhfə olan aktyor seçimidir. Uzun illər müxtəlif teatrlarımızın səhnələrində şəffaf rollar arxasında öz solğun aktyor taleyini yaşayan, malik olduğu sənət potensialını bürüzə verməsinə heç cür münbit bir meydan tapılmayan neçə-neçə istedadlı aktyorun tamaşada lazımı nöqtələrə qoyulması, bu istedadlar toplusundan sərraf rejissor püxtəliyi ilə istənilənin alınması da tamaşanın özəl uğurları sırasındadır. Dahi Şekspirin qədim, uzaq ingilis cəmiyyətindən tapıb seçdiyi personajların bu gün həmin şekspirsayağı sərrastlıqla burda – Azərbaycanda tapılması gözümüz qarşısında orta əsrlərin ingilis cəmiyyətini sərgiləməklə yanaşı, o dövrün mənəvi – sosial həyatını bütün reallığı və canlılığıyla çatdırmağa müvəffəq olur. Bir vaxtlar böyük dramaturqun qəlbini uzaq, çiskinli İngiltərədə zədələmiş xainlik, riyakarlıq, tamahkarlığın acısı bu gün həmin zədələri bizlərə burda yaşadır. Tipik ingilis obrazları olan Quldur-Senator Lutsiy rolunun ifaçısı Vidadi Həsənovun, digər Quldur-Senatorun ifaçısı Aysad Məmmədovun, Şair-Senatorun ifaçısı İlqar Cahangirovun, Rəssam-Senatorun ifaçısı Pərviz Məmmədrzayevin, Tacir-Senator rolunun ifaçısı Məhərrəm Musayevin, Senator-Filot rolunun ifaçısı Vidadi Əliyevin, eləcə də digər senator rollarının ifaçıları - İlqar Salamovun, Elxan Qurbanovun, Oqtay Mehdiyevin, Alkiviad rolunun ifaçısı Məmməd Səfanın, Flaviy rolunun ifaçısı Qurban İsmayılovun və digərlərinin müstəsna aktyorluq məharəti - yaratdıqları tipajların zahiri və fərdi insan özəllikləri, orta əsr qədimliyini və tipik ingilisliliyini duyma qabiliyyəti, tamaşada cərəyan edən hadisələrin reallığına sənədli həqiqilik gətirir və tamaşanın sirayət gücünü artırmağa xidmət edir.

Tamaşanın yüksək ustalıqla işlənmiş səhnə tərtibatının da özəl üstünlükləri qeyd olunmağa ehtiyaclıdır. Mizan və vaqəələrin baş tutduğu məkanların ilk baxışda sadəliyi, səhnə boşluğunun usta işiq işləmələri ilə mənə çalarları kəsb etməsi, hadisələrin və vəziyyətlərin ruhuna işləməsi, dekor şərtiliyinin kamilliyi və digər bu kimi tapıntıları istedadlı

bədii tərtibatçı, xalq rəsamı Nazim Bəykişiyevin müstəsna uğuru hesab etmək olar. Səhnənin zahirən çox sadə, eyni zamanda mistik dinamika ilə dəyişən mənzərələri - hadisələrin və şəkillərin növbələnməsi ilə gah möhtəşəm iqamətgah tavanını, gah senatorların evini, gah da qaranlıq meşə göyünü əvəz edən qaramtil pərdənin ləngərli improvizələri səhnədə baş verənlərin alt qatında gedən daha fəvqəladə proseslərdən - daim gizli Hökmlə dəyişib təzələnməkdə olan sirli Zaman mövcudluğundan xəbər verir və yada, bənzərsiz şərtlik dahilərinin - Moris Meterlinqin, Meyerxoldun yarıqaranlıq, mistik dünyalarını salır.

"Afinalı Timon"un uğurlu musiqi tərtibi barədə də eyni fikirləri söyləmək yerinə düşər. Əsərləri ilə İnsan tənhalığının, Onun daxili iztirablarının sözsüz mənzərələrini yaradan, ağrılarını coğrafi ərazisi olmayan Ümumbəşəri Ağrıyla ifadə etməyə nail olan görkəmli bəstəkar Səyavuş Kəriminin tamaşaya bəstələdiyi düşündürücü musiqinin də içi məğlubiyyət ağrıları və kədərlə doludur, hadisələr cərəyan etdikcə, tamaşaçı ilə səhnə arasında yalın şüuraltı duyğular körpüsünü yaratmağa nail olur.

Son vaxtlar əlamətdar tamaşaları ilə ölkə mədəniyyətində özəl iqlim yaratmağa nail olmuş "Zəfər" teatr studiyasının ərşəyə gətirdiyi bu növbəti uğurlu tamaşanın daha bir uğuru, bəlkə də ən böyük qələbəsi - son illər sosiallıq və madiyyat uçurumlarında çabalayan və çabalamanın özündən qəribə, anlaşıq bir zövq duyaraq, səhnələrimizə arxa çevirən mütərəqqi tamaşaçının geri qaytarılması, keçmiş vaxtların Böyük Teatr Pərəstişini bərpa edə bilməsidir. Bu, nə vaxtsa baş verməliydi. Axı tamaşaçı heç vaxt yanılmır?!.. Xoşbəxtlikdən, o, həyatda yanılma da, sənətdə saxtanı Əsildən ayırmağı bacarır.

2008

YOLUN HARADIR, QARDAŞ?.. – SON MƏNZİLƏDİR, BACIM...

*Bir xəstənin qulağına gələn səslərdən
Y.Səmədoğlu «Qətl günü» romanının epiqrafı.*

«Qətl günü»nün epiqrafındakı bu qısa və qorxulu dialoqu nə vaxtsa, necəsə eşidən «xəstə», şübhəsiz ki, bizim mehriban, güləruz, həyatsevər qələm dostumuz Yusif Səmədoğlunun özü idi. Ömrünün müxtəlif döngələrində sirli, gizli bir qorxuyla dönə-dönə eşitdiyi bu dialoqu "naməlum xəstənin qulağına gələn səs" kimi qələmə almış Yusifin xəstəliyi dünənin, bu günün xəstəliyi, bədənini üzüb əldən salan adi fizioloji xəstəlik deyildi. Yusifin xəstəliyi, bu dünyaya gəlib-gedən neçə-neçə həssas duyğulu, dərin düşüncə və istedad sahibi olan bir sıra böyük insanların tutulduğu çarəsiz bir azar – anlamaq azarı idi...

Yazıya simicliyi də, daim özünəqapılma əhvalında olması da, insanlarla münasibətindəki dahiyənə gizli istehzası da, ilin əksər hissəsi vətənidən kənarlara can atması da, Yusifin bu çarəsiz azarının simptomları idi...

Böyük italyan aktyoru mərhum Marçello Mastroyanini əvvəllər də, indi də görəndə həmişə Yusifi xatırlayıram. Məncə, çox oxşar fərdlərdir. Hər ikisinin cəmiyyətin yəndəmsiz, kobud qanunları qarşısında qəribə, uşaqsayağı gücsüzlüyü, bu qanunlara tab gətirməkdən

ötrü özlərinə geyim əvəzi seçdikləri sinik obrazı, bu səbəbdən, daim qəribə situasiyalara düşmələri, özlərinə və ətrafına inamsızlıq, qorxu və şübhələr bulanan gözlərinin tam əksinə olan bir hava – öz ətrafında məhrəmlik və rəhm dolu ilıq, doğma mühit yaratmaq istedadı...

Yusif bizim mövcudluq barədə, dünyanın digər görünməz qatları barədə də sözsüz ki, nələrisə bilirdi. Çox güman ki, bildiklərinin hamısından bəlkə özü də tam xəbərdar deyildi. Bir də bu dünyadan duyduqlarını, duyub anladıklarını xırdalayıb ayırd eləməyə Yusifin vaxtı yox idi... bir az da həvəsi. Sözsüz ki, Yusif həmin o duyub anladıklarının cüzi hissəsini yazdı, qalanını isə susdu.

«Sözün düzünü deyib həbsxanalarda çürüməkdənsə, susub azadlıqda yaşamaq yaxşıdı...» - Yusif Səmədoğlu belə deyirdi.

Hansı sözün düzünü?.. Millətin ağır güzəranı barədə deyəcəyi sözü, yoxsa Milli Məclisin qırmızı zalında, zəif neon işıqlı yuxarı mərtəbələrində?.. Yoxsa digər bu kimi, içi qırmızı, üstü boz binalarda baş verənlər barədə susmağı üstün tuturdu Yusif?..

Ya bəlkə, daha böyük mətləblər vardı və Yusif məhz o barədə susmağı üstün tuturdu?..

Həyatın mənasızlığı və puçluğu barədə... Yüksək idealların və mənəviyyatın, ali fikirlərin və külli miqdarda həqiqətlərin son nəticədə lüzumsuzluğu barədə... və bütün bu lüzumsuzluqdan kənardə yaşayan asan həyat yolunun ağır nəticələri barədə.

MÜSAHİBƏLƏR

«ƏDƏBİYYAT – MƏN ÖZÜMƏM»...

- Müasir Azərbaycanda yaşayıb bu məmləkətin gerçəklikləri ilə üz-üzə qalmaq, bunu həm də yaradıcılıqda əks etdirmək yazıçı üçün nə dərəcədə asandır?

- Yazı prosesində mən gerçəklikdən uzaq oluram. Bunu qəsdən eləmirəm. Bu, necəsə, öz-özünə baş verir. Gerçəkliklərin insanın ruhunu xırdalamaq, şüurunu kasadlaşdırmaq gücü mənə həmişə qorxunc gəlib. Amma həyat elə gətirir ki, bəzən istə-istəməz, bu qorxunluqlarla üzləşməli, dediyiniz o gerçəkliklər zolağına düşməli olursan.

- Sizə elə gəlmirmi ki, bu gün Azərbaycan oxucusunu daha çox gerçəklik maraqlandırır?..

- Bilirəm, bir çoxları ürəyində məni ilin-günün bu vaxtında ölkəni başına bürümüş siyasi uçurumlar dönəmində öz dünyama qapıldığıma görə, ələ gəlməyən, mədə doyurmayan duyğular aləmində yaşadığıma görə qınayırlar. Mənsə, düşünürəm ki, bütün bu məşəqqətlərdən, ölkəni ilbəlil çuğlayan mənəvi iflas dalğalarından qorunmağın və qurtulmağın yolu budur. Əslində, böyük ədəbiyyat da buna xidmət edir. İnsanları mümkün qədər sosial-siyasi mənşələrə xilas etməyə çalışır. Lakin mən ölkənin bu günkü durumu, gözlərim önündə baş verməkdə olan gerçəkliklərlə bağlı da əsərlər yazmışam. «Dahi», «SVACO», «Müvəkkil Vaysman», «Azadlıq», «Dəfn», «Suiti» və sair.

- Olanlardan yazmaq, gerçəkliyi olduğu kimi insanlara göstərmək yazıçını dissidentliyə sürükləməirmi?

- Bu gün hansı dissidentlikdən danışmaq olar?.. Dissident ədəbiyyat - hər hansı bir rejimə müqavimətdə yaranır. Məgər bu gün ölkədə qatı rejim əhvalı var?. Bu gün baş verənləri olduğu kimi, yazmaq - yazıçıdan elə də böyük hünər tələb eləmir.

- Bəlkə bu gün Azərbaycanda o qədər də güclü əsərlər yaradılmır? Ona görə də onlar dissident adlandırmağa layiq deyil?

- Bu cür düşüncələr əslində, səhvə yol verirlər. Çünki ədəbiyyatın funksiyası heç də dissidentlik deyil.

- Bu mənada, sizi siyasi yazıçı adlandırmaq olar?

- Son əsərlərimə görə bəlkə də. Amma bütövlükdə siyasi yazıçı kimi yox. Fikrimcə, siyasi ədəbiyyat yazdığım ədəbiyyatdan qat-qat aşağıdır.

- Amma cəmiyyətin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, o, siyasi ədəbiyyatı oxuyur və siyasi ədəbiyyat cəmiyyətdə istənilən qədər sensasiya doğura bilir. Bu mənada, son siyasi yazılarınız cəmiyyətin tələbatını ödəmək cəhdidir, yoxsa?..

- Geniş oxucu kütləsinin rəyi məni heç vaxt narahat etməyib. Bu barədə dəfələrlə demişəm ki, tanınmaq istəmirəm və hətta bundan qorxuram. Səbəbi də odur ki, azadlığı çox sevirəm və istəmirəm ki, sərbəstliyim əlimdən alınsın. Əsərlərimin əsaslı hissəsi avtobiografik hekayələr və romanlardır. Lakin son dövrlər bəzən gördüklərimdən də yazmağa ehtiyac duyuram. Bu, bir növ, peşə xəstəliyidi. Ya gerek özünü yazasan, ya da gördüyünü.

- Son dövrlər «Azadlıq» romanınız xeyli səs-küyə səbəb oldu. Əlbəttə ki, bu romanda toxunduğunuz hadisələrin demək olar ki, böyük hissəsi cəmiyyətin gözü qarşısında baş verib. Bunu hamı bilir. İnanırdınız ki, yazdıqlarınız təfəkkürlərdə, yaddaşlarda hansısa dönüş nöqtəsinin yaranmasına səbəb olacaq?

- Əslində, bu əsərlə mən «Azadlıq» məfhumunu həm fəlsəfi, həm bəşəri, həm də sətiri mənada açıqlamağa cəhd eləmişəm. Cəmiyyətdə hay-küyə səbəb, olsun ki, bayaq dediyimiz həmin o gerçəkliklərlə bağlı azadlıqlara münasibətimdir. Keçmiş sovetlər məkanından ayrılıb, öz müstəqilliyinə qədəm qoymuş bir ölkənin vətəndaşları daha hansı azadlığı istəyirdilər?.. Bunu özləri anlayırdılarmı?.. Roman - o illər Azərbaycanda baş verənlər, ölkəni başına bürümüş kütləvi çarçınıqlar, kaos və mitinqlər dönmənin iştirakçısı olmuş ayrı –yrı fərdlərin azadlığına varır. Dünya yaranandan bəri şirin azadlıq sevdasıyla yaşayan insan son nəticədə azad ola bilirmi?.. Dərinə gedəndə, görürsən ki, böyük mənada, yox.

- Bəs onda Azərbaycan xalqı azadlığa necə hazır olmaya bilərdi, əgər azadlıq yoxdusa?

- Siz o qalmaqallı məsələni deyirsiniz, yəqin. Heç vaxt istəməyəm ki, Azərbaycan xalqı özünün başa düşdüyü hansısa mənada azad olmasın. Və nəyinki, bizim xalqın, Yer üzündə yaşayan bütün xalqların mövcud qadağalardan və çərçivələrdən azad olmasını istəyirəm. Lakin gəlin məsələyə bir qədər dərinədən yanaşaq: insan öz yaranışı, ruhu və fiziologiyasıyla azaddır?.. Bəlkə məhz bu səbəbdən tarixin heç bir dönməndə və heç bir ərazisində ona azadlıq qismət olmayıb?!.. Adəm övladına qoyulan çərçivələr özünü insanın ictimai-siyasi həyatında da biruzə verir. Heç kim düşündüyü, yaxud, istədiyi kimi yaşaya bilmir.

- Bəlkə biz azadlıq istəyərkən, əslində, nəyi istədiyimizi bilmirik?..

- Gəlin razılaşaq ki, yaxın son bir neçə ili ölkə həyatını bulandıran «azadlıq» qarçılarının qəlb mətləbi əslində, azadlıq deyildi axı?!.. Söhbət ictimai-siyasi azadlıqdan gedirsə, bizim insanlar bunu yaşam rifahının yüksəldilməsi, sosial ədalətin bərpa olunması və sair bu kimi, ictimai-sosial problemlərin həll olunması kimi anlayırlar. Bu da təbiidir. İnsan bilmədiyi, təsəvvürü olmadığı bir şeyi necə istəyə bilər axı?!..

- «Exo» qəzetinə verdiyiniz müsahibəyə toxunmaq istərdim. Həmin müsahibədəki fikirlərinizi «Azadlıq» qəzeti tənqid etdi. Belə demək olarmı ki, bir vaxtlar Afaq Məsudun yazılarını geninə-boluna çap edən qəzetin artıq sizə qarşı münasibəti dəyişib?

- Bu, əsla məni naraha eləmir. Hər halda o qəzetdə çap olunmağım, elə bilərəm, «Azadlıq» qəzetinin «şərəfinə əskiklik gətirməyib». Həqiqətən, bir çox yazılarımı bu qəzet vasitəsilə nəşr etdirmişəm. Səbəbi də budur ki, o dövrlər cəmiyyət siyasiləşdiyindən bu qəzet çox oxunurdu. Mənə isə oxucusu çox olan qəzetdə nəşr olunmaq vacib idi. Müsahibəyə gəlincə, elə bilərəm, burda elə bir qorxulu hal baş verməyib, rəngləri tündləşdirməyə dəyməz.

- Əslində, bu qalmaqala səbəb sizin «bizim xalq azadlığa ona görə hazır deyil ki, qul psixologiyası hələ də beyinlərdədir» deyiminiz idi...

- Burda «azadlıq» dedikdə, mən xalqın «azadlıq» adlandırdığı, əslində isə demokratik prinsiplərə qəti uyuşmayan xoşagəlməz sosial mənzərəni – qorxunc anarxiya ovqatını nəzərdə tuturam. Nəyin hesabına olursa-olsun, böyük ideyasız, amalsız və məsləksiz yaşamağa, yəni sadəcə, mövcud olmaq, fiziki cəhətdən ölməmək prinsipi üzrə var olmağa alışmış insan kütlələrini o vəziyyətə salan, dediyim həmin o hüquqi savadsızlıqdır. Komplekslərdən və qorxulardan yoğrulmuş kölə düşüncəmizdir. Bu belədir.

Bunu boynumuza alsaq da, almasaq da. Və burda bütün günahları kommunist ideologiyasının çiyinlərinə yıxmaq olmaz. Keçmiş sovetlər ittifaqının tərkibində olan Baltıyanı ölkələr sovet rejiminin ən qatı dövrlərində belə, öz sözlərini deməyi bacarırdılar. Bayaq dediyiniz dissident ədəbiyyatının bir çox nümunələri də orda yaranırdı. Və bu səbəbdən, bu gün onların müstəqillik dönəmi ilə tanış olduqca, burda elə də böyük dəyişikliklərin getmədiyi və bu səbəbdən, əhalinin və ümumilikdə ölkənin bizdəki kütləvi sarsıntı və psixoloji streslərə uğramadığı görünür. Axı daxili azadlığın, yaxud, demokratik düşüncənin qarşısını heç bir ideoloji rejim, yaxud, formasiya keçidi ala bilməz. Bu, millətin canından və qanından gəlməlidir. Bizdə isə bu azadlığı ünvanı sona qədər bəlli olmayan hansısa qurumlardan, maddi çəkisi və dəyəri olan nəyisə tələb eləyən kimi, tələb edirlər. Onlar anlamırdılar ki, azadlığı haralarda və kimlərdəsə yox, öz içlərində axtarmalıdırlar.

- Bunun bəlkə də ən bariz nümunəsi 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda geniş vüsət almış meydan mitinqləri idi...

- O mitinqlər hamımızın yadındadı. Orda xalq kütlələrinin üsul-idarəsinə yaxşı yiyələnmiş bir dəstə təşkilatçı insanlara yemək payladırtdılar. İndi gəlin görək, hansı bir sivil məmləkətdə insanları bu cür idarə etmək olardı?.. Bu mənada deyirəm, bizlərə bir qədər vaxt lazımdı. Azadlıqdan əvvəl hələ çox-çox mətləblər var ki, onların astanasına çatılmalıdı.

- Bəlkə bu, hələ də Azərbaycanda ideologiyanın tam formalaşmamasından irəli gəlir?

- Məsələ belədir ki, xalq yağışdan çıxıb yağmura düşdü. Bir vaxtlar hakim sovet ideologiyasının basqısı altında yaşamağa alışmış xalq kütlələri birdən-birə anlaşılmaz şüarlar kaosunun içinə düşdülər. Ermənilər tərəfindən törədilən bütün o müdhişliklər - meşələrin yandırılması, ərazilərin qanunsuz şəkildə zəbt edilməsi ölkədə xof dolu çaşqınlıqlar yaratdı. İnsanlar ölkədə gedən proseslərin mahiyyətini anlamaq iqtidarında deyildilər. O dövrlər xalq kütlələrini vahid ideya altında səfərbər edə bilən nizamlı ideoloji mexanizmə böyük ehtiyac vardı. Əslinə qalanda, belə bir mexanizmə bu gün də ehtiyac var.

- Sizcə ideologiyanın tam formalaşması üçün nə çatmır?

- Təəssüflər olsun ki, bu gün bizim ideoloji bayraqlarımız tele-ekranlarımızı zəbt etmiş ucuz şou-biznesçilərdir. Bayaq haqqında danışdığımız mitinqlərə yığışan kütlə indi də bu yüngülağıl musiqiçilərin əsarəti altındadır. Bu gün həmin o kütləni musiqi sədaları altında hara istəsəniz, aparmaq olar. Halbuki, bəyənmədiyimiz sovetlər dönəmində yazıçı sözü var idi. Xalq bu sözü eşidirdi, ona ehtiyac duyurdu. Amma indi bizim ölkədə yazıçıları yox, siyasət oyunçularını və şou-biznes əhlini daha yaxşı tanıyırlar və dinləyirlər. Ədəbiyyat – yazıçı lazımsız ünsürə çevrilib.

- Bəlkə günah hardasa özlərindədir?

- Markes demişkən, «yazıcının inqilabi borcu yazmaqdı». Mən yazıram, sözümü deyirəm. Amma deyilənləri eşidən varmı?.. Bu gün insanlar kitabdan uzaq düşüblər. Cəmiyyət siyasiləşib və musiqiləşib. Bu, böyük faciədir.

- Sonra da azadlıq istəyirik...

- Biz azadlıq istəyirik, amma bilmirik ki, istədiyimiz o azadlığı «nə ilə yeməliyik». O dövrlər meydanlara yığışanların birini kənara çəkib soruşsaydınız ki, «qışkırdığın o «azadlıq nə olan şeydi?», cavab verə bilməyəcəkdi. Amma, soruşsaydınız ki, «bura gəlməkdə dərdin nədi?», hər kəs öz dərdini danışacaqdı. Biri damının axmağından, o biri ərinin işsizliyindən, bu biri ödəyə bilmədiyi təhsil pulundan və s. və ilaxır. Amma orda hamı öz dərdinin çarəsini, yumruğuyla havanı döyəcəliyinə qışkırdığı «Azadlıq»da görürdü.

- Bu mənada hesab etmək olarmı ki, sizin və başqa yazıçılarımızın bu tipli əsərlər yazması bir qədər tezdir?

- Bəlkə də. Hər halda, mən öz yazıçı borcumu yerinə yetirdim.

- Yazılarınız çap olunan sovet dönəmində heç bir təzyiqlə üzləşmədiniz?

- Yadıma gəlir. İyirmi yaşından çap olunmuşam. İlk hekayəmi rəhmətlik Yusif Səmədoğlu «Ulduz» jurnalında, ilk iri həcmli əsərimi Əkrəm Əylisli «Azərbaycan» jurnalında dərc edib. İlk qələm sınağı olmasına baxmayaraq, jurnalın ilk səhifələrində yeləşdirilən bu əsər - «Qarğış» romanı idi, sovet cəmiyyətinin idbar vəziyyətdə saldığı bir ailənin tarixçəsi. O dövrlər bu əsəri heç də sovet cəmiyyətinin naqisliyini göstərmək məqsədilə yazmamışdım. Daxili problemlərinə yaxından bələd olduğum bir ailənin həyat tarixçəsini, faciəsini açmağa çalışmışdım. Bu əsərlə bağlı hər hansı təzyiqlə üzləşmədim. Ümumi ab-hava isə qeyri-məqbul idi. O dövrlər bilirsiniz ki, ədəbiyyat sərt ideoloji basqının altındaydı. Ədəbi əsər ilk növbədə, siyasi baxımdan nəzərdən keçirilir, qəbul olmuş ənənəvi ədəbiyyat qəliblərinin formatına cavab vermək məhkumluğu ilə üz-üzə qalırdı. Bu saxta təbəssümlü, içi nifrət və kin dolu, ölü bir cəmiyyətin məntiqi, daha doğrusu, məntiqsizliyi idi. O illər, yadıma gəlir, dünya gözümə qara rəngə görünürdü. Hər şey mənə hədsiz pis təsir edirdi.

- Necə fikirləşirsiniz, döyüşkən xalq olmamağımızın nəticəsidir ki, biz müharibəni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik?..

- İndi ölkədə mənzərə belədi ki, guya xalq müharibə istəyir, dövlət isə buna getmir. Amma mən bilirəm ki, bu gün müharibə elan olunsa, küçəyə bir adam çıxmayacaq. Hər kəs bir bəhanə tapıb öz isti bucağında, əminaman küncündə gizlənəcək. Küçələrə əlbəttə ki, kimlərsə çıxacaq. Qeyrətli insanlar çıxacaq. Olsun ki, qadınlar çıxacaq. Bu, bir ovuc adam olacaq. Ordu quruculuğumuz da başa çatacaq, əsgərlərimiz dünyanın ən müasir silahlarıyla, hərbi texnika və avdanlıqlarıyla silahlandırılacaq, lakin müharibə baş tutmayacaq. Müharibə eşqi, ümumxalq döyüş əhvalı xalqın canından gəlməlidir.

- Sizə elə gəlirmi ki, artıq yeni bir qalmaqallı mövzunu ortaya atmış olursunuz?

- Bilirsiniz niyə açıq, səmimi fikirlər, həqiqətlər insanlarda qıcıq yaradır?.. Təriflənməyə, bir-birimizə saxta mədhiyələr oxumağa vərdiş eləmişik, ona görə. Özümüzü illər uzununu aldada-aldada «qəhrəman xalq!..», «koroğlular nəslil!..», «Atilla övladı!..» elan eləmişik. Vəziyyət dəyişəndə isə bütün bu adların çiyinlərimizə ağırlıq etdiyini anladıq. «Xalqın iradəsini qırmaq olmaz.» – düşünürük və pis oxuyan uşağa «yaxşı oxuyursan» deyib boynuna qoyan kimi, «biz qəhrəman xalqıq!..» deyə-deyə bu neçə ili nə əldə etdik?.. Bəlkə bundan sonra özümüze bir qədər tənqidi yanaşacaq?.. Sabir, Çexov, Cəlil Məmmədquluzadə, Qoqol və digərləri mənsub olduğu xalqın mentallığına mənsub olan nöqsanları aç-aça gülüb ağladığı kimi, bəlkə biz də özümüze gülüb ağlayaq?..

- Düzdür, söhbət boyu biz ədəbiyyatdan bu və ya digər mənada danışdıq. Amma mən soruşmaq istərdim ki, bütövlükdə ədəbiyyat haqqında danışmaq ədəbiyyat adamı üçün nə dərəcədə maraqlıdır?

- Ədəbiyyat mənim yaşam tərzimdir. O mənə ailəmdən və övladlarımdan da yaxındır. Ayı sözlə desək, O - mən özüməm. İllər keçir, onun ecazı zərrə qədər də azalmır. Bəzən deyirlər ki, cavan vaxtı yazmaq lazımdı ki, yaşa dolduqca, yazmaq həvəsini və enerjisini itirirsən, tənbelləşirsən və daha yazmaq istəmirsən. Mən hələ ki, bunu hiss eləmirəm.

- Ədəbiyyat adamları həmişə vurğulayırlar ki, bütünlükdə bu sahəyə bağlı olan adamlar mütləq nələrisə itirməyə məhkumdurlar...

- O böyük ustalığ tələb edir ki, özünü Ədəbiyyata təslim edəsən və heç nə də itirməyəsən. Mən də əvvəllər itirirdim. Əzab çəkirdim, sıxıntılar və üzüntülər içində qovrulurdum. Bu, uzun illərlə baş verirdi. Mən hey nələrisə itirirdim. İnsanları, vaatları, ailə münasibətlərini... Görünür, bu yolu «qansız-qadasız» keçmək mümkün deyil. Bu, bir növ, okeanın dibi ilə səthi arasındakı məsafəni təzyiqdən qulaqlarının pərdəsi cırıla-cırıla, enib qalxmağa bənzər, sərt prosesdi.

YAZMAQ – YUXULU VƏZİYYƏTDƏ OLMAQ KİMİ BİR ŞEYDİ...

- İnsanın mənəvi tərbiyəsində, sarsıntısında ədəbiyyat nə kimi rol oynaya bilər?

- Ədəbiyyatın insanların sarsıntı və ağrılarını müalicə etmək gücü var. Daha doğrusu, əslində bu, onun birbaşa vəzifəsidir. İnsanlar doğulan andan öləncən yaşadıkları real həyatlarında da, öz iç dünyalarında da baş verən irili-xırdalı qəzalardan yayına bilmirlər. Və ən qorxunc qəzalar çox vaxt insanın öz içində - rahat kreslosuna yayxanıb televizora baxdığı, yaxud çarpayısında uzanıb xəyala daldığı məqamlar baş verir. Bu mənada, Ədəbiyyat insanları öz içərilərində dolaşib qaldıkları labirentlərdən çıxmağa kömək edir, onları özləri ilə tanış edir, xilas yollarını göstərir. Qalanı, oxucunun ixtiyarındadır. Yəni öz içində bürəyib yığıldığını həmin o dolambaclardan qurtulmaq üçün oxucu öz üzərində işləməli, intellektini artırmalı ki, ədəbiyyatdan bəhələyə bilsin. Bu günümüz reallığı isə tam fərqli mənzərəni göstərir. Mənə ünvanlanan suallar çox vaxt həmsöhbətimin nəyə ki, bədii təfəkkürünün, məntiqli düşünmək qabiliyyətinin belə, olmadığını nümayiş etdirəndə vəziyyət dəyişir. Bu, kədərli.

- Ədəbiyyatımızın Devid Koperfildi adlandırdığınız Əkrəm Əylisli yazını bitirəndə ürəyində heç bir fərəh hissi keçirmədiyini deyir. Bəs siz?

- Mən qəribə qalibiyyət hissi duyuram. Lakin istənilən halda hər hansı yazının sona yetməsi real həyata qovuşmaq qorxusu deməkdir və bu, əlbəttə ki, kədər doğurur. Yazı

prosesi mənim üçün quruda yaşamağa bir o qədər də öyrəşməmiş amfibiya-adamın sualtı həyatına bənzəyir. Özümü yalnız oralarda yaxşı hiss edirəm. Lakin ömrünü yazıçı adı qazanmaq naminə istedadsız romanlar yazmağa, zamanın axarıyla nəmişlik və kif dolu zirzəmilərdə çürüməkdə olan cild-cild kitablara həsr edən yazıçılar da az deyil. Bəzən onlar barədə düşünəndə, ədəbi zamansızlığın kəsə nəzərlərini canımda hiss edir və anlaşılmaz qorxu hiss keçirirəm. Ədəbiyyatın bu sayaq sərt qanunları var.

- Kənardan baxana çox hökmlü qadın kimi görünürsünüz. «Qadın» və «hökm» sözləri, necə bilirsiniz, bir-birinə uyğun gəlirmi? Bəs «yazıçı və hökm necə?»

- Nə «qadın», nə də «yazıçı» sözləri «hökm» sözü ilə uyuşmur. Ən azı ona görə ki, nə qadının, nə də yazıçının, əslində, hökm verməyə ehtiyacı yoxdur. Qadının gücü - onun zəfliyində, yazıçının gücü - yazdığı sözün insan qəlblərinə sirayət qabiliyyətindədir. Burda məsələlər hökmsüz həll olunmalıdı. O ki, qaldı mənim hökmlü görünməyimə, bu, görüntüdür. Hökm verməkdən çox-çox uzaqladayam. Olsun ki, bu mənzərəni, daim yazı əhvalında – həmin o ərazimdə olduğumdan, kütləvi yerlərdən, insanlarla ünsiyyətdən qaçmağım yaradır.

- Deyirlər, sizin jurnalistləri görənlər gözləniz yoxdur. Axı niyə? Siz bilən, insanları bu cür, peşə xüsusiyyətinə görə ayırmaq nə dərəcədə düzdür?

- Bu, yanlış fikirdir. Jurnalistlər mənim dostlarımdır. Mən özüm də ali təhsil etibarını jurnalistəm, BDU-nun jurnalistika fakültəsini bitirmişəm. Lakin bəzən elə jurnalistlərlə qarşılaşıram ki, sonradan müsahibə verməyimə, fikirlərimi bölüşdüyümə görə təəssüflənirəm. Mən müsahibini öz məntiqsizliyi və «qalibiyyətləri» ilə yoran, yaxud, onun «qarnına girib» orda özünəməxsus tədqiqatlar aparmaqdan həzz alan və bunu özünə şücaət bilən jurnalistləri nəzərdə tuturam. Yaxud, belə də olur ki, bir də görürsən, səmimi və qısaca dediyin hər hansı bir fikri sənə olan rəğbəti və sevgisiylə o qədər bəzəyib-düzəyib, o qədər özünəməxsus əlavələr edib ki, öz cümləni tanıya bilmirsən. Digər səbəb - vaxt məhdudluğu, daha əsaslı səbəb - ovqat məsələsidir. Mən həmişə danışmaq ovqatında olmuram. Söhbət xatirinə, xirdəkdən yuxarı danışmaq da aram yoxdu. Bir çox qəzet redaktorları, tele-kanalların rəhbərləri məndən inciyirlər və hamıya niyəsə elə gəlir ki, mən məhz onların qəzetinə, yaxud, kanalına müsahibə vermərəm. Amma məsələ tamam ayrı cürdür.

- Afaq Məsud gerçəkdən məsuddurmu?

- Elə bilirəm, özümü xoşbəxt hiss etmək üçün əlimdən gələni eləmişəm. Bu günəcən yazdıqlarımdan peşman deyiləm. Bundan sonra yazacaqlarımın yazdıqlarımdan kəmiyyət və keyfiyyətə üstün olacağını hiss edirəm. Yaşamağa Ərazim var və bu Ərazi nəhayətsiz və maraqlıdır. Səhərlər, Nazim Hikmət demişkən, məmnuniyyətlə işə gedir, axşamlar məmnuniyyətlə evə qayıdıram.

- Biz yazıçıları özümü o qədər doğma və yaxın bilirik ki, onlara həyatda da aşağıdan-yuxarı baxmırıq. Hətta bəzən elə bilirik, biz sizin «içinizə» bələd olduğumuz kimi, siz də bizi tanıyırsınız. Amma həyatda sizinlə rastlaşanda, salam verməyə belə çəkinirəm. Əslində səmimisiniz, yoxsa, sadə adamlarla mehribanlıq, hər hansı ünsiyyəti artıq sayırsınız?

- Bütün insanları özümə doğma bilirəm. Amma daim öz ərazimdə olmağım onlarla ünsiyyətdə müəyyən sədlər yaradır. Yazmaq - yuxulu vəziyyətdə olmaq kimi bir şeydi. İnsan real həyatın bir çox xırdalıqlarını görmür. Bu, hər adama nəşib olmayan xoşbəxt korluqdu.

- Əsərlərinizdən şərqlin nəfəsindən çox, mücərrəd bir yerin havası gəlir. Bu, özünüzü heç təəccübləndirmir? Bu torpağın enerjisi niyə sizdən uzaq düşüb?

- Milli mənsubiyyət mənasında «müjərrəd bir yer» dediyiniz nə Avropadır, nə də Şərq. O yer mən özüməm. Hava da heç bir milliyyəti təmsil eləməyən bir ərazinin - yazıçının havasıdır. Əsərlərimdə milli ruhun olmaması üçün qəsdli şəkildə nə isə eləmirəm. Bu gün Yer üzündə yaşayan müxtəlif irqli və tərifiətli insanların nə vaxtsa, uzaq keçmişlərdə eyni bir Qadından - müqəddəs Həvvadan törəndiyi sübut olunub. Bu mənada, «millilik» anlayışı - milli geyimlər, adət – ənənələr, dil və ərazi fərqləri, coğrafi mühit və iqlim şəraitləri üzrə fərqlənən Yer adamları Ölüm, Sevgi, Nifrət, Xəyanət və sair bu kimi, insan xislətinə mənsub məqamlara yetişdikcə, bir-birlərinə həddən ziyadə oxşadıqlarının şahidi olurlar.

**«HƏR BİR ŞEYİN RUHU VAR,
HƏTTA ŞƏHƏRLƏRİN VƏ KƏNDLƏRİN DƏ...»**

- «Duyğular imperiyası» silsiləsindən olan bədii, fəlsəfi-psixoloji izharlar son dövr yaradıcılığınızda önəmli yer tutur. Anar, Elçin bədii düşüncələr yazır. Öz «imperiyanızla» onlar arasında hansı oxşar və fərqli cəhətləri görürsüz? Konsentrat cövher halında olan duyğularınızdan xeylisi bütöv bədii əsərə mövzu ola biləcəyi halda, onları bir-iki abzaslıq yazıda «əritməklə» ciddi əsərlərinizi itirmirsiniz ki?

- Məncə bu gün iri həcmli romanları, bədii fikri, yaxud ideyanı dolayısı üsullarla təqdim edən uzun hekayələri oxumağa heç kimdə nə hövsələ, nə də vaxt var. Bir də müasir oxucu artıq süni bədiiləşməni sevmir, hər tərəfdən yorucu həyatından bezib əldən düşmüş insanları bu gün sırf bədiiliklə aldatmaq ən azı, günahdı. O əvvələr idi. Tolstoyun rahat, qayğısız həyatlarından darıxan oxucuları dahiyənə, lakin həm də hədsiz uzun və təfərrüatlı romanlarında öz maraqsız günlərini, aylarını əridir, həyat boşluqlarını böyük yazıçının zəngin bədii təfəkkür aləmiylə doldurur və bu səbəbdən hətta özlərini, bir növ ona borclu hesab edirdilər. Bu gün isə oxucu yazıçıdan «təmiz söhbət» gözləyir. Yeni bədii janrların müxtəlif və yeni-yeni növlərinin köməyi ilə demək istədiklərimizin mahiyyətini bilmək istəyir. Bu mənada, dediyiniz bu silsilələr zamanın tələbidir. Digər ədiblərin bədii düşüncələri ilə «Duyğuların» oxşar cəhətinə gəlincə, bu yazılar yalnız formaca bir-birinə bənzəyirlər. Silsilələrin başlıqları bunların tam fərqli - fikir və duyğu əraziləri olduğunu bildirir. «İnsansız təsəvvür edildikdə bir o qədər də qorxunc görünməyən Cəhənnəm», yaxud, «evinə daxil olub, divarlar boyu gəzişən, tavana dırmanıb ordan asıla-asıla üzünə zillənən qonaqların, özlərindən sonra oralarda toz izləri qoyması» və sair və ilaxır beyin məhsulu deyil.

- Markesin «Partriarxın payızı» romanı yaradıcılığınızda ciddi dönüşə səbəb oldu. Roman ahən-ruba kimi elə hey sizi özünə çəkir...

- «Patrirxın payızı» mistik əsərdir. Bu əsərin tərcümə prosesini indi də xatırlayanda, özümdə həyat sevgisiylə dolu, nikbin bir enerji duyuram. Bu roman dil və üslub baxımından Markesin ən mürəkkəb əsəridir. Markesin məlum ləngərli yazı manerası burda kitabın, az qala, tam bir, bəzənsə iki səhifəsini tutan cümlələri ilə əlamətdardır. Bütün bunlara baxmayaraq, romanı böyük həvəslə, bəzi fəsillərini, demək olar, birnəfəsə tərcümə eləmişəm. Məni özünə çəkən – əsərin daxilində əbədi yaşamağa davam edən tamamilə yeni növ enerjidir. Siz romanı bu gün də oxusanız, görəcəksiniz ki, meşə qunduzu iyi qoxuyan, qocalığın qurudub, diri nöştelərini sıradan çıxaran beyninin son işartılarını xırda kağız parçalarına köçürüb saray divarlarının dəlmə-deşiyində gizlədən qocanın özü də əbədi, əbədi olduğu qədər də diridir. Bu ölməz insanı mən, əsərin tərcüməsini bitirib başa çtdirandan sonra belə - Markesin hökmüylə buzlaqlı, qasırgalı Ölüm yolu ilə əbədiliyə yola salınsa da, daim hasısa yaxınlıqlrda hiss edirəm və bundan qəribə bir enerji alıram. Əsər boyu cərəyan edən hadisələrdə necəsə, iştirak edən bu məzəli qocanın göylərdəki ulduz bürcləri yerlərini dəyişsə belə, dünya durduqca duracağı və ona öz bənzərsiz həyat yolunu davam etdirməyə mane ola bilməyəcəyi elə buna işarədir. Dünya ədəbi tənqidinin, bu əsəri Markesin ən zəif əsəri, Markesin özünün isə bu əsəri yaradıcılığının zirvəsi hesab etməsinin bir səbəbi də, olsun ki, budur.

«HƏYAT AZADLIĞIMI ƏLİMDƏN ALIB...»

BİZİM QADINLARA MƏHDUDİYYƏT QOYULMALIDIR.

- Siz öz fikirlərinizi, mahiyyətinizi bir qədər qəribə şəkildə, qeyri-standart formada, qəliz çatdırırsınız. Bunu nə ilə izah edərdiniz?

- Məncə, məndə heç bir qəlizlik yoxdu. Əksinə, çalışıram fikirlərimi mümkün qədər sadə dildə çatdırım. Sadəcə, bir qədər fərqli düşünməyi, görüb anladıqlarına ayrı nöqtələrdən də baxmağı verdiş etmək gerəkdir.

- Yəqin ki, bunlar müəyyən düşüncə tərzli olan adamlar üçündü?

- Əslində, mən oxucu üçün yox, özüm üçün yazıram. Oxucularım az deyil. Geniş oxucu kütləsinə gəlincə, özümü onların malına çevrilmək istəmirəm və hətta bundan qorxuram.

- Yalnız başa düşən müəyyən təbəqə ilə bir növ söhbət etmək, dərdləşməkdə bu...

- Elə bilirəm, yazılarım, onları seçib oxuyanların, özləri və dünya barədə təsəvvürlərini bir qədər laxlada bilib. Uzun illərlə qəbul olunmuş, yaddaşlara oturuşmuş ehkamların, dəyərlərin yenidən baxılmasına imkan yaradıb. Son illər isə əsərlərimin artıq müəyyən oxucu dairələrinin zəruri qidasına çevrildiyini hiss edirəm. Bu, əlbəttə ki, mənə sevindirir.

- Ətrafınızda olan adamlar kömək istəməsələr də hiss edirsiniz ki, onların Sizə, Sizin sözə ehtiyacı var. Belə anlarda Siz nə edirsiniz?

- Nə qədər utandırıcı da olsa, insanlarla ünsiyyətə girməyi sevmirəm. İnsanlar da sanki mənim bu insana yovuşmazlığımı duyub mənimlə ünsiyyətdən çəkinirlər. Lakin adamlar var ki, hərçənd ki, bu tək-tük yaradıcı isanlardı, mənimlə ünsiyyətə rahatca daxil olurlar.

- Onda belə demək olarmı ki, Siz bir qədər eqoistsiz?

- Buna eqoistlik demək mümkündürsə, deməli elədi. İnsanlarla ünsiyyətdən dağıldığımı dəfələrlə hiss eləmişəm. Xüsusən, kütləvi mərasimlərdən sonra. Daxili tarazılığım o qədər pozulur ki, günün saatını, ilin hansı mövsümü olduğunu anlamaq halından çıxıram... Bilmirəm gecədi, gündüzdü, yaydı, qışdı, mən hardayam? Məncə, daxili harmoniyam pozulur. Sonra günlər və həftələr lazım olur ki, əvvəlki halıma qayıda bilim. Bu da həmişə alınmır.

- Hər hansı yazıçının əsərlərindən danışanda, hansısa bir ideyanın, fikrin aparıcı xətti kimi onlarda ifadə olunduğunu deyirlər. Sizin əsərlərinizdə çatdırmaq istədiyiniz belə bir fikir varmı?

- İnsanlığa çatdırmaq istədiyim fikir bir deyil. Onlar çoxdular. Mənim üçün hər an hər şey dəyişir. Bu gün anladığım topdağıtmaz həqiqət bir saatdan sonra anladığım ayrı bir həqiqətlə heçə çıxarılır. Bu proses hədsiz sürətlə gedir. Dünyanı və özündə nə baş verdiyini dərk etmək istəyən insan ilk növbədə, özünü dərk etməli olduğunu anlamalıdır. Fəlsəfənin də, ədəbiyyatın da ilkin əlifbası budur. Bütün olub keçənlər və olacaqların hamısı əslində, bizim hər birimizin şüuraltısında var.

- «Uşaqlarımın həyatıyla yaşamamışam» deyirsiniz. Onlardan uzaqlaşmağınız bəlkə sufilərə xas olan o ifrat tərki dünyalıqdan irəli gəlir?..

- Uşaqlarımın həyatıyla, onlar dünyaya gəldikləri ilk gündən yaşamamışam. Anılıqla bağlı boynuma düşən vəzifələri çalışıb yerinə yetirsəm də onları içimə buraxmamışam. Əvvəllər elə bilirdim bu, düz deyil, amma indi düşünürəm ki, haqlı olmuşam. Əksər qadınlarımızın övladlarına anlaşıq bağlılığının səbəbini isə onların həyatlarında, daxili dünyalarında olan boşluqlarla izah edirəm. Bu da bir növ, bekar evdar qadınlarımızın serial qəhrəmanlarının həyatıyla yaşamağına bənzəyən anormal bir haldır.

«YAZIÇILIQ - QADIN SƏNƏTİ DEYİL.»

Afaq Məsudla söhbət

ABŞ-ın Ədəbiyyat üzrə Fulbrayt təqaüdüçüsü, fəlsəfə elmləri doktoru Alison Mendavil.

Alison Mendavil. - Mən Vaşinqton Universitetinin müəllimiyəm. Sizin, Dillər Universitetindəki çıxışınızdan böyük zövq aldım. İndi bir həmkarımla birgə, sizin «Qəza» hekayənizi tərcümə edirik. Sizdən alacağım bu müsahibə və hekayə Vaşinqtonun «Litriçen Tudey» jurnalında dərc ediləcək.

Harda doğulmusunuz? Bir qədər ailəniz, ədəbiyyat və yazıçılıqla necə maraqlanmağa başladığınız haqqında danışa bilərsinizmi?

A. Məsud: 1957- ci ildə Bakıda, ədəbiyyatçı ailəsində doğulmuşam. Babam - Əli Vəliyev məşhur yazıçı, atam - ədəbi tənqidçi olub. Məktəbdə oxuduğum illər dünya ədəbiyyatını öz yaşım müqabilində mükəmməl şəkildə oxumuşam. Mütaliə əsasən yay ayları baş tuturdu. Uzun-uzadı, darıxdırıcı tətillərində bekarçılıqdan və bürküdən qurtulmaq üçün yaxşı-

pis, əlimə keçəni oxuyurdum. Hətta yaş səviyyəmə uyğun olmayanları da. O dövrlər Moskvanın nəfis tərtibli 350 cildlik «Dünya Ədəbiyyatı Kitabxanası» nəşri atamın kitabxanasında idi və bəlkə də yazıçı kimi formalaşmağımda bu kitabxananın əsaslı rolu olub. Con Steynbek, Uilyam Folkner, Xulio Kortasar, Moris Meterlinq, Miqel de Unamuno, Bomarşe və daha kimlər və kimlər... Təəssüf ki, indi mütaliə etməyə vaxt qalmır.

Dördüncü sinifdə oxuyanda “Qarğalar nə üçün qarlıdır?” adlı balaca bir nağıl yazmışdım. Lakin yazıçılıqla ciddi məşğul olmağa, ali məktəbin ikinci kursunda oxuyanda başladım. İkinci kursda ikən «Həsən əmi» alı ilk hekayəmi yazdım. Bu, bizim qonşuluğumuzda yaşayan qocaman bir şairin, «şairlik peşəsinə» heç cür uyuşmayan boz həyatından bəhs edən bir yazı idi. Onun və ailəsinin yaşadığı boz əşyalarla dolu ev, bu evin, az qala saat mexanizmini andıran ölü həyatı, yadıma gəlir, o vaxt mənə qərribə, sıxıntılı hisslər aşılardı. Həsən əmi «şairliyi» vəzivə kimi yerinə yetirir, hər gün, işə gələn kimi yazı masasının arxasına keçir, günün müəyyən saatları maşın dəqiqiliyi ilə yaza-yaza harasa irəliləyirdi... Onun bu sxematik həyat tərzi mənə o qədər pis təsir eləmişdi ki, yadımdadı, uzun müddət o darısqallıqdan, o çıxılmaz bozluqdan xilas ola bilmirdim. Hiss edirdim ki, onun bozluğu, yaşadığı evi hardasa yaxındadı, məni boğur, məhv eləyir... Xilas yolunu yazmaqda gördüm və bir gün masa arxasında oturub canıma yerişən bu sıxıntıni kağıza köçürdüm və xilas oldum. Anladım ki, bu üsulla – yəni kağız və qələmlə istənilən maneədən xilas olmaq mümkündür. Beləliklə də yazıçı oldum. Lakin illər ötdükcə, məni sıxıb əzən, yaşamağa qoymayan maneələr mənimlə bir böyüməyə, ağıllanıb güclənməyə başladılar və mənə, qələmi kənara qoymağa imkan vermədilər.

Alison: - Başqa hansı əsərlərin müəllifisiniz? Neçə kitabınız nəşr edilib?

A.Məsud: - İlk iri həcmli əsərim “Qarğış” romanıdır (o vaxt «povest» deyirdilər, rus dilində bu, «povestvovaniye», yəni «danışmaq» sözündən yaranıb). Bundan sonra daha səkkiz roman, əllidən artıq hekayə və esse, son dövrlər isə pyes yazmışam.

Alison: - **Bütün bu fəaliyyətlərlə yanaşı yazmağa da vaxt tapırsınız?**

A.Məsud: Ana olandan ev və idarə işlərində sürətim artıb. Odu ki, istənilən halda yazmağa vaxtım qalır. Eyni zamanda həm yemək bişirə, həm də yazı yaza bilərəm. Ən mürəkkəb bişirilmə qaydası olan plovu (ət və meyvə sousu ilə bişirilən, adətən iki saata hazırlanan düyü xörəyi) iyirmi dəqiqəyə hazırlayıram. Çoxları buna heyrət edirlər.

Alison: **“Qəza” hekayəsi haqqında nə deyə bilərsiniz?**

A. Məsud: «Qəza» - nı, səhv eləmirəmsə, 1987- ci ildə yazmışam. Bu, həyat yoldaşının yol qəzasında həlak olduğunu zənn edib həyatını bir gecənin içində yenidən quran bir qadın haqqında hekayədir. Burda sözün əsil mənasında qəza baş verir. Lakin bu qəza, hekayənin qəhrəmanı olan bu qadının təsəvvüründə baş verən maşın qəzası deyil. Bu, ərinin itirdiyini zənn edib dul qalmış qadının yaşadığı həyatla, təsəvvüründə qurduğu həyatlar arasında baş verən toqquşma, ayrı sözlə desək, psixoloji qəzadır.

Alison: **Bu hekayə dərc edildikdən dörd il sonra Azərbaycan müstəqillik qazandı. Ötən on səkkiz il ərzində nələr dəyişdi?**

A.Məsud: Cəmiyyətdə əlbəttə ki, çox şey dəyişib. Siyasi, sosial sferalarla bərabər, insanların dünyagörüşündə, həyata baxışlarında əsaslı dəyişikliklər gedib və getməkdədir. Mən antisovet bir ailədə böyüdüyümdən özümdə elə bir ciddi dəyişikliyin getdiyini hiss eləmirəm. Atam - Məsud Əlioğlu son dərəcə azad təbiətli alim, qatı antisovet idi. «Türk» kəlməsi ölkəmizdə yasaq olunan dövrlər (söhbət 60-cı illərdən gedir) biz türküləri dinləyir, Atatürkün əsərlərini oxuyurduq. Atam məşhur amerikan cazmeni Qlen Millerin «Cünəşli vadinin serenadası» filmində səslənən orkestr musiqilərini ağızda elə ifa edirdi, elə bil orkestrin özünə qulaq asırdın. Bir sözlə, bizim ev daim öz azad mühitində yaşayıb. Bu mühitin, bu sonsuz azadlığın müəllifi mənim atam olub. Düzdü bu xislətindəki bu hüdudsuz azadlığına görə o da, onunla bərabər biz də təzyiqlər və çətinliklərlə üzləşməli olsaq da, atam azadlığını heç nəyə dəyişməyib. Mənim bu sarıdan bəxtim onda gətirib ki, yaradıcılığımın əsas dövrü ötən əsrin səksəninci illərinə – ölkənin dərin ictimai-siyasi dəyişiklər dönəmi ərəfəsinə təsadüf edib. Lakin mən də öz növbəmdə, ayrı təzyiqlərə və müqavimətlərə məruz qalmışam. Bu, qadın-yazıçıya yasaq olunan, üstündən üstüörtülü eyhamlarla ötüşülməsi «məsləhət olan» mətləblərin olduğu kimi ifadə olunmasının qəbuləilməzliyi idi. Mənsə, ayrı cür yaza bilmirdim. Tərcümə etdiyiniz “Qəza” hekayəsinin ilk sətirləri uzun illər çoxlarını çaşdırıb. Bu, bütün gecəni ərinin yolunu gözləyən qadının, küçədə çığırın pişiklərin səsinə eşidərkən, təsəvvüründən ötürdüyü, bəlkə də ağlasığmaz, təsəvvürəgəlməz bir hiss idi. Ərinin dəhşətli dərəcədə qısqanan qadın, çığırqan küçə pişiklərinin əri tərəfindən zorlandığını təsəvvürünə gətirir. Lakin, gəlin səmimi olaq. Hansı birimizin qəlbindən, ya beynindən nələr keçmir?.. Və niyə bunların kağıza köçürülməsi, yeni hansı mənadasa sənədləşməsi bizləri bu qədər qorxudur?.. Bu sətirlərdən şoka düşənlərin təəccübü o illər məni üzüb əldən salırdı. «Uşaqların atası, həyat yoldaşı barədə belə fikirləşməmi olar?..», yaxud, «Axı belə bir şey mümkündürmü?..» Halbuki bu, sadəcə, qısqanclıqdan az qala ağılı itirmiş bir qadının təxəyyülü idi. O ki qaldı, cəmiyyətdə gedən dəyişikliyə, müstəqilliyin ilkin dövrləri əlbəttə ki, vəziyyət ağır idi. Özünüz fikirləşin, illərlə müstəqil yaşamaq və düşünmək imkanından məhrum olunan insanlar birdən-birə özlərini azad hiss eləməyə başlamışdılar. Hər şey qəfildən dəyişmişdi, anlaşılmaz bir xaos yaranmışdı. “Yataqxana” hekayəsindəki kimi. Hekayə uzun illər mehriban qonşuların qayğıkeş nəzarəti altında yaşayan, lakin bütün bu mehribançılığın içində öz azadlığını,

müstəqil düşünmək və yaşamaq qabiliyyətini itirmiş bir ailədən bəhs edir. Bu gün də məni narahat edən - cəmiyyətimizi bürüməkdə olan qorxunc və qaçılmaz mənəvi deqradə prosesi, dəyərlərin itirilməsi, ciddi ədəbiyyatın, sənətin kölgədə qalmasıdır. Bu günkü xəstə cəmiyyəti sağalda biləcək yeganə təsir vasitəsi ciddi ədəbiyyatdır. Bu, həm də bütün dünyanın problemidir. Maddiyata üz tutmuş insanlığın duyğu və hiss Ərazisinin getdikcə maddi - sosial xırdalıqlar bataqlığında öləzimesidi.

Alison: Həmin hekayə, «Qəza» nı nəzərdə tuturam, bu gün də yazıla bilərmə? Bu mövzu hələ də aktualdır? Mən, təxminən yüz il bundan əvvəl, Keyt Şopin adlı amerikalı qadın yazıçısının, təxminən «Qəza»ya bənzər bir hekayəsini hal-hazırda universitetdə tədris edirəm. «Bir saatın hekayəsi» adlanan bu əsər, ərinin ölüm xəbərini eşidib özünü son dərəcə azad hiss eləyən qadın haqqındadır və mən tələbələrimdən, bu hekayənin bugünkü qadınlara aid olub - olmadığını soruşanda müxtəlif cavablar alıram.

A.Məsud: Müstəqillikdən sonra ümumən cəmiyyətdə çox şeylər dəyişdisə də, qadınlar üçün demək olar ki, çox az nə isə dəyişib. Bu dəyişkənlik əsasən, qadınların sosial həyatında baş verib. Böyük mənada isə heç nə dəyişməyib. Müstəqillikdən sonra cəmiyyətdə nələrsə, bayaq dediyim kimi, yaxşılığa doğru dəyişib, amma ailə həyatı, ailədaxili münasibətlər əksinə, korlanıb. Həyat maddiləşdiyindən qadın-k kişi, ər-arvad arasındakı münasibətlər də həmin bu dağıdıcı müstəviyə keçib və müəyyən mənada milli-estetik dəyərini itirib. Yeri gəlmişkən, çoxları düşünür ki, (mən, əsasən avropalıları nəzərdə tuturam və bu barədə dəfələrlə mübahisələrim də olub,) Azərbaycan - qadının istismar edildiyi geridəqalmış bir şərq məmləkətidir. Bir çox əcnəbi dərgilər Azərbaycan qadınını gah belində güllü şal bazarda meyvə satan arverçi obrazında, gah mətbəxdə başı bağlı, düşbərə bükən yerdə təqdim edirlər. Onları dəfələrlə başa salmağa çalışmışam ki, bizim ölkədə qadınlar heç kim tərəfindən istismar edilmir, heç bir qadının hüququ taptanmır. Özü də nəyinki indi, hələ lap bəyənmədiyimiz sovetlər dönmündən bu yana. Bu, bizim qadına olan münasibətimizdir. Məndən daim Azərbaycandakı qadınların problemləri haqqında soruşurlar. Əlbəttə, sözsüz ki, «Azərbaycan qadını» deyəndə, ilk növbədə, onun aid olduğu zümərə nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanda da, bütün dünyada olduğu kimi, satıcı, süpürgəçi, camaşır yuyan, eləcə də digər ağır zəhmətlərə qatlaşan qadınlar var. Lakin «Azərbaycan qadını» tək bir bu yazıq insanlar deyil. İmkanlı zümərəni təmsil edən, həyatları dəbdəbə və zinət yarışlarında keçən bir ayrı yazıq-qadın ordumuz da var və bu qadınlar da tipik Azərbaycan qadını deyil. Azərbaycanda digər qadın zümrələri də var. Bu, öz fərdi müstəqilliyini əldə etmiş, öz qüvvəsinə və qabiliyyətinə güvənən, sağlam düşüncəli qadınlardır. Lakin onların da həyatı tam problemsiz deyil və bu da təbiidir. Və beləcə Azərbaycanda bir çox qadın zümrələri var. Evdar qadınlar, biznesmen-qadınlar, yaradıcı qadınlar, styasetçi qadınlar və sair və ilaxır. Müstəqillik bu qadınların həyatında əsaslı surətdə nəyisə dəyişməyib.

Alison: Qızlarınız yazıçılıqla maraqlanırlarmı?

A. Məsud: Yox. [gülümsəyir] Hər ikisi ixtisasca hüquqşünasdır. Böyük qızım öz ixtisasının ardınca getdi. Kiçiyi isə dizaynerliklə məşğul olur.

Alison: Bu gün Azərbaycanda gənc yazıçıların vəziyyəti necədir?

A.Məsud: İstedadlı gənclər az deyil. Amma bir şey pisdir ki, onların çoxunu məşhurlaşmaq maraqlandırır. Bu, çox vaxt onların yazılarının alt qatında hiss olunur və

yazının dəyərini aşağı salır. Vulqar sözlərdən, pornoqrafiyadan yersiz və hədsiz istifadə çox vaxt oxucuda əks reaksiya yaradır. Digər xoşagəlməz hal - ədəbiyyata sovetlər dövründən qalma yanaşma tərzir. Bu gün əlinə qələm alıb ilk hekayəsini yazmağa başlayan gənc anlamalıdır ki, onun yazdıqları sovetlər dövründə olduğu kimi, kütləvi tirajlarla buraxılmayacaq, arxasında heç bir ideoloji məşin sdayanmayacaq və o, yalnız onu anlama, hissələrini bölüşə biləcək adamlar üçün yazacaq. Onlarda nəyisə dəyişmək, kimlərisə hansısa çıxılmazlıqlardan xilas etmək üçün yazacaq. Və əslində, böyük ədəbiyyat elə belə yaranır.

Alison: Bir neçə qadın tələbəm var ki, yazıçı olmaq istəyirlər. Onlara nə məsləhət verərdiniz?

A. Məsud: (çiyinlərini çəkir). Hər şey taleyin hökmü ilə başa gəlir. Yazıçı olmağıma, bayaq dediyim daxili azadlığım təkan verdi. Burada da, eləcə Avropada da qadının özünü yaradıcı fərd kimi realizə etməsi hədsiz çətin məsələdir. Axı qadının həyatı çoxşaxəlidir?!.. O həm anadı, həm həyat yoldaşı, həm övladdı, həm idarə işçisi. Üstəlik, qadın kişilərdən fərqli olaraq, fədakardır. Tək bir ailə həyatı ilə yaradıcılıq arasında böyük uçurum var. Bu uçurlar insanda hava burulğanına düşən təyyarə ləngərtilərini andıran ürəkbulanmalar yaradır. Demək olar, bütün həyatımı həmin bu ürəkbulanmalarla yaşamışam. Bu, hər adama, xüsusən hər qadına nəsihət olan tale deyil. İndi bu yaşımda artıq o «ləngərtilər» ürəyimi bulandırmır. Daha onlara öyrəşmişəm. Düzdü, indi atıq ev işlərini görəndə, yemək bişirəndə köməkçim var. Amma evdə nə işə eləməyə hər an bir iş tapıram, beynimdə nə işə yazı-yazı kartof soyuram, döşəmə süpürürəm. Və artıq bu ikili həyatdan qərribə bir həzz aldığımı duyuram. Odu ki, əslinə qalsa, heç kimə, əsasən qızları nəzərdə tuturam, yazıçı olmağı məsləhət görməzdim. Bu, qadın sənəti deyil. Düşünürəm ki, o qadın yazıçılıq sənətini seçməlidir ki, o, ayrı cür sadəcə, yaşay bilmir. «Yuğ» teatrında tamaşa qoyulan «Can üstə» pyesim ölüm ayağında olan qoca məmur və onun O dünyaya keçid məqamını tədqiq etmək üçün yatağının başını kəsdirmiş yazıçı-qadın haqqındadır. Bu qadın əsərdə dünyanın ən nüfuzlu mükafatını - Nobeli alıbsa da, qələm və yazı ehtirası yenə ona dinc yaşamağa imkan vermir. Bu qadın - mən özüməm. Onu da deyim ki, o tamaşaya qədər bizim ədəbi mühitdə Nobel mükafatı bir kəsin yatsa belə, yuxusuna girməzdi. Tamaşa qoyulandan sonra ədəbi gündəmə bir Nobel təşfişi qatıldı və mən cəmiyyətə təsir gücümü anladım. Bu da yazıçılıq qələbəmin bir göstəricisidir.
